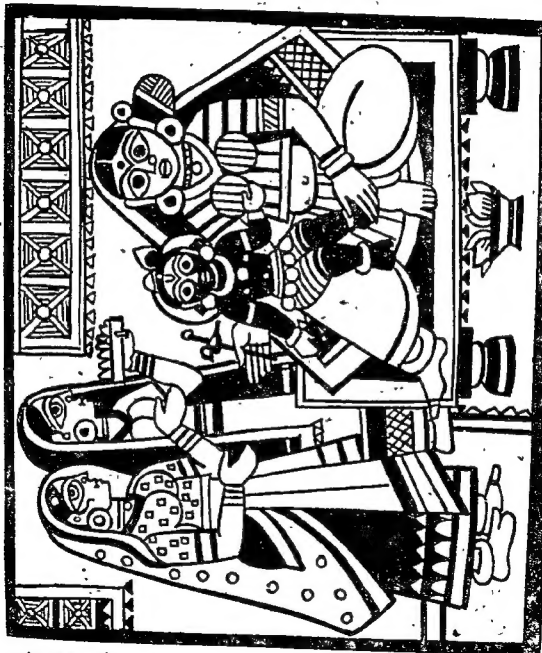

વૈષ્ણવજા

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંગત અનોખું માસિક - એપ્રિલ ૧૯૬૫

અનુક્રમ

૧ સાક્ષી હીરાનંદ ..	અભ્યાસી
૩ પરિભ્રમણ ..	આશુતોષ
૭ એક રાતનો અમર ..	અવાસી
૯ મિત્રની ખાતર મોતના મોહમાં ..	ધિ'મળશીભાઈ મદવી
૧૨ પૂજન...	દેવેન્દ્રકુમાર કાં ૪'ડિત,
૧૫ નિર્ભયતા ..	સ્વર્ણી રામતીથ'
૧૬ બાપુ-સ્વમણ...	... .
૧૭ મહાપુરુષોત્ત્વ અવધન ..	મુવકુમાર
૧૮ અજ્ઞાનથી ભયુત રહો...	દોં રામચરણ મહેન્દ્ર
૧૯ અમ્મ પતન ..	મનુભાઈ ત્રિવેદી
૨૫ બાપુનું તત્ત્વજ્ઞ ન બે રાખોમાં ..	સુકુલભાઈ કલાશી'
૨૭ પ્રેરક પ્રસંગ ..	નાયુભાઈ ભટ્ટ
૨૯ જીવન સૌરભ ..	રામચંક્રાણી
૩૦ રાહીદ કમાવણિ...	કાંતલાલ રાવ
૩૨ નારી અને દુહા...	કાંતલાલ અ'બાલાલ પ્રભાકર

*

સંપાદક નવીન ગાંધી

સૂચના

(આકાંક્ષાને)

દર માસની બારમી તારીખે અ'ક . પ્રસિદ્ધ થાય છે.

૧'દરમી સુધીમાં અ'ક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાપ્યા-લખને જણાવવું. અ'ક શિલ્પકર્તા દ્વારા તો મોકલાશે.

મને તે મળેને આકાંક્ષા થઈ શકાય છે.

* * *

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો ને તે લેખકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

"નૈષ્ઠ્યવર્ણન"માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિશુઓ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાદું, મૌલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે કાવ્યગતી એક બાજુ સાદીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ લેખી સામગ્રીની ઓફીસ સાથે અ'ક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી મોકલાય છે.

લખાણ

દેશમાં (વરસતું) ૪ રૂપિયા

ખરેદમાં બાર શિલ્પ

વૈષ્ણવજન, રૂપાચતન, મિતિતળેટી

વૃંદાવન

: ફોન નં. ૮૮

સાધુ હીરાનંદ

અભ્યાસી

સાધુ-જીવનનો સાચો આદર્શ અને એનું ધ્યેય માનવજાતિની નિષ્કામ સેવા છે. એ સેવા એને પ્રભુ અથવા સત્યની શોધમાં ઘણી ઉપયોગી નીવડે છે. કારણ કે બીજાની સેવા કરતાં કરતાં એનો પોતાનો અહમ્મ ધીમે ધીમે ક્ષય પામે છે, અને અહમ્મનો નાશ એ માણસને પ્રભુ-પ્રેમનો પારસમણિ મળ્યો છે એનું એક પ્રમાણ છે. પોતાનું સંકીર્ણ વ્યક્તિત્વ સમર્પિતમાં મળી જાય છે, જેમ નદી સાગરમાં મળે છે, એ સમર્પિતનું નામ પ્રભુ છે એમ તે માને છે.

એવા સાધુ-જીવનની છાયા હૈદરાબાદ સિંધના સાધુ હીરાનંદના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ નેવા મળે છે, જે કે તેમણે જરજીવાનીમાં જ દેહત્યાગ કર્યો હતો. તેમનો જન્મ ગર્ધ શતાબ્દિકાનાં ઉત્તરાર્ધમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રી સારી રિયતિના અને જાણી હોદ્દો ધરાવતા હતા. તે વખતના રીતરિવાજ પ્રમાણે મોજશોખના શોખીન હતા. ખાસ કરીને એમને સંગીત વધારે પ્રિય હતું. સિંધી અને ફારસી સાહિત્યમાં પણ એમને સારો રસ હતો. એવા સંસ્કારપૂર્ણ વાતાવરણમાં હીરાનંદનો જન્મ થયો. શાળા અને કોલેજમાં શિક્ષણ મેળવી તેઓ ખંજાળની એક મેડિકલ કોલેજમાં દાખલ થયા, કેમકે જ્યારે તેઓ શાળામાં જણતા હતા ત્યારે એમણે એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે પોતે દાકતર બનશે; જેથી જગતના દુઃખનો બાર લેશમાત્ર પણ ઓછો કરવામાં તેઓ ઉપયોગી થઈ પડશે. પરંતુ આ નિર્ણયની પાછળ એક વિશેષ કારણ લાગે છે. નાનપણમાં સાંજે જ્યારે બીજા વિદ્યાર્થીઓ રમવા જતા ત્યારે તેઓ એકલા ગરીબ લોકોની વસ્તીમાં જતા. તેથી ગરીબોનાં દુઃખ કેવાં હોય એની તેમને સારી પેઠે મહિતી હતી. આ જ્ઞાનનું એક બીજું પણ ફળ મળ્યું. તેમણે સાદાર્થમાં રહેવા માંડ્યું. “મોટા ખાના, મોટા પહેનના, બાકી સળ વસ્ત્ર સેવા કરના.” એ એમના જીવનનો મંત્ર હતો.

કલકત્તામાં તેઓ પ્રજ્ઞ સમાજની નૂતન શાખા-નવવિધાન-ના સ્થાપક અને નેતા શ્રી. કેશવચંદ્ર સેનના સમાગમમાં આવ્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે તેમના જીવનમાં ભક્તિ-રસનો સંચાર થયો. એવી રીતે જ્ઞાન, ભક્તિ અને સેવાની ત્રિવેળીયગમમાં તેમણે રતાન કર્યું અને એમનું જીવન એક પુણ્ય-તીર્થ સમાન બની ગયું.

હૈદરાબાદ સિંધમાં પાછા ફર્યા પછી તેમણે પોતાનું જીવન સમાજસેવાર્થે અર્પણ કરી દીધું છેકરાઓ અને છેકરીઓ માટે જુદી જુદી નિથાળો ખોલી. વળી જેમાં વિવાહિત બહેનો અને ખાસ કરીને વિધવાઓ કેઈક ઉદ્યોગ શીખીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકે

એ અર્થે બહેનોની એક શાળા શરૂ કરી. શહેરની ગલીઓમાં ફરી ફરીને લોકોને સફાઈ રાખતાં શીખવ્યું. દારૂ અને જુગાર જેવાં વ્યસનોના લોગ બનેલાં બાઇઓ અને બહેનોને નીતિને માર્ગે દોર્યા. શહેરમાં, ખાસ કરીને શિક્ષિતવર્ગમાં ધર્મના સસ્કાર સ્થાપવા માટે તેમણે નવવિધાનની એક શાળા સ્થાપી. ત્યાં દર રવિવારે જ્ઞાન, ધ્યાન અને બ્રહ્મ સંગીતની પૂન જામતી. શહેરમાં જુદી જુદી જગ્યાએ પ્રભુનામનું કીર્તન થતું. આવી રીતે સાધુ હીરાનંદે સમાજની સર્વાંગી સેવા કરી અને એમનું જીવન યુધ્ધ-ય યયું. “સાધુ”ના ઇલકાબ લોકોએ લાગણીવશ થઈ એમને આપેલો. પરંતુ જ્યારે કોઈ પણ માણસ એમને “સાધુ” કહી સંબોધન કરે તો એમની આખમાં આસુ આવી જતાં અને તેઓ ઘણી નમ્રતાથી કહેતા, “ભાઈ, હું સાધુ નથી મોટો પાપી છું. પ્રભુનામનું સ્મરણ કરી કરીને અને લોકોની સેવા કરી કરીને હું મારા પાપ પોષી છું, તેથી એક દિવસ શુદ્ધ થઈ પ્રભુનાં ચરણ પાસે બેસવાને લાયક બની શકું.”

પુદાની પાછળ કેટલાં ?

એક હિન્દુ સાધુ અને મુસલમાન ફકીર વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી થઈ. બંનેએ એક વાર વિચાર કર્યો કે સ્વર્ગમાં જઈને ભગવાનના દર્શન કરીએ. બંને જણ સ્વર્ગમાં ગયા. ત્યાં મથા પડી તેમને વિચાર આવ્યો કે આપણે આટલે સુધી આવ્યા છીએ તો કેવળ ભગવાનના જ દર્શન કરીએ, એના કરતા ભગવાનના જે મોટા મોટા પયગં મરો થઈ ગયા છે, તેનાજ દર્શન કરી શકીએ તો ઠીક એમ વિચારી તેઓ સ્વર્ગના રાજમાર્ગે ઉપર ઊંચા રહ્યા. સાજ પડી એટલે દુરથી તેમણે એક માથે મુકન કરેલ હાથમાં ફંડ ધારણ કરેલ અને ભગવાન લૂગડા પહેરેલ આકૃતિને આવતી જોઈ.

તેની પાછળ હજારોની સંખ્યામાં દરબારી સન્નિવેશીઓનું સરખસ આજુબાજુ આવતું હતું.

મુરશીદે પૂછ્યું : “આ કોણ આવે છે ?”

“આ અમારા શેકરાચાર્ય છે.”

એ સવારી પસાર થયા પછી થોડી વારે કંઈ ત્રિપુડધારી રામાનુજ આચાર્યની સવારી નીકળી. તેની પાછળ લાખોની સંખ્યામાં ભક્તો ભજન ગાતા ગાતા નીકળ્યા. તે પછી ગૌતમશુદ્ધ, મહાત્માનીર સ્વામી, વલ્લભાચાર્યની સવારીઓ પસાર થઈ. દરેક પાછળ લાખો ભક્તો તેમને જવજવકારે ભોવાવતા હતા.

આ પછી થોડી વારે થોડા ઉપર બેસીને કોઈ આરામ નીકળ્યા ને તેની પાછળ લાખો ભક્તો ચાલતા હતા.

સાધુએ મુરશીદને પૂછ્યું : “આ કોણ છે ?”

“આ મહમ્મદ પયગંબર સાહેબ છે.”

આ પછી ખુસુ ભગવન, અશી જરેસરતની સવારીઓ નીકળી.

સૌથી છેલ્લે એક ગીચરેહાલ ધરડો આદમી નીકળ્યો. તેની પાછળ પાંચ પરચીમ આદમીઓ ધીમે ધીમે ચાલતા હતા. પેલા સાધુએ પૂછ્યું :

“આ કોણ આવે છે ?”

“આ અહ્મદ પોતે છે.”

“આમની પાછળ આટલા જ માણસો કેમ છે ?”

“અહ્મદની પાછળ આદનારા આટલા જ હોય છે.”

પરિભ્રમણ

અશુભાષ

ખતરનાક 'રાણી'

અચપણમાં પરીઓની રાણી વિષે વાર્તા વાંચીને અથવા સાંભળીને તેને મળવાની તાલાવેલી દરેક બાલકુદયને થતી હશે. પણ આ રાણી માટે ભાગે રવખની રાણી રહે છે અને તે બાગ્યે જ દેખા દે છે. મુખ્ય અને સુરત વચ્ચે દોડતી 'શિડતી રાણી' જે ૧-૪-૬૫થી ભારતની સૌથી ઝડપ ધરાવતી અને કલાકના ૬૫ કીલોમીટર દોડની ટૂંક છે તેમા નહાવો લેવાની તક દરેક લઈ શકે છે અને વાળી રંગની આ રાણી મારફત સદેશ કયાંના સંતોષ લઈ શકે છે. પરંતુ એક ત્રીજી રાણી તાજેતરમાં અમદી ગંધ તે સૌથી વધુ ખતરનાક છે અને તે પુના પોલીસદળમા કામગીરી ખળવે છે. તાજેતરમાં પુના ખાતે યંચેરી એક ચેરીના કિસ્સામા ત્રણ હજાર રિયાની ચલણી નોટા યુગ યર્ધ હતી અને મલિકે કિસ્સા નોંધાવતા, ધરમાલિકના નોકર-ચાકરોને રણી સમક્ષ ખડા કરવામાં આવ્યાં હતા. રાણીની તીવ્ર ધાણુશક્તિએ ધડીના છટા ભાગમાં ગંધ ઉપરથી ચોરને પકડી પાડ્યો હતો અને તેણે સતાડી રાખેલી ત્રણ હજારની નોટા પેકબંધ મળી આવી હતી. બધી જ રાણીઓ નમણી, ચાક વેંક અને પાસે જવા જેવી નથી હોતી!

પ્રયાગનો સિંહ

સિંહ તુલુ ખાખ ખરો? ભનુંહરિ નીતિશતકમાં કહ્યું છે કે રેતીમાંથી તેન નીકળી શકે દં; શીંગડા-વાણું સસતું' પણ મળી આવે તેમજ સિંહ અથવા વાણ અસાધારણ સંજોગોમા ખોરાક તરીકે ઘાસ રવીઠારી લે માત્ર મૂખ માણસને સમજાવવું અધરું છે. ભારત સરકારે આ સ્વેચ્છાએ આધાર હેઠ, ગેર કારમીર ઉપર અખરો કર્યો છે. લાગેા સમય કારા વાસમા રજાથી હવે આ સિંહ શાકાહરી બની ગયો હશે એમ ધારી તેને પિંજરમાંથી મુક્તિ અપવી એટલું જ નહીં પણ આ વિશાળ પૃથ્વીના પાંચે ખંડોમા હરવા-ફરવા પાસપોર્ટ' પણ આખો. પરતુ

આ સિંહે તુલુ આરોગ્યની સાફ ના પાડી દીધી છે અને ચીની રાક્ષસ (Chinese Dragon) સાથે સંબંધ બાધી, ડહુક નાખતી શરૂ કરી છે.

કેન્સર

ભારતમા ચોથી અને યુજરાત રાજ્યમાં સર્વ પ્રથમ કેન્સર ઇરિવનાથ શરૂ કરવાનો વિધિ ૫. રવિસંકર મકારાજના શુભ હસ્તે અમદાવાદમા થયો તે પ્રસંગ મોડો તો પણ ભારે તાકીદનો હતો. જે રોગની નાખૂરી માટે મનુષ્ય અને વિદ્વાનના અવિરત પ્રયાસો ખતા સફળતા સાપડી નથી અને જેની ભય' કરનાથી ડોક્ટરો પણ ત્રાસી ગેડે છે. તેનું અસ્તિત્વ મનુષ્યના શરીરમાં વહેંચી તકે જાણી શકાય, તો, ઉપચારની મદદથી તેનો ફેલાવો અટકાવી, મૃત્યુને આગળ ધકેલી શકાય. એક એવો દિવમ આવશે જ્યારે આ રોગની ઔષધિ શોધી શકાશે અને ત્યારે આવી ઇરિવતાસો માનવનાના મદિરાસમી બની જશે દાનવીર અને દાખલો માટે પસંદગી કરવાનું આથી વધુ સાફ સ્તંત્ર બીજું કંચ હોઈ શકે! યુજરાતની ખીજ સદનસીવી એ છે કે તેના રાજ્યપલ આવી બાખતોમા સક્રિય રમ લઈ, વિકાસની પ્રગતિ વધારે છે.

જ્યાં જ્યાં વસે એક યુજરાતી

યુજરાતી લેખકે મંડળ (પાકિસ્તાન), કરાચીનો ચોથા અને પાંચમા વર્ષનો વાર્ષિક અહેવાલ ભારે ઉત્સાહ પ્રેરક છે, અને જે કવિએ ગાનું છે, 'જ્યાં જ્યાં વસે એક યુજરાતી ત્યાં ત્યાં સદાકાળે યુજરાત' તે ઉક્તિની યથાર્થતા પૂરવાર કરે છે. પાકિસ્તાનની વસ્તીનો માત્ર એક ટકા યુજરાતી ભાષા બોલે છે એ છતાં તે દેશના શાય, કાપડ, કામગી અને ખાદ્યતેલ ઉદ્યોગોમાં યુજરાતીઓનો ફાળો ૫૦ ટકાથી વધુ છે. તદ્દુપરાંત સિમેન્ટ, ગરમ કાપડ ચામડા, રંગ, સાણ, બેન્કીંગ, વાણુવટુ, જીન, ચોલાદ વગેરેમાં નોંધપાત્ર હિસ્સો યુજરાતીઓનો છે. ૧૯૬૨-૮૩ની કામગીરીનો અહેવાલ જોતાં, યુજરાતી ભાષાને પાકિસ્તાન સરકારમા

યોગ્ય સ્થાન અપાવવા ભારે જહેમત લેવાઈ છે. તેમજ શિક્ષણ વિષયક પ્રવૃત્તિઓ, કોલેજોમાં ગુજરાતી માધ્યમનો પ્રથમ, પાકિસ્તાન રેડિયોમાં ગુજરાતી કાર્યક્રમને યોગ્ય સ્થાન તેમજ તાલીમ કમિશનમાં ગુજરાતી માનુષ્યવાણના માટે ને પ્રવલ્નો ગુજરાતી લેખક મંડળે કર્યા છે તે ભારોભાર પ્રશંસા માગી લે છે આ મંડળ ભારતના ગુજરાતી લેખક સાથે સંપર્કમાં છે. ઉપસંહારમાં અહેવાલમાં યોગ્ય રીતે કહેવાયું છે. 'યોગ્ય અને પાત્ર્ય' વર્ષ પરાજય અને પાંડેહયથી ભંપૂર લેવા છતાં ધણી રીતે બોધદાયક અને માગે. દર્શક પૂરવાર થયું છે પાકિસ્તાનમાં અત્યારનાં વિપરીત પરિસ્થિતિ અને પ્રવાહો વચ્ચે ગુજરાતી બાષાને, તેના શિક્ષણને અને તેના સંસ્કારમૂલ્યોને ટકાવી રાખવા દોષ તો એનો એક માત્ર રસ્તો ગુજરાતી જનતાને સંપૂર્ણપણે સમગ્ર અને પરિચિત કરવાનો - છે.' અમ્યુઅખાનના પાકિસ્તાનમાં ગુજરાતી મંડળે ને સિદ્ધિ દર્શાવી છે તે બદલ અભિનંદન. ગુજરાતની સાહિત્યની દુનિયાએ આ વિષયમાં દ્રિનરૂપી લેખી જરૂરી છે.

અશ્વિનીકુમાર

પંજનના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ એફ પોલીસ થી અશ્વિનીકુમાર રોમ્બાયથી ભરપૂર નાટકના નાયક બન્યા છે. કેશ ખૂન-ડેસમાં મુખ્ય શકદાર મનાતા સુઆસોંગની ધરપકડ કરવા જતાં, તેઓ નેપાળની સરહદમાં જઈ મર્યાદા અને વસતિ વસાઈ, મધ્ય રાત્રિએ, એક મકાનમાં યુનેગારને ફસાવા જતાં, નેપળી પોલીસને હાથ પકડ્યા અને તેમની મંડળી સાથે તેમને પણ અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યા. સુઆસોંગ ને મકાનમાં છૂપાયો હતો ત્યાં તેને પકડારવા અને ધરપકડ કરવા તે સહેલું નહોતું ઉપરાંત નેપાળી પોલીસને ગોળીબાર તેમના ઉપર ચાલુ જ હતો. પકડાતા પહેલાં સુઆસોંગે અશ્વિનીકુમારને અભિનંદન આપ્યા હતાં જે કે ભારત સરકારની દરમ્યાનથીથી આપણા અમલદારો દિલ્હી પાછા ફરી શક્યા છે પણ આરોપીની રોષણી થતા થોડી કાર્યવાહી જરૂરી બનશે. ભારત પાછા ફર્યા બાદ પત્રકારો સમક્ષ આ કદાવળી રજૂ થતા, દુનિયાને ખ્યાલ

આવ્યો કે કેટલી ચોકસાઈપૂર્વકની ગણતરી અને યોજના, આવી સિદ્ધિ માટે આવશ્યક બન્યાં હશે.

સેનાનાયક

સિયોનની ઉદ્ધતી ચૂંટણીમાં ડહવી સેનાનાયકના પક્ષને બહુમતી મળતાં તેમણે સરકાર રચી છે. આમ તો તેઓ ત્રીજવાર સત્તા પર આવે છે. તેમના પિતા પણ લોકતાંત્રી પ્રધાન હતા. આ નાનકડાં ટાપુનું રાજકારણ હોળાળાએકું રહે છે અને થીમતી સિરિ-માવોએ તેમાં વૃદ્ધિ કરેલી. ત્યાં જરૂર સ્થિરતાની છે. સિયોનનું મહત્ત્વ ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ ધણું જ છે, કેમ કે હિંદી-મહાસાગરમાં તે આવેલું મથક છે. આજે ચીનને ત્યાં પમદડો જમાવવામાં બહુ રસ છે, અને તેથી જ તેના નાનકડાં નોકાદળને વિકસાવવા તે મદદ કરી રહ્યું છે. ધનુષકોડી ખાતેની તાન્તરની હોનારતમાં રામેશ્વરમ ટાપુ પ્રકાશમાં આવ્યો ત્યાંથી લોકની સરદદ સાવ નજીક છે. શ્રી સેનાનાયક ભારત વિરોધી છાવણીના નાયક ન બને તો સાગું.

નામદાર ન્યાયમૂર્તિ

ગેરરીતિઓ અટકાવવા ને ને પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે તે પ્રકાશમાં આવે ત્યારે ધણીવાર આંચકો પણ લાગે છે તાન્તેરમાં ફરજ ઉપર મુસાફરી કરતા, ફરટ કલાસના ડબ્બામાં, વિના ટિકિટ એક ન્યાયાધીશ ઝડપાઈ ગયા હતા. રૂબીની રીતે જ, ન્યાયનું સાજવું, તેમના હાથમાં સનામત હોઈ શકે તેની ચકા ટાળવા તેમને ફરજ ઉપરથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. ખાત ની રૂએ ને થાય તે ખરું પણ સામાન્ય જનતા આવા કિસ્સામાં, ન્યાયાધીશ જેવી વ્યક્તિને સડવાયેની નોવા રેવાઈ નથી અને તેથી જ આવકો અનુભવે છે. છેવટે તો નામદાર ન્યાયમૂર્તિ પણ એક મનુષ્ય છે.

આતમરામને જગાડો

૩૧મી માર્ચે બાવીસ વર્ષના યુવાન બહુક રાધવને રાજ્યોટની સેન્ટ્રલ જેનમાં ફાંસી દીધી. તેજે મુધા નામની યુવતીનું ખૂન કર્યું હતું. મના પહેલાં તેજે સોની માફી માગી હતી. અને સદ્વિચાર સમિતિના સભ્યોના પ્રયત્નોથી ધંધરની આરોધનામાં મિત પડેલું

હતુ તેને બીધે હેલ્થી ફાણોમા મજબૂત મનોબળ
દાખવી શક્યો. આ પરેલા ચુનીલાલને પણ રાજકોટ
ખાતે ફાસી આપવામા આવી ટલી તેણે પોતાના
અનુનુ દાન દીધું' હતુ. અમદાવાદ ખાતે ગયા
માસમા બે પોલીસ કોન્સ્ટેબલના ખૂન કરવા બદલ
કાનૂનને ફાસી આપી. તેણે પથાણાપ તરીકે પોતાની
મિલકત મરનારના વારસોને ચરણે ધરી હતી. ફાસીની
સજા પામેલ અને તેના અમલની રાહ જોતો એક
શુનેગાર રોતી રાજકોટની જલમા દિવસો કાઢે છે.
પ્રશ્ન એ છે કે ફાસીની સજા અથવા મૃત્યુ'ક કોર્ટ
સંભવિત શુનોને અટકાવી શકવા અથવા સંભવિત
શુનેગારનું વિચાર પરિવર્તન કરવા અસમર્થ છે.
આ સંજોગમા સજાનો કેટલો શો? વધુ સારુ તો એ
છે કે સફવિચાર સમિતિના સભ્યો ને કરી રહ્યા છે
તેવી માનસશાસ્ત્રીય પ્રક્રિયા દ્વારા શુનેગારોના માય
લાને જગાડવાની સૌનામા પ્રયત્ન વસે છે અને સૌનો
આતમરામ જાગી શકે છે. એક શુનેગાર મોટા
સમાજ સુવારક પણ ધર્મ શકે છે અને તેની જિંદગી
ખતી જવ તો અનેકની સેવા કરવા તે હિબુકત થશે.
પથાણાપના અભિધી તેનું જીવન શુદ્ધ થયું હશે તે
જીવતો હશે તે જ પોતાની જૂનની ઠરુણા જોષ
શકશે અને સમાજમા કુચુલા ફેનાવી શકશે.

પેટશૂળ

ભારતને આરોગ્યથી બીંસમા લેવા ને પ્રપચો
ચીન ખેરી રહ્યું છે, તેના તરફ આખમી આમણા કરવા
ભારતને પોસાય તેમ નથી. ઇન્ડોનેશિયા તથા બર્મો
ઉપર વર્ચસ્વ જમાવ્યા પછી, અને નેપાળ, સિનેાન
જેવા તટસ્થ નાના રાજ્યો ઉપર પોતાના પ્રભાવની
જૂરની છ ટી, પાકિસ્તાન જેવા ધર્મીય અને અમેરિકન
લરકરો જાવણુના દેશને પોતાની પાખમા લેવા ચીન,
ભારત પ્રત્યે, પાકિસ્તાની ઝેરનો ઉપયોગ કરે છે.
ચીની પરદેશ પ્રધાન અવારનવાર ઇન્ડોનેશિયા તથા
પાકિસ્તાનની મુગકાત લે છે અને હવે હમણા જ
નેપાળ જઈ આવ્યા એટલું જ નહીં પણ અયુગખાન
રશિયાની મુલાકાતે ઉપડયા તે પહેલા આફ-એન-
લાઈએ તેમને તૈવાર કર્યા અને પાકિસ્તાન જઈને
તેમને વગાડી આ-લા' ફેખ અબ્દુલાને પ્યાદું બના

વવા ઘણા સમયથી ઘાટ ઘડાયો હશે અને અહીં
રિયામા તેઓ આકેને મળી શકયા તે કેવળ અકસ્માત
નહીં હોવ પણ ચીન અને પાકિસ્તાનનું અયુક્ત કાવતું
હશે. જનાબ જૂતો કહે છે કે શેખને ચીન જવુ હશે
તો પાકિસ્તાન પાસપોર્ટ આપશે આ બધું એટલી
છૂપી ગણતરીપૂર્વક થઈ રહ્યું છે કે આવ અને શેખ
મળ્યા તેના સમાચાર ચેકિંગ રેડિયો દ્વારા દિલ્લીએ
જાણ્યા અને સૌથી છે ને આપણા અ શરિયા ખાતેના
એલચીને મળ્યા। પાલાંમેન્ટમા બે દિવસ સુધી ગરમા
ગરમ ચર્ચા થઈ અને સ્વણુંસિ ગને જવાબ આપવા
સમય માગવો પડ્યો. ટિબેટના દલાઇલામા આપણે
ત્યા છે તેવી રીતે શેખ અબ્દુલાને ચીન પોતાની પાસે
રાખવા માગે તો નવાઈ નહીં. શેખનું મહત્વ ભારતમા,
કાશ્મિરમા તેમજ પાકિસ્તાનમા ધરી રહ્યું હતુ તેથી
પોતાની મહત્તાની પારાચીશીમા પારાને જાણે રાખવા
તેઓ ચીનની સેડમા ભરાય અનેા પ્યાદો-એશિયાઈ
પરિવદવા લોકાન કરે તો (વરમથ પામવા જેવું કાર્જ
નથી. કાશ્મિર પ્રશ્ન પરત્વે ભારતની પછડ કચારેય
મજબૂત નહોતી અને શેખના છેત્ના બનાવ પછી,
દિલ્લીમા મોટી મુલમાગો ફેકવાને કોર્થ અર્થ નથી.
શબ્દના બાધ પાજરામાથી છૂટેલા સિંહને કોઈ જ
અસર નહીં કરે.

લાખેણો રાજવી !

બાવનગરના મહારાજા શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી
હલવાના દુધનાને કારણે અવસાન થયું તેનાથી એક
પ્રજાત્સલ રાજવીની ખોટ પડી છે રવ લાખાજીરાજ
પછી, ભારતગભરનો લોકહલવામા ભરે રથાન મેળવ્યું
હવે રજવાડાના એકીકરણ વખતે પોતાનું રાજ્ય
અને સઘળી સર્પાત તેમણે દેશને ચરણે ધરી દીધી
હતી અને પૂ મહાતમાજી, પડિનજી તથા વલ્લભભાઈ
પટેલની તેમણે આદના મેળવી હતી મહાતમા અવર્નર
તરીકે તેઓ માત્ર એકજ રૂપિયો નામનો પગાર
સ્વીકારતા. મોરાપૂબરમા તેઓ એક જ એવા રાજવી
હતા જેઓ આઝાદી વખતે પ્રજાની નાથે ભગી ગયા
અને રાજપાટ છોડી, તદ્દન સ્વદાંથી જીવન વિના-
વવા લાગ્યા અનેક લોગપયોગી કાર્યો તેમને દાથે થયા
અને તેમણે છૂટે દાવે દાન આપ્યા તેમના મૃત્યુથી

સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રની જનતાએ ભારે આંચકા અનુભવ્યો છે. સ્વ. લાખાજીસાથે સાથે જ કૃષ્ણકુમારસિંહનું નામ લોકહૃદયમાં ચિરંજીવ રહેશે.

ગણગણાટ

વિયેટનામમાં શું બની રહ્યું છે? ઉત્તરના કમ્યુનીસ્ટ પ્રેરિત વિયેટકોન્ગ સામે દક્ષિણને મદદ કરવા અમેરિકાએ રીતસર ઝંપલાવ્યું છે. બન્ને પક્ષે હુમલાની ઉમતા જોતાં ત્યાં રીતમર લડાઈ ચાલી રહી છે, અને લોકોની નીકા વધી રહી છે. ઝેરી ગેસનો ઉપયોગ પણ થાય છે.

રશિયા તેમજ ચીન ધમધી આપી રહ્યા છે કે તેઓ ચૂપ નહીં બેસી રહે. સંભવ છે યુદ્ધની જગ્યા ઉપ સ્વરૂપ લે, અને વધુ ફેલાય.

સુએઝની કટોકટી વખતે પંડિત નેહરુના સિંહનાદ છિટનને બારે પડી ગયો હતો અને અમેરિકા પણ આપણા પક્ષે હતું. આયારે છિટન અમેરિકન પગલાને ટોકા આપે છે. અને ભારત તથા બીજાં તટસ્થ રાજ્યો કાંઈ ગણગણાટ કરે તે તોપની ગળનાઓ વચ્ચે કાંઈ સંભળવા તૈયાર નથી. આવી નામોશીમરી સ્થિતિમાં રહેવા કરતાં બહેતર છે કે જીનિવા કન્ફરન્સ પંચમાંથી ભારત રાજીનામું આપે. આદર્શવાદને વળગી રહેવાથી વાસ્તવિકતાને લાભ પણ જરો. ચીન હવે જ્યારે આપણુ દુસ્મન રહેવા માગે છે ત્યારે તેના દુસ્મનને મિત્ર કરવામાં ચાણક્ય નીતિ આડે આવતી નથી.

ટ્રોએની કામધેનુ

આજથી દસ વર્ષ પૂર્વે ટ્રોએના ટાપુ ઉપર 'શ્રુત રહે ભેંકાર' જેવી ફોજક જગ્યા હતી ત્યાં ૫૪૦ એકર જમીન ઉપર ૩૮ કોશના ખર્ચે એક જમી રાસાયણિક ખાતરનું કારખાનું બંધુ છે અને ૨૬૦ હેક્ટર જમીન તેને ટ્રાન્સ બ્રાઉનને આપે છે. શત્રે તો જાણે નવલખ તારા ઝળાંદળા ચર્તા હોય તેવા દેખાવ થઈ રહે છે. અહીં વાષિંક ખાતરની કોષણ ૧,૩૫૦૦૦ ટન હશે અને તેનાથી ૧૦ લાખ ટન વધુ અનાજ ઉત્પન્ન થશે. ઉપરાંત ૯૦,૦૦૦ ટન નાઇટ્રોજન, ૪૫,૦૦૦ ટન ફોસ્ફેરિક એસિડ, ૩,૩૩,૦૦૦ ટન નાઇટ્રો ફોસ્ફેટ અને ૬૯,૦૦૦ ટન

યુરિયા ઉત્પન્ન થશે. બાજુમાં જ બમશિલ અને 'એસો'ની રિફાનરીઓ આવેલી છે અને ત્યાંથી પાઇપ દ્વારા કાચીધાતુઓ જેવી કે એસ અને નેપ્થા કારખાનાને સરતા ભાવે, હેરફેરના ખર્ચ વિના મળી રહે છે. બાહોશ નિયોજક થી એમ. એસ. રામની કુલણતાથી ૩૬૦૦ના અંદાજ સ્ટાફને ઠેકાણે ૧૮૦૦ કર્મચારીઓથી કામ ચાલે છે અને ૪૦ લાખ રૂપિયાની ખચત આ એક જ યુદ્ધ ઉપર થઈ છે. કારખાનામાંથી બિનજરૂરી રાસાયણોમાંથી ડઝનબંધ આનુષંગિક ઉદ્યોગો અસ્તિત્વમાં આવશે જેનાથી અનેકોને રોજ મજૂરી અને કચોડે રૂપિયાની આવક થશે. ભારતમાં પહેલી જ વાર Methanol અહીં ઉત્પન્ન થશે અને તેને માટે ચાર કોશ રૂપિયાનો પ્લાન્ટ તૈયાર છે. પ્લાસ્ટિક, રેઝીન, રંગ, દવા તેમજ સંરક્ષણમાં વપરાતી સામગ્રી માટે તકામાર તૈયારીઓ ચાલે છે. કર્મચારીઓને રહેવા ૧૭૫૦ મકાનો તૈયાર છે. F. C. I.-૨૬૧ લાઇઝર કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયાની આ એક જ યોજના ફુનિયાભરમાં સૌથી મોટી છે, કેમકે તે અનેકની જન્મદાતા છે.

નિકાસ લક્ષ્યાંક

ભારતનો નિકાસ વેપાર વધી રહ્યો છે ત્યારે તેનું પ્રમાણ સતત વધારવા તેમજ ફુનિયાની બજારમાં હરિકાષ સામે ટકી રહેવા નિકાસ યતના માનવું ધોરણ હિચ બનાવવા સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રયાસો જરૂરી છે. ૧૯૬૨માં રૂ. ૬૮૫ કોટીની નિકાસ સામે મત વર્ષ (૧૯૬૪) દરમ્યાન રૂ. ૮૩૫ની નિકાસ થઈ હતી. આમ બે વર્ષના ગાળામાં ૧૦ અગળ રૂપિયાનો વધારો થઈ સક્યો, તે બહુ મોટા સંતોષની વાત નથી. ભારત જેવા વિશાળ દેશ માટે તેમજ આયોજનમાં જે જગી ખર્ચ થઈ રહ્યો છે તે જોતાં લક્ષ્યાંક દસ અગળથી રહીને સો અગળ સુધી ન જાય ત્યાં સુધી યોજનાઓનું વળતર મળ્યું છે તેમ કહી શકાય નહીં. આને માટે નિકાસ માટેની વસ્તુઓ તેમજ હોવાની તપાસ રાત અને દિવસ ચાલુ રાખવી જોઈએ.

એક રાતનો ચમત્કાર

પ્રવાસી

‘આવતી કાલે આપણી પંચાયતના મંકાનું ધામધુમથી હૃદયદન થશે લગનના મોડવામાં એક બે વેવિશાળ ચામ એને શુભ યોગ ગણવામાં આવે છે. એ સુખ આપણે પણ અત્યાર સુધી હૃદયદનના સમારંભમાં કામને કાંઈ નવા કામનું ખાતમુદત કરતા આવ્યા છીએ. આવતી કાલે આપણે શેનો પાયો નાખશું?’ સુખપુર ગામના ચોરા પાસેના ચોકમાં મોજા મામ સલા સમક્ષ ગ્રામ પંચાયતના ઉત્સાહી સરપંચ શ્રી ગોપાલભાઈએ સવાલ રજૂ કર્યો.

જૂના વખતમાં સુખપુર બારખતું ગામ હોવાને કારણે લાંગીને જૂખ બેપુ થઈ ગયેલું. ખેડૂતો મહેનતુ હોવા છતાં મન દબને મહેનત કરવનું એમને દિલ થતું નહીં. જમીન ફળદ્રુપ હોવા છતાં ખેતરે ખેતરે ભોરડીના બળાં જમી ગયા હતા. ગામનાં મોટા ભાગના મકાનો બળે ખડેર ભેંજ લો. નિશાળ કે દવાખાનાનું તો ઠેકાણું જ ક્યાંથી હોય?

સ્વરાજ પછી ખેડૂતો જમીનનાં ધણી બન્યા. ગામની સિલ બદલાવા લાગી. એવામાં વિકાસ યોજનાના શ્રી ગણેશ મંકાયા. સુખપુર ગામે અજબ ઉત્સાહથી એ યોજનાને આમ્કારી. ખેતી સુધરતી આવી. વાડીઓની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધવા લાગી. ભોરડીના બળાંને બદલે લીલા બગીચાઓથી ધરતી શામલા લાગી. ગ્રામ પંચાયતની અને સહકારી મંકળીની રચાવના થઈ. પ્રગતિદ્રીઢ દષ્ટિધરાવના ગોપાલભાઈની ગામને આગેવાની મળી. એમની પ્રેરણાથી ગ્રામવાસીઓએ ગામના વિકાસ માટે લોકશળો આપ વામાં પાછી પાની કરી નહીં. બળે જમીનની જૂખ ઊધડી. ચોરાનું નવું મકાન બંધાયું, ગામના રસ્તા સુધારવામાં આવ્યા, રીવા-અતીની સમાડ થપ, ઢોર માટે સુંદર અરેડા તૈયાર કરવામાં આવ્યો, ગામને ગેલિરે રપાળા રહેા વવાઈ ગયા અને નિશાળ માટે બે ચોરાનું મકાન પણ તૈયાર થઈ ગયું. વિકાસની સહાયથી અને ગ્રામવાસીઓના લોકશળથી સુખપુર ગામે એક પછી એક વિકાસ પ્રસિતિએ હાથ ધરી

આખા પંચમાં ધણે બેમ્કાડયો છે, એક કામ પૂરું થાય એની સાથે જ બીજા કામનો પ્રારંભ કરવાની સુખપુર ગામે પ્રથા અપનાવી છે.

ચોરા વખત પહેલાં પંચાયતની કચેરી માટે સમવડાયું મકાન બંધવાને આદર કરવામાં આવેલો. ભેતભેતામાં મકાન પૂરું થઈ ગયું. આવતી કાલે એ મકાનના હૃદયદનનો કાર્યક્રમ છે. નવી પ્રવૃત્તિનું પરિવાણ કરવા ગ્રામ સભા મળી છે. ‘આવતી કાલે શેનો પાયો નાખશું?’ ગ્રામ પંચાયતના સરપંચ શ્રી ગોપાલભાઈએ ગ્રામ સભાને સવાલ કર્યો.

‘સહકારી મંકળનું ગોડાઉન અધીએ તો ઠીક.’ એક આગેવાને દરખાસ્ત કરી.

‘ગામના ટાઅરિયા આપેા દિ રખડવા કરે છે તે બાતમ દિર ચરે કયું હોય તો કેમ?’ બીજા આગેવાને પ્રશ્ન કર્યો.

‘મને નો લાગે છે કે હવે કાંઈ કામ હાથ ધરવું હોય તો સૌ પ્રથમ દવાખાનાનો વિચાર કરવો ભેંજએ.’ એક બુવાને અભિપ્રાય આપ્યો.

‘મારી વાત સાંભળશો? બીજા કામ વરદ બે વરદ મોડા ધારે તો કાંઈ વાધો નહીં આવે. પણ ગામમાં વહેતી તકે પ્રસુતિ શુદ્ધ બંધામ એ જરૂરી છે. એટલે બીજા વાત છોડી આપણે પ્રસુતિ શુદ્ધના વિચાર કરવો ભેંજએ.’ પંચાયતનાં એક જ્ઞા સંખ્ય ગંગામા બેાની ઊંઠ્યાં.

‘મારું સાલળો તો મોજુસાલ હવે પોરો ખાઈએ. શ્રમ કરી કરીને લાંબા થઈ ગયા છીએ. એમાને એમાં મથવા કરશું તો આપણા ગામની ખેડ રખડી પડશે.’ એક વૃદ્ધ ખેડૂને સલાહ આપી.

‘બાપાની વાત સાચી છે. આપણે બળુ બંધામ ઘોરો પોરો ખાઈએ. પણ ગંગામાની વાત કાઢી નાખવા જેવી નથી. પ્રસુતિ શુદ્ધ થાય તો ગામની ગલેનો માટે એ આચીનોદરપ થઈ પડે. શ્રમ કાળાની વાન હમણું રહેવા દઈએ. પછું પદરેક દુર-કાળો કરીએ તો પ્રસુતિ શુદ્ધ માટે

વિકાસ યોજનામાંથી મળી રહેશે.' સરપંચ શ્રી ગોપાલભાઈએ વ્યવહાર માટે જનાવી નવી પ્રતિ શરૂ કરવાની વાત માટે અડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

'પંદર દહારનો રોકડ ફાળો તો ગામને આકરો પડશે. પણ ગામ આખાને હોશ હોય તો થાવા ધો.' શ્રદ્ધ આગેવાને સલાહ આપી.

'હુંય જાણું છું કે પંદર દહારનો રોકડ ફાળો ગામને આકરો પડે. પણ કશું તે શુદ્ધની દરખાસ્ત ગંગામાએ મૂકી છે. દહે ગામની બહેનો જ ને એ કામ ઉપાડી લે તો એમને માટે આ વાત મોટી ન મળ્યાય દજી આપણી પાસે પંદર કેલાકનો સમય છે. સ્ત્રી શક્તિ કામે લાગે તો પછી જુઓ એનો રંગ? કાલ બપોર સુધીમાં પંદર દહારનો ફાળો થાય તો કાલ સાંજે જ પ્રસુતિ શુદ્ધનો પાયો નાખી દેજો. ગંગામાએ ખીડું ઝાપ્યું નેહજો.' ગામની નાક પારખનાર ગોપાલભાઈએ વાનને નવો રંગ આપ્યો.

'ખીડું ઝડપવાનું તો માટે ગળું નહીં. પણ મહેનત કરી નેહજો. હું તો દમણાં જ ગામની બે-ચાર બહેનોને બેળા કરી નીકળું ગામમા ઘરે ઘરે ફરવા પથ એક શરત. બહેનું પામે હું ને ફાળો લખાવું એમાં કોઈ ધરણાએ હા-ના કરવી નહીં.' ગંગામાએ ઉત્સાહથી જવાબ આપ્યો.

સહામાથી ઊઠીને ગંગામા તે ઉપડવા સીધા સરપંચ ગોપાલભાઈને ઘેર, અને તેમના પત્ની સતોકબહેનને ફાળો માટે સાથે આવવા સામદા કર્યાં.

'આપણે બીજને ઘેર ફાળો માટે જઈએ ત્યાર પહેલાં આપણી રકમ લખીને શરૂઆત કરવી નેહજો. માટે તો ગળું નથી. પણ લે આ કામળ અને લખી લે આપણે બેવના પાયસો-પાયસો રૂપિયા.' ગંગા માએ ગોપાલજીલાઈ પાસેથી કામળ લઇને સતોક બહેનને આપતા કહ્યું.

સતોકબહેન સમજી માટે પોતાના ખર્ચ સાથે નેહજી રહ્યાં.

'મારાથી હા કે ના કંઈ કહેવાશે નહીં. ગામ આખાને ગંગામાએ વચને બાંધી લીધું છે.' ગોપાલ ભાઈએ હસતા હસતાં ચાટકું કઢીને આડકતરી સંમતિ આપી.

ગંગામાએ પોતાના અને સતોકબહેનના પાયસો પાંચએકનોધી સતોકબહેનને સાથે લઈ, ઘેર ઘેર

ફરવાનું શરૂ કર્યું. પુરોષો સાથે વાત જ કરવાની નહીં. બહેનોને ઉઠાડી ઉઠાડીને ફાળો નોંધવા અને ખીજો ઘેર જતા માટે એ બહેને ને સાથે લેતાં જાય.

રાત્રે બારેક વાગ્યે ગંગામાએ સરપંચના ઘરનું બારણું ખખડાવ્યું સરપંચ ઊઠીને બહાર નીકળે છે તે દસ-બાર બહેનોનું રોજું ઝીમું છે.

'કાં ગંગામા?' સરપંચે પૂછ્યું.

'રૂપિયા પાંચ દહારનોંવર્ષ ગયા છે એની તમને જાણ કરવા. દહે નિરાંતે શુદ્ધ બંધો.' ગંગામાએ જણાવ્યું. અને બહેનોનું સરપંચ લઈને આગળ વધ્યા.

સવારે ચાર વાગે ફરી સરપંચ બારણાની સાંકળ ખખડી.

સરપંચ બહાર નીકળીને જુઓ છે તો વીટક બહેનોના રોજાને લઇને ગંગામા ઘીમાં છે.

'તમે તો આખી રાતનું જાગવડું કહ્યું અને ગામ આજુ માથે લીધું. પણ મને ધડીએ ધડીએ કા ઠીકઠી?' સરપંચે આખો ચોગતાં ચોગતાં પૂછ્યું.

'તમને નિરાંતે થી વ આવે એટલા માટે કહેવા આવ્યા છીએ કે અમે દસ દહારનો આકરો વટારી ગયા છીએ.' આવડા પ્રકાશમાં પણ ગંગામાના મોઝા ઉપર સફળતા અને સંતોષની લાગણી વરતાઈ આવવી હતી.

સવારે દિ ઉગતાની સાથે ગંગામાએ સતોક બહેનની સાથે આવીને સરપંચના હાથમાં પંદર દહાર ને એક રૂપિયાના ફાળાની યાદી ફરી દીધી.

'એક રાતમા તમે બહેનોએ ચમત્કાર સમર્યા?' સરપંચ ફાળાની યાદી સામે સામય નેહજી જ રહ્યા.

'મટકય માર્યા વિના અને લગીરે બેઠાં ત્રિના, આખી રાત ઘરે ઘરે ફરીને અમે આ ફાળાની રકમ નોંધી છે. અમારૂં કામ બમે પૂરું કર્યું. દહે કોઈના ધરવાળા હા-ના ન કરે એની જવાબદારી તમારી.' ગંગામાએ શરત અને ચોખવટની વદ આપી.

'જણુ છે. એ જવાબદારી મારી. પંચાયત કચેરીના ઉદ્ઘાટનની માથે એક નવા મંમને પાયો નાખી શકીએ છીએ એનો ના મને આનંદ છે. પણ એક રાતમા તમે બહેનોએ જે ચમકર સમર્યાં એનો મને વિશેષ આનંદ છે.' સરપંચના આગ્રહ અને આનંદનો પાર ન હતો.

સાંજે ઉત્સાહપૂર્ક ચોખવેલા સમારંભમા પચાસતની કચેરીના ઉદ્ઘાટનની સાથે ગંગામાનાં વરદ દરતે જ પ્રસુતિ શુદ્ધનું ખાતમુદ્દત કરવામા આ-યું.

મિત્રની ખાતર મોતના મોઢામાં

(પંખજીશાઈ મદની)

‘જેઠુભા! સમગ્ર જન તો સારી વાત છે. છ વીધા જમીન સાડુ દેવ્યના ચક્કર જેવા દીકરા ખોઈ નાખવા બેઠા છે તે કમ્પક તો વિચાર કરે!’

‘આ ઉલકાપાત શા માટે વેચ્યો છે જીવતર બગડી ગયા પછી શું એ જમીનનાં જટકાં ભરવાં છે? એ કરતાં એ વાત જતી કરોને.’

‘મને દાદા સુલતાનજીએ ખેડવા તમને આપી પણ સાચા વારસદાર તો મૂળુભા ગોહીલ છે. એ તમને સુખે ખેડવા દિયે એ વાતમાં માલ નથી. ભગવાને હુખનો રોટકો આપ્યો છે તે નિરાતે ખાવને, જીવને હરણુશળ મટતી નથી કે કાલે કેવો ઝેરો માટે ભલા યદને આગપાણી થાવ.’ આજ કમ્પક રનેહી સંખધીઓ આવી આવીને સમજાવે છે.

સૈકાઓ પહેલાં કમ્પના ભવિષ્યવેતા મામેલા માત્રે જો ભાખેલી ભવિષ્યવાણી સાચી પડી.

કુંવર ચિકણુદા કાકિયું, રાણી ચિકણુદી મી, જેડીદા સેા ખીદા, એડા અથદા ડી.

પ્રજાજનના જુવાળ પાસે રાજાઓને રાજનો મોહ જતો કરવો પડ્યો. રાજની પૂરા પ્રજાના હાથમાં આવી. શિંચનીચના બેઠના ઉડે દરિયે ખાગી ખેડે એવી જમીનનો ભારતભરમાં ઢંઢેરો પીટાણો. પરંતુ નાના નાના ગરાસદારોને આ વાતનો ઘૂટડો ગમે જીતરતો નથી. ગરાસની ખુશારી બની નથી. મોહ કેમેય મુકાતો નથી.

ગોહીલતાડમાં ત્રાપજ મામના ગરાસિયાના ઘરમાં ભારે કુસંપ બેઠો છે. તલવારો ધમી ધમીને આંદોના પતરા જેવી કરી મૂકી છે. હાકલ પડકારા ને મૂછો આંમગવામાં નવરા નથી પડતા.

મગ વાત આમ છે કે દાદા સુલતાનજી બિન-વારસ શૂંચરી ગયા. સુલતાનજીનો વારસાહક નજીકના વારસદાર મૂળુભા ગોહીલને રહેશે છે.

દાદા સુલતાનજીએ જોમની હેયા પીમાં એક છ વીધાનું ખેતર કુટુંમીમાઈ જેઠુભા ગોહીલને ખેડવા આપેલ જેથી એ ખેતરનો કબજો જેઠુભા ગોહીલ પાસે છે. મૂળુભાને વારસાહક મળતાં એ ખેતરની માગણી કરી.

કોયડો આંટી-ધુટીવાળો છે. વારસદાર મૂળુભા ગોહીલ પણ કબજાહક જેઠુભાનો.

જેઠુભા જૂની ધરડના અને અડીખમ માણસ છે. ક્રોધથી ગાંભ્યા જીવ એવા નહિ. વાતની વાતમાં મૂછે તો દમને કહે કે મારું માથું જીવ પણ મારી વાત ન જીવ

એક તો વરસો થયા આ ખેતર પોતે ખેડે છે. અને ખેડે એવી જમીનનો કાયદો પણ આપી ગયો છે એટલે કારતનો આશય લેવો નકામો હશે. ધરમેજે સમાધાન થાય તો જ પતે પણ વાત ભારે વટે ચડી ગઈ છે. મૂળુભા કહે, લીધે પાર. અને જેઠુભા કહે, આપું નહિ. આ ક્રોધથી ત્રાપજના ગરાસદારના ગ્રાણાનાં પાણી સૂકાઈ ચકાં છે. ઘણુખર સમજવી રહ્યા પણ બેમાંથી એકેય નમનું નેખતા નથી. આ તો ગરાસયાના દીકરા, સરપના જ ભારા. લીધી વાત મૂકે તો તો ધરતી રસતાળ જ જીવને. ‘ખાપુજી જતા બળ તો કીધું’. ભૂપત હો કે ભિખારી.’ કૌરવ પાડવના દાખલા સભારી સંભારીને બેય પક્ષ વટે ચડી ગયા અને વેર એટલું બધું વધી ગયું કે આજ-કાલ લોચ્યુનો ઢગલો થયો સમજી.

જેઠુભાનો દીકરો ચંદુભા અને મૂળુભાનો દીકરો ધનુભા (ધનરખાસાંહ) એ જન્ને સરખે સરખી ઉંમરના છે, બેયને બાળપણની પ્રિતુ. એક જ શુકુના સિધ્ધ, પાંચ પાંચ છ છ વરસ એક સાથે મળવા-ગળવા છે. એક જીમનાં દેત સગા ભાઈથી વિશેષ છે. જન્નેનાં ખોળિયાં જરા ને જીવે એક, બેઠેના પિતાઓને ભયેને ત્રાપે માર્યા વેર-પણ ચંદુભાને અને ધનુભાને ગમે મહાકુ.

ધનુભા વધારે અભાસ કરવા લાવનગર એમના મામાને ત્યાં ચાર પાંચ વરસ થયાં રહે છે. ત્યારે ત્યારે ત્રાપજ આવે ત્યારે બન્ને મિત્રો છાનાછપતા મળી લિયે. માવતરને ખબર પડે તો ખિન્ન થઈ પાપો. બીકે પશુ બતાવે કે કાકદિ કાંટાં કાઢી નાખશે. એમનો વિશ્વાસ ન થાય.

તો પશુ બન્ને લાખબધા મળ્યા વિના ન રહે. એકબીજાને ભારોભાર વિશ્વાસ. હવે તો બેઠું જીવન-એક થઈ ગયા છે. વીસ વીસ વરસનાં ડાણુ સાગી ગયાં છે. માથ ઉપર કાળી છુલકું ઉપડી ગઈ છે.

ધનુભા અપાઠી બીજ ઉપર લાવનગરથી ત્રાપજ મામે આટો દેવા આવ્યો છે. ચંદુભાને ખબર થતાં મળવા સાહેું તકમાપક થઈ રહ્યો છે. એકમીઝને ઘરે જવાની તો માવતર તરફથી મનાઈ છે. મળવું કેમ! એટલે સીમ-સીદાનું બાનું કાઢીને ચામની બહાર જઈને એકબીજા મળી લિયે.

એક દિવસ ધનુભા ટળે પોરે પોતાને વારી-ધોડા લઈને સીમમાં આટો દેવા ગયો છે. ચંદુભાને ખબર પડી એટલે મામની બહાર જઈને મળવા સાહેું ટળવળે છે. ત્યાં ધનુભા આવ્યો. ચંદુભાને જોતાં ધોડી કીતરીને બધ લઈ ગયો. આનંદના એક વધુગા. ધણે દિવસે મેળા થયા. ટીકામાં હેતની ભરતી થી. બધે સુદામે ને કૃષ્ણ મળ્યા. બેઠાં બેઠાં તે સાજ પડવા આવી. વાતોના ધરવ કર્યો.

ધનુભાને ધોડા પાસે જોતો જોતો હાથમાં પુદિ છે. ફરમનને પશુ સવારી કરીને ફરવાનું મન થાય જોયે. ધોડાને જોતાં ચંદુભાનું મન થયું ને કહ્યું કે ભાઈ, હાલોને ધીકક સવારી કરું, તમે આડીયા બેસો ત્યાં અધોરેક ફેરવી આવ્યું.

ધનુભાએ ધોડા અપાયો ને ચંદુભા સવાર થયો. એક તો ગરાસિયાનો દીકરો. વળી બેગતી જીવની અને રાગમાં દેવના વેશન જેવો ધોડા આવતાં બધે પુદવિનું પડ રાંજ હેઠ આવી ગયું એમ લાગ્યું.

ધોડાની પીઠમાં જ એવી વાચાઈ બરી છે. હાકવા વિનાં રહેવાય જ નહિ. પગની પેની અડાડતાં ગલાલની મૂઠી ભય ક્રમ ગયો. ચારેક બેતરવા ગયો.

ત્યાં થવા દાજ છે ને તે પેગડું તરડું. ખડી ગનેરો અચળ કરતું કાંટાના ઝાળામાં જઈને લટકાવ્યું.

ચંદુભાએ ધોડાને ધોમા પાડ્યો. પાછો વાળાને ત્યાં પેગડું પડ્યું છે ત્યાં આવીને કીતરો. પેગડું લેવા માટે જેવો હાથ લખાવ્યો એવો ઝાળામાંથી જળવગાન કાગોતરો સરખ પડેત્યામાં ચોંટી રિયો. બધે ચંદુભાની વાટે જોઈને જ કેમ બેઠો હોય. સરખ તો કરડો પશુ ચંદુભાએ ઉદકારો ન કર્યો. આ તો ગરાસિયાનો દીકરો. એનાથી બેકાકાં ન દેવાય. ધોડા ઉપર ચડીને ધનુભા પાસે આવીને ધોમેથી વાત કરી કે ધનુભા મને એર કરડો. ખરેખર કાગો-તરો છે. જીવવા દે એમ લાગતું નથી. કાચ ઉપાય ખરો? ધનુભા કંઈ જોઈને વિચારમાં પડી ગયો. ભારે યત્ન. શો ઉપાય કરવો.

પોતે લાવનગરમાં રહે એટલે બધે ખરો કે ઉપાય તો તળાજા દવાખાના મેળા કરું ને લેજે લાગે તો છે. ગામમાં જઈને બોડી ચવાની વેળા નથી. વળી માવતરની મેટી દાજ છે. કાંઈને વધેમ પશુ પડે કે આમ એકિયતું થું થયું. એ કરતાં હાલોને તળાજા મેળા કરું.

ધનુભા તો ધોડે સવાર થઈ ઝોળામાં ચંદુભાને લઈને તળાજાને રસ્તે વહેતો થઈ ગયો.

શેત્રુજી નદીને કાંઠે આવ્યો. ત્યાં પે પૂર પડી ભય છે. કાંઈને ભાર નહિ કે ઉતરવાની દિશત થાય કે યોગ દગલ જેમ વૃથાવાટા કરે છે. બધે જૂની જીવાવળ ભરખ કરેવા ઉમરી. સરજ આથમી ગયો છે. રાસીને અધારપટ પથરાઈ ગયો છે. સામે કાંઠો સજાતો નથી. કાગળવરણી રાત સામસીમા આંકડા બીડીને મળી ગઈ છે ને ચંદુભાના સરીરમાં એર પશુ હળા-હળા ખરવરી ગયું છે. હોકારો આપતો નથી.

ધનુભાને વિચાર કરવાની વેળા ક્યાં હતી. પલવાર બેટી થયા સિવાય બી બોડીનાર કહેતાં અપહાવ્યું મિત્રની ખાતર મોતના મોડામાં. શેત્રુજીના ગાંઠ પૂરમાં જરાગર મધ્ય વહેણમાં આવ્યો ને પૂરે ભયંકર રૂપ ધારણ કર્યું. ખલીસ જેવા લોદ ઉછળવા લાગ્યા. ધોડા પૂરમાં ટણવા લાગ્યો. ભારે મચામજી

દરે ૬૦ પથ્રુ પૂર ઉપાડ્યો જાય છે. જાણે આમ નીચે જળજળાકાર ને જોળામાં ટળી પડેયો ચઢ્યા.

ચંદુમા ! એ ચંદુમા ! કાણ હોંકારો આપે ? હોંકારો દેશના હોંશ કયાં હતો. ધનુશા નાભિયેથી નિશ્વાસ નાખીને બોલ્યો, ચંદુ, તારો જીવ સરપે લીધો ને મારો જીવ આ શેત્રુંજી લેવાની. બેય બેળા છે હોં લાઇમધ, પિતાએને ભણેને બાપે માર્યાં વેર હોવ પથ્રુ આપણે નોખા નથી પડ્યા.

હે પ્રભુ રાખે વાર ૬ નહિતર મારો કાષ્ઠ આરો-વારો નથી. ઘોડાને કહ્યું, રોજી ! આજ ખરે-ટલિ કામ નહિ દે ? ત્યારે આજ દિવસ સુધી જીને ગળે ખવરાવ્યું છે એ બધું ચ એજે મધુને ? દવાખાને તો પોતાડ્ય.

આ વેણુ રોજના કપાળમાં જાણે હથોડો પડ્યો. રોજે ચમકી ગયો. માંકચો નાખોડાના ફેરડા બોલાવવા. કાળા નાગની જીભ સૂસળાટા દેતો સેલકવા માડ્યો આરાધી અરધાક માઈલ તણાખતે સામે કાંઠે ચડ્યો. ધનુશને હિંમત આવી ગઈ. તળાજની વાટ પૂર પાટીએ મૂકી દીધો. અરધી કલાકમાં ડોક્ટર પાસે આવીને કહ્યું કે ગમે તે ખર્ચ થાય, હેત્રામાં ઉલ્લી સારવાર કરીને ચંદુને બચાવો, ચંદુ ગયો તો એમની પાછળ કંઈકનો કહુસો વળી ગયો સમજો.

ડોક્ટરે કહ્યું, બનતે ઉપાય કહું, પછી તો હંથરનું ધણું થાય છે. ઈન્જેક્શન દેવાં સર કયાં. એક પછી એક. એમ મળસકું થયું ત્યાં જ ઈન્જેક્શન આંખમાં ને ચંદુને જરાક શુદ્ધિ આવી. ડોક્ટરને હિંમત આવી ગઈ ધનુમા ! કેસ સુધરી ગયો સમજો પથ્રુ શોકુ કે ઘી મળે તો પીવરાવીએ.

ધનુશએ તુરત રોજને હોડાઓ પ્રાપ્તવતી. ત્યાં સુવતાનપુર પોગ્યો. ખાદરમાં જ એક બાહ્યજી મળ્યો. ઘીની બાણી હાથે તળાજ વેરવા જાય છે. ધનુશએ પૂછ્યું, ઘી વહેંચવું છે ? બાહ્યજી હા પાટી. હવે ભોંઈએ કેતુંક છે. બાહ્યજી જરણી આપી. ધનુશ

વિચાર કરે છે કે ઘી તો લેવું છે પથ્રુ કરવું શું ખીસામાં એક પૈસો નથી. આ બાહ્યજી જોળખતો નથી. વિચાર કરતા કરામત સુઝી.

બાહ્યજી જરણી આપી એવો ઘોડાને મારી મૂક્યો. બાહ્યજી તો એ જરણી જરણી... ઘી... ઘી... દરતો રહ્યો ને ધનુશ તળાજ બેળો ચવીને જીવે તો ચંદુને ધણું ચ સાડું છે. ડોક્ટરે ચંદુમાં ઘી પીવરાવ્યું ને ધનુશ ત્રાપજ જતા રવાના થયો કે ઘરે જઈને ખખર તો આપું ત્યાં કાણુ જાણે શું થયું હશે.

અડી ત્રાપજ ગામમાં રાત આખી દેશરો બોલ્યો. કોઈ કંઈ અટકળ કરે કોઈ કાંઈ અટકળ કરે. બેય પક્ષે હથિયાર ખખડના લાગ્યાં. ગામમાં હરણનાસ પડી ગયો કે સવાર કેવી જિગશે. એક કહે ધનુશ આપો ને એક કહે ચંદુ આપો. બેઉ ગયા કયાં ? રાત આખી દોડું દીધી. બેમાંથી એકેયનો પત્તો નહિ. દિ જિગના સામસામા મોરચા માંડીને કપાય મરવા તૈયાર થયાં. ત્યાં ધનુશ મારતે ઘોડે આવ્યો ને દાયરો પેરી વળ્યો. ધનુશએ વિગતથી બધી વાન કરી પથ્રુ ખાતો કેમ થાય. આ તો દુસ્મનનો દીકરો ! એટલે જોકુમા તળાજને દવાખાને ગયા. ત્યાં ચંદુશને ભેયો. ડોક્ટરે ને ચંદુશએ વાત કરી ત્યારે ખાતી થઈ. ચંદુશને તેડેને જોકુમા ઘરે આવ્યા ને હૃદયમાં ધમસાણું મચ્યું. ધનુશનો મથુ કેમ ભૂસાયા દીકરાને જીવતદાન દીધું એનો જલ્દશે થી રીતે આપું ! એમ વિચાર કરતા સામે ચાલીને મૂળુખાને ઘરે આવ્યા ને કહ્યું. મૂળુશ ! મૂરખ મિત્ર કરતા ડાહ્યો દુસ્મન ભણે એની આજે ખાતી થઈ છે. ધનુની ખાનદાની ઉપર મારી વટને જતી દરીને આજથી ચાંદલામાં આ ૭ વીલાતું ખેતર આપું છું. બન્ને દુસ્મનો ભેટી પડ્યા. ગામના દાયરાને બોલાવી સાથે બેસાને દૂધ પીધાં. ધનુશની નિઃસ્વાચ્ મિત્રતાની ગામ આખે એક મોટે તારીફ કરી.

મિત્ર એના કિશ્કે દાંડ સરખા હોય, મુખમે તો પિછું રહે દુખમે આગુ હોય.

સધ્યાની સુવણ્ ૨૦૪ દક્ષિણના કુંગરાઓ પર એનો ઝોળાવો કરી રહી છે, ગોરવમયી પુત્રા નગરીના ઠાટ કાંગેરે હમણાં જ દીવાઓ પ્રગટવાના છે, આડવાઓ પર પંખીઓ હેલ્લો કલગલાટ કરી વીરમી જવાની તૈયારીમાં છે, કુંગરાની આંધેરી ગાળી ધોડાની હજુહજુડીથી ગાજ રહે છે, ને એ આલસી અને ધરતીની શોભા નિહાળતો દાદી મૂંઝ પર વારવાર હાથ પસવારતો એક આદમી એની સામે પડે છે ધોડા પર બેઠેલા એક પુરુષને જવાબ વાળી રહ્યો હોતો.

‘દિલ્હીથી આવું છું.’

‘દિલ્હીથી પુત્રા સુધી પગપાળા પંથ કરવાનું’ પ્રયોગન?’

‘હેવાનો તરખાટ શમાવવા.’

‘હેવાનો તરખાટ ને આવું આવું બોવો છે તે કવિ લાગે છે?’

‘કવિ છું; ભરતાર પારખી ગયા.’

‘શો તરખાટ છે?’

‘વીરતાને બિરદાવવાનો. અમારો કવિતો એ સહન ધર્મ. શૌર્ય નેડો ટેકો, દીલાવરી ખમીર આ બધાનાં દર્શન કરી એને ખાતરી બેતારવાના, સર્વનો જોમ જીગવાનો ધર્મ. બરાબર એવો જ અમારો શુશ્રુઝનોનો ધર્મ.’

‘કેને બિરદાવવા છે?’

‘કોણ છે આજ ભારતની ધરતી માથે મીઠું કે એના ગુણ ગાંધી મારે દિલ્હી છોડી પુત્રા પગપાળા આવવું પડે.’

‘તેમ.’

‘શિવાજી મહારાજ. જીજ્ઞાસુના ધ્રુવજી ધાવી બીરેલ નરેસરી સિવરાજના.’

‘શિવાજીને દીકે ઝોળાવો છે?’

‘ના બાપ. દીદા નથી. પણ એ અનોકરે દેખણની ધરતી પર દેખાવ છે જુઓ આ કુંગરાની ગાળીએથી શિવાજી મહારાજની જય સામણું છું.’

‘બનામની આશાએ આવ્યા દરો.’

‘ના બાપ બનામ જોતું હત તો, ઔરંગઝેબના દરવાજામાં જોતું હું. હીરા માણેક પર પગ મૂકીને હાવતો, ત્યાં તો જરાક ઝુલ્ય ગાંઠે કે ધનના દગવા મળતા.’

‘ત્યારે?’

‘હૃદયનો ભાર ઠાપવવા. શિવરાજની વીરતાને અંજલિ આપવા હૈરામાં અંજલિ-ધારા એ કાંઈ હલકા બહી એ ઠાપવવા આવ્યો છું.’

‘બનાવીને લાવ્યા છે?’

‘અરે બાપ બનાવીને ઝોડીને લાવવી પડે એવો એ નરસાહુલ કયા હતો? એને નો સભાથે સ્વયં કવિતા ઝીગી નીકળે, અપાહના મેધાકમરને જોઈ મોરલા મહેકે એમ.’

‘સાલજી’ છે કે, કવિઓ પુરસ્કારની આશાએ પ્રથ લા ગાય છે? એ ખરું?’

‘એ શા શારદાનો પુત્ર નહિ ભા. એનો દ્રોહી, એનો કપુત; એવા પર તો મા સરસ્વતીના શાપ બિતરે, મુખીજનો અધમતાના, મનુષ્યત્વહીનતાના, ગોરવહીનતાના, ધર્મહીનતાના, સંસ્કૃતિવિહીનતા પર તો આગ વરસાવે, એની કદમબોસી ન કરે, મા સરસ્વતીના પોતરા રાજદ્વારના સત્તાધીશોની ભાટાઈ ન કરે બાપ! એ ભારતના કવિ નહિ, શિવરાજ પાસે કોઈ પુરસ્કારની આશા નથી, હેવામાં એના ગુણ માયા પછી ટાંક વળશે એ મોટો પુરસ્કાર છે, ને પુરસ્કારની આશા હાલ તો ભારતના રાજેનશાહ ઔરંગઝેબનો દરવાજો કેમ ખંડેલો એના કમથી હૃદયમાં આગ સળગી ને એને મોટામોટો ભર કેચેરીમાં દહી સળગતા અતરમા રીતજના મેળવી સાવો કવિધર્મ જળગે.’

‘ઔર મજેબની મોઢામોઢા એના દરબારમા ?’
હા બાપ કવિજો ઔર મજેબોથી સેહ નથી ખાતા’

‘હુ કલુ મને જા કહેતો !’

‘સાબ્યો’ મે કલુ.

‘હાયમે તસબી લીય, પ્રાત ગિઠ બદમીઠી,
આપહી કપટ રૂપ, કપટ જલ જપઠી,
આગરમે જલ, દારા ચીકમે ચુનાઈ લીતો,
છતરી છીતાયો, માતો છુટે મરખાખો,
ભતત છુખન, ચક, છદી, ચતી ચદી ભયો,
સો સો ચુકા ખાપ કે, બીનાઈ રેકી તપકા’

કવિના યોયના કુમરાની ગાળીઓમા પડયા
જિંદગી કવિત ગાતા હૃદયનો ધિક્કારચુકત-વિલાતી
સધા જેવો કસુબન રંગ, આખમા છતરી જિંદગી
પડી જરાવાર ચૌન રહી કલુ

‘આમ મોલી મે કલુ ઔર મજેબને કે બાપ
માવેલો હોય તો મારી નાખ બાકી જેતુ દેખ્યુ
એવુ કહેવતો તો અમારો ગુણીજનોનો ચીરખખ,
કાંઈ તારા ખવાસ કે મોલા નથી’

‘પડી ?’

‘પડી તો બાપ રોજ રોજ સત્તાની ખુમારીએ
ખળ ખજ શુકમ વરસાવતા સત્તાખેરની નગરીમા
રહું તો તો મારી મા સરવતી લજે એના થાપ
શીતરે, કપૂત ફર મામે જલમા વાચ્ય દીધી ને શુદ્ધિના
તેજ દીધા એ અબ્યાય ને અધર્મ સામે મોલવા
એટને દિલ્હી છોડ્યુ સાલી મહાલયો, જમુનાના નીર
અને મોજેલાઈ બલકા મને અગારા સરખા કળાશ’

‘હવે ?’

‘હવે તો બસ એકવાર શિવરાજના-જીવનપ્રાપ્તના
મોતરાના પેટ ભરી ગુણ ગાઈ લઉં પડી મોતેય
મીઠું લાગશે’

‘શિવાજીના શુણ્ણાનુ’ એકાદ કવિન મને
સલગાવશે ?’

‘અરે બાપ જગત આખાને સભાગવુ છે તો
તમને કા ન સભાગવુ. લો, સાબ્યો’

કહી શુખલુ કવિ જોખાખા, જીંદા પગ નાખ્યા
ખલા પરની પછેડી ભોજ પર નાખી મે હાય લાના
કરી કવિત લવકારવા ગોડચા

એક, બે, ત્રણ ચાર પાંચ, છ, કવિત કવિના
ગળામધી વજૂટયા, કાજળ નહિ, પેન નહિ હેયાનો
અતલ જિંદગીથી શબ્દો સુરની પછવાડે વચા આવે
છે, દખખલુના કુમરાઓમા એના પડછદા મોને છે

ધોડેરવાર ચૂપચાપ અધની લગામ પકડી સાલજે છે
સાત, આઠ, નવ, દશ, વીસ પચીસ, લીટીએ
લીટીએ શિવરાજ જલે કુમરાઓમા સામે શુદ્ધ ખેલતો
દેખાય છે એનો તેજ અધ, એના કુદના નગરાના
ધોષ જલે ધરુણવા માડયા છે એનો ભગવો ઝડો
જલે ડલે આખમા ફડાકા મારી રહી ■ લીટીએ
લીટીનુ વચુન જલે સજીવ બની આકાર ધરી
ધરતી ઉપર ઝીપસી રહ્યું છે

‘છતીસ, ત્રીસ, ચાવીસ

હવે તો કવિનુ ગણ બેસી ગયુ સાદ માડ માડ
નીકળે છે ને સામે જીવેન સત્તાર વિનવે છે. હાઉં
કવિરાજ, હવે હાઉં સાદ બેસી ગયો’

‘ના બાપ હવે તો ગાથ લી, શિવાજી રૂપી
શૈખના વાદળાઓ સામે આરા કવિત રૂપ મોરલા
લાને ટકુકે, ટકુકવા લો

ને એકતાલીસ બેતાનીસ, પચાસ, એકાવન
આબની અટારીએ વિદાય લેતી સધા રાણી
પણ આ શીર્ષિગાન સાલજાય થ થી ગઈ છે કવિનુ
ગણ પથ્થુ સાવ બેસી ગયુ છે દોઢ વચ્ચેથી માડ
શબ્દો નીકળે છે

ધોડેરવાર હાથ જીંઘે કરી કલુ. ‘હાઉં ફરે
કવિરાજ અવધિ કરી’

‘એક એક છેતુ ગાઈ લેવા લો’

ને જાવનશુ કવિત માયુ.

‘જલિ મહારાજ, શિવરાજ સિદ્ધ તેરી તેગ,
તેરા લાહ દડ, ચૂંચી જારત ઝડાકા દે,
ફરે આસમાન, આસમાનકો, ગરવ ગલે,

શત્રુનકે, શીશ પર, કરતી કડાકા હૈ,
હાથી કાટ, હા કાટ, બૂતલ વરાહ કાટ,
કમઠ કી પીઠ પર કરતી કડાકા હૈ.

બાવનચું કવિત ગામ કવિ ચૂપ રહ્યા. સાદ બિલ-
કુલ ખેસી ગયો. બાવન કવિત ઝોળામાં સંધરનાર
દખખણના કુંગરાએતો ધણેણાટ કેટલીયે વારે શરૂયો.
બાવને ય કવિત પહોડોના પથરોમાં કાતરાધ ગયા.

‘હા...રા. બાજ કોરો ટાણે થયો, હવે બંધે
બખધડી જ મોત આવવું.’

‘આ કવિત શિવાજીને સંભળાવવા છે.’

‘હા કાલ સવારે તેની કચેરીમાં જ.’

‘રાતવાસો કયા કરશે, યુનામાં!’

‘બહી’ પડ્યો રહીશ, આ ય મારા શિવરાજની
ભામકા છે ને! એની ધરતીમાં ખીક શાની?’

ને હાથની આગળીએથી વીટી ભિતારી કવિના
હાથમાં આપતાં ધોડેસ્વાર બોલ્યો :

‘આ, હ્યો, કવિરાજ વીટી. રાજના અતિથિ-
ગૃહમાં ખતાવજો, ત્યાં તમને આ વીટી ખતાવવાથી
ભિતરવા દેશે ને રાત્રી ભોજન દેશે, તમે આટલા
બધા કાવ્ય સંભળાવ્યા એનો થોડો તો ખદલો આપવો
નહોંએ ને?’

‘તમે!’

‘હું’ અતિથિગૃહનો ભિપરી છું.’

‘બંધે બાપ, અતિથિગૃહમાં જઈશ.’

ને ધોડેસ્વાર પહોડા એકા ધોડાની લગામ મરડી
પુના ભણી વળ્યો, એના કાળજાના ખર્ન જામતા
આ ધકારમાં ગાંઠ રહ્યા, ખળ, ખળ ખનાક ખળાક.

કવિ પછુ હે મા સરસ્વતી કહી ખજે પછેડી
નાખી જોડ્યા.

થોડા સમય પાદ એ અતિથિગૃહમાં જાય તે
પહેલાં તો પેલા સ્વાર ત્યાં આ કવિના આગમનના
સમાચાર આપી આવ્યો હતો.

કવિએ વીટી ખતાવી અંદર પગ મૂક્યો. સેવકોએ
કવિના ઝાઝા આદરમાન કયો.

‘પ્રમાત થયું, બૂખણુ કવિ બેઠ્યા, રનાન કરી,
વજો બદલ્યા ને વાલ્યા શિવાજીના દરબાર તરફ.

દરવાજે જઈ દરવાણીને શિવાજી મહારાજ પાસે
જવા દેવા રજા માગી.

દરવાણી એને માનભરે અંદર લઈ ગયો.

કવિએ કચેરી ખંડમાં જેવો પગ મૂક્યો કે એ
આલસ બની ગયા. આગળે દિવસે સધ્યાકાળે મગેવ
એ જ શિવાજી સામે બેઠા છે.

કવિને જોતા જ શિવાજી મહારાજ આસન પરથી
ઉડી સામે ગયા. ને જેઉ બથમાં ધાડા મર્યા. શોખા
ને સરસ્વતીના જાણે મિલન થતા હતા.

બાવકુંડાની શિવાજીએ બૂખણુને બાળુમાં ખેસાડ્યા.

કવિએ કચેરી-ખંડમાં એક નજર ફેરવી લીની.
ચોમેર સાદાર્થ છે, જોન પર પછુ સાદી ચટાઈ પર
શિવાજી બેઠા છે, ગાદી તકિયો ય નથી. શિવાજીના
વસ્ત્રો ય સાદા-સંન્યાસી સરખા છે, ચેલવ, કાંઠારાત્રુ
ચિહ્ન સરખું નથી.

‘મહારાજ! મને લાગે જોળખ ન આપી?’

‘જોળખ આપી ને તમે શુચુ ગાયા હોત તો
મને લાટાર્થ દેખાત કવિરાજ! એટલે ચૂપ રહો’ તો,
મને જ્યેયા સિવાય મારી પીઠ પહોડે બોલાવ એ જ
સાચું હોય કવિરાજ!’

‘ખરું મહારાજ કેસરી! ખરું!’

ત્યાં તો રાજગૌર થાળમાં કંઠુ એખા ને પુષ્પ
લાવ્યા. પૂજનની સામગ્રી લાવ્યા.

જોતા જ ચમકી કવિ બોલ્યા :

‘આ શું મહારાજ!’

‘પૂજન.’

‘કેવું મારું?, કુદ માનવતા પૂજના!’

‘ના કવિરાજ! આ પૂજન વ્યક્તિના નથી
શુષ્ક ધર્મના છે, જેવું દીકું જેવું કહેતાના તમારા
ચીર ધર્મના-કવિ ધર્મના આ પૂજન છે, એ ધર્મ તો
પૂજ વંદવા યોગ્ય છે.’

રાજગેરે કવિના કથાઓમાં કુમકુમનો ચાંદલો
કરી ચોખ્ખા ચોરી વેદ વિધિ પ્રમાણે પૂજન કર્યું.

પછી મુખ્યમંત્રીએ કવિના હાથમાં એક ત્રાંખાનું
પતર મુકતા કહ્યું :

‘કવિરાજ! મહારાજને તમે ગર્ભ કાલે સાંજે
બાવન ગીત સંભળાવ્યા એ જદલ એક ગાયનો આ
તાંખાના પતરે લેખ કરી આપી બાવન લાખ સોના-
મહોર અને એક હાથી આપે છે.’

‘જય હો ! જય હો મા ઇન્ભાઈના લાડવાનો,
યવન કન્યાને મા ઠહી આવતે અવતાર પેટે જન્મવાનું’

કહેનાર શીલવાનનો જય હો ! રામદાસ સ્વામિ અને સંત
ગુફારામના ધર્મોપદેશને જીવનકાર્ય ગણનાર માનવ-
સેવક ત્યાગી શિવરાજનો જય હો ! હિંદુત્વના રખે-
વાળ, શિવરાજનો વિજય હો !’

ઠહી કવિએ ભેટ સ્વીકારી, ને ‘શિવરાજબાવની’
અમર બની ગઈ, આજ ભારતના ખૂણે ખૂણેથી એ
બાવન કવિત્વનો જોરદાર ઘોર ભણે હજીયે શિક્યા
કરે છે. પણ એને ઝીંકનારો તે પછી એકેય શિવ-
રાજ જન્મ્યો નથી.

જીમ્મો વગર શિવાજીએ ક્યાંથી નીપજે ?

***
*

નિર્ભયતા

હવે એક ખીબા સિદ્ધાંત તરફ હું તમારું ધ્યાન ખેંચું છું. અને એનો હું તમને
અનુભવ કરવાનો આગ્રહ કરું છું.

તે નિર્ભયતા છે. એક જ દૃષ્ટિપાતથી સિંહને વશ કરી શકાય છે, એક જ દૃષ્ટિથી
શત્રુને શાંત કરી શકાય છે, અને એક જ નિર્ભય પ્રહારથી વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

હું હિમાલયના ઘોર જંગલમાં ફર્યો છું. ચિત્તા, રીછ, વરુ અને જેરી પ્રાણીઓ મને
મળ્યાં છે. પરંતુ કોઈ જાતની હાની મને થઈ નથી. જંગલી જનાવરો પ્રત્યે નિઃશંક ભાવથી
સીધા દૃષ્ટિપાત કરવો. નેત્ર નેત્ર મળ્યાં એટલે કે હિંસક પ્રાણીઓ સ્તબ્ધ બની ગયાં અને
એ લોહો આદ્યા ગયાં. આ નિર્ભયતાનું પરીણામ છે. તમે નિર્ભય થશો એટલે કોઈ પણ
તમને નુકસાન નહીં કરી શકે.

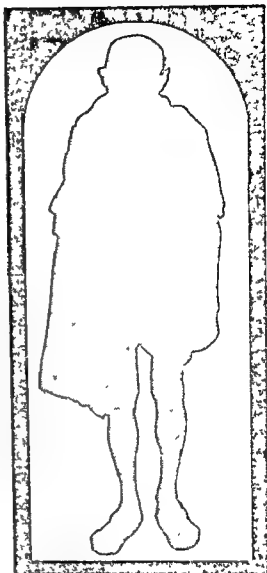
એકવાર કોઈ એક પંલાળી સિપાહી આગઝોટ ઉપર કોઈ એપી રોગથી માંઠો પડ્યો.
આગઝોટના ડોક્ટરે એને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાનો હુકમ કર્યો. કોઈક વાર એણે બને છે.
પેલા સિપાહીને આ વાતની ખબર પડી. યતુથી ચેરાઈ લય ત્યારે સાધારણ લોકોમાં પણ
નિર્ભયતા પ્રગટી ઉઠે છે. અત્રીમ શક્તિ વડે મરણ પથારીએ પડેલો સિપાહી નિર્ભય બનીને
બેઠો થયો અને સીધો ડોક્ટર પાસે પહોંચ્યો. પોતાની પીસ્તાલ ડોક્ટર સામે તાકીને બેઠો.
‘શુ’ હું માંઠો છું ! મને બે દરિયામાં ફેંકી દેવાનું નામ લીધું તો હું તમને ગોળીથી ઠાર કરીશ.’
એટલું સાંભળતાં જ ડોક્ટરે તરત જ એને નિરોગી હોવાનું સર્ટિફિકેટ લખી આપ્યું.

નિરાશા એ જ નિર્ભયતા છે. માટે એનાથી બચો. તમે નિર્ભય બનશો તો સૌ કોઈ
તમારાથી ભય પામશે.

—સ્વામી રામતીર્થ

✱

એ નાના કામોમાં
 બેસીને રહેવામાં
 મોટાં નથી જાતી. પડ્યા
 પછી રજાનાં બેસીને
 જી.ને રજાનાં પોતાના
 આદર રક્ષિત વગર દેખ
 નો પડ્યાં નાં રજાનાં
 ના. રજાનાં નાના
 કામોમાં રજાનાં
 રજાનાં રજાનાં

એ નાના કામોમાં બેસીને રહે છે તેનાથી મોટા
 નથી થતાં પડ્યાં પણ રજાનાં નાનાં ને રજાનાં
 પોતાની આદર રક્ષિત વગર દેખ તે પડ્યાં પણ ભાગીને
 ભૂંડા થઈ નય એમ જ નાના કામ વિશે સમજવું.

સીમલા

આપના
આશીર્વાદ

મહાપુરુષોનું અચપણ

ધ્રુવકુમાર

દેશખંધુ ચિત્તરંજનનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે?

તેઓ નાનપણથી જ બહુ ઉદાર સ્વભાવના હતા. અન્યનું કષ્ટ જોઈને દ્રવી બિઠતા.

એક દિવસ એમને પિતાજી પાસેથી ત્રણ રૂપિયા માંગ્યા.

પિતાએ પૂછ્યું: 'શું કરશે?'

પણ એમને કશું બતાવ્યું નહીં. તો પણ પિતાએ ત્રણ રૂપિયા આપ્યા.

પરંતુ, એમની સાથે એક નોકરને મોકલ્યો. એ જોવા ખાતર કે એ ત્રણ રૂપિયા ચિત્તરંજન શેમાં ખર્ચે છે?

ચિત્તરંજન સીધા ચોપડીવાળાની દુકાને પહોંચ્યા. એમની સાથે એક ગરીબ છેકરો પણ હતા.

એ રૂપિયાની એમને ચોપડીઓ ખરીદી આપી અને એક રૂપિયાના ચપલ.

નોકરે ઘરે આવી, સારીય વાત માલિકને કહી સંભળાવી.

હોકમાન્ય બાલગંગાધર તિલક નાનપણથી ખૂબ તેજ બુદ્ધિ ધરાવતા હતા. એમને જે વાતો શીખવવામા આવતી હતી, એ સઘળી એ ખૂબ જ જલદી યાદ રાખી લેતા હતા.

તિલક હંમેશા પાઠશાળામાં ખાલી હાથે જ જતા હતા.

એક વાર પાઠશાળાના શુરુજીએ પૂછ્યું: 'કેમ તિલક, તું દક્ષતર-ચેલી કેમ નથી લાવતો?'

તિલકે સહજ ભાવે ઉત્તર દીધો:

'શું કરું શુરુજી? હું દક્ષતર-ચેલી લાવવાની જરૂર જ નથી જોતો. કેમકે, આપ જે કાંઈ શીખવો છો, એ બધું મને સાંભળવાથી જ યાદ રહી જાય છે.'

પછી પૂછ્યું જ શું?

શુરુજીએ તરત એની સ્મરણ શક્તિની પરીક્ષા લેવાને એક સવાલ શ્યામપટ (પાટીયું) પર ઉકેલવાને લખ્યો.

તેનો ઉત્તર તિલકે તરત એ મૌખિક કહી સંભળાવ્યો.

સાંભળી શુરુજી અવાજ જ રહી ગયા!

✓ જાંધીજીને નાનપણથી ખેલવા-ફૂલવાનો અને ઝાડો પર ચઢવાનો ઘણો શોખ હતો. પડી જવાની બીકે ગાપા મના કરતા, તો પણ એ માનતા નહીં.

એકવાર મોટાભાઈએ એને ઝાડપર ચઢતા જોયો તો એની ટાંગ પકડીને એને નીચે ઉતાર્યો. મોહન રોતો-રોતા મા પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો અને જોડ્યો:

'બા બા, મને ભાઈએ માર્યો!'

'તો તું એને માર?' માએ ખ્યારથી કહ્યું.

'એ મારાથી મોટો છે. બા, તું મને મોટા-ભાઈને મારવાનું શીખવે છે?'

'કેમ, એમાં મોટું શું છે? ભાઈ-ભાઈ તો આપસમાં માર-પીટ કરતાં જ હોય છે.' મા જોલી.

'નહીં, બા. હું એને નહીં મારું. તું મારવા-વાળાને મારવાથી નથી રોકતી, ઉઠતું માર જાવાવાળાને જ મારવાનું શીખવે છે!'

મોહનનો આવો જવાબ સાંભળી મા ચકિત થતાં જોલી:

'તને આવો જવાબ ક્યાંથી સુઝે છે મોહન? કોણ શીખવે છે એવી વાત!'

-અને, તરત માએ એને ગોદમાં ઉઠાવી લીધો.

અજ્ઞાનથી જન્ય ત રહેા

૩૧૦ રામચરણ મહેદ

જેને જ્ઞાન નથી તે વ્યક્તિ એક એવા અધ-
કારમા બટકે છે કે તેને કૃપાના દેહકાની જેમ
જીવનમાં ક્ષુદ્ર સ્વાચ્છ જ દેખાય છે. મહર્ષિ વાલ્મીકિ
જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પહેલાં એક દિવસકે ચોરનું જીવન વ્યતીત
કરતા હતા. મુસાફરોને લૂંટવા, તેમની હત્યા કરવી
અને પોતાના નાનકડા પરિવારના પોષણનો પ્રબંધ
કરવો-આ તેમનું દૈનિક કાર્ય હતું. એક દિવસ
નારદમુનિ ત્યાંથી પસાર થતાં વાલ્મીકિને દાઢે પકડાઈ
ગયા. નારદજીએ વાલ્મીકિને સ્વાચ્છ-પરમાર્થની સત્તી
વાતો સમજાવી. દિવસકે ચોરના દિવ્યચક્ષુ એકદમ
ઉઘડી ગયાં. તેને પોતાના સંપૂર્ણ પૂર્વના કર્મો
પાપમય પ્રતીત થવા લાગ્યા. મનમાં આત્મજ્ઞાન
અર્ધ. તેણે જોયું કે તેનું અકાંક્ષા કરતા અધિક જીવન
પાપમાં જ પસાર અર્ધ ગયું છે; જેમા અજ્ઞાન
સિવાય બીજું કંઈ જ ન હતું.

જે હૃદયની આરત વાલ્મીકિની યજ્ઞ તે આત્મ
જ્ઞાનનું પ્રથમ પગથિયું છે જેનો અંતરઆત્મા
જન્યત હોય છે તે જ પશ્ચાત્તપનો અનુભવ કરી શકે
છે. અજ્ઞાની આત્મા સુષુપ્ત હોય છે તે સામાન્ય
રીતે પશુજીવી હોય છે. ભોજન અને વૈભવ સિવાય
તેને ઉત્તમ જ્ઞાનદનો પચાલ હોતો નથી. તેની દષ્ટિ
સિમિત રહે છે. તેને એ વાતનું જ્ઞાન હોતું નથી કે
આ પાર્થિવ જ્ઞાનદ સિવાય ઉચ્ચતમ જ્ઞાનદ
પશુ હોય છે.

જે અજ્ઞાનથી જન્યત બને છે તે આધ્યાત્મિક
ઉત્તતિના સોપાન તરફ ડગ માગવાનું શરૂ કરે છે,
જે જીવ જીવનને ત્યાગે છે અને કૃષ્ણ જ્ઞાનમય જ્યોતિ
તરફનું આરોહણ આરંભે છે. અજ્ઞાનની જન્યતિ
આધ્યાત્મિક ઉત્તતિનું પ્રથમ સ્તંભ છે. આ અવસ્થા
કેટલાકને ઠોકરો ખાતાં પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કેટલાક જીવ-
નના અંત સુધી પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

ઉમરની સાથે સાથે માણસે સામાજિક આસક્તિ-
માથી વિરક્ત થઈને જીવનમાં ઉચ્ચ મૂલ્યો રચાવવા

તત્પર બનવું જોઈએ. તેમાં ભજન-પૂજન, આરાધના,
સત્સંગ, કીર્તન, સારા ગ્રંથોનું અવલોકન, જીવનલક્ષ
પ્રતિ ચિંતન દ્વારા મેદને ઘટાડી શકાય સુઘ માણુ-
સોચે ધીમે ધીમે અધમ સ્તરમાથી વૈરાગ્ય કેળવી
જ્ઞાનમય જીવનમાં રુચિ વેદા કરવી જોઈએ સ્વાધીની
જગ્યાએ પરમાર્થ અને જનસેવા દ્વારા આત્મવિકાસ
કરીને મનની શાંતિ પ્રાપ્ત કરતા જનું જોઈએ.
સહેલા એવા સામાજિક સુખનો ત્યાગ કરી ભગવાન
પૂજા અને બ્રહ્મ ચિંતનમાં વધુ સમય ગાળવો જોઈએ.

ઈશિય સુખોમાથી ધીમે ધીમે મુક્ત બનીને
બ્રહ્મજ્ઞાન તરફની ગતિ એ પ્રગતિનું પ્રથમ સોપાન
છે. ભગવાને નિર્દેશ કરતા કહ્યું છે:

‘રાગ દ્વેષ વિષયકતેરેતુ વિષયાનિન્દ્રિયૈશ્ચરન્ ।
આત્મવચચૈર્ષિ ધૈયાત્મા પ્રસાદમાધમગતિ ॥
અસાદે સર્વ દુઃખાનાં પાનિવરણોપભવતે ।
(ગીતા ૨, ૧૪-૧૫)

‘સ્વાધીન અતઃકરણ્ણલો પુરય રાગ-દ્વેષ રહિત
પોતાના વશમાં કરેલી ઈન્દ્રિયો દ્વારા વિષયોમા
વિહરતો હોવા છતાં પ્રસાદને-પ્રસન્નતાને પ્રાપ્ત કરે
છે. આ દૈવી જ્ઞાનદથી સામાજિક દુઃખોનો નાશ
થાય છે.’

સામાજિક ભોગોમાથી ધીરે ધીરે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત
કરીને બાકી સુખ દુઃખોની ઉપેક્ષા કરીને પોતાના
પ્રકાશમય અતઃકરણ્ણમા બ્રહ્મની સાધના કરવાથી
શાંતિ મળે છે. આ જ રીતે બ્રહ્મનિષ્ઠ સાધક, બ્રહ્મ
સ્વરૂપ થઈને બ્રહ્મ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે અને અત-
રૂપી અજ્ઞાનમય અવિરોધી નાશ કરીને નોક્ષ નેજાને છે.
‘અજ્ઞાન દદ્યથ અધિનાશો મોક્ષ ઇતિ સ્મૃતઃ ।’
(રાિવ ગીતા ૧૩-૩૨)

આ પૃથ્વી પર તે પુરુષે ધન્ય છે, જે જ્ઞાની છે,
તેમના દ્વારા જ ધરતી ધન્ય બનતી હોય છે અને
મહાન કર્મો થતાં હોય છે.

[અનુ ૧ નટસર્ક પટેલ]

અધ:પતન

મગુભાઈ ત્રિવેદી

મારું મોસાળનું ગામ સુખપાદર. મારાં બા કહેતાં કે છે તો નાનકડું ગામ પણ પાદરમાં અતિ રળિયામણી નદી, તેના બન્ને કાંઠે વૃક્ષોની ઘેરૂં ઘટા, અને સ્ત્રીમમાં લીલીછમ વાડીઓ, આથી ગામનું નામ સુખપાદર પડેલ છે. જેના પાદરમાં સુખ હોય તે ગામમાં શું હોય, તેની કલ્પના જ કરવી રહી. મને સુખપાદર જવા તીવ્ર ઉત્કંઠા. તેમાં વળી લણવા મળેલ કે નદીના કાંઠેવાળા ભગતની અતિ પુરાતન જગ્યા છે. મને આવાં સ્થળો જોવા અને તેના વિષે લણવાનો નાદ, આથી મારો જીવ ત્યાં જવા વિશેષ તણપાપડ થઈ રહેલ. પણ સુખપાદર રાજ્યના એક છેડે અને મામાની નોકરી બીજા છેડે. મારી નોકરી વળી બીજા જ રાજ્યમાં. આથી મેળ ખાતો ન હતો. ત્યાં મામાએ નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ સુખપાદરમાં બાપદાદાનાં જૂનાં પુરાણાં મકાન દુરસ્ત કરાવી સ્થાયી વસવાટ કર્યો. છ એક મહિના પછી તેમનો પત્ર આવ્યો કે કાવ્ય સ્ફૂરે તેવી જગ્યા છે, વહેણમાં વહેલી તકે આવ.

આમ તો મારો સ્વભાવ 'હજારે દાગ જહાં બેઠ ગયે'ની ઉક્તિને ઓછી ઠસાવે તેવા, પણ વાલા બાવાની જગ્યા વરસોથી આકર્ષી રહેલ એટલે બિલો બાંધી ટ્રેપન પકડી.

રાજ્યના આ ભાગ તરફ ક્યારેય ગયેલ નહીં. સુખપાદર આજુમાનુના પ્રદેશની રમતીયતા ઊઠીને આંખે વળગે તેવી હતી. આજો પ્રદેશ ગીચ જંગલથી છવાયેલો હતો. વચ્ચે થઇ ગયેલાં સંતાપૂકડી રમતાં જતાં હતાં. તેમાં ક્યારેક સપાટ લીટી વાડીઓના નયન રમ્ય દૃકડાઓ આવતા હતા. દૂરનાં ગામડાં નીલમ વચ્ચે મોજૂદ જેવાં લાગતાં હતાં. જેમ સુખ-

પાદર નજીક આવતું ગયું તેમ બન્ને બાલુ વાડીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ, તેના લીલાછમ મોલનાં ઝૂલણ જોઈ જલે જીવનભરનો થાક ભિતરી ગયો. ત્યાં ટ્રેપન વળાંક વળી અને અચાનક આનંદથી કલ્પોલતી નદી નજરે પડતાં હૈયું હરખાઈ ગયું. સુખપાદર નામને સાર્થક કરે તેવું જ પાદર હતું.

સ્ટેશનથી ગામમાં જતાં નદી પરનો બેઠો પુલ પસાર કરવો પડ્યો. ગામ ઊંચાણમાં હતું. છતાં નદીના કાંઠે ફીવાલ ચણી ગામને વિશેષ સુરક્ષિત કરવામાં આવેલ. પુલની એક બાજુના કાંઠે આવી ફીવાલના ઓથે ડોકાતો ગામના કાંકારનો દરબારમઢ હતો. બીજી બાજુ વાલાભગતની જગ્યાના મંદિરનું શિખર સોહતું હતું. શિખરની ચારે તરફ એક વિશાળ વૃક્ષની ટોચ ઊભતી હતી. આ અચ્ચલતા વચ્ચેની શિખરની નિશ્ચલતા જોતાંવેત સ્પર્શી ગઈ. ગામમાં ગયા બાદ ખબર પડી કે આ વૃક્ષ નીચે વાલા ભગતે વરસો સુધી તપસ્યા કરેલ. આથી આ વૃક્ષનું આ પંથકમાં ઘણું માહાત્મ્ય હતું.

મારા ખ્યાલમાં નહીં કે સુખપાદરમાં ટપાલ ઓફિસ નથી. શિક્ષક ટપાલનું કાર્ય કરતા, પણ તે તો ખેડિયા મારફત દર બે કસબાના ગામથી ટપાલ આવે ત્યારે. આથી મેં ટપાલમાં નાખેલ કાગળ મામાને મળેલ નહીં. મામાને સ્ટેશને ન જોવાથી મને થોડું આશ્ચર્ય થયેલ. પણ તેમની ઉંમર લક્ષમાં લેતાં તે ન આવે તેમાં કશું અનુગતુ ન હતું. પણ ગામના ગોંદરે તેમને ન જોયા ત્યારે મને નવાઈ લાગી. બે સણ મૂંઝવતો વિચાર આવી ગયો કે કદાચ બહારગામ ગયા હશે તો ? પણ તુરત હૈયાધારણ વળી કે ઘર થોડા લઈ ગયા હશે ! કોઇને તેમના ઘર વિષે પૂછું

તેમ વિચાર કરતો હતો ત્યાં સામેના ડેલાની ખારીમાં મામા જ ડોકાયા. મને જોઈ હરખ-લેર સામા આવ્યા, બથમાં ઘાલી લીધો અને બહારથી જ મામીને ખૂમ મારી, ‘ભાણિયા-ભાઈ આવ્યા.’ મામાના મમ્મતે મામી યાદ તાણ કરી. મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

ડેલામાં વિશાળ જગ્યા હતી. મામાએ ઝોસરી ઉતારી ઝોરડાની મરામત કરી રહેલાક માટે ઉત્તમ સગવડ બનાવેલ. મારા માટે છેલ્લો ઝોરડો તૈયાર કરી દીધો કે જેથી મને મારા લેખન વાચનમાં ખલેલ ન પડે. પણ હું ક્યાં અહીં લખવા વાંચવા માટે આવ્યો હતો!

ખીજે જ દિવસે મેં વાલા ભગતની જગ્યા બાબત પૂછપરછ શરૂ કરી દીધી. મામાએ નિખાલસતાથી કહ્યું, ‘જગ્યા અત્યંત સુંદર છે, પણ તેના ઇતિહાસ વધે હું કંઈ જાણતો નથી. છતાં ગામમાં કોઈ જાણતું હશે તો તપાસ કરીશ.’ સવાર તો મામાએ છાંંડનાના ટૂંકા ગાળામાં પણ ગામમાં જે સુવાસ પેદા કરેલ તેના પુરાવા રૂપે થયેલ પ્રતિષ્ઠિત માણસોની અવરજવરમાં જ પૂરી થઈ. ભાણીભાઈ-ને લઈને જરૂર આવવાનું છે, તેમ ઘરે તથા વાડીએ આવવાનાં આગ્રહપૂર્વકનાં આમત્રણે મળતાં રહ્યાં. હૃદય તેથી ખૂબ હરખ પામ્યું, પણ સવારે જ વાલા ભગતની જગ્યાએ જવાની ઇચ્છા અપૂરી રહી. બપોર પડખાં ઘસો વિતાવી દીધી. સાંજ પડી કે મામાએ કહ્યું, ‘ચાલો ભાણીભાઈ, વાલા ભગતની જગ્યાએ જઈએ.’ હું તૈયાર જ હતો.

જગ્યામાં દાખલ થયા કે એક વિશાળ વડ દાંડિ ભરીને પાછી પણ જાણે કે ચારે તરફ છલકાઈ જતો હતો. તેની આટાપાટા રમતી વડવાઈઓએ આજી રમતમાં અચાનક લિલા રહી જમીનમાં મૂળ ઘાલી અન્ય સહુને રમવા બુલબુલાવળી રચી દીધી હોય તમ લાગતું હતું. જગ્યાની સ્વચ્છતા આદરી ન ખોલાવી દે તેવી હતી. આખી જગ્યા નાના

મોટા થાંભલા પર મઢી દીધેલ લીલા ચંદરવાથી બનેલ વિશાળ શમિયાણા જેવી લાગતી હતી. વડનું મૂળ થડ ઠચું તે ઠહેવું સુરકલ હતું. પણ જે મૂળ થડ હોવાનો સંભવ હતો તેની પાસે જાણે ડાળીઓ વચ્ચે થઈ મારગ કાઢી ઉપર વધેલ હોય તેવા ઉચ્ચ શિખરથી ચોંટતું સુંદર મંદિર હતું. બહુ લાંબું પહોળું નદી અને પ્રભાષમાં ઘણું ઊંચું મંદિર ઘટાદાર વડલાના વિસ્તારના સુકાબલે કોઈએ આકાશ તરફ નિર્દેશ કરવા આગળી ઊંચી કરી હોય તેવું લાગતું હતું. મંદિરની બહારની બાજુએ ચારે તરફ નાના ગોખ મૂક્યા હતા અને તેમાં મૂર્તિઓ મૂકી હતી. મંદિરના થાંભલા પર મૂર્તિઓ કેતરવામાં આવેલ હતી. દીવાલો પર પણ નાનાં મોટાં સુશોભનો અને વચ્ચે કેતરેલી મૂર્તિઓ હતી. આખું મંદિર શિષ્ટપના સુંદર નમૂના સરખું હતું. ચારે તરફ ફેલા-ઇને પડેલા કુદરતની લીલા જેવો વડ અને વચ્ચે માટુપી ઠલામૂતિ જેવું મંદિર એક-બીજાના પૂરક બની અધિક ને અધિક સોહી રહેતાં હોય તેમ લાગ્યું. આ દૃશ્ય હજી પણ જાણે આજ સામેથી ખસતું નથી.

આ જગ્યાની ખીલ વિશિષ્ટતા તેની શાંતિ હતી. જતાં વેંત ચરીરને સ્પર્શી જતી હોય તેવી ઘન શાંતિ મેં અગાઉ ક્યારેય અનુ-ભવેલ નહીં. શાંતિ આહલાદક હતી છતાં સહેજે માલક ન હતી. ચિરકાલથી અખેલ હોય તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા છતાં કોઈ ચોગી સંયમથી પોતાના આનંદઉદ્વેગને અકુશમાં રાખે તો ય તેના મુખ પર સ્મિત તરવરી રહે તેવો આનંદ અહીં આવતાં થયો.

જગ્યાના નદી તરફના છેડે સુંદર ભેડક બનાવવામાં આવેલ. ત્યાંથી ચારે બાજુ દૂર દૂર સુધી સમૃદ્ધિથી છલબછલ વેલવ જેવી લીલીછમ વાડીઓ પર નજર ફરી રહી અને પાંડી સ્ફટિક જેવી શુદ્ધ સરિતા જોઈ કોઈ ધમશીલ માન-વના જીવનપ્રવાહ પર તે ઠરતી હોય તેમ લાગ્યું.

ત્યાં અચાનક કુહાડાના ઘા થતા હોય તેવા અવાજ આવવા લાગ્યા. થોડી ક્ષણોમાં જ ચારે તરફથી માણસો દોડી આવ્યા. હાઠલા પકારા થવા લાગ્યા. ક્ષણ પહેલાની શાંતિ વિલીન થઇ ગઈ. આ જગ્યા સાથે સહેજ પલ્લુ અનુરૂપ નહીં તેવો કૈલાહલ ત્યાં છવાઈ ગયો. આ વિસંવાદ જોઈ હું તો કંધાર્ધ જ ગયો. મામા સ્વસ્થ હતા. તેમણે મારો હાથ પકડી કહ્યું, ‘ચાલો ભાણાભાઈ’ હું તેમની સાથે જોડાયા.

અમારા જવાના રસ્તાની એક બાજુ વાલા ભગતનું મંદિર હતું. બીજી બાજુ થોડે દૂર બીજું મંદિર દેખાયું. વચ્ચે અર્ધી ચણેલી દીવાલ હતી. એક બાજુએ તે દીવાલની લગભગ બૂટી પડેલી ડાળીઓ ધડોધક કુહાડાના ઘા મારી કાપી રહ્યા હતા. દીવાલની એક બાજુ પચીશ-ત્રીશ માણસ લિસા હતા. બીજી બાજુ પણ લગભગ એટલા જ હતા. બીજા માણસો આવી રહ્યા હતા. બધાના હથેલીમાં કંઈ ને કંઈ હથિયાર હતાં. એક બીજા તરફ શંકાઓ અને અપમાનજનક શબ્દોની આપલે થતી હતી. બાજાલ વધારે ઘા મારવા ગયા ત્યાં ઘા છટકી ગયો અને તે પડતાં પડતાં રહી ગયાં. બચી જવા તેણે વંડી પરથી ઠેકઠો માર્યો. હું વચ્ચે પડવા જતો હતો ત્યાં મામાએ અને ‘ભાણા! તારું આમાં કામ નથી’ કહી શેક્યો. ત્યાં હવાલદાર અને ત્રણ સિપાઈ ઉતાવળે પગલે આવતા દેખાયા. તેમને જોઈ વંડી પર ચડેલ હતા તે બાજાલએ પોતાના તરફના માણસોને કહ્યું, ‘ચાલો ભાઈ, પછી વાત.’ તે તરફના માણસો તુરત વિખરાઈ ગયા. બાદ થોડી વારે બીજી તરફના માણસો પણ વિખરાઈ ગયા. ફરી વાલા ભગતની જગ્યામાં શાંતિ છવાઈ ગઈ. પણ તેમાં બંધે કે ભારોભાર ગ્લાનિ ભરી હતી.

હું તમા મામા ભારે હંચે અને ધીમા પગે નદી તરફની બેઠકે પાછા ગયા. થોડી ક્ષણો કાંઈ કશું બોલ્યું નહીં. પછી મારાથી ન

રહેવાયું. મેં પૂછ્યું, ‘મામા! આવી સુંદર જગ્યામાં આ ધમાલ! આતું કારણ શું?’ મામાએ ઘેરો નિઃસાસો નાખી કહ્યું, ‘ભાણાભાઈ, આપણા દેશની આ જ કમનસીબી છે ને! બંધે સંપીને કામ કરવાની કળા જ ભૂલી ગયા છીએ. બંધે ઝગડા વિતા આપણે જીવી જ શકતા નથી. જોઈ ને, કેવી સુંદર જગ્યા છે!’ મામાએ ફરી નિઃસાસો નાખ્યો. હું મારા મનની વ્યથતા દબાવતો મૂંગો રહ્યો. એક ક્ષણ પછી મામાએ વાત આગળ ચલાવી. ‘આ ગામમાં ભારે સંપ હોય. પણ શુદ્ધામી દશા ભોગવી ભોગવી સત્તા છરવવાની શક્તિ આપણે ખોઈ ગયા છીએ. તેનું પરિણામ છે આ વિખવાદ અને સત્તા માટેની સાકમારી. આ ગામમાં બે પક્ષ પડી ગયા છે. વિરોધ કમ નસીબી’ એ છે કે આ પક્ષ ગામની બે મોટી શાંતિ પ્રમાણે પડેલ છે. તેનું એક પરિણામ આપણે હમણાં જ જોયું. આ શિખરબદ્ધ મંદિર વાલા ભગતનું. પેલું જર્જરિત જેવું મંદિર છે તે વાલા ભગતના જ પટ્ટ શિષ્ય જીવલ ભગતનું. એક પક્ષ હવે તે જર્જરિત મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર કરવા માગે છે. તે માટે ડાળીઓ કાપવાની શરૂવાત થઈ કે બે પક્ષ વચ્ચે ઝગડો બંધાયો. ખૂન-ખરાબી કેમ ન થયાં તે જ નવાઈની વાત છે. પત્રી આ વચ્ચે વંડી ચણવાની શરૂ કરી. ફરી ઝગડો થયો. સામ-સામા સુલેહકર્મના કંસ થયા, છતાં ય ચણુભણુટ ચાલુ રહ્યો એટલે એક હવાલદાર અને ત્રણ સિપાઈની અડી થોડી બેસાડેલ છે. તો ય ચક્રમક ઝગા જ કરે છે. ક્યારે શુ ધરો તે કહેવાય નહીં.’

રાતના ઓળા જગ્યા પર ઊતરી રહ્યા હતા. બન્ને પક્ષે દીવાલની બાજુમાં ગોઠવેલ કિટસન લાઈટોનું અજવાળું હતું. પણ તે આ છવાઈ ગયેલ વડ અને જમીનમા ખૂંપી ગયેલ વડવાઈઓની લુલ્લુલામટીને તોડી શકવા સર્વથા અસમર્થ હોય તેવું લાગતું હતું.

ઉલટાવું રાત્રીનું જે અધારણે ગૌરવ હતું તેને પણ હણવું હતું. મામાની વાત સાંભળી હંધામાં ગાઢ વિપાદ છવાઈ ગયેલ. મંદિરમાં થઈ રહેલ આરતીના ઘંટારવ પણ ઠાઈ જીદી જ દુનિયામાંથી આવતા હોય તેવા પરાયા લાગ્યા. આરતીના દર્શન કર્યાં પણ તે ય પૂતળાં જેમ. અમે મૂંગા મૂંગા ઘરે આવ્યા. રાતે પણ વાત બની નહીં. વહેલા પડોદની શીતળતાએ જ આખ જાગી ચક્રી.

બીજા દિવસે સવારે હું હજી નિત્યકર્મ. માથી નહોતો પરવારો ત્યાં મામા બહાર નીકળી ગયેલ. ફરેક વાગ્યે તે ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમની સાથે એક વૃદ્ધ પુરુષ હતા. શ્વેત દાદીથી કરચલિયાળું હોવા છતાં 'ગોડ' સોહતું હતું. ઉમરના પ્રમાણમાં શરીર સોફર ઠીક પ્રમાણમાં જળવાઈ રહ્યું હતું.

મામાએ આવતાં વેંત તેમની ઝોળખાણ આપી, 'આ અમારા ગામના ગઢવી લખુભા. તે વાલા ભગતની જગ્યાની વાત કરશે.' પછી મામાએ ગઢવી તરફ ફરી કહ્યું, 'ગઢવીજી, આ અમારા લાણીભાઈ છે. કવિતા વાર્તા એક તોવું લખે છે. એક જ પુસ્તક પણ છપાયા છે.' 'સારું, સારું.' કહેતાં ગઢવીએ ઝાસરીમાં સદાય પાઘર્યાં રહેતાં ગાદી વક્રિયા પર એકેક જમાવી. પગની આટી મારી કમરે વીટેલ ફાળિયું કસીને પગ પર બાધ્યું. પછી જોખારો ખાઈ મારા તરફ ફરી કહ્યું, 'લાણીભાઈ, વાલા ભગતની વાત સાંભળવી છે ને?' 'તે' કહ્યું, 'હા જી, આવ્યો છું ત્યારથી બધા થને પૂછ પૂછ કરું છું પણ બધા પુરાતન જગ્યા છે એટલું જ કહે છે. બીજું કંઈ બણતાં જ નથી.'

તખુભાએ કહ્યું, 'ક્યાંથી બહો? આ મારા દીકરાએ પણ આજ દિ લગણુ મને પૂછ્યું નથી કે બાપુ, આ જગ્યાનું 'માતમ શું?' લાઇ, તમારા જેવા ઠાકને આવી વાતની - પડી છે. એક ઝવેરાત પારણુ ઝવેરચંદ મેઘાણી હતા, તે તો ગયો. હવે તો જૂનું એટલું રાખ અને

નવું એટલું સોવું. એના પરિણામ પણ નેઈએ છીએ ને બાપલા! શું કહો છો સાહેબ?' છેટલું વાક્ય ગઢવીએ મારા મામા તરફ ફરી કહ્યું. મામાએ ટફકો પૂર્યો, 'સાવ સાચી વાત છે ગઢવી! હવે તો જૂની આંખે આ બધા નવા તથાગ્યા ભેવા ગયા.' 'ઠીક છે, સાહેબ. હરેક નવો જમાનો પૂરના પાણી જેવો છે. કાકા તોડી નાખે ને અજુ બાજુ તુકસાન કરે. ક્યારેક ખેદાનમેદાન પણ કરી નાખે. પણ પૂર વિશમે ત્યારે પાણી પાછાં વહેણમાં વહેવા લાગે.' ગઢવીએ તેમની લાક્ષણિક ભાષામાં થોડાંઈ ઘણું કહી નાખ્યું. મને ગઢવીની વાતમાં હવે અધિક રસ પડ્યો મેં કહ્યું, 'ગઢવીજી, આ વાલા ભગતની જગ્યા બાગત શું કહીશ છે? કેટલાક વર્ષની જગ્યા હશે અને તેના ઇતિહાસ શું?'

'એ જ કહું છું ને લાણીભાઈ!' ગઢવી એમ ધમે તેમ ન હતા. મામાએ તેમના માટે હોઠો ભરાવેલ. તેની કુંક હેતાં ગઢવી થોડી ક્ષણો મોન બળવી રહ્યા. ધૂટે ધૂટે બહો નવી તાજગી પ્રાપ્ત કરતાં હોય, સ્મૃતિને ઢોળતા હોય અને કહીબદ્ વાત મનોમન - ગોઠવતા હોય તેમ લાગતું હતું. આથી હું તથા મામા પણ મૂંગા રહ્યા એક લાંબી સંત ખેંચી હળવે હળવે પૂવાડો બહાર કાઢતા ગઢવીએ હોઠાની નાળ નીચે મૂકી. પછી મારી મીટમા મીટ પરોવતા કહ્યું, 'લાણીભાઈ, વાલા ભગતને થયે નહીં નહીં તો મેં હંભરથી બારસો વરસ થયા હશે.'

'એટલી બધી પુરાતન જગ્યા છે?' મારાથી પૂછ્યા વિના ન રહેવાયું.

'વધારે વરસ થયાં હશે, જોઈતાં તો નહીં જ.' ગઢવીના જવાબમાં ચોક્કસપણાને રજૂકો હતો. મામા તરફ મારી નજર જતા હું જોઈ ચક્રો કે તે મારા વચ્ચે ખેલવાની વિદ્વ હતો. મેં માત્ર 'ઓહોહો!' કહી આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું.

ગઢવીએ દરમ્યાન ફરી હોકાની નળી હાથમાં લઈ બેઠા ફૂંકે મારી લીધેલ. ફરી પૂંવાટો ખઠાર કાઢતાં તેમણે નળી નીચે મૂકી અને ખોખારો ખાઈ વાત આગળ ચલાવી.

‘હજાર ખારસો વરસ મોરની આ જગ્યા છે. કદાચી શકીએ છીએ કે વધારે જાઠ વનને લઈ કદાચ આજથી પણ વધારે રળિયામણુ’ લાગતું’ આ રથળ હશે. આ ગામડું’ તો ત્યારે પણ હતું. દરખારગઢની જગ્યાએ ગામના ઠાકોરના બેઠા ઘાટનાં મકાન હતાં. તેની સાથે હાલ જ્યાં જગ્યા છે ત્યાં એક વૃક્ષ નીચે ઠાંધ યુવાન સાધુએ આવી આસન જમાવી દીધું. યોગથી સુકાર્થ ગયેલું શરીર, તપથી તેજસ્વી લાગતો ચહેરો, અંગે માત્ર લંગોટી અને સાથે માત્ર એક વ્યાઘ્રચર્મ અને એક જળપાત્ર. ગામ તરફથી જે કંઈ ખટકું રોટલો મળે તે પર જ નિર્વાહ કરનાર આ સાધુએ અહીં અખંડ પૂણી ધખતી રાખી. એક હરિ નામ સિવાય વાત નહીં. ઉપદેશ એક જ. હરિકા મુમિરન કરો, સખ કુછ હીક હો જાપજા. કહે છે કે વાલા ભગતની નજર ક્યારેય પૂણીથી ઊંચી થયેલ જ નહીં. આમ વર્ષો વીતવા લાગ્યાં ગામમાં પેદી બદલાઈ ગઈ. પણ આ ભગતજી તો અડીખમ દુર્ગ હોય તેમ શરીર ટકાવી રહ્યા. યોગ સાધના અને બ્રહ્મચર્યનો પ્રભાવ હશે. એકસો ઉપરાંત વર્ષની ઉંમર થઈ. જટાતું ફીકડું અદ્ધર ને અદ્ધર પહેંચતું ગયું. વડઢો વડવાઈના વિસ્તાર સાથે તેની ઘેઘૂર કાયા પ્રસારને ગયો. વાલા ભગતની પૂણી અવિરત ધખતી રહી.

તેવામાં એક દિવસ ગઢમાંથી સમાચાર આવ્યા, ‘મહારાજ, ગઢમાં બૂમરાડ મન્દિ ગઈ છે, બે કુંવર વચ્ચે જમીન બાબત ઘોર તકરાર લિલી થઈ છે, અંદર અંદર કપાઈ મરયો. માસાહેબે કહેવરાયું છે કે આપ કઈ ઉપાય કરો.’

‘કેન માસાહેબ?’ વાલા ભગતે નજરને પૂણી પરથી સહેજ પણ ઊંચી નકત્તાં સવાલ કર્યો.

સમાચાર લાવનારે કહ્યું, ‘આપ નથી પિછાનતા? વરસોથી આપને સવાર-સાંજ દૂધ અને ફળ ચોકલે છે તે માસાહેબ. ઠાકોર સાહેબનાં મા. ઠાકોર સાહેબનાં સ્વર્ગારોહણને હજી પંખવાડિયું નથી થયું’ ત્યાં બન્ને કુંવર વચ્ચે જાગીરની વહેંચણી બાબત ઘોર તકરાર જામી છે.’

‘એસા મામલા હે! અચ્છા. કુંવરકો કહો કે અચ્છે આદમી જમીન કે દિવે તકરાર નહીં કરતે. આપસમે સુલેહ કર લેના ચાહીયે. જમ તક સુલેહ નહીં હોગી થક વાલા ભગત અનશન કરેગા. બવ ઇતના કહ દો.’

‘જેવી આજ્ઞા,’ કહી સંદેશવાહક ગયો. આખા ગામમાં વા પેઠે વાત ફેલાઈ ગઈ કે ભગતજી અનશન પર જિતયા છે. સહુ કોઈ કુંવરને સુલેહ કરી લેવા સમજાવવા લાગ્યા. પણ એ તો જિગતી વચના અને વળી રાજના કુંવર. બાવાને જમીન જાગીરમાં શું ખજાર પડે? તેવા જવાબ બધાને મળતા રહ્યા. આ બાજુ ભગતજી પણ મક્કમ, પહેલે સુલેહ, ફિર ભોજન. ગામના માણસોને દુડકો પેસી ગયો કે ભગતજીનો અનશનને લઈ કેહ પડી જશે તો શું થયે?

દિવસ વીતવા લાગ્યા. બરાબર પંદરમે દિવસે કુંવરોને ખાત્રી થઈ કે ભગતજી જેવા તેવા પુરુષ નથી, ખરેખર યોગી છે અને તેમના વચ્ચે સુલેહ થાય તેટલા જ હેતુસર જિંદગીને હોડમાં મૂકી રહ્યા છે. બન્ને કુંવર સુલેહ કરી ભગતજીને પગે લાગવા આવ્યા. ભગતજી સમાધિસ્થ હોય તેમ નિશ્ચય બેઠા હતા. શરીર સાવ કૃશ થઈ ગયેલ, પણ મુખ પર કોઈ અનેટું તેજ હતું. કુંવર પગે લાગી પાસે બેઠા. આ જગ્યાએ આવ્યા પછી કદાચ પહેલી જ વખત વાલા ભગતની દૃષ્ટિ પૂણીથી ઊંચે ગઈ. તેમની આખો અમીટ્ટિ દરી રહી. આંત દીલ્લ સ્વરે તેમણે પૂછ્યું, ‘કયો બેટા! સુલેહ હો ગઈ?’

કુંવરોએ હાથ ભેડી કહ્યું, 'હા, મહારાજ !'
'લો, હાથમે' ભસ્મ લે કર કહો કે અળ
હમ કલ્પી ઝગડા નહીં કરે'જો. દેખો, અગ્નિ
મહારાજ સાક્ષી હે.'

બન્ને કુંવરે હાથમાં ભસ્મ લઇ પ્રતિજ્ઞા
લીધી. ભગતજીએ પ્રસન્ન વદને આશીર્વાદ
દીધા. કુંવરે ભોજન લેવા વિનંતી કરી.
ભગતજીએ કહ્યું, 'અળ યહ શરીર ટિકને વાલા
નહીં. થોગ ખલસે ઇતને દિન રહ ગયા.'

હાજર હતા તે બધાની આંખમાંથી આંસુ
વહેવા લાગ્યાં. કુંવર તો શુનેગાર હોય તેમ
હાથ ભેડી આશિયાળા મુખે નીચું નેઇ રહ્યા.

ભગતજીએ કહ્યું, 'નારાજ નહીં હોના.
યહી નિર્મિતિ છે. જોસે બી યહ શરીર અળ
ટિકને વાલા નહીં થા. તુમ રંજ મત કરો.'

ગામવાસીઓ કાંકલરી કરવા લાગ્યા,
'મહારાજ, અમારા પર દયા કરો.'

ભગતજીએ હસીને કહ્યું, 'મે' નારાજ નહીં
હું. મેરા યહ દેહસે નિકલનેકા વખત આ
ગયા થા. ઇસે કોઇ નહીં રોક સકતા. ગામકે
ઠાકેરકે લિયે મેરા દેહકા પાત હોતા હે યહ
તો બડી ખુશીકી બાત હે. અગર સાધુ મુલેહકે
લિયે અપના દેહકા ત્યાગ ન કરે તો કોન
કરેગા ? દેખો ભાઈ, જમીન બી ક્ષેત્ર હે ઔર
દેહ બી ક્ષેત્ર હે. ઇસકે લિયે બગડે નહીં હોને
આહીએ. ઇનકી શુદ્ધિ હોની આહીએ. એક
ક્ષેત્રકી અસરસે ફસરા ક્ષેત્ર શુદ્ધ હોતા હે,
ઔર ફસરેકી અસરસે તીસરા. એસી પર પરા
ચલતી હે. ક્ષેત્રકો કહુપિત કરના બડા પાપ
હે. ક્ષેત્રકો શુદ્ધ કરનેસે અધિકતર પુણ્ય નહીં
હે. બસ ઇતના સમજ લો તો સળ સાર
આ ગયા.'

ભગતજીની નિર્મળ વાણી બધા એક ચિત્તે
સંભળી રહ્યા. ભગતજી થોડી ક્ષણો શાંત રહ્યા,

પણ કોઈ કશું બોલ્યું નહીં. સહુની મીઠ
ભગતજીના તેજસ્વી મુખમંડળ પર મંડાયેલી હતી.

ભગતજીએ થોડી ક્ષણો શાંત રહી પોતાના
શરીર તરફ નિર્દેશ કરતાં કહ્યું, 'દેખો, ભાઈ!
યહ ક્ષેત્ર અળ કોઈ કામકા નહીં રહા હે.
આપ લોગ યહાં સમાધ ખુદવા દો. મે'
સમાધ લેના આહતા હું.'

ગામલોકો પર બાલે કે વીજળી તૂટી પડી.
પણ સમાધ ગાળી દેવા સિવાય તેમના પાસે
કશો ઉપાય ન હતો. સમાધ તૈયાર થઇ અને
અંદર બાળેટ મૂકાણો. વાલા ભગત જય
અલખ નિરંજનના નાદ સાથે સમાધમાં પદ્મા-
સન વાળી ભેગી ગયા. એક અવાજ થયો અને
તે સાથે ભગતજીના તાળવામાં ચિરાડ પડી
ગઈ. ભગતજીનો આત્મા શરીર છોડી અલખના
પ્રવાસે આસી નીકળ્યો. જ્યાં ભગતજીએ સમાધ
લીધી ત્યાં ગામલોકોએ આ મુંઝર મંદિર
બનાવ્યું છે. જે વૃક્ષ નીચે ભગતજીએ આસન
જમાવેલ તે આ વડકો હજી ઊભો છે. વાલા
ભગતના શિષ્ય જીવજી ભગત, તેના શિષ્ય
લાલા બાવા, તેના દરવેશી બાવા, તેમ શુરુ
શિષ્ય પર પરાયી આ જગ્યા જળવાઈ રહી છે.
આવું આ જગ્યાનું માતમ છે, લાણાભાઈ !'

હું વિચારમાં પડી ગયેલ. મારા અંતસ્ત-
તમાં વાલા ભગતના શબ્દો પડકારી રહ્યા હતા,
'ક્ષેત્રકો કહુપિત કરના બડા પાપ હે, ક્ષેત્રકો
શુદ્ધ કરનેસે અધિકતર પુણ્ય નહીં હે.' ગઈવી
રામ રામ કરી ક્યારે આદ્યા ગયા તેનો પણ
ખાલ ન રહ્યો. મારા મનમાં એક જ વિચાર
પોળાયા કરતો હતો, 'હાથ દે અધ-પતન !
જે ક્ષેત્ર પોતાની શુદ્ધિ દ્વારા અન્યને પુનિત
કરી રહેલ તે ક્ષેત્ર પોતાને જ કહુપિત
કરી રહ્યું છે ! જો ઠેર ઠેર આપું ધાય તો
માણસે પંડની શુદ્ધિ માટે જવું કયાં ?'

બાપુનું તત્ત્વજ્ઞાન એ શબ્દોમાં

ચુકુલબાઈ કલાધી

એક વાર એક જર્મન વિદ્વાન બાપુજીને મળવા નેવામમ આવ્યો હતો. તે વિદ્વાને

બાપુજી આગળ ફુનિયામા મોટા મોટા તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ફિલસૂફીની વાત કરવા માડી: એરિસ્ટોટલ આમ કહે છે અને પ્લેટો આમ કહે છે, સાક્રેટિસ આમ કહે છે અને. આમ તેણે તો તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં નામોનું લાખું લેયક ટીપણું જ બોલી નાખ્યું !

બાપુજી એની વાત ધીંગથી માંભળી રહ્યા હતા.

એ વિદ્વાને પોતાની વિદ્વત્તાનું પ્રદર્શન કર્યા પછી બાપુજીને ચીંધા સ્વાલ જ પૂછ્યા: ‘તમારે આ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ વિષે શું કહેવું છે?’ એ લોકોનો કયા વિચારરોપ રહેલો છે? તમારું જીવન-તત્ત્વજ્ઞાન એ લોકોથી શી રીતે ભુલું પડે છે?’

બાપુજીએ શાનિથી કર્યું. ‘બાઈ, તમે તો તત્ત્વજ્ઞાનના ઝંડા અકયામી લાગો છો. મારી બાબતમા જો હું સાચું કહું તો તત્ત્વજ્ઞાન વિષેનો મારો અકયાસ કંઈ જ નથી. માટે મને આ બાબતમા કશી ગતાગમ પડે એમ નથી તેથી તમને સતોય થાય એની તત્ત્વચર્ચા કરવાને હું લાચક નથી. પરંતુ હા, અમારા આશ્રમમા વિનોબા છે. એમની પાસે જાઓ. એ બહુ મોટા વિદ્વાન અને અકયાસી છે. એમની સાથે તમે ચર્ચા કર્યો તો એ તમને બરોબર ન્યાય આપી શકશે.’

એન કહીને બાપુજીએ એ વિદ્વાનને વિનોબાજી પાને મોકલ્યા.

વિનોબાજીએ એ વિદ્વાનને આશ્રમ પર બેસાડ્ય અને પોતે એમની માને બેસાડા.

આશ્રમવાસીએ ને પત્તુ કુતુહલ હતું કે વિનોબાજી અને એ વિદ્વાન વચ્ચે કેવી તત્ત્વચર્ચા થાય છે એ જોવા મળે તો તેણે તરુ !

જેમ કાશી કે પૈલ્લુમાં કેળીનાં વિદ્યાધામોમાં
મંથર પડિતો ચર્ચા કરતા અને એ સાંભળવા
અન્ય હોઠો લેગા થતા, તેમ બધા આશ્રમ-
વાસીઓ વિનોબાજીની કુટિરમાં ધીમે ધીમે
અવાજ કર્યા વિના ગોઠવાઈ ગયા.

વિનોબાજીએ એ વિદ્વાનને શાંત સ્વરે
કહ્યું: ‘બોલો, આપને શું કહેવું છે?’

વિદ્વાને તો ગહીં પણ એ જ પુરાણ કહી
સંભળાવ્યું અને સંવાલો રજૂ કર્યા.

થોડી વાર શાંતિ છવાઈ ગઈ.

આશ્રમવાસીઓ પશ્ચ ઉત્સુકતાથી રાહ
જોતા હતા કે વિનોબાજી હવે શું કહેશે?

વિનોબાજીએ સ્વસ્થતાથી કહ્યું: ‘જો
આપને બાપુનું તરવજ્ઞાન બાલુકુ જ હોય, તો
હું આપને જે જ શબ્દોમાં એ કહી સંભળાવીશ.’

વિદ્વાને બધાં ચકાવીને પૂછ્યું: ‘શું કહ્યું?
દ્વિત જે જ શબ્દોમાં?’

વિનોબાજીએ કહ્યું: ‘જી હા. સંમયો,
બાપુનું તરવજ્ઞાન એટલે Love-પ્રેમ અને
Service-સેવા.’

વિદ્વાન વળી વધારે અકળાયો! તે બોલી
હિંચો: ‘Love and service-પ્રેમ અને સેવા?
એ બે શબ્દોમાં શી રીતે બાપીનું તરવજ્ઞાન
સમાયેલું છે? સમજાવો, જાઉં?’

વિનોબાજીએ કહ્યું: ‘બાપુજી કહે છે કે
આપણે સૌના ઉપર પ્રેમ દાખવવો; અને

આપણે કોઈના તરફ પ્રેમ બતાવીએ, પણ એ
સામે પ્રેમ બતાવવાને બદલે આપણો વિરોધ
કરે તો આપણે તેની સહભાવપૂર્વક સેવા કરવી
અને આપણી સેવા દ્વારા તેનો પ્રેમ
સંપાદન કરવો.’

પેલો વિદ્વાન મુગ્ધ ભાવે એ સાંભળી રહ્યો.
થોડી વાર તે મનમાં કંઈ ગોઠવવા લાગ્યો.

પછી હર્ષ પામતો તે બોલ્યો: ‘હા, હવે
મને સમજાયું!’ એમ કહીને વિનોબાજીએ
જે વાત કહી હતી તે મગજમાં બરોબર
કસારતો હોય એમ બોલવા લાગ્યો:

‘બાપુનું તરવજ્ઞાન બે શબ્દોમાં વર્ણવી
શકાય: પ્રેમ અને સેવા. બાપુ કહે છે કે
આપણે સૌના ઉપર પ્રેમ દાખવવો; અને આપણે
કોઈના તરફ પ્રેમ બતાવીએ, પણ એ સામે
પ્રેમ બતાવવાને બદલે આપણો વિરોધ કરે તો
આપણે તેની સહભાવપૂર્વક સેવા કરવી અને
આપણી સેવા દ્વારા તેનો પ્રેમ સંપાદન કરવો.’

પછી થોડીક વાર થોભીને એ વિદ્વાન પરમ
સતોષ અનુભવતો કહે: ‘બસ, મારે હવે વધુ
કશું કહેવું નથી મને બધું બરોબર સમજાય ગયું.’

આશ્રમવાસીઓ તો ધારતા હતા કે
વિનોબાજી અને જર્મન વિદ્વાન વચ્ચે ઠીક
ઠીક રચાઈશી જામશે અને ચર્ચા સાંભળવાની
જોર મળ પડશે. પણ આમ પાંચ જ મિનિટમાં
બધું પતી મયેલું જોઈને તેઓ પણ આશ્ચર્ય-
મુગ્ધ બની ગયા!

પ્રેરક પ્રસંગ

નાથુભાઈ લાદવ

નિરક્ષર નારી

સ્વભાવે ભોળી અને કાર્યકુશળ નંદુ આખા ગમની સ્ત્રીઓમાં પ્રિય યર્થ પડી હતી. એનો હસતો ચહેરો સૌમાં મમતા જગાડી જતો. પણ કમનસીબે એ અભણ હતી. વાચવું-લખવું જાણતી ન હતી.

એનો પતિ પચાસતનો મત્રી હતો તે હિત્સાહી, કાર્યદક્ષ અને સમાજ સેવામાં અગ્રગણ્ય ગણાતો, ગામના સૌ એને માનજરી નજરે ભેળા. ગ્રામ્ય જનતાના ભોળા હૃદયમાં એની નિસ્વાર્થ સેવા વસી ગઈ હતી તેને કોનેજાતું ઉચ્ચ શિક્ષણ તો નહોતું મેળવ્યું. છતાં જીવનમાં અનુભવોથી ધણું ધણું શીખ્યું હતો તે શ્રોતઓ સમક્ષ સુદર પ્રવચન કરી શકતો. તેની મધુર વાણી લોકોમાં સચોટ અસર કરતી. આજના યુગમાં શ્રમ અને નીતિનો મહિમા કેવો છે, તે હમેશા લોકોને સમજાવતો

પતિ આ રીતે સમાજમાં આગળ હતો જ્યારે નંદુ ન તો લખી શકતી, કે ન તો વાંચી શકતી છતાં પણ બન્નેનું દામ્પત્યજીવન સુદર રીતે ચાલી રહ્યું હતું.

પતિ હમેશા નંદુને વાચતા લખતા શીખવા સમજાવતો પરંતુ નંદુને ગળે એ વાત નહોતી ગત રતી. પતિ પણ પોતાના કાર્યમાં એટલો બધો વ્યસ્ત રહેતો હતો, કે તે પોતે નંદુને બણાવી શકે, એવો સમય મેળવી શકતો નહીં.

તે ઘણીવાર નંદુને કહેતો : ‘એવું તે શું કારણ છે કે, તું લખવાનું નામ આવતા જ નાકનું ટેરવું ચડાવે? અક્ષરજ્ઞાન વિનાનો માનવી, આજે વિનાનો આધગા જેવો છે. આજે દુનિયામાં સર્વજ્ઞ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે, ત્યારે તું એની અવગણના કરે છે. આ રીતે કેમ ચાલશે?’

આરી વાતનો જવાબ, નંદુ હમેશા એ રીતે જ આપતી કે :

‘અરે, તમે આવી નાની નાની વાતોની શા માટે ચિંતા કરો છો! મારા બણાથી દુનિયાને તો હાથ? જ્યારે નાનપણમાં મળી ન શકી, તે હવે આ ઉમરે વળી કેવા

કે, ખ, ગ કરવા બેસું.’ જસ, હું છું તે જ ઠીક છું.’

નંદુના જવાબ પછી પતિ ખાસ દનીયમાં ગીતરતો નહીં. અને આ રીતે નંદુની લાજવાની વાત ગેરી જતી.

એક દિવસની વાત. નંદુનો પતિ અક્ષરપે થી લાવ્યો અને બોલ્યો. ‘જો, હું આ એક પુસ્તક લાવ્યો છું. મોટી ઉમરના પ્રૌઢોને માટે ઘણી શોધબોજ પછી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક વાચવામાં તને જરાય મુશ્કેલી નહીં નડે.

‘હું જાતે જ તને તે વાચતા શીખવાડીશ. માટે હવે તું આનાકાની ન કરીશ.’

નંદુએ ક્રોધ દનીય ન કરી. પણ તેને સ્વાભાવિક રીતે હસીને, પતિના હાથમાંથી તે પુસ્તક લઈ લીધું. અને તેના પાના ઉલટાવીને ભેચ લાગી. થોડીવાર પછી મનમાં વિચાર્યું કે, ‘મને લાગ્યા, લખિયમાં બાળકોને કામ આવશે.’

—આમ વિચારી તેણે એ પુસ્તક એક કગાડમાં મૂકી દીધું

થોડા દિવસો વિત્યા એક બપોરે નંદુ ધરકામથી ખરવારી શાત બેળી હતી. ત્યાં તેને અચાનક યાદ આવ્યું.

‘કે ઘણા દિવસથી તેના પતિએ તેને કશું છે કે, પોતાના કોટના બે બટન તૂટી ગયા છે, તે નવરાસો ટાકી દેને’

‘આલ ઠીક યાદ આવ્યું.’ એમ કહેતી તે પતિના કોટના બટન ટાકવા બેળી. તેને સોપથી બટન ટાકવાની શરૂઆત કરી, અને કોટની નીચે હાથ રાખ્યો. ત્યારે એને લાગ્યું કે અદર ગજવામાં કાઠક છે.

એને વિચાર્યું : ‘કદાચ પૈમા હશે!’

ગજવું તપાસતા તેમાંથી એક કાગળ નીકળ્યો. તે એક પત્ર હતો એક સુદર પરખીડિયામાં સુદર અક્ષરોએ લખેલો હતો એ પત્રમાં મળતી મીઠી મીઠી ટુગથ આવી રહી હતી.

આ ભેઈ નંદુનું હૃદય ભલે પગવાર માટે ધડકતું બંધ થઈ ગયું. અન્ના મનમાં અનેક પ્રમારના ભાવ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા.

‘શું તેઓ મને હેતરી રહ્યા છે? શું તેઓ કોઈની સાથે મીઠા સબ્બ ધરાવતા હશે? શું તેઓ

ઠાઠ મણેની શિક્ષિત યુવતીના મોહમાં તો નહીં ફસાયા હોય?

‘ના, ના એવું તો ન જ બને’ તો પત્ની આ સુદર અક્ષરોવાળો, સુગંધથી ભરેલો પત્ર અને તે પછી એમના ગજવામાં ‘? ખરેખર ાઠ તો છે જ’

નહીં ફેરી પત્ર કાઢ્યો અક્ષરો જ્યાં પછી શું કરે મિત્ર રીતે અક્ષરો વાચતા આવડતા ન હતો તેને પેતાની નિરમરતાનું સાચું દુઃખ અત્યારે જ સમજાયું

પત્ર-પરમીડિયામાં બીડતા બીડતા તેને એક વિચાર આવ્યો ‘લવ છાનામાંના કોઈને પચાવી ભેગ! પછી ના ના એમની આવી ખાનગી વાન કોઈ બહારનું જાણે એ ઠીક નહીં’

પછી પછી ગમે તેમ આ પત્રમાં શું લખ્યું છે એ હકીકત મારે જાણવી તો ભેંધએ જ બનવા ભેગ છે કે મારા સમરત જીવનનો આધાર આ પત્ર ઉપર જ હોય! કદાચ એમની પ્રેયસીતો આ પત્ર હશે તો? તો મારું શું થયે? મારું બલિબ્ધ ?

નહીંના મનમાં અનેક અશુભ વિચારો આવવા લાગ્યા પોતાના પતિ પ્રત્યે પોતાની જાત પ્રત્યે એને સ્વાભાવિક ધ્રુસો આવ્યો તેના હૃદયમાં એક પ્રકારની શકાએ ધર લ્યું અને તેની આખોમાં આસુ આવી ગયા

તે કયાંય સુધી પત્રની સામે જોઈ વિચારમાં ભેરી રહી એની શકાનું નિવારણ થાવ એવો કોઈ મામું એની સમજમાં નહોતો આવતો

પત્રમાં શું લખ્યું છે, તે એ વાગી શકતી નહતી વળી તે પત્ર બીજા કોઈ પાસે જ આવી પછી શકતી ન હતી છેવટે તેને આસુ લૂગી ડીલા થઈ તે પત્રને કંપાટમાં મૂકી દીધો કોટને બેઠન લગાડી તે પતિની ગલ જોવા લાગી

તેનો પતિ આવ્યો પરંતુ નહીં એ પેલા પત્રની કોઈ જ વાત ન કરી માત્ર તે શાંત બાંધે બેઠો ‘મારે વાચતા-લખતા શીખવું છે હવે આ રીતે મને જરાય ગમતું નથી’

આ સાંભળી તેનો પતિ ખુશ થઈ ગયો અને બોલ્યો ‘સારી વાત છે હું તને આજથી જ જાણુ વતનું શરૂ કરીશ’

ખૂબ કાળજીથી શીખવેલે હ ‘એવું કહી નહીં પાસે આવીને પતિના મુખ-જાવ જોવા લાગી તેને

પતિના મોં પર કોઈ ખાસ પરિવર્તન ન દેખાયું તેવું હૃદય કપી રહ્યું હતું

તે દિવસ પત્ની તે રોજ અભાસ કરવા લાગી અને ધીરે ધીરે અદૂર એ જાળવા લાગી જ્યારે તે ગાય, બળદ, ચકવી, કબૂતર, મિનાડી, ફૂતરો વગેરે સખ્સોને વાચતા લાગી ત્યારે ઠાઠ કે ઈંચાર તે પેનો પત્ર કાઢતી અને તે વાચતા પ્રયત્ન કરતી પરંતુ પત્રની લાખા સમજવા નેટનું ઝાન હતું તે મેળવી શકી ન હતી આથી તે ખૂબ નિરાશ થતી એના મનમાં તો નસ પત્ર વાચતા નેટનું જ બચવાની ઇચ્છા હતી

લખવામાં તે ઘણીવાર કટાળની પછી તેને પેનો પત્ર વાચવો છે, એ ઉદ્દેશથી તે બલવામાં બરાબર મહેનત કરતી

કેટલાક મહિના વીત્યા ધીરે ધીરે શબ્દો વપરથી વાક્યોના વાચન સુધી તે આવી ગઈ એક દિવસ ત્યારે એનો પતિ બહાર ગયો હતો, ત્યારે તેનો પેનો પત્ર કાઢી વચ્ચે શરૂ કરી લાંબી લખેલા અક્ષરો વાચવામાં તને ધ્રુસેલી પડવા લાગી પરંતુ એ પત્ર માની આગની સુગંધે તેનામાં સાહમ ઉમેડું

એ પત્ર એના પતિને સંબોધીને લખવામાં આવ્યો હતો ન મ. મહેનતે નહીં પત્ર વાચવો શરૂ કર્યા

‘મિત્ર બાઈ
મેં આપને જે અક્ષરોથી મોકલવા વચન આપ્યું હતું તે હું -યા સાથે મોકલી રહી છું મને આશા છે કે ત્રણ મહિનામાં જ આ પુસ્તકને આધારે આપની શીખવેલ વાચતા-લખતા શીખી શકશે અને તમે પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરશો તો તે જરૂર એક શિક્ષિત નારી બની જશે

ત્યારે આપણે સમરત દેશને શિક્ષિત બનાવવાનો પ્રયામ કરી રહ્યા છીએ ત્યારે તેની શરૂઆત આપણા ઘરથી, આપણા કુટુંબીઓને જ શિક્ષિત બનાવવામાં કેમ ન કરીએ ?’

નહીં પત્ર પૂરો ન વાગી શકી તે રહી પડી પોતાના પ્રેમાળ પતિ વિષે તેને કેવી કેવી અનિદ્ર થકા સેતી હતી! થોડીવાર રહી તે વિચારવા લાગી ખરેખર આ પત્ર પોતાની જ કાનું સમાધાનરૂપ તો ન હોય પછી તેના જીવનનો અધાર દૂર કરનારો હોય નિરક્ષરનો અધકાર દૂર કરનાર એ પત્રને તે ચૂમી રહી એમાંથી આપની સુવાસ તેના અંતરમાં પ્રસરી રહી

જીવન સૌરભ

માનવતાની ટેલ

મુંબઈનું એક પરુ-ધારાવી. પછાત અને ગરીબ પદ્ધતી સમાજથી જન્મ્યું હતું! અશિક્ષિત નીચલા યતના લોકોની મુખ્ય વસ્તી! જરૂરિયાતથી વધુ બાળકો દરેક ઘરમાં ઊભારાઈ પડ્યાં છે. કંગાળ, અધભૂખ્યાં, બિચારાં, નસ્તેજ, તરછોડાયેલાં, નાગાપૂગાં અને રક્તગતાં-રોગના મુખમાં જઈ પડતાં!

મીસ હિયાના બહેમી!

ઉંમર ૨૮ વર્ષ-અવિવાહિત-વતન ન્યૂઝીલેન્ડ!

દિલમાં ઉમંગ અને સોનેરી આશાના સ્વપ્નોનું ભાથું લઈ વિદ્યની સફર નીકળ્યાં છે; ભારત આવે છે-મુંબઈમાં ઉતરે છે. ઘણું વાચ્યું છે, ઘણું સાંભળ્યું છે કે ભારત ગરીબ દેશ છે, અહીંની પ્રજા ગરીબ છે, ઘણાંને પેટપૂરતું અન્ન નથી મળતું. મુંબઈમાં ગરીબી શોધવા નીકળી પડે છે!

અને જઈ ચડે છે ધારાવી!

આંખે ચક્કર આવી જાય છે! આવી કારમી ગરીબી? ઊગીને ઊભાં થતાં બૂલકાં, રમવાના રમકડા બાળુઓ રહ્યાં, ઠેળવણી તો હજી દૂર છે, પણ પીવાને દૂધ અને ઝોઢવાને વસ્ત્ર પણ નહીં? ગદી વસાહતોમાં, શેરીઓમાં અને રસ્તા ઉપર તેમ જ ગટરમાં જ્યાં ત્યાં પડી રહેતા નેહરુના ભારતના વારસદારો! હરપળે રોગ અને મૃત્યુનાં મુખમાં હોમાઈ રહેલ માનવ વશો! નાકમાં લીંટ આવી જાય છે, માખીઓ બહુબલ છે, અને કોઈ એવું નથી?

મીસ હિયાના વિચાર બદલે છે. વતન અને ઘરના સાદ તરફ બેધ્યાન જાગે છે. ભારતને પોતાની કર્મભૂમિ બનાવવાનો અને ગરીબી સામે ઝઘમવાનો નિશ્ચય કરે છે. અને મુંબઈ ખાતે જ રહી જાય છે.

તેઓ દરરોજ જાંઘી વસ્તીમાં જાય છે. જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં ખોરાક, કપડાં અને દવા આપે છે. પોતાની કારકિર્દી, પૈસા અને શક્તિ બધું જ અહીં ખરચી નાખે છે.

તેમને વિચાર થાય છે-કેટલાંય બાળકો પોષણના અભાવે શયનો લોગ જાગે છે-આવાં રોગીષ્ટ બાળકો માટે એક ચિકિત્સાગૃહ શરૂ કર્યું હોય તો? પણ તેમાં સફળતા મળતી નથી. અનુકૂળ જગ્યા ક્યાંય શોધી મળતી નથી.

એવટે માહિમ ખાતે સેઈન્ટ માર્કલની કોલોનીમાં બે ત્રણ ઝોરડી મળે છે ત્યાં અનાથ બાળકોની માવજત કરે છે-છ માંસથી માંડીને ત્રણ વર્ષ મુધીના આઠ બાળકોની રાત અને દિવસ દેખાણ કરે છે-દૂધ પાતું, નવરાવવાં, કપડાં બદલાવવાં બધું જ તેઓ હાથે કરે છે.

બાળકો મોટા થઈ રહ્યાં છે. તેમની જરૂરિયાતો વધી રહી છે. નિશાળે મોકલવા પડશે. પુસ્તકો અને ટ્યુશન ફીનું ખર્ચ આવશે. મદદ માટે મુંબઈમાં ટેલ નાખે છે. પણ આ શહેરમાં આવું કામ કરતી અનેક સંસ્થાઓ છે. તેમને સફળતા મળતી નથી. કાંઈ વાધો નહીં-પોતાના વતન ન્યૂઝીલેન્ડ તેમ જ ઑસ્ટ્રેલિયા જઈ, માનવતાના આ કાર્ય માટે લાંબાં એકઠું કરવા તેઓ જવાના છે.

જ્યાંથી મળે ત્યાંથી પૈસા લાવીને તેમનું આ માનવતાનું કાર્ય તેઓ આગળ ધપાવીને જ રહેશે. તેમનો આશીર્વાદ અમર છે. તેમના દિલમાં કોઈ કડવાશ નથી.

ન્યૂઝીલેન્ડનાં એક સુવાન બહેન ભારતમાં ઝોળી ધરીને ઊભાં છે અને તે ખાલી છે. ભારતના આંગણુમાં માનવતાની ટેલનો આત્મ ન દૂળ રહ્યો છે-કોઈ ભારતવાસી તે સાંભળશે?

—શિવપ્રકાશ

શહીદોંકી ચિતાઓં પર ભુટેંજે ઘર વરસ મેયે,
વતન જે મરને વાલોંકી યદી બાકી નિશાં હોમા,

[આ માસ ભારતવર્ષના આઝાદીના છત્વિહાત્મક મહત્વનો માસ ગણાય છે. આ વખતે બ્રિટિશરાજના વખતના પંનખના નામની જનરલ ટાપ્પે જલિયાનવાળા બાગમાં નિર્દોષો પર ગોળી ચલાવી હિંદુ-મુસલમાનના ખૂન વહાળ્યા અને એમાંથી રાષ્ટ્રીય સમાહનો જન્મ થયો. આવા રાષ્ટ્રીય સમાહના આ પવિત્ર માસથી દેશને માટે જન કુરમાન કરનારા ને આઝાદી માટે લોહીનું ખાતર પૂરનારા રાષ્ટ્રીય કથામાળા તરફ દ્રષ્ટિ એકત્રીય કરીએ.]

૧. બાલમુંકુંદ અને સતી રામરખી

ધણાં વર્ષો પહેલાંની આ વાત છે. એ વખતે દિલ્હીમાં મુગલ શહેનશાહ ઔરંગઝેબનું શબ્દ હતું. એ વખતના હિંદુ પ્રજા ઉપરના એવા જુલમોનું પૂછવું જ શું? એકવાર શીખોના નવમા ગુરુ તેગ-બહાદુરને પાટનગર દિલ્હીમાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા. મુસલમાન ધવાની ઔરંગઝેબની આજ્ઞાને ઈન્કાર કરવા માટે એમને રીખાવી રીખાવીને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. ગુરુ તેગબહાદુરની સાથે જ એના પરમ ભક્ત, શિષ્ય અને સાથી ભાઈ મતિરામ પણ હતા. અને ઔરંગઝેબને જાર દરબારમાં આકરા વચન સંભળાવી એના પર દ્વાનત વરસાવવા બદલ ટ્રાપાસમાન થઈ ઔરંગઝેબે ભાઈ મતિરામને આશ્વાસી પણ સૂચી કરવત મહાવીને લાકડાને વેરી નાખે તેમ જીવતા વેરી નાખ્યા હતા. છતાં ભાઈ મતિરામે મુખમાંથી વેદનાંતો ચિત્કાર શુદ્ધ કર્યો ન હતો. એ વખતની એમની બહાદુરી સહનશીલતા અને ધૈર્ય જોઈને હિન્દુઓ તો શું પણ મુસલમાનો પણ દુઃખ થઈ ગયા હતા ને બધાના મોંમાંથી વાહવાહના ધન્ય-વાદના શબ્દો નીકળી પડ્યા હતા. ત્યારથી મતિરામના યજ્ઞભેને ભાઈની ઉપાધિ દેવામાં આવી હતી.

એવા ધર્મને ખરતર પ્રાણ આપનારા વીરોના વંશમાં વીરમી સહીના બીજા દાયકામાં જે દેખાડતો થઈ ગયા જેમાંથી એક દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવા ખાતર આજના કારાવાસની સજા પામ્યા. અને બીજા ફારોને માંડે ઝૂલી ગયા.

આંદાવાનના ટાપુમાં જઈ જિંદગીભર કાળા-પાણીની સજા મેળવનાર દેશભક્તનું નામ ભાઈ પરમાનંદ. એનું નામ કારણે હિંદમાં મહાકૂર છે. અને ફારોને દોરડે ઝૂલી જનાર દેશભક્ત શહીદ એમના જ પિતરાઈ ભાઈ તેનું નામ ભાઈ બાલમુંકુંદ.

ભાઈબાલમુંકુંદનો જન્મ પંનખના એકમ જિલ્લાના ચકવાલ પાસે આવેલા એક ગામમાં થયો હતો. શરૂઆતનાં વર્ષો ગામમાં વિતાવ્યા. ત્યાં જ ભણ્યા ને ત્યાં જ મોટા થયા એ પછી લાહોરમાં દયાનંદ એંગ્લો વર્નાક્યુલર કોલેજમાં દાખલ થઈ બી.એ.ની ઉપાધિ મેળવી. સાથે સાથે પંનખના એ વખતના મહાન નેતા દેશભક્ત લાલા લજપતરાયની સાથે રહીને અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કામ કરવા લાગ્યા. પંનખના દૂર દૂરના પહાડી પ્રદેશમાં જ્યાં પ્રજાકીય જનશૂતિનું નામ નિશાન ન હતું ત્યાં પછે ચાલીને જતા અને ગરીબ લોકોની સેવા કરી તેમનામાં આત્મદાન જન્ય કરવાનો પ્રયાસ કરતા. આ કામની અંદર એમણે એવું તો ચિત્ત ગંભીર દાખું હતું કે એમની સેવા-ભાવના અને કાર્યતંત્રપરત્ર જોઈ એમના સાથીદારો તેના મુકતકે વખાણ કરતાં.

એ વખતે સરદાર અજીતાસેંહ અને દેશસક્ત સુદી અંગરક્ષાદના આદેશને ધીના પડ્યા. પડી ફરીને રાજકીય વિષયનું મોખું પંનખમાં ફરીવળ્યું હતું. બંગાળના એક પ્રસિદ્ધ વિપ્લવી પંનખમાં આવી વિપ્લવ કાર્યના યુનકુદારમાં લાગી ગયા હતા. લાલા હરદવાળા આકસરેક ફારોસિંટીનો અગ્વાસ

અવધવ્યેથી છોડીને પબ્બ આવી ગયા હતા તેઓ પશુ વિપનને પ્રચાર ભેરશોરથી કરવા લાગ્યા પરિણામ એ આવ્યું કે પબ્બ અને દિલ્હીની સરકાર નળથૂત બની ગઈ લાખ હરદયાળને હિંદ છોડી યુરોપમાં, ને દેશભક્ત મુશી અબાપસા તથા સરદાર અણ્ણતસિદ્ધને ધરાનમાં જવું પડ્યું એ અરસામાં ભાષાબાલમુકુદ દિલ્હીના ક્રાન્તિકારી આવેલાન માસ્તર અમીરચંદ પાસે રહીને ક્રાન્તિના પાઠ ભણતા હતા ફરગિયાન ઉત્તર ભારતના સુપ્રસિદ્ધ ક્રાન્તિકાર રાસ મિહારી વસુએ પબ્બમાં ક્રાન્તિકારી સંગઠન ગીલુ કરી તેનું સચાનન ભાઈ માલમુકુદને સોંપ્યું હતું આ દળ તરફથી ઘણીવાર 'વિમર્શ' નામની પત્રિકાઓ વહેવામાં આવી હતી અને તેમાં ગોરા શાસનોનું નિકેદન કાઢી હિંદમાં હિંદુઓનું રાજ્ય સ્થાપવા આહવાન આપવામાં આવ્યું હતું ૧૯૧૨માં સર માધકિલ ઓડવાપર પબ્બમાં ગવર્નર તરીકે આ ગો તેણે સરકારમાં એ મતભંગનો અહેવાલ પેશ કર્યો કે પબ્બમાં એક ન્યાયાધીપતિ તૈયાર થઈ રહ્યો છે અને તે ગમે ત્યારે શાહવાની સભાવના છે એ પછી તુરત જ ૧૯૧૨ના ડિસેમ્બર માસમાં દિલ્હીમાં લોડ હાઉસની સવારી ઉપર બોમ્બ પડ્યો ને પાંચ મહિના પછી ૧૯૧૩ના એ માસમાં લાહોરના લોગેન્સ ગાર્ડનમાં એકઠા થયેલા ગોરા સનની અમલદારો ઉપર પશુ બોમ્બ પડ્યો બન્ને જગાએ બોમ્બ પડ્યા છતાં કોઈ ગોરાને નુકસાન ન થયું પશુ દિલ્હીમાં એક અને લાહોરમાં એક અપરાધી આ બોમ્બનો ભોગ બની માર્યા ગયા આ બોમ્બની પાછળ રહેતું કાવતરું પકડી પાડવા માટે પબ્બ અને દિલ્હીની પોલીસે આકાશ-પાતાળ એક કરેલા પશુ એ વખતે તેનો પત્તો જ લાગ્યો નહિ

પશુ એ પછીના થોડા મહિનાઓમાં કલકત્તામાં રાજમખરમાં આવેલા એક મકાનમાં પોલીસે જાપો મારી ફેટનુંક સાહિત્ય હાથ કળું તેમાંથી અવધ બિહારીનું નામ એન્ને હાથ લાગી ચલુ દિલ્હીમાં અવધબિહારી માસ્તર અમીરચંદના ઘેર રહેતા હતા એ વાત પોલીસના જાણવામાં આવતા એ ઘર ઉપર પશુ જાપો મારી ફેટનીક અગત્યની વસ્તુઓ હાથ કરી

માસ્તર અમીરચંદને પકડ્યા અવધબિહારીને પણ પકડ્યા તેની જડતી લેતા તેની પાસેથી મળેલા કાગળોમાંથી લાહોરના દીનાનાથનું નામ હાથ આયુ આ ઉપરથી પોલીસે લાહોરમાં રહેતા અનેક દીનાનાથોને પકડ્યા પશુ એમાંથી મોટા ભાગના દીનાનાથો પાસેથી કોઈ પણ પ્રકારની સામગ્રી ન મળતા તેમને છોડી મૂક્યા આખરે સાચો દીનાનાથ હાથ આવી ગયો આ માણસ ઘણો જ બને, ધૃશ્વરની ઉપાસના કરનારો અને સામાન્યરીત ચારિત્ર્યવાન હતા પશુ મનની દડતા જરાપણ ન હતી કસોતીનો વખત આવતા જ તે દીનો પડી ગયો પોલીસ ઉપર સરદાર સુખાસિદ્ધે તેને હવાનાતમાં લઈ લાલધૂમ આળો કરી જેવી ધમકી બતાવી કે તુરત જ એ રડી પડ્યો ને કહ્યું મહેરબાની કરીને મને આપો બતાવી ડરાવો નહિ તમારે જે ભેદએ તે બધું છું કહી દેના તૈયાર છું આપું કહી તેણે સકડો પૃષ્ઠોનું ખ્યાન આપી તેમાં બધી વાત બજારે કરી દીધી

પરિણામે અનેક માણસોની ધરપકડ થઈ લાઈ બાનમુકુદ એ વખતે ભેદપુરમાં રહી રાજકુમારોને લાણાવવાનું કામ કરતા હતા દીનાનાથના ખ્યાનમાં તેમનું નામ પશુ ગેલોકુ થતા તેની પશુ ભેદપુરમાંથી ધરપકડ કરવામાં આવી

આખરે ૧૯૧૪ના માર્ચ મહિનામાં તેર આરો પીઓ ઉપર મુકદ્દમે અલ્લાવવામાં આવ્યો તેમાં લાઈ બાલમુકુદને પણ ફાસીની સાજ કરવામાં આવી આ સામે લાઈ પરમાણુ દે હાઈકોર્ટ સુપ્રીમ કોર્ટથી માહીને વિવાદાત્મક પ્રિવી કાઉન્સિલ સુધી અપીનો ઉપર અપીનો કરી પણ એ સળમાં ફેરફાર ન થયો છનકુ ભાઈ પરમાનંદને ગિરફતાર કરી આવ્યા જ એક મુકદ્દમાંમાં સંડોવવામાં આવ્યા

ફાસીનો મુકર કરેના દિવસ આવી પહોંચ્યો ત્યારે લાઈ બાલમુકુદ દે ઘણી જ નિર્મયતાથી ફાસીએ ચઢવાની તૈયારી કરી તેણે જાહેર કળું કે 'આજે મારા મનને ખૂબ જ આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો છે કારણ કે જે નમરમાં (દિલ્હીમાં) અમારા વડવા પૂજ્ય ભાઈ અતિશયજીએ સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણ અર્પણ કર્યો હતા એ જ નમરમાં આજે હું પણ માનમૂંમળા

અરણ્યમાં મારા ઇવનતુ' અવિદાન આપી રહો છું.'

આ રીતે ૧૯૧૫ના આરંભમાં જ તેમને ફાર્સી મળી ગઈ. આ અવિદાનને એમની પત્ની સતી રામ-રખીએ પોતાના વિશેષ અવિદાનથી શોભાવ્યું. મુક્તિ-મંદિર ઉપર પણ કળાશ વ્યાપ્યો. સતી રામરખીને ભાઈ બાલમુકુદ ઉપર ખૂબ જ રોડ દેતો. એમના લગ્ન ૬૭ દેશમાં જ થયા હતા. એટલામાં જ ભાઈ બાલમુકુદની ધરપકડ થઈ અને આમ પતિ પત્ની બન્ને જુદાં પડી ગયાં. એક દિવસ જેલમાં તે પતિને મળવા ગઈ. તેણે સાધારણ વાતચીત કર્યા પછી પતિના કુશળ સમાચાર પૂછતાં પૂછતાં એક સવાલ કર્યો 'જેલમાં તમને ખાવાનું કેવું મળે છે.' ઉત્તરમાં કચરા-કાકરીવાળા રોટલા ખતાવવામાં આવ્યા. એ પછીથી તે પણ ઘેર આવી જઈ આજરોના રોટલા ખાવા લાગી. જેલમાં પતિને તેણે પૂછ્યું 'સુષો છો કયાં? જવાબ મળ્યો,

જેલની ટાટીમાં. સિવાયો દોષ કે ઉનાળો. બે ગરમ ભાજી કામગીરી મળે છે એક પાથરવા માટે ને બીજો જોડવા માટે! અને તે દિવસથી ઘેર તેણે એ રીતે જ જમીન ઉપર પથારી કરી યુવાનું ઘર કંડું'.

એક દિવસ ધરમાં રજાએક થતી જોઈ એ બધી વાત સમજી ગઈ. એને થયું 'પતિ પરત્રોકવાતી થયા. હવે મારે પણ એની પાઠાળ જવું જોઈએ. હવે વધારે વખત વાર લગાડીશ તો મારે ને એમને છેડું' પડી જશે. સવારમાં વહેલી ઊઠી તેણે સ્નાન વગેરે કર્યું. ઉત્તમ વસ્ત્રામૃષણ પહેરી અને પ્રિયમતને મળવા જતી દોષ તેમ તેણે મંદા પ્રવાસની તૈયારી કરી. એ ૧૩ી લગ્નવાનનું નામ લઈ ઘરના ચોકમાં પગાસન વળાંને આજો જાંબ કરી બેસી ગઈ એ પછી તે જીવી નહિ. દૂર દૂર દિવસ ધામમાં પતિને મળવા માટે તેનો આત્મા હડીને આવ્યો. ગયો.

નારી અને હુહા

માનવી પોતે જ્યારે આનંદ કે દુઃખમાં આવી પડે છે, અને જ્યારે તે તેના હૃદયમાં માતું નથી ત્યારે આનંદ કે દુઃખના ઉદ્ગારો તેના મોઢામાંથી નીકળી પડે છે. તે કોઈવાર પલમાં કે ગદ્યમાં હોય છે. આની અસર એવી તો સચોટ થાય છે કે એ નાનકડી જ લીટીનેા કાવ્ય પ્રકાર ધારી અસર ઉપજાવે છે.

આવા પ્રકારના સચોટ અસર કરનારા પ્રાસંગિક હુહા સીઓએ પણ રચ્યા છે. ધણીવાર પોતાનું દુઃખ જૂલવા કે પોતાના ગત થયેલા સંજોગોને યાદ કરીને આવા ધણા કાવ્યપ્રકારો આ દેશની નારીઓએ રચ્યા છે.

એક વહાલસોથી યુવાન પત્નીનેા પતિ યુવાન વયે મરણ પામે છે. તેની પાછળ તેની આ પત્ની ખૂબ આક્રંદ કરે છે. તેનાં અનેક સંભાગ્યાં યાદ કરી કરીને રડે છે. જ્યાં ત્યા તેની સ્મૃતિને યાદ આવે તેવી વસ્તુઓ નજરે પડતાં જ તે પતિને સંભારીને રડે છે. એમ રડતાં રડતાં તે થાકે છે. કારણ 'દુઃખનું જોસડ હુહાડા' એ ન્યાયે ધીમે ધીમે તે દુઃખ જૂવતી જાય છે. તે વખતે પતિની એક મૃત્યુતિથિના દિવસે તેને યાદ કરી નીચે પ્રમાણે એક હુહા પોતે કહે છે :

દિન મળ્યાં તાસ મયા, વરસે આંતરિયાં;

સુવત જૂટી સાહજા ? મયાં જ પીસરિયાં.

અર્થાત્ 'હે વહાલા પતિદેવ ! તમારા મૃત્યુના દિવસો ગણાતાં ગણાતાં મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા. અને મહિનાઓ ગણાતાં ગણાતાં વરસ પણ જવા લાગ્યાં. હવે તો હે સ્વામીનાથ ! તમારો ચહેરો પણ જૂટી જવાય છે. આમ તમેા ગત થયેલાને પણ હવે વીસરી જવા લાગી છું.'

એમ કહી તે રડે છે.

એક નાનકડા હુહામાં કેવું હૃદયવિદારક વૃત્તાંત તે કહી જાય છે.

सर्वोत्तम भांड भाटे

नोर्थ बिहार सुगर मिट्स, लिमिटेड

बिन्द्या ओकसबे-४

कलकत्ता-१

दिन : २२-१०७१ ग्राम : NOBISUCE

मित्र स्थल:

रेलवे स्टेशन, बगदा, .

पो. ओ नारायपुर

बि. न पारखु (बिहार)

(ग्राम : KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪	૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના ઈંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં ...	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૯
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રત્નતીર્થની રત્નમાલા ...	૦-૩૫

પ્રાચીન

સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઝંખતું અનોખું માસિક : મે ૧૯૬૫

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

.

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪ ...	૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૧
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રમતીર્થની રત્નમાલા ...	૦-૩૫

મૈત્રીવજ્ર

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંખતું અનોખું માસિક : મે ૧૯૬૫

અનુક્રમ

૭૭ આંસુ...	શુરુદયાલ મલિકાલ
૭૪ પરિશ્રમણ...	આશુતોષ
૭૬ મૈત્રી ..	મનુભાઈ ત્રિવેદી
૪૦ વટનો કંઠો...	સરોહ
૪૨ ક્યામતનો એકસર ..	શિવમકાશ
૪૫ છવન સૌરભ ..	કાકા કાલેકર
૪૬ સોનેરી શિખામણી...	રશ્મિન મહેતા
૪૭ આત્મ નામ સાચું આયોજન ..	મવાસી
૫૦ ધર્મ કિયે ધન ના પટે ..	દેવેન્દ્રકુમાર કાં. પંડિત,
૫૨ આદારમા ગોળવું રૂયાન ..	...
૫૩ બિસર થયો ધરિનામ...	કાલિદાસ તલાયુજી
૫૬ અંતર લેના ઉજળા...	વનુભાઈ મેવા
૫૭ જનતાસિદ્ધ ધામિયા...	કાન્તિલાલ શાહ
૬૧ રાખ્ખની શક્તિ !...	અધિભાઈ કં. કે. વ્યાસ

સંપાદક નવીન ગાધી

સૂચના

(આકાંક્ષે)

હર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

૪૮૨મી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી કાર્યો લખને જણાવવું. અંક વિલિપ્તમાં હશે તે મોકલાશે.

યથે તે મહિને ગ્રાહક પછં સાચાં છે.

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ રના વિચારો કે તે લેખોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

‘વૈષ્ણવજ્ઞા’માં સંસ્કૃતિ, કલા, વિજ્ઞાન અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાફ, મોસિક, તાલુ લેખ લેખી અપેક્ષા રહે છે. કાગળની એક બાજુ સાલીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીના ઓફીસ સાર્વ અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધ પછી મોકલાય છે.

લેખાનુમત

દેસમાં (વરસતું) ૩૫૫

પરદેશમાં બાર શિલિંગ

વૈષ્ણવજ્ઞા, રૂપાચતન, ગિરિતળેટી

જૂનાગઢ

: ફોન નં. ૮૮

આંસુ

શુરુદયાલ મલિક

આંસુ એ ઇશ્વરે માણસને આપેલી અલ્પમોલ ભેટ છે. જેના જીવનમાં આંસુ નથી વહ્યાં તે જીવનનો સાર પામ્યો નથી. જેમ જીવનનો સાર પામવા માટે પ્રેમની આવશ્યકતા છે તે જ રીતે આંસુઓનું પણ જીવનમાં મહત્ત્વનું સ્થાન છે.

પથ્થર આંસુ પાડતા નથી. માણસ આંસુ પાડે છે. પણ જો એ માત્ર પોતાને માટે જ આંસુ પાડે તો તે એની સાચી કદર નથી. જ્યારે બીજાને માટે આંસુ વહે છે ત્યારે જ તેની સાચી કદર થાય છે; કેમકે એ રીતે વહાવેલાં આંસુ પ્રભુના કંઠમાં મોતીઓનો હાર બનીને શોભે છે, પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે માણસ માટે ભાગે પોતાને માટે જ રડે છે-બીજાને ખાતર નહિ. એને ખબર નથી કે, પોતાને ખાતર આંસુઓ વહાવ્યા કરવાથી તે પોતે કમજોર બની જાય છે, પણ બીજાને માટે વહાવે તો તેને બળ જ મળે. પોતાના દુઃખમાં મરણ એ જીવન નથી, બીજાના દુઃખમાં મરણ એમાં જ જીવન છે.

બકતોનું રુદન હુનિયાદારીના રુદનથી નિરાળું હોય છે. આપણે શા માટે રડીએ છીએ? આપણે ઊભી કરેલી અનેક કહેવાતી જરૂરિયાતો પૂરી નથી થતી માટે! પણ બક્ષા રડે છે એટલા માટે કે પોતે હજી ઇશ્વરથી આંધે છે, વિયોગી છે. એ આંસુ બનોખાં છે. તે માત્ર ઇશ્વરનાં ચરણો તરફ જ વહે છે.

માણસનાં આંસુઓમાં ભારે શક્તિ છે. કહે છે કે રાત્રીઓનાં સિંહાસનો પણ ગરીબનાં આંસુઓથી પૂળ લેવાં થઈ જાય છે. ઘણી વાર આ દુરથ જોવામાં આવે છે કે ઘરમાં જ્યારે મા બાપ જાંઠરજાંઠર લડે છે ત્યારે તેમનાં નાના બાળકો સ્તબ્ધ થઈને તેમની સામે તાકી રહે છે અને પછી દેવદૂતની પેઠે મોકળે મને રડવા માંડે છે. બાળકોનાં એ આંસુ જોઈને માવતર લડતાં બંધ થઈ જાય છે.

શું આપણે એ બાળકોની પેઠે આંસુ વહાવી 'શક્તિ'એ છીએ? શું આપણે બીજાઓ માટે રડીએ છીએ? પ્રભુ તો ક્રિમિયાગર છે, એ તો આપણાં જોવા આંસુઓને કમળના ફૂલોમાં બદલી નાંખે છે.

કોઈ ચાલુકય ?

હિંદના લાગલા થયા-ભારત અને પાકિસ્તાન-
 ૧૧૨૦૫ એવી હતી કે હવે સૌ સૌને બાણે નિરાંતનો
 ૧૨૦૫ ખાશે. કાશિમરનું શુદ્ધ થયું અને આ આશા
 ૧૩૦૫ નીકળી. ત્યારથી આજ સુધીનો ઇતિહાસ
 ૧૪૦૫ રતની સરહદ ઉપર સતત યજ્ઞવણી અને ઉત્કેર-
 ૧૫૦૫ િનો રહ્યો છે. બેરુબારી, આસામ, ત્રિપુરા, કૃષ્ણ
 ૧૬૦૫ મહાર, કાશિમરની આખી સરહદ, પંજાબ અને
 ૧૭૦૫ 'જરથાન અને હવે કમળનો વાગે આવ્યો છે.
 ૧૮૦૫ ક્ષિપ્ર ભારત તેલની દૃષ્ટિએ સમૃદ્ધ છે અને ઉલો-
 ૧૯૦૫ માં પશુ આગળ છે. ચીન પાસેથી પાકિસ્તાન
 ૨૦૦૫ છું શીખી લીધું છે તેને ખખર છે કે ભારતની
 ૨૧૦૫ મે એકલા હાથે બાથ બીડવી પોસાય તેમ નથી.
 ૨૨૦૫ ૧૨૬૬ સમૃદ્ધ વિસ્તારે ઉપર આક્રમણનું તીર તાક
 ૨૩૦૫ ની તેની દાનત હવે સાદું દેખાઈ આવે છે કંદલા
 ૨૪૦૫ ને જામનગર ને બંને જામી બાથ તો પાકિસ્તાનની
 ૨૫૦૫ પતી ઉપર ચોટ પડે છે. વળી ભારતની કમળેરીને
 ૨૬૦૫ િવિત કરી, પોતે નાનું છતાં સખળ રાષ્ટ્ર છે એમ
 ૨૭૦૫ પકિસ્તાન દૂનિવાને બતાવવા માગે છે. ચીનને હાથે
 ૨૮૦૫ રમ ભારતે અતુલભવ્યા પછી આ બીજા પ્રસંગ છે.
 ૨૯૦૫ વાઈની વાત તો એ છે નમ આક્રમણનો ભોગ
 ૩૦૦૫ ન્યા છતાં, આપણે અમેરિકન શસ્ત્રો નથી વાપર્યો
 ૩૧૦૫ ૧ પુરવાર કરવાને, પાકિસ્તાન પડકાર ફેકી શકે છો
 ૩૨૦૫ અને વિશ્વનું કોઈ રાષ્ટ્ર હજી ભારત તરફથી બોલવું
 ૩૩૦૫ ૧થી કે આક્રમણને વખોડવું નથી! બાલે અમેરિ-
 ૩૪૦૫ ન ટેન્ક વપરાય અને આવતી કાલે F-104
 ૩૫૦૫ રાખર વાપરીને પાકિસ્તાન કહેશે કે ભારતના MIG
 ૩૬૦૫ ૧૧૨૦૫ રવનચાલ છે !

દૂંઠમાં પરિસ્થિતિ એટલી ગંભીર કે પેટી
 ૨ પેટી બે પડોશીઓ વચ્ચે પૈમનાય ચાલ્યા કરે
 અને એક પછી એક નવા પ્રત્નો ગેલા થતા જ
 નય એવી જાતનું રાજકારણ આજે ખેલાઈ રહ્યું છે.
 ૫૦ પ્રમાણે યોગદાં ભારીને કયાં સુધી ચાલશે ?

પાકિસ્તાન સાથે કામ લાઇ શકે, અને ક્ષિત્રન તથા
 અમેરિકાને લાલ આંખ બતાવી શકે એવો કોઈ
 ચાલુકય ભારત આપી નહીં શકે ?

કેંકરી Pallets

મદ્રાસ રાજ્યમાં હિંદી ભાષા અગ્રે તેજાનો થયાં
 અને ગોળીખાર કરવાની કપરી ફરજ રથાનિક
 પોલીસપર ચાલી પડી. એક તો લાગણી ઉત્કેરણેની
 હોય જ અને ગોળીખારની ખુવારીથી વિશેષ યાવ.
 બાના જવાબમા ગોળીને બદલે Pallets વાપરવાની
 ગોળના સરકારે વિચારી છે. તે કાકરી જેવી હોય
 છે અને તેના લાગવાથી જુલુની શક્યતા નહીવત
 છે. કૃષ્ણકૃષ્ણ ગોળીઓને કનડવા જમુના કાંઠે
 મતાંકને મટી અથવા 'ગરી' ફોડી નાખતો-તે
 'કકરી'ની મદદથી જ. યુજ્જરાતનો રસકવિ દયારામ
 પનિહારીઓને પચવતો ત્યારે પાનની પિયકારી
 કપરાત, સોનેરી અને રૂપેરી બેડલાં ઉપર કાકરીનો
 ટંકારવ કરતો ! એટલે ધણી જૂના કાળથી તેનો
 ઉપયોગ થતો આવ્યો છે અને ઇતિહાસનું ક'મેશા
 યુનરાતન તો થવું જ આવ્યું છે. વીસમી સદીમાં
 ફેર એટલા પડશે કે ગોળીઓ અથવા પનિહારીઓને
 બદલે ટોળામા પુરુષવગ્ન હોવાનો વધુ સંભવ છે અને
 કાકરી પ્રત્યે તેનો પ્રત્યાઘાત બાણુવા એકાદ અખ-
 તરો જરૂરી છે ! આલુ કામ તો સી પોલીસદળ
 પાણુ કરી શકે. વળી પુરુષ પોલીસની હાજરી કરતા
 સી પોલીસ યુકવાથી સરકારને બચાવ કરવાની
 સગવડ રહેશે.

મથકનો અગડો

સોરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી માટે મથકનો વિવાદ ચાલી
 રહ્યો છે ત્યારે ફિનલેન્ડ નેચ એક નાનકડા દેશમાં
 એક બનોણું વિદ્યાવય વગર મકરને ચાલી રહ્યું છે
 તેનો દાખલો ઠીક થઈ પડશે. ૧૪૦૦ વિદ્યાર્થીઓ
 માટે, નવું ચલુતર કરી મકાન ગિજી કરવાનું મુશ્કેલ

જાણતા, દિન-દે-ડના એક શહેરમાં એક નવતર અખતરો દરવામાં આવ્યો જેથી વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ ખોરબો ન પડે. શહેરની જુદી જુદી વિદ્યાળ દરવારોમાં વહેંચીને વહેંચીને દરવામાં આવી; થોડાક વિદ્યાર્થીઓ દોરિપટ્ટના એક ડોરડામાં, અન્યક વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક શાળાના ખડકા અને બાજીનાને બેઠકોમાં જગા આપીને ૩૬ પ્રોફેસરોએ વિદ્યાદાન ચાલુ રાખ્યું અને આજે ૧૪૦૦ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થી નીઓનો અભ્યાસ ધમધમકાર ચાલુ છે અને તેઓ સ્નાતક થઈ પછુ જરૂર-રહેના પુનર્નિર્માણમાં લાગી જશે. ન શોધએ શહેરનો પ્રથમ ઉપાડખો, ન કસબાનો, કે ન મકાનનો. જ્યાં તાલાવેલી હોય છે-સાચા હૃદયની કચ્છા હોય છે ત્યાં કર્મયોગ પ્રાધાન્ય ભેળવે છે. બાકી શૈક્ષણિકરના પાત્રોની જોમ આ મયક કે તે મયક એવી દિધા જ્યાં અનુભવ છે ત્યાં પ્રગતિ રવાન જાય છે.

કહેવતનું થેટું

ભારત વિરાળ વડુ છે જ્યારે પાકિસ્તાન નિર્દોષ થેટું છે. તાજેતરમાં તે કચ્છના રણમાં ચરવા માટે આવ્યું ત્યારે ભારતીય વડુ તેના પર તૂટી પડ્યું! આજે સત્તર અઢાર વર્ષથી પાકિસ્તાન લશ્કરી તૈયારીઓ કરી રહ્યું છે. અમેરિકાએ ૩૦૦ અનુજ ડોલરની લશ્કરી મદદ અત્યાર સુધીમાં આપી છે, તે તેજે શસ્ત્રાગારમાં ખડકી રાખી છે. સેન્ડે, રીઆયે વગેરે અલગ લશ્કરી કચરોથી જે કાષ સાધનસામગ્રી મળે તે જુદી. વળી પાકિસ્તાન ઉપર આક્રમણ થાય તો બધા જ તેની મદદે આવવાના. પશ્ચિમના દેશો પાસેથી ઝોડકાર આવે એટલી લશ્કરી મદદ લખે, તેજે ચીન સામે ભાઈનધી કરી લીધી અને તેની પાસેથી મજુ વચન લીધું કે ભારત-પાકિસ્તાન વચ્ચેની લડાઈમાં ચીન પાકિસ્તાનને મદદ કરશે. તાજેતરમાં ઇન્ડોનેશિયાએ પછુ બાન્ડુગની ૧૦મી સવસરી પ્રસંગે જુલોનું બહુમાન હતું. વળી આખી દુનિયામાં અને ખાસ કરીને આફ્રિકાના રાજ્યોમાં પાકિસ્તાન પ્રચાર કરે છે કે શાહીવાદ વિદાય લે જ ત્યારે એશિયામાં નવા હિંદુ શાહીવાદ ફાલી રહ્યો છે અને તે અગ્નિ એશિયામાં વર્ષરેક જમાવવા માગે છે. સિયોન, નેપાળ, થાઈલેન્ડ, લાઓસ,

કમ્બોડિયા વગેરે નાનકડાં રાજ્યો ભારતના શાહીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદના ઓળખાં ઢંકાઈ ગયા છે. તાજે-તરમાં શાહીજીએ અનાક્રમણના કારાર કરવા આદાન આપ્યું તેનો જવાબ પાકિસ્તાન ગળી ગયું-તેને કષા જરૂરતની બીક છે! ભારત આક્રમણ કરે તેવી પરિસ્થિતિ આજ અથવા ક્યારેય પણ આવવાની નથી તે અનુભવાન સારી રીતે જાણે છે. વિમાની દળ માટે વિમાનો અથવા ભારતમાં બનતા વિમાનો માટે એન્જિનો આવવાની પધ્ધતિ અમેરિકાએ ના પાડી લીધી. આવી લાજનકરી સ્થિતિમાં પાકિસ્તાનનું માસાદારી થેટું ભારતના શાહીવાદી વચ્ચે, આખી રીતમાં પર ગી ગડા ભરાયીને દેરાન પરેશાન કરી મૂકે છે-તમરી મૂકે છે.

આટલું બસ નથી ભારતના વચ્ચે પોતાની બોડામાં રહેવાનો પધ્ધતિ આધિકાર છે! તેથી તપ્પી હાડી દાવ્ય પાકિસ્તાની થેટાએ કચ્છમાં પગપેમારો કપો છે તેને કારમીરની લીધેતરી આવી છે, યુજરાતનું તેન પીવું છે. કચ્છના રણની રેતીમાં આજેટલું છે, અને આખમની ટેકરીઓમાં ચરવું છે.

અપંગો પ્રત્યે ઝંઘુ

મુજબમાં ૧૭મી એપ્રિલે જોડ વે ઝોર ઇન્ડિયા પાસે એક વિશિષ્ટ સમારોહ યોજાયો જેના પ્રમુખપદે લેડી તારા ચેરિવન હતા. ૧૫૦ અપંગ બાળકોનો આ વાર્ષિક સમારોહ હતો. જુદી જુદી સંસ્થાઓએ ઓળંગ માટેની તેમજ બેટ-વસ્તુઓની સામગ્રી રૂ-ચિઠ્ઠ રીતે આપી હતી. ૧૫૦ બાળકોના આ મિલનમાં તેઓ અપંગ હોવાથી અનાથ છે તેમ લાગતું નહોતું. આપણે ત્યાં રોટરી ક્લબ અને લાયન્સ ક્લબ એમ અનેક સંસ્થાઓ લગ્ન જલસા ગોઠવે છે તેમાં કલાક માનવતાને પમથટ જોવા મળતો નથી. જોયો અપંગ નથી અને સાળ નરવા જ તેમની, આવા વરદાનથી વચિત લોકો તરફ નૈતિક ફરજ ખરી કે? મુજબએ એક એવી દિશા ચીધી જ જેના તરફ દરેક માનવતાવાદીનું ખ્યાલ ખેચાયું જોઈએ. જોયે હરિ મુમારી છે, તે આખતું મહત્વ સમજે છે; જહેરાને કાનની કિમત સમજાવવી ન પડે; મૂંગાને વાચાની ઝંખના કેટલી તીવ્ર રહેતી હશે! લુલાને પગનું અને હાંસને હાથનું મહત્વ અદોડુ લાગે જ. પછુ જેની પાસે આ બધું જ છે-અને ક્યારે આવ્યું છે-તેજે ઝંઘુચકત થવા અપંગો પ્રત્યે ઝંઘુ અદા કરવું જોઈએ.

શહેરી જીવનની પણ બલિકારી છે. ખરાબર એક વર્ષથી તે અમારે ત્યાં સવાર સાંજ દૂધ દેવા આવતો. અમે એને દૂધવાળો કહેતા. ન તેના નામની ખબર, ન તેના કામની ખબર. આ હું માત્ર હકીકત રૂપે જ રજૂ કરું છું. શહેરી જીવન સામે ફરિયાદ કરે નહીં. ત્રીજો ધર વરસેથી રહેવારનું નામ ન આવડતું હોય તે શહેરમાં સ્વાભાવિક જ બચ્ચા. રહેવાસીઓનાં લાખે લેખાં સાથ ત્યાં આત્મીય ભાવ લાગ્યે જ સંભવે.

તેવામાં તે દૂધવાળો એક દિવસ દૂધ દેવા ન આવ્યો. ત્યારે તેના અસ્તિત્વ વિષે અમે માઝીને વિચાર કર્યા કે તે ક્યાં રહેતો હતો તેવું શું નામ હતું? કપડાં પરથી તે ભરવાડ હોય તેમ લાગેલ. તેની વરસની હાડતીએ કશી અસર કરેલ નહીં તે તેની એક દિવસની ગેરહાજરી કરી ગઈ.

ખીજે દિવસે સવાર તેની અવેજીમાં એક વૃદ્ધ આ દૂધ દેવા આવી. આગલા દિવસની કુટુંબલતા જ કારણભૂત હતો, પણ હું પ્રશ્ન પૂછી બેઠો, 'માઝી, ક્યાં રેવું?' વૃદ્ધાએ જવાબ આપ્યો, 'અડી' આ પાસે છે તે દમણિયામાં.' 'દમણિયું' શહેરથી એક માઇલ દૂર ગામડું હતું મારાથી વિશેષ પૂછવા વિના ન રહેવાયું: 'માણ, આજે કેમ તમારે આવવું પડ્યું?' માણએ જવાબ આપ્યો ત્યારે તે જવાબમાં દગાવેયું 'ફસકું' હતું. 'મારો પરબો માંદો પડી ગયો છે. જરાય સુવાણ નથી. હે ભગવાન!' માણથી હોડો નિસાસો નખાઈ ગયો. માણની આંખમાં આંસુ હશે. પણ તે જ્ઞેવાની મારામાં સોં ન હતી. માણના જવાબથી હું વિચારમાં પડી ગયે. જરવાડ કામમાં પરબો નામ હોય? બનતાં સુધી હોય નહીં તેમ મારું મન કહેતું હતું. 'મેં માણને પૂછી નાખ્યું, 'માણ, તમે તો ભરવાડને?' મણએ હા પાડી. 'મેં પૂછ્યું, 'તમારે જરવાડમાં પરબો નામ હોય?' માણ આંચકો લાગ્યો હોય તેમ યાદરી ગયા. કાંઈ બોલ્યાં નહીં. 'મેં' કહ્યું, 'માણ, કેમ જવાબ દેવા નથી? ભરવાડમાં પરબો

નામ તો હોય નહીં.' માણએ ભારે વિમાસણમાં હોય તેમ ધીરે અવાજે કહ્યું, 'બાપ, આ બધું તમારે જાણીને શું કામ છે? દૂધ ખરાબ આવે તો કહેજો.' 'મેં' કહ્યું, 'માણ, વરસ દિથી દૂધ લી છે અને અમે પીએ છીએ. પછી તમારા વિષે કંઈક જાણવા મન તો થાય જ ને? પરબોલાઈ માંદો છે એટલે હું તેની ખબર કાઢવા આવવાનું ધારતો હતો.' માણએ ટુરત કહ્યું, 'તો પરબાને જ પૂછી જાઓ. મને તો વધારે વાત કરવાની તેણે દુહાઈ દીધી છે.' અટકું કહી માણ દૂધ દઈ ઉતાવળે પગલે ચાલતા થયાં, જાણે આ વાત ચીત અને પોતા વચ્ચે લાગે પડે તો પાડી દેવો હોય!

હું વિચારે ચડી ગયો. ભરવાડમાં પરબો નામ સંભવે નહીં. ને માણ ભરવાડ અને તેના દીકરો પરબો, નામ પરથી ખાહણ કે વાણિયો. તે આ કોણનાં ઉગલ શો હતો?

સાંજે ફરવા જતી વખતે હું રાજીને રસ્તો છોડી દમણિયા તરફ ચાલતો થયો. શહેર ચારે તરફ વધતું જ જાયું હતું. આથી કાળે કરીને દમણિયું શહેરના લાગ જતી જાય તેવા સંભવ ખરો. પણ અત્યારે હજી શહેરનાં છેલ્લાં પરાં અને દમણિયા વચ્ચે માધ્યેક સુધી ખેતરો હતા. આથી દમણિયું હજી ગામડું નામ પારી શકે તેવું જુદું અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું.

ગામમાં દાખલ થયો કે ઝાંખા પાસે જ પંચા થતી કચેરી હતી. પડખે ચોરો અને તેની પડખે નિસાણ. સહેરના સાનિધ્યનો લાલ દમણિયાને મગજ. ચોરે પૂછ્યો કરી તો એક વૃદ્ધ ખીખ ટુકતે કહ્યું, 'ગોરબાપા, આ તો તમારા પરબાનું પુછ છે.' ગોરબાપાને કાનનું કાનું જણાયું. 'મેં ચાર વાર કરી ફરીને એ જ વાત કરી ત્યારે જણાવી બિંદ્યા, 'મેલ એ મૂવાનું નામ. મારો પરબો શેનો? એ તો આથી ઝીણાથી ડોતીનો ચઢને બેઠો છે.' પેતા વૃદ્ધ મને હસીને મારમ બતાવ્યો, 'ગામને છેલ્લે ભરવાડના ઝૂંપડામાં છેલ્લું ઝૂંપડું છે તે પરબાનું.' હું ઉતાવળે પગલે ગામ ચોંસરવો નીકળી ઉવાડે ગયો. ત્યાં જાણે

દેડાંને વળી ભરવાડના કૂખા જિભા હતા. તેમાં એક કૂખો જલ્દી અદ્ભુત દોષ તેમ બીજા કૂખાથી થોડેક દૂર હતો. જલ્દી તેને અને આ વર્તુળને કથી સંબંધ જ નહીં! હું સમજી ગયો કે આ જોળ ખદારનો કૂખો તે જ પરભાનો.

તે કૂખા પાસે જઈ મેં અવાજ દીધો, 'પરભા-ભાઈ છે?' અંદરથી સવારવાળાં માણ નીકળ્યાં. 'આવ્યા ભાઈ, મને ય એમ હતું કે તમે આવ્યા વિના નહીં રહે. મેં પરભાને તમારી વાત કહી રાખી છે. આવો, અદર આવો.' માણના આવકારે હું કૂખામાં દાખલ થયો. ગારવાળી યજ્ઞ વ્યત્પત્ત રવચ્છ ભીં અને મારે બાજુ ઘાંસની પશુ ધવન સંચર ન કરી શકે તેવી દીવાલથી કૂખો રૂડો લામતો હતો. એક બાજુ કાંધીનો ખાટલો હતો. તેના પર પરભો સ્થિત હતો. બીજી બાજુ નાનકડો ચૂસો અને થોડાં દામ હતાં. થોડે દૂર પાણીનો મેટો જોળો અને પાસે નાની જોળી પડેલ. મને ભોજ પરભો કોળો થવા લાગ્યો હતો. તેને માણએ 'રહેવા દે, રહેવા દે, બેટા, ઠોક ટરે ના કહી છે.' કહેતાં સુવાડી દીધો. મારા માટે માણએ ખાટલા પાસે માચી લાગી દીધી. હું તેના પર બેઠો.

પરભાએ ધીરા અવાજે કહ્યું, 'તમે શું કામ તકલીફ લીધી ભાઈ?'

મેં કહ્યું, 'તકલીફ શેની? આ તો શહેર છે. ગામડું ગામ હોમ તો તો આવી વાતથી નાતો બધાઈ જાય.'

'એ ખરું. પણ તમે સુવાળા માણસ. ખાલી ખાટલો પલ્લો કાપ્યો.'

મેં કહ્યું, 'તેમાં કંઈ નહીં. વળી મારે તો તમને થોડું પૂછવાનું પણ છે ને?'

પરભાના મોં પર આછું રિમત રમી ગયું. તેણે કહ્યું, 'આમાં પૂછવાનું શું છે? જે જેનાં તે તેનાં કામ કરે. લેણદેણની વાત છે.'

મને ચોરા પરના ગોરગાયા વાદ આવ્યા. મેં ઘુરત વચ્ચે કહ્યું, 'તમે બાહ્ય, માણ ભરવાડ; કાંઈ લેણદેણથી વિશેષ હોય તો જ આ જાને ને?'

'એ તો ખરું. પણ કંઈ ખાસ જાણના જેવું'

નથી. વાત આટલી જ છે કે આં મારાં મા છે અને હું તેનો દીકરો છું.'

પરભો વાત કરવા બિલકુલ રાજ ન હોય તેમ લાગ્યું. ત્યાં માણ મારી વહારે આવ્યાં. તેણે કહ્યું, 'પરભા, છેક શહેરથી ધણો ખાઈને આ સુવાળું માણસ આવ્યું છે, તો વાત કરને! તેમાં તારું શું અવ છે? અને તેં દુહાઈ દીધી છે નહીંતર હું વાત કરું.'

'પણ એમાં વાત કરવા જેવું છે શું? મા!'

'ધણું વ વાત કરવા જેવું છે, મત્રા! તારી તોલે માણ આવે? લખમણ જતિ કે હનુમાન જતિ? મારે તો તું એ એથી સવાળો છે.'

માણનું આ કથન સાંભળી મારું કુદરત બેદર બધી ગયું. મેં કહ્યું, 'પરભાભાઈ, હા કહો કે ના કહો. પણ માંડીને જાંધી વાત કહેવી પડશે. રસ્તામાં ચોરા પર ગોરગાયા તમારું' નામ સાંભળનાં શુસ્તે થઈ ગયેલ. આ બધું છે શું?'

પરભાએ કહ્યું, 'માણ, એ તો બાપુજી હજીય કુખો વિશ્વચો નથી.'

'માણ બોલ્યાં, 'ક્યાંથી વિશ્વને? બેટા! આપણે હા પણ એવો જ માર્યો કહેવાય ને!'

'હા શેનો? માં સમજે તો તો બધું વ સૂતર છે. પણ સમજવું જ નથી ત્યાં શું? ખેર!'

હું વચ્ચે ટપકચો, 'શું વાત છે તે નહીં જ કહો પરભાભાઈ!'

માણએ ફરી મારી વહાર કરી, 'લાઈને માંડીને વાત કર, પરભા! કહેવા જેવી વાત છે.'

પરભાએ લાગલાજ થઈ ગયો હોય તેમ કહ્યું, 'હીક, મા.' પડી પડણું ફરી અને મારી જરાબર સામે મોડું ફેરવી વાત માંડી, 'જુઓ, ભાઈ! હું છું બાહ્ય. પેલા ગોરગાયા જે ચોરા પર ધખી ગયેલા તે મારા બાપુ માણના દીકરા જીવ્યાને અને મારે નાનપણથી ભાઈનથી. એક ખાવા-પીવા સવાળું જઈ. ખાઈને બેળા ને બેળા. મારા બાપુને તો ઠીક પણ આખા ગામને અમારી ભાઈનથી ન ગમે. કહે કે બાહ્ય અને ભાવાડ તે કાંઈ ભાઈનધ હોય! તેમાં અડી માણ મને હાંધું કંઈ બનાવી ખરાબે

કે વટલી ગયો છે. બ્રાહ્મણનું જોગિયું છે એટલું જ, બાકી નર્મો ભરવાડ છે.’

ત્યાં માછ વચ્ચે બોલ્યાં, ‘એ ચણિયા બ્રાહ્મણ પૂરતું નહોતું હો! આ અમારી ભરવાડની કેમ પણ બારે ટૂંકમની. ભરવાડની ભરવાડ કેમ બહાર દેસરી જ ન હોય તેમ માનનારી. એણે ય જીવણના બાપને અને મને કહેવામાં માફી ન રાખી. પણ આની ને જીવણની ભાષણથી એટલે જે જોગિયાં પણ જીવ એક, વચ્ચે પડે પાપ લાગે.’

માછ ત્યાસ લેવા થોભ્યાં કે પરભાએ વાત આગળ ચલાવી, ‘ગામના વિશેષ છતાં હું ને જીવણો મળતા રહ્યા. ઉંમરસાથક થયા કે મેં મારા બાપના ગોરના ધંધામાં મદદ કરવા માંડી અને જીવણો દૂધ દેવા જવા લાગ્યા. પણ દિમાં બે-ચારવાક બેળા ખેસવાતું થાય, થાય ને થાય જ. આમ તો અમારામાં નાનપણમાં લગન થઇ જાય પણ મારી આપડુ એવી કે કોઇ કન્યા આપવા હા જ ન પાડે. એક રીતે એ બહુ સારું થયું.’ આ કહેતા પરભો હસી પડ્યો.

માછએ વાતનો દોર સંધિતાં કહ્યું, ‘પરભો કામમ કહે છે કે મા, ભગવાને ભારે ઘૂતડું કહ્યું’. નહીંતર બિચારી કોઇને અધમારગ મૂકીને બહીં આવતું યકત. ભાઈ, મેં તો પછી ય બહુ દાખડો કર્યો, પણ પરભાને દેવા કોઈ તૈયાર ન થયું. ના, ના, ભાઈ જ્યાં જોતા જીભ કચરાઇ ગઇ. દેવા તો ઘણા ય તૈયાર હતા, પણ આ બૂંપડીનો સંગ મેલે તો. પણ પરભો જેનું નામ!’

ત્યાં તો પરભાએ વાત આગળ ચલાવી, ‘અને મા! માફ કરજો હો, પણ ભરવાડની નાન પણ ભારે ખેંધીકી. મને તો કાક કાક જીવણનો સંગ હોયું તો દેવા તૈયાર હતા પણ જીવણાને તો નાતે વિસારી જ નેલ્યાં.’

માછ હસી પડ્યાં, ‘સાચું, ભાઈ! અમારી ભરવાડની નાત ખેંધીકી ખરી.’

પરભાએ હાસ્યમાં હાસ્ય મિલાવતા કહ્યું, ‘એક રીતે આ સાડું થયું. છેલ્લે જીવણ પાંધડું બિતથું. નહીંતર ધણી ડખા ચાત.’

માછ વચ્ચે બોલ્યાં, ‘એ ય ખડું.’

પરભાએ મૂળ વાતનો દોર પકડતાં કહ્યું, ‘આમ અમારું હાલવા કરતું હતું ત્યાં જીવણો માંદો પડ્યો. મહા મહિનો અને તેમાં માવકાનો વરસાદ પડ્યો. જીવણો, શહેરમાં દૂધ દેવા ગયેલ. ત્યાં હાડે વાપરે ફેંકાયો અને તેને ચરદી લાગી ગઇ. બહુ દવા ટરી, પણ કારી ન થવી.’

‘આ પરભો તો જીવણના ખાટલે ને ખાટલે હો!’ માછથી વચ્ચે બોલ્યા વિના બહુ રહેવાઈ નહીં.

‘ટરીની ખટી નહીં, મા! નહીંતર એના મદલે ઝાઝી હોંઠણી હું ચાલ્યો જાત.’

‘મને ખબર છે, બેટા!’ માછની વાણીમાં આંસુ હતાં.

‘જીવણાનો છેલ્લો ત્યાસ ચાલે, જીવ જીવ નહીં, મેં મેને કહ્યું, ‘ભાઈજી, કાંઈ વાસના રહી જીવ નહીં’ હો! આપણે તો આવતા જનમારે બેગા જ છીએ.’ તેણે સ્વચ્છં ખાતાં કહ્યું, ‘માનું કોણી એ જ વિચાર ફાલે છે.’ મેં તુરત કહ્યું, ‘અરે ભલા ભાઈ! હું છું’ ને આવા વિચાર આવે છે?’ તેણે કહ્યું, ‘પણ મા એકમી. ઉંમર થઇ. અસર-સવાર રાત-વરત એની કોણ સંભાળ લેશે?’ મેં પાસેની ટબૂડીમાંથી હથેળામાં પાણી લીધું અને કહ્યું, ‘આજથી હું માછનો દોકો. મારા બાપને ત્રણ છે, તેમાં એક એકાદો મરી તો વાલો નહીં આવે આજથી આ બૂંપડું મારું ઘર ને હું માછનો જીવણો. આમ કહીને પાણી ચૂક્યું કે જીવણાનો ગ્રાણુ મલે મલે. ત્યારથી બકી માછનો દોકો થઇને રહ્યું છું.’

‘પણ ભાઈ,’ માછ પરભાની વાત દટી પૂરી થઈ ન ગણાય તેમ સૂચવતા બોલી બેઠ્યાં. ‘પછી પરભા ઉપર કાંઈ તડપીટ પડી છે કાંઈ તડપીટ, જીવણમાં નીકળ્યું ન જાત. મદદ ય નાજની રજાકે બોલાવે. અહીં ભરવાડના વાસમાં પણ બધા પોતાં મચકાડે. ગોળમાંથી બહાર કાઢ્યા. હાથે પગે લાગી તો અહીં થોડે દૂર બૂંપડું બાંધી રહેવા દીધાં છે.’

‘તો ય બ્રાહ્મણી સોરા હો મા!’ કહી પરભો હસ્યા ગયો, ત્યાં ઉધરસનું ટસકું અણ્યું ને ત્યાસ ભર્યાં મલે.

માછએ હાંજા હાંજા યધ પૂછ્યુ, ‘ભાઈ, પાણી આપું?’ પત્તાએ હકાર સૂચવતું ડોકું હવાચું કે હું જોતો યધ ગોળામાંથી પાણી લેવા ગયો કે માછ જોલી જાંઘાં, ‘એમાંથી નહીં’ છાપ, એ તો મારું ભરવાડનું પાણી છે. પરમાની જાગૃતિયા ગોળી જતી છે, તેમાંથી હું પાણી આપું છું.’

પરમાએ પાણી પીધા પછી તેને આસાએશ વળી. મેં કહ્યું, ‘માછ, દીકરો ક્યો ને આ બેદમાવ રખ્યો?’ પરમેા જોલવા જતો હતો ત્યા માછએ તેને રોક્યો, ‘રહેવા દે, બેટા! આરા ચડશે.’ પછી મને કહ્યું. ‘ભાઈ, પરમેા કહેતાં જૂની ગયો. પરમાએ મારો દીકરો યવા પાણી મૂક્યું કે જીવણો બોલેલ, ‘મા! તારો દીકરો ખરો, પણ તેની કાયા વટલાવતી નહીં. બ્રાહ્મણ છે, ગોરદેવ છે, પવિત્ર કાયાવાળો છે. ગાય-

ત્રીનો મંત્ર બરે છે. તે મુક્યો ન પડે તે જોજો.’ આ જીવણાના, છેલ્લા શબ્દો. ત્યારથી પરમેા જીવણાની માને પાળે છે અને હું જીવણાના શબ્દોને.’

પરમેા અને માછ જનના ચહેરા પર સંતોષ મલકી રહ્યો હતો. હું વિચારમા પડી ગયેલ કે ધાને રગ કડું જીવણા ખાતર જીવન કુરજાન કરનાર પરમાને કે છેલ્લા ચારે પરલાના દિતની ચિંતા મેવનાર જીવણાને? હું તે જનની મેત્રીને મનોમન વદન કરી જ્યારે મૂંપડી બહાર નીકળ્યો ત્યારે અંધારું જવાબ મળું હતું, પણ આકાશમાં તારાઓ ચમકી રહ્યા હતા; જલે સ્વાદમય જગતમાં નિરવાચી ભાવનાની જ્યોતી ઝગમગી રહી હતી! તેને લઈ શત પણ કેવી મુંદર લાગતી હતી!

*

વૈષ્ણુવજન પૂતિ--‘સુદર્શન’

જૂનાગઢ જિલ્લામાં શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ વિષયક પ્રવૃત્તિઓ સારૂ કરવા, સંગઠિત કરવા અને વિકસાવવાના ઉદ્દેશથી રચાયેલ સોરઠ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ સંઘ, જૂનાગઢના સદસ્યોગથી વૈષ્ણુવજનના જૂન માસના અંકથી ‘સુદર્શન’ નામની શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ વિષયક પૂતિ નિયમિત રીતે પ્રગટ કરવામાં આવશે.

સોરઠ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ સંઘ દ્વારા સંપાદિત આ પૂતિમાં શિક્ષણ સંસ્કૃતિ અંગેના ખાસ લેખો, સંઘ દ્વારા લાઇ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિનાં સમાચારો તેમજ લોકઘડતરમાં મહત્વનો ભાગ બજાવતો અન્ય રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ વિષેના વિચારો તથા સમાચારો પ્રગટ કરવામાં આવશે.

વૈષ્ણુવજનનું ચાલુ લવાજમ રૂ. ૬-૦૦ છે. પરંતુ આ પૂતિ સાથેનું લવાજમ રૂ. ૮-૦૦ રાખવામાં આવ્યું છે.

જેઓ આ પૂતિ સાથે વૈષ્ણુવજન માસિક મેળવવા માટે રૂ. ૮-૦૦નું લવાજમ ભરીને આલક યથા છે અને હવે થશે, એમને આવતા માસથી પૂતિ સાથે વૈષ્ણુવજનનો અંક નિયમિત રીતે મળતો રહેશે એની નોંધ લેવા વિનંતી છે.

બ્યવસ્થાપક
વૈષ્ણુવજન

વટનો કટ

૨૩૧૪

નવનીતરાય હોસ્પિટલની ઓસરીમાં બેઠા હતા. હોસ્પિટલના વિશાળ ચોગાનના એક ખૂણામાં મરણોત્તર તપાસ માટેની ઓરડી હતી. તેમાં અત્યારે તેમના વેવાઈ હરજીવનની ડાયાની મરણોત્તર તપાસ થઈ રહી હતી જ્યારે દુ ખદ બનાવ બનેલ સાવ સાબ સાસા હરજીવને સવારની આ પીધી. પછી તે છાત્ર વાચતા આરામપુરસી પર બેઠા હતા. નવનીતરાય તેમના અભ્યાસપાઠમાં આજના દેસોની વિગત તપાસતા હતા ત્યાં અચાનક તેમના નોકરે રાડ પાડી, હરજીવનભાઈને કંઈ થઈ ગયું લાગે છે. દોડાદોડ થઈ પડી ડૉક્ટર આવ્યા પછી જ્યારે નોકરે રાડ પાડી ત્યારે જ હરજીવનનું પ્રાણ-પ બેઠું ભીડી ગયું હતું ડૉક્ટરને તેમના નખમાં ય રોગ જણાયો નહીં. હરજીવનના પુત્રને તાર કરવામાં આવ્યો પણ તે તો વહેવામાં વહેવો ત્રીજે દિવસે આવી શકે તેટલો દૂર રહે આથી નવનીતરાયે કથવાતા અને રૂટકો જ નથી તેમ મન સાથે નહીં હરજીવનના મોતનું કારણ જાણી શકાય તે માટે તેના શબની મરણોત્તર તપાસ માટે બેગવાઈ કરી. અત્યંત દુ ખ અને અણગમતની રેખાઓ તેમના મુખ પર ખેંચાણી હતી. તેમને એકલા રહેવા દેવા ઈષ્ટ માની ડૉક્ટરે તેમના માટે હોસ્પિટલની ઓસરીમાં ખુરશી મુકાવેલ અને સૂચના આપેલ કે તેમને કોઈએ અંદર જઈ નહીં કરવા નહીં

નવનીતરાય ન્યાયાધીશ, આથી કોઈ સાથે હળતા મળતા નહીં. તેમના મોલા અનુસાર સદુ કોઈ તેમની સાથે અદળથી વર્તતા આવે ય ગ બીર રહેતા નવનીતરાય આજ તો ગાલીશની મૂર્તિ લાગતા હતા કોઈ-ઈ-વ્હા કરે તો ય તેમને વાતચીતમાં ટોચી રાખવા હિમત કરે તેમ ન હતું જે કોઈ પાસેથી નીકળતુ તે ય ફળાતા પગલો, આસ લગભગ નીરવ કહી શકાય તેવી

શાંતિમાં નવનીતરાયનું હૃદય પોતાના અન હરજીવનના ગત સંબંધોની યાદ તાણ કરવા લાગ્યું

તેમના વચ્ચેની મુલાકાતનો-તેને મુલાકાત તો કેમ કહી શકાય એટલે પરિચયનો-અરે ! પરિચય નામ પણ તેને આપી શકાય નહીં તેથી પ્રત્યક્ષ યથાનો જ કહીએ તે પ્રસંગ નવનીતરાયની ટાઈમાં બનેલ. નવનીતરાય ન્યાયા-સને હતા હરજીવન કોઈ કેસમાં માહેલ તરીકે જુબાની દેવા આવેલ. તેમને સોપારીના કટકા વિના ચૂલે જ નહીં, તે વાતની નવનીતરાયને ત્યારે ખબર નહીં. હરજીવને જુબાની આપના કટકાની કઠકડાટી ગોવાળી અને નવનીતરાયે તેને સોપારી બહાર ચૂકી આવવા કહ્યું હરજીવનનું મોહું તમતમી ગયું. આખ લાલ થઈ ગઈ પોને માતબર વેપારી નવનીતરાય જેવાને પોતાની વેડીમાં નોકર રાખી શકે તેટલો વેપાર. પણ સત્તા આગળ શું ચાલે? આથી કથરાતે અને બહાર જઈ સોપારી ચૂકી આવ્યા, પણ મનોમન નિશ્ચય કરીને કે નવનીતરાયને જતાવી દેવું કે હરજીવન વટનો કટકો છે અને તેનું અપમાન કરાય નહીં.

હરજીવનના આ નિર્ણયની નવનીતરાયને પાછળથી ખબર પડેલ હરજીવનના પુત્ર સાથે નવનીતરાયની પુત્રીના લગ્ન થયા હરજીવને જ આ સન્મેષ બોલો કરેલ તેની પણ નવનીતરાયને પછી જ જાણ થયેલ નવનીતરાયને તેનું દુ-ખ ન હતું. હરજીવનનું કુટુંબ ખાનદાન અને સમૃદ્ધ સરકારી અને સોહામણો જમાંલ મળ્યો તેથી નવનીતરાયને આ સંબંધથી સતોષ હતો. પણ લગ્ન વખતે હરજીવને આ પીધા પછી, જમ્યા ગાદ અને જ્યારે અનુકૂળતા મળી ત્યારે નવનીતરાય પાસે સામે ચડી સોપારીના કટકાની માગણી કર્યા કરી અને નવનીતરાયના હાથે મળેલ કટકાની કઠકડાટી તેમના સામે

બોલાવી. નવનીતરાયને આ વાત બાલિશ લાગેલ, પણ તે રહ્યા ન્યાયાધીશ, ઘણા માનવના સંપર્કમાં આવેલ અને માનવમન કેવી અણધારી રીતે કામ કરે છે તેની થોડી ઘણી જાણકારીવાળા. આથી સ્વસ્થ બિંતે તેમણે હરજીવનનું આ વર્તન નભાવી લીધેલ. એટલું જ નહીં પણ જો માત્ર આટલાથી જ હરજીવન ખુશ રહેતા હોય તો સારું તેમ માની પોતે સામે થી લખ વીત્યા બાદ પણ હરજીવનને સોપારીના કટકો કાપી આપતા અને હરજીવન સૂચક નજરે જોઈ તેમના સામે કડકડાટી બોલાવતા ત્યારે પોતે બહુ સમજે છે તેવો ભાવ મોઢા પર લાવતા. હરજીવન આથી ખુશખુશાલ રહેતા અને નવનીતરાય પર પોતાની મોટી છાત થઈ હોય તેમ માનતા.

પછી તો તેમના સંબંધ ગાઢ થતા ગયા. હરજીવન વારંવાર નવનીતરાયને ત્યાં આવે અને તેમના દીવાનખાનામાં તેમના મિત્રોની હાજરીમાં નવનીતરાય પાસે સોપારી માત્રે ને લહેરથી કટકાની કડકડાટી બોલાવે. નવનીતરાય હરજીવનની ખાતરબરહાસ કરે તે સહજ ગણાય. આથી કોઈને આ વર્તાવમાં કશું અસા-

માન્ય જણાતું નહીં. આ સહજ સમજતા માત્ર જો જણા, નવનીતરાય અને હરજીવન.

આજે સવારે પણ તે રીતે નવનીતરાયે ને હરજીવને સાથે આ પીધેલ અને નવનીતરાય પાસે હરજીવને સોપારી માંગેલ. નવનીતરાયે પોતાના હાથે સોપારી કાપી સરસ મઝાને મોટો કટકો આપેલ. પોતાના અને હરજીવનના સંબંધમાં અસામાન્ય જની ગયેલ આ સોપારીના કટકો વિષે નવનીતરાયની વિચારધારા ચાલતી હતી. ત્યાં કોંકરે આવી તેમની વિચારધારામાં ખલેલ પહોંચાડી.

“ન્યાયાધીશ સાહેબ, બહુ દુઃખદ રીતે મૃત્યુ થયેલ ગણાય.”

નવનીતરાયે પ્રછયું: “શું થયેલ? કોંકરે સાહેબ!”

“કેટલું અસામાન્ય! ધાસનળીમાં સોપારીનો કટકો ભરાઈ ગયો અને તેથી ગૂંગળામણને લઈ મૃત્યુ થયું.”

નવનીતરાય અવાજ થઈ ગયા તેમના મનમાં એક જ વિચાર ઘુમરાઈ રહ્યો, “હાથ રો વટને કટકો!”

પ્રેરણાના પાન

હૈનરી જેમ્સ અને આંત્રુ

આધુનિક યુગના મહાન નવલકથાકાર હૈનરી જેમ્સની વાત છે. સંજોગવશાત્ જેમ્સને પોતાના પાઠશી સાથે મન હોંચા થઈ ગયાં. ધીરે ધીરે તો અંતર વધતું જ ગયું. તેમની વચ્ચે એટલું બધું અંતર વધી ગયું કે એકબીજા સાથે બોલવાનું તો શું એકબીજાનું મોં જોવાનું પણ બંધ કરી દીધું. એક દિવસ જેમ્સના પાઠશીને ત્યાં કોઈકનું મૃત્યુ થયું. જેમ્સ સેદ્ધાવ બૂલી પહોંચી ગયો પાઠશીના ત્યાં. તેણે પોતાના પાઠશીને ખૂબ આધારન આપ્યું. જેમ્સને આવેલો જોઈ આધાસન આપનારામાને એક બોલ્યો, ‘જેમ્સ, તમે અહીં ક્યાંથી?’ ‘ત્યાં આંત્રુ હોય ત્યાં હું. વધા આત્રુ વહેતા હોય ત્યાં જેમ્સ વહવા ન પહોંચે એ બને જ કેમ?’

*

—૧૦૦ રાં ૫૨૯૭

સીતાપતિનું સમજાવું ને, અન્ન કાજ શુભ કામ;
ધાન બોલ, બસાધના, રીઝે ઘટમાં રામ.

—વનુજ બટ

કથામતને એકરાર

શિવમકાશ

[આકાશની સંઘીની આ કહાણી આરતથી જિલ્લડ જઈ રહેલી કોમરન નામની સ્ત્રીમરના કેપન ગોસનને અરેન્સન ટાપુ ઉપરથી મળી આવી હતી. સામાયિકમા કોઈ લેખકનું નામ નથી. મન એટલી નોંધ કરવી છે કે હવે સ્વતાધીશીએ જેને સન કરેલ એવા એક માનવીના રાજ પાસેથી આ મળી આવેલ છે.]

હવે નીકાળના કોમોડર અને કેપનના કુકમથી ૧૭૨૫ના મે માસની પાંચમી તારીખે અરેન્સન ટાપુ ઉપર મને ઉતારી મૂકવામા આવ્યો. મારી સાથે સામાનમા જે કોલ પાણીની એક મટકી, ચાની કીટલી, એક તલો, કોદાળી, ખાવા માટે થોડીક કુમળી, ચાખા અને કઠોળ તેમજ આવરણ માટે એક કત્તાન-મસ, આવડા મોઢા ટાપુ પર છૂં એકઠો, આટલી સામગ્રી સાથે, ફેવની ક્યા ઉપર મૂકાઈ મથો. મેં કરેલા કુકમેની આ સળ હતી. કાળા મગથાનો કોષ માનવી અહીં મોટે ભાગે શકવના ન હોતી. એક ખડકની આશમા મેં તંબૂ તાપ્પો અને મારા કપડા તથા સામગ્રી અંદર મૂક્યાં.

છડીએ રવિવાર હતો. સત્તરમાં જ રેકરી કપર મારીને આખા પ્રદેશનું દર્શન ક્યું. કયાંય જનવર, લાંબે તારી અથવા ખોરાક મળે તો. પણ આવી આશા વ્યર્થ હતી. આખી જિંદગી મેં જો અપરાધો કર્યાં તેનો હથેરે આવી સળગ્યે બદ્યો દીધો હતો. આખો દિવસ રખડીને ગાળ્યો. રાત્રી પાસે આવીને ચોતરફ

પથરો ગોઠી દીધા અને કત્તાન ચોવાસ નીંદી લીનું જેથી હથમાનથી જનતનું રક્ષણ થઈ શકે.

માતમી તારીખે ગેડીને કૂત્રમાં તપાસ કરી. થોડુંક પાણી દળું તેને સાચવી રાખવાની જરૂર હતી. એક જલું ખમીસ કાઢીને ઘોઘો વાવરો બનાવ્યો અને ઝાડની ડાળી તોડી સવડી ઉપર ફરકાવ્યો. વખતે દરિયામાં જતી ઝાંઝ રીમર અથવા વઢાણના ખવાસીની દૃષ્ટિ પડે અને મારી વઢારે આવે. બગો-રના કકડીને જૂખ લાગી હતી. પથરના ધા મારીને બે-ત્રણ પક્ષી માર્યા અને જેમતેમ ચલાવ્યું.

આઠમીની સવારે ગેડીને પ્રથમ કાપું મુકામ બદલવાનું ક્યું. ધનને રેકરી ઉપર ગોઠવી, આવડા વિરાળ ટાપુ ઉપર એકઠાપણું ટાળવા આ ઉદ્દેશ મોટો ન હતો. મેં જોયું કે અહીં કાચમાઓ બેઠેકર રીતે ફરતા હતા. ખોરાક માટે એક કાચમા, ખુશીધી બે-ત્રણ દિવસ આવે તેટલું મોડું કક, તે ધરાવતા હતા. એક કાચમાને મારીને, ખીન દિવસ માટે ચક્રવર્તી મૂક્યો. નવમી તારીખ પૂરી થઈ.

૧૦મીએ પાણીની તપાસમા નીકળી પડ્યો. અહીં કોષ ઝરણું હોય તો શોધવું નેપ્રજે. કોષ જનવરો પાણી પીવા આવતા હોય તો તેની શોધ પણ કરવી નેપ્રજે. વળી એવું કોષ કંઈજ પણ મળી આવે જેથી ખોરાકનો પ્રથમ પણ હલ થાય. જો કે લીવાં છોડ અવરજ અથવા પણ તે શું દર્શી તેમજ ખાનગી અખતરો કરવો કે નહીં તેની દિધામા સાન્ન મારીને શોધ થઈ પાડો ફ્યો. રાત્રે હવે છોપ આઝી આવવી અને મારા જૂનાકાળના જવનના કુકમેની છતિદાસ તાલ્લે થતો. દિવસ આખો છું રેકરી ઉપર ગેડો રહી, કોષ જતા આવતા વઢાણની મોધ આનુ રાખતો.

અગિયાર અને ત્રાર તારીખે, થોડાક લાકડાં વીણી, ચોખ્ખા રાધીને ખાધા. વળી, મારી પામે કુંગળી હતી, તેને જો ચાવી હોય તો વધુ થાય એ દિમામે અતુલ જમીન શોધવા પ્રયાસ કરી જોયો, અને

વાની પશુ ખરી. તેમની તારીખે દરિયાકાંઠે ગયો. ખતકાં, જળકુકડી જે હાથ આવે તો. પણ કંઈજ મળ્યું નહીં. નિરાશ થઈને ખાંડે ફરતાં એક કાચમી અને તેના, ઈડા મળ્યાં તે ઉપાડી લીધાં. ભાતની સાથે ઉત્તમ નારતો બની શકશે! યૌદ્ધની તારીખથી મેં લખવાનું શરૂ કર્યું કેમકે અહીં સમય પસાર કરવો સુરેલેલ હતું પ્રાર્થનાપોથી હતી તે સવારમાં વાઘી લેતો. રાત પડે અને જૂતકાગ મારા મનનો કબજો લઈ લેતો. દિવસ આખો શિશુ સહન કરવામાં જતો. દિવસ ઉગતાંની સાથે નવી આશા બંધાતી અને સધ્યાએ આશા નિરાશામાં પલટાતી. જે કાંઈ સહારો હતો તે મારી પ્રિય પ્રાર્થનાપોથી (ખાઈખાઈ) એક જ હતી. તેમાંથી મને બળ મળતું અને ઇશ્વરે મારી કરુણીને કહ્યું આપ્યું તે સહન કરવા પ્રેરણા મળતી.

યૌદ્ધની તારીખે મને સૂચ્ય કે પાણી માટે ખાંડો ગાળ્યો હોય તો ખેાટું નહીં. આખા ટાપુમાં ફરીને યોગ્ય જગા શોધી, છ સાત ફૂટ ખેદી બેઠું. બીની માટી પણ ન નીકળી તો પાણીની આશા કયાંથી?

૧૫મી તારીખે નિરાશાએ મને ઘેરી લીધે. મેં ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરી કે હવે બચાવ કેઈ જીવનને અંત લાવ! આપું જીવન મેં અનેક જીવોને દુખ આપ્યું. કોઈની લાગણીની પરવા ન કરી કેવળ મારી ઘેલછા સંતોષવા અને મારા જ સ્વાસ્થ્ય ખાતર અને કને બરમાલ કયાં. ચોરી, અનીતિ, લૂંટ, અધર્મ, કાપડવેડાં મેં કાંઈ જ બાધી રાખ્યું નહીં. હા, મનુષ્યવધ કરવા સુધી મારી જાતને હલકી કરી અને આજે આ શિશુ કદાચ કુદરતે યોગ્ય આપી છે... આર કલાક સુધી સતત ઘૂમ્યો અને બાજી મારા પથારીપાને પરિપાક હોય તેમ મહાકુશળની દયાથી એક એવા ખડક પાસે આવ્યો જ્યાંથી એક નાનકડું ઝરણું વહેતું હતું!

સોળમી તારીખે મારો મુકામ ફેરવીને અહીં લાવ્યો. હજુ ચોખ્ખાં સિલિકમાં હતા તે રોષી લેતો; બે ચાર પખીકા મારી લેતો. કાચબો હડદેટમાં આવી જાય તો એનું પશુ આવી બેસતું બચવાનો પાક માનીને, દિવસ વિતાવતો હતો. જોઈ શકી, ગણા દેવા અને પગમાં, ખડકના અણીવાળા પથ્થર વાચવથી લોહી નીકળતું હતું. સવાર, અંદાર અને ઝોગણીય.

દિવસો પસાર થતા હતા. રાત્રે હવે તો જીવ જીડી મઈ હતી. હું સતો હોઉં ત્યારે ચોપાસ જૂતાવળ ખડી થતી. વિચિત્ર અવાજો-મને સંભળાતાં જોણે પિશાચોની દૃનિવામાં હું એકલો, એક જ મનુષ્ય, આવી ચડ્યો હોઉં તેમ મને ઘેરી વળતા; મને કંપારી છૂટી, ક્વાડાં ઊભાં વધ જતાં. મારી મદદે હું ઇશ્વરને આવાહન કરતો, બાઈખલ મારી પાસે જ રાખતો.

વીસમી તારીખે, હાથમાં કુહાડી લઈને નીકળી પડ્યો-એક સડું ઝાડ થોડે દૂર હતું. તેના કુકડાં કરી, ભારી ખાંધી, તજુ તરફ પાછો ફરતો હતો ત્યાં અધિ રરતે ઘાક ખાવા બેઠો, અને નિંદ્રા આવી ગઈ. તદ્વામાં મેં બેઝુ કે જૂત-પલિતોની વચ્ચે હું આવી ચડ્યો છું અને તે સઘળાં અટકારાય વેરી, મારી દારી ઉડાવી રહ્યા છે:

"આ મનુષ્ય પાળી છે... હા. આઆઆ; ઇશ્વરે તેને તરછેડી દીધો છે... આપણે તેનો નારતો કરી જશું. ગીવડાં તેને ફાંસી ખાશે. હા. આઆઆ!"

ચોડીવારે મને લાગ્યું કે કાંઈ મને ઢંટોળી રહ્યું છે. હું અપકીને જમી ગયો. ત્યાં કોઈ ન હતું! તો આ શું ખાલી ભમંજી હતી? હું પરસેવે રેખાંજળ સ્પર્શ ગયો હતો.

એકવીસ, બીવીસ. બપોરે ખાસ આવ્યો કે ખડકમાંથી જે ઝરણું વહેતું હતું તેની સરવાળી ખૂડી પડી છે અને નષ્ટ થવાની તૈયારીમાં છે. મારી જીવન-શક્તિ પણ ખરેખાર રહી હતી. હું સાવ અશક્ત થઈ ગયો હતો. હે પ્રભુ! મારો જીવનદોરી કુહાડી લો!

ત્રેવીસમીએ વહેલી સવારે ટેકરી ઉપર ચડીને સમુદ્રના અકેટ પાણીમાં આશામરી મોટ માંડી-કયાય વદાણુ દેખાય છે? પેશુ છોણુ છોણુ અરે એ તો આકાશની વાદળી છે ત્યાં સદે કેવું? પરંતુ ટાપુ ઉપર એક ઠેકાણે પડરા ચરતા જોઈ આશાનો સંચાર થયો? હું તરત જ દોડ્યો. અહીં આટલામાં પાણી હોતું જોઈએ નહીં તર બકરાં જીવે કેમ? એટલામાં કયાય પાણીનું ઝરણું કે નાની વીરડી પણ જોવામાં આવી નહીં. મેં વધુ ભારીકાશથી તપાસ કરી. બકરાના વાઘમાં નાના ગાડર પણ હતા અને તે ખડકના પોતજી-માં મોં નાખી પણી ચૂંસતા હતા! ઝોતારીની! મેં

પણ ખડકમાંથી ઝરતું પાણી સંપ્રદી લીધું.

ખોરાકમાં બાંડું જ ખલાસ થઇ ગયું હતું. આ ટાપુ પર પરીઓના ટોળાં ધણીસર દેખાવ દેતા ત્યારે સુવં પણ દંકાઇ જતો અને અને બીક લાગતી કે એક સામટાં મારા પર હુમલો કરે તો? એટલે મોઢાં છુટું ડવાયુ પક્ષી એક ત્યારે જ ચિહાર કરવાની હિંમત ચાલતી.

ચોવીંશ પચ્ચીંશ છતીસ. હવે તો ટાપુ ઉપર ફરતા પાખા ફરવાની સકિત પણ ગદી નથી. આજે તો સુરિત થતાં રરતો સુઝતો નથી આંખે અધારા આવે છે. રાવડી કોણ જાણે કેટલે દૂર રહી ગઇ છે! અહીં જ સુષ્ક જગત! અરે, આ ટાપુના ઉદરે તો અને કોથી ખાશે, અહીં તો આખી રાત જાગીને જ કાઢતી રહી.

સત્તાવીંશ! આજે દરિયા કાઢે ફરતા લાકડાની હોડીના તૂટેલાં પાટિયાં અને લાગેજી દહેસુ રેતીમાં ફરેલા દેખાય છે. શું મારી જીવનને પણ તૂટવાની આબુ ઉપર છે? હે ભગવાન, તો તો જાડુ સાડું! હવે તો આમ રિખાઈને ખરવા કરતાં, અંત અંતે તો શું જોડું? હથેર મારી ખરીફા કરે છે કે મને શિક્ષા?

અઠ્ઠાવીંશ. ટાપુ ઉપર એક ટેકાણે વસાહત જેવું, ધર જેવું શું દેખાય છે. ઉતાવળે હું તે તરફ જઈ છું. અરે, આ તો ખડકમાંથી આપમેળે કોતરાઈને બનેલું ચોલાણુ છે! તૂટેની શીશીના કાચ વેરણ-છેરણ પડેલાં છે. થોડાક લાકડાના પાટિયાં ખાલીઓ. શું કોઈ મારા જેવો હતભાગી જણુ અહીં વન્યો દશે?

તારીખ રહ તમા કંઈ રાત્રીમાં જ પડ્યો છું. હવે બહાર નીકળવું નથી. સકિત પણ નથી. પાણી પણ સાવ ખલાસ છે, એ તો ઝુકિત માટે તારણહાર પ્રજાને ધાચવા રહ્યા. તે દવાણુ વરસાદ મોકલે અને આ ટાપુ પર પાણીના ટીપાં જોવા મળે! તરસે જીવ જાય છે!

તા. ૩૧મી, માસનો છેલ્લો દિવસ હતજુ કેટલી જીવનયાત્રા જાણી દશે? મારા જીવનનો છેલ્લો દિવસ ક્યારે આવશે? જૂન અને તરસ, ક્રોધ, કેટલી કારમી વેદના!

૧લી જૂન. સફરનું પાણી તો પીવાય તેમ નથી. ત્યારે શું કરું? મોટું સકાય છે દોઢ ચોંટી ગયા છે. હા, મૂનનું પાણી ચેરવલે રા માટે જવ દેવું! અરે

અમાગી જીવ! સમુદ્ર કરનાં તેની ખારાચ જોઈ દશે. લે, પીન! જીભ કોઈનું નથી તારું ચોતાનું છે!

૨જી જૂન. ક અચાનું લોહી મળે કોનું તેમ નથી. હા, આના પાંદડા અને માનવ મૂનનો ઉકાળો લઈ સકાય ખરે? અખનરો કરું છું. દીક લાગે છે.

ત્રીજી ચોથી પાંચમી. હવે તો હું ગડે થવાની આબુ પર છું. મારું ધૂમે છે. શરીર વળે છે; પગ સ્થિર રહેતા નથી; આંખે તમ્મર આવે છે.

તો પણ અરણ્યો યમને, દાઘમાં કુલાડી લાંબને, નીકળા પડું છું! ને મારું દાય આવે તો. ઉદરાગિ એટલો પ્રયત્ન છે કે તેને રાંત કરવા મન અંખના કરે છે. પણ મન પેતે જ અચાન છે તેનું શું? સમુદ્ર કાંઠે કાચગો નંદાં છું અને એક ખાંટકે પૂરો કંઈ છું. લોહી નીગળે છે ત્યાં મોટું ધર્મ મું દર તેના શરીરમાં પાણીની કાચગો છે તે કાઠી લઉં છું! પાણી!

૬લી જૂન. આરામ.

સાતમી જૂન. મેં લખી લખીને કેટલાં પાનાં લખ્યા છે. ખેર જે કેઈ વાંચને તે જરૂર ખરામ કર્યું કરતાં અટકશે. મારી સ્થિતિ તરૂ અવખત તેને દયા આવશે પણ જ્યે તે હથરાલિધુખ થાય તો પણ મારો અવતાર સંજો થયો માનીશ.

આઠમી જૂન. હવે તો મારામાં કાંઈ નથી રહ્યું, લાઈ. કદમ પણ પકડાતી નથી. માત્ર મારું હાડ-પિંજર રહ્યું છે. આ શરીર ધારીને જે પાપ કર્યાં છે તે આ ટાપુની જમી ઉપર પશ્ચાત્તાપના અગ્નિથી બળીને ખાખ કર્યાં છે.

નવમી જૂન. હે મુશ્કર! દવાણુ! મેં જે પાપ કર્યાં છે તે માફ કરજો. હું તારા ચરણમાં માફ શીશ નમાવવા આવુ છું. મારી કથની વાંચીને કોમને આતમરામ જાગશે અને પાપના પડે જતાં અટકશે એટલજ ખાતર હું કથામંત્રો એકરાર મૂકતો જઈ છું. કંઈલાનિર્લેખી શ્રુત, મને તારી શલે લઈ લે! તારો ન્યાય પણ અદલ છે! મેં આ જ્યેજુ ન દોલ બેગવત્સુ ન દોલ તો ખ્યાલ પણ કેમ આવન કે મારે હાથે બીજને કેટલો અન્યાય થયો છે? હે વિષ્ણુ-વર, તારા ત્રાજવાને કોઈ લગે તેમ નથી! તારા છાંયકામાં જીવતરના કોયોનો તોડ અગ્નિ થાય છે. આ જીવન તે જ આશુ છે અને તારું તને જ લક્ષ્ય છે કહું છું.

જીવન સૌરભ

પ્રતિજ્ઞાવીર પાંચાભાઈ

આ વખતે શુજરાતના ગામડામાં એક અડવા-
રિયું ગાંધી અને તેની પૂર્ણાહુતિ દાંડીમાં યઈ.
સન ૧૯૩૦માં પૂર્ણ સ્વરાજ્ય માટે મહાત્મા
ગાંધીજીએ ત્રીદાને સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો, અને
અમદાવાદથી ૮૦ સાથીઓને વઈ ગયો. માઈ-
લની પદયાત્રા કરી સમુદ્રને કિનારે પહોંચ્યા
ત્યારથી જ પ્રિટિશ હુકમતની જડ લીધી યઈ
ગઈ અને પછીના ૧૮ વર્ષના સમયમાં જ
ભારતે સંપૂર્ણ આઝાદી મેળવી. આ કારણે, જે
જગતોથી ગાંધીજીએ આઝાદીને નામે સમુદ્ર
જળ લીધું તે દાંડીને સમુદ્રતટ કેશને માટે
એક તીર્થસ્થાન બની ગયેલ છે. ૨૨મી જાન્યુ-
વરના રોજ ગિલિગોરાથી ચોટર મારફત નવ
મારી ધઈ, સુધારિત સમયે દાંડી પહોંચ્યો અને
ઊભાં ઊભા જ લગવાન સૂર્યનારાયણની પ્રાથના
કરી. કરાડી-મટવાડમાં સ્વરાજ્યપ્રેમી ખાદી
બ્રહ્મ શ્રી દિલ્લિપુરાભાઈ દીવાનજીના આશ્રમમાં
સંવિકા ગળેને સાથે વાંતોલાખમા રત વિતાવી
અને ખીજે દિવસે પાછા ફર્યો.

આઠી દાંડી-કરાડી-મટવાડની યાત્રા દરમ્યાન
શુજરાતનાં ટેકીલા સત્યાગ્રહી પાયા પટેલનું
સ્મરણ થયું. તેમના સ્વરાજ્ય સંકલ્પથી જે
ભૂમિ પવિત્ર થઈ છે ત્યા જ, તેમનું સ્મરણ
કરતાં, વિભાવેલી રાત્રિ હું ભૂલી શકતો નથી.

આ પાંચા પટેલ કોણ? શુજરાતના એક
અભણ ખેડૂત અને દરજી. આ થયો વ્યવહારિક
પરિચય પણ માટે કહેવું જોઈએ કે ગાંધીજીની
પ્રેરણાથી તેમનામાં ટેક અને ધર્મતેજ સોળે
કળાએ ખીલી ઊઠ્યાં એવા આદર્શ સ્વરાજ્ય
વીર હતા.

પાંચા પટેલ સૂરત જિલ્લાના નવચારી
ખાતુના કરાડી ગામના એક નાનકડા
ખેડૂત અથવામાં થોડું વાચતાં લગતા શીખેલા;
પણ પ્રખાલુકપણે ખેતી કરવી અને દરજી

કામમાંથી ખરચી કાઢવી; દર રાત્રિવારે આત્મ-
જાતુના લોકોને એકઠાં કરી, નરસિંહ મહેતા,
મીરાભાઈ કે કબીરા લજનો ગાઈ પોતાની
બલ તથા આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર
રાખવાં-આ હવું તેમનું જીવન.

સતોના રતલુધી જે હૃદય ભક્તિભીતું
બન્યું હતું તેમાં ગાંધીજીના જીવનચરિત્રની
અસરથી સત્યની ઉત્કટ ઉપાસનાનું બીજ
રોપાયું. ભૂમિ તે તૈયાર હતી જ અને તેમાં
ઉત્તમ બીજ રોપાયું-પછી પૂછવું શું? ગાંધીજી
ભારત પાછા ફર્યા ત્યારે પાંચા પટેલ તેમને
મળ્યા. તેમના દરેક સત્યાગ્રહમાં તેમને ભાગ
લીધો-નાગપુરનો જંડા સત્યાગ્રહ, દાંડીફરનો
મીઠા સત્યાગ્રહ, ધરાયણનો સરકારી મીઠા-
વખાર પરનો સત્યાગ્રહ-એમ બધાં જ આંદો-
લનોમાં પાંચાભાઈ પ્રથમ.

પરંતુ ખરે તેમની સાથેનો પરિચય સર-
કારી મહેસૂલ ન દેવાના કારણે થયો. ૧૯૨૧માં
જે બારડોલી સત્યાગ્રહ થયો તેના એક ભાગ
તરીકે જમીનનો સરકારી ટેકસ ન ભરવાનું
અદિલન પણ હતું. પરંતુ તે ગાંધીજીને પાછું
ખેતી લેવું પડેલું. પરંતુ પાંચા પટેલે પોતાની
પ્રતિજ્ઞા આલુ જ રાખી. તેમની પ્રાતઃજ્ઞા હતી
કે 'જ્યાં મુખી સ્વરાજ્ય નહીં મળે ત્યાં મુખી
મહેસૂલ નહીં ભરું; બલે સરકાર જમીન લઈ
લે.' ઘણા લોકોએ તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન
કર્યો કે કર નહીં ભરવાનું આદિલન રહે જ
થયું નથી તેથી તેમની પ્રતિજ્ઞા પણ શરૂ થતી
નથી. ગાંધીજીએ પણ પાંચા પટેલને સમજા-
વવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ જ્યારે તેમણે જોયું
કે પાંચા પટેલની પ્રતિજ્ઞાના માછળ હૃદયની
નિષ્ઠા છે ત્યારે તેમને સત્યાગ્રહી તરીકે
આશીર્વાદ આપ્યા.

પાંચા પટેલની આલુવિકાતું મુખ્ય સાધન
થયું. તેના દરજીનું કામ કરી શકત અને

પેટિયું' રળી શકત પણ તેમણે ચરખો ચલાવીને પેટની અને રાપ્તની સેવા કરવાનું પસંદ કર્યું.

૧૯૩૭ની સાલમાં પ્રાંતિક સ્વરાજ્યની સ્થાપના થઈ ત્યારે કૌંગ્રેસી સરકારે ખેડૂતોને જમીન પાછી આપી-જે અંગ્રેજોએ જપ્ત કરી હતી. પણ પાંચા પટેલ તો બિલટા મૂકેલીમા મૂકાઈ ગયા.

‘જમીન પાછી લઉં તો કર ભરવો પડે અને હજી સ્વરાજ્ય ક્યાં મળ્યું છે કે કર આપું. અને જમીન લઈને કૌંગ્રેસી સરકારને કર ન આપવાનો શુનો કરવો તેના કગ્તા બહેતર છે કે જમીન જ ન લઉં !’

આ બાજુ આપણી સરકાર પણ ઠઈ ફલી લના આધારે પાંચા પટેલની જમીન રાખી શકે? ગાંધીજીએ રસ્તો કાઢી આપ્યો કે પાંચા પટેલે જમીન લઈ લેવી અને રાપ્તને ચરણે ધરવી પાંચા પટેલે તેમ જ કર્યું. પૂણે સ્વરાજની પ્રાપ્તિ પછી પણ તેમણે જમીન ન લીધી. તેમની ફરીલ હતી ‘ન્યાં સુધી ફોજ મદદથી દેશમા

રાજ ચાલે છે ત્યાં સુધી મારી હાંપનાનું સ્વ-રાજ નથી’ તેમણે એવી પણ દલીલ કરી હતી કે સ્વરાજ્ય ન મળે ત્યાં સુધી સાબરમતી આશ્રમમાં પગ ન મૂકવાની ગાંધીજીની પ્રતિજ્ઞા બિલીજ છે-ગાંધીજી આશ્રમમાં રહેવા આવ્યા કે? પાંચાભાઈ પટેલ છેવટ સુધી અપરિવ્રજી રહ્યા અને પચોતેર વર્ષની ઉમરે દેવલોક પામ્યા.

હું બે ત્રણ વાર પાંચાભાઈ પટેલને મળ્યો છું. તદ્દન સાદા, સરલ અને શાત પ્રકૃતિના માણસ. નમ્રતાની ભૂતિ પળે ટેક ખાતર ચોલાદી મનોબળ !

સતોની રટણા યોગ્ય હૃદયમાં કેટલી તેજ-સ્વિતા પ્રકટ કરી શકે છે તેનો પાંચાભાઈ ઉત્તમ દાખલો છે. આ વખતે હાંડી રાકાયો ત્યારે હૃદયમા એક તરફ ગાંધીજી બિરાજમાન હતા તો બીજી બાજુ પ્રતિજ્ઞાવીર પાંચાભાઈની ભૂતિ રમી રહી હતી

તેમને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પતાં હૃદય શાતા અનુભવે છે. —કાકા કાસેડકર

સોનેરી શિખામણ !

દેસ્ટિગ્સના સમયની આ વાત છે

એ વેળા ઓરિસામાં કૃષ્ણચંદ્રસિંહ નામનો એક દિવાન ચર્ચ ગયો.

તે ખૂબ જ દુરાચારી અને પાપી હતો. એણે આખું જીવન રંગવિવાસ અને મોજમઝામા જ વીત્યું હતું. મહિસા અને મહિરાક્ષી લિવાય બીજા કશામા તેને ઝાઝો રસ પડતો નહોતો

એક દિવસ એ રસ્તા પરથી પસાર થતો હતો. એવામા એક બાપ અને દીકરી બંને રસ્તા પરથી જતા હતાં. એમનાં કપડાં પરથી સહેલાઈથી સમજાય તેવું હતું કે તેઓ બેરીન હતા.

દીકરીએ ધરડા બાપને કહ્યું : ‘આપુ ! રાત પડવા આવી છે. હજી દીવા પેટાવ્યો નથી. તમે અહીં જ બેસા રહો. હું દીવા પેટાવી લઉં.’

એ શબ્દો કૃષ્ણચંદ્રસિંહનાં કાને પડ્યા અને એનાં અંત કરણને સ્પર્શી ગયા.

વાત સાંવ સાગી હતી. ‘જીવનની રાત નજીક આવી છે હૃદયગ્રીષ્ઠ ધરમા ગાનગ્રી દીવા પેટા વાવો વખત પણ પાસે આવી ગયો છે. એ પ્રકાશ વિના જીવન-સાગરના અધકારમા હું શી રીતે તરી શકીશ ?’ એણે જ એ દીકરી સૂચવવા માગે છે, એમ કૃષ્ણચંદ્રસિંહને લાગ્યું.

એ શબ્દોની સોનેરી અસર થઈ. બંસ, ત્યારથી એ સદાચારી બની ગયા.

—રશ્મિત મહેતા

આનું નામ સાચું આયોજન

પ્રવાસી

જસદણ તાલુકા એક વખત પછાત તાલુકાઓ માહેનો એક તાલુકો ગણાતો. વખત જતા આ તાલુકામાં વિકાસ ઘટકની શરૂઆત થઈ. ગ્રામસેવો અને વિસ્તરણ અધિકારીઓ ગામડે ગામડે ધૂળિયે વિકાસ અને વિરાનનો સુદેશો ફેલાવવા લાગ્યા. તાલુકાના પ્રમુખીય આગેવાનો ઝૂંપડે ઝૂંપડે પહોંચીને લોકોને દેહોળવા માંડ્યા. આખા તાલુકામાં જનશ્રુતિનું મેળનું ફરી વળ્યું. વિકાસ માટે અનુકૂળ વાતાવરણ નિર્માણ થવા લાગ્યું. ખેતીનો દાંગ ખદલાવા લાગ્યો. ધરતીનો રંગ પવટાવા લાગ્યો.

જસદણ તાલુકાના પતટાના રંગની પ્રેરણાત્મક વાતો સાંભળીને અમે બે ગણ મિત્રો જસદણ તાલુકાના પ્રવાસે ઉપડ્યા. ફરતા ફરતા અમે જોયું કે કોઈ ગામમાં પાણીની તળી નિવારવા માટે દૂધે ગળાઈ રહ્યો છે તો કોઈ ગામમાં દોર માટે મુદર અવેડો બંધાઈ રહ્યો છે. કોઈ ગામમાં પાદરમાં નિલ જળું મકાન મથાઈ રહ્યું છે તો કોઈ ગામમાં ચોરાના મકાનનો છોડોદાર થઈ રહ્યો છે. કોઈ ગામે જહાજોપણ કરીને ગામના ગાદરાની શોખા વધારી છે તો કોઈ ગામે રસ્તા સુધારવાની હાથ બીડી છે. લાગીને જુઓ થઈ ગયેલા ગઈ કાલના ગામડા એકા ઘડને ત્યુ રૂપ ધારણ કરી રહ્યા છે.

વિકાસના કાર્યક્રમમાં એક બીજા સાથે મૂઠી દરોહાલમાં ફિતરેલા ગામડાઓની પ્રગતિ અને પુરુષાર્થ નિહાળતા નિદાળતા, એક દિવસે બપોરનો સમય થવા આવ્યો ત્યારે અમે ની કાઢે આવેલા એક ગામના પાદરમાં જઈ પહોંચ્યા. ઘટાદાર જુલોની શોખા અને ટાઢકપી થોડા હાશકારા અનુભવ્યો. માન્ય કે બીજા ગામેની સરખામણીમાં આ ગામ વધુ પાણીનું અને વિકાસના કાર્યક્રમની દૃષ્ટિએ બે ઝગડા આગળ હશે. પણ જેવો અમે ગામમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એક જુનું, ખજાજી ગયેનું સિવાલય નજરે પડ્યું. થોડું આલ્પ ત્યાં એક

ધૂડિયા મકાનની ભીત ઉપર પ્રાથમિક શાળાનું પાટિયું મારેલું જોવા મળ્યું. નિશાળમાં ડોકિયું કયું તે સિફતની ગેરહાજરીમાં પાંચ સાત બાળકો ધીંગા-મસ્તી કરે. થોડા આગળ વધ્યા ત્યાં ખંડિયેરની હાલતમાં કોલેસા ગામના ચોરાના દર્શન થયા. કોચી નજર કરીને હાથા એટલે પણ ખોટકાણો જ સમજાવે એવા ગામના રસ્તા રડવા ખડવા માથુઓ સિવાય ગામમાં વસ્તી જેટલું જ લાગે નહીં. ગામમાં ન વરતાય કશી દુવચ્ચ કે ન કળાય કરો જીવ.

આખા તાલુકામાં બીજું એક પણ એનું ગામ ન જોયું ત્યાં એક ના બીજા પ્રગતિનું એકાદ વિકાસ કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું ન હોય. ત્યારે આ ગામમાં પૂર્વ થયેનું કે હાથ ધરેનું એક પણ વિકાસ કામ જોવા મળે નહીં. આખા તાલુકામાં ત્યાં જુઓ ત્યાં ધમધમાડે અને આ ગામમાં રમશાન જેવી શાંતિ આવેલો વિરોધાવસ જોઈને અમારા આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો.

થોડા આગળ વધ્યા ત્યાં તાનકડા એવા એક ચેકમ, પીપળાના ઝડપી ઝોથે કોલેસા એક ધૂડિયા મકાનની ઝોથરી ઉપર 'મમપચાપત કચેરી'નું પાટિયું લટકતું જોયું. અમે પચાપતની કચેરીમાં દાખલ થયા. ઉંચાની તૈયારી કરતા સરપત્ર અને મંત્રીએ અમને અવકાશ આપ્યા અને ખરખખર પૂછ્યા. અમે અમારા પ્રવાસનું પ્રયોજન જણાવ્યું, તાલુકાગરમાં જે જનશ્રુતિના દર્શન થયા એ ખદલ અમારી પસંજતા દશોરી અને આ ગામમાં જેના મોને અપવાદ ખદલ અમારી વ્યક્ત કર્યું.

'બપોરનો સમય થયો છે. તમે યાકપા-યાકપા હોય. જૂબ પણ લાગી હશે. તમે બે ઘડી બંદી' આરામ કરો હું જઈને દરખાજો જ તમને જમવા માટે ભોલાવવા મોકલું છું પડી આવશે નિરાતે અમારા ગામના વિકાસ કાર્યક્રમ અને વાત કરીશું' સરખાને એક સામી વધી વાતો કહી દીધી અને

મંત્રીને કંઈક યુથનાએ આપી એ રવાના થઈ ગયા.

થોડી જ વારમાં ડાંઘ ટનકારતો પસાયતો અમને બોલાવવા આવ્યો. અમે સરખંચને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. સરખંચે બાવપૂર્વક અમારી આગતા, રવામતા કરી.

‘હવે તમે વિકાસના કાર્યક્રમ અંગે જે કહેવા ધારના હતા એ કહો.’ બોળના બાદ બેઠકના ખંડમાં બેઠા પારી વાતરતાં વાતરતાં સરખંચે કહ્યું.

‘અમે એમ કહેવા હતા કે જસદણ તાલુકો બીજા તાલુકાઓની સરખામણીમાં પછત ગણાતો હતો. પરંતુ વિકાસ ધટક શરૂ થવા પછી તાલુકોના રંગ બદલાવા લાગ્યો છે. અમે તાલુકોના ધણાં ગામડાં ક્યાં. પણ તમારા ગામ સિવાય અમે બીજાં એકેય એવું ગામ બાળ્યું નહીં જ્યાં વિકાસને કંઈક કાર્યક્રમ હાથ ધરવામાં આવ્યો ન હોય. તમરા ગામની આવી ઉદામીનતાનું કારણ સમજાવશો?’ અમારામાંથી એક સાથીએ વિચારથી વાત માડી.

‘હમણાં જમ્યા છીએ એટલે તમારે થોડી વાર આડે પડખે ચાલુ’ હોય નો એમ કશો. અને નદીતર દારો મારી દારે. એટલે અમારા ગમની ઉદાસીનતા અને એના કારણ તમને ખતાલુ.’ સરખંચે એમાં ધનાં ચતાં કહ્યું.

સરખંચે બાવપૂર્વક આમલ કરીને જમાડયા હોઈને, આડે પડખે પડવાનું મન માય એવું હતું. પરંતુ એના કરતા આ ગામની ઉદાસીનતાના કારણે બાળ્યવામાં અમને વધુ રસ હતો એટલે અમે પણ સરખંચની સાથે જવા સાબદા થયા.

સરખંચ આગળ અને અમે પાછળ, એ રીતે અમારા સંઘ મૂંગો મૂંગો ચાલ્યો. ગામ આપું. વીંધીને અમે બહાર નીકળ્યા. અને સરખંચ નદી તરફ જતા રસ્તા તરફ વળ્યા.

‘આપણે ક્યાં જઈએ છીએ?’ એ અધીરા થઈને પૂછ્યું.

‘તમે હાલના આવો. અમારું ગામ વિકાસની બાબતમાં ટેવું ઉદાસીન છે એ નજરે દેખાડા તમને સર્વ જાહેર છે.’ સરખંચના બોલવામાં કટાક્ષ છે એ

છાનું રહ્યું નહીં.

અમે થોડા આગળ વધ્યા ત્યાં નદીનો પટ દેખાયો. નદીના પટમાં પુલનું બાંધકામ ચાલી રહ્યું હતું.

‘બાંધકામ ખાતા નેરફથી નદી ઉપર પુલ બંધાવો લાગે છે.’ મારા એક સાથીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના આદેશી અડી’ કાંઈ ધોરી માર્ગ નીકળતે નથી કે જેથી બાંધકામ ખાનું પુલ બંધાવે. આ તો આપને ઉદાસીન, મુરખ અને પછત લાગેલ ગામ. તરફથી વિકાસ યોજનાની સદાય લઈને જમવડ હારા હાથ ધરેલું બંધ અને પુલ એમ બેરડી મરજ સારાનું નાનકડું એવું કામ છે.’ સરખંચ જનને માંગી મારતા હોય એમ બોલ્યા.

આશ્ચર્યમુગ્ધ બની અમે પુલ તરફ થોડા આગળ વધ્યા તો બાજુએ સીંચો અને પુકો મળી લગમગ ૨૦૦ જેટલા કામચારીઓ લામ તાડકામાં, કામ કરી રહ્યાં છે. કાંઈ કોન્ટ્રેક્ટર તરફથી ચાલતા ધીમા બાંધકામમાં ચંચલ મજૂરી કરતાં મજૂરાને જાહેર જાણે કંઈ ઉત્સવ માણી રહ્યા હોય એવા વાતાવરણમાં આબાલવટ સો ચલલાવે સખત પરિશ્રમ બેડી રહ્યાં છે.

‘તમે વંચાયત કચેરીમાં આવીને અમારા ગામે કાંઈ વિકાસ યોજના હાથ ધરી નથી એવું આશ્ચર્ય દેખાડેલું. પણ ત્યાં એના જવાબ દેવો મને કીક ન લાગ્યો. જમ્યા પછી પણ તમે એના એ વાત મારી. ત્યાં પણ બેઠાં બેઠાં જવળ દેવો એ મને કીક ન લાગ્યું. હવે મારે કંઈ જવાબ આપવા પડ્યું કે ખુલાસો કરવા પડ્યું રહેવું નથી. તમારી મેજે જ હવે તમારે અમારા ગામ મારે જે અભિપ્રાય બાંધવો હોય એ બાંધી લેજો.’ નદીને કંઠિ આવેલા એક ઝાડ નીચે બેસા સાંપીને સરખંચે આ વાત કરી ત્યારે એના ચહેરા ઉપર પ્રસન્નતાનો ભાવ તરી રહ્યો હતો.

‘ગામમાં નિશાળનું ફેંકણું નહીં, ચોરો સાય ખડેર લેવો, રસ્તામાં મેહણ મેહણના ખાડા, એના ઉપર ચેસા અને જમ ખર્ચવાને જાહેર ગામમાં આટલે દૂર આ પુલ બાંધવાનું તમને કેમ મુઝવું?’ અમારા મહિના એક સાથીએ સરખંચને પ્રશ્ન કર્યો.

‘તમારો વાત મુઝાની છે. વિકાસ બાંધકામની

પણ અમારી પાસે નિશાળનું મકાન બાંધીએ, મોરારો છોડોદાર કરીએ, ગામને પદર અવેગે બાંધીએ કે રસ્તા સુધારીએ તો સહાન આપવાની જુની જુદી ચેજનાઓ ૧૭૪ કરેલી પણ અમે ગામ-લોકોએ બહુ વિચાર કરીને આ પુતળું કામ પમદ કર્યું. ગામની અડધી જમીન નડીને સામે કાઢે છે એટલે આ પુત્ર બધાય તો ખેડૂતને ચોમાસામાં તકનીક નહીં. વધારામાં પુત્રની સાથે મધની ચેજના કરી છે પારિવારિક ચડવી દેણ એટલે પાણી ભરાઈ નહીં એને પગિણામે અમારી મોટા ભાગની વાડીઓ જવની થઈ જશે અને વાડીએ જવની થઈ એટલે પડી જશે. અમારી બેનાને રંગ આવતે વરસે જ કોડું ઉત્પાદન દેખાડું. નિશાળ બાંધી દેત તો ગામની સમગ્ર વધત, મોરારો છોડોદાર કરો દેત તો ગામની મોભા વધત, બીજી કાંઈ કામ હાથમાં લીધું હોય તો એટલા પૂતી ગામને રાહત મળત, અને તમારા ૧૦ મહેમાનો આવી આવીને અમને શાનાથી આપત, પરંતુ વિકાસ ચેજનામાં સૌ પ્રથમ એવા કામ હાથ ધરાવી ગામની કાજો અને શ્રમ આપવાની શક્તિ અમોઝ જાત પણ એને પરિણામે ગામની કે લોકોની કાજો કે શ્રમ આપવાની શક્તિમાં વધારો થાત નહીં અને એથી અમે નિશાળ કે ચોનાના મોરારો પડયા વિના આ બધું અને પુત્રનું કામ પસદ કર્યું ધાવણા બાળકો અને છોકરીઓ સિવય આપુ ગામ તરે જુઓ છો એમ આ બધું અને પુત્ર મારે શ્રમકાગામાં જડાય છે ચોનાના પદેતા કાંઈ પણ હિસાબે કામ પુરું કરવાને અમે સમર્થ કર્યો છે. સરપચના એક એક બોલમાં મમ સમરતની ભાવના અને ઉત્પાદનો પડશે પડશે હશે

‘અમે ગામમાં દાખન થયા ત્યારે તમારી

નિશાળ ખાતી જોઈને આશ્ચર્ય થયેલું. પણ ઉવે જેવું કારણ સમગ્ર છે’ મે કહ્યું.

‘અમારી શાળાના શિક્ષક પણ ખૂબ જ ઉત્પાદી છે નિશાળના બધા બાળકોને લઈને તેઓ પણ આ શ્રમયત્રમાં જોડાયા છે અને સૌને ઉત્સાહ આપી રહ્યા છે’

‘આ પુત્ર તમારા કહેવા મુજબ ખૂબ જ ઉપયોગી થશે એ વાત સાચી પરંતુ ધૂડી નિશાળ, ખમતના ગયેન મોરારો, અને ખાડખડિયાનના રસ્તામાં ગામની ગાજર અને શોભા ઘટે છે એના પણ વિચાર કર્યો દેત તો.’ અમારા એક મિત્રે ફરી સરપચને એ જ પ્રશ્ન કર્યો

‘તમારી વાત માગી તમારા જેવા મહેમાનો અમારી ધૂડી નિશાળ જુનો મોરારો અને નિરમરાર રસ્તા જોઈને મે વરહ મેંજા મારશે. અમે એ સાબી લઈશું પણ મે તમને કહ્યું એમ આ પુત્ર અને બધું થઈ ગયા પડી દર વરસે ગામની પેશમાં નહીં નહીં તો મ દરેક હજારનો દેર પડી જશે પરિણામે કેવળ નિશાળ કે મોરારો જ નહીં, પણ દર વરસ ગામના વિભાસ મટે અને કોડેક કામ દાખ ધરી શકાડ અમે જાનું ન સમજીએ પણ વગર આપે એવું કામ પડેલા લેવું જોઈએ એ અમારો હિસાબે હિસાબ’ સરપચને આત્મવિશ્વાસ અને ખુમારીથી જવાબ આપ્યો

‘આનું નામ સાચું આયોજન’ અમારાથી એકા સાથે બોનાઈ ગયું

બાળો ચડાવીને શ્રમયત્રમાં જોડાવાની તૈયારી કરતા સરપચને રામ રામ કરીને અમે વિદાય લીધી. અમારા સૌના મનમાં કપાય સુરી એકની એક વાત થે જાણા મરી કે ‘આનું નામ સાચું આયોજન’

ધર્મ કિયે ધન ના ઘટે

દેવેન્દ્રકુમાર કાં ૦ પંડિત

‘શુજરાતનું’ મંત્રીપદ મળ્યું, કીર્તિ મળી, ધન મળ્યું, ઇતિહાસને ચાને સ્થાન મળ્યું પણ હજી એ આચરવાનું છે તે તો બાકી છે વડીલ !’

‘વહુની તો વાત જ ન સમજાય એવી હોય છે. તો તમે જ કહો ને ભા !’ એ વસ્તુપાળ નાનાભાઈ તેજપાળની વહુ અને પ માને જવાબ વાળતા હતા.

શ્યામવર્ણી, પણ ભુદ્ધિમાન જુદરપાત સમી. વસ્તુપાળ-તેજપાળનાં સાચા ઘડતર ઘડનારી અને પમા પગના અંગૂઠા ભણી જોઈ કહેતી હતી.

‘પ્રભુની સેવા નથી થતી. જૈન અને જૈનેત્તો બધા ધર્મનો એ આદેશ છે, તે આપણે પાળી શકતા નથી.’

‘બાપલા ! તમારી વાતમા મારી મતિ જ ના પહોંચે એમાં શું કહું ? તમે જ કહી નાખો ને ! હર પળે મને ને તેજલને તમે જ માગ પતાવો છો ? અને અમે જૈન ધર્મનો આદેશ કે હી નથી પાળ્યો ?’

‘સાચા અર્થમાં નહિ.’

‘જોટલો બધો તો હું જાની નથી વહુ !’

‘દરેક માણસમાં જિન પ્રભુ છે. માણસની સેવા એ પ્રભુ સેવા છે. માણસની હુવા એ ઇશ્વરના પ્રત્યક્ષ આશીર્વાદ છે. આપણે એ પ્રાપ્ત કરવા છે.’

‘કઈ રીતે કહેયો ?’

‘માણસની-જીવ માત્રની હુવા એ રીતે મળે છેઃ આબાર હોય ત્યારે ચાકરી કરીને, ભૂખ્યા હોય ત્યારે તેને અન્નદાન આપીને ?’

મંત્રીપદ મૂકીને રોટલા ઘડવા બેસી જઈએ બીજું શું ?’ એ વસ્તુપાળ ધીરું

હસતા બોલ્યા.

‘એ કરવાનું ટાલું તો મહાન પુણ્ય ભાગીને આવે વડીલ ! સંસારના જીવોને એવું ઉગે એ તો એનું સદ્ભાગ્ય મનાય !’

‘મંત્રીપદું કેમ ચલાવવું’ એ તમે શીખવાડ્યું. હવે એ મૂકાવી રોટલા ચાક કેમ કરવા એ તમે શીખવાડો જાવડા.’

જિનપ્રભુની કૃપા મેળવવા એવું હું કહું. પણ વડીલ, હવે મારી વાત સાંભળો.’

‘કહો ભા !’

‘આ જન્મારે જિનેશ્વરે આટલી સંપાત આપી. આવતે અવતાર મળી કે ન થે મળી. આ અવતારે આ સંપત્તિનો પ્રભુ કૃપા મેળવવા સફરિપયોગ કરીએ. ધર્મ કહે છેઃ જે માર્ગે પ્રભુકૃપા વરસાવાની હોય તે કાર્યમાં સજી પણ નકારી ન જવા દેવી. તો વડીલ ઘર આંગણે અન્નદાન ચડ કરાવે. અન્નદાન સમું કોઈ પુણ્ય નથી.’

‘સારું, હું તો આ વાતનો મર્મ સમજી શકતો નથી. જ્યોનાં થોથાં તો મેં ધ ધણાં ફેંદ્યા છે, ઉપાશયોમાં જઈ મુનિ મહારાજોના પ્રવચનોની નોંધો કરી છે પણ આ તમારા અન્નદાનની વાત કળાતી નથી, તમને ઠીક પડે તેમ કરે, આ ધન-દોલત તમારી ભુદ્ધિએ થઈ છે.’

‘તો વડીલ આજા આપેઃ કાવણી હું અહીં આપણે આંગણે અન્નક્ષેત્ર ચાલું કહું.’

‘શું આપણે ?’

‘કંસાર અને તે પર તાંસળીની ધારે ઘી.

‘અરે બાપલા, આપણે તો મેમાનોને ય પાવળે ઘી પીરસીએ છીએ, શુજરાતના ધણી

વીરધવળના દરબારમાં મેમાનોને ય પળીયે ધી પીરસાય છે, ને અહીં તમારે તાંસળીની ધારે ધી રેડવાં છે? તો તો આખા ગુજરાતની સંપત્તિ ઓછી પડશે.’

‘અત્તદાનમાં વેપારી દૃષ્ટિ ના હોય. એમાં તો ભૂખ્યાંઓનો આત્મા કંઈ રીતે વધુ તૃપ્ત થઈ આશીર્વાદ ઉચ્ચારે છે એ જ જોવાનું રહે છે. તો પછી વડીલ કહે!’

‘ના, બાપો, મારે તમારા માર્ગમાં આડું આવવું નથી કે, કાંઈ બોલવું ય નથી. તમને છૂટ છે. ગુજરાતના ગુણવાનો, સરસ્વતી સાથે તમારી વૃત્તિ અમસ્તી નથી કરતા!’

‘તો પડો વજરાવી દો, કે, બધા ભૂખ્યા હાખ્યા આપણી ભોજનશાળાએ ગમે તે વખતે ભોજન લેવા પધારે.’

‘સાડું’

બીજે દિવસ વાયુની પાંખે અડી. અનોપ માના અત્તદાનની વાત ચોમેર પ્રસરી ગઈ.

ભૂખ્યાંઓના ટોળે ટોળાં વસિક મંત્રી વસ્તુપાળ તેજપાળની ભોજનશાળાએ ભિસરાય છે. અને આ બધાને અનોપમા બંતે પીરસી તાંસળીએ ધી-રેડે છે. ધી ના કુડલાને કુડલા ખાલી થાય છે ને નવા આવે છે. સાંજ પડે છે ગાડું એક દ્રમ ભોજન ખર્ચમાં વપરાઈ બય છે. એટલું જ પાછું સાડુ બીજે દિવસ આવે છે. બલે પેલી ઉક્તિ સાચી પડતી હતી: ‘ધર્મ કિયે ધન ના ધટે.’

વસિક મંત્રી બંધુઓનાં કીર્તિગાનના ગુજ-રવથી ગુજરાતની ધરતી ગાલુ બેઠી.

વીરધવળને યયું: ગુજરાતનો સ્વામી હું અને મારા કરતાં તો વસ્તુપાળ તેજપાળના ધર-ની કીર્તિ દિગંતમાં ગાજે છે?

ગુર્જરેશ્વરને ખબર હતી કે, ‘આ વાતની પ્રેરક તેજપાળ મંત્રાના વહુ છે.’

એને યયું: ‘નારી તો નવા વચાલકારો

સજવાની, સ્વામીને સંપત્તિવાન અને સત્તાવાન જોવાની ઈચ્છા હોય પણ આ સ્ત્રી કેવી કે, જેને રાત દિવસ ભૂખ્યાઓને અત્તદાન આપી તેમાં સ્વ્યા પચ્યા રહેવાની એવળા બગી?’

નોખી માટીની ઘડાએલ એ નારીનાં દર્શન કરવાની વીરધવળને ઈચ્છા થઈ અને એ વેશ-પલટો કરી વસ્તુપાળ-તેજપાળની ભોજન શાળાએ જમવા આવ્યો.

વીરધવળ જમવા બેઠો. અનોપમા બંતે જિમાં રહી પીરસતા હતાં સેવકો દ્વારા કામ કરાવી પુણ્ય મેળવવાની ઈચ્છા તેને ન હતી. ભોજન શાળા એ બંતે ચલાવતાં.

ધીના કુડલા આવતા હતા અને ઠલવાતા હતા.

અનોપમા ચતુર હતી. જમવા આવનારાઓ માં રાણા વીરધવળ પણ છે એ તે તુરત કળી ગઈ. અને તેની આખમા ઝબૂકનો કીર્તિ-દ્રેષ તે વાચી ગઈ નારીની આંખ પુરવાના હેપાના અતલ જિંડાણ એક નજરમાં જ પામી શકે છે.

ત્યા જ જરા દૂર ધી નો એક કુડલો જિધો વળી ગયો.

અનોપમા ત્યાં દોહી અને ભોય પડેલ ધી ભિસરડી, કુડલામાં ભરી તેલું મોં પોતાના રેશમી ચીરથી લૂછી નાખ્યું ને કોઈક બોલી બેઠ્યું: ‘અરે અરે બાઈ તમારું રેશમી વસ્ત્ર બગડ્યું?’

‘બાઈ! મારા સ્વામી માથે રાણા વીરધવળ જેવો માલિક છે. મારે આવા કપડાંની શી કિંમત? આ બધું એની કૃપાથી ચાલે છે.’

રાણાએ આ સાંભળ્યું. એનો દ્રેષ ઓગળી ગયો. રહી રાકાયું નહિ.

તુરત પ્રગટ થઈ કહ્યું:

‘દેવી! સાલજ્ય હંતું. આજ નજરે જોયું.

ગુજરાતનું રાજ્ય વીરધવળ વસ્તુપાળ અને તેજપાળ નથી ચલાવતા. પણ અનોપમાને સહારે ચાલે છે. પરદેશીઓના હુમલાથી ભાગેલી ગુજરાતનું નવઘડતર-નવસર્જન આ ભૂખ્યાઓની હુવાથી જ થયું છે. ધન લરકર કે ગુદિશી નહિ.’

આહારમાં ગોળનું સ્થાન

સુકતાદાર પ્રમાણે પ્રત્યેક માણસે સામાન્ય રીતે દરરોજ પાંચ તોણ ગોળ ખાવો જરૂરી છે. માણસને દિવસ દરમ્યાન જે પ્રવૃત્તિ કરતાં પડે છે અને તે પ્રવૃત્તિને પરિણામે જેટલે અંશે શરીર ઘસાય છે તે ઘસારો દૂર કરવા માટે શરીરના જુદા જુદા અંગ યોગેને પોષણ મળે તેવા જુદા જુદા ખોરાક લેવા આવશ્યક છે, એ રીતે માણસના ખોરાકમાં પ્રોટીન (નર્ત્રજ), ફેટ (ચરબી), ચીનરફસ (ખનીજ), સોડિયમ (ક્ષાર), કાર્બોહાઇડ્રેટ (કાર્બોહિદ્રિત ખદાઓ) વિગેરેનું સ્થાન છે. કાર્બોહાઇડ્રેટનું સ્થાન (ધર્મ, ગોળ, ખટોડા વિગેરે) સુકોઝ (ગોળ, ખાડ) અને ગ્લુકોઝ (મધ) વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. સ્થાન, સુકોઝ અને ગ્લુકોઝ પૈકી ગ્લુકોઝ સૌથી વધારે સુખ્ય છે એ આપણને જુદી જુદી રીતે મળે છે. ફળો અને ગોળ માંથી મળે છે. ફળોમાં ૨ લી કુદરતી સાકર અથવા ગ્લુકોઝ શરીરમાં સહેલાઈથી પચી જાય છે. મિલકત બનાવેલ ખાડ અથવા સાકરને પચાયા નાર લાગે છે એટલું જ નહીં પણ તેના પચાવ માટે શરીર માંથી બીજા ફળો લેવા પડે છે. સ્થાનને પચાવમાં સૌથી વધારે વાર લાગે છે. ગોળ અને એવી વસ્તુ છે કે જે સુખ્ય અને સ્વચ્છ છે તેમાં સુકોઝને પચાવવા માટે આવશ્યક કુદરતી ક્ષાર અને ખનીજો પચે છે. એટલે મિલકત બનાવેલ ખાડ અને સાકર કરતા ગોળ ઘણી જ સહેલાઈથી પચી જાય છે. આ રીતે ફળો અને અન્ય કુદરતી ગ્લુકોઝ છોડીને ખોરાકની દૃષ્ટિએ ગોળનું ધણું મહત્વનું સ્થાન છે.

શરીરને સશક્ત અને સ્ફૂર્તિમાં રાખવા માટે પુષ્ટ પવના (સાવારણ) માણસને દરરોજ લગભગ ત્રણ હજાર કેલોરીની જરૂર રહે છે. આ કેલોરી માટે લાગે કાર્બોહાઇડ્રેટમાંથી મળે છે એટલે જ ખોરાકમાંથી કાર્બોહાઇડ્રેટ મળે, તે ખોરાક શરીરના પોષણ માટે આવશ્યક બને છે, બાકે જો ખોરાકમાંથી મળતો કાર્બોહાઇડ્રેટ શરીરમાં સહેલાઈથી પચી શકે અને કેલોરી પેદા કરી શકે તે ખોરાક વધુ મહત્વનો અને ઉપયોગી ગણાય. એ રીતે, માણસ કાર્બોહાઇડ્રેટવાળા

ખોરાકમાં ગોળનું સ્થાન સૌથી ઉચું રહે છે.

એમ માનવામાં આવે છે કે ગોળમાં મીઠાશ છે એટલે મીઠા રસ ઉત્પન્ન કરવાનું એક માધ્યમ છે. શરીર માટે જો એ રંગોની જરૂર રહે છે તે પૈકી મધુર રસ અમર સ્થાન ભોગવે છે. અને આ મધુર રસ બનાવવા માટે ગોળની ઉપયોગીતા ઘણી છે. મિલકત બનાવેલ ખાડ કે સાકર રાશ માટે મધુર રસ બનાવી શકે છે, પરંતુ સ્વાસ્થ્યને ગેરિ અને સ્વાસ્થ્યને રચે તેવા મધુર રસ કેવળ ગોળ જ બનાવી શકે છે.

ગોળનું પૃથક્કરણ :

પ્રોટીન	૩૫ ટકા
ફેટ	૧૭ "
ખનીજ	૭૪ "
કાર્બોહાઇડ્રેટ	૬૦ ૬૦ "
લેજ	૮ ૧૦ "
કેલ્શિયમ	૬૪ "
ફોસ્ફોરમ	૫૬ "
લોહ	૨ ૫૦ " સુનિત
કેલેરી	૩૬૫ ૦૩ " (દર સો ગ્રામ ગોળમાં)

આ પૃથક્કરણ ઉપરથી મમળશે કે ગોળ ખોરાકની દૃષ્ટિએ માત્ર કેલેરી 'લીટ' આપે છે એટલું જ નથી બલકે શરીરને જરૂરી કુદરતી ક્ષાર અને ખનીજ પણ આપે છે.

દુનિયામાં ગોળનો વપરાશ :

દેશનું નામ	વ્યક્તિ દીઠ વાર્ષિક ખાપત
ઑસ્ટ્રેલિયા	૧૧૬ ૭ પૌંડ
કેન્ઝાસ	૧૧૫ ૩ "
આર્જેન્ટીના (પ્રવાસીઓ)	૧૦૧.૬ "
નેધરલેન્ડ	૧૦૧.૬ "
ન્યુઝીલેન્ડ	૧૧૬ ૦ "
ઇન્ડોનેઝ	૧૦૮.૫ "
અમેરીકા	૬૩ ૫ "
સ્વીડન	૬૩ ૬ "
ભારત	૨૮ ૦ "

આ રીતે ઓસ્ટ્રેલિયામાં સૌથી વધારે અને ભારતમાં સૌથી ઓછો ગોળ કે ખાડનો વપરાશ છે. ગોળ કે ખાડનો વપરાશ પર દેશના માણસોની તકુદરતી અને કાર્યક્ષમતાને આધાર રહે છે તેમ મનાય છે.

બિસર ગયો હરિનામ

કાલિદાસ મહારાજ

રંગ ભેરંગી હીરા, નીલમ, માલ્યેક, પોખરાજ ને
સાચાં મોતી જડીત સમ રંગ મેઘ ધનુષ્યનો પટ્ટો,
વરસાદ વરસી રહ્યા પટ્ટીનું નીલું ગજન અને લીલી
વનરાજ રચેલા નયનરમ્ય સિંહાસન પર શહેનશાહ
અકબર બેઠા છે. સાવ સોનાના ખીમ્મ અસનો પર
અમુલ ફૂલ, અમુલ ફેરી, તામસેન, ખીરમલ, સુરહાસ,
ગંગે રાજ ભગવાનદાસ, ટોડરમલ અને માનસિંહ
સહિત નવ રત્નો બેઠા છે. આમંત્રિત ભારતના
ખંડિયા રજવીઓ નીચી મંડી મરી બેઠા છે.

સીંહીમાં આજ અકબરે દિલ્હીથી આવી ખાસ
દરબાર ભર્યો છે. મોજન સમારણ ગોઠ્યો છે. ગેશની
પ્રગટાવી છે. આભના પટાંગણમાં હવાકર્ષો ફેરી છે.

જગવારમાં જ તાનપૂરાના તાર રણજણ્યા. મુદંગ
પર યાપ પડી અને સારંગી સેકાં. કાવલ જોત્ર મીઠા
સાહે રરજણી બાંધી

તાનસેને શુદ્ધ ભારતીય સ્વરણલીલા ભેરવ આરા-
ખ્યો. વિશ્વખિતલયમાં કથાય સુધી એ પ્રભાતી રાગ ગયો.

તે પછી એ જ અદાથી ભેરવી ને બાગેશી ગાયા.
સુમધુર સ્વર વિસ્તાર અપાદી મેઘ સમા આલાપ અને
મુદંગના ગત તોડીએ દરખાટીઓનાં મન હરી લીધાં.

ખંડી સ્વર સાથે ઘોચેરી શબ્દલાલિત્ય ભર્યો
સારંગ રાગ કર્યો. વસંત ઋતુ જાણે આકાર ધરી
સામે આવી ઝીલી હોય એવી સારંગ રાગની જભાવટ
ઠરી. વગર નિમંત્રણે તાનસેનના આલાપથી કારલો
આંખાની ધટામાં ટકુકવા લાગી. મધ્યાહ્ન તપવા
આવ્યાને સારંગ રાગ પૂરો થયેલ શબ્દે અતમ થયા.
છેવટે એક નામ આપ્યું જે નામ ઝીલટાળી વિલટાળી
તાનસેને કથાંય સુધી લેવાઈું.

એ નામવાળા તે પદના રચયિતા હતા કુંભનદાસ.

મુદંગની યાપ બધ પડી તાનપૂરાનો રણજણાટ
બંધ પડ્યો ને સિંહાસન પરથી અખી બેઠા થતા
અકબરે અતુરતાથી તાનસેનને પૂછ્યું :

‘આવી અદ્ભુત શબ્દરચના કરનાર એ કુંભન-
દાસ કોણ ?’

‘મારા ગુરુ હરિદાસજીના એ પ્રશિષ્ઠ છે
જહાપનાહ.’

‘ત્યારે તો ગાયક હશે.’

‘હા. જી, મારાથી પણ સારું ગાય છે.’

‘કથાના છે !’

‘ગોવર્ધન પર્વતની તળેટીના ગામ જુમનાવતાના.’

‘શું કરે છે ?’

‘કૃષ્ણભક્ત, વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ચોરાશી વૈષ્ણવ
ને અષ્ટ સખામાં એ એક ‘સખા’ છે. ખેડૂત છે. પાકા
અપરિમલી છે.’

‘એમના વિષે હું કેમ કાંઈ ન જાણું. તો એ
વહલાચાર્યજીના શિષ્ય હશે.’

‘હા. જી, આલમપનાહનું અનુમાન સાચું છે.’

‘શાહે હિંસરતાને એમના વિષે કાંઈક જણવું’
હોય તો હું કહું.’ આખેરના મહારાજ માનસિંહે
લેલા યથ કહ્યું.

‘કહો, કહો, વલ્લભાચાર્યજી અને હરિદાસજીના
શિષ્ય માટે સાંભળવા દિલ ચાહે છે.’

‘હજાર! એકવાર હું જુમનાવતા તેમના દર્શનાર્થે’
ગયો. ઘેર જઈ પૂછ્યું તો પૂજામાં બેઠેલ હોવાના
સમાચાર મળ્યા. હું સીતો પૂજની ઓરડીએ ગયો.’

‘ત્યાં જઈ શું જોયું ? કુંભનદાસ કપાળમાં તિલક
કરતા હતા. પણ તિલક કરવા મો જોવા અરીસો ના
મળે. બાજુમાં પાણી લેતેલ પડિયો પડેલ તેમાં મો
જોઈ તિલક કરે.’

‘મને યથું તિલક કરવા અરીસો સુદાં ન મળે
આટલી ઘેર મરીગાઈ. મેં તુરત એક સેવકને આજ્ઞા
કરી મારા હિતારથી સોને મદ્યો અરીસો મંગાવ્યો.’

‘નિલક પડુ મધ ગમે પડિવામાંથી એાં મિત્રુ’
કપાં પડી તેમના ચરખમાં મેં તે બરાગે મુખી કાંડે :
‘આટલી ગર્ભાનતી બદ ટીકારે’

જવાબમાં કહેલો : ‘મદ્દ અલમખનાદ’ : ‘મારે
સોને મદ્દો અરીસો ન જોઈએ. પાણીનાં પડિવામાં
દામ મરતું દોષ ત્યાં અરીસાનાં યેમર અથાક વેંચી
વેતે ન દાષ.’ ને સોને મદ્દો અગીએ મને પાટો
આપ્યો.

‘વાદ, વાદ, કુંભનદાસ! વાદ બેઝૂબ રાખે’
અકબરે અદોશાવ ઉઘાડ્યો.

‘ને એક એમની વાન મું પેસ કડું’ નાનસેને કહ્યું.
‘કદો.’

‘એમનું કુટુંબ ખુબ દરીદ્ર કુંભનદામનો એક
દીકરો કુંખુદાસ ગાયો આરે. એક દિનત જગસમાં
વાપ ગાયો પર તરાપ્યો. કુંખુદાસે આ જોયું તેને
મધું વેંચીવના દેખતાં ગાયો મુઠુ પામે તે પડેલા
વેંચીવે ગાયો સાફ મગી જવું જોઈએ આથી કુંખુદાસ
વાધની શામે આવ્યા ને વાપ ગાયને નહી તેમના
પર તરાપ્યો ને તેને ખાઈ ગયો.’

‘શીમવગીઓ ચૂંવાએવ કુંખુદાસનું રાગ
ગામમાં લાવ્યા.’

કું આનો ખરખરો કરવા કુંભનદાસ પામે ગયો.
જવાબમાં તેણેએ મને કહ્યું : ‘ભાઈ! જગતજ એક
વક્ત્ર સમાન છે. સાગે વક્ત્ર પર અનેક પખી આવે
છે અને પ્રભાત થતાં ખાટા બીડી જાય છે. વક્ત્રને
પખી આવ્યાનો દુઃખ નથી કે ગયાનો શોક થતો
નથી. એમ મને કુંખુદાસ ગયાનો આનંદ કે શોક
શા માટે થવો જોઈએ? મારા ઘરફી ડાળમાં કુંખુ
દાસને આટલો સમય મેલાવું નિર્માણુ દશે.’

આ પડી પણ દળૂર મેં કુંભનદાસને પૂછ્યું :
‘આપને પુત્રો કેટલા?’

એમણે જવાબ વળ્યો : ‘દોઢ.’

મને અચજ જ મધું કે આમને સાત પુત્રો દોવા
જા નોડું કેમ બોલ્યા. એટલે નથી મેં પૂછ્યું :

‘આપને તે માત્ર પુત્રો કયાં?’

જવાબમાં કુંભનદાસે કહ્યું : ‘કાંઈ નમારી જાન
માત્રી પણ સંપ આ છે કે મારા માત્ર પુત્રોમાંની પાત્ર
તે દરિદ્રમણુ કે નેવા માં જ કુત્રા નથી કે જાનના
નથી એટલે તેને કું દીકરા ગણીને નથી. મારો મોટો
નાનો દીકરો ચત્રવુજ નેવા ને રમણ બને પ્રેમથી
કરે છે. એ એક પુત્ર છે. ગાયો માટે દરિદ્રમણુ
પતાર કુંખુદાસ કેવળ નેવા જ કરી જવળે આથી
કું એને અર્ધપુત્ર કું મું. અમ માટે કું પ દોઢ
પુત્ર છે તે મેં યથાર્થ કહ્યું.’

‘રાદે આલમ, જાત્રા છે કુંભનદાસ!’

આ આબળી અકબર પડીબર દોઢ વિચારમાં પડી
ગયો સમજળો તેના મેં સામે જોના તેની દલે
પડીની ફરમાસ જાણવા આગુત બની બેઠા છે.

ત્યા અકબરે કહ્યું :

‘માનસિંહ!’

‘હા’

‘તમે અજાણી જ જાણે અને પુરા આદર
સાથે કુંભનદાસને નીકી લઈ આવો.’

સાદી ફરમાન થતા જ દાધી અને પાલખી
તેવાર કગરી પોતે અથડા થઈ માનસિંહ કુંભનદાસને
લેવા ગયા.

ગિરિજામાં શીતાયજ્ઞના મહિર્મા કુંભનદાસ
માનસિંહજીને મળ્યા. તેમને વદના કરી માનસિંહ
ભારતેથરનો સીકરી આવવાનો સંદેશ કહ્યો.

જવાબમાં માનસિંહે કહ્યું :

‘અરે ભાઈ, મારા જેવા પામરનું દિલ્લીશ્વરના
દરબારમાં શું કામ છે?’

‘તાનસેનજીએ આપના સમીનની પ્રશ્ન સા કરના
અકબરશાહને તે સાનમવા કંઈપણ થઈ છે. આપને
માટે અદાર દાધી અને પાલખી તૈયાર છે, પયારો.’

‘આપ તેના પર બેસો તું તો પને ચ લીને જ
આવીશ.’

હાડી તે શેઠા બહાર આન્યા.

ત્યાં પશુ હાથી કે પાંસળી પર બેસવા માનસિંહે ખૂબ આમંત્ર કર્યો પશુ કુંભનદાસ ન માન્યા છેક સીકી સુધી પગે ચાલીને આવ્યા.

અકબરે તેમના આગમન પછી સીકીમાં ખાસ દરબાર ભર્યો. દિસ ઠોલાવે તેણે કુંભનદાસનું મકિત-લાવ ભયું 'સંગીત સાંભળ્યું. અઠારડિયા સુધી આ કાર્યક્રમ લખાયો.

અઠવાડિયા પછી શાહી દળદમાયી કુંભનદાસને અકબરે વિદાય આપી નવરત્નો સહિત તે દરવાજા સુધી વળાવવા આવ્યો.

અહીં પશુ વળતાંય કુંભનદાસ પગે ચાલી પાછા વળ્યા. કુંભનદાસના ગયા પછી અકબરે તેમના માટે રથ, પાંસળી, જવાહર, હીરા-મોતી આદી અનેક ભેટો રવાના કરી.

કુંભનદાસ ઘેર પહોંચ્યા કે તેના પહેલાં બેટ-સોગાત પહોંચી ગઈ હતી.

જેતાં જ ચોકયા અને બેટ લાવનાર શાહી અમલદારને કુંભનદાસે કહ્યું :

'ભાઈ! શહેનશાહને કહેજો કે અકિંચન-અપરિ મહી વેળ્યુવને આ વૈભવ દ્વારા ના હોય.'

'એટલે?' ન સમજતાં અમલદારે પૂછ્યું :

'બધું 'પાણું' લઈ જાય'

આવી બેટ-સોગાત પાછી વાળવાનું કહેનાર મનુષ્ય તેણે પ્રથમ જ જોયો હતો. એટલે અચરજ પામતાં વળી કહ્યું :

'સાત પેઢી સુધી ખાતાં ન ખૂટે એટલું 'પાણું' મોકલાવશો?'

'હા. અમારું સાચું અખૂટ દ્રવ્ય ભગવતભગન, કૃષ્ણનામ, બીજું અમારે ન ખપે.'

'પશુ તો આપના કોઈ ધર્મ રચનામાં બેટ આપી દો, તમારે ન જોઈતું હોય તો.'

'ના બાપલા, ભગવદ્ ધામેમાં રચૂલ વસ્તુઓ ભરાવાથી વૈષ્ણવતા વણગમે, દેવમંદિરમાં તો મકિત-વર્ધક સાહિત્ય જ જોઈએ.'

કુંભનદાસ કેમ ન માન્યા એટલે પેલો બધું

પાણું લઈ ગયો.

ત્યાં વલ્લભાચાર્યજીને ખબર થયા કે કુંભનદાસ સીકી જઈ આવ્યા છે.

એટલે સમાચાર મોકલી પોતાની પાસે બોલાવ્યા.

નમાને કુંભનદાસ સામે બેઠા કે આવ્યાયે કહ્યું :

'કુંભનદાસ, શાહી દરબારમાં સીકી જઈ આવ્યા?'

'જઈ આવ્યો પ્રભુ! પશુ મારું ત્યાં શું કામ હોય?'

'કાં!'

'કાં શું સાંભળવું છે પ્રભુ ક્યો કહું.'

હીં તાનપૂરે લીધો ને માવા માંડ્યું.

'ભાગવતકે કહા સીકી સન કામ?'

આવન-જાત પનેયાં તૂટી, બિસર ગયા ઉરનામ જાકે મુખ દેખે દુઃખ જામે, કરન પરી પ્રનામ કુંભનદાસ લાલ ગિરિધર ધિન, વલ્લભજીડા કામ.

ભક્તજીને સીકીમાં શું કામ હોય? આવનાં જતા નકામા જોડા કાટયા. શ્રી હરિનું નામ જુલાયું, જેનું મુખ જોતાં કૃપ યાવ તેને પ્રણામ કરવા પડ્યા. જો કે ત્યાં વૈષ્ણવ અવસ્થ હતો. પરંતુ મારે મન મારા ગિરિજા વિના એ વૈષ્ણવ સાવ જોડો હતો.'

કુંભનદાસની ચસ્તી-લાવના જોઈ વાલ્લભાચાર્ય ગદ્ગદ થઈ ગયા અને બોલ્યા : 'ધન્ય કુંભનદાસ ધન્ય : તમે સાચા, પરમ વૈષ્ણવ.'

અંતર જેના ઉજળા....

વનુભાઈ મેવા

આસ્થા ઓપધ અકરીર, આસ્થાથી ધાર્યા કામ ચાપ,
અનેસંગ બાપુના પાણિયા પ્રત્યે આ ગામના
લોકોને શ્રદ્ધા અપૂરતી. અનેસંગ બાપુના અણિશુદ્ધ
પવિત્ર આત્માને મોડપરનું મનુષ્ય મનોમન પૂજે.

નવથી આણીતા સસારને પગથિયે પગ માંડતા
પહેલા અનેસંગ બાપુના રવાનકને નંદે, સંસાર નિસર
રણીનું એકે ય પથું વછૂટે નહિ તેવું નવોદાઓના
અંતર આ પાણિયાને પૂછને પામે.

અનેસંગ બાપુ આ દોઢા જેવડા ગામનો એક ગગ
સિયો. પણ તેનું મૂળી જેટલું હૃદય શુદ્ધ, અંતર ઉજળું,
નાનપણથી જ અનેસંગ બાપુના અંતરમા ધર્મની
છાંદ ખરી. અને મોટી ઉંમરે તો અનેસંગ બાપુનું
અંતર ધર્મની મઠી બનેલું.

અનેસંગ બાપુના દેહમાં શિવ રમે. ઘરવાળા
સિવાયની નારી જનને બાપુ મનુષ્યદેન મણે. પારકી
પરણેતર તરફ કુલાવી દષ્ટિ કે એકા વિચાર તેના
દેહમાંથી ઊતરે જ નહીં.

દણક જાત ગરાસિયાની. પણ અનેસંગ બાપુ
એટલે અનેસંગ બાપુ. પારકાના કૃપ્ય એક તેના
આત્મા કુભાષ, પરમાશ કરવામા બાપુ પાછુ વાળીને
ન જુએ. સતસંગ તેના દિલમા રમે.

પણ એક દિ' અભણતા તેમને મન વક્રમ થઇ ગયું.
સવારનો પહોર છે. બાપુ પૂજ પાઠ કરીને પરવામાં
છે. ડેલીએ ધામગ પાસે દાંડી કરાવવા બાપુ બેગા છે.
'જરાક જુએ તો ખરા બાપુ!'. ધાવજનું હવકું
લોહી બોલે છે. 'આ કણગવના ય નસીમ છ ને
મોષ!' પુશામતબેરનું મન હણહણે છે.

અને બાપુથી પાછું વાળીને ભેવાઇ જાય છે.
સુધા દેહ પર નવલાં વરો ને રૂપવા ધરેણીથી સમ-
કને સાસરિયે જતા નવોદા પર બાપુની આંકણી
નજર પડી જાય છે. એકી નહી પણ હલકે લોહિયા
ધામજનના ગેળ મોળ બોલથી બાપુ છેતરાઈ જાય છે.

'ને બીજ જ પૂજે જળકમળવત બનેલ બાપુનો
આત્મા કણકણી બેઠે છે: 'દોષરી સમી વજ્ર ઉપર મે'
નજર નાખી!' 'બાપુનું હૃદય રડી ગયું'. તેના
દેવામા પશ્ચાત્તાપનો ધોધ છૂટ્યો.

અને તેનું ઉજળું અંતર પાપનું પશ્ચાત્તાપ આદરે
છે. બાપુ ચોતાની આપમાં મરવાની ભૂંડી ભભરાવે છે.

પણ આખો ફૂટતી નથી. આખોને ઈશ્વરે થતી
નથી!... કારણ કે આત્મા શુદ્ધ છે.

'એક હલકે લોહિયાના કે'વાથી મે' વક્રમ કયું!' 'બાપુનું
અંતર-ક્રૂપ્ય સમતું નથી. પ્રાપચિત્ત કયાં
વિના તેના આત્માને નિરાત વજે તેમ નથી.

આખરે અનેસંગ બાપુ સમાધિ લેવા નેપાર થાય
છે! આમજનો કરગરે છે, ગામ લોકે વિનવે છે પણ
તેના આત્મા અડગ છે. પ્રાપચિત્ત કયાં વિના તેના
આત્માને ટાંક વજે તેમ નથી. ઉજળા અંતર પર
પડેલ એકે, ડાઘથી તેના આત્મા સમસમે છે!

અનેક મરતકના નમન વચ્ચે અનેસંગ બાપુ
સમાધિ લે છે! અસખ્ય આત્માઓમાં ઉરની મુરાસ
ભૂમીને આ પવિત્ર શરૂકો વિનોન થાય છે!

દેહ વિલાંન થાય-આત્મા અમર જ રહે છે.
બાપુના આત્માની સુવાસ પણ વિલીર થતી નથી.
સમાધિ પર ઊભા કરેલ બાપુના પાણિયાની આસ્થાથી
મનુષ્યને આજ પણ આકરા કામમાં નિરાત મગે છે!

મેડપર ગામના તળાવની પાળે અનેસંગ બાપુના
ઉજળવળ આત્માની રમ્પતિ સાચવીને સો-સો વર્ષના
ટાંક-ટાંકાં વેઠવા છતાં બાપુનો પાણિયા આજે હવાત
છે. પાસે જ જિભેલું આંમીતું દસ તેના આત્માને
જાણે શીતળતા પાથરી ના રયું દે.મા

બન્ટાસિંહ ધામિયાં

કાન્તિવાસ શાલ

બખ્ષર અકાલી આંદોલન એ હિંદની રક્તરંગી ક્રાન્તિના પ્રતિકાસને એક મહત્વનો બનાવ છે. ચીરીચોરાના હત્યાકાંડ પછી ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહની લડત સંકેતી લીધી એથી દેશ ઉપર તત્કાળ નિરાશાનું મોનું છવાઇ ગયેલું. આઝાદી જંગમાં પોતાનું પાણી ખતાવવાનો અરેખરો મોકો આપ્યો છે એમ નેહાને લાગતું હતું તેઓને આઝાદીની લડત બંધ પડનાં એક જખરો આઘાત લાગ્યો. લડાઈનો ખરો રંગ જામ્યો તો એ વખતે આ આંદોલન સંકેતકાંડ ગયું એ મોટી રાજકીય ભૂલ થઇ એમ માનવાવાળા પણ કેટલાક માણસોએ એ વખતે હતા. દેશબાપી આંદોલન શરૂ થયેલું નેહા ને ને કાન્તિકરીઓએ પોતાના હથિયાર ત્યાગ કરી કોથિસને લડવાનો પૂરો મોકો આપ્યો હતો તે સત્યાગ્રહની લડત બંધ થતા અંગ્રેજ સત્તાનત સુમે ફરીને મેદાને પડ્યા. આમાં પંજાબના ક્રાંતિકારીઓએ મોખરે હતા.

તેમને કનમાં થતું હતું કે બ્રિટિશરોએ હિંદમાં રીસેટ એક્ટનો કાળો કાપડો અમલમાં લાવીને, મારાઈ લો દ્વારા જલિયાનવાલાનો હત્યાકાંડ સજ્જને અને શુરુકા ખાગમાં શીખોની કતલ ચલાવીને શાહુનો ભારે મોટો અપરાધ કર્યો છે માટે આ બધાનો ખલસો લેવાનો જ નેહાએ.

આ વિચારથી પ્રેરિત થકને પંજાબના કેટલાક વિશ્વવપથી દેશમંદોએ અંગ્રેજ હકૂમતનો સામનો કરવા સદાય કાન્તિની યોજના ધરી. એમાંથી બખ્ષર અકાલી આંદોલન ઈસુ રચું. “યુરેનું યુદ્ધ” એ બખ્ષર અકાલી આંદોલનનો સૌથી વધારે ભખીતો બનાવ છે. ત્રણ અકાલી વીરો એકે મકાનમાં ઘેરાઈ ગયા હતા. મકાનની આસપાસ બ્રિટિશ સત્તાનતની ફોજ વીંટળાઈ વળી હતી. બન્ને બાજુથી પાણી પૂટે એમ ખંદોશમાંથી તડ તડ તડ કરતી ગોળીઓ વગૂટેલી હતી. કથાનો મુખી જન્મે બાનુ-

એથી આતોશોરો ચાલ્યા કર્યો. બ્રિટિશ ફોજના લશ્કરી સિપાહીઓ સાથે લડતાં લડતાં બે માણસો તો ત્યાંને ત્યાં મરણને ભેટ્યા હતા પણ એમાંથી ત્રીજો અકાલી વીર દુશ્મનના મુશ્કેલ ઘેરાને ભેદીને આખાદ રીતે છટકી જવા પામ્યો હતો. એ અકાલીનું નામ હતું ‘ખર્વાસિંહ’ કુળા. જ્યારે મરનાર બે જણના નામ હતાં જવાહરસિંહ કોટલા અને બન્ટાસિંહ ધામિયાં. આ કોટલા શહીદનો પરિચય આપણે પહેલા કરી લઈએ.

બન્ટાસિંહજી ધામિયાં કલાંના રીશ હતા. એમનો જન્મ ઈ.સ. ૧૯૦૦માં થયો હતો. નાનપણથી જ એ ચંચળ પ્રકૃતિના હતા. એમને રમતગમનનો ભારે શોખ હતો. પાંચ છ વરસના થવા એ પછી તેમને પોતાના જ ગામની સાળામાં બણરા ખેસાઈયા. ત્યાં ચાર પાંચ ચોપડી લખ્યા. પણ લખવું એમને બહુ ગમતું નહોતું થોડી વખત ધની ખેતીવાડી સંભાળી. પણ પછી ગામડાંમાં મકુ એન પડતું ન હોવાથી તેઓ લશ્કરી નોકરીમાં જોડાયા. ત્રણ વર્ષ સુધી પદ નખાની શીખ પલટા નખા તેઓ કામ કરતા હતા. ત્યાં લશ્કરી સિપાહીઓમાં મેદાની રમતોની દરીદાઈમાં તેઓ હંમેશા મોખરે રહેતા. દોડવામાં તો તેને કાંઈ પડોચી જ લાગતું નહિ.

ત્રણ વર્ષ લશ્કરી નોકરી કર્યા પછી ત્યાં પણ એનો જીવ લાગ્યો નહિ ને નોકરી છોડી ઘેર આવી ખેતીવાડીનું કામકાજ કરવા લાગ્યા. બાગર એ જ અસ્સામાં બખ્ષર અકાલી આંદોલન પંજાબમાં શરૂ થયું. ને કઈક જીવનને એ બાનુ આકર્ષાઈ અંગ્રેજો સામેની લડાઈમાં લાગ લેવા તત્તવાપડ થઇ ગયા. દોહતપુરના કમ્પેસિંહ રામગદના ઉદયસિંહ તથા આંદોલનના મુખ્ય નેતા કિમનસિંહ મગનજીની કાન્તિકરી સાહમપૂર્વે યોજનાઓ સામનોને બન્ટાસિંહના મનમાં પણ શરતતન વ્યાપી ગયું. અને

આખરીના જંગમાં સિપાહી બની લડવાની તબક્કા
એના દિલમાં પેદા થયું. તેઓ બહુમત્તે અકાલી-
દળમાં જોડાઈ ગયા.

૧૯૧૪-૧૫ની ગદરની દિલચાલમાં જોડાણેલા
અનેક શીખ દેશબંધોને પગસે ચાલીને તેમણે પોતાનું
સર્વસ્વ આ દિલચાલ પાછળ અર્પણ કરી દીધું
હતું. આમ છતાં જેમ જેમ દિલચાલ જોર પકડતી
ગઈ અને સરકારનું દબાવું વધતું ગયું તેમ તેમ
શેજનરોજના ખાવાબધીવા માટે નેમ જ આંદોલન
માટે, શસ્ત્રો એકઠા કરવા માટે નાજાંની સખત તબી
જીખાવા લાગી. આથી તેમને ધાડ પાડવાને માગ
પણ મદદ કરવા પડ્યો.

એક દિવસની વાત છે. નાધુની તબી દૂર
કરવા ૧૯૧૩માં બન્તાસિંહની રાહબરી નીચે
જનરોજ નામના ગામમાં બહુમત્તે અકાલીઓએ ધાડ
પાડી. રોશન મારતરવા ધરમા ધુસી તેના માલ-
મિલકત શોક વગેરે જે કંઈ હોય તે લૂંટવાનું શક
હતું. લૂંટકાટ માત્ર હતી એ વખતે ટોળીના જ
એક માણસે રોશન મારતરની ધરની ઓ ઉપર
કુદાઈ કરી તેની આજ્ઞા લેવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ
ધમસાબુમાં ખીજ માણસોની અવરજવર શરૂ થતાં
એ વાત અટકી ગયેલી. આમ બધું ચાલતું હતું
એટલામાં બન્તાસિંહ પોતે એ જોરડીમા આવી
ચડ્યા. તેણે કહ્યું, 'માતાજી ધરેણા ઉતારી દો.
દેશને જરૂર છે. અમે પુરૂષ માણસ. તમે સ્ત્રી ભવિ
છો. અમારાથી તમને ન અડાય. અહીંએ તો
પાતક લાગે.'

આ વાત સાંભળી પેલી સ્ત્રીએ આંસુભરી આંખે
એમના જ દેહના એક મિનિટ પોતાની આગર ઉપર
હાથ નાખવા કેવા પ્રયત્ન કર્યો હતો એ વાત
હકી સંજ્ઞાળી.

આ સાબળતાં જ બન્તાસિંહની આંખોમાંથી
તણખા ઝરવા લાગ્યા. એને કેંધ લાજુખી બીડ્યો.
શુસ્કથી લાલચોળ ધક એ જ વખતે એ નીચ
માણસને શિક્ષા કરવા એના ઉપર તલચરનો છ
કર્યો. પણ ખીજ માણસો આડા પડવાથી નિશાન
થૂકી ગયો ને પેમે માણુમ બગી ગયો. દળના

બીજા માણુમોએ તેને ઝાલી રાખી ખુજ જ અનુભવ
વિના બનાવી સમજવો ત્યારે તેનો કોપ શાન્ત પડ્યો.

બન્તાસિંહે તેમને કહ્યું, 'આવા લોભા જે
આપણા દળમાં રહેશે તો આપણા સરનામ મેજર-
વાના કામને પણ કસક લગાડશે, એક તો લૂંટકાટ
અને ધાડ પાડવાનું આ કાર્ય જ પાપથી ભરેલું છે.
લાચાર બનીને એ દેશને ખાતર દરેલું પડે છે. તેમાં
યે જે દળના લોભા પોતાની પાખી વાચનાની પૂર્તિ
કરવા જેટલા અધઃપતનને માગે જશે તો આપણું
કામ દિદિ સિદ્ધ થશે નહિ. આને કાંઈ ધંધાદારી
ગઢગીરી રમે સમજે. એવાનું અહીં કામ નથી.
વિપ્લવનું કામ તો ખાંડાની ધાર પર ચાલવા જેવું
છે. તમામ પ્રકારના સ્થલ, મોદ ને લાક્ષ્ય છોડીને
દેશને માટે કામ કરે.'

આ બનાવ પછી તે પોતાના કામ વિષે વિશેષ
ભગ્ન બની ગયા. બહુમત્તે અકાલી દળના કાર્યક્રમ
કુળજ તે બરાબર કામ કરવા લાગ્યા અને અનેક
દેશરોડીઓને ચુલ્હાડ દહ તેણે ધમસદન પદોંચાડ્યા.
એ જ વર્ષમાં ૧૯૨૩ના આર્થની ૧૧મી તારીખે
પોલીસના એક માણસ નંબરદાર છુટાના ધર ઉપર
ચડાઈ કરી ધરમાં ને ધરમાં જ મારી નાખ્યો. આ
માણસ અકાલી વીરો સંબધી ખાતમી પદોંચાડતો
હતો અને અકાલીઓને પકડતી કંઈને કાંઈએ
ચઢાવવામાં મદદગાર બન્યો હતો.

હવે તો પોલીસના ચોપડામાં તેના શૂનાઓની
નોખ થઈ ચૂકી હતી અને પોલીસે તેને ખદારવટિયા
તરીકે ગદેર કર્યો હતો. બન્તાસિંહના માથા માટે
મોટી રકમનું કનામ પણ જનરોજ યર્થ ગયું હતું.
રાત દિવસ પોલીસ એની પાછળ પડી હતી. પણ
બન્તાસિંહને પકડવે સહેલ ન હતો. ધમ્મીયે વાર
પોલીસોની સંખ્યા વધારે દોવા છતાં બન્તાસિંહ
એવી તો ગપટ મારતો કે પોલીસના છકા છૂટી જતા.
પોલીસના ઘેરાને ભેડીને એ નાસી જતો. એક
વખત જંગલમાં થોડા ધોડસરાર લશ્કરી સિપાહીઓ
સાથે તેને ભેટો થઈ ગયો. બન્તાસિંહ એકલાએ
તેને પકડવામાં ને બરી બંદૂક તેમની સામે તાકીને
લેતો રહ્યો. ધોડસવારોએ આ જીવ સંરક્ષતો

મામત્રે જોયો. સાચા મોહને રંગના આવેલો જોઈ તેઓ સામનો કરી સિવાય જ ત્યાંથી નાસી ગયા.

જનતાસિંહ ધામિયાના સાહસ વિષેની અનેક વાતો એ જમાનામાં પ્રચલિત બની હતી. આખા પંજાબમાં ધર ધરની કઠાણી બની ગઈ હતી. કહેવાય છે કે એક વખત જનતાસિંહ એકલા એક લશ્કરી હાવણીમાં ધૂરી ગયા હતા ને રસાલાના પહેરગીરની નજર સામે જ એક સુદર ઘોડી તથા શણકા લીનવીને નાસી ગયા હતા.

આમ અત્યાર સુધી પોલીસોને હાથતાળી છપ નાસી જવામાં, છટકી જવામાં ને જરાજર સફળ થયા હતા પણ ૧૬૨૩ના ડિસેમ્બર મહિનાની ૨૩મી તારીખે એ બારે મોટી જૂલયાપ ખાઇ ગયા ને સિપાહીઓના ઘેરામાં સપડાઈ ગયા. જગતસિંહ નામના એક દેશદ્રોહીની મદદથી પોલીસ તેમને સપડાવવામાં સફળ બની. જગતસિંહ ભલંધરથી દસ બાર માફલ દૂર આવેલા શામચુરાથી ગામનો વતની હતો. તે ક્રાંતિકારી દળ સાથે જોડાયેલો છે એવી તેના ઉપર પોલીસને શકા આવતા તેને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યો. ગિરફતારી પછી પોલીસે તેને થોડો મેથીપાક જમાડ્યો ને ડરાવી ધમકાવી ખાતમી આપવા દરજ પાડી. તેણે હાથ જોડી કહ્યું, 'લાઇ સાહેબ કું' કંઈ જાણ્યો નથી. પણ મને એકવાર છોડી દે તો બીજા અઢારી આદેશનમાં ભાગ લેનારા નેતાઓમાંથી કેટલાકને કું પકડાવી દઈશ, આથી પોલીસે એ તેને છોડી મૂક્યો. એ પછી જગતસિંહ બીજા અઢારી આદેશન વિશે માહિતી મેળવી. આદેશનના આગેવાનોને મળી આદેશનમાં સક્રિય ભાગ લેવા તત્પરતા બતાવી. અને એ રીતે થોડા વખતમાં જ તે આગેવાનોના વિશ્વસપાત્ર બની ગયો. થોડો વખત આમ તેમ વીળવ્યા પછી એક દિવસ સામ જોઈ તેને જનતાસિંહ, જવાહરસિંહ, મોટલા તથા બર્ધાસિંહ કુચ્છને પોતાને ઘેર નિમત્રણ આપ્યું એની સારી એવી સરખા કરી. થોડા વખત આ રીતે પોતાના જ ધરમાં ત્રણ ક્રાંતિકારીઓને પોલીસ ત્યાંથી તે કંઈક ખાવાનું લેવાને બદલે ધરના બહાર નીકળી ગયાને

પોલીસ થાણે જઈને ખબર આપી. એ પછી થોડા કલાક વીતી ગયા તુરત જ પોલીસોની મજબૂત ટુકડીઓએ આવી આખા ગામને ઘેરી લીધું.

ત્યારે જનતાસિંહ ધામિયા અને તેના સાથી-દારોએ જાણ્યું કે પોતે ચારે બાજુથી ઘેરાઈ ગયા છે. સિપાહીઓની ફોજ ચોગરદમ વીંટળાઈ વળી છે. ત્યારે તેઓ જગતસિંહના મકાનમાંથી ફરીને બહાર નીકળી ગયા ને ચોરામાં જઈ ચડી ગયા, તેઓ શત્રુઓનો સામનો કરી તેની સાથે ગોળીઓની ત્રમજટ મોલાવી લડતા લડતા મરવા માગતા હતા. લડાઈના વ્યૂહની દૃષ્ટિએ આ જમા 'ખૂમ જ' યોગ્ય હતી. ચોરાની દિવાલો પાછળ મોરચા બાંધી તેઓ સરકારી ગોળીમારના સામનો વળતા ગોળીમારથી કરવા લાગ્યા. એક બાજુ ફોજ સિપાહીઓની આખી પલટન અને બીજી બાજુ ફક્ત ત્રણ જણ. પણ ત્રણ જણ એટલા બહાદુર હતા અને મરણિયા ચક્રને ઝૂંચતા હતા કે કલાકો સુધી દુશ્મનો સામે ટક્કર ઝીલવામાં તેઓ સફળ થયા. સરકારી લશ્કરના ઉપરી અમલદારોએ જોયું કે આ રીતે ફક્ત બે-ત્રણથી સામનો કરવાથી કંઈ પરિણામ આવશે નહિ ત્યારે તેઓએ રેતંગનનો ઉપયોગ કરવાને કુકમ કર્યો. આમ છતાં જે ત્રણ બહાદુરો વીરતાથી ઝૂંચતા ઝૂંચતા મોરચો સભાળી રહ્યા હતા. છેવટે પોલીસ અમલદારો શાક્યા. બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ જતા તેમણે મકાનને આગ લગાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને તેના અમલ કરવા માટે સિપાહીઓને ૫૫ વતી પેટ્રોલ છાટવાનો કુકમ કર્યો. ચોરાના મકાન ઉપર પેટ્રોલની લાખી મોટી મેડ લીડી અને એના સતત મારાંથી ચોરાની દિવાલ હાપ્ક વગેરે તરબતર થવા લાગ્યા એ પછી દૂરથી સળગતા કાકડ ફેંકી મકાનને આગ લગાડી.

હવે આ બળતા મકાનમાં ઝાંઝો વખત ટકાશે નહિ એમ લાગતા તેઓ બહાર નીકળ્યા. બંને બાજુથી ગોળીઓનો વરમાદ તો ચાલુ જ હતો એવામાં જવાહરસિંહ મોટલાને એક ગોળી લાગતા જ તે ત્યાં જ દળી પડ્યો.

હવે બન્ટાસિંહે નાસી છટવા પ્રવાસ કર્યો એવામાં સનનન કરતાં બીજી જોળી આરી બન્ટાસિંહને વીંધતી ગઇ. લડી લડીને થાક્યા હતા તેમાં જોળી લાગતા જખમમાંથી લોહી નીકળવા માંડ્યું અને બન્ટાસિંહની આંખે અધારા ઉતરવા ચડ્યા હવે. ચાર ડગલાં બેટલી ચાલવાની કે વગરે વખત મેરવે: સંભાળીને લડવાની તાકાત તેમનામાં રહી નહિ આથી તેમણે ત્રીજા સાથીદારને કહ્યું, 'બર્ધામસિંહ, તમે નાસી છૂટો. હવે વધુ વખત ટક્કર ઝીંકી શકાય તેમ નથી. જો તમારાથી આ ઘેરા તોડીને નાસી શકાય તો નાસી જાવ. ફરી ક્યારેક મોઢા મળે ત્યારે આનો બદલો લેજો ને હિસાબ સરલાર કરી નાખજો. જતા પહેલાં એક છેવટની વિનંતી કરી લઉં. લો આ રિવોલ્વર ને એક જોળી મારા માથામાં કે છતીમાં મારી ખેંચ ખવાસ કરી દે. શુભતે જીવ દુઃખમનના હાથમાં પડવાની મારી ઠગ્યા નથી. તેમને હાથે રીખાઈને અથવા હડધૂત થઈને મરવા કરતાં હું દોરતને હાથે છટકારો મેળવવાનું વધારે પસંદ કરું છું'

આ સામ્રાજીને બર્ધામસિંહની આખમ આસુ આવી ગયા. તેને મનમાં થયું અરે ભગવાન આ કેવી દશા થઇ. એક બાજુ એક સાથી તો જોળી ખાઈને લોહીના ખાખોચિયામાં પડ્યો છે, બીજો સાથી જીવનમરણનું છેલ્લું કુહ બેનતો ખેલતો એને વિનંતી કરી રહ્યો છે. એક દોરત બીજા દોરતને જોળી મારવાની આગળી કરી રહ્યો છે! કેવી કચ્છુ પરિસ્થિતિ!

બર્ધામસિંહ ધડીબર ચૂંચ્યો. શું કરવું શું ન કરવું તેની એને સમજ ન પડી. એક બાજુ પોતાને હાથે જ પોતાના પરમ પ્યારા મિત્રને જોળીએ દેવાની વાત છે બીજી બાજુ એની અંતિમ ડુંગળ પૂરી કરવાની વાત છે. બેમાંથી એકેય વિચાર અમલમાં મૂકતાં તેનો જીવ ન ચાલ્યો. પણ વિચાર કરતાં કરતાં અધકારમાં એને પ્રકાશની નાની રેખા દેખાઈ ગઈ. દાણવારમાં તેણે નિષ્ક્રિય કરી લીધો. બર્ધામસિંહે પોતાની રિવોલ્વર બરીને લાગો હાથ કરી બન્ટાસિંહના

સિંહના હાથમાં આપી ને આંખમાં આંસુ સાથે મહાદિત કંઠે બોલ્યો,

'ભાઈ, અત્યાર સુધીમાં આ હાથ વડે કેટલીયે હત્યા કરી છે. કેટલીયે વાર જરાપણ અયકાયા સિવાય બેધડક દુરમનો ઉપર જોળીઓ છોડી છે. અને મનમાં એનો જરીયે યડકો લાગ્યો નથી પણ પોતાના પ્યારા સાથી દિલોગ્ગન મિત્ર ઉપર જોળી છેડવી પડશે એ તો સ્વપ્ને પણ ધાયું ન હતું. એ વાત મારાથી મની શકે તેમ નથી. પણ લો આ રિવોલ્વર જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે પોતે જ પોતાને હાથે જોળી ખાઈ છટકારો મેળવી લેજો.'

આટલું કહેતા તો તેની આંખોમાંથી આંસુને વેગ વધી ગયો ફરી એકવાર ધાવણ બન્ટાસિંહને પોતાના પ્રિય સાથીને છતીએ લગાવી પ્રેમપૂર્વક બેટકા અને એમની છેવટની વિદાય લઇ વીજળીના સળકારાની પેઠે શત્રુઓના કળવાળને ચારીને બહાર નીકળી ગયા. બે-ત્રણ પોલીસોએ એને પકડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એની કાળજીળ બંદુકમાંથી સન સન કરતી છૂટેલી જોળીઓએ તેમને પાડી દીધા. એ પછી કોઈ પોલીસની એની પાછળ પકડવાની હિંમત આવી નહિ.

આ બાજુ ચોરાનું મકાન લાડમડ કરતું બંગી રહ્યું હતું ને એની આગની લપટો બમવા નેમની જોમ આખા ગામની ઉપર વટ થઈને ઉડી રહી હતી. આકાશના જાપરા સુધી ધૂમાડાનો ધાંમયો ગોબો થઇ ગયો હતો. બીજી બાજુ જોળીઓ વછટી રહી હતી. જરામર એ જ વખતે બન્ટાસિંહની જોળીનો અવજ સલગાયો. આ રીતે પંચમના એ ક્રાંતિકારી વીર શિટિશ સામાન્યની રક્તચુદાર ફેજ સાથે લડતા લડતાં જન્મી ગયો ને શત્રુને હાથે જીવતો ઝળાવા કરતા પોતાને જ હાથે પોતાનો અંત આણી પરતોક સિધાવી ગયો. એનું મૃત તરીર ચોરાની એ ધગધગતી આગમાં બળીને બરમીશૂત થઈ ગયું. આ રીતે બન્ટાસિંહ ધામિયાં વીરગતિને પામ્યા. બન્ટાસિંહની એ વખતે ફક્ત ૨૩ વરસની ઉંમર હતી.

શબ્દની શક્તિ !

મિરિતશ'કર કે. વ્યાસ

[ભાષા-શબ્દની શક્તિ એટલી બધી અસરકારક છે કે સલજલા માનવી પણ તેથી મુગ્ધ બની જાય છે. પરંતુ ભાષા શુદ્ધ, શબ્દ ચોખ્ખા અને સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ. એટલી ભાષાની વિશુદ્ધિ, એટલી શબ્દની સત્ય ચાલુ અને સાચવણી તેટલી જ એની શક્તિ

આ અંગે એક અનન્ય દૃષ્ટાંત યાદ આવી જાય છે. ■ તો એક નાનકડા માનવીનું, અને તે પણ એક નાનકડા મામમા રહી શિક્ષકશક્તિ કરનારનું જીવંત પશુ આપણા મઠિ તે એક જાન્ય ગ્રેસ ગ્રસ ગ બની જાય છે.]

જીવરામ ભારતર જાતે બ્રાહ્મણ. સીનીયર ચઇ સરકારી (એ વખતની એજન્સીની) એક ગ્રામડાની શાળાના શિક્ષક. પોતે સરકૃત પણ સારુ જાણતા લખાવવામા એવા નિષાવાન કે ગમે તે વિદ્યાર્થીને પોતાના પુત્ર તરીકે મળીને લખાવે સતત કાળજી, આત્મીય વિશ્વાસ અને પ્રેમ, એક જાવના અને નિષ્ઠા લસ નિર્મળ નિસ્વાઈ જીવન એટલે વિદ્યાર્થીઓની મમતા સાથે ગામગોડાની પણ તેમણે સારી એવી આહવા મેળવી તેમના અતરમા એક જગતનું માનમયું સ્થાન મેળવ્યું હતું.

ભાષા અંગે એમને ભારે ગૌરવ શુદ્ધ સચોટ ભાષા; શબ્દના સારા ઉચ્ચાર અને સત્ય સાંસ્કૃતિક અને સાચા રૂપના લખાણ-એ માટે તો તે જાનિ ત્યા ખાસ કાળજી રાખે. જેમ દરેકે દરેક શબ્દ લખવામા-તેની જોડણી અને ધ્વનિ દીર્ઘ માટે ખાસ કાળજી રાખે તેવી જ કાળજી તેમના ઉચ્ચાર માટે પણ રાખે! જરાક જૂલ દેખાવ કે નજીવી ક્ષતિ જણાઈ કે તરત જ તાફી પડતા. “સત્ય ઉચ્ચાર-સાચી ભાષા!”

તેમનો દરેકે દરેક વિદ્યાર્થી પશુ આથી ભાષાના લખાણમા કે ઉચ્ચારમા પણ ગૌરવ જાનું લેત્ય આપે તે જ્યા ત્યા કહેતા ભાષા-શબ્દ શુદ્ધિ તે જ તમારી શક્તિ સાચી જેની ભાસા જેના ગર્વ શુદ્ધ અને જૂલ વિનાના તેની શક્તિ અખડ દિવ્ય પ્રભાવવાળી, અને જે દેશના માનવીની ભાષા આમ શુદ્ધ અને શક્તિશાળી તે દેશની આગાહી અને સમૃદ્ધિ પણ એવી જ ઉચ્ચ અને તે દેશનું સ્થાન પણ તેટલું જ ગૌરવશીન તેમના સરકાર પણ તેવા જ લાય અને પ્રમદનીય અને આ સિદ્ધાંતના સમર્થનમા

જીવરામ ભારતર કહેતા, “સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદ ન્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે પ્રથમ તે વિશ્વધર્મ પરિષદમા જતા હતા ત્યારે તેમને અને તેમના પહેરવેશને જોઈ એક મહિલાએ થોડીક દીકા કરી લીધી. પૂજ્ય સ્વામીજી જરા પશુ તે વખતે બોલ્યા નહિ કે લામ-ગ્રી-વશ પણ ન થયા. પરંતુ ન્યારે તેઓ ભાષણ આપવા બેસા થયા અને તેમની એ શક્તિશાળી શુદ્ધ ભાષા તે બાધએ સામગ્રી ત્યારે તે અત્યંત વિમાસણમા પડી ગઈ. અને ભાષણ પૂરુ થયા પછી સ્વામીજીને પગે લાગી તેમની સમા આગ્રી રહી આવેા છે શુદ્ધ ભાષાનો અને તેના જ સત્ય સાંસ્કૃતિક શક્તિશાળી શબ્દોનો પ્રભાવ ભાષા એ સરકારનો અરીસો છે.”

જીવરામ ભારતર જાતે બ્રાહ્મણ હતા એટલે તેમનો સ્વભાવ પણ તેવા જ નિષ્ઠાલસ. તડને ફડ કેઠને કહી દેવું હોય તો કહી પણ નાખે એમાયે ખાસ કરી ભણેલા માણસો ન્યારે ભાષાના શબ્દોનો ઉચ્ચાર ખોટા કરે કે લખવામા જોડણી અશુદ્ધ કરે ત્યારે તો તેઓ ઉકળી બેઠતા

એજન્સીની શાળાઓમા દર વરસે એજન્સી-અંગ્રેજ સરકારનો અધિકારી પગીક્ષા લેવા આવે એક વખત એવા ઠાઈ અધિકારી આવતા કે જે ટને બાંધે ત બોલે, રૂને જાને રી બોલે, જાને બાંધે પણ ર ઉચ્ચારે. પરીક્ષા લેતા લેતા આમ ખોટા ઉચ્ચાર થાય ત્યારે કે શ્રુત લેખન વિદ્યાર્થીને તે અધિકારી લખાવે ત્યારે આશ્ચર્ય અશુદ્ધ ઉચ્ચાર કરે ત્યારે તરત જ જીવરામ ભારતર તાફી બેઠે. દાખલા તરીકે “સ્ટેશન” લખાવતું હોય કે “અમૃત” લખાવતું હોય ત્યારે પેન્ડે અધિકારી “સ્ટેશન” કે “અમરીન” બોલે

કે નળ 'ને બદલે 'નર' ઉચ્ચારે ત્યારે જીવરામ માસ્તર સાચા શબ્દો મોઢેથી બોલે આમ ન્યા ત્યા જીવરામ માસ્તર પેતા અધિકારીના કામમાં વચ્ચે જ બોલે વળી અધૂરામાં પૂરું થવાનું તે અધિકારીએ લખાનું 'નરરાગ કમથ તીના સવય વરમા અશવ નેડીને નિકરમે '

જીવરામ મારતરે તરત જ તે વાક્ય સામગી મોઢેથી બોલી તે વાક્ય સાચું કહ્યું 'નળરાગ કમથ તીના સવય વરમા અશ નેડીને નીકરમેલો '

બસ, આથી તો અધિકારી ખિન્ન થઈ ગયો 'મારા કામમાં દખલગીરી! ગમે તેવો હું તમારો અધિકારી તમે મારા તાળામાં ને તમે મરી જાવ કહો'

માસ્તરે તો તરતે કહી કહી દીધું 'હવેના અધિકારી સાચા ને હું તમારો તામેદાર પણ સાચો છતાં જ્યારે તમે શિક્ષિત છો વિદ્યાર્થીઓની કસોટી કરી તેમને કારિજનો બનાવવાનો હેતુ ધમકાવો છો ત્યારે મારા કરતા તો તમારો જવાબદાર વધારે કે તેઓની ભાષા જરા પણ ક્ષતિવાળી ન હોવી જોઈએ ને શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં જ આમ તમારા જેવા અશુદ્ધ ભાષી કે ખોટી જોડણી કરનારા અધિકારીઓ હોય તો શિક્ષણ ખાતું લાગે છે '

આમ, બળતામાં ઘી હોમણ અધિકારીએ તો શરૂઆત એજન્ટને રિપોર્ટ કરી ચૂક્યો કે માસ્તરે મને વ્યવમાનિત કર્યા છે તેમણે મારા કામમાં દખલ ગીરી કરી છે '

આ વખતે એજન્સીની નોકરી કરતી તે ગોરવ ગણાતું એક નનામાં નાની નોકરી પણ જે એજન્સીની મળે તો લોકો ખુશ થઈ જતા અને આવી નોકરી મેળવવા માટે તનતોડ મહેનત કરતા

ન્યારે ગામલોકોને ખબર મળી કે માસ્તર વિઠ્ઠલ પેલા અધિકારીએ રિપોર્ટ કરી ચૂક્યો છે ત્યારે કેટલાક માસ્તરને સમજાવવા આવ્યા કે 'માસ્તર! બૂલ માટે ક્ષમા માગી લો ' આ સાંભળી માસ્તર તો એવા જ અડગ રહી બોલ્યા 'તો માટે માફી મશ્યુ કે મે કંઈ બૂલ કરી જ નથી '

'પણ પેલા સાહેબને ખોટું લાગ્યું છે '

'તે તો મનમાં ગમે તે ગણે એવા અશુદ્ધ બોલ

નારા કે ભાષાના યાન વિનાના અધિકારી ને શરૂ થઈ જતા જીવનમાં આવી એકાગ્રજીવી રૂતિ દાખવે તે તેને માટે ખરેખર તે જ જવાબદાર છે અને ખાતાએ તેને ચોક્કસ શિક્ષા કરી તેમને સાચી સમજણ આપવી જોઈએ '

ગામલોકો માસ્તરના આદર્શ જીવન વિશે જાણતા હતા છતાં માસ્તર નિર્દોષ હોય ખોટી રીતે હેરાન થઈ જાય કે તેમની નોકરીને હરકત આવે તે માટે તેઓ ચિંતાતુર હતા એટલે વળી કોઈએ કહ્યું, 'માસ્તર! તમે કહો છો એ બધું સાચું, પણ કેટલીકવાર આપણે પ્રસંગ જોઈ વર્તણૂં જોઈએ '

'એમાં પ્રસંગ એવા જેવું શું ?' માસ્તરે તો બેઠકની ઊંઠા

'પણ સત્તા આમળ શાણપણ શા કામતું ?'

'એવી ને સત્તા દુરપયોગ કરી નિર્દોષને તુકસાન કરે તો તે સત્તા જ નથી ' માસ્તર જવાબ દેતા અને નિખાલસપણે ન્યા ત્યા કહેતા, 'સત્યના મુખ'ને છાવડે દાકેય દકાઇ રાખવા કોઈ શક્તિમાન નથી '

એવામાં પેતા અધિકારીના રિપોર્ટ અંગે ગોરા એજન્ટ તરફથી માસ્તરને ચું કહેવાતું છે તે માટે અત્યુત્તર આપવા કુકમ આ થો આ વખતે પણ ગામના સમજી લોકોએ માસ્તરને ક્ષમા માગી પેતાની નોકરીને કોઈ તુકસાન ન થાય તેવા જવાબ આપવા સલાહ આપી છતાં જીવરામ માસ્તરે તો જો તે હકીકત સાચી રીતે બની તે બધી લખી અને છેવટે ભાષાના શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા શુદ્ધ જોડણીવાળી ભાષા અંગે એક સરસ નાનકડો નિબંધ લખી સકાય તેવો અભિપ્રાય પણ ટાકી મોકલ્યો

કેટલાકને એમ થયું કે વેલિયો માસ્તર હવે નક્કી નોકરી પ્રમાણે અને એ જાણવા પણ કેટલાક અત્યુત્તર થઈ તેવા કુકમની રાહ જોતા રહ્યા પરંતુ તેઓની નવાઈ વધારે મજબૂત બને તેમ થયું ગોરા એજન્ટનો પત્ર આવ્યો, 'ખોલે માસ્તરને રનર મળી આ અંગે નિર્ણય લેવા વિચારે છે '

ગોરા એજન્ટ જાતે આમ આવે એટલે તો પછી આકાશ-પાતાળ એક થઈ જશે કે શું ? એવી અને

બીજી કેટલીયે કલ્પનાઓ લોકો કલ્પા કરવા લાગ્યા. કેટલાક માસ્તર પ્રતિ સહાનુભૂતિ, દર્શાવવા માંડ્યા.

ગોરા એજન્ટ આવ્યો. ગ્રામને પાદર તંત્રમાં પડાવ નાખ્યો. માસ્તરને સવારે મળવા નક્કી થયું. માસ્તર તો સવારે સુરર કરેલા સમયે ગોરા એજન્ટને મળવા ગયા. માસ્તરે વંદન કર્યા. ગોરાએ તે ક્ષીલ્યા. માસ્તરને ખુરશી પર બેસવા કહ્યું અને પછી એક પછી એક વાતની કડી મેળવવા માંડ્યો. માસ્તરે તો નિખાલસ લાવે પોતે પોતાના પ્રત્યુત્તરમાં જે કહ્યું હતું તે બધું કહ્યું, અને છેલ્લે પોતે આપેલ અભિપ્રાય પણ આ વખતે તેવા જ લાવે જણાવ્યા ગોરા એજન્ટ તો સાંભળતો જાય ને ચલકતો જાય. અને પછી તો ખુશ થઈ માસ્તર સાથે બીજી કેટલીયે વાતો કરી કે જેમાં મીમ્સ ભાગવતની પણ કેટલીક આધાર-ભૂત શ્રીકૃષ્ણ જીવનની કથા વાતો પણ આવી જતી હતી.

ગોરા એજન્ટ સિક્કિત હતો સાથે સાહિત્યનો પણ શોખીન હતો. તે માસ્તરના વિચાર જણી માસ્તરની ભાષા શુદ્ધિ માટેની પ્રીતિ જોઈ ધણી જ ખુશ થયો. તેણે માસ્તરને અભિનંદન આપી સારા જીવે માસ્તર માટે અભિપ્રાય પણ આપી દીધો. પેલા અધિકારીનો રિપોર્ટને પરત કરતાં તેણે જણાવ્યું : 'મે' માસ્તરની રૂબરૂ મુલાકાત લીધી તેમની સાથે વાતચીત કરી અને સત્ય હકીકત જણી છે આથી મારી ખાતરી થઈ છે કે માસ્તરની જગ્યા પણ જૂઠા થઈ નથી. તેમણે તો પોતાની ફરજ કાળજીપૂર્વક બજાવી છે. તેમને આ માટે ચોખ્ખું ઉત્તેજન મળવું જોઈએ. એ માટે મારા એમને ખાસ અભિનંદન.'

અને આ આખાય પ્રકરણને દાખલે દાખલ કરતાં આખરે ગોરા એજન્ટે નોંધ લીધી. 'જે દેશમાં માસ્તર જેવા ભાષાનાં શુદ્ધ ઉચ્ચાર અને લખાણ માટે કાળજી રાખનારા છે, જે લોકોની ભાષા આટલી શુદ્ધ અને ભવ્ય છે, જેમાં શબ્દો શક્તિશાળી છે ને જેમનાં ઉચ્ચાર સ્પષ્ટ અને ભાવભર્યા છે તેમનું જીવન ખરેખર ધન્ય છે. તેવા લોકોથી તેમનો દેશ ખરેખર આપાદ છે અને સર્વ રીતે સમૃદ્ધ છે.'

આપણે ત્યાં પણ ભાષા અંગે આનું આનું બની રહે છે. લલપાત્ર ઉત્તેજન આપવામાં તેનો મહોળા ઉપયોગ કરવામાં અને એવી રીતે પ્રચાર સારી રીતે થાય છે. છતાં શુદ્ધ ઉચ્ચાર, ખરી જોડણી અને શબ્દની સારી એવી શક્તિને માટે આપણે કેટલી કાળજી રાખીએ છીએ? અથવા એ અંગે કોઈ ખાસ પ્રચાર કે પ્રમાણને સારી રીતે અમલમાં મૂકવા પ્રયાસ થાય છે? આપણે ત્યાં ઘણું એવા પુસ્તકો, ઘણા પત્રો, અને ઘણી એવી સંસ્થાઓમાં આપણી શુદ્ધ ભાષા કે જોડણી માટે કેવી બેકદરબરી બેકાળજી રાખીએ છીએ એનું કોઈ દિવસ આપણે ખ્યાલ આપ્યું છે? ગમે તેમ છાપી નાખો ને પછી ત્યાં ત્યાં જેમ તેમ જેટલા હાથ આવે તેટલા શબ્દો માટે શુદ્ધિ પત્રક મુકવાથી ભાષા-શબ્દની ક્ષતિ દૂર થઈ શકશે? કે ગમે તેમ ઉચ્ચાર કરવાથી કે ગમે તે રીતે લખવાથી ભાષાનું ગૌરવ ટકી રહેશે?

આવા આવા પ્રશ્નોનાં શાંતપણે વિચાર કરવાનો રહે છે.

*

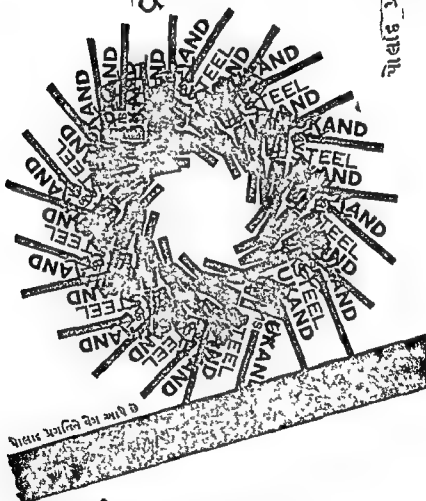
સામાર સ્વીકાર

યશ પ્રકાશન : વડોદરા

૧. જુલુ પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૬૫
લેખક : શ્રી વિનોબાજી પૃથ સંખ્યા : ૧૩૦ કિંમત ૧/૨૫
૨. વિનોબા સાથે બાળપણમાં
લેખક : શ્રી જાળજોના લાલે. પૃથ સંખ્યા : ૪૦ કિંમત ૦/૫૦
૩. નામરમરણ પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૬૫
લેખક : શ્રી વિનોબાજી પૃથ સંખ્યા : ૮૦ કિંમત ૦/૫૦

પોલાદ પ્રગતિન વેગ આપે છે

વેગ આપે છે

પોલાદ પ્રગતિન વેગ આપે છે

પુલ્કે
એટલે
પોલાદ

રાષ્ટ્રના ભવિષ્ય માટે
ઉદારતાથી મુખ્ય આપે

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ : NOBISUCE

મિલ સ્થળ :

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાઈપુર

જિ. થ'પારણ (બિહાર)

(ગ્રામ : KANORIA)

• રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪ ...	૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની ખજોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પૂરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રામકૃષ્ણની સ્તુતિઓ	૦-૩૫

વૈષ્ણવજન

કથાક મંત્રિક

મતના રસ્તા
શોધી ચકતી
કરી દે છે.

નથી, તે કવા
'શોધવાદ'
ર આલે છે,

સ્વસ્થ બનતું
ચાલિ રહેલી
તેને કોણ
આની જેમ
નતની બૂલ

ડિ તેથી મન
, જેમ કે,
હો દ છે,
જી કાપતી

ડિ કુ.ખર્ચો
। પ્રભુને એક
ની ચાલિ

અનુક્રમ

૧૫ દુઃખનું કોષિકા...

૧૧ પરિભ્રમણ...

૭૦ ત્રણ વીંટી...

૭૧ સમાધાન બહાદુરશાહ...

૭૩ કળાપ્રેમ...

૭૬ શિક્ષણ અને સંસ્કાર ..

૭૯ નસીબમાં લખ્યું હોય તો...

૮૧ શુદ્ધ-ગાંધી મિલન...

૮૨ ને રણુદોડ...

૮૫ અંધાર અને રથ યથો...

૮૬ આત્મ નામ કૃતિસંકલિત...

૯૧ ભાઈ બસવંતસિંહ ..

શુદ્ધવાલ મસ્તિકા

આશુતોષ

સુવેદ

કંઈ જોયો

મનુભાઈ દિવેલી

કુનિશી ચિત્રકાવ્ય મહાશય

મધાસી

૨૧૦ નાન પાડક

દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત

અંબાધર શુક્લ

વરિમન મહેતા

કાનિતલાલ શાહ

સંપાદક નવીન ગાંધી

સૂચના

(આકાશને)

દર માસની બારમી તારીખે આ મસિદા થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાપ્યા લખને જણાવડું. અંક શિક્ષકમાં હશે તો મોકલાયો.

રમી તે મહિને માલક વર્ષ શાય છે

* * *

આ માસિકમાં મસિદા થતા વિચારો એ તે યોગ્યતા છે સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જે તેમ માનવું નહિ.

(યોગ્યને)

વૈષ્ણવજ્ઞાનમાં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાદું, મૌલિક, તાજું હોય બેવી અપેક્ષા રહે છે. કાગળની એક બાજુ સાદીપી લખડું.

મસિદા થયેલી સામગ્રીની ઓફીસમાં સાથે અંક અને યોગ્ય પુસ્તકાર મસિદા પછી મોકલાય છે.

લખાણમાં

દેશમાં (વસ્તુ) હોય

પરદેશમાં બાર શિક્ષક

વૈષ્ણવજ્ઞાન, રૂપાવલન, ગિરિતળેટી

જૂનામઠ

: ફોન નં. ૮૮

દુઃખનું ઓસડ

શુરુદયાલ મલિક

જ્યારે માણસને કંઈ દુઃખ પડે છે, ત્યારે તેને દૂર કરવા માટે જાતજાતના રસ્તા શોધે છે; એટલે સુધી કે જ્યારે તેની બુદ્ધિ એનું દુઃખ દૂર કરવાનો કોઈ રસ્તો શોધી શકતી નથી, ત્યારે તે જ્યોતિષ પર તેમ જ જંતર-મંતર પર આધાર રાખવાનું શરૂ કરી દે છે.

પરંતુ દુઃખ દૂર કરવાની જે એક અકસીર દવા છે, તે એ અજમાવતો નથી. તે દવા છે દુઃખને શાંતિથી મૌનથી સહન કરવું. જ્યારે તેની બુદ્ધિ સુક્ષિત-પ્રયુક્તિએ શોધવાનું બંધ કરી દે છે, ત્યારે એની બુદ્ધિની પાછળ જે લગવાન છુપાયેલો છે તે બહાર આવે છે, અને એ દુખી માણસને આશ્વાસન આપે છે.

શાંતિમાં મૌનમાં બેસવાથી માણસનું ઉદ્ધિગ્ન યર્ષ ગયેલું મન ધીમે ધીમે સ્વસ્થ બનતું જાય છે, સરળ બનતું જાય છે. અને એ સ્વસ્થતામાં, સરળતામાં એક અજબ શક્તિ રહેલી છે; કારણ કે જ્યાં સુધી માણસ પોતાના દુઃખનો જ વિચાર કર્યા કરે છે અને તેને કોઈ પણ દિસાએ દૂર કરવાનો રસ્તો શોધ્યા કરે છે, ત્યાં સુધી એનો ‘અહમ્’ દુહાની જેમ મોટો ને મોટો થતો જાય છે. એનું પરિણામ છેવટે એવું આવે છે કે તે એક જાતની ભૂલ-ભ્રમભર્યામાં અટવાઈ જાય છે.

પરંતુ મૌન સેવવાથી મનને લાંબા વખત સુધી કશો ખોરાક મળતો નથી. તેથી મન સંક્રમ બનતું જાય છે. પછી પ્રભુ જે સર્વજ્ઞ છે તે માણસને રસ્તો બતાવે છે; જેમ કે, ઘણીવાર હોડી ચલાવનાર ખડાચી હલેચાં મારવાનું હોડી કંઈ બધું રામભરોસે મૂકી દે છે, અર્થાત હવા-જે પ્રભુનો પ્રાણ છે-ને આધારે હોડી સહેલકથી તુફાનમાં પડી પાણી કાપતી આગળ ચાલે છે.

‘તું-પ્રભુ જે કરે તે ખરું!’ એ જ હૃદયનો સાચો મૂળ મંત્ર છે. તેથી દુઃખમાં પ્રભુ જે કરવા ઈચ્છે છે તે એને કરવા દઇએ. તેમાં જ આપણું લાલું રહેલું છે. પણ પ્રભુને એનું કામ કરવા માટે અવકાશ તો મળવો બેધએ નો અને તે અવકાશ છે માણસના મનની.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

શાખાશ વેંકટરામ !

ભારતના બીજા સ્વદેશી સંસ્કૃતિ વંદન હશે. વેંકટરામની ઉચ્ચ ધરાવતા વેંકટરામ, અમેરિકા ખાતે વિશેષ નિપુણતા મેળવવા પરીક્ષા પણ આપનાના હતા અને અત્યાર સુધીની કારકિર્દી બારે આશરપદ દેવાથી, યશસ્વી રીતે ઉત્તીર્ણ થવાની અણી પર હતા, દરમિયાનમાં એક આઠ વર્ષના બહેરા અને મૂળા અમેરિકન છોકરાને નદીમાં ફેંપતો જોતા, અને બચાવ માટે તરફડિયા ભારતો જોઈને થી વેંકટરામ નદીમાં ફેંડી પડ્યા. તેમને પોતાને તરતા આવડતુ ન હોવાનું. તેમણે બાળકને બચાવી લીધો પણ પોતે વહેણમાં ફસાઈ પડ્યા અને મૃત્યુ પામ્યા. તેમની પાછળ એક વિધવા અને બે બાળકો પડ્યા છે અને રિકામાં તેમની પાદચીરી માટે એક ફડ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

સર્વદમન

સીસીમીના પેટરમે શહેરના વીલા કોઝીઆના પરામા સર્વદમને ફરીથી જન્મ લીધો હતો, અને પાંચ વર્ષનો એક નાનકડો સાપને બિનગીના મોઝાથી છોડાવી અને પોતાના હાથ આસપાસ વીંટી માતાને બતાવવા હર્ષભેર દોડી ગયો હતો. આવું દરેક જોઈને માતાને ચક્કર ચાલી ગયા હતા અને તેણે તાબડોલ સાપને પૂરો કરી નાખ્યો હતો પાંડોથીઓ પણ ભોગા થઈ ગયા હતા. સાપના મૃત્યુથી પાંચ વર્ષનો આ છટાસિયન નાનકડો રડવા લાગ્યો હતો અને જ્યારે તેને કહેવામાં આવ્યું કે સાપ ફરડે તો તેના ઝેરથી મૃત્યુ થાય ત્યારે તેણે ભારે પ્રત્યક્ષરૂપે જવાબ આપ્યો હતો “પણ આ સાપના મોઝા દાંત નથી તેની ખાતી મેં પહેલેથી જ કરી હતી !” સાપને વશ કરતા ગાર્ડીઓ પાસેથી આ બાળક આ વિદ્યા ક્યારે શીખ્યો હશે તે જાણવા મળ્યું નથી પરંતુ જે બિલાડી પાસેથી તેણે સાપને છોડાવ્યો હતો તે સાપ ના ઝેરથી થોડા વખતમાં મરણ પામી હતી. આવું

નિક સર્વદમનને રજા એટલી જ બાગતના છે કે તેની બદાહીની પ્રશસા કોઈએ કરી નહીં અને જેને તેણે બચાવ્યો તેને કુટુંબીઓએ મારી નાખ્યો !

ત્રિફલા-રસાયન

મુળમરો, ચોપાટી અને ભેળ એ ત્રણનું જે એકમ બને છે તે અવિભક્ત છે. ૧૫મી એપ્રિલે ભેળપૂરીવાળાઓએ મુવર્ણ જયંતિ ઉજવી અને તેમાં ખાસ કરીને કવિઓનો સુશાયરો રાખીને, ચોપાટીના ચમરમધીઓએ બારે દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરી છે. કાવ્યમાં જો ભેળપૂરી એકવાર વચ્ચાઈ જાય, અને કવિઓના મુખે તેની પ્રશસ્તિ જો લલકારાય, તો પ્રચારની દૃષ્ટિ એ તે અમોઘ શબ્દ નથી રહે છે. મુળમરો અને ત્યાં રહેતો હશે અને મેં તેની સ્થિતિમાં હશે પણ અહવાડિયે એકવાર જો ચોપાટીની ભેળ ખાંચ નહીં ત્યાં મુખી તેનો શુભરો અશાંતિમાં ફેરી મરવાનો. અહીં નાત જાત ભેદ ભાવ ગરીમ તવંગર કેઈ વર્ગ નથી-સૌ મોઝા આમળીના પાણીથી પવિત્ર થયેલ ચવાણુ એક હાથમાં પકડી ડેમા ઈલા ખાવામાં, પોતાની જાતને સમાજવાદના અગ્રેસર માને છે. મુળમરો શહેરમાં જે અનેકવિધ સંસ્થાઓ ચાલે છે તેમાં ભેળ-પૂરીનું સ્થાન મોખરે છે. અમેરિકન ઇન્ડિયા લોટની ચવડ પૂરીમાં બાકોડ પાડી, ચવડા નાખી, આમળીનું પાણી અને મસાલો ભરવાની અને ફૂગળીની કચ્છુબર જાહેરાતી પૃથ્વીયોકત્તુ અમૃત બનાવવાની કળા ભેળ લોકોએ હસ્તમન કરી અને મુળમરો ગરા ઉપર જૂરકી છાંટી, જે વાતને અરધી સગી થવા આવી છે. મુળમરો શહેર છે ત્યાંમુખી ચોપાટી અને ભેળ અમર રહેવાના.

ગુજરાતની વીરશ્રી

N. C. C. દ્વારા ગુજરાત મેટેલિયનના મી અનંતરાય શાસ્ત્રીને ઉત્તમ તાલીમ અધિકારી તરીકે ‘કેન આઈ ઓનર’ એનાયત થયું. પુરધર ખાતે તેમણે આ માટેનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યો હતો. આવું

પદ મેળવનાર તેઓ પ્રથમ મુજબતા છે. આ તાલીમ કેન્દ્રમાં સારાણે ભારતના અધિકારીઓ આવે છે અને તેમાં શાસ્ત્રી પ્રથમ આવ્યા છે. શ્રી શાસ્ત્રી ૩૦૩ કાયરીંગ નિશાનપાટમાં પણ પ્રથમ આવ્યા છે. પર્વતારોહણની તાલીમ તેઓ લઈ ચૂક્યા છે. આજે ન્યારે મુજબતાના સીમાડા સળગી બેઠ્યા છે ત્યારે મુજબતા એક આખી બેટલિયન બિલી કરે તેવી ખ્યાલેશ વડુ પડતી નહીં ગણાય.

સચોટ નિશાન

અનંકચુલમથી જે સમાચાર સાપડે છે તેની સચોટતા પહેલી દૃષ્ટિએ ભારે કાંઈક લાગે છે પણ દાખલજનના ધર્ષણના પ્રસંગોએ હમેશા અજમાવવા જેવી તે નહીં જ. પતિ અને પત્ની અરસપરસ વિદારે ત્યારે ગમે તે પરિણામ આતી શકે છે. આ કિસ્સામાં પત્ની કોલેજમાં લેકચરર હતી અને પરીક્ષા સમયે વિદ્યાર્થીઓના પેપર્સ મૂક્યાકન માટે તેમની કને આવેલા. આમ તો પતિ-પત્ની વચ્ચે ચક્રમક અગાધિ ઝડતી; પણ એક ઘર્ષણને અંતે પતિદેવે આબાદ તરફીમ અજમાવી અને જોવાના પેપર્સ ચોરી લીધા. કોલેજમાં પરિણામ માટે જવાબપત્રક પાછા આપવાનો સમય નજીક આવતા છતાં લેકચરર તે શોધી શક્યાં નહીં; પતિને વિનવણી કરી તે પણ નિષ્ફળ ગઈ; ત્યારે પણ જમાઈને સમજવવા પ્રયાસો કરી જોયા. પણ આ બાબતમાં પોતાને કાંઈ યાન હોવાનો પતિદેવે ઇન્કાર કર્યો. પરિણામ સ્પષ્ટ હતું. લેકચરર પત્નીની નોકરી તો અમ, પણ જે વિદ્યાર્થીઓનો કાંઈ વાક ન હતો તેમનું પરિણામ કંઈ રીતે જાહેર કરવું હેતુ પોલીસની મદદ લેતી પડી. તેમણે પતિવની જડતી લઈ પેપર્સ જોવી આપ્યા. આ બનાવ પડી પતિ-પત્ની વચ્ચે મુગેળ સ્થપાયો છે કે નહીં, તેમ જ હવે પડીના ધર્ષણમાં આપસ વચ્ચેનો વ્યવહાર ક્ષેત્ર રહે છે તે જણવા મળ્યું નથી પરંતુ ઝઘડવા માટે હંતેજરી રાખતા પતિદેવો અને પત્નીઓએ, જન્ને પછે તરફથી કેવી તરફીઓ અને વ્યર્થે સ્વાધ શકે છે તેનો ખ્યાલ રાખવો જરૂરી છે. સુદમાં જન્ને પછે સંપૂર્ણ ચૂપકીડી સેવિને જ, વ્યદ અમલી બનાવે છે. તે જૂથનું ન જોઈએ.

સંધર્થો સાપ

“સંધર્થો સાપ પણ કામ આવે” એ કહેવતમાં ન માનનારાઓને ઓરોટ્રેલિયા જઈ નજરે ભેળ આવવા લલામણ છે. મોટરની ચોરી થતી અટકાવવા, તેના માલિકો સીટ પર સાપનું મૂકવું મૂકી રાખે છે અને જુલેયુકે ચોર આવી ચડે તો ફૂફડો મારીને તેને લગાડી મૂકે છે. આવા સાપને દૂધ પાવા ઓરોટ્રેલિયા જેવા ડેરીઓના મુલકમાં ખાસ ખર્ચ પડતું નથી. વળી માલિક સિમોટી વગરે ત્યારે સુરની નાદે ડાહલા મજિધરની જેમ આ સાપો મનહર અભિનય આપી શકે છે. પણ ઓરોટ્રેલિયામાં બહુ સાપ થતા નથી એટલે જાહારથી આવાન કરવાની જરૂર છે અને ભારત જેવો દેશ, ન્યાં આ સાપનું પ્રમાણ સુવિશેષ છે, તેને નિકાસ માટે નવું ક્ષેત્ર સાંપડે છે. આનાથી સાડું પરદેશી ફંડિયામણ મળશે. પૈસાને જાહેલે કોઈ ચીજ રજો તે પણ ઓરોટ્રેલિયા ધકે અને દૂધની બનાવટો આપી શકશે. હવે પડી કાઢિતરો કમાઈ ડીકરો થતા કોઈ થાપ આપની વખતે ‘કળાતરો કરડે’ એમ નહીં બોલે. ભારતના માનવીના વાળની પરદેશીમાં ઘણી મામ છે કેમકે તે લીસા, લાળા અને કાળા હોવાથી ‘વીગ’ બનાવવા માટે જલુ પસદ આવે છે અને ૬૪-૬૫ વર્ષ દરમિયાન પા કરોડ રૂપિયાની કમાણી કરતી આપી હતી. વાંદરા અને વાળ પડી સાપનો ત્રીજો નંબર આવે છે જે સંપૂર્ણ ભારતીય છે અને ખીજા દેશો આને માટે હરીશાંક નહીં કરી શકે દુ.ખ એક જ વાતનું છે કે ભારતમાં તેની કદર નથી. ભારત અને લંકા વચ્ચે ભુતકાળમાં વાનરોએ સેતુ બાધી આપ્યો હતો. આજે પણ ભારતના હિતર સીમાડા હિતર રસ્તા ખાંધવા, કુંચણ પ્રદેશમાં, દૂદકા મારી શકે તેવા હનુમાન પુત્રાનો જરૂર છે. તાલીમ આપી હોય તો વાનર, માનવીનો સમેવડિયો થઈ શકે છે. ચોવી પચવર્ષીય યોજનાનો મુસદ્દો ઘણાં ચૂકો છે એટલે પાંચમી યોજનામાં વિચારવા જેવો મુદ્દો!!

અપૂર્વ રક્તદાન

અધ્ય રેડવેર્થાં પોષ્ટ-ટ્રેન તરીકે કામ કરના એક રેડવે કામદારની પત્ની માલતી મેનનને સગર્ભાસ્થા

દરમિયાન ૩૨ મા અઠવાડિયામાં, નહીં જન્મેલ બાળકને લોહી આપી જે માસ પછી, સફળ પ્રસૂતિ કરાવવા બદલ ડૉ. શીરોડકર હારતમાં અન્નેડ વિક્રમ સ્થાપી શક્યા છે. પતિ અને પત્ની લોહી વિવિધ હોવાને કારણે, માલતીબહેનના ૭ બાળકો જન્મની સાથે જ મરણ પામ્યા હતાં સાતમું મરણ અટકાવવા સેન્ટ્રલ રેલવે હોસ્પિટલમાં ઉપયોગી પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને જન્મ પછી પણ બાળકને રક્તદાન આપવામાં આવેલ. આ બાળક પુત્ર છે અને તેનું વજન ૭ પૌંડ છે તેમજ તમિલ સારી છે. માતા ઉદરમાં બાળકને લોહી અપાયેલો આ પ્રથમ કિસ્સો છે.

યુનોનું બાવિ

જ્યાં જ્યાં જે રાજ્યો વચ્ચે, સરહદ અથવા કોઈ હેતુસર અથડામણ જંગી પડે ત્યારે વચ્ચે ફેદી પડવા યુનોને સત્તા આપવાનું જનપ્રકાશ નારાયણનું સ્વન આવાકારદાયક છે. ઉચાન્ટે પણ ચેતવણી ઉચ્ચારી છે કે યુનો માત્ર ચર્ચા કરવાનું રચનાન બની રહે અને તેની ઉપયોગિતા વધુ સચોટ બને તે માટે જગતના બધા જ રાષ્ટ્રોએ પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે. ખાસ કરીને મોટી સત્તાઓને હાથે યુનોની જે અવ હેયના થાય છે તે અટકાવવી જરૂરી છે. રશિયા યુનોના લેણાપેટ પૈસા આપવાની ના પાડે કે અમેરિકા સૌની ઉપરવટ જઈ કાવે ત્યા સૈનિકો ઉતારે અથવા ખોનમારો કરે તો પછી યુનોની જરૂરિયાત ઠી રહી જ અને માટે નાના રાષ્ટ્રો લણ કરી શકે તેમ છે. તે બધાં ભેગાં થઈ એક અવાજે સુર કાઢે તો મોટી સત્તાઓએ પણ સ્વીકારવા સિવાય છૂટકો નથી. મોટી સત્તાઓનો અતારત્તા જરૂર કખરો-વાની સત્તાઓ નીકરતા બતાવે.

પાંચમી કંતાર

પંજાબના ખેતરમાં ઘાસ કાપતી ખૂનસરત ધલનાઓએ નવી દહીકન પ્રકાશમાં આણી છે. કવિવર ટાંગોરની પંક્તિનો અર્થ સુંદર અનુવાદ શ્રી મેઘણીએ કર્યો છે: “મારા નાનકડા ખેતરને રેંદે, ફું તો એકલડી” જેમ આ કોઈ અબ્ધ ગ્રામ્યનારી દોષાનું સાબિત થયું નથી પણ સમસ્યાટ અંગ્રેજ બોલતી

પાકિસ્તાની બહુસરી વડ્ડનની નાયિકાએ ટપકી પડી છે અને તેમના પેતાના એકરાર મુજબ ‘માતાહરી’ની બળ ગિણવી દેવામાં આવી છે. તાત્કેતરમાં કંઠના આક્રમણ વખતે પણ પાકિસ્તાનનું ગુપ્તચર ખાતું રિશેષ અસરકારક માલુમ પડ્યું હતું. ચીની આક્રમણ વખતે આ બાબતની આપણી નયજાણ જાહેરમાં આવી હતી અને હજી પણ તે નિર્જાતા જેમ ને તેમ ચાલુ છે. ખરેખર લડાઈના સંન્નેગોમાં પાંચમી કંતાર, લશ્કરી ક્ષિત્રેડ કરતા વધુ સારુ કામ આપે છે, આજે ભારતનું કોઈ એવું ગામકું નથી જ્યાં પાકિસ્તાનના એજન્ટો ન હોય. આ એક ખતરનાક પરિસ્થિતિ છે. પાંચમી કંતારને નાજુક કરવા સવેળા પ્રયત્નો કરવા જરૂરી છે.

શાસ્ત્રીજીની મોસ્કોયાત્રા

વડા પ્રધાન બન્ધા પછી, શાસ્ત્રીજીએ પ્રથમ મોટી પરદેશયાત્રા શરૂકરી કરી છે, અને જે અહેવાલો મળ્યા છે તે પ્રમાણે તે ઘણી સફળ થઈ છે. કંઠના આક્રમણની પાશ્વર્જીમાં આ યાત્રાની કિંમત સવિશેષ હતી. વળી અમેરિકા શરૂકરી પાકિસ્તાને ભારત સામે ઉપયોગ કરેલો અમેરિકાની યાત્રા શાસ્ત્રીજીએ મોકૂફ રાખી. બન્ને દેશના વડા પ્રધાનોની સંયુક્ત યાદીમાં બન્ને પક્ષે સાવચેતી રાખી, તેનાથી વિશ્વના રાજકારણને વધુ ન અંચવવાની ઈચ્છા જણાઈ આવે છે. પરંતુ જે ભ્રમકાથી શાસ્ત્રીજીનું સ્વાગત થયું અને અનોપચારિકતાને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું તેનાથી એક વાત સ્પષ્ટ દેખાય છે કે સોવિયેટ યુનિયનને ભારતની તટસ્થતામાં બારે રસ છે અને તેને ટકાવી રાખવા, દરેક પ્રકારે મદદ કરવા તે તૈયાર છે. નેહરુની બીનજલવાદી નીતિનું શાસ્ત્રીજીએ હારે અસરકારક સમુદ્ધન કરી બતાવ્યું. વળી નેહરુનો બાબનમાં જે તત્વ ખૂટતું હતું તે શીખતી શાસ્ત્રીજીની હાજરીથી પૂર્ય છે. લલિતાનાથ સંપ્રદાય ભારતીય જીવી રજૂ કરી શકે છે, અને લાલબહાદુરની સાથે, નિખાલસ બેઠી બની શકે છે.

મત્સ્ય-ઉદ્યોગ

ભારતનો દરિયા કિનારો હજારો માછલ લાંબો

છે. અનાદિ કાળથી મત્સ્ય દિવોગે આ દેશમાં રચાન
લીધું છે અને મત્સ્યગંધાઓ કથાઓમાં વણાઈ ગઈ
છે. તાજેતરમાં આ દિવોગને માટે અલગ કોર્પોરેશન
રચવાનો જે નિર્ણય સરકારે બહાર પાડ્યો છે તેનું
કારણ અત્તની પરિસ્થિતિ છે. જે લોકો ખોરાકમાં
માછલી અપનાવી શકે છે તેનું પ્રમાણ નાનુંસનું નથી.
વળી શાસ્ત્રીય રીતે અને આધુનિક યંત્રપદની મદદથી
આ દિવોગને વિકસાવવામાં આવે તો ભારત પરદેશોને
માછલી પૂરી પણ પાડી શકે. આ દિવોગ માં લાખો
માછલીમારો રોકાયેલા છે. દરિયામાં તો મચ્છીનો
અખૂટ ખગનો છે-તેના પૈસા મેસતા નથી-વળી
અનાજની જેમ પકવવી પડતી નથી-ખાતરની જરૂર
નથી-પાણીની જરૂર નથી માત્ર પુરુષાર્થ અને
સાધનો એમ બે વાત ખર્ચે છે અને તેથી જ અલગ
કોર્પોરેશન થતા હવે પ્રગતિની આત્રા ઝડપથી વધશે.

જવલંત વિજય

ભારતના પર્વતરોહોએ ૧૦ દિવસના ગાળામાં
૨૦ થી ૩૦મે દરમિયાન ચાર વાર એવરેસ્ટનું શિખર
સર કરીને વિક્રમ સ્થાપી દીધો છે. આગાઉ ૧૯૬૬ની
સાલમાં અમેરિકન આરોહોએ ત્રણ આવાડિયાના
ગાળામાં ત્રણ વાર શિખર સર કર્યું હતું-જે કે તે
વડા કદિન ગણાતી પવિત્ર જાગૃતિથી હવે ભારતીય
ટૂંકડીએ સાઉથ ડોન તરફથી સાફસ કર્યું હતું.
આરોહોમાંના ઘણાખરા તો પચ્ચીસી પણ નહીં
પઠાવેલા અપરિશિત યુવાનો છે તેમ આગાઉ અનુ
ભવ લઈ ચૂકેલા નેપાળી શૌરપાઓ પણ છે. નિલાધી
ઓની બંનેની એક બીટા ટૂંકડીએ જાવીશમી મે ના
શોજ જાવીશ દળર કૂટ દીધા અંદા ખજાત શિખર
સર કર્યું હતું. આ બધા કોલેજના યુવાનો
પચ્ચીસ વર્ષ નીચેના હતા એવરેસ્ટ આરોહણ
દરમિયાન, મોટે ભાગે ભારતમાં જન્મી સામગ્રીનો
ઉપયોગ થયો હતો આ જનાવડ મહત્વ એટલા
માટે છે કે ભારતનો યુવાન જગતના મોટા પણ
યુવાનની બરોમગી કરી શકે છે, અને એવરેસ્ટ
ઉપરનો વિજય બહુ ૧૬૪ નહીં, પણ રાષ્ટ્રનું
ગૌરવ ૨૬૫૪ અરશ વધારી ગણાશે.

કરમાયેલું ગુલાબ

એક વર્ષ વીત્યું-રાષ્ટ્રનું ગુલાબ કરમાવાને પણ
તેનો પમરાટ ભારતને ખૂલેખૂલે ફેરોડો દેવા અનુમતી
શકે છે. પડિત નેહરુની પ્રથમ પુણ્યતિથિ સારાયે
રાષ્ટ્રે ભારે હૃદયે યાદ કરી. આમાં મોટા વ્યક્તિ-
અને તે એક જ વ્યક્તિએ-જે સાચેસાચ તેમના
આદર્શોનું પાનન કરી બતાવ્યું હોય તો તે શાસ્ત્રીજી
છે. આ એક વર્ષના ગાળામાં, અનેક વિદ્યાર્થીઓ
વચ્ચે, તેઓ હેમખેમ બહાર નીકળ્યા છે. અનાજની
તંગીનો પ્રશ્ન, ભાષાના રમખાણો અને કચ્છમાં
પાકિસ્તાની આક્રમણ તેમ જ નેહરુ જતા વિદેશોમાં
રાષ્ટ્રની પ્રતિમાને લાગેલી ઝાંખપ અને ગીધાડાની
જેમ, જાણે નંદિયાતો પ્રદેશ હોય તેમ તૂટી પડવા
તત્પર એવા ચીન-પાકિસ્તાન ધરીમાં સાથ આપવા
તૈયારી દર્શાવતા ધ-એનેસિયા જેવા દૂર ખસી જતા
એશિયાઈ રાષ્ટ્રોના પ્રશ્ન-આમ ચોતરફ ફેલાયેલી
ધોરણેલા લાવનહાદુરે નેહરુના પગરખામાં પગ લાગીને
રાષ્ટ્રનું સુમન સ્થગ રીતે ચલાવી બતાવ્યું છે
દુનિયા પણ સમજી શકી છે કે નેહરુ જેવી પ્રયત્ન
પ્રતિભાશક્તિ ધરાવતા રાજપુરુષનો વારનો સંભાળવો
જેવી તેવી વાત નહોતી. નેહરુજી કરમાયેલું ગુલાબ
ચોડીને પણ શાસ્ત્રીજી રાષ્ટ્રની પ્રતિમાને અખડિત
રાખવા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે

કરુણ હોનારત

ગિહારના હઝારીનગ જિલ્લામાં ધોરીની
ઠાલસાની ખાણમાં થયેલી ૨૨મેની ગોઝારી હોનારતે
જરમો નેટથી માનવ જિંદગી બરખા લીધી છે.
બીજા તુકસાનની વિચિત્રો જેમ મળતી જશે તેમ વધુ
ખાલ આવતો રહેશે છે-નો સાફ વર્તનો આ ખાણનો
હતિહાસ એક પણ અકસ્માત વિનાનો છે અને તેના
ચક્રથી સમ્યક્ને પ્રમાણપત્રે પગ મળે ના છે બંધના
અકસ્માતો અટકાવવા તાકીદના અને કડક પગલા,
અનિવાર્ય કેમ હતું સુધી મનુષ્યા નથી તે નવાજ
પમાડે છે. આ કાંઈ પડેનરહેનો ખાણનો અકસ્માત
નથી. ખાણમાં અકસ્માત ગમે ત્યારે થઈ શકે છે અને
તેની ભયકરતા હમેશા ચિંતનમાં રહી છે હતું પણ
મોટું નહીં ગણાય-જે આ બંધના મહામહામની
કાર્યદક્ષ જનાવરી દોષ તો.

નશુ વીંટી

સરોહ

સલાહિદીનના સમયની વાત છે. ઈસ્લામ અને ખ્રિસ્તી ધર્મ વચ્ચેની જેદોદો ઠંડી પડી અને યહૂદી ધર્મના અનુયાયી પણ ઠીક સંખ્યામાં છે તે હકીકત જાહેર કરી શકાય તેટલી સદિધ્વુના દેખાણી, ત્યારે સલાહિદીનના ધ્યાન પર આવ્યું કે તેની રાજધાનીમાં જ એક અતિ વિદ્વાન યહૂદી રહે છે અને તેની વિદ્વાતા તેના સહધર્મીઓમાં અદ્વિતીય ગણાય છે. આ વાત સાંભળતાં સલાહિદીનને યયું કે આવા મરખીને મનને મૂંઝવતા કોયકાનો ઉકેલ પૂછી જોઉં. ચક્રાસળી કરવાનો વિચાર પણ જરૂર ઉઠે હશે. કદાચ ઇસ્લામની સર્વોપરીતા સ્વીકારવાનો હેતુ પણ હોય.

યહૂદીને બહુ માન સહિત ઇસ્લામમાં બોલાવવામાં આવ્યો. યહૂદી કુરનિશ બબલી રાજાએ નિર્દેશિત આસન પર બેઠો. સલાહિદીને તેને કહ્યું : 'મારી પ્રશ્નનસીમી છે કે મારા રાજ્યમાં તમારા જેવા વિદ્વાન વસે છે.' યહૂદીએ વિનયપૂર્વક પ્રશ્નમાં ક્યાં પણ કશું કહ્યું નહીં. સલાહિદીને થોડો સમય મોન રહી પૂછ્યું, 'હાલમાં અહીં કસામ, ખ્રિસ્તી અને યહૂદી તે ત્રણ સુખ્ય ધર્મો પ્રવર્તે છે. ખરું ને?' યહૂદીએ આ વિધાનમાં સમતિ દર્શાવી. સલાહિદીને વિશેષ પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'આ ત્રણ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ કયો?' યહૂદી સલાહિદીનની સુક્તિ કળી જઈ વિચારમાં પડી ગયો. થોડાં એક ધર્મને સર્વોપરિ કહેવાનું નેખમ તે બાબતો હતો. ઇસ્લામ કે ખ્રિસ્તી ધર્મને શ્રેષ્ઠ કહે તો તેનો તેણે પોતે કેમ સ્વીકાર કરેલ નથી તે બાબતવું પડે. અને યહૂદી ધર્મને શ્રેષ્ઠ કહે તો મોલવીઓ સાથે અચાંચાં બેતરણ પડે અને તેમ કરતા તેના પર શું વીતે તેના તેને પૂરેપૂરો ખ્યાલ હતો.

તેણે થોડો સમય વિચાર કરી સલાહિદીનને પૂછ્યું, 'નામદાર, આપનો જન્મજાન આપતા પહેલાં એક નાનકડી આખ્યાયિકા કઈ?' સલાહિદીને દર્સીને કહ્યું, 'જરૂર કહો.' યહૂદીએ વાત શરૂ કરી. 'ધણા ધણાં યયો પહેલાં એક ભારે દોનતવત પ્રુપ્ત ચાઈ ગયા. તેમના પાસે એક અત્યંત કીમતી વીંટી હતી. ભયારે

તેમના દુન્યવી નિવાસના દિવસો પૂરા થવા આવ્યા ત્યારે તેણે પોતાના બેયેક પુત્રને આ વીંટી આપી. શિરસો એવો કે આ વીંટી મને તેને પિતાનો તમામ વારસો મળે. આ બેયેક પુત્રે પોતાના મૃત્યુ સમયે આ વીંટી પોતાના બેયેક પુત્રને આપી. આ રીતે આ વીંટી વારસામાં બેતરતી રહી. તેમાં એક બેયેક પુત્રને પોતાના ત્રણે પુત્રો પર અસીમ પ્યાર. મૃત્યુ સમય નજીક જોઈ તેને વિચાર આવ્યો કે આ વીંટી કયા પુત્રને આપવી? બહુ વિચારને અંતે તેણે એક નિશ્ચય કરીઅરને બોલાવ્યો અને તેના પાસે અસલ જેવી જ બીજી બે વીંટી બનાવરાવી. આ બે વીંટી એવી તો અસલ જેવી જ બની કે તે પોતે પણ કંઈ ખરી વીંટી અને કયા તેની પ્રતિકૃતિ તે ન પારખી શક્યો. તેણે તેના મૃત્યુ સમયે એક પગ એક પુત્રને બોલાવ્યો અને હરેકને એક વીંટી આપી. તેના મૃત્યુ પછી થોડા મૂળ માલિકનો વારસો બે, તે ચચાં ચાલી ત્યારે હરેક પુત્રે વીંટી બતાવી પોતાનો દેક રજૂ કર્યો. રાક નક્કો કરી શક્ય નહોતો કે કયું અસલ વીંટી અને કયું તેની પ્રતિકૃતિ. તે વારસાનો અવડો દહીય બેસો છે ને? નામદાર!'

સલાહિદીન માન થોઢો ન હતો. મરખી પણ હતો. તે યહૂદીના ઉત્તરનો અમ સમજ ગયો અને તેથી પ્રભાવિત થયો. ઇનામ અકરામની નવાજિશ કરી તેણે યહૂદીને માન સહિત વિદાય આપી.

યહૂદીએ રજૂ કરેલ કોયકો દહીય અબજકથ્યો જ રહેય છે. રાક વિરલા તેના પર પ્રુપ્ત વિચાર કરી કહે છે કે જો પ્રતિકૃતિ અસલ જેવી જ હોય તો અવડો થેનો? મૂળ માલિકના વારસામાં અખૂટ સમૃદ્ધિ છે તો તે વહેંચીને શા માટે ન ભોગવવી? પણ ઘણા ખરા તો પોતપોતાની વીંટીના આધારે પોતાની સર્વોપરિતા સાબિત કરી માત્ર પોતે જ ખરા વારસદાર છે અને બીજા બધા લેશાનુ દાવાદાર છે તેવા દાવા કરે છે. ઇતિહાસ જોતાં દહીય સુધી તો આ કોયકોનો ઉકેલ આવ્યો હોય તેમ દેખાતું નથી.

[અંકેશ ૫૨૫]

સમ્રાટ બહાદુરશાહ

કંઈપં ભોધી

મોગલ સામ્રાજ્યના અંતિમ દીપ સમ્રાટ બહાદુરશાહની જીવન કહાની ભારતીય ઇતિહાસની એક કરુણ કહાની છે. દિલ્હીના તખ્ત પર તેઓ બેઠા તે કોઈએ જાણ્યું નહિ અને જ્યારે ગયા ત્યારે પણ એવી-એટલી દયનીય દશામાં કે પથ્થરનું દિલ પણ બે આંસુ પાક્યા વિના રહી શકે નહિ. બહાદુરશાહ માત્ર બાદશાહ જ નહોતા, એક સાહિત્યકાર પણ હતા અને 'જફર' નામથી ઉર્દૂમાં કવિતાઓ લખતા. જન્મજાત સાહિત્યકાર હોવાથી રાજકારણી કુટિલતા કે કાવાકાવાની વૃત્તિને બદલે તેઓ અત્યંત ભાવુક હતા, ઉદાર હતા, જિન્દગિલ હતા. એમના જમાના સુધી ઉર્દૂ સાહિત્યની પ્રકૃતિ ઇશ્કેહકીકી અથવા મીઠાશુના નામ પર પરતુ મોટે ભાગે તો શુલ અને ખુલખુલ સુધી જ સીમિત રહી હતી અને અન્ય પરંપરાવાદી કવિઓની જેમ બાદશાહને પણ રસીક-કાફિયાની તબીમાં જ જાણ હોય આવતી હતી, પરંતુ બાદશાહ 'જફર' જે કંઈ લખી ગયા છે તેમાં એમના બ્યક્તિત્વની અમીટ છાપ એવા મળે છે. તેઓ જેટલા ભાવુક હતા એટલા જગરુક પણ હતા. તેથી પોતાની મર્યાદાઓ સમજતા હતા, અને ચેતનાની આ તીવ્ર ગ્રહણ-શીલતાના કારણે એમને એ મર્યાદાઓ કઠલી હતી. દૂકમાં એમની જિંદગી એમની વાળીમાં એક શેરમાં પ્રકટ થઈ છે :

ન પૂછ મુઝસે 'જફર' તુ મેરી તકીકતે હાલ ।
અથર કહૂંમા અબી પુઝકેા મેં રુલા દુઆ ॥

પરંતુ આટલું કહેવાથી કહેનારનું કંઈ જવાતું નહોતું. 'જફર' પોતાની હકીકત રખત અને વિસ્તૃત રૂપમાં કહી બાધ છે અને એમના નિકટવર્તીઓ જ નહિ, ઇતિહાસે પણ એમની કરુણ કહાની પર બે આંસુ ચઢાવ્યાં છે.

જો જિલ્લ' હુઈ વો બહાર હું,
જો ઉતર ગયા વો ખુમાર હું ।
જો જિલ્લ મયા વો નસીબ હું,
જો ઉજલ મયા વો સિમાર હું ॥
મેરા હાલ કાબિલે દીક હૈ,
કિન આસ હે ન ઉમીદ હૈ ।
મેરી ઘુટકે પસરતે રલ મયી,
મેં ઉન હસરતોં કા મજાર હું ॥
મેં કહાં રહું, મેં કહાં ખસું,
ન મેં મુઝસે ખુશ, ન વો મુઝસે ખુશ ।
મેં જમીંડી પીકા બોલ દું,
મેં ફરક કે દિલકા ગુમાર દું ॥
વો હસી કે દિન વો ખુશી કે દિન,
મયે હસે બાકી રહ ગયી ।
કબી બાદ ભાગ-એ-નામ થા,
મયર અખ મેં ઉસકા ઉતાર હું ॥

બાદશાહના ખંડેરમાં મોન સંતાપ ચાલનારા કવિ-હૃદય પાસે આ શબ્દોથી અતિરિક્ત બીજું શું હોઈ શકે ! સાધારણ કવિ તો પોતાની સીમાઓ જાણે છે, તેમાં જ જન્મ લે છે, પળે છે, જ્ઞાન-અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે અને વિકાસના ક્રમમાં ઉભર પૂરી કરે છે. પણ બહાદુરશાહ તો બહાદુરશાહ હતા. બાબર, અકબર, અને ઔરંગઝેબનું તખ્ત તેઓ શોભાવતા હતા. જ્યારે એમના પર શુજરી-અને એવી શુજરી કે તેઓ બીવાસ હલી ચલી પણ ન શકે-ત્યારે તેમને કેટલું સહન કરવું પડ્યું હશે !

ધારાબર બર ન સકે મેરે જિગર કે નાથુર ।
એક ઘર બંદ કિયા દુસરા રાજન નિહા ॥

દર વરસની ઉમરે એમને રાજગાદી મળી અને તે પણ નામ માત્રની. કારણ સમ્રાટ અકબરશાહના જમાનામાં જ કંપની સરકારે એ સઘળા અધિકારો છીનવી લીધા હતા. જેની સંધી કંપનીના અધિકારીઓએ શાહઆલમ સાથે કરી હતી. અકબરશાહે તે બાબત ઊઠાપોઠ કરવા માટે રાબત રામમોહનરાયને પોતાના વકીલ કરીને વિલાયત મોકલ્યા હતા

તેમનું મરણ ત્યાં જ થયું અને પરિસ્થિતિ જેની તે જ રહી ! અકબરશાહની આ અસહ જતા પછી તે અંગ્રેજોની હિંમત ધણી વધી ગઈ અને તેઓ નિર્ભયપણે બાદશાહની અપ્રતિષ્ઠા કરવા લાગ્યા. એટલે બહાદુરશાહ જ્યારે ગાદીનસીન થયા ત્યારે એમની સાથે જ અંગ્રેજોનો વર્તવ એવો જ હતો. (વિશેષ અવસરો પર બાદશાહને જે લેટ-મોગારો મળતી હતી તે પણ અંગ્રેજોએ બંધ કરી દીધી અને જ્યારે સટિન્ પછી આર્થર્ મેટકાફે રેસિડન્ટ થયા, ત્યારે તેા એમણે રહ્યો-સહ્યો 'તસલીમ કુનિશ' અને મુજરો બધું જ સમાપ્ત કરી આપ્યું. મોગલ સામ્રાજ્યના આ અંતિમ દિવસો હતા.

આ પતનની જવાબદારી બહાદુરશાહની ખરી ? હકીકતમાં તેઓ એવી પરિસ્થિતિમાં ગાદી પર બેઠા હતા જ્યારે સામ્રાજ્યની અતિમ ક્રિયા થઈ જવામાં આવી હતી અને સ્વયં બાદશાહની ઉંમર પણ એવી-એટલી હતી કે તેઓ પરિસ્થિતિ સુધારવા માટે કેટલું કરી શકે ? યુ' છે તબિયત અપની હવિસ પર લગી હુઈ ! મકરી ધી જૈસે તાકે મમસ પર લગી હુઈ ! આબક કબ કહે લગે' સેયાહ રેખિએ) રહતી હૈ આંખ બરે-કરેસ પર લગી હુઈ !

આમેય બાદશાહી તેા કહેવાની જ હતી, એમનું જીવન પણ 'રંજો-ગમ'માં શરૂ થયું હતું. એમના પિતા અકબરશાહ જ એમના પર રુદ્ધ રહેતા. તેઓ પોતાના બીજા પુત્રને ગાદી દેવા ઈચ્છતા હતા તેથી પિતાની અકૃપાને કારણે જીવાનીમા એમને શુજાનન માટે માત્ર મહિને રૂપિયા પાંચસો જ, મળતા તેમાથી જ તેઓ ચાર રૂપિયા દર મહિને પોતાના શિક્ષક લોકને આપતા. પોતે દલાયતી હતા તેથી તેમની એક મહત્વાકાંક્ષા એ રહેતી કે દરબારમાં કલાકારોનો એક સારો એવો સમૂહ એકઠો થાય. વિટરબણા તેા એ હતી કે તેઓ બાદશાહ થયા ત્યાર પછી પણ પોતાના શિક્ષકને રૂપિયા ૧૦૦ માસિક આપવા આહતા હતા

હતાં રૂપિયા ૨૫થી આધક ન આપી શક્યા ! આ દૂર પરિસ્થિતિથી બચવાને બહાદુરશાહ મોટો સમય ચામરીમાં જ ગાળતા. એમની કવિતામાં એક તીવ્ર વ્યથા અને નિશ મનબૂ-રીની કઠુણ છાયા જોવા મળે છે.

મેરી આંખ બંદ થી નખ તલકે,
વડ નમવમે પૂરે-મમાડ થા !
ખુદી આંખ તેા ન બખર રહી,
કિ વડ ખરાબ થા કિ બયાલ થા !
મેરે દિલમે થા કિ કદ્દમા મેં,
એ વડ 'લ પૈ રત્ને-મલાક હૈ !
વડ નખ આ મયા મેરે સામને,
ન તેા રજ થા ન મલાલ થા !

બંધનો અને લાચારીમાં તડપતા આ વિદગ્ધ જીવનમાં એમની એમમ જીનતમહાલ જ એક માત્ર એમનો સહારો હતી જ્યારે યાકત્તા ત્યારે તે દિલ બહેલાવવાની એટા કરતી, જ્યારે રાજકીય આટી ઘૂટી આવે ત્યારે તે રસ્તો ચીધ વામાં મદદ કરતી. બાદશાહના મુખનો ખાલ કરતી અને પોતાના 'રંજો-મલાલ'ને હૃદયમાં જ સંધરી રાખતી. ચહેરા પર એની લકીર સરખીય વરતાવા દેતી નહિ. અંગ્રેજો તેની નીતિ-પ્રવીણતાથી ખૂબ પરિચિત હતા. તે એક સાચી સાચી જીવન-સગિની હતી. તેણે બાદશાહ સાથે પોતાની જીવાની વીતાવી, કાંતિમાં ફેદી પછી કેદમાં જીવન વીતાવીને પોતાના અંતિમ શ્વાસ મુધી બાદશાહના સત્તાપાત્ર એર પોતે ખીતી રહી.

બાદશાહ બહાદુરશાહનો પુત્ર જવાંબક્ષ પણ અંગ્રેજોની અતિવિધિને બરાબર સમજતો હતો. આ કારણે અંગ્રેજો તેનાથી પણ ગજારાતા અને તે કારણે તેઓએ તેને યુવરાજ પણ ઘોષિત થવા દીધો નહિ. બહાદુરશાહના જીવનના વસ્તુતઃ આ એ ચિન્ન હતો જીનતમહાલ એના જીવનનો પ્રકાશ અને જવાંબખત તેના જીવનની આશા.

ઉઠા કર આશિયાં સર-સર ને મેરા,
કિયા સાકે ઇસ કદર તિનકા ત પાયા.

સુદરદાસ હિંદુસ્તાનના શ્રેષ્ઠ મૂદંગવાદક પૈકીના એક તેની જોડના મૂદંગવાદક બહુ બહુ તો બીજા ત્રણથી ચાર દશે. મૂદંગ સતત સાધના માટે છે. દાથની ચપળતા, તાલનું તંત્રરપથી જ્ઞાન અને સાથે મૂદંગમાથી નીકળતા મંત્ર અને તાર સ્વર માટે આવશ્યક મુલાયમ અને જોરદાર સ્પર્શ વિના મૂદંગ પર પ્રયુત્તવ મેળવવું અશક્ય છે. વગી મૂદંગવાદન સારા એવો શારીરિક અમ પશુ માગી લે છે. તદ્દન અછડતી નહીં જેવી ટાપનીયી માડી ગળના ચાપ સુધીના બધા સ્પર્શ જોને સહજ થઈ ગયા હોય તે જ ગણનાપાત્ર મૂદંગવાદક બની શકે

સુદરદાસે નાનપણથી મૂદંગ પર રિયાઝ કરેલ કલાકો સુધી એકના એક બોલ પર બ્યાન કેન્દ્રિત કરેલ. તેની આગળીઓ અને દુષેળી લાકડાની દાડી જેવા રક્ષ બની ગયેલ હતા મુનાયમમા મુલાયમ બોન પશુ તેને સહજસાધ્ય બની રહેલ જડ અને એત નનો આ અદ્ભુત તકાવત અહીં સ્પર્શ પછે પ્રગટ થતો

સુદરદાસ મૂદંગ બજાવે કે વાતાવરણ જમાવી દે શ્રાવણી ઝરમરિયાથી માડી આપહી મેઘધારા તેના મૂદંગ દ્વારા પ્રગટ થતા મૂદંગ બજાવે પ્રકૃતિ સાથે હોડ માંડતું અને તેના પાછળની સલામ કળાના જોરે જતી જતું જે કોઈ સાભળતું તે સુદરદાસ પર આકર્ષિત પોકારતું આખી ય ભારતભૂમિમા સુદરદાસની મૂદંગકળા વિખ્યાત થઈ ગયેલ તેનું મૂદંગવાદન સાલ જવાની તક મળેલ હોય તે માનવી પોતાને ધન્ય માનતો.

જેવા સુદરદાસ વિખ્યાત હતા, તેવા જ વિખ્યાત હતા સ્વામી સેવાનંદ સ્વામીજીની ખ્યાતિ સાચા સત તરીકેની હતી તકસાધુઓના જમાનામા આ સો ટક સાધુના સંગ માટે હર કોઈ ઝંખતું. તેમના પરિ ચયમા આવેલ પોતાને ધન્ય માનતા.

આ બંને વિખ્યાત વિશ્વતિ એક જ સમયે જૂનાગઢમા ઉપરિચિત થઈ. જૂનાગઢ એટલે ગિરિરાજ ગિરનારનો દરવાજો. જોગીઓના બેસણા જેવા ગિરિ

રાજના દર્શને જતા આવતા સંત, મદત, સિદ્ધ, યોગી સહ કોઈના પાદરપરે આ નગર પવિત્ર બનેલ અને બનતું રહે છે આ નગરની શેરીઓમા નરસેયો નટવર નાગરનું નામ લઈ નાચેન. તેનું નામ લેતા દામોદર કુટુંબી પવિત્રતા યાદ આવી જતી નરસિદ્ધ મહેતાના પદ સામળી સુદરદાસ દામોદર કુટુંબી રનાન કરવા જૂનાગઢ આવ્યા. ગુરુદત્તની ધૂણી બપો હજી ધખતી રહે છે તે ગિરિવરનું દર્શન ચિત્તને પાવન કરે છે તેમ અનન્ય શ્રદ્ધથી માનનાર સેવાનંદ પશુ તલેક વર્ષના ગાશે ફરી જૂનાગઢ આવ્યા. જોગાનુજોગ એવો બન્યો કે જૂનાગઢના પ્રતિષ્ઠિત શહેરીને ઘરે અન્યોન્યનો મિલાપ વાછતા આ મહાનુભાવોનું અશ્વ-ધાધુ મિલન થઈ ગયું.

સાંજનો સમય હતો. સેવાનંદ ગિરનાર અહીં અર્ધાએકે કલાક પહેલા જ પાછા આવેન. સુદરદાસ બીજે દિવસે ગિરનાર ચડવાના હતા. બંને ખ્યાત-નામ વિશ્વતિઓ વચ્ચે વાર્તાલાપ આવ્યો. સુદરદાસની સેવાનંદના સત્સંગની ઇચ્છા અમ વગર કલે પૂરી થઈ. ત્યાં સેવાનંદે કહ્યું, ‘અને સુદરદાસની મૂદંગ કળાનો આસ્વાદ લેવા કેટલાય સમયથી ઝખના છે. તે બલે પૂરી થઈ ચકી નથી, પશુ સુદરદાસના સમાગમનો લાભ મળ્યો તે પશુ એાછા બ્યાનદની ખીના નથી’ સુદરદાસે ટુરત કહ્યું, ‘મહારાજ, આજે રાત્રે જ આપની તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરું. આપ આગા આપો ટેટલી વાર છે’ કાજર હતા તે સદુએ સુદરદાસની વાતમા સર પૂર્યો ને સેવાનંદને પ્રાર્થના કરી, ‘આપ સંગતિ આપો તો સુદરદાસના મૂદંગ વાદનનો કાર્ણક્રમ ગોઠવીએ.’ સુદરદાસના મૂદંગ-વાદનનો લાભ મળશે તે વિચાર માનથી સહુ ઉત્તેજિત થઈ ગયેલ.

સેવાનંદ થોડી ફાણ વિચારમા પડી ગયા હોય તેમ મૌન ધાણ્ય કરી પછી સુદરદાસ તરફ દાથ જોડી બોલ્યા, ‘માડું’ કેટલું સહલાય છે કે આપ જેવા કળાકાર આ રીતે મારા પ્રત્યે ભાવ દર્શાવો છો.

ધણી વૌંથી મારી તીવ્ર ઠમ્બા જાતોવા તાલપાપક થઈ રહી છે આપનું મૃદગવાદન સાબળવા મારા મનમાં ખૂબ ટોલ પડ્યું છે તે જનાઈ હું લાચાર છું મારું વૃદ્ધ શરીર ગિરનારની ચાના કરી થાકી ગયું છે આપના વાદનની જગાવટ થાય અને હું થાકેને લઈ રજા માગું તે મારા માટે વ્યાજબી ન ગણાય આથી હું ક્ષમા માગું છું "

સુદરદાસનું મૃદગવાદન સાબળવાની સેવાનંદની ઉત્કટ ઇચ્છા તેમની વાણીમાં પ્રતિબિંબિત થતી હતી સુદરદાસે કહ્યું 'આપને યોગ્ય લાગે તેવો સમય આપ સાબળો મને સહેજે પણ માફ નહીં લાગે '

સેવાનંદે ટુટત કહ્યું 'આમા આપને માફ લાગતો તેવી તો મનેય દહેશત નથી પણ જે કાનની આપ આટલા વયોથી સાધના કરે છે, તેને માફ લાગી જવાનો પુરો સભવ છે અને તેમ કરવાની મારામાં શેષ પણ હિમ્મત નથી સેવાનંદે પ્રત્યે રનેહ ધરાવતા સુદરદાસે મૃદગવાદન સુદરદાસથી જિન્ય છે ખરેખર ?

સુદરદાસે હાથ જોડી મળું સમજાવ્યો, મહારાજ પ્રજ્ઞ કૃપા કરશે તો કોઈ અન્ય સમયે આપની સમક્ષ મારી કળા રજૂ કરીશ "

આમ તે દિવસે સેવાનંદ અને સુદરદાસ ઉભય પક્ષે ઉત્કટ ઇચ્છા હોવા છતાં મૃદગવાદન થઈ શક્ય નહીં જૂનાગઢના રસિક શ્રોતાજનો તે લાલચથી વચિત રહ્યા

તે વાનને ત્રણ વર્ષના જાણી વાર્ષ ગયા હતા સ્થળના પવિત્ર પ્રદેશમાં શત્રુઓનાં ધાડા ધસી આવ્યા હિંદી જુવાનોએ તેમને બહાદુરીપૂર્વક ખાણ ટેંચ્યા પણ આ અકારણ આક્રમણથી શત્રુઓની નાખાકે મરણો હતી થઈ તે ક્યારે સરદારો સળગાવી મૂકે તે કહેવાય નહીં, તેલ વાતાવરણ જામ્યું પ્રજાને પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિથી વાર્ષક કરવા અને સર્વ સમર્થણની હાકલ કરવા જૂદા જૂદા કાર્યક્રમો ચોળવા તેમાં જૂનાગઢના આગણે ખ્યાતનામ કલાકાર દ્વારા સિંધૂક કાર્યક્રમ રાખવાનું નક્કી થયું મૃદગવાદક સુદરદાસને તે માટે આમ ત્રણ આપવામાં આવ્યું રાજ્યે સારી કહી શકાય તેવી રકમ આપવા જણાવ્યું સુદરદાસે જવાબમાં કહેવરાવ્યું કે કટોકટીના સમયે કળાની

અસર એ જ કળાનો ગદનો છે રૂપિયા આના પાંચમા તેનો બદલો લેવા જેવો આ સમય નથી

જૂનાગઢના કળાપ્રિય શ્રોતાજનો ઉત્સુકતાપૂર્વક સુદરદાસનું મૃદગવાદન સાબળવાની રાહ જોઈ રહ્યા કાર્યક્રમનો દિવસ આવી પહોંચ્યો સુદરદાસના પૂર્વ આગમનનો પ્રસંગ ધણીના હૃદયમાં તાજે થયો સુદરદાસની આખ સેવાનંદની સ્મૃતિ થતા બીની થઈ કળાપ્રેમી રૂ, તેની પૂર્ણ પ્રતિનિધિ સેવાનંદ સાથેના આ પ્રસંગ દ્વારા જ થયેલ

રાજ્ય તરફથી મર્ચક્રમ યોજાયેલ મેળાવડાના યજમાન પ્રધાન હતા સૌર્ષપ્રેરક કાર્યક્રમ હતો તેથી અને વિશેષ તો સુદરદાસની ખ્યાતિથી દળપ્રેર માણસો હાજર હતા આખ પટાગણ બરાબ ગયેલ સુદરદાસે મૃદગ પર થાપી મારી કે વાતાવરણમાં સનસનાતી ફેલાઈ ગઈ જે-તણ મિનિટમાં તો સુદરદાસનું મૃદગ વાતાવરણ પર છાઈ ગયું યરવીરતાના બોલથી સહુ ડોહના હૃદયમાં આતુશ્મિતા રક્ષણ માટે મરી દીટવાની તમ ન્યાં જાણતું થઈ વીજળીના કારમાં હટાટ અને મેઘના ઘોર ગડગડાટ વચ્ચે દંભથી કદમ મિલાવી આગેકૃત્ય કરતા સિનિંગોની કૃત્ય કદમના તાલબદ્ધ અવાજે સહુ કોઈને મનમુગ્ધ કર્યા જુવાનોની ન્યોઆવરી પર સહુ કોઈ ન્યોઆવર થઈ ગયું ત્યાં શત્રુના તોપગોળાના અવાજ મશીનમનોના ધણુધણાટ અને રણુગાડીઓના ધણુધણાટ સભળાયા હુસુન અવાજથી વાતાવરણ ઘેરાઈ ગયું જે સમુદ્રના અથડાવાથી જે ઘેર ઘેલ ઉત્પન્ન થાય તેવો ઘોષ આરે તરફથી ધસ મસતો આવતો હેય તેમ લાગ્યું શત્રુઓની તોપને શાત કરી દેવામાં આવી તેની રણુગાડીઓનો નાશ થયો તેની મશીનમનો મૂગી બની ગઈ મેઘની ગળાના પણ શાત પડી ગઈ વીજળી પણ જાહેર જળકેતી બધ પડી વાતાવરણમાં રત્ના માત્ર વિજયી સિનિંગોની તાલબદ્ધ કૃત્યકદમના અવાજ સુદરદાસે જીવે અવાજે બોલના જયહિંદ મૃદગે તે બોલ ઝીની લીધો અને અનેકગણો કરી વાતાવરણમાં પ્રસરાવો, જયહિંદ ત્રણ વખત જયહિંદનો જયનાદ કરી સુદરદાસે મૃદગવાદની સમાપ્તિ કરી ત્યારે છેલ્લા જય નાદ સાથે પોતાનો અવાજ મિલાવવા હળપ્રેર કંઠમાંથી જયહિંદનો ઘુસદ અવાજ માંડી બીંધે જયહિંદ

થોડી ક્ષણોની તદ્દન નીરવ શાંતિ બાદ આખું મેદાન હળરો હાથની તાળાઓથી ગાજી ઊઠ્યું.

સુંદરદાસે મૃદંગ પર ફરી ચાપી મારી ત્યાં માઈક પરથી અવાજ આવ્યો, હવે પ્રધાન સાહેબ પોતાનું વક્તવ્ય રજૂ કરશે. સુંદરદાસ મંચ પરથી નીચે ઊતરી ગયા. પ્રધાને મંચ પર હાજર થઈ પોતાનું વક્તવ્ય રજૂ કર્યું. તેમણે દેશની પરિસ્થિતિની હજીવટ કરી, શોષના વાર્ધા સજવાની સલાહ આપી, સુંદરદાસની કલાસાધનાને ખીરદાવી, હજી તે કાર્યક્રમની શરૂઆત જ થઈ છે એવી શેષ કાર્યક્રમ શાંતિથી સાંભળવા અને તે દ્વારા વહેતા પ્રેરણાના ઝરણામાંથી પાન કરવા શ્રોતાને અનુરોધ કરી તે બેસી ગયા. આવા જીવતા શ્રોતાઓને આવા અનુરોધની જરૂરત ખરી, તેવા પ્રથમ સુંદરદાસના મનમાં ઊઠ્યો ન ઊઠ્યો ત્યાં તેમને ફરી મંચ પર ઉપરિચિત થવાનું આવ્યું. સુંદરદાસે મૃદંગ પર ચાપી મારી કે ફરી વાતાવરણ પલટાઈ ગયું. ઉત્સુકતાના કંપારી છવાઈ ગઈ. તેણે જે બોલ બોલ્યા કે શોષે જાણે થનગનાટ કરતા પટાંગણમાં પ્રવેશ કર્યો.

ત્યાં આચાર્યક મૃદંગનો અવાજ આઠી ધુભરી અનુભવતા બંધ થયો. સફૂના આશ્ચર્ય વચ્ચે મેળાવડાના યજમાન પ્રધાન ઊભા થઈ મેળાવડામાંથી પ્રવાણ કરી રહ્યા હતા. તેમની સાથે બીજી પણ ત્રણ-ચાર વ્યક્તિ હતી. સુંદરદાસ તેમનું ગમન આશ્ચર્ય અને

ખેદ સહિત જોઈ રહ્યા. જે ચાર મિનિટમાં તે મોટરના દરવાજા ખૂલેલા અને બંધ થવાના અવાજ સાથે મોટર પટાંગણ છોડી ચાલી ગઈ. સુંદરદાસ પળભર અવાજ થઈ ગયા, જરૂરત બેસી રહ્યા, જાણે મૃદંગ પર ચાપ દેવી કે ન દેવી તેવા વિભાસણમાં.

ત્યાં માઈક પર અવાજ આવ્યો. હવે શ્રી સુંદરદાસ તેમની બીજી ગત વગાડશે. સુંદરદાસે હજી પોતાની જાત પર પૂરે કાળું મેળવ્યો ન હોય તેમ લાગતું હતું. તે માત્ર શિર ધૂણવી રહ્યા. તેમનું હૃદય સેવાનંદના કળાપ્રેમની સ્મૃતિથી હલખહલ થઈ રહ્યું હતું. તે સ્મૃતિ જાણે તેના કંઠને ઈંધી રહી હતી. આ અકળામણ આંખમાં ઊભરી આવેલ અને તે અશ્રુબિંદુઓમાં વ્યક્ત પણ થઈ ગઈ.

પટાંગણમાં સપૂણે મૌન ફલાઈ ગયેલ. એકાદ મિનિટ બાદ સુંદરદાસે આત્મસંવરણ કરી હજી, 'મિત્રો, આજે હવે મૃદંગવાદન નહીં થાય. કળાકારના આત્માને ચારી દેના અંગ દ્વારા કળાને પ્રાગટ્ય માગી શકાય જ નહીં. પોતાને ધેર આમંત્રી કળાકાર અને આમંત્રિતાને વિસારી ચાલી જનાર યજમાન આજ પુરે મે' ક્યારેય નોંધા નથી. કળા માગ સાધન નથી, સાધ્ય પણ છે, પુણ્ય છે. દેશદાસથી પ્રેરાઈ મૃદંગ વગાડવા સુંદરદાસને મન થાય છે ખરૂં. પણ કળાકાર સુંદરદાસ તેમા સમર્થિ આપતો નથી. દેશનું સ્વાતંત્ર્ય પણ તેથી વિશેષ મૂલ્યવાન વસ્તુઓના રક્ષણ અર્થે છે. કળા આ મૂલ્યવાન વસ્તુઓ પૈકીની અતિ મૂલ્યવાન વસ્તુ છે. દેશ પ્રત્યેનો ઉત્કટ પ્રેમ પણ કળાનો હાસ સહન કરાવી શકે તેમ નથી. મિત્રો, મને માર કરવા વિનંતી છે. કળાપ્રેમ શું ગીજ છે તે આપના જ શહેરમાં ફેં શીખ્યો છું. તે શિક્ષા આપનાર સંત મેવાનંદની સ્મૃતિને વંદના કરી ફેં મારો કાર્યક્રમ પૂરા કર્યો જાહેર કરું છું.'

સુંદરદાસ શ્રોતાવર્ગને નમન કરી મંચ પરથી ઊતરી ગયા. કાર્યક્રમ અધૂરો રહ્યો તે બદલ કોઈએ સુંદરદાસને દોષ આપ્યો, કોઈએ પ્રધાનને. કોઈએ સેવાનંદને પણ તે માટે જવાબદાર ગણ્યા. પણ આગલા પ્રસંગના સાક્ષી સેવાનંદના કળાપ્રેમને અને સુંદરદાસની કળાપૂજને વંદી રહ્યા.

શિક્ષણ અને સંસ્કાર

મુનિશ્રી ચિત્રમાનુ મહારાજ

આજે દરેકને ધર્મનું ફળ જોઈએ છે, પણ ધર્મ જોઈતો નથી. પાપનું ફળ જોઈવું નથી પણ પાપ છોડાવું નથી. જીવનને પણ ધાણી બનવા માટે અગિમાં શોકનું પડે છે. પછી જ તે શ્વેત સુંદર ધાણી બને છે અને પછી જ તે નયનોને ગમે છે. જીવનનો ઢગલો નેટલો સુંદર નથી લાગતો, તેમાં વધારે તેની બનેલ ધાણી સુંદર લાગે છે. નયનરમ્ય અને મુશ્કિલ લાગે છે. આણું જ છે માનવનું. સંસ્કાર વગરનો માનવી જીવન જીવે છે. જેનામાં સંસ્કાર નથી, તેના ખાવા પીવામાં, બોલવા ચાલવામાં કે ખેસવા ઊઠવામાં જરાય ઢંગ નહિ હોય. જીવનમાં, વ્યવહારમાં-સંસ્કારમાં કળવેખગતે એની જરૂર છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સંસ્કારની જરૂર તો છે જ, પણ સાંસારિક દૃષ્ટિએ પણ તેની એવી ને એટલી જ અગત્યતા છે.

‘કેમ આવ્યા?’ ‘કેમ આવ્યા?’ કેમ પધાર્યા?’ આ ત્રણ વાક્યોમાં કેટલો ફરક છે? વચન એક છે, છતાંય વાણીમાં ફરક છે. સંસ્કારયુક્ત વાણી માણસને શોભાવે છે.

સુંદર દાગીના પહેર્યા હોય, સુંદર કપડાં સંભળ્યા હોય પણ ખોલે ત્યારે હંસના વેશમાં કાઠડો!

સંસ્કારી બનવાનું સૌથી પ્રથમ સોપાન છે: ભાષા સુધારણા. ભાષાથી માનવીનું મૂલ્યાંકન થઈ શકે છે. રાત્રી, મંત્રા ને દરવાન ત્રણેય રાષ્ટ્રે કરવા નીકળ્યા હતા. રસ્તામાં જુલા પડ્યા. એકબીજાને શોધવા લાગ્યા. રસ્તામાં એક સાધુને બેઠેલા જોયા.

પહેલાંએ કહ્યું: ‘પ્રત્યાયશ્ચ, આપે બહી થી કાઠને વસાર થતાં નાખ્યા?’

જવાબ મળ્યો: ‘ના ભાઈ, હું અંધ છું.’
પૂછનારે કહ્યું: ‘માફ કરજો, મારી જુલ રહી.’
તે આગળ ચાલ્યો.

પછી બીજાએ આવીને પૂછ્યું: ‘હે સુરદાસ, બહી થી કાઠ પસાર થયું?’

જવાબ મળ્યો: ‘હા ભાઈ, રાત્રી આગળ ગયા છે.’

ત્યારબાદ ત્રીજાએ આવીને પૂછ્યું: ‘અને અંધ, થકારો કાઠ નિકળા દે?’

સાધુએ જવાબ આપ્યો: ‘હા, રાત્રી પહેલાં ગયા છે, પછી મંત્રી ગયા છે ને તું દરવાન તેમની પાછળ જા.’

આગળ જતાં તે ત્રણે જણા મેળા થયા. વાત થઈ પેલા સાધુએ રાત્રી, મંત્રી ને દરવાનને કંઈ રીતે જોળખી કાઢ્યા એનું એમને ખૂબ જ આશ્ચર્ય થયું. ત્રણેય ગયા સાધુ પાસે. સાધુએ એનો પ્રુલાસો કર્યો: ‘હે પ્રત્યાયશ્ચ’ સંબોધનમાં વિવેક-વિનય છે. તે ઉચ્ચ કુળનો સંસ્કારી બોલે જોઈએ, માટે તેને મે’ રાત્રી માન્યો. ‘હે સુરદાસ’ સંબોધનમાં પહેલાં કરતાં જોણું માન છતાં ઉદ્ધતાઈનો અભાવ જણાતાં મંત્રી તરીકે જોળખ્યો. બ્યારે ત્રીજાના સંબોધન-‘અને અંધ’-માં બારોબાર તિરસ્કાર લાગવાથી એ દરવાન જણાયો.

માટે સમાજમાં, ઘરમાં કે મહેર જીવન વ્યવહારમાં સંસ્કારી વાણી વાપરો. ફાટેલ તૂટેલ કપડાં ચાલશે, સંસ્કારહીન વાણી નહીં ચાલે. વાણીને સંસ્કાર મથ બનાવવા માટે વિચારોને સંસ્કારમય બનાવો. વાણી બહુધારી આવે છે, માટે વિચારોને તપાસો. તેના પર ચોક્કસ રાખો વિચારો અને તેમ અચકાય છે. મગજ શાત રહેવા તૈયાર નથી. બોલભાવ કરીએ છીએ, એથી જ્યાં ત્યાં વાણીનો વિકાર થાય છે. વાણીને સંસ્કારમય બનાવવા વિચારોને સંસ્કારમય બનાવવા જોઈએ.

માણસને કામ, ક્રોધ, માન-લોભ આવે છે, માટે વિચારો પર સતત ચોક્કસ રાખો. વિચારોને તપાસો. સંસ્કાર-સંપન્ન વિચારો અને તો જ શિક્ષણ દ્વારા બજેલ હોય ને સંસ્કારી ન હોય તો તે વેદિયો છે. માટે વિચાર, વાણી ને વર્તનને સંસ્કારી બનાવો.

આજે મા-બાપો ફરિયાદ કરે છે: બાળકોમાં

નરનાર નથી, તેઓ ઉચ્છ્રાબદ બનતા જાય છે પણ
એ કુમરકાળ આપ્યા ક્યાથી ? મા-આપના સરકાર,
વર્તન ને વ્યવહારની છાપ છોકરાઓ પર પડવાની
માળકો કાગળ ડોપી જેવા છે આજે છોકરાઓ
મા-આપની સામે ગમે તેમ વતો છે બીડી પામે છે
'અમારામા આયુ ન મારો' એમ બોલે છે આમ
હવેની પ્રજા જુદા જ પાટે જઈ રહી છે તેનું કારણ
મા આપો છે મા-આપ પોતાના છોકરાના સરકાર
શિક્ષણ ઈજલાલી પાછળ ફેટો સમય ગાળે છે ? બને
તેટલા સરકાર ધરમા ઈજલાલી છોડા માટે તમે ફેટો
ભોગ આપ્યો છો ? તમે કપડા ધોવડાવો છો સુદર
કસ્તી પાછળ અર્ધો કલાક ખર્ચો છો વળી ઘડી બગડી
ન જાય તેમ સંલવવામા અર્ધો કલાકનો વ્યય કરો
છો પણ પોતાના બાળકોમા સરકાર સી ચવા પાછળ
ફેટની મિનિટ ખર્ચો છો ?

આજે છોકરાઓ પ્રત્યે મા-આપો બિનજવા દાર
બની ગયા છે માટે બિનજવાબદાર પ્રજા વધતી
ચાલી છે ને તથી જ જુલુસુ, ચોરી ભુટકાટ બના
ચાર ને ક્લલ વધી રહ્યા છે ધરના બાળકો માટે
કાંઈ જ સમય ન આપો તે કેમ ચાલશે ?

આ સુદર કાખપો બીજા પિતામહનો છે બીજા
પિતામહ એટલે પ્રતિજ્ઞાની બળેડ મૂર્તિ વાણી-
વર્તન માટે બળેડ તેમને તૈયાર કરનાર કાણ ? ચાતા
ગગાદેવી સરકારી માતા કલાકારની માફક પોતાના
બાળકને ધડે છે સરકારી બનાવે છે કલાકાર રંગ
પીછી ને દૃષ્ટિ ચિત્રને ઉત્તમ બનાવવા જાય છે,
તેવી જ બળેડ કલાકાર માતા છે તે ગગાદેવીએ
બનેક શરતો સાથે શાતનું સાથે લગન કર્યા હતા
સાથ સત્ય બેલનાર રાગને એક વખત શિકારથી
પાછા ફરતા ગગાદેવીએ પૂછ્યું

'કયા જઈ આવ્યા ?'

હા તનુ જુદું બોલ્યા ફરવા ગયો હતો '

ગગાદેવીએ કહ્યું સરીર પરના રક્તના ડાઘાથી
ફિલિત થાય છે કે આપ શિકારે જઈ આવ્યા છો
આપે વચનભંગ-પ્રતિજ્ઞાશંગ કર્યો, માટે આપને
ત્યાથી વિદાય લઇશ '

ઓ એક શક્તિ છે તે શક્તિ રવ અને પરને
સારા માર્ગે વાળવા માટે છે મહાન માખરા-નાગલ
બધ તૂટે ને પારખાર નુકસાન કરે, તેમ માણસનો
નિયમ તૂટે તો તેથીય વધુ નુકસાન થાય મરકાર,
શિક્ષણ ને સદાચારની જો પોષાક છે પતિનો નિયમ-
ભંગ થતા પોતાના કુખ વૈભવ ત્યજી એ ચાલ્યા ગયા
પત્રી પિતાને ત્યા ન રહેતા, પિતાના ઉપકરણ
નાતકક મદિગ બધાથી ત્યા રહ્યા સરકારને ખાતર
સખની તીવ્ર જખનાને લાત મારી અર્ધી ભૂખે રહ્યા,
પણ મરકાર ન છોડ્યા

ત્યા ચાર મહિના પસાર થતા પુત્રનો જન્મ
થયા નામ પાણુ ગાગેય ગાગેયમા બનેક સરકારોનું
મિચન માતાએ કહ્યું ગાગેયને વીર બનાવવા પ્રયત્ન
આદ્યો મા એટલે સરકારથી સયમથી, શિક્ષાપુથી,
સદાચારથી બાળકને ધડનાર શિક્ષી

કપડા ધોવા ફેટલો સાણુ ભેડએ છે ? તો તનનો
ને મનનો મેલ ધોવા સરકારના સાણુની બરડ છે
આનીશાન ઇમારત ફરનીચર કે કાંકમાકના ફેખાવથી
માનવતા નહિ આવે મહાન બગવામા મે વામણ
જેવા છે એમને ભેડ દયા આવે છે આવા મહાન
મહાન આવા વૈભવશાળી રાયરવીનામા મન તો
બળે સાવ નાતકક ! સરકારસખ બિના શિક્ષણ
નકાણુ છે બાળકોમા બરડ છે સરકાર સિચનની,
સયમ ને સદાચારયુક્ત શિક્ષણની સરકાર ન પોષ
નાર માતા પિતા બાળકના હિતચિત્ર છે એક સરકારી
પુત્રથી માતાને જે આનંદ થશે તે અસરકારી વશ
પુત્રથી નહિ થાય

આજે લોકોને મહા પુરુષોના ચરિત્રો યાદ નથી
માટે અમારે વારવર તે યાદ કરાવવા પડે છે

માતાએ ગાગેયને શૌર્ષવાન કળામા કુશળ અને
અસ્ત્રશસ્ત્રમા પ્રવીણ બનાવ્યો આજે માવકાગવા
માળકો ભેડ દયા ન આવે ? દયાથી જીવતા એ
બાળકો કુ કરશે ? વીરવીર પ્રજા સરકાર સયમ
શિક્ષણ કેમ સાચવશે ?

ગાગેયના તેજ, તાર્કિક કૌવલ વધતા ચાદ્યા
માની આશાને તે અનુસરે છે ઘેડે બેસીને જગતમા

નળ છે. પાછો આવી આવે પગે પડે છે. આશીર્વાદ મેળવે છે.

ગગિયને માતાએ કહ્યું : 'બેટા, અહીં' આસ-પાસના વાતાવરણમાં કોઇ પ્રકારની હિંસા ન કરવી, ને યત્ન પણ ન દેવી.'

માતાનું આ વચન સાંધે ચઢાવી, ગગિય છવ નમાં પ્રગટિ કરે છે.

શિકાર કરતાં કરતાં હરણીની પાછળ પડેલા શાંતનુ એક વખત આ બાજુ આવી ચઢ્યા. હરણુ તો નાસી ગયું, પણ સામે હાથ ઉઘો કરી ગાગેય લીમા રહ્યા. ગગિયના અવાજથી-રણુકારથી શાંતનુ જેવા સમ્રાટ પણ ચંબી ગયા. પાછા હટી ગયા.

હરણુ? અવાજ હતો સંધર્મી યુવાનનો. સંધર્મી છવનમાં ઝોળસ, તેજ, રણુકાર ને વ્યક્તિત્વ જન્મે છે.

શાંતનુ બોલ્યા : 'મને શેઠનાર તું કોણ? કું સમ્રાટ છું.'

ગગિયે સ્વસ્થ મને જવાબ આપ્યો : 'મહારાજ, આપ જગતના સમ્રાટ હશે, પરંતુ કું' આ જૂમિની મર્યાદાનો સ્વામી છું.'

અર્થાં વધતાં, શાંતનુની આંખો લાલ બની. શાંતનુએ પશુછ ચઢાવીને બાજુ ઊડ્યું ત્યાં તો ગગિયના બાજુ આવી ધનુષ્મના ટુકડા કરી નાખ્યા તત્તવાર ઉપક્રમતા શાંતનુને ગાગેયે કહ્યું : 'મહારાજ, હિંસા ન કરવાનો નિયમ લેનાર કું' આ બાજુથી

આપનો હવે મુગટ ઉઠાવું છું. તત્તવાર ખેંચવા કરતાં મુગટ સાચવી લો.'

ત્યાં તો ગંગાદેવી આવી પડેઆમાં. પુત્રને શાંત કયો. ગાગેવ માતાને ચરણે પડ્યો. શાંતનુ આશ્ચર્ય પામ્યા : 'આ મારી પત્ની! તો આ કોણ?'

માતાએ કહ્યું : 'બેટા, આ તારા પિતા છે એમનાં ચરણોમાં પગે પડ ને દ્વમા માગ.'

શાંતનુને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. પત્નીની માફી માગે છે. પગે પડવા જાય છે, પણ આશ્ચર્ય ઓ પતિને પગે પડવા દે ખરી? એ તો સંધર્મી, સંસ્કારી ને સદાચારી છે. શાંતનુનો ગર્વ મૂળી જાય છે. તેને ખૂમ જ પશ્ચાત્તાપ આવે છે. ગંગાદેવીને આમહવેનું જૂમ સન્માનથી-સત્કારથી નમ્ર પ્રવેશ કરવા લીનવે છે.

આમ એક મતના શિક્ષણે ભીષ્મ પિતામહમાં ઉત્તમ સંસ્કાર સીધા ને વિશ્વવંદનીય બનાવ્યા. માટે સંસ્કાર વગરનું શિક્ષણ તેલ વગરના દીપ સમાન છે. શિક્ષણ અને સંસ્કાર જીવનરચના બે ચક્ર છે. સંસ્કાર, સ્વચ્છતા ને સુદરતાની જીવનમા આવશ્યકતા છે. બાહ્ય દરી તો આંતરિક જન્મશે. અને આંતરિક તથા બાહ્ય સ્વચ્છતા આપણને પ્રચુતા પ્રતિ લખ જશે. Cleanliness is next to Godliness. સ્વચ્છતા રાખો તન, મન અને આત્મા-ત્રણેને નિર્મળ ને સ્વચ્છ રાખો.

ત્યા હશે શિક્ષણ અને ત્યા હશે સંસ્કાર

મુસ્લિમ દાદા

'ભાવનગરના આંબાચોકમાં શરીરે અને કપડે જન્મરિત એવા એક મુસ્લિમ દાદા, રેંઠડીમાં ઘોર વેથે. ખરીદનાર એક બાઈ ઘોર વીણી વીણીને લે, તેને દાદા કહે કે 'બાઈ તું ઘોર વીણી વીણીને લે પછી બીમ ઘોરનું મારે શું કરવું?' આમ રઠઠક કરતાં કરતાં ખરીદનાર ઘોર લઈને ચાલ્યો ગયો. પછી હું ગઈ. મેં કહ્યું : 'દાદા, ઘોર તો મારે ય લેવાં છે. પણ વીણી વીણીને જ લેવાં છે જેટલાં સારાં ઘોર થાય એટલાં બધાં તમે મને આપો અને દર શેરે તમને બે પૈસા વધારે આપીશ.' દાદાએ તરત કબૂલ્યું અને તેણે પોતે જ વીણી વીણીને ઘોર આપ્યાં. મેં કહ્યા પ્રમાણે દર શેરે બે પૈસા વધારીને પૈસા ચૂકવ્યા. પણ દાદા કોપ્યા. 'બેન, તું માણસ છે ને હું નથી? મારામાં માણસાઈ નથી? તે તું તો પૈસા આપ, પણ મારાથી કેમ લેવાય?' એમ કહીને વધારાના પૈસા એણે મારી સામે ફગાવી દીધા. મારી આંખમાં ઝળઝળાયાં આવી ગયાં. મન પોકારી બેઠું : 'ભલે શરીર જન્મરિત હોય, કપડાં એથી જ જન્મરિત હોય, પણ દિલ તો પૂરું હયું બહુ' છે. ગરીબાઈએ એના દિલને ગરીબ નહોતું બનાવ્યું, એ જ ખુદાની રહેમ.' ખુદાની રહેમ હંમેશા એના પર રહેા, એવી આશના કરીને છટી પડી.

—[વિશ્વવિખ્યાત ચંચાળી (મઝિય)]

નસીબમાં લખ્યું હોય તો નિશંતે રાજ કરોને !

પ્રવાસી

પદેરે વર્ષ પડેયાની વાત છે.

સૌરાષ્ટ્રના એકમની સ્થાપના થયા પછી પ્રગતીય સરકારે લોકોના આર્થિક અને સામાજિક હિતની દૃષ્ટિએ એક પછી એક મહત્વના પગલા લેવા શરૂ કર્યાં. સ્થાનિક વહીવટ અને વિકાસની જવાબદારી લોકો પોને સલામત અને એ દ્વારા સ્વરાજનો અનુભવ કરે એ દૃષ્ટિએ ગામે ગામ ગ્રામ પંચાયતની સ્થાપના કરવાનું પગથું એ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય તરફથી લેવામાં આવેલું એક મહત્વનું ક્રાંતિકારી પગલું હતું.

ગ્રામ પંચાયતની સ્થાપનાને પરિણામે વહીવટ અને વિકાસની જે જવાબદારીઓ આવે એ સ્વીકારવાની પ્રતિજ્ઞા અને તૈયારી સાથે ગામ સમસ્તના લોકો સાથે મળી પોતાના ગામમાં ગ્રામ પંચાયત સ્થાપવા માટેની માગણી કરે ત્યાર પછી જ ઠોઠ પથ ગામમાં ગ્રામ પંચાયતની સ્થાપના કરવામાં આવતી હતી.

કેટલાક પ્રગતિશીલ ગામેએ તો રાજ્ય તરફથી ગ્રામ પંચાયત સ્થાપવાની યોજના અને શરતો જાહેર થતાની સાથે જ ગ્રામ પંચાયત સ્થાપવા માટે ઉત્સાહ પૂર્વક માગણી શરૂ કરી દીધી પરંતુ મોટા ભાગના ગામેમાં તો ગ્રામ પંચાયતનું મહત્તર અને એની જવાબદારી સમજાવવાનું તેમ જ એ માટે લોકોને તૈયાર કરવાનું જરૂરી હતું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય તરફથી એ માટે પથ ખાસ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

આ વ્યવસ્થા અનુસાર ગ્રામ પંચાયતના એક અધિકારી અને બે પ્રગતીય આગેવાનો ગામડાંઓના પ્રવાસ ખેડી રહ્યા હતા. ફરતા ફરતા આ મડળી સોરઠના એક ગામમાં આવી પહોંચ્યા.

રાત્રે વાળપાણીથી લોકો પરવારી ગયા એટલે ગામના ચોરા ઉપર ગ્રામવાસીઓની સભા બેલાવવામાં આવી. સરકારના ઠાંઠ અધિકારી આવે તો કંઈક નવાનુની અને ફાફડી કરીને જ જાય એ અત્યાર સુધીના ગ્રામવાસીઓના અનુભવ પ્રગતીય આગેવાનો સાથે સરકારી અધિકારી ફરવા નીકળે

અને ગ્રામવાસીઓને ચોરે એકઠા કરીને સભા કરે એ આ ગામ માટે નવી વાત હતી. લોકોના આશ્ચર્ય અને કુપ્રવર્તનો પર ન હતો. ભેતભેતામાં ગામના જાળોઠો, ખડેનો અને ભાઇઓથી ચોરો ખીચોખીચ બરાબ મૂચો.

ગ્રામ પંચાયત અધિકારીએ સાદી અને સરળ ભાષામાં ગ્રામ પંચાયતનું સ્વરૂપ, એની જવાબદારીઓ એના અધિકારો છતાંદિ જુદા જુદા પાસાઓની વિગતવાર સમજણ આપી. પ્રગતીય આગેવાનોએ પણ એમની લાક્ષણિક સૈનીમાં ગ્રામ પંચાયતની જરૂરિયાત દર્શાવી, એની જવાબદારી સ્વીકારવા માટે કટિબદ્ધ થવા હાકલ કરી. ગામવેળા સાતિથી નધી વાનો સાલળી રહ્યા.

‘તે આ ગ્રામ પંચાયતનો કારભાર કેવો કરશે ?’ અધિકારી અને આગેવાનોના લાપણે પૂરા થયા એટલે ચાલતીને ટોઠા દબને બેઠેલા એક ડોસાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ગ્રામ પંચાયત એટલે ગ્રામ રાજ. ગામના લોકોએ જ સાથે મળીને એના કારભારની જવાબદારી સંભાળવાની રહેશે’ ગ્રામ પંચાયતના અધિકારીએ સ્પષ્ટતા કરી.

‘તો અમારે ઘાઠે ધમરેય પંચાયત ભેતી નધી.’ ડોસાએ સડાક દબને સભળાવી દીધું.

‘એમ ચટ દબને ના કહી દો એ કંઈ આવે ?’ આપણે નિરાતે વાતો કરીએ. કંઈ મુશ્કેલી હોય તો વિચાર કરીએ. આપણું એકેએક ગામ સાચું સ્વરાજ ભોગવતું થાય એવી પૂ ગામીજીની કલ્પના હતી. ગ્રામ પંચાયત દ્વારા આપણે ગામેગામ સ્વરાજ સ્થાપવા માગીએ છીએ, આવી રીતે વાતને તો આપણે આવકારવી જોઈએ.’ પ્રગતીય આગેવાને વિગતથી સમજણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘હું સમજી વિચારીને ના લજું છું. આઘેના દોર ક્યારેક છૂપી જાય અને દીકાંદીક ઉપર ચડી જાય પછી એ જટ દબને નોખા તો પડે. અમે ખેડુ

માણુક અમારે રાત દિ દોર હારે પનારે ડેવાય
કાળિયા હારે ધોળિયો આધીએ તો વાન ન આવે
પણ સાન તો આવી જળ દોરની હારે રાત દિ
રહીને અમારે ય એવું બેગા યદને રાજ કરવાનું
સોપણો એટલે અમે તરત આવશુ દીકા પાડુએ પછી
અમને નોખા પાડવા ડેણુ આવશે?" ડાસાએ પોતાની
તળપદી રીતે, વિસ્તારથી આમ પચાવત રવીકારવાની
ના પાડવા માટેના કારણો એમને જણાવીને છેવટે
હારે મહારવનો સવાલ રજૂ કર્યો

'આપણે ત્યા ગમેગામ આમ પચાવત રચપાટી
આવે છે લોકો પણ હારે ઉત્સાહથી આમ પચા
વતનો કારભાર કરવા માડયા છે કોઈ દીઠા પાડુએ
આવતા નથી એટલે તમારી કાકા જોદી છે આપણા
દેશમાં વસતિનું રાજ સ્થાપવા માટે આપણે સ્વરાજ
લીધું છે હવે છટકીને એની જવાબદારીથી આધા
લાગવુ આપણને શોભે નહીં "ખીજા પ્રજાકીય આગે
વાને લોકોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો

'આ તે રાજ કરવાની રીત છે કે રમત માડી
છે? ગાંધી બાપાને પરતાપે તમને રાજ મળી ગયું
પણ તમારા નસીબમાં રાજ લખ્યું લાગતું નથી
ખીજા એક જુદા આગેવાને ટકાર યદને ડેણુ આપ્યો

'હમ એમ બોલવું પડ્યું કે તમારો મરમ સમજાવો
નહીં " પચાવત અધિકારીએ આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો

'એમાં સમજાવવું પડે એવું શું છે? દીવા જેવી
વાત છે છતાં સાબળવું હોય તો સાબળો પેલા
અમારા ગામમાં નવાબનું રાજ હતું પછી પાકી
સ્તાનનો હોળાળો ઉપડ્યો અને આરમ્મી હકૂમતે
અમારા ગામનો કબજો લીધો આરમ્મી હકૂમતનું રાજ

થયુ એટલે અમને માડ કાક નિરાત થઈ, ત્યા અમારા
ગામમાં હિન્દ સરકારનું રાજ આવ્યું

હિન્દ સરકારના રાજમાં કાક હરીને ઠામ થયા
ત્યા શામળદાસલાઈની સરકર આવી શામળદાસ
લાઈના રાજમાં સળ પડી ન પડી ત્યા વળી ટેમર
લાઈનું રાજ આ યુ મનમાં થયુ કે હવે રાજની
ઉચતપાચલ નહીં થાય પણ કાક યાગે પડયા ત્યા
તમે વસતિનું રાજ કરવા આવી પોગ્યા આમ જાણ
વારે તે રાજ જહલાવાતા હશે? તમે રાજ કરવા
નીચ્ચા છો કે છામ્માવની રમત માડી છે? તમને
કોઈ ડેવાણુ છે કે નહીં? વસતિનું રાજ માગતા
ટેમરલાઈને ઉમરે આવીને કોઈ લાધવા બેઠું છે? કે
તેવડ નથી એટલે રાજ વેચવા નીકળ્યા છો? અમારે
તમારી પચાત જચાત કરવી નથી અને વસતિનું
રાજ જોતું નથી નસીબમાં લખ્યું હોય તો નિરાતે
રાજ કરો ને!" આધેડ ઉમરના ત્રીજા અગેવાને તાનમાં
ને તાનમાં ગેલા યદને ગામ સમસ્ત વતી નિષ્ક્રિય
જણાવી દીધે

આગેવામ હરીને આમ પચાવતનું મહારવ સમ
જાવવામાં અને સ્વરાજની જવાબદારી સંભાળવા
માટે લોકોને ઉત્સાહ પ્રેરવામાં સફળ થયેલા આગેવા
નની આ ગામમાં ક્રેષ્ટ કારી ફાવી નહીં જોતજોતામાં
સમા વિખરાઈ ગઈ પચાવત અધિકારી અને ધજા
કીય આગેવાનો પણ બધા ડાવરાને રામ રામ કરી
નોર ના પગથિયા ઉતરી ગયા, અને મોટરના બેસી
તવાના થયા થરતું મોટરના ધરધરાટમાં એમને એક
જ બચકારા સંભળાયા કયો કે "નસીબમાં લખ્યું
હોય તો નિરાતે રાજ કરો ને?"

બે મિત્રો સાથેસાથે ફરતા હતા રસ્તામાં પડેલી રૂપિયાની ડ્રેપણી ઉપર એકની નજર પડી
ટેજુ તે ઉપાડી લીધી ને સોળતાને કહ્યું 'અરે જો મને આ રૂપિયાની થેલી જડી'

'મને જડી એમ શા માટે?' સોળતાએ જણાવ્યું "આપણે જડી એમ કહે બને જોડાળેક
ચાલતા દેખીએ તમારે જે કંઈ લલહાનિ થાય તે બંનેને લાગે વહે ચાવા જોઈએ"

'ના ભણ ના મને જડેનું દ્રવ્ય કુ તને શોનો આપુ?'

'વારુ!' કહી બીજા મિત્ર ચૂપ રહી નાનીગસનને બન્યું એવું કે જે માણસની એ થેલી
પડી ગઈ હતી તે મીઠા એક પોલીસને લઈ ઉતાવળથી આવ્યો પોલીસને જોઈ પડેલા મિત્રે કહ્યું
આપણે બોડુ કામ કર્યું હવે તો જેલમાં જ જવનું!"

'જાણ, આપણે બોર્ડ કામ કર્યું એમ શા માટે હવે કહે છો? મે બોડુ કામ કર્યું એમ જ કહે ને!"

ગુરુ-ગાંધી મિલન

૨૧૦ નાં પાકે

એકવાર સાબરમતી આશ્રમમાં ગુરુદેવ પધારી હતા. પૂઠ બાપુના જોરડામાં ગાદી ઉપર નિરાંને બંને પવિત્ર આત્માઓ આડા પડ્યા જ્ઞાન-ગમ્મત કરી રહ્યા હતા.

ગુરુદેવે બાપુને પૂછ્યું: “તમને કેટલાં થયાં મહાત્માજી, હું તો સિત્તેરનો થયો.”

“મને સાઠ થયાં”

“ત્યારે તો હું તમારાથી દશ વર્ષે મોટો” એટલે બાપુજીએ કહ્યું: “પણ સાઠ વરસનો વૃદ્ધ ગાંધી ગાંધી નથી શકતો જ્યારે સિત્તેર વર્ષનો યુવાન કવિ નાચી શકે છે.” આમ કહીને બાપુ ખડખડાટ હસી પડ્યા. એમા ગુરુદેવનું મીઠું હાસ્ય જળ્યું.

ગુરુદેવ શાંતિનિકેતન માટે થોડા પૈસા ઉઘરાવવા નીકળ્યા હતા, એમને એ ફાવતું નહોતું.

ઉઘરાણાની વાત નીકળતાં ગુરુદેવ કહે: “સૌથી મોટા બિંદુક તો માલવીયજી.

મહાત્માજી, તમે માલવી યજ્ઞને લગો ખરા કે નહીં?”

બાપુ કહે: “પછોંચું ખરો. પણ એમને હીરા મોતી મળે જ્યારે મને કોડી મળે.” ફરી બંને વૃદ્ધ યુવા નોના હાસ્યથી જોરડો ગાળી લેક્યો. ચીન જાપાનના પ્રવાસની વાત નીકળતાં કવિ કહે:

‘મહાત્માજી, ચીનમાં મજૂરોનાં મોટાં સંગઠન થાય છે આપને એમ નથી લાગતું મહાત્માજી, કે શ્રીમંતો કરતાં ગરીબો-શ્રમજીવીઓ-નાં સંગઠન વધારે સહેલાઈથી થઈ શકે છે?’

“ખરી વાત છે” બાપુએ ટેકો આપતાં

કહ્યું: “કારણ કે શ્રીમંતો અને બુદ્ધિજીવીઓને તો એક ધીબને લોગે આગળ વધવાનું હોય છે. જ્યારે ગરીબ શ્રમજીવીઓ એક ધીબના સહકારથી આગળ વધી શકે છે.”

ભારતવર્ષની મહાન વિભૂતિઓ વચ્ચે ચાલતો વાર્તાલાપ અતિ અદ્ભુત હતો. સનાતન સત્યની પેઠે એ સામાન્ય લોકો સમજી શકે તેવો સાદો છાંડ હવા અને પાણી જેવો પૌષ્ટિક અને પ્રાણદાયી હતો.

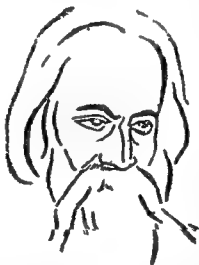
ત્યારબાદ, આશ્રમવામીઓએ ગુરુદેવને બે શબ્દ કહેવાની ચિંતિ કરી. ગુરુદેવ ધડીભર આજો વીચી બેસી રહ્યા તેમનો ઋષિસદૃશ પ્રભાવશાળી ચહેરો સત્યના તેજ પ્રકાશી રહ્યો હતો. આખરે તેમના મુખમાંથી તપઃપૂત વાણી નીકળી.

“તમારી વચ્ચે જાગ્રત બેઠેલા ગુરુજી જીવન એ જ આ પલ્કને સૌને પ્રેરણા આપતા ઉપદેશ છે.”

“જોડવાની મને દેવ છે ખરી, પણ અનુભવે હું જાણું છું કે એ વૈખરીમાં કશું નથી માત્ર જીભ અને શ્વાસ થાકે છે એટલું જ.....

“આપણા દેશની સેવા માટે જે ત્યાગ જોઈએ છીએ તે લાગણી અને વાણીના ઉભરાથી ન થઈ શકે. એમાં જલે આપણને મજા આવતી હોય; પણ ત્યાગ તો સત્ય પાલન અને તેને અગે

રહેલા કડક નિયમપાલનથી જ આવે. એટલે જાપણ અને સરથસા વગેરે તોફાનોમાં આપણે ન પડીએ, જોઈ ન રાચીએ. પણ શાંત અને મૂર્ખાં કામનું વૈતરુ આનંદ પૂર્વક કરીએ.”

ને રણુછોડ

દેવેન્દ્રકુમાર દાલિદાસ ૩ ડિસ

ઝોખાનો ચળ સોમૈયે માણેકે ડેલીએ બેઠા બેઠા હાથમા માળા લઈ ને રણુછોડ ને રણુછોડ, ને રણુ છોડના જાપ જાપે છે અરબી સમુદ્રના મોળા ઉપર થડ વહી આવેલો પ્રહારતો શીંગો પવન વિશાળ ડેલીમા ધૂમરીએ લે છે ત્યા બહાર વીસ થેડાની સામગી પકડી બેઠી બેઠો જ અચાજ ગીઠ્ઠો

‘કા સોમૈયા માણેકે છે ને?’

માળા ફેરવતા સોમૈયા માણેકે ડાકુ શેરી બણી લખાવ્યું જ્યેષ્ઠ તો બાકરકંઠા શુકાગીદાર પડછદ થોડા પર બેઠેલા વીસ આઠમી હતા જોવાને જોળખી ગયા

‘અરે સાલમીન જમાદાર! આવો લા આવો’

‘ના રાજ અવાય એવું કે પલાણુ છડાય એવ નથી અજો થેડે વાત કરી લેવી છે’

સોમૈયા માણેકે બહાર આવ્યા ને થોડાની લગામ પકડી કહ્યું

‘લા! આજે આવેલો મેમાન એમ તે વાતુ કરી શેરીમાંથી જ લાખી જાય તો ઝોખો લાજે ને? હોં જીતવો ને કામ હોય એ કહે’

સાલમીન જમાદાર નીચે જીતયાં સ્વાસ્થ્ય જીતયાં થોડા અંદર થોડારમા હાકાથી

તોતી ગ દરવાજે વટાવી જમાદાર સાલમીન અંદર આવ્યો જ્યેષ્ઠ તો ધતુરાના ફૂલ જેવી ડેલી પર મૂંઠા મૂંઠા હાથના ગાદલા પર મથુ મથુ ફૂલ તકિયા નખાયા છે, જેતપરની લાનચેળ જાજમની મિઠાત છે મોટી ફળીમા લાખી ઝોઘરીએ આઠ ઝોરમા ને સામે થોડાર છે ફળીમા નાગવેલના પાન જેવો લીલડો લીમડો વાનુના વીજળા દોગી રહ્યો છે

ઝોખાના રાખની આ સાદાઈ જોતો જમાદાર સાલમીન ગાદી તકિયાને અંદેવી બેઠો બાણુમા સોમૈયે માણેકે બેઠા ને હાથમા માળા લઈ લીધી

‘કા લા અમરજી દીવાનના જાની દોરતતુ સીદ ઝોખા આવવું થયું શું કરે છે દીવાના’

‘દીવાનજી કાકાનું તો ખૂન થયું?’

‘હે! અમરજી દીવાનતુ ખૂન?’

‘હા રાજ’ આઠ જ દિવસ થયા છે નવાખની માએ નવાખના સગપણના લગ્નકા જોવાના બાને રાતે મહેલમા બોલાવી મેડી પર જતી સીડીની પરશાળમા આર મારાઓ રોજી દગાથી ખૂન કરાવ્યું’

‘આખો બધ કરી તેના પર હાથ દાખી સોમૈયે માણેકે બોલ્યા ને રણુછોડ ને રણુછોડ કાક જ છીપમા પાકે એવું મોતી ગયું’

‘એનો એક મારતલ બહી છે’

‘બહી! મારુ ઝોખાનો આઠમી અમરજી દીવા નના ખૂનમા’

‘હા એનું નામ યુલામસિંહ હુરાણો સનવાન હેરોબની દોકરી વેરે એ પરપો છે’

‘હવે!’

‘અમરજીના દોસ્ત વડોદરા ગાયકવાડે એનું માથું મગાડ્યું છે એનો સેનાપતિ સિધિયા ખલા જિયે લસકર લઈ પડ્યો છે કલ સાજ સુધીમા ખૂનીનું માથું એના તળુએ નહિ આવે તો ગાયક વાડી ફોજ ઝોખાને ધમરોગી નાખશે મીઠાના હળ હાકશે નસ અટું કહેવા આવ્યો છું’

કહી જમાદાર સાલમીન ગીઠ્ઠો એના સ્વાસ્થ્ય ઉઠાયા પાછા થોડા સમજ થયા ને પાછી પડવી બોલીને વીરમી ષ

સોમૈયે માણેકે કયાય સુધી રિયર બેઠા રજા એના માયામા જમાદાર સાલમીનના બોલ હથોડા ખની લાખા હતા ગાયકવાડી ફોજ મીઠાના હળ હાકશે’

એ જીવ્યા હાથમા માળા સોતા એ રણુછોડ રાજના મંદિરે આવ્યા અવી પનાગી વાળી રણુછોડ રાખની મૃતિ સામે બેસી ગયા બેસી આખો બધ કરી માળા ફેરવતા લાખી મેધશા જુતદ અવાજે દેવાવના ધૂમટમા એનો ને રણુછોડ ને રણુડો નો નાદ પડ્યા પાડે છે

મધ્યાહ્ન ક્યા એ મધ્યાહ્ન બોજન લેવા બેઠા નથી

સાજ ઢળી, મંદિરમાં સાયં આરતીના દીવા પ્રગટ્યા. આરતી થઇ ગઈ તે વેળા એ માત્ર અચકા લેવા બેઠ્યા ને લઈ પાછા બેસી ગયા.

રાત ઢળી મંદિરના દીવાના તેજ ઝાંખા પડવા લાગ્યા. ચોમેર શાંતિ છવાઇ ગઈ માત્ર અચળી સમુદ્રનું આહું ગળન સંભળાવા કરે છે.

મધરાત થઇ ને હાથની માળા ધબ્બાવી રણુછોક-રાયના ચરણે માથું નમાવી એ બોલ્યા : ‘બાપ! આવતી કાલે સાંને જમાદાર સાલમીનની અવધ પૂરી થાય છે, મારે શું કરવું તેની પ્રેરણા મારા અંતરમાં જગાડને જગતપિતા!’

કહી પાછી આંખો ખીટી માળા ફેરવવા માંડ્યા ને ભપ જપવા લાગ્યા : ને રણુછોકા! ને રણુછોકા! ને રણુછોકા!

પ્રભાત થયું. પૂજારીએ સૂયોદ્ધની આરતી કરી લીધી. આસકા લઇ સોમૈયા માણેક ન્યાં હાથમાં માળા લેવા ભપ છે કે અંતરના ઊંડાણમાં કશુંક ઊંચું ને એ મનામન બોલી બેઠ્યા : ‘બરાબર છે ધણી! એ વાત બરાબર છે.’

ને એણે હાક દીધી : ‘એલા કાક વીરસિંહને બોલાવવને ને જરાવાર મંદિર ખાલી કરવને.’

ઝોખાના રાજાની આજ્ઞાને તુરત અમલ થયો. મંદિર ખાલી થયું. નોકરો સોમૈયા માણેકના વડેરા પુત્ર વીરસિંહ માણેકને બોલાવવા ગયા.

મંદિરમાં ચોમેર શાંતિ છે. સોમૈયા માણેક હાથમાં માળા ફેરવે છે ત્યાં એને કાને અવાજ આવ્યો.

‘બાપુ!’

અમકા સોમૈયા માણેકે અવાજ બણી બોલ્યું તો થાંભલીની ઝાંચે એક છોકરી બેઠી છે.

‘કમ બેટા! કાણ તું?’

‘બાપુ કું’ નેના કાજે તમે ઉપવાસ પર બેઠ્યા છે એની ઝોરત અને સહવાન હેરાસની દીકરી.

‘કે ભા તારે શું કહેવું છે?’

‘ખીલું કંઈ નહિ બાપુ! એટલું જ કે બાપ કાદી દીકરીને રંડાપો દેશે?’

પળવારમાં બધું સમજી જતાં સોમૈયા માણેક બોલ્યા :

‘બહે બેટા, જા, તારો ચૂડી-ચાંદલો અખંડ રહેશે. ઝોખાની દીકરી એ મારી દીકરી હું ઝોખાનો રાજા. વસ્તીની દીકરી મારી દીકરી પણ બચ્યાં તારા ધણીએ જોડું કહ્યું છે.’

‘આજ તો બાપુ એ જોડું દેખારો, પણ લડા-ધમાં રાખના કુકમથી હજારો માણસો સામ સામા કપાય એ સારું ને સાચું મનાય છે તો મારા ધણીએ તો નવાબનો કુકમ માની એ કામ કહ્યું છે દોપ દોપ તો નવાબનો છે.’

‘એય સાચું દીકરી! સુબેયી જા, તારા ધણીને નહિ સોંપું.’

ત્યાં વીરસિંહ આવ્યો. કમરે તલવાર લટકે છે. બેઠમાં જમીયો છે.

‘કાં બાપુ!’

‘અહીં બેસ બેટા. અહીં બેસ.’

વીરસિંહ બેઠો. મંદિરમાં નીરવતા છે. મહાસાગરની ઘેરી ગર્જના સંભળાય છે.

‘ને જા! કાલ જમાદાર સાલમીન આવ્યા’તા. જૂનાગઢના નાગર દીવાન અમરજીના ખૂનીને પકડવા.’

સોમૈયા માણેકે પળવાર વિસામો ખાધો ને માળા કરતાં કરતાં બે વાર ભિચાર કરી લીધો. ને રણુછોકા, ને રણુછોકા. ને વળી આગળ ચલાવ્યું.

‘કહી ગયા ખૂની ઝોખામાં છે. આજ સાંજ સુધીમા ખંખાળિયે માથું પહોંચવું કરવને. કાલ સાંજ સુધીમાં ને માથું નહિ આવે તો ગાયકવાડી સેના ઝોખા માથે ખીદાનાં હજી હાંકશે. ને રણુછોકા, ને રણુછોકા.’

પળબર વિચાંતિ; પછે વળી વાત ચર

‘ઝોખા માથે આજત બિતરી ને મને થયું. આમાં આનુષી શુદ્ધિ કામ નહિ કરે. રણુછોકારાયના શરણે જવા દે, એ સજાડે તે સાચું એટલે કાલનો બેડો હું. આજ પ્રભાત આરતીની આસાસ લીધા પછી મારા હેવામાં દેવાધેવે જળાવ્યું છે કે ગાયકવાડને માથા સાટે માથું દેવું. ખૂની શુદ્ધાવસિંહને સોપી તેની

હિંસા કરાવવી એ તો ઘોર પાપ છે, આપણે રજુ
છોડરાયના રખોપુ કરવાવાળા આપણે હિંસા આપ
રીએ કે મદદ કરીએ તો ધરણી હલમની ગેઠે એટલે
મે નહીં કયું છે કે મારે મારુ માયુ માયકવાડને
ગિતારી દેવું

‘આપુ !’

‘ખેલમા બેટા’ મારાથી ગુલામસિંહને નહિ
સોપાય, એની ધરવાળી મને બાપ કહી ગઇ ને કહેતી
ગઇ કે બાપ બીડી દીકરીને રડાવો દેશે? એટલે
એનો ચૂદી-ચાદનો અખડ રાખવા મારુ માયુ
ગિતારી દઉં છું મનુષ્યજન તો પરાયા કાળે છે
ને આપુ ટાણુ લાગ્યશાળીને આવે લે બેટા મધુ
ગિતારી લે ને સાંને ખભાળિયા આપી આવજો ને
કહેજો આ માયુ ગુલામસિંહ છુરાણાના માથા સાટે
છે હવે આખાને માફ કરજો.

કહી સોમયા માણે ગરદન ઝૂંઘળી

‘આપુ ! માપુ !’

‘મારો દીકરો જીવિને ડરે છે? રજુછોડરાયની
હજુરમા મરવું છે વાર કર મા ધરજડાડો હમણા
આમની વચ્ચે એનો રથ લાવશે લે બાપ જીવતા-
મૃવાના ને રજુછોડ

કહી ફરી ગરદન ઝૂંઘળી હાથમા માળાના મણકા
કયું જતા હતા મોઝેથી ને રજુછોડ ને રજુછોડ
ને રજુછોડ નીકળતા નાદ મદિરના ધૂમટમા પડ્યા
પાડતા હતા

ત્યા વીળળીનો ઝખડારો થયો એક પગ બીજી
પગ તલવાર ગરદન પર પડી સરર કરતુ માયુ બોય
પડ્યુ બળે બીનો અડાજ થયો તો ય ને રજુછોડ
ને રજુછોડના નાદ જાણે મદિરની દીવાને દીવાન અને
પતથરે પતથરમાથી ડગડતો હતો પડજદા પાડતો હતો

માયુ થાળીમા લઈ વીરસિંહ ઘેર આવ્યો થોડો
સજાવ્યો ને તે પર પનાણી માયુ રૂઆલમા બાધી
સાજ પહેના આખે ચીરી એ અશ્વળિયે આવ્યો

પાદરમાગાયકવાડના સેનાપતિ સિંધિયાની જવણી
હતી થોડા દણુદણુતા હતા હાથી ઝૂંતતા હતા
સાદિયા ગાગરતા હતા સરાવ્યો હથિયાર સજાવી

ચીસો નાખતી હતી.

વીરસિંહ સિંહો જ તણુમાં ગયો અદર સેના
પતિ સાથે અચરજનો દોકરો રૂનાયજી ને જમાદાર
સાલમીન બેઠા છે ચરોતરની જીંઘી તમાકુના કુહા
ગગડે છે

‘હ્યો આ માયુ’

કહી નીચે મૂક્યુ બધાની નજર એ તરફ ગઇ
અને બોલી ગઇયા

‘અરે આ તો સોમયા માણેકનું માયુ.’

‘હા, મારા બાપનું માયુ છે’

‘પણ એનું માયુ શામરે? આવડો ગઝમ કેમ કયો?’

મારા બાપુએ કહ્યું ‘ગાયકવાડ સરકારને માયુ’
એપ્રમે, એટલે ગુલામસિંહના માથા તાંટે માયુ
આપુ છે’

પણ એમનો શો વાક? આવી જનરેસાની
કરવા એને શું કારણ?’

‘બે એક તો આખાના રાજ તરીકે વસ્તીના
બેટા-બેટીના જીવન જતન કરવાના એ નાતે ગુલામ
સિંહને બચાવ્યો બીજો હિંસાનો પોતાના હાથેથી
બીજાના જીવકાની મારો બાપ કેમ કરી શકે? અમે
તો રજુછોડરાયના રખેવાળ આમ બે કાતણે એવું
પોતાનું જ માયુ ગિતારી દેવાનું ગનીમત માન્યું.
હ્યો જ રજુછોડ’

કહી વીરસિંહ તથુ બહાર નીકળી ગયો

એ જ ઘડીએ ગાયકવાડી સેનાએ પકાવ ઉપાડી
વડોદરા બણી પ્રવાણુ ક્યું આખા બગી ગયું
ગુલામસિંહ જિયરી ગયો એની આરતનો ચૂદી-
ચાદનો અખડ રજા

અધિકાર અસ્ત થયો

મગધર શુકલ

સામેના પાટિયા પર લખ્યું હતું. મીનાક્ષીદેવી, પ્રમુખ

અધ બાળકોની આ સરસા જોવા માટે પત્ર-પ્રતિનિધિ તરીકે મને મોકલવામાં આવ્યો હતો તે વિશે એક ખાસ લેખ તૈયાર કરવાનો હતો ત્યાં પહોંચતા કહેવામાં આવ્યું કે પ્રમુખ કંઈક કામમાં છે તેથી મારે પાંચ-દશ મિનિટ રાહ જોવી પડશે. મારી સાથે મારી પત્ની આશા પણ હતી અહીં અમારા બંનેના આવવાનું સુખ્ય કારણ એ હતું કે અમારો પોતાનો પુત્ર પોતાની આખો યુવાવી જોશે હતો તેના ભવિષ્ય માટે અમે એક રીતે નિરાશ થઈ ગયા હતા આવા કેટલાયે કેન્દ્રો જોયા, પણ શાંતિ ન મળી પરંતુ કપાક તો તેને મૂકવો જ હતો આ સરસા વિશે ખૂબ સાલ્યું હતું. અમે કેટલા દુઃખી હતા તે કહીને શું કાંઈ? દરેક આનંદની પાછળ અમને અમારા બાળકના ભવિષ્યની કાળી છાયા ડાકાકને દેખાતી અને નસીબની વિચિત્રતા તો એ હતી કે આવા બાળકની માએ-આસાએ આધ્યાત્મિકતાના પુનર્વસનું શિક્ષણ વિદેશમાં લીધું હતું જેવી રીતે ડાક એક સારી ડોક્ટર પોતાના બાળકનો કલાજી વિશ્વાસથી નથી કરી શકતો, વિલકુલ તેવી જ સ્થિતિ આશાની હતી અમે આ સરસા વિશે પૂછ્યું માહિતી મેળવી લાઇએ ત્યાં સુધી અમારા બાળકની વાત અપ્રગટ જ રાખવા હચ્છતા હતા

હું ડીડીને ભીત પરના ચિત્રો જોવા લાગ્યો સરથાના બ યોડા દારા હુંદા જુદા જુદા જોઈ જતી પ્રગટિ સુખી, અને ચિત્રો દારા, કેઈ ચિત્રમાં મુગીત, શાળામાં અજ્ઞાસ કરતા બાળકોને દેખાડવામાં આવ્યા હતા તો કેાકમાં વ્યાયામ કરતા ઉપયોગી કામ શીખતા અને રમત-ગમત કરતા દેખાડવામાં આવ્યા હતા, મતલબ કે જાએ જ એજુ કેાક જોઈ હશે જેમાં તેઓને દેખતા બાળકોથી જુદા પાડી શકાય સામેની ભીત ઉપર, જોરડાની વચ્ચેવચ્ચ એક એવા બાળકનું ચિત્ર હતું જેણે આ વરસે રમત-ગમતની દરી

કાકમાં પ્રથમ ક્લાસ મેળવ્યું હતું અને સાથે સાથે પોતાના એક સાથીને કુચતા બચાવી લેવા માટે પણ ક્લાસ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

હું અને આશા થોડીવાર એ ચિત્રને જોઈ રહ્યા તે કિશોર ચક્ર લગાડીને ચાનથી ઊભો હતો. તેની પીઠને મીનાક્ષીદેવી પ્રેમથી ધામડી રહ્યા હતા, બંનેના ચહેરા પર વિજયવર્મા સંતોષનું સ્મિત રમતું હતું. મારે બાજુ લાગેના બીજા ચિત્રો જે વાત કહી રહ્યા હતા તેનો પૂર્ણ ધક્કા મીનાક્ષીદેવીને હતો આ દુઃખની-પાતળી સામાન્ય દેખાવવાળી યુવતી એ કહો બાળકોને એક નવી દુનિયામાં પ્રવેશ અપાવીને, તેમને પુનર્સંસ્થાપિત કરવામાં સંપૂર્ણ સફળ થઈ હતી. એના બાળકોની જેમના માટે દુનિયાનું સૌંદર્ય, અને જયમગાટમાં જાય લેવા માટે કશ્વરનો પ્રતિમધ હતો તેમની અને દેખતાઓની દુનિયા વચ્ચે એક મોતી ખાઈ હતી અધિકારની એક જોરી દિવાલ જે કેાકથી પણ દટી શકે તેમ ન હતી પરંતુ સહેજે વિશ્વાસ નથી આવતો કે આ સાધારણ દેખાતી યુવતી પાસેથી જ, - અધિકાર અને નિરાશા પર વિજય મેળવીને સફળતાને અનુભવ કરવા માટે - તેઓને આધાર મળ્યો હતો થોડીવાર માટે સમાચાર પત્ર, વિશ્લેષ લેખ, વિ કંઈ માદ ન રહ્યું એ બધું જ જૂની ગયો જે માટે ચારસો માઇલનો પ્રવાસ ખેડીને આજ સવારે અહીં આ યો હતો

એટલામાં ઘટ્ટી વાગી ચપરાસાએ આવીને કહ્યું કે પ્રમુખ તમારી રાહ જુલે છે

હું યવચિત્ત, મુરચિત્ત, મુલ્લેન, એનિસમાં એક બાજુ ખુદી બારીની સામે ટેમન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું તે લાંબા-પહોળા ટેમનની એક બાજુ ખેડે ન મીનાક્ષીદેવી કંઈક વધુ દુખની લાગતી હતી, પાસે જ એક નાનું ટેમલ તેમની મદદનીશનું હતું.

લેખા યદન તેમણે અમારું સ્વાગત કર્યું મે આરો તથા આશાનો પરિચય આપી કહ્યું 'તમારા કે દ્ર વિશે હું થોડી માહિતી મેળવવા આ યો છું.

આ વિષે મારે એક વિશેષ લેખ તૈયાર કરવાનો છે.

‘તમે જે કંઈ ઇચ્છો. તે બધી માહિતી તમને મળશે જે કંઈ બની શકે તેમ છે, સાધી શકાય તેમ છે તે બધું કરી છુટવાનો અમારો પ્રયત્ન હોય છે એ તો તમે જ કહી શકો કે અમારું કાર્ય કયા સુધી સફળ થયું છે.’ મીનાક્ષીદેવીએ ઔપચારિક રીતે કહ્યું.

મીનાક્ષીબહેન મે અસુરુદનોના પ્રશ્નો વિશે વિશેષ અવગત કંઈ છે આ માટે જ વિદેશ જવાનું થયું હતું.’ આશાએ કહ્યું.

‘તમારા માનને જો તમે દેશના તમામ વ્યવસ્થાપકોની મદદ મટે લગાવી શકો તો ખરેખર બહુ સારું થશે.’ પછી તેમણે મારા તરફ જોઈને પૂછ્યું. ‘તમને અમારા કેન્દ્રમાં બધું ફરીને જોવું મનશે ખરું?’

‘જી હા, જરૂર જો તેમાં કોઈ અડચણ ન હોય તો.’

એ જ વખતે તેમની મદદનીશો જ વીન કહ્યું કે આશા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની સગીતની રચના તૈયાર કરી લીધી છે જેને તેઓ પ્રમુખ સમક્ષ રજૂ કરવા ઇચ્છે છે.

‘માફ કરજો.’ દુરંત બોલ્યા ત્યાં મીનાક્ષીએ કહ્યું, પણ પછી કંઈક ચિંત્ય રીતે બેસી બતાવેલી. ‘માલતી, તેઓને બધી જ આવી જવાનું કહી દો. વ્યાપણા મહેમાન તેમને જોઈ શકશે અને તેમની સગીત રચના પણ સાંભળશે.’

થોડી વાર સુધી નિરવતા વ્યાપી રહી.

‘અસુરુદનોને સગીત પ્રત્યે વિશેષ અનુરાગ હોય છે.’ આશાએ નિરવતાનો ભંગ કરવાના ઉદ્દેશથી વાત શરૂ કરી મીનાક્ષી કંઈ ન બોલી મીન જ રહી.

‘માત્ર અનુરાગ જ નહિ, ચોંચતા પણ હોય છે આખો ન હોવાથી તેમની સાબળવાની શકિત સતેજ થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે. અસુરુદનો એકાએક મારી વાત કપાઈ ગઈ.

‘ભગવાનને ખાતર આ એક શબ્દ ફરી ફરી ન બોલો, તે અસ્વભાવિક છે. ‘એવાઓને’ તમારી

કરૂણા કે દયા નથી જોઈતા મળી શકે તો સકાત જૂતિ બસ છે.’ મીનાક્ષીનો ચરેચર ક્રોધથી લાલ થઈ ગયો મુગીમાં પેશરવેટ જોડેલી સખત રીતે દબાવ્યું કે હાથની નસો ઉપસી આવી અને ચૂપ થઈ ગયા તે બોલી.

‘માફ કરજો જે આખોએ બધા કોઈ દિવસ પ્રકાશ નથી જોયો, દેખતાઓ દી દુનિયામાં કદી પ્રવેશ નથી કર્યો, તેઓ માટે, ‘આધના’ હોવાનો પ્રશ્ન જ કયા છે? આ શબ્દનું તેમના માટે શું મહત્ત્વ છે?’ ઉત્તેજિત થયેલ સ્વર ધીમે ધીમે ઠરુણ અને બલેતે પીડિત બની ગયો.

‘હું તમારી સાથે સપૂર્ણ સહનિત છું મીનાક્ષી દેવી આશાએ એક નાની ચોપડી અપાના મનોવૈજ્ઞાનિક વિષ્ણુવલ્લુ વિશે લખી છે તમે જોશો?’ મે વાત બદલીને પુસ્તક સામે ગંભીરતા શું.

પહેલા તો લાગ્યું કે હાથ લખાવીને પુસ્તક લઈ લેશે પણ પછી હસીને હાથ પાછો ખેંચી લીધો કહ્યું, ‘તાવળ શું છે? પછી જોઈ લઉં.’

‘મીનાક્ષીબહેન તમને થોડાક ચાટ’ તથા આકાશમાં દેખાડવા છુટ્યું છું જે મે જમીન અને કાસમાં રહીને તૈયાર કર્યો છે તેની મદદથી તમે જોઈ શકશો કે ત્યાં આ સમસ્યાને ઉકેલવામાં કેવા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે કાર્યની કેવી પ્રગતિ થઈ છે અને કેવા ઉકેલ શોધવામાં આવ્યા છે.’

આશા બેઠી ન મીનાક્ષી બેઠી હતી ત્યાં મર્ધ તેણે ટેનલ ઉપર ચાટ પથરાઈ અને થોડીવાર સુધી સમજાવતી રહી કે કેટલા અસુરુદનો બાળકો તથા મોટાઓને વિદેશી સંસ્થાઓનું ઝડપ અને તાત્પર્યથી એવા કામચલાુ શીખડાવ્યા કે જેને પરિણામે અપંગ હોવા છતાં પણ પોતાને હાથે શાળા મેળવવા તેઓ સમર્થ બન્યા હતા મીનાક્ષી આશાની સામે જોઈને અધ્યનપૂર્વકે સાંભળતી રહી.

જોડેલામાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ આવી પહોંચ્યા આશા આવીને પોતાની જગ્યાએ બેસી ગઈ.

ત્રણ છોકરીઓ અને ચાર છોકરાઓ હતા, સાતેજ આવીને ખાસે પડેલ તખ્ત પર બેસી ગયા,

માત્ર રૂપરૂપને આધારે તેઓ એકબીજાથી એકસરખા
અતરે ઘેંઘાઈ ગયા

પ્રમુખનો આદેશ ચતા તેમનું સંગીત શરૂ થયું
સુદર ચતના હતી સંગીત પછી મોટી છોકરીએ
ગીત શરૂ કર્યું સુરમાંનું અત્યંત માર્મિક પદ હતું
તેઓમા એટની તન્મયતા આવી ગઈ હતી કે શ્રોતાને
પણ તે વાતાવરણમાં ડૂબી જાય તેો આશ્ચર્ય નહિ
અમે તે જ સાગણી અનુભવી મારી નજર ક્યારેક
વાયોલીન પર પડતી ક્યારેક વાસળીના રવરોની
સાધનામાં રત આગળીએ પર રોકાતી તે ક્યારેક
સિતાર તનના પર લયની સાથે નાચતી તેમની આગ
ળીએ વચ્ચે શુચવાઈ જતી વચ્ચે વચ્ચે હું મીનાક્ષી
તરફ પણ નેહ લેતો તે પોતાની પાસે આવેલ પારી
માધી એગિટસે બહાર નેહ રહી હતી

તેનું અનુકરણ કરતા મે પણ ત્યાં નેહું

બહાર લોનનો એક લાગ દેખાઈ રહ્યો હતો
નજી ચાર બાજો ત્યાં રમી રહ્યા હતા તેમા એક
મેટા તરો પણ હતો જે બાળકોની આસપાસ ફરતી
રહ્યો હતો બાળકો દડો ફેંકતા અને ફૂતરો ઝડે
જમને તેને ઉપાડીને તેઓની પાસે લાવી સખતો
તેઓમા નેહ શકે તેવો માત્ર ફૂતરો એક જ હતો
પરંતુ પ્રકૃતિની ખૂબી એ હતી કે મળી રહેલ શિક્ષણે
તેઓના જીવનમા તારતમ્યતા ફરી રચાઈ દીધી હતી
તેઓના રૂપરૂપમા નેવાની શક્તિનું રૂપ તર ચઈ ગયું
હતું અતે જણે આ બધાને શક્ય બનાવી ધ્રેરણા
આપી માર્ગદર્શન કરાવ્યું તમના પર જઈને મારી
આખો ફરી કેન્દ્રિત થઈ મીનાક્ષી નીરુપદ રીતે
પોતાની જગ્યાએ એમની એમ બેઠી હતી સંગીત
પડુ થયું અને વિદ્યાર્થીઓ ઊંડીને ચાલ્યા ગયા

બોડીવાર મુખી કોઈ કંઈ ન બોલ્યું

અમા શમ નથી કે કુદ ત તરફથી મળેવી
ચીત્તેમા આખાનું રથાન સૌની ઉચ્ચ છે નહિ તે
આવી ઉજ્જવ પર વિજય મેળવવા માટે વ્યાખા જીવન
નેરૂએ ' વાતાવરણથી પ્રભાવિત થઈને મારા મો ।
મારી સહ ત શબ્દો સરી પડ્યા

મીનમી દસીને બોની, ' હું નથી ચાની શમ્તી

કે આખોતું ન હોતુ જીવનમા બાધાકર બની શકે
છે ' હું ચૂપ રહ્યો આશા પણ મૌન રહી અમે
બને એક જ વાત વિચારી રહ્યા હતા અમને શાત
નેરૂને મીનાક્ષીએ પૂછ્યું, ' તમે તે દેશ-વિદેશ ફરી
આયા છો, આશાદેવી તમે બધા મારા કથન સાથે
કયા મુખી સદમત છો ? '

આશા શાત રહી તેના ચહેરા પર હું ખની છાયા
ફરી વળી હતી, આશાએ ધીમે ધીમે માયું હતા પુ
પણ કંઈ બોની ન થઈ

મીનાક્ષી થોડીવાર તેની સામે નેહ રહી. મને
તેના ચહેરા પર ક્ષણભર ધૂધળો લાગ્યો પછી તે
મારા તરફ ફરી બોની કંઠો દબે તમારે શુ શુ
નેવાની મુઝા છે ? '

' પહેલા તે મારે અહીના એવા વિદ્યાર્થી
ઓને મળવું છે જેઓ વધુ અપગ હોવા છતા
શિક્ષણ મેળુ વા પડી આત્મવિશ્વાસ અનુભવતા હોય '

એવા એક-મે નહિ પ તુ કેટલાયે વિદ્યાર્થીઓ
અહી છે હું હમણા જ બોનાયું છું ' તેમણે ઘટ્ટી
વગાડી ચપરાસી આ પો અને કેટલાક નામ લગને
બોલાવી લાવવાનો અદેશ કરો તે સ્થળે ગયો
અને શક નેના રહ્યા આ વખતે મે મીનાક્ષીને વધુ
વ્યાખા નેહ અતે તે બોની એક વાતનું ધ્યાન
રાખશે કોઈ પણ બાળકને બૂલથી પણ આધોના કે
અસુહીન ન કરશે કોઈને પણ અપગ હોવાનો સંકેત
મુઠ્ઠા ન કરશે આ વિનતી હું તમને પહેના કરી
ચૂકી છું અમે લોકો કોઈને એવું નથી કહેતા નથી
એવું માનતા એક રીતે આ શબ્દ પર જ અમારે
ત્યા પ્રતિનિધ છે '

હું સમજું છું, મીનાક્ષીદેવી ' મે કહ્યું

ત્યારબાદ હું કેટલીયે વાર મુખી તે નેત્રહીન
બાળકો સાથે વતો કરતો રહ્યો આશા પણ તેની
નોંધ કરતી રહી હું વા બાળો તેમની વચ્ચે બેચાર્
જ્યો અપગ તે જરૂર હતા તે નેત્રહીન બાળકો
પણ એ માનચ માટે હું કદાપી તૈનાર નથી કે તેઓ
દષ્ટિહીન હતા તેમના ઉત્સાહ અને આત્મવિશ્વાસમા
હું મારી પોતાની સમસ્યાનો ઉદ્ધેત શોધી કાઢવાનો

પ્રયત્ન કરતો રહ્યો.

કામ પૂરું થયું હતું. પાછા જવાનો સમય થયો. મેં મીનાક્ષીદેવીનો આભાર માન્યો. ના પાડવા છતાં તેણે ઓસરી સુધી આખાં થોડીવાર અમે બધાં ત્યાં જ બેઠાં.

ચારે તરફ શાંતિ હતી. બધું કામ જરાય બાધા કે સંકેત વિના સરળતાથી થઈ રહ્યું હતું. — જાણે એકવાર કેન્દ્રમાં આવી ગયા બાદ ત્યાંના લોકોની સામેથી નેગર્હીનતાની બંધી અડચણો એકસાથે આપો-આપ દૂર થઈ જતી હોય મેં કહ્યું, ‘મીનાક્ષીદેવી, આટલું બધું ભેવાની તો મેં કલ્પના પણ નહોતી કરી. બધીં આવીને ખરેખર મને લાલ થયો છે.’

‘મેં કહ્યું નથી ક્યું’. હું તો મારી જાતને મન નિમિત્ત જ માનું છું.’ મીનાક્ષીદેવીએ કહ્યું.

‘મેં ઘણા કેન્દ્રો ભેવા છે, મીનાક્ષીજીને, પણ મને બધીનો પાયો માત્ર બૌદ્ધિક જ નહીં, ધણીખરો આધ્યાત્મિક લાગ્યો છે. આથી હું ઘણી પ્રભાવિત થઈ છું. હું પેતે મારામા આત્મવિશ્વાસ જગાડી શકી છું,’ કહેતા આશાની આંખો છલકાઈ ગઈ.

‘સત્ય માગ એટલું જ છે કે આ સત્યા ‘ચલા વરામાં’ નથી આવતી. આ કામ બધીના રહેવાસીઓ વચ્ચે વહેંચી દેવામાં આવે છે. બધાની સચુક્ત જવા બદારી છે. મેં નહોતું કહ્યું કે એમ માનીને ન ચાલવું ભેદને કે આખોતું ન હોતું જીવનમાં સદાય બાધા-રૂપ જ બની જાય છે.’

‘પણ તેને શક્ય બનાવવા માટે આખોવાળી એક વ્યક્તિની જરૂર તો પડે છે ને?’ મેં હસીને કહ્યું.

‘કોનો ઉદ્દેશ્ય કહેો, તમે?’ જાણે મરકરીમાં મીનાક્ષીએ પૂછ્યું.

‘તમારા જીવનની વાત કહી છું. તમે ન હોત તો આ સંસ્થાનું કામ કેવી રીતે ચાલતું? બધા નિરાધાર થઈ જાત.’ આશાએ કહ્યું.

અત્યુત્તરમાં મીનાક્ષી માગ હસી.

‘હું આશાના કથનને ટોડી આપું છું. તમારી આંખો જ બધીં રહેનારાઓની આંખો છે. તે બધાં તમારે સહારે ચાલી રહ્યાં છે.’

નમસ્તે કરી અમે વિદાય લીધી. વચ્ચે અમે એકાદ વખત એકબીજા સામે ભેળું, પણ શબ્દોની જરૂર ન પડી.

થોડેક દૂર ગયા હોઈશું ત્યાં સંભળાયું :

‘જરા સાંભળો તો.’

પાછળ વળીને ભેળું. મીનાક્ષીની મનદનીશ આભાર તરફ આવી રહી હતી. પાસે આવીને તેણે કહ્યું, ‘માફ કરજો, હું એ જાણવા છત્તું છું કે તમારો અહિં સુધી આવવાનો આશય માગ એટલો જ છે જો તમે જણાવ્યો?’

મેં આશા તરફ ભેળું, માલતી તરફ ભેળું. તે જવાબની રાહ ભેંધી રહી હતી.

‘વાતચીત દરમિયાન તમારા પ્રયત્ન છતાં ય એ છૂપું નથી રહી શક્યું’ કે તમે ક્ષમાચેવા છો.’ તેણે ફરી કહ્યું.

‘જહેન, અમારું પોતાનું બાળક....’ આશાનો સ્વર દુઃખથી ખરકાઈ ગયો. થોડીવાર શેકાઈને તે ફરી બોલી, ‘દુઃખ તો એ વાતનું છે કે તે આગળ ચાલીને શું કરશે? કેવી રીતે જીવન જીવશે?’

તેનો સ્વર ફરી કંપી ગયો.

‘તમે મીનાક્ષીદેવીને મળ્યા. તમે તેમના વિષે શું નથી જાણતા?’ સરિમત તેણે પૂછ્યું.

‘શું?’ આશાએ ચમકીને પૂછ્યું.

પાછળની બાજુએ, વરડાના કેમાનવાળા દર-વાળની નીચે ફૂલોની વેલથી ટંકાયેલ યાજ્ઞાની પાસે મીનાક્ષી હતું સુધી તેવી જ રિચતિમાં ડેલી હતી. હું માલતીના શબ્દોને મનમાં વાગોળી રહ્યો. મેં તેની સામે ભેળું.

માલતીએ મારી સામે ભેળું કહ્યું, ‘તમારો ખ્યાલ સાચો છે. તેણે પોતે પણ નેગર્હીન છે.’

‘પણ.....પણ તેણેએ તો કંઈ જ ન કહ્યું....’

‘કેમને પણ અંધ કહેવાનો કે માનવાનો નિયમ આ સંસ્થામાં નથી. તો પછી ભલા તેણે પોતાના વિષે શું કહી શકે? એમ તો તેમના કહેવાનુસાર જ હું તમારી પાસે આવી છું.’

એટલું કહીને માલતી ફૂલોની ઠંચારીએ વચ્ચે થઈને પાછી વળી ગઈ. દૂર લાખી, રીપો — સારો પોશાકપહેરીને દસતી બિનેલી મીનાક્ષીની આકૃતિમાં અમે તેના પ્રતિપાદીત સત્યને સાકાર ભેળું.

અમને ઊંઘ મળી ગયો. અમે બંને સાતાર નતમસ્તક બની ગયાં.

અનુવાદક : જયંત વ્યાસ

આનું નામ ઈશ્વરલિંગ

રશ્મિન મહેતા

અમૃતસરનું મુવર્ણ મંદિર.

આ મંદિર એક મોટા તળાવની વચમાં આવેલું છે. ત્યાં જ્યાં માટે આરસપહાણુનો રસ્તો બનાવેલો છે. મંદિરે જતા આવતા લોકોનું ધ્યાન એક વસ્તુ તરફ દોરવા વિના રહેતું નથી. સારામાં સારા કપડાં પહેરેલા લોકો પણ તળાવમાંથી ડોસો ભરીને રસ્તા પર પાણી છાંટે છે. જાણે કે યાકવા વિના પાણી છાંટવાનું કામ એમણે માથે લીધું હોય એમ સતત પાણી છાંટ્યાં જ કરે છે.

ખરું પૂછો તો રસ્તો એટલો ચોખ્ખો હોય છે કે પાણી છાંટવાની કંઈ જરૂર જ હોતી નથી.

પૂછપરછ કરતાં જણાય છે કે એ પુરુષોએ ભગવાન આગળ એવું દૃઢ લીધું હોય છે કે મનોવાહિત કૃષ્ણ મળશે તો પોતે ભગવાનના મંદિરે લઇ જતા રસ્તા પર અમુક ડોસો પાણી છાંટીને રસ્તા ધોઈ નાખશે. તાપમાં તપેલા પથ્થર પર ઉપાડા પડે જતા ભંકોતોના પગ ખગવા દેશે નહિ.

* મંદિર પાસે જ શિતળ પાણીની ખરજ માંડીને એક ડોશીમાં બેઠાં છે.

આવતા જતા મુસાફરોને એ ઠંડું પાણી પીવાડાવે છે, એમની તરફ છીપાવે છે, કેટલાય લોકોના કાળજીને ઠંડક આપે છે. આ કામગીરી એ હસતા મુખે બજાવે છે. એમાં એ વેઠ ઉતારતી નથી. મુસાફરો થોડુંક પાણી ઢોળી દે તો મોં ચડાવતી નથી.

પહેલી નજરે તો એમ જ લાગે કે વિચારી રેહી પાણીની ખરજ માંડીને યતી કમાણીમાંથી મુજરાન ચલાવતી હશે. પેટ પૂરણું રળી ખાતી હશે, પણ ના; પાણી પીવાના એ પૈસા લેતી નથી.

સહેજ વિચાર કરતાં વળી એમ લાગે છે કે કદાચ મંદિર તરફથી મુસાફરોના-યાત્રીઓના લાનાઈ આ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હશે.

પણ ના—એ ડોશીમા પાણી પીવડાવવાની ફરજ બજાવના બદલ કોઈની પાસેથી પૈસા લેતાં નથી. મંદિર તરફથી એમને કંઈ પગાર મળતો નથી. કેવળ ભગવાનને રાજી કરવા માટે ડોશીમા ભક્તોને

પાણી પાવ છે—વિના મૂલ્યે. સુવર્ણ મંદિરમાં દર્શને આવનાર ભક્તોની એ આ રીતે સેવા બજાવે છે.

કેવો છિઓ આદર્શ! નહિ!

* મંદિરના જે લાગમાં બેઠા કાઠવામાં આવે છે ત્યાં પણ તમારા જૂટ-ચપલની સાચવણીનું કામ સ્વયંસેવકો સંભાળી લે છે.

સ્વયંસેવકો પણ કંઈ રખડતા હોકરા નથી. અથવા જૂટ સાચવવા બદલ એ પૈસા કમાવાની એમની દાનત નથી. પગમાં સાચવવાની આ જવાબદારી તો સુટ જૂટ અને 'ટાઇ' પહેરેલા શિક્ષિત સ્વયંસેવકો સંભાળે છે. જીવાનિયા અને મોટી ઉમ્મરના પુરુષો સંભાળે છે.

અદબ પૂરક એ લોકો નાચા વળીને યાત્રીઓના બેઠા લઈ એક જગ્યાએ બેસી રહેવા ગાડાવે છે. પોતાના રેન્જિંગ જીવનમાંથી અમુક કલાક તેઓ આ રીતે ધૈર્યની ભક્તિ કરવા પાછળ ગાળે છે. જનસેવા એ જ પ્રશ્નસેવા છે, એ સૂત્ર એમણે ખરખર પચામ્યું છે, જીવનમાં ઉતાપું છે.

* દિનારા ઉપર એક મોટું અનક્ષેત્ર આવેલું છે. ત્યાં દિવસમાં એક વખત જમવાનું આપવામાં આવે છે.

અમૃતસર ગયેલો કોઈ પણ યાત્રાળુ કોઈ દિવસ જુઓ રહેતો નથી, કારણ કે આ અનક્ષેત્રમાંથી ઉત્તમ ભોજન મળી રહે છે.

અહીં ધર્મ, જાત અથવા પંથના કોઈ પણ ભેદભાવ વિના જમવાનું અપાવ છે. દરેકને સેંકડો લોકો એનો લાભ લે છે.

આ અનક્ષેત્રમા કદી અનાજની તંગી જણાતી નથી, કોઈ વસ્તુ ખૂટી પડતી નથી, ભોજન આપવાની આ વ્યવસ્થામાં જગ્યા પણ પડતું નથી. કારણ કે સહેરના શ્રીમત લોકો પોતાના ખર્ચે અનાજને પુરવઠો પૂરું ખાંડે છે.

કેવડું મોટું રસોઈઘર! સંઘવા માટેનાં સાધનો પણ કેવડાં મોટાં! એક-એક તપેલામાં ચારેક માથુસો તો સહેલાઈથી બેસી શકે.

રસોડામાં ઘણા આદર્શ-વેલણ પહેલાં નજરે પડે છે. અનેક રસોઈયા અને પીરસણિયાઓ અનક્ષેત્રમા કામ કરે છે એનો અર્થ કેટલો બધો હશે કે પણ ના; પૂછપરછ કરતાં જણાયું કે ગામના લોકોએ જ અનક્ષેત્રની જવાબદારી ઉપાડી લીધી છે.

ગામની સ્ત્રીઓ દરેકજ વારાફરતી બોજન બનાવવા અને પીરસવા માટે રસોડામાં પહોંચી જાય છે. કારણ કે ભૂખ્યાં લોકો માટે બનાવ પકાવવું અથવા પીરસવું એ પણ એમને મન ઇશ્વરભક્તિનો જ એક પ્રકાર છે. ભક્તોને માટે વેળેથી પરિશ્રમ એ એમને પૂજનપાઠ જેટલો જ આનંદ આવે છે.

રસોડામાં કામ કરતી એક સંધ્યા, સાદી બાઇને પૂછવામાં આવ્યું: “બહેન, તમારી ઇશ્વરભક્તિની વ્યાખ્યા શું છે?”

બાઇએ કંઈ સળિા વિચાર કર્યા વિના જણાવ્યું: ‘વ્યાખ્યા-વ્યાખ્યામાં તો હું કંઈ સમજું નહિ. પરંતુ જે બાબત ભગવાનને ગમે તે કરવી, એ ભક્તિ નહિ તો બીજું શું છે?’

સંધ્યા સાદા શબ્દોમાં એ બાઇએ કેટલું મોટું સત્ય ઉચ્ચાર્યું હતું! કાલે તેને આ બોધ આવ્યો હતો? શીખાના મહાન અને પવિત્ર ‘મથ સાહેબ’માર્થી એને આ સત્ય સાધ્યું હતો?

* આની સરખામણીમાં આપણે ત્યાંના મંદિરો જુઓ. નાના મંદિરોની વાત જ્યાં છે. પણ વિખ્યાત દેવા લેણો ભેષ્ય એ તો પણ કેઠકેઠાણે કચરાના ઢગ પડેલા દેખાય છે. અને છતાં એ આપણા શ્રદ્ધાળુ ભક્તોના યાત્રાધામ! પૂજા-આરતી ટાણે જ્યાં હજારો લોકો ભેગા થાય છે ત્યાં કેઠણું ખાન એ ગદગદી તરફ જતું નથી. જતું હોય તો પણ એ દૂર કરવા અને કાઢી કાઢી કરતું નથી.

યાત્રિકો આવે છે અને જાય છે. મંદિરમાં પુરોની માળા ચઢાવે છે. પેટીમાં પૈસા નાખે છે અથવા ભગવાનની મૂર્તિ તરફ છૂટા પૈસા ફેંકે છે. અને મંત્રોત્તર અનુભવે છે. પૈસા ફેંકીને જાણે બહુ મોટું પ્રુવ્ય મળી ગયું હોય તેવા ભાવ અનુભવે છે. આ બધું ભેદને વિચાર આવે છે કે શું મંદિરમાં મૂર્તિ રૂપે કોઈના ભગવાન ત્યાં સિદ્ધ ભગવાન જેવો છે? એમને શું ભેષ્ય છે? પૈસા કે માણસાધ?

અમૃતસરથી આવેલા મંદિરમાં કેવી ઉચ્ચ પ્રકારની ઇશ્વરભક્તિ ભેવા મળી. અને એની સરખામણીમાં અહીં ભગવાન શું કેવું, નાભિયેર, પૂજનનો અને પ્રસાદના ભૂખ્યા છે કે?

શું ભગવાને સંજોવા માનવી માટે આપણે કંઈ

જ ન કરી શકીએ? આપણે કદી પણ ઇશ્વરના દષ્ટિ-કાણોના વિચાર કર્યો છે ખરો? આપણું દરેક કામ ફક્ત આપણને ગમે એટલે જાય. આપણી ફરજ પૂરી થઈ. પણ ઇશ્વરને આપણું એ કામ ગમશે કે નહિ. એવા વિચાર કદી આપણને આવે છે ખરો?

અમૃતસરથી આવ્યા પડી આ વાત મનમાં ખટકવા કરે છે. જ્યારે પણ મંદિરમાં જઈ છું, દાઘ ભેડીને ઝેલા રહીને ભગવાન સામે ભેંટ છું ત્યારે એવું લાગે છે કે ભગવાન મારા અંતઃકરણમાં નિહાળી રહ્યા છે. એ મને પૂછે છે:

‘મારા માટે શું કરવાનો? હું અહીં નથી, હું તો તારી આસપાસ ફરનારા દરેક પ્રાણીમાં વસું છું. ત્યાં મને જો. ઝાળખ, જા, અહીંથી જા, અને કામે લાગી જા.’

* આપણે મંદિરમાં જઈએ છીએ, પણ આપણું ધ્યાન તે બહાર મૂકેલા ભેડામાં જ જડાયેલું રહે છે. પડી ઇશ્વર પ્રત્યે આપણે શી રીતે એક ધ્યાન ઘટી શકીએ? ચાતુર્માસ આવે છે એ વખતે પ્રોત્તે લોકો મત લે છે. ચાતુર્માસ પાળે છે. એકાદ ધાર્મિક ‘મંથન’ પારાયણ કરવાનું મત લે છે. મંથન વાચન પૂરું થાય અને એ મંથન અભેરાઈએ ચડાવી દેવામાં આવે છે.

વાલેલા મંથમાર્થી એકાદ ઉત્તમ તરવ પણ ભે આવેલુઆ ઉતારાય તો એકા પાર થઈ જાય ને! જીવન લયો ભરો થઈ જાય, હો! ભે એવા સાર મહણ કરવાની વૃત્તિ ના હોય તો એવા પારાયણની પંચાત શીદને કરવી? ઇશ્વરને પોથીએલું વાચન ગમતું હશે કે તે મુજબનું આચરણ? એના આપણે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો?

ભક્તિને પણ શું આપણે આધુનિક સ્વરૂપ ન આપી શકીએ? ચાતુર્માસના ચાર મહિના સ્ત્રીઓ સાર્વજનિક હોસ્પિટલમાં જવાનો નિયમ બાધે ત્યાંના લોકો સાફ કરવાનું બાધે લે, ત્યાંના ગરીબ દરદીઓની લેજા-ભાંડરી ટરે, એમનો સંદેશ એમના સંબંધીઓને પહોંચાડે, વહાલથી એમની ખબર-અંતર પૂછે, અને પીડિતોને દલાસ આપે! એવી કાંઈ બ્યવસ્થા આપણે અપનાવીએ તો?

આપણા અંતરમાં આવું અજવાળું ક્યારે પડશે! અમૃતસરથી આપણે ત્યાં ઇશ્વર સેવાનો આવો ઉમદા શબ્દોમાં ક્યારે વાળી લાવીશું? [અનુદાસિત]

ભાઈ બલવંતસિંહ

કાન્તિલાલ શાહ

બલવંતસિંહ પંજાબના વીરપુર હતા. તે ઘણા ધર્મનિષ્ઠ અને ઇશ્વર ભક્ત હતા. એમની ધર્મનિષ્ઠાને કારણે જ શીખોએ તેમને મંથી (પુરોહિત) બનાવ્યા હતા. સ્વભાવે તે કામળ શાંત અને મળતાવડા હતા. એમની જીભમાં અજબ મિઠાસ હતી. યજ્ઞાતથી જ એમનું મન ઇશ્વરની ઉપાસનામાં જોડાયેલું હતું. લોકોને ધર્મ માર્ગે વળવામાં એમણે સારા એવા પ્રયત્ન અને પુરવાર્ય કર્યા કર્યો. એ પછી લોકોના દુઃખ દૂર કરવામાં અને દિલની આંત્રી માટે પ્રયાસ કરવામાં એમની જીંદગીમાં વર્ષો ગયાં. આ ઉલ્લાસમાં એમને ગોરાઓ સાથે અઘડામણમાં આવવું પડ્યું પરિણામ એ વખતના બધા દેશભક્તોને માટે જે નિર્ધારિત થયું હતું તે જ એને માટે આવ્યું. દેહાંતકાંડની સજા. અને હસતાં હસતાં તેઓએ સમજીને સ્વીકાર કરી ફંસીને માંચડે ખૂંચી ગયાં.

બલવંતસિંહનો જન્મ પંજાબના બલધર ગિલ્લામાં આવેલા હુદ્દપુર ગામમાં ઇ. સ. ૧૮૮૩માં સંવત ૧૯૩૬ના આસો સુદ ૧ ને શુક્રવારે થયો હતો. એમના પિતાનું નામ સરદાર શુદ્ધસિંહ હતું. એમનું કુટુંબ પહેલેથી જ શ્રીમંત હતું. એક તો ધનની વિપુલતા, અને બીજું ધાર્મિક અને મિલનસાર સ્વભાવને કારણે પંજાબના અન્ય શીખો તેમના પ્રત્યે ખૂબ જ આદર-માન ધરાવતા હતા.

બલવંતસિંહ સમજાયા થયા એટલે સૌથી પહેલાં તેને આદમપુરની શાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. એ વખતે હિંદુ તેમજ શીખ સંપ્રદાયમાં બાળ-લગ્નની કુપ્રથ દેશભરમાં પ્રચલિત બની ચૂકી હતી. સરદાર બલવંતસિંહ પણ એ કુરુદીનો ભોગ બન્યા હતા. હજુ તો એ શાળામાં બાણતા હતા ત્યાં જ એમનું લગ્ન કરી નાખવામાં આવ્યું. પણ લગ્ન પછી તુરંતજ એમની ધર્મપત્નીનું અવસાન થઈ ગયું. ત્યારબાદ તે ઝાઝું ભણ્યા નહિ. મિઠલ રૂઝલું લખ્યું તર પૂરું કર્યા પહેલાં જ તેણે શાળા છોડી દીધી. ને

ચોડા વખતમાં તે લશ્કરી નોકરીમાં જોડાયા.

એ વખતે કર્મસિંહ કરીને એક બીજા શીખ પણ લશ્કરમાં નોકરી કરતા હતા. એ ધાર્મિક પ્રકૃતિના પુરુષ હતા. ફરજના કામ સિવાયના બધા વખતે ભજન કીર્તન અને ઇશ્વર ઉપાસનામાં ગાળતા હતા. એથી લશ્કરમાં તે સંત કર્મસિંહના નામે ઓળખાતા. બલવંતસિંહ આ ધાર્મિક પુરુષના સંસ્પર્શમાં આવ્યા અને આ રીતે સત્સંગમાં લાગ મળતાં તેમનું જીવન વહેણુ પણ બદલાયું. ને તેમણે પણ આખો દિવસ ઇશ્વર ભક્તિમાં ગાળવાનું શરૂ કર્યું. જેમ તેમ કરી લશ્કરી નોકરીના દસ વર્ષ પૂરા કર્યા પછી તેણે એમાંથી રાજીનામું આપી દીધું ને પંજાબના ગામ-ડામાં રહી એકાન્તવાસમાં ઇશ્વર ભજન કરવા લાગ્યા. તેણે લશ્કરમાં જોડાયા એ દરમિયાન બીજા વખતે એમના લગ્ન થઈ ગયા હતા ને પરિચિત જીવનના પરિપાક રૂપે તેણે એક પુત્રીના પિતા બન્યા હતા.

લશ્કરી નોકરીમાંથી છૂટા થયા પછી ન્યારે તે પોતાના વતનના ગામડામાં રહેવા આવ્યા ત્યારે એમનું મન ઇશ્વરના ધ્યાનમાં લાગી ગયું હતું. એમના પોતાના જ ગામ પાસે એક ગુફા હતી. બલવંતસિંહ આ ગુફામાં રહી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરી ધર્મનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. અગિયાર અગિયાર મંડીના આ રીતે ગુફામાં તપ કર્યા પછી તે બહાર આવ્યા. દરમિયાન ૧૯૦૫ માં કેટલાક શીખ લોકો રોડી કમાવા માટે કેનેડા જઈ રહ્યા હતા તેમની સાથે બલવંતસિંહ પણ બિરો બાંધીને રવાના થયા.

કેનેડામાં ગયા પછી તેમણે પોતાના એક સાથી ભાગ્યસિંહ સાથે મળીને ગુરુદ્વારા સ્થાપવાની યોજના હાથ ધરી અને તેમાં તેમને પૂરી સફળતા મળી. એમના પ્રયત્નથી વાનકુવરમાં અમેરિકામાં સૌથી પ્રથમ શીખ ગુરુદ્વારા સ્થપાયું. એ વખતે કેનેડામાં રહેતા ભારતવાસીઓમાં કેઈ પ્રકારનું સંગઠન ન હતું. ત્યાંના ગોરા લોકો એમને ખૂબ દેશન પરેશાન કરતા

હતા. એમનું અપમાન કરતા હતા. એમના માર્ગમાં
જ્યાં ત્યાં મુશીબતો ઝીલી કરતા હતા. બલવંતસિંહે
બીબી શીખ દેશભડતોની સાથે મળી ભારતવાસીઓનું
સંગઠન સાધ્યું. ને એમની મુશીબતો યોધી કરવા
તથા એમના સ્વમાન અને દેશભિમાનનું રક્ષણ કરવા
હવે રેડીને પ્રયત્ન કર્યો.

એ વખતે હિન્દુઓ તથા શીખોના અંતિમ
સંસ્કાર કરવા માટે કેનેડા કે અમેરિકા કોષ જગ્યાએ
દેશી સમવડ ન હતી. મુડલાને બાળવાની એમને
છૂટ ન હતી. આ ગિચતિમાં તેમને પોતાના ધર્મના
રીત રિવાજ વિરુદ્ધ મુડલાઓને દર્શનાવવા પડતા
હતા અથવા તો જંગલમાં દૂર લઇ જઇ ગુપ્ત્યુષ
જલારી દેવા પડતા હતા. બલવંતસિંહે શીખોનું
સંગઠન કરી આપી ભતિ માટે એક સાર્વજનિક
જમીન ખરીદી ત્યાં ગુરદારા કોબું કર્યું. એ પછી
આ જમીન ઉપર ભારતવાસીઓ પોતાના રીતરિવાજ
મુજબ શનની દહનક્રિયા કરી શકે એ પ્રકારની રજ
પથુ મેળવી આપી. આ ગુરદારામાં રોજ રોજ શીખ
મજૂરો એકઠા થતા અને ત્યાં દેશની પંડારચરિત્રિ વિશે
તેમજ ભારતવાસીઓના ઉત્થાન માટે ચર્ચા વિચારણા
થતી. બલવંતસિંહ આ શીખ લોકોમાં પાર્શ્વિક સરકારે
રેડતા તથા તેમના અંતરના અવાદને મુશ્કેલીક્રિત,
આરિષ્ટ ઉપામના, મર્યાદા નિષેધ તથા દેશભક્તિની
સરિતા તરફ વાળવા પ્રયત્ન કરતા.

એ વખતે ગુરદારા મહામંદેનને ઊંચું થયું હતું
તેમાં સીધી વધારે પરિશ્રમ બલવંતસિંહએ કર્યો
હતો. પ્રેરણા પથુ એની જ હતી આથી સૌએ સાથે મળીને
તેમને ગુરદારાના અધી બનવા અનુમતિ કર્યો. પહેલા
તો તેમણે ધણી ના પાડી પથુ મિત્રો અને ત્યાં
વસતા ભારતવાસી તમામે એકીમતે બ્યારે એ આગ્રહ
માહુ રાખ્યો ત્યારે પ્રેમના એ નિમગ્નને તે પાછું
દેલી ન શક્યા ને ગુરદારાના અધી બન્યા.

સીખ લોકો મજૂરી કરવા કેનેડામાં આવવા
લાગ્યા એથી ત્યાંના ગોરા મજૂરોની મજૂરી બંધ
થવા લાગી પરિણામે તેઓ શીખો ઉપર ખૂબ દાણે
બરાવા લાગ્યા. અને સીખ લોકોને અધી ન આવવા
દેવા ગોરા લોકોએ અગત્ય માડી. આ અગત્યને

પરિણામે કેનેડાની સરકારે છમીએશનના કાયદા કર્યા.
શરૂઆતમાં તો છમીએશન ખાતાએ ભારતીય મજૂરોને
ફાસલાવી પટલી હોંડુરાસ મોકલી દેવા અને એ રીતે
ટાંકે પાણીએ ખસ કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો. હોંડુરાસ
ટાપુઓ સ્વર્ગ કરતાયે સુંદર છે અને તેના દવાપણી
બહુ સારાં છે વગેરે ભત્તનો પ્રચાર કરી ભારતવાસી-
ઓને ત્યાં મોકલવા પ્રયત્ન કર્યો. પથુ બલવંતસિંહે
પોતાના જ એક મિત્ર નાગરસિંહને હોંડુરાસ ટાપુ
નજરે ભેવા અને ત્યાંની પરિસ્થિતિનો ક્યાસ કાઢવા
એ ટાપુ પર મોકલ્યો. કેનેડાના ગોરી સરકારે તેને
૫૦૦૦ રોકર તેમજ હિન્દુસ્તાનમાં તેના વતનમાં જ
પુષ્કળ જમીન ખરીદી આવવાની લાલચ આપી બોલે
અહેવાલ રજૂ કરવા લલચાવ્યો. પથુ નાગરસિંહ
એથી લાલચમાં પડી દેશમધુએને કાયમના કુખના
ખાડામાં હડસેલી પાપનો ભાગીદાર થવા માગતો ન
હતો. આથી તેણે કેનેડા પાછા આવી રિપોર્ટ રજૂ
કર્યો ને જણાવ્યું કે હોંડુરાસ તો નરક કરતાં થે
બહુતર છે. ત્યાંના દવાપણી ખરાબ છે જીવનકુટો
પાર નથી. ને એ ટાપુ એની હાલની પરિસ્થિતિ
ભેળા માણસોને વસવા લાયક નથી. એટલું જ નહિ
પથુ પોતાને કેનેડાની સરકારે રૂપિયા તથા જમીનની
કેવી લાલચ આપી હતી એ પથુ ભંદરે કરી દીધું.
આ રીતે કેનેડામાં વસતા શીખો અને છમીએશન
ખાતાના અમલદારો વચ્ચે ખુલ્લુંખુલ્લું વેમનસ્ય વધી
ગયું.

એ પછી છમીએશનવાળાઓએ હિન્દુસ્તાનના
લોકોને કેનેડા આવતા અટકાવવા માટે એક બીભે
કાયદા ઘડ્યો. એ કાયદાની ભળવણી કરતા છતાં
પોતાનો અધિકાર સ્થાપિત કરવા માટે કેટલાયે શીખ
આગેવાનો ભારતમાં પોતાના કુટુંબ કમીલાને લઇ
આવવા ભારત ગયા. તેમાં બલવંતસિંહ પથુ હતો.
૧૯૧૧ માં ભારતથી તેઓ પોતપોતાના કુટુંબોને લઇ
કેનેડા તરફ જવા નીકળ્યા. પથુ લોકોગ પહેલ્યા
પછી ટિકિટ ન મળવાને કારણે બલવંતસિંહ, લાગ-
સિંહ તથા ભાઇ સુદરસિંહ વગેરેને રોકાઇ રહેવું
પડ્યું. ત્યાં રહ્યા રહ્યા તેઓ વાનકુરવા સોખ્યમધુએ
સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવી રહ્યા હતા. છેવટે ત્રણે જણ
લોકોલેગથી ઉપજ્યા.

સુદરસિંહ તો વાનકુવર ગયા અને બલવંતસિંહ તથા ભાગસિંહ ત્રણે જળના કુટુંબ કબીલાને સાથે લઈ સાનકાન્તિસકો જ્યાં ઉપજા. તેમાં સુદરસિંહ તો વાનકુવર પહોંચી ગયા. પણ સાનકાન્તિસકોમાં બલવંતસિંહ તથા ભાગસિંહને બાલબચ્ચાં સહિત ઉતરવાની રજા ન મળી. આથી લાચાર થઈને તેમને હોંગકોંગ પાછા જવું-પડ્યું. એ પછી ઘણા દિવસ પછી ખૂબ પરિશ્રમને અંતે તેમને વાનકુવર જવાની ટિમિટ મળી. વાનકુવર પહોંચ્યા પછી લાઈ બલવંતસિંહ અને ભાગસિંહને ઉતરવાની રજા મળી પણ કુટુંબને બાકાત રાખ્યું. અને પછે ખૂબ રકઝક થાકી. આખરે ઘણી ધાંધલ પ્રમાણે અંતે એમના કુટુંબોને જમીન ઉપર કામચલાઉ ઉતરવાની છૂટ આપી ને હમીચેશન વિલામની ઝોટાવાની ઉપરી ઓફીસેથી છેવડો ફેસલો આવે તે પ્રમણે તેમણે વતનાંનું છે એવું ફરમાન થયું. ઝોટાવાથી બલવંતસિંહ તથા ભાગસિંહના કુટુંબ કબીલાને ઉતરવા તથા કેનેડામાં રહેવા દેવાની ના આપી. જમીનની અરજીની મુદત પૂરી થયા પછી હમીચેશનના સત્તાવાળા કુટુંબોને પાછા લેવા આવ્યા પણ શીખોએ એવી ધાંધલ મચાવી કે તેઓ કુટુંબોના માણસોને લીધા વગર પાછા ચાલ્યા ગયા. આમ લાઈ બલવંતસિંહ તથા ભાગસિંહના કુટુંબો તે વાનકુવરમાં રહી ગયા પણ બીજા ઘણા કુટુંબોને ભારતથી લાવવાના હજી બાકી હતાં. આથી આ વાતનો અંધારો એવો ને તેવો જ ચાલુ રહ્યો. આ રીતે હમીચેશન સત્તાવાળાઓને પ્રવાસી ભારતવસી વચ્ચે બે વરસ સુધી આ ખેંચતાણુ ચાલુ રહી. પણ કંઈ પરિણામ ન આવ્યું. આખરે આ વાતનો નિકાલ લાવવા માટે ઈંગ્લંડ તેમજ ભારતમાં એક ડેપુટીશન મોકલવાનો નિર્ણય થયો. આ પ્રતિનિધિ મંડળના ત્રણ સભ્યોમાં બલવંતસિંહ પણ એક હતા. તેઓ ઈંગ્લંડ ગયા. ત્યાં પાર્લામેન્ટના સભ્યોને મળ્યા. સરકારમાં અરજ કરી. જવાબ મળ્યો કે આ અરજ ભારત સરકાર દ્વારા અહીં મોકલો. લાચાર થઈ તેઓ હિંદુસ્તાન ગયા. ત્યાંની સરકારને પણ અરજ અકેવાલ રજૂ કરી ન્યાયની દાદ માગી. પણ ખાસ કશું પરિણામ આવ્યું નહિ હિંદુ ડેપુટીશનના સભ્યે બાળાપોર છે, રાજકોટી છે એવા

એવા તેમના ઉપર આક્ષેપ ચૂકવામાં આવ્યા. ડેપુટીશનના સભ્યોએ ભારતના રાજકીય નેતાઓ સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કર્યો. તેઓએ તેમની પરિસ્થિતિ અત્યે સહાનુભૂતિ જતાવી પણ દેશ ગુલામ હોવાથી આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે પ્રિન્ટિંગ સરકારની નીતિ બદલાવવાની વાતમાં તેઓ કશું કરી શકે તેમ ન હતા, તેની પ્રતિનિધિમંડળને પૂરી પ્રતિતિ થઈ ગઈ. છેવડે નિરાશ થઈ ૧૯૧૪ની શરૂઆતમાં પ્રતિનિધિ મંડળ કેનેડા પાછું ફર્યું. રસ્તામાં ચીન અને જાપાનના રાજનીતિજ્ઞ પુરોગાને તેઓ મળતા ગયા.

એ દિવસોમાં ભારતીય ક્રાંતિકારી નેતાઓમાંથી સરદાર બરજીવલા ખાન તથા ભગવાનસિંહ વગેરે અમેરિકા પહોંચી ગયા હતા. એ વખતે અમેરિકામાં લાલા હરદયાળ, બાબા સોહનસિંહ માખના વગેરેની આગેવાની નીચે હિંદુસ્તાન એસોસિએશનની સ્થાપના થઈ ચૂકી હતી અને આ એસોસિએશનના ઝંડા નીચે ગદર દળ, ગદર પ્રેક્ષ, ગદર પત્ર નીકળવાની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી. આમ છતાં લાઈ બલવંતસિંહ તથા તેના સાથીદારોનો એ પડલા ક્રાંતિકારી પક્ષ સાથે કેંઈ સંબંધ જોડાયેલો ન હતો.

વાનકુવર પાછા ફરીને બલવંતસિંહે શીખોની વિરાટ સભા સમક્ષ એક જુરસદાર પ્રવચન આપ્યું. તેમાં પ્રતિનિધિમંડળને ઈંગ્લંડ તેમજ હિંદમાં કેવા કડવા અનુભવ થયા હતા તેનું જ્ઞાન કરી તેણે જળ્યાનુચ્યું કે આપણી વાત કોઈ સામળતું નથી, આપણને કોઈ દાદ દેવું નથી તેવું કારણ ફક્ત એ જ છે કે આપણો દેશ આપણો નથી. એના પર અંગ્રેજોનું રાજ છે આપણે ગુનામ છીએ. અને જ્યાંસુધી ગુલામ રહીશું ત્યાં સુધી આપણી દાદ ફરિયાદ કોઈ સામળતું નહિ. પછી હજી આપવાની તો વાત જ ક્યા રહી? આવી શરમજનક દશામાંથી આપણે ત્યારે જ ઉગરી જઈશું જ્યારે ગુલામીના મધનમાંથી ભારતમાતાને છોડાવીશું.”

આ માટે શું ઉપયોગ હાય ધરવા તેની ચર્ચા વિચારણા ચાલતા હતી એ દરમ્યાન ‘કામાગાટામાર’ ભારતીય ઉતાડ્યોને લઈને કેનેડાને કિનારે આવી ચડ્યું. આ યુસાફરી ઉપર રસ્તામાં શા શા વીતક વીત્યાં, કિનારા ઉપર તેમને દિવસવાની મનાઈ ફરમા-

વવામાં આવતાં તેઓ કેવી મુશ્કેલીમાં આવી ચડ્યાં અને કિનારા ઉપર જ દિવસો વીતાવતાં તેમને સત્તાવાળાઓ સાથે કેમ વ્યથા મંથનમાં આવવું પડ્યું તે લોહી ઉઠાવનારી વાત 'કોમાગાટામારની' સફરમાં વિસ્તારથી વર્ણવામાં આવી છે એટલે અહીં તેનું વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. પણ એટલું ખરું કે સત્તાવાળાઓ સાથે આ રીતેમરના ઉતારએને કિનારે ઉતરતા દેવા માટે, તેમને ખોરાક પાણી પૂરા પાડતા દેવા માટે બદલવત્સિદ્ધ તથા ભાગસિદ્ધ જેવા દેશ બંધોને ખૂબ જ બહેમત ઉઠાવવી પડી. રીતેમર ભાડે રાખનાર બાપા મુશ્કેલતિસિદ્ધને ન્હારે પૈસાને અભાવે ફરજિયાત વઢાણ છોડી દેવું પડે એવી પરિસ્થિતિ થી જ થઈ ત્યારે બદલવત્સિદ્ધે વાનકુવરમા ભેશીયું બાષણ કરી કોમાગાટામારના ઉતારએની મદાય અર્થે કાળાની અપીલ કરી ને તેના જવાબ રૂપે ૧૧૦૦૦ ડોલર તત્કાલ સંઘાય ફંડમાં ભરાઈ ગયા. ત્યારબાદ દક્ષિણ અમેરિકામાં કઈ કામ અંગે તેમને જવું પડ્યું તે જ ત્યાં પણ તેમને અટકાવવામાં રાખવામાં આવ્યા. ઘણા પ્રયત્ન પછી આઠ માસ તેમનો છૂટકારો થયો.

કેનેડામાં ભારતીય પ્રવાસી શીખેલું સંગઠન થયું ત્યારથી માંડીને કોમાગાટામારના ઉતારએને સાથ અને સહાય આપ્યા ત્યાં સુધીના દરેક પ્રસંગે ભાષ બદલવત્સિદ્ધે ઇંગ્લેન્ડ વિભાગના સત્તાવાળાઓને નીડવ્યા હતા. આને પરિણામે તે સત્તાવાળાઓને આખના કાટાની જેમ ખૂચતા હતા આથી તેમનું કાલજ કાલજ ઇંગ્લેન્ડ વિભાગના સત્તાવાળાઓએ એક દેશોદી અને પૈસાના લલચુ શીખને શેકવો. તે બરાબર કુદાડીને દાવો બન્યો. રસાવાળાની ખાનગી સુઅના મુજબ કેનેડામાં ભારતીય સમૂહના આ નેતાઓને જનની મારી નાખવાનું કામ તેણે માથે લીધું. એક દિવસ ગુરદારામાં ભાષ ભાગસિદ્ધ અને બદલવત્સિદ્ધ કબર બંધિતા તરફીન બની બેઠા હતા ત્યારે જ એ દત્તારાએ ભાગસિદ્ધ ઉપર ગોળા છોડી તેને મારી નાખ્યો. બીજા એળી બદલવત્સિદ્ધ પર છૂટવાની દની એવામાં વનનસિદ્ધ સિદ્ધની પેઠે ફીને પેવા દત્તારાને પકડતા જતાં છૂટે જ એળી એમને નાખી ગઈ અને આ રીતે બદલવત્સિદ્ધ બની

અથા ને વનનસિદ્ધ શરીર બની ગયા. એ પછી તે પેલો ખૂની પણ ઇંગ્લેન્ડ વિભાગના સત્તાવાળાઓની દોરી જીવ્યારથી છૂટી ગયો.

આ રીતે કેનેડાના શીખ અંગેવાનો અને ઇંગ્લેન્ડ વિભાગના વચ્ચે નાની મોટી અવકાશજી ચાલતી હતી એ દરમિયાન યુરોપમાં મહાયુદ્ધ સળગી ઊઠ્યું. શીખ લોકો પોતાના ભાષઓના થયેલા ખૂનથી દાડ મારીથી, રાષ્ટ્રીય અપમાનથી મનોમન ખૂંધવાઈ રહ્યા હતા, તેમાં લાલા હરદવાળ, બાપા સોદનસિદ્ધ ભાખના, કરતારસિદ્ધ સારતા વગેરે મદરના આંગેવાનોના પ્રચારથી બળતામાં થી લોભાયું હતું. મહાયુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું ત્યારે એ તકનો લાભ લઈ દેશને અંગ્રેજોની શુલાભીમાંથી છોડાવી આઝાદ બનાવવા અને એ માટે બળવાની તોવારી કરવા અસંખ્ય શીખ દેશબંધો પોતાની પરસેવાની કમણી દેશના કામમાં સમર્પણ કરી સર્વેશ હોમવા ને આઝાદીના જંગમાં ફરી પડવા ભારત જઈ રહ્યા હતા. આવી એક રાગીની સાથે બળવત્સિદ્ધ પણ કુદું ન પરિવાર સહિત ચાલી નીકળ્યા.

રસતામાં શાગદાઈ પહોંચ્યા ત્યાં એમના પત્નીએ એક પ્રમુખને જન્મ આપ્યો. આથી થોડા દિવસ તેમને શાગદાઈમાં થોડા જવું પડ્યું. એ પછી કુટુંબ કમીતાને તેમણે કરતારસિદ્ધની સાથે દેશમાં મોકલ્યું ને પોતે દૂર પૂર્વમાં કાન્તિની ભૂમિકા રચવા માટે શાગદાઈમાં થોડા જવા. ત્યાં તેમણે ખૂબ કામ કર્યું. આ જ કામને આગળ ધપાવવા માટે ૧૯૧૨માં તે બેંગાલ ગયા. ત્યારબાદ સિમાપુરમાં બળવા ફાટી નીકળ્યો આઠ દિવસ સુધી સિમાપુરને કબજે ભારતના કાન્તિવીરોએ સાચવી રાખ્યો. બન્ને બાજુ ધમલાજી થયું કંઈક તીરે એમાં કામ આવ્યા. આ વખતે બળવત્સિદ્ધ બેંગાલ પહોંચી ગયા હતા. બળવાનો શુભાજી રાષ્ટ્રી જન્મ આપ્યો દત્તે એ વખતે તે એકાએક બિમાર પડી ગયા. ડોક્ટરે તેમને દવાખાનામાં દાખલ કર્યા. તેના ઉપર એક જરૂરી દરજ કિના કરવામાં આવી અને તે પણ દયોરોદોર્મ સુધાકર વગર એથી તે ખૂબ જ નખગા પડી ગયા. શરીરમાં લાલવા આવવાની તાબાન પણ પડી ન હતી. કામ છતાં થોડા અઘરો કારણે તેમને દવાખાનામાંથી

રમ આપનામાં આવી. એ કારણે તો પાછળથી
 ગુરત જ કળાઈ આવ્યું. જેવા તે દવાખાનામાંથી
 બહાર નીકળ્યા કે ગુરત જ રાહ જોઈને બેઠો.
 પોલીસો તેમને ઘેરી વચ્ચા ને ગુરત જ ગિરફતાર
 કરી જેલમાં પૂરી દોષા બેઠાકમાં વસતા કેટલાક
 હિન્દીઓએ તેમને જામીન ઉપર છોડાવવા પ્રવર્ત
 કર્યો. પણ મોગી રકમના જામીન આપવા છતાં
 સિયામની સરકારે તેને છોડ્યા નહિ. Cનુ બળવત
 સિદ્ધ તથા તેના સાથીદારોને ચૂપચાપ અગ્રેજ
 સરકારને હવાને કર્યા. ભારત દેશ યુનામ હતો
 અગ્રેજોની બોનનાલા હતી મિલિટરી સ્કાને ખુશ
 થવા માટે સિયામની સરકારે આ પગલું બધું લઈ

મિલિટરી લશ્કરને સોંપવામાં આવતા જ બળવત
 મિલિટરી સિગપુર પાછા લઈ જવામાં આવ્યા ત્યાં
 અનેક પ્રકારની ધામ ધમકી આપી તથા શામ દામ
 દડ, બેદ વગેરે બેદો બતાવી બળવા અંગે મહિતી
 પૂરું વિગતો આપવા તેના પર દગલ વધુ પણ
 બળવતસિદ્ધ બોખડી નિશ્ચય શક્તિ કરે તતા હતા
 અનેક પ્રકારની શારીરિક તથા માનસિક આતનાઓ
 સહેવા છતાં પોલીસ તેની પાસથી બળવાના કાવતરા
 અંગે એક અક્ષર પણ કંઠાવી શકી નહિ. ત્યારમાદ

આ પ્રકારનો જોડો આક્ષેપ મૂકતો જોઈ તે
 કચુનાર હસી પડ્યા ને પડી ગઈર બની બે દયા
 'મોત તો સામે જ બીજુ છે પડી આપવાત
 શા માટે કરુ મોતથી હું ડરતો નથી તેમ જીવનથીયે
 ડરતો નથી, હું તો મારું કર્તવ્ય કરું' બળવતો ઉમળો
 મોઢે મોતને ભેડું એટલું જ કમ્પ્યુ હુ આપવાન કરી
 મૃત્યુ-મુદરીને હું કુરુપ કરવા મરજી નથી દેશને
 માટે કાનિ કરવાના કિલિસ તખ્તની સામે બળવો
 પોખરવાના અપરાધ બન મને દેહાતદ ડની સજા થાય
 છે એનો મને ગર્વ છે હું હસતો હસતો ફાંસીને માથે
 ચડી જવું ને વીરતાથી ગૌરવપૂર્ણ મોતને ભેગીશ'

આ પડી જેનમાં તપાસ આવી તો તેમાં જેનના
 જ પોલીસો અને નબરદાર કેદીઓ સહોવાયેલા
 જણાયા. બેદ ફૂટી ગયો જોએ આ યુનામાં સડો
 વાયના હતા તેમને સજા થઈ જેલમાં બળવતસિદ્ધની
 મન્યાઈ અને દેશભક્તિની પ્રશંસા થના વાગી

મુસીનો દિવસ આવી પડેાએ તે દિવસે સના
 રમા વહેન બીડી બળવતસિદ્ધે સનાન કરી લીધું એ
 પડી કચરની પ્રાર્થના કરી મિગાપોરની જનમાં જ
 એમને બીજા છ સાથીઓની સાથે જ ફાંસીના તખ્તના
 પાસે હાજર કરવામાં આવ્યા. બળવતસિદ્ધે શાંમીનો
 ગાળિયો ગળામાં ભર્યો. પાંચમ તરફ મોઢે વી
 ભારતમાતાને આતમ નમસ્કાર કરી ને પડી ન્યન

જગતનો ખ્યાતનામ જાદુગર

કે૦ લાલ કહે છે :-

- * મારા શિક્ષણની પ્રથમ પગલી બાળમંદિરથી શરૂ થઈ છે.
- * આજે હું જે કંઈ મેળવી શક્યો તે બાળમંદિરનો પ્રતાપ છે.
- * બાળમંદિર બગસરામાંથી મને યવિત્ર સંસ્કારો સાંપડ્યા છે.

તમે ખિન્ન હો ત્યારે, બાળક પાસે જાઓ. તે તમને આશ્વાસન આપશે.
તમે દુઃખી હો ત્યારે, બાળક પાસે જાઓ. તે તમારા દુઃખનો ધા રૂઝવશે
તમે કોઈ સાહસ કાર્ય કરવા ઇચ્છતા હો ત્યારે, બાળક પાસે જાઓ. તે તમને દોરશે.

બાળ કેળવણી મંદિર, બગસરા

કે૦ લાલના સૌજન્યથી.....

સહેલાઈથી ફેરવી શકાતા અને સસ્તા બજાવણીથી ચાલતા

—:: હિંદમાં બનેલ ઉત્તમ બનાવટના ::—

વીલર્સ એન્જિનો

ઔદ્યોગિક અને ખેતી વિષયક સાધનો વ્યાપકતા માટે ઉત્તમ પૂરવાર થયેલા પેટ્રોલ-કેરોસીનથી ચાલતા એન્જિનો.

સૌરાષ્ટ્રમાં વેચાણ કરનારાઓ:-

ઈલાઈટ એન્જિનિયરીંગ કંપની

ગેરફાઈ સિનેમા પાસે,

રાજકોટ.

सर्वोत्तम भांड भाटे

नोर्थ बिहार सुगर मिल्स, लिमिटेड

इन्डिया ओकसयेन्ज

कलकत्ता-१

दिन : २२-१०७९ ग्राम : NOBISUCE

मिब स्थल:

रेलवे स्टेशन, पगडा,

पो. ओ. नारायपुर

(ज. ब. पारख (बिहार)

(ग्राम : KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

ગૂનાગદ

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪	૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રામતીર્થની રતનમાલા	૦-૩૫

વધવાવજા

સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઝંખતું અનોખું માસિક : જુલાઈ ૧૯૬૫

પર્વ. ૪ :

: અંક ૪ :

જુલાઈ : ૧૯૬૫

અનુક્રમણિકા

૭૭ પુત્ર અને ખાએશી...	શુક્રદાસ મલિકા
૭૮ પરિવ્રજા...	આશુતોષ
૧૦૨ અભિમાન કોરોડી મધુ...	મયારી
૧૦૩ અજ્ઞાનના આંધુ ..	સરદાર
૧૦૫ અંજલો ..	મલિકા
૧૦૭ સાચું જ્ઞાન ..	દેવેન્દ્રભાઈ કા. પંડિત
૧૧૦ મેરઠ મલગા...	શિવમહારા, અદમ દેહાણી
૧૧૩ શમા...	કાલિદાસ પંડિત
૧૧૫ ત્યાગમુતિ નીરજ...	કૈયાલાલ વાઠાણી
૧૧૭ મીઠાને મહેલ ..	જુએન્દ્ર નિવેદી
૧૧૯ કુદરતનો સાદ...	હરિભાઈ ક. પંડ્યા
૧૨૨ સંતોની મુલાકાત ..	પૂરિવસિ ક. વાલા
૧૨૫ ડૉ. પ્રણવસિંહ	કાન્તિલાલ સાલ

ગ્રાહક અંધુઓ

ટેલેગ્રાફ અસાધારણ સંભોગને લીધે જુલાઈનો અંક મોટો બહાર પડે છે અને ઓગસ્ટનો અંક મોટો પડે તો તેની નોંધ લેવા વિનંતી છે.

અવલોકન

સંપાદક નવીન માધી

સુચના

(આદેશોને)

જો માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પદમી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં વપાસ કરી ખજાણો-લખને જણાવવું. અંક સિદ્ધિમાં હશે તો મોકલાશે.

અમે તે અંકને આદેશ મળે ત્યાં સુધી.

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિષયો એ તે લેખોના છે સંસ્થા તે વિષયોમાં સમગ્ર છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખોને)

‘વૈષ્ણવજ્ઞાન’માં સરૂતિ, જ્ઞાન, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સારૂ મૌલિક, તાજું હોય એવી અવેશ રહે છે માનવીની એ બાજુ સાદીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસ સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ ખજાણો મોકલાય છે.

લખાણ

દેશમાં (પરસ્પર) જ રૂપિયા પરદેશમાં બાર સિદ્ધિ વૈષ્ણવજ્ઞાન, રૂપાવલન, મિલિતોડી

જુલાઈ

: ફોન નં. ૮૮

પુદી અને ખાએશો

શુરુદયાલ મસ્તિક

માણસ જે પ્રભુનો એક અંશ છે, તો તે એને સહેવાઈથી કેમ પામી શકતો નથી? કેટલીય વાર આવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે. પણ આ પ્રશ્નનો એક સહેલો જવાબ છે, જે કે માણસને તે જવાબ એટલી સહેવાઈથી સમજાતો નથી. ‘પુદા ઓર પુદી કે બીચમે’ ખાએશ હે ઓર વડ હી સમ કામ બીચાડ દેની હૈ” એવું એક વાર એક ફરીરે કહ્યું હતું; અને એ વાત પણ સાચી છે.

માણસની વૃત્તિ ઘણા વખત પુદી એવી હોય છે કે તે જગતની જેટલી સુંદર, સ્વાદિષ્ટ અને સારી વસ્તુએ હેય છે તેને ધોનાના ભોગ મટે મેગવસા અને વાપરવાની ઇચ્છા તે રાખ્યા કરે છે. કોઈ દેવ્ય તેની ખાએશોનો અંત આવતો જ નથી તેને એમ લાગ્યા કરે છે કે, હજી એક વસ્તુ અથવા વિષય હજી પ્રાપ્ત કરવાનો રહી જ ગયો છે. અને અજબની વાત તો એ છે કે, જે વસ્તુને તે બાકી રહી ગયેલી વસ્તુ સમજે છે અને જેને પામવાથી તે માને છે કે તે શાંત અને સંતુષ્ટ થઈ જશે, પરંતુ એ વસ્તુ જો તેને મળી પણ જાય તો ઊવટેા તે વધારે અચાંત અને અસંતુષ્ટ ગતી જાય છે. તેથી તો કામનો અંત કામથી નથી આવતો પણ ‘તિષ્ઠામ’થી.

માણસના મનની શાંતિ કોણ દોઝ દોઝ ચોરી લે છે? તેની ખાએશો. જે આવે છે તો એક એક કરીને, પણ થોડા જ વખતમાં માણસનું મન તેતાથી ભરપૂર થઈ જાય છે તેથી જ્યારે તે મન-મદિરમા દાખવ થાય છે ત્યારે દરેક ખાએશ રૂપે નની પાસેથી આતિથ્ય માગે છે, અને એનો આખો સમય ખાએશ રૂપી અતિથિઓની સેવા કરવામાં પસાર થઈ જાય છે, જેથી તેને જરા પણ શાંતિ મળતી નથી.

માણસની પુદીને ખાએશો પેપે છે, એટલે પુદી કે માણસ જે પ્રભુનો એક કેવળ પૃથ્વી પર સુમારતો છે, એ ધોને જ માલિક બની જાય છે. પુદી ખાએશોની એક ભારે પોટલી છે, જેને માથા પર મૂકીને માણસ કોઈ દિવસ સ્વર્ગ કે સુખ પામી ન શકે. તેથી જે માણસ ખાએશો મૂકી દે છે તેની પુદી ધીમે ધીમે જોડી થવી જઈ મટી જાય છે, તે પુદીને ભેઈ શકે છે.

પૃ. ૪ :

: અંક ૪ :

જુલાઈ : ૧૯૧૫

અનુક્રમણિકા

૬૭ પુત્રી અને ખામેશો...	સુરુદવાલ મલિકલ
૬૮ પરિશ્રમણ...	આશુતોષ
૧૦૨ અભિમાન કોમળી ગયુ...	મવાસી
૧૦૩ અણમળા આંખુ ..	સરોદ
૧૦૫ અંજણો ..	અનિલચંદ્ર શાહ
૧૦૭ સાચું જ્ઞાન ..	દેવેન્દ્રપ્રભાર કા. પંડિત
૧૧૦ પ્રેમ પ્રસંગો ..	શિવપ્રકાશ, અદમ દકાવડી
૧૧૩ સુખા...	કાલિદાસ પંડિત
૧૧૫ ત્યાગમૂર્તિ વીરજી...	કનૈયાલાલ વાકાણી
૧૧૭ મીઠાનો મહેલ ..	જૂવેન્દ્ર ત્રિવેદી
૧૧૯ કુદરતનો આદ...	ઉત્તિમાઈ લ. પંડ્યા
૧૨૧ સ તેની સુવાસ ..	પુરિવસિલ ધાલા
૧૨૫ ડો. અધુરસિંહ	કાન્તિલાલ શાહ

ગ્રાહક બંધુઓ

કેટલાક અસાધારણ સંજોગોને લીધે જુલાઈનો અંક મોઠો બહાર પડે છે અને ઓગસ્ટનો અંક મોઠો પડે તો તેની નોંધ લેવા વિનંતી છે.

અમરથાપક

સંપાદક નવીન માધી

સૂચના

(આદરોને)

જો માસની આરમી વારીએ અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે

પરંતુ સુધીમાં અંક ન અને તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી માર્ગ લખને જણાવડું. અંક સિદ્ધિમાં હશે તો જાણાયશે.

જો તે અંકને આદર થઈ જાય છે.

* * *

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થવા વિચારો એ તે લેખકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સમર્થ છે જ તેમ માનડું નહિ.

(લેખકોને)

‘વૈષ્ણવજાળ’માં સંસ્કૃતિ, કથા, ચિંતા અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાફ મોસિ, વાળું ટોપ એવી અપેક્ષા રહે છે કાગળની એક જાળ સાદીથી લખડું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસ સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી જાણાય છે.

લેખકોને

દેશમાં (પરસડું) ૭ રૂપિયા

પરદેશમાં બાર રૂપિયા

વૈષ્ણવજાળ, રૂપાપતન, મિલિટરોડી

જૂનાગઢ

: ફોન નં. ૮૮

ખુદી અને ખાએશો

શુરુદયાલ મલિક

માણસ જે પ્રભુનો એક અંશ છે, તો તે એને સહેવાઈથી કેમ પામી શકતો નથી ? કેટલીય વાર આવેા પ્રશ્ન પૂછામાં આવે છે. પણ આ પ્રશ્નનો એક સહેલો જવાબ છે, જે કે માણસને તે જવાબ એટલી સહેવાઈથી સમજતો નથી. 'ખુદા ઓર ખુદી કે ખીયમે' ખાએશ હું ઓર વડ હી સમ કામ ખીનાડ દેની હું" એવું એક વાર એક દુદીરે કહ્યું હતું; અને એ વાત પણ સાચી છે.

માણસની વૃત્તિ ઘણા વખત ખુદી એવી હોય છે કે તે જગતની જેટલી સુંદર, સ્વાસ્થ્ય અને સારી વસ્તુએ હેય છે તેને પોતાના ભોગ મટે મેળવવા અને વાપરવાની ઇચ્છા તે રાખ્યા કરે છે કોઈ દરમ તેની ખાએશોનો અંત આવતો જ નથી તેને એમ લાગ્યા કરે છે કે, હજી એક વસ્તુ અથવા વિષય હજી પ્રાપ્ત કરવાનો રહી જ ગયો છે. અને અજબની વાત તો એ છે કે, જે વસ્તુને તે ભાડી રહી ગયેલી વસ્તુ સમજે છે અને જેને પામવાથી તે માને છે કે તે શાંત અને સંતુષ્ટ થઈ જશે, પરંતુ એ વસ્તુને તેને મળી પણ જાય તો ઊવડો તે વધારે અચાન અને અસંતુષ્ટ ગની આવે છે તેથી તેા કામનો અંત કામથી નથી આવતો પણ 'નિષ્કામ'થી.

માણસના મનની શાંતિ કોણ રાજ રાજ ચોરી લે છે ? તેની ખાએશો. જે આવે છે તો એક એક કરીને, પણ થોડા જ વખતમાં માણસનું મન તેનાથી ભરપૂર થઈ જાય છે તેથી જ્યારે તે મન-મદિરમાં દાખલ થાય છે ત્યારે દરેક ખાએશ રૂપે નની પાસેથી આતિથ્ય માગે છે, અને એનો આખો મમય ખાએશ રૂપી અતિથિઓની સેવા કરવામાં. 'પ્રમત્ત' થઈ આવે છે, જેવી રીતે, જ્યાં જ્યાં શાંતિ મળતી નથી.

માણસની ખુદીને ખાએશો પેપે છે, એટલે ખુદી કે માણસ જે પ્રભુનો એક કેવળ પૃથ્વી પર શુમારતો છે, એ પોને જ માલિક જની લાય છે. ખુદી ખાએશોની એક ભારે પોટલી છે, જેને માથા પર મૂકીને માણસ કોઈ દિવસ સ્વર્ગ કે સુખ પામી ન શકે. તેથી જે માણસ ખાએશો મૂકી દે છે તેની ખુદી ધીમે ધીમે ઓછી થતી જઈ મટી જાય છે, તે ખુદાને ભર શકે છે.

રાષ્ટ્રસમુહ પરિષદ

આજથી બરાબર એક વર્ષ પૂર્વે પી પરિષદ વાદ આવે છે ત્રી નહેરુ તાજેતરમાં અવસાન થયું હતું અને ભારતમાં રાજનીતિ ચળવળોની રીતિ થઈ હતી અને લોકોની તમિષ્ણને કારણે શાસ્ત્રી જીએ ટી. ટી. કે તથા ઈન્દિરા ગાંધીને પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલેના ત્યાર પછી તો ત્યાં અજુર પડ્યું સત્તા પર આવ્યો. પરંતુ આ વખતે શાસ્ત્રીજીએ પ્રથમ પ્રતિભાવ દર્શાવ કર્યો. મોરારજીની તેમની યાત્રા થયી સફળ થઈ હતી તેમજ લડન જતા પડેલા. કેનેડાની મુલાકાત લઈ, ધારી અમર પાડી હતી. -ના વર્ષની પરિષદ બે કારણોમર ઐતિહાસિક ઠીક શકાય વિરોધનામના સમાના પ્રદાન ઉપર, શાંતિય મોકલવાની દરખાસ્ત મૂકી, અંગ્રેજ દેશને, આમરને અયોગ દ્વારા, મનજી કરવાની તક પૂરી પાડી છે. અધિવેશના કોઈકી આ ટાક ડો જ ભીમી ઘડ બેનમેનાને દ્વારા દર્શ, અહો એશિયન શિખર પરિષદને રજાના લખ અંગી જવાની બગરાયોની છાક્રિગ હો ગણ્યમયુકના ૧૩ દેશોએ સ્થિત શિખર પરિષદ મોદર રામવનો પ્રતાવ મૂકી એશિયા અને આફ્રિકાના રાષ્ટ્રો વચ્ચેના શક્ય લગાણને અટકાવુ છે અદ્યતનના ફેરફારથી ઘણા આફ્રિકી રાષ્ટ્રો નારાજ થયા હતા અને નવા તરને ગીને તાકતિક રીકૃતિ અપી તેથી પચ્છ છંદકાઈ પડ્યા હતા આ બંને કામગીરી ઉપરાત ત્રીને જે પ્રતાવ મુક્યે-કે રાષ્ટ્રમયુકના પછાત દેશોમ ઉત્કર્ષ માટે કેવળ નાજે પેતા ધીરતા હજ નથી-તેમને પગમર કરવા, અધિક સ્થિતિ મુધારવા તેમજ ઔદ્યોગિક હોલના વધારવા, વિકસેના અને સાધનસંપત્તિ દેશોએ ચોગ ભૂમિકા રચી દેવા આગળ આવ્યું-ને દીનને વલનવિકાસ સોને રૂપાઈ મર્ડ. વિરોધનામન પ્રત્ને, ભારતે પછાત પછાત ધરો પાછા ભાગ લખ્યો શાસ્ત્રીજી પ્રવચન તકતક અને મુનિષ્ટ રુપે બ્રિટિશ વડાપ્રધાન હેરોડ રિસને

પરિષદનું સંવાલન ઘણું જ સરસ હતું.

પાંગરતી પ્રતિભા

કેરો કેનેડા વડન અને પાછા કેરોના પ્રવાસ દરમિયાન આ વખતે શાસ્ત્રીજીની ભારે પરીક્ષા થઈ. અદ્યતન પરિષદ લાગણી હોત તો એક વધુ ચક્ર સચી હતી ખાસ કરીને આફ્રિકી અને અધુનની ત્રિપુરી સમે શાસ્ત્રીજી એકના હતા. પહેલી મુશ્કેલી મડનમાં ભીમી થઈ કેનેડાના શ્રી પિયસન તેમજ હેરોડ રિસને, અધુનખાને મળવા શાસ્ત્રીજી ઉપર દગાણ લવી રચા હતા તેમનો ઉનારો લડનની હોટેલમાં ઉપર નીચેના કમરામાં રાખેનો, અને આ વાત જતા, મને બેઠા થઈ જન અને વાતચીત કરે તેવી શ્રમિકા તૈયાર જ હતી પરંતુ શાસ્ત્રીજી કચળના પ્રવચન મધ્યમ રચા. બે એ પની જાતે પછી પાક પ્રમુખને ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં મળતા તૈયાર છે એવ જણાવી, રિસનેને બેનના વધ કરી ના આવી નીક કોઈ રીતિ કેરોના વિમાન ચક્ર ઉપર થઈ સુકચું વિમાન મેકું થતા શાસ્ત્રીજી વિમાનપ્રકે હતા ત્યાં જ આઉ સુકચુંને આવકારા આવી પહોંચા નામરે શાસ્ત્રીજી પૂછુ પત્ર માં કે અમરુ મળુ છે ? "હા કેમ છે" મિત્રા બીજ વાન ન કરી. આ વખતે પચ્છ ઇરડીજીને ના પાડી અને જે ઓરડામાં આઉ-નાસર સુવચું હતા તેવી બાજુમાં મીજા ઓરડામાં જ બેસા હતા વિરેલ પ્રવાસ પછી, શાસ્ત્રીજી ટીકકારો પચ્છ વિચારતા થઈ ગયા છે અને તેમની પ્રતિભાની મીજ માધુ જોઈ શકે છે.

ત્રિભાષી

યકેનેડાની એક મેસા અમવારોમ ચમરી છે. તે તેના ત્રણ ભાષાના ઘરને બીરે આરમમાં સારો રસ જગાડે તેવી જાનના છે આ મેના છે વર્ષ છે અને એક દેવનીને બેરમા મળા છે દેવની સાથેના વિરેલ પ્રવાસમાં તે દેવ્ય અને અમેજ લખા શીમી છે ચાઈ લખા તે એને આવડે છે.

આદ્યાર્માં તેને તાજ અને ઉકાળેન ઇંડા મડું ભાવે છે બૂનેચૂકે પાતર ઇંડુ કાચુ આપતામા આવે તો તરતજ ત્રણ બાપામા ચિચિયાળી પાડે કે 'આ તો ખટ્ટ ખતામ છે'

આ મેના ભારતના ૧૪ રાજ્યોમા પ્રવાસે લાવરામા આવે તો આપણે ત્યાં ભાષાના પ્રશ્નની ઉકેન દિશામા મક્કરનો કાળો તે આપી શક્યો. અંગ્રેજોના મોઢ છૂટો ન હોય, અને હિન્દી સાથે માનુષાયાને પણ રાખરી હોય તો પછી યાદનેડી આ મેનાની રાકમરી નીચે, સૌમે ત્રિમાર્ગે ફેરડુના રીકારરી રહી-એક નાનકડું પખી જે ત્રણ લાલા મેની શકે તે ભારતનો નાગરિક શુ પાકો પડશે?

૧૪૪મી વર્ષગાઠ

૧૯૧૫ની પહેલી જુનાઈએ ગુજરાતી લખાના એક દૈનિક 'મુમુઝ સમાચાર' તેની બારને ચારે શુશીએ તેટલામી વર્ષગાઠ બેજવી તેના પ્રથમ અકની ફોટા નકશ જેતા સીને અશ્વર' થાન ગુજરાતી લખાને જ્યારે તેનુ રપટ કે વિવિષ્ટ રવ રપ ન હોતુ-તેમજ એ ભાષાને કેઈ આગતુ રવાન ન હોતુ-ત્યારે એક પારસી શુકરચે 'મુમુઝ' નમ રીમા જુલાઈ ૧૮૨૨મા આ દૈનિક શરૂ કર્યું અને આજે દોઢ સદી પછી પણ તે ચતુ છે અટના લામા ગાળામા, આ દૈનિકે અનેક લીની સૂકી જોઈ છે, અને બીજા દૈનિકોનો ઉચ અને અસલ પણ જોયો છે જના પોતાની મઝીનને સમયના પ્રવાહમા વહેતો રાખી છે તેનુ ઘેરણુ એક સરણુ રહ્યું છે, નીતિ પણ તટસ્થ રાખી છે અને દરેક શ્ચિને સતોપચ આ દૈનિકે સફળ પ્રયાસ કર્યો છે તોખાતમતમતા નખાણે કે સિષ્ટા આપી કે રાજકારણના વહેતા પ્રવાહોનો લાભ લઈ, સરની લોકપ્રિયતા મેળવતા તેણે કદી પ્રયત્ન કર્યો નથી પારસીઓમની પેઠે આ અખગાર મિતલધી, અને મુદ્દબાધી રહ્યું છે વિવાદનો પય હમેશા વર્જ્ય ગયો ■ ભારતભરના દૈનિકોમા 'મુમુઝ સમાચાર'ની કારકિર્દી અન્નેડ ગણાય તેવી છે, અને તેની લોક પ્રિયતા પણ તેવી જ અન્નેડ છે

પાવણું પાણી

કાયદો અને વ્યવસ્થા બળવવાની જવાબદારી જેના ઉપર રહેતી છે એવા એ પોલિસ કો સ્ટેમનો પાણી ખાતર મુમુઝમા ચારામારી ઉપર આરી ગતા અને એકે બીજાને મ્હાત કરી ઈજા પામેના પોલિમને સારાર માટે ઇસ્પાનાનમા ખસેડવો પડેના બન ફરજ ઉપર ન હતા પણ પાણીની ચકની ઉપર વરા માટે લન બૂરી મયા આવતા તો અનેક પ્રયત્નો હમેશ બનતા હમે તેનાથી કાઈક પ્રકાશમા આવે આ વમને મુમુઝમા પાણીની તળીએ ખૂબ ઉકાપેહ મયા મો ગામડાઓમ ત્રિતિ ત્રિત્ર અને કરચુ છે દર જનગામા બદલના મેટા ભાગના ગામડાઓ પાણીની અપચ હાડમારી અનુભવે છે અના સદર્જમા આતરરાષ્ટ્રીય વારિ દશકાનું મક્કરવ ભારે અગત્ય ધારણુ કરે છે ૧૯૬૫-૭૪ના દશ વર્ષના ગાળામા પાણીની શોધ માટે જાતના તમામ દેશા નાતો કરશે અને અ વિવરના યદની અપને કરશે ખાપ કરી સમુના ખરા પાણીને મીકું બનાવવ જે જે હોએ પ્રયત્ન કરા ■ તેની અગસથી મશોધન તેમજ ફેરફાર કરીને જાન આખામા પાણીની વધરી જારી તળીને પહોંચી વગરા વૈજ્ઞાનિકોએ કમર કસી છે દુનિયામા તાજ રમ્મઠ પાણી સમ્રક જૂજ છે જારે વપરાશ વરી રહ્યો છે ખસ કરીને ડહોળાને વિગેર પાણી જોડએ છે વીજળી કેપ દવ કરવા પાણી જોડએ આજે મોટા ભાગતુ પાણી નકામુ વડી જા છે ગુજરાતમા નમંદા તાપી સામરમરી જેની નીચો હજુ મુધી ઢાંધએ નાથી નથી ખગી વાન એ છે કે નેટતુ પાણી પ્રાપ્ત છે તેનો સંતુપો ■ કરી લેતા તૈયારી પણ નથી ગામડે ગામડે અને કરમે કરમે પાણીની સત્તક કરી વિના આવવતુ નથી

વૃકોદર

ગણપતિ એક એવા દેવ છે જેની સાથે સૌ કોઈ છૂટ લે છે તેમને મોટી શાદ છે એટને કટાક્ષનુ પાવ જને છે પણ આજના જમાનામા સાચા વૃકોદરો હોએજ સમાજના રડીરે દરેરે છે અને કારેક અખગારમા ચમકી જા છે દક્ષિણ

રશિયાના ક્રિયાન્સ્ક શહેરમાં ચેતરજ બેનતા, એક ખેલાડી રાણીને ખાઈ ગયો અને સર્જનની મદદથી તેને બહાર કાઢી પડી! આવા જોદોદો સમાજમાં ડેટલે અંશે વિદ્યમાન છે તેની સાખીની સર્જન સાહેબે આવી વસ્તુઓનું સમ્બંધિત બનાવીને આપી છે પેટમાંથી જે જે વસ્તુઓ નીકળી છે તેમાં સિંક્રાઓ, ખટન, બેનગેરીંગ, પીન, સોય વગેરેનો સમાવેશ થાય છે અને એપરેશન બાદ બહાર કાઢીને, સંબંધિતમાં શખવામાં આવી છે. તેમાં છેલ્લા ઉમેરો એક વિદ્યાર્થીના પેટમાંથી નીકળેલી રીસ્ટવોય છે! આ બધા વિરાટ જોદોદોની સરખામણીમાં ગણપતિ વામન બની જાય છે!!

ધેરાતી કટોકટી

પ્રત્યેક દિવસના જવા સાથે, વિયેટનામમાં કટોકટી વધુ ધેરી બની રહી છે. અમેરિકા વધુ અને વધુ હસ્તરી કુમક અને હજી મોકરી રહ્યું છે. વિયેટનામનો પ્રતિકાર વધુ ઉમ્મ જનતો જન છે. ચીન પક્ષકા પાછળ રહીને વડુ અને વધુ અસરકારક દાવ બેરી રહ્યું છે. રશિયાની ધીરજ ખૂટવાની અણી ઉપર છે. રાષ્ટ્રસંયુક્તના શાંતિપત્રને દાંડ દેવા હેતુ, પેશાંગ કે મોસ્કો તૈયાર નથી. વાદળા ધેરાઈ રહ્યા છે, બંકારો અસલ છે ખવન સાન પડી ગયો છે—ક્યારે કોણ ત્રાટકશે?

પાઠ્ય પુસ્તકો

નિશાળ-શાળા-ગોળેએ શિક્ષકવાની સાથે જ જન જીવણમાં પાઠ્યપુસ્તકો માટે દરોડા ખડે છે. ઘણીવાર પુસ્તકો મળતા નથી; કેટલીકવાર ગરબને અડ્ડન નથી હોતી એટલે પાઠ્યપુસ્તકની સાથે પાછાં લ્યે તો જ મળવાની શક્યતા રહે છે. તદુપરાંત પાઠ્ય-પુસ્તકો હજી પ્રેસમાં છાંટતા હોવાનું પણ કહેવામાં આવે છે. આ પરિસ્થિતિ એટલી અસલ છે કે સરકારી બહેરાતો તરફ તિરસ્કાર છૂટે છે. સરકાર ખમવાં વિચારી રહી છે—દરેક શાળામાં પાઠ્ય પુસ્તકો માનું એક જ ધોરણ રહેશે—સરકાર પોતે જાણશે. આટલી ગુપ્તગોળે એણી હોય ત્યાં મનુષ્યો શાહની પાઠ્ય પુસ્તકો નિકાસ કરવાની સત્તાહ બિગી જ

હોવા આક્રિષ્ટ અને બીજા મધ્યપૂર્વના દેશોમાં માર બડ મોટી છે—પણ લાકષ્મી ધર આંગળે કાંડીક થાય ત્યારેને!

લીમ અગિયારશ

જનમ કડોરબા મકાનના સાતોદડ વાડી ગામના એક કચ્છીએ આત્મકથના કરી. કારણ! બેરીને બીમ અગિયારશ કરતાં પિયર તેડી ગયા અને બેચાર દિવસનો વિરક મકન ન ધરો!! આ તે કેવી વાત? જમનના તાત ગણાય—અને આ સપરમા દિવસે તેણે વાવળીમાં ગળાડૂળ ખૂંધી જમનું હોય—આત્મા લાગગીરેશ અને આવી મૂર્ખાં બેડૂને શોભે? અને બેરીને પિયર જમનના પચ્છ દડક નહીં? આમા છત્રની આકૃતિ આપવા જેવું શું હતું?

અડલાઈ રિટવન્સ

અમેરિકાના પીટ રાજપુરુષ અડલાઈ રિટવન્સનું ૬૫ વર્ષની ઉંમરે લંડનમાં અચાનક અવધાન થયું છે તેઓ વિચાર વિનિમય માટે અમેરિકાથી લાન આવેના અને દેશીક વિદેશન તેમજ માઈકલ રુબર્ટ સાથે ચર્ચા કરી હતી. બન્ને વાર, ડેમેક્રેટીક પક્ષ તરફથી તેઓ અમેરિકન પ્રમુખમાં માટે બીમા હજી પણ તેમને સંજગતા મળી ન હતી, યુનો આલે અમેરિકાના કાયમી પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે ૧૯૬૦થી છેલ્લા કોડા વર્ષે કામગીરી બજાવી હતી. ગોવાના પોલિસ પદવા વખતે તેમણે, સારન તેમજ પડિન હેરો ઉપર આક્રમક પ્રદારો કર્યા હતા. તેમના જવાબી, યુનોએ પણ એક વિલક્ષણ રાજપુરુષની સેવાઓ શુભાવી છે. શી નહેરુના અવસાન નિમિત્તે અંજલિ અર્પતા કહેવું: “આપણા યુગનું હૃયસ ઉત્તમસર્જન”

મેઘરાજનો કોપડો

વરસાદ સમયસર ન આવે અથવા મોડો ત્યારે સૌ કોઈનાં મન ચિંતાથી ઘેરાઈ જાય છે. લોકો ધર્મ તરફ સમજ બને છે: રામધૂન બોલ્યું છે; ચણાદિ શરૂ થાય છે; મોઢ મહાદેવને પાણીમાં ડુબાડી ગુપ્તગોળે છે તો મોઢ દૂધના ઘણ

રેડ છે; ફૂંટાને રાટલા અપાય છે; ધણા માથેને
 ઘાસ નીચે છે; બ્રહ્મણેનો અને જ્યોતિષીઓનો ભાવ
 વધુ પડાય છે. આટલી રતુતિ પછી, મેઘરાજા આવે છે
 અને પડાવનાય છે. તો પણ માનેલી અકળાઈ જાય છે.
 “દેવે ખમૈયા કરો,” “વરાય નીકળે તો વાવણી થાય,”
 “તડકા પડે તો અન પાકે”-એમ તરેહતરેહની દલીલો
 સંભળાય છે. નદીઓમાં પૂર આવે તો મુદ્દેડી, મોરિયો
 પથરાયીને નાળિયેર વેચેવામાં આવે છે, અને લોહીના
 હાંડણા પચુ થાય છે જેથી નદીમાતા પૂર સમાવી
 દે. સારું વર્ષ જાય, અને મજલબ પાક થાય, તો
 કાળાબગરના ભાવ સિવાય લોકોને એક દાણું પણ
 ન મળે, તેવા સંકલ્પ પણ સાચે જ થાય! આ
 બધામાં મેઘરાજાની મુશ્કેલીનો કેમ ખ્યાલ કરવું
 નથી. પૃથ્વીના પાંચે ખડેમાં તેમણે સમવપત્રક
 જાળવવાનું હોય જ અને સૃષ્ટિના તમામ જીવો
 તેમને મન કરમાં છે. પૃથ્વી ઉપરનો માનવી
 જ્યાં હશે ત્યાં મેઘરાજાની ડત્તકા અથુક સમયે
 અવરથ દરેતો દશે. વળી આ પાંચે ખડે સાત સમુ-
 દ્રની વચ્ચે પથરાયેલા છે. માનવી જે રીતે ઉપગ્રહોને
 અવકાશમાં તરતા મૂકે છે, અને પૃથ્વીની પ્રાસિધ્યા
 ૬૦ મિનિટમાં પૂરી કરે છે, તેવી રીતે મેઘરાજા
 વાદ્યોને આરોહ આપી શકે નહીં. વારણે તેમની
 રીતે જ સંચાર કરે. આવી સ્થિતિમાં, વરપદ
 ક્યારે, ક્યાં કેટલા પ્રમાણમાં વરસવું, ક્યારે શિશમ
 રાખવો તેવું, સમગ્ર સૃષ્ટિને આપવી લેવું સમય
 પત્રક કોણ વિદાન, મેઘરાજા માટે બનાવી આપશે!
 તૈયાર બાણે

મહારાષ્ટ્ર અને ગદ્ગુર વચ્ચે ગોવાના ભાવિ
 અંગે જે ખેતતાણ ચાલી રહી છે તે જોતા બેઃ
 લાય છે કે દાવ, દમજુ અને ગોવાની આગ્રહી
 સંધામ આટલા ખાતર ખેલ્યો! ગોવાના લોકો
 નકકી કરે કે તેમને મોની સાથે બ્રહ્માણું છે એટલા
 ખાતર મેઘરાજાની સરકારને રાજનાયું ધરી દેવું પડે
 -તો પછી ગોવાનો જગ બેનામ તે કેન્દ્ર મંત્રી દેવું
 તે પાન કમ જવાય છે! તૈયાર ભાણું હોય બેસા
 માટે અંખડો કરવો તે શોશરપદ લાગે ખરું! માયું
 ખોટું બાણુએ રહેવા દહ્યે, તો આ ગામનામા
 મહારાષ્ટ્ર મેટું મન રાખવું એમને કેમો તેની

પાસે મુંઝવું છે. ગદ્ગુરને એક સારા બંદોબસ્તો જરૂર
 છે. રાષ્ટ્રનું દિલ આમાં છે-અને તેની પાસે ખીજ
 બધી બાબત ગોજી છે. આ તો વર્ષકર નાગોશી છે-
 ડો. સાલાઝાર છાતી ફૂલાવીને કહેશે, “ભેલુને-ગોવા
 અમારી પાસે હતું તેમાં શું ખોટું હતું? આ તો
 દિંદોગ્રા અંદરોઅંદર કપાઈ મરશે.” કેન્દ્રની સલાહ
 રાજ્યો ન માને, અને એટલા ખાતર ચૂંટણીકરવી,
 તે સારું ઉદાહરણ નહીં બને. જે રામમાં વાદકાપની
 જરૂર હોય ત્યાં પાટાપીટી શા કામની!

ન નનામિ કેયુરમ્

ભોપાલમાં એતુલ ગામે બે જાન પરણ્યા બેઠા.
 નવવધૂની અદલાખદલી ચાઈ ગણ! વિદાય થવા
 એક જાન બસ રોજન ઉપર હતી, અને બીજી
 રેલ્વે રોજને હતી ત્યાં જ વૃદ્ધ પદકાઈ ગઈ. રેલ્વે
 રોજને સો જનૈયાઓ નારતોપાણી કરતાં હતી અને
 મોઢું પાન ગુડ કે નવવધૂ, માથામાં બેઠેલી તે
 નથી! તાબડતોળ બસ રોજને તપાસ થઈ અને
 ખરી વસ્તુ ગળી આવી! આ કિસ્સામાં પિયારા
 વરરાજાની સ્થિતિ ક્યાબનક છે અને તેને માટે
 અનુકંપા સીને થાય. રામારણુનો ઉદાત્તપાત્ર હકમ-
 ણની જેમ, ચોતરણી આભૂષણોથી લપેટાયેલી
 નવોદાનું મુખ રેલ્વે ભેજું હોતું નથી; વળી લક્ષમણની
 જેમ નાવ પાદરસણો કદાવરો નહીં હોવાથી તે
 તુપર પણ ઓળખી શકતો નથી. એટલે નવવધૂ
 બદલાઈ જાય તો પણ વરરાજાની કિસ્મત, તે
 અટકાવી શકે નહીં. આટલી ‘કરજુ’ અને હમદસ્
 પરિસ્થિતિ નિવારણ બે વિકલ્પો સૂરી આવે છે.
 લગ્ન ખુલ્લે મોઢે માથ-ધુધરને તિર્થાજસિ આપ-
 વામાં આવે અને વિદાય વખતે પણ નવવધૂ લાંબો
 આગ્રહ ન રાખે, તે વેરસંભળી બદનગીમાંના સુધારો
 થશે. આ સંકટ ન હોય તો, એક યુગ્મસતી કવિએ
 “જાતીએ છૂલ્લું” કામ લાખુ તે વાઈ આવે છે.
 છૂંદણમાં પોતાના હાથ ઉપર દરેક કામ નામ
 ટકાવે, તે બવેળના પનિએ, પરચુરી વખતે. આ
 નવવધૂ વિદાય દો તારો માન સ્વયં દિલ્લેગી
 ચોકપ્રક્ર કરી લેવાની રહેશે! બોલાઈ જોઈ શું
 પણ નહીં વાન અને લક્ષમણની જેમ, પેનો મોઢું
 પણ વાઈ નહીં કરવો પડે!

અભિમાન ઓગળી ગયું

એક સંત પુરુષ હરતા હરતા એક તીર્થધામમાં આવી ગયા. એ જો બમવા લુગડા ધારણ કર્યા ન હતા; પરંતુ ત્યાગ અને તાથી વાસના માત્રને ભરમ કરીને, ધૃષ્ટદ્યતા અમારા નેણુ દિલ અને કાન્તિ દરાવતા એ સાચા સુન્ન સી હતા. ટીલા ટપકા કે માળાનો એ ની પાસે દાઢાદારો ન હતો, પરંતુ કંકિત સર્માં સ્વાય તરબોળ રહેને અનન્ય દુરેદ્રણુ પરિત કાળે ખરબનારા એ સાચા વક્ત હતા. પરિત કે ક સ્ત્રીની એ રીત પાસે ડોઢ ઉપાધિ ન હતી, પરંતુ નિર્દોષ, જગૃત અને કૃત્રિમ કલ્પને રૂપાંતર માથી કુદેલી યાત્રી રસ્વાણું એ વેદોગ્યતા એ પરમ યાત્રી પુરુષ હતા. ધર્મ અને સમાજ મા વ્યાપેલા બ્રામક ખાલો અને અનિદોને ન જુદા કરવાની દાકલ હતી એની વેધક વર્ણુમાં કલબ પદાર્થુ દેજ દુગ્, તો સુખી સમૃદ્ધ અને કલ્યાણદારી સમાજ રચવા માટે નતન દષ્ટિ પ્રદાન કરતી એમની સચોટ વાણીમાં અનેરો જાદુ લયેઈ હતો.

એમના ત્યાગ, તપ, સેવા, ભક્તિ અને યાત્રી જોતજોતામાં ચોમેર સુવાસ ફેલાવા લાગી. એમનો સત્સંગ કરવા અને એની વાણી સાંભળવા લોગીની દુઃ જમવા માડી, અધશ્રદ્ધામાં અને બ્રામક ખાલોમાં અટવાયા કરતા લોગીના સામાજિક અને ધાર્મિક વિચારોમાં ભારે પરિવર્તન થવા લાગ્યું તીર્થ ધામમાં નવી હવા પેદા થવા લાગી.

સંત પુરુષને વધતો જતો પ્રભાવ અને લોગીના વિચારોમાં થતું પરિવર્તન જોઇને તીર્થધામના મહત્ત ચોક્કા ઉઠ્યા. અધશ્રદ્ધા, વદેમ, અને બ્રામક માન્યતાઓના આધાર ઉપર ટેકુ પોતાનું સ્થાન એમને ડાહ્યું લાગ્યું. એમનાથી આ સહન ચર્ષ શક્યું નહીં. એમના દિલમાં તેજરેષ અને ધર્માની આગ સળગવા લાગી. ધીરે ધીરે એમાંથી રૂપની જવાળા ભમૂંડી ઉઠી, મળતરારી જોયેન જની ઉઠેના મહત્ત ઉપદે તીર્થધામની પ્રણુનિકા જૂલવા અને એમણે પોતાના એક એક મારમત સતપુરુષને સદેશ મોકલાવ્યો. આ સદેશમાં એમણે સતપુરુષને પાખડી, દંબી ઇલાદિ અનેક વિરોધીયો નંચાવ્યા અને લોગીને અરજો માર્ગે દેરાણી પ્રતિષ્ઠા કરવા

અને નદીનો તીર્થધામ છોડી જવાની ચેતવણી આપી.

તીર્થધામના એક સાત ખુબીમાં, ઘડાદર શીતળ વૃક્ષની છાયા નીચે, થોડા જગસુઓ સથે પોતની સામુદ્રિક ટેલીમાં જાગૃતિ કરતાં કરતાં, યશસ્વક દારા શરબજ દરી રહેલા સંત પુરુષ પાસે જઈને ચેલએ મદતનો અદેશ દી સંજોગ્યો. મદતનો સદેશ સંજોગ્યને સંતપુરુષ ઇંજર અથુ આથુ દરવા દુષ્કર સુવંત કાન્તિલાલ ગઢ.

દે ઉપર પછી, યશ્વકા રૂઢી મતિ રહેજ મદ પાડીને, સંત પુરુષે મદત તરફથી આવેલા મરિયાના જવાબમાં, જગુએ બેસ એક જગમુ પાસે થત લખાવવા શરૂ કર્યો. થતમાં એમણે લખાવ્યું કે, "મથુસ પોતાની આખોથી સરીએ ફુનિયા નેઈ શકે છે પરંતુ પોતનો મદેશ નેઈ શકતો નથી. મોટા ઉપર એકનો ગાધ લગી ગયો. દોષ તે એ દૂર કરવા માટે કોણે અરિસની મદદ દેવી પડે છે. એજ રીતે હું આખી ફુનિયાના દોષ નેઈ શકું પરંતુ મારામાં પાખડ, દંબ હંથાદિ દોષ ભાં દોષ તે એ નેવા માટે મારે અરિસો નેઈએ. અત્યારસુધી મારા દોષ નેઈ શકુ એવા અરિસો મને મળ્યો ન હતો અને કંઈ હું મારામાં રહેલા દોષ નેઈ શક્યો ન હતો. પરંતુ હવે તમે મારો અરિસો જનવાનું પસંદ કર્યું અને હું જાતે નેઈ શકતો ન હતો એવા માતમાં રહેલા દોષોનું તમે મને દર્શન કરાવ્યું એને હું હંથરની કૃપા ભેણું છું. જગ અરિસો તે મોટા ઉપર લાગેલા ગાધનું કેવળ દર્શનજ કરાવી શકે, એ દૂર કરવા માટે અરિસો કંઈ પ્રતિષ્ઠા કરી શકતો નથી. પણ તમે તેો જીતા અરિસા છો મારા દોષનું કેવળ દર્શન કરાવવાને બદલે, એ દૂર કરવામાં પણ સહાયજૂત થવા મારી તમને પ્રાર્થના છે."

પર વાચીને દિંડોળા ખાટ ઉપર બેસેલ મહત્ત સંશક દમને જોવા ચર્ષ ગયા, અભિમાન ઓગળી ગયું અજાનના પડગ ચિરાઈ ગયા. સતના પતે જણે જાદુ કરી દેહીને વૃક્ષની છાયા નીચે બેઠા સત પુરુષ પાસે પહોંચી જઈ, એમના જોગામાં માથુ મૂકી ટીધું. તીર્થધામના મહત્ત એજ ક્ષણથી સંતપુરુષના પરમ ભક્ત જની રવા. -પ્રનાસી

અણુગમાનાં આંસુ

જૂનાગઢ રોશને હું ફેટ્ડે કનાસ કમ્પાઈમેન્ટમા દાખલ થયો કે તેણે શાકરિત્તનનો પેશાક જીડીને મારી આખને અથડાયો. હું ખડીવારી, છતાં મિનના કાપડ સામે મને અમગમો નહિ. પણ કીમતી કપડા પહેરી પોતાની દોલનનું પ્રદર્શન કરનાર સામે મને સખનમાં સખન અણુગમો. તેમાં આ તો મુસફરી દરમ્યાન પહેરાયેલ ભારે કીમતના પહેરવેશ. મારો અણુગમો આંખમાં ડોકાકાકાગયો હતો તે પોશાકધારીએ મારા સામે નજર ઠેરવ્યા સિવાય હકારી લીધી.

કમ્પાઈમેન્ટમા હું અને તે બે જ જણા તેની બેગ પરના લેવન પરથી તે આફ્રિકા નિદાન્તી હોવાનું જણાયેલ પેટરોઈલ તરફની સીટ પર હું બેઠો તે સામી સીટ પર બેઠેલ પેટરોઈલની ધમાકામા બીખારીનો અવાજ અકદવા લગ્યો. તેણે બીખા-મથી પરચુરચ કાઢ્યું ને તે ગણા વિદ્યારા મારા તરફ હાથ લાગી કહ્યું “આ બીખારીને આ પૈસા અપી દેજો.” તેના અવાજમા સરકારિયા હતી. પણ તેની યુનાખીએ મારો અણુગમો વધારી મૂક્યો. સામી સીટ પર બિરતરને અટ્ટેરી તે બેઠો હતો. કમર સુધી ઓઢેલ રેશમી શાવ્ર અલતઅલત પડેલ હતી તેણે જીભ થસા રફેજ પણ તકીફ લીધી નહી અને મને આ કામ સેધુ તે મને જરાય ગમ્યું નહી. બીખારીની દુહાદા નક્કી થઈ મેં જીભ થડપૈસા લીધા અને તે બીખારીને આપ્યા. તેણે કહ્યું, “થેક યુ” એ જરાય ન આપ્યો. મારો આ રીતે વ્યક્ત થતો વિશેષ અણુગમો પણ એના પાન બકાર ગયો નહી, તે કંઈક બોલતા જાગે હતો, પણ પતી હોલ દમવી જાણે પરાણે મૂકી રહ્યો.

ટ્રેન ગિપડી તેણે બે જણ વખત મારા સામે જોયું. મેં તેની નજર ટાળી. થોડો સમય બીન રહ્યું. આ રિયલિટી અપગ્ર હોય તેવા મજમૂરીના ભાવથી તેણે વાતની ચર્ચાત કરી. કોઈ પણ ઔપચારિક પ્રતિભાવના વિના તેણે કહ્યું, “મારે કપાનામા કાર-ખાનાં છે. પ્રણુડી દવાથી સારી સંવત્તિ સંપાદન કરી ચક્રો છુ, નહી નહી તોય પંદર વર્ષે દેશમા

આપ્યો છું. માત્ર અકાલિવા માટે. વિમાનમાં આપ્યો છું, પરમ દિવસ વિમાનમાં પાછો જમ્યા.”

મેં તેની વાતનો એકાક્ષી જરાય આપ્યો. વિશેષ રસ દર્શાવ્યો નહી તેથી તેની વાત આપ્યો. આપ જાં પડી. જેનપર અકલને તેની સીટ તરફ પેટરોઈલ આપ્યું. એ બીખારી આપ્યો તેને તેણે બીખામથી જે નીકળ્યું તે પરચુરચ અપ્યું. દોલનના આ પ્રદર્શનથી મારો અણુગમો હનટાનો વધી પડ્યો, હું તેના તરફ લગભગ પીઠ ફેરવી ગયો.

મારા મનમા વિચરોની પરપરા આથી ટ્રેન જીડી તેણે ગતિ પકડી તેમ મારા વિચારોએ પણ ગતિ પકડી આ આફ્રિકાવાસી. દેશમાં આવે કે પોતાની સમૃદ્ધિ પ્રદર્શન કરે. ગરીબ યુરમાંને યુડી લરી પૈસા આપે. પોતાનાં સખાં સંમધી પ્રત્યે દયા દર્શાવે. પણ તેના મનમાં આ દેશના વાસી પ્રત્યે હમડગી ખરી. સમપણુનો સાચો નાતો ખરો? તે પોતાને જીવી કમ્પાને ગણે. પોતે જ કેન્દ્રથાને રફે જીવની અગ્નિચીત્રોથી બીસાતાં સગારકાનાં તેની બુલમ: કરે. આમ થોડો સમય દેશમાં યુગની જાણે મુલ્કનોકામા સફર કરી પાછો પોતાની દેવમ મે આફ્રિકા તરફ પ્રયાણ કરે આના નફરન ભાઈ વિચારો આનું હતા દયા નવાગઢ રોશને ગાડી જીમી રહી.

આ રોશનનું પેટરોઈલ મારી સીટ તરફ હતું. ગાડી જીમી રહી કે એક ભાઈ હાથમા બાળકને તેડી કમ્પા પાસે હોડી આવી. આરામથી બિરતરને અટ્ટે-લીને બેઠેલા આફ્રિકાવાસી ડી આમમા અમક આવી. પતી થેરા વિચારની લાવચી જિમ્મલ મર્ડ. અ બાળકનું આગમન તેને ન ગમ્યું હોય તેમ જણાયું.

બાળકનું તે તરફ ખાન ન હતું. તે ગાડી પાસે એકા અસે બોલતા લાગી, “અરે ભાઈ! કેટલા વરસે આપ્યો, મારા વીરા! જીડી જાનું જોઈએ ને! પડુ નહી એક ટક.”

તેણે કહ્યું, “એ નવેડુ ને બેન, કે મને વખત નથી. બાલ તાપમા રોશને આવશ કેમ તકીફ લીધી”

“યું કડું, ભાઈ! જીવ જાણે ન રહ્યો.”

“હું સમજું છું, બેન. પણ આ ગાડી તે માડ મે મિનિટ રોકાય એટલે ના લમી.”

“જીવની જડું જોઈએ ને?”

“ઉત્તરાય તેમ નથી, નહીંતર ગતરું જ, હો!”
તેના અંધજનમાં મીઠાસ અને મનના હતી. પણ તેનું
વનન રપષ્ટ અતાવતું હતું કે તે ઉપરજોવા દેખાય
જ હતો. તેણે સીટ પરથી ઊભા થવા રહેજું પણ પ્રયત્ન
નહોતો. અંધોશિમેનેટોર હતો તે ટકાર મેઠો એટલું જ.
“લાઇ, તબિયત તો સારી છે ને?” બહાર પ્યેટ-
ફેમ પર ગેબી રહી સાપમાં શેકાતી બહેને પૂછા કરી.
“સારી તબિયત છે, બેન. બધાપ સારી પેટે
હીએ.”

“થોડા દિ દેશમાં રોકાઈ જા તો?”
“માંડ અંધવાડિયું આવી શક્યો છું. ત્યાંની
સ્થિતિ કામાડાળ છે. મારી ગેરહાજરી પોસાય નહીં.
સોમનાથ ભગવાનની માનતા હતી તેથી આખ્યા
વિના છુટકો નહીં. નહીંતર આવવું જ અશક્ય.”

“હીક ભાઈ, આ બે મિનિટ અથો તે ચ મારે
મન, ઘણી વાત છે. આ તારો ભાણેજ.” બાઈએ
કેડે તેડેવ ઓકસતરહેજાંજો કરી ઉઠ્યું વાક્ય કહ્યું.

“વાહા બહુ રૂપાળો છે. કેમ છો મેડા?”
બાઈ હસી પડી. “આરો નાનો ઓકરો શું
સમજે? તોય કેવો હસે છે?” ઓકરો કિલકિતો હતો.
બાઈની સ્થિતિ સાધારણ લાગી પણ મેડા
પર ખાનદાની તરવરતી હતી. ઓકરો રૂપાળો હતો.
હસતો હતો તેથી વધારે મુંઢેર લાગતો હતો.

ત્યાં ગાડે સીટી વગાડી. એન્જિનની વ્હીસલ
જાગી આફ્રિકાવાસીએ હાંજળા શંકળા થઈ અંદરના
ખીસામાંથી નોટતું બંડલ કાઢ્યું. તેમાંથી થોડી
નોટ કાઢી મને કહ્યું, “બેનને આપશે?”

ગાડી બપડી. મેં બેનને મેડો આપી. સો સો
રૂપિયાની નોટ હતી. બાઈએ નોટ લઈ તો લીધી
પણ પછી તુરત જ તેના મેડા પર રાખી રેખા
મેં આણી તેણે નોટ પાછી મારા હાથમાં ચૂકવાં તેના
બાઈને કહ્યું “લાખ કું તો તારું મેડું નેજા ઝોઝન
સુધી આવી છું. પૈસા ભેગા નહીં. ભજવાન મારું
ગુજરાન ચલાવે છે. સો વરસનો ચા બાઈ, ને તારી
મુખ સમૃદ્ધિ અનેક મણી માવ.”

બાઈ જવાબ આપે તે પહેલાં ગાડીએ રપીડ
પકડી લીધી. બાઈ ગાડી સાથે આલની હતી તે
પાછળ રહી ગઈ.

મેં બાઈને પાછી આપેલ નોટ તેના હાથમાં

ચૂકી. તે એકા ટરો આ નોટો સામું નેજા રહી. તેની
આંખમાં પાણીનાં ટીંપાં કળાયાં, તેણે નિઃશ્વાસે
નાખી નોટો ગંજવામાં ચૂકી દીધી. તેને બારે આવાત
લાગ્યો હોય તેમ. જણાવું હતું, પણ હું બનેમન
પ્રચ હતો. મને થયું કે આ ભાઈસાહેબ એમ માને
છે કે દુનિયાની બધી વસ્તુનાં તોલમાપ પૈસા જ
છે. તેથી અનેક મણી કીમતી વસ્તુઓ છે તે દર્શાવ
તેની બેન તેને દર્શાવી દીધી. તે સાંડે થયું. તેને
હીક બોધપાઠ મળ્યો.

આ બનાવ પછી તેને કંઈય વાત કરવાનું મને
ન હોય તેમ લાગ્યું. હું તો મારી ગેગ એવી સાથે
વાત કરવા પુરી જ ન હતો. આથી રાજકોટ બંક-
શન સુધી અમે ચૂકા રહ્યા.

રાજકોટ જઈને તેને તોડવા તેના એક સંનધી
આવ્યા. સથે પૈસાવાળી પુરસી હતી. સંનધી કામમાં
ચડ્યા. મને કહે, “જરા હાથ આપો? આમને
પુરસી પર બેસાડવા પડશે.”

મારા સક્રમણસીએ ફૂરકાતો કહ્યું, “જાઈ, તમને
મારાં મત્તે બારે અનુગમો છે તે હું જાણું છું પણ
હાથ દેશો તો કૃપા થશે.”

હું તો પૈસાવાળી ગાડી નેજા દિગ્મુદ થઈ મથેલ
તુરત બીમા થઈ તેનો હાથ પકડ્યો. તેના સંનધીમે
કહ્યું “જરા બમણમાંથી પકડો તો અનુકૂળતા પડશે.”
તેણે તેને બીજી બમણથી પકડ્યો તો માંડ માંડ બેગે
થયો. તેણે કહ્યું, “મારા બંને પગ ખોટા પડી ગયા
છે. સોમનાથ ભજવાનની માનતા ધણી વરમોથી
અધૂરી રહેલ. તેમાં આ બંધુ. એટલે માનતા પૂરી
કરવા તુરત આવ્યો છું. અહીં સમાવહાસને ખમર
આપી નથી. તેમને કેટલું દુઃખ થાય! એક મારી
આ વહાલસોયી બેન. તેને ખમર આપ્યા વિના ન
રહી શક્યો. તે રરશને આપ્યા વિના ન રહી શકી.
પણ હું તેને ન હેન પ્રિનથી મળી શક્યો, ન બાણને
મહાલ કરી શક્યો. તેને મારા અંગપણાની વાત
કરું તો લાગી જ પડે. તેણે મારા વિષે શું નાનું
હશે? બેર! જેની લખવાનની મરજી.”

આટલી વાત કરતાં તેની આંખમાંથી આંસ
ખરવા લાગ્યાં. પણ તે લુહરા માટે તેના હાથ મુકા
ન હતા. મેં મારા દૂધા હાથથી ખીસામાંથી રમાલ
કાઢી તેમાં આંસ લૂછ્યાં. પણ ત્યાં તો મારી આંખ-
માંથી આંસની ધારા છૂટી, મારાં આંસ મેલ
લૂછી ?

-સરોદ

અજ પો

પ્રવિણચન્દ્ર એચ. શાહ

અજ પો એ માનવજીવનનું અનિવાર્ય લક્ષણ છે. કોઈ પણ ક્ષણની વ્યક્તિ, પછી ભલે તે યુવાન હોય या વૃદ્ધ, સ્ત્રી અથવા પુરુષ, વિદ્વાન કે મૂર્ખ, શેઠ કે નોકર, અશક્ત या બળવાન, કોઈને કોઈ પ્રકારના અજ પાની નાગચૂડમાં હ મેમાં ભેરવાયેલી હોય છે. આ સંસારમાં એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નહિ હોય, જે નિખા લસતાથી એકરાર કરી શકે, કે પોતે કોઈ પણ પ્રકારના અજ પ થી મુક્ત હોય.

માનવ સ્વભાવની રચના જ પરમેશ્વરે એવી કરી છે, કે તેને પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિમાં કદી પૂરેપૂરો સતોષ થતો જ નથી. પરમેશ્વરે માનવને ફેવી અસતોષ (અં. ડિવાઈન ડિસ-ન્ટેન્ટ)ની ભેટ આપેલી છે. અને એથી જ માણસ અજ પામાં પડેલો હોય છે અને સૂત્રકારે પ્રશ્ન કર્યા સુજળ “અશાતરય કુત સુખમ્ ?” (અજ પાવાળાને સુખ ક્યાંથી ?) સાચુ અને નિર્ભેળ સુખ એ અનુભવી શાસ્ત્રી નથી.

આવા પ્રકારના અજ પાને મનવ સ્વભાવનું ખાસ વૈશિષ્ટ્ય ગણીને તેનું જીવ કરવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. અસતોષને આશાતિની માતા માનવામાં આવે છે, અને અસંતુષ્ટ વૃત્તિને પ્રગતિપથની પ્રેરણા દા 1 માનવામાં આવે છે. માનવીના ઉત્કર્ષની આવી તેની અસંતુષ્ટ વૃત્તિમાં રહેલી છે, અને માનવજીએ જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં આજ સુધી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિ તેના અજ પાને લીધે જ છે એમ માનવામાં આવે છે. અજ પો માણસને પ્રવૃત્તિમય બનાવે છે, અને એ જોતાં “અનિ-વેદઃ શ્રિયોભવત્” (અસતોષ એ ઉત્કર્ષનું મૂળ છે) એવું સૂચન કરવામાં આવે છે.

“તુષ્ટે તુષ્ટે મતિમિના” એ સૂત્ર સુજગ વ્યક્તિ-વ્યક્તિમાં દેખાઈ આવતાં અજ પાના કારણો પણ બિન-બિન હોઈ શકે. માનવસ્વ-ભાવની રચનાજ એવી છે કે એકાદ ઈષ્ટ ભોવસિદ્ધિથી તેનાથી સંતુષ્ટ બેસી રહેવાનું

નથી. સફળતા તેને અધિકતર સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રેરે છે, અને ફરીથી તેનો અજ પો શરૂ થાય છે. ‘આશાના અંતને કોણ પામી શક્યો છે ?’ એ કથન અનુસાર માનવીનો આશામાથી ઉત્પન્ન થો જા પો કદી મટતો નથી.

જેમ દીવાનાપણામાં પણ એક પ્રકારની યોજનાબદ્ધતા હોય છે તેમ માનવીના અજ પામાં પણ સુસૂત્રતા હોય છે હાલના સમયમાં સંસારના મોટા ભાગના માનવીઓના અજ પનું સુખ કારણ ધન હોય છે. તદ્દન દરિદ્રીથી કરોડપતિ સુધીનો કોઈ પણ માણસ આ અજ પામાંથી મુક્ત નથી. એક સંસ્કૃત સુભા પિત્રમા આ અજ પો ચરતી ભાંગણી પ્રમાણે ડેવો વધતો જાય છે તેનું સમર્થક વલ્કુન નીચે સુજગ કર્યું છે:

તદ્દન કંગાલ સો રૂપિયાની ઇમ્છા રાખે છે, સો રૂપિયાવાળો હઝાર ઇમ્છે છે, હઝારનો ધણી લાખ ઇમ્છે છે, લાખેશરી રાજ્યપદ વામ્છે છે, રાજ યક્ષવર્તીત્વને જંખે છે અને યક્ષવર્તીને ઇન્દ્રપદ ભેદતું હોય છે. ઇન્દ્ર બ્રહ્મપદ ઇમ્છે છે, ને બ્રહ્મા શેવપદને જંખે છે જ્યારે શિવને હરિપદ માટે અજ પો હોય છે.” આવી રીતે આશાના અવધિને કોઈ પામી શકતું નથી.

આમ સસારી જીવો કનક અથવા તો કામિની માટે અજ પો અનુભવતા હોય છે, ત્યારે વ્યવહારી માનવો સત્તા કે સન્માનની ભૂખથી અજ પો પ મતા હોય છે. સંસારને છોડીને વિરાગી મનેવાળો પરમ તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાની ઝખનાથી અજ પો અનુભવે છે અર્કા એક ખાખજ ખાસ ધ્યાનમાં રાખતાની હોય છે, તે એ કે, જ્યારે જ્ઞાનીઓ યોગીઓ અને ભગવદ્વક્ત્રોનો અજ પો આત્મકલ્યાણ સાથે જનકલ્યાણ ખાતર હોય છે, ત્યારે સામાન્ય જનનો અજ પો સ્વાર્થવૃત્તિથી મર્યાદિત થયેલો

હોવાથી પોતાના અને અન્ય માટે પણ હું ખ
અને આપત્તિનું કારણ બને છે

જીવનમાં અજ પો હોવો એ એક આવકાર
દાપક વસ્તુ છે, પરંતુ વ્યક્તિનો અજ પો
યોગ્ય વસ્તુ વાસ્તે હોવો જોઈએ શુભાશીની
શુભવાઓથી જકડાયેલા આદરેવતનને સ્વતંત્ર
બનાવવાની ઝંખનાથી કોઈ દેશભક્તને યોગ્ય
અજ પો, કલાની પરાક્રમ્યને પહોંચવાને માટે
પ્રયત્નશીલ કલાકારનો અજ પો, દુનિયાના
હું ખ અને હારિદ્ર્ય જોડે તેમની વિરુદ્ધ
જગત્તેજનાર કોઈ પુરુષમૂર્તિ કે સમાજ
સેવકનો અજ પો-આવા પ્રકારના અજ પો
આદરણીય અને અતુલ્યોદાર અણ્ણય તેરીજ
રીતે વિજ્ઞાનનો કોઈ મૂઠ કોડો ઉકેલના
મથતો વેશ નિઃ અથવા દુર્ગમ પરંતુ યોગેને
પદ્ધતિ કરના ઝંખનો ગિરિ-આરોહક,
અથવા મરુભૂમિને મોળા બધ અને નહેરો
દારા સમૃદ્ધ બનાવવાની સિદ્ધિ માટે મથો
અને ઝંખનો આધુનિક ભગીરથ-મા સર્વના
અજ પો સમાજને માટે કદયાણ અને ઉત્તિ
ક નાર હોય છે

બીજી દૃષ્ટિએ શક્તિ કે સત્તાના ઘેનમાં
વધુ ને વધુ સત્તાપીય અને શક્તિશાળી
બંધવાના અજ પો, અઠગક ધન પાતે હેવા
છતા પણ વધુ ધનપ્રાપ્તિ માટેનો અજ પો
કોઈને કંઈ મળ્યું હોય, અને પોતાની પસંદ
તે વસ્તુ હોવા છતાં પણ બીજાને મળી તેરી
છપોથી યોગ્ય અજ પો ખરેખર, અથવા અજ
પાવાળાઓની સ્થિતિ ધ્યનીત હોય છે

આજકાલ માનસિક વિકૃતિઓથી પીડાતા
રોગીઓની સંખ્યામાં ફેરફારને જુલકે વધારો
થઈ રહ્યો છે અનેક વેડોની મનસિક વિકૃ
તિનું ખાસ કારણ અજ પો છે પોને અજ પો
કરે છે તે યોગ્ય નથી એ અજ પો કરનારને
સમજાતું હોય છે છતાં તેનામાં એવા પ્રકારની
મનોદુર્ગતતા આવી જાય છે, કે જાણે હેવા
છતાં તનો લોગ બની પોતાના જીવનને
હું ખી બનાવે છે, અને સાથે સાથે પોતાની
સાથે સકળાયેલાઓના જીવન પણ ખરા

બનાવી દે છે આવા પ્રકારે કોઈ પણ બંધનો
અજ પો અનુભવનાર વ્યક્તિ પોતાનું સ્વાસ્થ્ય
શુભાશીને ભારે ભેગી અનુભવે છે

આજકાલ અજ પાનું મુખ્ય કારણ ચિંતા
હોય છે ધારેલું ન મળવાની ચિંતા, ભાવીની
ચિંતા વગેરે અનેક ચિંતાઓ માનસીને વધારે
પડતો અજ પો આવે છે અના પ્રમાણ
અજ પામાં મુજબ થવાનો સુવર્ણમાર્ગ
સૂચરતા એક વિદ્યાને કહ્યું છે કે, ચિંતા
કરતા અમી જાઓ તમને ભાવી વિશે જે
ચિંતાઓ ડરાવતી હોય છે તમાની નેત્રુ દા
અસ્તિત્વમાં આવતી જ નથી બાકીની દશમાથી
નવ તો ધાર્યા કરતા મમૂરી નીવડે છે અને
એક ખરેખર ભરે અસ્તિત્વમાં આવે છે તે
કરારે આવી અને ક્યારે ગઈ તેનો ખાતર
સરખો પજુ તમને અવગણી નથી' આ કથનનો
બે રાઈ એ સમજવાનો કે આવા અજ પોને
લઈને ડરાવતું થતું નકારાત્મક જીવન (અ
ને ગિવ લાઈફ) શુભરવાને બદલે
આપણે જીવન ખરે હારાત્મક વલણ (અ
પોઝિટિવ એટીટ્યુડ) કેળવવું જોઈએ અને
તેમ થતા આપણે આપણું જીવન મુખ્યમ
બનાવી શકીએ

નાસિકતાનો પ્રભવ વધારે પ્રમાણમાં
જોવામાં આવતા અજ પો જમાનામાં અને
જ્યારે નિરીધરવાદિત્વમાં એમ ધ માનવાની
ફેશનમાં મનતા અનેક સુશિક્ષિત અને
સરકારી જનો જોવામાં આવે છે, ત્યારે પણ
અજ પો ઉતરે એ એક ખાસ અકમીર ધર્માજ
છે તેનો નિર્દેશ આવરક છે હું ખને વ્યથિત
મનને શાંત માર્ગ પર લાવવા માટે એક જ
માર્ગ છે અને તે છે ભક્તિ રો અને શ્રદ્ધાનો
ભક્તિરૂપ દર રાત્રે મધુ કે, 'ચિંતા છ
શીતને ચિંતા કરે, હરિને કરવું હોય તે કરે
અથવા નમિલ પડેલા કહે છે કે 'આપણે
ચિંતાઓ અટકાવે નર મર' એવ વિચારીને
આ રજુ રજુ શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠાથી પરમેશ્વરી
ધર્મમાં પરમ વિશ્વાસ રાખી તે અજ
પાની પીડા બીજી અરે મુજબ થઈ શકીયું

સાચું ગાન

દેવે દ્રુમર કાલિદાસ પેઢિય

રણુચુણુ ઝગુચુણુ રણુચુણુ ઝગુચુણુ તાન
પુરાના તાર ઝગુણુ છે, અષાઢના મેઘ સમા મૃદગના
ધોળ ગાળે છે

અમીન કૌશલી માકેમર્તિસપ્તીમી વૃષ સુત
વજ્ર છે ને તેમા પુનામ ને મોમરના કૃષ્ણ ઉમેરો
કરે છે અમીન યુવાન હમરને કકુમર્ષી આગના
કનાલમક કોરાઓ ધરી પાર રૂપ કાનવે છે

સામે પીળા શીતરીની શોભના તિનક ધરી
વૈષ્ણવ સમુદાય વચ્ચે વૈષ્ણવાચાર્ય વલ્લભચાર્યજી
બેળ છે એ નાનુ શુ મોખાગુર ગામ જાણે બીજી
મત્ર દેખાય છે

મૃગ પર ઔર ચાપ પડી

સામે મરનજીત ગાકે તાનસેન આમ વૈષ્ણુના
આગેને સગીન સમગવશ એ પગુર અડા છે
બેળો કલકારોનો કાકો છે

તાનસેનની મહત્તા વનમાચાર્યને ચિહ્નિ કરવા
એક તેના સાથીએ ગાણુ

વિધિના યહ છાન જાડો, શેર દિને નહિ કાન
ધરા મેર સપ ડોનને સુન તાનસેનજી તાન
વિધતાજે સાડુ કપ્ડે કે પટ્ટીને માથા પર
લપ રહેલા શેપને કાન ન હીરા નહિનર તાનસેનજી
સગીન સમગના એવુ મથુ હી જાને પૃથ્વી
પર્વતો ડોની ચેડી ઉત્તપાત મચાવત

બધા વૈષ્ણવી સમાજે બ સમજ્ય

તાનમેને ગાનુ થાર કપ્ડ

વિનમિત સજ્જા ખીનતિન ગાકા ખેડોતે શુદ્ધ
ભારતિય રાજવંશીમા ક્યાય સુધી સ્વર વિસ્તાર કરી
મૃદગના સાથમા રાગ સુદર લાગો

એ ગાન પડું યધુ

પડી ગોડ સારગ ગાયો વૈષ્ણવી સમજ એક
કાને સભવતો હતો

સ્વરાતન પૂરે યધુ કે, વનમાચાર્યજી એક
સેવકે ચીનો યાજ તાનમેન પામે દહેનો મૂક્યો

એ પુરસ્કાર હતો

તાનપુરનો તાર રણુચુણુવા માથુ નમાવી

તાનસેન મોલ્યા

‘પ્રથુ’ પુરસ્કારની આશાએ અડી નથી આગો,
આપના દર્શને આ યો છુ ધર્માચાર્યો પાસે ખાતી
હાથે ન અચાપ મારી પાસે શ્રેષ્ઠ બેટ કહ સંગીત
હતુ તે સરણુ ધરી દર્શન કર્યા છે કોઈ વાણના નથી’

‘નિયમ એવો છે તાનમેનજી કના તો આમેય
અમૂન છે—તો પણ પારિતે વક અપા રિના એનો
શિષ્યોગ નથી થઈ શકતો આમ શરો કહે છે.
અકનરસાહ તમને કનાના સૂન તરીકે રાજદર પારમા
મેસરા માન અને અખૂર વૈમર આપે છે દેવ દર-
વારમા ગાધિવોને ઈદ રવ નો વૈમર આપે છે કલા
માન મેલા સાટે છે’

તાનપુરાનો રણુચુણુટ અખડ રાખવા બીજા
સાથીદારના હથમા આવી તાનસેને યાજ પરથી
રમાલ હાગે, ને એની દષ્ટિ અદર પડી અદર
પાયસો સેનામકોરો ચમકી હતી, પણ એના
અશ્વર્ય વચ્ચે એણે એક એવી ચીજ જોઈ કે જેથી
એની આખો હાની રહી

યાજમા એક નાની કોડી પડી હતી

સશ્વર્ય એણે મથુ શિયુ કરી વનમાચાર્ય
સામે જોણુ

વલ્લભાચાર્યજી તાનસેનની પનટીની મુખરેબા
વાળી મના હતી એટલે બોલ્યા

‘કેમ તાનસેનજી આશ્વર્ય થયું ? પુરસ્કાર આણે
પડયો ?’

‘ના પ્રથુ આ પુરસ્કાર નથી, અપોતો ચિરજીવ
પ્રસાદ છે આની પાસે ભારતનુ રાજ્ય મને દો તે
પુરસ્કારેય ઉતરતો છે પણ ..’

‘કેમ પણ કહી અમી ગયા ?’

‘સોનામકોરો સાથે આ કોડી’

હા છે જ.

‘મને એમ કે, શૂદ્ધી યાજમા મૂકાઈ હો’

‘ના, સમજને જ મે મૂકાવી છે’

‘આચાર્યજી મને એવુ હાઈકેડેના કૃપાવત થશે’

શાહી દરબારના આવક છે, સાંમગતા રજા નહિ થાય, ને ?

‘ના પ્રભુ.’

‘જુઓ મોના મહેરો, એ એક દુનવી દષ્ટિએ આપની કલા આરાધનાનું સ્વયં મૂલ્ય છે. પણ ખીજ રીતે એ સગીનનું મૂલ્ય કોડી જેટલું જ છે.’

‘હિ !’ તાનસેનની આંખ ધટી રહી.

‘હા’, મહાસાગર સમી સાંનિધી આચાર્ય જામ વાળ્યો.

‘એમ કેમ ?’

‘નેતુ’ છે !’

‘હા છ.’

‘પરત વદનમાચાર્ય’ દેખ્યો સમાજ તરફ નેતુ. ને તેમાંથી એ તિલકધારી દેખ્યો ત્રીમા યજ્ઞ આમળ આપી તાનસેનની આશુચા ભેગી મગા.

એ બેઠા કે વદનમાચાર્યને કહ્યું :

‘ગોવિંદ સ્વમી !’

‘એક કીર્તન ગાઓ.’

વચ્ચેથી રજુજ કુનો તાનપુરો ગોવિંદ, સ્વમીએ પોતાના હાથમાં લીધો ને પદ ઉપાસ્યું.

‘શ્રી વદનમનદન રૂપ અનૂર સરસ કલો ન ભલ’

‘પદ શરૂ થયું. ધીરે ધીરે મૂલંગની લગવા અમ્યું.’

શબ્દો એનાં સુમંદર સ્વરો સાથે ભળી જઈ વરતી પા’ એક સુંદર રૂપ પ્રગટાવવા માંડવા.

ગોવિંદ સ્વમી ની આંખો અંધ થઈ ગઈ. એનો ફેલ આંખો સંગમ્ય બની ગયો. કૃષ્ણ પ્રતિમા પાસે ઝડેકની મીઠી ધૂપ સુગંધ અને ફૂનો પથરાઈ આ કીર્તનના સરસને શબ્દોને વળુંભી અનંદને અનુભવી દેવા હતા. સાંમગ તરો તમામ ની મન-ઉદ્વિગ્ધો એ પદમાં વહીમૂલ બની ગઈ.

કીર્તન સમાપ્ત થયું-

તાનપુરો તોત કયાં સુધી એ નીરવતામાં રજુજ દોત રહ્યો.

‘પછી વારે ગોવિંદ સ્વામીએ અંખો ખોલી કૃષ્ણ મૂર્તિને વંદના કરી.

તાનસેને જીવનભરમાં કોઇ સ્થળે આવું સંગીત સાંજીવ્યું ન હતું. એણે એ હાથ નેડી નખીને વદનમાચાર્યને કહ્યું:

‘પ્રભુ સચેજ આ સંગીત પાસે મારા સંગીતની કિંમત કોડીની જ છે. ગોવિંદ સ્વામિના સર્વ સમા સંગીત પાસે મરું સંગીત તાના દીવા સમુજ છે. મને આ સંગીત શીખવો.’

‘શીખવો છતાં પણ એ સંગીતમાંથી આટલી દિવતા નહિ પ્રગટે !’

‘કેમ પ્રભુ !’

આ સંગીત પેટ ભરવા, સંસારમાં જીવન મનુષ્યોને રીઝવવા નથી પણ ઇશ્વરમય મનુષ્યના સાર કેવળ એ અગોચર ઇશ્વરને રીઝવવા જ છે. ગોવિંદ સ્વામી સચગરના સ્વામીને રીઝાવવા જ ગાય છે. એટલે એ અદ્ભુત તત્ત્વ અર્થે જે પ્રભર એ અદ્ભુત જ હે વ.’

સામળી તાનસેન મૂક વની ગયો એને અંતરમાં બોજ આદરી, સામેજ સંગીત ચિત્ત, ચિત્ત, કાંઈ આલે તે કલા હો, જે ઇશ્વર પ્રત્યે છે, એજ દિવ્ય છે, સંભારના કોઇ છોડેને રાજ કરવા નિષ્પાત્ત થઈ કલા એ કલા નથી. આત્મને કીર્તિમાંથી બનાવે એ જ સાચી કલા.

‘પ્રભુ ! હું એ દિવ્ય કલા આરાધનાના માગે બંધ છું.’

‘જઈશો, જમનને વહેવાર બને આસક્તિ કોડીને.’

‘કયાં જઈશ ?’

‘જ્યાં તમારી ચિત્તહિત સિયર થાય વિનરાગ પ્રભુ સમસ્તિમાં દડ થાય, ત્યાં.’

તાનસેન પછી નથી બેઠા ને જવા રજ માગી આસિય અગી આચાર્યશ્રી ને વિદાય આપી.

તાનસેન ત્યાંથી દિલ્હી આપવા.

બીજેજ દિલ્હી અગરને તરફ ચેરીમાં વિનંતી કરી ‘શહેઆવમ ! તાનસેન આપની હાજરમાં થયું રજો હવે રજ માગે છે !’

તાનસેનના આ બોલ સાંમળી કચેરીમાં વડી ભર સનારી છાણ ગયો.

‘કેમ તાનસેન ! શાહી દરબારના પારિતોષક આજ

પડ્યા ? વેલ્લ કોણે ? પડ્યો ? ભરતે જરૂરના ખાસ
રખારીનું માન મૂકી બીજા ક્યાં જશે ? હિંદી મોતી
જડીત સોનાના રાજ સિંહાસન બીજા ક્યાં જડવાના
! ? કહેશે ?

‘ના.’

‘રયારે મુલ્કીતાં સુધું દિલ્હી શીદ ઝાંઝું પડે છે !’

‘સંગીતની આરાધના સારું’

‘અરે તમારા સંભોગીયો સંગીતનું તો પૂરતી તલ
નથી.’

‘આક્રમણનાં જ એવા ગાયો પસે છે કે જેની
હું તુલ્ય છું.’

‘તુલ્ય !’ તાનસેનના શબ્દ બેરહાલી અકબર
થો, ‘તાનસેનજી ! શયરોની ભાષા તો નથી
નતા ને !’

‘જી નહિ. કાલ રાત્રી સખન ઉત્સારું છું. મારે
યુ સંગીત થાખવા જવું છે. કદાની સાચી
રાધના કરવા જવું છે.’

‘આ કલા મેવન ખોડું છે ?’

‘હા, જી માનવોને રીઝવવા હારી આવતી હુંક
! ખેડી છે. કણુ કેમ રીઝે એ કલા જ સાચી
! છે, ને એ કલા શીખવા જ મારે જવું છે.’

‘ક્યાં જશે ?’

‘ગોકુળ.’

‘જાઓ, કલાકારોટો દરતી પદના સુવાસિત ઠોમળ
ફૂલ છે. જેના પર કોઈ બળ આવરી થકાતું નથી.
તેને રોકી થકાવા નથી, તો એ મૂર્ખોઈ જમ. જેને
આનંદ થઈ શકે છે. જેની એક મારી આરંભ છે.
સાંભળો ?’

‘કરમાઈય કરે શાહે હિંદોસ્તા.’

‘મહિનામાં એક વાર શાહી દરબાર પાવન કરતા
રહેશે ?’

‘હા આરંશ.’

કહી તાનસેન એજ ક્ષણે શાહી દરબાર છોડી ગયા
ને દિલ્હી મૂકી ગોકુળ વરવા.

ગોકુળ જઈ દિવ્ય બની, ગોવિંદ રવામી પસે
સગીન શીખવા માંડ્યા

જકબર એક દિવસ તાનસેનની હાલત જોવા
ગોકુળ ગયા. એણે શું જોયું !

ગોકુળની ધૂળમા ભોંયભેસી તદુપ બની ગોવિંદ
રવામી પાસેથી તાનસેન સંગીત શીખી રહ્યા છે.

જોઈ અકબરે મનોમન વિચાર્યું, ‘આ તાનસેન
નળ રૂપે અવતર્યો છે. હવે એને દિલ્હી દરબારમાં
બેસાડી સંસારમાં લુપ્ત મનુષ્યો પાસે સંગીત
સંભળાવવું અયોગ્ય છે.’

બિનાં આંસુ

“તમારાં નેત્રોમાં દાવાજી સમાં થેના આંસુ શને ?”

ઝેલિલીના રૂકાવજી સમુદ્રને આરે જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામતો હતો ત્યારે એક સમીક્ષાને ભગવાન
‘શુના એક પ્રિય શિષ્યે તેજને પૂછ્યું.

ભગવાન પ્રસન્ન જ રહ્યા.

“રવામી, તમને શું વ્યથિત કરે છે ?” ભગવાનની પ્રશ્નકૃતિ પર, વ્યથાની રેખાઓ અંકાધેમી
બેઠને રીધી એ શિષ્ય એમને પૂછ્યું.

ભગવાન હજીય સંત જ રહ્યા.

“કહો નાથ, કહો !” આજીવસરી આંખે ધુ ટપીએ પડીને એ શિષ્યે ત્રીજાદર રવામીને વિનંતી કરી.

ભગવાને છાટે મોન તોડ્યું. “પુત્ર, હું રડું છું, કારણ કે જેઓ મારું નામ ઉચ્ચારે છે તેઓએ
પરા મુખ્ય ઉપદેશને ખડિન અને કુરૂપ કરી નાખ્યો છે. ‘તમે એક બીજાને આપે, કારણ કે ઇશ્વર
મે જ પ્રેમ છે અને પ્રેમ એજ ઇશ્વર છે’ આ મારા ઉપદેશને તેઓએ ‘તમે એક બીજાને ધિક્કારો
કારણ કે સેતાન એ જ ઇશ્વર છે અને ઇશ્વર એજ સેતાન છે’ એવી કુરૂપ રીતે વ્યક્ત કર્યો છે.”

! પછી ભગવાન અરે શિષ્યનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુનિદ્રા ઝેલિલીના રૂકાવજી સમુદ્રમાં ભળી ગયાં અને -
તેને માનવીઓની માનવી પ્રલેની નિર્દેશપાથી શરમાતે ખોનાના મુખને ઢાંકી દીધું. સમુદ્રનાં મોખાં,
જેમ વિષાદમય કદન કરતાં ઉછળવા લાગ્યાં.

— શુ. મ.

પ્રેરકપ્રસંગો

હેયાસુઅ

ધોમ ધખતા વૈશાખ્યા બસની મુસાફરી પટલી ત્રાસદાયક હોય છે તે સૌના અનુભવની વાત છે એમા કુદવાવ જરૂરન કોલે સૌર પુનુ મુખર્જિદ ત્યાથી અ જો દિવસ આરે દિશામા બવાની બસ મળી રહે છે અને પેસે બજોને ધસાશે ખજુ કોવા જ નહે છે તેમણે દેશ ખ કોલે કાયે લગનગ જો ખજુ ખજો અહી માવ રેલવેનુ રોશન અને ગાડી કોને જોડતી બસની અવર જવર સિવાય બીજી વરતી એ છી હોવાથી કુસાઈ" મટે અન્ય મુલિધાઓ આપવાનુ રેલવે અવગા એસ ટી બેમાથી ડાર્બને મન થતુ નથી

કહ નહી એનેા પજુ સમય આ થે જે તે ચક્ર રહેશે પરતુ ગયા કઠાડિયે કુક વાવથી એક બસમા ચડી બેઠો ત્યા જોરે અનુભવ મળ્યો અહી થાય ■ એવુ કે ગડી ઉભી રહે એલે પેસે-જરો બસમા સારી જગા મેળવવા દોડદોડી કરી થકે અને બળિયાના બે ભાગ જેવુ થાય એમા વૃદ્ધ અરકત નાના બાળકોવાળી સ્ત્રીઓ પાછળ રહી જાય, અને બેસવાની જગા તેમને ન મળે

આપણે તો જમતાજામ હતા અને એક બાલ થેલો લટકાવોને ઝડપથી જગા લઈ લીધી ગિરની વધવા લાગી બેસવાની બધી જ જગાઓ પ્રસાદ મળ એક સામુ તેમની વફુ અને કાખમા નાની બાવજી બસન આગલા ભાગમા આવીને બેભા રલા કુકવાવ રોશન હોડતા થોડીવારે ગામ આવે અને પછી અમરપુર આવે ત્યા સુધી ગિરની પુછળ રહે

આજળની સીટમા જે થોડા બેઠેલા તે બધા દીદાર ઉપરથી લાલેલા-જુના લાગે - પજુ તેમ ખરે ચક્રાર બરેવી બસ નિયત સમયે ઉપડી

બેભવામા સામુ રથગમય હતા વળી વહુને લાજ કાદરી કાવે એટલે બાળકોને તેજે તેડી હતી સામે એક અધિક ડેશી બેઠા હત કણુમી હજો એમ લાગુ તેાજે તાલ બેઠો જાહેનાનુ પાગુ

નહી હાને એમ જોધ તેમણે પેલા માયુને કહ્યુ

'તમે અહી આવતા રહેા તમે છાકરી તેડી છે બિમા રહેવુ કેમ કાવે ?'

ગણીએ સૌને સંકોડાવાની સૂચના આ નિ અધિક બાઈ મેલી ગમા બોજામા છાકરીને બેસાડી બેસતા બેસતા તેમવાથી આલાર મનાઈ ગયો

'તમે સાડુ મધુ બેન' એક તો માડુ શરીર જાકુ અને છાકરીને તેડેની એટલે પગમા ખાતી ચડી ઢતી અને થયુ પડી જઈય ' '

કણુમી ડેવી બેલ્યા 'નારે જુન' કના આપણી ગાડી છે સૌ બેમે "

હજુ વફુ ઉભી હતી ડોલોમાને નિરાત ન થઈ થોડે દુર એક સીટ ઉપર એક શિક્ષિત બહેન નિરાતે મેકા હતા તેમને હાકોટો કરા

'આમને બેસવા દો બેન' મ્યારના ગભા છે અમરાપુર આવતા પછી ગિરની નહી રહે ' ' કચવાતે અને પેલા બહેને જગા આપી

વળી તમલીક થઈ એક બેનનેા બાગે ગાદિયા માટે રડવા લાગ્યો' અહી ગાદિયા કયાથી કંટારા ? પજુ અવી બસ બેભી રહી કે ડેશીમાએ જૂમ મારી બદાર એક છાકરો બેઠો હતો

'અલ્યા જનલા ઝટે દોડ સામેથી મે આનાના ગાદિર જઈગી લઈ આવ ' "

ડેશીમા આ પચકના બલ્લીતા લાગ્યા જુવગે એક મિનિટમા ગાદિના લઈ આવ્યો અને તે લન, તેને બે આના મવા લા મમ ઉપડી હને પાણીની તકમીક થન એક બાહાલ બેનનુ બ જાક પાણી માટે રડી રહ્યુ બાજુમા એક સોતી બેન પાસે કે જમા પાણી ખરે અને તેમણે કહ્યુ અમે સ્નાની છીએ ને અમે તો અ પુ ! ' બહાવુબેન મૂઝાયા ! બધાની હાજરીમા તેમની પસે રી પાણી પેતા તેમને શરમ થતી હોય તેમ વાગ્યુ

ફરીથી પેના કણુમી માજી તેમની મદદ માગ્યા અરે બેન બ જાક રડે છે ત્યારે નાનગત યુ

કરે છે? પાણી લઇને જોને પાવ!"

આવતી બસે જેમ તેમ બાળકને પાણી મળ્યું અને તેની તથા સાત થઇ.

એટલામા અમરાપુર આ યુ અને ડોલીમા ઉતરી ગયા અને બંને આત્મીયતાનું આયુ વાતાવરણ સાથે નેતા ગયા થોડીક પગામા મનુષ્યો વચ્ચેના વહેવારનું એવું ઉદાહરણ તેમણે અમલી કરી કે તેમની અલગતા બંનેનાને શરમાતી રહી" અને બગમા કહેતા ન હોય-

"આજના મહત્તરે તો હૈયા સુઝ રહેવા જ નથી હીની નકરી સુઝ અપી છે!"

—શિવમકાશ

“નિષ્કામ એવાભાવી”

રામજી! તો આજે હાત નથી પણ એમના રાખતી અને પરાપકરી સ્વમાત્રી માનવતાની સુવાસ એમણે ફેંકેલી ને આજે પણ ગામ ડોલીમા હૈરામા એમની રચ્ચિત્તી મનીને સમજાઈ છે એ જ પશુ કોઈ રામજી દા વિષ વત કરે તો એમને નમ્ર સહાનુભૂતિઓ ચકેરે નજર મક્ક ખડો થાય છે અને હું મનોમન માનવતાના ને પૂર્ણતીને પૂર્ણમાનતાની અર્જસ અર્થે કહે છું

રામજીલાલ ન હતા પડિન કે ન હતા વેદોના નણકાર તેઓ એવું જ સમજતા કે ‘કાઈનો યે ભનાઈ કરીએ તો ભારાન અપચાઈ રાજ હે’ તેઓ શારત્રોના અજાસી ન હતા કે બીનાનું મને રાન ન હતું તેઓ તો ‘બીજાની સાથેભનાઈ રતી’ જો જ પોતાને ધમ સમજતા અને ભનાઈ રવાથી જ પછર પ્રસન્ન થાય એમ માનતા કાઈના માથે દુખ આવી પડે તો પોતાનાથી બનતી તમામ મદદ કરે એવું જ નહિ પણ બદનાની પ્રેમ માત્ર આકાશ ન રાખે

ગામઠંદાર ન નકરી ઝૂપડીમા તેઓ એકવા રહે અને દસગાર વીધ જમીન ખેડી પોતાનું મુજરાન ચલાવે એકા બધા ભોગા માણુષ કે ગામ પરગામનું માણુષ ધીક તેમની ઝૂપડીએ જઈ બેસે તો કોઈ સ્વજનને મગજા બેટની સાતિ અનુભવે રામજીલાલના જીવનનો એક પ્રસન્ન તો મારી રચ્ચિત્તિમા

હમેશા સચ્ચાર્ધ રહેશે

અમરા ગામમા ગામઠંદારનું અવધાન થતા તેમનો ચાર વર્ષનો પુત્ર હીરા માતા રિડોલો થયો. માતાના મરણુ માદ બાળકના પિતાએ નેની પ્રેમ પૂર્વક સજાળ રાખી અને તેને માતાની ખોટ જણાવા ન દીધી એકાદ વર્ષ વીની મનુ પશુ દુઝીને થોડા દિવસની માદગી ભોગરી હીરાના પિતા પશુ મરણુ પામ્યા હીરા અનાથ બનેા ગામઠંદાર અનાથ બાળકની સજાળ કાચુ ભેગ ત્યાં ન મને અનાથાત્રમ કે ન મને ખિસ્તી મિચનરી માળેકા સગાસ નધીએ શબ્દો દારા બાળક માટે દિનસોજ મતાતી પશુ આગળ પડી કોઈ બાળકને પોતાના ઘેર લઈ જવા તૈયાર ન થયુ કોઈ બાળકની નિરાધાર અવસ્થા મટે ઇશ્વરને દોષ દેતું તો કોઈ જોને શકેરમા અનાથ કમયા શૂકાની સપાહ અપનુ દરેક પોતાના કામમા લાગી મયુ પશુ રામજી દાએ પ્રેમથી આ નિરાધાર અનાથ બાળકના માતા ઉપર હથ ફેરગો અને તેને પોતાની ઝૂપડીએ લઈ મયા

રામજીલાલ હીરાની પોતાના પુત્રની જેમ સમાગ રાખતા સમય પમાર થોા અને હીરાએ પ્રાથમિક શાળાનું શિક્ષણ પૂરું કરું એવે રામજી દાએ તેને નજકના શકેરની માપમિક શાળામા દાખલ કર્યો મપમિક શાળાનો અમાસ પૂરો થતા હીરાને સારી જોતી ને કરી પશુ મળી મર્ડ ત્યાપડી તો રામજીલાલએ હીરાના લગન પશુ કરાતી આખ્યા અને હીરા પોતાની પ્રતી સાથે સુખમન જીવન ગાળવા નાગો હીરાને નુખે રહેતા જોઈ રામજી દાદાના મુખ ઉપર ફૂનફૂનવાની રપક દેખાઓ તરી અળી પશુ દેવચાએ આ સુખ જોતા રામજી દા ઝકે સમન ન જાય હીરાના લગન પડી બેચાર માસમા તેમનું અવસાન થયુ નનું આ નિષ્કામ સેવાભારી માણુસ પોતાનું સેરકાર પૂરું કરવા માટે જ ન જીવતા રહ્યા હોય

પોતાના પાતક દાદાના સ્મરણુરે હીરાએ ગામમા એક અનાથાત્રમ સપવાનિ નિમર કર્યો ગામનોકોના સકકારથી કાગો ભેગો થોા અને રામજીલાલની ઝૂપડી થસે એક અનાથાત્રમ સપવાયો એને ‘રામજીલાલ અનાથાત્રમ’ નામ આપવામા આગું.

આને ગામપરગામના અનેક અનાથ બાળકો એ આશ્રમમાં રહે છે અને તેમની પૂરતી સલાજી રાખવામાં આવે છે એ જોઈ રામજીનાં આત્મા ટેટલી કૃતકૃત્યના અનુભવો હશે?

“કર્તવ્યપરાયણતા”

મારો એક મિત્ર સુ અ યુવતીની સ્વતંત્ર જિંદગીના ટાવન ગામે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તરીકે નિમણૂક થઈ એક તો જગત વિસ્તારમાં આવેલું ગામ અને વળી આદિવાસી લાખજોની વસ્તી એટલે સખધીએએ એમને એ નોકરી ન શીકારવાની સનાહ આપી પણ સેવાભાવ અને કર્તવ્યપરાયણતાથી પ્રેરાઈને મારા મિત્રે એ નોકરી શીકારી એટલું જ નહિ પણ એમની નિમણૂકને આદિવાસી લાખજોની સેવા કરવ માટેની એક સુદર તક સમજી સદાઈ વધારી લીધી શરૂઆતમાં તો એ લાખને થોડી મુશ્કેલી સહન કરી પછી પણ થોડા જ સમયમાં નત્રા અને વિવેકથી એમણે સહુના હૃદય જીતી લીધા આ ગામના નેતાની અર્થિક સ્થિતિ સારી નહિ થોડી રાખી જમીન ખેતી અને જગતમાંથી શિકાર કરી તેઓ પોતાનું શુશ્રાવન ચલાવે એમને મામપોની ક્ષિત્તિ એવી કે તેમના બાળકો શાળામાં જઈ સમય બાકે તેના કરતા ખેતરે જઈ કામ કરે કે જમતમાં જઈ લાકડા વીચી આવે તે વધુ સારું એમન શરૂઆતમાં તો કુન સિત્તર વિદ્યાર્થીઓની સજ્યામાંથી માક દસેક બાળકો શાળામાં હાજરી આપે પણ ધીરે ધીરે મારા મિત્રે બળોના વારીએ સાથે એમવાનું શરૂ કર્યું દરરોજ સાંજે ગામમાં નીકળે એ પાંચ માણસો બેઠા હોય ત્યાં જઈ બેસે તેમની વાતચીતમાં ભાગ લે તેમની મુશ્કેલીઓ બોલે અને છોટે તેમના બાળકો કેળવણી લે તે તેમની મુશ્કેલીઓ કઈ રીતે દૂર થાય એ સમજાવવાનો પ્રવાસ કરે એમની પૂર્વે આવેલા શિક્ષકોએ આ રીતે પ્રાથમિક શાળા આવાસી લાખજોના પ્રશ્નો બજાવવામાં કે તેમને કેળવણી મકલ્પ સમજાવવામાં રસ લીધેનો નહિ એમને મારા મિત્રના સહાનુભૂતિ બેરના વર્તનથી લોકોના મનમાંથી પ્રશ્નક પ્રત્યેની ધૂણા અને ભાવ દૂર થતા તેમને લાગ્યું કે આ માણસ આપણા

લાભની રાત કરતો હોય એમ જણાવે છે એ ધીરે ધીરે તેમણે પોતાના બાળકોની કેળવણીમાં રહેતા માણસો ખેતરથી આવતા બે કામ નિશાળ પાસેની પંખાર થાય તે મારા મિત્રને પૂછે, “કો માતર જાણ, મારો જોડો કેટલું મજે હો?” એને હસતા હસતા મારા મિત્ર એમને અવકાશ આપે અને નાગકને જોડોથી કહે “જો જોડો તારા પિતાજી આ જ, એમને રાખામ કર” આમ મારા મિત્રે આ બાળકોમાં શિક્ષક રરરગા સખ્યાઈ આગી સદૃષ્ટિએ કેળવણી બાળકો સામેનું એમનું વર્તન એટલું પ્રેરણાદાયક હતું કે તેઓ બેસે બેસે નિશાળે આવતા

આમ બે વર્ષો પછી થયો મારા મિત્રને શાખ નાધિકારી તરફથી તેમની બીજી રથને બની થઈ હોવાનો હુકમ મળ્યો પણ કદાચ અશો મને કોના આમકને વધુ યત્ન અને કડક પોને સેવેનો અર્થ હતો સપૂર્ણ સિદ્ધ થયો નહી એના વિચારે મારા મિત્રે હાલી અધિકારીને પેતલી નહીં કુકમ ર કરતા વિનવતી કરતો પણ નખો મજૂરી મળી મગ એમને મારા મિત્ર વડુ ઉત્પલ્લી પોતાનું કાર્ય અગળ થઈ ગયું અને પછી વિનાશમાં નોકરી કરતા ન જઈ પછે એ મારે કેટલાક શિયો લાય આપતા પણ તોરાર થાય છે અને જો જાણ વિચારના કોઈ પ્રાથમિક નિમણૂક થાય તો વહેરી તો બની માથે છે આવા સંજોગોમાં અનેક મુશ્કેલીઓના સામનો કરી અદિવાસીને જ એ ગામમાં કેળવણીના પ્રવાર અરે? મારા મિત્રે જે કાર્ય કર્યું એ મરેબર દાદને થાય છે અજો તે આમનેકોની મદદથી એમણે શાળા મટે એક મકાન પણ બાંધી દીધું છે જે શાળામાં પાંચ વર્ગ પૂર્વે માક દસ બાળકો હાજરી આપતા ત્યાં આજે લાખા સો બાળકો કેળવણી ને કે આપણા દેશને આજે આવા સેવામાંથી અને કર્તવ્યપરાયણ શિક્ષકોની જરૂર છે જે આપણા બાળકો અવા સેવામાંથી અને અદ્યો શિક્ષકોના હાથે તમીમ પામે તો દેશમાં કેળવણીનું ધોરણ સચવાય દેવના કેળવણી પ્રવાણ વધરણ હોય તો શરૂરેના બિયા મકાનેમાં નેસા બજાવવાથી નહિ પણ ગામકાઓમાં જ બૂં પડીઓમાં કે વણે નીચે બેસી શિખણ આપવાથી જ એ શક્ય બનશે

— અદમ દકારી

મુંબઈની ઝવેરી બજારમાં સર્વત્ર એક જ વાત ચર્ચાઈ રહી હતી. ઝવેરાતના સતત ભાવ વધારાની અને કાઠિયાવાડના એક વાણિયાએ ઝવેરાત ખરીદવા કરેલ દસ્તાવેજથી તેને વગર વેપારે મળનાર લાભવૃત્ત કમાણીની.

‘રાયચંદ શેઠ ક્ષાપી ગયા.’

‘રાજરાજની દેવ પૂજાનું ફળ મળ્યું.’

‘ના, ભાઈ ના. આ તો વાણિયા, તેમાં ય કાઠિયાવાડી વાણિયા એને ખબર જ હોવી ભેધએ કે ભાવ ઉછાળો આવવાનો છે.’

‘એ ખોટું, ઝવેરાતના ભાવ વાલની કોઈ આગાહી જ ન થઈ શકે.’

‘તો પછી કંઈ જોર કયું.’

‘હા ઈ હા.’

‘રાયચંદ શેઠ કયાંના ?’

‘મોરબી પાસે વવાણિયાનાં’

‘ક્ષાપ્યા’

ફરતી ફરતી આ વાત રાયચંદ શેઠના કાને ગઈ.

એની નજર સામે થોડા સમય પહેલાં, એક વેપારી સાથે ઝવેરાતનો સોદો કરવા લખત કરેલ એ વાત તરી રહી.

એ દસ્તાવેજ ખાંડી રાજ રાજ વધનો જતો ઝવેરાતનો ભાવ વધારો એણે તપાસ્યો.

ભેયું, અર્ધોઢાખ રૂપિયા તો ખરીદી પછીયે પણ તે માત્ર પર બજાર ભાવે નહીં ઉપજે તેમ છે.

થોડા દિવસ પછી બીજી વાત કાને આવી.

‘પેલા શેઠે હુકાને તાળું માર્યું.’

‘કાં.’

‘રાયચંદ શેઠને ઝવેરાત પતાવવા-ખરીદવા હુકમનું ઝવેરાત વેચવું પડશે.’

‘હા પણ શું થાય સોદો તો પતાવવો જ

પડે ને ! વેપારીની આંટ ભય.’

‘અરે આંટ તો આવે ને ભય પણ રાયચંદ શેઠે તો પાકો દસ્તાવેજ કર્યો છે. ઝવેરાત પૂરું ન પડે તો શેઠે જાપ કોર્ટમાં. આ કાઠિયાવાડી વાણિયા છે.’

‘અરરર !’

‘અરરર શુ ! મકાન પણ વેચવા ઘન જોતો છે.’

‘નસીમ’

એ વખતના અર્ધો ઢાખ રૂપિયા જેવ રકમ હાથ આવતી હતી સાદાખત કરનાર માટે ઉદ્ઘાસવંતો સમય હતો. પણ રાયચંદ શેઠના હેયામાં કરવત ફરતી હતી.

આ બધા સમાચાર મળ્યા પછી બીજે દિવસે એ બેઠ્યા.

અંજ પર કમુંવાળું લાંબુ અંગરખું ખલે ખેસ તાળી માથે મોટી આંટીવાળી પા મૂકી. પછી પેટો દસ્તાવેજ, અંગરખાની કં બાંધી વેપારીના ઘેર આવ્યા.

સમુદ્ધિવાળા ઘરમાં ભણે સોપો પડી ગયે હતા. અંદર નીરવતા હતી. કારણ કે ઝવેરાત આવતી કાલે જ રાયચંદ શેઠને પૂરું પાડવાં દિવસ હતાં.

ઘરખાંડી શેઠ કમરામાં ભોંયભાડીને અડે બેઠા હતા. એની આંખોમાં જાય અને પડાવત પછું એ બેઠી હતા.

બીરાં છોકરાઓ શુન્ય મનસ્કપણે અવ ઘરમાં બેઠાં હતાં. વરસો સુધી માયા મમતા વસેવ ઘરનો આવતી કાલે ત્યાગ કરવા દુઃખદ તૈયારી સાથે.

રાયચંદ શેઠે આ બધું જરા વાર બિના ર બોલ્યા કયું પછી વેપારીની સામે આ બિના રહ્યા.

ચમકીને ઘરખાંડી બોલ્યો :

‘આવો રાયચંદ શેઠ, હું તૈયારીમાં જ છું.’
 ‘શાની ?’ સારો બેસી બેસ એક બાજુ
 પ્રકૃતા રાયચંદ શેઠ બેઠ્યા.

‘હસ્તાવેજ પ્રમાણે તમને માલ પૂરો પાડવાની.’

‘હું એટલા સારુ.....’

‘બહે આખ્યા. વેપારીની-ધાતુદારીની’
 રીને તમે આખ્યા છે. કાંઈ નવાઈ નથી. બધું
 વેચી નાંખ્યું છે. મકાનનો ધગધગ મારવાડી
 ધડી બે ધડીમાં આવે એટલે ઘર પણ
 વેચી દઈ અને હસ્તાવેજમાંની વિચનના અરે
 રાતના આજના બત્તર ભારે નાણું વૃક્તી દઈ.
 કે તો એટલું અવેરાત ખરીદી પૂરું પાડું.’
 કહેતાં એની આંખમાં આંસુ આખ્યા.

‘ભાઈ રોઠા મા’

‘એમાં તમારો કયાં વાંક છે ? મારા
 કરમનો, મારા નસીબ વાંક.’

‘તમારા નસીબ પાધરા છે. આંધ્રુ લૂંટો.’

‘એ આંધ્રુ હવે છઠ્ઠીમર નહિ લૂંટાય
 રાયચંદ શેઠ ! આવડો ભાવ જીજીએ મેં કયાં
 કર્યો તો ? તમારું નસીબ ચડીયાતું ભાગ્ય
 રળે તે આતું નામ, જરાક વહેતું મોડું થાય
 તો કૃપા કરી કોટે ન ચડના.’

‘હું એ હસ્તાવેજ કોટમાં જવાની ધમકી
 સાડુ નથી લાવ્યો.’

‘ત્યારે ?’

‘તમને પાછો આપવા.’

‘હે !’ ગાદી પરથી ગાધો બેઠા થતાં
 વેપારી બેઠ્યા.

‘હા બાપલા’ મારે આ ભાવ વધારાનાં
 નાણાં કે બવેરાત ખપતું નથી. રાયચંદ કોઈનાં
 છવને ગઢાની ઉપજારી એક પાઈ પણ
 બવા ખૂશી નથી. તમ તમારે એજમાં રહે,
 માપણો સોદો ફેક છે.’

‘રાયચંદ શેઠ ! આ તમે શું બોલો છો ?’

‘હા ભાઈ, સત્ય બોલું છું કે મારે તમારી
 નાણેથી અવેરાતનાં ભાવ વધારાની એક પાઈ
 બુ ખપતી નથી.’

‘હસ્તાવેજ !’

‘આપ્યો.’

કરી ચરચર ચરચર ચરચર કરતાં રાયચંદ

શેઠે નીરવડિયાં બોલાવ્યાં.

‘એ રાયચંદ શેઠ તમે માનુષ નથી !
 દેવતા છો.’ કહી એના પગમાં માથું નાખ્યું.

‘નમન પાશ્વનાથ, નેમીનાથ ને બગવાન
 મહાનીરને દોષ મારા જેવા પામર માનુષને
 ના હોય, છોકા અને દામા દેરા, મારાથી તમારા
 ઘરનાં અનેક છવેને હઃખ ઉપજ્યું છે એની
 મને દામા આપો.’

‘દામા તમે માગો છો ?’

‘હા, સામાને દુબ પહોંચાડવાની દામા
 માગતી જ રહી એટ પાથી’વ વસ્તુના બદલે
 અનેક છવેને ચિંતા ઉપજાતી એ મારો
 અપરાધ દેવતાઓ તો જ માફ કરશે’

‘અરે રાયચંદભાઈ દેવતાઓ તો આજ
 તમારા પર આશિષની વૃદ્ધિ કરતા હશે અમારા
 અંતર તો આજ આનંદથી ઉછળે છે.’

પડી બને એસ નાખી રાયચંદ શેઠ બેઠ્યા.
 ઘરના તમામ સ્ત્રી બાળકોને બે હાથ ભેરી
 કષ્ટ પડેઆચ્યા બદર દામા માગી પર ઉઠાયું.

એ ગયા ત્યાં સુધી સૌએ એની પીઠ પણ
 વાટે ભેગા ક્યું બધાને લાગ્યું કે બહીચી
 થોડી વાર પહેલાં કેઈ દેવદૂત જ ગયા.

સારીયે જરેરી બજારમાં આ વાત પ્રસરી
 ગઈ ત્યારે સૌ બોલવા માંડ્યા.

‘એ વેપારીના લક્ષણ નથી આમ મુંઝવેમાં
 વેપાર ન થાય.’

‘હાથમાં આવેલ તક જવા દીધી.’

‘બોલો લાગણીવધ બની ગયા.’

ને છવેરાનાં કચેરે ને પગલે ધર્મ અધર્મ
 ભેતા રાયચંદ શેઠે પડીથી આ વપાર છોડયો.
 સનાવધાનીપણું વૃક્ત્યું. ચિત ધર્મને સમર્પિત
 કર્યું.

મહાત્મા ગાંધીજીએ એમને સુઝુ ગવ્યા.

એરખીથી ઉતરે જાયુ મોખરકોંઠે સોજા
 માઈલ દૂર એમની જન્મભૂમિ વસાણિયામાં
 એમનો આશ્રમ છે. એમણે રચેલ માહિત્ય
 અંચલ્ય ચલ્યું છે અને તે છવેરનો સર્વતોમુખી
 વિકાસ કરનાર છે.

મહાત્મા ગાંધી, મહાવિદ્યાનંદ અને શ્રીદ
 રાયચંદ સોરઠની શોભા, સોરઠનું ગૌરવ અને
 સોરઠનો શક્તિગાર છે.

ત્યાગમૂર્તિ - વીરજી

દેનેયાલાલ મનલાલ વાઘાણી

સંવત ૧૮૭૧ની સાલ હતી. સૌરાષ્ટ્રના ભાડલા ગામે વસતા શેઠને પેર પુત્ર અવતર્યો. પુત્રનું નામ વીરજી પાડયું.

વરતા શેઠ જીન વણિક હતા. પંચાળના ચોડીલા ગામમાં દાના ખાચરના કારણથી બન્યા. વીરજી પણ ચોડીલામાં મેરો થયો.

વતારેદની રિયત કચળતી હતી. વીરજીને જે ત્રણ ચોપડી લણીની નિશાળેથી ઉઠાડી મૂક્યો. વીરજી પરચૂરણ કામકાજ કરવા માંડ્યો.

વીરજીને ચાર બહેનો હતી અને એક નાનો ભાઈ હતો. જે બહેનોનાં લગ્ન કર્યાં એમાં પણ ખર્ચ કુટુંબની કચળતી રિયતિ એટલે બીંસણ પણ વધતી લાગી, જોઈમાં પૂરું વરનાશેઠ અને લાડપી શેઠાણીએ ગામતર્યાં કર્યાં એટલે વીરજી ઉપર બોલે વધતી લાગ્યો. વીરજીની રિયતિ ખૂબ કપરી બની.

વીરજી દિલ્લો પણ દાનો હતો. અભ્યાગતો અપણે વઝોરે લોટ-દાળ-ખીચડી આપ્યા કરે. પોતાનું પછી અભ્યાગતો પહેલાં એવો હતો એ ઓલિયો છવ.

નાની મહેનતો પણ ઉંમર લાયકે થતાં વીરજીએ બહેનોનાં લગ્ન પણ કરી નાખ્યા. હવે ઘરમાં રથા માત્ર જે ભાઈ વીરજી અને નાનોભાઈ ઝવેર. ઝવેરને બણાવવા માડ્યો હતો.

વીરજીએ નાની હાટડી માંડી હતી. તેવધળી કરીને માંડ મંડ ચુગામ્નેયું મેળવતો હતો. આવી કોઠકડીની રિયતિમાં પણ અભ્યાગતો, અનાથોને દાળ-લોટ આપવાનું ચૂકતો નહીં. પોતાને એક બે ટક પાનાના સામા પડી જાય તો મુગો મુગો ચપારી લેતો એવો હતો એ જાણડા.

બહેન કુનીના પતિનો સ્વર્ગવામ થયો એટલે બહેન પણ ચોડીના વીરજી સાથે આવીને રહી. વીરજી બહેન કે જાણને જરાપણુ ઓછું આવવા દેતો નહીં.

ચોડીવાના સમજુ લોકો વીરજીની વૃત્તિથી

અણીતા થયા હતા. વીરજીને સમરોટી બાંધી આપી એટલે વીરજી સમરોટી ઉપરાની સાધુસંતો, અભ્યાગતોને જમાડવા લાગ્યો.

વીરજીની ત્યાગવૃત્તિથી ચોડીવાના લોકો વધારે ખુશ થયા હતા. વીરજીની સેવાવૃત્તિને ગામલોકો તરફથી પ્રેરણાદન મળવા માંડ્યું. ચોડીવામાં સંત સાધુઓની અવરજવર વધતી લાગી વીરજી ભગવત રાત કે દિ' જોવા વગર સંત સેવા કરવા લાગ્યા. દુકાનનું કામ કરે, બીબે બોમ ઉપાડે અને ઉધકા પગે સંતસેવા કરે.

વીરજી ભગવતું ઘર સંતોનું ધામ બનવા લાગ્યું. સાધુસંતો, અભ્યાગતોને દાળરોટી મળવા માંડી. વીરજીનું ઘર વીરજી ભગવતની જગ્યા કહેવાવા લાગ્યું. જગ્યાની ખ્યાતિ વધવા માંડી અને લોકોને સહકાર સાંપડવા માંડ્યો.

વીરજી ભગવતની જગ્યાની ખ્યાતિ પણ ધીરે ધીરે વધવા લાગી વીરજી ભગવત પણ સેવામૂર્તિ બની સેવા કરતા રહ્યા.

એક વખત વીરજી ભગવત ગામખહાર સીમ બણી ગયા હતા. એક જુદા આદમી ઝીંધરેલાલ માથા ઉપર લાકડાનો ભારો ઉપાડી ચાલ્યો આવતો હતો. અતિ વૃદ્ધ હોઈને ડોસાની ડોક ભારાના ભારથી ડગ ડગ થઈ રહી હતી. તેની પાછળ ડોસાનો દીકરો પણ ભારો ઉપાડી ચાલ્યો આવતો હતો. ડોસો જુદા હતો એટલે ઉતાવળે ચાલી શકતો ન હતો.

છોકરાએ ડોસાને તાડીને કહ્યું, "ડોસલા ! ઝટ કરને આમ કોડી થોડે(જમ) થું હીડે છે. વખત હલ્યો જશે તો ભારા નહ વેચાય."

વીરજી ભગવે છોકરાના ચમ્દો સાંભળ્યા, ડોસાની કાયા જોઈને ભગવતું હેમું કકળી ગયું. ડોસા પસે ગયા અને તેના માથા ઉપરનો ભારો લઈને પોતાના માથા ઉપર મૂકી દીધો.

"ગજા ! ડોસા માંમે ભારો ઉપડાવતા શરમાને

પી ! તારો બાપ ધડે છે એ જ્યાંડા જ્યાંની
રચા સામું તો ને ! તું બે જાણે ઉપાડ તો
તો ક્યાં પડાતો હતો !”

વીરજી ભગત માયા ઉંચે જાયો ચૂપી આલવા
યા. ડોસો બાપડો ગળગળો થઈ ગયો. છોકરો
શરમી દો બની ગયો. બચન તો માથે ભારો
ને ગામ ભણી ચાલતા લાગ્યા. ડોસાએ ભારો
લેતા ધણુ ક્યું પણુ ભગતે ભારો માયા ઉપર જ
ગે.

આનતાં આલતાં રરતામા અમતે કહ્યું “જબરમા
બે જાણના માડ ચાર આના મળશે, જગ્યામાં
લેના આઠ આના આપીશ.”

ભગત ભારો લઈને જગ્યામાં આવ્યા. છોકરાને
ક આના આપ્યા અને કહ્યું, “ગમા ! દાદા તો
ચૂપી રહેશે”

છોકરો વિચારમાં ડૂબી ગયો ભગતની મહત્તા
! એવું મન ડોળી ગયું.

“દાદા ! તમે હવે અહીં જગ્યામાં જ રહેશે,
ધડા રહે હવે કાશ નહીં ઉંચકાવ. અહીં
મામા જ રહેલે અને બને છે કાશ કરલે. ઘણા
મારો રામ આપી રહેશે.”

ડોસો તો ગળગળો બની ગયો. એ દખિયા
ને કોઈ દેવ મળી ગયો હોય એવું લાગ્યું આ
માએ સદાસે દેવાર ભગવાને મોકલ્યો હોય
ડોસાને લાગ્યું.

“ગમા ! તારા બાપડી જરાપણુ ફિક્ક કરીશ
તું એ પાપે મને તારે આપજો. તારા
મારા બાપ કાશ જ રહેશે તું રોજ ભારો અહીં
જે જાને તને ચારો આનારોકડા અને લોટ મળશે”
ભગતની દિવાલવીધી છોકરાને અનેરો આનંદ
ડોસાને જગ્યામાં રહેવું મળ્યું એથી
ને દરક વળી

ચોટીનામા પાણીની તગી રવા કરડી હતી.
તી જગ્યામાં પણુ ધુસારેલી અવરજવર
હતી તેથી પાણી તગી પધરાસગી ભગત
પાણી તગીથી ખૂબ અડાળતા હતા.

એક શરે ભગત તથા ભેચાર જણા બેઠાં બેઠાં
પાણી તગી પાત કરતા હતા “ચોટીનામા
પાણીનું દબ મટે તો સારું. રામ ધા સાંભળે
તો સારું.”

“ભાઈલા ! મને પણુ ઈજ વચાર ચલા કરે છે.
પણુ જમીનમાં ક્યાંક પાણીના વાતક મળતા નથી.
ક્યાં વાતક મળે તો કુચે ખોદાવીએ, રામ ધણીએ
ધાયું છે થાશે. મારો વાંધો છે દબ ટાળશે.”
ભગતે અન્ય ચોકાને કહ્યું.

આ સમયે એક અધ્યાત્મ ત્યાં સુતો સુતો
આ વાતું રામજનો હતો. ઇ સંકલ દેતો બેઠો
મયો અને ખોદ્યો,

“ભગતજી ! પાણીના વાતક હું આપું. હું
પાણી પાળેલા છું.”

“તારે તો મારા રામે ધા સામગી તમને અહીં
મોકલ્યા હોય એમ લાગે છે મારા નાથ ! તારી
ગત્યુ ન્યારી છે.”

બીજે દિસે સવારે પાણીકાને લઈને ભગત
અને ભેચાર જણા પાણી નીકળે એરી જમીન બેઠા
નીકળી પડ્યા.

કરતા કરતા પાણીકાએ ચોટીનાની ઉગમચી
આગળે એક જગ્યાએ નિસાન કડું અને કહ્યું,
“ભગતજી ! અહીં નાણુ મળાવો પ યી જરૂર
નીકળશે”

ભગતે ચોટીનાના વેશરીતેને વાન કડી પાણીનું
દબ મડાવતા વેશરીએને નાણાંની મદ આપવા
વચન આપ્યું.

મજૂરો રાખીને કૂતો ખોલવાનું કામ શરૂ કર્યું.
ખોલવાનું કામકાજ શરૂ થયું મડ. કૂતું મોંવાયું
પણુ મારા પ્રમાણમાં થઈ ગયું ખોદના ખોદના
જમીનમાં કાળી ઢ પડેલા આગળે મજૂરોએ ખૂબ
મહેનત કરી પણુ એ કાળી ઢ ન વળેલી સી
નિરાશ થતા હતા. કરેલી મહેનત એરે જશે એમ
લાગતા મડવું. વીરજી ભગત નિરાશ ન થતા.
ભગતને તે અડદ થઈ હતી.

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૨૮મે]

મીનુના મહેલ

બુધેન્દ્ર ત્રિવેદી

એ હતું મીનુનું ઘર

દિવાસગીના બોખામાંથી બનાવેલું

તેમાં કાઈ કરતા કાંઈ ન હતું

ન રૂપ ન રંગ ન હવા ન ઉમર

તેણે દુનિયાની બધી દોષન એમાં દલારોની મીનુનું મન એમાં ફેરવાવેલું એના હૃદયની વીણનો તાર એ ધરતી સુધે મઠાયેલો ને એ તારમાંથી એના હૃદયમાં પડે પળ છાસ ને નવજીવનું સંગીત અણુઅણુ રહેલું

સુખમાં તે લાસાન શ્રોષ્ટ્રે ભરે ગદેમ આપે પલ્લ મીનુને તો એવો જ ભયની ભરે મહેન એના મનમાં એકાદરે ખડો કરી રહ્યો

એવું સર્વેશ ઝખનાનું જાણે કે આ અમૃતરંજ એમાં એણે એની સાગર નેટવી ઊંડી જિજ્ઞાસાએ મૂકી થઈ ત્યેષ એ તો ઘરની સામે ડીકી ડીકીને ભેળી જ રહી

‘રહેને પરત પી જ પટ વાગે તો! તો ને ના કે ની મગદૂર ૩ મહેનને કોઈ માડી દે!’ આમ વિચરતી એ મુગ્ધ મને મહેનને ભેળી ભેરી જ રહી

અને ઘરનું આપુલ વાતાવરણ મધમધનું ગની ગધું

***

સંજના થઈ

આકાશ આશુપણી બદલ્યા

મીનુના બાપ ઘરે આ પો ત્યારે એણે ઘરમાં બીધી તારીરો હસતી ભેળે વાતાવરણ તો મધમધનું હતું જ હવામાં ધીમા મુગ્ધને અનોકીક રવરાગૂજતા સંજળામાં એણે કાનને સંચેત કરી ભેળા હા! એ જ, મનને આનંદના તકિડ પર પોહાડી દે એવું મધુર એ સંગીત હતું પલ્લ એના મનમાં ઘૂંસા કરતે હતો સદાગળારતો શોરગોશ્વર એ અને આ દિવસ સંગીત એક સાથે આજ્ઞાપક પડ્યા

એ તો સીધા બગીચામાં નળ પાસે મો ઘોવા

અમે ત્યજ એણે મધુમાલવી વેનની કુતોથી લચી પડે તી કાળીએ વાતા પવનની સાથે એકરૂપ થતી, હસી-સાને ત્યજ કરતી ભેળે

એને ચડી ગીક અને કાળીએને કહ્યું મારા મનના વિશ્વાસને જાળીને જ તમે આનંદો છો ને!

‘ના રે ના,’ મળક કરતું એક પુષ્પ બોલ્યું

‘તો!’ એણે સામું પૂછ્યું

‘એ તને નહિ સમજા!’ ખીલ પુષ્પે મો મયકોડનું હોલ તેમ પડે વળી જઈ બોલ્યું

સામજારનો આ બેવાડી અજે વેદારમાં પદર દળર કમાયો હતો ને વીંચ દળર બોધને આ રો હતો પુષ્પોને આવો જાળ સામગી એ જરા વડે ઉત્તરિય થઈ મો અને કૂના કહેવાનો મમો જાણે સમજી ગયો હેવ એમ એણે એક કાળીને જરા નીચી કરતા કહ્યું ‘હવે બાપારે તો મારા અંતરમાં છે અજયો અજયો ને અજયો’

આ સામગી કાળીએ પરત મધા જ પુષ્પે! ખડખડાટ હસતા મરી પાયા

ચીલાધને એ ધરમાં આગે એને તાજ એ હતી કે આનંદ હયુકા કૂચા મારું અપમાન કરે? ધરમાં આગીને એણે ખમીપતો થ કો! અને ધમ દઈ પાટ પર ભેરી અકાળ જઈ મીનુની માને બૂમ મરી

‘સાબને છે! મીનુની માતરાશ્રી મળી હતી શું આજે મીનુ નિશાળે મર્મ નહોતી?’ પલ્લ આ શબ્દો કાને પકડતા મીનુના મનના તાર દિડીંગ કરતા ટુકી ગયા

‘આજે એને થોડો તાવ હતો એટલે એ ન ગઈ’ મીનુની મા ગળસતા અવાજે બોલી

‘અને પપ્પાણ!’ મીનુ હોસતા આતી બોલી કાઈ ગમતું નહોતું એને મે મળતું પર બનામું બુઓ તો ખરા મારો આ મહેન!’

પલ્લ સદાગળા આ બેલાનીની આબોમાં દોષથી અખપ આતી ગઈ હતી એણે ડોળા

પોપાણી' કહેતા મીનુના મગમા રૂઝો ભરાઈ આ પો
અને એ બેનની અમી ગઈ

'હા રુ! અતી નામી રમત કરે છે' કહેતા
બાપે એના મહેનને લાત મરી મહેન કડકચૂસ કરતો
તૂટી પડો મીનુનો હીરા માણેક ને રત્નોથી મરેનો
મહેન અલ્લસ થઈ ગયો

મીનુ મોટા અસાજે રડતી રડતી માના બેળામા
લપાઈ ગઈ

બાપનો ધુસો એમ વધો એણે ચૂપ રહે!
કહેના મારના હાથ ગેપડો પશુ માએ આડ હાથ
દહ દીધા પશુ એ તો ધુસામા ને ધુસામા લાલ
લાલ થઈ બે ગો અમ જ તુ ઝાડસાએને બગાડે
છે' કહેનો એ પાછો બગીચામા પા પડાડતો આલો

—————

૫૪ ૧૧૧થી ચાનુ [ત્રિગમ્યની વીરચ]

હવે ભગત પોતે અને બોદકામ કરવા લાગી
મયા કાળમીઠ ઉપર ત્રિગમ્યા ધા કરતા લગ્ન
આખરે એ સતના આશા પરિશ્રમે કાળમી
પરચર પશુ તુડો અને નીચેની પાણીની સરવણી
કુળી નીકળી એ દીનાના લોકોમા આનંદની સીમા
ન રહી ભગત વધારે મહેનત કરવા લાગ્યા અને
[જેમ જેમ પથર તુડતો ગયો તેમ તેમ નીચેની
પાણીના વહેંડુ વધવા મડ્યા

ભગતના પરિશ્રમે ચોગીનાના લોકોનું પાણીનું
દુખ મટયું ચોગીવાની પૂરબાણુએ આજે પશુ
એ દુધે ભગતના કૂવાને નામે એળખાવ છે

વંદવ ચુમી ગિરનાર જતા યાત્રાળુઓ ચોગીલ
થઈને ગિરનાર જતા ચોટીલામા યાત્રાળુઓને રહે

મગો પશુ ત્યા હવે પહેલાનું પ્રાણમય વાતાવરણ
નહોતું કાળીઓ ને જોના બના આસુ સારતા રેખાના

એક જૂન જળીન પર આગોટનું આગોટનું એના
પગ પમે અનુ એ કાષ્ટ કરેર મથતુ હતુ
આખરે એ મોડુ

'હુ તો હવે કમકમ જઈશ મીનુ કરમાઈ ગઈ
એમ તને ખડું કંડું'

'શુ?'

'અમને તાર પદર-ત્રીસ હજારમા દિવાસગીના
એખા દેખાના હતા ને મીનુએ બનાવેના ધરમા
હીરા મોતી ને માણેક દેખાતા હતા

'પત્રી અમે હમીએ જ ને'

વાની ખૂબ અગવડ પડતી લાગતે આથી ખૂબ
દુખ થતું ભગતે ચોગીલાના વાઘ અમરની વિધવા
પાસે અને બોજ ખાચગના માતૃશ્રી પસે આ વાત
શ્રી ૨૯ લ નાખી બે તરકથી લાગતે સારા
સદાશ મગો

સવન ૧૬૨૫મા ચોટીલમા ધર્મશાળા મધ્ય
તથા રામચંદ્ર મંદિર વધુ બધધુ વીરચ ભગતના
સેવાલાલે ચોગીવાનું ગૌરવ વધુ

સવન ૧૮૪૩ના ભૈરવ પાચમને શરવારે
વીરચ ભગતે એમના નથર દેહનો ત્યાગ કર્યો

એ સેર મુતિ સેરાધર્મના મહાન આદર્શો
આપતા મયા એમની એ સેવાની સુવામ આજ
પશુ ચોગીવામા દેખાઈ આવે છે

કુદરતનો સાદ !

હરિનાથ ડ પંડ્યા

શહેરમાં કે ગામડામાં સાર્વજનિક કે ધાર્મિક દવાખાના કે હોસ્પિટલોના નાકકચ્છો ઉપર કે દવા લેવાની બારી પાસે હાથમાં ખાતી શીશીઓ સાથે, માથે કે પેડે રોતા કકળતા રોમીકન મા લા હોકરાઓને તેડી દાકતર સહેજ પાસે પહોંચવાનો ક્યારે વરો આવશે એની અગર કમ્પાઉન્ડર કે પાટાપીડી કરનરની કુરમદની રાહ જોતી માતાઓની હારમાં જીભા રહેવાને પ્રસંગ સાપડ્યો હોય અગર હન્ડેર પેશન્ટ તરીકે કે તેના અગત સમયથી તરીકે સામે તેની પથારી પર રહેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હોય તો મનુષ્ય જન કેટલું કષ્ટ છે તેના ખ્યાન આવે આની લગણીમાં જીભા રહેના કે હોસ્પિટલની પથારીમાં કષ્ટસતા દીર્ઘાંજો સુખાવે છે લાગત તે કેમ મા પાડા ? અમારી શી કરમની કહ્યું છે કે આવા 'ડુ બુલ્ડ' અમારી માથે નાખ્યા' એવા નિસાસા નખીને બવા દેખે. રોપનો બગવાનને લગણી દષ્ટિ પોતે સાવ નિહોં છે, પોતાનો માદા પડવામાં કોષ હિરણો નથી અને પ્રભુએ જ જન્મ આપી દુઃખી જ કર્યો છે એની લાગણી વકત કરના હોય છે

પરંતુ કુદરત સા પાડીને રૂંછે છે કે

હિ માનવીઓ ! મે તો તમને સાજ સારા તદુરસ્ત અને હમતા રમતા મળો તરીકે જન્મ આપ્યો હતો તમે જે દશાની ગાટીઓ પીકડીઓ અને છ જેકશનો માં શરા મારો છો તે તો મે તમારી સાથે મોકલના ન હતા પરંતુ તમે કુદરતના અને અરોગતા નિયમોના અવગને કા પે અર મનુષ્યગત અકકરને લઈને મારા કુ રતના-નિયમો પાળ્યા નહીં અને મે આ જાતના પાવન અથા વિના મૂલે સહજ પ્રાપ્ય અને છુ-હાથે અગક વસ્તુઓ જીવા માટે આપી છે તેનો તમે દિકૃત કરીને ઉપયોગ કર્યો તમારી માંગી મે નથી મોકડી પણ તમે વડોરી લીધી છે"

પણ દરદીઓ આ વાત માનશે નહીં કારણ

કે કુદરતના નિયમોની અમલજૂના કરીને તેઓ ખીમાર પડ્યા છે મનુષ્યો માગ્યે જ પોતાની જૂન કચૂન કરે છે અને જ્યારે દકતરો દવા અને વિગાને રોરોની અને સર્જોની નથી પથી' (Pathy) અને સાધનોથી અધિ આવી જશે ત્યારે યાજીને કહેશે કે હે પ્રભુ ! જયાનો- મારો નય કરે તે ખડુ'

પણ ત્યારે ધણુ મેકુ ધણુ હશે ક્યારે શરીરમાં આપમેળે આત્મ અને રવર સુધરતા સચાઓ કાનો સડી ગયા હશે કે ત્રી ગયા હશે આવે પ્રસંગે દરદીઓ કુ રતને દેનદ ને કહેશે કે તે અમને વખતસર કેમ ચેતવા નહીં ? અમે અવશે રરો ખોટી ચીને જઈએ છીએ એનું સમયસર કેમ જ્ઞાન કરાવું નહીં ? પરંતુ ખડુ જોના તો માતા કુદરત આપણને સાદ પાડોને કહ્યા જ કરે છે લાવ જતી નય વાજ કરે છે પણ આપણે કુદિમ જીવનસુખ મેવવાની ધેનજામાં અને બો ! નિનાસ અને ઇદ્રા સુખના અતિરેકમાં એ કાદ સામગ્રી રકતા નથી કચારેક સાદ સલાભાય છે તો પણ અતરઆત્માના અવાજ સુ મળાવી દષ્ટિએ જીએ આમ જના મહાન દનાશુ માતા કુ રત ચેતવણી મટે સદેશવાક્યો મોકલે છે તેને પણ આપણે આપણા હીન્દા સુખવા અસચુ કરતા સમજ ન નય દવામગ્રી અને સુ રાગી સરખરાની લાય દધને મેડાણી દનએ જીએ

કે તત્તા અરાખને રરી સામગવાની તક આપણને એક એવી ઉપચાર પદ્ધતિ દ્વારા મળી શકે છે જેની મનુષ્ય હમેશા આરોગ્યમય રહી લાજી જીવી શકે છે અને એ છે નિસર્ગોપચાર-કુ રતી ઉપચરની પદ્ધતિ

કુદ તમર જીવનથી અને કુદરતમર ઉપચાર અપમવયથી મનુષ્ય સદાય તદુરસ્ત અને પ્રકુલિન રહી શકે છે

પૂ આવીજીએ દેશને જીવનની જે નવી દિટ્ટિ

આપી એને આધારે અને વિધિ રચનાત્મક કાર્યક્રમ આપી એમાં કુદરતમય જીવનની દૃષ્ટિ અને કુદરતી ઉપચારની પદ્ધતિને પશુ સમાવેશ થાય છે આથી રમારકનિધિ અને અખિલ ભારતીય પ્રાકૃતિક ચિકિત્સા સભા તરફથી દેશભરમાં કુદરતી ઉપચાર કેન્દ્રો શરૂ થઈ રહ્યા છે જનગદ જિંદગીમાં રચાયેલ નિસર્ગોપચાર સહ તરફથી વધતીના વિદ્યારતનનરમાં આવુ જ એક કુદરતી ઉપચાર ધામ શરૂ થઈ રહ્યું

છે લોકો કુદરતીમય જીવન તરફ અભિમુખ બને, કુદરતના નિયમોનું પાલન કરના સાચ અને છાં માદગી આવી ષરે તો કુદરતી ઉપચાર દ્વારા એનું નિનારણુ કરે એ આ ધામનો મુખ્ય અશ્વ છે

આ કુદરતી ઉપચાર ધામ કુદરતના સદને ધેર સભાવવાની કેસિષ કરવા માગે છે વૈધુજન દ્વારા એ સાદ સામગ્રતા રહેલા વિનતી છે

શાંતિનું સ્થાન

એક સમયની વાત છે ઠારીના રાજાએ પોતાને ત્યાં એક મોટી સભા યોજી સભામાં વિદ્વાનો આવ્યા હતા અને રાજા મહારાજાઓની પણ હાજરી હતી જનતા પણ મોટા પ્રમાણમાં આ સભામાં હાજર હતી

નિમમ સમયે રાજાએ ઊભા થઈ કહ્યું

‘જાણીયો, હુનિયામાં દરેક મનુષ્ય શાંતિ યાહે છે પરંતુ તે શી રીતે મળે? એ પ્રશ્નની વિચારણા કરવા માટે આ સભા યોજવામાં આવી છે આ પ્રશ્ન અમે પોતપોતાના વિચારો દર્શાવવાનું પદ્ધતિને મારું નિમત્રણ છે અને શાંત રહીને સાબળવાની વિનતી છે’

વિદ્વાનોએ આ પ્રશ્ન પરત્વે પોતપોતાના વિચારો દર્શાવવા શરૂ કર્યા અતે સભા સર્વાનુમતે જે નિષ્કૃષ્ટ પર આવી તે નિષ્કૃષ્ટ નાંહેર કરવા રાજપુરોહિત ઊભે થયો અને બોલ્યો

‘વેદાભ્યાસથી માણસને શાંતિ મળે છે માટે દરેક વેદાભ્યાસ કરવો ભોંધએ’

આ સાંભળીને સૌને આનંદ થયો અને ‘વેદ’ના જયનાદથી સભા ગાજી ઊઠી એટલામાં એક યુવાન તપસ્વી ઊભો થયો અને બોલ્યો

‘વેદાભ્યાસથી શાંતિ મળે છે એમ કેણ કહે છે? આ તદ્દન ખોટી વાત છે વેદાભ્યાસથી કદી શાંતિ મળી શકે નહીં’

રાજાને આ સાંભળી આશ્ચર્ય થયું સભા પણ વિચારમાં પડી ગઈ રાજાએ પૂછ્યું

‘ત્યારે શાંતિ શી રીતે મળે? શાંતિનું સ્થાન કયા? શાંતિનો માર્ગ કયો છે? તે આપ બતાવા કૃપા કરો’

તપસ્વીએ કહ્યું ‘રાજન! વેદાભ્યાસથી શાંતિ મળતી નથી, જ્ઞાન મળે છે પરંતુ સાચી શાંતિ સયમથી જ મળે છે’

રાજાને તેમજ આખી સભાને આ વાતનું સત્ય સમજાયું સૌએ એક મતે નાંહેર કર્યું કે, ‘સયમથી શાંતિ મળે છે’

કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે, શાંતિ સયમથી ઉદ્ભવે છે માટે ખરી શાંતિ મેળવવા માટે સયમથી બનવાની જરૂર છે. જેમનામાં સયમ હોય છે તે જોછામાં એ છુ લઈને સમાજને વધુમાં વધુ આપે છે આ છે સયમી જીવનની કસોટી મન, વચન અને કાયાને અશુભમાંથી પાછા વળીને રોકવા તેનું નામ છે સયમ, અને એ છે શાંતિનો રાજમાર્ગ

— મહાસતી ઉત્તરવળ કુવરજી

સતોની સુવાસ

પૃથ્વીસિંહ જાલા

૧

અલહુસેન નુદી બગદાદીને કોઈએ પૂછ્યું કે “ઈશ્વર કદી આપની સેવા કરે છે” ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે: “હા! હું નહાઉ છું ત્યારે ઈશ્વર મારા કપડાં સાચવે છે.” પેલા માણસે પૂછ્યું કે: “કેવી રીતે?” તેમણે કહ્યું કે: “હું નહાવા ગયો ત્યારે એક માણસે આવી મારા કપડાં ઉપાડ્યા. મેં ખૂબ પાકી કે ‘ઓ ઈશ્વર પેલો ચોર મારા કપડાં ચોરી ભય તું’ મારા કપડાં પાછા લાવ.”

તરત જ પેલો માણસ મારા કપડાં પાછા આપી ગયો ને પોતાના યુનાની માફી માગી.

૨

એક માણસે તપસ્વી અણુ માજમને પૂછ્યું કે: “હું જે ધંધો કરું છું તેજ ધંધો કયાં કરવા છતાં હું સંસાર તરી શકું એવો કોઈ ઉપાય છે?” અણુ આજમે કહ્યું: “હા છે, અને તે એ છે: તું એક પણ પૈસો કમાય તે ન્યાયપૂર્વક કમાજે; અને જે કાંઈ ખર્ચે તે સન્માજે જ ખર્ચે.”

૩

ઓલિયા અણુહસન બકોનીને એક કન્જિયાળી પત્ની મળી હતી છતાં તે સ્ત્રીના વચનો સહન કરીને પોતાનો ઘર સંસાર ચલાવતા હતા. એક દિવસ તેની કીર્તિ સાંભળી એક માણસ તેમને ત્યાં આગ્યો ત્યારે સંત ચેર નહોતા. બેસે આવી પેલા માણસે પૂછ્યું કે ‘સંત કયાં ગયા છો?’ તેની પત્નીએ કહ્યું: ‘અરે એ પાખંડી ને કુતારાતું તારે શું કામ છે?’ આ પ્રમાણે અનેક ક્ષણોના તે બાઈએ કહ્યા. આવનાર તો આ સાંભળી સ્તબ્ધ બની ગયો. મનમાં ને મનમાં તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે: ‘અહો, આ મહાત્માની સ્ત્રી આવી નકારી છે તો તેમને

કેટલા દુઃખ સહન કરવાં પડતાં હશે?’ આમ વિચારતો વિચારતો રસ્તે પડ્યો. રસ્તે જતાં તેણે સંતને આવતા જોયા. તેમની સાથે એક વાઘ હતો, અને વાઘના ઉપર લાકડાનો ભારો ચુકેલો હતો, આવનાર માણસ આ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો અને જોડ્યો: “મહાત્માન! આ શો આશ્ચર્યજનક વ્યાપાર!”

સંત જોડ્યા: “હું પેલી વાઘણ (પત્ની)નો ભાર ઉપાડું છું માટે આ વાઘ મારો ભાર ઉપાડ્યો છે ભાઈ.” ને પેલો માણસ કંઈપણ જોડ્યા વિના મનોમન વંદન કરી આગળ ચાલ્યો.

૪

તપસ્વી હુસેન મન્સુરને કોઈએ પૂછ્યું: “તમે આટલો ખર્ચો કલેશ શા માટે લોગવો છો?”

તેમણે કહ્યું કે: “જેમ મહાને સુખ કે દુઃખનો અનુભવ થતો નથી તેમ પ્રભુ પ્રેમીને પણ અનુભવ થતો નથી.” હોઠોએ મન્સુરને આગ્રહ કર્યો કે તમે ‘અનલકક’ એટલે ‘હું ઈશ્વર છું’ એવું ન જાણો, પણ ‘અલઅક’ ‘તે ઈશ્વર’ એવું જાણો.”

મન્સુરે કહ્યું. ‘હા, બધું તે છે અને તેનો મહાસાગર ચારેકાર ઉછાળા મારી રહેલ છે, એમાં મારું ‘હું પણ’ મળી એક રસ થઈ શકું છે, જેને લીધે હું તેનાથી વિખુટો પડી શકતો નથી. મન્સુર પોતાનું મન્સુરપણું જુદી પ્રભુપણને પ્રાપ્ત થયો છે; હવે તે મહાન પદ સુધી લઘુપદ શા માટે અલકક કરે?’

૫

તપસ્વી જૈયાસ એક વખત જંગલમાં જતા હતા. રસ્તામાં તેમણે એક સૌંદર્યવાન સ્ત્રીને ઘાઘા માથે ઢોડની જોઈ આથી તેમણે

સીને ઉપદેશ કર્યો કે ભદ્રે, તું તારું માથું ઢાંક” ત્યારે તે સ્ત્રીએ આ સતને સાંભળે જવાળ આપ્યો કે. “આપ આપના નેત્રો બંધ કરો.”

તપસવીએ કહ્યું ‘હું તો પ્રભુ નથી છું, અમે પ્રભુ પ્રેમીઓ કાઈ નેન બંધ રાખતા નથી, આ તો અચાનક મારી દૃષ્ટિ તમારા પર પડી.”

ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે “હું તો ઉન્મત અને ગાડી છું માઠા માણસો પોતાનું માથું ઢાંકીને રાખતા નથી.”

અને સત ચુરચાપ પોતાને માગે” આગળ વધ્યા ન.

૬

એક વાર સત જુ-ઉત્ત-તુન મિત્રી રોજી કમાવાની ચિંતામાં ફૂંપ્યા હતા ત્યાં તેમની સામે એક બનાવ બન્યો અને તેમના પર તેની ભારે અસર પડી તેમણે જોયું કે એક વૃક્ષ પરથી એક અંધ પક્ષી નીચે ઉતર્યું તેણે ચાલ વડે જમીન ખોદી ત્યાં એક સોનાની પાની નીકળી કે જેમા તવ હતા, ફરી ખોદતા બીજી આદીની પાની નીકળી જેમા શુક્રાબજળ હતું, તેણે તવ ખાધા અને પછી શુક્રાબજળ પીતું અને પછુ વૃક્ષ પર બેસી ગયું પેની પાનીએ થોડી વારમા અ.૧૧ થઈ ગઈ ત્યારે તેમને લગ્યું કે ‘જેને ઇશ્વર ઉપર હમેશા ભરે સાર રખે છે તેને જ કોઈ ભાતની ચિંતા ન હોય.”

ધરતીના ધણી પર થોડી શ્રદ્ધા રાખીએ તો આપણી ભારેમા ભારે સુરક્ષીએ ને હું બહુ થાય તેમા કોઈ જ શંકા નથી જ.

૭

એક વખત લોકોએ હાતીમતાઈને પૂછ્યું “આપે દુનિયામા આપનાથી અધિકારો માણસ ભોયો છે?” તેણે કહ્યું કે “હા! એક દિવસ જગતમા મેં લોકોનો ભારો બાધીને બેઠેલા

એક મજૂરને ભોયો મેં તેને પૂછ્યું “તમે હાતીમને ત્યાં કેમ જતા નથી?”

પેલા મણને પૂછ્યું કે “શા માટે?” હાતીમે કહ્યું ‘ત્યાં સેકડો માણસને પરિશ્રમ વિના જ ભોજન મળે છે”

ત્યારે પેલો માણસ બોલ્યો કે “જે માણસ શ્રમ કરીને જ પોતાનો રોટલો મેળવીને ખાય છે તે કદી પણ હાતીમને આગિરાગો થવા નહિ ઇચ્છે”

‘ત્યારે આવા માણસોને હું મારા કરતા પછુ શ્રેષ્ઠ સમજું છું’

૮

એક વેળા બસરાના સત રાજવી ઇબ્રાહીમ એક નદી કાંઠે બેઠી પોતાની ગોઠડી મીવતા હતા ત્યારે એક માણને તેમને પૂછ્યું કે ‘સામ્રાજ્ય છેડીને આપને શું મળ્યું?”

ઇબ્રાહીમે તરતજ પોતાની સોઈ દરિયામા નાખી દીધી અને ઇશારો કર્યો કે હજારો મછલિયો મોમા એક એક સોનાની સોઈ લઈને બહાર સામે આવી ‘મારે આ સોઈ નહીં જોઈએ, મારે તો મારીજ સોઈ જોઈએ’

પછી એક નાની માછલી આગળ આવી, તેના મોમા એ જ સોઈ હતી કે જે તેમણે ફેંદી દીધી હતી તે સોઈ લઈને ઠંથુ કે ‘સામ્રાજ્ય છેડીને પણ એક નાની વાત મને એ શીખવા મળી છે કે આ સમયમા જ મારું પરીક્ષણ થઈ રહ્યું છે એક વખત કુવામા કેલ નાખીને બેસી તો તેમા મોતુ બહાર આવ્યું બીજી વખતે થોડી નીકળી પાછી અદર નાખી ત્યારે વળી મોતી નીકળ્યા પછી મેં અનિચ્છાને બૂબ પાડી કહ્યું કે ‘મારે તો પાણી જ જોઈએ એ જ મને આપે’ પછી પાણી નીકળ્યું અને પીને હું મારા માગે” આમળા આલ્યો—

૯

બપોરના સત રાજવી ઇબ્રાહીમ અદમ!

પણ પાછની જિંદગીમાં સુખરસને ત્યાગ કરી ફરી લીધી.

એક વાર મહેવના ઉપલા માળે સતા હતા ત્યાં કોઈના પગલાનો અવાજ જાણાયો, અવાજ એવો તો ભેરથી આવતો હતો કે માળ કારતો હતો આથી અમીને બોલ્યા કે 'કોણ છે એ?'

'હું તમારો શત્રુ નથી પણ મિત્ર છું. મારું જિંદગીવાળું જીવન છે તે શોધવાને હું આવી આવ્યો છું.' ઇર્ષા હીમ બોલ્યો : 'આટલો જીવે મને જિંદગી શોધવાનું હોય?' આવનાર

બોલ્યો. 'ત્યારે તમે પણ આટલા જીવે રાજના સુવર્ણ સિંહાસન પર બેસી તથા મૃત્યુવાન વસો ઇશ્વરને શોધવા ઇચ્છો છો?'

આટલું કહીને તે સરસઠાઈ નીચે ઉતરી ગયો—

અને રાજવી દુષ્ટાઈ મળી રાજાનું ગૌરવ અને સ્વામીપણ દોડીને જંગલમાં બંધ ફરી લીધી.

ધ ય છે આવા રાજવીઓને કે જેમણે એક શબ્દ પર સુખ વૈભવના ત્યાગ કર્યો—

દિલની ઉદારતા

એક દિવસ ઈમામ હુસન સાહેબ મદીનાની જહાજ કરવા ગયા રસ્તામાં એક ઇજૂનો ઇગીશો આવ્યો એ ઇગીયામ હસન સહેને એક સીંદી શુલામને નીચે બેસી રાંટલો ખાતો જયો એની પાસે એક ફૂતરો ઉભો હતો. શુદામ પાતે રાંટલો ખાતો જાય અને બંને કંકટો ફૂતરાને આપતો જાય.

ઈમામ સાહેબ આ જોઈને નવ ઇ પામ્યા તેમણે પેલા સીંદી પાસે જઈને પૂછ્યું, "અરે બહા માણસ, તારી પાસે તારું માઠું માઠું પેટ ભરાય એટલો રાંટલો છે એમાથી તું આ ફૂતરાને શા માટે અરધોઅરધ ભાગ આપી દે છે?"

પેલા શુલાને પડી, 'સાહેબ, હું મારું એકજાતું પેટ ભરતો રહું અને અહીં આવેલું આમુક મણી ઉભું ઉભું મારું મો જોયા કરે, એથી તો હું લાલ મરું, બલે મારું પેટ ન ભરાય, પણ આ બાપડા ફૂતરાની આંતરડી સતોય અનુભવે એ મારે માટે કંઈ જેવી તેવી વાત નથી."

આ સાંભળીને ઈમામ સાહેબ વિચારમાં પડી ગયા કે, આટલો નેક માણસ આવી શુલામ સ્થિતિમાં સળટે છે એ ખરેખર બહુ અચીન્ય દહેવાય, તેમણે શુલામને પૂછ્યું, "બાઈ, તારા માલિકનું નામ શું છે?"

શુલામે પોતાના માલિકનું નામ કહ્યું

ઈમામ સાહેબ તરત જ એના માલિક પાસે ગયા અને બેટલા, 'તમને મારી એક વિનંતી છે એ કબૂલ કરો?'

માલિક બોલ્યો, 'હે ઈમામ સાહેબ, આપ શું બોલ્યા? આપ ને ફરમાવશો તે તે મારે કબૂલ છે?'

ઈમામ સાહેબે કહ્યું, "તમારો પેલો ઇજૂનો બાગ અને એમાં રહેતો શુલામ એ બંને મને વેચાતા આપો એની જે કિમત તમ કહેશો તે હું આપવા તૈયાર છું."

માલિકે તો ઈમામ સાહેબ પાસેથી એક પાઈ સુદા લેવાની ના પાડી પણ ઈમામ સાહેબ એ શી રીતે કબૂલ કરે? છેવટે માલિકે યોગ્ય કિમત લઈ બાગ અને શુલામ એમને વેચ્યા

પરી ઈમામ સાહેબ પેલા મીઠી શુલામ પાસે આવીને બોલ્યા, "બાઈ, તારા દિવની ઉદારતા જોઈને હું તારા પર પ્રુથ થયો છું. તારા માલિક પાસેથી તને ને આ બાગને મે ખરીદી લીધા છે હું તને આ બાગ બાંસન આપુ છું. અને તને તારી શુલામીમાથી છુટા કરું છું, અરુ, તારા જેવા નેક-દિવ માનુસ પર હું મેશા રહેમ રાખે."

બાળકોનો અમૂલ દુધાહાર તાજા દૂધમાંથી બનાવવામાં આવે છે

ઘણું અને શ્રેષ્ઠ દૂધ નામૂન
 દુધાહાર આવા કોનું દૂધમાંથી
 બનાવવામાં આવે છે એશિયાના
 સૌથી મોટા અને ઉત્પાદક છે આ
 બચત સાધનાથી સુરક્ષિત દૂધની
 ધોળેલી ઉપદ્રવો દુધાહારનો અમૂલ
 ડેરીમાં તે તૈયાર થાય છે કમ્પો કોટિની
 દૂધની પીએ બનાવવામાં થતા પેપ્ટોના
 અનુભવી ને નિયુન વૈજ્ઞાનિકો અમૂલ
 દુધાહાર તૈયાર કરવાનું કામ સમાપ્ત છે
 વિદ્યાર્થીઓ સેમ્પલ, સ્કોલરશીપ સમૂહ
 અને સુખમ્ય રૂપમાં ફેરવેલું દૂધ - આ છે અમૂલ
 દુધાહાર વિપ્રસ અને આરોગ્ય માટે આદર્શ
 બનેલો બાળકો અમૂલ ઉપર આરોગ્યક વિપ્રસ
 સમૂહ છે એવા ગૃહ આશર્ય નથી

જો તમારું બાળક દૂધમાંથી બનાવેલ અમૂલ દુધાહારમાં કોઈ બિંદુ છે કે આપના બાળક માટે જરૂરી છે

ડૉ. મથુરાસિંહ

કાન્તિલાલ શાહ

ડૉક્ટર મથુરાસિંહ પંજાબના કાન્તિકારી વીરોમાં ઘણું આગગ પડતું સ્થાન ધરાવે છે. તેઓ સિખ જાતિના જ નહિ પણ ભારતના એક નરત્ન હતા. દેશની મુક્તમન આઝાદીના સંગ્રામમાં લડાઈ લડવા માટે જ કેમ તેઓ ભારતમાં આતર્થા હોય એમ એમની જીવન કિનામના પાનાં ઉમેગયા જાયુવા મળે છે.

ડૉક્ટર મથુરાસિંહનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૩માં પંજાબમાં આવેલા જોનમ જિલ્લાના દુહિયાલ નામના ગામમાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ સરદાર હરિમિંહ હતું. શરૂ થયેલાં તેઓ પોતાના ગામડાની નિશાળમાં જ ભણીને પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂરું કરી ચક્રવાલની હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયા. એમની જીદિ ધણી લીધે હતી. મજુરામાં તે હંમેશા પહેલો નંબર રાખતા હતા ચક્રવાલ હાઈસ્કૂલમાંથી ઉત્તી નંબર મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી તેમણે દલની પેદીમાં દાકતરી વિદ્યાનું શિક્ષણ લેવાનું શરૂ કર્યું. રાવળપીઠીમાં ગેસ્ટ્રી જનરલિસ્ટ્રી એન્ડ બ્લધર્સ નામની એ વખતે દલા આખનાર અને વેચનારની એક મોટી દુકાન હતી ત્યાં નિયમિત રીતે જઈને થી. મથુરાસિંહે વિદ્યા અંગેનું જરૂરી જ્ઞાન મેળવી લીધું. ત્રણ જ વરસમાં તે એટલા હોસિયાર બની ગયા કે સ્વતંત્ર રીતે પ્રેક્ટીસ કરી હોય તો પણ તેમને કશો વાધો ન આવે. અટી સિદ્ધિ મેળવતા પછી નીશરા જાનશીમાં તેણે પોતાની દુકાન દુકાન શરૂ કરી, આ કાલે હજુ પૂરું ગોઠવાણું ન ગોઠવાયું એટલામાં એમની પત્ની અને પુત્રી જન્મેનું દુઃકા દિવસોના અંતરે અવધાન થયું. આથી એમના દિલને જનરો આપાત લાગ્યો. થોડા દિવસ એમને કંઈ એન પડ્યું નહિ. દરવાન પંજાબથી ઘણા લોકો અમેરિકા પેટયુભરા માટે જતા હતા. ડૉક્ટર મથુરાસિંહને પણ દાકતરી વિદ્યાની વિશેષ તાલીમ મેળવવા માટે અમેરિકા જતાની ઈચ્છા થઈ. અને એ ઈચ્છા

પૂરી કરવા માટે તે ઘરેથી નીકળી પડ્યા. પાંચે હજુ પૂરા પૈસા પણ હતા નહિ આથી રસ્તામાં સાંગઢાઈમાં રોકાઈ જવું પડ્યું ત્યાં તેમણે ચિકિત્સા કરવાનું શરૂ કર્યું. તેમાં તેને સારી સંજોગો મળ્યા. ધનવાન સાથે સાથે થોડો ક્ષીર્તિ લાભ પણ મળ્યો. પણ સાંગઢાઈમાં જ રિશર થઈ જવાની તેની ગણુનરી ન હતી. તેને તો કેનેડા જવું હતું. આથી વાટ ખરચી જેરી પૈસાની જોખવાઈ થઈ કે તુરં જ કેનેડા જતા સિંજોની સાથે પોતે પણ સ્ટીમરમાં બેસી ગયા તે લાગા દિવસોની મુમાશરી પછી કેનેડા જઈ પહેલેવા ત્યા તેમને અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓના લ મનેા કરવા પડ્યો. સૌથી પહેલાં તો સ્ટીમરમાં જે હિન્દી ભતાડુઓ હતા તેમાંથી ડૉક્ટર મથુરાસિંહ તથા ખીજ એક સાથીને કેનેડાને કિનારે ઉતારવાની રજ મળી. ખીજ લોકોને આ રજ મળી નહિ. ડૉ. મથુરાસિંહે કંઈ કે રજ આપવી હોય તો સોને આપે. અને સો સાથે જ આગા છીએ. છતાં જનરે સત્તાવાળાઓને રજ ન આપી ત્યારે તેમણે પોતે પણ કેનેડામાં ઉતરવાનું થોડા ન માન્યું. છેવટ સાથીઓ અને મિત્રોના આમકથી તેઓ કિનારે ઉતર્યાં તો ખરા પલ્લ-પેવાના સ્વાસ્થ માટે નહિ પણ સૌના હિત અને હકની રક્ષા કરવા માટે.

કિનારે ઉતરતાં વેલ જ ઈમીગ્રેશન મતવાળાઓ સાથે તેમણે ભારતીય પ્રવાસીઓના હક્ક માટે ઝઘડો શરૂ કર્યો. આથી તેઓ પકડાયા અને કેનેડાની અદાલતમાં તેમના પર કામ આવ્યું. ડૉ. મથુરાસિંહે બહુ દલીલો કરી પણ અદાલતે તેની વિરુદ્ધ ફેસલો આપી. ફેસલાનો સાર એ હતો કે કેનેડામાં નરા પાસ થયેલા કાપલા મુશ્કળ જે કામ કિંદી છેક હિન્દુસ્તાન આથી રીનો એ દેશમાં ન આવે તેને એ દેશમાં ઉતારવા દેવામાં આવશે નહિ. જ્યારે ડૉ. મથુરાસિંહ અને ખીજ સાથે તો સાંગઢાઈમાં જ સ્ટીમરમાં ચક્રવાલ હતા, આ રીતે ફેસલો અપાવા પછી સાંગઢાઈ

ધથી આવેના તમામ સિંચાને જેજ રહીમતી બેપાડી
 રવાના કરવામાં આવ્યા આમ હડપૂન બનીને ડો
 મથુરાસિંહ તથા બીજા સિંચો સાગઢાઈ પાઠ આવ્યા
 ડો. મથુરાદાસને આ અપમાનનો ધા બરાબર વાગી
 ચૂક્યો હતો તેમજે સાગઢાઈના ચુરુ રત્ના સિંચોની
 સમા હરી પોતાની આપરીતી આમુખરી અ જે
 કદી સહાગરી અને આપનાને અતે કશું કે જના
 સુધી હિરીએને પોતાની આપદી રમીમરી નેજ
 વાહ નહિ થાય ત્યા સુધી તેઓ હિન્દને કિનારેથી
 કેનેકા સીધા જઈ સકશે નહિ અને ત્ય સુધી કેનેકાની
 સરકાર એક પછુ સિંચને કેનેકાના કિનારા ઉપર
 પગ મૂકવા દેશે નહિ એજ સમાધા બા ૥ યુરુત
 સિંહ કરીને એક સુકમી કોશકટર હતા ડો મથુરા
 સિંહની વાત સામગી તેમજ હ ન લગય આવ્યુ ને
 હિંગીએ તરફથી એક નરી રહીમ નેરીમેશન કપની
 ગેમી કરવાની યોજના મૂરી આ યે જના સમાધા
 હાજર રહેલા સીએ વધારી લીડી એ માટે તુરન જ
 કામે એકોઠો થયો અને યુરુતાનક રમીમ નેરીમેશન
 કપની અસ્તિત્વમાં અવી અને એ કપની દારા
 'કોમાગાટામાર' નામની રમીમર ક્ષાડ રાખરામા અવી
 હરમાન ડો મથુરાસિંહને કોઈ અપવાત કામ
 પ્રસન્ને પળમ જવાનુ થયુ એટલે તેઓ કોમાગાટા
 માર'મા જવા મટે નહો કરેના દિવમે વખતસર
 પહોચી શક્યા નહિ આથી સિંચાપુરથી તે મીજ
 કપ સાધીએ સહિત એક બીજ રમીમરમા રવાના
 થયા, સાગઢાઈ બદલે બેમા યહ જવાની ગણુતરી
 હતી પછુ હોગઠો પહોચ્યા ત્ય રે ખમર મળ્યા કે
 કોમાગાટામાર સાગઢાઈ બદલે નીકળી કેનેકા લાડી
 જવા રવાના થઈ ગયુ હિ આથી તેમને હોગઠોમ
 ચોકાઈ જવુ પડ્યુ હોગઠોગમા રડીને તેઓ અમેરિકા
 ને જાનુ 'ગદર' અખતાર નીકળતું હતું એ જ
 જોતનું કાલિકારી પત્ર ગુપ્ત રીતે છાપી અને નોકોમા
 વહે મવા લાગ્યા અને એ દારા અગ્રેજ રાજા વિરુદ્ધ
 લાગણી લોકોમા ફેલાવી સ્વતંત્રતા માટે જોરદાર
 સગઠન બિચુ કરવા લાગ્યા કોમાગાટામારને હડપૂન
 બનીને પાછુ ફર્યુ પડે તેમ છે એ સમાચાર તેમને
 મળ્યા ત્યારે તે એમણે ઉત્તેજિત થોક લાગણીને
 પ્રચાર ક્રમેશ દારા વિશેષ ઉત્તેજિત બનાવી દીધી

આ અરસામા કેન્ટનમાં એક શીખ પોલીસ
 અફસર આ પ્રકારના આદેશનેને દાબી દેતા મશિન
 કરતા દબે પચુ મથુરાસિંહના સસર્ગમા આવ્યા
 પત્રી તેથી દેશદાઓ તચુજો એને પચુ લાગી ગયો.
 અને તારથી ગમે તેવું જોમમ જોડીને પચુ ડો
 મથુરાસિંહના કાષ્ઠમા સાથ આપતો થઈ ગયો દ માન
 એક કામ અગે તેને સાંગઢાઈ જવુ થઈ, જની
 વખતે એ સીને કરેના મથા કે જેવું કોમ માટામાર
 અડી આરી પહોચે તેવા જ સીએ તેમા બેડીને
 હિં પાઠા ફરવાનુ છે અને ત્યા જઈ અગેને સામે
 લડી તેની સંતતન ખવમ કરવાની છે પચુ આ
 બધી વાન હોગઠો સાગઢાઈ તેમજ રવાના બીજ
 બદલેમા ધિગીએના એજ ડો પસે અગાઉથી પહોચી
 ગઈ હતી એટલે કોમાગાટામારને તેમજે સાગઢાઈ
 બિમુ રહેવા દીધુ નહિ આથી દેશ માટે લડવા
 ને મરના તૈયાર થયો કેટલાયે પળમી શીમે બીજ
 રમીમર દારા આરત પહોચી ગયા અને કોમાગાટો
 મરે હજી કુડી પડે ચુ ન હતું ત્ય પેરી રમીમર
 કનકવા પહોચી મડ મકારી બવેરી આ રમીમ
 રવા તમામ ઉતારજેને સરકારે પળમની ટિકિટ
 અપાવી રપેરન અડીમા ચઢાવી દીધા આ બધા
 યુવાદેશમા ડો મથુરાસિંહ પછુ સામેવ હતા આ
 ખાસ ગાદી અમુતસર પહોચી ન પહોચી એટનામા
 તે મજમજના હ પાકાડનેા કરચુ બનાવ બની ચૂક્યો
 આતા સમાચાર પળમ પહોચી ગયા સામગી જ
 દેશવરથી પાછા ફરના શીખ દેશમકતોના માથા ફરી
 ગયા કેંધથી તેઓ હુવ પુરા થઈ ગયા ડો મથુરા
 સિંહે તેમને જેમ તેમ સમજાવી કરી શાત કર્યો અને
 આવતા જગને માટે યુપયુપ તૈયાર કરવા ઉદ્યન કર્યા
 ડો મથુરાસિંહ જેમ ખવ વતુ કાન પછુ સારી
 રીતે બજુત્યા હતા આથી અવિખની લાડની
 તૈયારી માટે તેમજે મોખનુ રમાનાં ચાતુ કરી દીધુ.
 આ અરસામા અમેરિકાથી સેકો જુનાનો પાછા
 ફરના હતા અને વિષ્વવ કાષ્ઠમા લાગી જતા હતા
 આખરે વિષ્વવનો દિવસ નજીક આવવા લાગ્યો
 પછુ એ દિવસ આવે તે પહેલા ફાલ્સિંહ નામના
 દેશદોષી હિન્દીએ બાતમી સરકારને પહોચાડી દીધી
 પરિણામે વિષ્વવવાદીઓ હજી મગવાનુ એસ ન કરે

પહેલો ધા કરે એ પહેલા જ સરકારે છાપો મારી દીધો. પળખમા સખ્યાખધ સીખ દેશમજતોની ધરપકડ થઈ મથુરાસિંહ ઉપર પણ ધરપકડની તત્કાર તોળાઈ રહી હતી. પણ સરકારે તેમનો ખીજ રીને ઉપોગ કરવા ધારેલો એવો પહેલા તેમને પકડવા નહિ તેમને એવું કહેવું મેકનવામા આવ્યું કે જે તે સરકારના પક્ષમા બળી જઈ આ કવરના સાથે સકળારેલા આત્મા લોકોના નામ ઠામ આપે અને એને સાની ખીજ રીતો આપે તો તેને શહીદી આપવામા આવશે એટલું જ નહિ પણ ઉપરથી ધરૂં મેકું ધનામ પણ મળશે. પણ જે જાનુસ હારા આ સદેશો મથુરાસિંહને મોકલવામા આવે હતા તે જાનુસને તેમજો શેકડું જરખાવી દીડું કે હું આ મધા કવરના નિમે કાઢી જાયતો નથી અને સરકારના ઇનામને હું કેકરે મકું છું. અરીદરખ રા લખને ફરી મારી ઠામે કહિ આવો નહિ નહિ તો પાછા ફરવાનું સુરોન બી જશે.”

મિયારો જાનુસ તો આ જવાબ મામળી હાફો હાફો બી મો અને એજ વખતે પછુ જોડા વિના જ પોનારા મથુ મો.

પણ થોડા દિવસ વીત્યા ન વીય ત્યા બીને જાનુસ આવી પહોચે ને કેકર મથુરાસિંહને તમ કરવા લાગો મથુરાસિંહને જોડું કે પળખમા વાતા વરજુ એટલું મધુ ઉકળી મધુ છે કે સરકારને તેને ફરીને હમ બેમવા ફરી નહિ આથી હવે વાને સમામ કરી લાગી નીકળતું જોડું આથી મન સાથે રકા નિશા કરી રેલ ઠાડીમા મેમી એજ વિસેક જુન ૧૮૬૨વાના રક ગરા પણ મરકારી પોનીસતો તેની પાછળ પકડાની માફક પડેલી જ હતી આથી વજરાવાદ જ કરીને તે પહેલા ન પહેલા ત્યા જ તેમને ઝિલ્લા ફરી લીવા એમને પકડીને પાછા પળખ તરફ જવાના હતા. પણ કેકર મથુરાસિંહે પોનીસ અધિકારીએને ગોળી રકમની વાય અ બી છૂંક શે મેગ પો ને ત્યાથી ફરીને મારીમા ચડી મધા એનામા તે મથુરાસિંહ જાજી મરાના સમાચર પોનીસના વડાને મળતા તેજો કેકરને તાર કાઢી હતા કેકર રજા ઉપર તો પોનીસની એક મેગ દુકાની એમને પકડવા માટે તૈયાર થઈને જ બીબી હતી જેની રે ૨૦૧૧

મા આપીને જીબી રહી કે તુરત જ હથિયાર બધ પોનીસ પણ ગાડીમા ચડી જઈ અને અને તપાસ કરવા લાગી પણ કેકર મથુરાસિંહ વેશપવટો કરી જેની સિફતથી છુપાઈ ગયા હતા કે પોનીસ એને પકડી ન શકી પોનીસ આ માથુ તપાસ કરતી રહી ને મથુરાસિંહ મુકારેલા ટોળામા બળી ફરવાજ બકાર નીકળી ચકેરમા પહેલી ગયા બકી કેકરમા તેજો જે ત્રણ દિવસ રજા ને પ્રવામનો યાક ઉતારી આગળની બધી જેકર કરી કાચુ પકેલી ગયા કાચુમા રહીને તેજો પોતાની ફાકરની પ્રેકનીય શરૂ કરી દીડી થોડા વખતમા જ તે એટલા બધા તોક પ્રિય બની ગયા કે એમની કામ કુશળતા તથા સેવા વૃત્તિ જોઈ અરધાનિસ્તાનની સરકારે તેમને બીર મેડિકન ઓફિસર મનાવી દીધા.

પળખ અને ઉતર હિંમા સજા માતિને પ્રાન્ત નિષ્કર નિષ્કરો કતો પણ ભારતની મદાર રિદેશમા જમીનોની મદ થી બિગિય સનનને ઉબે કરા માટે જોરદાર પ્રયત્નો થઈ રજા હતા કાચુલમા એ વખતે રવન જ ભારતની કામચલાઉ સરકારની રજાવના ચક્ર ચુરી હતી જમીનોમા સ્થાપેલી ભારતી કમિનીની મદદથી આ સરકાર બરાબર કામ કરી રહી હતી કે મથુરાસિંહના દિવમા દેશમેમની આગ એના જ જોરથી સળગતી હતી એના લાગકા હજી શરૂ ન હતા એટલે કાચુમા રિષર થયા પછી તેજો ફરીને કાનિના કામમા લાગી ગયા એ રખે અરધાનિસ્તાન છજી મેમે પોરેમિસ તથા ધમન વગેરે દેશમા ભારતના કાનિનાકીઓ-જેમા હિંદુ મુખ્યમાન થીય વગેરે સૌ સામે હતા ભાગતમા ફરીને કાનિ કરવા માટે મોસિય કરી રજા હતા કેકર મથુરાસિંહ તેજોના જસમ પૂરેપૂરે આતપોન મની ગયા આ કામ અજે તેમને એકાર જમની જાનું રોન ત્યા થોડે વખત રહીમા જ ભારતની કમિનીને મળી પાછા મથુરાસિંહ પહેલા અને શરૂ થો એક કરવાના સેન જરી કરવાના અને જમીનોને હાથ કે પડાયેલા લોકો સિવદી એનો માનસ પવટો કરી તેને માનિસ માનસ સામે વરજુ મમખાત્ય કેકર વિસ મકેના કમ લાગા.

દરમિયાન વિદેશમાં રહેતા ક્રાન્તિકારી આગેવાનોએ રશિયાના ઝાર સમક્ષ એક ડેપુટેશન પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલવાનો અને એ દ્વારા ઝારને ભારતની ક્રાન્તિમાં સક્રિય મદદ કરવા ચિનતિ કરવાનો ફરાર ક્યો. એ પ્રતિનિધિ મંડળમાં 'ડોક્ટર મથુરાલાલ' નામ પશ્ચ હવું. તેઓ સૌ ઝારને ધરવા માટે વિરોધ પ્રકારનો માત્ર સામાન અને અનેક બેટ સોગાંદોથી કારેલા ઉડિની વડુઝાર સર્જ મોટા ધામધૂમથી રશિયા જવા રવાના થયા. પણ એક દેશરોડી હિન્દી જનમુક્તે આ પ્રવારની બધી માહિતી સરકારને અગાડીથી મોકલાવી જ દીધી હતી આથી સરકારી છુપી પોલીસ ડોક્ટર મથુરાસિંહને રસ્તામાંથી પકડી લેવા માટે જાગ્ર નિગાહીને બેસી હતી. ડોક્ટર મથુરા સિંહ આ રાતથી અજાગ્યું હતો. ખૂબ ચાનચોકત અને ધામધૂમથી આ કારેલા તાલકદ નગરમાં પકડે ગયો. એ વખતે જ છુપી પોલીસના માણસોએ બધા નક હાથે મારી મથુરાસિંહને પકડી લીધા અને ધરાનમાં લાવી એની જાળમરિધ કરી જેલમાં મોકલિ દીધા. એમને ભારતમાં ન મોકલવા માટે ધમકા નાણુઓએ ઠોસિશ કરી. પત્ર મિત્ર રાજ્યો અગ્રેજી સરકારને નારાજ કરવા મામતા ન હતો આથી ધરપકડ પડી દુરત જ તેમને હિંદ મોકલવામાં આશ્રા. ત્યાં નાકાર કાવવા અગ્રેજે મુકદ્દમે તેવાર થયો હતો તેના આગેાળીમાં ડો. મથુરાસિંહને પણ સામેલ કરવામાં આવ્યા.

લાહોરમાં ઓક્ટોબરના સાસન નીચે આશની અદામતમાં એમને મુકદ્દમે રા થયો અને બીજા ટેલવાકની સાથે ડો. મથુરાસિંહને પણ દેહાતદંતી સજા કરવામાં આવી.

એ સાર સાધુઓ એક દિવસ સત એકનાથજીને ત્યાં જઈ પહોચ્યા સાધુને એઈને એકનાથજી તો ઘેલા ઘેલા ચર્ચ ગયા. અમે તેવા સધુ હોય પણ પૂરા પ્રેમપૂર્વક તેમની સેવા કરે, આ ત્રણ સાધુઓને એઈને એકનાથજીએ તરત ધરમાં જઈને પત્નીને કહ્યું કે, "સાધુઓ નહીં જ જમશે" અને પાછા દૂરતાં પત્ની તરફ જતાં તો પત્નીને ઉદાસ એઈ તેથી વિચારમાં પડી ગયા અને બોલ્યા : "કેમ કઈ ઘરમાં નથી?" પત્નીએ જવાબ આપ્યો, 'ગરમ પાણી કરવા ય એકે લાકડું નથી તો રસોઈ ચેનાથી કડું?' એકનાથજી બોલ્યા, અરે, એમાં ગમસાય છે શું? આ આપણું માળિયું છે ને?' અને માળિયું તોડવા જાય છે ત્યાં પાસે બાજુએ પડેલો ખાટલો દેખાયો એટલે રાજ થતા, 'લે લે, જલદી રસોઈ કર.' એમ બોલતા ખાટલો તોડી નાખ્યો, અને બંનેએ ખૂબ આનંદથી સાધુઓને જમાડયા.

આ સાંભળીને ડો. મથુરાસિંહ જર અદાલતમાં દસી પડ્યા ને પોતાને ફાંસીનું માન મળવાનું છે એ બદલ ખુશી બતાવી.

જેમાં છેલ્લા દિવસો દરમિયાન એમને નાનો ભાઈ મળતા ગયો ત્યારે તેઓ ખૂબ દહેરથી એમને મળવા આનંદ પૂર્વક બધી વાતચિત કરી. ને કહ્યું "ભાઈ, મારા મરતાની તું મિલકુલ ચિંતા જ ન કરીશ અને આનંદથી રહેશે."

આ વાન સાંભળતા જ નાના ભાઈની આંખમાં અંસુ આવી ગયા, તે જોઈથી રડી પડ્યો. એ જાઈ તેઓ જરા ગુસ્સે મઝ ત્રેમથી સમજાવતા હોય તેમ મોઢે દુપકો આપના બોલ્યા 'અરે આ શું અટી વતમાં રડી પડ્યો? આમાં રડવાનું શું છે? આ તે આનંદની રતિયામણી ઘડી છે આ વખતે શોક કરવાનો હોય! શીખ ચેરો શુ દેશ માટે મરતી વખતે ચેવા ભેમે છે? ભરતીય વિચરને સદા મનાગવા માટે મરતી જે કાક બની શક્યુ તે તમામ કું કરી ચૂક્યો છુ એમા મારી તમામ શક્તિ ખચી શક્યો છું એવી મને તો અનંદ થાય છે. હવે હુ ખૂબ જ શાન્તિથી ફાંસીને માયડે ચડી મારા પ્રાણુ ત્યાંમ કરીશ."

આખરે ફાંસીને મુકરર કર્યો દિવસ આવી પકડ્યો. અને ૧૯૧૭ના ૪ ચેતી ૨૨મી તારીખે હસતા હમણા ફાંસી માયડે ચડી ગા. એમને અત્યુનો જર ન હતો. જાતનો મોક ન હતો હસતાં હસતા તેમણે ક્રાન્તિનું કાવું કહ્યું. હસના હસતાં લગાઈ લગ્યા ને હસતા હસતા છેડ તેમણે પોતાના પ્રાણુની આહુતિ આપી દીધી

सर्वोत्तम भांड भाटे

नोर्थ बिहार सुगर मिल्स, लिमिटेड
६

इन्डिया ओकसबेन्ज

कलकत्ता-१

दिना : २२-१०७२ आभ : NOBISUCE

मिस्टर स्थानः

रेलवे स्टेशन, धुगडा,

पो. ओ. नारायणपुर

जि. अ. पारस (बिहार)

(आभ : KANORIA)

રૂપાયતર્ન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪..	૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બાંદાઓ ..	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં.. ..	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા , ...	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા ...	૦-૩૫

વૈભવોજ

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંખતુ માસિક : ઓગસ્ટ ૧૯૬૫

વર્ષ :- ૪ :

: અંક - ૫ :

ઓગસ્ટ : ૧૯૬૫

અનુક્રમણિકા

૧૨૬ અહંકારનો પાદો...	ગુરુદયાલ મહિલકજી
૧૩૦ પરિશ્રમણ...	'આશુતોષ'
૧૩૫ જય જયકાર...	સુરેશ
૧૩૭ નિકામ ઓસિયો...	કનેયાલાલ જાણાણી
૧૪૦ સંત નંદી...	દલપતસાઈ શીખાણી
૧૪૧ મુંઝવણ અને આભિશિ...	યુચુક ગુજરીવાલા
૧૪૨ એ ન ચાહે ..	રતિભાઈ ગોંધિયા
૧૪૪ ભગવાનના દર્શન કરો...	પં. સાતવળેકરજી
૧૪૫ રવીન્દ્રનાથ એક કેળવણીકાર ..	નગીનદાસ પાટેજ
૧૪૮ મતિમાન પ્રવાહ ..	રવીન્દ્રનાથ કાકુર
૧૪૯ અનન્યો પ્રજાપ...	મહુખનાથ વૈદ્ય
૧૫૦ ધરખ...	યુચુક ગુજરીવાલા
૧૫૧ સવારે હાડકવાણુ...	કાંતિલાલ સાવ
૧૫૧ નનમાં વેણુ...	'સિવપ્રકાશ'
૧૫૮ હરિનામસિંહ...	કાંતિલાલ શાહ

સંપાદક નવીન મણી

સૂચના

(આહવાને)

દર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટલ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક સિલિકમાં હશે તો મોકલાયો.

મને તે મોકલે આહક થઈ શકાય છે.

* * *

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો એ તે ઘેખોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

*

(ઘેખોને)

- 'વેખુવજન'માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો ઘેખામાં આવે છે.

લખાણ સાક, મોસિક, તાન્ય હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કાગળની એક બાજુ શાહીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ વ્યેલી સામગ્રીની ઓફીસની સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી મોકલાય છે.

લેવાજમ

દેશમાં (વરસનું) છ રૂપિયા

પરદેશમાં બાર સિલિંગ.

વેખુવજન, રૂપાચતન, ગિરિવત્સેડી

ભૂનામદે

ફોન નં. ૮૮

પ્રકાશક અને મુદ્રક: ધીરેન ગાંધી રૂપાવન ગુણલાલ જૂનાગઢ

અહંકારનો પડદો

શુભદયાલ મનિવંશી

ગરીબ લોકો તો હમેશા આપણી વચ્ચે છે જ, એવું એક વચન એક ધર્મપુસ્તકમાં છે, તેથી ગરીબ લોકો તરફ આપણી કંઈ દ્રવ્ય હોવી જ જોઈએ. આમ તો બધા તરફ આપણી એક વિશેષ દ્રવ્ય છે, અને તે છે સર્વને પ્રેમ કરવો. પણ ગરીબ લોકો પ્રત્યે ધણી વાર જાણ્યે અજાણ્યે માણસનો પ્રેમ સહજ અને સરળ હોતો નથી.

એમ તો હરિદ્રની સેવા એ પ્રભુમેવા કહેવાય છે પણ હરિદ્રમાં દેવ કેટલા સમાજ સેવકો જોઈ શકે છે? ગાંધીજી જેવી કોઈક જ વિરત વ્યક્તિ હરિદ્રમાં નારાયણના દર્શન કરી શકે છે હરિદ્રની સેવામાં દેવની આશ્રયના સમાન આનંદ અને શાંતિ અનુભવી શકે છે એવું કારણ કદાચ એક જ હોઈ શકે છે, અર્થાત્, માણસનો અહંકાર!

અહંકાર એક જાનનું આવરણ છે જે પ્રભુના મુખને ઢાંકી તો દે જ છે પણ આત્મા જીવર પણ એક જાનનો પડદો ના મી દે છે જેથી માણસ પ્રભુને જોઈ શકતો નથી. પ્રભુ પદ્મનગીન છે અને માણસ પણ પદ્મનગીન છે પરંતુ બંને જુદી જુદી રીતે માણસનો પડદો - અહંકાર માણસને એટલે આચરી લે છે કે તે પ્રભુને જોઈ જ શકતો નથી જનાર પ્રભુનું 'અહંકાર' તો એવું સૂક્ષ્મ છે કે તે પોતે પડદાની પાછળ એવી રીતે છુપાઈ જાય છે કે તે દરેક માણસને જોઈ શકે છે, પણ દરેક માણસ એને જોઈ શકતો નથી.

મમાજ સેવકોને વાર-નાર અમ કહેતા સાહુજીએ છાએ કે, તેમની વરસો સુધીની સેવા સફળ નથી થતી એવું એક કારણ એ હોઈ શકે કે તેમની સેવા પાછળ હજી સુધી અહંકારનો ભાવ છે એ અહંકાર ભાવવશ થઈ તેઓ જે વ્યક્તિની મેવા કરી હોય તેના સમઘમા કહેયો, 'મેં અમુક માણસને મદદ કરી' તેઓ જુની જાય છે કે દરેક દુખી, દર્દી માણસનો સાચો મદદગાર તો પ્રભુ જ છે આપણે તો કેવળ એવા લોકોની મેવાના નિમિત્ત રૂપ જ છીએ.

જે દિવસે આપણી સેવામાંથી અહંકારનો ભાવ ઓછો થઈ જશે તે દિવસે આપણા નમસ્કાર પ્રભુને અને પ્રભુના આરા ગરીબ લોકોને સાચા નિવડશે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

જૂતાન

જૂતાનના યુવન રાજની ઇચ્છે દેશી વાંચ્યુક તાજેતરમાં જ એક હવાસના કાવતરાને બોગ ખની જતાં સહેજે ખચી ગયા. ચૌદ માસ પૂર્વે જ જૂતાનના વડા પ્રધાનનું 'જૂન થયું હતું' દિવાલપત્રી ગિરિમાળામાં આવેલું આ નાનકડું રાજ્ય ભારત પ્રત્યે કુણી હા ધી ધસાવે છે, અને એટલા ખાતર તેના બીજા પડોશી ચીનને ખચીને બોગ ખની રહ્યું છે. ટેકેકાણે બળવાઓ અને સત્તા પતટા કરાવવામાં ચીનની મેલી રીત રહ્યો ધાડું કામ પાર પાડી શકે છે. જૂતાન ચીનને ગાંઠનું નથી એ વાત માથેને આખના કણાની જેમ ખૂંચે છે એટલે જૂતાન મરણી તથા અશાંતિ જગાડીને પથ, ભારત વિરુદ્ધ વાતાવરણ જૂતાનમાં ઘણુ આવે તો ચીની ખિરાદરને બહુ જ ઝમે દેખીતી રીતે જ આ પ્રશ્ન પરત્વે આપણી સરકાર સજાગ તો છે જ પ્રશ્ન હવે મદદ કરનાર છે, અને ચીનની વિરુદ્ધ મદદ કરવી એટલે શું? તે આપણે વિએટનામમાં પ્રશ્નથી જાણી લેવું થશે. બાળત જેમ તાકીદની છે, તેમ જીવર પથ એટલી જ છે.

શી કાનુનો

યુજરાત રાજ્યના નવા રાજ્યપાલ શ્રી. નિત્યા નંદ કાનુનો આમ કાંઈ અજાણ્યા નથી તેઓ આંતરની રાજધાનીમાં મહાદર રહ્યા છે અને સારે દેશ તેમને ઓળખે છે વળી કેન્દ્રમાં રહીને તેમણે વેપાર, ઉદ્યોગ, વાણિજ્ય, નાગરિક હક્કપત્ર એમ ઘણા ખાતા સંભાળ્યા છે મધ્યમાંથી ઉઠેરમાં તેમને રસ છે તેઓ સારા તરૈયા છે અને રાજકીયજીના નીરમાં અત્યારસુધી અજાણ્ય તર્વા કહ્યું છે યુજરાત તેમજ રાજ્યપાનપદ તેમને માટે નવાહરે પરતુ યુવન જટલી રૂઝાઈ અને કાર્યક્રમિ ધરાવતા આપણા નવા રાજ્યપાલની સક્રિયો અમદાવાદમાં દીપી જાહેરે તેમાં શકા નથી.

દાનાંગ

દક્ષિણ વિએટનામમાં જે જંગી યુદ્ધ મથક અમેરિકાએ ઝેલુ કહ્યું છે અને જેના જવાબ માટે રાફાળી તૈયારીઓ ખરી કરવામાં આવી છે તે દા નાંગની પાદરમાં ત્રીસ હજાર ક્યુમિક મીટર પેટ્રોલ તેલના ડેપો ઉપર વિએટકોંગ ગેરીતાઓની મરણિયા દુકાડીએ સફળ દુમથો કરી બતાવ્યો. ન એડી સકાય તેડી કાઢાળી તારમાં તેઓ ધુસ્યા અને નવ તોની મ દુકાડીએ આગ ચાપી અડીથી લગાવક બોમ્બરોને તેલ પુરવઠો પુરા પડાય છે. આ ધુસણપોરીમાં થયેન ઝપાઝામીમાં બન્ને પક્ષે મારી ખુરારી થઈ છે. લોરાના અણુ આવવાનો અમેરિકી પુરુષાથ દીધો પડ્યો નથી

વનિતાનું વજન

સડાચાર મણુની કાયા કડી છે તે પુરુષની કે સ્ત્રીની? આપર કોઈ પરોપકારો વચીન ઇવડો તૈયાર હોય તો અમેરિકની મદિલા પોનીસ રાહ જુએ છે જ્યાં વિશેષ વજનને કારણે દમ મદિલા પોનીસોને છૂટી કરવામાં આવી છે. જો કે વજન બદલાવા માટે તેમને ૮ માસના યુવત આપવામાં આવી હતી. તેમનું વજન નહીં કરેલ મર્યાદા કરતા ૫૦ પૌન્ડ વધારે હતું વજન ન થતે તેમાં તેમને શુ વાકે? રહીસીને કહેવાતુ મન થઈ આવે છે કે જો તેમણે ૭ માસ ભારતમાં ગાળ્યા હોત, તો અડીના ખોરાક અને વાતાવરણથી જરૂર તેમનું વજન ઘટી ગત વળી અડીના અનુમતે લગીને ખજુ વડ કમાચી થઈ રાજી હોત મીચુ કાંઈ નહી, ખજુ ઉપરઉપરી સુચાકસી ન બધ ગયેરી, પોપ જીના અમાવે વક્ષિમી પેટે કૃષ અને મરવાવાકે દિવસો પસાર કરતી ભારતથી મદિલાઓના દર્શન તેમને એવેન કરી મૂકી હોત, અને તેમનું વધ રાનુ લોહી અને ચરમી અનુક્રમ્માંથી બળોને થઈ ગત!

૬મક દિશ્તી

સમરિનની શોધયા ભારત ઘણા સમયથી શકા મારે છે અને રશિયા પાસેથી મેગવવા હવે તેનાર થયું છે આની સામે પશ્ચિમી રાજ્યો નારાજ બનકત કરી રહ્યા છે. પરંતુ વિશેષ સમય યુગલવો હવે પોસાય તેમ નથી. ભારત જેવડે વિશાળ સાગર કંઈ હોય અને તેની પાસે ૬મક દિશ્તી હજુ સુધી ન હોય તે સંરક્ષણની દ્રષ્ટિએ નામોશી બહુ મથુભાન્ડોનેશિયા અમુક ટાપુઓ ઉપર દાવો કરી રહ્યું છે સિનેનમા નોકા મથક મેગવવા ચીન ધમપણા કરી રહ્યું છે માનવી દાણુને આઝાદી મળી તેની સાથે જ ચીનના માઓએ પ્રયુથ ગોળિ આરબી છે અને ત્યાં જો પગલે જમાવી શકાય તો ભારતની છતી સામે હિંદી સમુદ્રમાં મને ત્યારે નિશાન તાકી શકાય. આ બધા સદમ્માં આપણી જરિયાત તાકીદની છે.

અનોખા માદરશ

માદરશનો અર્થ હિંમત્તમા કરીએ તો એક નિર્દોષ, નિરપદવી પ્રાણી તરીકે યામ. પરંતુ તારાસીગની આગળ આ વિશેષજી મૂકવાથી, ભારતની ત્રણ સુઝગ વ્યક્તિઓમાની એક બને છે બીજાને જણુ છે મુજરાતના કન્દુયાયા અને મરસાના ચક્રની રાજાજી. આ ત્રિપુટી ધારે ત્યારે ધમસાણુ મચાવી શકે છે. ૨૪ ફેરો માદરશના સમોવડિયા હતા અને તેમની સામે મેદાનમા જીતરી શકના. તારાસીગના હેડના ઉચ્ચારણુ તદ્દરસ્ત તો નથી જ તરળોપાય તરીકે હજુ પણ તેઓ શીખ અમુદના અને પાકિસ્તાનને ગણે છે એ દુખદ છે. માદરશ એમ નામે છે કે હવે પત્તમમા ડાહ સિદ નથી તેથી તેમની મર્ નાઓથી સૌના હ વ બેમવા માડમે. શાસ્ત્રીજગ રાપવાયાથી તેમને મ ટેશુ નીકળમે તેકહા શકાય નહીં.

વીણા મધુર કણુમોહા !

સિદહજુ દૂધ મુરજુપાત્રમા જ રહી શકે અને સિદહજુ જન્મુ જ તેને પચાવી શકે જમાનો એવો અવનો જન્મ છે કે જની કહેવતો હવે બદલરી પડશે. કેમકે ગોરી અને બેંટરીજુ દૂધ પીધા પછી એમ જાગેજ કવી શકામે કે 'શ્તલો મયેડા જેવો

છે !' અથવા 'જેંટના અઢારે વાકા !' તેથી નમુશુ તો કહેવાછએ વળી જેનુ દૂધ પીતા હોઈએ તેના અશો પીનારમા આવે જ ગદમની જેમ લનકારવાનો અવારનવાર હિમળકા યદ આવે અથવા માળવામા જર્નને વમવાનુ મન કે વગી રેતીમા મોટી ડાફે બરીને દેડવાનુ મન થાય તો નતાજ પામવાનુ નથી સુઝા રજમા મીવી વીરડી જેવા સમાચાર પણ સાપડે છે અને સગીતના મૂરની મદદથી દૂધનુ ઉત્પાદન વધારી શકાય તો ઉપરોક્ત જાનવરના દૂધનો ઉપયોગ પાછો ફેની શકામે. શ્રી લલાનદ રેડોએ, અખનરા તેમજ પ્રયોગને આધારે કહ્યું છે કે દોહવાના સમય વખતે રેડોએ પ્ર મ ઉપર વીણુ, બ મગી, અને વેક્ટરશરી સુતિના લખનો સાલમી, ગાય અને બેસોએ પોતાના આચગમાથી વધારે દૂધ આપુ છે સગીતની અસર વનરપતિ અને છેડ ઉપર તો યાય છે પરંતુ ચોપમા પનુ ઉપર થમનો વૈજ્ઞાનિક દામનો પહેવરડેનો છે નિવિધ ભારતીના સગીતથી જેટલો આનંદ ભરતના નાગરિકને યાય છે તેથી વિગેય વીણુના મૂરથી પશુને યાય છે અને દૂધ મળવાની માત્રા તેનાથી વધવી હોય તો મજનૈયાઓનો આપણે તા તોડી નથી.

જયપ્રકાશ

શ્રી. જયપ્રકાશ નારાયણુને ચાનુ વર્ષે મેગસાયસે એવોડ અર્પણુ થયો છે. આ સર્વોચ્ચ નેતા રચના-ત્મક કાવકર તરીકે જાણીત છે. વળી તેમના વિચારો મૌલિક તેમજ રવન હોવા ઉપરાંત ચાનુ પ્રવાહથી બિન રિચરસરણી રજૂ કરવા તેમજે હમેશા હિંમત દાખવી છે કેશ્મીર અને નાગ બૂમિતા પ્રકો ઉપર મુરેદ અને સધાધનને આમ રીકારવા તેમને દયાજુ કહ્યું જ છે બૂન અગ વળમા વિનાનાજને તેમના જેટલો સકકાર બીજા જાન એક વ્યક્તિએ આપો નથી. જયપ્રકાશજુ જુગી રીતે જ વિચારે છે, જોને છે અને આચરે છે. ચીનના ત્રાસવાદ અને દમનસામે તિમેટના યોદ્ધાના દૂખને પણ તેમજે વાચા આપી છે તેમના અનુવાદીઓ ઓછા છે. તેમના વિચારોને મોધ તાકિક રીતે હરાવી શકુ નથી.

પૂછશે મા !

આકાશાસર બસખના અર્થશાસ્ત્રીઓને પણ મહાત કરી શકે છે અને આપણી એક પગી એક આત્મી વિરાટકાય યોજનાઓમાં આકાશ ઉપર જ બંધી રમત છે દુનિયા પાત જેમણે ઉપર વાગી છે તેમને છડા વિરે કુટિલ થવાનું જ. ઈડા આપણને મરઘા-મતકા પાસેની મગે છે આ પગીઓને ખોરાક માટે મકાઈ આપ છે રિથ અન્ન યોજના તો બારતને વીસ હજાર ટન મકાઈ, મરઘા ઉઠેર કેન્દ્ર માટે બહારથી મગશે ઈડાનો અત્યારનો વપરાશ વાર્ષિક આશાદીઠ દસનો છે ચોથી યોજનામાં તે ધારીને પચાસ સુતી હર્ડ જરાનું લગાક છે આને માટે રૂપ કરોડ મરઘ-મતકા ભેષ્ય છે અને તેમને ચણ માટે એક કરોડ ટન અનાજ ભેષ્ય છે તેમાંથી ૫૦ ટકા મકાઈ અને બાકીના ૫૦ ટકા બીજા અળ આને હવે ભે આ પગીઓને પિજર-ગૃહમાં રોતસર રાખવામાં આવે તો તેમની ચરકનો ખાતરમાં ઉપયોગ થઈ શકે અદાજ એવો છે કે પચીસ કરોડ પક્ષીઓ વાર્ષિક ૬૦ લાખ ટન મરક આપી શકે આ ખાતરન ઉપયોગથી એકર દીઠ ચોણી ટન વધુ અનાજ ઉતરે ખાતરના ઉપયોગથી જ વિશે ચણ પળ મગી રહેશે અને ખોટ પ્રાઈ જશે આ મધી આકાશની કરામત છે ઝાંઝાંએ પ્રભ પૂજવાનો નથી !

વાસાસિ છળાંનિ

યુગમળે કરીને આદતો પપુ બદલાતી હશે અને રીતરસમ માનવી તેમજ જીવજગ્ગ અખત્યાર કરતા હશે ગીતાના પેલા યોગકમાં કહ્યું છે તેમ જના વરનો ફેફાને નવા ધારણ કરે છે આ યાદ કરવાનું સકારણ છે તાજેતરના સમુદ્રકાંઠે એક કૂતરાએ માછળીને પકડી, પછુ તે સામેથી કૂતરાને ગમે બાગી પડી અને પાખીમાં લઈ ગઈ અને નાસી છૂગી સાહજોતમાં વિધવા બનેલી એક નારીએ, હાથમાં સાંપને પકડી પોતાના બે બનેલી તથા એક નવું દંતે કરકારીને પૂરા કરી નાખ્યા રમણી બ્યારે રોળે મડે છે ત્યારે અનળા મગી રણચક્રી બની શકે છે તે આમાંથી બહુવા મગે છે મરનારનો શુ વાક હશે

તે બહુવા મળવું નથી પણ ચોતે વિધવા મની તેનું તેનું દુખ હવુ. સાન્સક્રાન્સિયો રાખવા લીમા શહેરમાં મેવર બાનોમએ હાકાની સાથે દની-માછ થઈ તેમાં નાક કરડી ખાધું એક મેવર દરમળનો માનવી આમ કરે તેથી પણ નસાઈ તો લાગે જ. આ બધા કિસ્સાઓ બુદ્ધે બુદ્ધકેમણે અનગ અનગ બન્યા છે અને તેથી જ માનવને કારણ છે કે આદતો બદલાતી બધ છે !

મારફિલ દીડો

યુગોર્તોવિયાના પ્રમુખ દીડો એક બહુ મી સત્યપુરુષ છે તેમની નીનિરીતિના અબારી પશુ તેમનો તામ લઈ શક્યા નથી તેઓ કર્ન ઝાવણીમાં છે તે નકકી કરવાનું અમેરિકા તથા રશિયા બન્ને માટે અનુ બન્યું છે તપ્પરો તરફનો તેમનો પ્રેમ અને મમતા બધી કાંઈ એક રમત જમાવે છે પડિન નહેરું તરફ તેમને અસધારણ માન હતું તાજેતરમાં શાસ્ત્રીજ બેલબ્રેક મવા ત્યારે નહેરુજના અનુમાણી તરીકે તેમને અસાધારણ ગણાય તેમનું માન આપ્યું એમનું જ નહીં પણ વણ દિવસના પ્રવાસમાં બધે જ તેમની સાથે રવાા અને પ્રમુખે બને બધે ફેરવ્યા દીડો રવતત્ર વિચારના રાજપુરુષ છે મહાસત્તાઓ તરફ તેમને સુખ હશે એમ લાગે છે તટસ્થ પરિદેમાં પણ તેઓ કળો જ રસ લે છે અને નેતાગીરી પણ રીકારે છે નસર સાથે તેપને ખાસ બાઈમધી છે આપણા રાષ્ટ્રપતિ પણ અવતે મહિને યુગોર્તોવિયા જવાના છે અન તેમણે પણ બારત આવવાનું રીકારું છે

બીજો વિક્રમ

મર્જીમાં રહેન બાળકને રક્તદાન આપવાનો પ્રસ મ સુ બંધમાં નોધાયા પગી એવેજમીને વિક્રમ યુ મળતી કેમ એમ હોસપીટલમાંથી મહાર પડે છે આ કિસ્સામાં, એક દરદીન લીવર કામ કરતુ અટકી પડતા તે બેમાન થઈ ગયેલ તરન મૃત્યુ પામેના એક માણસનું લીવર આ દરદીને દાખન કરાયુ અને તે જ્ઞાનમાં આવ્યો સ્વચ્છિયાની બાળતમાં મારતના ડોક્ટરો અને સર્જનો દુનિયામાં બોખસનું રથાન લઈ

શકે તેમ છે તેની પ્રતીતિ આનાથી મળી રહે છે. આપણે ત્યાં મંજીશન બોર્ડેજી ટેટલું થયું નથી અને તેને માટે સમગ્રડો પણ નથી. તખીમી હોતે ભારતમાં વિચાર શક્યતાઓ છે.

કુર્યાત સદા મંગલમ્

ગયા વર્ષના નવેમ્બર માસની ૨૮મી તારીખે મંગળ ગ્રહ તરફ અમેરિકાએ મરીનર-૪ રવાના કરેલું તે વાન સૌ ભૂમી જવા આગ્યા ત્યારે જ તેના વિશે સાંપડતા છેલ્લા સમાચારથી મંગળ વિશે કુલૂકન જામન થયું છે. આ હ માસના ગાળામાં, મરીનર-૪ સાક્ષાત્તરીશ કરોડ માઈલની મુમકરી પૂરી કરી, મંગળની સપાટીથી થાંચ હજાર માઈન દૂર-અને નજીકમાં નજીક પડોચી ગયેલ છે અને વીશેક નેટરી તરતીરે ખેંચવાની કામગીરી સફળતા પૂર્વક મળતી, પૃથ્વી તરફ આવી રહેલ છે. અમેરિકા અને રશિયાએ અત્યાર સુધીમાં જે સિદ્ધિઓ મેળવી છે, તેમાં મંગળનું સંશોધન અદ્વિતીય બની રહેશે. આ મહ વસુને નડે છે. અને તેના ઉપચાર વિધિ કરાવવા પડે છે. મરીનર-૪ ઉપર મંગળને નિર્દોષ સામીત કરવાની જવાબદારી આવી પડી છે. ૧૯૭૦ સુધીમાં, મંગળ ઉપર માનવી વિનાનું અવકાશયાન મોકલી, તેની સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવાની અમેરિકાની અભિનાયા છે.

અગીને બેકેં તેા

વેત્રજીનાના ભાષ્યથી માસેકો મો-ટીરફ, તમારી માથે જે વીતી તે માટે સારી દુનિયાને હમદની છે. હંદયશયથી તમારું અવકાન થયું છે માની, અતિ મર્યાદા માટે, તમારા દેહને કોડીનમા નાખી, સત્ જવાતા હતા ત્યારે ધમપળડા કરી, તમે ડાણીઓને આશ્રમમાં ગરકાવ કરી દીધા. સંભવ છે કે તમારો આત્મા જ્ઞાંતકની મુમકરી કરી, ફરીથી પાઝે ફર્યો હોય. તમારી સમાધિને મૃત્યુ ગણવાની જૂન જ્યેજૂ કરી છે તે માર્ગપાત્ર છે. અમરે ત્યાં એક કવિએ ગાયું છે 'જમીને બેકેં તેા જમનદોસે નહીં, જંધમાં અટપટા ભોગ ખાસે.' આ કવિ ધને ચોની હને. ન્યારે નમે મોગી ડા-તમને બન્નેને જે અનુમત લાગ્યો છે તે અણમોત છે. મમદૂતોને છેતરીને ખૂનોક ઉપર ન્યારે પાછા ફર્યા છે, ત્યારે મૃત્યુનો

અનુભવ કેવો હોય તે બજાવા સૌ આતુર છે અને તમે લખી શકો તો, ટંકચાળ તમારી બની રહેશે. સર્ગાપુર

મયેઝિયન ફેરેશનમાંથી સિંગાપુરના ટાપુએ છેડા ફાટીને રતતંત્રતા પોકારી છે. ૨૦ લાખની વસતી ધરાવતા આ ટાપુમાં મોટા ભાગ ચીનાઓનો છે. સિંગાપુરનો ઇતિહાસ રોમાંચક રહ્યો છે અને ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને કારણે અગ્નિ-એશિયામાં, મુનટમણિ પેડે તેનું મહત્ત્વ સર્વોચ્ચ રહ્યું છે. અહીં બ્રિટિશ નૌકામથક છે, ૫૦ હજાર બ્રિટિશ મૈનિકા જમાવનાળીને પડતા છે અને લાણીખરો આર્થિક ભોજ બ્રિટન વહન કરે છે મયેશિના નંધમાં સિંગાપુર, સાસવાક અને બોર્નિયો એ ત્રણ મહત્ત્વના ટાપુઓ હતા તેવાથી હવે બે રહ્યા છે. હવે તો તે રતંત્ર થયું છે અને ભાવિમાં શું છપાયું છે તે કોઇ કહી શકે નહીં. ઇન્ડોનેશિયા તેને પોતાની પાખમાં સમાવી લેતા બહુ જ કરી છૂટશે, અત્યારે મળતા નિર્દેશો બહુ જ વહેતા છે. ચીનનું જોર ત્યાં વધી જાય તો ભારત માટે નોકદળનો કાયદો બની રહેશે, વધુ નાનુક રિયનિ મનાવાની છે. તેની જાનીપર પિરતોલ તાકતારાઓની વધી રહી છે.

પાક પહેલેા

ચીનની આળખોથીમાની સદુ પડેલો પાક ચીનીને અમમમા મૂની બનાવીને, મોગન ગુરુ-તરીજુ કહ્યું છે-પાકિસ્તાનના અપુષળાને આવા આદર્શ શિખને વડુ જ્ઞાન આપણામ વધો નથી-તે પચાવી જનજી છે તેથી જનજીદારી તેજે જમનને બતાવી આપી છે. વળી એકમ જીજી ૩૨૦ કગરની મંનજીઓ માટે તખ્તો રચાય છે, સુદ કેંગોની શોખળી ધાન છે તો તેજ વળને બીજી તરફ. છતાં વેપારી મૈનિકાને કારમીરમા ઘૂમણી દેવામા આવે છે! સુદ વિરામ સરકક પર મુનોદળના વડા જાન નીખો કહે છે કે તેમનું કામ સજ્જત મનિકાને અટકાવવાનું છે-સાદા વેપારી નામરિકાની અવરજવર તો થમ શકે છે, બે ત્રણ હજાર મુનહિદો ઘૂમી ગયા છે કાંઈ સડેવાળી સાફ નહીં થાય અને જે ઘૂમી આવે તો દેખીતી રીતે જ

પરિસ્થિતિ નિર્માણ થાય એક તરફ સરહદનું રક્ષણ અને બીજી તરફ ધૂસણખોરા પશુ લક્ષ રોગી રાખે ગેરીલા યુદ્ધની તરફનો આપણે પણ શીખવી પડશે

ખરી વાત એ છે કે ભારતે પ્રગતિનેા પથ સ્વીકાર્યો છે- તેની યોગ્યતાઓ આગળ ધવી રહી છે અને સરક્ષણ સહિત દરેક બામતમા સ્નાતલબી થવાની તેની મુરાદ છે એટલે નિરાતલનેા દમ કથારે પશુ ખેતી ન શકે તે ભેવા ચીન તથા પાકિસ્તાન કટિબદ્ધ થયા છે આજે શુ-કથારેય પશુ ભારતને ચિતામુકત રહેવા દેવાની આ બે પાડોશીઓની કબજા નથી

કાળનેા ધોડા

અશ્વમેધયજ્ઞના ધોડાને પશુ ઠપાં આવે એવી કારકિદાં સુબળના કાના ધોડાનીની બની રહી ૧૮૭૫ની સાલથી તેના જીવનની શરૂઆત ગણીએ તો એક સેકામા દશકા જેટલુ ઝોણુ તેનુ આયુષ્ય! અને સુબળગરાએનુ ફેલું વિસ્તારમા પ્રિત સકેત સ્થાન! બસમા જનારાઓ કાલ ધોડાની જ ટિકિટ ફાડે! ધોડાની જાનમા કોઇ ચત અશ્વ તેનો પ્રતિસ્પર્ધી, એક સેકા સુધીમા નીવડી શક્યો નહીં! ભારતનેા ઇતિહાસ-ચુનામીથી ઓડીને આઝાદી સુધીના આ કાળા ધોડાએ જોયો છે કંઈક સમયો તેણે ભેદ નાખ્યા અને પોતાની રચાનભરી અદા પેઠે હ મેશા સરકી જતા મહાકાળના કાગળ સરવા કાન કરીને તેણે સભજ્યા છે પોતાના શિવ તરફ કનાકારોને આકર્ષાં શખ્યા છે પીરપર રાજકુમારોને ધૂમાળી અવધા છે સુબળના દિવસના રમ અને વાંત્રીઓની રગત તેણે સુપચાપ નિહાળી છે આઝાદી પછી પશુ પ્રજાની આબોમા અસુ ભેવા છે તે માન કળા ધોડા નથી રહ્યો કાળની એ ધણી તેણે ભેલ-સમજ છે સમાજવાદી સમાજ રચનામા પ્રજાને શેટલાનું મહત્વ છે ધોડાની રેલ અાલવુ નથી એટલું જ્ઞાન તેને અવશ્ય લાગ્યુ છે અને તથી જ એક રાત્રિના અધકારમા તેણે શુપચુપ સમદરથાનનો આશરો લઈ લીધો છે પોતાનેા પ્રિય કાગો ધોડો હવે તેની અસન જગ્યાએ ભેવા નહીં મગે તેનો સુબળપ્રસાને અફસોસ છે!

વાનર વંશ ૪

રખે કોઈ ખૂન કરી બેમે કે માનવીના બ પદાદા તેની હનરમી પેડીએ વાનર નડોતા, તો જનામ તૈનાર છે! કનગામા દામ બાકુ વધાડુ, સગાવો બસને તથા દામને! કીમા વધારો કયાં તો કળી દો પટલાને બધ! પરીક્ષામા વધારે કેમ નપામ કયાં કરો હોગી દેરાળાદમ! અને ઝાઝા બધુ બેગા થાય, મેટા સધ થાય તેનો ખ્યાલ લેડોને કવાઈ આવે તો પછી ભેલ દો ઇન્ટેર! રાઉના પ્રશ્નો ગમે તેટલા હેય હને વિકુ હોય અ કમજનો સામનો કરવાનો હોય, ખાવા ધાન ન હોય, કટોકડીનો પતન કુકાતો હોન આ બધુ તો રાજનુ થ્યુ! થોડાક અઘીતરાવે! ન કરીએ અને સાવ અભીર યદને બેગીએ તો શુ ૧૫દેલી દિવામથુ થોડુ મળી જવાનુ હતુ કે જરીક અમથા, વાદરા લાઇની જેમ બે કેકડા મારી લઇએ તો શુ, ભાવાના પ્રશ્નો તોડ રોડો જ અભેરાઇએથી હેડે પવાનો હતો! શુજરાતના એક કવિએ માથુ છે કે હુ માનવી મ ૧૫ બનુ તો લકુ પશુ પ્રથમ વાનર તો મની જુઓ! કાંઇ સહેલુ નથી વનમા રહેલુ કદમ્બ અને પદડા ખાવા સપૂજાં આદ સક, શાકાહારી અને નિભનદમ્બ મરન રામચદ્રએ અમરતા ભક્ત કયો દુગે!

અધપગોનો આનંદ

આઝાદીપરનો ઉમમ અને ઉત્તેજાડ મોગ સહે શોમા વિશેષ દિવિયોચર થાય છે તેનુ કારણ જનસમુ ૧૫નુ પ્રમાણુ તો ખરુ જ મુ મધ જેવા સહેરમા કંઈ મથા રહે નહીં તો પશુ ૧૫મી ઝોમરુની આ વખતે ઉજવણી થઈ તેમા જીડીને આખે વળચી અમીયામ મુનિસિપલ શાળાના પચાસ જેટલા અપ! આગેકોએ મનેર જન કાલે કમમા દશવેલી દિનચરની આમા હંબળા તારને અણુણાવી મૂકે તવી આગી કરુણતા ૧૫૧૫મમા હની અને તે આ બાગકોની અપચત બીડુ કાંઈ નહીં ધોડીના ટેકે જિશ્ન રહીને કે ચાનીને ૫૫૫૫૫૫મી ઝોમરુને અજલિ અપતી હોય ત્યારે દેખીતી રીતે જ સાખનરના અને સમગ્ર શહેરી ઝોની આખમા શરમની પીડી અવરય રીતે ફરી રહી હોય અને પૂજી હોય, તમારો શોગ શુ!

“ ખુશી છે ખૂબ કે જગમાં અમારું નામ નથી ;

અમે તો એના છીએ, ના, 'નમક હરામ નથી.' ” (મકરન્દ દવે)

ડુંગરની ટોચ ઉપર સંત ક્રૅન્સિસના અનુયાયીઓએ બાંધેલ મઠ છે. તેને લક્ષ્યમાં રાખી એક વૃદ્ધ પુરુષ વાંકી ચૂંકી પગ કેડી પર થઈ ઉપર ચડી રહ્યો છે. સૂર્યપ્રકાશમાં લીલોતરી સભર ડુંગર, અળહળતો પ્રવેત મઠ, નીચે પથરાયેલ નીલવર્ણી ખેતરો અને તે વચ્ચે થઇ કિલ્લોલતું જતું ઝરણું આહલ હક છે. પણ આ વૃદ્ધ પુરુષ પર તેની કશી અસર પડતી હોય તેમ જણાતું નથી. તેણે શરીર લાંગી પડેલ છે, આંખની જ્યોતિ પણ અંખી પડી હોય તેમ જણાય છે. ગણીને પગલાં પાડતો હોય તેમ તે આગળ ને આગળ, ઉપર ને ઉપર જઈ રહ્યો છે. તેના હોઠ ફફડે છે, પણ કશી વાણી નીકળતી નથી તે થાક ખાવા ઊલો રહે છે ત્યારે ચારે તરફ નજર કરે છે, પણ કોઈ દૃશ્ય તેની આંખ દ્વારા અંતરમાં ઊતરતું નથી. તે દીર્ઘ નિઃસાસા નાખતો ફરી આગળ પગલાં માંડે છે.

તેના હૃદયમાં એક જ નામની રટણ છે. તે નામ છે બર્નાર્ડો. ઉપર નજર કરતાં જે હવે તાલન કપટ દેખાય છે તે અલ્પતા મઠનો તે અધિપતિ છે. અધિપતિ તો કેમ કહી શકાય ? સંત ક્રૅન્સિસના અનુયાયીઓમાં આધિપત્યની ભાવનાનો અભાવ હતો તે સમયનો તે સતનો પ્રિય શિષ્ય, પરિનાજકની જિંદગી વિતાવી મઠમાં રિયર થયેલ છે. ગત વાતના સ્મરણને ટેકે જીવનારની જેમ વૃદ્ધ પુરુષ બર્નાર્ડોના નામને આધારે ઉપર ને ઉપર ચડી રહ્યો છે. તેના મનમાં તુમુલ્લ ધમસાણ બનેલ છે કયાં સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી ખ્રિસ્તના આદેશ અનુસાર જીવવા મથનાર બર્નાર્ડો અને કયાં રોટી અને લગોટીના ભાગ માટે ઝગડનાર મઠાધીશો ? વૃદ્ધ પુરુષની આંખ આંધળી ઢબડળી બન્ય છે.

તે કેડી પર બેસી પડે છે. ફરી બર્નાર્ડોના નામનું સ્મરણ કરી માંડ શરીર સમાલતો ઉપર ચઢે છે. શ્રમની જીવતી બગતી પ્રતિમા જેવો આખરે મઠના દરવાજે પહોંચે છે.

થોડો સમય દરવાજાને અટકી તે વૃદ્ધ પુરુષ ઊલો રહે છે. મઠનું આંગણું સ્વચ્છ છે. કશીય સમૃદ્ધિસૂચક ચીજ વસ્તુ આંગણામાં નથી તે જોઇ બંધે કે તેના પગમાં જોર આવે છે, હૈયામાં તાકાત અને આંખોમાં તેજ. તે દરવાજા વટાવી આંગણામાં દાખલ થાય છે. ઉગમણી બાજુ ઓરડાની હારમાળા છે. ઓરડામાં નજર કરતાં ફરી તેનું હૈયું હરખાઇ જીંઠે છે. ગરીબાઇને સ્વેચ્છાથી વૈદ્યા સંઘનો મઠ જેવો હોવો જોઇએ તેવો જ આ મઠ છે. એક પાથરણું, કાંકતું જળપાત્ર અને ફૂલ, માળા અને બાઈબલના પુસ્તક સિવાય આ ઓરડામાં કશું નથી. કોઈ તેને રોકતું નથી, કોઈ તેને ટોકતું નથી. સહુ કોઈ તેના નિત્ય-પાઠમાં નિમગ્ન જણાય છે.

વૃદ્ધ પુરુષ એક પછી એક ઓરડામાં ડોકિયું કરતો જાય છે. તેના ચહેરા પર પ્રસન્નતા છે. શરીરોત્તર થાક પણ બંધે વિસારે પડ્યો છે. છેલ્લા ઓરડામાં ડોકિયું કરે છે ને જુવે છે કે બર્નાર્ડો ધ્યાનનિમગ્ન સ્થિતિમાં આંખો બંધ કરી માળા ફેરવી રહ્યો છે. ક્યારેક માળા ફરતી બંધ પડી જાય છે. અને તેના મુખ પર આનંદની આભા ફરી વળે છે. તે આભા ઓસરે છે કે ફરી માળા ફરવી શરૂ થાય છે. વૃદ્ધ પુરુષની આંખોમાં હુષ્કાંતો આંસુ આવે છે. તે હાથ પહોળા કરતો ઓરડામાં દાખલ થતાં કોમળ અવાજે કહે છે, “બર્નાર્ડો, મારા પ્રિય બર્નાર્ડો !” તેના અવાજની આરત કોમળતા આરપાર શું જીંઠે છે, પણ બર્નાર્ડોના દૃઢ

મુધી પહોની શકી હોય તેમ જણાવું નથી. બર્નાર્ડોની આખો બંધ છે, હાથની માળા ફરતી રહે છે. વૃદ્ધ પુરુષના હાથ હેઠા પડે છે. તે બર્નાર્ડોની નજીક જઈ ફરી કહે છે, “બર્નાર્ડો, મારા પ્રિય બર્નાર્ડો !” બર્નાર્ડોની આખો ખૂંચે છે, વૃદ્ધ પુરુષ સામું જુએ છે અને ફરી ઢળી બંધ છે હાથબાર ફરતી બંધ પડેલ માળા ફરી ફરના લાગે છે. વૃદ્ધ પુરુષના મુખ પર વિસ્મય મિશ્રિત દુઃખની ગાઢ રેખાઓ દોરાય છે ફરી આખોમા આસુ આવી બંધ છે પણ તે હર્ષના નથી, તીવ્ર, અતિ તીવ્ર વેદનાના છે એક જિંડો નિ સાક્ષી નાખી તે પાછો ફરે છે ચોરડાના દ્વાર પાસે જિલો રહી અદર નજર કરે છે તો બર્નાર્ડોના મુખ પર આનંદની આભા છે, માળા ફરતી બંધ થયેલ છે, પણ આખો તદ્દન બંધ છે વૃદ્ધ પુરુષને લાગે છે કે બર્નાર્ડો તેના તરફ દર્પિત કરવા પણ ખુશી નથી શ્રમના ચોટલા જેવો તે માડ પાછો વળે છે, જેમ તેમ ફરી મઠનું આગણુ વટાવે છે અને મઠના દરવાજાને અડેલી જિલો રહે છે તે આગણુ પ્રતિ નજર ફેરે છે તો આગણુ શૂન્ય ગચનના એક ભાગ જેવું લાગે છે, તદ્દન શાંત, સ્પંદન હીન, નિ સ્પૃહ

હવે તો ઘોર નિરાશા જ લાગે તેને બળ આપે છે જે પગફેડી પર તે માડ માડ એક એક પગપુ ગણતો ચડેવ છે તે પગફેડી પર તે ઝડપથી પગવા માટે છે તેનું કશું ક્ષેય નથી કયા જગુ છે તેની સૂઝ નથી, શું કરવું છે તેનું જ્ઞાન નથી શું કરે છે તેની પણ જાણે સજ્ઞા નથી આત્મ તગભગ અર્ધો હુગર તે જિતરી પડે છે અને ફરી થાકથી લોચપોચ થઈ તેની ઈચ્છા વિરૂદ્ધ બેગી પડે છે જાણે કે તેનાથી પરાણે બેગી પડાય છે તેના ફેફડા હોઠમાથી શબ્દો સરી પડે છે, “હે મારા પ્રભુ ! હે મારા એક માત્ર આધાર !” આ શબ્દો તે પોતે પણ સાંભળે છે અને જાણે વિસ્મયચકિત થઈ ચારે તરફ જુએ છે તેની આખમાથી આસુની ધારા વહે છે. તે ઘુંટણિયે પડે છે.

અને પરમ પિતાને પ્રાર્થના કરે છે. હવે તેના મુખ પર નથી હર્ષ, નથી વિપાદ, કેવળ સ્વચ્છતા છે

થોડી ઘણો સાત બેગી રહ્યા પછી તેને ફરી બર્નાર્ડો યાદ આવે છે. થાક ખાઈ નીચે જિતરી જવાના વિચારને આ યાદ હડાવી દે છે બર્નાર્ડોને મનોમન કરેલ અન્યાય બદલ માફી માગવી જોઈએ, તેમ નિશ્ચય કરવું તેનું મન ફરી અલ્પવર્ના મઠ તરફ દૃષ્ટિ કરે છે. તેને થાય છે કે આ મઠ તો પ્રભુનું ધામ ત્યાં આધિપત્ય કેવળ પરમ પિતાનું તે પરમ પિતાના પવિત્ર સાર્નિધ્યમા રહેવા ટાશિય કરવી એ જ માત્ર ધર્મ. ત્યારે તેની પોતાની હસ્તીની ગણના શું ? બર્નાર્ડો પરમ પિતાની હજૂરમાં હોય ત્યારે પોતાને ન આવકારે તેમાં અનોચિત્ય શું ? એજ પરમ પિતાના સાચા સત્તાને ઉચિત ગણાય તે વૃદ્ધ પુરુષના મુખ પર ગાલીચ છવાય છે, વધારે શાંતિ પથરાય છે.

“હે મારા વહાવા પ્રભુ ! હે મારા પરમ પિતા !” કહેતો તે ફરી જિલો યાય છે ફરી એક પછી એક પગપુ ગણતો તે ઉપર ચડે છે. પણ હવે તેના હૃદયમા બર્નાર્ડોના નામની રટણ નથી પરમ પિતાના નામની ધૂન ચાલે છે શરીરના શ્રમ સાથે જાણે તેને લેવા દેવા નથી સધના મઠાધીશોના અગડા વિસાદે પડયા છે માત્ર કલાક પર હૃદયને વક્રોવી રહેલી કાંઈ વાત તેને યાદ રહી નથી તે “હે નાથ ! હે દયાળુ ! હે કૃપાનિધાન” ના ઉદ્દગાર સાથે આગળ ધપે છે ફરી મઠના દરવાજા આવે છે હજી જ્યાં આગણુમા પગ મૂકે છે ત્યાં ચારે તરફથી મઠવાસીઓ દોડતા આવે છે, મોખરે છે બર્નાર્ડો બધા તેને સાદામ દરબત પ્રણામ કરે છે થોડી ઘણો બાદ સહુના મુખમાથી એક સાથે “સત ક્રાસિસનો જય જયકાર હો” નો પોકાર જોઈ છે વૃદ્ધ પુરુષ બેબાકજો થઈ બોલી જોડે છે, “ક્રાસિસ તો માટીનું પૂતળું છે, બોલો, પરમ પિતાનો જયજયકાર હો.” મઠનું આગણુ પરમ પિતાના જયજયકારથી ગાળ જોડે છે [અનુસંધાન પાન ૧૧૦]

નિષ્કામ એલિયો

એવાલાલ વાઘવાલ વાઘાણી

સૌરાષ્ટ્રમા આવેતુ નાનકડું ચરદરી ગામ આ ગામમા એક વાવેલા કુટુંબમા એક બાળક જન્મ્યો બાળકનુ નામ પાડયુ મોરાર

મોરાર પી નાની વયમા તેના પિતાનુ અવસાન થયુ મોરારના પિતાનુ અવસાન થના રળનાર કોઇ ન રહ્યુ એટલે ધરની સ્થિતિ કંદેડી બનવા લાગી થોડુ સમયગીતુ હતુ એ ધીરે ધીરે વેચીને મોરારની માતાએ માડમાડ ધર ચના પુ મોરારની માતા છેવટે લાચાર બનીને એકનાએક દીકરા મોરારને લઈને ભાઈને ઘેર સંજોશ્વરા આવી ને રહી

લાઇને ઘરે ડેટો સમય રહેલુ એ ચિન્તા મોરારની માતાને કારી ખાની હતી નપર આમ નાંચે ધરતી એરી હતી મા અને દીકરા પી સ્થિતિ મોરાર હતુ નાનો હતો કંઈ કામ કાજ કરી શકે એજો થયો પથુ ન હતો વળી કરમ કોળીના અને જાન રરમિયાની એરી સિરાતમા ગરાસતીરી પારકા કામ પથુ ન થાય મોરારની માનુ દેધુ કંકળી રથુ હતુ

મોરારના મામાને ત્યા ખાજિયાનો ભરવાક વીરમ અવારનવાર આવ્યા કરતો હતો વીરમને ત્યા રીક પ્રમાણમા માલ હતો વીરમ સુખી છુવ કનો વીરમને સંધુસ તો તરફ રીક ભાવના હતી વીરમ મોરાર અને તે પી માતા તરફ પડુ નાગમી રાખતો હતો

એક વખત તક મળી જતા મોરારની માતા વીરમ આગળ રડી પડી અને કડુ વીરા વીરમ તુ મારા મા જવડા ભાઈ જેવો છે અદિ બાઇ પથુ મને અને મેરારને ખૂબ સાચવે છે પરંતુ અમારા બન્નેનો માર એના ઉપર કયા સુધી રાખવો ? મોરાર હવે મોટો થયો છે પછી માજ્યો મળી રહે એવુ કંઈ કામ જાતો તો તમારો પાડ હુ

તો ગરાસિયા પી દીકરી મેધા પારકા કામ રથે થાય ! ”

“એ ના ! મારે ઘેર ખલસાગિયા આવે ત્યા મોરાર સાડુ કંઈક મળી જાશે પોન ! આસડા ન પાડો ભગવાન જેવો ધ પી છે ઈ સૌને આવણું આપે છે ”

વીરા વીરમ ! માપ ! સો વરસને થા નોધા રને આશયે આપનારનુ મારે રામ રડુ કરજે ”

થે ડા સમર બાદ મોરાર પી માતાએ લાઇ પાસેથી ખલગિયા જવાની માડ માડ રજા મેગરી અને વીરમને ત્યા ગઈ

વીરમને ત્યા તે માડુ મતો આ યા કરે બજનુ પી જુક પોલની કેય મોરાર પડુ એ ર મેરમાલો મોરાર કાઈ એ નિચે છુવ રને એના અતરની ર્વચ્છ જુગી જ હતી સમરના મધનમા પધાડુ એને મમતું નહિ

એક વખત મોરારે વીરમને કયુ ‘મામા ! મને કવી મધેને ’’

‘ભાવુ બઈ ! હુ કહી બાધનારો કોણ ? હુ તો રજો ભરવાડ ! મારૂં ઈ મથુ ને ’’

વીરમ અને મોરાર રવ્ય આ મામન રકજક આ ના કરની છે છે વીરમે મોરારને રવિમાહેમ પાસે કહી બાધવના લઈ જરાનુ નકકી કયું

સેખડોમા રવિસાહેબનો મકામ હતો ત્યા વીરમ, મોરાર અને તેની માતા આ ના વીરમે રવિસાહેબને મોરારને કવી બાધના રિનતિ કરી મોરારને જોઇને જ રવિમાહેમ એને પારખી ગયા હતા

રવિસાહેબે મેરારને કવી માધી અને કયુ બગ મોરાર ! અજા તોતી સમા કર ? કાવડુ ફેરતી રમના નામે રામમેળી દે ? ભાવન તારી

બેરે યાશે મા અનુપૂર્ણાની મહેર યાશે ખલાળિયામા
બ્રહ્મદેવે યજ્ઞ કર્યો હતો ત્યાં નિશાન ખોડ્યો છે '.

રવિસાહેબના ચરણોમા અણમ કરીને ગુરના
આશિર્વાદ મેળવીને મેરાર ખલાળિયા આ યો
રવિમાહેમે કહ્યું હતું ત્યાં નિશાન ખોડ્યું અને ગુર
આદ્યા પ્રમાણે ખમે કાગડ લઇને 'ધનુર્ધારી સીતા
રામ' નામની ટેલ નાખી ધરે ધરે ભિક્ષા માગી લોટ
મેળો કરે

મેરારની માતા રોટલા ટીપે બપોર ટાણે મેરાર
'હરિહર'નો સદ્ પાંડે જુના કુખ્યા અઢાગતોને
પ્રેમથી પીરસી પીરસી જમાડે અને પછી મા અને
દીકરો જમે રાતપડે એકતારો લઇને રામની
આરાધનું કરે બજનુની શુક ખોતે

ધીરે ધીરે મેરારની ખ્યાતિ વધવા લાગી એ
નિષ્કામ આશિયાના નિષ્કામ કાર્યમા સૌનો સાથ
મળવા લાગ્યો ગુરુ રવિસાહેબના આશીર્વાદ
ફળા

જમનગરની માદા ઉપર એ ટાણે જમ રજુમલ
હતા જમ રજુમલના કાને પહોં મેરારની ખ્યાતિ
પહોંચી જમ રજુમલ ખલાળિયા આયા અને
મેરારની માનવ સેવાથી અર્કશા અને મેરારને
ગુરુ માન્યા હર અજવળી બીજે જમરજુમલ ગુરુ
મેરાર પાસે આવવા લાગ્યા અને આખી રાત બજનો
સામગવા લાગ્યા

રવિસાહેબને ખલાળિયા પ્રધારવા મેરાર
સાહેબ વરવાર વિનવવા રવિસાહેબે ખલાળિયા
આવવા સમિતિ દર્શાવી મેરારસાહેબના ગુરુ રવિ
સાહેબ ખલાળિયા પ્રધારે છે એ સમાચાર જમ
રજુમને જણ્યા ખલાળિયાની ઝળના આનંદનો
પાર નહતો

રવિસાહેબના રસમની તૈયારી થઈ રહી હતી
રવિસાહેબ ખલાળિયા આવવા નીકળી ચુક્યા હતા
વાકાતેર પડોચા ત્યાં તેમની તમિયન કચળી ખલા
ગિયા પહોંચે તે પહેલા જ રહામાજ નથર દેહને
ત્યાગ કર્યો

ગુરુદેવ રતામ જ શર્મવારી બન્યા એ સમા
ચારે મેરાર સાહેબ, ખલાળિયાની પ્રજા અને
જમરજુમને પારવાર કુખ થયું મેરારસાહેબે
ખલાળિયા ગુરુદેવના નથરદેહને સમાધીમા પધરા યો
જમરજુમન ખૂન નીરાશ થયા ગુરુના ગુર પાછા
દારકામા સવરા મડપ કરવાનો જમરજુમને નિશ્ચય
કર્યો અને એ સવરા મડપમા આવવાનું વચન
મેરારસાહેબ પાસેથી લીધું

કાળની ગત્યુ ન્યારી છે રામની રમ યુ પણ અનેખો
છે સવરા મડપ થાય એ પહેલા અજવાળી બીજે
મેરારસાહેબે સમાધ લીધી જમરજુમન તો પોતાના
નિયમ પ્રમાણે બીજને વિમે ગુરુ પાસે ખલાળિયા
આયા ત્યાં ખનર પયા કે મેરારસાહેબ સમાધિરથ
થઈ ગયા છે

આ સમાચાર લાભળી જમરજુમનની આ મો
માથી આગુડા વરસા લાગ્યા સમાધ પાસે જઈ
મળતે નમારી મે હાથ જોડી મે હરા ગુરુદેવ !
આમ કા ? આપે તો મને વચન આપ્યું હતું કે
રવિસાહેબના સવરા મડપમા આવ જરૂર પધરશે
આપ વચનભંગ કેમ કર્યો ? આપ વચનભંગ કરે
એમ કું માની ન શકું "

જમરજુમને સમાધ ખોદવા હા કર્યા બાનિહો
રમ ધ જે દવા નારાજ હતા જમનની એક જ હા
હતી કે ગુરુ વચનભંગ કદાપી ન કરે' મેરાર
સાહેબને સમાધિ થયા હજી થોડા કલાક થયા
છે માટે એની તપાસ કરા

સમાધ ખેદામા આવી અને મેરારસાહેબના
દેહને બહાર કાઢામ આ યો ત્યારે મેરારસાહેબે
આખો ખોરી આ અહુત દહા જોઈ સૌ નલાનિત
નના

જમ રજુમ હાથ જોડી મોયા ગુરુદેવ ! આપ
વચનભંગ નહિ કર્યો એની મને ખાતી હતી

જમ ! માત્ર વચન કોક નહિ થાય
કું એક વરસ સુધી આ દેહ ટકાવીશ સવરા મડ
પી તૈયારી જાગે કરાવે !

કામ રણમને સરચમ'કપતી તૈયારી ઝપાટખંધ શરૂ કરાવી. સવરા મંડપમા મોરારસાહેબે હાજરી આપી વચનપાવન કયું. સારામડપ પૂરો થયા પછી મોરારસાહેબે સમાધાની તૈયારી કરવા માડી. મોરારસાહેબે જામરણમકને આપેલી અવધિ પૂરી થવા આવી હતી એ અનખતો યાત્રી અલખના દરગાહમાં જવા તૈયાર થઇ રહ્યો હતો જામ રણમલ બે દાચ જોડી આમુડા સારી રહ્યા હતા ખંભાણિયાના નગ જતોની આખો પશુ આમુડાથી ભરી હતી ખંભાણિયાના એ નિષકામ આલિંગ મકાનિ નિષકમણની તૈયારી કરી રહ્યો હતો.

“બાપ રણમન ! આમુડા શા માટે ? જ-મે છે ત્યારે આમુડા કોઈ સાર છે ? જ-મે છે એ જવા માટે જ. રામ જેનાએ માનવદેહ ધર્યો અને છોડ્યો તો આપણે ઠાણુ ! કાંઈ અજર નથી, કાંઈ અમર નથી અમર છે આત્મા અમર છે માનવીના

મનનાતા કામો. બાપ ! દુખિયા અલખતોના દુખ દૂર કરો. જય ગુરુદેવ જય રામ”

આટલું બોલી મોરારસાહેબ ફરીથી સમાધિરથ ચઢ ગયા. જનનિકા ભજનની જુગો બોલાવી રહ્યા હતા -

ગાવે બળવે કરન કીરેલા, કોને ન ચડ્યા છે દયા જેસા પત્થર પાણીકે માઢી કહેથી બીંતર ન બેઢ્યા. મારગ વકા કર લે કંકા નહિં કાયરકા કામા રવિરામ કંકે લણુ પ્રનાયે સમજ મમજ મન મેરા ચૂક્યા ચોરાથી બોત કીરેલા, ખાંધે હેરા ફેરા.

સૌરાષ્ટ્રના બાંધે જામ રણમકને આપેના વચન ખાતર મૂત્તને એક વર્ષ ઠેકડું. અને અવધિ પ્રમાણે પોડી ગયો આગ અનેક સત મહંતો સૌ ઈશ્ટની પુણ્ય ભૂમિ ઉપર અવનથી છે અને સૌરાષ્ટ્રની ધરણી એવા સતોના ચરણ સ્પર્શથી પુનિત બની છે

વીછી અને કરચલા વચ્ચે ભાષમધી હતી. બાર્ડમધીના દાવે એક વમન વીછીમે કરચલાને વિનંતિ કરી ‘કરચલાબાર્ડ, જગમા વિહાર કરવાની મને થચુ વખતથી પ્રવળ ધ્વજા થયા કરે છે ને તું મને સહાય કરી શકે તો મારી એટની ધ્વજા પાર પડી શકે’

પોતાના દોસ્ત વીછીની એટથી ધ્વજા પાર પાડીને કરચલાએ વિચાર્યું. તેણે વીછીને કહ્યું : ‘ભાઈ વીછી, મારી પીઠ પર બેસાડીને તને જળવિહાર કરાવવામા મને કંઈ વાધો નથી, એમ કરવામા મને આનંદ થયુ થાય પરંતુ તારા ડખ મારવાના સ્વભાવનું શું ? કદાચ અધવચ્ચે તે ડખ માર્યો, તો આપણે બે ય જણા ફૂમી જમએ ને !’

કરચલાની વાતને હસી કાઢતા વીછીએ કયું :

‘અરે ભાઈ, તું આશુ વાત કરે છે ? તને ડખ મારીને શું મારા મે તને હાથે કરીને નિમત્રીશ ? એટલે કરચલાએ વીછીની વાતમા વિશ્વાસ ક્યો અને તેને પોતાની પીઠ પર ચડાવી દીધો પછી બંને જણા પાણીમા વિહાર કરવા લાગ્યા

ભાગ્ય સમયની પોતાની આ પ્રમળ ધ્વજા પાર પડવાથી વીછીના હૃદયને ખૂબ જ આનંદ થતો હતો, પછી તે તેના આનંદની ખેડ સીમા રહી નહિ આનંદના અતિરેકમા આવી જમને તે આનંદ બૂંચો તેના સ્વભાવ સળવળી ગયો તેણે કરચલાને જરોમર કખ મારી દીધો પોતાના મૂત્તનું જાન તેને રહ્યું નહિ

બંને આ રીતે ફૂમવા લાગ્યા, ત્યારે કરચલાએ આમ હાથે કરીને મોતને નિમત્રવાનું કારણ વીછીને પૂછ્યું.

જવાબમા વીછી મોઢ્યો ‘ભાઈ, કરચલા, સ્વભાવ ઉર વિજય મેળવેલા ખૂબ જ દોહનો છે. અરે, ખીચુ તો શું મોતનો ભય થયુ બ્યકિતને તેના સ્વભાવથી દૂર કરી શકતો નથી. દેવદેવતાઓ, મોટા મોટા માણસો, મુનિવરો-સૌ પોતપોતાના સ્વભાવથી હારેલા છે. આમણે જે સ્વભાવ પર વિજય મેળવે છે, સ્વભાવ પર અકુશ રાખ્યા જે સતત અપરાધીય રહે છે તે ખરેખર ધનવાદને પાત છે.

સત નંદા

દહપતસાઈ ડા. શ્રીમાળી

લકિતની મધુર લહરો, વાતાવરણની સૌરભતા, અને મંદિરોની લગ્નતા એ દશિણુ જારતની એક આગવી સર્જિત છે. હરોજની મધુરી સધ્યા શ્રી રમ્ય પર કાંઈ ગૂંપી હોય તેમ લાલચોળ બી હતી રમ્યના મંદિરની દિગતમા ફરફરતી ધ્વજ તેના પગથારે થતા પાપથી જાણે કે તારી ગઈ હોય તેમ જોઈથી ફરફાટ કરી રહી હતી ધોર નિરાશા છાંય હોય તેમ મહારાષ્ટ્રના અધિકારમંડળો જાણા પુરતી પર ઉતરતા હતા સતકાર, જાય કરતા અને શુભગાથ જવાય તેડુ બેઠેલુ વાતાવરણ સર્જાયું હતું.

સધ્યા સમયે થતા પવિત્ર ઘટારવને બદને સનાતની આદ્યજોના ગળામાથી પુષ્કળકારણો અવાજ નીકળતા હતા ભાવિકોની બીડને બદલે તમાસો જોવા લોકોના ટોળોગળા ઉમટવા હતા મંદિરમા જલની નાનકડી જોતના દર્શન કરવા કરતા મંદિરને પગથારે બડબડતી અગ્નિની જવાળાઓના દર્શન કરવા થોડે થોડે માનવમેદની ઉમટતી હતી, આરે બાજુ માનવ મંદિરમાજુ હિનોજો ચડીને હતા.

શ્રી રમ્યમા વસતો દરિજન સતન દો. કોઈ દિ' નહીં ને તે દિવસ પ્રજુરગાના દર્શન કરતા મંદિરે ગયો રગા રગા' રટતા તેણે પહેલે જ પગથારે પગ મૂક્યો ત્યા સનાતનીઓ ચોક્કી જોડવા જાણે કે પુરતીપર ઉલ્લાસપાત મચવાનો હોય તેમ આરે બાજુ હોદા સાથે મારો કાટો ના અવાજો શરૂ થઈ ગયા ફજુરગામા વાતાવરણ બલ્લાઈ ગયું. મંદિરમાના ઘટારવને બલ્લા આદ્યજોના ઘાટા સજાવા લાગ્યા.

મંદિરમાથી પૂજારી બહાર આવ્યો લાલ આંખો કરી માનવસમુદાયને સબેધી તે જોલ્યો. "આ નંદા ટે મગવાનના મંદિરને અપવિત્ર કરી મૂક્યું છે સધ્યા ટાળે આવી આ અહીંતે ભગવાનને દડધૂત ક્યો છે ધર્મ'ના નાશ થવા બેઠો એક અહૂત મંદિ

રમા પેસવાની આટની દિ મત કરે? આપણે ધર્મ'ના રખેવાળ, પ્રજુના પૂજારી આ સદન કરીએ?" કહી તેણે મંદિરની દાખતી લોકસમુદાય ઉપર નમર ફેરવી. આરેવાજુથી માણસોની બીડ વધવા લાગી નેગળામાથી 'મારો, કાપો, ફૂનીયાઓ" ના મગનબેદી અવાજો વધવા લાગ્યા.

તારે સત નંદા મધુર રિમત વેરતા મોહક વાગીમા જોઈયા, "ભાઈઓ, આપણે સૌ એક ધર્મ'રના જાણકો છીએ, તેના સામંત્યમા કાઈ ભેદભાવ નથી, તમારામા ને આરામા શુ ફરક છે? મારો નાશના મને દર્શન કરવા દો ને તારી નહીં પણ રીઝગે તેના દર્શન સિવાય અમે ટળવળીએ છીએ એવું જ આપેડ તમારા જેવું આ પણ શરીર છે તેના નામડું રજુ કરતો કોઈપણ માનવ પર પ્રજુને અપાર પ્રેમ છે" સત નંદાની આ સીધી સારી વાણીને કોઈએ ગણકારી નહીં જોણે સાલગી તેણે દસી કાઢી સનાતનીઓ કોઈન નષ્ટે જોની ઉઠયા, ' નંદાએ મંદિર અમડાનું છે, તેને સિક્કા કરવી જોઈએ " આરે બાજુથી હવામા પોકારો ઉઠયા, " બાળી નાખો પાપ જાય " ને સત નંદાને જાણતા માટે રમ્યના મંદિરને પહેલે પગથારે, જ્યા નંદાને પગ અડ્યો હતો તે અપવિત્ર જગ્યાએ પાચસો મજુ લોકોની ચિતા ખડકાઈ.

નંદાને જીચી ચિતામા નાખવા માટે આરે ભગીન પકડી મગાવ્યા ભગીઓ કરમરવા લાગ્યા કે, 'સાધુપુરને જાળવાનું પાપ અમને શીદ આપો છે?' પણ તેમની વિનતી કોઈએ સામગી નહીં. ભગી પાસે આગ મૂકારી મહાકાળની જીલના લગકારા પેઠે અગ્નિજવાળાઓ લાગી દૂકરી થતી આસમાને ચડવા લાગી તેના જાય કર શેકથી માણસો રાસવા રાસવા દૂર જોવા ચિતા બડ બડ ખળતી હતી આદ્યજોએ ભગીને ફકમ ક્યો કે, " નંદાના હાથપગ આગળા જામી ચિતામા નાખો " કળકળતા આરે જ ભગીઓએ મનમા વિચાર કર્યો કે, પવિત્ર

પરપને બાળી જવવા કરતા તેની સાથે બળી મરવું
શુ યોગ્ય? બળતા પહેલા સત નદાએ તેના એક
તારા પર આગળાંચો ફેરવી; પ્રભુને આરાધ્યા.

હે રગા તારો રગ લાગ્યો રે મારો આતમ જાગ્યો રે
તુ કિરતારી કામચુગારો નાચ્યા સિવાય મારે નથી આરો
તારે બરોસે ઝૂકાવુ હુ તો, ઝૂકારીને ઝીકનારો
રંગા તારો રગ લાગ્યો રે

અગ્નિજવાળાઓ આગે ચંદી વા બન્યો વિકસ્યો
એ જવાળામા તારી જુગત બારો, હું તારા બોળાનો ખુંદનારો
રગા તારો રગ લાગ્યો રે

પ્રહવાદને પ્રભુ તે રે બચાવ્યો, મુધનવને ડુગા યો
હું તારાની રે હરિ હોમી બેની, તુ નટખટ બેલજુહારો
હું તારા બોળાને ખુંદનારો,
રગા તારો રગ લાગ્યો રે

આમ, એકાકારતાને પામનારે લખન પૂકે કરી
સંત નંદા બે હાથ જોડી બે દયા, 'હે પ્રભુ આણું
અણુ મા તારા જ દર્શન કરુ છુ આ ધમધમતી
જવાળા રૂપે તુ કવો નાચે છે. રમ્યો! તારા
બોળામા આગોટવાની, રમયારી વારાની ધ્વજને તુ
આગે પૂરી કરે છે, તે નદલ હું તારા શુ વખાણુ
કરુ? હે અસરારશ્રુ તને કાઢિ કાઢિ વદન
"કાઢને ય દોષ આપ્યા વગર આણું અણુ મા ધ્વજને
નીરખતા સત નદ સમાધિરથ ધર્મ ગય.

અગ્નિથી દાઝી ચિતામાંથી બહાર નીકળો ન
શકે તે માટે સનાતની આજ્ઞાએ લગી પાસે તેના
હાથપમ જંધાન્યા ને ઉચકાવી ભક્તમંડલી જના મા
હોમી દીધા સાથે આરેય લગી ધરાવે વયેલા પાપવું
પ્રાયશ્ચિત કરવા ધમધમતી ચિનામા ફૂટી પડ્યા.
પોતાના જીવતા નદાને અગ્નિની આયના લાગે તે
માટે તેને ચ રે બાળુ આરેય લગી વીટળાઈ વત્યા
"ધન્ય બનિદાન."

પાયસો મણુ કાષ્ટની એ ધમધમતી ચિતા
સગમતી હતી. તેરી તીખી જવાળાએ સંત નદાના
બધનો માળ્યા કુંતાના બોળામા પાડવો કિલ્લોને
તેમ પ્રભુના એ પાયેય પ્યારા બાળકો "રગા રગા"
રટના હતા ચિતાની જવાળાઓ શાત થઈ.
ધમધમતા અગા જવા કુષુમ બની ગયા.
એ સતની ચરણરજથી સનાતનીઓના હૃદયમા
ઝગઝગતો પ્રકાશ થયો ને એ લ ન રાત્રીએ સત
નદાને ગેયકી બહર્યો નાચ્યા, ફૂંડ્યા. સારી રે
રાત ગગનમેઘી મજાનાઓ પડી 'જવ રગા, જવ
નદા, જવ રગા" તામિતનાડના તાગેર ગિલ્લામા
આધિતુ પ્રાપમા એક પરાયા કેમમા (લગી)
આશરે હ સો વય પડેના જન્મી સત નદાએ
પરાનાના-(પારકાના) પાપ ફેડ્યા

આગે પણ શ્રી રમ્યના મદિરને પકેને પગધારે
શ્રી ફળને પૂન ચકાવી લાવિકો રગાને દર્શને પ્રવેશો છે,

મુંઝવણ અને અભિરુચિ

એક વખત આર તપસી મહાત્માઓ એક વિશળ તુફાની નીચે ગેઠા બેઠા વિચાર
કરવા લાગ્યા કે તપના ફલ-સ્વરૂપ શુ વરદાન માગણુ?

એકે પોતાનો મત દર્શાવ્યો, 'અઢગક પ્રમણુમા અલ માગણું જોઈએ, જેથી જીવન
નિશ્ચિતપણે વિની શકે' બીજાએ કહ્યું, 'ના, બમ માગણું જોઈએ, કેમકે બમ વિના અલ
ઉત્પન્ન નહી થઈ શકે' ત્રીજાએ જુગે જ મત દર્શાવ્યો, 'વરદાન માગણું હોય તો પુદ્ધિ
જ માગી પુદ્ધિ વિના મમ નિરર્થક છે' ચોથાએ કહ્યું-શાંતિ માગી નેઈએ અશાંતિથી
પુદ્ધિ પણ નષ્ટ થઈ જાય છે'

વિવાદનો અલ ન આવ્યો છેવટે વૃદ્ધે સલાહ આપી, 'નકાસી મુજનણુમા સમર
બગાઈયો ચોગ નથી આપ સહુ ચેત-પોત ના અભિરુચિનુ વરદાન માગી હો તો કેન?

—સુમુકે જે. ગુજરીવાડા

એ ન ચાલે

રતિભાઈ ગોધિયા

“ હો, હો, હો, સાવજ પડ્યો સાવજ પડ્યો ! ”

ગિર પ્રદેશમાં જ ગલથી ઘેરાયેલા એક ગામમાં રાતના સાડા દશ વાગ્યા હતા ગામનો ચોરો અને મેદાન લોકમેદનીથી લગાઇ ગયું હતું, અને ગામમાં આવેલા માનવતા મહેમાનનું બાળકુ ચાતુ હતું ત્યાં વચ્ચે ગોડીરો મચ્યો કે, ‘ સાવજ પડ્યો સાવજ પડ્યો ! ’ અવાજની સાથે સભામાં થોડી ગડમડ થઇ ત્યારે જીએ ચોરો નિરાતવાળાને આખો મીચીને દોઢ કલાકથી પ્રવચન કરતા મુખ્ય રાજ્યના એક ઉમર લાયક ધારાસભ્યે આખો ખોલી અને બોલ્યા ‘ ચૂ પ શાંતિથી સાભળો ! ’ અને ગોડીરો કરનારાઓ નિરાશ થયા !

વાત એમ હતી કે સાતેક વર્ષ પહેલાં સૌરાષ્ટ્રના આદિવાસી પ્રદેશમાં રચનાત્મક કામ કે તી એક સંસ્થાની મુલાકાતે મુખ્ય રાજ્યના એક સેવાભાવી ધારાસભ્યે આવતા સંસ્થાના કાર્યકરોએ ગામમાં સભા ભરી હતી હતી અને મધ્યસની વસ્તીના આ ગામમાંથી સભામાં લગભગ ૭૦૦ ઉપરાત માણસોએ હાજરી આપી હતી કારણ કે મહેમાનનું માન કરીને સાભળવાની સાથે ગામના જુવાનડાઓ રાસ રમીને પોતાની કળાતુ પ્રદર્શન કરાવી મહેમાનનું બહુમાન કરવા માગતા હતા ગામનો ઉત્સાહ દિને એ ચડ્યો હતો અને મહેમાનનું લાપણ પૂરે થાય કે દુરત જુવાનડાઓ રાસ રમવા માટે ચનગની રચા હતા

પણ ખીજી બાજુ ગામનો ઉત્સાહ જોઈને ધારાસભ્યશ્રી ખૂબ લાગવેશમાં આવી ગયા હતા અને પોતાની પાસેનું બધું જ જ્ઞાન આ ગામને આજને આજ આપી દેવાની સેવભાવી ઇચ્છાથી તેઓ આખો મીચીને પ્રવચન કરી રચા હતા નવ વાગે પ્રવચન શરૂ કર્યું હતું અને સાડા દશ વાગ્યા હતા ત્યારે ગામના જુવાનડાઓએ જોયું કે મહેમાન આખો મીચીને પ્રવચન કરે છે તેથી તેમને સમયનો

ખ્યાન લાગતો નથી માટે કંઈક નુસખો કરો ! અને તેમણે આ ગામમાં રોજ દેખાતા સિદ્ધને ખ્યાનમાં ચાખી નુસખો કરી મહેમાનનું ખ્યાન દોરવનો પ્રયત્ન કર્યો કે, ‘ હો હો હો સાવજ પડ્યો, સાવજ પડ્યો ’ પણ અફસોસ મહેમાનની ધીરજ ઘણી હતી, એટલે ગડમડ થતા તેમણે આખો ખોલીને સભાજનોને શીખામણ આપી કે ચુપ શાંતિથી સાભળો ”

ધારાસભ્યનું પ્રવચન આગળ ચાલુ ! પોતાના બાળપણથી અત્યારસુધીની પોતાની ઉમર જીવનનું આમજીવને દર્શન કરાવી તે પ્રમાણે ઇવનનું ઘડતર કરવાની સલાહ આપવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો અને પોતે ખૂબ જ શ્રદ્ધા અને લાવનાથી પોતાનું માનનીય પ્રવચન આપી રચા હતા સભામાં ઠરાવા પૂરકે જીભી કરાવતી અશાંતિ પડી ફરી પે બો કલાક પસાર થઈ ગયો અને લોકોની ધીરજ ખૂટી ત્યારે ફરી જુવાનડાઓએ મહેમાનને જગાડયો એક વધુ અપરાધ કરી જોયો ! ફરી સભાના ધાધલ કરવા મા આવ્યું અને જુઓ પડી કે સાવજ આવ્યો સાવજ આવ્યો ! પ્રવચન નિષ્ફળ ગયો અને ફરી ધારાસભ્યે આખો ખોલીને પ્રવચનનો શિસ્તનો ખ્યાન આપ્યો કે અગજ નહી, શાંતિ રખો ”

જસ થઈ રહ્યું ! રાસ રમનારા જુવાનડાઓએ પોતાની અસા હોડી લીધી ! ગામ લોકોએ શિથિ સમજી લીધી અને સદ્ ધીરે ધીરે વિખરાવા લાગ્યા અને માનનીય મહેમાનને ન્યારે સાડા અગિયાર વાગે પોતાનું પ્રવચન પૂરું કરી આખો ખોલી ત્યારે જ માણસો હતા જેમાંનું રચનાત્મક સંસ્થાના કાર્યકરો હતા જેઓ મહેમાનને લાવા હતા અને ત્રુ આમજીવો હતા જેમના પાથરણુ ત્યા હતા !

આશ્ચર્યની સીમા ત્યારે આવી કે આ સભ્યે પ્રવચન પૂરું કરીને સભામાંથી બધા કેમ ચાલી ગયા તેને નિમે ન તો અશ્ચર્ય યકત કહ્યું કે ન તો

કંઈ પૂછપરછ કરી અને એ રીતે પોતાની ઉત્તમ રિચત્રગત સિધ્ધ કરી

જૂના વખતની એક લેક-કચા છે કે, “મહારાજ કંઈ કહેતા હતા આ મહારાજની કથાથી યાત્રીને કથા સાભળનારા બધા આવી ગયા અને માન એક જ વ્યક્તિ બાકી રહી ત્યારે મહારાજે એ વ્યક્તિને કહ્યું કે, તમે સાચા ભક્ત છો.” ત્યારે એ વ્યક્તિ એ જવાબ આપ્યો કે, ‘મહારાજ હું આપની કથામાં કંઈ સમજતો નથી પણ આપ મેંદા છો તે મેં જાણી છે એટલે આપ કથા પૂરી કરો તો એ શેરજી લેવા હું બેઠો છું.”

આ લોકકથા મત્ર કાષ્ઠનિક નથી તેની ખાત્રી જ ગણના વસેના એ ગામને થઈ તેનું પણ ખૂબ છે

ધારાસભ્યનો કાર્યક્રમ આગળ ચાલનાનો હતો

ખીજે દિવસ ૭ માઈલ દૂરના એ ૨૦૦ માણ સની વરતીના નાનકડા ગામે મુખ્ય મહેમાન આ યા ત્યારે ગામના ૨૫-૩૦ પુરુષો એ તેઓનું આગત કંઈ અને પોતાના ગામમાં રચાનાર સ્વસ્થ દારા કેવુ સાડું કામ થઈ રહ્યું અને પેતે સહુ એ કામમાં કેવા ભેડાયા છે તેના ખાસ આપો

મહેમાન આ બહેનાન સામગીને ખુબી થયા પણ પડી ટુરત તેમના ખ્યાનમાં આનુ કે સમામાં મહા સ્ત્રી નથી એટલે તેઓએ આમજનોને કહ્યું કે, ‘તમે મધ્ય સર્વોદયમાં માનો છો પણ તો પડી અહીં કોઈ બહેન કેમ નથી? બહેનોને તમે બહાર નથી લાવતા એ ન ચાને”

ગામ લોકોએ જવાબ આપ્યો, સાહેબ અમારા બેરોને કામ હોય એટલે અત્યારે કથાથી આવી શકે?”

મહેમાને સમાનતાની નીતિ સમજાવતા કહ્યું, “એ ન ચાને જાએ તમે બહેનોને તેડી લાવો હું ત્યાર પડી જ પાત કરીશ એ ન ચાલે”

ગામ લોકો મુઝવણમાં પડ્યા કારણ કે આ નાના ગામમાં હજુ એટલી બધી પ્રગતિ નહોતી થઈ કે સ્ત્રી પુરુષો આવી ચર્ચામાં લાગ લઈ શકે

વળી પાછુ અત્યારે કામનો સમય હતો તેથી સ્ત્રીઓ કા તો રસોઈ કામમાં પડી હતી અથવા બેનરે ગઈ હતી

ગામ લોકોની મુઝવણ ભેડવા ધારાસભ્યો ડીક્ષા થઈ ગયા અને કહ્યું “તમે નથી જતા તો ચ નો હું જઈ હું બહેનોને મેલાવી લારીશ” અને મહેમાન સહુને ઘરે જતા શિપડયા ગામ લોકો મુઝાતા મુઝાતા સાથે ચાલ્યા

આ સરઘસ કોણે ઘેર પડેયે ત્યાં ગામ લોકોના નસીબે ધારાસભ્યનું ખ્યાન એક ખીજી ખ્યાન પ્રત્યે દોરણુ તેમણે ભેડુ કે ગામમાં ગટર નથી અને પાણી આનુમાનુ દોળાયેનું તેથી તેમણે ગામ લોકોને કહ્યું કે, ‘તમે કેમ ગટરની વ્યવસ્થા કરી નથી?” લોકોએ જવાબ આપ્યો “સાહેબ અમે હજુ તેનું કંઈ કંઈ નથી અને અમને એવી કંઈ મુશ્કેલી નથી”

‘એ ન ચાલે” ધારાસભ્યે કહ્યું અને ઉમેયું કે “જલ કાળી પાવડા નાંબે અને હું તમને આ કામ કેમ થાય તે શીખડાડુ”

ગામ લોકો રાજ થઈ ગયા અને મેલાવા લાગ્યા, ‘જ સાહેબ, જ સાહેબ હમણા લાવીએ” કારણ કે બહેનોને મેલાવી લાવવાના મહા-ઉપાધિવાળા કામ માથી તેમનો આ રીતે આયોઆપ છુટકારો થઈ ગયો

પણ મુખ્ય મહેમાન ખૂબ જ સેવાની માવનાવાળા હતા એટલે તેઓની નજરમાં પડતી કોષપથ ખામી તેઓ ટુરન સુધારી લેવા માગતા હતા આથી ગટર સંક્રાંતિ કામ હાથ પર લેવાય તે પહેલાં તેઓની નજરે એક મહેન હાથમાં કમનુ લઈને જગત તરફ જતી દેમાઈ અને તેમણે લોકોને કહ્યું ‘એ ન ચાને આ બહેનો માટે તમે બાજરની વ્યવસ્થા નથી કરી?”

ગામ લોકોએ કહ્યું, ‘સાહેબ, અહીં તેવી બજાર નથી આપ જુઓ, બહી ઘરોને ચડીને જ કેડુ બહુ જગલ છે માટે અહીં ખાસ બાજરની વ્યવસ્થાની બજાર નથી”

ધારાસભા અકાદમીને બેલ્યા હો એ ન માને
આને વાસ-વળી લાવે છું તમને જાજર જીવુ
કરતા રીખડાવું”

મર્ષકમમા એક કલાક મોડા થઈ ગયા છીએ માટે
આપણે તે અહીંથી આમળ જવા રવાના થવું
જોઈએ

લોભો આપાની જેમ જીભા રજા અને ન
મુચ માથી કયુ પહેતુ માનવુ તે યિતામા પડતા
પણુ ત્યા નસીમ તેમની મ દે આ યુ અને યજમાન
કાર્ય રે મરેમાનને પાદી આ ટી કે આપણે આગળના

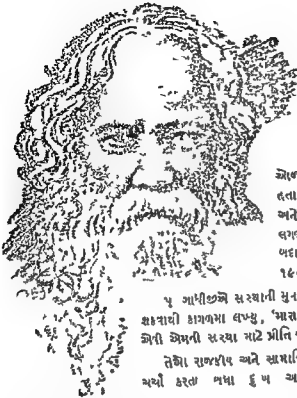
ધારાસભા ધારાશી અને લાચારીથી આમ
જના કાર્યક્રમમા જોડાતા મોટરમા બેસા અને ગામ
લોભેને ખાસ પાદી આ ટી કે એ ન માને”

ભગવાનના દર્શન કરે

એક સુદર ચિત્ર જોતા, આપણા હૃદયને આનંદ થાય છે, તે આનંદથી આપણા
હૃદયમા એવો ભાવ જાગે છે કે આ ચિત્રનો કવકાર કેવુ હશે? આલો એને શોધી કાઢીએ
અને તેના દર્શન કરીએ! એ જ ગીતે એક કાવ્ય એક અથ કે એક સુદર કૃતિના દર્શન
થતા આપણા હૃદયમા જે સદ્ભાવના જાગે છે તેથી તે કૃતિના કર્તાના દર્શન કરવાનો
ઇચ્છા જાગે છે અને તેના દર્શન થતા સુધી હૃદયને સતોષ કે શાન્તિ થતા નથી

આ જગતની અનેક કનાઓ તરફ આપણી નજર ખેંચાય છે કોઈ સુદર ફૂલ, કોઈ
મનોહર પક્ષી કે કે અર્થક પ્રાણી, કોઈ સૌન્દર્ય, મધુર બાળ અને અહીં કૃતિઓના દર્શન
થતા, આપણા હૃદયમા એક ભાવના જાગે છે કે, ‘આવી સુદર કૃતિઓનો રચનાર કોણ હશે?’
આ જગતની મધુર કૃતિઓ કોણે નિર્માણ કરી હશે?’ જગતના આ સુદર પદાર્થો જોઈને સૌ
કોઈના હૃદયમા આવા પ્રશ્નો જાગતા નથી જેની પર પરમેશ્વરની કૃપા થાય અને જેતુ હૃદય
નિર્મળ સ્ફુટિક સમાન હોય, તેના જ હૃદયમા આ પ્રશ્નરના પવિત્ર પશ્ચો જાગે છે
ભક્તિભાવના માટે આ પૂર્વ ભૂમિકા છે પરમેશ્વરના દર્શન કરવાની લક્ષ્મીને જે આતુરતા જાગે
છે તે આતુરતાને વિશેષ સ્વપ્ન રૂપે પ્રગટ કરવા માટે પરમેશ્વરની કૃતિઓ મહદરૂપે બને છે
બકા સસારની સર્વ કૃતિઓને જોઈને જુજ જ આનંદ પામે છે ભગવાનની કૃતિઓમા તેને
ભગવાનના દર્શન થાય છે વિશ્વરૂપ ભગવાનના દર્શન થયા પછી તેને ભગવાનના યોગ
સ્વરૂપના દર્શન કરવાની ઇચ્છા જાગે છે ભગવાનના વિશ્વરૂપના જેને દર્શન થતા નથી,
વિવશા જેને ભગવાન દેખાતા નથી અને જે આપણે મીચીને ધ્યાન ધરીને ભગવાનના
દર્શન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેના તે પ્રયત્ન સફળ થાય એમ નથી ભગવાને જે
કૃતિઓ રચી છે, તેના દર્શન કરવામા ભક્ત આનંદ પામે તેને જ પોતાનુ મન માને છે
કારણે જણાવે છે કે સર્વ વ્યાપક પ્રભુ વિષ્ણુના આ જગ કાર્યો જુઓ આ વ્યાપક કાર્યોના
આધારે માણસના બધા કાર્યો ચલી રહેલા છે તે જ મનુષ્યોનુ મત છે

૫ શ્રીપાદ ડા સાતનજેમ્

રવીન્દ્રનાથ એક કેળવણીકાર

નગીનદાસ પારેખ

આજે થી રવીન્દ્રનાથને જગત કવિ તરીકે ઓળખે છે તે કવિ, સાહિત્યકાર, વિચારક વગેરે હતા પરંતુ તેમણે જીવનનો સૌથી મહત્વનો કાગ અને વધારે સમય તો કેળવણીના ક્ષેત્રને આપ્યો છે. સગલમ ૪૦ વર્ષે શાન્તિનિકેતનના સિક્ષણની જવાબદારી તેમણે ઉપાડી હતી સરથાની સ્થાપના ૧૯૦૧મા થઈ. તેની પાછળ સર્વેશ હોમી દીડુ

૫ ગાંધીજીએ સરથાની યુનાકાલ લીધી ત્યારે વિનાયક વખતે (મોડે ન કહી શકાયો કાગળમા લખ્યું, 'માત્ર પછી મરથાને પાળમા લેા અને નિભારે.' ઝેતી એમની સરથા માટે પ્રીતિ બધાર્થ મધ હતી

તેઓ રાજકીય અને સામાજિક લેખોમા દેશના પ્રશ્નોના મૂળમા જીડા ઉતરી ચર્ચા કરતા બધા દુઃખ અને દારિદ્ર્ય મૂળ તેમને અચાનકતામા લાગ્યું

અને તેથી સિદ્ધ થઈ એક માત્ર ઉપાય તેના નિવારણ માટે છે એમ તેઓ ભારપૂર્વક કહેતા જીવનના સર્વ પ્રશ્નો સાચી કેળવણીથી ઉકારી એમ તેઓ માનતા વળી સરથાની સ્થાપનામા નવી શિક્ષણી હતી

તેમને નવી શિક્ષણ સરથા કાઢવાનું મન થયું તેના બે કારણ છે તેઓએ જ એક જગ્યાએ લખ્યું છે તેમ અને બાળપણમા શિક્ષણ સરથાઓના બે અનુભવો થયા તે અને પિતાજીએ કરાવેલા અનુભવો, તે બે કારણોને લખીને સરથા કાઢવાનું મન થયું

બાલ્ય કાળ :-

તેઓ ૧૪મા સતાન હતા મહાત્મા તમ કેટલો મજા ને વિચારતા જેવું છે એક મહાન કહેવતની જગામદારીનો ભાર તેમની માતા ઉપર હતો લગભગ ૧૦૦ કરતા પછી વધારે આવડતી

વનસ્થ થો ભાર જમને માથે હોય તેણે તેના નાના સતાનને કેટલું રમાડ્યું હોય ? માતાના મનુષ્ય પછી તેઓએ લખ્યું છે, 'માટે હું આગમતો નથી તેનો સાથ મને મળ્યો નથી.' મા બપોરના ગણપે રમતા હોય ત્યારે અમે ત્યા પહોંચી જતા તે વખતે નોકર અમને બેઝી જતા. કેમ જાણે અમે કાઠ ઉપર ન હોઈએ ? માતાની મમતાથી તેમના બાળકાળમા ઘણી જિજ્ઞાસ હતી જેનો પડો તેમના સજીવમા પડ્યો છે તેમનો આપો ઉઠેર નોકરને હાથે થોડો હતો. મોટા અને સબ ગણાતા કુટુંબના બાળકો નોકરને હાથે ઉઠેર છે આ બીજને સદૃશ્યના લાગે છે પરંતુ હમેશા તે દુર્ભાગ્ય જ બની રહે છે બાળ રવીન્દ્રને નવરાવવા મોવરાવવાથી માંડીને સુરાવવા સુધીની બધી જ કિશા નોકર કરતો. તેઓ લખે છે નોકર જમને કતારમા બેમાડી ફેરવને નામે તેમ એક બે પૂરી નાખી જતો ખીજ

પૂરી ભોંઠએ છે એમ જોવા આગળે પૂજાનો કે શું જવાન આપવો તેની ખબર પડી જતી. તેને દૂધ ખુબ જ આવડું તેથી અમારે ભાગે તે આવડું જ નહિ અને બાળપણની ટેવ નહીં તેથી મોટી ઉંમરે પિતા સાથે રહેવામાં મુશ્કેલી પડી. વિના દૂધના શોખીન, બે કઠોરા કાસવે ત્યારે નોકરને વિનતી કરતી પડતી બાઈ! કઠોરામાં ફીણ વધારે નાખ નેથી વધારે દેખાયા છતાં દૂધ ઓછું રહે.

અઠરાડિયે એક દિવસ અમને પૈસા મળતા. તેમાંથી મન ગમતો નાસ્તો મંગાવવાનો હતો. વધારાના પૈસા નોકરોને મળે અને તેઓ ખુશ થાય તેથી બંને મમરા-મણા મંગાવના. ધણી વાર નોકરો શરૂએ થતા, અને રહતા ત્યારે તેઓ આપું માયું ગોળીમાં નાખી દેતા. (આટલા મોટા કુટુંબનું આખા વર્ષનું પાણી એક સામઢું ગંગામાંથી ભરી લેવામાં આવતું. એક મોટા ઝોરડામાં તેને માટે ઘણા મોટા વાસણ રહેતા.) નોકરની શીરજેરી બારે હતી. એક કુંડાણુ કરીને તેમાં બાન રવીન્દ્રને બેસાડી રખતો. કહેતા અડીથી જોડિય નહિ, 'સીનાતું' શું છે તેની ખબર છે ને? નોકર હોશિયાર માણે હતો તેથી બાળકોને પીજરના પખીની માથે બેતો. ૮ વર્ષ સુધી રવીન્દ્રે ગરમ કપડું ન હોતું 'ભેણુ'. તેને ફક્ત સુતરાઈ કપડા જ પહેરવા મળતા. તે કસકતા હોડીને બહાર ગયા ન હતા. ઘરના બધા ઝોરાઝોમાં ફરવાની પણુ છૂટ ન હતી

નોકર તેને એક બારી આગળ કુંડાણું કરીને બેસાડી રાખતો. બાજુ જમત અને પ્રકૃતિનો અનુભવ તેમને આ બારી આરક્ત થયો. ફૂંદરના મેળામાંથી આવતા લોકોના ટોળા તે ભેટા અને દૂર સફર દેખાતી કુંગરમાળની ખાજી શું દર્શે તે ભેળા બાજુવાની તીવ જીવસા ઉઠતી. તેના પ્રતિભાવ 'પોસ્ટ ઝોલ્ડસ' નાટકમાં છે. અમલ એ પોતે જ છે. અને તે રાખ (ધર) ની ટપાલ આવવાની રાહ જુએ છે. તેમની સવેદન શક્તિ ખુબ જ તીવ હતી. તેઓ જે જે ભેળા, અનુભવના તેની જોડી છાપ અંકાયેલી પડી હતી. બાગની નાળિયેરી કે તાડનાં અંક, અને તમામ બધું છેક

૭૦ વર્ષની ઉંમર સુધી અંકાયેલાં. એક માણસ ટૂંકાલ પચાળાને જ નહોતો બીજાને માણસ પાની દાસેવી મેલ દુઝ કરી ફરતી ચડીને બહાર નીકળી જતો. આવા બાળપણનાં માનસ ચિત્રો અનેકવર દાખ્યો, વાતાઓ અને હંવટે ચિત્રોમાં વાગોળ્યા થયાં છે.

શાળા :-

તેઓ બૃહદ્વજના નહિ. ૫૬ વર્ષમાં ૮૫ શાળાઓ ખટવી શાળાનો સુખદ અનુભવ ન થયો. એક શાળામાં હાથ પડેલા કદાચી ઉપર રહેતોને થોડો મુકાતો. બીજી શાળામાં શિક્ષક તરફ તેમને અબુઝમેલ થયેલો. તેઓ જવાબ ન આપતા. પ્રથમ નયરે પાસ થયા ત્યારે પરીક્ષકે કોટાળો કર્યો હતો એમ તેણે માન્યું પરિણામે તેઓ દુઃખી થયા અને શાળા છોડી તે શિક્ષક વિશે તેમણે લખ્યું છે, "ધણા પ્રાણીઓને કંઈ દોષ છે અને ઇલાકને નહોતર પરતુ આ શિક્ષકને બને હતો." ચિત્ર કરે એવી એક શાળા ન મળી. ન ચિત્ર ન બાગ કે ન સી દર્શ-સુકુમ રતા. બધું વેરાન લાગે. આથી શાળામાંથી બાગવા માટે તરફી ન કરતા. સિવાયાની ઠંડીમાં પણુ ખૂદની અગારીમાં મૂતા. કાષ્ઠ તાવ આવે છે નેથી શાળામાંથી છૂટકારો મળે? જુદામાં વાપુરી પણુ ભરતા પરતુ શરીરની ધણી સારી તદુરસ્તી અને ફરતી વગેરેથી સારું આવેલ્ય. પરિણામે આવી તરફીમે કામ ન આવતી અને છેવટે સનાતન કારણ પેટમાં ફાંખવાનું મા પાસે જ્યુ કરવું પડતુ.

પિતા:-

પિતા આવ્યા પછી ૧૫મે વર્ષે ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો. પિતાએ તે વખતે તેને હિમાલય સાથે, જવા માટે પૂજ્યુ. જીવનમાં પહેલી જ વાર માથ આપી કપડા કરાવા (ત્યા સુધી અન્યના શિતરેલાં પહેરવા પડેલાં), એક માસ સાતિનિરેતન રહ્યા. ખુદલા વેરાન કોતરો, નંદી, અરણ્યા, ફરવાની ખુબ છૂટ. તેમણે જુદા જુદા આકાર અને રંગના પથ્થર ખીરસામાં માથ તેટલા ભર્યા. "પિતાજી કું સુંદર પથ્થર લાવ્યો છુ." પિતાએ માળીને બોલા પો અને તે પથ્થરથી બાજની ધાર માધવા કયું. એક દિવસ બાન રવીન્દ્રે પિતાને એક સુંદર અને મીઠા

અરજીની શોધની વાત કરી પિતા ત્યાંથી પાણી મગાવી પીતા. આમ બાલ રવીન્દ્રની કિમત પિતા આગળ વધી ગઈ (Recognition મળ્યું) પછી તે તેને ખરીદી અને હીમાચલ કામ સોંપાયું, પિતાની કિમતી ધડિયાળને આવી પણ તેણે જ આપવાની અને સામાન્ય રીતે બને છે તેમ જ બન્યું સાતમે દિવસે ધડિયાળ કેનકતા મોકલવું પડ્યું તો પિતામા એટલી પણ સમજ નહિ હોય કે આવી કિમતી ચીજ બાળકને ન સોંપાય ? તેમને મન ધડિયાળ કરતા પુત્રના શિક્ષણની કિમત વધારે હતી તેથી તેમણે તેનો વિચાર જ ન કર્યો પરંતુ આ બધાથી રવીન્દ્રનાથમા વિશ્વાસ જાગ્યો આત્મવિશ્વાસ વિના કોઈ વિકાસ ન થઈ શકે હિમાલયમા ત્રણ માસ રહ્યા ત્યાં થોડું અગ્રેજ અને સંસ્કૃત શીખ્યા નહા વાનું બરફના ઠંડા પાણીથી તેઓ નોકરને વિનવતા ભાઈ ! મારી નહિ તો પાણીની ટાઢ ઉઠાડવા તું એક ગરમ પાણીની ડોલ રેડ ? નોકર પિતાની ધાકથી તેમ ન કરતો કોઈને પણ ધાય કે બાપ કલ્પસ કે ફૂર હશે શી રવીન્દ્રનાથ કહે છે કે, ના તેઓ કલ્પસેય ન હતા અને ફૂર પણ ન હતા તેઓ મને ખડતલ બનાવવાની સમજથી જ કપ્ટ પડે તે રીતે ઉછેરતા રવીન્દ્રનાથને આ સિદ્ધાંત રવીકારવા જોઈ લાગ્યો તેથી તેમણે શતિનિકેતનના શિક્ષણ કપમા સ્થાન આપ્યું

બાળપણમા તેઓ લખે છે કે રોજ સવારે મુય જોઈ ત્યારે પુરશી નાખીને બાથમા મેસતો, અને નાની તે કાની છોકરી મૂંઝી વાળી પૂછતી બોન આમા શું છે ? તે મૂંઝીમા શું ન હોય ? તેની મૂંઝીમા શું હશે તે બાળકનું ફૂલન જામના અત સુધી રહ્યું. તેમની સવેદનશીલતામા પણ બાળપણના ઉછેરના કાષ્ઠ દિરસો હોવા જોઈએ

(૧) તેમણે મૂંઝીના સપકને પ્રધાન સ્થાન આપ્યું. સાચો વિકાસ મૂંઝીના સાનીધ્યથી જ થઈ શકે આથી બાળકને કપડા-ધરણ પહેરાવવાની વિરુદ્ધમા તેઓ હતા તેઓ માનતા બાળકને ધૂનમા પાણીમા રમવું ગમે છે તેજ સાચા વિકાસનું પગથિયું મા બાપ પોતાના ગાખનો બોલે બાળકો ઉપર

નામે છે, બાળકને કપડા ન પહેરવા હોય છતાં પહેરવા પડે બાળકને તો ફૂનની માફક ધૂળ, વાયુ, પ્રકાશ બધાનો સીધો જ સંપર્ક થવો જોઈએ. તેઓ કહે છે “ નગ્નતામા એક સુખ છે. તેની દરિયાઈ હોય જ નહિ ગીતાજલિત ગીત-જેને તું રાજ જોવા કપડા ચણ્યાર પહેરાવે છે તેનો રમતો શોખ મરી જાય છે

(૨) બોલપુર આશ્રમ પહેલાં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તરીકે સ્થપાયેલો ત્યાં વિવાંધી અને શિક્ષકોએ ભેડા ન પહેરવાનો નિયમ હતો આ નિયમ જાનને ખડતલ બનાવવા કરાયો હતો ત્યાં મકાન સાવ સાદા હતા અસગામને સ્થાન ઘણું અલપ હતું. ભારતીય મૂર્તિમા અલગાળ અસ્થિની ચીજ ગણાતી પરંતુ સરકારીતાની તો નહિ જ. કેળના પાત્રમા જમના કોષ્ટને શરમ ન હોતી આવતી તેઓ પ્રથમ અભ્યાસીઓને ભેગા કરવામા માનતા અભ્યાસીઓ પછી પુસ્તકો, અસગામ અને છંદને મકાનો આજે તો જાનની ગંગા વહે છે રંગલ-પુરશી સામે તેમને વેર ન હતું પરંતુ જ્યાં સુધી બાળક ભણે છે ત્યાં સુધી સાદાજ પાળવી જોઈએ જોઈ ગરીમ અને તર ગરનો ભેદ ન રહે આ બદ જ સમજ માટે બાપ કર વરત બની રહે છે.

(૩) શિક્ષણનું માધ્યમ - કોઈ પણ પ્રકારનું શિક્ષણ માત્ર સાધામા થવું જોઈએ એમ તેમનું માનવું હતું તેમના શિક્ષણની વ્યવસ્થા તેમના મોટા ભાગજો પહેલાં બંગાળીમા અને પછી અંગ્રેજીમા કરી તે માટે તેઓ તેમને પ્રણામ કરે છે તેઓ કહેના “સ્વભાષા એ તેમનું જોવી છે વિચાર મદ્ય બુધ” મદ્ય અને અભિવ્યક્તિથી તે સમૃદ્ધ બને અને તેનો વિકાસ થાય અંગ્રેજ માખનને કારણે દેશ લિખારી રતો, આપણા યુવાનો ખી એ કે એમ એ થવા છતાં દેશ લિખારી રતો તેઓ બાળક જ રહ્યા તેમનામા ગ્રીહતા ન આવી અંગ્રેજ સીમેન્ટના કુડ જોવી છે કુડમા નીચે કે અજુનાળું પાણી પચતું નથી તેથી આવા ખેતરને લાલ નથી મળતો તે રીતે વિદેશી માધ્યમને કારણે શિક્ષણ પણ સમાજમ પ્રસર્યું દેખાતું નથી

(૪) તેમણે કળાને સ્થાન આપ્યું હતું. ચિત્ર, નાટક, નૃત્ય, સંગીત, ઉત્સવો વગેરે ખૂબ વૈખ્યવો જેમ અનેક પ્રકારના ઉત્સવો ઉજવે છે તેમ જ વર્ષા આવે ત્યારે ઉત્સવ, વર્ષા રહે તેના ઉત્સવ, વર્ષા જાય તેના પણ ઉત્સવ. અને આવા તો કેટલાયે ઉત્સવો ત્યાં સતત ચાલ્યા જ કરે. વાતાવરણ આનંદથી ભરપૂર રહેતું જોઈએ, એમ તે માનતા. તેઓ કહેતા મનુષ્ય આનંદથી જીવે છે અને આનંદથી જીવ પામે છે. તેથી આનંદના તરંગો જ બાળકને લાગુ પડે છે.

(૫) શ્વાસવ્યઃ- તેઓએ વિદ્યાર્થી સ્વચ્છતાની સ્થાપના કરી હતી. નાના હોય તો નિરાકરણ વિદ્યાર્થીઓ જાતે જ કરી લેતા. કોઈ પણ યુના માટે સમ કરવામાં આવતી નહિ પરંતુ વિદ્યાર્થીઓ જાતે જ પ્રાપ્તિ કરે અને ફરી જીવન કરવાનો નિશ્ચય

કરે. આ રીત જિંદગી લઈ જનારી છે. દંડ કરવામાં દંડ કરનારનું અપમાન છે અને વિદ્યાર્થીમાં શરતો અભાવ જ રહે છે. ચિસ્ત આંતરિક વસ્તુ હોવાથી વિદ્યાર્થી પોતાની મેળે પ્રાપ્તિતથી જ રાજીવે.

(૬) હેતુ:- તેમનો હેતુ શિક્ષણ મારફતે સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વના વિકાસનો હતો. તેથી વિદ્યાર્થીનું વ્યક્તિત્વ પ્રગટ થાય તેનું મુક્ત વાતાવરણ અને વિષમ વ્યવસ્થા હતી. તેમણે બંધન લાદવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ નથી. સંસ્થામાં તેથી જીવનની સુસંગત સમેજવાળી એકતા છે. બધાજ કાર્યકર્તાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ તેમના વ્યક્તિત્વને સ્વીકારતા, એમની શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં મહેનત મજૂરીને પણ સ્થાન હતું. સાળામાં બીજા વિષયો સાથે બેની ગોપાલન વગેરે ઉદ્યોગોની વ્યવસ્થા હતી.

(એક પ્રવચન : થી વિમળાજીએન પટેલ તરફથી)

ગતિમાન પ્રવાહ

પૃથ્વીમાં જે ફાઇ આવે છે તે આદ્યુ જાય છે. આ પ્રવાહને કારણે જ જગતનું સ્વાસ્થ્ય જળવાઈ રહે છે. એક કણ સરખાની જો આવજાય બંધ થઈ જાય તો જગતનું સામંજસ્ય ભાંગી પડે. જીવન જેમ આવે તેમ આદ્યુ જાય છે; મૃત્યુ પણ જેમ આવે છે તેમ આદ્યુ જાય છે એને પકડી રાખવાનો પ્રયત્ન શા માટે કરો છો? હૃદયને પંથકર જેવું બનાવીને એ પંથકરની અદર એને શા માટે પૂરી રાખો છો? એ જ અસ્વાસ્થ્યનું કારણ થઈ પડે છે. એને છોડી દો, એને આદ્યુ જવા દો; જીવનમૃત્યુના પ્રવાહને રૂંધો નહીં. હૃદયનાં અને દ્વાર એક સરખાં છુલ્લાં રાખો. પ્રવેશના દ્વારમાંથી બધાં પ્રવેશ કરે, પ્રસ્થાનના દ્વારમાંથી બધાં પ્રસ્થાન કરે.

સ્વયં-દ્રનાથ કાકર

અનનો પ્રભાવ

પ્રદ્યુમ્નરાય સુ. વીધ

મહાભારતના યુદ્ધે ભય કર રનરૂપ પકડ્યું છે. પાડવોને મારી નાખવા ડાઈ સહેલી વાત નથી તેમ દુર્યોધનને ખાત્રી થઈ ગઈ છે પાડવોને કંઈ રીતે મારી શકાય તેની ખાત્રી ડાઈપણ રીતે મેળવવી જોઈએ તેમ દુર્યોધનને લાગ્યું તેને વિચાર આવ્યો કે 'યુધિષ્ઠિર મહારાજ સત્યવ્રતા છે અને તને આ ખાત્રીમાં પૂછવામાં આવે તો જરૂર પાડવોને શું કરવામાં આવે તો તેણે મોત થાય તેની ખાત્રી મળી જશે'

સાજ પડ્યા પડી લડાઈ બધ થઈ વાળુપાણી પૂરા થયા પોતાના વિચારનો અમન કરવા દુર્યોધન પોતેજ યુધિષ્ઠિર મહારાજને મળવા શિપડયો આ તો ધર્મયુધ્ધ હવે દુર્યોધન આ રીતે મળવા આવે તો તે કાઈ નવાઈ શિપળવે તેવી વાત ન હતી યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનને પ્રેમથી આવકાર્યો, 'કેમ પધારવું મધુ', દુર્યોધન ?'

દુર્યોધને એક લેતા જવાળ આપ્યો. 'આપના ખુશી સમાચાર લેવા આજે છુ ધર્મરાજ, કુશળ છો ને ?' ધર્મરાજે સૌની કુશળતાના સમાચાર આપ્યા. શોડા સમય આડીઅવળી વાતો કરી છેવટે દુર્યોધને પોતે પોતાના આવવાનું પ્રયોજન જણાવ્યું. 'ધર્મરાજ, મારે તો જાણવું છે કે પાડવોનું મોત કંઈ રીતે થાય એમ છે ? પાડવોને મારી કોણ શકે એમ ?'

ધર્મરાજ હસ્યા અને બોલ્યા "જસ એટલું જ જાણવા માટે તરફી લીધી ? દુર્યોધન, પાડવોને બે જ જાણ મારી શકે તેમ છે"

'કોણ કોણ તે જાણવામાં કૃપા કરશે ?' દુર્યોધને સવાલ કર્યો ધર્મરાજે કહે કહેને જવાબ દીધો. 'એક કૃષ્ણ ધારે તો મારી શકે' ઘસત જ દુર્યોધન બોલી બીઠ્યો "અશક્ય છે કારણ કે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન તો આપના પક્ષે છે અને પાડવોને કૃષ્ણ મારે

તેણે વિચાર્યું પણ શક્ય નથી. ધર્મરાજ ખીજ વ્યક્તિ કોણ છે ?'

"બીજા બીજાપિતામહ." ધર્મરાજે જવાબ આપ્યો

"તે પણ તેણે જ અશક્ય છે દરે જ યુદ્ધે ચત્રતા, રથમાં બેસતા બહેલા "પાડવો વિજયતે" કહીને ત્ય છેપર ચઢે તે પિતામહ પાડવોને મારે કંઈ રીતે ? દુર્યોધને નિસાસો મૂકીને ન્યાય દીધો. "હા છતાં પણ ધર્મરાજ એક વાત છે પિતામહ અમારા પક્ષે છે તેથી શક્ય બનાવવું હોય તો બનાવી શકાય ખરું પિતામહ એવા વિચાર કંઈ રીતે આવે તેનો રસ્તો દેખાડશે ધર્મરાજ"

"તેનો રસ્તો સહેલો છે પિતામહને જો કાઈ આડળના હાથનું રાધેનું અન્ન ખાય તો તેઓને પાડવોને મારવાનો વિચાર આવી જાય" ધર્મરાજે રસ્તો દેખાડ્યો.

"મહારાજ તે પણ અશક્ય છે પિતામહ પોતે હાથેજ અન્ન રાંધી ખાય છે પરંતુ આડળ કહેવો જાને અને શોધવો કમાથી" દુર્યોધને તે પણ જાણી લેતા પ્રયાસ કર્યો

યુધિષ્ઠિરે માર્મિક હાસ્ય કયું, અને રહેજ લાવે કહ્યું "આડળ શોધવા જવાની જરૂર જ નથી દુર્યોધન, તારાથી અડિયાતો ખીજે આડળ હોયજ નહિ જે દરેજા સવારે ગીઠાવેત પોતાના ભાઈઓનું મોત કેમ આવે તેનો વિચાર કરે તે આડળ નાહ તો ખીજુ શું ?"

દુર્યોધન ગીતે ચાલતો ચયો પરંતુ તેના મનમાં યુધિષ્ઠિરના શન્દોનું રટણ રહી ગયું. ગમે તેમ કરીને પોતે પોતાના હાથે અન્ન રાંધીને પિતામહને ખવરાવી દેવું તેવા નિશ્ચય પણ કર્યો

ખીજે દિવસે સવારે દુર્યોધન વહેનો બીડીને

આડ નીચે બીજા પિતામહ પોતાના ભાત બતાવવા બેમતા ત્યાં તે છુપાવેને ઊભી ગયો. હાથમાં થોડા થોડાના દાણા પથ્થુ લેતો આવ્યો. પિતામહે ચૂંચા ઉપર હાંડવું ચઢાવ્યું અને જરા તેઓની નજર ખીંચી તરફ ગઈ કે તુરત જ દુર્યોધને પોતાના હાથમાં રાખેલ દાણા તે હાંડલામાં નાખી દીધા અને ગુપ્ત ચુપ ચાલતો થઈ ગયો.

રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ. પિતામહે જમવાની રાહ આન કરી. એક બે અને ત્રણ કાળિયા ગળેથી ઉતર્યા કે તુરત જ પિતામહ કોધાવેશમાં આવી ગયા. અને ગમે તે થાય પણ આજે ચુકમાં પાડવેને ખનમ કરના જ ભેદમાં તેણે વિચાર તેમના મનમાં આવરા લાગ્યો એ લવડા માટે તૈયાર થઈને રથમાં બેસવા પિતામહ આવ્યા કે તુરત જ દુર્યોધન પડખે વળીને ઊભો રહી ગયો. પિતામહ તેને ભેળેને બોલી ઊઠ્યા, “દુર્યોધન, આજે મેં નિશ્ચય કર્યો છે આજે હા ફું નદી” અગર તો પાડવો નદી એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.”

દુર્યોધનને યુધિષ્ઠિરે કહેન વાર સાચી લાગી અને બોલી ઊઠ્યો ‘અજની અસર થઈ ખરી!’

ઉપરનો પ્રસંગ યાદ આવે છે ત્યારે આપણી સમક્ષ આપણા અત્યારના સમાજનું ચિત્ર ખડું ચાપ છે. ભારતનું નૈતિક ધોરણ દિન પ્રતિ દિન નીચું ને નીચું ઉતરતું જાય છે. શક્તિ કરતાં ખર્ચ વધારે, દંભ, એક યા બીજાનું વ્યસનોનો શુદ્ધામ ભારતવાસી થતો જાય છે. મોંઘવારીએ માઝા મૂકી છે, વેપારીઓએ નીતિ છોડી છે, એકમીજની આખ શરમ નથી રહી. એકમીજને સહાયક થવાની વૃત્તિનો પથ નાશ થયો છે.

આ ગંધનું કારણ પરદેશી અજ પોતાની માનું ધાવણ ન ધારી શકનાર બાળકના સંસ્કાર જેવું ધાવણ ધાવે તેના સંસ્કાર મેળવે છે. તેની પોતાની ધરતી માંએ ઉત્પન્ન કરેલ પોષણના તત્ત્વો મેળવી ન શકે અને પરદેશી અજ ઉપર રહે તેના જીવન ધોરણ ઉપર પરદેશી અજનો જ પ્રભાવ પડેને....!

પરખ

એક બાદશાહને પોતાનો વજીર બની શકે એવા માણસની જરૂર હતી. ઘણાં ઉમેદવારોમાંથી ત્રણ જણને બાદશાહની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા.

બાદશાહે ત્રણેય ને પૂછ્યું, “જો મારી અને તમારી દાદીમાં એકી સાથે આગ લાગે તો તમે પહેલાં દાદીની દાદીની આગ બોલવશો?”

એકે કહ્યું, “પહેલાં આપની દાદી બોલવીશ..” બીજાએ કહ્યું, “પહેલાં મારી દાદી બોલવીશ.” ત્રીજે બોલ્યો, “એક હાથે મારી અને એક હાથે આપની દાદી બોલવીશ.”

બાદશાહે દરબારીઓને સંબોધી કહ્યું, “જો પોતાની ઉપેક્ષા કરીને બીજાનું બહુ કંઈ છે એ અલ્પહારિક છે. જે સ્વાર્થને જ સર્વોપરિ માને છે એ નીચ છે અને જે પોતાની અને બીજાની લલાઈને સમાન ગણે છે એ સમજન છે. મને સમજનની જરૂર છે.”

બાદશાહે ત્રીજાને પોતાનો વજીર રાખી લીધો.

સુમુકે જે. ગુજરીયાલા

લવારું લાડકવાયું

કાલિદાસ શાહ

સ્વીસ દેશમા આદ્ય પર્વત ઉપરની
ઊંચી ઊંચી ટેકરીઓ લીલીછમ વનસ્પતિથી
ઢાંચેલી રહે છે અને ટેકરીઓની વચ્ચે
વચ્ચે ઊંડી ઊંડી ખીણોમા લાવ અને આસ
માની ગંગના ઢંગાળધ કૂલો ખીણ્યા છે
એવા એ સમતીય પ્રદેશમા પખીના માળા
જેવુ આવતકર્ચ નામનુ ગામ આવેલુ છે
ગામની વચ્ચેવચ્ચે ખૂણાઓના ઝુમખા
વચ્ચે ઊંચા ઢૂધ જેવા ચૂનાથી ધોળેનુ અને
ઉપર લાલ ટાવરનાં નાનુ છતાં સુઢર દેવળ
શેઠી રહુ છે ગામ નાનુ છે, પણ ચારે
દિશાના તોફાની વાયરાઓવી કુરતી રીનેજ
એ રક્ષાયેનુ છે કારણ એની ત્રણ બાજુ ઊંચી
ઊંચી ટેકરીના ગર દાઢા શિખરો દીવાન
બનીને ઊભા છે ને ચોથી બાજુ ને પ્રમાણમા
પુગી છે ત્યાં દેશગર્મ પહાડનુ ગાઢ જંગલ
આવેલુ છે જંગલની કિનાર ઉપર દેશગર્મ
ગામના વૃથોના ઝુડ વચ્ચે ઇંટ ચૂનાના પાકા
મકાનો ઘડી તડી વેરાઓના નજરે પડે છે

ખીણમા ઝીનર નદીના તોફાની જંગ
ધસમસતા પૂગની પંઢે છુડવાટા ઢરતા જોઇપધ
વઢ્યા બાન છે નદીને કંઠે કાંઠે આલગકર્ચ
ગામને વીંટાળાઇને ઠંડ દેશગર્મ ગામ સુધી
વાકો ચૂકો રસનો આ પો બાન છે રસનો એટનો
લાંબોને અટપટે છે કે તેને પાર કરતા પાટા
જે કનાક લાગે પછુ એ કરતા ટૂંકો ચમદડીનો
રસનો વધારે સારો છે તેનો ઢેગાવ ટેકરી
ખીણથી ત્રણ ચર્ધ ધીમા નીના કાઠ સુધી
આ પો બાન છે ત્યાંવી સામે પાર જતા માટે
નદીના નેશબધ વડેના જંગલનાકુ ઉપર
લાડકાનો અવતો પુવ છે ત્યાં પુર એવો
સામટો છે કે એકજ જણ એમી વગને તેના
ઉપરથી પસાર થઈ શકે પુવ ઉપર બને
બાજુના દોરડા પડીને ચાનવાની ખૂણ

મળ પડે છે પુલ ઉપર જરા સરખુ વજન
આપતા તે ખૂણજ બૂલે છે ને ઉપર ચાનવારને
નેરથી દિલોળી તેની કુશળતા ને હિંમતની
કસેડી ઢરે છે

ગાવતકર્ચ ખેસે ટકે ખૂણ નબળુ ગામ
છે એની સ્થિતિ તદ્દન ગાધારલ છે વસ્તી
બધીજ સાવ ગરીબ છે પણ ગૌથી વિશેષ
ગરીબ ઘરતો પાદગી વીડો જોસેકુનુ છે વીડો
જોરેક ટેકરી ઉપર આવેવા દેવળ પાસેના
નાના બગાર અપડામા રહે છે ચૂડા ઉપર
વીડો વૃથા ડાગીઓ એની તો અપવાદને
વીંટળાઇ વગેરી છે કે એની ચારે બાજુની
લીસથી મકાન આણુ પડ પડુ વર્ધ રહેવુ
દેખાય તે આમ છતાં એનુ બાદ મજબૂત
હોવાવી હજી સુધી એને આચ આવી નથી
જોસેકુનુ અપ, આ રીતે વીડો વૃથાની ડાળી
ઓથી વીંટળાએલુ હોવાથી પઢરી જોમેક
વીંતોજોસેકુના નામથી જોળખાય છે

વીડો-જોસેકુનો જન્મ આ અપડામા
થયો હતો અને નાનેથી મોટો પણ આજ
અપડામા થયો હતો એના પિતા પત્ર ત્રાજ
જનમના હતા, ત્યાજ ઊંઠરીને મોટા થના
હતા અને વૃદ્ધાવસ્થા પૂરી કરી પાકેના
ફળની પંઢે ત્યાજ ખરી પડી આધણુ પૂરુ
વધું હતુ

જોમેક પઢરી પોતે પણ હવે આ અપડામા
રગીને ઘરડો થયો હતો અને પેતાની બુદ્ધી
અને માદી સ્ત્રી સાથે હજીરે અડી રહેતો
હોતો એની સાથે એનો એક પોતરા ને એક
પોતરી રહેતા હતા પાદગીને પોતાને એક
સેમ નામનો દીકરો હતો દીકરો એકનો એક
જ હતો પણ તે દીકરાયે અત્યારે કના હરો
તેની ડરી બજી તેના આ બિગારા ધરડા
મા બાપને ન હોતી

સેમના લગ્ન ટાન્ઝી નામની એક સુંદર અને વિનયી કન્યા સાથે થયા હતાં તે એટલી બધી મજાતાવડી સુશીલ અને નમ્ર હતી કે તેના ઉપર સૌ કોઈને વહુલ હૃદય જાળુના જ પ્રદેશના કલેમેન્ટ નામના પાદરી અવાર નવાર ભેસેફને મળના આવતા તે કહેતા “તમારું ઘર ઘણું જ સારું છે ભેસેફ ! આ ઘરમા તમારે કાને કદિ કોઈને ગુસ્સાભર્યો શબ્દ પડવા પાડ્યો નથી એ કંઈ જેવી તેવી વાત ન કહેવાય”

સેમ અને ટાન્ઝીને બે જાળકો થયા હતા ટાન્ઝીની નામની નાની છોકરી અને સેમની નામનો છોકરો. સેમની હતું સાવ નાનો જાળક હતો ત્યારે આ ઘરમા સૌથી વધુ દુઃખ દાયક બતાવ બની ગયો ધરના આબુપણ જેવી લાવણ્યમયી ટાન્ઝી આ ઘરને રત્ન બનાવી પરનોકને પથે ચાલી ગઈ આજા કુટુંબ ઉપર બણે દુઃખનું આજ તૂટી પડ્યું

એ ગયા પછી સેમ દુઃખથી લગભગ ગાંડા જેવો બની ગયો કેટલાયે દિવસ તેને અકબચકા દશામા ગળ્યા પણ જે ઘરમા એની પ્રિય પત્નીકે યુવરી ગઈ હતી એમા એ હવે લાખો વખત રહી શક્યો નહિ આથી પનીને ભૂરી જવા અને ખીજા કામમા ચિત્ત પરોવવા તેણે ઘર મૂક્યું, ગામ મૂક્યું ને ખીજે કેકણે નોકરી કરવા ચાલ્યો ગયો.

જતી વખતે માબાપને વચન આપ્યા પ્રમાણે તેણે થોડો વખત સુધી તો ઘરખરનીના પૈસા મોકલ્યા કપી પજુ પછી ખીજે થીજે તે થોડા થતા ગયા ને એક દિવસ એ સાવ બધ થઈ ગયા એ પછી વધારે પૈસા આજ્યા નહિ આમ કરતા કરતા લાગા છ વરસ વીતી ગયા પજુ કાપર ભેસેફને નથી પૈસા મ વા કે નથી એનો કામગ પત્ર મળ્યો હવે તો એ કા રહેતો હશે એની પજુ કરી ભાગ મગી નથી એ હવે જીવતો છે કે નહિ એ પજુ એના ખૂદા માત્રાપ જાણતા નથી દરગાન પ્રિયાર

કોસાકોસી દિવસે દિવસે ગળતા ગયાં, એમનાં શરીર નબળાં પડતા ગયા ને પેસેટેકે પણ ઘસાતા ચાલ્યા ઘરમા તેની આવકનું એક માત્ર સાધન ઘરડો પાદરી વીવો વૃક્ષોના કુણા કાળી કાળગામથી ટોપની બનાવતો તે જ હતું આની ટોપવીઓ તે પનીરવાળાને વેચી આવતો પનીરવાળો એમા પનીર ભરી નજીકના શહેરમા જઈ વેચવા જતો આમાથી ખુબજ નજીવી આવક થતી અને ડોગીને ધરના માણસોના જેવો જ ડા પૂરવા માટે ને દરેકને ખાવાનું મળી રહે એ માટે રોટીની વહેચણીમા ભારે ગડમાજ કરવી પડતી આમ છતાં રોજ પેટ ભરીને તેઓ પૂરું જમવા પામતા નહિ

ટાન્ઝીની કત્યારે લગભગ નવેક વરસની અને સેમની સાત વરસનો થયો હતો. ટાન્ઝીનીને એના ઘરડા દાદાને આખો વખત ઘરમમમા મદદ કરવી પડતી કારણ કે છેલ્લા છ મહિનાથી દાદીમા એટવા બધા માદા ને પથારીવરા હતા કે ધરના કોઈ કામમા તે હવે જરાપણ પ્યાન આપી શકે એવી સ્થિતિમા ન હતા. આથી ધરડા દાદા અને ટાન્ઝીની બન્ને જણ રોજ રાધવા ચીધવાનું કામ કરતા રસેઈમા ઝાંઝું કરવાપડું જ નહોતું રોજ રોજ બટાટા કા તો બાકવાના હોય કે પછી મકાઈની રાબ બનાવવાની હોય આ સિવાય ત્રીજું વાનું સાધારણ રીતે રાધવાનું રહેતું નહોતું કારણ તેઓ એટલા ગરીબ હતા કે બીજી કોઈનીજ લેવાનું તમને પૌસાતુ જ નહિ હા, ક્યારેક ક્યારેક ખાસ વાનગી તરીકે તેઓ કોફી બનાવતા ખરા પજુ એ તો જવ લે જ ઘરડા દાદા અને નવ વરસની નાની છોકરી બન્ને મગીને ધરની રમેઈનું કામ રોકરતા. પજુ બંનેને એકબીજા વગર આવે તેમ ન હતું કારણ એમાથી એક ન હોય તો રમેઈનું કામકાજ સાવ અટકી પડે ટાન્ઝીની મિચાગી એટની બધી નાની હતી કે એનાથી રમેઈના મોટા તપેશ ઉઠી શકે તેમ ન હતા ને દાદાજી

એટલા બૂલકણા હતા કે રસોઈ બનાવતી વખતે કંઈ ચીજ પહેલાં ચોરવી ને કંઈ પછી એ કંઈ સંભારી શકતા નહિ. પણ ટાન્જેલીની સ્મરણશક્તિ ઘણી તીવ્ર હતી. તેને એ બધી વસ્તુ બરાબર યાદ રહેતી. અને આથી એક-બીજાને ટેકે ટેકે ધરની રસોઈનું કામ ચાલ્યા કરતું. સાત વરસનો નાનો સેમલી રસોઈમાં તો શું મદદ કરે ? પણ ઘરના બને જણ રસોડામાં કામમાં રોકાયા હોય ત્યારે તે પણ નવરો કેમ બેસી શકે ? આથી તે પણ વચ્ચે વચ્ચે રસોડામાં આવીને ડાંગ ડોયાં કરી જતો.

ઉનાળાના એક સુંદર દિવસે આકાશમાં સૂર્ય બળહળતો હતો અને તેનાં કિરણો આલસકર્મી ગામની લીલી વનરાઈથી દંકાયેલી ટેકરીઓને સોનેથી રસી રહ્યાં હતાં એ વખતે ગાદીના જૂંપડામાં દાદીમાના ખાટલા ઉપર સૂર્યના થોડાં કિરણો પડ્યાં. કિરણો ભેધ વૃદ્ધ ડોશીની આંખો પજુ ચમકી ઊઠી. ‘ઓ ‘પ્યારા’ તે ખાલી ઊઠ્યાં, ‘આકાશમાં’ કેવો સુંદર સૂર્ય બગમગી રહ્યો છે. અરેરે, હું જો જરાક ઊઠીને ઊભી થઈ શકતી હોત અને જૂંપડાં બહાર આમતેમ ફરી શકતી હોત તો કેવું સાડું થાત ! પણ હવે તો પગમાં ભેર રહ્યું નથી. ઊઠવાની તાકાત રહી નથી. એટલે ઊઠીને બિમા થવાની તો ક્યાં વાત કરવી ? પણ પથારીમાં પડ્યા પડ્યા પણ આરામ મળી શકતો હોત તોય જીવને સંતોષ થાત. આ તો પથારી જ કંઠણ લાકડા જેવી બની ગઈ છે. ગાદલામાં મોટા મોટા ગાંડા પડી ગયા છે. એ એવા તો કંઠે છે કે ન પૂછા વાત. ઝોશિકું પણ હવે દબાઈ દબાઈને આપટ બની ગયું છે. ને માથે સૂસવાટા કરતો શિયાળો આવી રહ્યો છે. હુયામાં શારડી ફરતી હોય એવી કંઠકંઠતી ટાદના આ દિવસે આવી દંબધડા વગરની પથારી અને જર્જરિત ધાબળાથી કેવી રીતે પાર કરી શકાશે ? આવતા શિયાળાનો વિચાર કરતાં જ હું અત્યારે ટાદથી થરથરી ઊઠું છું.

મને લાગે છે કે આ વખતે તો હું નક્કી ટાદથી હુંઠવાઈને લાકડું થઈ જવાની.’

‘શિયાળાની અત્યારથી જ ફિકર ચિંતા ન કર’ દાદાજીએ પ્રેમથી કુમાશમર્યા શબ્દો ઉચ્ચારતાં કહ્યું. ‘પ્રેમમય ભગવાન એ કપરા દિવસોમાં આપણને હજીયે સાથ આપશે. અગાઉ જ્યારે ખરાબ વખત આવ્યો ને બધું ઘેર અંધાર જેવું દેખાતું હતું ત્યારે તેણે જ આપણને સહારો આપ્યો હતો એ વાત તું ભૂલી ગઈ શું ? હું તો કહું છું કે બધું કાંઈ ભૂલીને એક ઈશ્વરમાં જ શ્રદ્ધા રાખ અને શિયાળાનું કાંઈ તું ભૂલી જ ને હવે બીજી વાત. ચાલ તારે માટે જરા કોફી બનાવી દઉં. અત્યારે તને એ ઠીક પડશે. શરીરમાં જરા ગરમાવો આવતાં હું રહેશે.’

દાદીમાના મનમાં પણ એ જ વિચાર આવ્યો હતો તેને થયું હતું કે કોઈ મને એકાદ પ્યાલી કોફી બનાવી આપે તો સાડું. ત્યાં જ દાદાજીએ એ સંભારી આપ્યું ને દાદીમાની સંમતિ મળતાં જ દાદાજી સીધા રસોડામાં ગયા ને ટાન્જેલીને પાછળ આવવા ઈશારત કરી. સેમલી પણ એની પાછળ પાછળ ધસમસતો ગયો. એ તો બધું લાગ ભેળને જ બેઠો હતો. ખાવા માટેનો આવો મોકો તે હાથથી જવા દે તેમ ન હતો.

રસોડામાં જઈ દાદાજીએ તપેલી લીધી તેમાં પાણી નાખ્યું ને પત્રી ટાન્જેલીને પૂછ્યું, “હવે બીજું આપણે શું કરીએ છીએ ?”

“પહેલું વહેલાં તો મારે શુંદાણા પીસી નાખવા પડશે.” નાની છોકરીએ કહ્યું અને ખોળામાં શુંદાણા પીસવાની તાની ઘંટી લઈ તે નાના ટેબલ પર બેઠી ને હાથો હલાવી શ્રમ-પૂર્વક દળવા લાગી. પણ ઘંટીમાં કંઈક ખોટકો હતો એટલે પેડું બરાબર ચાલતું નહોતું ને મહેનત ખૂબ પડતી હતી. શું ખામી છે તે બેવા તેણે તળિયાનું ખાતું ઉઘાડી બોયું તો

તેના આશ્રયને પાર રહ્યો નહિ કોફીનો ઝીણો ભૂંડો દળવાને બદલે એમને એમ અડધા અડધા ખુદાણા નીકળ્યા નીચે જોયું તો ઘટીના પડના બે કટકા ઘર્ષ ગયેલા ટાન્કેની ચિતામાં પડી ગઈ તેણે દાદાજીને જોતાં પી નીચેલી ઘટી બતાવી અને પ્રશ્ન થ' સૂચક સ્વરે કય, 'હવે શું કરશું ?'

દાદાજીએ એને ઈશારાથી ચૂપ રહેવા સમજાવી, ને કયુ "શી...શી હમણાં એ વાત કરતી નહિ તારી દાદીમા એ સાભાગી જશે તો નકામી કકળાટ કરી મૂકશે હવે મને કોફી નહિ મળે તો શું કરીશ એમ કહી કહીને ગામ ગળવી મૂકશે. તું જરા પવવાર જીવી રહે હું આ આગ્યો."

એનું કહી દાદાજી ઉતાવળા ઉતાવળા બહાર ગયા ને ગયા એવા જ એક મોટો પથરો લઈને પાછા આવી ગયા પછી તેમણે ખુદાણા કાગળ ઉપર મૂક્યા ને ઉપર બીજા કાગળ દાંતી દર્ધ પથરા વતી તેનો પાટીફૂટીને ઝીંતો ભૂંડો કરવા લાગ્યા જેવો તેવો ભૂંડો તૈયાર થયો એટલે ટાન્કેનીએ એ ભૂંડો ચૂના ઉપર ઉકળતા પાણીમાં નાખ્યો

કોફી બનીને તૈયાર થઈને પચ લો ભરીને દાદીમા આગળ મૂકાયો ત્યારે દાદીમા રોતા રોતા કકળાટ કરવા લાગ્યા "અરેરે આ તે કોફી બનાવી છે કે કંઈ બીજું ? જુઓ તો ખરા કોફીને બદલે આગમાં આગેઆખા ખુદાણા તરે છે કેમકે તેને દળવાની કે ખાંડવાની તરની જ લાખી લાગતી નથી પણ સાધન હોય તો દળે ખાંડેને મને લાગે છે કે કોફી દળવાની ઘટી હતી તે જ ભાગી ગઈ જણાય છે બીજું બધું તો ઠીક પણ હવે હું કેટલા વરસ જીવવાની છું ? વધારે નહિ તો જે એટલા વરસ પણ એ ઘટી સાલ રહી હોત તો કેવું સાડુ થાત ! અમારા વખતમાં સાચવણ ઘણી હતી આમને આમ બેઠકાર રહીને કામ કરીએ તો ઘરના રાચ રચીના

બધા ટગી બંધ ને ભૂંડે મરવાનો વારો આવે કેવી રૂપાળી ઘટી હતી તે ગઈ અને હવે બીજી ઘરમાં આવી રહી !'

"એમ હું ખ લગાડ મા" દાદાજીએ દાદી માને આશ્વાસન આપતા કયુ "ધીરજ ધર ધીરજ ધરવાથી સૌ સારા વાના સાચ છે ને બગડેલી બાજુ પણ સુધરી જાય છે"

'બગડેલ બાજુ સુધરી જતી હશે પણ કોફી દળવાની ઘટી જે ભાગી ગઈ તે સાલ નહિ થાય" દાદીમાએ તકાક દઈને ઉત્તર વાળ્યો

ટાન્કેની અને સેમવી બંને નાના બાળકોને શિરામણમાં દાદીમાની કેફીમાંથી થોડો થોડો ભજ મળ્યો ને વધારામાં બફેલા બટાટા મળ્યા કારણ એ વખતમાં રોટી વધારે મોથી મળતી આથી અડવાડિયામાં એક વખત કમ્પ રવિવારના દિવસે જ તેમને પાઉ રોટીનો એક એક ટુકડો મળતો બાકી નારામાં બગાડા ને થોડી થોડી કોફી

નારજ તુ કામ પડી ગયા પછી ખુદા દાદાજીએ ટોપનીઓને જથ્થો બહાર કાઢ્યો ને તેમાંથી જે નાના નાના પોટવા બનાવી તેને દોરીથી બાધી છોકરાઓને એક એક પોટલુ પકડાવી કહ્યું જવ છોકરાઓ જલદી જલદી પહોંચી જવ અને સાજના મે હું કરતા નહિ કયા જવાનું છે એ છોકરા જાણતા હતા કારણ આઠ આઠ કે પદર પદર દિવસે તેઓ પનીર વેચનારની દુકાને જતા અને તેમને પોટનીઓ વેચી આવતા એની દુકાન આવન કય ગામથી ઘણી દૂર દેવળની પેની પાર પાંચે ટેકરી પર હતી

બંને છોકરાઓ તૈયાર થઈ ટોપનીઓનું બહવ પીડ પાછા લટકાવી બહાર જવા નીકળ્યા આઠ ધારી ને કર્તવ્યશીલ ટાન્કેની આડું આવ્યું જોયા સિવાય મીઠી નજર રાખી ઉત્સાહભરે રસ્તો કાપતા લાગી પણ સેમવીને

એની સાથે રહેતા જરા મહેનત કરવી પડતી હતી એનું એક કારણ તો એ હુલું કે રસ્તામાં અવારનવાર આણુબાણુની ખીણો, ટેકરીઓ, પૃથ્વી અને એવા સુંદર સ્થળો જોવામાં તે રોકાઇ જતો અને પછી દોડીને મોટીબેન સાથે થઈ જતો.

એમ કરતા કરતાં દેવળ આવતું ત્યારે જ ટાન્ડેલી અટકતી અને સેમલીને કહેતી ‘ભાઈ તારું’ બડલ નીચે મૂકી દે ને દેવળમાં મારી સાથે ચાલ આપણે ત્યાં સ્વર્ગમાં રહેતા પિતાને પ્રાર્થના કરી લઈએ ટોપલીના બડલ અહીં બહાર પડી રહેશે”

પણ સેમલી એમ માને તેવો ન હતો તે કંઈક આડા અવળા બહાના કાઢતો ને કહેતો, “મારે તો અહર નથી આવવું મને ધામ થાય છે” આટલું કહી તે દેવળ બહાર જમીન ઉપરી બેસી જતો.

ટાન્ડેલી એને સમજાવતી, “ભાઈ એની આટોડાઈ ન કર સારો થા આજે પ્રાર્થના કરતા દેવળમાં જવું જ જોઈએ કાધર કહેમેન્ડે શું કહ્યું હતું તે મૂવી ગયો? તેણે નહોતું કહ્યું કે જ્યારે જ્યારે તમે દેવળ પાસેથી પમાર થાવ ત્યારે ત્યારે તમે દેવળમાં જાને ને પરમ પિતાની પ્રાર્થના કરજો. માટે ચાલ જલદી જિલો થા ને મારી સાથે અહર આવ”

સેમલી તોફાની હતો મોટીમહેનત કહ્યું તેણે માન્યું નહિ. પણ ટાન્ડેલીએ એમ હિમત હારે તેવી ન હતી તેણે પોતાનો પ્રયત્ન છોડ્યો નહિ સેમલીને સાથે આવવાનો આગ્રહ તેણે જારી જ રાખ્યો ને તનો હાથ એની તેને જિલો કરવા લાગી. “ભાઈ સેમલી જીડ જિલો થા તારે દેવળમાં આવવું જ પડશે. નહિ આવ તો ખોટું થશે વગી તારે પ્રાર્થ નાની જરૂર પણ છે”

એ જ વખતે ખીણમાં થઈને એક યુગ્મ આદમી ટકરી ઉપરી ચડી દેવળની નજીક

આવતો હતો. તેમના તરફ નજર નાંખતાં જ બન્ને ભાઈબહેને તેને ઝોળખી લીધા. એ જ કાધર કહેમેન્ડે હતા, એને જોતાવેંત જ સેમલી પલકારામાં જિલો થઈ ગયો. અને બન્ને બાળકોએ કાધર કહેમેન્ડેને સલામ કરવા હાથ લંબાવ્યો.

‘સેમલી, સેમલી,’ કાધરે મિત્રતાભર્યા માયાળુ સ્વરે તેને ગ્રેમથી બોલાવ્યો ‘આ હું શું સાલશું છું તું તારી બહેન સાથે દેવળમાં જવા ને પરમપિતાની પ્રાર્થના કરવા આના-કાની કરે છો! હવે મારી વાત ધ્યાનથી સામળ આપણા પરમપિતા આપણને પ્રાર્થના કરવા કે દેવળમાં જવાનો હુકમ કરતા નથી, તેમ ફરજ પાડતા નથી એ તો આપણને તેમ કરવાની રજા આપે છે અને જ્યારે જ્યારે આપણે પ્રાર્થના કરીએ છીએ ત્યારે ત્યારે દરેક વખતે તે આપણને નાની મોટી ભેટ સોગાદ આપે છે આશીર્વાદ આપે છે જો કે તે આપણે જોઈ શકતા નથી તેમ જાણી શકતા નથી, છતાં દરેક પ્રાર્થના વખતે તે આપણને કંઈ ને કંઈ આપે છે તે ચોક્કસ છે”

આટલું કહી એ ભલો પાદરી પોતાને રસ્તે પડ્યો ને સેમલી જરાપણ બમડાટ કયાં વિના મોટીગ્રેન સાથે દેવળમાં ગયો ને ત્યાં તેણે પરમપિતાની પ્રાર્થના કરી.

થોડીવાર પછી બન્ને બાળકો જ્યારે દેવળ માથી બહાર નીકળ્યા ત્યારે નીચે નદીકાંઠે જતી પગદડી ઉપરથી કોઈના તીજા સ્વરો અને થ પ્રથમણ તેમને ક ને પડ્યા. થોડા વખતમાં જ ત્રણ માથા પગદડી ઉપર દેખાયા. પહેલા એક છોકરીનું માથું અને પછી બે છોકરાના માથા ને બીજી જ ક્ષણમાં ત્રણ છોકરા તેમની સામે આવીને જિભા પાથે ય જણ એક બીજાની સામે આશ્ચર્યથી ડોળા ફાટી ધરી ધારીને જોવા લાગ્યા.

વનમાં વેણુ

'સિંચમકાશ'

બસ, આજે તો દૂર દૂર પડ્યો છું!

શહેરથી દૂર-આમઝાથી-દર-માનનીથી પણ દૂર.

ધધિલિપુ' શહેર તો ક્યાંય છેડે રહી ગયું છે અને મોખા નેપડું ગામડું તેને પણ પાછળ રાખી દીધું છે. ટેકરીઓની પાછળ તે અદૃશ્ય થયું છે ગામનાં ઝાડવા પણ દેખાતાં નથી!

અને આ ટેકરીઓના રઆળની તો વાત જ શી કરવી? ત્યાં ગામઝામાંથી આ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો આ ટેકરીઓ રૂઢી રૂખાળી નાની દીગનીઓ જેવી લાગે અને અહીંથી ગામ તરફ નજર કરતાં, કશ્ચુરા કર ગોરની સૌથી જીવો મેદીનો ક્યાંય પતી નથી!

મારે તરફ પથ્થર, કાંકરા અને ટિલાઓ વેર વિખેરે પડ્યાં છે. એમ થાય છે કે ગંગા એકાદ ટેકરીની શેઠે મેરડીને, નાના અને મોટા, મોરસ અને ગોળ, વીણી વીણીને ગમડાંએ રાખીએ!

પણ આજે તો ડાહ્ય ભલે કેમ, હું આગળ ચલ્યો ભડિ' છું. સંસ્મરણો જનમો છે જુવકાળની ભૂતાવળ ખડી થાય છે; વર્ષો જૂની કુધા પ્રતીતિ ઘર્ષ છે. જે પગદડી પર ચાલું છું તે પણ આગળ જઈને અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને અહીં વનરાજીમાં મારા કાંદેલા કે સૂર્યો આજે જનવું ભડિ' છે.

અને છતાં હું આગળ ધધે ભડિ' છું જુવકાળનો વૈભવ આજસ મરડીને બોલે થવા માટે જ તેને શું કામ રોકેલા?

ખળળળ!

આ તો શેષરાજાની કરમડી (સિલિન્દી) હજી પણ એજ છતાં અને એજ બધી ચાવથી રુમઝૂમ કરતી વડી રહી છે! આજી સેશર તેના અંકમાં માળ્યું છે. પણ તેણે પોતાનું રૂપ લારી લીધું છે. લીંતી વનરાજીના સાથ પડેલી લીધા હોય તેટલો ફેર લાગે છે! બચકજુમા એના તટવું સોદમ

આકાંઠે માળ્યું છે. પણ અત્યારે આ નિશ્ચિત ટૂંકવેલી-ઝોથી પોતાનું દેહદરૂઢ કાલિન્દીએ ઢાંકી લીડું છે-આલિકા યુગ્મ બની છે!

હાવ ત્યારે એનાં શીતનજામાં દેહ ઝમેઝમી લકડાં! નાનપણમાં તો કાકાદેના કાકા નંદાવામાં જતા! કેટલાં વર્ષ? થયા? હસ! વીસ? ત્રીસ? ગણ કાલેજ ખન્યું હોય તેમ લાગે છે. આ કરમડી જેવી નદીને પણ નંચાઈ લાગે છે! રે, માનવી, અહીં શીદને જુનો પડ્યો! તારા મનની સિધતિ તો ભે! તેને સહેરોના રમ લાગે છે. તારી આજો મોનનાં જૂગળાં ભેંસ ટેકવેલી છે! તારા કાનમાં, આશા-હટના રસા ઉપર દોડી જતા મોટર-બસ-મોટારીકા સ્ટુટરના કર્કેશ અવાજો જુને છે.-તારા યાત્રો આત્મા જહુ જહુ તો સહેરના કાન ઉલ્લાનમાં પ્રતીતિની જે જ માણી સતોય અનુભવે, તારે અહીં શીદ આવવું પડડું કે પાછો ફર, જાર!

પણ મેં નિમચ કરી છે હું પાછો ફરતાર નથી. મારે તો આગળ જવું જ છે. અહીં કરમડીને કઠિ જ બપોર નમી મયા છે; મને લાગે છે હું જુનો પડીસ નદી. ભોમિરા વિના જરૂર હું ગમે ત્યાં ફરી સળીસ. કુખર ઉપર ખીજુમાં ... અને ઝરાણાને પાર. પાછી આશા!

કવિ વાઢ આ-વા: "ભોમિરા વિના મારે ભમરા'તા કુંચરા જગવની પીગુ જેવી હતી!" કરિનું તાદાત્મ્ય કેટલું જહુ સહજ લાગે છે! અનુભૂત એજ કવિતા હશે!

સમીરની લહેરે આપ્લાલક લાગે છે. "હું કે મોટા કમુદનનો માવરિયા રહે છે!" આ જાગ્યું આકાશમાં વાદળીઓ રમવા નીકળી પડી છે અને સમીસાજના કિરણો શીતના પાથરી રવા છે.

આવા એકાંત અને નિર્જન વગામાં પંખીનાં ગાન જાગે સાલવાબા કરીએ એવો અદોખાવ

સહજ રીતે જન્મે છે કુદરતના રેડિયો ઉપર
સંગીતની રેતમહેન આતુ જ છે !

‘મે આવ મે આવ !’

મૂરની કેકા !

હા ! સમજો ! અહીં મસ્તમયૂર કળા કરી
રજા છે અને દેન મુખ બાવે નીરખી રહી છે

‘કુહડ-કુહડ-કુહડ-કુહડ’

અહીં કોઇ સકિતસાળી દ્વાન્મખીટર નથી
છતા કેને દૂરથી કોયનના પચમયૂર વાતાવરણને
સક્ષર બનાવે છે ?

સા / નમી રહી છે પશ્ચિમનુ આકાશ સા ખ
રગ ધારણ કરી રતુ છે આખા દિવસનાં હુયન
પત્રી ઉડુગણુ વહેણી ડાળીઓએ બેમી સૂરને વિદાય
ગીન ગાઈ રહ્યું છે કેટલાક પખીને તો હું ઓગળતો
નથી-માત્ર તેના મધુર હલકા મારે કાને અડાય છે

વાસગીમાંથી નીકળના તુક તુક સ્વર જેવો
આ મોડો અવાજ કોનો હશે ? ચોનરફ નજર દેરતુ
હું વૃક્ષ ઉપર, વૃક્ષની ડાળી ઉપર, પશુ મારી
આખો કાંઈ જોઈ શકતી નથી બીજી તરફ
સિસોડીના તીણો અવાજ આવે છે બીઆ
નીચા આરોહ-અવરોહ સાથે અને એક નાચુક
નાનકડું પખી આ માચુથી પેની તરફ ઉડી જાય
છે સામે વૃક્ષ ધગમા બે પખીઓ સામ સામ
ગાઈ રજા છે, નર અને માદા હશે ? અને ગાય છે
તે પ્રેમનું ગીન હશે ? હા પેતુ દૂરથી જે આલાપમય
સહગાય છે તે તો સારસમેયડી જ ગીત છે !
નદી તટથી જળ ટૂંકડી અને ટિંટોડીના આક્રંદમય
અવાજો શરૂ થાય છે આકાશમાં કમળદ ઉડી
રહેલા કૂંજડા કોઇ જા પની પ્રથમ પકિત વાના
વરણમાં હલેરા છે, અને કણ્ઠપિય અવાજો વમડામાં
વેરી રહે છે

કુદરતની આ Orchestra હશે ? જસ તેમ જ
દમણ જ પ્રાંતલ થશે અને નિદ્રાદેવીને આધીન

યતા પહેના અને આવની કાનની ઉંચાને વધામગીનો
સ દેશ પહોચાડવા સમસ્ત પક્ષી ગણુ સંગીતની
આરાવના કરી કુદરતને રીઝવતુ હશે ? દિવસની
પૂર્ણાહુતિનો યશ ? આવની કાનની આશાનો
રુબ સ કેત ?

જે હોમ તે યુર્ચસ્ત યદિ ગયો છે અને ચારે
કોરડી અધકારના ઓળા ગીતરી રજા છે હું
અહીં આસન જમાનીને બેસી ગયા છું, અને
પ્રતિના પરિવર્તનને મનભર માણી રજો છું
આજે તું ખરેખર મરન ફખીર બન્યો છું !

દિવસભરના પરિશ્રમ પત્રી કોઇ ગાડાએડુ ધર
ભણી જઈ રજો છે શ્રમના આનંદથી તે એટલો
બાળ છે કે તેના કંઠમાંથી અહજ રીને કોઇ ગીન
સરી પડ્યું છે અને વાડો તે ગીતી રજો છે તેના
બગની જોડ તાનમાં તાલ પૂરાતી રહી છે અને
ડોક બાધેરી ધૂરીઓમાંથી એકધારે મીરો રૂપેરી
અગાજ સળગ પ્રગલ્હની પેડે વાતાવરણમાં ફેલાઈ
રજો છે બધુ જ એકાકાર થતુ ગતુ છે- વનવગડો
અધાર-ગડ-ગડ-ગડ-ગડ અને તેનું સંગીત ! વૃક્ષ
અને ઝાડીની ધગમા હું કાંઈ જોઈ શકતો નથી
માત્ર કણ્ઠ દ્વારા અનુભવ કર છું રૂપેરી ધટડીનો
મૃદુ રજુકાર, કાને અથડાઈ દૂર અને દૂર ઓગળતો
ભવ છે

આકાશમાં ચઢતો ઉદન થયો છે વગડો હવે
મુનસામ થતો જાય છે તમરાનું સંગીત ચોનરફ
શરૂ થઈ ચૂક્યું છે મારે પાછા ફરતુ જોઈએ

પશુ અને હવે તમા નથી મે આજે વનવમડાની
વેલું સામગી છે અને મારે મન આનંદ વિભોર
પડુ છે વમડાનો ભભ મે પીરો છે અને હું
ચકચૂર જન્યો છું શ્રમના ગીતનું રહસ્ય મે
મેળવી લીધું છે

વનવમડાને મે લૂટ્યો છે !

હકવા દિ'દ આવી રહ્યા હતા. તેઓ પશુ એ વીરાની સાથે એ સ્તીમરમાં ચડી બેઠા અને ઘીન, જાપાન, સિયામ વગેરે પ્રદેશના બંદરે ઉપર ક્રાન્તિનો પ્રચાર કરતા, બળવાની આગ દેવાવતા બ્રહ્મદેશમાં આવી પહોંચ્યા. ૧૯૧૫ના ૩૬રના એ દિવસે હતા. હિન્દી ક્રાન્તિકારીઓનો સિંગાપુરનો સશસ્ત્ર બળવો અગ્રેષ્ઠ સરકારે ભારે લશ્કરી પગલાં લખને દાબી દીધા પછી ત્યાંથી કેટલાક દેશમકનો બ્રહ્મદેશમાં આવી લગ્યા હતા. અને ત્યાં નવાં પગલાંની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. તેમની ગણતરી ૧૯૧૫ના એપ્રિલનારમાં બકરી ઇંદને દિવસ બકરા ધેડાંની જગાએ ગોરા અમનદારોની કુરામની કરી આગની બનિને પાર ચડાવવાની હતી. અને આ હેતુને પાર પડવા બધી તૈયારીઓ ચાલતી હતી. પશુ પોલીસ પાસે અગાઉથી બાતમી પહોંચી ગઈ હતી એટલે ભારતીય ક્રાન્તિકારીઓ હજુ પહેલું પગલું ભરે એ પહેલાજ સરકારે છપો મારી લીધાને ત્યાંના મુખ્ય મુખ્ય માથેએને પકડી લીધા હરિ નામસિંહ પણ એ પકડાયેલા આગેવાનોમાં એક હતા. માથેમાં રહી તે હથિયાર અને દારુ ગ્રેણી એકઠો કરી રહ્યા હતા એ વખતે જ એમને એકાએક ગિરફતાર કરી લેવામાં આવ્યા બ્રહ્મદેશમાં પકડાયેલા આ બળવાનીયો ઉપર સરકારી અદાલતમાં કેમ ચાલ્યો તેમાં મીલ કેટલાકની સાથે તેમને પશુ દેહાતદંડની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવી. જેલમાં મજબૂત ચોરી પહેરા નીચે હતા અને ફાગીની સખનો અમલ હજુ થયો ન હતો ત્યાજ એક

દિવસ તે જેલ તોડીને નાસી ગયા. પશુ પોલીસને જેની આ ખમર મળી કે તુરત જ ચારે બાજુ ગોટગોટોડારી બધા રસ્તા પર મજબૂત પકેરા બેસાડી દીધા અને બાગી ગયા પછી થોડા જ દિવસોમાં એમને ફરીને પકડી પાડ્યા. હવે ઢીલ કરવામાં સાર નથી એમ જાણી સત્તાવાળાઓએ તુરત જ ફાગીની સખનો અમલ શરૂ કરી દીધો ને એક દિવસ પ્રાતઃ કાલે તેમને ફાંસીએ લટકારી દીધા.

હરિનામસિંહ કવિ ન હતા પશુ દેશભક્તિની બાવનાથી ભરેલી કવિતા એમને બહુજ ગમતી અને જેલની બંધ કોટડીમાં તેઓ ખુલ્લા દિલથી કિન્દી હું વતન હૈ હિન્દોસ્તાં હમારા તથા મરના લખા હૈ ઉસમાં ભે અપને વિએ જિએ' એ ગીતની પંક્તિઓ ગાતાં ત્યારે જેલના તખત કેડીઓ પોત પોતાની કોટડીના સળિયાવાળા બારણા પાસે આવીને ગેમા રહેલા ને તેમનું ગીત સાલવામાં.

બાઇ ત્યાગસિંહ, બલવતસિંહ અને હરિનામ સિંહ ત્રણે માઠ મિત્રો હતા. ત્રણેએ મહેનત મજૂરી કરીને સાહસ કરીને વેપાર રોજગાર કરીને પુષ્કળ ધન બેચુ કર્યું હતું ને દેશની અઝાદીના ફાન માટે ધરી દીધું એટલું જ નહિ પણ તનમન ધન અને જીવન કુરબાન કરવાની આખરી કસોટી આવી ત્યારે ત્રણમાંથી એક પણ પાકો પડ્યો નહિ, પશુ બહુકુરીથી હસતા હસતા માત્ર બુમિની મુક્તિ અર્થે પોતાનું જીવન ધરી દીધું. તેઓ દેશને માટે જીવ્યા ને દેશને માટે મરી.

જય જયકાર : [પાન ૧૩૬ થી ચાલુ]

બનાઈો વિનય પુર્વક કહે છે. “ મહાગજ, હું પરમ કૃપાળુના સાનિધ્યમાં હોનો તેથી આપને ન આવકારી શક્યો, તે માટે ક્ષમા માગું છું ” વૃદ્ધ પુરુષ હાગીને કહે છે. “ ક્ષમા તો મારે માગવાની છે મારા પ્યારા મિત્ર ! મારા પર શેવન સવાર થઈ ગયેલ અને હું પરમ પિતા સાથે હોડમાં ઉતર્યો પરમ કૃપાળુની કેવી કૃપા કે અને સમયસર ઉગારી લીધે. બોહો મિત્રો તે પરમ કૃપાળુ પિતાનો જય

જયકાર હો. મહતું આંગણુ ફરી પરમ પિતાના જય જયકારથી ગાજી જોડે છે.

આજે પશુ તે વૃદ્ધ પુરુષ સત કાંસેસનું સ્મરણ થતા પરમ પિતાના જયજયકારની ગર્જના મગાય છે. મહાધીશોના વિજવાહ, સ્પર્ધા લોહપાના તુચ્છ છે. સંપ્રદાયના ઝગડા કરી ય વિષ્ણુતના નથી. તન અને મનનુ ભાંગી પડતું પશુ કરી ગણનાને પાત્ર નથી. ગણના થોગ્ય છે કેવળ પરમ પિતાનો, જય જયકાર.

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૯૭૨ ધામ : NOBISUCE

મિલ્ક સ્થળ:

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પો. બો. નારાઈપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ધામ : KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪.... ૨-૦૦

ગાંધી-ગુરુ . . . ૧-૨૫

ગીતાજીલિ એક અધ્યયન ... ૧-૨૫

અદલાહના બંદાઓ . . . ૦-૩૭

મસ્તીની પળોમાં .. ૦-૭૫

ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા .. ૦-૨૦

ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

સાથે જીવનયાત્રા .. ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે

જીવનયાત્રા .. ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા.... ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા. .. ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

રામતીર્થની રત્નમાલા ૦-૩૫

વૈષ્ણવજન

સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઝંખતું માસિક : સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૫

વર્ષ. ૪ :

: અંક ૬ :

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૬૫

અનુક્રમણિકા

૧૧૧ દિવસની સ્વતંત્રતા...	ગુરુદયાલ મલિકકંઠ
૧૧૨ પરિવ્રમણ .	'આશુતોષ'
૧૧૭ હિમાચલ ..	'સુરેશ'
૧૧૯ દેવોનો અનાદર દાનવોનો આદર ..	હિતિમોહન સેન
૧૭૧ આમળા .	જ. એ. કાનૂભા
૧૭૩ બકા ચાખા મેળા ..	હિતિમોહન સેન
૧૭૭ આચાર્યશ્રી રજનીશંકર સાન્નિધ્યમાં ..	કાંતિદેવી
૧૭૮ સાહિત્યનું ક્ષેત્ર ..	અંદાશ કર શુક્લ
૧૭૯ ખમ્ અને જીવન .	શૈલજાનક મુખોપાધ્યાય
૧૮૨ અહિંસાનો દૈશ્ય ..	ચુ. કે.
૧૮૪ ચૌદમ્ રતન...	અવિષ્ણુદ્ર શાહ
૧૮૮ તું તારો દીવો બન ..	મકાંશ મુખજર
૧૯૦ સર્વજ્ઞ લોકચાતુર્ય ..	કાંતિલાલ શાહ

સુધારો : [પાન ૧૭૭ પર આચાર્યશ્રી રજનીશંકર સાન્નિધ્યમાં એમ બ્રહ્મચી હપ્તુ છે આચાર્યશ્રી રજનીશંકર સાન્નિધ્યમાં એમ વાચવા વિનંતિ]

સંપાદક નવીન માધી

મૂલ્યના

(આદકોને)

દર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક સિલિકમાં હશે તો મોકલાશે.

અમે તે મહિને આદક ધઈ શકાય છે.

* * *

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો એ તે લેખકોના છે સંસ્થા તે વિચારોમાં સમ્મત છે જ તેમ માનવું નહિ

*

(લેખકોને)

'વૈષ્ણવજાળ'માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સારું, મૌલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે કાગળની એક બાજુ યાદીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીન્ડસ સાથે અંક અને યોગ્ય મુદ્રકાર પ્રસિદ્ધ પછી મોકલાય છે.

લેખાજ્ઞા

દેરામાં (વરસનું) ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં બાર રૂપિયા

વૈષ્ણવજાળ, રૂપાયાતન, મિનિસોટા

જૂનાગઢ

: ફોન નં. ૮૮

ઈચ્છાની સ્વતંત્રતા

શુરુદયાલ મલિક

પ્રભુએ માણસને અનેક બક્ષિયો આપી છે, પણ તેમાં જે વિશેષ રીતે મુખ્ય અને મૂલ્યવાન છે, તે છે માણસની ઈચ્છાની સ્વતંત્રતા. જો આ સ્વતંત્રતા માણસને ન મળી હોત, તો હંમેશા માટે તે શુભામ દશામાં પડી રહ્યા હોત. અને એની જે સાચી પદવી છે—અર્થાત્ પ્રભુત્વ એ સંતાન છે—તે કોઈ દિવસ પામી શકે એ ન હોત. કારણ કે તે પ્રભુની સાથે પ્રેમનો સંબંધ પોતાની સ્વતંત્ર ઈચ્છા દ્વારા જ ઘટાવી શકે છે.

પણ માણસ જ્યાં જૂઠું કરે છે તે જ છે કે પ્રભુએ આપેલી ઈચ્છાની સ્વતંત્રતા—Freedom of the will—ને તે કેવળ સ્વચ્છંદતા—Self will—સમજે છે તેથી તે એમ માને છે કે તે મન કામે તેમ વિચારી શકે છે, વળી શકે છે. પરંતુ તે ઈચ્છાની સ્વતંત્રતાનું સ્વરૂપ જાણતો નથી. તેની ઈચ્છા સ્વતંત્ર એટલા માટે છે કે તે પોતાની ઈચ્છાથી જ, દબાણને વશ થઈને નહિ, પ્રભુની જે ઈચ્છા છે તેનો સ્વીકાર કરે અને પ્રભુની જે ઈચ્છામાં પોતાની ઈચ્છાનો સમાવેશ કરી દે. કારણ કે જ્યાં સ્વતંત્ર ઈચ્છા છે, સ્વેચ્છા છે, ત્યાં જ પ્રેમ થઈ શકે છે. અને જ્યાં પ્રેમ હોય છે ત્યાં જ પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાની વૃત્તિ, ત્યાગવૃત્તિ ઉદ્ભવે છે. તેથી જ માણસ માટે સર્વોત્તમ પ્રાર્થના એ જ હોઈ શકે કે, ‘હે પ્રભુ! તારી ઈચ્છાને સમજવાની અને સ્વીકારવાની બુદ્ધિ તેમ જ શક્તિ મને આપ.’

સ્વેચ્છાથી કોઈ બીજાનો હાનિ બને કે ગરીબાઈની સાથે સમાઈ કરે એ એક વસ્તુ છે, અને દબાણને વશ થઈ કોઈ બીજાનો શુભામ બને કે સંભોગવશ થઈ ગરીબ બનવું પડે એ બીજી વસ્તુ છે. બંનેમાં બહુ મોટો તફાવત છે.

પરંતુ માણસ પોતાની ઈચ્છાને પ્રભુની ઈચ્છામાં સમાવેશ કરે, એનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તે પોતાના અહમ્મનો એકદમ નાશ કરી દે તેની એટલી તે સ્વેચ્છા હોય જ જોઈએ કે જેથી તે પ્રભુને પ્રેમ કરી શકે અને નવો અંતરઆત્મા આનંદથી પ્રભુના ચાલુમાં પોતાનું મનુ રાખીને પ્રતિજ્ઞા કરી શકે કે, ‘એ હું તો, પ્રભુજી!’ કારણ ત્યારે જ પ્રભુ એને જવાનમાં કહી શકે ‘તું દે મેરા!’

પરિભ્રમણ

‘આશુતોષ’

કાલાવધિમાં રોકિયું

આજથી બરોબર ૧૦૧ વર્ષ ભૂતકાળમાં પીછેહઠ કરી શકે છે? જો કરી શકે, તો ‘હાડિયો’ પીટતા ભગ્વીશ વર્ષની ઉમરના નવ-યુવાન વીર નર્મદાના સાથે તમે ઊભા રહેજો! જેની દેશદાઝને કોઈ સીમાડા ન હતા, પોતાની માતૃભાષા ગુજરાતીને સ્વમાનભયું સ્થાન અપાવવા છદ્મગીની પળેપળેના હિંસાળ માડનાર એવી એક વિરલ વ્યક્તિની વિરાટ ક્રમ્હાશક્તિથી જ તમે અભર્ષ જશો! ૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૪ના રોજ ‘હાડિયો’નો પ્રથમ અંક બહાર પડ્યો નર્મદ સુધારક હતો, પ્રચારક હતો અને કવિ પણ હતો એક સમર્થ દત્તિકાસકાર હતો અને આર્ષદૃષ્ટા ઋષિ હતો ગુજરાતી ભાષાનો વિરલ તપસ્વી હતો, ‘હાડિયો’ મહિનામાં બે વાર બહાર પડતું તેને વાચનારાઓ ગાડાની માફક અઠ ઉપર તૂટી પડતા એ જમાનામાં આધુનિક સામયિકના બધા જ વિભાગો ‘હાડિયો’માં આવેખાતા ઠટાકા દીકા, સામાજિક લેખ રેખાચિત્ર, રાજકારણ, પ્રિટિશ હકુમતની મનસ્વિતા કુરિ વાળેની ઝાટકણી એમ અનેક રંગોના સાથિયા પૂરતા. કવિ હલપતરામ નર્મદના પ્રતિરૂપથી હતા અને આ બન્ને સફરોની રકઝકમાં વાચકોને બહુ જ મઝા પડતી નર્મદના ગદ્યની મસ્તરીની ઉપર સૌ આફરીન હતા ‘હાડિયો’ મા આવતી સરકારની દીકાથી ગોરા હાકેમો પણ ઘણું ઊઠતા અને તેના પ્રયેક અંકનું લાપાતર અંગ્રેજીમાં ગોરા અમલદારોના ટેબલ પર મૂકાતું હલપતરામ સરકારી પક્ષે હતા અને તેથી નર્મદાશકર અવારનવાર તેમની ખબર લઈ નાખતા ‘હાડિયો’નું પ્રકાશન પાંચેક વર્ષ ચાલેલું અને ૧૮૭૦ પછી ત

બંધ પડેલું. છતાં આજે એક મેકા-પછી પણ ગુજરાતી ભાષાના સામયિકોમાં આવ એવા ‘હાડિયા’ની કારકિર્દી, ઇતિહાસને ચોપડે, એટલા જ તેજથી ઝગડળી રહી છે.

ગૌચર

દૂધ આપતા પશુધનની કિંમત એતી પ્રધાન દેશમાં ડેટવી હોઈ શકે તેના દાખલો આજુ કે પૂરો પાડ્યો છે. પરંતુ ભારત જેવડા વિશાળ દેશમાં દૂધાળા ઢોરને ધામચારો પૂરો પાડવાનો પ્રશ્ન નાનોમુનો નથી. અન્ય પૌષ્ણયુક્ત સામગ્રી અને યોગ્ય ઘાસ ન મળે તો દૂધ કાંઈ આપમેળે કામધેનુના આચળમાં પેદા થતું નથી એટલે પશ્ચિમના દેશોમાં આ બાબતમાં જેટલી ઝીણવટભરી રીતે વિચાર થાય છે તેના આપણે ત્યાં સહતર અભાવ છે દાખલા તરીકે ઝોણમાં ઝોણ સમયમાં ઊગી નીકળે તેવા ઘાસના ત્યાં પ્રયોગો થાય છે ત્યાર પછી અચુક ક્ષેત્રફળ નક્કી કરીને ત્યાં ચોમર તારની વાડ કરી, અદર ઘાસનું વાવેતર થાય છે. ઘાસ ઊગી નીકળે એટલે ધણુને ત્યાં લાવવામાં આવે છે અને ફરતી તારની વાડમાં વીજળીનો બહુ જ ઝોણ ફગાવેનો પ્રવાહ સમયામાં આવે છે જેથી ઢોરદાખર ઝોણ ગવાનો પ્રયાસ કરે તો નરમ આચકો લાગે છે અને તેથી મર્યાદા મહાર જતા નથી એક ક્ષેત્રમાં ઢોરનું ચરાણુ થઈ રહે, એટલે તારની વાડ કાઢીને, બીજે એ જ રીતે બધાય છે આનાથી ઘાસ ચારા માટે ઢોરને ફર લઈ જવા પડતા નથી અને તેઓ વધુ દૂધ આપી શકે છે ભારત જેવા દેશમાં દર વર્ષે નાળામાં ઘાસચારાની તગી માવધારીને મૂઝરી રહી છે પ્રાજ્યે આગળ આવવું હોય તો દર્શિ, પુરુષાર્થ,

પ્રશોગ અને સાહસ કેળવતાં શીખી લેવું જરૂરી છે. ખીલાનું ભેદને પણ આગળ વધવાની એક રીત છે.

પાઘડીએ પનોતી

ટોપીનો સ્વીકાર નહીં કરનાર શીખ કામ પાઘડી પરસ્ત છે. ભારતની મહિલાની સાડીએ દુનિયાના અનેક દેશોમાં આકર્ષણ પેદા કર્યું છે અને સાડીની માંગ વધી રહી છે. ભારતના પુરુષવર્ગની પાઘડી કોઈ રીતે કમ નથી અને ભેદે તેમજ માથાનું રક્ષણ કરવા પહેરાય છે પણ તેના ઉપયોગ અનેક રીતે થઈ શકે છે. બ્રિટનના પ્રિન્સ્ટન નામના શહેરમાં ૨૪ વર્ષના જશપાલસિંહ પાઘડીના ભેરે બળતા ઘરમાંથી સહીસલામત નીચે ઊતરી શક્યા છે. બે મિત્રો સાથે તેઓ ભેરે ઝીરડીમાં ઘસઘસાટ ઊંધી રહ્યા હતા તેને આગ લાગતાં, એક મિત્રે છાપરા ઉપર ભૂસકો માર્યો-હાથનું કાંડું ખડી ગયું. બીજા મિત્રે પાઈપ વાટે અંગ ખેલ કરી બતાવ્યો. જ્યારે શ્રી જશપાલે પોતાની પાઘડીનો એક છેડો પલંગ સાથે બાંધી, બીજો છેડો પકડીને હેમ-બેમ મોતના મુખમાંથી ઉગરી ગયા. આપ-લામાં કહેવત છે કે પાઘડીનો વળ છેડે-પણ એ છેડો જાન પણ બચાવી શકે છે.

મને ચાકર રાખો છું !

માઈસોર રાજ્યમાં એક નવી કૃષિ વિદ્યાપીઠ શરૂ થવાની છે તે એક બાબતમાં ભારતભરમાં અદ્વિતીય બની રહેશે. આ વિદ્યાપીઠમાં કારકુનો તેમ જ ચોરા વર્ગના હુમલાગી જગાઓ જ નથી, બધા જ વિદ્યાર પ્રોફેસરો, સંશોધકો અને પંડિતો હશે અને સૌ પોતાનું કામ પોતાની મેળે કરી લેશે. સમાજવાદમાં આનાથી વિશેષ સારો વિચાર બીજો દાઇ હોઈ ન શકે. પંડિત નહેરુને અપરાધીઓ અને પટાવાળાઓનો અણગમો હતો, ધીમે ધીમે આ વર્ગ ઓછો કરવાની

જરૂર છે. શ્રમનું મહત્વ સુધરેલો દેશોમાં પણ ઓછું નથી. પશ્ચિમના રાષ્ટ્રોમાં આ વહેલુ બન્યું છે. ત્યાં મજદૂરો ઓછા છે. ધરકામ સૌ પોતાની મેળે કરે છે. ગૃહિણી વાસણ ઘોઈ નાખે છે-કપડાંને ધસ્ત્રી પણ કરે છે. મહેસુ-રની નવી વિદ્યાપીઠને મીરાંબાઈના ભજનનો ધ્વનિ લાગુ પડી શકશે નહીં કેમકે ત્યાં ચાક-રની જરૂર રહેશે નહીં. પણ ભકતવત્સલ પ્રભુ હવે બદલાતા જમાનામાં ભકતને ચાકર તરીકે રાખવા સંમત થશે ?

નગરશિલ્પી

વિશ્વવિખ્યાત સ્થપતિ લા કાપ્પૂઝિધરનું દૈન્ય રીવિયેરા ખાતે તરવા જતાં, રૂબી જવાથી અવસાન થયું છે. વિશ્વના ખૂણેખૂણેથી અપાતી શોકાંજલિમાં સૂર પૂરાવવાનું ભારતને ખાસ કારણ છે. પંજાબની આધુનિક રાજધાની ચંદી-ગઢના તેઓ અજોડ શિલ્પી હતા. શહેરો અને નગરોના પ્રજ્વાલિત આયોજનના તેઓ સખત વિરોધી હતા. નગરના સમગ્ર બાંધ કામમાં શિલ્પ, પ્રકાશ અને અવકાશને તેમણે અનેખી દૃષ્ટિ આપી અને ચાલી આવતી પ્રજ્વાલિમાં આમૂલાચ ફેરફાર કર્યો. વસતિ પ્રમાણે શહેરની બાંધણી કરવાનો તેમનો ખયાલ હતો. ઔદ્યોગિક વિસ્તાર બહુ-શિક્ષણસંસ્થા માટે તાલુકા અટૂલો વિસ્તાર-પહોળા રસ્તાઓ-ઠેરઠેર ઉદ્યાનો-બાગ અને બગીચાઓ-રહેણાંક વિસ્તાર વગેરે અંતરની વિપુલતા-આવી હતી નગરબાધણીની તેમની વિશેષતાઓ. હવાઉલસ માટે બારીબારણા તેમણે કદી રાખ્યા નથી-તેને બદલે બાંધકામમાં કુદરતી રીતે જ પ્રકાશ તેમજ તાજ હવાની મુક્ત હેરફેર માટે સગવડો રાખી છે. સંચક-સ્થાનો માટે ઇમારતો રચવાનો તેમનો ખ્યાલ અનેખો જ હતો અને તેને માટે અમદાવાદમાં તેમણે રચેલો નમૂનો ભેવા આપણે સર્વભાગી છીએ. વિશ્વના ઘણાખરા દેશોએ આ અજોડ

શિલ્પીનો લાભ લેવા કુતૂહલતા બતાવી હતી છેલ્લે ફ્રાન્સમાં પેરીસ ખાતે અદ્યતન સંગ્રહાલય માટે તેમની સેવાઓ માંગવામાં આવી હતી પરંતુ પેરીસનું આ સ્વપ્ન હવે અપૂર્ણ રહેશે યુનોની કલાવિષયક સાર્વકૃતિક સમિતિમાં તેઓ સલાહકાર હતા વ્યક્તિ મૂર્તિ કે કોઈ પ્રતિમાને વ્યક્ત કરનાર શિલ્પી અવશ્ય મળશે પરંતુ વિશાળ નગરોનું સુચિકર સંયોજન કરી શકે તેવો સ્વર્પાત દુનિયાને નજીકમાં તો નહીં મળે

ચંદ્ર દૂર નથી

લાગવાગટ આક દિવસ સુધી અવકાશમાં રહીને, સતીસવામત પાછા ફરનાર ગોડન ફ્રાન્સ અને ચાલ્સ કૉનરાડે અમેરિકાની અવકાશ સિદ્ધિના પઠધમ બાળ્ય છે ચંદ્ર લોક સુધી જનાર માનનીએ ઘણા લાખા સમયસુધી અવકાશમાં વજનરહિત દશામાં રહેવું પડશે અને તેની પૂર્વભૂમિકા જેમિની પના પ્રયોગ દરમ્યાન તૈયાર થઈ ગઈ છે વધુમાં તો આ અવકાશયાનને તરત મૂકવા પછી તેમાં થયેલા ખોટકાને આણુ પરિભ્રમણ દરમ્યાન નિયમિત કરીને, તેમ જ જે સ્થાન ઉતરાણ માટે નહીં થતું હતું ત્યાં તે સમયે તોફાની હવામાં ન હોવાને કારણે ભ્રમજૂના છેતવા ફેરાને ભારે સિક્કાથી નિયંત્રિત કરવામાં મળેલી સફળતાને કારણે હવે માનવાને કારણ છે કે મનુષ્ય ઠાંસા છોડવામાં આવતા ઉપ મૂકેા પશુ ડાહ્યા કમરા થઈને ચતે અને છૂટછાટ ન લે તે માટે પણ પૃથ્વી ઉપરના નિમગ્નિ સફળ નીવડયા છે

રાજ્યોને લશ્કર આપો !

મધ્યપ્રદેશમાં સેવની ખાતે એક બહેર સભામાં બોલતા આચાર્ય વિનોબાજીએ કહ્યું હતું કે ઇશ્વરને પાઠ માનેા કે રાજ્યો પત્ત લશ્કર નથી ! નહીંતર ગાવાના પ્રાને ગૈસુર-

મદારાષ્ટ્ર સામસામા લશ્કર ઉતારીને રણમેદાને જ પડત ! વાસ્તવમાં તો હજુ પણ મોડું થયું નથી ગુજરાતને તેવના પ્રશ્ને અવાર નવાર કે દ્ર પાસે લાચારી કરવી પડે છે એ તેની પાસે લશ્કર હોય તો નિકાસગ્રામી ફર માવવા લશ્કરી કાયદો જ ઘડે એ જ પ્રમાણે પબ્લીક સુખા માટે ફોર્સિસ હને ઉત્તરસનો આશરો લેવો ન પડત વગી બગના બેર પ્રાનો ઉકેવવા િ જેઓ હિંમત કદે છે તેમને કાનમને માટે અજ પો દૂર થાય, અને બગના ઉપયોગથી કેવોક ઉકેન આની શરૂ છે તેના પણ ખ્યાલ મળી રહે

એક બમ નથી !

ગૃહદ સુખર્ષની મધ્યમાં વાદરા ખાતે ખેરવાડી નામે ઓળખાતા બદા પદ્મી સમાજમાં આજે વર્ષોથી એક પાવનકારી અખતરો થઈ રહ્યો છે અને તેના પીમાં પણ સગીન પરિણામે ભેવા મળી રહે છે અહીં દેશના તમામ ભાગમાંથી દરિદ્રનારાયણ કુટુંબો આવી વસ્યા છે અને તેની સખ્યા સે કંઠોમાં થવા બંધ છે લોકસેવાની જેને હૈયે દાઝ છે એવા સામાજિક કાર્યકરોની એક ટુકડી (જેમાં માનસ શાસ્ત્ર તેમજ ડાકટરનો સમાવેશ થાય છે) ને વિચાર આવ્યો અને આજથી એક દસકા પહેલાં અહીંના રોગ અજ્ઞાનતા અને ગરીબીમાં સબડતા લોકો માટે કલ્યાણ કેન્દ્ર સ્થાપ્યું, અને પોતાની પાળ નીચે સેકડો કુટુંબોને આવરી લીધા તેમને ડાકટરી મદદ આપી, શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરી, અજ્ઞાનતા દૂર કરી, રોગ અને ગરીબી સામે ઝંખવા દરેક કુટુંબને મદદ કરી રોજગારી મેળવી આપી, શિક્ષણ લેતા બાળકોને આગળના અભ્યાસ માટે દોરવડી આપી અને ચોગ્ર ધધે પડવામાં સક્રિય મદદ કરી સેકડો કુટુંબોના ગણીએ તો, હાથરોની સખ્યામાં જે સમાજ કારગી ગરીબી અને ઘોર અજ્ઞાનતામાં સળડતો હતો

તે આખા સમાજનું સ્તર પાયામાંથી ધીમે ધીમે ઊંચુ આવ્યું. હવે આ સમાજના બાળકો નિશાળે જાય છે, સ્ત્રીઓ આપ મેળે દવાખાને દોડી જાય છે, સામાજિક તેમજ કૌટુંબિક સમસ્યાઓ ઉકેલવામા કેન્દ્રના કાર્યકરો મદદ કરે છે; હવે કોઈ રજાનું નથી, રજાનું નથી, સૌ કમાતા શીખી ગયા છે આજથી દશ વર્ષ પહેલાં જ્યાં પગ મૂકતા શરમ ઉપજે, અને અરેરાટી થાય ત્યાં એક અધ્યત્તવર્ગી સમાજ અસ્તિત્વમાં આવી ગયો છે, જે વારસાવાર તરછોડાયેલા ભિખારીઓથી વિશેષ ન હતો આ આખી પ્રક્રિયા ધીમે ધીમે સેવાની ભાવનાએ સામાજિક કાર્યકરોના હૃદયને રામ જગાડ્યો ન હોત, તો આમ ન થાત અને આ બધું સુખદમાજ બન્યું, જ્યાં એક બાળુ ભારતીય ભવન જેવી સરથા ગળહળતી હોય છે અને બીજી બાજુ ઉપર લખી તેવી કગાળ વસાહત! જાણે છે આવી અનેક ખેરવાડીઓ

અમાનુષી

ફીડીપાઇન ટાયુના ગનીલા શહેરમાં એક હીથકારી પ્રવૃત્તિ ભેદી રહેતી આવી રહી છે જેમાં નિશાળે તથા કોલેજે જતા કુમળા ગિરોર તથા કિથોરીઓના અહેસા ઉપર છરીના ધસરકા કરી તેમને બેટોળ બનાવવામાં આવે છે. આ પ્રવૃત્તિનો હેતુ શું હશે તે જાણવા મળતું નથી પણ આવા લયકર સમાજવિરોધી હુકુમત્ત બદલ ત્યાંના પ્રચુખ મેકપેગલને જાતે રજા મળીને કાલે દરજ પડી છે, અને દુખી પોલીસને તાદીક દરવી પડી છે આત્યાર સુધીમાં, આ ટોળકીના એગ્રેજધ ધાત્રી ૪૦૦૦ બાળકોના અહેસા વિકૃત બન્યા છે માનવીની સભ્યતા ઘટતી જાય છે? કે તેના માનસને સેનાને કબજો લીધો છે?

૭૯૭

જન્યુઆરી ૧૫ની જૂન ૧૫ સુધીના

માસના ગાળામાં, મુંબઈ શહેરમાં ૭૮૭ મોટર-ગાડીઓની ઉડાંતરી થઈ તેમ પોલિસ કમિશનરનો અહેવાલ જણાવે છે વધુ ત્રેવીશ ગાડીઓની ચોરી થઈ હોત તો આકડાનો મેળ હંકાવગીરોના વિરોધથી રૂપે વધુ શોભી રહેત! પણ જે આપો છે તે જોતા, મુખ-ઈની બુદ્ધિપ્રધાન ચોરની જમાત માટે અવશ્ય માન પેદા થાય ખિસ્સુ કાપવું, ચેર્મન કાઢી લેવો તેમાં પણ ચાલાકી જોઈએ છે પરંતુ ફેટલાક દન વજનની મોટરગાડીને સરિયામ રસ્તા ઉપરથી સૌની નજર વચ્ચે હાકી જતી તે કાંઈ બુદ્ધિ માલસથી ગની શકે નહીં. વગી મોટરગાડી કેન્દ્રના ખિસ્સામાં મતાડી શકાતી નથી છેવટે તો અમુક અતરે રસ્તા ઉપર અથવા પાલુએ, તેને છોડી દેવો પડે છે ઘણા કિસ્સાઓમાં મોટર પાછી મળી આવે છે પણ ચોર પકડાતો નથી, જેથી પોતાની પ્રતિષ્ઠા તે અતુર રખી શકે છે આ બારોશ વ્યક્તિઓને પકડાય, તો સજા કરવાને બદલે, સમાજને તેમની સેવાઓ આપવાનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ પોલીસના જ શુભચિત્ત જાતામાં તેઓ વશારી ફાગો આપી ગઈ તેમની આવાદી તક શોધે છે અને તેથી જ મોટરની ચોરી પૂરતી મનોહિન બને છે

નવી ટિકિટો

ભારતીય તાર અને ટપાલ ખાતુ નવી નવી ટિકિટો બહાર પડવામાં આવીને લોકો જીકતાને ડીપ્ડીડ નાગમ લાવે છે લ ગમ દર એક બે ગાસે તેની ખાતે દેવા સમસ્ય રજૂ કરના પ્રમથ અથવા પ્રતિભા મગી રહી છે છેવા એ- માસની વાત કરી હોય તો એવરેસ્ટ વિજયની યાદમાં એવરેસ્ટ પર બે વીરને ઝગકાવ્યા, અને ત્યાર પછી આસના ચાના બગીચામાં પત્ની ચૂપતા મમ્મીને મદી લીધો રજો આપણે ભૂની બેગીચે એ બીકે સપ્ટેમ્બરમાં આવતી પાંડત ગોવિંદ

વટલ પતની ઇટમી જયતિને પણ, સ્વર્ગ-
રથની પાસ ટિકટ બહાર પાડી ચોગ્ય અજલિ
આપી છે જે શિક્ષતાથી ટિકિટો જનતા સમક્ષ
મુકાય છે તે દાદ માગી લે

અધૂરી રામાયણ

એક વર્ષ પહેલાં તેલની સમાયણ શરૂ
થઇ તે હજુ અધૂરી જ રહી છે, બદલે જ્યાંથી
શરૂ થઇ ત્યાં જ જટકી છે દરમ્યાનમાં નવી
વિદખણા ઉભી થતી જાય છે ગયે વર્ષે
નિકાસબંધી કરવામાં આવી, પછી છૂટ
આવી અને હવે પછી નિકાસબંધી આવી
મીલકોએ કહ્યું કે અમે સરકારને ડપ ટકા
તેલ ગમે ત્યારે આપશું, એક ઠોર રાખી
મૂકશું. સરકારે જણ્યું કે તેલ તો એક ઠોરાણે
પડ્યું છે પછી શું વાપો? દરમ્યાન જેને
હબ્બા કહેવામાં આવે છે તે કેરોસીનના ખાલી
હબ્બા તેમ જ નૂના હબ્બા પચપાચ રૂપિયાના
ભાવે લઇને, તેલ ભરીને, વર્ષની શરૂઆતમાં,
ખીજા રાજ્યોમાં ધકેલી દેવાય, આજે કેરે સીન
પણ છૂટક મળે છે કોઇ હબ્બો આપતું નથી
આવી સ્થિતિ છે હવે ખરી સુરકેલી તો સરકારને
છે મીલકો તો કહે છે કે તેલ ટાકામાં બહુ
છે લઈ જાઓ પણ શેમા લઈ જાવું? સરકાર
કયા હબ્બા લેવા જાય? અને પ્રથમથી જ,
તેલ ભરી શકાય તેવી કોઇ પણ વસ્તુ વેપા
રીઓએ બબ્બરમાં રહેવા દીધી જ નહીં
એટલે સરકારને મૂંઝવણની આલખાણ શરૂ
થઈ ગઈ તેવ કાઈ થેડું કાથળામાં બસાય
છે? એટલે એક વર્ષના અનુભવનો નિષ્કોઠ
આટલો જ અને તે એ કે તેવ કાથળામાં
રહે નહીં! કહેવનને પણ બદલવી પડશે
કાથળામાંથી બિલાડાને બદલે કાથળામાંથી
તેલ ધીમે ધીમે ઢોકળજે ચડી જશે

જાતની ખોજ

શ્ર વણ અને બાર દેના મગમ વચ્ચે દર

વર્ષે ત્રણ ધાર્મિક તહેવારો લોકો હૃદયનો
દળાવે લે છે શ્રાવણ માસ જેરતાની સાથે જ
ધર્મ શ્રદ્ધાનો ઘોતક બની રહે છે જન્માષ્ટમી
ઉપર લોક રમણા હેલે ચઢે છે અને “સભ
વામિ સુમે સુમે” સૂત્રને સાર્થક કરવા કૃષ્ણ
દેવેયો આંખ સમક્ષ દેખાય છે અને તેના
જન્મને વધાવવા મુખઈ જેવા શહેરમાં,
મટકીમાં દહીને બદલે દલદાર ભરીને,
‘ગોવિંદા આલા’ની ધૂન વગડે, ખેવાટીઓ
ચેરી રેરીએ પિરામિડ રચી રહે છે. ત્યાર
પછી બીજા દેવ ગણપતિનો મહોત્સવ આવે છે
અને સાથે સાથે જ પર્વાધરાજ પયુપણનો
પણ આરભ થાય છે ગણપતિ સકટને
હરનારા દેવ છે આજ કાલ રંગવે અને પગલે
વિદો નડતા હોય છે એટલે વિદ્યેશ્વરની
આરાધનામાં ભારો ભાર ઔચિત્ય રહેલું કે
આ બધામાં પયુપણનું મહત્ત્વ અનેાણુ રહે
છે જગતના સર્વ ધર્મોમાં જૈન ધર્મ એક
રીતે વિશિષ્ટ છે તપશ્ચર્યા, આત્મવિક્ષેપન,
સમભાવ અને સમા આ ચાર શૈલોનું મિશ્રણ
જૈન ધર્મમાં એટલા બિશણથી ભળી ગયું છે
કે કોઈતક સુખ તરફ માનવીની એવણા દોટ
માડી રહી છે ત્યારે પણ ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા
આ ધર્મ સપ્રદાયમાં મોખરે છે જગતના
જીવ માત્ર ગરફ સમભાવ, કયા અને સહાનુ
ભૂતિ કોઈ જૈનેતર ધર્મમાં આટલા બિશણથી
અભિપ્રેત નથી કહેવાનું તો એટલું જ હતું કે
શ્રાવણ માસ પૂરો થાય અને ભાદ્રપદ જેસે
ત્યારે ભારતનો મૂળભૂત ગાનવી અધ્યાત્મિક
વાદાથી સજ્જ બની જીવનમાં બાગવત વધે છે
કૃષ્ણ, ગયુર્પાત કે મહારીર એ તો એની
શ્રદ્ધાનો વિષય છે વાસ્તવમાં તો દરેકે પેતાની
આત્મિક ખોજ કરવાની રહે છે અને પ્રશ્ન
જીવનની મહત્ત્વ, પાપ-પુણ્યની કેડી પર
સચરતા સમતુલા મેળવી લેવાનો છે

હૈયાસુનાં

સરોશ

ગોમતીમહેનના અવસાનથી આખા મહેનત મા દાદાકાર મળી ગયો ભાગે જ કામ આખ કારી રહી હશે ફૂલ ખીને છે ને આપમેળે સુરાસ પ્રસરે છે ગોમતીમહેનના જનનમાથી એમ જ સુરાસ નિર્જરેલ ને કામ તેના પરિચયમા આવે તેનું હૈયુ સુરાસ શ્વાસી પ્રકુલ્ત બન્યા વિના રહે જ નહી તેના અસ્તિત્વની ખોટ દર કામને જણાય તેમા નવાબ જેવું ન હતું તેના દેહના અંતિમ પ્રયાસ સમયે ધણીખરા ધૂસકે ને ધૂસકે શોષ પડેલ તેના પતિ અને બે પુત્રની સ્ત્રી દશા થઇ હશે તે તો કહવતુ જ રહ્યું

મારે ગોમતીમહેનના પતિ વિદુલ સાથે નિકટને સબધ અમારી ઉમરમા ખાસો તફાવત પશુ વિદુનના ગમતીલા સ્વભાવે તે કળાવા દીધેન નહી આ તફાવતે મને અસામાન્ય કહી શકાય તેવો લાગ આવેન કું વિદુલ ઉપરાત તેના બંને પુત્ર ગૌરામ અને તાપસને નિકટને મિત્ર બની ગયેલ ગોમતી બહેનનો તો કું પૂરો પ્રયત્નક હતો તેના સપકમા આવેલ સહુ કામ તેને દેવીતુ ય માનતુ

વેશનના દિવસો હતા કું હિમાયવના પ્રવાસે ગયેલ વડેદરા તો દૂર રહેન છેક દિન્દીમા સમાચાર મળ્યા કે ગોમતીબહેન હવે આ દુનિયામા નથી કું આ વાત સાંભળી આમો બની ગયો કળ વળી ત્યારે વિદુન, ગૌરામ અને તાપસ સાદ આ મા તેમની શુ રિપતિ થઇ હશે તે વિષે કલ્પના કરવાનું પશુ ગમ બહારનું લાગ્યું આ વાતને આતીશોક દિવસ થયા હશે પશુ ઘા એવો કારી હતો કે વડો વીતે પશુ તવબર રૂઝાલ નહી

દિલ્હીથી વડોદરા સુધીની મારી ઝુમાફરી લગ બગ તદ્રિય અવગ્યામા થઇ ઘરે જઈ જલદીથી મોડું ધોધ કું વિદુનના ઘરે ગયો. ઘરે તાણ હતું પાડાશીએ આપમેળે કહ્યું ‘વિલુલ ધ, ગૌરામ અને

તાપસને લઇ સિનેમા જોવા ગયા છે” પડી દગવે અવાજે ઉમેલું “તમે હૈયાસુના છે ગોમતીમહેન ગયા તેનું અમને લાગે છે તેથી સોમા ભાગતુ પશુ તેમને લાગતુ નથી રોજ કેરમની જાણ મડાય છે, ગજોદા ખેવાય છે અને સિતાર પશુ બજવાય છે હા, એ ખરે કે પહેલા ને કિનોલ દીવાનો વીંધીને બહાર નીકળતો હતો તે હવે દીવાનમા જ રહે છે પશુ એટની નોક આમન્યા તો તદ્દન અગમ્યયા ય પાગે” કું આ સાંભળી ક્તમ્બ થઇ ગયો શુ ખરે ખર વિ ન ગૌરામ કે તાપસને ગોમતીમહેનના જવાથી કશુ ય કું ખ નહી થયું હોય ? આવી વાત પગમર પશુ સધરવા મન તૈયાર ન હતું પશુ તે પાડાશીને કું ઓળખતા પારકી પગોજાનુમા પડે તેના તે ન હતા નહી રહેવાયુ હોય ત્યારે જ આટલુ બેદયા હશે તેની મને મનોમન ખાત્રી હતી કું મનમા ને મનમા સમસમી રણી

કું ઘરે અધ આડે પડખે પડખે શરીરનો થાક તો હતો જ સાથે મનનો થાક લાગ્યો મને થયું કે વિદુન માયેતુભર માણસ નોકર ચાકર રસોયો, તેને શી કમીના ? ગોમતીમહેનના આમલથી પોળમા રહેવાનું આન રાખેલ, પશુ રહેવાનું તદ્દન આધુનિક હતી વર્ષોથી મોટર વસાવેન સગીતનો પૂરો શોખ આવો લહેરી માણસ અતરમુખ તો કયાથી હોય ? વેદ ઉપનિષતની વાતોમાથી ‘ખાવ, પીઓ ને દહેર કરો”ના સુત્રો શોધી કાઢી પોતાના જીવન રસમની પુષ્ટિ મેળવે ગૌરામ કામનલ એમ ખી ખી એસ નો વિદ્યાર્થી તેને મડદા ચૂથવાનાં, તેને મન કદાચ મોત અસામાન્ય મનાવ નહી હોય પશુ તાપસ તો સાહિત્યનો વિદ્યાર્થી, ગુજરાતનો જામતો કવિ તેને પશુ ગોમતીબહેન જેવી માતાના અવસા નથી કરો જ આધાત નહી થયો હોય ? માનવ સબધની વિચિત્રતા અને માનવમનની ગડનતા વિષે તરહેવાર વિચાર કરતો કું ક્યારે સહ ગયો

તેના મને ખ્યાલ ન :થી ગોમતીનદેનના અવસાને
મારા બાપ મન ઉપરાત આતરંગન પર પછુ ભારે
અસર કરી દશે મને રતનામા ગોમતીનદેન દેખાણુ.
આ ગોમતીનદેનનુ શરીર દાડમાસનુ ન હતુ. નરી
મુકનુ ખનેવ હતુ. વિદુન, ગોરામ અને તાપસ
રેને આટલા દના કેટના નેશથી આટલ દના આ
ત્રણે જણા. 'દેલી જલદ હતી આ આટલુ કિલ્લ
ગોમતીનદેનને આ કિમા ગમતી દશે ! તેમનુ મો
હમનુ હતુ. પણ થોડી વાસમા શરીર ચટાઈ ગયું.
તુલિતના એકકાર ખાતા નાણે જણા ગોમતીનદેનને
વિનીત થતા નેષ રંગા માન રવાદેન આનંદની
આભા તેમના મુખ પર રહી શોડનો કરો ય ભાસ
દેખાણે નહી. ત્રણે જણા હાથમા હાથ મેળવી ત્વાથી
માના યજ ગયા ખીજ સાકર પુતળીની શોધમા
ગયા હશે કે શુ ? જતા જતા નિટ્યે પાણુ વગી
નેષુ તેના મુખ પર હારથ હતુ, વિનોદ દને. આ
અમલ દેવામુનાપણુ નેષ માસથી રાડ પકાઈ ગઈ.
તે સાથે જ મારી આખ ઉઘડી મારી પત્ની રોડી
આવી. તેણે મેળાહળા યજ પૂછયુ, "શુ થયુ ?"
હું તેના સામે નેષ રચો ન તો હાડયામની હતી;
સાકરની પુતળી નહેતી મેં કયુ "કમ નહી.
સ્વપ્નુ આવ્યુ" તેણે પાસે આવી મારા કપાળે
હાથ મુક્યો તે મારી વ્યથા સમજી ગઈ કે ય
તેમ લાગ્યુ.

"ગોમતીનદેનને ત્યા જઈઆવ્યા ?" તેણે પૂછયુ
મે કયુ "હા" પછી તુરત મારી મેને
ઉમેયુ, "ધરે તાણુ હતુ" વિહલ, ગોરામ ને તાપસ
સિનેમા નેના ગયેન"

'રતનામા ગોમતીનદેન આવેલ ખર ને ?"

"તે કેમ નવ્યુ ?"

મારો સવાય દાળતા તેણે કહ્યુ, "તમારા મિત્રો
બને રવા, પણ અજ આયુસો છે ગોમતીનદેન
વાનુ દુખ શેરીના ફૂલરને પણ છે આ ત્રણ
જણને જ નથી."

'આશ્ચર્યના વાત છે" દલી હું તે વાત વિરતા
રના જતો હતો, ત્યા ઠોડી જનાલી લાગુ કહી તે

આવી ગઈ. તેના જીવંતએ ધોડાશીની વાતને
સમર્થન આપ્યું. મારુ તો નાણે દેયુ કપાઈ ગયું.

ગોમતીનદેનની સ્મૃતિ પત્યેના આદરે મને ખીજે
દિવસે સુવારે વિહલને ત્યા જતાં રોક્યા પછુ સાને
મારા પગ પરણે તેના ધર તરફ વળી ગયા સાજના
પાચેક વાગ્યા દને. ત્રણે જણા અપકુટેટ કપડા
પહેરી કલમમાં જરા તૈયાર યજ બેસેલ મોટર
મગાવેલ તેની રાહ જોતા દતા મને નેષ વિન
આમળ ધપી આવ્યો ને મારા હાથ પકડી કયુ,
"ધણુ વખતે દેખાણો ગોમતી !" મે તેના હાથ
પકડી તો લીધા પળુ મને મયુ કે આને પરજેજ
કરી કોઇ અદાવતમા ખડો કરી દઉ. થોડી ફાણે
આખમા આખ પરોલી રાખી તેણે હાથ છોડી દીધા.
તેની આખ મારા હૃદયની જોજ કરતી દેખાણી.
હું રનબ્ધ જની ઊભો હતો ત્યા ગોગમે અને
તાપસે મારી સાથે હાથ મેળવ્યા ગોરામે પૂછયુ,
'કેમ, દ્રિપમા મળ આવી ?" મે હા તો પાડી,
પણુ મારા મનમા સટાકો બેલી ગયો. ગોમતીનદેન
ગયા તે બામન ઈસારો ય નહી ! બેર ! મે' જ
વાત ઉચ્ચારી, 'ગોમતીનદેન અચાનક...'" હું
મારુ વ કથે પુરુ કરુ તે પહેલા જ વિદ્યે કયુ,
"જીવનસરમા એક સમાધાન સાથ છૂટી ગયો.
પણુ માણસે પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરી
જીવન નેષએ જીવન જીવા માટે છે. ખાવ, પીઓ,
લહેર કરો" પણ, કહી હું કંઈક કહેવા જતો હતો
ત્યા ગોરામે કયુ.

"બાપુજી હશે છે તે સાચી વાત છે. વાગોગરાની
પ્રક્રિયા પથુની ગણામ. ગઈ વાતને વાગોગરી નહી.
વર્તમાનમા જીવે." તાપસ મૂંઝો હતો. પ્રયુ તેણે
ય મારા પછે કથી યે વાત ઉચ્ચારી નહી. હું આ
ત્રણે દવે મારી દષ્ટિએ અજબ દેખાતી વ્યકિતઓને
નંદ રહી. તેમનુ વર્તન મે પોતે સચી આખે
નેયેલ ન હોવ અને કોઈએ કહેલ હોત તો કોટિ
કાળે ય માની શકન નહી. તેમના અસામાન્ય
વલણથી વિરમત યજ હું અવાક ઊભો હતો, ત્યા

[અનુસ પાન પાન ૧૮૬]

ક્ષિતિમોહન સેન

ઘણા પ્રાચીન કાળની કથા છે. એક રાજ્યમાં હરણોનું એક સુદર જુડ રહેતું હતું. ત્યાંનો રાજા ઘણો જ ઉદાર અને ન્યાય-નિષ્ઠ હતો. રાજ્યની પ્રજા ધન ધાન્યથી પૂર્ણ તૃપ્ત હતી અને દુધની તો નદીઓ વહેતી વનના અન્ય જીવજતુઓની પેઠે હરણો પણ એ રાજ્યમાં ખુબજ સુખચેતનમાં રહેતા હતા. રાજા તરફથી સંધાના જનાવરોને અસહ્યદાન હતું. ચોરી છૂપીથી જ કોઈ શિકાર કરે તો જુદી વાત પણ તે વેળે રાજાને ખબર પડી જાય તો તેઓ અપરાધીઓને સજા કર્યા વગર છોડતા નહિ.

પરંતુ સુખ સંગવડમાં સુરક્ષિત આ હરણો કવચિત્ ક્યારેક અકસ્માત જ આવનારું આ દુખ સહવા તૈયાર નહોતા. એક દિવસે હરણોને નેતા રાજા પામે ગયો અને બેઠો. ‘મહારાજ! આજ સુધી તો અમે આવના રાજ્યમાં અત્યંત શાન્તિપૂર્વક રહ્યા પણ હવે જો આ આકસ્મિક શિકારો શોધવામાં ન આવે તો આપના રાજ્યમાં રહેવું અમને ભારે થઈ પડવાનું. પહેરેગીરોના હોવા છતાં પણ આ શિકારીઓ અમારો શિકાર કંઈ રીતે કરી જાય છે?’

ગજાએ જવાબ દીધો ‘ભોળા વનચરો! પ્રજા તરીકે તમે મને માનવીઓ જેટલા જ પ્રિય છો. તમે જાણો છો કે, નથી હું ખુદ શિકાર જેલતો કે નથી તો બીજા કોઈને તમને હેરાન કરવાનો રસ્તો આપતો. મારા રાજ્યમાં તો એક દિશાથી બીજી દિશા સુધી કોઈ પણ તમારું દુરમન નથી. પરંતુ બહારથી જ અકસ્માત આવી ચડનારા શત્રુઓની બાળતમા તો હું તમને કેવી રીતે આશ્વાસન આપું? આ શત્રુઓથી બચવાનું તો ખુદ તમારી વશમાં જ છે. આટલા બધા સ્વરણ અને ઉચ્છ્રાવ ન બનો. મર્યાદા પાળો-ગ્રીમાનો બહાર જવાની કોશિશ ન કરો.’

હરણોના રાજાએ આકોશપૂર્વક જવાબ આપ્યો. ‘જો આપ અમને સુરક્ષાનું આશ્વાસન આપવાને અસમર્થ હો તો પછી અમારે વસવાટ ખાતર બીજે પ્રબંધ કરવો પડશે. અવી સ્થિતિમાં અહીં રહેવું સાચું જ અમને પાલવે નહિ. અમે આ રાજ્ય છોડીને ચાલ્યા જઈશું.’

રાજાએ રક્ષાન લાવે કહ્યું : ‘જેવી તમારી ઇચ્છા. જો મારા રાજ્યની બહાર તમને વધારે રક્ષણ તથા સુખસંગવડ મળે તેમ હોય તો તમે જરૂર જાઓ. મને તો તેથી પણ અનંદ જ થશે.’

રાજાનો સ્પષ્ટ જવાબ સાંભળીને જુડ તો પોતાની ઇન્દ્રધનુવી કટપનાના સ્વરૂપેશની યોજનામાં નીડળી પડ્યું. લાખી સફરને ખતે તેઓ એક વનમાં આવ્યા. ત્યાં લાખ્યું હતું. ‘અહીં શિકાર જેવવાની મનાઈ છે’

હરણોના આનંદને પર ન રહ્યો. વિજય મસ્ત લાવે ગર્વપૂર્વક હરણનેતા બેઠો : ‘ભઈઓ, આ છે મારી કટપનાનો સ્વરૂપેશ. આશાની આવી પરિપૂર્ણ પૂર્તિ પોતાની નજર સામે જોઈને સંધાના જ હરણો રાજ રાજ થઈ ગયા અને નાચવા-કૂદવા લાગ્યા.

બીજે દિવસે હરણોના નેતાએ દેશના રાજા પાને ગયો. તેને જોઈતું આશ્વાસન મળી ગયું કે શિકાર જેવવાની મનાઈ કસતું સચના-પટિયું સાચું છે અને તે રાજાજીથી ત્યાં લગાવ્યું છે.

પત્રી તો પૂછતું જ શું? હરણોનું જુડ તો રાજાજાની આજ્ઞા જાણીએ વનમાં જ રહેવા લાગ્યું. ચારોએ સુરક્ષાનું રામરાજ્ય હતું. હરીબરી ભૂમિ, નિર્મળ જળાશય, ચારેકાર સુખ જ સુખ! ઉત્તરથી દક્ષિણ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સઘળે જ નિર્દન્દ્ર અને સ્વચ્છ હતું. વાતાવરણ! સેનાના દિવસો વીતવા લાગ્યા અને આદીની રાતો પસાર થતી ગઈ.

શોડા વખત પછી એક દિવસે એ દેશનો રાજા પોતે જ પોતાના હબ્બર હબ્બર અનુચરો સાથે એ મૃગાવનમા શિકાર ખેલવા જઈ ચઢ્યો અને મનની કિડાનો અભાવ પૂણું કરવા માટે પશુઓને મારવા લાગ્યો અન્ય પશુઓ સાથેસાથ તેણે હરણો પણ માર્યા. સાજ સુધી વિનાશનો આ તાડવ આપ્યા જ કર્યો પોતાની આસપાસ આ કાળરાત્રિને આકાશ દેદને હરણોને લાગ્યું કે નક્કી આજે વશપર પરાની છેલ્લી ઘડી પાછી ચૂકી છે

વિપર્ધ અને વિનાશના આ રકતરજિત વાતાવરણમાં હરણોનો નેતા લયવિક પિત યદ રાજ સમક્ષ ગયો અને કરેલા લાગ્યો 'મહારાજ, આ તે કેવો અનર્થ—આ તે શો વિશ્વાસઘાત ? આપે ખુદ જ અમને આશ્રય આપ્યો, હવે ખુદ આપ જ ઊઠીને શિકાર કરવા લાગ્યા ના ? શિકાર ખેલાવાની મનાઇનો હુકમ તો આપે જ ફરમાવ્યો છે'

ગળએ સરિમત ઉત્તર આપ્યો. 'એ આદેશ જરા ધ્યાનથી વા રી જુઓ ! એમાં લખ્યું છે કે મૃગાવનમા શિકાર ખેલવાની મનાઈ છે શુ એનો અર્થ' એવો કરો છો કે આ સૂચના મને પશુ બધનકર્તા છે ?

સત્વના આ આકસ્મિક ઉદ્ઘાટનથી ડહ ડ ગયેલા મૃગનેતાએ ઊઠી આહુ બરીને કહ્યું 'સાનુ મહારાજ ! મારી ભૂલ થઈ હતી આ ભૂલનું ભય કર પરિણામ અમારે લોગવવું પડવાનું' રાજાએ પૂછ્યું ભય કર શાથી, લોખા મૃગ ? મુને નિશ્ચય સાથે કહ્યું 'એ શિકાર કરનારો કોઈ બીજો જ હોત તો તો અમે ભણતે કે કોઈ ભાગ્યશાળી મૃગણ બની ભય પશુ જ્યારે આપ જ અમારા રક્ષક થઈને પોતાના ધનુર્ધારી અનુચરો સાથે શિકાર કરી અમને રોળી રહ્યા છો, પછી અમારો ખયાલ કેમ થાય !' * * *

સિદ્ધ પર પરામા પ્રચલિત એવી આ એક કથા છે એક દિવસે મેં શુરુદેવ નવીન્દ્રનાથ ટાંગેરને પૂછ્યું 'આ કથાનો અભિપ્રાય શો છે ?'

પોતાની સ્વાભાવિક તેજોદ્રિષ્ટ મુદ્રામાં શુરુદેવ બોલ્યા આ યુગમાં જીવતા આપણે સૌ જ હરણો છીએ. હજી શોડા જ સમય પહેલા સુધી તો આપણે લોકો ધર્મની છત્ર-છાયામાં વિચરણ કરી રહ્યા હતા અને શ્રેયસાવનાના સાધક હતા ધર્મનું આધાસન જ નહિ અખંડ સમગ્ર પશુ આપણને પ્રાપ્ત હતું. પરંતુ એની સાથે જ ટેટલીક મર્યાદાઓ પણ હતી જેનું પાલન કરવું આપણા માટે અનિવાર્ય હતું એ મર્યાદાઓ આત્મરક્ષા માટે હતી પણ આપણને આ મર્યાદાઓ બોભરૂપ લાગી અને આપણે એવું જીવન સમ્રવ શોધવાને નીકળી પડ્યા કે જેમાં આપણી પ્રત્યેક સુખાસિલાવાની કલ્પ-પૂર્તિ હેય આ રોધમાં, એક દિવસે, વિજનને મેળાપ આપણને થઈ ગયો આપણા અભાવો સાથે આત્મીયતા દર્શાવીને વિજાને આપણને કહ્યું 'મારે શરણે આવી બાજો હું તમને તન મનના સંપળા જ અભાવોથી મુક્ત કરી દઈશ હું તમારી 'શરદ શત જીવેમ' નીકળના ચરિતાથ કરી દેખાડીશ અને તમને સુખ સમૃદ્ધિનું એવું તો સ્વર્ગ સંગતી આપીશ કે દેવોને થ એવું તો અતલકાળની નપસ્યા પડી પશુ ન મળે'

બસ દિશા-જમને માર્યો, આ ક્ષણેથી જ આપણે વિજાને આપણું સર્વસ્વ માની બનાવી લીધું વિજાને કારણે આપણને મોટી મોટી સુખ-સગવડો મળી ગઈ પ્રકૃતિના કેટલાયે બધનોથી મનુષ્ય મુક્ત થઈ ગયો તનની સાથે જ મનને પણ વૈભવ-વિનાસ મળના પરંતુ, ધ્યામાં વર્ણવેના હરણોની પેઠે આપણને પણ એક દિવસે એવા હર્દિનથી કડવો અનુભવ થઈ ગયો કે આ વિજાન પેલા રાજાની જેમ સ્વયંવિષ્ણુર ક છે'

શુરુદેવની આ અર્મજરી નરાખ્ય પર જ્યારે એ વિચાર કર્યો ત્યારે મને લાગ્યું કે શાળિન્દ્રઓથી સેકડો કંઠે વહેતી રહેલી આ અર્થગરિમાપૂર્ણ પુરાતન કથાનું સાચ આજે પણ કેટલું નવીન છે !

આમળા

જ. એ. કાનૂગા

હજારો વરસ પહેલાની વાત છે. અયવન ઋષિ જ ગલમાં તપ કરી રહેલા હતા. વર સોથી તે સમાધિમાં હતા. તેમના શરીરની આસપાસ કીડીઓએ રાફડો બાંધ્યો હતો. માત્ર આખની જગા ખુલી હતી ત્યાં બે કાણા જણાતા હતા. શર્ધાંતિ રાત્રની કુવરી મુકન્યા તે જ ગલમાં સખીઓ સાથે સહેલ કરવા આવી ચડી આ વિચિત્ર રાફડો તેની નજરે પડ્યો. એમાં શુ દશે તે જાણવાને પેલા બે કાણામાં તેણે શૂળ લોકી તેમાંયા હોડીની ધાર છૂટી મહા મુનિ અયવનની આખો દૂટી ગઈ તેમની મમાધિ ઊતરી ગઈ બધા ગમ રાઈ ગયા. કુવરીના રક્ષણ માટે આધા ઊભેલા સિપાઈઓ દોડી આવ્યા રાત્ર શર્ધાંતિ પલ્લુ ત્યાં દોડતો આવી રહ્યો રાત્રના મનમાં થયું 'શુરે થઈ જઈ મુનિ શાપ આપશે તો મારા અને મારી પ્રભને સર્વનાથ થશે ગમે તે લોગે મુનિને રાજ કરવા જોઈએ આમ વિચારી તેણે ઋષિને પગે લાગી કહ્યું 'ભગવન, મારી કન્યાએ બહુ અવિચારી કામ કર્યું છે આપ ઘરડા તો છો જ તેમાં વળી અણે આપની આખો ફોડી નાખી આપને આધળા બનાવ્યા છે આપની સલાખ કોણ લેશે? આ મારી કુવરી મુકન્યા આપને અર્પણ કરે છું તેને આપની પત્ની તરીકે સ્વીકારો. તે આપની નેવા કરશે' મુનિ બોલ્યો 'મૂંઝા રાત્ર, તારી કન્યાએ તો બૂલધી મારી આખ ફોડી, પણ તુ હતી આખે આધળો છે તેથી તુ તારી ખીડતા ફૂલ જેવી કન્યાને મારી માથે પરણાવવા તૈયાર થયો છે. આવી ગભરુ બાળા સાથે મારા ઘડ પણમાં હું પાછું તો માત્ર ઋષિપલ્લુ લાગે, માત્ર તપ લાગે.' પણ મુકન્યા બેની બીડી 'મહામુનિ! માત્ર પાત્રદાન થઈ ચૂક્યું હું આપને વગી ચૂકી દિનિયા પરના બીજા બધા

પુરુષ હવે મારા ભાઈ ને આપ મારા અહો-ભાગ્ય કે દેવલોક જેને નમતા આવે તેવા મહાત્મપરવી પતિ મને મળ્યા આપ મારા પતિ મારા પરમેશ્વર હું આપને છોડીશ નહીં. જીવનભર આપની સેવા કરીશ આમ રાજ કન્યા મુકન્યા ઘરડા અને આધળા અયવન-ઋષિને પરણી તેમની રાત્રિવસ ભક્તિભાવથી રોડા કરવા લાગી

સ્વર્ગમાં બે ભાઈઓ વૈકુંઠ કરે તેમનું નામ અશ્વિનકુમાર સ્વર્ગના રાત્રા ઇન્દ્ર તેમને યજ્ઞમાં ભાગ ન આપે ઇન્દ્ર કહે, અલ્યા તમે દેવ તો ખાન, પણ વૈદકનો હવડો ધ ધો કરો છો, માટે પૃથ્વી પર જે યજ્ઞો થાય છે, તેમાંથી તમને ભાગ નહીં મળે' સ્વર્ગના બધા દેવોને યજ્ઞમાં ભાગ મળે અને એમને ન મળે તેથી એમને હાથ ધાય પણ રાત્રની સામે થઈ શુ કરે! આખરે તેમને એક ઉપાય સૂઝ્યો એ બે અશ્વિનીકુમારો અયવનમુનિ પાને આવ્યા નમન કરી તેમણે ઋષિને 'શુ ભગવન, દવા ખવાડી અમે આપને દેખતા કરીએ આપની ઠાયા કાચન જેવી કરી આપીએ આપને જુવાન બનાવી દઈએ. પણ એક શરને ઇન્દ્ર રાત્રાએ યજ્ઞમાં અમારો ભાગ બંધ કર્યો છે, તે તમારે સાત કરાવવો'

ઋષિએ શરત કબૂલ કરી અશ્વિનીકુમારોએ ઋષિની દવા કરી ઋષિ દેખતા થયા. ખડખડ પાચમ જેવા ઘરડા મુનિ પત્નીમ વરસના જુવાન જેવા બની ગયા તેમની ઠાયા કાચન બની.

મુનિએ શર્ધાંતિ ગલત પાને યજ્ઞ દેવાઓ. તેમાં બધા દેવોની સાથે અશ્વિનીકુમારોને પણ નિમત્રણ આપ્યું બધા દેવોની સાથે તેમને પણ યજ્ઞનો ભાગ આપ્યો ઇન્દ્રને તે આતુ

શાખવા કહ્યું ઇન્દ્રની મગદૂર નહોતી કે મહા
સુનિનો ગોલ ઉઘાપે

નારગી જેટલું ક્ષાયદાહરક છે

વિચારનો મુદ્દો આ છે દેવના વૈદોએ
સુનિને એવી કે દવા અવધાવી હશે ? અગ્નિ
નીકુમારો રત્નગંભીરી જરીબુટ્ટી નહોતા લાવ્યા
આ ધરતી પરની વનસ્પતિ તેમણે દવા તરીકે
વાપરી હતી એ દવા તે આમળા ખાટા,
તૃણ, અને કાર્પક મીઠા આપણા વૈદો એ
સુનિના નામ સાથે જોડી જેને ‘ગ્યવનપ્રાશ’
કહે છે તે આમળાનું બને છે તેમા બીજી
વનસ્પતિ લેખે છે, પણ તેમા મુખ્ય શુભ
આમળાનો છે

આમળા શક્તિ આપનારા, દોની સુધાર
નારા છે શરીરમા વધી પડેલા વાયુ, પિત્ત કે
કફનો નાશ કરનારા છે હવે વિવાયતના
ડોકડો પાડી કહે છે કે એક આમળા ત્રણ

ભગવાનની દયા તો ભુલ્યો કેળ, આળા,
ચીકુ જેવા ફળછાક ઉછેરવા રસાગ જમીન
જોઇએ પણ આરોગ્યવર્ધક દગ આપની
લીળણ અને આમળી તો ગધે ઉઠેરી
શકાય છે

અદ્ભુત સ્મરણ શક્તિ

૧૮૦૧ની સાલમા સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદની તળિયત સારી ન હતી બેહુરમઠમા
રહીને શાંતિથી તેઓ પોતાની તળિયત સુધારવા મથતા હતા

એક દિવસ એક ભાઇ સ્વામીજીને મળવા આવ્યા સ્વામીજીની આસપાસ અગ્રેજી
ભાષાના વિશ્વકોષ-એન્સાયક્લોપીડિયા બ્રિગનિકા-ના અથોપડેવા હતા આ જોઇને તે ભાઈએ
મહુ ‘સ્વ મીજી આટલા ગંધા પુસ્તકો એક જિંદગીમા વાચવા એ બહુ અધર કામ છે,
માણસનું ગળું નહીં !’

સ્વ મીજીએ આજ્ઞા સ્મિતસહ જવાબ આપ્યો ‘જુઓને એ પધારીમા પડ્યા
પડ્યા દશ અથો તો પૂરા કર્યા અને આ અગિયારમો અથ વાચુ છું આ દશ અથ વાચવામા
ખૂબ જ આનંદ આવ્યો તમારે એમાથી મને કશું પૂછવું હોય તો ખુશીથી પૂછો !’

પછી પેલા ભાઈએ હસે અથોમાથી એક પછી એક પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા અને
સ્વામીજીએ તેના જવાબો અથમા લખ્યા સુજળ જ બરાબર આપવા માંડ્યા કેટલેક ઠંકાણે
તો મૂળ પુસ્તકના શબ્દો પણ બરાબર ટાકી બતાવ્યા આ સ્વામીજીના જવાબો સાલળીને
પેલો ભાઈ તો સ્વામીજીની સ્મરણ શક્તિ ઉપર આફરીન ગઈ ગયો

લકત ચોખા મેળા

ક્ષિતિમોહન સેન

મહારાષ્ટ્ર અને મધ્ય પ્રદેશમાં 'મહુર' અથવા 'માહાર' જાતિનું નિવાસસ્થાન છે, વસતીગણતરી પ્રમાણે તેમની સંખ્યા આશરે પાંચીસ લાખની છે. આ લોકો અછૂત ગણાય છે. ગામ અને નગરની બહાર આ લોકો રહે છે. ભકત રવિદાસ (રેદાસ) આ જાતિમાં જન્મ્યા હતા.

હોળીના ઉત્સવમાં માહાર લોકો વિશેષ રસ લે છે. ઉચ્ચવર્ગના લોકો પણ માહાર લોકોના ઘરોમાંથી દેવતા લાવી, હોળી પ્રગટાવે છે. વિષ્ણુ અથવા વિદોખા શિવ અથવા ખડો બાળી ભકત કરવા છતાં, આ લોકો ખાસ કરીને ગામદેવી આઇ ભવાની, ભૈરવ, હનુમાન, હુંહાદેવ, મહાસોલા આદિ દેવતાઓના ઉપાસક છે. માહારોના ઘરમાં આ દેવતાઓની જ મૂર્તિઓ હોય છે.

નાગપંચમીના ઉત્સવ મમયે આ લોકો નાગની પૂજા કરે છે. લોહ અને ગોળ મેળવી નાગ મૂર્તિ બનાવી, પૂજા કર્યા પછી એ મૂર્તિને જ પ્રસાદરૂપે આ લોકો ખાઈ જાય છે. હોળીમાં અને હુર્ગપૂજા માટે નવરાત્રિમાં તેમનો ઉત્સવ થાય છે. અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાએ પણ આ લોકો પૂજા-અર્ચના કરે છે. માહારોમાં સરસ્વતી લક્ષ્મીનાગની રીતરિવાજ અનેક ભેદોમાં આવે છે. કેાઈ કેાઈ શિવરાત્રિ કે એકાદશીના ઉપવાસ કરે છે, ઘણામાં કીર્તન અને ભજનમાં ખૂબ અનુગમ ભેદોમાં આવે છે. કેાઈ કેાઈ માહારોના મધુરકંઠે ગવાતા ભગવત્ કીર્તનથી કેળવણી પામેલા ને વિદ્વાનો ગર્વ રાખનાર પ્રાદ્યુભો પણ અદ્ય વહાવતા ચર્ધ જાય છે.

આવા જ એક ભકિતમય માહાર કુટુંબમાં ભકત 'ચોખા મેળા'નો જન્મ થયો. તેમની જન્મતિથિનો પત્તો લાગતો નથી મગલમેડા

ગામમાં 'ચોખા'નો જન્મ થયો. પંઢરપુરની બાબુમાં સાગતી રાજ્યનો એક તાલુકો છે. એ ભતિનો વ્યવસાય રસ્તાઓ સાફ કરવાનો અને મરેલા ઢોરને ઘસડી જવાનો હતો. એ દ્વારા 'ચોખા' પોતાની આજીવિકા મેળવતા

ચોખા પંઢરપુરના દેવતા વિદોખા અથવા વિદુના મહાન ભકત હતા. આ હવું એમનું જીવનધ્યેય, એ પ્રદેશમાં પ્રગટતી જેમ વિષ્ણુને 'વિદુ' અને કૃષ્ણને 'દિદુ' નામથી લોકો પૂજે છે. ભકત હોવા છતાં 'ચોખા' અત્યજ હતા, એટલે તે જમાનાના રિવાજ અનુસાર એમને મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર ન હતો. બહાર બેસીને જ તેઓ ભજનકીર્તન કરતા. સાધક જ્ઞાનદેવ અને નામદેવ જ્યારે પંઢરપુરમાં આવીને મળ્યા, તે પ્રપંચ ક્ષણે 'ચોખા' પણ ત્યાં જ હાજર હતા. અહીં જ એમણે નામદેવને પોતાના શુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા બહારના ભકતોની પદ-રજમાં આળોટી-આળોટીને જ્યારે ભકત-શાજ 'ચોખા મેળા' કીર્તન કરતા ત્યારે કઠોર પદ્યર પણ પીમળી જતા. તેમની બહેન નિર્મળાબાઈ પણ ભકિતમાં લીન રહેતા એક માહાર ભકત-કુટુંબમાં 'ચોખાના જન થયા તેમની પત્ની અને સાથો પણ ભકત હતા

વિવાહ પછી ઘણા દિવસો સુધી તેમને કંઈ સતાન ન થયું બધાએ કહ્યું. 'ચોખા ભજવાનને પુર માટે તો પ્રાર્થના કર!

ચોખાએ કહ્યું 'જો ભગવાન મારા ઘરમાં ભકત બળકેને જન્મ દે, તો જ હું સતાનલિધા માગી શકું. શું હું મારા પોતા માટે કેાઈ ગીત ગ્રિય ગળી શકું? જો હું જેમ કહીશ, કેાઈ નીજ સાહીશ તો કહીશ કે તેમના દામ માટે આ ઘર પણ ઉત્સુક છે. જો તેમને કીક લાગશે તો પોતાના મેવકને આ ઘરમાં મોકલી આપશે.'

પોતાના પુત્રજન્મ પર ચોખ્ખાએ અશી-
વાંદ દીધો: 'પ્રભુની સેવા અને કાર્ય જ તમારું
મત બનો।' આ માટે તેમના પુત્રનું નામ
થયું 'કર્મા.' 'કર્મા' પણ મોટા ભજન હતા.

ચોખ્ખાનાં ગીતોથી ફલિત થાય છે, કે ધૂણા
કરનારા લોકો તેમને દૂર ચલ્યા જવાનું કહેતા,
બધા મળી કહેતા: 'મંદીરથી દૂર ખમી જા.
દેવતાના સ્થાનને અપવિત્ર ન કર'

ચોખ્ખા ત્યારે જાતા. 'મંદીરથી દૂર કયાં
જાઉં? આ દેહ પણ મારું મંદિર જ છે ને?
મારા અંતઃકરણમાં જે ચિન્મય દેવતા વિરાજ
માન છે, ખહાર પણ સર્વત્ર એનું ધામ છે'

તેમણે કહ્યું છે: 'હાકોર! હું તો તમારા
દ્વારનો ફનદો છું. પથરો માગવા છતાં હું
તો અહીં જ પડયો રહીને આત્મતાદ કરીશ
તમારો દીનહીન સેવક 'ચોખ્ખા' અત્યજ હોવા
છતાં એના હૃદયની ભક્તિ શીતળ અને શાન
છે હાકોર! આ ભક્તિથી જ હું તો તમારી
પૂજા કરવાનો વરસાદ આવે છે ત્યારે જો આ
સ્થાન પર પાણી નથી રોકાતું, પછી તો જ્યાં
ઢાળ છે ત્યાં જ એ નીચાણને આધારે ભરાય છે.
દયા કરી જો મને નીચ બનાવ્યો છે, તો તમારી
પ્રસાદ-સુધાથી મારા જીવનને પરિપૂર્ણ કરી
દો. મારી શુન્યતા દૂર યાઓ. એ જળમા જ
સંસારની વૃષ્ટિ, તપ અને મહિમતા દૂર થઇ
જાયો. તમારી કૃપા સર્વત્ર સાધક હો હાકોર!'

જેમને માટે મંદિર નિષિદ્ધ હોય તેમને
ભગવાનને વસાવવાના બે સ્થાનો છે. 'પોતાનું
જીવન અને સમાર 'ચોખ્ખાએ પોતાના
જીવનમાં ભગવાનને શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત કર્યા.
તેમણે પોતાના ચયન અને જાગરણમાં, કામ
અને વિશ્રાંતિમાં, અહાર ને વિહારમાં ભગ-
વાનને પોતાના સાથી બનાવી દીધા. ભોજન
પર બેસતી વખતે ભગવાનને જ તેઓ નિવે-
દન કરતા ને તેમનો પ્રમાદ થઈ જતો ત્યારે
અન્ન ગ્રહણ કરતા.

માહાર થઈને ભગવાનને અન્ન માટે નિવે-
દનથી લોકો જૂઠા વાંધા ઉઠાવતા ને તેમને
જૂઠા દેશન કરતા. પણ એમ થવાથી તો 'ચોખ્ખા
ની ભક્તિ વધુ દૃઢ થવા લાગી. એક માહારની
આવી ભક્તિથી વિરોધ પડતા લોકોની આગ
ભભકી બેઠી પ્રતિહિત આ અગ્નિમાં જલી
જઈને ભકત 'ચોખ્ખા'નું જીવન કાંચન સમું
વિશુદ્ધ થવા લાગ્યું. આપત્તિકાળમાં ચોખ્ખાની
પ્રેમભક્તિ સર્વ પ્રકારના મેઢથી મુક્ત થઈ ગઈ.

તેમના સળધમાં એક વાત પ્રચલિત છે.
કહેવાય છે કે પઢરપુરમાં ભગવાન વિઠોબા
મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરી, એક દિવસ ચોખ્ખાને
ખોડાની પોતાના મંદિરમાં લઈ ગયા. અછૂત
ચોખ્ખા મંદિરના જવાનું નહોતા ઇચ્છતા. પણ
ભગવાન જાગરણનીથી એમને એવી ગયા.
મંદિરની અંદર જઈ હાકોરે કહ્યું: 'ચોખ્ખા, આ
લોકો પુણ્ય દિવસી ભજનો સભાગવતા નથી,
કેવળ શાહાચાર ખાતર જ તેઓ ભજનો ગાય
છે મારા હૃદયને એવા ગીતોથી પરિવૃત્તિ થતી
નથી. અત્યારે દોઢ માસ હાજર નથી તું
પ્રેમિક છે તું જ ગીત ગા બેઠો બેઠો હું એકલો
સાગળીશ।' 'ચોખ્ખા' ગવા લાગ્યા એ ગીતમાં
ધનરીલન, ભાગમત્યા અને ઐવર્ધ માટે
પ્રાર્થના નહોતી, પણ પ્રેમ અને ભક્તિથી એ
ભરપૂર હતું, ભાષા અને સ્વર પણ પ્રેમરસથી
પરિપૂર્ણ હતા.

ભગવાને કહ્યું. 'આટલા દિવસે મારી હૃદ-
યશુધા મટી, સમજ્યો ચોખ્ખા! હું તો પ્રેમનો
જીણો છું. લોકોની લોભભરી પ્રાર્થનાથી અને
માત્ર જનુકાન ખાતર જ કરાતા 'પવિત્ર'
અચારથી મારી તરસ નથી ખુજાતી. તને હું
નિત્ય આહું છું. હ મેશા મને તારા અંતઃકરણના
ગીતો સભાગવવા!' રૂટા પડતી વખતે ભગ-
વાને ચોખ્ખાને પોતાના ગાનનો પુષ્પહાર પહે-
રાવી દીધો.

આ કંમ રોજ ચાલવા લાગ્યો. લોકોએ
સાંભળ્યું કે મંદિરની અંદર મોડી રાત્રે, જળ

છવ-૭'તુ જ પી જય છે ત્યારે કોઈ ગાય છે અને ચોખના ઘેર દિવસે ભગવાનનો માળા દેખાઈ ગઈ એક દિવસ પુરોહિતો, પડિને અને ધ્રુવોએ મધ્યરાત્રિએ ગીત સાંભળ્યું. તુરત જ મંદિર ખોલીને જોયું, તો મંદિરની અંદર 'ચોખા' ખેડા છે ઠાકોરની સમીપ બેસીને પ્રેમથી એ ગીતો ગાય છે તુરત જ લોકો લોકડીથી મારવા ઝૂકના લાગ્યા ઠાકોરે 'ચોખા'ને પકડી રાખ્યા લોકો એમને તો જોઈ જ શકતા ન હતા પાછળથી જણાયું કે મૂર્તિમાંથી લોહીની ધારા વહી રહી છે પણ ચોખા તો બેપરવા બનીને ગાયે જ જતા હતા, મંદિરના મહાવ અધિકારીઓએ 'ચોખા'ને નિહાળ્યા પૂર્વક માર મારી મંદિરની બહાર ઠાક્યા.

ખીજે દિવસે પ્રાત કાલે 'ચોખા'એ લલિત કરતી વખતે ગાયું 'કોની ભલિ અને કુગ? તમારા પ્રેમની કણમાત્ર જો છવનમા મળે, તો હું જન્મ જન્માતર નીચ રહું મને ઉચ્ચ ન બનાવતો પ્રભો ! નીચ જ રાખી મારી સંપૂર્ણ શૂન્યતાને તમારા પ્રસાદરૂપથી સભર કરજો ને પોતા પરાયાનો મારો લેદ ટાગી દેજો, (ચંચલાર !'

આ બધાં ગીતોથી શું પડા પુરોહિતોનું દિવ પીગળે ? નહિ જ તેમણે તો સ્થાનિક સુસલમાન રાજ પામે ફરિયાદ કરી 'ચોખા મેલા અત્યંત-માહાર હોવા છતા રાત્રે છૂપા રૂપે વિઠેળાના મંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે, એટલે એનો યોગ્ય વિચાર થયો જોઈએ' આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ બનાવમાં સુસલમાન શાસનવર્તીએ પણ ચોખાને દોષિત ઠરાવી, નિહુરનાથી દેહાતદ ઠની શિક્ષા કરમાવી, રાત્રે દહુ 'એના હાથપગ બાધી, બળદો દારા ૭મીન સાથે ઘસડવી એનો વધ કરો !'

પણ આ સકટ સમયે સકળ હારી સર્વેશ્વરે જ એમની રક્ષા કરી. એ વિષે લકનોમાં જે વાત પ્રચલિત છે તે આ છે 'ચોખાને દેહાત દઠની આજ્ઞા થયા પછી પુરોહિતો મંદિરમાં

જઈને જુએ તો સર્વનાથ ! ઠાકોરની મૂર્તિ જ મંદિરમાં નહોતી બધાએ મળીને ચોતરફ ખૂલેખાચરે શોધ કરી, પણ મંદિરની અંદર ઠાકોર કયા ન દેખાયા તે ન જ દેખાયા.

પૂજા કરવા આવનારાઓ ને દર્શન માટે આવનારાઓ, બધાએ આવીને જોયું તો, મંદિરમાં ભગવન ન મળે ! સૌને થયું ત્યારે ભગવાન કયા હશે ? ચોખા જ્યારે મરેલા પ્રાણીઓ ખેચતા હતા ત્યારે બહુ કોઈ અદ-૨૧ મૂર્તિ પણ તેમની સાથેસાથ તેમનો બોલો ઓઠો દરતી ચાલતી હતી એ મૂર્તિ સ્વયં દેખાતી નહોતી, પણ દેખાતા હતા માત્ર એના ગળાની પુષ્પમાળા ને રત્નહાર. એની સૌરભથી દિશાઓ મહેક મહેક થઈ ઊડી હતી

લોકોએ ચોખાની ક્ષમા માગી ચોખાએ દહુ 'બાઈઓ, આપ સૌ મરી ક્ષમા કેમ ચાલો છો ? મને તો પ્રકારોની ચોટ નથી લાગી, તમારા આધારથી જેને ચોટ લાગી છે, એની ક્ષમા ચાલો'

કહેવાય છે કે ત્યાર પછી છેવટે મૂર્તિ આપોઆપ મંદિરમાં આવી ગઈ અને ચોખાની મૃત્યુદઠની સમતો આ પછી અમલ કરવામાં ન આવ્યે.

જકતવત્સવ ભગવાન માટે પ્રેમીનું હૃદય એ પ્રિય સ્થાન છે રાજસી પૂજા-અર્ચનાથી શુ ક્યારેય કોઈ તેમને પામી શક્યું છે ? ભક્ત તુકારામના અબગોમા પણ આ વાતની પ્રતીતિ થાય છે

ભક્તિના શ્વાસોશ્વાસમાં અભિમાની બની, ક્યારેય 'ચોખા' પોતાના સાસારિક કલંબથી ચલિત નહોતા થયા એકવાર તેમના ગામની ઊંચી દીવાલ એક જગ્યાએથી ભગી પડી લોકરક્ષા માટે એની મરામત ન કરવાથી કામ ચાલે એમ નહોતું એટલે લોકો એની મરામત કરવા તૈયાર થયા પાકો બધ હતો, એનું એક

સ્થાને બહુ જ બચકરત હું. બીજાં બધાને હુકાની આ અતિ વિપ્રમજનક સ્થાનમાં ભકત 'ચોખા' કામ કરવા લાગી પડ્યા. કહેવાય છે કે ત્યારે એકાએક એ દીવાલ તરી પડી અને ફેટલીયે વ્યક્તિઓ સાથે 'ચોખા' પણ એની નીચે દબાઈને અવસાન પામ્યા અને ૧૩૩૮માં આ પ્રસંગ બન્યો હતો.

'ચોખા'ના આ આત્મસમર્પણથી લોકો વિપત્તિથી મુક્ત થઈ ગયા આટલા દિવસો સુધી ચોખાને નીચ સમજી લોકોએ એનો સ્પર્શ પણ કર્યો નહોતો હવે 'ચોખા'ની મહત્તા સમજી જનારે સમજાય, છતાં, ત્યારે પણ અનેક લોકો ચોખાના આત્મવિસર્જનના મહત્ત્વને ન સમજી શક્યા લોકો બંને એ સમજે કે ન સમજે, પણ ભગવાનના સેવક 'ચોખા' તો જનહત્યાણુ અર્થે પોતાની જાતનો ઉપયોગ કરી ધન્ય થઈ ગયા એ દેહ તો એક દિવસ પથભૂતમાં મળત જ એ જ દેહથી જો બધાનું કલ્યાણ થઈ શકે, તો એના જેવી સૌભાગ્યની વાત બીજી કંઈ હોઈ શકે ?

બકનોડું કહેવું છે કે જે સાવમા ચોખાનું મૃત્યુ થયું એ જ વખતે વસંતોત્સવ પહેલાં એક દિવસ ભગવાન ચોખાને ઘેર આવી હાજર થયા. ચોખાએ કહ્યું 'આ શી લીલા છે પ્રભો ?'

ભગવાને કહ્યું 'આ લોકોના સામાન્ય રમણી માગી તૃપ્તિ થતી નથી, એટલે તારી સાથે હોળી ખેલવા આવ્યો છું.'

ચોખાએ કહ્યું પ્રભો ! જીવનભર તો આ પ્રેમના પાવકમાં જલી જઈને આપના

રૂપની દેહીધ્યમાન શોભાને નિહાળી છે એ અશ્વિમય હોળી રમવા માટે હજી શું બાકી છે ?

ભગવાન બોલ્યા 'કેમ વળી ? પ્રેમના રંજમાતો તે મને હજી સુધી રચ્યો જ નથી તારી પિયકારી કયા ?'

ચોખાએ કહ્યું 'વાગની પિયકારીમાં બનરમાંથી ખરીદીને જગ ધોળી શું' તમારી સાથે 'પ્રેમની હોળી' રમી શક્યો ? જે દિવસે મારી રક્તધારાથી તમારા શ્રીચરણોને રંગીશ, તે જ દિવસે મારું રંગે રમવું પૂરું થશે સરતા રંગની રમતથી તમારા પ્રેમનું અપમાન નહિ કરું, પ્રભો !'

બીજાએને બચાવવા જે દિવસે ચોખા પૃથ્વીની અંદર દબાઈ ગયા, તે દિવસે જ ચોખાએ પ્રભુની સાથે રંગ રમવાની ઈચ્છા પૂરી કરી ચોખાનો દેહ પૃથ્વીમાં જ અંદર દબાઈ ગયો, પરંતુ તેમનો દિવ્ય આત્મા તો પ્રભુના આલિંગનથી ધન્ય જ થઈ ગયો એ રાતે બધાએ ચોખાનું અપૂર્વ ભજન સાંભળ્યું.

'પ્રભો ! આટલા દિવસો પછી મારું હોળી ખેલવાનું સંપૂર્ણ થયું જીવનવેદીમાં આટલા દિવસો સુધી આગ જલતી હતી આજે મારી રક્તધારાથી આપના શ્રીચરણ રચ્યા શું હજી પણ હોળી ખેલવાનું પૂર્ણ નથી થયું ?'

મહિરમાંથી ખનિ પ્રકટયો 'ધન્ય ચોખા ! ધન્ય તારું રંગે રમવું ! ધન્ય તારી હોળી ! ધન્ય છે તારી પ્રેમજિત !'

*

અમેરિકાના પ્રમુખ આલ્ફ્રેડ સિક્કન જડું લોકપ્રિય હતા એક વાર તેઓ એક ગામમાંથી પસાર થઈ રવા હતા ગામ લોકોએ એમને કદી જોયા ન હતા એક માત્ર વાગકે પોતાની માને કહ્યું કે મારે સિક્કનને નજરથી જોવા છે મા એને સુખ્ય માર્ગ પર લઈ ગઈ સરખમ નજીક આવ્યું અને વાગકે સિક્કનને નજરથી જોવા કે તરત જોડી બેસી, He is a very common-looking man - આ તો સાવ સામાન્ય લાગતા માણસ છે સિક્કન આ સાંભળ્યું એને વાગકે પાસે બેઠાં કહ્યું, My child God likes common-looking man and that is why he makes more common-looking men-એમ. ક્રિશ્નને સામાન્ય લાગતા માણસ ગમે છે, અને તેથી જ તે સામાન્ય લાગતા માણસ વધારે પેદા કરે છે.

આચાર્યશ્રી રશનીશજના સાન્નિધ્યમાં

સુ શ્રી કાંતિરવ

એક અપરિચિત વ્યક્તિ આવી. એમણે કેટલાક ફૂલો આચાર્યશ્રીને બેટ આપ્યા. તે ફૂલો સુદર છે. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે, 'ફૂલો કેટલા સુદર છે? પરંતુ મિત્ર, તમે એને તોડીને સાતુ કામ નથી કર્યું. જે સૌંદર્યને પ્રેમ કરે તે ફૂલોને ડાળીઓ પરથી તોડવામાં અસમર્થ બને તોડવાથી જીવંત મૃત થઈ ગયા અને જીવંતને મૃત કરવાથી વધુ અસુદર બની જાય છે નથી. હિંસા મોટામાં મોટી કુરુષતા છે, અને અહિંસા સર્વથી મોટું સૌંદર્ય છે' કોઈએ પૂછ્યું, 'આપણે ફૂલને પ્રેમ કરીએ છીએ, એટલા માટે તો તેને તોડીએ છીએ.'"

તેઓ બોલ્યા, "પ્રેમ અને ફૂલોને તોડવાની ક્રિયામાં વિરોધ છે ફૂલો વિશે પ્રેમ હોય તો કોઈ એને તોડી જ કેમ શકે? એને તોડવાની ક્રિયા પ્રેમનું નહિ પણ દૂરતાનું પ્રતિક છે એ તો આપણી અધિકારસિંધા છે. જે કોઈ આપણને સુદર લાગે છે એના માલિક બનવાની આપણે ઇચ્છા રાખીએ. પછી બચેને એ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવામાં એ અભિપ્રિય વસ્તુ જ નહીં થઈ જાય. આ વસ્તુ માત્ર ફૂલોની બાબતમાં જ નહીં, પણ આપણા સમસ્ત જીવનવ્યવહારમાં પણ એટલી જ સત્ય છે માનવીય સંબંધોમાં પણ આપણે પ્રેમ જ કરીએ છીએ જેમને આપણે પ્રેમ કરીએ છીએ એમની સાથે પણ આપણે આવી જ દૂરતા આચરીએ છીએ. ત્યાં પણ અધિકાર મેળવવાનો અને એનું આરોપણ કરવાનો જ પ્રવાસ થાય છે ત્યાં પણ ફૂલો તોડી નાખવામાં આવે છે અને જીવનની ડાળીઓ આ લેવા-આપડવામાં જ અકાળે નષ્ટ થઈ જાય છે."

કેટલોક સમય વ્યતીત થયા પછી એમણે કહ્યું, "ત્યાં પ્રેમ છે ત્યાં અધિકાર અને બંધન નથી હોતા પ્રેમ તે ડોળ નથી પણ જોડે છે. પ્રેમ મારે તો નથી, પણ જીવડે છે વળી પ્રેમ ગાંધતો નથી, પણ મુકેન કરે છે. ફૂલો માટે જો પ્રેમ હોય તો

સ્વયં ફૂલો જોવા બની જાયો. પરંતુ એમને તોડીને એમના માલિક ન બનો. પ્રેમ માત્ર આપવાનું જ બને છે માગવાની બાબત એને અપરિચિત છે. છીનવી લેવાની લાખાનો તો ત્યાં સવાલ જ ક્યા રહ્યો? અને વાદ રાજો કે આ બધું હું સંપૂર્ણ જીવન વિશે કહી રહ્યો છું. જે આ સત્યને નથી પિછાનતો તે પ્રેમના ઓઠા ફેંકી પોતાની દૂરતા અને હિંસાને જ પોષણ હોય છે એના એ કહેવાતા પ્રેમમાં એની તૃષ્ણા જ છૂપાયેલી હોય છે અને એમના સૌંદર્યની વ્યાખ્યામાં જોડે જોડે કુરુપતા જ સમાયેલી હોય છે."

એકવાર અમે સાથે મુદ્રાદરી કરતા હતા. જે મુદ્રાદરોનું રચન આપણે તેઓ પોતાના ગીતરવાના સ્થાન પહેલા જ ગાડીમાંથી જીતરના માટે પોતાનો સામાન તૈયાર કરી લેતા હતા આચાર્યશ્રીએ કહ્યું, "જીએ, આ સાધારણ યાત્રામાં પણ યાત્રીઓ કેટલા સજાગ છે? પરંતુ જીવનની મહાયાત્રામાં આજીવી સજાગતા જ્યાં પણ હોતી નથી. ન તો ગત-ય સ્થાનની ખચર હોય છે કે ન કોઈ પૂર્વ-તૈયારીની. મૃત્યુ જ્યારે આપણને જીવનથી અલગ કરે છે ત્યારે આપણે સ્તબ્ધ થઈ જઈએ છીએ, એ વખતે આપણને જ્ઞાન થાય છે કે મૃત્યુ પણ છે અને એને માટે આપણે પૂર્વ તૈયારી કરવાની આવશ્યકતા હતી"

મે પૂછ્યું, "અમે પૂર્વ તૈયારી રૂપે શું કરીએ?"

તેઓ બોલ્યા, "પ્રથમ તો એ જ જાણવાની અને વાદ રાખવાની જરૂર છે કે જીવન એક યાત્રા છે આપણે કોઈક વિદુષી ચાલી રહ્યા છીએ અને કોઈક અચુક વિદુષી પડેચવાનું છે. આપણું હોય છે જ તો વિશ્વાસ છે, આપણે પૂર્ણ છીએ નહિ પણ પૂર્ણ થવાનું છે. પૂર્ણતાને માટે ન તો કોઈ વિશ્વાસ છે ન તો કોઈ યાત્રા છે. બધો જ વિશ્વાસ અને બધી જ યાત્રા

સ પૂર્ણતાને માટે છે આપણે યાતામા છીએ એ જાણકારીનો અર્થ જ છે છે આપણે અપૂર્ણ છીએ આપણી આ અપૂર્ણતાને ધ્યાનમાં રાખીએ આપણા આ અપૂર્ણતાઓનો વિચાર કરવાથી અપૂર્ણતાનું ખાત જાણ થાય છે અને અપૂર્ણતાનું એ જાણ પૂર્ણતાની અશીક્ષાને ઉત્પન્ન કરે છે જે જાણ છે કે તે અપૂર્ણ છે તે પૂર્ણ થવાની આકાંક્ષાથી વ્યાકુળ બને છે જે અનુભવ કરે છે કે તે અસ્વસ્થ છે, તે રવાનાવિકપણે જ સ્વસ્થતા મેળવવા માટે કામના કરવા લાગે છે અધિકારનો અનુભવ થતા જ પ્રકાશની તૃપ્તિ જ મે છે”

એક સહચારીએ પૂછ્યું, “એ અપૂર્ણતાનો અનુભવ થવા લાગે તો એથી શું થાય?”

એમણે એ યાત્રીની સામે જોયું અને કહ્યું કે, ‘ત્યારે કોઈને તૃપ્તિ અનુભવ થાય છે ત્યારે શું થાય છે? શું તરત જ પાણીની શોધ નથી બની જતી? એવી જ રીતે અપૂર્ણતાનો અનુભવ પૂર્ણતાની તૃપ્તિ અને ખોજ બની જાય છે તે સમયે જીવનમાં ગતવ્ય બાબે છે અને આપણે નિશ્ચિત જગ્યાએ પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ ગતન-શબ્દ જીવન ભોગ છે, ત્યારે ગતવ્યયુક્ત જીવન યોગ બની જાય છે ભોગનું જીવન એ સંસારનું જીવન છે તે કયાં જાય નથી તે માત્ર સૂકાઈ જાય છે અને સમાપ્ત થઈ જાય છે, યોગમય જીવન સરિતાનું જીવન છે તે સાગરની તરફ સતત ગતિ કરે છે સરિતા બને અને સાગરની તરફ પ્રવાહી

કરે કોઈ એ જ રીતે સાધકતા પ્રાપ્ત થશે સરસર પોતાનામાં જ હવે છે તે યાત્રા નથી એને કયાં પહોંચવાનું કે કઈ જ અન્યાય નથી સરિતા પોતાનામાં જ નથી હવતી એ તો પોતાના અતિશયને માટે છે છે તે પોતાનાથી પાર જવા માટે હવે છે, તે પોતાનાથી અત્યંત છે, અને પોતાની સીમાઓની પાર જઈ અસીમ બનવાની એને આશા છે એવી જ આશાઓ અનુભવમાં સ્વર્ગની અપૂર્ણતાની અપૂર્ણતાથી ઉત્પન્ન થાય છે અપૂર્ણતાનો અનુભવ કરવો એ અનુભવનું સૌથી મોટું સોનાનું છે, કેમકે એની દ્વારા જ પૂર્ણતાની તરફ પ્રથમ પગલું ભરી શકાય છે”

કોઈએ પૂછ્યું, “આપણા દુ ખેતનું શરણ શું છે?” તેઓ બોલ્યા, ‘દુ ખો’ ન કહો ‘દુ ખ’ નું એનો કેમકે વસ્તુ અનેક દુ ખો નથી પણ એક જ દુ ખ છે પરમાત્માની બહાર હોવું એ જ આપણો એક માત્ર સત્તા છે આ વસ્તુ આપણને ધ્યાન નથી રહેતું દુ ખોની બીડમાં આપણને મૂકી દુ ખને જુલો જઈએ છીએ અને પછી ‘દુ ખ’માંથી જ બનેક દુ ખો ઉત્પન્ન થાય છે પરમાત્માથી દૂર હોવું એ જ મુશ્કેલી દુ ખ છે જાણના ગંધા દુ ખો તો એની જ સતતિ છે જેમ કોઈ મનુષ્ય ટકના મુશ્કેલી કાપ્યા વગર માત્ર એની સામાપ્રસાદાઓને જ કાપતો રહે અને આશા રાખે કે વૃક્ષ નાશ પામી જશે, એવી જ જુલ દુ ખને જુલને દુ ખોને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિ પણ કરે છે” [પ્રવચન જીવન]

સાહિત્યનું ક્ષેત્ર

વાલ્મીકિએ રામાયણ લખવાનો વિચાર કર્યો તેઓ સમાધિમાં બેઠા તેમના ધર્મશીર્ષના બાળ આપ્ત રામચંદ્રની કથા તેઓ તાદરસ જોઈ શક્યા વ્યાસમુનિએ તપ અને જીવનશૈલીની સાધના કરી અને પછી જ વેદના વિભાગ કર્યા ભક્ત કવિ તુલસીદાસે પણ ‘રિમન વિવેક વિનયન’ કરીને પછી જ રામકથા વર્ણવી પહેલા તેઓ લાગણીથી તુલસી થયા ને પછી રામનામના કે પતરનો મહિમા ગાયો પહેલી હલ્દયશુદ્ધિ ને પછી જ સાહિત્ય સેવા પ્રથમ તપ ને પછી વેદાધ્યયન, એ આપણી સંસ્કૃતિનો મત્ર છે સાહિત્ય સેવા હોને માટે નથી, જેની પાસે શિવતા છે તે જ એ ક્ષેત્રમાં હુણ નાખે, એ આ સમયે કવિઓએ પોતાના દૃષ્ટાંતથી સમજાવ્યું છે સાહિત્યક્ષેત્રમાં પ્રતિક્ષા શુદ્ધિયાનુષંગી નથી પણ ધર્મશીર્ષની છે.

અદ્વૈત કર શુકલ

ધર્મ અને જીવન

શેલજનનદ સુખોપાધ્યાય

માનવજીવનમાં કોઈ કોઈ ઘટના ખરેખર
યાદગાર બની જાય છે

વરસાદના દિવસો હતા પરમ દિવસ
રાતથી વરમાદ વરસવો શરૂ થયો તે આજ
સાંજ સુધી એકધારે વરસા જ ઠર્યો સુખ
ઈના નીચાણવાળા ભાગેભા તો બહુ પછીના
તળાવો ભરાઈ ચૂક્યા, રે વે મર્ગો પર પાણી
ફરી વ યા, રેલ્વે બેવહાર બધ થઈ ગયો
પરામા રહેતા માનવીઓ બહુ કંવાકો સુધી
અપ્રતી સાવ જી । જ પડી ગય સુખઈની
નાની નાની પડીએ છાત્ર મીઠાઈ બદાઈ
ગઈ ઘરબહાર નીકળવુ મુશ્કેલ બની ગયુ

પણ સાંજે વરસાદનું ભેર ધીમું પડ્યું
આગીસ રવાક સુતી સુખગધાર વરસાદ પડ્યો
હોને આરેકોર અધકાર-કાળા વાદળાઓ અને
વરસાદના પાણી ભેઈ ભેઈને માણસા હેરાન
હેરાન થઈ ગયા હતા કે સાંજે સૂઈને જાગીને
વના ત્યારે મારું મન હૃદયી નાચી ઊઠ્યું
છત્રી વર્ષ હું બકર નીકળી પડ્યો

ક્યા જવુ છે એને કોઈ પણ જાતનો મે
નિશ્ચય કર્યો ન હોને જ્યાં પણ લઈ લાય ત્યાં
જવુ હતું એક વખત મોટરના પૈડાથી ઊડેલ
છાત્રાથી મારા સ્વ-ક પડા મગડી મથેના તે
સહેજે જીવન તેમ નહેતું તેથી યથાસભવ
કપડા સભાળી ફૂટપાથ પર હું આગળ
વધતો હતો જૂના પુસ્તકોની એ ટુકાન રસ્તે
ન આવી હેત તો કોણ બાણે હું કયા સુધી
આમ ઉશ વગર રસ્તે આથડયા કરત ?

સામાન્ય રીતે વરસાદના દિવસોમા ટુકાન
દાર પુસ્તકો આકર્ષક રીતે ગે ડવતો નહીં પણ
આગે જરા તડકો નીકળ્યો એવે જૂના
પુસ્તકો આકર્ષક રીતે ગે ડવ્યા હતા

કોઈ સારું પુસ્તક હોય તો ખરીદી લેવાના
વિચારથી હું પુસ્તકો ભેવા રોકાઈ ગયો
પ્રથમ પુસ્તક અને લેખકના નામ ભેઈ ગયો,
પછી એમાંથી થોડા પુસ્તકો હાથમા લઈ મે
ભેવા માડયા અને કોઈ પણ પુસ્તક ખાસ
પસંદ ન પડ્યું પણ વેપારી કોઈ ને કોઈ
પુસ્તક વેચવા ઘણો જ ઉત્સુક હોય તેમ
લાગ્યું એટલામા ફરી પણ ચોતરફ અધાર
છવઈ ગયું, મેલ-ગર્જનાના ગડગડાટ વગી
પાઝ સભાગવા શરૂ થઈ ત્યાં પુસ્તકો ફરી
કોઈ દિવસ ભેઈશુ એમ વિચારી હું પાઝો
ફરવા લાગ્યો ત્યાં દુભાગવશ મારી છત્રોનો
ધકકો લાગવાથી એક પુસ્તક સડક પર પડી
ગયું ચોહ, કેટલું ખરાબ થયું ?

સડક પરથી મે પુસ્તક ઊઠડ્યું ભેઈ
તો એના કેટલાક પાના કાઢવથી ખરાબ થઈ
ગયા હતા ટુકાનદારનું મો બગડી ગયું
પુસ્તક મારાથી બગડ્યું હતું બૂદ મારી
હતી, તેથી તુકશાન પણ મારે જ ભરી
આપવું ભેઈએ ટુકાનદારે શા માટે સહન
કરવું ?

મે પૂછ્યું આ પુસ્તકની કિંમત કેટલી ?
ટુકાનદારે દયાભાવે મો કરી કયું શેઠ વધુ કઈ
નથી માન આર આના આજ આર આર
દિવસથી ચુલન વેપાર જ નથી

વિચારનું દયામળ મો ભેઈ મને દયા
આતી ગઈ ખીસામાંથી આર આના મદી એને
આપ્યા તે ઘણો જ ખુશ થયો હોય તેમ
જણાયું એણે મારા હાથમાંથી પુસ્તક તરત
જ લઈ લીધું કાપડના ટુકડાથી સાફ, કરી
કામગીરી વીટી મારા હાથમા સેરરી લીધું

પુસ્તકને લઈને મારે કરવું પડ્યું શું હતું ?

ઠહું 'લાઈ તારી પાસે જ રાખ, કોઈ ઘરાક હોય તો વેચી નાખજે'

હુકાનદાર નાસજ ચયો હોય તેણુ સ્પષ્ટ દેખાયુ એને પુસ્તકની કિંમત મળો ગઈ હતી, તેથી પુસ્તક મારા હવાલે કરવાની એની ઈચ્છા હતી એણુ પુસ્તકનું નામ હતું 'ધર્મ અને જીવન'

આ પુસ્તકને મારે શું કરવું હતું ? આ તો ફરજિયાત હાથમા આવી પડયું કયાક ફેડી દઈશ એમ વિગારી પુસ્તક બગલમા દાળી હું તરત જ પૂનમા ને પૂનમા જ આગળ વધ્યો

મઝેદાર વાત તો હવે બની અનિચ્છાએ હું પુસ્તક લઈ રસ્તે આગળ ચાલ્યો જતો હતો થોડે દૂર ગયો હોઈશ ત્યાં એક છોકરો દોડતો દોડતો નજદીક આ થો ને બોલ્યો 'સાહેબ, સાંભળો તે.'

અચાનક બ્રેક લાગતા મોટર બિભી રહે તેમ હું બિભો રહી ગયો પૂછયું શું છે ?

કાગળમા વીટેલું પેલું પુસ્તક મારા હાથમા પકડાવતા છોકરાએ ઠહું આ પુસ્તક તમાર હાથમાથી પડી ગયું, તમને ખબર પડ્યું ન પડી ?

પુસ્તક મેં પોતે જ ફેડી દીધેતું તે આ છોકરાને શી રીતે સમજાયું ?

પુસ્તક હાથમા લીધું ફરી પાછો હું ચાલવા મડ્યો ચાલતા ચાલતા હું થભી ગયો કાબી બાજુએ એક મકાનની સામે એક ખાની ચૂનૂ તરો દેખાયો આજુબાજુ કોઈ માલુસ દેખાતું નહોતું હળવે રહીને પુસ્તક અજૂતારા ઉપર રાખી દીધું જેને જોઈશો તે લઈ જયો, મારે એ પુસ્તકની બિલકુલ જરૂર નથી હું આની નીકળ્યો ફરી પાછો વિચિત્ર બનાવ બની ગયો

થે કા કગળ આગળ વધ્યો હોઈશ ત્યાં એક નાનકડો-માણુમ બાગીક કાગળમા વીટેલું પેલું

પુસ્તક હાથમા લઈ મારી નજીક આવી બિભો રહી કહેનો હતો 'આ પુસ્તક તમે ત્યાં શા માટે ફેડો છો ? અજૂતારો અમારો છે'

કરીથી પુસ્તક મારા હાથમા આવી પડયું. હવે તો એવી ઠાઝ જગ્યાએ ફેડી દઈ જયા કોઈની નજર સુદ્ધા ન પડે બાજુની નાની ગલીમા ઘૂસ્યો ગલી સાવ સૂની હતી હવે આ પુસ્તકને ક્યાં ફેડું એના વિચારમા હું આગળ વધતો હતો સામે બગીચો દેખાયો બગીચામા કોઈ માલુસ નહોતું બગીચાની પાછળના બાગમા મોટું ચાર મજલાનું મકાન હતું વચ્ચે છ ફૂટ ઊંચી દીવાલ હતી મનમા ને મનમા જ 'ખૂન ખુશ થયો દીવાલ પામે જઈને હાથ જોરા બિયો કરી પુસ્તક તે પર મૂકી દીધું દીવાલ ઉપરથી મોઝાકાર હતી, તેથી પુસ્તક પેની બાજુ પડી ગયું પુસ્તક પડનાનો અવાજ મારા કાને અથડાયો 'ખૂન ખુશ થયો થોડી વર બાગના માંડા પર ભેગી હું ચાલતો થયો છુટકારાનો હમ બેચી હતું બાગની બહાર નીકળું છું ત્યાં તો એક યુવાન સ્ત્રીને અનાજ સાંભળી હું ચોકચો પાછું ફરીને જોતું એક સોગ સત્તર વર્ષની સુદર યુવતી હસતી હસતી દોડતી મારા તરફ આવી હતી એ નજદીક આવી હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો જોતું તો એના હાથમા એ જ પુસ્તક હતું

'ત્રીજે માથે એલેરીમા હું બિભી હતી તેજો મનુ તમે દીવાલ પર પુસ્તક મૂકી બાકડે બેડા પુસ્તક પેની બાજુ પડી ગયું માની તમે વધુ તપાસ ન કરી, ખરું ને ?'

હવે શો જવાબ આપવો ? સ્મિત કરી પુસ્તક એના હાથમાથી લઈ લીધું પુસ્તક બંધે જૂતનાં જેમ મારી પાછળ પડયું હતું મારીથી એને છૂટું જ નથી પડવું તો હવે ફેડી દેવાની જરૂર નથી

ઘેર પહોંચ્યો પુસ્તકનું કમાલ જોની એમા

આ પુસ્તકને પણ એક ખૂણામાં મૂકી દીધું. મનોમન કહ્યું: 'કોઈ પણ રીતે પીછા છોડતું નથી તો પડયું રહે.'

પત્નીનો અવાજ આંખો; 'આવો આ પી લો.'

રસોડામાં આ પીવા ગયો. આ પીતાં પીતાં ગપ્પાં-સપ્પાં માર્યાં. સાંજ તો વીતી ગઈ. વર-સાદ ફરીથી શરૂ થઈ ગયો હતો. સર્વત્ર અંધકાર છવાઈ ગયો હતો. રીડીંગ રૂમમાં આંખો, સ્વીચ દબાવી બતી કરી. લાવને કંઈક વાંચું, એમ વિચારી કબાટ નજીક ગયો. આશ્ચર્ય-ચક્રિત થઈ ગયો, કબાટની નીચેના ટેબલ પર પેલું જ પુસ્તક ખુલ્લું પડ્યું હતું. ઘરમાં હું ને પત્ની સિવાય ખીજું કોઈતો હતું જ નહીં. મારી નાની બહેન નયના બોર્ડિંગ હાઉસમાં રહેતી હતી, તો આ પુસ્તક કબાટમાંથી કાઢ્યું કેણે, ને આમ ખુલ્લું કેણે મૂક્યું? વાંચતાં વાંચતાં જાણે કોઈ અખૂંડ મૂકી છોડી ગયું હોય તેમ તે પડ્યું હતું. ઘરમાં કોઈ નોકર પણ નથી. કદાચ બોર્ડિંગમાંથી નયના તો ન આવી હોય? દોડીને પત્નીની પાસે ગયો. પત્નીએ કહ્યું:

'અહીં તો કોઈ નથી આંખું. નયનાબહેન પણ નથી આવ્યાં.'

પુસ્તક કાં તો પોતાની મેળે પડ્યું અગર તો બિલાડી પાડી ગઈ તેમ જ મારે તો માનવું રહ્યું. બિલાડીથી તો પુસ્તક પડે તેમ હતું નહીં.

પુસ્તકને અડક્યા સિવાય નીચે પડવાનું કારણ શોધવા હું ઉપરનીચે જોવા લાગ્યો. બારીકાઈથી પુસ્તકનું અવલોકન કર્યું. ખરીદતી વખતે જોયું હતું તે કરતાં વિશેષ રીતે હું તે જોવા લાગ્યો. પુસ્તકમાં લાલ પેન્સિલથી લીધેલો તાણીને કોઈએ ધ્યાનપૂર્વક એ વાંચ્યું હોય તેવું સાફ દેખાતું હતું. ખુલ્લા પાના પર લાલ પેન્સિલની લીટીઓ વાળું લખાણ હું ધ્યાનપૂર્વક વાંચી ગયો. લખ્યું હતું: જિંદગીનો

કંઈ ભરોસો નથી. મૃત્યુ ક્યારે આવશે કંઈ કહી ન શકાય. કોઈ પણ ક્ષણે મૃત્યુ આવી જીવું રહે છે. મૃત્યુ પહેલાં તમારું કાણ સુકાવી દો. નહીં તર.....'

હું વિચારમગ્ન થઈ ગયો. કોનું દેવું છે, કેટલું દેવું છે તે વિચારવા લાગ્યો. યાદ આંખું. એક મિત્ર પાસેથી પચાસ રૂપિયા ઉધાર લીધા હતા: 'દઈ દેવાશે, દઈ દેવાશે' કરતાં કરતાં મહિનાઓ વીતી ગયા હતા. મેં પચાસ રૂપિયા પાછા નહોતા આપ્યા. પાંચ-છ મહિ-નાથી તો મિત્ર મને મળ્યો પણ નહોતો, તેમ મેં પણ એની ખબર નહોતી કાઢી રૂપિયાની વાત તો સાવ વિસરાઈ ગઈ હતી તરત જ કબાટ ખોલ્યું. પચાસ રૂપિયા ખીસામાં નાખી ટેક્ષીમાં ટ્રાંસેસ તરફ આવી નીકળ્યો. મિત્ર ત્યાં રહેતો હતો. જઈને જોયું તો છેલ્લા બે મહિનાથી મિત્ર ખાટલે પડ્યો હતો. સુકાઈ ગયો હતો; ચિમકાયેલા ફૂલ જેવો થઈ ગયો હતો. જોળખવો પણ મુશ્કેલ પડે તેમ હતો. બિમારીથી એને પણ શુદ્ધિ નહોતી. એ મને ન જોળખી શક્યો. એની વિધવા બહેન મારી નજદીક આવી. બિચારીની આંખોમાં આંસુ થીજી ગયાં હતાં.

પાછા ફરતી વખતે ખીસામાંથી દસ દસની પાંચ નોટ કાઢી મેં બહેનના હાથમાં મૂકીને કહ્યું: 'અજિતભાઈ પાસેથી મેં ઉધાર લીધેલા.'

બહેનનું મોં અનેરી દીપ્તિથી ચમકી જાયું. આંખોમાંથી આંસુની ધારા છૂટી પડી. ગળગળે સાહે તેણે કહ્યું: 'ભાઈ, તમે તો આજે અમારા પર ભારે ઉપકાર કર્યો. આજ સવારથી જ હું પૈસાની ચિંતામાં હતી. ડોક-ટરનું ભોલ પણ ચડી ગયું છે. આજ તો ડોક્ટર સાહેબ કહી ગયા હતા કે, અમગળતા રૂપિયા નહીં આપો તો ઇન્ફેક્શન નહીં આપે.'

અજિતની જિંદગી અચી ગઈ. ઘેર જઈ મેં 'ધર્મ અને જીવન' એ પુસ્તકને મનોમન નમસ્કાર કર્યો.

અહિંસાનો ઉદય

સુ. ૬.

અહિંસા એ ઉચ્ચ પ્રેમનું-સર્વવ્યાપી પ્રેમનું સ્વરૂપ છે એનું સ્વરૂપ નેટલું વ્યાપક કરી સકાય એટલું કોણ જ છે એ ઉચ્ચ પ્રેમની દૃષ્ટિએ નોંધવું એ-

‘વિશાળે જગાવિરતારે નથી એક જ માનવી પશુ છે, પ ખી છે, પુષ્પો, વનોની છે વનસ્પતિ’
[ઉમાશંકર જોશી]

પશુ આ અહિંસા સત્યમાથી જ પરિણમે જ્યાં સત્ય છે ત્યાં હિંસાનો વિચાર જ ન સંભવે જ્યારે સત્યને વીસરી જવામાં આવે છે અને અસત્યનું આચરણ કરવામાં આવે છે ત્યારે જ હિંસા થાય છે તેથી હિંસાનું મૂળ અસત્ય છે માનવી જ્યારે સત્યને રચાને અપત્યને પ્રાધાન્ય આપે છે, ત્યારે એની પ્રેમની માવના હુપ્ત થાય છે અને ખીજને મારીને એ પોતે જીવવા મથે છે

પરંતુ આ કંઈ જીવનની પ્રકૃતિ નથી એ તો એની વિકૃતિ છે એ કંઈ જીવનનું સત્ય નથી તેથી એ સંનાતન પશુ નથી, એ ક્ષણિક છે નાશ વત છે, કુખપ્રક છે

પશુ માનવના અતરના અતરતમ ખૂણે સત્ય જ રહેલું છે અને એ જ્યારે કાષ્ટમાં બંધક થાય છે ત્યારે જ માનવી માનવ બને છે સત્યના આવિર્ભાવમાં જ માનવીની માનવતા રહેલી છે જ્યારે માનવી સત્યને બાળુએ મૂકીને વતે છે, ત્યારે જીવનમાં પાસવતા જન્મે છે અને માનવી જ્ઞાન ભૂલી હિંસાને માર્ગે વળે છે પરંતુ જ્યારે એનામાં રહેલું સત્ય પ્રગટ થાય છે ત્યારે એ ઉચ્ચ માનવતા દાખવે છે, અહિંસાને પ્રસ્થાપિત કરે છે

વર્ષો પહેલાની એક વાત ૭ રશિયા અને જર્મની વચ્ચે ખૂનખાર યુદ્ધ શાંતી નીકળ્યું બન્ને પક્ષોએ વહેલી સવારથી ઘેર સમાજ ચલાવ્યો કેટલાયે

રૌનિકોનો સદાર થયો બધે હિંસાનું ચિત્રણ સામ્રાજ્ય પ્રસરી ગયું માનવી જ્ઞાન ભૂલી માનવીને જ કુરતાથી મારી રહ્યો હતો

રાત પડી એટલે લગભગ બધા ઘરે રણસમામ પર અસખ્ય રૌનિકો ધવાયેલા તેમ જ મરેલા પડ્યા હતા બધે શાંતિ પ્રસરી ગઈ હતી પશુ વચ્ચે વચ્ચે કપાક કપાકથી ધવાયેલા રૌનિકોની હે પદાવક ત્રીસો સભળાતી હતી અને તેથી શાંતિ વધારે જાપાનક લાગતી હતી

સિયાળાના દિવસ હતા રાતે ૬ ટી સખન વાવા લાગી બધે ૬ થી ૭ વન મુચ્છાટા ભેર ધસતો હતો

એવામાં એક ધવાયેલા રશિયન રૌનિકે પડખુ ફેરવ્યું તેણે જોયું તો એની બાળુમાં સામા પક્ષોના એક ફ્રેન્ચ રૌનિક ટાંકે દુડવાતો ધડ્યો છે રશિયન રૌનિકને થયું મને તો જીવ લેણું થ વાગ્યો છે સવાર સુધી જીવીશ કે કેમ એ જ નિશ્ચિત નથી આ ફ્રેન્ચ રૌનિક જીવશે એવું લાગે છે પણ એ બાપડે ટાંકથી થયે છે મારો આ હાથેલા રવાદીવાળો કોટ મને શા અપનો છે ? લાનને એને જ ઝોઢાડી દઉં !

એમ વિચાર કરી તે પોતાની ઘોડીપટ્ટી શકિત વડે ધીમે ધીમે ખસતો પેલા ફ્રેન્ચ રૌનિક પાસે ગયો ત્યે પોતાનો કોટ કાઢીને થયરતા ફ્રેન્ચ રૌનિકને ઝોડા દીધો

સવાર પડી ફ્રેન્ચ રૌનિકની આખ ઉઘડી ત્યારે એણે જોયું કે એના શરીર ઉપર રવાદીવાળો હાથેલા કોટ ઝોઢાડીને એક રશિયન રૌનિક ચિર નિદ્રામાં પોડેનો પડ્યો છે, અવકાશ પામ્યો છે,

પેલા ફ્રેન્ચ રૌનિકની આખમાથી પ્રેમના અનુવહેવા લાગ્યા અને તે રશિયન રૌનિકના ચરણે નમી પડ્યો.

આમ અસત્યનું તિમિર-આવરણ દૂર થતા
સત્યનું દિવ્ય રજ બધે ઝળકી ઊઠ્યું હિસાનો
નારા થયો અને અહિમાનો-પ્રેમ-હૃદય થયો

ખરેખર સત્યમાં જ માનવીનો ઉત્કર્ષ રહેતો
છે એમાંથી અહિસા-પ્રેમ-પ્રગટ છે અને એની
ઝખી થતા આપણને થઈ આવે છે

x x x

નથી શુદ્ધમાં લોક કદ્યાણ કાયે,
ટૂકા સ્વાર્થ કાળે લડે ભાઈ ભાઈ,
નથી મારવામાં જરાયે ભવાઈ.
જગતના બધા કવેશને યજ્ઞવાનો
કરી ન્યાય, સ્વાત ય સભાજનાનો,
ખરો માર્ગ ન્યાયાર્થ સૌ દુખ જાતે
સહી પ્રેમથી સત્યને રાખતુ તે.
[કિશોરલલભાઈ મરાઠવાળા]

*

આપ મૂઆ પીછે ફળ ગઈ દુનિયા

એક વખત એક રાજાને એક વિચિત્ર વસ્તુ જડી તે ચક્રચક્રની જેમ ચળક ચળક થતી હતી
અને જે માં જોવાની હતી

આ વિચિત્ર વસ્તુ શું છે એ જાણવા માટે રાજાને અત્યંત તાલાવેની થઈ તે માટે ખાસ દરબાર
બંધી પરતુ દરબારના કોઈ પાંડિતો આ વસ્તુ પર સંતોષકારક પકાસ પાડી શક્યા નહિ

આ બધે તાલ જોઈ રાજાને થયું 'ખીજી બધું તો હીક પરતુ આ વસ્તુનું વજન તો
જેવું છે'

આ વિચારે રાજાએ સેવકોને એ વસ્તુનું તોલ કરવાની આજ્ઞા કરી રાજાની હાજરીમાં જ માટે
આણવામાં આ યો એક પ નામા એ વસ્તુ મૂકવામાં આવી અને બીજા પ નામા શાહી મહેનતુ એક
પડી એક જર અવેર ન મૂકવા મા આ હુ પરતુ આ શું ? શાહી ખજાનાનું તમામ જવજવેરાત ત્રાજવ મા
મૂકી દેવા મા અહુ તોષણ પડી વસ્તુનું પદ્મ રહેજ પડ્યું બીજું થતુ નહોતું ! આથી રાજાનું આશ્ચર્ય
વધતુ જતા પુ પેલી વસ્તુ વિશે જાણવાની તેની અતુરતા વધતી જ ચાલી છેવટે રાજાએ એક જાહેરનામું
બહાર પાડ્યું જે કે : 'માણસ આ વસ્તુની સાચી જાણ આપશે તેને સાડુ એવું ઇનામ આપવામાં આવશે'

અતુ ઇનામ જાહેર થયો છતાં કેટલાય દિવસો સુધી આ વસ્તુના કોપકાને કળતાર કોઈ
આ મા આ હુ નહિ છેવટે એ મહા ન સતુ ફરતા ફરતા આ રાજાના દરબારમાં આવી ચડ્યા સાહુ
મંદની હતી ગાળો સંકુર્ષન વિચિત્ર વસ્તુ વિશે વત કરી જાણે એ વસ્તુને મર્મ પામી હાથમાં
ચપટી ધૂળ લઈને તેણે રાજાના બુદ્ધિ-આગળ વધ્યા ત્યાં તેમણે પેલી ચાક ચળક થતી નારીશી
વસ્તુ પર ધૂળ નાખીને તેને ટાકી પીધી એટલે તરત જ એ વસ્તુ જાણે આપોઆપ હળવી પડી થઈ ગઈ
અને એ પ ન એકદમ પીને પડી ગયું !

અથી રાજાની નજાદનો કોઈ પાર ન રહ્યો રાજાએ ઠાણને પૂછ્યું 'સુનિવય', આ વિચિત્ર
વસ્તુ શું છે !

સહુ તિમન ક તા મો ના રાજા આ તો માનવીનું ચર્મચમુ છે ખીજુ કઈ નથી ત્યાં
રુો તે દુનિયાની મરી વસ્તુઓ દેખતુ હતુ ત્યાં સુધી આખી દુનિયાનો ભાર તેને લાગતો હતો
તેને દુનિયાને તે દેખતુ બધું થઈ છે એટલે તે માર હળતુ ફૂલ બની ગયું છે આપ મૂઆ પીછે
મ ગઈ દુનિયા, એ કેમ જૂની જાર છે !

ચૌદમું રતન

અવિભક્ત દ્વિતીય શાલ

દિન-દુર્ધમ સારના એવી એક દત્તકથા છે કે, પુરાણ કાળમાં દેવ અને દાનવોએ મળી સમુદ્રમંથન કર્યું એ સદિવારા મથનને અતે દુઃશાપિનમાં ધૂંરી કરતા યોગી ધર્મી ધર્મી એને નીકળી શો, કૌશલમંથિ, પરિભ્રમ એવાવત, હાથાદ્ય ને અમુક એમ કુદને તેર રત્નો મળી આ પા કહે છે કે એમાંની પદ્ધતિ એ સારી એને ભગવાનની મદદથી દેવા લાગી ગયા અમુકોને વિષ મળ્યું આમ દેવ કે દાનવ બંનેને કંઈ ને કંઈ મળ્યું. પણ આ તો મુર અમુકો વચ્ચેની વહેચ્યો હતી, માનવીના નસીબમાં એવા રત્નો પ્રાપ્ત કરવાનું કલાધી હેતુ.

પણ તો, દેવા તો દવાણુ બાદ હ એમલે માનવીની વિનવણીને માન આપી મથન થઈ ગયેલા એ જ સમુદ્રમાંથી નીપજતા રતનનું મળ્યું-એ દાન કર્યું એ દાન, એ અમુકેલ જગદગર એ ચૌદમું રતન તે આપણે દરેકજા સ્વસ્થિક અર્થમાં ચૌદમું રતન” એટલે મારપોટ કહીએ છીએ તે નહિ પણ સમુદ્રની સમગ્ર સપાતિ સમુદ્ર ને રતન તે સગરમ-ભુવ-નિમક મીઠું સુર કે અમુક બીજા કાઈને એ મથનમાંથી મળેલા રતનો વાસ્તવિક જીવનમાં દરેક જનો કાપેલા નહિ મળેલા હોય કે નહિ મળેલા હોય એટલે કાંઈક આ સગરસ આપગી બિદગીમાં કરવું આવ્યું છે.

અને સપરસની મદદાભિપ્રાય નીર રિહો પછી બહાર પિંગાની ચોતાની શરૂ થયેની નથી સવનના પ્રથમ દિને વહેવા પ્રમાણે સગરસને શુકતવનું મળ્યું એની મરીગ પછી જ આપણા જીવનના બાવદારિક કાર્યામાં આજે જે આપણે પછીએ છીએ જેમ એક વખત કોઈ માણસ સારો સારો મથાઈ જાય ને લે 11 પણ પછી એને સારામાં જ બપાવે તેમ અમુક કે ન થયું હોય એ રીતે આપણે તે પછી ઘરનું વાસ્તુ કરવાના પ્રયત્ને પણ એના માગમાં મનમાં કિંવામાં રાપગીએ છીએ પણ સપરસનો સૌથી મજબૂત શુકતવતો ઉપયોગ તો કાર્તના લગ્ન પ્રમગે વરણબનું લૂચું

ઉપરનારી કંઈ એન વિપરી શકે એમ છે ને કે રેશનિંગના જમાનામાં તો પુરોહિત કે ગોરને દરેકજા સીનુ આપવાની રીતિ ધક્કાધગતી બેસાડે છે, પણ એ રીતિ પ્રાચીનમાં પણ બીજે પ્રાપ્ત મથાતો ન આપીએ તો આને પણ મીઠું તો મૂળએ જ હોય જગનમાં નામ તેના ગુણ હોતા નથી એનું આપણે ભગીએ છીએ, પણ સપરસના સંબંધમાં એનું નવો પદેનારેનું એનું નામ ‘મીઠું’ પાનારે એનો રસ આજે હોવા છતાં, એને મીઠું કહેનારે એના ઉપયોગને એક જ સમ્બંધ કહેવા આમાં ને સુચક રીતે નથી લીધો 11 આપણી પાસે મળી ચીએ છે જરૂરો મીઠીથી બાક સાકર, પીમગ, ગોમ અન મગ એ કાછને જળા એવને આપણે ‘મીઠું’ નામે સમોધાત નથી આ મગપણ વગર માનવીને ચાલી શકે પણ નિમક રીતો તો નહિ જ માણસ ઉપાસ કરે ત્યારે નિમકને મળે સિવર લે પણ એનો ઉપયોગ તો ચોરોના જ આપણા ભોજનનો સાથેજ એ અમુકરસ છે દિન-દિનમાં એને ‘સગર-રસ’ કહેનારે પણ એની પૂરેપૂરી અમલ પિછાની લીધી છે બધો રસો એ મીઠાની કાકરીમાં સાથેજ સમાધા છે 11 લગ્ન સમા માલિક પ્રસંગે ને મરણ જેમ અણબ પ્રયત્ને પણ આપણે નિમકને આપવાની લીધી છે

આપણે ત્યાં છી અને તેન દોશાય તો અપશુકન ગણાય કાલ્ય એનું કરવું એમ હશે કે આની મૂલવાન એમિતા યોગ ને ઉત્તમ વપરાશને બદલે તે દોશાય બધા રોના દુકપોગ થાન એ ગેહ દુ મજાવ માટે એમાં આ અપશુકનની સામ્યતા ધુસારી દેવામાં આવી હોય આ તેન-ની દોશાય તો એને આપણે કિમનાને કાલે નકામું જવા દેવા નથી, પરનું નિમકને તો વેરાવા જ ન દેનું એનું અને જૂનેયું એમ થાય તો કહેવાય છે કે, મૂળ પછી ધર્મશાળના આદેશથી વેરાયેલા મીઠાની રજકણો આપણી પાપનેથી સ મળી લેવાનું ચિત્રરૂપ આપણા ધર મારે દયાજ કરે નછી કિમનની

હેયાંસુના પાન ૧૬૮ થી ૪૩

વિદ્યે વાસામા ધબ્બો મારી કહ્યું. “આલ દોસ્ત કલખમા એક બે સેટ ટેનિસના રમી ધિજ જમાવશુ મારામા ના પાડવાના હોરા પશુ ન હતા કુ મૂંચો મૂંચો તેમની સાથે મોટરમા બેઠો કલખમા તે ત્રણે જણા બધા સાથે હળતા મળતા હતા, રવાનાવિક વાતો કરતા હતા અને હજી મશરીમા પશુ ભાગ લેનારતા જાણે થોડા જ સમય પહેલા તેમના જીવનમા કશુ ય અસામાન્ય અને દુ ખદાયક બન્યું જ ન હતું.

કલખથી વળતા તેઓ અને મારા ઘરે મૂંચી ગયા મારી પર્ત્નએ જતા વેત સવાલ પૂછ્યો, ‘સાવ હેયાસુના છે ને?’ મારે હા પાડ્યા સિવાય છૂટકો ન હતો. પશુ મારા મનમા ગોમતીબહેન સાથેના તેમનો પ્રેમ વહેવાર ધોળાયા કરતો હતો મારા પ્રત્યેના તેમનો રોહભાવ પશુ મને ભારપૂર્વક કહી રહ્યો હતો કે આવા રોહાળ મિત્રોને રખે દિવામના કહેતો પશુ મે સગી આખે જોયેલ તેમનું વર્તન અનિવાર્યપણે એ જ નિર્ણય પર આવવા પડતું લાગતું હતું.

બીજો દિવસે બપોરે કુ સોમ પર પડ્યો પડ્યો મારા મનને નવી ખરીદીની નોવેલમા પરાવવા મથી રહ્યો હતો ગોમતીબહેનની રજાતિ જાણે કે મારી આખે અને નવલકથાના પાના વચ્ચે તરવરતી હતી તેવી ધ્યાને મારે મનને નવલકથામા પરાવવું હતું. લગભગ નિપૂણ પ્રખતોથી યાદોને નવલકથા મૂકવા જતા હતા ત્યાં હવેના ગોમતીબહેન કહેવો ગોરાગમે અવાજ સંભળાવે, કુ સફાગો જીવીને ગોરાગમે બચમા ધાલી ગયો તેણે ૫ શણેક તેનું માથું મારા ખભા પર નાખી દીધું. પછી મારી જથ્થાથી છૂટો પડી ખુરસી પર બેઠો ખીરસામાથી સિગારેટ કેસ કઢી મારા સામે ધરી મે અને તેણે સિગારેટ ચોટાવી દે તેના મો સામે જોઈ રહ્યો તેણે સ્થેજ રિમત કરતા કહ્યું “કિરકિટવની અદાથી શું જોઈ રહ્યા છો? કિરકિટવ નવલકથા વાચના લાગે છે?” મે ગભીર સ્વરે પૂછ્યું, ‘સાચું કહેવું ગોરાગ, ગોમતીબહેનના જવાબી તને કાઈ લાગતું નથી?’ ગોરાગ ગભીર બની ગયો. તેણે ધીમા સ્વરે કહ્યું, ‘લાગે

તો ખરે, પણ મારે બાપુજીનો અને તાપસનો વિચાર કરવાનો છે” તેનાથી તેની ધ્રુવિષા વિરહ નિ સાસો નખાઈ ગયો થોડી ક્ષણો શાંત રહી તેણે કહ્યું ‘આપણે બીજી વાતો કરીએ’ મે તેની સાથે આ વાત પછી ન છેડી, પશુ હું તેનું દુ ખ દર્દ જોઈ શક્યો તેના ખુરાખુશાલ બાલ વર્તનનું કારણ પશુ જાણી શક્યો મે તેને મારી મુસ દરીતું વિગતવાર વર્ણન કયું એક કલાક ઈધર ઉધરના ગપા મારી તે ગયો.

તે સાંજે કુ ફરી વિદ્યુતના ધરે ગયે વિરહ એકલો ઘરે હતો ગોરાગ અને તાપસ તેમના મિત્રો સાથે મોટરમા રજડપાટ કરવા ગયેલ વિનય ગઝ લેનારો શોખીન અનવરીબાઈએ ગાયેલ ગઝનો ટેપ રેકડ કરી લીધેલ, તે વખાડતો બેઠો હતો. પશુ તેનું ધ્યાન ગઝોમા ન હોય તેમ લાગ્યું આખો બધ હતી ટેપ લેડા વિચારમા ગરકાવ થઇ ગયો હોય તેમ જણાયું મે ટેપરેકડનું મશીન બધ કરી દીધું સફાગા આખ બોલી મને જોઈ તે ટુરત જોયો થયો તેણે હાથ મેળવતા કહ્યું, ‘વેલકમ ગૌતમ તારી જ રહ જોતો હતો’ આમ કહી તેણે રામાને ખૂમ મારી ગૌતમભાઈ આપ્યો છે સરસ ચા બનાવી લાવ’ મારે હાથ પકડી તે સોમ પર લઇ ગયો પછી ખૂમ ભાવથી પૂછ્યું, ‘મુસાફરીમા મજા આવી ને? માડીને વાત કર, દોસ્ત’ મે જવાબ ટાળતા કહ્યું, ‘વિદ્યલભાઈ આ ધરમા અવુ છું ને ગોમતીબહેનની યાદથી હૃદય ભરાઈ આવે છે,’ આટલું કહેતા માડું મન ભરાઈ આવ્યું આખો ડસકાઈ ગઈ તેણે ગભીર સ્વરે કહ્યું ‘ગૌતમ રાત્રી પોસાય તે રૂબે મારે ગોરાગ ને તાપસનો વિચાર કરવાનો છે હું શરૂ તો તે બગી પડે’ મે તેનો હાથ પકડી લીધો તેણે તે છોડાવવા પ્રયત્ન ન કર્યો ચા નારતો આવ્યો કે તેણે ટેપરેકડ ફરી ચાલુ કરી અનવરીબાઈનો મીઠો અવાજ શુભ જીદ્યો ગોરાગ અને તાપસ આવ્યા ત્યાં સુધી ગઝોની વાતો ચાલતી રહી કાંઇને એમ લાગે કે મારા હૃદયમાથી પશુ ગોમતી બહેન વિચારે પડવા

તાપસ તે પછી ત્રણેક દિવસે મળ્યો અને તે પશુ અચાનક એક રેસોગામા સાહેજી સલામ કરી હું તેના રેગવ પર ગોઠવાયો સરસ પીણા મગાવી અને વાતમાં યુથાયા તે આડી અવળી વાતો કરતા હતા, ત્યાં મેં તેને અધવચ અટકાવી સીધા સવાન પૂછ્યો, “તાપસ તને ગામતીનહેન ગયાતું દુખ નથી? તેણે કહ્યું, ‘હું સમજી છું, ગૌતમ ભાઈ, બધાંય યુસપુસ કરે છે કે આ બાપ-દીકરા પશુ મળવાના હવેય હીણ છે બાપુજી અમને જાણે છે, અમે બાપુજીને સલામીએ છીએ પશુ તે આતુ કનાંથી સમજે? પશુ મારા હૃદયની એક વાત કહું? બહુ ખાનગી છે. બાને અમારા પ્રત્યે અસીમ ભાવ જારે પૂરવશાળી થવ બમવાનનેય એમની વાત માનવી પડે ના અમારી સાથેના સંબધ આમ પૂરા કરે જ નહીં. તે સંબધ ચતુજ છે બાને રથૂળ દેહ નથી એટલું જ કોઈ સૂક્ષ્મ તત્ત્વથી અને સકળાયેલા જ છીએ તે રથૂળ દેહે અહીં હતા ત્યારે અમારુ રહેજો કમાણ મો જોતા તો કદી બીટના અમને પ્રકુદિન કરવા આકાશ પાતાળ એક કરતા. હવે અમે રાંધણે તે તેમને કેતુ દુખ થાય? અમને આશાસનના બે શબ્દો રણ કડી થકે નહીં તેથી પરિસ્થિતિ તેમના કોમળ હૃદયને સાવ ચૂર્ણ કરી નાખે. આ એક જ વિચર અમારા બાપ અમામ પ્રગ થાય તે પહેલા ચૂકી નાખે છે તેમને એમ થવુ જ ન જોઈએ કે અમને કોઈ તકારતુ દુખ છે તેમનું સુખ એ જ અમારુ સુખ હોવુ જોઈએ ને, કાદા!”

તાપસની થત સામગી હું સાવ અવાક થઈ ગયો વાહી વામણી નની નાચ તેની આ વાત હતી થોડો સનય મૂકા એમી અને છજા પડ્યા

મેં ધરે જતા વેત મારી પત્નીને કહ્યું “વિઝન ગોત્રાને તાપસ દેવાચના નથી. મર્ગ જૂદા જ છે હો!”

“મારે એ દેવાચના વિરે નથી સાલવું તમે વાનીમર હો, માના જોનો ને વાતો લખો” મારી પત્નીના અવજમા કટાક્ષ હતી હું જોનાચ જતો

હતો ત્યાં તેણે જાહેરાત મર્ગ હોય તેમ મોટે અવાજે ઉમેરું “ગામતીનહેનને જૂની ગયા! ધિક્કાર છે એને”

પશુ સામગ્ય તે ખરી!”

“તેઓ એક ખીજાને સલામ છે, તેમ કહેવું છે ને? તો ય આલે કિલ્લોય ન હેય આ તો સ્વાભાવિક આનંદ છે” આટલું કહી વાતનો બધ વાળતી હોય તેમ તે મારા તરફ પીઠ વાળી ગઈ.

મારા મનમાં થકા જાગી આવી દારુણ વેદના મનમાં જ રાખી શકાય ખરી? આટલું પ્રકુદન બાજ વર્તન હોય થકે? હું ધૈર વિમાસણમાં પડી ગયો હું મૂંઝો રહ્યો એટલે મારી પત્ની પાછી ફરી મારા તરફ ઝડપથી આવતા તેણે કહ્યું, “તમારું આવું મો જોઈ મારા છત્ર કાંઈ જાય છે” હું તેના સામું જોઈ રહ્યો મારી વ્યથા તેના મુખ પર પ્રતિબિંબીત થતી હતી તેના તરફનો મારો સ્નેહ જાવ બિમરી આપ્યો ક્ષણમાનમાં પીડા બેઠે ગિતરી ગઈ અને મોં પર સ્મિત રંગી મેઠવું મારી પત્નીએ સ્મિતનો જવાબ સ્મિતથી વાળતા કહ્યું, ‘હાશ! હું’ તો એવી ગમરાઈ ગયેલ” મારી શકાનો ખુનામો મને મળા ગયો વિહંગ ગૌરાગ અને તાપસના કહેવાતા હૃદયહીનપણાને હું મનોમન વદી રચો મારે આ વાત મારી પત્નીને સમજાવવી હતી, દુનિયાને કહેવી હતી પશુ સાતિથી સાલવ કોણ? લખુ તો કદાચ કોઈ વાચે આધી આ વત મેં લખી જોઈ છું, શુ પ્રત્યાધાત પડે છે મારી પત્ની પર અને પત્ની દુનિયા પર”

તું તારો દીવો બન

મકાશ મગતર

વૈશાલિની અતિસુદર નગરનારી આગ્રપાલી ભગવાન તથાગતને મળવા માટે વૈશાનિનગર બહારના ઉત્પનમા આવી તથાગતને ચરતો ઢળીને એણે કહ્યું

‘ભગવન્ ! આજે સારે દુઃખમલ્લ મારે બહાર વનવટિકામા જવા નીકળી ત્યારે મારે કાને શબ્દો પડ્યા કે “તથાગતને શરણે જવાથી નિર્વાણ મળે” તપાસ કરતા જણાયું કે એ ઘોડનાર આપનો શિષ્ય આનંદ હતો એ રથ એ તરફ વાળ્યો પ્રવચન અને પ્રાર્થના પૂરા થતા હું ભિષ્મુ આનંદને ગળી ને કહ્યું

‘આનંદ ! તમારી દિવ્ય વાતો તો મારા અતરને દર્શાવે છે પણ મારા જેવું જીવન જીવનરી નગરનારીને નિર્વાણ મળે ખરું ?’

“જરૂર મળે, દેવી ! ઇશ્વરની આજ આતરને એળખે છે તમે તથાગતને મળો એમની એક જ આશિષથી તમારા પાપ ધોવાઈ જશે.” ભિષ્મુએ મને કહ્યું ને એટલા માટે હું આપની પાસે આવી છું” તથાગતને ચરણે ફરીવાર પ્રણિપત કરતા આગ્રપાલીએ પોતાની વાત પૂરી કરી ને ખાતુર નાને તથાગત તરફ જોયું.

તથાગતની મોન આખો અને અતરમાંથી પ્રેમ અને કરુણાની અનર્થલ ધારા વહી જ રહી હતી ત્યાં શતિ હતી સમે ઉત્તપ આગ્રપાલીના એ ઉત્તપ ફરી પણ ઊછળ્યા એ ગેલી ‘ભગવન્ ! મારા વૈશ્વેનો પર નથી સપ્નકોટિ પ્રાસાદ વેગવેથી છનકઈ રહ્યા છે મારે કશાનીય જોઈ નથી ને છતાં કંટકી મને એવું લાગે છે કે મારી પાસે કાર્ય જ નથી એક ગૃહ વિષાદ મારા અતરમા પથરાય છે દેવ ! મને આશિષ આપો કે એ વિષદ

ઓગળે ને આનંદની અનર્થલધારે મારું અતર ઉજરાઈ જાય.”

“આગ્રપાલી !” રથત્ રણકાર જેવો તથાગતની સૌમ્યસુદર વાણી પ્રગટી, “તારી

જાળના ઉત્તમ છે. વૈભવોમાં શાંતિ ન જ લાધે. જે વીતી ગયું એ ભૂલી બં. ભૂલને યાદ ન કરીશ. તને એક વાત પૂરું : શાંતિ મળે પછી શું કરીશ ?”

“બસ પછી નગરનારીનો મારો વ્યવસાય ચલાવીશ. આપના આશિષ મળે પછી શું !”

“ત્યાં જ તારી ભૂલ છે અગ્નિપાલી ! પહેલી વાત તો એ કે તથાગતના આશિષ ભૂતકાળને ભૂંસવા માટેના જ નથી, ભાવિને ઉજ્જવળ કરવા માટેના પણ છે. કુમકુમથી એકવાર હાથ રંગીને તું પંકમાં પ્રવેશે એનો શો અર્થ ? કુમકુમના રંગ સનાતન બની રહેવા ભેંધે, સ્થિતિને સથવારો શો ? સગ કરીએ તો સનાતનનો.”

“એ ખરું દેવ, પણ આશિષથી હું શાંતિ જ ઇચ્છું છું. ખાકી આજ સુધીનાં પાપ એમ સહેલાઈથી ધોવાય એવા નથી.” અસહાય આત્મપાલી બોલી.

“એવું નથી દેવી ! હજારો વર્ષનો અંધકાર શુકામાં હોય, પણ એક નાનકડી દીપશિખા પ્રગટે તો તરત જ એ અંધકારને ઝોગળવું પડે છે. એ માટે ખીજા હજાર વર્ષની રાહ ભેવાની નથી હોતી. અંતરને ઉજ્જવળ કરનારી દિવ્ય પ્રજ્ઞાનયોતિ જ્યારે અંતરમાં ભળે છે ત્યારે એનાં સર્વ કલ્મષ ધોવાઈ જાય છે.” તથાગતે જવાબ આપ્યો.

“એનો દૂકો રસ્તો બતાવો દેવ,” આત્મપાલીની કાંઠલી કહી બેઠી.

“અગ્નિપાલી ! અહીં લાંબા રસ્તા દૂકો હોય છે. ને દૂકો લાંબા હોય છે. તોય એક રસ્તો સૂચવું. તારી બહાર ભમતી વૃત્તિઓને અંતર્મુખ કર. એ વિષવમન કરતી નાગણીઓ તારા માટે અમૃતમય બની રહેશે. એ વિના ખીજે કંઈ જ રસ્તો નથી.”

“ભગવન્ ! માત્ર આપના આશિષથી નહીં જ ચાલે ? આ બધી તો કઠણ વાતો છે. મારા જેવી નગરનારીથી આ બધું શે થાય ?”

“ગાંડી ! તું સમજતી નથી તારા પ્રાસાદની દીપમાળાથી મારી અંધારી કુટિરને શો લાભ થાય ! તારે ત્યાંથી દીપક પ્રગટાવી લાવું તો એને ઝગહળતો રાખું ત્યારે જ મને તેજ મળે. અન્યથા એ એલવાતાં ફરીવાર અંધકાર પથરાઈ જાય. આત્મપાલી ! દેવી ! આ વાત બરાબર સમજી લે. નવજીવનને પંથે ડગ કરનારને તથાગતના આશિષ હોય જ. પણ એ આશિષ તારા અંતરમાં પણ ડિગવા ભેંધે. જીવનની કુટિરમાં ઉછીનાં અજવાળાં ક્યાં સુધી ચાલશે ? આત્મપાલી ! આત્મદીપો ભર-તું તારો દીવો બન ! ઉજ્જવળ બન, અન્યને ઉજ્જવળ કર.”

આત્મપાલી ત્યાં જ વૈભવો, કિંમતી વસ્ત્રો ને અલંકારો ત્યજીને સિખ્ખુણી બની ગઈ, ત્યારે એની આંખમાં આંસુ હતું. તથાગતનાં નયનોમાં કરુણા ને સિખ્ખુસંઘ ગાતો હતો :

બુદ્ધ શરણું ગમ્મામિ ।

સંઘ શરણું ગમ્મામિ ।

ધર્મ શરણું ગમ્મામિ ।

એ ઉદ્ધેષપના પડવા દિગંતમાં પાતા હતા.

બે નવા મિત્રો

લવારું લાડકવાયું

કાંતિલાલ શાહ

[ચાલીસમી આલેખ]

નવા આત્મનાર ત્રણે બાળકોમાં સૌથી જિંચી
છોકરી હતી તે આશરે અગિયારેક વર્ષની હેય
એમ તેના દેખાવ ઉપરથી લાગતું હતું બે છોકરા
માથી મેડા છોકરા દરેક વર્ષની ઉંમરનો દેખાતો
હતો. અને તેનો નાનો ભાઈ દેખાવે આનંદી જણાતો
હતો પણ બન્ને કરતા ઉંમરમાં ઠીક ઠીક નાનો
હોય એમ રૂપે દેખાતું હતું છોકરી ઘુરત
જ આ બન્ને લાકડા મહેન પાસે આવીને કહેવા
લાગી, “તમારા નામ શું છે ?”

બહેને બન્ને જણના નામ જણાવ્યા, “માડુ
નામ ટાન્ડેની ને આ મારા નાના ભાઈનું
નામ સેમી”

છોકરીએ ઘુરત જ ખીંચે સવાલ પૂછ્યો, “અને
તમે શું છો કયા ?”

“બુઝો સા... મેં પેલું ગામ દેખાવું” છોકરીએ
ટેકરીએ વન્ને જીએ લાલ લુમટની ફરડા મકાનોના
કુમખા બતાવી કહ્યું, “એ મમનું નામ આલતકચ્, અમે
એ ગામમાં રહીએ છીએ.”

“ઓ હો ! ત્યારે તમારા ગામમાં પણ દેવળ
છે ખરું ? અને જે ગામમાં રહીએ છીએ ત્યાં પણ
એના જેવું જ દેવળ છે માત્ર એ રવિવારને દિવસે
જ ઉજાડું રહે છે બાકી આના જેવું નાનું મંદિર
અમારે નથી અને મટે પછે જો, ત્યાં પણ જ મલખા
ટેકરીના ઉપર ઉપર એક નાનું દેવળ છે તમારે
ત્યાં ટેકરીએ ટેકરીએ રોચ કંપર આટલા બધા દેવળ
કેમ છે એની જ અને સમજી પડતી નથી”

“તે એટલા માટે છે કે ન્યારે એ રસ્તેથી
પસાર થઈએ ત્યારે આપતા જતા આપણે એ દેવ
ળમાં જઈએ ને શાન્ત-મનરૂપી પ્રાર્થના કરીએ”
ટાન્ડેનીએ ઘુરત જ ઉત્તર વાળ્યો

“પણ પ્રાર્થના કરતી હોય તો ગમે ત્યાં કરી
શકાય ફક્ત દેવળમાં જ શુ કામ ?” પેની છોક-
રીએ કહ્યું “આપણા પરમ કૃપાળુ પિતા આપણે
ગમે ત્યાં પ્રાર્થના કરીએ ત્યાંથી સામગી શકે છે
કારણ એ સર્વ રથને છે કાપ જગા એનાથી
ખાલી નથી”

“એ વાત સાચી પણ આપણે ગમે ત્યાં પ્રાર્થના
કરવા મંડી પડતા નથી ગમે ત્યાં એ આપણને
યાદ પણ આવતું નથી પણ ન્યારે ન્યારે આપણે
રસ્તા ઉપર દેવળ જોઈએ છીએ ત્યારે ત્યારે એ
પરમ પિતાની યાદ આવી જાય છે ને સાથે સાથે
એની પ્રાર્થના કરવાનું પણ સાલસી આવે છે”
ટાન્ડેનીએ ગંભીરતાથી કહ્યું.

“લીસા, ચાલને હવે આપણે જઈએ આપણને
બહુ મોકું થાય છે હો” લીસાનો ભાઈ કહે જે
ઉપરથી વાત સાંભળીને કટાળી ગયો હતો તે
બોલ્યો

પણ લીસાએ તો જરાય ઉતાવળ ન કરતાં
નિરાસે વાત ચાલુ રાખી નરં નવા મિત્રો બતા
વવાનું એને મમલું હતું વળી ટાન્ડેનીની શીધી
સાદી ને હૃદયમાં સોસરવી જીતરી જાય એવી વાત
સાંભળવી તેને મમતી હતી પોતે મમે તેમનું
શુદ્ધિ વિચારે તો પણ ટાન્ડેનીની વાત કાપી શકાય
તેમ ન હતું હવેને “આપણે પ્રાર્થના ગમે
ત્યાં કરી થકીએ” એ વાત તેણે ટાન્ડેનીને કરી
છતાં ટાન્ડેનીની વાત સાચી હતી. પોતે ન્યારે
ન્યારે ગામડાઓમાં બહારની ટેકરીઓમાં ફરતી હોય
અને કુદરતના સુદર દરમ્યાં નિદ્રાળી લહેર કરતી
હોય ત્યારે રસ્તામાં કંઈયે કંઈવરને યાદ કરવાનું કે
તેની પ્રાર્થના કરવાનું તેને સંજય નહોતું રસ્તા
પર આવેલા દેવળ પ્રત્યે હવે લીસા જુદી જ દૃષ્ટિથી
જોવા લાગી અત્યાર સુધી આ દેવળનો એને મન

કોઈ અર્થ ન હતો એ જલ્દી પુરાણ દેવળ છે ને વર્ષોથી અહીં ગીજી છે, માટે એની કશી જ ઉપયોગિતા નથી ફક્ત લાખો વખતથી આલ્યા આવતા રૂ' રિવાજ કરતા એનું વિશેષ મહત્ત્વ નથી એમ તેને લાગતું, પણ હવે તેને લાગ્યું કે સ્વર્ગમાં વસતા પરમ કૃપાળુ પિતા જ આમળો વીધીને તેને આ દેવળ બતાવી જલો કે કહી રહ્યા છે જો પેતુ દેવળ ત્યાં ગીજી તે અમરતું નથી ગીજી એ તો તને ઠોષ ઠોષ વાર ભારી યાદ આપવા સાચું જાણુ છે”

આ મધાનો વિચાર કરતી લીસા કયાંય સુધી ચાત લીમી રહી આથી ટાન્ડેરીએ આમળ ચલાવ્યું

તમે સમજ્યા ને એન? એ કંઈ હાવરી કુકમ નથી એ તો હાવરી મળ્યને આપેલી છૂટ જેવું છે એ તમને રજા આપે છે ને કહે છે જુઓ ને રસ્તાની ધરે મદિર કે જુ ત્યાં તમારે જવું હોય તો જઈ શકો છો. જાઓ ને! અદર જઈ હાવરીની પ્રાર્થના કરતા આવો! તમે જાલવી વાર દેવળમાં જઈ હાવરીની પ્રાર્થના કરો. ટેટલી વાર એ તમારી પ્રાર્થના અચૂક સાંભળે જ છે ને તમને આશીર્વાદ આપે છે એટલે જ નહિ પણ તમને ઠોષને ઠોષ વીજની બેટ આપે છે પછી તે એ આપણે જોઈ શકતા ન હોઈએ પણ બેટ આપે છે તે એ ક્લસ ફધર પ્રેમેન્ટ એમ કહેતા હતા”

શુ તમે હાથર કન્મેન્ટને પણ જોળખો છો કે? લીસાએ હર્ષમાં આવી જઈને પૂછ્યું કે શુ હાથર કન્મેન્ટને દૂર અને નજીકના તમામ જાળો જોળખતા હતા એટલું જ નહિ પણ પ્યાર પણ કરતા હતા ન્યારે ન્યારે જાળો તેને જોગ કે પુત્ર જ હોડીને તેને ઘેરી વજતા તેની સાથે હરતવૂન મરતા ફધર પણ જન્મ્યાંએ જઈ તેની પ્રેમની તરતી આખોમાથી આશીર્વાદ વરસારના અને પગી પોતાના કેટલા ખિરપ્રામાયી રમીન ચિત્ર આપતા હોમા પમે આવતા ધણી ચિત્રો બેગા થઈ ગયા હતા. એમ થી ટેલક બ જાળોના ટેલકાક ઈડુ ચિત્રતા હતા નાના નાના પમે વાળા લાલ રંગના દેવદૂતો

ફોનો વેરતા હોય એવા પણ ટેલકાક સુદર ચિત્રો હતા અને એક ચિત્ર ખૂબ જ ફાલ આવેથી ગુલામની ઝાડીનું હતું અને તે ઝાડીમાં એક ફૂલઝાડની ઝીલી ડાળી ઉપર રોખીન પક્ષી બેઠું હોય એમ લાગતું હતું આ સિવાય બીજા અનેક રમરંગીન સુદર ચિત્રો લીસા પાસે હતા

“જમ વળી શાધરને કાણુ ન જોળખે. તે અમારા ગામમાં જ પેલા જ્ઞાના મંત્રા રહે જે અને અમને અવારનવાર મળવા પણ આવે છે” ટાન્ડેરીએ કહ્યું

“અને ઘણીવાર તે અમારા દાદીમાં માટે મોટી પાઉ રોગી લઈ આવે છે” સેમનીએ સૌથી વધુ જે વાત જહુ જ વિગતથી યાદ રાખી હતી તે હોશથી કહી નાખી

“ચાનો ચાનો હવે આપણે જલદી જઈએ જહુ મોકુ થઈ ગયું છે” ટાન્ડેરીએ રોપનીનું એક મુમળ પોતાના હાથમાં લઈ અને બીજી સેમનીને દબને કહ્યું “પનીરવાળાની ફૂકાન અહીંથી હજી ધણી દૂર છે ઉતાવળ નહિ કરીએ તો પહેલા વાર લાગશે”

એન ટાન્ડેરી” તમે જન્મે જલેનશાહ એક દિવસ અમારે ગામે રક્ષાગર્ અને મગવા ન આવે! આવજો તો મને ખૂબ જ મળ પડશે” લીસાએ કહ્યું તે પોતાના નવા મિત્રોને ફરી મગવા માગતી હતી

“હુ જરૂર તારે ઘેર આવું” ટાન્ડેરીએ કહ્યું પણ મને રસ્તાની ખખર નથી અને નદીને સામે પાર એ જાણુ કહી ગયા નથી”

અરે રસ્તો તો સાર સરેનો ને સટ છે એક દિવસ રવિવારે જ્યોર પગી જરા વહેલા નીકળશે ને!” લીસાએ કહ્યું, તો પગી આજે છેક સાજ સુધી રમી રાખી આવી આવશ્યમાં જરા પણ મુશ્કેલી નથી તમારે નહીં ઉપર નીચે પેનો લાકડાનો પુત્ર છે તે જોળખી જવો ને પગી સામી ડેડીએ ગીચે ને ગીચે ચડના જુ છેક છે ની રોય આવે એટલે જમ ત્યાં જ યોજી જુ એ જ

આમારે' રેશબજી ગામ, અને એ ટાચ ઉપર સૌથી મોટું મકાન છે એ જ આમારે' ઘર. જરૂર આવતો હો."

આ રીતે નવા બાળ મિત્રો એકબીજાની વિદાય લઈને જતા પડ્યાં. ટાન્ડેલી સેમલી સાથે જીએ પહોંચ ઉપર ગઈ અને લીસા પોતાના ભાડુઓ ક્યાં ગયા છે એ જોવા આસપાસ નજર ફેરવતાં લાગી, કંઈ દેવળ પત્થેના પાર્શ્વન યુક્તની ડાળી ઉપર જીએ ચડી ગયો હતો અને નાનો રજાડ જેવો કાલેં તો જમીન ઉપર આંચે ધસધસાટ ઉઘી ગયો હતો કે લીસા મોરથી સાદ પાડીને તેને હાડવા લાગી તો પશુ તે તે ગઈયો નહિ.

પછી એવામા એકાએક એ ટેકરીની નીચેથી ખડખડ ખડખડ, કચડ પચડ, જેને જેને કરતા આવતો આવવા લાગ્યા એ આવજ સાકળી કટ પાંચનજીની ડાળી ઉપરથી નીચે ફરી આવ્યો ને રોજી કાંઈને એકદમ જમાડી દીધા. ટેકરીની નીચે જ ઘેટાંનું એક મોટું ટોણુ ચરણું ઉપર આવણુ હતું. એમા મોટા શીંગલા ઘેટાં હતાં, લરેલ આંધળાળી ઘેટીઓ પણ હતી અને નાના નાનાં પચ્ચાં પણ હતાં. પાંચાં અહીં લઈ નાચતા ફરતા પહોંચતા આવજતા પથરો જમીન સાથે ખરીઓ અથડાવી ખડખડ ખડખડ કરતા ચાલ્યા આવતા હતા, અને બાલુમાં જ એની રખેવાળી કરતો ડાલિયા ફૂલો વે વે વે કરતો ભસતો હતો. એના ભસભસાટથી ઠાંઈ થેડું બીજે રતે ચડી જવું નહિ ને છુટું પેડું થેડું પણ પાડું ટોળા સાથે ઘઈ જવું. તો બાળકો ઘેટાંના આ વામને ખૂબ જ આમારે'પુલક જોઈ રહ્યા. ઘેટાંનો એવાંજ ડચડચડ ચકારા મારતો એમને દાખી રહ્યો હતો ને બાળકોની આંખ સામે ઘોળી જીનલ ગાંભાન જેવું વાદળ અકામથી જમીન ઉપર નીચું ચતરતો દરિયાના મોજાન જેમ કેમ જળે ધરણુ આવણુ હોય એમ દેખાતું હતું. આણુ સુદર દેશ જોઈ - જો બાળકોની કંપનાશકિત દર્શાવત બની પછી, તેઓ અચાનક બનીને ઘેટાંના ટોળાને અને લાકડાસા ભરવાડને

અને ઘેલા ડાલિયા ફૂલોને ગામ કાપી જતાં જોઈ રહ્યાં. તેમની નજર ખાસ કરીને મોટી ઘેટીઓની બાલુમાં સૂતિથી ફૂલોં ને ગાયાં નચાતાં નાનાં નાના બચ્ચાં ઉપર વિકેપ ચોંટી ગઈ હતી.

આરે બધાં જ ઘેટાં ચાલ્યા ગયાં ને એકલ દોકલ છુટાં પડેલા ઘેટાં જ બાકી રહ્યાં ત્યારે નાના કાંઈ એક જ રો પહોંચ જેવડો નીસારો નાખ્યો. પછી ધીમેથી જોયો, 'અહાહા કેવા કપાળાં ઘેટા છે ! આપણી પાસે આવું એક ફક્ત એક જ નાનું કપાળું બચ્ચું હોય તો કેવું સારું !"

કંઈ અને લીસાના મનમાં પણ એ વખતે એ જ વિચાર રમતો હતો આથી તેમણે કાંઈની વાત બીવી લીધી. સૌ એકમત બની ગયાં લીસાએ કહ્યું, "ચાલો આપણે જઈએ ઘેર જઈએ ને બા બાપુજીને આજીજી કરીને કહીએ કે અમને એક નાનું થેડું અપાવો, અપાવો ને અપાવો જ. અમને એના રિના ચેન પડવું નથી. આપણે ખૂબ આજીજી કરીશું એટલે તે જરૂર આપણને થેડું અપાવશે જ."

* થોડીવાર રોજી પોતાના ભાઈબહેનને કહ્યું, "આપણી પાસે આવું એક બચ્ચું આવશે પછી કેવી મજા પડશે ? મંછી, તો આપણે જ્યાં જઈશું ત્યાં એને ધાસ ચરવા લઈ જઈશું. નહીં કિનારે પાણી પાવા લઈ જઈશું. ત્યાં ટેકરીઓ ઉપર તે કેવું ફરશે, નાચશે અહા ! એ જોવાની તો ખરી મજા પડશે. ને જુઓ, બીજું ખાસ ધ્યાન પણ રાખવું પડશે કે એને કદી વીડું તો મૂવું જ નહિ હો ! એની મા જેમ એની સભાળ રાખે એવી સભાળ પછી આપણે રાખવી પડશે. વળી પાડું એકલું પડી જવું ને તેને ઠાક ઉપાડી જવું તો ?"

આવી આવી કંપના કરતાં ને બાળસદજ વાતો કરતાં તો બાઈબહેન એવાં તો આનંદમાં આવી ગયા કે એનાં જુસ્સામાં ને જુસ્સામાં તેઓ દોકડા ટેકરી ઉપરથી નીચે લાકડાના પૂલ ઉપર ક્યારે ધસી આવ્યા તેની તેમને પોતાને જ ખબર પડી નહિ.

सर्वोत्तम खांड भाटे

नोर्थ बिहार सुगर मिल्स, लिमिटेड

धन्दिवा अेकसये-४

कलकत्ता-१

दिन : २२-१०७१ आम. NOBISUCE

मिह स्थणः

रेलवे स्टेशन, पगडा,

पो. को नारायणपुर

जि. अ. पारस (बिहार)

(आमः KANORIA)

અંધાર' રેશબર્ગ ગામ, અને એ ટાચ 'ઉપર સૌથી મોટું' મકાન છે એ જ અંધાર' ધર. જરૂર આવેને હોં."

આ રીતે નવા બાળ મિત્રો એકઠીબીની વિદાય લઈને જૂઠાં પડ્યાં, ટા-એલી સેમની સાથે જીએ પહાડ ઉપર ગઈ અને લીસા પોતાના લાંબુઆ કપાં ગયા છે એ જોવા આસપાસ નજર ફેરવવા લાગી, કટ' દેવળ પાસેના પાઈન ઝડસની ડાળી ઉપર જીએ ચઢી ગયો હતો અને નાનો રણડા જેવો કાલ' તો જમીન ઉપર જ એવો ઘસઘસાટ ઉઘી ગયો હતો કે લીસા મોટેથી સાદ પાડીને તેને ઠેસાવા લાગી તો પથ્થુ તે તે ઝીંચે નહિ.

પથ્થુ એવામાં એકાએક એ ટેકરીની નીચેથી ખડખડ ખડખડ, કચડ પચડ, બેબે' બેબે' કરતા અવાજો આવવા લાગ્યા એ અવાજ કાઢીને કટ' પાસનજીની ડાળી ઉપરથી નીચે કૂદી આવ્યો ને તેણે કાર્કને એકદમ જગાડી દીધો. ટેકરીની નીચે જ થેટાનું એક મોટું ટાણુ રરણું ચાલું ઉપર આપણું હતું. એમાં મોટા શીંગડા થેટા હતા, ભરેલ કાઢવાળી થેડીએ થથ હલી અને નાના નાનાં પ્રખંડાં પથ્થુ હતાં. થધા ચઢી ટકી નાચતાં કૂદતાં પડતાં આખડતાં થથરળ જમીન સાથે ખરીઓ અથડાવી ખડખડ ખડખડ ઠેરતા ચાલવા આવતા હતાં, અને ખાણુમાં જ એની રખેવાળી કરતો ડાકિયો ફેરવો વે વે કરતો કારકતો હતો. એના ભસભસાટથી ડાઘ થેડું બીજે રસ્તે ચડી જતુ નહિ ને છક પોતુ થેડું પથ્થુ પાથું ટોળા સાથે ચઈ જતુ. જોણે બાળકો થેટાના આ વાધને ખુબ જ આશ્ચર્ય પૂર્વક નેહ રલા. થેટાનો જોવાળ ઉચ્ચડ્ય કચકારો મારતો કેમને હાજી રલો હતો ને જાણકારની આખ સામે ધોળો બિનનું ગાલના જેવું વાદળ અલગથી જમીન ઉપર નીચું મેલારીને દરિયાનાં મોજાનું જેમ કેમ જલે ધરતું આવતું હોય એમ દેખાઈ હતુ. આણું મુદર દરમ નેહ નેણે જાણકોની દરખાસકિત દેતોનિત બની ગઈ, તેઓ સ્થિતવત બનીને થેટાના ટોળાને અને હાકનારા ભરવાડને

અને થેલા ડાકિયા કુવરાને માથા બણી જતાં નેહ રતાં. તેમની નજર ખાસ કરીને મોટી થેડીઓની બાજુમાં ચૂંતિથી કૂદતાં ને માયાં નચાતાં નાનાં નાનાં બચ્ચાં ઉપર વિશેષ મોટી ગઈ હતી.

જ્યારે બાધાં જ થેટાં ચાલ્યાં ગયાં ને એકસ દોસ છુટાં પડેલા થેટાં જ બાકી રહ્યાં ત્યારે નાના કાર્કે એક થેડો પહાડ જેવડો નીસાસો નાખ્યો. પછી ધીમેથી બેલ્યો, 'અહાહા કેવાં રપાળાં થેટાં છે! આપણી પાસે આવાં એક ફકત એક જ નાનું રપાણું જન્મ્યું હોય તો કેવું સાડું!'"

કટ' અને લીસાના મનમાં પથ્થુ એ વખતે એ જ વિચાર રમતો હતો. આથી તેમણે કાર્કની વાત ઝીલી લીધી. સૌ એકમત બની અર્વા લીસાએ કહ્યું, "ચાલો આપણે જલદી થેર જઈએ ને ખા ખાણુએ આજીજ કરીને કહીએ કે અમને એક નાનું થેડું અપાવો, અપાવો ને અપાવો જ. અમને એના રિના ચેવ પડતું નથી. આપણે ખૂબ આજીજ કરીશું એટલે તે જરૂર આપણને થેડું અપાવશે જ."

• મોડીવાર નેણે પોતાના કાષ્ઠબદ્ધને કહ્યું, "આપણી પાસે આણું - એક જન્મ્યું આવશે પછી કેવી ગંભ પડશે? પછી નેણે આપણે જ્યાં જઈશું ત્યાં એને પાસ ચરવા લઈ જઈશું. નદી કિનારે પાણી પાવા લઈ જઈશું. ત્યાં ટેકરીએ ઉપર તે કેવું કૂદશે, નાચશે અહા! એ જોવાની તો ખરી મજા પડશે. ને જુઓ, બીજું પાસ પધાને પથ્થુ રાખવું પડશે કે એને કહી લીધું તો થાવું જ નહિ હો! એની મા જેમ એની સંભાળ રાખે એવી સંભાળ પછી આપણે રાખવી પડશે. વળી પાથું એકાદું પંડી જન્મે ને તેને કોઈ ઉપારી જન્મે તો?"

આવી આવી કંઈપના કરતાં ને પાળસદમ વૃત્તો કરતાં તેણે શાઈમદેન એના તો આનદમાં આવી ગયા કે એના જુરસોમાં ને જુરસોમાં તેઓ દોડતા ટેકરી ઉપરથી નીચે લાકડાના પૂલ ઉપર કચારે ધસી જવા તેની તેમને ખેલાને જ ખપર પડી નહિ.

કમર

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ મામ : NOBISUCE

મિલ સ્થળ:

ટ્રેડવે સ્ટેશન, બગહા,

ચા. ઝા. નારાઈપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

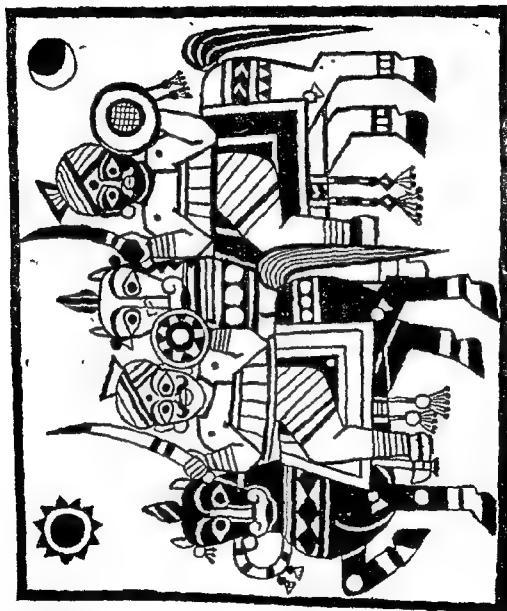
(મામ : KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ - ૧-૨-૩-૪....	૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા	૦-૩૫

ମାଧ୍ୟମିକ

ଦ୍ଵିତୀୟ ବିଶେଷାଂକ

ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ବୟ ଅଂଳୁ' ମାସିକ : ଓକ୍ଟୋବର ୧୯୫୫

અનુક્રમણિકા

૧૭૩	હૂં ખો નિવારવાનું છે...	શુદ્ધવાલ મલિક
૧૭૪	પરિશ્રમભૂ...	'અપરુપ'
૧૭૬	મારમ જેખાડવાના તે કાઠ મૂલ લેવાતા હશે !...	મવાસી
૨૦૩	જીવન...	શુદ્ધવાલ મલિક
૨૦૫	મીઠામીની પ્રકાર ..	એડવૈડ એલન
૨૦૭	અમૃત ..	નાથલાલ ગેરમી
૨૦૮	મંત્રનુ બંધન...	રવીન્દ્રનાથ રાગેશ
૨૦૯	સત્યોદય ટાઈટલો...	કે. ક.
૨૧૨	શુદ્ધેની વાતો ..	ત્રિરસ ત્રીવેદી
૨૧૩	આપુનો વારસો...	પ્રો. રાજેન્દ્રસિંહ
૨૧૬	નદરાજ ..	ધર્મનુ
૨૧૮	ગાધી - રાગેશ - નહેરુ...	કે. ન. ડેવર
૨૨૧	સેતુબંધ ..	પુરાતન જીવ
૨૨૩	ગાંધીજી અને સરકાર...	હીરુભાઈ જરીવાલ
૨૨૮	માનવવાનો મરજો...	કનેયાલાલ વાલાળી
૨૩૪	અમ અને સિદ્ધિ ..	સત્યનારાયણ સિંહ
૨૩૬	હૂંમ દહીનો ધરણ અવેજ...	અંદુલાલ દવે
૨૩૮	હિંમતસે કામ થો !...	ગિરિન્દ્રશંકર બ્યાસ
૨૪૦	સામાન્ય માનવી અને યોજનાનો કાયદો...	અંદરૂપ
૨૪૧	'પોલીસી દુશ'...	રેહના તેજભટ્ટ
૨૪૨	મન થવા તે કદરોટમાં અંગ...	મવાસી પ્રસાદ પેદાર
૨૪૪	સમાજવાદ ..	અંદરૂપ ના.કાંટ
૨૪૬	હૃદયનો હિસાબ...	શિવમકારા
૨૫૦	આપ ઠાણ છો !...	નાથુલાલ નંદવ
૨૫૧	લગાવે સાંકેવાનુ ..	કીર્તિલાલ રાહ
૨૫૪	તણ રેખાઓ...	રસમન મહેતા

સંપાદક નવીન અંધી

શ્રવણ

(આદરોને)

દર માસની આરમી ધારીએ અંક મસિદ્દ થાય છે.

જેદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે- પોસ્ટ ઓફિસમાં વપાસ કરી પછી કામો- લયને જાણવડું. અંક શિલ્પમાં હશે તે મોકલાશે.

નમે તે મહિને આદર થઈ શકાય છે.

* * *

અનુ માસિકમાં મસિદ્દ થતા વિચારો- ને તે હેતુકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સમવ છે જ તેમ માનવું નહિ.

*

(લેખકોને)

'રેખાવજ્ઞા'માં સંસ્કૃતિ, કલા, સિદ્ધિ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સારું મૌલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે કાગળની એક બાજુ શાહીથી લખવું.

મસિદ્દ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસમાં આવે અંક અને મોઝ પુરસ્કાર મસિદ્દ પછી મોકલાય છે.

લખાણ

દેશમાં (વરસનું) ૩ રૂપિયા
પરદેશમાં આર શિલ્પ.

"રેખાવજ્ઞા"

૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨.

દુઃખો નિવારવાનું દર્દ

શુરુદયાલ મનિલક

દુઃખીઓનું દુઃખ આપણે જોઈએ કરી શકીએ દૂર કરી શકીએ એવો વર તો ગાંધી કે ગૌતમ જેવા જ માગી શકે. અમે તો રાજ્ય, સુકૃતિ, ધન, કીર્તિ જ્ઞાન માગીએ છીએ.

આ માટે ગાંધી અને ગૌતમ જેવા મહાપુરુષો પ્રભુ પામેથી એવો વર માગતા હશે ? એક જ કારણ - પ્રભુને દીનબંધુથી સંબોધન કરીએ છીએ. દીનબંધુને મળવાની ઉત્સુકતા અધીરાઈ હોય તો જે તે કરે છે તેટલું અને તે આપણે કરવું. એને મળવાનો રસ્તો જ એ કે જે એને જમ્મે તે આપણે કરવું. દીનબંધુ, દયાળુ, કૃપાળુ ભગવાનને દર્દીઓનું દુઃખ મટાડે એ જ સોથી વધારે ગમે.

- દુઃખ દર્દમાં 'એ' જ યાદ આવે છે. બાકી ભૂલી જઈએ છીએ. ત્યારે જ ખબર પડે છે, મારું દુઃખ, મારી માંદગી, મારા હૃદયનું દર્દ 'એ' જ દૂર કરી શકે છે. અંત સુધી એવી ઇચ્છા ગાંધી અને ગૌતમના હૃદયમાં રહી.

ગૌતમ તો નિર્બોલ પદ પામ્યા. ગાંધી પણ અસુક હદ સુધી નિર્વાણ પદ પામ્યા. બંનેને શરીર છોડના પહેલાં પૂછવામાં આવ્યું.

"આપ તો જીવન સુકૃત ધરા છો. ફરીથી જન્મ ન થાય." બુદ્ધે જવાબ આપ્યો.

"હું તો ભગવાન પાસેથી એક જ પ્રાર્થના માગીશ કે જ્યાં સુધી જગતમાં એક પણ દુઃખી છે ત્યાં સુધી વારંવાર મને જન્મ આપ."

ગાંધીજીએ પણ એમ જ કહ્યું શુરુદેવે પણ એવી જ રીતે કહ્યું. એ માંદા હતા. કવિતા રચતી. હજીજીતને કારણે સેવિકા પાસે હતી તેને લખવા કહ્યું કવિતામાં પ્રભુને એક જ પ્રાર્થના હતી. "મારા પ્રભુ મને સુકૃત નથી જોઈતી બીજો જન્મ આપજે. દુઃખી દીન-દીન, દરિદ્ર હરિજન કુટુંબમાં એમના દુઃખ જોયા છે, જાણ્યાં છે, દિવમાં સહાનુભૂતિ પણ નાગી છે. ગીત, કવિતા, નાટક અનેક સ્વરૂપે વ્યક્ત કરી છે. ઘાયલદી ગત ઘાયલ ભણે એ પ્રમાણે મારે એમનાં દુઃખો અનુભવવાં છે. ત્યારે હું એમનો સાચો મિત્ર બની શકીશ."

આપણે પ્રભુ પામેથી એવી ઇચ્છા કેળવીશું કે એની વિવેકશુદ્ધિ આપ, એ તો રાહનો જાંઘરી અમે વિકારી. ધનદોષ્ટ, માન, કીર્તિ રાજ્ય નથી જોઈતાં. પણ અત્મજ્ઞાન કરાવ. અને એક જ વરદાનની ઇચ્છા પ્રવળ કર કે દયાળુ તું દુઃખીઓ દર્દીઓની નેવા કરી દુઃખ ટાળે છે, મને પત્ર એવું બાળ આપ. મારો જન્મ કૃતાઈ કર. ધન્ય કર પ્રભુ !

પરિભ્રમણ

“આશુતોષ”

પીઠ પાછળ ધા

કાશ્મીર પ્રત્ને વિદેશીઓ ને કાઢ્યોતે છે તેના કરતા, ભારતના મહાનુભાવો ને ઉચ્ચારણ કરે છે તે હવે બધ થવા નોંધએ સર્વોદય નેતાઓ અને રાજાજી એ સૌ વદનીય વ્યક્તિઓ છે સર્વોદયના મુખપત્રમાં હમણા હમણા એવા લખાણો ઉતારવામાં આવે છે ને વાચીને સામાન્ય વગેરે નિચિત્ર લાગણીઓ અનુભવે છે ભારતના પત્રપ્રધાને કાશ્મીર વિશે એક મક્કમ અને સ્પષ્ટ ખ્યાલ રજૂ કરી દીધા છે તેના અમલ માટે અપડ્યા લશ્કરને આદેશ પણ અપાઈ ગયો છે તે જૂમિ આપણી છે-અને તેથી પવિત્ર છે એટલે તેને મટે જનની કુરમાનીઓ આપણા જવાને આપી રહ્યા છે જનને હથેળીમાં લઈ, તેઓ કાશ્મીરને બચાવવા પેટન ટેન્કના નાળસામાં કપારેક હોમાઈ ગયા છે ત્યારે બીજી માણુ દૂધમાંથી પોરા કાઢવા જેવી નિર્માલ્ય વાતો લખીને કે બોલીને સર્વોદય નેતાઓ કેનું ભતુ કરી રહ્યા છે? જેઓ જનનું પ્યારા દેશને માટે બલિદાન આપે છે નેજો એક હરફ પણ બોનતા નથી-તો પછી જ્યાં સ્વાર્થજીનું નામ નથી-અને હવેમાં બાચક ભરી લે કટિતિને દિધામાં રમાડવાની પેરવી કરવી એ પીઠ પાછળ ધા નથી? કયા મેરચાનો વિશદ જનન અને કયા નિર્મોલ્ય વામણી બપણુવતિ? ખરી વાત એ છે કે જેનું કામ તેને કરવા દેનું નોંધએ ખીનજવાનદાર વ્યક્તિઓએ જીએ તાણુ મારણુ નોંધએ લડઈની પરિચિતિમાં સ્વૈરનિદાર થુનો બને છે

ફેર-વિચારણા

પરિચિતિ ઝડપથી બલાઈ રહી છે પાકિસ્તાન સાથે છે-ની અચકામણે પડેલી જ વાર જાન કરા યુ કે કોઈ પડખે ન હોય અને એકને હાથે તાળી પાડવાની હોય ત્યારે શી મુશ્કેલી પડે છે ધરમાચના નામે પાકિસ્તાને ઝડનમધ માઈનસો મેજવી લીધા

દેશમાં ચોમેરથી જૂથ ગીડી કે નમળાને સૌ કોઈ ડરાવી જશે માટે અધુરોગ્ય બનાવો સસ'માં પણ ધણા મજબોએ માગણી કરી છે સાથે સાથે અમળી નેતાઓ એમ પણ જાહેર રીતે ઉચ્ચારે છે કે ભારતે અધુરોગ્ય ન બનાવવો નેન'એ આપમે સશસ્ત્રદળ અને લશ્કરો રાખીએ છીએ અને તાજે તરની લડાઈને અદિસક કહેવાની જૂથ કોઈ નહીં કરે વગી ને નેતાઓ અધુરોગ્યમને વિરોધ કરે છે તેમણે એટલી દિમત કારાય નથી બતાવી કે તેઓ લડાઈને મોરચે પેટન ટેન્ક સામે જમને કામા રહેશે જેમણે આવી ટેન્કો સામે બલિદાન આપી ન ચૂકવી ચકીએ તેવું ઝણુ આપણા ઉપર લાદ્યુ છે તે ભડગીર મા ભારતીના સુપુત્રો કાઈ બોનતા પણ નથી ભારતનો દરિયા કિનારો અતિ ધણા લાભો છે દેશની અદરની સીમાઓ વશાળ છે જમરજરત લશ્કર તથા લશ્કરી તજને નીલાવતુ પોસાય નહીં. આવી રિયતિમાં અદુમે મનુ મહત્વ એ રીતે વિચિત્ર છે એક તો તે સરતો પડે છે અને તે આપણી પામે હોય તેના ખ્યાલમાત્રથી સભવિત લડાઈ અટકા પડે છે એટલે નિષ્ણુતો સિવાય બીજા બૂપ રહે તો સારુ બોલીને બગાડીએ નહીં

જનને હોમી

શ્રી બજનવરણ મહેતા દમકાએથી ડોગ્રેપ સસ્થાના ગ્રાણુ હતા અને ભારતભરમાં નેમની ખ્યાતિ તે રીતે જ પ્રસરી હતી સોરાષ્ટ્રમાં અનેક કદીબાઈ રજવાડાં પ્રજા ઉપર સીતમ વરસાવતા તે કાળમાં જવાનદાર રાજાનની ચળવળમાં તેઓ યુધ્ધ વ્યક્તિ હતા આઝાદી પડી શ્રી નહેરુએ તેમની સેવાને અનેક ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગ કર્યો હતો અને નહેરુના તેઓ નિકટતા સાથી હતા છેવટે, અકસ્માત જ, તેમને ગુજરાતનું પત્રપ્રધાન પદ મળ્યુ હતુ પાકિસ્તાનનું આક્રમણ સૌ પ્રથમ ઝીનનાર ગુજરાતનો કચ્છ પ્રદેશ હતો અને ત્યાંના

પૌલિસદશે જે કાર્યક્ષમતા બતાવી તેનાથી કરાચીને પેટથળ ભિન્ન થયુ હતુ. જીવનસર એક કર્મચોગી તરીકે તેમણે મેવાઓ આપી, એટલુ જ નહીં, ઉંમર વધવાની સાથે તેમની કાર્યશક્તિ, ચપલતા અને તરવરાટ વધતા જ રહ્યા. જે રીતે મૃત્યુએ તેમની અંતિમ પગોતુ નિર્માણ કર્યું તે નિશક કર્યુ અને દુખદ લાગે છે, પણ તેમ કહેવામા જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી કે જે વિજય-વશ રાજે માડયો તેમા જનારે આકૃતિની જરૂર પડી ત્યારે તેમણે જાતને હોમી દીધી વીરોચિત મૃત્યુએ બળવ તણાવને ખડભામી બના યા.

આલબર્ટ રવાઇડ્ઝર

એક જૂનો પડોને આત્મા; ભારોભાર માનવતા વાગી; સપૂર્ણપણે શ્રવેદનશીલ, વળી પાછા તબીબ શાસ્ત્રી, આધુનિકતાના વિરોધી - જૂનું તેટલુ સોનુ એ સૂત્રમા માનનારા; દેખાવ અને આડ નર પ્રત્યે ભારે સ્થા પશુ-પખી અને જાનવર માટે મનુષ્ય જેટની જ અનુકંપા અને દયા ધરાવનારા અને આ બધા ઉપરાંત સમીનન આફ્રિકાના જંગલમા-જૂન પણ જતા ડરે-ત્યા પ્રાકૃત, અજુઘા મનુષ્યો વચ્ચે રહ્યા, તેમની સુશુષ્કા કરી; તેમને માટે ખખડધન 'હોરિપ-ટવ' લેખી કરી, ટાંચા સાધનેથી ચલાવ્યુ; જરૂરિ યાતો વધારી નહીં-સુધરેલા જગત તરફ તેમણે મમતા બતાવી જ નહીં. સાથી તરીકે આફ્રિકાના જાનુર વાદરાને તથા જંગમી પોપટને, અને વંદાદાર કૂતરાને વધુ પસંદગી આપી અસાધ્ય દર્દ અને ફરીઓમા તેમણે વધુ રસ લીધો કાઢવાઓ વચ્ચે આત્મસંતોષની માત્રાઓ તેમને વડુ લાંબી એક પરિચારિકા સાથે લગ્ન કરેતુ તે પણ અગાઉ ચાની નીકળી ૬૦ વર્ષની ઉંમરે તેમણે પોતાની જંગમ વચ્ચે રમાયેલી ઇરિયાવાલમા સાતિથી દેહ છોડયો ફૂનિયાએ તેમને નોબેલ પ્રાઇઝ આપીને અચૂક તેમની કદર કરી હતી એક તત્ત્વજ્ઞાની તરીકે ડો આલબર્ટ પોર્વાલ સરુનિનુ ફરજ દેહોવાની ધણીને યદા યાપ.

સિક્કીમ

પશ્ચિમમા નેપાળ; પૂર્વમા ભૂતાન, ઉત્તરમા હિમાલયમાથી નીકળતી નદીઓથી રક્ષાતી સરહદ વચ્ચે ગેચી ભિચી પર્વતની હારમાળાઓ જેમા મુખ્ય નકુલા (૧૮૦૦૦) કેમ્રાના (૧૬૦૦૦) અને સેસેના (૧૭૦૦૦) દરિયાની સપાટીથી કોસમા દશાંશ ભિચાઈએ છે માત્ર યુબીની ખીણમાથી તિમેટમા જવાના માર્ગો છે. તેને માર્ગ ભાગ્યે જ કહેવાય- પર્વતની ખરગચડી, દમધડાવગરની વહીવટી પગદડી કહેતી ચોગ્ન છે આ ખીણમાથી પશ્ચિમ બંગાળના મેદાનો નજીક પકે નજીકતુ મોટું ભારતીય શહેર દાર્જીલિંગ છે તથા ચોરસ હંભર માઇનનો આ પ્રદેશ ઇતિહાસના પાને આનેખરા સળથો છે ભવિષ્યનો ઇતિહાસકાર આનેખરી ૮૦૦ થેટા, ૭૬ યાક અને ચાર ચીનાઓના અપહરણના આરોપથી ભારત ઉપર આક્રમણ કરવા જે પ્રદેશનો ચીને ઉપયોગ કયો તે આ સિક્કીમ

કોયલી

૧૧મી એપ્રિલના રોજ કોયલી શિક્ષકનરીના પાત્ર કારીગરોના હાથે જ પ્રથમ તનુકકોતુ ઉદ્ઘાટન થયુ તેનાથી પશ્ચિમ ભારતને તેન, પેટ્રોલ, પ્રવાહી બળતણ અને કેરોસીનના પુરવઠામા નોંધપાત્ર ઉમેરો મળી રહેશે ત્રીસ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે વાર્ષિક વીસ લાખ ટન તેનનુ શુદ્ધિકરણ કરી શકે તેની પ્રથમની યોજનામા કરકમર અને કાર્યક્ષમતાથી, ત્રીસ લાખની કેપેસીટી વધારવામા આવી છે કેમકે અકોર્ગર ઉપરાંત કોલ અને નવાગામના નવા તેનક્ષેત્રોમાથી વિપુલ જથ્થો મળવાની શક્યતા દેખાતા આ ફેરફાર કરવેર ચેગર તો લાગે, પણ તેને અમલી બનાવેા તે એક સિદ્ધિ છે હવે તેનક્ષેત્રો મન્યે જ મળ છે આજથી એક દસકા પરીનું ચિત્ર કેતુ હશે તે તો સૌ કોઇના અનુમાનને વિરુધ્ધ છે પરંતુ સરકારની દષ્ટિએ તેનક્ષેત્રોની સલજ એક જુદો જ વિષય બની રહે છે અને હાલના મેનેજરમેન્ટ જનરલ ચાર્ગન દસિંદના ખચાવ બદાર તો નહીં જ હોય.

અદતનની વ્યાખ્યા

હવાઈ મથક ડેટુ' અદતન હોય શકે ? આનો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે. સુરજ ઊગે અને અદતનની વ્યાખ્યા બદલાઈ જાય છે. અમેરિકામાં ન્યુયોર્કનું આતરરાષ્ટ્રીય હવાઈ મથક આધુનિકતમ ગણાય છે. તેમાં મુસાફરોને પેઈન સુધી હવાઈ પટી ઉપર જવાનું નથી પરંતુ રેલવેના પેટેક્ષોર્નની જેમ હવાઈમથકમાંથી પરમારા વિમાનમાં જઈ શકે તેવી રચના છે. ન્યુઝિનેન્ડમાં ઓકનેન્ડ ખાતે જે હવાઈ મથક છે તેને ઊડતા પખીઓની અણગમણથી સર્જાતા અકસ્માતમાંથી મુક્ત રાખવા એક ખાસ યોજના રિયારાય રહી છે. હવાઈમથકથી થોડે દૂર પખીઓ માટે એક ઉપવન રચાયેલું. તેમાં જિંઘા ઝાડ, માળા બધાઈ શકે તેવા ડાળી ડાળખા-આખરા સારા પ્રમાણમાં રખાયેલાં. પોતાને અનુરૂપ રંગની વનરપતિમાં લપાઈ જવાની પક્ષીઓને કુદરતી ટેવ છે. જેથી વિવિધ રંગના પક્ષીઓ માટે, ઇન્દ્રધનુની જેમ, વિવિધ રંગની વૃક્ષ, લતાઓ અને વેડીઓ ઊભી થયેલી. સમુદ્રક કાના ડેટલાક પક્ષીઓને રનવેની સિમેન્ટ ઉપર બેસી બરાબ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય છે. તેથી તેઓ જૂનેયુકે હવાઈમથકના રનવે ઉપર ન બેસે તે માટે પક્ષીઓના અલગ વિસ્તારમાં સિમેન્ટના ધાનાઓ પથ બનાવવામાં આવશે. માનવતા એવી છે, આ પ્રમાણે, એક આદર્શ ઉપવન તૈયાર થઈ જતા, ઓકનેન્ડના વિમાની સત્તાવાળાઓ પખીઓને સંભોધીને કલાપીને બદલે કરશે :

“પ્રુક્લ મારું ઉપવન સદા, પખીડા સર્જે છે।” અને પટી તેઓ હવાઈ મથક પર ફરકશે નહીં. પાણી પેલા પાળ બાધતી તે આનું નામ. ગીધ-સમડી કે ગરૂ જેટલાં માનને માટે ભારે ખતરા રૂપ છે અને ૧૦૦-૨૦૦ કિમી માનરજીદગીઓ શુભાવી બેઠા બાદ આવું યાન લાધે તે શા કામનું ?

પોપ યુનોમાં

નામદાર પોપ ત્રીજાવાર પરદેશનો પ્રવાસ બેઠો આવ્યા પરંતુ આ વખતે તેઓ અમેરિકા નહીં પરંતુ યુનોના વડામથકે ખાસ સંદેશ આપવા ગયા

એમ કહી શકાય. જગતના તમામ રાષ્ટ્રોને લડાઈથી દૂર રહેવા તેમણે દૃઢબરી અપીલ કરી. યુનોની સંસ્થાને વધુ તાકાતવાનું જવાબ તાતી જરૂર છે ત્યારે ઔદ્યોગિક સંપ્રદાયના વડાની આ મુનાકાતથી યુનોની પ્રતિષ્ઠામાં અવરન વધારો થયો. કેવળ ધર્મના સંપ્રદાયો આજે જમને દોરવગી આપી શકે તેવું રહ્યું નથી. કેમકે ધર્મ કરતાં રાજકારણનું ભેર વધુ પ્રાગલ્ભ્ય દર્શાવે છે અને જગતના એક મહાન ધાર્મિક વડા આ સત્ત્વને સ્વીકારે છે તેથી યુનોની સંસ્થાએ પણ તેની બહાર રહી જતા દેશો માટે રિક્કન શોધવો રહ્યો.

પાડાને વાંકે

મલાયાના યુનો ખાતેના કાયમી પ્રતિનિધિ શ્રી. રાધાકૃષ્ણ રામાણીએ સનામની સમિતિની બેઠકમાં ભારત-પાક સંધા વિષે જે પ્રવચન કહ્યું ત્યારે નવ ઘડો એ લાગી કે આ વક્તાવ્ય ભારતના પ્રતિનિધિનું તો નથી ને ? તેમણે આમેદ્દમ સત્ત્વ પરિરિપતિનો ચિત્તાર ખડો કરી દીધો, અને મળતું નામ પાડીને ચેત્ક્રમ સૂચાવી દીધું કે પાકિસ્તાન આક્રમણખોર છે. યોને ભારત ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે પણ મલાયાએ ઓચોક ભારતને ટોઠો બહેર કયો હતો. યુરેમી સફળ હોવા છતાં મલાયાએ રાજકારણમાં ધર્મને લાવવા સામે સખ્ત વિરોધ કયો છે કાસ્મીરના પ્રશ્ને આટલો દાદિક ટોઠો ઠોડ રાષ્ટ્રે હજુ સુધી આપ્યો નથી. પરંતુ રામાણીના પ્રવચનથી પાકિસ્તાનને એટલો યુરસો થયો ગયો છે કે મલાયા સાથે રાજદ્વારી સંબંધો તોડી નાખવાની જૂતોએ બહેરાન કરી છે. ભારત સામે હવે ચાકું હોવા છતાં, ભારત અને પાકિસ્તાન વચ્ચે રાજદ્વારી સંબંધો ચાલુ જ છે. પણ આ કિસ્સામાં પાડાને વાંકે પખાલીને ડામ દેવા જેવું થાય છે. ભારતની નૈતિક ફરજ છે કે હવે પછી તેણે મલાયાને ડાગને પગે સાથ આપવો પડશે.

કૃષ્ણ - અર્જુન ફરી જન્મે છે.

ઈતિહાસે ભારતને ગીના બીખો શકે લેવાનો અવકાશ આપ્યો છે ત્યારે કૃષ્ણના પાદમાં સર્વપદની

રાધાકૃષ્ણન અને અબ્દુલ નાઝા પાત્રમાં લાલમહાદુર શાસ્ત્રી આજે મહાભારતનું સુદ્ધ ખેલી રહ્યા છે જેમણે આ બંને મહાનુભાવોના રાષ્ટ્ર પ્રત્યેના ઉદ્દેશોને સાક્ષ્ય છે તેમને ખાત્રી થઈ ચૂકી છે કે ધર્મસુદ્ધ લડી લેવા સિવાય બીજી કોઈ આશા હવે નથી શાંતિમય સહ અસ્તિત્વ માટે કહેવાય તેટલું કહ્યું “ લડાઈ નહીં ” કરાશે માટે પણ સમન્ન યા પાકિસ્તાન સુખ શાંતિ અને આબાદીમાં રહે તેવી શુભેચ્છા પણ બતાવી બહુ જ વ્યર્થ થો મરવાની થઈ છે પ્રથમ કાંડમાં ભારતે સારા પરચો બતાવેો મર્યાદાનું ઉ નંબર કયાય કહ્યું નહીં હુનો સરથાના માતમર વડા જાતે આવીને જોઈ ગયા અને કોને પહેલે ન્યાય છે અને કોણે શુનેગાર છે તે સમજનારા સમજી ગયા રાજ દારી દાવપેચનો બીજો કાંડ ચાલે છે તેમાં કૌરવોને છતાડવા અનાદી તત્ત્વો આકાશપાતાળ એક કરે છે પાંડવોને કહેવામાં આવે છે તમે સંજન છો, સમજી છો, ત્યાગી છો તમને આવું શોભે ? કૌરવોને જોઈતું હોય તે અપી દો અને કછપાનું મો ક છું કરો

પણ તે બની શકે તેમ નથી શાસ્ત્રીજી વડાપ્રધાન બન્યા ત્યારે તેમના વપોટદ્ધ માણસોએ કહ્યું હવે “ જન જન્ય તો હોને જન્ય પણ દેશ બનવો જોઈએ બેગા ! ” વામન શાસ્ત્રીજીએ હજુ તો એકજ પગનું ભયું છે પણ નારે તેઓ ત્રણ પગના ભરશે ત્યારે પૃથ્વી નીચે રહી જશે અને સ્વર્ગના દેવોમાં પણ હજ્યવ મચી રહેશે નહેરુના આ અનુગામીએ દુનિયા આખીના રજપુરોને અચ્ચામાં નાખી દીધા છે કે જે નહેરુ ન કરી શક્યા તે તેમના વારસે ચારિ તાયું કહ્યું પાકિસ્તાન માટે હવે મે વિક પા છે એક સારા પારીદી તરીકે ભારત સાથે મિત્રતા રાખી સુખ સમૃદ્ધિ અને આનાદીને માર્ગ લેવો અચવા કારિમરના પ્રાન ઉપર ફના થઈ જવું

રાજનજની મૌનિકતા

ભારત માટે પાકિસ્તાન સાથેના કુદ્દથી જે કોઈ ઉત્તો થયો છે તેનો સુદ્ધિગમ્ય ઉપાય સ્વતંત્ર પક્ષના વોટદ્ધ નેતા ધં રાજનજીએ સ્વરાજન મા લાલ બહાદુર શાસ્ત્રીને ઉદ્દેશીને લખેલા પત્રમાં

સૂચવ્યો છે અમેરિકાએ જે અટળક મૂકી રોકાણ પાકિસ્તાનને લશ્કરી મદદ આપવામાં કહ્યું છે તે વ્યર્થ જવા દઇ શકે નહીં એટલે તેનો પક્ષપાત સમજી શકાય તેવો છે બ્રિટન તો પહેલેથી જ બહુ છે-પાકિસ્તાનનું સર્જન તેણે કહ્યું છે એટલે આ જ ને દેશો ભારતને પાકિસ્તાનની સરખામણીમાં નજીક રહે તે જોવા ઇચ્છે છે હવે રહે છે રશિયા ચીન સાથે આપણે સધર્મ થાય તો રશિયા પાસેથી મદદની આશા રાખવી વ્યર્થ છે અમેરિકાની લાગ વગ ધટાડવા જ રશિયા આપણને મદદ કરે છે અને તે જ પ્રમાણે પાકિસ્તાનને પણ કરે આ બધા મહારાજનો તેમની સ્વાર્થની નીતિના ચોકઠામાં રહીને જ કદપૂતળીના જેવું કરે

એશિયામાં પોતાની સ્વતંત્ર તાકાત જીતી કરવા ભારતે જાપાન તરફ દૃષ્ટિ દોડાવવી રહી જાપાન યોગ્ય સાથીને શોધી રહ્યું છે અને એશિયામાં ભારત તેનું બેરુમથ થાય તે બાબત તેને માટે કીયમ્તર પડ્યું છે સામ્યવાદ-ચીની સામ્યવાદનો ભય અગ્નિ એશિયામાં દારાનજ ખડકી રહ્યો છે જાપાન અને ભારતની ધરી થાય તો બીજા સંપ્રેષ્ટ, જેના કે, મનેન્ડિયા, સિનેન, નેપાળ, બર્મા કમોડિયા લાઓસ, વિયેતનામ ફરીથી વિચારતા થાય અને ચીનની સોડમાંથી બહાર નીકળે જાપાન દુનિયામાં સૌથી આગળ પડતો ઉદ્યોગપ્રધાન દેશ છે અને દરેક ક્ષેત્રમાં તેની નિપપૂતા ભારતને તેની હરાગમાં લાવવા મદદરૂપ થશે જાપાન સાથેના સહયોગ ગાઢ બને તો ભારત કોઈનું આશિરવળુ ન રહે અને પોતાના જ પગ ઉપર તે મજબૂત બને તો મહારાષ્ટ્રી પડુ તેની અદ્યન રાખે આ સૂચન તરફ સંસ્કૃતિજી તેમજ શાસ્ત્રીજીનું ધ્યાન અચૂક દોરાયુ હશે

આગુક્ષેત્રે નવી શોધ

ન્યારે આપણા બહાદુર જવનો કારિમગ અને લાહોર મેરચે ભારતની લશ્કરી તાકાતનું દુનિયાને દર્શન કરાવીને અચ્ચામાં મરકાવ કરતા હતા ત્યારે અણુવિદ્યાન શાસ્ત્રીઓએ એક નવીન મેધ કરીને જગનમાં અત્રપ્રથમ સ્થાન મેળવી નીવું છે આજના

શાંતિમય ઉપયોગમાં જાતિને રસ છે, તેમ જ માનવ જાતને શાંતિની જાળવણીમાં મદદગાર બને તેવા અણુ સંશોધનમાં ખૂબ જારત પ્રવૃત્ત છે. ટ્રોમ્બેના પુટોનિયમ ૧૦૮માં એક અણુશક્તિ દર્શક થતો ઉપયોગમાં મુકવામાં આવ્યો છે તેના જોરો દુનિયામાં હજુ તો કલાથ નથી. ૧૯૪૦ની સાલથી અણુના સંશોધનમાં ભારતીય વિજ્ઞાનિશ્ઠો મગ્ગા છે અને અત્યાર સુધીની તેમની કામગીરીને જાવસલ હતું. મળી છે. આ યત્રની મદદથી ગ્રાહ્યપણું પદાર્થમાં અણુની માત્રા, અણુની શક્તિ, અણુના પરમાણુઓની રચના તેમજ અનન તમા ચલનની દિશા જાણી જાણી શકાય છે. પુટોનિયમ ૧૦૮ની રચના સંપૂર્ણપણે ભારતીય છે અને ભારત સિવાય બીજા કોઈ દેશના વિજ્ઞાનિશ્ઠો તેમાં કામ નથી. અણુશક્તિની બામતમાં દુનિયામાં ખાસ મહાન હેતુમાં ભારત એક છે તે તો હવે આખી દુનિયા જાણે છે. આટલી મહાન શક્તિ હોવા છતાં, તેમજ અણુની ઉત્કૃષ્ટ અને પશ્ચિમના રાષ્ટ્રોની જેવી રાજ્યરક્તનું દુષ્કાર ભારતને હોવા છતાં, આયુર્વેદમાં બનાવવાની નીતિ અપનાવ કરી નથી એ પ્રયત્ન નીતિક તાકાતનું છોટક છે. ખજુ બ્યારે અસ્તિત્વને જ યજ્ઞકાર થશે ત્યારે શું બનાવે બને, તે જાણી શકે?

કલાકારનો મિલજ

પચાસ વર્ષના જાણીતા અમેરિકી નાટ્યનેપક શ્રી આર્થર મિલરને વ્હાઇટ હાઉસનું તેડું આવ્યું કે પ્રમુખ જોન્સન, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ માટે સરકારી મદદ આપતાં અરજીમાં સહી કરે તે પ્રસંગે હાજર રહેને.

શ્રી મિલર પ્રમુખની વિરોધાજ્ઞની નીતિના વિરોધી છે. આમ ત્રણના જવાબમાં સાહિત્યના આ કલાકારે જે જવાબ પાઠ્યો તે કલાના આત્માને જેમ આપે તેવા છે તેમજ લખ્યું છે, “આ અરજીમાં સહી થવાથી, અમેરિકન કલાકારો અને તેમની સરકાર વચ્ચે હેતુવશી નવા સળાચ રચના છે એ નિસર્ગ વાત છે, પરંતુ અને હોય છે કે

વિરોધનામના કાળા વાદ્યો આ પ્રસંગને મારા માટે કશું બનાવે છે અને તેથી શતાદિત લાગણી આગળી કરી, હાજર રહેવું” મારા માટે શક્ય નથી. યુદ્ધકાળ માટે આરથી ખાસ મારા પરેલા દેનાઈ રાંધો ઉપરથી ચરતો મુકવામાં આવી હતી પ્રમુખની તરફથી તેને ચોગ્ય જવાબ આપાયો નથી. દરમિયાન અમેરિકાના મપૂર્વે દુશ્મન છે અને તેની જ રીતે રાક્ષસી બેલ્ગમનારથી વિરોધનામના નિર્દોષ સ્ત્રી-પુરુષો અને બાળકોની હત્ય આપુ જ છે બ્યારે તોષના નાળગાં જોળા એકે છે ત્યારે કલા માનવનું ખૂન થાય છે-કલા શોધી જરૂરી નથી.”

મારે ઘેર આવ્યો માવા

મહારાષ્ટ્ર નર્મદી તાલેતરમાં લગાઈમાં જન્મી થયેલા જવાબને આર્ટર પેન કરીને મીઠાઈ મોકલવામાં આવી હતીએને બેલાકમાં આ પ્રકારની વાનગીઓની છૂટ કહતરેએ આખી નદી તેથી લશ્કરી સલાવાળાઓને માટે પ્રથમ થયો કે બેટ આવેની મીઠાઈનું કરવું શું કે વળી જાએ સમય જાય તો જાણી પણ જાય.

ગુજરાતમાં દુનિયાની હદપણું પડેથી જ છે ધરધર ગવાતું પેતુ પ્રખ્યાત ગીત-જેમાં જોજન માટે “માવા”ને, ધર આગળે આમ ત્રણ આપવામાં આવે છે અને જાત જાતની લાલચ પણ તેમાં હોય છે-જેના બીના રોટલા, દહીં, માખણ, પાપડ રાખતા-પણુ ત્રણ જ ને એ ઘેર આવે તો! સામેથી લગાઈના મોરેએ આ બધું આપતાં જઈ શકાય નહીં! ગુજરાતી ગીતનું મરાઠીમાં લાગાતર કહ્યું દેવા તે દિલ્લી મોકલેને મીઠાઈમાં મહેવાડપણોના અભાવ પ્રથમ દષ્ટિએ દેખાશે પણ વધુ તીવ્ર દષ્ટિથી જોતા મોરવાના જે સમાચારો આવે છે તેમાં શીષ, જાડ, મરાઠા, રજપૂતના, ચદાસ એમ દરેક પ્રાન્તની રેન્ડેન્ડેના કામો દેખાય છે-ગુજરાત રેન્ડેન્ડે કેમ નથી? કેવળ વેપારી દષ્ટિ ગુજરાત રાજ્યે તો તેલું રજપૂત કોણ કો? ગુજરાતના પત્રપ્રધાનનું વિમાન દરમિયાન શિકારીની જાળવાધી કોણ બચાશે?

મારગ દેખાડવાના તે કંઈ મૂલ લેવાતા હશે!

પ્રવાસી

દરેક વર્ષ પહેલાંની વાત છે.

એ શેડા મિત્રો કામ પ્રસંગે જૂનાગઢથી ઉના જવા નીકળ્યા. જૂનાગઢથી વેરાવળ સુધી સિમેન્ટની પાકી સડક એટલે એના ઉપર તો પાણીના રેલાની માફ મોટર રડતી નવ પથુ વેરાવળથી ઉના સુધીની સડક તો તોનાહા વાહનોએ હાડેલી ધૂળની કમરીએ ખાધપાધને સડકની બંને બાજુ આવેલા ઝાડ પથુ નજીકે લખૂની યોળીને નેગ કરવા હારમ ધ બેઠેલા નેગીએ જેવા માસે. પચાસ માઇનનો પંચ કરીને ઉના પહોચ્યા ત્યારે હાડકે હાડકું 'જોખર' થઈ ગયું અને મોટરમાથી નીચે ઊતર્યા ત્યારે નજીકે જૂનાડા ખાવાની જમાત. એક ખીખને ઝાગખવાનું પથુ મુશ્કેલ સૌ ખીખના દિદારનેઈને હરયા કરીએ.

ઉનાનું અમારું કામ કાજ પતાવીને નમતા બપોરે અમે જૂનાગઢ જવા સામઘ થયા.

'વેરાવળ પહોચ્યું' એટલે ફરી આપણે બધાય ઝોળખાધએ એવા નહીં રહીએ." અમારા એક સાથીએ સવારના અનુભવની યાદ આપી.

"પાશેર પાશેર ધૂળ પેટમા જશે એ વધારાનું." ખીખ મિત્રે ટાપસી પૂરી.

"જૂનાગઢ પહોચ્યું" હોય તો શેડા વખત ખાખી ખાવાનો વેશ ધરી સિવાય અને ધૂળમા નહાવાના અનુભવમાથી પસાર થયા સિવાય છૂટકો નથી. ખીખે કોષ માગે હોત તો વગી વિચાર કરત." અમારી મડગીના આગેવાનશ્રી ડાહરામાધએ જણાવ્યું.

"ખીખે મારગ નથી એમ કોણે કહ્યું?" મોટરમા સામાન ગોઠવતા ગોઠવતા અમારો એક મિત્ર કિશોર બોલી બોલ્યો.

"આપણે આવ્યા એના કરતાં સારો મારગ ખીખે જણ્યો નથી. જ્યાં હોય તો એનો અનુભવ કરી નેખએ." ડાહરામાધએ સ્વીચરી ગ ઉપર બેસતાં બેસતાં અભિપ્રાય આપ્યો.

"જસાધાર થઇને ગીરના જંગલમાથી પસાર થઇને કનખા, કનકાઈથી સાસણ અને સાસણથી જૂનાગઢ. અતરની દિશ્ટિએ બહુ દૂર પડતો નથી." કિશોરે ગીરના બોધિયાની અદાથી વાત કરી.

"એ ગીરમા ડાખર કે સિમેન્ટની સડક હશે એટલે ધૂળ ખાવી નહીં પડે એમને?" અમારા એક મુરખી સાથી શ્રી રાવચંદભાઈ બોલી બોલ્યા.

"ગીરમા મેટલનાંય રસ્તા નથી ત્યાં ડાખર અને સિમેન્ટની કયા વાત કરો છો? પથુ આવ્યા એ રસ્તે ખાધી એટલી ધૂળ ગીરમા નહીં ખાવી પડે એની ખાત્રી. વધારામા ગીરના જંગલનું સૌન્દર્ય માણવાનો લાલ મળશે. વખતે સાવજ ભટકાધ નવ તો એ લહાવો વધારામા" થનગતતા કિશોરે બધા સાથીઓને પોતાના મતમા બેચય પાસો દેક્યો.

ગીરનું જંગલ, આયમના દિવસે, ઢોળી સાજે અને અધારી રાતે એમ સમય સમયનું એનું સૌન્દર્ય નિહાળવાની ઈચ્છા અને અનાપાસે બેઠી નવ તો સિંહને બેઠવાની ઉત્ક્રાંતિ કારણે ગીરના મારગે જૂના ગઢ જવાની તરફેણમા મત વધી ગયા. અને અમારો મોટર ઉનાથી જસાધારને પથે પડી

આજે તો ઉનાથી જસાધાર થઇને તુલસીરયામ સુધીની પાકી સડક છે. એ દિવસોમા તો ત્યાં કેવળ ગાડા કેડો જ હતો. એ ગાડા કેડો વિધતા વિધતા દસેક માધનનું અંતર કાપીને અને ધોકકવા ગામના ખાદરમા જઈ પહોચ્યા અને અમારી ગાડી થઈ ગઈ.

જુદી જુદી દિશાઓમાથી આવના ગાડા કેડા-એને પોતાના પેટાળમાં સમાવીને પથરાયેલા ગામના વિશાળ ગોદરામાથી જસાધારનો મારગ ક્યો એ પારખતુ મુશ્કેલ હતું. શેડો દૂર ગામના છોકરાએ છૂટકડીની રમત રમી રહ્યા હતા.

અમને મૂઝાવતુ માનીને બે ચાર છોકરા એમની મેડે દોડીને અમારી મોટર પાસે આવી પહોચ્યા.

“જાધારનો મારગ કયો ?” ડાહરભાઈએ પૂછ્યું.
 “અચ્છા લાગો છે” એક ચપરાકે છોકરાએ
 પ્રશ્ન કર્યો

“છે તો એવું જ અમારામાં એક જણ જાણીતો
 છે ખરો ગીરના ઝાડવે ઝડવાને એ જોળખી કાઢે
 પછુ રસ્તાની એને ખમર ન પડે” ડાહરભાઈની
 બાબુભા બેઠેલા રામચંદ્રભાઈએ ગીરના જંગલના
 આગે ચડાવનાર કિશોર ઉપર ધા કર્યો

‘ત્યારે તો મારગ ચીધાંરુ તોય તમે જૂના
 પડનાના” બીજો છોકરો બોલી જાહેરો

“જાધારનો કેડો ચીધી છો પછી વાગે નહી
 આવે” ડાહરભાઈએ વિશ્વાસથી કહ્યું

‘ત્યારે જુઓ, આ વચલા કેડા ઉપર સીધા
 નાકની ડાડી પધોર બે બેનરવા હાલ્યા ખવ પછી
 જમણે હાથે વળાને નાકાવા બો કાપીને ડામે હાથે
 વળી જતો વહાવેનો કેડો આવશે પત્રી કનાવ મારગ
 તરશે નહી અને મારગ તરે તોય તમે તરશેા નહી
 એટલે સીધા જહાધાર જઈને જિત્તા રહેશે”

ચપરાકે છોકરાએ આગળી ચીધારીને મારગ
 બતાવ્યો

એકધારે બોની ગયેલા છોકરાની બધી સૂચનાઓ
 અનુસરવાનુ અમારે સૌને માટે થોડું મુશ્કેલ હતું
 પણ હિમત કરીને અમે આગળ વધ્યા.

બે બેનરવા ઘાગળ વધ્યા ત્યા જમણી બાજુ
 જિડા ચીનાનાળા ગાડા કેડા તર્યો છોકરાની સૂચના
 મુજબ અમારી ગોટર એ બાજુ વળી અમારે
 અદાને નાકાવા બો કાપી ત્યા ડામે હાથે કેડા
 ફટાયો છોકરાની સૂચનાને બસાવર અનુસરતા હોય
 એના વિશ્વાસથી ડાહરભાઈએ આચકા મારીને ગોટર
 ડાબી બાજુ વાગી આહો અને અવાવર જેવા કેડા
 હોવા છતા જાધારના કેડે ચડી ગયા માની એમણે
 ગોટર મારી મૂકી

માઝ બેઠે ફર્લાંગ ગયા હર્ષણ અને ગોટરને
 ઝાંચિતી એક લાગી. કેડાને આતરીને વડી જતી
 નદીના કાંઠા ઉપર અમારી ગાડી ધક્કા ગઈ હતી.

પાણીમાં આગેલી બેસેની પૌઠ જરી કાળી
 દીમાગ સિલાઓ ઉપરથી ગડથોનિયા ખાતા રાવળ
 નદીના પાણી ધસધસાટ વડી રવા દતા સાકડા
 પછુ જિડા પાણીના વહેણુ પત્રી વેકુરનો દળમગો
 લામો પટ પથરાવેનો પડ્યો હતો.

“ગીરનું સૌદમ” આપણને મારે પડી જશે”

હાથ મસળના મમળતા ડાહરભાઈ બોલી જીડા.

“કેમ ?”

“આ પાણી અને આ વેકુરનો દળ કાપવાનું
 આપણી ગાડીનું મજુ નહી.”

“મારગ સાચો હોય તોતો નેખમ બેડીરેવ
 ગાડી નાખીએ પછુ આપણે મારગ જ જૂલ્યા
 લાગીએ છીએ.” કિશોર બોલી જાહેરો

“આ પછુ મળતો અનુભવ છે ને વાગો ગાડી
 વાગી” રામચંદ્રભાઈએ કટાક્ષ કર્યો

અને ડાહરભાઈએ ગાડી પાત્રી હેવા માડી
 ત્યા પાછળથી ‘જિભા રહો’ ‘જિભા રહો’ ની રાડ
 સંભળાણી.

અમારી ગાડી પાછી વળી તે સામેથી પાચ સાત
 છોકરાઓ હાથ જિવા કરી કરીને ‘જિભા રહો’ ‘જિભા
 રહો’ની રાડ પાડતા જાસબેર અમારી તરફ દોડ્યા
 આનતા કળાણા અમે એમના તરફ ધીરે ધીરે ગાડી
 લીધી અને એમની પાસે પહોચીને ગાડી જિભી રાખી

“અમે તોતું કીણુ કે તમે જૂના પડ્યા વિના
 નહી રહો !” પેલો ચપરાકે છોકરો કંપકાભર્યા
 અનાજે બોલી જાહેરો

“તમારી વાત સાચી” ડાહરભાઈએ હસતા
 હસતા કહ્યું

“તમારી ગાડી આ મારગે વળી અને અમને
 ફાળ પડી કયાક રાવળમા ગાડી નાખી હોત તો કાંદરી
 બારે ચર્ધ પડત એટને હડી કાઢીને અમે ઘેડ્યા.
 પછુ તમારી ગાડી અમને કાચ પોગવા છે ? કીક
 કહ્યું કે તમે પાછા વળી ગયા.” ચપરાકે છોકરો
 કાપકાથથી બોલે જતા હતો.

“તમે કીધું તુ એમ અમે બે બેતરવા હાલી જમણા વળ્યા અને ત્યાર પછી નાગના દાનીને ડાખી બાળુ વળ્યા તોય અમે જૂના કેમ પડ્યા એ સમજતું નથી” ડાહરલાઈની વિમાસણ હજી સમી નડોતી.

‘તમારે શેર (સદેર)નાજાનું નાનું ચ લારે કુકુ એકાદ નાગ વા બો કાપ્યા પછી ડાખા વળવાનું કીધું તુ અને તમે તો દેફાવા દાનીને ડાખા વળી ગયા બો કાપના આગસ કરશે તો ગીર શે નિધારો’ અમરાક છોકરાએ અરમ કર્યો

“ત્યારે હવે અમે જામથી ડાખા તપી ત્યા પાછા જઈને સીધા દાની ત્યાર પછી ડાખા વળીએ તો જસાધારનો હોડા મળી જશે ને” ડાહરલાઈએ ગણતરી ગણીને પૂછ્યું

‘અરામર પછુ અમને નથી સુઝતું તમે કે જૂના પડ્યા વિના જહાધાર બેગા થાવ છ મારગે જશે તોય બે ચર હેડા ફટાય છે રીધા જવાને બદલે કોક હેડા ઉપર ફટાઈ જશે તો રાત આખી આથડા કરશે’ બીએ છોકરા બોલી કીધો

‘ત્યારે લાના થઈને તમારામાથી કોક અમને જૂના ન પડીએ એના મારગ સુધી રતો બતાડના અમારી સાથે ન આવે?’ ડાહરલાઈએ અચકાતા અચકાતા પૂછ્યું

“એવલા માટે તો અમે ધોડીને તમારી વાડે આ વા અમારી વાડે વાડે ગાડી હાક્યે આવે” અમરાક છોકરા આગમ થયા

‘પછુ તમે દાલીને આવો તા તો બુ મોડુ થશે તમામાથી એકાદ જણુ ગાડીમા બેસી ગય તો?’ રામચંદલાઈએ સમજ ગયાનગ રરતો કાઢ્યો

‘એકલાને પાછા આવતું આકર પડે મે જજીને બેહારે તો હેડ જૂના ન પડે એવા મારગ સુધી મૂકી જઈએ” અમરાક છોકરાએ કહ્યું

બે છોકરાઓ મટિ અમે આગળની બેઠકમા જગ્યા કરી બીજા છોકરાઓ રમતે વળગ્યા અને

અમે છોકરાઓ ચિંધતા ગયા એ મારગે જસાધાર તરફ પય કાપવા લાગ્યા

જૂના પડવાના પ્રસંગ તો બહુમ આતતા હોય છે છોકરાઓ જાણે કે કોક જૂનું પડ્યું છે એટલે એમને ટીખળ સુઝે અ દમને કોઈ સરખો જવાન પછુ ન આવે એને બદલે પાંચમા અમે જૂના પડ્યા છીએ એવો વહેમ પ તાજ સામે ચાલીને આ છોકરાઓ રરતો બતાવતા ટોડી આ વા અમારી મોગર ચીધેના મારગે બદલે બીજે મારગે નડી ગઈ છે એમ જાણે કે તરત જ હડી કાઢીને પાછળ દોડ્યા અને વળતા દાનીને આવતું પડશે તેવ રરતો બતાવતા અમારી સાથે ચાલી રજા છે કેવી ખાનદાની! કેરા મળના સરકાર! છિનમિલ થઈ ગયેના આમ્યજનનમા કોનો હશે આ પ્રતાપ? મામ ઠી કોઈ નિસિદ્ધતા હશે? મા નાપ તરફથી વારસામા આ ખાનદાની શિતગી આવો હશે? કે શિક્ષક તરફથી આ સરકાર મળ્યા હશે? ગમે તેમ હોય પછુ છોકરાઓમા કનય જોના ન મગે એવી અવજુત સરકારિતા અને ખાનદાની જોઈને અમે બારે પ્રમ નતા અનુભવી આરા છોડર ઓની કંઈક કરવી જોઈએ એટલે મે ખીસામાથી અકેક રૂપિયાની બે તો ગાળીને પેના અમરાક છોકરાના હાથમા મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો

આ શેના પૈસા?” બીજાને આચોક લાગ્યો હોય એમ પોતાનો હાથ ખેચી લેતા ચા રાક છોકરા બોલી કીધા

‘તમે અમને મારગ દેખાડવા આટની મહેનત લીધી, એટલે અમારેય કંઈક સમજતું જોઈએ ને!” મે કહ્યું

મારગ દેખાડવાના તે કંઈ મન નેવાના હો!” અમરાક છોકરા બોલી કીધો

છજજીવાન નમણે ચકેરો ઘડીતુ શરીર એના ગામગી બાકા અને ગામગી પડેરવેલવાળા આ અમરાક છોમગના સમજ સરકાર અને ખાન દાની ભયી વેણુ સામગીને અમે સૌ છક ચઈ ગયા

‘મારગ દેખાડવાના તો પમા ન લેતા એ તમારી વાન માચી પછુ તમે આટલું દોગીને

આવ્યા અને અમને મારા દેખાડોને વળતા તો તમારે હાનીને પાછા જવું પડશે એની કદર કરીને ખુશીથી તમને બેયન એકક શિષ્યો આપીએ છીએ એ લેવાના દરકત નહીં” એ આમદ કહ્યો

“ઉપયાય અમે રમતા રમતા ગાઉ બે ગાઉ છોટા તો ધણી થે વાર નં કળી પડીએ છીએ તમને મારા દેખાડવા માટે ગાઉ બે ગાઉ દાવવું પડે તો કહ્યું મેં ટી વાત છે” અમરાક છોકરાએ જવાબ આપ્યો

થોડે દૂર ગયા અને એમણે ગાડી રાખવા જણાવ્યું

“જેટના કેડા ફટાવાના હતા એ મધ્યાહ્ન કટાઈ ગયા હને કયાય કે? તરશે નહીં આમ્હુ વીચીને હવે મારી મેનો એટલે જટ આવે જહાધર” અમરાક છોકરો ગાડીમાંથી ઉતરતા ઉતરતા મેં મેં

મને થયું કે આ છોકરાઓએ અટની ખાન દાની દેખાડી આપી થોડ કરી, અને અમારી આટલી કાળજી લીધી એમને સાવ ખાની દાથે જવા દેવા નીક નહીં હિન ના અમારા એક મિત્રે ફરીને આરોને કરડિયા ગાડીમાં પડ્યો હતો એમથી પાએક ફરી કાળેને મેં અમરાક છોકરાને આપતા કહ્યું ‘પૈસા ન લેવાય પણ હોરથી આપેની ફરી તો લેવાય”

‘પૈસા ને ફરી, બધું મ એકનુ એ” અમારા મારા સારેને બધું છે આધાને મારા દેખાડવો એ તો આપડો ધર્મ કેશવ અમળપયા અને આધના મેં થ સરખા તમે છે અમળપડા મારા બંધ રમતા રમતા અમે તમને મારા દેખાડો. મારા દેખાડવાના તે કઈ મૂન લેવાના દશે” અમરાક છોકરાએ મજબનાથી જવાબ આપ્યો અને ગાડીમાંથી હિનરી પડ્યા

એમનો આમાર વ્યવન કરવા માટે અમારી પાસે રામદે નફાતા અમે રામ રામ કરીને ગાડી હકારી અને છોકરાઓ દાથ થિયા કરીને પેલી જીકયા ‘આવજે’

મારા કેવડાનો મને જવાબ મળી મરો ગામની વિશિષ્ટ પ્રજાનિકા અને મા-માપના સરમરી વાગ્યા ઉપરાત આ છોકમઓમાં દેખાતી ખાનદાની, સમજ અને સરકારિયતો ખરો થક જન્ય છે શાગાના શિક્ષકને શાગે એમને આપેન શિક્ષક અને રીચેન જામરો જ આ સાચો પ્રતાપ મેળાય

અમે પાડુ વાગીને જ્યેયુ તો અને છોકરા મેં રમતા ફૂટના ગામ જમીન જઈ રવા હતા કયાય સુરી અમારી ગાડીમાં એ અમરાક છોકરાના મીકાશ ખાનદાની અને સરકાર લખી રામદે યુ જતા ત્યાં મારા દેખાડવાના તે કઈ થક લેવાતા દશે”

મધુરામાં સભા હતી એક અગ્રેજ પાદરી પ્રિન્સીપમની મદદર દર્શાવના શ્રી કૃષ્ણની ભાગે ભાર નિંદા કરી રહી હતો મધુરા તો શ્રી કૃષ્ણની જ ભૂમિ અને ત્યાં જ તેમની અમની નિંદા ત્યાં લોકો એ કેમ સહન કરે? લગભગ આખી સભા ડોરોચઈ ગઈ પાદરીને માર મારવા સુધી વાત પહોંચી પાદરી પેનીસનુ રક્ષણ મેળવવા શાશ મારવા લાગ્યો એ સભામાં શ્રી વિનોબાજી હાજર હતા સમયસૂચકતા વાપરી તેઓ મચ્ પડે ચી ગયા અને લોકોને સમજાવવા માડવા વિનોબાજીને મેનતા જોઈ ઉરકેસટ જરા શાન થયો એટલે વિનોબાજી કહેવા લાગ્યા -

આપણે જાણ્યું છે છીએ કે આપણા અવતારી પુરુષ શ્રી કૃષ્ણનુ જીવન કેટલું મહાન, ભૂ 1 અને સદ્ચારિત્યવતીન હતું! પરંતુ પાદરી સાહેબે જેની સામે પ્રદારો કર્યા હતા કહીને કિતાબી પાડવા પ્રયત્ન કર્યાં તે શ્રી કૃષ્ણ આપણા નહિ પરંતુ એ તો તેમણે જોયેના કે સામગ્રી શ્રી કૃષ્ણ નામ ધારી કેઈ બીજા જ માણસનું વર્ણન કરતા હતા જે આપણા શ્રી કૃષ્ણને લાગુ પડતું નથી! તો પછી આપણે શા માટે ડરકેરનું જોઈએ છીએ?”

વિનોબાજીને આ તાર્કિક ખુનાસો મજાગી સભા શાન થઈ ગઈ! અને પાદરી સાહેબ માર પાતા મચ્ચી ગયા

ગિરિશ પ્ર (નવેદી

હવન

શુરુદયાવ મનિક

પ્રભુએ મનુષ્યને જાતજાતની બક્ષિશો અને ભરકતો આપી છે પરંતુ એ સૌમા, સૌથી વિશેષ મૂલ્યવાન બક્ષિશ હવન છે. હવનની લીલા અપાર છે, અનંત છે. હવન કય રે શરૂ થયું, કયારે એનો અંત આવશે, આ ને પ્રાણીની સરિતા જો તે કયાથી નીકળી અને કયા જાય છે એનો પૂરો ખ્યાન મનુષ્યને નથી આવી શકે. પરંતુ પ્રભુની બક્ષિશો સંબંધે એક વાત છે—એ દરેક સંપૂર્ણ છે, અખડ છે, દુકડા દુકડા નથી એટલે મનુષ્ય પોતાની ભુદ્ધિ અને મન દ્વારા તે ને અખડિત છે એનો થોડો ભાગ જ જોઈ શકે છે એ જ કારણથી મનુષ્ય હજારો વર્ષ વીતી ગયા છતાં હવન શું છે? એ વિશે પ્રતિની જનક જવામ નથી આપી શકે, અને કયાપી આપી શકે પણ નહીં સાગરને ઘડામાં સમાવવા જેટલું જ એ દુબકર છે એટલે હવનની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા તો નથી થઈ શકતી પરંતુ હવન શું છે? એનો કદી નિષિદ્ધિ, મુનિઓ અને ટ્રેનીઓ તરફથી થોડો ઇશારો મળે છે. હવન ઠાંધ અસ્ત વસ્ત ચીજ નથી. એમાં કાનૂન છે, ઇદ છે નિયમ ન હોયતો સ્વર્ગ મવારમાં ગમે નહીં એક દિવસ ઝોગે, બીજો દિવસે ન ગમે તારા પણ ન ચમકે, વસત પણ ન આવે, વર્ષા પણ ન આવે, શિયાળો પણ ન આવે તો આ નધા પરથી એમ નથી લાગતું કે આ સૌની પાછળ એક નિયમ છે, કાનૂન છે?

જેવી રીતે કુદરતમાં કાનૂન છે એ જ રીતે મનુષ્યજીવનમાં પણ કાનૂન છે. દરેક એટલે જ કે મનુષ્યજીવનમાં ને કાનૂન છે એનો અર્થ નીતિ જો પરંતુ માણસને જ ને કાનૂનોની માહિતી હોવી જરૂરી છે નહીં તો એનું જાન અધૂરું રહેશે કુદરત ઠાંધ નિજીવ વસ્તુ નથી, એમાં ગતિ છે, પ્રાણ છે, પણ માણસ ને માત્ર કાનૂન પ્રમાણે જ પોતાનું જીવન ઘડશે તો એનો કરોડ આનંદ નહીં આવે. ધરમાં પણ ને ઠાંડ પ્રમાણે જ કાવધનું રાજ આવે તો ધર રમજાન બની જાય ધર તો એક નાનકડું

સ્વર્ગ છે કેમ કે ત્યાં પ્રેમ છે, અને એટલે જ સહુ માતા પિતાને ઝોળમે છે, હથેલી કુશલનો કાનૂન જોઈને ઈશ્વરને ગળુનાની ઈન્દ્રિયા થાય છે અને એટલે જ કુદરત પેતાના સૌન્દર્ય દ્વારા વારવાર હથેર પ્રત્યે આપણને ખેંચે છે પરંતુ સૌન્દર્ય તો જના ગતિ હોય છે ત્યાં જ હોય છે, અને ગતિ ગમે તે પ્રકારની હોય તો પણ તેમાં આનંદ હોય જ છે.

એટલા માટે જ માણસના કાને આ શબ્દો વારવાર પડે છે—‘બસ કૂચ કરતા રહો કૂચ કરતા રહો, થોભા તો મરી જ જાણે!’ ને સરિતાનો પ્રવાહ અટકી જાય તો એ મરી ગઈ જ સમજે સરિતાને ઠાંધ પૂડે કે તું આટલી ઉતાવળી કેમ દોડે છે? તો તે કહેશે, ‘સમુદ્રને જાતી મળ્યા માટે એટલા માટે જ હું દોડતી જાઉં છું એ ગતિથી મારું ગીત જન્મે છે શું તમે મારું ગીત નથી સાંભળ્યું?’

આપણો આત્મા પણ સંસ્કૃતિના પ્રસાદ પેઠે ક્યારેક ક્યારેક જન જનના વિચારો અને વિચારોમાં ફરી જન છે. આત્માનું સાચું ધન અનવની ખાસ છે. એ અને એની ગતિ બગાડ રહે તે જ મને એટલા માટે આપણી આકાશ-ધ્વજના અનાત માટે- જે અમર છે-જે દેવી જોઈએ. માનવકે પોતાની પત્ની ગૈરીને કહ્યું : 'હું ધર્મપ્રાપ્તિ માટે જીવનમાં તપ કરવા જઈ રહ્યો છું. તું પર સંભાળજે!' ગૈરીએ કહ્યું : 'અરે સ્વામી! તમે આ શું કહે છે? તમે મને એની ગૈરી આપના જાવ, જે મને અમર બનાવે, તમે પોતે તો અમર માટે તેની પાછળ જન છો, અને મને તમે મૃત્યુપોકમાં બગાડ માટે મૂકી જવ છો?' એટલે આપણામાં સંધેને પામરા બધી આકાશ દેવી જોઈએ.

સૌરાષ્ટ્રમાં વીરપુરમાં જલારામ લાગત ઘણા ગણ તેમની પાસે કોઈ શ્રદ્ધા ન લેવા આત્મા તો જલારામ કહેતા : 'જો જલા, આ અલાહ!' એટલે હૃદયમાં નિર્મળ પ્રેમનો અગ્નિ સતત સજગતા રહેવા જોઈએ. જીવન અથવા પ્રાણ આજ છે, કંઈ બરફ નથી જીવનમાં હિસાહ-હિમન છે એ તું છે? એ આત્માને જોળાવવાના એધાણ છે. આત્મા એક

છે, અખંડ છે અને સૌમાં છે. જે રાત્રીમાં છે તે જ રત્નમાં પણ છે, પડિતમાં છે તે જ મૂળમાં પણ છે. કોઈએ પ્રેમની વ્યાખ્યા : 'હૃદયમાં આગ, માથા પર બરફ' એવી કરી છે. એનાથી ગ્રીવકું કોય તો મર્યાદા નાજો. અને દુનિયા પ્રેમ એવો બિરોજ છે હૃદય કંઈ અને મારું ગરમ! એનું શું જન લો ધરેધરમાં, સુરેસરોવરમાં, મંડપાઓમાં, સરકારી ક્ષેત્રોમાં, જ્યાં જુઓ ત્યાં અગ્નિ અને અગ્નિ છે. માટે જ આત્માનો દીવો જલને રહે, જીવનની શરૂઆત કદાપિ બુગાવ નહીં-એની ઉપજના કદાપિ ઘટે નહીં એ જો જો. આમ થાય પડી તો પુનઃ જ શું? દરેક રચણે, દરેક જીવમાં એક હૃદય અને એક પ્રાણના દર્શન થયે :

હમ આદમે, હર જીવ મેં,
તૂ હી હે તું હી હૈ,
એમાં રહે આખે દિલ દી
તુજ સે થદી ઈતેમ છે. હર
કર કૃપા આર દૂર કર,
ખુદી આર બુદ્ધિ કા પરદા
જીવનનેયા મંડપાર, ઉને અમ
લગાવે કિનારે કહ્યુંધાર, હર

આગનીની લગત સાથેની દત્તી ખીજ સત્યાગ્રહીઓની સાથે આપણા રા. વડાપ્રધાન જવાહરલાલ નહેરુને નાસિકની જેલમાં રાખવા આત્મા હતા જેલમાં કેની વડો પ્રમાણે જોરાક અપાતો. 'સી' વર્ગના કેનીએ ખૂબ જ દલકા પ્રકારનો જોરાક અપાતો નહેરુને 'એ' વર્ગનો જોરાક અપાતો. પરંતુ તેમણે ખીજ સત્યાગ્રહીઓની સાથે 'સી' વર્ગનો જોરાક લેવાનું નામ કહ્યું. ધર્મી અથામજીને અંતે જો સત્યાગ્રહીઓએ તે કહ્યું. નહેરુએ 'સી' વર્ગનો જોરાક આપે અને તેમને ખૂબ દુનિયા થયું. કારણ કે જોરાકમાં પુષ્કળ માત્રા દત્તી નહેરુએ અંગ્રેજ જેલ અધિકારી પાસે ફરિયાદ કરી.

અંગ્રેજ અધિકારીએ કટાક્ષ કરતા કહ્યું : "આવો જોરાક ખાઈ સમતા નથી અને નિઃશ્વા છે માનુષ્યમિતી સેવા કરવા ?"

નહેરુ શરૂ થઈ ગયાની ઉદ્યા "અમે માનુષ્યમિતી સેવા કરવા નિઃશ્વા છીએ, માનુષ્યમિતે ખાવા માટે નહીં, સમતા ?"

અંગ્રેજ અધિકારી શું બોલે ? ત્યારથી જોરાકમાં આવતી માત્રા બધા થઈ.

ગિરીશ પ્ર. ત્રિવેદી

મીશુબત્તીનો પ્રકાશ

અમેરીકી લેખક એડવર્ડ એલનના હિન્દી અનુવાદના અધારે

હું તો પચાસ વર્ષની પ્રૌઢ છું તમે મારી વાતને ચોવનનો અર્થહીન બકવાદ કે મારા વર્તનને ઉન્માદનુ ધેનુ આચરણ એ માનતા

હા! જુઓને તેઓ બચારા ફેટલા લાચાર બની ગયા છે માદગીએ તેમન બચારા કરી મૂક્યા છે તેમની બધી સારવાર તો હું જ કરું છું પણ એમનાથી ઘોનાટ જરાય સહન થતો જ નથી ચોડો અવાજ થના ચોડી થોડે છે-કરી જાય છે એમને કોઈપણ જાતની તકલીફ ન થાય એટલા માટે હું ખૂંમ શાંતિ અને સાવધાની રાખી ઘરનું કામ કરું છું

હમણા રસોઈ તૈયાર થશે કે તરત થાળી લઈ જરાપણ અવાજ ન થાય એ રીતે હું તેમના પલંગ પાસે જઈશ અને જોતાં જ એમનો માદગીથી મુકાર્થ ગયેનો ચહેરો ખીરી થઈશે ખરે જ મીશુબત્તીના આજા પ્રકાશમા તેમનો હસતો ચહેરો અને કેટલો આનંદ આપે છે

અરે, દિવાસળી તો ખલાસ થઈ ગઈ છે! એ પહેલા થાળી કઈ રીતે લઈ જઈશ? ના એમને કંઈ ખીડીનું વ્યસન નથી, અને મને તો સીઓ બીડી પીએ એ જ ગમતું નથી મટે મારે માટે એવું કંઈ ધારનાની જરૂર જ નથી

આ નો જારથી તેઓ ખીમાર પકા ત્યારથી તેમનાથી વધુ પ્રકાશ સહન થતો નથી અને મદવાડથી ખવાઈ ગયેના તેમનો ફિક્કો ચહેરો પ્રકાશમા અતિ બિદામજો લાગે છે માટે જ આજા પ્રકાશ માટે મે મીશુબત્તી પસંદ કરી છે આવા આજા પ્રકાશથી આખોને ગુસ્સાન ન થાય એટલે જ નહિ પણ તેથી વીતેન વર્ષોના સલામતી સમી અમારા બન્નેના ચહેરાની કરચલીઓ પણ જલ્દીથી નજરે ચડતી નથી આવા ફાયદાને મે જો જ મે મીશુબત્તીનો આજો પ્રકાશ પસંદ કર્યો છે અને આ મીશુબત્તી પેટ વગર માટે દિવાસળીની જગર છે જો કે તેનો હું એક બીજો પણ ઉપયોગ કરું છું ગધ

કનું રોપકું તોડી તે ગધક નિયમિત રીતે તે દવામાં મેળવી દઉં છું

શું તમને આશ્ચર્ય થાય છે? વાત પણ તેવી જ છે! અને એથી જ મે વાત કરતા પહેલા જ સ્પષ્ટતા કરી છે કે હું પ્રૌઢ છું છતાં તમે કહેશો કે કોઈ મુશ્કેલ સ્ત્રી પોતાના પતિની દવામાં ગધક જેવી કંઈ વસ્તુ નાખતી હશે? મારા આવા મળા કૃત્યથી મારા તમે મને ગાડી પણ માનશા અથવા તો હું મારા પતિને ચાહતી નથી ધિક્કારું છું એમ માનશો પરંતુ હકીકતે અમાનું કંઈ જ નથી, જો એમ જ હોય તો તમે જ કહો એ ગધક નાખતી વેળાએ મારી આખમા આસુ કેમ આવી જાય છે? હું ગાડી નથી અને મારા પતિ પ્રત્યે નફરત છે એવું પુ નથી હું મનસ્વી દબી કે મોર પણ નથી ફક્ત એમની વેદની મારાથી નથી જોવાતી કે નથી સહન થતી એ વેદનાથી બને તેટલી ઝડપે તેમને મુક્તિ અપાવવા માટે જ આપુ ડીચુપત ભયું કામ કરું છું અને તમના મૃત્યુ સુધી આમ કરતી રહીશ આ મારો દૈનિક્રમ છે

ફક્ત એ મારા આ અશુભનાજને રોકવામા અસમર્થ છું અને કર છે કે કાચ એ અશુભવાદ અને મારા નિશ્ચયવાથી ડગાવી દેશે માટે ગમે તે ભોગે મારે એ અશુભવાદ રોકવો જ પડશે.

મે મારા આ મળાકૃત્ય માટે પૂરેગો વિચાર

કોયો છે અને છેલ્લે એ જ નિર્જીવ પર આવી છું કે
જે કામ થોડા સમય પછી વિધાતાને હાથે થવાનું જ
છે એ નું જ કરી નાંખુ તો એ કાંઈ જોડું નથી-
અનિષ્ટ નથી. એમની ઊંચર પણ કંઈ જોડી નથી.
પાંચ પાન જેવી દસ છે. કોને ખબર છે ક્યારે
ખરી પડશે ? વળી આ ઇવેલેજી ખીમારીનો મનાજ
પણ કોઈ હાકતર બહુવું નથી. આજ નહિ તો કાંઈ
એમનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે, મારાથી ફક્ત તેમની જ
વેદના ભેદ નથી શકાતી.

હંમેશની માફક આજ પણ હું મારા અનુભવાકરે
રાઈ હસતે મોટે તેમની પાસે જઈશ, જેથી માગ
થકી તેમને કોઈપણ જાતનું કુંપન ન થાય. રડતે
મોટે તેમની પાસે જવાની મારી હિંમત જ નથી.
નાટકની આ ભેરવી જૂંમકા મારે માટે ધગી આવરી
છે-આકરી છે પરંતુ હું તો એટલું જ સમજુ છું
કે કુશળતાથી આ જૂંમકા ભજવતી એ મરી ફરજ છે.

હવે ભોજન લઈ લે હસતી હસતી તેમની પાસે
જઈ રહી છું.

x x x

આહા ! હો મીરે પગલે મારા ખડખડા અવાજ
રહી છે. ભાણે જમીન પર પગ જ મૂકતી નથી. હું
તો પ્રત્યેક ક્ષણે નજીક આવી રહેલ તેના અહેસાસે
જ એકોટસે ભેદ રહી છું. હાથ ફર કાળ તે
આના પર પણ દરા ન કરી ! આના અહેસાસ પર ફેટી
કરમીઆ પડી ગઈ છે. હા, આ પહેલા ફેટી
બધી એ સુંદર હતી !

આ જ દમગી પણ ફેટલી ત્રિચિત છે. કોને માટે
અધું જીવન જીવવું ? અતિ મરવા મટે જ ને ?
પણ આ મૃત્યુ શું છે ? એક વસ્તુ ઉતારી મીથું
પહેરવું. એટલું જ ને ?

આ બાઈ મારું ફેટલું જ્વાન રાખે છે ! મારી
આની અસહાય હાલતમાં પણ સતી-સાગીની જેમ
રાત-દિવસ ખડે પગે મારી સેવા ચકરી કરે છે. પડવાનો
મને તેનો આવો પ્રેમભર્યો બળદાર શકારપદ કૃત્રિમ
લગતો હતો. પણ કષ્ટક વિચારમન ને અતે મને

સમજાયું છે કે સાચો પ્રેમ જ વરસાવે છે. મને
ખબર છે કે એને કેટલીક વારુ મમતી નથી, પણ
મારે ખાતર બધું ચુપચાપ ચલાવે રાખે છે.

મને એની માનસિક વ્યથા પણ મમનમાં છે. ભે
કે દુઃખેસ તે પોતાના આંતરિક લાગે ને સંવેદના-
પૂર્વક દલાવતી રહી છે, છતાં આવી અસહાય
હાલતમાં હોવા છતાં મારી આપોએ તેના એ લાગે
પકડી પાડ્યા છે.

દરેક માણસ ભણે છે-સમજે છે કે મૃત્યુ નિશ્ચિત
છે તેણે એ મેલથી બચવા કૃષિ મારે જ છે પરંતુ
હું તો બને તેટલો જલકી મરવાનો નિર્જીવ કરી
ચૂક્યો છું. બને તેટલો જલગીથી હું મારા જીવનનો
અને તેની આંતરિક વ્યથાનો અંત લાવવા માગું છું.
મારા આ નિર્જીવનો હેતુ તેને સુખી કરવાનો જ
છે. એ તો મારી સેવા ચાકરી કરવામાં એટલી
બધી રત રહે છે કે તેને પોતાની જાનનું વધુ જ્વાન
રહેતું નથી કે આ સ્થિતિ બદલવા જ માગું છું.

આ નિર્જીવથી હું એક અન્ય શકિતનો
અનુભવ કરું છું. હવે હું નિર્જીવપણે મરીશ. હું
ભણું છું કે મારે લીને ને અદરને અંદર બગી રહી
છે-આ મીથુંગતીની જેમ ધીમે ધીમે બગી વાતાવરણ
ને પ્રકાશિત કરી રહી છે મારા કિલમાં તેને માટે
શદાંત, પ્રેમ છે. મારા લીધેતેને કુંપન થાય એ મારે નથી-
ભેદનું અને તેથી જ હું માનું જીવનનો અંત
લાવવા છાપું છું. મારા આ અંદર નિર્જીવ છે.

ધીમે પગલે એ મારી તરફ આવી રહી છે તેના
મલકાટનો જ્વાન મારે મવાકાટથી જ આપશે
ભેદનું. આટલું સુખ તો હું જરૂર તેને આપી
શકું તેમ છું.

પરંતુ એક મુખ્ય વાત તો કહેવાની ગઈ જ
ગઈ. મને રોગથી છુટકારો મને એટલા માટે આ
મને નિવશિત રીતે દવા ચિરસાવે છે. પણ હું તો
એની આપખા ધૂન નાખી એ દવા આ ફૂંવડે કા
કુંડામાં જ નાખી દે છે. રોજ આમ કરવાથી
એ છેડના ફૂંવડો અર્ધા કરમાઈ ગયા છે. પણ હું
નિરુપાય છું

અમૃતમ્

તળેટીમાં ઊભા રહી ઉતુ'ગ શિખરે તરફ માત્ર દટ્ટિપાતથી
કે માર્ગની ચર્ચાથી તમારું ઈય સિદ્ધ થશે નહિ. આરોપણ
અવિલંબે શરૂ કરી રેલું આવશ્યક છે. ધૈર્ય અને શ્રદ્ધાતું
પાલેલ સાથે લઇ આગળ જ વધો. ક્યારેક તલન એકાદી
કશે; સાથમાં અન્ય ચાલી પણ નહિ હોય; પરંતુ એ
અવસ્થામાં યે તમારો સુહૃદ, સહાયક અને એકમાત્ર
માર્ગદર્શક મળુ તમારાથી અલગ નહિ પડે. તમારા
ધાકમાં એ વિસામે જરૂર બનશે અને ધીર નિરાશામાં
— આશાને મરીપત કરશે.

તમારી સાધનમવૃત્તિ આજુ જ રાખશો. ક્યારેક ઘેજ
નિરાશા પણ ઘેરી લેશે અને સર્વ નિષિદ્ધ અધકાર પણ
ઘવાયેલો જણાશે; પરંતુ એ સમય પણ દકશે નહિ. ફરી
આશા અને ઉત્સાહનો વેગ આવશે. ફરી પરમને પ્રાપ્ત
કરવાની ઉત્કંઠા તીવ્ર બનશે. કારણ કે, તમારો અંતર્યામી
તમને પરમ ઈયે પહોંચાડવા વિના જંપશે નહિ. સંનિષ્ઠા
અને સત્સંકલ્પ તમારા અંતરમાં શરૂઆતમાં એક નાતું
નક્કરતેજ ઊભું કરશે, એને સહારે તમારે કર્યાણુચાત્રા આજુ
રાખવી. તમારી સતત ભગૃતિ અને ભગવતી માતાની કૃપા
સમય જતાં એ નાના મહાશને, રત્નચુતિમાન મહાભયો-
તિમાં ફેરવી નાખશે.

નાથાલાલ બેશી

[‘અમૃતમ્’માંથી સાકાર]

મંત્રનું બંધન

સ્વીડનનાથ દાગોર

વીણાનો ડોઈ તાર પિત્તળનો હોય છે તો ડોઈ તાર સ્ટીલનો હોય છે. ડોઈ જ્યોત્સના હોય છે તો ડોઈ પાતળો. ડોઈ તાર મધ્યમ સ્વર કાઢે છે તો ડોઈ તાર પંચમ સ્વર કાઢે છે. તારને બાંધ્યા વિના ચાલતું નથી, કેમ કે એમાંથી ડોઈ વિદ્યુત્ત્વ સ્વર કાઢવાનો હોય છે.

આ જગતમાં આપણે ઇશ્વરની સાથે ડોઈ વિશેષ સંબંધ બાધવાનો છે-ડોઈ વિશેષ સ્વર પેદા કરવાનો છે.

અરાચર વિશ્વના એ વિરાટ વિશ્વ સંગીતમાં સૂર, અક્ષર તારા, ઔષધિ, વનસ્પતિ આદિ દરેક પોતાના વિશિષ્ટ સ્વર કાઢે છે. તો શું માનવે પણ એ સતાતન સંગીતમાં પોતાનો સાથ પૂરાવી પોતાનો સ્વર ન કાઢવે કે નેહાયે?

પરંતુ આપણે આપણા જીવનને વીણાના તાર પેટો બાધ્ય નથી હજી સુધી એમાંથી ડોઈ ગાનનો આર્તિલાવ થતો નથી. આપણે જીવન સુખ સ્વસ્થી વ્યુક્ત પડી અનેક પ્રકારની શૂંઘ્રતામાં પડી ગયું છે. હવે ડોઈપણ રીતે એમાંના એક નિત્યચરને છૂત પાડાવો જ પડશે.

તો પછી તારને શી રીતે બાધવો? ઇશ્વરની વીણામાં તાર બાધવાની આવી તો અનેક છે. એમાંથી કઈ એકને પસંદ કરીશું?

મંત્ર એ પ્રકારનું ચારી જેવું બંધન છે મંત્રના આધાર પર મનવિવિધને મન સાથે જોડી શકીએ છીએ, એ જ રીત વીણાની આવીમાં હોય છે એ જ રીતે જોડના પ્રમાણમાં તાર બાધના એ હટકતો નથી.

વિચાર પ્રસંગે સ્ત્રી પુરુષનાં હેઠાછેડી બધામ છે તે વખતે મંત્ર બોલવામાં આવે છે. એ મંત્ર મનમાં ગાંઠ બાધે છે

ઇશ્વર સાથે સંબંધ બાધવાના પ્રયોજનમાં મંત્ર સહાયક થાય છે. એ મંત્રના આધારે ઇશ્વર સાથે વિશેષ પ્રકારનો સંબંધ નિશ્ચિત કરી શકીએ એવો જ એક મંત્ર છે : 'પિતા નોડસિ, પિતા

નો યોધિ! નમસ્તે અસ્તુ! મા મા હિંગી (વનુવેંદ)

જીવનને એ સ્વર સાથે બાંધી દેવાથી આપણા દરેક વિચારમાં, બધાં કામોમાં, એક વિશેષ શક્તિગી ગાંઠ લાગે છે. હું એનો પુત્ર છું એ મંત્ર મૂર્તિમંત થઈને આપણા સમસ્ત જીવન વ્યવહારમાં 'હું એનો પુત્ર છું' એ જ વાત પ્રગટ કરશે.

આજકાલ તો આપણે આપણી બધી ક્રિયામાં, કાર્યોમાં એવું કંઈ જ પ્રગટ કરતા નથી. ખાતરીવા ને કામ આરામમાં બધા સમય ચાંદો જાય છે. પરંતુ અનતકાળમાં અનંત જગત આપણા પિતા છે એવું એકે લક્ષણ જણાતું નથી. હજી સુધી અનંત સાથે આપણી માંડ બધાં નથી.

આશો આજે આપણે એ મંત્ર સાથે આપણા જીવનનો તાર બાધીએ. ખાતા-પીતા, હિંતા-એસતા, જાગતા-હિંતા વારંવાર એ જ એક મંત્ર આપણા મનમાં ચુંગતો હોય : 'પિતા નોડસિ!' જગતનો દરેક માણસ એ સત્ય સમજી જાય કે આપણા પિતા છે.

ધસા મરીહ એ જ સ્વરમાં પોકારીને બોલવા હતા. એમના જીવનનો તાર એ પિતા સાથે એવો મજબૂત બધાયો હતો કે મરણ સુધી અનેક વાતાતાઓ અને દુઃસહ આઘાતો ધસાને બેશુદ્ધ કરી શક્યા નહી. એ તો હર અવસ્થામાં બોલતા રહ્યા. 'પિતા નોડસિ'

'હે પિતા! હું તમારો પુત્ર છું' એ સ્વરને સાચી રીતે જન્મારવે એ કંઈ બહુ મોટી વાત નથી. કેમ કે, પુત્રમાં પિતાનો પ્રકાશ હોય જ છે. 'આત્મા વે બધતે પુત્ર' : સંતાનમાં પિતા સ્વયં જન્મ લે છે. અમર તમારી અપાપવિદ્, આનંદમય, પરિપૂર્ણતાને વ્યક્ત ન કરી શકાય તો 'પિતા નોડસિ' એ સ્વરનો કાર કેની રીતે થશે?

હવે તો ચારી પ્રત્યેક દિવસ આ જ પ્રાર્થના હશે : 'પિતા નો યોધિ નમસ્તે અસ્તુ!'

સત્યશોધક ટાલ્સ્ટોય

સુ. ૬૨

એક બાઉવ કવિએ ગાયું છે :

‘મનેર માનુષ મનેર મધ્યે કરા અન્વેષણ’

(મનના માનવીને - એટલે અતર્થાગીને - તુ તારી ભીતરમા જ શોધ) એમ ટોલ્સ્ટોયનું જીવન ભર્યું છે તો પરમ તત્ત્વનું - સત્યનું - શોધન એ જ એમની એક અવિરત ઝંખના છે એમ દૃષ્ટિએ પડે છે ‘તોગી ભીતર અતવ સાગર’ તારામા જ એ અતવ સાગર સમાયેલો છે, એ વાતની પ્રતીત ટોલ્સ્ટોયને થઈ હતી એમને એમના પુસ્તક Kingdom of Heaven is within you (ઇશ્વરનું રાજ્ય તમારા હૃદયમા છે) - મા એ દર્શન વહેતું મૂક્યું છે એમના આ પુસ્તકની અસર બાપુજી પર બહુ જ પડી હતી અને બાપુજી એ મિત્રે લખતા કહે છે

‘મારા વિચારો કેટલીય બાગતમા શકા શીવ હતા, કેટલીયે વખત મને નારિતકતાના વિચારો આવી જતા વિવાદાત્મક ગયો ત્યારે તો હું હિંસક હતો, હિંસા પર મને શ્રદ્ધા હતી, અને અહિંસા વિશે અશ્રદ્ધા હતી આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી મારી એ અશ્રદ્ધા આવી ગઈ’

ટોલ્સ્ટોય તો હતા નિર્દય આત્મપરીક્ષક પોતાના જ જીવનને તેઓ નિહાળતાથી અવ લોખતા અને એ રીતે તેઓ દિવને (વસે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા ગયા

પોતાના જીવન ઉપર પ્રયોગ કરવાની યેવ એમને નાનપણથી હતી હું જ સહન કરવાની ટેવ પાડવા માટે તે એક ગોટી ભારે ડાંગ લઇને ખૂબ ભેરવી પકાડતા ટેથી હાથમા અનુગ્રાહ થતો, તો પણ એમ કયાં કરતા વળી કેટલીક વાર ધનામાના ક્રોધાદ જોર ધીમા પીળી જઈ આખમા આસુ આવે ત્યાં સુધી

ચાબૂકના ફેટકા પોતાના શરીર ઉપર મારતા.

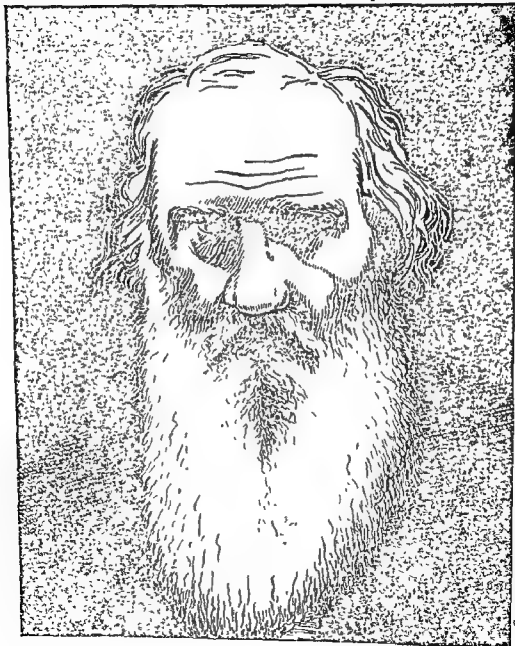
ટોલ્સ્ટોયની પાસે ગી વસ્તુની મહા હતી ? - આદ્યપૂર્ણ શરીર, અદબક સ પત્તિ, સુશીલ પત્ની, સતતિ અને સન્માન આપે એવા સ્વજનો ને મિત્રો મધ્યે બાપેની ખ્યાતિ - પણ એમના સત્યશોધક આત્માને ચેન પડતું ન હતું એમણે આત્મનિરીક્ષણ કરીને જોયું કે, એમનું જીવન તો ભાવનાશૂન્ય અને દુનિયાને ભારરૂપ હતું ! એમણે દારૂજી યાતના અનુભવી અને એમાથી એમણે સત્ય લાધ્યું

એ વિશે બાપુજી કહે છે ‘દુનિયાના અનેક પ્રકારના રંગો જોયા છતાં, અનેક પ્રકારના સ્વદ ચાખ્યા છતાં જનારે એમને લાગ્યું કે એમા કાંઈ જ ન ? ત્યારે તેમણે પૂઠ ફેરવી અને ઉવળ સુગી પોતાના વિચારોમા કાયમ રહ્યા તેથી / એક ઠેકાણે મે લખી મોકલ્યું છે કે, ટોલ્સ્ટોય આ યુગની સત્યની યતિ હતા એમણે સત્યને જેવું માન્યું તેવી રીતે ચાલવાનો ઉગ્ર પ્રયાસ કર્યો, સત્યને છુપાવવાનો કે મોળું કરવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો લોકોને હું જ થયે કે સારું લાગશે, ચોટા ચહેવાહને ઠીક લાગશે કે નહિ, એને વિચાર કર્યા વિના તેમને જે પ્રકારે જે વસ્તુ ભાગી તે જ પ્રકારે તેમણે કહી’

એમના લગ્ન વેળાને પ્રસંગ પણ આપ અને આ વાતની ઝાખી કરાવે છે એમની આવી સત્યપ્રિયતા અજોડ છે મોક્ષયા નામની એક કન્યા સાથે ટોલ્સ્ટોયના લગ્ન વધવાનું હતું પણ ટોલ્સ્ટોય લગ્ન પડેલા પોતાની નિત્ય નોંધ તોક્ષયાને વાચના આપી આ નોંધમા ટોલ્સ્ટોયે પોતાના જીવનની સારી તેમ જ ખોટી બધી વાત લખી હતી પોતાના જીવ

નની અનિષ્ટમાં અનિષ્ટ પાતને એમણે વિસ્તૃ-
તતાથી વર્ણવી હતી. આમ તો ટોસ્ટોય
બાદ જગતમાં ખૂબ ખ્યાતિ પામ્યા હતા.
પણ જેની સાથે પોતાનો જીવનભરનો સંબંધ

થવાનો છે. તેનાથી પોતાનું આંતરિક જીવન શા
માટે છાનું રાખવું જોઈએ ? સોફ્યાએ આખી
નોંધ વાંચી અને ખૂબ રડી. આવા સત્યનિષ્ઠ
પતિનો સંબંધ એને મન મહત્ ભાગ્ય જ હતું.

ટોલ્સ્ટોયની સાદાય અદ્ભુત હતી. એક વખતે સ્ટેશન પર ટોલ્સ્ટોય સાદા પહેરવેશમાં બિસા હતા. તેટલામાં એક ઉમરાવ કુટુંબની બાઇએ એમને બોલાવીને કહ્યું: “આ ચીઠ્ઠી મારા પતિને બાબુની વીંશીમાં આપી આવ અને આ બે આના તું લેજે.”

ટોલ્સ્ટોય તો ચીઠ્ઠી આપી પાછા સ્ટેશન આવ્યા.

સ્ટેશન પર એવામાં એક માણસે આવી ટોલ્સ્ટોય સાથે ખૂબ નમ્રતાથી વાનો કરવા માંડી. આ વાત પેલી બાઇએ સાંભળી. તેણે પૂછપરછ કરી તો પેણે એટલ નેવો દેખાતો માણસ તો કાઉન્ટ લીઓ ટોલ્સ્ટોય પોતે જ હતા! એ બાઇ તો શરમાઈ ગઈ અને તેણે ટોલ્સ્ટોયની માફી માગી અને બે આના પાછા માગ્યા. ટોલ્સ્ટોયે તો હસતાં હસતાં કહ્યું, “વાહ, બાઈસાહેબ, એ તો મારી મજૂરીના પંસા છે, તે હું કદી પાછા નહિ આપું.”

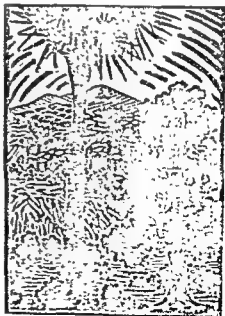
વળી ટોલ્સ્ટોય અહિંસાના પલ્લ ઉપાસક હતા. એમણે ખ્રિસ્તી ધર્મનું ઊંડું અન્વેષણ કર્યું. અને Resist not him that is evil (દુર્જનનો પલ્લ પ્રતિકાર ન કર) એ બાઈબલના સાદા વાક્યમાં એમને ધર્મની ચાવી જડી. ટોલ્સ્ટોય કહે છે: “આગ જેમ આગ બુઝાવી શકતી નથી તેમ ખૂરાઈ ખૂરાઈને બુઝાવી શકતી નથી. ખૂરાઈને તો ખૂરાઈને ભેટતી છતાં ખૂરાઈથી અત્રિપ્ત રહેતી એવી ભૂતાર્થ જ છતી શકે છે....બધું બઝે ગમે તેમ હોય, છતાં ખૂરાઈનો વિનાશ તો તમે હિંસા કે બળાટકારથી નહિ, પણ કેવળ ભૂતાર્થથી જ કરી શકશો.”

બાપુજી ટોલ્સ્ટોય વિષે લખતાં કહે છે: “ટોલ્સ્ટોય એ પોતાના યુગને માટે અહિંસાના એક ભારે પ્રવચક હતા. અહિંસાને વિષે જેટલું સાહિત્ય પત્રિકાઓમાં સારું ટોલ્સ્ટોયે લખ્યું તેટલું સોંસરડું ચાલી નાંચ્યું એવું, બીજા કોઈએ લખેલું મારી જનમાં નથી. એથી આગળ

જમને કહું તો, અહિંસાનું સૂક્ષ્મ દર્શન ટોલ્સ્ટોયે જેટલું કર્યું અને એના પાલનનો જેટલો પ્રયત્ન ટોલ્સ્ટોયે કર્યો, એટલો અમલ કે એટલો પ્રયત્ન કરનાર અત્યારે હિંદુસ્તાનમાં કોઈ છે એવો મને ખ્યાલ નથી; એવા કોઈ મનુષ્યને હું જાણતો નથી.”

ટોલ્સ્ટોયના જીવનની બીજી અદ્ભુત વાત તે ‘પ્રિંક લેબર’ની છે. બાપુજી એ સમજાવતાં કહે છે: “જગતમાં જે સરખાપણું જણાય છે, દોહલ અને કંગાલિયત દેખાય છે, તેનું કારણ એ છે કે, આપણે જીવનનો કાયદો જૂઠી ગયા છીએ. એ કાયદો તે ‘પ્રિંક લેબર’.... ગીતાએ કહ્યું છે કે યજ્ઞ કયો વિના ને ખાય છે તે ચાર છે, પાપી છે. તે જ વસ્તુ ટોલ્સ્ટોયે કહી બતાવી છે.”

ટોલ્સ્ટોય તો એમ કહે છે: “માણસે સંપૂર્ણ સત્ય સ્વીકારવું જોઈએ. અને પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ. તો જ એને સમગ્રશે કે જિંદગીમાં હક, અધિકાર, વિશેષ લાભ એવી કોઈ વસ્તુ જ નથી. જીવન તો અમાપ, અનંત

ક્રમ અને ક્રમથી ભરેલું છે...મારી પહેલી અને નિર્વિવાદ ક્રમ તો એ છે કે, મારે પોતે જ મહેનત કરીને મારી જાતને પોષવી, મારી જાતને ટાંકવી અને મારાં બીજાં કામ કરવાં. મારે બીજાંની સેવા પણ જાતમહેનત કરીને જ કરવી."

ટોલ્સ્ટોયે આ રીતે અંત સુધી જીવનમાં પરિવર્તન લાવવા અનિરુદ્ધ પ્રયત્નો કર્યા છે. તેમની આત્મપરીક્ષા ખૂબ જ કઠોર હતી. તેમણે પોતાના વિશે જ પ્રશ્નો ઘડેલા હતા, એ ખરેખર મનનીય છે :

(૧) હું શા માટે જીવું છું ?

(૨) મારા તેમ જ સૌના અસ્તિત્વનું કારણ (Cause) શું છે ?

(૩) મારા તેમ જ અન્યના અસ્તિત્વનું પ્રયોજન (Purpose) શું છે ?

(૪) મારા અંતરમાં સાડું તેમ જ નરસું એવા એ ભાગ છે એ શું દર્શાવે છે, ?

(૫) હું કેવી રીતે મારું જીવન જીવું ?

(૬) મૃત્યુ શું છે - હું એથી મારી જાતને શી રીતે બચાવું ?

અને એના અંતિમ કાળમાં પણ એમની એ ઉમતા ઓછી ન જ થઈ. છેલ્લે છેલ્લે એમને પ્રશ્ન ઊઠે છે :

ટોલ્સ્ટોય, તું તારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે તારું જીવન જીવે છે ?

અને અંદરથી ફર જવાળ મળે છે :

"ના. હું ચરમથી લાજ મરું છું. હું પાપી છું, અને તિરસ્કાર પાત્ર છું."

અને....૮૩ વર્ષના વયોવૃદ્ધ ટોલ્સ્ટોય એક રાતે ઘર છોડીને બહાર આજ્ઞા ગયા અને એક નાનકડા સ્ટેશન પર અવસાન પામ્યા !

આના પ્રગળ સત્યસોધક; પોતાના યુગને માટે અહિંસાના એક ભારે પ્રવર્તક, અને ઉત્તમ સાહિત્ય સર્જક મહાત્મા ટોલ્સ્ટોયનું વૈવિધ્યપૂર્ણ જીવન નિહાળીને આપણને થઈ આવે છે કે, ખરેખર "પુણ્યાત્માના ઊંડાણો તો આજે જેવા અમાધ છે."

* ગુરુદેવની વાતો

એક દિવસ ગુરુદેવ ટાગોર સાતિથી ખુરશી પર બેસી કાચના પ્યાલામાં લીલા રંગનું પીણું પી રહ્યા હતા ત્યારે કાંઈ મહેમાન તેમને મળવા આવ્યા. ગુરુદેવે નોકરને મહેમાન માટે 'હું પીણું લાવવા કહ્યું નોકર પીણું આપી ગયા. પરંતુ મહેમાનને કાંઈક બેઠકાવ જેવું લાગ્યું. કારણ કે ગુરુદેવ જે પીણું પી રહ્યા હતા તેનો રંગ લીલો હતો; જ્યારે મહેમાન માટે જે પીણું આવ્યું તેનો રંગ જુદા પ્રકારનો હતો. ઓપચારિક વાત ચાલતી હતી. પણ મહેમાનની નજર ગુરુદેવના પ્યાલા પર ચોંટી હતી. ગુરુદેવ તેમનો મનોભાવ સમજી ગયા. તેમણે નોકરને બીજું પોતાના જેવું પીણું લાવવા કહ્યું. થોડીવાર પીણું આવ્યું. ગુરુદેવ પી રહ્યા હતા તેજા લીલા રંગનું ! એક ઘૂંટડો ભરતાં જ મહેમાનનું મોઢું કડ્ડુ ઝેર થઈ ગયું ! કારણ કે એ હતો લીમડાના પનનો રસ ! ગુરુદેવને હંમેશાં તે પીવાની રીત હતી. મહેમાનને પણ એ કડ્ડો રસ પીવો જ પડ્યો !

[બિરીરા ત્રિવેદી]

બાપુનો વારસો

બી. રાજેન્દ્રસિંહ

બાપુના પુણ્ય સ્મરણમાં આજે આપણે આ દિવસ ઉજવી રહ્યા છીએ બાપુને માટે એ દિવસ ઉત્સવનો હતો, કારણ કે કળીરની જેમ તેઓ પણ માનતા હતા :

‘જિસ મગને સે જગ હો મંડે મન આનંદ ।
કૃષ્ણ મરિહો કૃષ્ણ પાઈહો પૂરન પરમાનંદ ॥’

આપણે જન્મને તહેવાર માનીએ છીએ બાપુ મરણને તહેવાર માનતા; કારણ કે આ દિવસે એમણે જીવનની પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી હતી આપણે મરણથી ડરીએ છીએ, તે મરણને પસંદ કરતા. જીવનને તે એક અનામત સંપત્તિ માનતા હતા અને તેથી પ્રભુ પ્રિત્યથા તેને ઉપયોગ કરી તેને પોતાના ખરા માલિકને - ઈશ્વરને ગોપતા વિપાદને બદલે એમણે હૃદય જ અનુભવ્યો.

‘તેજી તુઝે સૌ પતે કયા લાગેગા મોહિ ।’

આપણે જીવનને આપણી પોતાની સંપત્તિ માનીએ છીએ, તેથી જ તેના રક્ષણની ચિંતા કરીએ છીએ બીજાની મિલકતનું રક્ષણ કરવું એ પણ ઉચિત છે, પણ યોગ્ય સમયે તે તેને તરત જ પાછી આપી દે એ તો પણ આપણે તેના મોહ કરીએ છીએ ગાંધીજી શરીરનો દુશ્વરના કાર્યમાં ઉપયોગ કરતા હતા, આપણે તેના ઉપયોગ કરીએ છીએ તેની આપણને તેના ઉપર આસક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજાની વસ્તુ પોતાનો સમજવાનો મોહ ઉદ્ભવે છે.

ઉપલોગથી આપણે એ મિલકતને કલકિત કરીએ છીએ કમીર આ સમારને નૈહર અને ઈશ્વરના ઘરને પિયર માનતા અને આ દેહનો ઉપયોગ કરી તેને કલકિત કરનારાઓને તેમણે કહ્યું છે.

‘નૈહર મે દાગ લગાય આઝ ચુનરી ।’

એથી લીટું શરીરનો ઈશ્વરના કાર્યમાં

ઉપયોગ કરનાર જેઓ તેને શુદ્ધ, નિષ્કલંક રાખીને જેવું ને તેવું પાછું સોંપી દે છે તેમને માટે કળીરે કહ્યું છે -

‘યદુ ચાદુ ગુર નર મુનિ ઝોટી,
ઝોટિ કે મેલી કીન્દી ચદરિયા ।
દાસ કળીર જતન સે ઝોટી,
બેયો કી તો ધર દિલી ચદરિયા ॥

તેથી આજે આપણી એ જ પ્રાર્થના હોવી જોઈએ કે આપણે આ શરીર અથવા તો પોતાની મૂલીને પરાથી સમજી જતનથી તેને ઉપયોગ કરીએ અને બ્યારે તે પાછી માએ ત્યારે બિવકુલ આનાકાની કયા મિલકત જવી ને તેવી પરત કરીએ બાપુની માફક જીવનનો સદુપયોગ કરનારાઓ માટે તુલસીદાસે કહ્યું હતું :

‘જિયન મગન દસ દગરથ પાયા
અણ બનેક રિમલ જમ છાયા ॥

બાપુ તો ચાલ્યા ગયા પણ વારસામાં શું મુકતા ગયા ? એ જ પ્રશ્ન આપણે વિચારવાનો છે તે આપણને અનાસક્ત જીવન ગાળવાનો ઉપદેશ આપી ગયા આપણે જીવનને સલામીશું તો જ મરણને સલામી શકીશું આપણને તો જીવનને બદલે મરણને સંભાળવાની ચિંતા થાય છે આપણા શરીરની દુહાશા ન થાય એ જ ચિંતા આપણને રહે છે, જીવનની દુહાશા ભયે ને થાય પરંતુ જો આપણે જીવન સારી રીતે જીવીએ તો મરણ આપોઆપ મુધરી જશે અતઃકાળ શુભ જ આવશે જીવનભર સમસ્ત સ્મરણ ન કરનારને માટે જ આ કહ્યું છે.

‘અન્ત રામ મ્હી આરત નાહી ,’

બાપુએ આજીવન સમનામની સાધના કરી, તેથી અતઃકાળે પણ તેમના મુખમાંથી ‘હિ રામ’ એ જ શબ્દો નીકળી પડ્યા કદાચ જીવનભર જીવનના ભરતા રહેવાથી તે અતે પાકીને આપોઆપ પડી જશે જો આપણે શરીરને વળગી ન રહીએ તો આપણને દેહોત્સર્ગની ખબર પણ નહીં પડે એવી રીતે.

‘મુમન માલ જિમિ કણુ તે’ ગિરતન જાને નાગ ।’

જો આપણે પોતાને હું મેશા તેવાર રાખીશું તો સાપની કાચળીની માફક આપણું શરીર અલગ પડી જશે. બાપુના જીવન અને મરણ-માંથી આપણે આ શીખવાનું છે

ગાંધીજી પોતાના વિચારોની સાથે પોતાનું કાર્ય પણ વારસામાં આપી ગયા છે. સ્વરાજ મળવાથી યા તો લોકતંત્ર સ્થાપિત થવાથી તેમનું કાર્ય પૂર્ણ નથી થયું. પરંતુ તેનો પ્રારંભ થયો છે હવે આપણને તેમનું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનો અવસર સાપડ્યો છે ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ માત્ર રાજનૈતિક ન હતો તે તો તેમના પૂર્ણ સ્વરાજ કે રામરાજ્યનું એક અગ્ર માત્ર હતું તેમનું મૂળ લક્ષ્ય તો આધ્યાત્મિક, સામાજિક અને આર્થિક સ્વરાજ પ્રસ્થાપિત કરવાનું હતું હતું તો એક જ અંગની પૂર્તિ થઈ છે ત્રણ અંગો હજી બાકી છે

પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સમતા, સ્વતંત્રતા અને બાતુભાવ સ્થાપવાનો એમનો આશય હતો જીવમાત્ર સાથે આત્મેશ્વરતા એકરૂપતા અનુભવવી, સેવા દ્વારા તેમના હૃદય સુધી પહોંચવું એ એમનું આધ્યાત્મિક સ્વરાજ હતું એક પણ જીવ દીન-દુઃખી રહેશે ત્યાં સુધી આ કામ અપૂર્ણ જ રહેશે

સામાજિક ક્ષેત્રમાં હજી સુધી વિષમતા પ્રવર્તે છે રામરાજ્ય ત્યારે સ્થાયી જ્યારે આ વિષમતા દૂર થશે કાયદાથી અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવાથી એ સમસ્યા ઉકેલાવની નથી. જ્યારે આપણા દુઃખમાંથી કેવળ અસ્પૃશ્યતા નહીં, અસમાનતા દૂર થશે ત્યારે જ બાપુનું આ મત પૂરું થશે, તે સિવાય નહિ.

વેર ન કરું કાણું સન કોઈ ।

રામ પ્રતાપ વિષમતા એ છે ॥

આ વિષમતા સામાજિક ક્ષેત્રમાં જ નહીં, આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ દૂર થવી જોઈએ શારીરિક વિષમતાની જેમ આર્થિક વિષમતા પણ પેન્ટક હોય છે. કોઈને મજબૂત તો કોઈને

કમજોર શરીર હોય છે પણ તેને ઉન્નત અને સ્વસ્થ બનાવવાનો પૂરેપૂરો અવસર તો તેને રહે છે તેવી જ રીતે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ ધનું જોઈએ તે માર્ગમાં જેટલી સુરક્ષા હોય તે બધી દૂર થવી જોઈએ.

વિષમતા વધવાનું સૌથી ઘાતક તત્ત્વ તો એ છે કે લોકો પરિશ્રમ વિના સંપત્તિ મેળવવા અને તેને કાર્યમ કરવા છાંટે છે, એથી ઊંડડું ગાંધીજીનો સિદ્ધાંત એ છે કે શ્રમ દ્વારા રોટલો મેળવવો જોઈએ આ સિદ્ધાંતનું પાલન નહીં કરવાથી પરિશ્રમ કરનારાઓને પૂરતી મજૂરી મળતી નથી અને જેને પરિશ્રમને વેચાનો લેવાની શક્તિ છે તે જ તેને અધિકૃત કરી લે છે તેથી જ શ્રમ પ્રમાણે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થવા લાગે તો અડધી વિષમતા મટી જાય.

આપણા દેશમાં બીજી વિષમતા શહેરો અને ગામડાં વચ્ચેની છે. ગામડાં ઉત્પાદન કરે છે અને શહેરો તેનો ઉપયોગ કરે છે. શહેરો પાસે ખરીદ કરવાની શક્તિ છે એટલે ગામડાંનું દૂધ ફળ અને શાકભાજી પરદેશ આવી જાય છે. તેથી એવો નિયમ હોવો જોઈએ કે જ્યાં સુધી ગામડાંની જરૂરિયાતો પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી માલ શહેરોમાં ન જઈ શકે.

પણ એટલેથી જ સમસ્યા ઉકેલાઈ જતી નથી. ગામ પોતાનો માલ શહેરમાં શા માટે મોકલે છે? આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરીશું તો જણાશે કે આપણે કંઈક ખરીદવું પડે છે તેથી જ આપણને વેચવાની ફરજ પડે છે. કાપડ ખરીદવા માટે આપણે અનાજ વેચવું પડે છે. તેથી જ કાપડ વેચનારાઓના લઈશું તો અનાજ વેચવાનું આપણે બંધ થઈ જશે આ રીતે જ આપણે સ્વાવલંબી થઈ શકીએ તેમ છીએ.

ગામડાં માટે બાપુનો મુખ્ય સિદ્ધાંત એ છે કે પ્રત્યેક ગામડું સ્વાવલંબી બને, પોતાની જરૂરિયાતનો ચીજ પોતે જ ઉત્પન્ન કરે. કોઈ પણ ચીજ માટે તેને બીજાનું મોં જોવું ન પડે. તે માટે આપણે આપણા ઉત્પાદન પર નિયંત્રણ કરવું આવશ્યક છે જરૂરિયાતો પ્રમાણે જ ઉત્પાદન કરીએ, મન ફાવે તેમ નહિ ગામડા માટે જેટલા અનાજ, કાપડ ગોળ અને તેલની જરૂર હોય તે બધું આપણે ગામડાંમાં જ ઉત્પન્ન કરીએ.

પ્રત્યેક ગામ હરેક ચીજ ઉત્પન્ન ન કરી શકે એ મુશ્કેલી એમાં છે, પણ તેને માટે આજીવન બાપુના ગામમાંથી તે ચીજ બહારમાં મેળવી લઈ લે એ ઉપાય છે. આમ કરવાથી સ્વદેશી ધર્મના બીજો મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંત ઉદય થાય છે કે જ્યાં સુધી આપણે પાઠોથી આપણી જરૂરિયાતો પૂરી કરી શકે ત્યાં સુધી આપણે બહારથી ચીજો જાગવવી જોઈએ નહીં આ પ્રકારની વહેંચણી કરીને કોઈ ગામ ઘડે, કોઈ

ચોખા, કોઈ ફળ, કોઈ શાકભાજી, કોઈ ગોળ, કોઈ તેલ, કપડું વગેરે પેદા કરીને અદર અદર લેવડદેવડ કરે.

સ્વાવલંબન અને સ્વદેશીના આ સિદ્ધાંતથી આપણા ગામ ફરીથી મુખી અને સમૃદ્ધ બની શકે તેમાં જરાયે શંકા નથી સરકાર આપણા રક્ષણ શિક્ષણ અને સરકારની જવાબદારી લઈ શકે પણ સ્વાવલંબન તો આપણે જાતે જ કરવું પડશે તે માટે સરકાર વતી, પૈસા વગેરેની સહાયતા અવર નહીં શકે છે, પણ તેનો ઉપયોગ તો આપણે જ કરવો પડશે સ્વરાજ આપણને મળી ગયું પણ સમરાજ તો ત્યારે જ સ્થપાયે જ્યારે આપણામાંથી વિષમતા દૂર થશે; વિષમતા ત્યારે જ દૂર થશે જ્યારે આપણે સ્વાવલંબી થઈશું, અને સ્વાવલંબી ત્યારે જ થઈશું જ્યારે આપણે કામ આપણે જાતે જ કરીશું અર્થાત્ શ્રમશીલ બનીશું. આ રીતે બધું સ્વસ્થ બાપુના મન 'શરીરશ્રમ'માં સમાઈ જાય છે.

જ્યાર આપણે સ્વધર્મ યા તો સ્વકર્મના મહત્વને જૂની ગયા ત્યારથી આપણે શ્રમ તરફ ઉપેક્ષાવૃત્તિ બતાવી છે અને પરાવલંબી બની ગયા છીએ. ગીતામાં કહ્યું છે કે આપણે સ્વકર્મથી જ ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ આપણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા આગીએ છીએ પણ સ્વકર્મ કરવા તૈયાર નથી કંઈ પણ કાર્ય સિવાય તેને મેળવવા ઈચ્છીએ છીએ. કંઈપણ કાર્ય વિના મેળવવાની ઈચ્છા રાખવાથી શોષણની શરૂઆત થાય છે અને પરિણામે વિષમતા જન્મે છે.

તેથી જ આપણે બાપુનો સ્મૃતિને શાશ્વત કરવા ઇચ્છતા હોઈએ તો એમણે જે વસ્તુઓ વારસામાં આપી છે તેમાં વધારો કરવો પડશે.

નટરાજ

ધ્રુમકેતુ

એક વખત હું એક ગૃહસ્થને ત્યાં ગયો. એમને ત્યાં એક રથને નટરાજની મૂર્તિ બોધને હું જરા અવલોકન માટે ઊભો રહ્યો ત્યાં એમણે આ મૂર્તિમાં ગર્વ લેતા હોય એમ કહ્યું : ‘આ મૂર્તિ મેં છેક દક્ષિણમાંથી મંગાવી છે હો ! હવે આવી મંગતી પણ નથી !’

મેં કહ્યું : ‘અરેખર મૂર્તિ સરસ છે !’

‘અરે, હવે તો એમાં પણ દગા થઈ ગયા છે. હોય તદ્દન હુમણાની જ બનાવેલ અને આપણને ધાબડે જૂના વળતની છે એમ કહીને. આ તો અસવની છે. આ જુઓને રજકો ..’ એમ કહીને એમણે મૂર્તિને જરા ટકારો કર્યો ત્યાં અસવી કાસાનો રજકારો એમાંથી આવ્યો.

એ ગૃહસ્થના દિલને પણ અનંદ થયો. ચોતે છેતરાયા ન હતા, કોઈ અસલી વસ્તુ ચેળવી હતી એનો વધુ આનંદ બતાવતા હોય એમ બોલ્યા. ‘મેં ક્રિયા ત્રણસો આપ્યા છે હો. હવે છસોમાં પણ આ ચીજ ચેળવવી મુશ્કેલ છે !’

હું તદ્દન શાંત થઈ ગયો. કોઈકેતુ એક વાક્ય મારા મનમાં ઝુકરી રહ્યું હતું, ‘આપણે કલાને પ્રદર્શનની વસ્તુ માનીએ છીએ, જીવનની નહિ પરંતુ મનમાં એને જીવનની વસ્તુ માનવામાં આવે છે, પ્રદર્શનની નહિ.’ આ તફાવત આપણી બધી જ ક્રિયા-પ્રક્રિયામાં પણ પડે છે

પણ મને મૂંઝો બોધને પેલા ગૃહસ્થ બોલ્યા. ‘કેમ મૂંઝા થઈ ગયા ? કઈ કંઈ લાગે છે ?’

મેં કહ્યું : ‘ના, શંકા નથી લાગતી, પણ મેં એક વખત એક જગ્યાએ સોનાની મૂર્તિ બોધ હતી તેની યાદ આવી બય છે !’

તે બોલ્યા : ‘હોય નહિ ! સોનાની કયાય નથી. કયાય મેં બોધ નથી !’

મેં કહ્યું : ‘એમ નથી. એ તો કોઈ વિરલ જગ્યાએ આ જ મૂર્તિ સોનાની બની રહે છે. બીજે કાંસાની દેખાય છે !’

હવે તો એ નવાઈ પાગી ગયા. મારી મામે ધોડીવાર બોધ રહ્યા : ‘મેં આવી મુંદર મૂર્તિ કયાય બોધ નહિ આ ધાગી મુંદર છે. ભાવવાડી છે.’

મેં કહ્યું : ‘આમાં શું ભાવ છે ?’

એમણે કહ્યું ‘અરે, જુઓને એમની આ છતા, આ મો ઉપરનો ભાવ. એમણે અંગ-અંગમાંથી પ્રગટતું તેજ કેટલું મુંદર લાગે છે !’

હું વિચારમાં પડી ગયો. મારા મનને એક

એક નવી વાત સંજી આપણે હવે મૂર્તિઓને પણ નિમંધનો—અને ગોખણપટ્ટી નિમંધનો વિષય બનાવી દર્શાવું ?

મેં ધીમેથી એમને કહ્યું ‘આ મૂર્તિના આ સ્વરૂપનું રહસ્ય તમે બળે છે ? આ શાનું પ્રતીક છે એ ખબર છે ?’

હવે એ મૂંઝાયા એ તો મૂર્તિ સામે એમને બોલ્યા ‘ખરેખર સુદર છે !’

મેં કહ્યું ‘પણ આને આપણે ‘સુદર સુદર કહ્યા કરીએ તેથી એ સુદર બની જવાનો નથી રામરાજ એ શબ્દ જેમ પ્રતીક છે તેમ આ મૂર્તિસર્જન, એના સરજનાર માટે પ્રતીક છે તે હમેશા આપણને દોરે માટે આ સ્વરૂપ પ્રજામાં વહેતું મૂકવામાં આવ્યું છે’

‘આના રહસ્ય નિમે તમે શું કહેતા હતા ? જાણ્યું હોય તો કાયદો થાય ! તે બોલ્યા

એમને ‘કાયદો’ શબ્દ મને કાગળની પેઠે ખૂંચી ગયો

મેં કહ્યું ‘મેં કયાંક વાંચ્યું હતું કે નટરાજની મૂર્તિ એ એક જીવન આદર્શનું રહસ્ય બતાવે છે આજે એ જાણવામાં ને આચરવા માં એની પૂજા રડી છે નૃત્ય આનંદ વ્યક્ત કરવા માટે છે પણ એ આનંદ કુદરત પણ હોઈ શકે કોઈને છેતરીને મેળવેલા પૈસાથી પણ માણસને આનંદ ન થાય છે

નૃત્ય કરતા નટરાજના આનંદની ભૂમિકા ઊંડી જ છે એ અલૌકિક છે

આનંદમૂર્તિ નટરાજનું આ નૃત્ય ભૌતિક વાસના ઉપર મેળવેલા વિજયનું નૃત્ય છે નટરાજના હાથમાં હેલું ડમરુ એ આત્મવિગતિનો, સર્જનાત્મક શક્તિનો, મહાધૃત દર્શાવવા માટે છે આત્મવિગતિનો અવાજ વદન શાત હોય છે પણ એટલો જ એ મહાન પણ છે ડમરુ એ દર્શાવે છે નટરાજની હસ્ત મુદ્રા એ અભયમુદ્રા છે એ દર્શાવે છે કે એ અભય છે, જેણે [વાસનાપુરુષને પોતાના પગ નીચે કચર્યો છે અને એજ ગદ્યાને અભય

આપે છે ડાળા હાથમાં અગ્નિ છે, એ અગ્નિ સહાર બતાવે છે ડમરુ અને અગ્નિ સર્જન અને સહાર એ વિશ્વકર્મ છે જન્મ-મૃત્યુ બંને આનંદના નૃત્યના વિષય છે જેને નિત્ય નવીનતા પ્રાપ્ત કરી છે, તેને પોતાના મલિન અશોનો નિત્ય સહાર પણ કરવાને છે નટરાજનો જે હસ્ત નીચે પડેલા વાસના પુરુષને પ્રતાવે છે, તે ગજહસ્ત મુદ્રા જમ બનાવવા માટે છે કે, ફરીને આ જામન ન થાય એ જોવાનું છે નટરાજનું એક ચરણ ઊંચું છે એ વાસનાથી મુક્ત બનાવતું પ્રતીક છે જે પોતાની વાતને જીતે તેના નૃત્યના આનંદની તોલે કોઈ આનંદ ન આવે એ આ સમગ્ર સ્વરૂપ-રચનાનો સાર છે

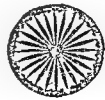
‘એવું છે આમાં ?’ પેલા ગૃહસ્થ બોલ્યા ‘આટલો સારુ ચયુ, તમે વાત કરી તો આ જાણ્યું એ કાયદો’

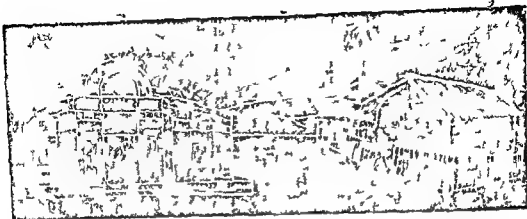
મને એમના એ ‘કાયદો’ શબ્દ હવે એટલો કંટાળો આપ્યો કે ત્યાંથી ખસી જવાનું મન થયું એમને પાસળ ન લાગે માટે મેં ઘડિયાળ તેવું

‘કેમ કયાં જવું છે ?

‘હા, અરે ! હું ભૂલી ગયો મારે તો વહેલું જનાવું હતું પણ મેં તમને કહ્યું કે સોનાની મૂર્તિ મેં જોઈ છે તેના પગ આ જ અથ હતા આપણે જ મૂર્તિને સોનાની બનાવીએ છીએ જેવા આપણે એવી આપણી મૂર્તિ ! આહો તારે

મેં ત્યાંથી રજા તો લીધી પણ મને લાગ્યું કે નટરાજ મિથ્યારા અડી કેદમાં પડ્યા છે

ગાંધી - ટાગોર - નહેરુ

૭ ન દેખર

મા વજ્રવનના હૃદયે અનેક હોય છે તેમાંના કેટલાક જીવન પૂરૂ થતા જ વિરમે છે જ્યારે કેટલાક આન રહે છે જન્મ માનવી વડુ મહાન તમ તેના મૃત્યુ બા આન રહેના । હૃદયની સખ્યા વધુ આ હૃદય ટકે છે એટલે જ નહિ પશુ કાળક્રમે ઉત્ક્રાંતિ તથા વિકાસ પામે છે શુદ્ધ તથા ધૃશુધિ ત જવા સ્વચ્છતાના વચનોનુ આમ જ થયુ ॥ અને તે આ હકીકતનુ સ ચંન કરે છે

આનુ સદ્ગામા બરન દેશ પર ત્રણ મહાન વિભુતિઓના આશીર્વાદ ઉત્પન્ન હતા આ વિભુતિઓ હતી ગાંધી ટાગોર અને નહેરુ આજે તેઓ દય ત નર્થ પરતુ જે તરવોએ તેમન મીઠા માનવીઓ કરતા હોયે । બના પા તે હજી જીવત છે અને કાળક્રમે ઉત્ક્રાંતિ તથા વિકાસ પામશે તેવી શક્યતા છે આ સખ્યા ત્રણેમા જે સમાન તરવો હતા અને મધ્ય ભે વિભુતિઓના મૃત્યુ બા પડિતજીએ જેમને દ બના રા તે તરવોની ચર્ચા કરીશ આ તરવોના માત્ર ભારત સાથે જ સબંધ નથી નની વ્યાપકતા તે અતર રાષ્ટ્રો છે

દષ્ટિ'મંદુની નિશાળતા

ગાંધી ટાગોર અને નહેરુ ત્રણે ભારત દેશમા જન્મ્યા દેર માટે જ્યા અને દેરની ખાતર મૃત્યુ

પામ્યા પરતુ ભારત રિશેતો તેમને ખાતર સકુચિત રાષ્ટ્રવાદ કરતા જુદો હતે આપણામાના મોટા ભાગના મોટે કરતા જુદા જ રસોતમાંથી તેમજ પ્રેરણા મેળવી હતી બાવિ ભારતદેશ વિશે તેમનુ સ્વપ્ન ભારતીય માનવતાના ઉત્ક્રાંતિસને સમમ માનવ કુદ્દ મના એક બા રૂપે નાયવાથી ધકાધુ હતુ

તેમને ખાતરી થઇ ગઈ હતી કે સમમ માનવ જન હમેશા અને હરેક જગ્યાએ શાંતિ હોય તેવી પરિસ્થિતિમા આપાદી ઝળે છે તેમને યન થયુ હતુ કે મનવ જન આ દિશામા જ પ્રગતિ કરી રહી છે તેમને એ ખ્યાન થયુ આ મો હતો કે માનવીના પ્રથમ પુરંજના જન્મ બાદ લાખો વર્ષ વીળી ગયા હોવા છતા હજી પરિપક્વતા આવી નથી તમણે જોયુ કે ઉત્ક્રાંતિની આ પ્રક્રિયામા વિશ્વના અંગેવ નો એક પડી મીછ પદ્ધતિઓ અજમાવતા ગયા જથી સત્યમિદુએ શક્ય હોય તેમની ઝડપી ગતિએ અને સરળતાથી પરીવર્તી શકાય ઉત્ક્રાંતિની આ પ્રક્રિયાના વિવિધ તનકકે ઓને તમને અજમાય કર્યા પ્રથમ તનકકામા અંગેવ નોની મૂડી હતી ભવ' પ્રભુને ભવ નર્કને ભવ કુદરતના પ્રોપનો ભવ, ભુતની બીક, અમ અનેક પ્રકારના ભવ આ તાર તો પ્રયોને ઉદ્ધવને બદને મુચ્ચી મારતુ હતુ પડી વર્મ' દેખા દીધી અને માનવીની વ્રદામા મૃગ નાખ્ય ત્ય રવાદ માનવી ॥ વ્યવહાર ઉપર રાખ્યાના અકુશનો વિચર અમલમા આવ્યો માનવજાતને આ માર્ગમા કઈ જ લાભ ન થયો એમ ન કહી

શકાય પરતુ એવું જણાયું કે આ માર્ગે શાંતિ સહ આપાદીના લક્ષ્યાંકે પહેંચી શકાયે નહિ કારણ કે નેનાથી જે પ્રશ્નો હન થતા હતા તેના કરતા જે ગુચ્છવાડા ગેશા થતા હતા તે વધુ ભયંકર હતા.

આ લાખો વર્ષના અનુભવમાથી એ સારનીકળે છે કે આ લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કરવા માટે બીજા વધુ સગીન માર્ગો છે અને આમા જાણીએ સત્તા પરગબરો અને આર્થિકબાઓનો ફાગો છે શુદ્ધ અને ઇશુખ્રિસ્ત જાણુદ્ધ અને મહાનીર મદમદ અને લાઓસે કે ફાળુશીયમ અને ટોસ્તોય અને ગાધી ટાગોર અને નહેરુ આ વગેરેમા આવે છે તેઓ આપુ પરિસ્થિતિથી સતુષ્ટ નહોના

પાયાતુ તત્વજ્ઞાન

તેમના તત્વજ્ઞાનના પાયામા સર્વને ગ્રાહ્ય હોય તેવી કેટલીક વસ્તુઓ કેટલાક સિદ્ધાંતા અને જીવમુત્રો પહેલા હતા આ સર્વેને આત્માની સમાનતામા ગ્રહાઈ હતી તેઓને ખાત્રી થઈ હતી કે મનુષ્યમતને પોતાના લક્ષ્યાંકે પહોચાડવા માટે હાય ધર્મ કે રાજ્યના અકુશો પૂરતા સમર્થ નહોતા વળી તેમને લાગતુ હતુ કે તેને બદલે લક્ષ્યાંક સિદ્ધિમા મદદરૂપ થાય તેવી બ્યવહારિક પરિસ્થિતિનું શક્ય હોય તેટલી ત્વરણથી નિર્માણ કરવુ જોઈએ

આત્માની સમાનતા અને પ્રેમના તત્વજ્ઞાનનો અમલ એ બને વિચારો માત્ર અદ્યક્ષક સૂત્રો નહોતા તેઓ રાજ બરોજના જીવનમા તેનો અમલ કર્યો હતો અને તે માટે આપણે તે મહાન આત્મા ઓના આમારી છીએ આત્માની સમાનતાનું ઉદ્ધારણુ લઈએ કુદરત અને નેના નિષ્ક્રોધોનો શેડાણુથી અભ્યાસ કરીએ તો મનમ પડે છે કે વિસવાદિતાના અવરણુ હેઠે મુજબત સમાનતા છુપાયેલી છે આપણે જોઈએ છીએ કે રૂપ અનેક હોય છે પણ લાગણીઓ લગભગ સરખી હોય છે દા ત દુઃખ અને દર્દની લાગણી સૌને સરખી જ થતી હોય સુખ માટેની એવજુ સૌમા સરખી જ હોય છે સફળતાની મહત્વાકાંક્ષા સહમતીની ઝખના એ

માત્ર અપવાદરૂપ બ્યક્તિઓ પૂરતી મર્યાદિત નથી આ વાદીમા આપણે હજારો વસ્તુઓ હજારો શકીએ જેનાથી આપણને પ્રતિતી થાય છે કે દેખીતી વિસવાદિતાના આવરણુ તો કેટલી બધી એકતા કેટલી બધી સમાનતા છે.

જો આ હકીકતનો આપણે સ્વીકાર કરીએ તો આપણે એ પણ સ્વીકારવુ જોઈએ કે તેનું મૂળ એક જ છે વિસવાદિતા શેષી કરતા તત્વ કરતા સૌને એક સૂત્રે બાધવુ તત્વ વધુ વધારે શકિતમાન છે એ સાવ સ્પષ્ટ છે સૌ આર્થિકદષ્ટાઓ તેમ જ ગાંધી ટાગોર અને નહેરુને મન વિસવાદીના સમાનતા જેટલી અગત્યની નહોતી તેમને મન વિસવાદિતા તો સમાનતાના આનરણુરૂપ અને ઉપરજ ની હતી

આ વિશ્વવ્યાપક તત્વ ગાંધીની દૃષ્ટિએ પ્રભુ' કવિ ટાગોરની દૃષ્ટિએ વિશ્વપ્રેમ' અને નહેરુને મતે 'માનવસાગરમા બળી જવાની સૌને સમાન તક' હતુ ગાંધીજી આ તત્વને હિંદનારાયણની સેનામા અને ટાગોર જ્ઞાન પ્રસારણમા બ્યક્ત કરતા હતા નહેરુ આ તત્વને સામાજિક સમાનતા અને આર્થિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો પર આધારિત નવા સમાજના નિર્માણમા બ્યક્ત કરતા હતા

આ ત્રણે દૃષ્ટિઓનું સાધનોની દૃષ્ટિએ સમાન હતા તેઓ એ બાબતમા સ્પષ્ટ હતા કે ભય ધર્મ અને રાજ્યનો અકુશ તેમના લક્ષ્યો સિદ્ધ કરી શકે એમ નહોતા તેનાથી માત્ર ગુચ્છલો અને જટિલ પ્રશ્નો ઉલ્લસતા હતા જેમ શુદ્ધ તથા ઇશુને ખાત્રી થઈ હતી તેમ ગાંધી ટાગોર તથા નહેરુને પણ ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે આ માર્ગોથી થોડાક તોડો આમા બનતા હતા પણ બાકીના સૌનું શોષણ થવુ હતુ થોગનાહી તત્વ

શુદ્ધ અને ઇશુની માફક ગાંધી ટાગોર અને નહેરુ પ્રમુખ હાઈમા ઊતરતા હતા તેમના અવલોકનોએ એક સમાન અનુમાન તારવ્યુ હતુ તેઓને થવુ કે એવુ કશુ તત્વ છે કે જે કુટખના

સર્જાને સાકાર છે અને જેનો અભાવ પડોશીઓમાં વિખવાદ જન્માવે છે ?' રેક વાકિય ચોતાના કુટુંબ સાથેના વ્યવહારમાં પડોશી સાથેના વ્યવહાર કરતાં પણ પરિપક્વ નથી. બંને કિસ્સામાં ધર્મી ગિજુ યશુ' હોય છે. પરંતુ કુટુંબમાં એવું કાંઈક બને છે કે જેને પરિણામે તે નામદ ધોય છે ત્યારે પડોશી સાથેના વ્યવહારમાં આ ધર્મી અસરકારક બને છે આપણને જેમ ખબર છે તેમ તેમને પણ ખબર હતી કે કુટુંબના સભ્યોને એકબીજા બધા તરફ બાંધુ, ધર્મી કે રાજ્યના અકુશન નથી. તે ચોગવાદી તરફ તો છે પ્રેમ-હૈન, જેનો અભાવ પડોશીઓને વિખૂટા પાડે છે. આ તરફ કુટુંબના સભ્યો વચ્ચે ધર્મીને ફરે છે પડોશીઓ વચ્ચે તે ન હોયથી પરિણામ અવગ ઘાતે છે આ ઉદાહરણ જેમ પડોશીઓને લાગુ પડે છે તેમ રાજ્યોને અને ભતિઓને લાગુ પડે છે

તેથી છુટે 'અનુકંપા' ઇશુખ્રિસ્તે 'પ્રેમ,' મદ મહે ભાગ્યભાવ,' ટાંગેરે રિશ્ત્રપ્રેમ,' મારીએ સત્યાગ્રહ' અને નહેરૂએ 'પચ્ચીલ'ની જરૂરિયાત પર ભાર મૂક્યો તામ જુજના હતા, પણ મૂગ્યા તરફ એક જ હતું, જે ફરે છે, એકબીજા બાંધ છે, સમાનતા લાવે છે.

તેમનો ફોનો

ધારો કે ગાંધીજી જન્મ્યા જ ન હોત તો ? પરિણામ એ જ આવત કે સરચાનવદી દેશમાં ખરાબમાં ખરાબ શાહીવાદી શોષણના અથવા રાજ્ય અને ભતિઓ વચ્ચેના ભાવ કે ઝંખકાઓના નિરાધાર સિધાર તરીકે જવના મુલાઓની દુનિયા હોત ગાંધીજીએ એક એવો માર્ગ બતાવ્યો કે યુનામેનો આત્મવિશ્વાસ દદ બન્યો અને ચોતાની નૈતિકતાને બહોલગાવ્યા કિવાય મુલાઓની ધૂસરી ફગારી દેવા માટે સમર્થ બન્યા.

ધારો કે ટાંગેરે જન્મ્યા ન હોત તો ? પરિણામ એ આવત કે જેના અભાવે બંધી પ્રગતિ લાવ્યા મૂકાઇ બંધ તેની મૂળબુદ એકપતા પ્રત્યે દુલક્ષ જતાનાઓની દુનિયા હોત.

નહેરૂ વિનાની દુનિયાનો વિચાર કરવો એટલે સત્તાશાળી રાષ્ટ્ર વચ્ચેની ગેરમમજૂનીઓ અને સઘ પોના અસરોમાં તોડતાની આસા વિદેશી દુનિયાનો વિચાર કરવો. જે કાર્મિક કાલ્યુ છેદનાં ૧૯ વર્ષનો ઇતિહાસ લખામે ત્યારે એ વાત મુરખીશરે લખામે કે ત્યારે દુનિયામાં એક એવા નેતા હતા કે જે સોવિયેટ દેશમાં બાળી રહેતી તંગદીની દળની થવાની પ્રક્રિયાને પાળી શક્યા હતા તે વખતે તેમના પર સોવિયેટ તરફી દોષવાનો આરોપ મૂકામાં આન્યો હતો તેથી જ રીતે સામ્યવાદી ગોને તેમના પર ઘણા ખરાબ આરોપો મૂક્યા હતા આરોપ મૂકનારાઓ યુ વિચારે તેની એમને કાર્ન પરના નડોતી એમને તો વિનાની બીકમ અને શાંતિની એવના હતી

વિશ્વના નાના નાના રાષ્ટ્રો આટલી દિમિત પૂરક અને આત્મવિશ્વાસ પૂરક પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરે અને પોતાના અદશે અને વિકસિતમુજબ ચોતાના દેશનો વિકાસ કરનાનો પ્રયાસ કરે એ પરિરિષતિ નહેરૂ વિના સંભવી શકે ? તરુચતાની નીતિનુ આ એક રચનાત્મક વાણું હતું.

ગાંધી અને ટાંગેરેની મારફત નહેરૂની અસર પણ ચિરંજીવ રહેશે. માગ રાજકીય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાથી લાગતને શાંતિ મળત નહિ, ત્રેજીની આ સમાન મહાત્માકાંક્ષાને વાસ્તવિક રૂપ આપવાની જવાબદારી નહેરૂની હતી. નહેરૂને મન સમાજવાદ એટલે માત્ર ઓલોગિક યોજનાઓની રચાવના, બધાની રચના અને લશ્કરી સઘન જ નહોતા. તેમને મન સમાજવાદ એટલે તોડે માટે ગીરવધુક્ત રચનાત્મક અસ્થિતતા દક્ષની પ્રાપ્તિ બધારણ અને આયોજિત વિકાસનો સિદ્ધાંત નહેરૂના સર્જન હતા. આજે તે આપણી પાસે નથી હતા લોકશાહીનાં અને પ્રગતિના આ બે વિકસિતશાળી સાધનો તેમજે છપ્પેની દિશામાં આપણને સતત ધકેલે, જેથી કરીને દરેકને ગીરવધુક્ત રચનાત્મક અસ્થિતવનો દક અને મુજબાનનુ પુરુ સાધન પ્રાપ્ત થાય.

[અનુ સરવાળાને શાંદ]

સેતુબંધ

પુરાતન શુચ

ભગવાન રામચંદ્ર સાગરને કિનારે આવીને બિભા છે. બાળુમા એ હાથ જોડીને વીર હનુમાન ખસા છે. વાનરોની સેના તૈયાર છે. લંકામાં ચંપણે સીતાને કેદ કર્યા છે, તેથી તેઓને મુક્ત કરવા શ્રીરામ લંકા ઉપર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીમાં છે.

પરંતુ, વાનરોની સેનાને સમુદ્ર પર શી રીતે કરવી? શ્રીરામના પરમ ભક્ત હનુમાનના હૃદયમાં પ્રયત્ન ચાલુ છે. અમે તેમ કરીને સીતા માતે ને મુક્ત તો કરાવવા જ જોઈએ. એટલે, પોતાના વાનરોને છેક સમુદ્રકિનારા પાસે લઈ જઈને ગિતન કરે છે. સમુદ્રની સામે જામા રહી એ હાથ જોડી હનુમાન મનમાં સીતા માતાનું રમરણ કરે છે ને પત્રી તરત પ્રેરણા મળી હોય તેમ, એક પથ્થર લઈ તેની ઉપર 'રામ' શબ્દ ખાણીમાં હાથ એળીને લખે છે ને તેને સમુદ્રમાં મૂકે છે. તે તરવા માટે છે. અન્ય વાનરોને પણ હનુમાને 'રામ'નું નામ લખીને પથ્થરો સાગરના પાણીમાં તરતા મૂકવાનું સૂચન કર્યું.

ભક્તવાનરો 'રામ'ને નામે પથ્થર તરાવતા માંડરા.

દ્વિતી આ દેશ્ય શ્રી રામ જુએ છે ને પોતે પણ એક પથ્થર ઉપર 'રામ' લખીને સાગરમાં મૂકે છે, પણ એ પથ્થર ડૂબી જાય છે. એ જોઈને હનુમાન હસી પડે છે ને કહે છે: "ભગવાન! આ જ ને હોડી દો એ આ અવસાગરમાં શી રીતે તરી શકે?"

પત્રી તો ભગવાન રામચંદ્રે પથ્થરો એળા કરીને ભક્ત હનુમાનને આપવા માંડવા. તેની ઉપર હનુમાને 'રામ' લખ્યું ત્યારે પથ્થરો તર્યો ને સેતુબંધ બંધાયો.

અર્થાત્ સંસારના ચક્રાવલમાં પડેલા આપણે સહુ તો પથરા જેવા છીએ. રામ એટલે કે સત્યશ્રી પરમાત્માની સાથે અનુસંધાન કરાવી આપવા માટે આપણે ભગવાનના ભક્તો પાસેથી પ્રેરણા મેળવવી રહી. તો જ આ સંસારથી મહાસાગર, જે અમૃત અને વિજ જન્મેથી ભરેલો છે તેમાં આપણને અમૃત પ્રાપ્ત થઈ શકવાનું છે.

ભગવાન રામચંદ્રે રાનજીની વકામાંથી સીતાજીને મુક્ત કરાવ્યા તેવી રીતે આપણે આપણા હૃદયમાંથી એનાથ ગયેન કરણ્ય-દયા-પ્રેમ વગેરેને આપણા ગર્વ ને અભિમાનથી રવડુના બંધનમાંથી મુક્ત કરાવી શકીશું.

પ્રતિનિર્ધ આપણે દીપોત્સવીનું પર્વ ઊજવીએ છીએ તેનું સ્વરૂપ એ છે કે ભગવાન રામચંદ્ર સીતાજીને નહને અયોધ્યા પાછા ફરે છે એ પ્રસંગે ઉત્તર ઊજવવા દીપ નિર્ધ કે નિરા પ્રગટાતે આનંદ મળે છે એ ભવ્ય નસગતી વાદમાં આપણે દીપોત્સવીનું પર્વ મનાવીએ છીએ આના જ નિશ્ચયના બીજા પ્રસંગોને પણ દિવાળી સથે સમઘ હોળનું આપણામાં મનાવે છે.

ભગવાન રામચંદ્રના નામે ભક્ત હનુમાને પથ્થરોને તરાવ્યા ન હોય તો સેતુબંધ બંધાયા ન હોત અર્થાત્ સીતાજીને પાછા લવવામાં સમુદ્રપાર કરવા માટે કોઈ વધુ મહત્તરનું સ્થાન સેતુબંધનું છે. તેવી રીતે આપણા સંસાર-માગરમાં પણ, આપણા ઇન્દ્રિય તરંગ સાથે વધુ અગત્યનું સ્થાન આપણા પોતાના આચાર ને વિચાર એક સેતુબંધ જેવા બને જોઈએ. જીવનને સેતુબંધ બનાવવાનો શુભ સંકલ્પ કર્યા માટે આપણે દિવસ ઊજવીએ છીએ.

પરંતુ જીવનને સેતુ જેવું કરવું શી રીતે ?
આપણા નાનામાં નાના કર્મને અને વિચારને ખીજાને
મદદરૂપ થવાય એવા ગંખીએ તો તે સેતુરૂપ જીવન
બની શકે આપણે સસારમાં અનેક જાતના સંજોગોની
વચમાં મૂકાઈ જઈએ છીએ એવે વખતે
એવું કાંઈ ન કરીએ કે જેથી કેઈને નુકસાન થાય
હિલકડું, જાતે ઘસાઈ છૂંચીને સફૂને લાજ યાય એવું
જીવન બનાવવું તેને સેતુમંથ કહેવાય

દુનિયામાં દુઃખ તો સફૂને આવેજ છે તેમાં
આપણે ડેટલાકને સુખ પહોંચાડવામાં સાધન બની
શકીએ તેમ છીએ એવું સતત ધ્યાન રાખીને
જીવનનું ચણતર કરવું જોઈએ

સતત દુનસીદાપણએ કશું છે
જોકે ચેતન, શુદ્ધ હૃદયમય વિશ્વ કિન્હુ કે તાર
અર્થાત્ આ દુનિયા જડ અને ચેતન તથા શુદ્ધ
અને હૃદય એ બન્નેથી ભરપૂર છે તેમાં અંધપણ
હસ જેવી રીતે દૂધ ને પાણી જુદા કરીને દૂધ પી
જાય છે તેવી વિવેક શક્તિ કેળવવી જોઈએ જોનામાં
વિવેકમળ હોય તેને મર્મોદા રાખવાની સૂઝ આપે
આપ રહે છે

ભગવાન રામચંદ્રને આપણે મર્મોદ મણિ કહ્યા
છે મર્મોદા પુરોષોત્તમ તરીકે આપણે રામનું સ્મરણ
કરીએ છીએ પણ અપણા જીવનમાં મર્મોદાશીલ
બનવાને પુરોષાં આપણે કરીએ છીએ ખરા કે ?
આવે પ્રશ્ન આપણા અંતરને પૂછવા માટે અપણે
દીપોત્સવી જેવા મહામર્મ ગીર્જીએ છીએ એ આપણે
જાણવું ન જોઈએ જ્યાં સુધી આપણા હૃદયમાં રામ
એટલે મર્મોદા અને સીતા એટલે કરુણ પ્રેમ નથી
પ્રગટ થતા ત્યાં સુધી આપણું જીવન હૃદય સંવર્ધન
નથી નથી શકવાનું એ યાદ રહેવું જોઈએ માત્ર
રામનામ કે હૃદયભજન એટલે કરીએ પણ એ
જીવનને ખીજના કે યાદ આપેતું સાધન ન મળતીએ
તો તમે સસારનો દેશ ફોપ્ટ જાનો પૂરો સંભવ
રહે છે ત્યાં જ એક ભગવત્કવિએ ભજન ગાયું છે કે

‘પ્રભુજી ! તુમ ચદન, હમ ખાતી’

ભગત ચોતાની જાતને માત્ર પાણીની ઊંચમાં
આપે છે ને કહે છે

પ્રભુજી ! તુમ ખોતી હમ ધાગા,

જેસે સોનાદિ મિલત મુદાગા

સસારની ઘટમાળમાં પડ્યા છતાં, તેનાથી
નિર્નય રહેવા છતાં, સફૂની સાથે એકરૂપ થઈને
તેમ રહેવાય તેનું ઉદાહરણ મોતીની માળામાં રહેલ
ધાગો-દોરો છે મણકાઓને ફરના રહેવા મટેના
સાધનરૂપી દેરા જેવું આપણું જીવન બનાવીએ તો
પરી સોનમાં મુગધ બળ્યા જેવું થાય એટલે જ
નહિ પરંતુ મક્કત કહે છે

પ્રભુજી ! તુમ દીપક, હમ ખાતી,
જાકિ જ્યોતિ જયે દિન-રાતી

અર્થાત્ સસારને પ્રકાશ આપનાર દીપક તો હે
પ્રભુ ! આપ જ છો કું તો કેળ જોવાની દીવો
જ છું દિવસ-રાત શ્વાસે શ્વાસે જે ઉપમાં અને
પ્રકાશ જીવનમાનના જીવનમાં પ્રગટી રહે છે તેના
તેજમાં ખરખરે તરત તો સત્યરૂપી પરમેશ્વરનું જ
હોય છે એ સત્યરૂપી તેજ પ્રગટ થતું રહે એ
મટેના દીપકની દીવેટ આપણે બની રહેવાનું છે
એવું સતત સ્મરણ રહે તો હૃદયની કૃપા સમજવી
ને અપણી આસાસ સફૂને અજવળ પૂરો પાડ
વામાં નિમિત્ત બની જવય તો આપણું જીવન અંધ
કારની વચ્ચે મનુષ્ય જવું બનીને ધ ધર્મ જાય

આધુનિક દુનિયાની સાગિ એ તો માનવીના
મનનું મહામથન માત્ર છે એ મથનમાંથી બને
અણુ ધણકાઓ રૂપી નિઃનિકળે તેને સમવી લેવા
જવી જાવાન શકરની એટલે કે કયાણી આવના
આપણા હૃદયમાં સત્તાસત સખીશુ તે માનવજાતિએ
આત્મેન મનોમથનમાંથી અમળ પણ અવસ્ત્ર પ્રાપ્તી
જ આવી શ્રદ્ધા અને આરથા રાખીને જ આપણી
ભાવિ પેઢીને સીતામાતારૂપી કરુણા પ્રેમને મોટી
લાવવા મટેના સેતુરૂપ આપણે બની શકીશું

ભગવાન રામચંદ્રને નદી પાર કરીને પછી
ફેવટ જેમ કહે છે તેમ આપણે પણ આપણા
જીવનરૂપી નાની નાવડીમાં ભગવાન-સ વરૂપી આચાર
વિચારને સસારમાં વ્યક્ત કરીને એટલી જ પ્રાપ્તિ
કરીએ કે

હે પ્રભુ ! આ નદીને ઘટ તો આપને પાર
કર્તા છે હવે સસારને ઘાટ પાર ઉતારવાનો વારો
આમો છે અમે તો આપના છેડે છીએ છોડુ
કછોડુ થાય પણ આવતર !

ગાંધીજી અને સરદાર

હીરુભાઈ જરીવાલા

ત્યારે ત્યારે યુગપુરુષ આવે છે ત્યારે એ પોતાની આસપાસ એક નવો જ યુગ પેદા કરે છે, એક નવું વાયુમંડળ ઊભું કરે છે, અને એ વયુ મંડળનું, એક શિષ્યમંડળ ઊભું થાય છે એ શિષ્યો એમના જીવન સાથે એવા દો ઝોતઝોત થઈ જાય છે કે પોતાનું વ્યક્તિત્વ જાળવીને પણ એ યુગપુરુષને અનુસરતા હોય છે એ રીતે તેઓ પોતાનો વિકાસ સાધે છે અને સાથે સાથે યુગપુરુષને એના કાર્યમાં સહભાગી બાંધે છે.

બાપુજી એક એવા યુગપુરુષ હતા. એમની ઉજ્જવળ ભાવનાને લીધે, એમના ઉન્નત જીવનને લીધે તેમ જ એમની કાન્ત શીર્ષાવાળાને લીધે બલભલા મુતસદીઓને પણ એમના ચરણમાં બેસી જવાનું મન થઈ જતું. એવા પુરુષો નવા પ્રવાહમાં ધસડાઈ આવતા નથી, પરંતુ તેઓને એમ થઈ આવે છે કે, આ એક પુરુષ એવા છે કે જેના કાર્યમાં આપણે જોડાઈ જઈ જઈએ; કાર્ય અને વ્યક્તિત્વ બંને એમાં ધન્ય થતા હોય છે.

શ્રી વલ્લભભાઈ આમ બાપુના હીરને ઝાળખી તેમના આજીવન સાથી બન્યા અને બનેલા સખધ એવા તો ગાદ થયો કે, કરાચી મહાસભાના અધિવેશનમાં શ્રી વલ્લભભાઈ ત્યારે પ્રમુખ થયા ત્યારે સાક્ષર શ્રી નરમિહરાવે નીચે મુજબનો એક શ્લોક બનાવીને મોકલ્યો હતો :

યત્ર યોગેયેશે ગાંધી વણિભશ્ચ દુરધર :

આ વિધાનમાં ધણું તથ્યરહેતું છે. વલ્લભભાઈના જીવનમાંથી બાપુને બાદ કરો તો આજે એમનું જે દેહાંત વ્યક્તિત્વ ઉજ્જવળ પ્રતિભાથી મહિત થયેતું છે તે એનું ન જ દોત.

બાપુજીના સાનિધ્યમાં વલ્લભભાઈ આન્યા એ પડેલા તેઓ નમદાવાદમાં ગુજરાત કલનને ઝોટને પુરસીટિય પર સામસામા બેઠેલા વડીલો સાથે પતા બેસતા હતા. એમની દુનિયા કોઈ જુદી જ લાગતી હતી.

ગાંધીજી પણ અવાર નવાર એ કનગમાં જોડાને મળવા આવતા અને આશ્રમજીવન તથા દેશમેવા વિષે વડીલો સાથે વાતો કરતા. વનભલક્રમ તો થોડે દૂર પાના રમતા જાય અને કોઈ કોઈ વાર ગાંધીજી ઉપર નજર નાખતા જાય રમતા રમતા કહે : “આ ગાંધી જુઓને, આ લોકો પાસે શા માટે આશ્રમ જીવનની વાતો કરતા હશે ? એ સ આગળ ભાગવત કરવા બેઠા છે !”

પરંતુ આ વસ્તુ લાગે વખત ચાલી નહિ પ્રથમથી જ વલ્લભભાઈની આંતરિક હ્રદય અન્યાય સામે લડવાની ને દેશને મુક્ત કરવામાં ભાગ લેવાની તો હતી જ. પણ તે માટે કોક સાચો નેતા માર્ગદર્શક ગુરુ-જોડે ગાંધીજીની રીતરસમેમાં એમને એ ભાવનું હીર દેખાડું, અને એમના તરફ તેઓ ધીરે ધીરે ખેંચાતા ગયા. તે ગાંધીજી પાસે તો તરત ન ગયા, પણ તેમની રીતે એમને એ જોયા જ કરતા હતા, અને એથી જ તે ડો. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, શ્રી જીવજીલાલ હીવાન, શ્રી બળવતરાય દાકર એ મધ્યે મિત્રોને વારવાર ગાંધીજી વિષે પૂછપરછ કરતા રહેતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૭માં ગોધરામાં ગુજરાત સભાનું અધિવેશન ભરાવાનું હતું ગાંધીજીને પ્રમુખપદ માટે આમ તથ્ય આપામાં આપુ પણ પોતાની અમુક શરતો સ્વીકારાય તો જ પ્રમુખપદ સ્વીકારવું એવો અભિપ્રાય બાપુએ જણાવ્યો આ શરતો ઘણી આકરી હતી એમાં જરૂર પડે સરકાર સામે લડત ઉપાડવી એમ હતું. આ શરતો વાચીને સરારના અતરચક્ષુ જાણે ખૂબ અને તેમણે મુકનકકા દેહમાં વિરાટ પ્રતિભાના દર્શન કર્યા. વલ્લભભાઈ ત્યાં ગુજરાત સભાના પ્રતિનિધિ તરીકે ગયા હતા પણ એમાં તેમણે આગળપડતો ભાગ તે ન લીધો, પણ ગાંધીજીને ખૂબ ખૂબ નથી સામંજ્યા અને નિહાળ્યા ત્યાં રચનાત્મક કાર્યક્રમની એક સમિતિ રચાઈ. તેના મંત્રી વલ્લભભાઈને બનાવ્યા. આમ ધીમે ધીમે તેઓ બીડા બિતરના જતા ગયા ગાંધીજી તે ત્યાંથી ચ પારજીમાં ગયા પણ વેઠ બંધ દરાવવા માટે શા પગલા તાત્કાલિક ભરવા તેની ત્રીધી મુચનાએ સરદારને આપીને ગયા બાપુએ કમિશનર પ્રેટને સુઝવ્યું હતું કે,

સરકારી દફતરમાં વેદને ટેકા આપનારા દરતાવેએ છે
ખરા ? પ્રેટ તુમાખી માંજીસ દત્તો; એ આના કામગીતો
જવાબ શાનો આવે ? એટલે સરદારે એની જોડે
સખત હાથે કામ લેતાનું નક્કી કર્યું ને પ્રેટને એક
પત્ર લખીને જણાવ્યું કે, જો સાત દિવસમાં જવાબ
નહીં આવે તો દાર્જિલિંગના એક એકકસ યુમાદા
પ્રમજે વેદની સામે ખચાર કરવામાં આવશે આથી
વેદો મારા મે અને સરદારને ગોનાડી સરકાર વેદની
તરફથી કરતી નરોની તે રાજધાની ખુવામો આપશે
સરદારની આ પ્રકારની કાજ કરવાની રીત બાપુને ગમી
બાપુ અપારજીથી પાછા આવ્યા આ વખતે
ખેડા જિલ્લાના કેટલાક કાજકરો અતિદ્રષ્ટિને લીધે
પાક નિષ્ફળ ગયો હોવા છતાં અને સરકારને રાહત
આપવાનું સમજાવવા છતાં સરકાર મદદનુ ઉદ્ધારવાની
તરફથી કરે છે એ વાત બાપુને કહેવા આવા હતા.
બાપુએ બધી વાત સાંભળી ને કવુ કે પૂરેપૂરી
તપાસ કરો, ગમે ગામ ફરો અને પછી જરૂરજુઆત
તો નાકર લગતમાં જિત્તા રહી શકે એવા કાજકરોને
મારી સાથે આવવા બેગા કરો આ વખતે જુજી
નેતાઓ તો ગભરાઈ ગયા. કારણ બાપુએ તો
સત્યાગ્રહ આદરના નામો નોંધવાની લજ્જામાં
વલનભાષીને લાગુ કે હવે સાચો નેતા જન્મ્યો છે;
આ જ માળુમ દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકશે એટલે
એઓ આશ્રમમાં ગયા અને જે ડોસાની તેઓ
મરકરી કરતા હતા તેના ચરણમાં પોતાનું માથું-
નાકરની લડતમાં સોમી તથા નામ લખાવીને સોંપ્યું.

આ વખતે ડૉ. હરિમસાદે પૂછ્યું કે, ‘તમે તો
ગાંધીજીની ટીકા કરતા હતા,’ તેના જવાબમાં સરદારે
જણાવ્યું કે, ‘અત્યાર સુધી રાજકારણ વેશ્યાના વેપાર
જેવું હતું, તેથી તેનો જોગ ન હતો પણ ગાંધીજીની
વાતમાં અને સત્યાગ્રહની યોજનામાં મને મર્લાવડી
લાગે છે આપણે જો એમને મદદ ન કરીએ તો
એમના એકનાથી કંઈ થાય નહીં.’

આમ સરદારનો જીવનપથેડો ખેડાની લડતે કપો
ગાંધીજી જોડે તેઓ ગયા, પણ ત્યાં કામ કપરું
હતું. જામેની પ્રેક્ટિસ છોડીને તેઓ આવેલા હતા.
ગાંધીજીને, સિસ્તનો આગ્રહ જાહેરો. કામ લેનારા

પણ ગાંધીજી બદલ કપરા. ખરે તારકે ગામેગામ
ચોજના પંદરડીસ માઈલ પગપાળા રખડવાનું,
છતાંયે સરદાર મક્કમપણે આનંદથી ક્યાં.

ખેડા સત્યાગ્રહના સફળ અંતની ઉજવણી
નડિયાદમાં થઈ ત્યારે તેમાં બાપુએ કહ્યું: ‘હું
વતનમતાઈને પદેવરડેનો મળ્યો ત્યારે મને થયું કે,
આ જવાબદારી આદમી કોણ છે ? આ લડત વખતે
અમે સોએ મગરૂરી અને આનંદ, અનુભવો છે,
કારણ કે એઓ અમારી માથે મોટા વજીન તરીકે
નહીં પણ સરકારીકની તરીકે રવા છે, અને કામ
કયું છે.’

પછી આવે છે મદદારનો સાધનાકાળ. સાધના
કાળ એટલે બારડોલીનો ઇતિહાસ. બારડોલીનો
ઇતિહાસ એટલે સરદારની અને સત્યાગ્રહની
સચોટ છત

૧૯૨૮માં બારડોલીના ખેડૂતો પર અન્યાય વખો
હતો. આથી બાપુ વિચારતા હતા એટલામાં વતનમ-
તાઈ બારડોલીમાં સત્યાગ્રહ કરવાની રમ્મ માગવા
આવા. ત્યારે બાપુજી કહે છે ‘સમન સાનુકૂળ નથી
હિંદુ મુસલમાન લડ છે, સાવમન આક્રમણ કરવાનો છે
હમણા આ કશ ?’ પચ વતનભાઈ તો ડોકું ધુણાવે
છે અને કહે છે ‘હું તો અસિંધ માગવા આવ્યો
હું બાપુ’ બાપુએ રમ્મ આપી ‘જાઓ, વિજય કરો.’

આ લડતની સાથે વતનમતાઈનું શાસન ગુજ-
રાતમાં ફરી વળે છે અને નાના મોટા અનેક શુન્નર
વીરોને બારડોલીને રસ્તે વાગે છે. અને જુદા જુદા
આશ્રમેને જાવણીમાં પડી નાખે છે. થોડા જ
વખતમાં વલ્લભભાઈનો શબ્દ તે જ શાસન અને
એમના જાવજો તે પ્રેરણા બની જન છે.

બારડોલીનો વિજય થયો, દેગે તેના વિજેતાને
સહજ લાગે ‘સરદાર’ નામ આપડું, અને તારથી
‘વલ્લભભાઈ’ સરદાર વતનમતાઈ કહેવાના થયા.
પરંતુ બીજી બાબત જોઈએ તો આ લડતે વલ્લભ-
ભાઈની સાધના પાછી કરી. ૧૯૧૭માં ગાંધીજી સાથે
જોડાનાર દને વરસે એમના જમણા હાથ અને
સુજસતના સૂતા જન્મ્યા બાપુજીએ આ અરસામાં

એક વાર કંઈ હતું કે વનમધ્યે બારડોનીમા
લંબા મળ્યા”

આ જ અરસામા પ્રાણુએ સરદાર ત્રિ
વીરના ઉદ્ધાર કરેના જે સરદારની આગેવાની
નીચે રહી તમે આ પ્રતિજ્ઞાનું આત્મ સુધર પાલન
કરું તે જ સરદારની નીચે રહી રચનાત્મક કાર્યક્રમ
કરો આનો સ્વાર્થભાગી સરદાર તમને બીજે નહી
મરે એ મારા સગા ભાઈ જેવા છે છતાં અટન
પ્રણામપત્ર તેમને આપતા મને સંકાય નથી થતો

વળી તેમણે કંઈ હતું કે, બારડો લીમા વનલ
ભાઈના વિનય નથી થયો પણ સત્ય અને અહિ
સાનો થયો છે જો એ તમને બરાબર સમજાવ
હોય તો એના પ્રત્યેક કાર્યમા અમન કરો એ
પ્રયોજી તમને સફળતા મળે જ એમ તો હું ન
કહી શકું છત્તર આપણને ત્રિકાળદર્શી નથી ક્યાં
એટલે સફળતા સાચી મળી છે કે નહિ એની
આપણને ખબર નથી પડતી પણ નિષ્કામ ભાવથી
જે સત્ય અને અહિસાની વનમધ્યે આરાધના
કરી તેવી તમે કરશો તો વિજયની માળા ખંડેરવાની
જરૂર તમને મળશે”

આના પ્રત્યુત્તરમા એ જ સલામ વલ્લભભાઈએ
કહ્યું કે ‘અહિસાના સિદ્ધાંતનું પાલન કરનારા તો
હિંદમા છૂટાઝાવા અગત ધરુએ પડ્યા છે તેમના
ભાગ્યમા મહેરાત નથી જે પુરુ પાલન નથી કરતા
તેમના ભાગ્યમા જાહેરાત આવી પડી છે અહિસાના
પાલનની વાત કરવી એ જ મારે માટે તો નાને
મોઝે મોઢી વત કરવા જેવું છે કોઈ માણુમ
હિમાનય તોડીએ બેસીને તેના સિખરે પહોંચ
વાની વાત કરે તેના જેવું છે પણ કોઈ કે યા
કુમારી આગળ બેસીને તે સિખરે પહોંચવાની વાત
કરે તેના કરતા તોડીવાગો વધારે ડાલો કહેવાય
પાકી હું તો ગાંધીજી પાસેથી ભાગ્યોડોડો સદેશો
તમારી આગળ મુકુ છું તેટલીજ જો તમારમા
પ્રાણુ આવ્યા તો જો હું પૂરેપૂરો સદેશો મૂકતર
હોત તો આજે મ્યાના કયા પડોગી ગયા હોત”

વળી આગળ ચાનના વનમધ્યે જણાવ્યું કે
‘તમે મને ગાંધીજીના પદચિત્ર તરીકે વર્ણવો છો
હું પણ છત્તર પાસે એવું જ માણુ છું કે મારામા

એ યોગ્યતા આવે પણ જાણુ છું કે માર મા
એ નથી એ યોગ્યતા મેળવવા માટે મારે કેટલા
જન્મ લેવા જોઈએ એ મને ખબર નથી મહાભારત
મા દ્રોણાચાર્યના એક બીન શિષ્ય હતો જેણે
દ્રોણાચાર્ય પાસેથી એક પથુ વાત સાંભળી નહોતી
પથુ યુરુનું માટીનું બાવનું કરી પૂજન કરેના અને
તેને પત્રે લાગી દ્રોણાચાર્યની વિલા શીખેના જેટલી
ચિલા એણે મેળવેલી તેટલી દ્રોણાચાર્યના કોઈ
શિષ્યે મેળવેલી નહોતી એનું શું કારણ? કારણ કે
એન મા યુરુ પ્રતરે ભક્તિ હતી શ્રદ્ધા હતી એનું
દિન સ્વચ્છ હતું અને વાવનત હતી તમે મને
જેનો શિષ્ય કહેા છો તે યુરુ તો જે જ મારી પામે
પડેના છે એમનો પદ્ધિષ્ય તો શું અનેક શિ રો
માનો એક ચર્મ શકુ એટની પણ યોગ્યના મારામા
નથી એ પિર મને સંકા નથી એ યોગ્યના મારામા
હોત તો તમે ભવિષ્યને મટે મારે વિર જે આશાઓ
ખતારી છે તે મે આજે જ સિદ્ધ કરી હોત. મને
આશા છે કે હિંદમા એમના ધણા શિષ્યો જાગશે
જેમણે એમના દર્શન પણ નહિ કર્યા હોય પણ
જમણે એમના મનની ઉપાસના કરી હશે

વળી બારડોલીનું માન મને ધનુ નથી કોઈ
અસાધ્ય રોધી પીડાતો દર્દી પથારીવશ હોય
આ દુનિયા અને પેલી દુનિયા વચ્ચે એલા ખાતો
હેય તેને કોઈ સ યાસી મરે ને જડીથુી આપે
અને માત્રા ધમીને પાવાથી નીને પ્રાણુ રંગ્ય
મય એવી દલો બેઠેલી હતી . તો માત્ર એક
સ યાસીને જે જડીથુી મારા હાથમા મૂકી તે
ધરીને પાનાર છું માન ધનુ હેય તો તે જડીથુી
આપનારને છે કઈ માન પેના ચરી પાળનારા દર્દીને
ધો છે જેણે સયમ પાળ્યો ને સ્વાસ્થ્ય પેઢા કહ્યું

આમ થોડા વખતમા સરદાર સાચેસાચ
પ્રાણુના ભક્ત બની ગયા ગાંધીજીની જો
અમદાવાદમા વડી મુખી રહેવાથી એડા સત્યાગ્રહમા
એમની જોડે એમના સેવક તરીકે કામ મળ્યાથી
એઓ ગાંધીજીને ખૂબ આહવા થયા હતા ગાંધીજી
એમને મન પ્રેરણામૂર્તિ હતા ગાંધીજી વાગ્યજ
પ્રવેશમા નહોતા માનતા તો સુ ૧૭ ૧૮ વગર
પ્રવેશની વિરુદ્ધ હતા ગાંધીજી ૨૦/૧૯ ૨

મહેત્ત આપતા તો સરદાર પણ તેમ કરતા. ગાંધી જીએ પ્રધાન એક વાર સરદારને સરકારની વિરુદ્ધ લડવાનું કહ્યું તો સરદારે તેમ કહ્યું. વળી તરત જ વિષયક માટે રાજકીયી ભરતી કરવાનું કહ્યું તેમે સરદારે ગાંધીજીને પૂછ્યું નહિ કે દમણ તો આ સરકાર જેડે લડ્યા ને હવે એ ઇ લડાઈમાં ભાગ લેવાનું શા માટે કહે છે? એ પ્રસંગ મેળવેલી લોકપ્રિયતા શુભાચારો દતો, પણ લોકપ્રિયતા કરના એમને ગાંધીજીને બોલ ઝીનવાનું વધુ પસંદ કહ્યું. ગાંધીજી ચરખો કંપવાનું કહેતા તો સરદાર મીઠી મનક કરી લેતા અને કયામ સુધી ચરખો કાતતા ગાંધીજીની પ્રામોદ્યોગ પ્રતિષ્ઠાને એમણે આગળ વધારી. ગાંધીજીએ ખાતો કાર્યક્રમ ચોખ્ખો તો એમણે જોને વેગ આપ્યો ગાંધીજીએ મળ્લરાની ચળાઈ અમદાવાદમાં શરૂ કરી તો સરદારે એમાં સક્રિય સાથ આપી એ આદેશનને વશરવી બનાવુ ગાંધીજીએ વિદ્યાપીઠની રચાપના કરી તો એમણે પોતાના છોકરા છોકરીને સૌથી પહેલાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ લેવા મોકલ્યા ને રગૂન સુધી પ્રવાસ ખેડી વિદ્યાપીઠને પગભર બનાવવા કાગો ઉધરાવી લાવ્યા બાપુએ રચનાત્મક કાર્યક્રમ પર ભાર મૂક્યો ને સરદારે શુભરાતમાં ઠેરઠેર આશ્રમે ખોલ્યા --ખાગડોલી, ભોરસઃ મોચાસલુ ને વેડછી બાપુએ કચ્છા દર્શાવી કે મહાત્મનું અધિવેશન મામડામાં ભરાવું જોઈએ એટલે શુભરાતમાં કોચેસને આમ ત્રી દરિયુરમાં સરદારે વિદ્યલનચર જાણુ કરી ગાંધીજીની ચોજના કેટલી અમની છે તે પ્રત્યક્ષ રીતે બતાવી આપ્યું.

ખાદમાં દરિજન તેમ જ દારૂબંધીનો કાર્યક્રમ, ૧૯૨૮નું વિષયક, પ્રધાનમંડળના રાજનામાં, ૪૦મા વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ, ૧૨ની જનકાંતિ, ૪૫મા પ્રધાનમંડળ સાથે પાટાવાટ અને ૪૭મા આઝાદ હિંદની રચાપના . . . આમ ઉત્તરોત્તર શુરે અને શિખની વિજયમૂલો ચાલતી જ રહી.

આમ બાપુજી સાથે ઇ વલસાસાઈની સાલગતી ગમે એવી કેટલીયે વાતો છે એ બધી કહેતા પાર આવે એમ નથી, તેમનું બ્યક્તિત્વ બનોપુ જ છે. એક વખત મોલાના શોકતઅલીએ વલસાસાઈ વિશે

કહેનું કે, 'સરદાર તો બારણી બનાવેના જ્વાળામુખી જેવા છે' બાપુજી વિશે પણ મહાદેવભાઈ ધનુ વાર કહેતા કે, 'બાપુની સાથે રહેનું એ જ્વાળામુખીની ટોચ પર રહેવા જેવું છે જ્વાળામુખી ક્યારે ફાટે અને આપણા કુર્યા ઉડાડી દે, એ કે છે કહી નો નહિ.'

સરદારે પોતે પોતાનું વજૂન એક વાર કહેનું તે પણ જોવી જેવું છે બારણીની સાથામદ વખતે મુમ્મદા એમને અભિનદન આપતા વિદ્યાર્થીઓની મક્કા મગા દતી વિદ્યાર્થીઓ ઇ તે સમયમાં એમણે કહ્યું; "ટાકમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા" ભણે છે, દર વ્યક વાંડયે ૫ સત્યાગ્રહ કેમ ચલાવવો એને વિશે ગાંધીજીને પૂછ્યું જાડે છુ પણ એ બાપુજીની પાસે દસ વી જ પુત્રિયે મારે એમને પૂછતા જવાનું હોય તો મારા જેવા કોઈ નિશાળિયો કોણ?

સરદારના જીવનની ખીજ બાપુ પણ જોવા જેવી છે બાપુજીની વ્યક્તિગત સેવા પણ એમણે ખૂન કરી છે યરવડા મદિરમાં દરિજન પ્રતિષ્ઠાને અમે બારે બાપુએ ઉપવામ આદરેના ત્યારે મરદારે ખડે પડે ચાકરી કરી એમને પોતાની માતાનું સ્મરણ કરાવ્યું હતું બાપુનો પ્રેમ પણ એવા જ દતો અદમદનગરના કારાત્રાસે સરદારની તમિલ લયદી ગયેલી આનરકાનુ દંડ વધી ગયેલું સરદાર જેવમાથી છટવા ત્યારે બાપુ પોતાની તમિલત સુધારવા પચગતી હતા જતાયે બાપુએ સરદારને પોતાની પાસે રાખ્યા કુદરની ઉપચારને પ્રોત્સાહ આજમા પો ને મા જેવી કાળજી રાખી, જેવ ઉપચાર કરી સરદારના દંદને, કોઈ પણ પકારના વાદકાપ વગર મારું કહ્યું.

બનેતા જીવનની આ બાપુ જોઈએ તે તેમાં અપાર સ્નેહ અને વિનોદ તથા કામ્ય અને મેન્ટેરી મીઠાશ જોવા મળે છે એ બાપુ આપણને શી મહાદેવભાઈની ડાબરીમાથી જોવા મળે છે સરદારની વ્યક્તિત્વના અભ્યાસીને માટે આ એક નોખું જ પ્રકરણ બની શકે છે કક્ક અને ઉમ લાગતા સરદારનું અભીયાન બુદ્ધ જ ચિત્ર આપણને જોવા મળે છે.

વિચાર અને જતા ગભીરતા, ટીખગી તોફાની સ્વભાવ અને જતા ઉઠી સમજઝરી કત્તવ્યનિહાં; વહીવ તરીકેના આદર અને કદર જતા તેમાં

મિત્રલાવની સમાનતાથી અને ખી હટ; પિતા કે વડીલ પ્રત્યેના પૂનઃપ્રાપ્તિ અને સેવાપરાયણતા આવા અનેક વાના આ બે મહાપુરુષોના અનેક સમયમાં આપણને જોવા મળે છે.

વનમલાઈના આવા વિવેક વ્યક્તિત્વનું મુગ્ધ કારણ ખીજું છે.

ચિતોદી છતાંયે ગમીર, ત્રી મળી છતાંયે કર્તવ્યનિષ્ઠ વદનભાઈને ધર્મપરાયણતા અને સચમચકવનનો વારસો એમના માતાપિતા તરફથી મળેલો છે સાધારણ પ્રચલિત અર્થમાં સુરારને જાગેજ ધાર્મિક કહેવું એની અનન્ય શ્રદ્ધા કે જે કાળે અને જે રથે કથર આપણને ઉપાડી લેવા ઈચ્છતો હોય છે તેમાં માણુમ એ તેટલા ધમપણાડા કરે છતાં મનમેષ ફેરફાર થઈ શકે નથી અને તેથી મૃત્યુનો જરા પણ ડર નહિ પણ પ્રાપ્ત મન્નેગમા સરીર ત્યાગવા માટે શક્ય તેટલી કામજી લીધા પછી માદગી કે મૃત્યુ વિશે બેપરવાઈ જે કામ હાથમાં લઈ લેવાય તે પાર પાડવા તનતોડ પ્રયત્ન કર્યા પછી પરિશ્રામ વિશે નિમિત્તતા, જે સાથીઓ ઉપર વિશ્વાસ મુક્યો પછી તે પોતાનાથી મોટા હોય કે નાના હોય, તેમના બોળ મા મથુ મૃધા દેવાની પૂરેપૂરી તત્પરતા એ બધું જો ધર્મપરાયણતામાં ગણાવું હોય તો એવી ધર્મપરાયણતા એમનામાં પૂરેપૂરી છે ધર્મિક રૂતિના માણસમાં જે સચમ હોય છે એવું જે તિતિશામય અને તપોમય જીવન હોય છે, એની મરદાર મ્દી તત્તવેની દેખાડના નથી જ્યાં એના જીવન માટે પ્રયત્ન કે નાગ, તે માટે પ્રવૃત્તિ કરનારા અને વિચિત્ર નવો આચરનારા કે તા અનાવશે જ એમનું જીવન એક મયમમય, નિતિશમય કે તપોમય નથી બદલ દેખાય કે નહિ પણ જીવનમાં કોઈ પેઠે ધર્મિકતા અથવા કેઈ મગજ નવક્ય એવી અત્ત શક્તિ રિત શ્રદ્ધા, એનો ઝરો નડેનો હોય તે જ નિરવાર્થ સેવારૂપ અને કલી ગાહારી કર્યા વિના સરીરને દગી નાખવાની ઉત્કળતા અ છે હા, મરદારની ધાર્મિકતા પ્રચલિત કરના જુદા મરદારની વિચિત્ર રચના ગણાય ખી શ્વિક પાર

જાયા વાપરીએ તો એમ કહી શકાય કે, બાપુ શ્રદ્ધા છે બ્યારે સદાર રાજાઈ છે બાપુની ધાર્મિકતા, બાપુનો સચમ, બાપુનો ત્યાગ, બાપુની તિતિશા સાધુ સતોની છે, બ્યારે એ બધું વનમ ભાઈમાં ક્ષત્રિય વીરનું છે બાપુનું વર્ણન એક જ શબ્દમાં કરવું હોય તો એમ જ કહેવું જોઈએ કે તે માનવેત્તમ છે, પયમજર છે તેથી જ જનતા-જનાઈને બાપુને મહાત્મા તરીકે અપનાય છે બ્યારે વનમલાઈનું વર્ણન એક જ શબ્દમાં કરવું હોય તો એમ જ કહેવું જોઈએ કે તે મહામાનવ છે, વીર સુભટ છે અને તેથી જ લોકહૃદયે તેમનું સરદાર તરીકે અપનાવ્યા છે

આમ ગાંધીજી ને સરદારથી ગુજરાત શીજી છે મરવી 'ગુજરાતનું તેઓ ગૌરવ છે એક જ પેઠીમાં એક જ પ્રાત આવ બે મહાપુરુષો આપે, એ આપણું અહોબાગ્ય છે

આમ અનેક રીતે તપામતા વદનભાઈ અને બાપુજીનો સમય ગુરુસિંધવો જ નહિ પણ પિતા પુત્રનો કે નન મોટા ભાઈઓનો હોય સરદારની જગમી વર્ષગાંઠે બ્યારે બાપુજીને સદેશો આપવાનું મહેતમાં આવેવું ત્યારે બાપુએ કહેવું કે, પુત્રને પિતા તરફથી શે સદેશો હેવ ?

આમ પિતા સમાન ગુરુ સમાન બાપુ જતા વનમલાઈ જેવા લોખંડી પુરુષનું પજ હેવું બીન ક્યુ હવું વલમભાઈ બરામર મળે કે પોતે આજે જે કષ્ટ છે તે બાપુને જ આભારી છે તેથી જ બાપુને જલજિ આપવી વેગાએ દિલ્હીની રામ કીલ મેદાનની વમતે એમણે મદદ કહે કંઈ હવું બાપુજી ન હોય તો કુ કષ્ટ જુરો જ હોય

અહીં આ વિગત મેનડી આજે મૃત્યુની તૂરી છે જ્યાં એ રોહના બધનો તો એકા ને એક જગ છે, દંડ છે ને મૃત્યુએ વધુ જ એમાં કોઈ ફરક પડ્યો, હોય તે એટલો જ કે, એ બધન હતા તેન કરતા વડુ દંડ મદ અને ચિરજીવન

માનવતાનો મરજવો

કનૈયાલાલ વાઘાણી

સૌરાષ્ટ્રની સોદામણી ધરતી ઉપર લીનીનારે આવેલ છે લીવાનારે ઉપર કુ રતે એની કરામત છુટા હાથે વીખેરી છે લીવાનારે સૌરાષ્ટ્રનો મનોરમ પ્રદેશ છે

નારેના આમોદરાગામમા સોરઠિયા લુહાર કૃષ્ણાણ રહેતા હતા કૃષ્ણાણની પત્નીનું નામ ગંગામાર્લ કૃષ્ણાણને ત્રણ પુત્રો હતા તેમાના એકનું નામ હતું મૂળજી

કૃષ્ણાણ લોહારી કામ કરતા હતા ગાડાના પેગને પાટા ચડાવવા લોગાની વસ્તુઓ મનાવવી આવુ આવ કામ કૃષ્ણાણ ખ્યા કરતા હતા એની ઠોડમા ધમજી ચાલતી જ હોય ઠોડમાથી તડ તડ કરતા ઠોડસામાથી તીખારા ઉડી રજા હોય જ

ચોમાસુ બેસરાનો સમય થયો હતો કૃષ્ણાણએ મૂળજીને કહ્યું મૂળિયા ! દવે ચોમાસુ બેસવા આ યુ છ ચોમાસામા ઠોલસા ને પડાય ઠોલસા પાડી આવ અને ગાડા બરી લઈ આવ તો ચ માસામા કામ લાગે "

'બાપા હ મલે જ બધજા ઠોલસા પાડી ગાડા ભરી લાડીસ '

'જાત્યા વેલકાને પજુ હારે લેતો જનજે '

ખીજે દિવસે વેલકાને લખતે મૂળજી ઠોડસા પાડવા ગીરના જ ગલ લાગી ઉપડી ગયા

જ ગલમા મેળા મેળા થક બેા કર્વા અને ઠોલસા પાડવા આ ત્યાગી લાકડાના ટગમા આત દેતાળી અને માડવા ૯૩ લાડ બળવા આ આગના લાકડામા ફૂદા, પનગિય ક્રીડિયુ વગેરે બગી મરતા હતા મૂળજી આ બધુ એકીટસે બેંધ રતો હતો અને એનો કન કડગી રતો હતો

અરે રામ ! આ પોટલી જવડા જેટ સાડુ આ કરમ ! ઠોડસા પાડવા અને આ કરમ કરવા

મા ઠોડા સાડુ ? "

મૂળજી ચતચત મેસી રતો એના હરદામા વનોગાત ધર્ધ રતો હતો, એના હરદો વનોવાર્લ રતો હતો આવા ધધા તરફ તેને તિરસ્કાર ધર્ધ રતો હતો "

વેન્ઝો બધુ જાડ રતો હતો તેજે મૂળજીને કહ્યું 'મૂળિયા ! ઈ તો બધુ હાલવા કરે ઈ જવડા આરીને અગનમા પડે ઈતા કષ બાવડા પકડાય છે ! ઈને કાઈ તેડા જાવું નથી આકુડા આરી પડે ઈમા આપોડુ રો ગતો ! "

વેન્ઝા ! આરી વાતું કરમા મને કાર્નનું કાષ ધર્ધ જાડ છે "

મૂળજીનું હૃદય ત્રી બિંદુ મૂળજીને ધધા ઉપજી તિરસ્કાર છુટ્યા ઠોડમા મૂળીને મૂળજીએ ભાગવા માડ્યું

એ મૂળિયા ? કા જાડ ? તારા નાપને રો જવાન દેવો ! જુડા અમ કા કર ? "

મૂળજીએ તો પાણુ વાગી જોતા વગર બેપટિસા મકા વેલકાના મોલવા ઉપર ખ્યા આપ્યું નહી

મૂળજી ચાલતા ચાલતા જોનાપર પાસે આ યા ગામને પદર નાનકડા તળાવમા નાંચો એક ઘટા ૧૨ ૧૩ નીચે આજો મીચી રામ રામ જાડા લાગ્યો

આ વખતે તળાવ પાસેથી જોનાપરનો આહીર દેવો બેસુને નખતે પસાર થતો હતો મૂળજીને જોયો દેવે મૂળજી પાસે ગયા અને પૂછ્યું જવાન બાપ, કયાનો છે ? "

બાપુ નારેનો છુ "

'જવાન ! જતે કેવા છે ? અડી કેમ આ-યા છે ? '

'જનને લવ ર છુ મારો રામ જ્યા લઈ જવ ત્યા જવુ છે "

'જવાન તારે નામ "

મારુ નામ મૂળિયો "

દેવાને કુદરતી રીતે જ મૂળજી ઉપર લાગણી થઈ આતી. “જવાન, જે તને હરકત ન હોય તો હાલ મારે ઘીરે. મારે તીવા રહેજે. હું એક કરું છું ઢેર પછી રાખું છું. ખાપ, તારા લાગનો બટકુ રોટવો રામ આપી રેજે”

કુદરતી રીતે મૂળજી મન પછી દ્યુ. મૂળજીને થયું કે મારા રામે બેગ કરાવ્યો છે. નોધારાનો આધાર આશરો અપાવે છે.

મૂળજી દેવા આહીર સાથે તેને ઘરે ગયો. દેવાના ખેતરમા કામકાજ કરવા માંગ્યો રાતે દેવાને ત્યાં સામુસતોની મંડળીઓના બજનોની જુકે બમે. મૂળજીને તો જોઈતું હતું એવું રામે અપાવ્યું.

ઝોમાસુ પૂર થવા આપુ હતું. લાણી ટાણું ચાલતું હતું. દેવાના ખેતરમા કાપણીનું કામ ચાલતું થઈ ગયું હતું. મૂળજી તો કામથી પરવારી કાસે નાંવ પછી માળા ફેરવે અને પછી જાત ખાવા બેસે આ દતો એતે નિત્યકમ.

આહીરાણી લાત લઈને આતી મૂળજી તો કાસે નાવા ગયો. બૂખ્યા સાથીઓ તો ખાવા સાડું તન ખાપડ થઈ રહ્યા હતા. આજે તો આહીરાણી જોળ પાપડી કરી લાગ્યા હતા. બૂખ્યા સાથીઓની ફાટ રળખી અને મંડ્યા જુડવા. મૂળજી માટે તો એક હામમા જોળપાપડી અને રોટલા રાખ્યા. બૂખ્યાડાસ સાથીઓ એટલા બધા બૂખ્યા હતા કે મૂળજીને ભાગ પછી ચપાટી ગયા. મૂળજીના હામમા ધૂળના દેશ લઈ અને આરામ કરવા લાગા થઈને સ્તા.

મૂળજી નિત્યકમથી પરવારીને ખાવા આપ્યો. મૂળજીના રામનામ વ્વપ તો આપુ હતા. હામમાથી હાથ નાખીને ખાવા માટે એક કંકો ઢિપાક્યો, અને મેમા મૂક્યો. સાથીઓ સ્તા સ્તા આ તારીરો જોઈ રહ્યા હતા. ટેકુ ગોમા નરો એટલે મૂળિયાને ખચર પડશે. એમ તેઓ ધારતા હતા અને મૂળોમા દસતા હતા.

મૂળજી તો બટકા લઈને ખાતો હતો. એને ને કોઈ અંદરો સ્વાદ આતી રહ્યો હતો. સાથીઓ તે કંઈ થઈ ગયા, દેશ હતો ! મૂળજીને નીરાંતે ખાલ

છે. સૌએ આરીને બેસું તો જોળપાપડી જ હતી. દેવા આહીર અને આહીરાણી પછી આતી પડોવ્યા.

મૂળજીના મદાન આત્માને સૌએ નમન કર્યા. મૂળજીને દેશની ખચર પડી. તેની આખોમાથી પ્રેમાશુ ટપકવા લાગ્યા. મૂળજીએ અડીયી ઉપડી જવા નિર્ધાર કર્યો જેણે દેશની સુખડી બનાવી ઇ રામને આશરે રેવાનો મૂળજીએ નિર્ધાર કરી લીધો.

‘દેવા બાપુ! રામ, રામ, મેથી હવે નહીં રેવાય !’

‘લાઈ મૂળજી, તું તો મારા ફરજદ જેવો છો. દખ ન લખાડ’

“બાપુ, તમે તો મને દીકરા જેમ સાચવ્યો છે. મારી માવડીએ મારી ખૂબ સાચવણ રાખી છે. તમારા ઉપકારો તો ન જ બૂનાય. પછી હવે મારો આતમ રામ અડી રહેવા ના કહે છે. મને કશું પછી દખ નથી”

દેવા, આહીરાણી અને સાથીઓ સૌ જોઈ રહ્યા હતા અને મૂળજીએ તોને કહ્યું. “રામ, રામ, મારા ગના માફ કરજો” આટલું કહીને મૂળજીએ વેતા મૂકી દીધા.

મૂળજી આવ્યો જોડગ. જોડગ હતું નવું સવું હતું. લાકુ માજી ગાદી ઉપર હતા. અડી સત જીવજુદાસજી રહેતા હતા સતની ખ્યાતી મૂળજીએ સાંભળી હતી. મૂળજીએ જીવજુદાસજીને વિનંતિ કરી, “બાપુ, મને મુકમલ આપી કંઈ બાવો.”

જીવજુદાસજી તો મક્કા ગાની હતા. મૂળજીના આતમને જોગખી મયા. મૂળજી હવે બન્યો મૂળદાસ.

આ સમયે જીવજુદાસજી મદારાજ પાસે એક પુરુષ અને જે આ એમ ત્રણ જણ આતી પડોવ્યા. પુરુષે સંતને કહ્યું “બાપુ, મારો દીકરો મૂળજી અડી આવ્યો છે. આ તેની મા છ અને ખૂબીમા આપુ જોડીને જોબી છે ઇ એની પરવાગી છે. બાપુ, મૂળજીને પાઠો ઘરે મોકલો એ મારી વિનંતિ છે.”

સંતે મૂળજીને તેડાવીને પૂજી ત્યારે મૂળજીએ બધી વાત કહી. “બેટા સંસારમા રહીને સેવા કર જેની સાથે સંસાર માડ્યો એને તનપ નહી”

"ગુરૂદેવ, આપની આજ્ઞા મરતકે ઉપર ચડાવુ છું."

"તારા તને આમોદરમાં જવા નહીં દઈ. તું રથાશ્રમી રહીને જ કુશ્વર લજ્જન કર અને સાધુ સતોની સેવા કર."

સતે મૂળજીના પિતાને કહ્યું "લાઠ મૂળજીનું મન હવે આમોદરમાં નથી તમને ખીજા બે પુત્રો છે મૂળજી તેની પત્ની સાથે રહેશે એ એલિયા જીવને એનું કામ કરના ઘો તમે તો ભાગ્યશાળી છે કે તમારે ત્યાં આવે પુત્ર જન્મે છે."

મૂળજીના માતાપિતાએ આમલ પડતો મૂક્યો મૂળજીની પત્નીને મૂળજીને સોપી આમોદરમાં ચાલ્યા ગયા ગુરૂદેવની આજ્ઞા મુજબ મૂળદાસ અમરેલી જઈને રહ્યા મૂળદેવે સંદાનત ચરુ કહ્યું "ભગવત મંદિરની ક્યાપના કરી આમ મૂળદાસના જોજસ અમરેલીમાં પધરાયા

શોડા વર્ષો બાદ મૂળદાસજી દારકાની યાત્રાએ જતા જમનગર શોકાયા જમની સવારી નીકળી રહી હતી મૂળદાસે એ સમયે એક લજ્જન ગાયુ જાને સાલજી અને મોટ લાગી જાને મહાત્મા મૂળદાસને ગુરુ માન્યા અને ગુરુ દક્ષિણ આપી

મહાત્મા મૂળદાસ દારકા પહોંચ્યા જાને આપેની ગુરુદક્ષિણાનું ધન દારકામાં જ ખરચી નાખ્યું મહાત્મા મૂળદાસની સુવાસ સૌરાષ્ટ્રજરમાં પ્રસરી રહી હતી

એક અજ્ઞાણી રાત્રે આશ્રમ નજીકના કૂવા પાસે મહાત્મા મૂળદાસે સંદેહ વજ્રધારી એળો જાયે મૂળદાસજી કૂવા પાસે ગયા મૂળદાસજીએ એક અજ્ઞાણને જીવનલીલા સંકેતવાની તૈયારી કરતી એઈ "બેન, બાપ! જીવનલીલા સુકામ સંકેતી રહી છો!"

એ સ્ત્રી મહાત્માને એઈને હેનતાઈ ગઈ એ અજ્ઞાણની આંખોમાંથી આસુડાની ધાર વહી રહી હતી

"બાપુ આ ધાપી જીવન રાખીને શું કરું? બાપુ બધું સમજી છું પણ મારા માટે બીજાને મારું જ નથી"

"બેન એટલું બધું કુખ્ય શું છે કે આ મારું લેવો પડે છે?"

"બાપુ, એક ધાપ છુપાવવા આ ધાપ કરવું પડે છે મને દગમના હમેલ છે મારું કાઠી મો કોને જનાવું! બાપુ મને મરવા ઘો આ ધોર ધાપણીને અટકાવશો નહિ"

એ અજ્ઞાણ મૂરકે કુરકે રહી રહી હતી એના જીવનમાં નરી નીરાસા સિવાય કશું ન હતું

"બેન એ વાસનાના વહેણના વમળ એવાજ હોય છે મહા ઋષિમુનિઓ પણ લાન જતા છે બ્રહ્માદિ દેવ પણ જૂદા છે બેન, એકે એકથી ગણ નવું જીવન શરૂ કર ને ધણુ તે ધણુ"

"પ્રભુ સુનાને ખબર પડી છે એ મારી તપસ કરવાનો છે ત્યારે કું કું નામ આપુ, મારું તો થનાવું હતું ધ ધણુ, પણ અન્યનું શું?"

"તેનું સુનાને મારું નામ આપને"

બાપુ વ્યાપનું નામ! મારી જીમ કેમ કપાઈ ન જાય! ને ગળ આશરો આપે એને જ કુદાઈ! બાપ આપ જેવા સતત નામ કું બદનામ કેમ કર!"

"બેન આપણે તો નિર્દોષ છીએ માગ હૃદયનો ચોપડો ચોખ્ખો છે, પછી મને જગતની શી પરવા! તારો જીવ ગયતો હોય તો જગત મારી નિંદા કરે એની મને લવનેશ પરવા નથી બેન તારે આત્મ હલ કરવાની નથી માફું નામ જ આપને"

બાપુ આજે તો આ સ્વાર્થા કુનિયા ઉપર માનવ દેકે રહેલ કિસ્તાનું કું ફરી ન કરી રહી છું દેવ આપ માનના નહીં પણ માનવરૂપે દેવદૂત જ છો"

એ બાઈને મૂળદાસજી આકાશમાં લાવ્યા વેવમાદને બંધી વાત કહી વેવબાધ પતિપરાયણ હતા એણે એ અજ્ઞાણને પોતાની પુત્રી તરીકે પાસે રાખી

મૂળદાસજી ને સોને આશ્રમમાં લાવ્યા તેનું નામ હવે રતન સુત્રો એની શોધ કરી રહ્યો હતો મૂળદાસજીના આશ્રમમાં એના પતો લાગ્યો સુનાએ રતનને પૂછ્યું બાઈ, તારા પેટમાં બાળક છે એને પિતા કેણુ છે?

સુના સાહેબ મહાત્મા મૂળદાસજી એના પિતા છે"

મૂળદાસજીનું નામ સામગીને સુબો ચમકી ગયો.

સુખો તો થયો ગયો

“સુખા સાદેમ, રતન કહે છે તે સાચુ છે”
મૂળાસત્થએ કયુ

‘આપ કોવા સત આવા ધધા કરે એ તો
પરેપર ખૂન દુષ્ટ છે આપે દોગ સજી અમરેલીની
પ્રતને દંગી છે આવા કુડા કાગ કરનારને સજી
થઈ જ નેત્રએ”

“સુખા સાહેબ, મારા મુના મારે કુ સજી
સહેવા તેપર છુ”

અમરેલીમા હાહાકાર મચી ગયો મહાત્મા
મૂળાસત્ની નિંદા થતા લાગી કંઠારા, હુઝો, બ -
માસ એવી કીપાધીએ સતને મઠરા લાગી લોકો
સતના નામ ઉપર ધુકતા લાગ્યા

મઠાસત્થને ગેરેડા હિર મેસાડવ આપ્યા
ગામા ખાસડાને હર નાખવામા આ ચો વ્યને મો
હિર મેસા લગાડવામા આવી લોગે મત ઉપર
ધૂન ઉડાડવા લાગ્યા આ પ્રમાણે સતને મુઠેડા
ઉપર અખા અમરેલી ગામમા ફેરવા

જે સતના સન્માન થતા એ સતની આજે
કહ દશા થઈ એક નીરાધર અવળાને મચાવવા
સતે પોતાની કાર્તિનુ દાન આપી દીડુ એ રિધત
પ્રવના મનમા જરા પચ રજ ન હયો એ તો
નિષ્કામ એલિયો હતો પર દુખે દુખી થતે હતો

સત મૂળાસત્થ આશ્રમે બાના રતન અને
વેનનાથ એ ધાર આસુકા સારી રવા દતા રતનની
આખો રડી રડીને લાન અગર જેવી ઘઘ ગઈ હતી

‘માપુ આ પાપણી ખાનર આપની આ દશા !
જેજે અશરે આપો એના આવા હાલ ! પ્રજુ
તારી આપી ગયુ છે એક નિ કામ જીવના આવા
હાલ ! માપુ આ કુટકાને મરજી કેમ ન દોષી ?’

‘બેન અરસોસ દા આટ, મે કટ્ટ બોટ
કયુ નથી મારો નામ મેલી કરી રવો છે તો
કસોટી કરવા દે મને જગતની નિંદા ની પરવા નથી
મર દીલ સાર છે પડી બીક શા મરે ?’

મૂળાસત્થ તે નાહી હાઈને પરાવાઈ અને
મરિમા જીવે પ્રજુની આગધના કરવા લાગ્યા

સમય થતા રતનને પુત્રા અવતરી આ પુરીનું

નામ પાડયું રાધા

મત મૂળાસત્થ દારકાળી વાતાએ જવા નીકળ્યા.
આ વખતે તે સત સાથે કાણુ હોય !

સત જમનગર પડેમ્મા જરા નેમના સામેના
થતા, જરા જમ પોતે સતને તેડવા આવતો તો
આજે તેની સામે જોનાર પણ કોઈ ન હતુ દશાના
રગ કેવા છે ! મહત્મા મૂળાસત્થને મન જરા પચુ
રજ ન હતો જમનગરમા એક છુકર મગતને
ત્યા ઉતર્યો

‘મગતજી, મારે જમને મઠયુ છે મગશે ?’

“બાપુ ઈ વાત જવા છો જમને તો તમારી
કરી પણ તોડી નાખી છે,”

‘સજીને મગરામા શુ વાધો ? હું તો અમથાજ
મગરા છજુ છુ”

“માપુ હવે જમ આપને મગે કે ન મગે,
પણ હા જોસાર્થકી એજે કદી બાધી છે દનનીએ
જમ છે તો કદાચ મેજાપ થાય ખરો’

“લજ્જ મદાન પુરુષોને મરવા જમને તમારે
જો મૂકવી નેમજે એકદુ નારિયેગ મગે તો નેતા મગે”

“બાપુ, જ્યો હ લજ્જ આપુ” છુકાર જમને કયુ

“લાર્, આ સામે મરેલી મીદડી પડી છે ધ
જ લજ્જ જમ નારિયેગ હવે લાવયુ નથી’

છુકાર જમત પણ મુજવાણી છુકારને નાગુ
કે મહાત્મા મૂળાસત્ની કાગલી ચાલી નાગે છે
જતિત થો એજુ મજજ પણ મથુ મૂળાસત્ ખવાન
થયો છે

છુકાર સાતે સાથે જવાની ના પાડી દીડી
એટલે મૂળાસત્થ મરેલી મીદડી લઈને હવેલીએ
ઉપડવા છુકાર જમને ધરના ખાતજી ખંધ કરી
દીવા મૂળાસત્થ હસતા લાગ્યા “વહ પ્રજુ વાહ !
તારી લીલા જમજ છે દુનિયા લગના સુરજને પડે
છે જને ગાડે બેસે એના જ ખીનડા ગાય છે
પ્રજુ વાહ !

મૂળાસત્થ મરેલી મીદડીને ખેનમા તીગીને
હવેલીએ મથા મૂળાસત્થએ જમને સરેકા કહેડા તો
જમને કચાસતે મને અદર આવવા રજ આપી

મૂળાસત્થ અદર આના જોસાર્થકીને મે દાધ

નેડીને પ્રભુમ ક્યાં મેલી મીઠડી ગોસાઇજના
ચરણેમા મૂકી

જામ ગુરસે યધ ગયો ગોસાઇજ કાપે લસાવા
અને નાડુડી બિંધા, " મૂઠદાસ, કાતરિયુ ગેમ થયુ
લાગે છે ! આડી અમારા જેવા શુદ્ધ પવિત્ર માનવી
પાસે મરેલી મીઠડી મૂકતા લજવાતા નથી ! તમારો
અભિમાન દુનિયા બનેલો છે તમારા જેવા દેવી
માનવીનું મો જોડુ ધ પશુ પાપ છે "

" પ્રભુ, હ તો આપના દર્શન કરતા આ યો
છુ રતનામા આ મરેલી મીઠડી હતી, એના બચ્ચા
આપકા ટંગવળના હતા મરે થયુ કે અપવા જેવા
દિવ્ય પુરુષની કૃપાએ આ મીઠડી ટવતી યારો એના
બચ્ચાને દૂધ મળશે અને આપની વાહ વાહ યશે
એટલા માટે જ મરેલી મીઠડી લેતો આ યો છુ "

મૂઠદાસની વાણીમા અજમ રણકાર હતો એની
વાણી સાંભળી જામ પશુ થેડા યબી ગયા તો ખર

" મૂઠદાસ, કાતરા છોડી દો ગર્ભ આમર પાછી
નહિ આવે મરેના છવો સજવન થાતા હશે ખરા "

" પ્રભુ આપ તો દેવાથી કહેવાઓ ટો આપનાથી
કેમ ન મને ! મારા જેવા પપી છવેનું તો વીક પશુ
આપનાથી ન મને એ જાણી નવાઇ લાગે છે "

મૂઠદાસ ' માર્ગથી તો નહિ જ બને તમે
સતવાગી છોને તો, કરી દેવાડો "

જામે પશુ ટાંચેમી પૂરી, મૂઠદાસજ મહારાજ
સાચુ કહે છે તમે જ કરી દેખ ડોને ! "

' જામ બાપ, એવી મરજ છે ને ! રામની
રમયુ જેની છે ને ! "

મૂઠદાસે રામસાગર મગાયા અને આરંધુ શર
કરી ' માજરીના બાળ નીલ અમાથી ઉગાર્યા મારા
રામ ! તો આ માજરીને ગેરી કરો "

મૂઠદાસજને રમ અનેરો હતો આજ રાત્ર બુદ્ધના
પારખા હતા જામ તો મૂઠદાસજના રમ ઉપર
દેની જોડો

મ્યાંડ, મ્યાંડ કરતી એ મીઠડી ગેરી યધ
ગોસાઇજ અને જામ ફાટો ડોળે જોઈ રહ્યા
સાચના પારખા થયા

જામ મૂઠદાસના ચરણેમા પડી ગયો
" સત ! મારી જીલ ધર્મ છે સાચને કુ એજાબી

ન ચકયો "

" બાપ જામ, દુનિયાના રમ એવાજ છે મારા
હૃદયનો ચોપડો ચોખ્ખો છે મારે માન સ્વા
અપમાન સ્વા ? "

જામે મૂઠદાસજનું સ્વાર્થજ સમજનું જામન-
ગરમા સત મૂઠદાસનો ને ને કાર થયા લાગ્યો
જામે મૂઠદાસજની માડી માગી અને રોકાઈ જવા કહ્યું

" નાપ, એ દિ' તો મયા દુ અમલકાર બનાવના
આ યો નથી મારા હ રતો ચોપડો તો ચોખ્ખો જ
છે સરજ વદળાથી છુપાય એટલે સરજ નથી એમ
માનવુ જોડુ છે એક આજાની બ્હારે અડા
મારી ફરજ હતી તે મે જાળી દુનિયા ગમે
તે માને "

જામ સત મૂઠદાસની તરાગતી મહત્તા ઉપર
આફરીન થો જામ એ મહાન સતતા ત્યાગને પૂરી
રીતે સમજ ગયો

મહાત્મા મૂઠદાસજ દારકાની યાગા કરીને
અમરેલી પાછા આવી ગયા રતનની પુરી રાવા પશુ
ઉમર લાયક બની હતો તેના લગ્ન કરવામા આ વા
સધાને એક પુત્ર થયો તેને મહાત્મા મૂઠદાસજએ
સરકારી બનાવે ને પાછળથી સ્વામિનાગવણ
સ પ્રદાવમા મુક્તાનંદ સ્વામી નામે વિખ્યાત થયો

મહાત્મા મૂળદાસજીની અવસ્થા યદ્યદતી લગભગ
સૌ વર્ષ થવા આ યા હતા મહાત્માજી આ કાની
દુનિયા છોડવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા

સત સમાજને તેડા કગવામા આ યા સતસમાજ
અમરેતીને આગણે ભેગો થયો રામધૂન જમી ગઈ
હતી બજન કીર્તન યદ્ય રહ્યા હતા, રામનગીનો
પવિત્ર દિવસ હતો મહાત્મા મૂળદાસે રામમાગર
હાથમા લીધો અને રાનીકાની આરાધ્યુ કરી લાજન
પૂરુ થતા એ મહાન માનવીએ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કર્યો

સતના નશ્વર દેહને પાનખીમા પધરાવીને સમાધ
તરફ લઈ જવામા આવ્યો શખ નગારા, ઝાંર
વાગી રજા હતા અમીન યુનાલ ઉડી રજા હતા
સતની પલખી મધ્ય એકમા પડોચી એક નારી
સતના દેહની પાલખી ભેંટને ઘરમા પાડી વગી ગઈ
પાનખી માહેના સતના નશ્વર દેહે આજો ખેતી
સૌ તો દીગમૂદ બની ગયા 'શુ સત સંજવન થયા ?'
મહાત્મા મૂળદાસે એ નારીને બોનાવવા કહ્યુ એ
નારીને પાન ટી પાસે લાવવામા આવી

"બેન, બા, તુ પાનખી ભેંટ પાડી કેમ વગી ?"

"બા . પુ" એ ખાંધ આગળ ન ખેતી શકી

"બેન, સાચુ કહે જરાપણુ સ કાચ ન રાખતી"

"બપુ હું મારે સાસરે જતી હતી અને
આપની પાનખી"

મુકદના અપશકન યાવ એમજ ને

"હા, બાપુ"

"બેન હું હવે તો જાતો છું ને ! બપ, હવે
તારે સાસરે જા"

પાનખીને આશ્રમમા પાછી લાવનામા આવી
મહાત્મા મૂળદાસ આતીને આશ્રમમા ગયા

બીજે દિવસે સતે દેહ છોડ્યો દેક છોડના
પહેલા આશ્રમવાસીઓને કહ્યુ મારા દેહને આશ્ર
મમાજ દાટળે બહાર નડ ન જશો કોઈ સાસરે
જતી દીકરીને અપશુકન ન થાય

સત મૂળદામના દેહને ત્યાગી દટવામા આ યો
એ મહાન ત્યાગી નરડી સમાધ આજ પહુ
અપણુને ત્યાગના મૂલ્યાંકન સમજતી રહી છે એ
મહાત્માની સમાધના પર્યટરો ત્યાગની મહત્તાના ગીતો
સંભાળતી રજા છે ત્યાગથી માનવી દેવ જેવો બને
છે ત્યાગની મહત્તા આગળ દુનિયા મરતક નમાવે છે

જીવને શિવની યદ્ય એકતાને
પછી કહેવું રહ્યુ નથી કાઈ દે
ઘાસ્ય પીધો જેણે પ્રેમથી ને
તે સમાધ રહ્યો શન્યમા

મૂળમા બીજ સાગં હોવું બેધએ

એક પ્રકારની જળવેનનો હમણા ખૂબ જ પ્રચાર થયો છે મારે ત્યા પહુ એક ખાતી કાચની
સીતીમા પાણી ભરી એના છોડ એમા મૂકતા છે રોજ પાણી બદલાવે છે અને વેન લીલીજમ રહે છે,
નીત વધતી જ નય છે એના નવા કાળા પાદકા ફૂટતા જ નય છે, આજે ત્રણ મહિનામા તો એનો
ભપકો અજમ જેવો થઈ ગયો છે

પણુ આના પરથી મને એક વિચર આવે છે કે ઈશ્વરે આ પાણીમા એવી તે શી તાકાત
મૂખી છે કે કયાંક એ વૃક્ષને જીવનદાન આપે છે, કયાંક માણુમ અને પશુને જીવાડે છે એ જ
પાણીમાથી થરેન યુનાનના ફૂનોમા મીઠી મહેક અને એ પીના વિપદરોમા ઝેર, ઘડ-ઘોખાના છોડમા
પોષ્ટિકતા અને વાડેને કાટા, ફૂનોને મધ અને માણુસોને શીતપ્રતા અપણુ આ પાણી મૂળમા ખરેખર
અજબ શક્તિ ધરાવે છે ઝેર હોય ત્યા ઝેર વધારે છે મધ હોય ત્યા મધ વધારે છે એટલે કે જેનામા
જે શક્તિ હોય તેનો જળ અને પૃથ્વી વિકાસ કરી આપે છે

માટે જ સારા માણુસો સારા થતા નય, ખરામ માણુસો ખરામ થતા નય એ બન્ને માટે
વાતાવરણુ તોએક જ હોય છે મૂળમા બીજ સાગં કે ખરામ હોવુ એ મુખ્ય વાત છે માટે માણુસે સારા
વિચારો પ્રમાણે ચાનવાનો એક વખત બે નિષ્કર્ષ કર્યો જ તે ઉત્તરોત્તર એનો વિકાસ થયો જ એ વાત
નિશ્ચિત છે કુદરત, પ્રથર કે વાતાવરણુ ને માનો તે એમા સહાય કરે

શ્રમ અને સિદ્ધિ

સત્યનારાયણ સિંહ

[આરત સરકારના વાહન-સ દેશ વ્યવહાર અને સ-સંગી બાળોતાના પ્રધાન શ્રી સ યનારાયણ સિંહાએ તાજેતરમાં અખિન ભારત દલિતશ્રી દ્વારિકા કર્મચારી સંઘના વાર્ષિક અધિવેશન પ્રસંગે કરેલ ઉદ્ઘોષનાનો કેટલોક સર આવી આપેલ છે તે દેશની સમગ્ર સ્થિતિમાં લોકોએ લાગુ પડે છે, કેમકે સુદોતર પરિસ્થિતિમાં રાજ્યમાંથી સ્થળિત સર્જન કરવાનું હોય છે.]

તાજેતરમાં જ હું કેટલાક પાશ્ચાત્ય દેશોની મુલાકાતો લઈને પાછો ફર્યો છું. સ દેશો વ્યવહારના ક્ષેત્રે જે પ્રગતિ, અને આધુનિક વૈજ્ઞાનિક સુવિધાઓ આ દેશોએ અપનાવી છે તે આપણા દેશમાં હાથન કરવાની તાનાવેની પણ લાગે છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછીના અખિન દુકા ગામમાં આ દેશોએ પ્રગતિની દિશામાં જે હરણ ફાળ લેવી છે તે જોઈને દિગ્મ થઈ જવાય છે. રશિયાને ખાદ કરતા પાકીના યુરોપ જેવો આપણો દેશ છે. દેશની વિશાળતા, માનવશક્તિ તેમજ કુદરતી સંપત્તિ હોવા છતાં, આ દેશની સરખામણીમાં, આપણે એક કગાળ ચિત્ર ખૂંટી કરીએ છીએ.

વેશિંગ્ટન કોન્સ, ઈન-ડ, પશ્ચિમ જર્મની અને રિન્ટ્ઝેન-ડની મુલાકાતો લઈ મેં મિત્રો સમક્ષ મારો મિશ્રિત મનોભાવ, આનંદ અને ખિન્નતાનો વ્યક્ત કર્યો હતો. આનંદ એટલા માટે કે આ દેશોએ, સમ્પત્તિ પરિશ્રમ અને પ્રમાણિક પ્રયત્નોથી પોતાના દેશને જીત્યો. ક્યાં અને દુનિયાની સૌથી આધુનિક વિદ્યાન વિશ્વસ્થાપને પોતાને આમણે અપનાવી, બીજા વિશ્વયુદ્ધની ખાખમાંથી સમૃદ્ધિની છાંયો રેલાવી દીધી, આની સામે, ઘરઆંગણે આપણે શું મેળવ્યું તે ખ્યાલે ખિન્નતા અનુભવી. એકજ દાખનો પશ્ચિમ જર્મનીના એક મ્યુનીચ શહેર ઉપરના જોખમમાંથી ૮૦ ટકા મકાનો સ પૂર્ણ જમીનદોસ્ત થઈ ગયા. આવડા મોટા વિનાશનું એક નાનું સરખું નિશાન પણ આજે જોવા મળતું નથી. કેટલી ઝડપથી એ લોકોએ નવસર્જન કર્યું હતું!

એક બીજું દૃષ્ટાન્ત આપુ છું. સુદને અતે

૧૯૪૭માં મહાન ઉદ્યોગપતિ સિયમન્સ (Siemens) કે જેની સરચા આજે અડી લાખ કામ રાતે રાત આપે છે તે પોતાની ઓફિસે જવા સાઈકલ વાપરતો. તે વખતે મ્યુનિચમાં એક પણ મોટરગાડી સમખાત્ત રડી નહોતી. જે કાર હતી તે જાત કરી લેવામાં આવી હતી. આજે ત્યાંના રસ્તા ઉપર દોઢ લાખ 'મર્સિડીસ મેન્ઝ' પાણીના રેવાની પેડે દોડી જાય છે. પોતાની ગાડી ન હોય તેવા કોઈ નગરજન શોષો જરૂં નહીં અને અટની ગાડીઓને ક્યા ઝીમી (Park) રાખવી તે કાયદો અણકેન મટે છે. ઘણીવાર લોકોને પોતાની ફરજ ઉપરની જગ્યાએથી એક માર્ગ દૂર ગાડી ઝીમી રાખવી પડે છે. સમૃદ્ધિ અને આખાદીની આકર્ષણ શારેતરફ ઝગદગની ત્યાં દેખાય છે. દુકાનો, હોટેલ, ઓપેરા અને જાહેર મનોરંજનના સ્થળોએ પૈસાની છેલ્લે જોડતી હોય!

આ સમૃદ્ધિ ક્યાથી આવી? કેમ આવી?

મારે કહેવું જોઈએ કે કુદરતી સંપત્તિમાં ત્યાં માત્ર કોયમો છે. બીજું કાંઈ જ નહીં. જના સ્થાનિક પ્રજાએ પોતાના પરસેવા અને લોહીથી આટલું પરિવર્તન કર્યું. પરદેશી મદદ મળે છે એ ખરું. પણ હું એવા દાખના પગ આપી શકું જેમાં પરદેશી મદદ મળવાના કારણે પ્રજા આગમ્ય અને હરામ હાડકાની થઈ ગઈ હોય અને કગાવિત અને પહાવણમાં સમડતી હોય. મારે જે કાર્ડ કહેવાનું છે તે માત્ર એટલું જ કે કોઈ પણ પ્રજા શ્રમ, સમ્પત્તિ પરિશ્રમ, પરસેવાના ટીપા નીતરી રહે તેટલો પરિશ્રમ ન કરે ત્યાં સુધી તે ખરા અર્થમાં પ્રજા બનતી નથી. અનુગત, આ બધા દેશોમાં મેં એમ પણ જોયું કે શનિ અને રવિ એ એ દિવસોએ આનંદ માણવા લોકો બહાર નીકળી પડે છે. પણ પાકીના દિવસોએ સવારના સાતથી સાઠના પાંચ સુધી એકધારે અવિરત પરિશ્રમ તેઓ કરે છે. સતત પરિશ્રમથી તેઓ વધુ ઉત્પાદન કરે છે અને ઉત્પાદન વધવાથી તેમનું જીવન ધોરણ ઊંચું જાય છે.

તમને જણાવું નવાઈ લાગશે કે અડીવીજ આપણા એક અપલદારને જનિત મોકનેના અને

તેમણે ત્યાંથીજ રહેવા સ્વીકૃત્યું. ધમાર પણ વધારે મળતો હતો. તેમણે મારી સમક્ષ હરિયાદ કરી હતી કે ધરકામ માટે તેમને નોકર મળી શકતો ન હતો કેમકે નોકરોને ૫૨ મહિને ૮૦૦ ફાન્ક (સગલ એક હજાર રૂપિયા) જેટલો આવે. તેમના પત્નીને હવે પારેશ આવવા બદલ પરતાવો થાય છે. કેમકે બધું જ ધરકામ હાથે કરવું પડે. ઝુરીયમા મારાજ એક બારતીય મિત્ર અને મિત્ર કે તેમણે જે મળીને શક્ય છે તે નોકરી કરવા મોટરમા બેગીને આવે છે અને એક કલાકના પદર ફાન્ક (આશરે વીસ રૂપિયા) લે છે.

જરા વિચારો કહો. કાનાના હિસાબે પરિશ્રમન મૂલ્ય! અને નવીનોર મમીડીસમા આવતો માગી. બન્યા ખાતે આપણી એસલ્ટી કંચેરિને સફર પોતાની મમીડીસમા બેસી નોકરી કરવા આવે છે, અને આપણી ગાડા ચલાવે છે તેમા ક્યારેક જેટકો થાય ત્યારે પોતાની ગાડી વાપરવા દેવા જેટની સંજ્ઞા પણ બતાવે છે જેટલું જ નહીં તેની પત્ની પસે વગી પોતાની બુદ્ધી કાર છે અને તે નવીનોર.

આ નાના દંપતીનો જેટના ખાતર આપુ છું કે સમૃદ્ધિ કોને કહેનાય અને જીયુ જીવન રણુ ડેવ હોય તેનો તમને ખ્યાલ આવે આ બધાના મૂળમા છે ઉત્પાદન અને ઉત્પા ન એટલે તમે અને કુ મળીને જે કંઈ મરી શકીએ તે બે આપણે શ્રમ ન કરીએ અને કાર્ડ ઉત્પાદન ન કરીએ તો પગી વેચવાથી શેની ફેરવી? મરીબી અને જૂમમગની? જેટલા માટે જ કામદારોને મારે કહેવાનું છે કે તમામ શક્તિ તમારા કામકાજમા કેન્દ્રિત કરો અને સગની એવી લગાડો કે પ્રામાણિક શ્રમ વિના એન પણ ન પડે.

ધણીવાર કામદારો અને માલિક વચ્ચે માગણીઓ અંગે વિવાદ જોએ થાય છે. ધણીવાર એવું બને છે કે અર્થિક કારણોસર માગણીઓ સતેષવાનું શક્ય બનતું નથી માગણીઓ બચાવી હોય તો પણ આવે ટાણે ઉત્પાદન ધો તેવી ચળવળ કરવાથી અથવા પરિશ્રમ કરનારો સ વાગે સોને નુકસાન થાય છે અને ગરીબોમા જ વધારો થાય છે.

કામ ન કરવું અથવા 'ગાડી ધીમે હાકો' ની નીતિ અપનવવાથી પણ શું ફેરફાર? તેને કંઈ

નામ આપવું હોય તો દેશબેદ જ કહી શકાય. અને જે કાંઈ તેની દિશાવત કરે છે તેને દેશમત્રા કેમ કહેવાય? જે દેશ પોતાની આર્થિક ભૂમિકાનો પાયો તૈયાર કરી રહેન છે, ત્યાં બાવી નીતિરીતિની બીબ દેશોની હથેળમા આપણે કંઈ આવી શકીશું? અથવા આપણે ઉપાયો અજમાવવાથી શ્રમજીતિને વધુ વખતર આપવાની માલિકની શક્તિમા વધારો થાય ખરો? આ એક વિચારવા જેવી નાનત છે જે તમામ કામદાર નેતાઓની દષ્ટિસમક્ષ રહેવી જોઈએ અગત રીતે, આવી તરકોબેને કુ પસંદ કરતો નથી.

સ્વત્ર દેશના સત્તા ન નામરિકતું વર્તન ડેવ હોવું જોઈએ તે બાબતે કુ હમેશા સ્પષ્ટ રહ્યો છું. સામાજિક સ્થિતિમા વ્યક્તિતા તથા સ્તર જોવા મળે છે. ગુલામ, ગુલામીમુક્ત માતરી અને સ્વત્ર ન શહેરી ગુલામને કોઈ હકકો હતા નથી માન ફાજ બખાસવારી હેથ છે ગુલામીમાથી મુક્ત થાન છે ત્યારે માનવી બીજે છેડે જઈ બેમે છે અને તે માત્ર હકકની જ વાતો કરે છે જાણે કે ફરજનું બધન પણ કેમ ન હોવ? સ્વત્ર ન શહેરી મે પશ્ચિમના દેશોમા જોવો તેવું વર્તન ડેવ છે? તેના વિચારો કેવા છે? હકક ખાતર તે દેશને જૂની ભવ છ?

તેને જવાબદારીનું જાન છે તે જે કાર્ડ પોને છે, કરે છે તેમા આ જાન કુછન ભાગ ભજવે છે પોતાના હકક માટે તે સ પૂર્ણ જાગૃત છે અને તેને ખાતર મમે તે કિ મત આપવા રીવાજ છે પરંતુ તેનું કોઈ વર્તન જવામદારી વિદોર્ણ અથવા સમમ દેશના હિતની વિરુદ્ધ નથી તમામ પાશ્વત દેશોમા મે આ જોવું છે.

માત્ર આપણે ત્યાજ ગુલામીમાથી મુક્ત થોન અભી હાવે તેમ આચરણ કરે છે આપણે માન હકક ઉપર ભાર મુકીએ છીએ જવામદારી શુ ચીજ છે તેની જાણે માર્ગે પડી નથી વસતમા તે મે ઉપર કહ્યું તેમ સ્વત્ર ન શહેરી તરીકે વર્તતા ચીજનું જોઈએ શ્રમ અને ઉત્પાદનમા કાપ કચાશ આવવી ન જોઈએ.

વાદ રાખજે, જે દેશ નથી તો તમે નથી એક પ્રજા આખીનું ચલુતર થત રહ્યું હોય ત્યારે તેની છા બનનાનું પસંદ કરાને છમારને કડકક જૂમ પકડી અટકાવવા શ્રમની ચાખ્યાને અલગાવશે નહીં.

દૂધ દહીની ધરગતુ અવેજી

ચંદુલાલ દવે

આજે આખા દેશમાં દૂધનો પ્રશ્ન અતિ વિષદ થતો જાય છે તેમજ આપણી ગુજરાતની મોટા ભાગની વસ્તી વનરપતિ આદારી હોવાથી તેને માટે તો ઉત્તમ પ્રેરણા ચોક્કસ તત્ત્વવાળું આવે માન દૂધ છે તેથી આપણને પોતાને માટે, ખાસ કરીને બાળકોના વૃદ્ધિ વિકાસ માટે દૂધની તબીબી વિશેષતાને એક તરફથી જનારે માનવ સંજ્ઞા સારી રીતે વધતી જાય છે ત્યારે બીજી તરફથી દૂધના ગાય બેસની સંજ્ઞા ઘટતી જાય છે ગુજરાતમાંથી સારી બેસોની મોટા પ્રમાણમાં નિકાસ થાય છે ગાયભાતાના આપણા પૂર્વજોને ગાયનું જોડી સ્વાદ દૂધ ખવડાવે નથી એટલે હવે ગાય ડાળેને રાખતી પરવડતી નથી તેથી જે ગાયો છે તેની જોસાદ ઉતરતી જાય છે એમાં ખાનારા પશુઓ દેશની હાલતમાં ગાયો ટકે પછી તબીબ કે વધુ દૂધ આપે છે ત્યારે ઉડીલી કાચને કે બીજી આદર્શ જોતાજ તે બાદ કરતા મરવાને વાકે જીવનારી આપણી ગાયો ટકે માત્ર બેસર દૂધ આપે છે આ બધા કારણોએ આપણું દૂધ ઉત્પાદન ઘટી નીચું છે આ દિશામાં થતી અનેક વિકાસ યોજનાઓ પના થયા શહેરોમાં હવે ડેરીઓ નીકળવા લાગી અને છેલ્લે હવે ઝાડી જીંદગીના સંચિત દૂધનો ઉપયોગ થાય તો પણ દૂધનો પ્રશ્ન ઉકળે તેમ લાગતું નથી આવી રીતિમાં દૂધની સરજ અને સરતી અવેજી શોધવી રહી

આજ સુધી એમ મનાતું અને હજુય થયું માને છે કે ઉત્તમ પ્રકારનું પ્રેરણા પોષક તરફ દૂધ ઇંડા, મઝી અને મામ વગેરે પ્રાણીઓ પાલોમાં જ રજી છે એટલા માટે દાકતરી લાવા મળી થયા ત્યારે વનરપતિ આદારીઓના કુટુંબોમાં ઇંડા તો દાખલ થઈ ચૂક્યા છે આજની હાલતી સિસ્ટિન દાખલ જુની અચૂક છાની હાલતી માસદાર લેતી થતી જાય છે પરંતુ આજના વિજ્ઞાને હવે અનેક સંશોધન પછી સિદ્ધ થઈ છે

કે ઇંડાક વનરપતિ પાલોમાં પ્રાણીઓ પોષકતા જેટલું ઉત્તમ પ્રેરણા રજી હોવાથી તે માટે દૂધ કે માસદારની બીલકુલ જરૂર નથી આ શોધને પરિણામે પશુઓની માસદારી પ્રગતિમાં વનરપતિ આદારનું મદદર સમજવા લાગ્યું છે અને તે એટલે સુધી કે ત્યાં સરકારી શિશુઓમાં દૂધનો પગલો ત્યાગ કરી કેવળ વનરપતિ આદાર પર મુદ્દર આરોગ્યમય જીવન જીવનારાની સંજ્ઞા વધતી જાય છે અને તેઓ તેના પ્રયાસથી સંજોનો જરે છે આવી જ એક વેચણીઓના કારણે આજ માસમાં યુરોપમાં મનાતું છે આ બધાં તારણોએ એક દૂધની ગરજ સરે એવા વનરપતિ પાલો છે વિતાવ કહે છે કે મદદમાં પીરતા કાળુ વગેરે મીઠવાળા રોગો, કોલેરા જીવન સોનામીન અને તેથી બીજામાં મગજની આ પાયાં આપણને દૂધના જેટલું ઉત્તમ પ્રેરણા આવી શકે છે બાલક પીરતા આપણને ન પોષાય સોનામીન આપણા દેશમાં જાગે જ મને પરંતુ મગજની તો આપણા ગુજરાતમાં દાખલ થઈ છે તેનું તેનું આપણે રોજ ખાઈએ છીએ આજ માદગી આપણને દૂધ દહી પચું આવી શકે છે આ રીતે રીતે તે આપણે જીવડે

મૈસુરમાં સેટન કુટુંબ રહેતાને ટ્રાન્કન મીસર ઇન્ડિયન નામની સરકારી સંજ્ઞા છે તે ઘડા વાંધી આપણા આદારના રિવાજો સંશોધન કરી રહી છે તેણે અનેક સોગ પ્રોત્તો પછી મદગીના દૂધ દહી બાલકોની રીત બોળીને તે પ્રમણે ધરમા જ તે મનારી નેવડની લનામયુ કરી છે તે રીત આમ છે મગજની સારા એક રતન દાણ, તેના લાય ફેલરા નીકળી જાય તેમજ પૂરતા શેકા નાખી ફેલરા કાઢી નાખવા પછી તે દાણને નજીક કલક પાણીમાં પનાથી રાખવા પછી તેમને નીસા પર સાગી પેટે લસોટી નાખવા પછી ૧૫ પાલા (૭ ઓસના) પાણી લઈ તેમાં લસોટોનો માલો નાખવા આમાં પાનમાં પાનના ચૂના

(કલશીઅમ દાકરૂકસાધક)નું અર્થો ખાલો (તજી
ઓસ) નીતપુર પાણી તથા માત્ર પા અમગી
સાજનાં કૃપ (સોડા બાઇકાર્ગ) થોડા પાણીમા
ઝોગાળી નાખવો. આ બન્ને વસ્તુઓ આનાથી વધુ
પડતી ન જોઇએ. આ પછી આ મિશ્રણને બરાબર
હલાવી નાખી એક બારીક કપડા વડે તેને ખૂન
નીચેનીને ગાળી લેવું. પછી તેને પાચેક મિનિટ
ઉકાળી ઠંડુ પડવા દેવું. આ દૂધ તૈયાર થયું.
પછી જોડતું પીવું હોય તેટલામા જોઇતી ખાડ
અથવા ગોળ નાખી પીવું.

મૈસુરની ઉપરી સરકારના ઉચ્ચ અધિકારી
દાકતરોએ લખેલા 'અવર ફૂડ'ના પુસ્તક (યુજરાતી
અનુવાદ 'આપણા ખાદ્યો' આપાલાલ વૈદ્ય)મા જણાવ્યા
પ્રમાણે આ દૂધના પ્રોટીન વગેરે ધણાબરા પોષક
તત્ત્વો લગભગ ગાયના દૂધની બરાબર છે. છ માસના
બાળકોને આ દૂધ સરળતાથી આપી શકાય છે તે
પૂરવાર થયું છે. આ દૂધનું નીચે પ્રમાણે દહીં પણ
થઈ શકે છે. નવરોકા દૂધ દર ખાલાદીઠ અર્ધી અમગી
ગુલોઝ અથવા મધ નાખી દહીંનું જરૂરી મેળવણું
મેળવી એકરાત કબાટમા રહેવા દેવું. બીજો દિવસે
દહીં તૈયાર થઈ જશે. આનો ઉપયોગ સામાન્ય
દહીંની જેમ બધી રીતે થઈ શકે છે

જ્યોતિસ ધના આહાર વર્ગમા તાજેતરમા ઉપર
મુજબ દૂધ દહીં સફળતાપૂર્વક બનાવવામા આવ્યા હતા.
તેના ખર્ચનો હિસાબ કરતા બન્ને આશરે બે આને
રતન પડ્યા બગર દૂધ દહીં કરતા કેટલા સસ્તા!

ગરીબ કુટુંબ પણ થોડી મહેનતે ઘેર બનાવી
શકે. આ ઉપરાંત વિશેષ લાભ તો એ થાય છે કે
દૂધ ગાળના મગફળીનો મોથો વધે છે તે પણ ખૂન
પોષ્ટિક હોય છે તેને એમને એમ અપના થોડું તેન
નાખીને થોડાને આશરે દોઢપાશેર ગોળની ચાસણીમા
નાખી ટોપરાની થોડી જીન ઉમેરી તેના સરસ
પાક થઈ શકે છે. આ પાક બાળકો માટે સરતી,
સ્વાદિષ્ટ અને પોષક વાની બને છે થોડા ગોળ
અને ટોપરાના ચારેક આના ગણીએ તો આ પાક
મફતમાં પડેલો. કેમકે મગફળીનો કિંમત દૂધમા
ગણી લીધી.

જ્યોતિસ ધમા તાજેતરમા મુબરકના દારૂકીન
ઇન્સ્ટીટ્યુટના ગોપણ ખાતાના વક્ત ડૉ. જોષ આલેલા
ત્યારે સીતેરે સ્ત્રી કાર્પકરોનું મિલન ગોઠવેતું ત્યારે
આ સીને મગફળીના દહીંનું કાકડી ગાજરનું
રાયતું અને ઉપર મુજબનો મગફળીના માવાનો
પાક મન માન્યો પીરમવામા આવ્યો હતો ઉપરાંત
આ દહીંનો થોડો શીખડ કરી અખાડવામા
આવ્યો હતો આ મધી વાનગીઓ સીની સારી
મજા પામી હતી. આ આખાય નાસ્તાનું ખર્ચ
માન રૂ. ૨૦ આવ્યું હતું.

આજે ત્યારે ગામડામા પચાપત રાજ નયપાણું
છે અને નવનિર્માણનું કાર્પ આરંભાયું છે, ત્યારે
સરકારી અને સામાજિક કાર્પકરો, વિશેષ સર્વોદયી
કાર્પકરો ગામડાની ગળને દૂધ દહીંની સસ્તી ધરગતું
અવેશને અપનાવવાની સલાહ આપશે તો રાષ્ટ્રીય
આહારનો એક ફૂટ પ્રજા કાંઈક હળવો થશે.

ગુરુદેવની વાતો

એકવાર કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર શ્રી અરવિંદના દર્શન કરવા આપ્યા ગુરુદેવ અદ્વર ગયા
ત્યારે હસતા હતા બહાર આવ્યા ત્યારે તેમની આખમા આસુ હતા. કાંઈએ પૂછ્યું: 'આમ કેમ?'
ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો: 'શ્રી અરવિંદ મારા મિત્ર હતા. જગલંગની લડતમા અમે સાથે કામ કર્યું
હતું એટલે અંદર જતી વખતે હું મિત્રને મળવાના આનંદમા હતા. પણ અદર જઈ મે શ્રી
અરવિંદના દર્શન કર્યા, તેમના તપનું તેજ જોયું, લવાટ પર લકિંતની લાવના જોઈ, તેમના શરીર
ઉપર પ્રગટ થયેલી સુવર્ણમય દિવ્ય કાન્તિ જોઈ. મનુષ્ય પોતાનો આવો વિકાસ સાધી શકે એ જોઈ
મારી આખમા આનંદના આસુ આવી ગયા'

હિંમત સે ડામ લો !

ચિત્રવત્સ કર કે વ્યાસ

તારી તરફથી આગામી અંક માટે કંઈક લખી મોકલવા આમ ત્રણ મળેલ છે તેથી તેમને માટે ચોક્કસ એવા લેખ અને પથારીમાં જરાક આડેપડાં થઈ નિચાર કરી રહ્યો હતો ત્યાં પવનની લહરીમાં આખા મીંચાઈ ગઈ

હું ચાલ્યો બહિષ્ણુ રસ્તા પર ચોક્કસ ગળાડિયા અને તેમની માતા મસ્ત થઈને મેકા છે મને ભેષ્ જોકાદ બે ગળાડિયા અને બે જોળાખતા હોય કે પછી હું કોણ છું તે બહુવા માંગતા હોય તેમ મારા તરફ આવી મારા પગ આગળ વીટળાવા -વગવા-માડ્યા આમ મારી ચાલના અવરોધ થતા અને જો હું એમ ચાલવા માડું ને કદાચ તે ગળાડિયામાંથી જોકાદ કચરાઈ બચે તો પછી નાહુક એને ચોડીધલી ઇલા પહોંચે એ બચથી હું ત્યાંથી ચોડેક દૂર બઈ ચાલવા માડ્યો આથી તો બીજા ગળાડિયા પણ ત્યાં દોડી આવ્યા જે બચથી હું પ્રથમના રાહને છોડી આમ ત્યાં રાહ પર જતો હતો ત્યાં વળી પ્રથમ કરતા લગભગ બમણા-કે ત્રણગણા ગળાડિયા આવી મારા રાહને મારી પાસે આવી અટકાવવા માડ્યા તેમ હું જરાક વધારે વેગથી ચાલ્યો મારો વેગ આમ જોકાએક બદલ્યો તેથી-કે કદાચ એ વેગમાં જોકાદ ગળાડિયાને બાદ સ્પર્શ થઈ ગયો હતો તેથી-ગળાડિયા માડ્યા બસવા અને તેમના બસવા સાથે તેમની માતાએ પણ પછી બસવા માડ્યું ! આથી હું વળી જરાક વધારે વેગીનો બન્યો, તેથી કૂતરીને લાગ્યું કે હું કંઈક તેના અગ્રિમને તુકસાન કરી બહિષ્ણુ છું, અને તે મારા તરફ વેગથી બસવા માડી મને બીક લાગી કે કદાચ તે મને કરકશે એટલે હું ત્યાંથી નાઠો કૂતરી અને પેલા ગળાડિયા તેમની હાં ધુધી મારી પાછળ પડ્યા પણ ત્યાં

તો હું તેમની સીમા વગવી ગયો હતો, અને તેઓ પાછા બસતા બસતા તેમના મૂગ સ્થાને ચાલ્યા ગયા !

આગળ બહિષ્ણુ ત્યાં સામે એક ગધેડી અને તેનું બન્ધુ-ખેલકુ-બિલેલા બેચા તેમનાથી બચવા હું જરાક તેમનાથી દૂર બહિષ્ણુ ત્યાં પેલું જોલકુ મારી તરફ આવી પહોંચ્યું અરે ! આ બચ તો પ્રથમ કરતા બચ કરી જોલકુ મારી પાસે આવે ત્યાં તો ગધેડી પણ આવી પહોંચી મારી ! પ્રથમના બચમાં તો કરકવાનો બચ હતો પણ અહિં તો લાતલાતનો બચ હતો મારા મિત્રને જોવો એક અનુભવ થઈ ગયોતો તે મને અત્યારે યાદ આવી ગયો !

મારો મિત્ર નવારે નાનો હતો ત્યારે તે રસ્તા પર રમતો હતો તે વખતે એક ગધેડી અને તેનું જોલકુ ત્યાંથી પસાર થયા મારો મિત્ર તો રમતમાં ને રમતમાં પેલા જોલકા આગળ આવી પહોંચ્યો પણ ત્યાં તો ગધેડીએ એવી એક પાછા જગની ભેરથી લાત મારી કે તે તો ગબડીને કચાનો કયા ફેકાઈ ગયો પેની ગધેડીએ એમ માન્યું કે તે તેના અગ્રિમને કંઈક મારવા બચે અને તેથી અગ્રિમના રક્ષણથી તેણીએ મિત્રને લાત લગાવી દીધી !

ગધેડી અને તેનું જોલકુ તો પછી જતા રહ્યા પણ મારા મિત્રને દબાવામાં ચોડાક દિવસો ધુધી પાટા પોંડી કરાવવા ખડુ લાતની અસર પણ છેવટ ધુધી રહી ગઈ, અને મિત્રના માથામાં કે જે ઠેકાણે ગધેડીની લાત લાગી હતી ત્યાં એક કાચમની નાતકડી એવી રાહ રહી ગઈ !

આ બચથી તો હું ભાગ્યો પણ ત્યાં તો ગધેડી ચમકી ને તેતો બહુ હું તેમને-નેને તથા તેના અગ્રિમને-મારવા બહિષ્ણુ છું એમ અનુમાન

કરી મારા પ્રતિ વેગથી આવવા માંડી! પણ મિત્રનો અનુભવ મારી દૃષ્ટિ સમક્ષ એવોને એવો જ તાલે હતો અને હું મુડીઓવાળી ત્યાંથી દોડ્યો।

આસ રોકતો ને થાકને જરા હળવો કરતો હું આખરે એક વૃક્ષ નજીક આવી પહોંચ્યો હવે તો અહિં આ વૃક્ષ નીચે ઘડીભર આશ્રય લઈ મારા થાક અને ભયને દૂર કરવા ઈ-છનો હતો પણ જ્યાં હું વૃક્ષ નીચે આવ્યો ત્યાં તો તે જગ્યાએજ એક વૃષભ ઊભો હતો! અરે આતો વિપ્રમ પરિસ્થિતિ! વૃષભ જેવા ભયદર પ્રાણીનો વિશ્વ મ કેમ કરી શકાય? એની લાત કરતા તો એના શિંગડાનો વધારે ભય હતો મોટા ડોંગા ફાડી એ તો મને ઘડીભર ભેઈ રહ્યો

ઘડીભરતો હું પા પાથરી ગયો આ આ યો કે મને તેના શિંગડા પર ચઢાવી દૂર દે છી દીધો એવો ભય જરાક આવ્યો ન આવ્યો ત્યાં ઠોણ ભણે મને એક વિચાર વિદ્યુતવેગે આવી ગયો “આમ જના ને ત્યાં પીકથી લાગે છે તેના કરતા ઘડીભર ભોતો ખરો કે ભય ખરેખર તારા સામે આવે છે કે ફક્ત તેનો ભાસ જ તને લાગે છે? ભયની સામે ડગી જઈ ભાગતા તો ભય વધારે ભય કર નીવડે માટે એનો ધૈર્યપૂર્વક સામનો કરવા મીઠજ દઇ આગળ વધ ભય પછી આપોઆપ ભાગી જરે. જ્યારે ભયનો ઠર નથી તો પછી ભયના ભાસનો ભય કેવો? અને પેલો વૃષભ ભણે કે મારા વિચાર ભણી ગયો હોય તેમ હું જ્યાં તે વૃક્ષ આગળ પહોંચ્યો છું ને તેના વડનો આશ્રય ધૈર્યપૂર્વક શ્રદ્ધા કરું છું ત્યાં તો તે વૃષભ બીજી દિશા તરફ પ્રયાણ કરી ગયો। -

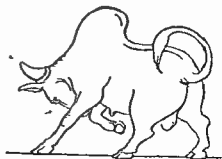
આમ કેમ બન્યું? હું હવતું આ અગે વિચારું છું ત્યાં આજ પુત્રી ગઈ મને સ્વપ્ન આવ્યું હતું? તો પછી આ સ્વપ્નનો અર્થ શો હતો?

ગણાટ્યા અને પોલકાં જેવા શૂદ્ર ગણાય તેવા પ્રાણીથી ડરતાં હું વધારે ત્રાસ પામ્યો પણ વૃષભ જેવા મહારથીથી હું ભય ન પામતા તેની સામે થવા જ ફક્ત વિચાર કરું છું અને એવી હિંમત હાથ ધરું છું ત્યાં તો તે મહા ભય કર પ્રાણી સામેથી-મારાથી ડરીને ભણે કે-બીજી દિશા તરફ ચાલ્યો જાય છે।

શાગ્રી વચન મને ત્યાં યાદ આવે છે. ભયથી મુક્ત બને! ખરેખર! હું જ્યારે મહાન ભયથી મુક્ત થવા-તેની સામે થઈ તે દૂર કરવા-હિંમત કરું છું ત્યાં જ તે નામી જાય છે તો પગી શૂદ્ર ‘ગણાતા ભયનું શું’ કહેવું? માનવી ઘણીવાર ભય કરતા તો ભયના ભાસથી જ ખોટો ડરી જાય છે ને ત્રાસ પામે છે।

દરેક કાર્ય-પછી તે નાનું હોય કે મોટું -તે ધૈર્યપૂર્વક અને શાંતિથી-બુદ્ધિપૂર્વક-હાથ ધરવામા આવે તો તે ગમે તેવું મુશ્કેલ હશે તો પણ તે સરળ બની જશે અને તે જ રીતે આપણા સકોટો ગમે તેવા હશે તે પણ જો આપણે તેમનો ધૈર્યપૂર્વક અને બુદ્ધિપૂર્વક સામનો કરીશું તો સહજમા ટળી જશે અને એ જ રીતે પોટીબધા તથા વિમૂઢભાવ પણ જતા રહેશે. અને આમ આપોઆપ આપણને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામા જણાવેલ ‘વ્યપેતભી’ની ભાવના-ભય વિનાની લાગણી-મળી રહેશે

હું આમ વિચાર કરી રહ્યો છું ત્યાં તો રેડીઆનું એક ગીત લહેરાયું :
‘હિંમત સે કામ હો।’

સામાન્ય માનવી ને યોજનાનો ફાયદો

અંકુશ

એક શ્રીમંત માનવી ગામડું છોડીને શહેરમા રહેવા ગયો તેને રોજ સવારે ચોખ્ખું દૂધ પીવાની રેવ હતી. ગામડેથી દૂધ લાવવાનું કામ તેણે એક નોકરને સોંપ્યું. નોકર રોજ ગામમાં જાય અને ચોખ્ખું દૂધ લઈ આવે.

એક દિવસ નોકરને ચયુ, આ તમડા જેવા શેક ફરડોજ એક રૂપિયાનું દૂધ પી જાય છે અને મારા ખાળકો તો દૂધનો છાટો ચ દેખતુ નથી જે બિચારા અડધાં ભૂખે મરે છે અને શેકને તો દૂધ પચાવવા માટે તો ફરવા નીકળતુ પડે છે આના કરતા રોજ જે આનાની કિમતનુ દૂધ કાઢી લેતુ અને કાઢી લીધેલા દૂધ જેટલુ દૂધમા પાણી રેડીને માલિકને પહોચાડીશ

યોજનાનો અમલ શરૂ થયો. નોકર રોજ દૂધ લાવતો હતો. તેના કરતા હવે દૂધ પાતળુ હતું. આ વાત રોશિયાર શેકના ધ્યાનમા આવતા વાર ન લાગી આથી તેમણે એ નોકર ઉપર નજર રાખવા માટે એક માણસની નિમણૂક કરી

થીજે દિવસે પેલો માણસ નોકરને બાજુએ લઈ ગયો અને તેને થોડો દમ માર્યો એટલે નોકરે શુનો કબૂલ કરતા રહ્યો “મારા ખાળકો ભૂખે મરે છે એમની હાલત મારાથી ભેંધ જતી નથી, એટલે જ એ આ બેગસેળ કરવા માડી છે હું તમરી દયા માથું છું”

આ સાલળીને નજર રાખવા નિમાયેલા માણસે કહ્યું “ઠીક છે કાલથી તુ માર આની ભાગ જેટલુ દૂધ ઘર્ષ જજે અને ચાર આની ભાગ જેટલુ પાણી નાખજે જે આની ભાગ દૂધ તારુ અને જે આની ભાગ દૂધ મારુ.”

નજર રાખનાર માણસ નીચવા પછી તો દૂધ વધારે પાતળુ આવવા માંડ્યુ એટલે પેલા

નોકર અને એના પર નજર રાખનાર ઉપર ચોટી કરવા માટે એક જમાદારની નિમણૂક કરવામાં આવી.

ખીજે દિવસે જમાદારે સહેજ દાટી આપી એટલે જન્ને જણે પોતાનો શુનો કબૂલ કરી લીધો. જમાદારે સમજૂતી પર આવતા કહ્યું : “મહે, પણ કાલથી માલિકને આઠ આની દૂધ જ મોકલજો, બાકીનુ થીનુ એટલું પાણી દૂધમા રેડજો. ચાર આનાનું દૂધ મરું અને બાકીનુ તમે જ ને ચરખે ભાગે વહેંચી લેજો.”

યોજના સુચળ લેખને જાતુ પ્રમાણ વધી ગયુ. એટલે પેલા શ્રીમંત શેકનો શુરંગો વધી ગયો તરત જ તેમણે આ પ્રકરણમા તપાસ કરવા માટે એક મોટા અધિકારીની નિમણૂક કરી.

અધિકારીએ પેલા ત્રણે જણને દમ માર્યો, એટલે એમણે તો શુનો કબૂલ કરી લીધો.

આથી અધિકારીએ આજ્ઞા કરી : “કાલથી શેડને માત્ર ચાર આનાનું દૂધ અને બાકીનું પાણી રેડીને મોકલજો ચાર આના મારા, ચાર આના જમા દારના ને બાકીના ચાર આના તમારા બંનેના.”

વડા અધિકારીની નિમણૂક પછી પણ પરિસ્થિતિમાં કંઈ સુધારો થયો નહિ ઉલટું રાજબરોજ લેગસેજ વધતી જ ગઈ. આથી શ્રીમંત શેઠ ધુવાપૂવા થઈ ગયા. પણ પેલા અધિકારી ઉપર તો તેની કંઈજ અસર થઈ નહિ.

અધિકારી વધારે ખુદ્દિશાળી હતા. એટલે એમને એક યુક્તિ સૂઝી. એક રાત્રે એમણે ઊઘતા માલિકની મૂંઝાએ મલાઈ લગાડવા માડી.

માલિકે ઊઘમાંથી જાગીને સવારે દૂધ માન્યુ. ત્યારે પેલા મોટા અધિકારીએ કહ્યું ‘શેઠ,

‘પહોંચાડી દઈશ’

સન ‘૩૫ની વાત છે. મયૂરીમા, શ્રી સ્વામીજી ભોવાનાથજીને ત્યાં સત્સંગ અને અધ્યાત્મચર્ચા ચાલતા હતા. સ્વામીજીએ એક કથા કહી એની મારા મન ને જીવન પર ઘેરી અસર પડી પ્રભુસમ પંચુની ઉન્નત ચર્ચા ચલાવતા એમણે કહ્યું : ‘.. મા એક ભંગી રહેતો હતો. રસ્તામાં આવના-જતા જે કોઈ મને તેને તે ‘સલામ લાવાજી!’ ‘પ્રણામ લાલાજી!’ કહેતો. કોઈ એના સવામ-પ્રણામ ઝીલતું, કોઈ ઉપેક્ષા કરીને આસુ’ જતું. કારણ કે એ મગી હતો ને!

એક દિવસ એ ભગીને લોટરીમાં એક લાખ રૂપિયાનું ઇનામ લાગ્યું. અને એ પણ લાનાજી બની ગયો! ઉમઠા પોશાક, સરસ મકાન, ફક્ક ઠાઠમાઠ-પછી પૂછ્યું જ શું? આવતા-જતા એને જે કોઈ મળતું તે સૌ એને ‘સનામ લાવાજી!’ ‘પ્રણામ લાવાજી!’ કહેવા લાગ્યું. પેનો ભગી તે સૌને ‘પહોંચાડી દઈશ’ એવા જવાબ આપતો વારંવાર એકતો એક જવાબ સામગી એના એક મિત્રના દિલમાં ચટપટી થઈ, કે શું ‘પહોંચાડશે, કેને પહોંચાડશે? એક દિવસ પેનો હરિજન ઘરે પાડે! ફરતો હતો ત્યારે તે તેની પાછળ લપાતો છુપાતો ખનર ન પડે તેમ ગયો. તેના ઘરમાં ગયો અને જે ચોરકામાં હરિજન ગયો તેના બારણા આગળ તેણે ત્રણ, તે એને એક અનોખું ઢંચા નેના મળ્યું.

પહેલાના ભગી અને આજના લાલાજી પોતાની તિજોરી પાસે ગયા અને તેને ખોલી એ હાથ નેડી માથુ નમાવી પૂજ્યભાવથી કહેવા લાગ્યા ‘લક્ષ્મી માતા! હું તો પહેલા જે હતો તે જ અત્યારે પણ છું’. પણ તમે ન્યારથી મારી તિજોરીમાં આવીને બેઠા છો ત્યારથી હું ‘લાલા’ બની ગયો છું, અને બધા જ મને સલામ-પ્રણામ કરતા થઈ ગયા છે. પણ એ સલામ-પ્રણામ મને નથી મા, એ બધા તને જ સલામ-પ્રણામ કરે છે તો લો, એ બધું તમને પહોંચાડી દઉં છું. રસ્તામાં મને ફનાણા ફલાણા મળ્યા હતા અને તેઓએ તમને સલામ-પ્રણામ, જયરામ કહ્યો હતા.’

બારણે બેઠેનો મિત્ર આ બોલે - સહજાને બારે શરમાયો. એક મૂલ્યવાન બોધપાઠ શીખીને તે દનાતે પગે ત્યાથી લાગી છૂટ્યો

અમારા ‘અલકમૂલ્કિ’લાઈ વાક્યનો પણ લગભગ એવો જ ભાવ છે. ‘બધી તારીફ અસ્લાહની છે.’

રેવાના તૈથબજ

મન ગંગા તો કથરોટમાં ગંગા

મહાવીરપ્રસાદ પોદાર

લક્ષ્મી રેવાસ પોતાના ઘરની બહાર સડક ઉપર બેસીને હમ્મેશાં જોઈ સાધતા હતા. એક દિવસ એ જ રસ્તે ચઢીને એક પડિતજી ગંગા રનાન કરવા બધા માટે નીકળ્યા. આલતા આનતા રનામા તેમના જોડા ટૂટી ગયા હતા તેથી ચોચીને જોઈ તેઓ જોડા સધાવવા માટે જતા રવા. એ વખતે રેવાસ ડાઈ ખીલના જોડા સાધના હતા એટલે પડિતજી બોલ્યા, “ભાઈ, મારા જોડા જરા જતલી સાધી આપ, મારે ગંગાજી જવું છે.”

રેવાસે કહ્યું, “પહેલા લીધેલું દાઘ ઉપરનું આ કામ પૂરું કરીને હમણા જ આપનું કામ કરી આપું છું, જરા બેસો, હમણા જ ચઢી જશો.”

પહેલું કામ પૂરું કરીને રેવાસ ધ્યાનપૂર્વક પડિતજીના જોડાની મરમત કરવા માડ્યા. પડિતજીએ કહ્યું, “અરે! આપુ મોડું પર્વ છે, અમે વીસ વંસ ગાઉથી દૂર આવીને રનાન કરવા આવીએ છીએ તારે તો અહીંથી ગંગાજી એકાદ ગાઉ જ છે. છતાં પશુ શું તું રનાન કરવા નહિ જાય?”

કામ પૂરું કરીને રેવાસ બોલ્યા, “મહારાજ! જો હું ગંગારનાન કરતો હો તો છોકરાઓને રાટલા બેગા કરવા સુરોલ યથ જાય” પછી થોડીવાર અટકીને ફરી બોલ્યા, “મહારાજ! મન ગંગા તો કથરોટમાં ગંગા.”

પડિતજી બોલ્યા, “તું મૂખ છે. આજના આ પર્વના મહાત્મ્યની તને ખબર નથી, એટલે જ આમ કહે છે પશુ તું ન જાય એ જ ઠીક છે ચમારના ગંગાજીમાં નહાવાથી, તથા તે પાણીના છાંટા ખીલને ઉડવા-ઉડાવાથી મંદકી ફેલાત.”

રેવાસે આ વાત ઉપર ખાન ન આપ્યું અને પડિતજીનું કામ પૂરું કરીને તેમની સામે મૂકી દીધું.

પડિતજી ગજવાયાથી એક પેલો કાઠીને રેવાસને આપવા લાગ્યા. એટલે રેવાસે કહ્યું, “હું

તમારી પાસેથી મજૂરી લેવા નથી હંડોતો માત્ર એક કામ કરી આપજો.”

પડિતજીએ પૂછ્યું, “શું?”

રેવાસે કહ્યું, “મારા વતી આ બે સોપારીઓ ગંગાજીમાં પધરાવી દેજો પરતુ એક શરત છે કે ગંગાજી હાથોહાથ રીકારે તો જ તે પધરાવવાની છે.”

તેના અભિમાન ઉપર પડિતજી મનમાં હસ્યા. પરંતુ રસ્તે પૂરો કરવાની ઉતાવળ હતી, એટલે વધારે ચર્ચામાં ન જોતતા સોપારીઓ ઝોળીમાં મૂકી દીધી. ઘાટ પર પહોંચીને નહાયા ધોયા અને પૂન પાઠ કર્યો

પાછા ફરતા હતા એટલામાં રેવાસની સોપારીઓ શ્વેદ આવી વિચાર કર્યા કે ચાલને ગંગામાં પધરાવતો જાઉં. પરંતુ રેવાસના ‘ગંગાજી પોતે દાઘ લંબાવીને લે તો જ પધરાવવાની છે’ એ શબ્દો યાદ આવ્યા. આ વાત રેવાસજીએ કંઈક એવી રીતે કહી હતી કે એને પડિતજી શૂની શકતા ન હતા.

એમને વિશ્વાસ તો ન હતો કે આપુ ઘર્ષ થકે, પરંતુ કહેવાચા કયા કહ્યું જવાનું હતું? એટલે ગંગાજીને સહાવાવા બોલ્યા, “રેવાસની આ બે સોપારીઓ છે તેમણે કહ્યું છે કે ગંગાજી હાથોહાથ રીકારે તો જ આપજો.”

એ જ સંજો પાણીવાથી એક દાઘ બહાર નીકળ્યો અને સોપારીઓ લઈને તરત પાછો જતો રહ્યો. ત્યાર પછી સોનાનું સુદર કિમતી કંઈ લઈને બીજા દાઘ બહાર નીકળ્યો સાથે જ ડાઈ કંઈ હોય એમ સહાવાયું. “આ પ્રસાદ રેવાસજીને આપજો અને કહેજો કે ગંગાજીએ તમારી બેઠ રીકારી છે.”

આ વાતોએ પ્રાણજીને આશ્ચર્યમાં મરકાવ કરી દીધી. રેવાસ પ્રભે તેના મનમાં ધ્રુવો ઉત્પન્ન થઈ. પાછા ફરતી વખતે રસ્તામાં રેવાસનું ઘર આવ્યું પરંતુ ત્યાં એ રાકાય જ શાનો! પેલું કિમતી

ક કણને જોઈને તેને લોભ થયો. ઘેર પકોળીને તુરત પેશુ ક'કણ બ્રાહ્મણીને બતાવ્યું. તેને જોઈને તે ખુશ થઈ ગઈ. પડિતજીએ તેને બધી વાત માડીને કહી પરતુ ક કણના આનંદમા બ્રાહ્મણીએ એના ઉપર વધારે ખ્યાન ન આવ્યું. આ ક કણ વેચનાર પોતાની ગરીબી સદાને માટે દૂર યશે એના વિચારમા જ એ મગ્ન હતી હીરા ઓછું જડેતું સોનાતું ક કણ એની કિંમતની તો વાત જ શી કરતી ! બ્રહ્મણીએ પડિતને કહ્યું 'જઈને આ ક કણ રાજને ભેટ આપો પૂતું ઇનામ મળશે. અને આ નિખારીવેડામાથી તો જીવનભર છૂટકારો થઈ જશે''

ક કણ લઈને પડિત દરબારમા પહોંચ્યો. પેના ક કણની ભેટથી રાજા ખુશ પસન્ન થયો એક લાખ રૂપિયા ઇનામ આપીને પડિતને વિદાય કર્યો. ક કણ રાણી પાસે પહોંચ્યું જોઈને રાણી તો મુગ્ધ જ થઈ ગઈ તેણે તેને હાથમા પકેરી જોયું બધાએ તેના ખુશ વખાણુ કર્યા પરતુ ડાહ્યાએ કહ્યું કે "મહારાણીનો બીજો હાથ સુનો લાગે છે" રાજાને સમાચાર મળ્યા કે આની જોડતું બીજું ક કણ પણ જોઈએ તું ત જ પડિતજીને મોના તમામા

આવ્યા રાજાએ તેમને કહ્યું, "આની જોડતું બીજું ક કણ લાવો નહીંતર ઘરમાર લૂટારીને દેશનિકાલ કરવામા આવશે"

સાલગીને પડિતજી ગૂભરાઈ ગયા અને ક કણ કેવી રીતે મળ્યું હતું તેની બધી વાત રાજાને કહી સંભળાવી આથી રાજાએ કહ્યું, 'તો જઈને રેદાસને કહે કે આની જોડતું ક કણ ગંગાજી પાસેથી લાવી આપે'

એક લાખ રૂપિયા લઈને પડિત ભકત રેદાસની પસે પહોંચ્યો. રૂપિયા સામે મૂકીને બધી આપવીતી કહી સંભળાવી અને શેતા શેતા બે ટ્પા, "મમે તેમ કરીને પણ મને બચાવો ગંગાજી પાસે જઈને આની જોડ લાવી આપો આ લો એક લાખ રૂપિયા અને જોડ લાવી આપો એટલે બાળ એક લાખ"

ભગતે કહ્યું "મહારાજા! મારે રૂપિયા ન જોઈએ આ તો તમે જ લઈ જાઓ ગંગા માતા મારી મળૂરીમાથી ખાવા જોગ મને આપી રહે છે; વળી ગંગાજી પાસે જવા જેટલો મારી પાસે વખત પણ નથી આમ ફરતો ફરું તો મારા ઊંઠરાતું ખાવાનું તમા લગડાલતાનું કેમ કરીને નભે ! છતાં રાજાનો ખોલ તમારે સહન ન કરવો પડે એમ તો હ જરૂર હનું છું"

પડિત ક કણીને બોલ્યો "તો પડી તમને જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો"

ભકત રેદાસે પોતાની ચામકુ પલાળવાની કથરોટ ઉપર ક કણ હાજીને કહ્યું "મન ચમા તો કથરોટમા ગંગા" ક કણ ઉપાડતાની સાથે જ બરાબર પકેલાના ક કણની જોડીતું જ બીજું ચકચકીત ક કણ નજરે પડ્યું બ્રાહ્મણને એ ક કણ આપીને રેદાસે કહ્યું 'હવે આને તમે જલદી લાઈ જાઓ' પેના લાખ રૂપિયા રાખવા માટે પડિતે રેદાસને ઘણો આગ્રહ કર્યો, પરતુ રેદાસે એક જ જવાબ આપ્યો, 'મારી મળૂરોમા જ મને મુખ જી એથી વધારે મારે ન જોઈએ'

સમાજવાદ

અ દ્રકાત દાંડ

ભૂમિકા :

(૧)

દુનિયાનો ઇતિહાસ એટલે મુખ્યત્વે રાટલા અને છાશ માટે મધામણ કરતી માનવજાતની વાત

પ્રાથમિક અવસ્થામાં માણસ શિકાર કરીને પોતાનું શુભ્રાન ચલાવતો અને શિકારની શોધમાં એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ભટકતો ફરતો શિકારમાંથી તે પશુપાલન તરફ વળ્યો અને પશુ પાલનમાંથી ખેતી તરફ તેણે ખેતી કરવા માંડી એટલે સ્વાભાવિક જ તેને એક જગ્યાએ રિથર થઈને રહેવું પડ્યું સ્થાયી વસવાટને પરિણામે તેના કુટુંબ જીવનની શરૂઆત થઈ પત્ની તો કમે કમે કુટુંબમાંથી ગામ અને ગામમાંથી શહેરો બન્યા

માણસ ન્યારથી પશુને ખાળવા લાગ્યો ત્યારથી તેણે મારા - તારાની લાવનાની શરૂઆત થઈ ખેતી કરવા માંડી ત્યારથી એ લાવના વધારે બિડી ગઈ પોતે મહેનત કરીને ડેળવેલી જમીનના ફળ પોતાને અને પોતાના વારસોને મળતા રહે એ વિચારે એનામાં ધર ધાંધુ હવે પોતે કુટુંબ વાળો હોવાથી સ્વાભાવિક તેનામાં સારા માઠા વસ એ કામ આવે એ માટે જરૂરી વસ્તુઓ સંચય કરી રાખવાની વૃત્તિ જાગી અને સમાજ પરિશીલી ખનતો ગયો

શરૂઆતના તમક્કામાં માણસ જે કંઈ ચીજનું ઉત્પાદન કરતો તે તેના કે કુટુંબના ઉપયોગ પૂરતું મર્યાદિત હતું એ ચીજ પોતાની ચીજના બદલામાં બીજી વસ્તુ મેળવના માટે કમે કમે તે વધારે ઉત્પાદન તરફ વળ્યો પત્ની તો ઉત્પાદન વધરતા જતું અને તેનો નિકાલ કરતા જાનરોની શોધમાં રહેલું એ માણસ જાતની એક શુભ્ર પ્રતિષ્ઠા બની ગઈ પદરમી સદીમાં શૈક્ષણિક અને રીક્ષાની શોધ કરી અને વરોડીગામાં ભારતના કાલિકટ બદરે

ગતયો એટલે જાનરો એક સમૂહની સીમા ઓળખી બીજા સમૂહ સુધી પહોંચ્યા

૧૮મી સદીના પાછા ભાગમાં અને ૧૯મી સદીની શરૂઆતમાં ઈંગ્લેન્ડમાં કેપ્સ નામની વ્યક્તિએ કપડું વણવા માટે ફટકાથી આતતા કાંદનાની શોધ કરી એટલે વણકરનું ઉત્પાદન વધુ હવે વણકર વણવા માટે વધારે સ્પર્ધાની માગણી કરવા લાગ્યો જરૂરિયાત એ શોધની જોતલા છે એ નવાથે હારમો ઝ નામના માણસે 'રિપર્નિંગ મેની (કાત વનો સચો) ની શોધ કરી વળી તે ગાળામાં વરાળ શક્તિની શોધ થઈ અને જેમ્સ વોટ વત જળી આલવું થઈ બનાયુ

આ બધી રીતોનો ઉપયોગ કાપડ ઉદ્યોગમાં થયો અને પરિણામે ઈંગ્લેન્ડમાં જગ્યાએ જગ્યાએ કાપડની મિનો જીલી થઈ વળી વરાળને માટે ડેલસાની જરૂર પડતાથી ડેલસાનો અને ડેલસા ને કારણે લોખંડનો ઉદ્યોગ પણ ખી યા અદુરામાં પૂડ રટેક્સન નામના માણસે 'શોટ' નામના એ જીવનની શોધ કરી પરિણામે ઈંગ્લેન્ડમાં આગમાંથી દોડવા લાગી આ બધાને પરિણામે ઈંગ્લેન્ડના રૂપરગ બદલાઈ ગયા અને લીલાહમ એતરોને બદલે તે નવા નવા ઔદ્યોગિક નગરોથી ઉભરાવા લાગ્યું આમ થઈ પુખ્તી શરૂઆત થઈ

ખેતીની શોધથી માણસ જીવનમાં પ્રથમ ક્રાંતિના પગરજી મકાયા આ થયોની શોધ એના જીવન વિકાસમાં ખીલત ક્રાંતિકારી કદમ હતું આ શોધોના એટલા બધા ક્રાંતિકારી પરિણામો આ યા કે આ યુગ 'ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ'ના યુગ તરીકે જાણપાવા લાગ્યો ૧૯મી સદી દરમ્યાન તે એ ક્રાંતિને પરિણામે એટલા ભાગની દુનિયામાં ઉદ્યોગવાદ ફેલાઈ ગયો

આમ માનવ સમાજમાં હમેશા ફેરફાર થતા રહ્યા છે અધિક અધિક સમયને ગાળે ખૂબી વ્યવસ્થા

ખદલાય છે અને નવી વ્યવસ્થા એનું સ્થાન લે છે. ઔદ્યોગિક યુગમાં માલિકીની લાવના ખેતરોની વાડો વટાવીને કારખાનાંઓ અને કારખાનાંઓમાંથી ઉત્પાદનનાં મોટા ભાગનાં સાધનો સુધી પહોંચી. જે લોકોના હાથમાં આ સાધનોની માલિકી આવી તેઓ અંદજક સંપત્તિના માનિક જન્વા. આ ક્રાંતિને પરિણામે જે અર્થ વ્યવસ્થા ફેલાય ને મૂડીવાદને નામે ઓળખાય છે. મૂડીવાદ એટલે એવી આર્થિક વ્યવસ્થા જેમાં મૂડીની માલિકી અમુક વ્યક્તિઓની હોય છે. મૂડી એકમે દુકામો એવી સંપત્તિ જેનો ઉપયોગ ખીચ વધુ સંપત્તિનું ઉત્પાદન કરવા માટે થાય છે.

આ મૂડીવાદનું એક પરિણામ એ આખું કે સમાજ માનિક અને મજૂર, શોષક અને શોષિત, એવા બે વર્ગોમાં વહેંચાઈ ગયો. એક વર્ગની પાસે ધનના દગલા થવા લાગ્યા અને બીજો વર્ગ આવતી કાલે શું ખાવું એ ચિંતામાંથી જ ઊંચો ન આવી શક્યો. આખને ખુદે એવી આ અસમાનતાએ કેટલાક લોકોને વિચારના કરી મૂક્યા. સમાજના વિશાળ દિનમાં આ અર્થવ્યવસ્થા બદલવી જ જોઈએ, સમાજ હવે વધુ વખત એ રીતીકારવાને તૈયાર નથી કે સમાજને ભોગે અમૂક ગણી ગાવી વ્યક્તિઓ સમૃદ્ધ થાય. એ ભૌતિક સમૃદ્ધિનો લાભ સમાજના તમામ વર્ગો સુધી પહોંચવો જોઈએ અને આર્થિક સત્તાને સમાજના વિશાળ દિનમાં નોતરવી જોઈએ. આપણે જેને સમાજવાદ કહીએ છીએ તે ઉપરની મૂડીવાદી આર્થિક રચનામાં ફેરફાર કરી નવી વ્યવસ્થા સ્થાપવા માટેની એક વિચારસરણી છે.

આ વિચારકાએ જોઈ લીધું કે જમીન, કારખાનાં વગેરેની માલિકી ખાનગી વ્યક્તિઓના હાથમાં હોવાથી સામાન્ય જનતા તો ગરીબની ગરીબ જ રહે છે. અને એ સમૃદ્ધિનો મોટો ભાગ ગણ્યાં ગાહ્યાં લોકોના ખિરસામાં જ ભય છે. વળી ઉત્પાદકો વચ્ચેની જીવંત દરીદ્રતાને લીધે શક્તિ પણ વેડફાય છે. ઉત્પાદન અને વહેંચણીની વિચાર પૂર્વકની ચોજના કરવાથી આ તમામ ટાળી શકાય

અને એક વર્ગ અને જોમ વર્ગ વચ્ચેની અને એથીયે આગળ વધીને ત્રણ ત્રણ વચ્ચે પ્રવર્તતી સંપત્તિની ભારે અસમાનતા ટાળી શકાય.

જમીન, કારખાનાં વગેરે ઉત્પાદનમાં સધળાં સાધનો પરથી વ્યક્તિઓની ખાનગી માલિકી દૂર કરી સમાજની માલિકી સ્થાપવાની તથા ઉત્પાદનથી માંડીને વહેંચણી સુધીના બધાં આર્થિક વહેવાર ઉપરથી વ્યક્તિનો અંકુશ કાઢી નાખી સમાજનો અંકુશ દાખલ કરવાનો આ વાદ દિમાચન કરતો હોવાથી તે સમાજવાદને નામે ઓળખાય છે. આજે આ વાદ ઉત્પાદન અને વિતરણની મુખ્યવસ્થિત વ્યવસ્થા પૂરતો જ મર્યાદિત નથી, પરંતુ તે વ્યક્તિના સમય-વ્યક્તિગત, પારિવારિક અને સામાજિક જીવનને આવરી લે છે. મૂળમાં તો સમાજવાદ એ નીતિશાસ્ત્રનો, એક માન્યમતા ખીજ માન્ય સાર્વજનિક સાધનો, સવલ છે. એ વાદ કોઈપણ અર્થવ્યવસ્થાનું માપ તે વ્યવસ્થા સમાજની દરેક વ્યક્તિને માટે કેવા પ્રકારનું જીવન શક્ય બનાવે છે તેના પરથી કાઢે છે. શોષણની નાજૂરી ઉત્પાદનમાં વધારો અને સામાજિક ન્યાય એ સમાજવાદના મુખ્ય ઉદ્દેશો છે. (કમસઃ)

હિંદુઓ દિસાળ

શિવમકાર

ગામ આખું તેમને તાર-ગાળુ નામથી જ ઓળખતું. જતના બાળા એટલે બાળુ તો કહેવાજ નેહએ. તારાનાથ બેનરજી નામ કીધું હોય તો રતનપુરમાં ક્રેષ્ટ ન ઓળખે. વ્યવસાયે તાર-માસ્તર કહો અથવા પોસ્ટમાસ્તર, પણ તાર-ગાળુના સંબોધનમાં ગામ આખાને આત્મીયતા લાગતી. તેમની પોસ્ટ ઓફિસની બરોબર સામે મારી નિયાળ, એટલે સાંજે વર્ગો ખસાસ થાય એટલે રુલ બંધ કરીને તારાનાથ બાળુ સાથે ફરવા જવાનો રોજનો કાર્યક્રમ.

કરી, જેવાર કમ્યાં આગળ નેહ લેતાં, જુદાવસ્થાને કારણે તેમનું શરીર, હાથ-પગ-ધૂજતાં દર્તાં. છેલ્લે પોસ્ટઓફિસના ઓટલા પાસે અટકીને તેમજે બૂમ પાડી :

“ક્યાં ગયા, મારતર સાંબ !”

તારાનાથને આરામ ખુરશીમાં કોઠું આવી ગયું હતું. ઓફિસ બંધ કરીને થોડી વાર પહેલા જ તે આડા પડ્યા હતા. કાંઈ જવાબ ન મળતા, ફરીથી માથાએ બૂમ પાડી :

“તાર કરવો છે, માસ્તર !”

ખુરશી ઉપરથી ઊભા થઈ તારાનાથે બહાર નેહું. આવે ટાલે, ઓફિસ બંધ થઈ ગયા પંજી, કેને તાર કરવાનું સૂઝ્યું હતું? જુદાં કોશીને નેહ તેમને નવાઈ લાગી. તેમની પાસેથી કાગળિયુ લઈને પૂછ્યું :

“આમા લખ્યું છે તેમ તાર કરવો છે? અત્યારે તો ઓફિસ બંધ થઈ ગઈ-વધુ પૈસા બેસશે. સાડા ચાર રૂપિયા થશે, કરવો છે?”

દરમ્યાન માથાએ પોતાની રામાયણ રાંધેરી :

“તાવ આવે છે, માડી! આને દોઢ મહિના થયો જવાનું નામ લેતા નથી. મારેય તારા નેવડો દોકરો હોત-છવતો રલો હોત તો-નશીય માસ હવે એક છોડી-સાસરે છે. સીનાપુર-એને તાર કરીને બોલાવવી છે-રખતે હું મરી જાઉં.”

જુદાં માથની વાત સાંભળીને તારમાસ્તરને કંટાળો જરૂર આવ્યો હતો; કેમકે તેમણે તરત પૂછ્યું :

“કેટલા પૈસા લાભ્યા છે !”

કોશીમાએ એકાદ રૂપિયાનું પરચુરણ ગામા-માથી છોડતાં કહ્યું “અત્યારેને અત્યારે મને એવો તાર કરવો છે. છ પૈસા થાય પૂ”

તારાનાથને હવે ગુસ્સો ચડ્યો. ઓફિસનું બાજુ

એક જુદાં માથ લાકડીને ટેકે પોસ્ટઓફિસ તરફ જઈ રહ્યા હતાં. તેમની શારીરિક અવસ્થા જોતાં તેમની જીવનસંધ્યાના આખરી દિવસો લાગે. એક હાથમાં લાકડી, બીજા હાથમાં કાગળનું ફરફિયું અને અવારનવાર એક હાથથી આંખ ઉપર ઝાંઝવી

બંધ કરતાં કહ્યું : “ કાલે આવજો, કાલે સવારમાં આઠ વાગે ! ”

વૃદ્ધ માણ વિભાસજીમાં પડી ગયા અને ધીમે પગલે પાછા જવા લગ્યા થોડી વારે તારાનાથે ઓફિસનું બારણું ઉઘાડી ઉત્કેશચેલા અવાજે બૂમ પાડી :
‘ પાછા ફરો, માણ-લાવો, તાર કરી દઉં ! ’

હું ફરવા માટે તેમને બોનાવવા ગયો ત્યારે તારનો બંધો જ વિધિ પની ગયો હતો—તાર મોકળાઈ ગયો હતો વૃદ્ધ માણ થેર પાછા ફર્યો હતો. તે સાંજે અમે ફરવા તો ગયા પણ તારાબાણું વિચારમાં જ મગ્ન રહ્યા—આખે રસ્તે કાંઈ બોલ્યા નહીં. તેમના આ સ્વભાવને હું સારી રીતે જાણતો હતો તેથી તે દિવસે મેં વાતને વધુ ઇછેડી નહીં.

આ વાતને પપ્પવાડિયું થયું હતું. હવે જરાખર દીડીના દિવસો હતા મારી જોરડીના હુકાળા વાતહરણમાં સગડી પાસે તાપણું કમી ગયા મારતા હતા. સગડી ઉપર ચાની કીટલી ઝેકળતી હતી કેમકે શિયાળાની રાતે તાપણા પાસે ભેગીને ચાના ઘુટ ગળે દત્તાવવાની અને અને તારબાણુને ટેવ પડી ગઈ હતી. અચાનક જ મેં વાત શરૂ કરી.

“ ગામમાં વાત ચાપ છે. પેલા મંચુ ડોશી તો ગુજરી ગયા ! થોડા દિવસ પહેલાં મેં જ તેમને પોસ્ટ ઓફિસ પાસે જોયેના ! ”

“ બિચારા મંચુ ડોશી ! મો જોવા દીકરીને બોલાવવા તારના પૈસા તો હતા નહીં ! —પછી શું થયું—તેમની દીકરી આવી કે ? ”

“ અરે, એની દીકરી શાન્તિ મારી પાસે જ આજ નિશાળમાં ભણેલી. તમારો મોકલેયો તાર અને બતાવ્યો અને કહે : પોસ્ટમાસ્ટર બહુ જ બના છે. બા પસેથી પૈસા પણ લીધા નહીં અને તાર કરી દીધો. બા મરના પહેલાં કહી ગયેલા તાર મારનના પૈસા આપી દેજે ”—બોયો આ બધું સાચું કે ? ”

“ જોના પૈસા ? એ તો બધું મેં પતાવી દીધું છે. હવે શું પેમા અને શું વાત ! ”

“ હિમાય તો દોકડાનો હોય તો પણ વહેવારે

લેવો જોઈએ. શાન્તુની વાત સાચી છે, તમે તારના પૈસા આપ્યા હોય તો લેના જોઈએ ! ”

અમારી આટલી વાતચીત પછી તારાનાથના મુખ ઉપર મંદીરતા છવાઈ ગઈ. મને હતું જ કે તે દિવસની વાત આજે તેમના હૃદયમાંથી બહાર નીકળશે જ. તેમણે શાતપણે ધીમા અવાજે કહ્યું :

“ પૈસાનું તો, મારડરજી, એવું છે ન કે જીંદગીમાં કયારેક તેના તરફ નફરત છૂટે છે. એવી સંજોગ પણ જીવનમાં આવે છે ત્યારે પૈસા ગોણુ બને છે. ”

તેમને અટકાવીને વધુ ઉત્તેજના મેં વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો.

“ એ સાચું છે પણ પૈસા વિના કાંઈ નથી. સર્વે શુણ્યા કાચનમ્. ”

તેમના મુખ ઉપર વ્યગ્રતાના ઓળા ઉતરતા મને લાગ્યા. જોજ સ્વસ્થતાથી તેમણે આગળ ચનાવ્યું :

“ જુઓ, ગાસ્ટરજી, હું તમને એક વાત કહું. મારા જ અનુભવની વાત છે. આજથી લગભગ વીશ વર્ષ પૂર્વે હું રંગપુર ગામમાં પોસ્ટમાસ્ટર હતો. એ વખતે હું યુવાન. ગામ મારા માટે નવું. હું રહ્યો બમાળી. મુજરાતી ભાષા આજના જેટલી ત્યારે આવડતી નહીં. ત્યાં એક રજપૂત હમેશા પોસ્ટ ઓફિસે આવતો અને તેના પુત્ર તરફથી કાગળની ખમર કાઢતો, તેનો પુત્ર લશ્કરમાં હતો અને ભાગલા પત્ની, કાશ્મિર મોરચે ફરજ પર ગયો હતો. રજપૂતની ઉંમર નહીં નહીં તો ૧૫-૭૦ હશે. તેની સાથે તે હમેશા છ-સાત વર્ષનો નાનકડો પોત્ર લાવતો. તેનું નામ કીસન હતું. ઓળ મેં હું, ગોરો વાન, મોની આબો-કીસન ખરેખર પરાણે વહાવો લાગતો. તે વખતે મારી પત્ની હૈયાત; અમારે કાંઈ સત્તાન ન હતું. મારી પત્ની કહેતી : ‘ કેવો મઝો ના કોવા કુવર જોવા છોકરો છો ! ’ કીસન પણ ધીમે ધીમે મારી સાથે દળી ગયો. ઓફિસમાં તારના સંચા પાને તેને બહુ મજા પડતી. તારના ચાલના અને દોરડા જોઈને મને પૂછતો :

“ આ ચાલવા કયા મુઠ્ઠી જાય છે ? ”

‘આપની દુનિયામાં આકાશમાં તારા અને ચાંદા સુધી, બેસ તારે તાર કરવો છે?’

ક્રીસન થોડી વાર અટકી પડતો પત્રી તરત પૂછતો

‘કારિયર જય કે નહીં?’

‘હા, હા જરૂર! તારા બાપુ ત્યાં છે ખરું? તારના ચાલવા દેડ ત્યાં પશુ જ્યાં!’

આ જવાબથી છોકરો જેલમાં આવી જતો અને એના દાદાનો હાથ પકડી નાચસ લાગતો દાદા અને પૌત્રની આ જોડી ઓરિસે ન આવે ત્યાં સુધી મને એન પત્ર નહીં મોરચા ઉપર ગોલ પુતળા વાવડનું મહાન વૃદ્ધત્વને આરેબંધેલા બાપને કેટલું દગડું લેને રોજ ના’ પ તા મને અપાર કૃપ થતું છતાં આ ક્રમ આતુ જ રહેતો

એક દિવસ રાતના કટાંબે આ રજપૂત ગેમા વ્યથ રિયતિમાં હાંફો શાંફો એકેનો આવી ચડ્યા અને બહુ નવાઈ લગી કેમકે ક્રીસન વિના તે કઠી પહાર નીકળતો નહીં લગભગ ત્રી પડતા અવાજે થયું

તાર કરવો છે સાહેબ જલગી અમગી જ ક્રીસની રિયતિ મળીર છે!’

શુ થયું ક્રીસનને!’

માતા પિત્ર યા છે’ મ્હેના સો રહી પ તો પશુ હવે થાય શુ? પુતળા કાર્જ વાવડ ન હતા સરનામું પશુ ન હતું તાર કરનાનો કાંઈ જ અર્થ ન હતો પૈસા ઝેરવતે જ્ય તોમ હતું ડેસાને મે સમજાવ્યો અને ક્રીસનની રાર સલાખ લેવા સચના આપી બીટ મલ્દની જરૂર હોય તા પશુ ન મૂઝાડ કશું તે વખતે તો નિરશ થઈને આટો ગયો બીટ દિવસ તે દેખાશે નહીં ત્રીએ દિવસ પશુ ખાતી ગયો મને શકા પડી શુ થયું હતા? છેકરો ખચો તો ગયો હશેને? ત્રીએ દિવસે રાત તરના સયા કીપર સગા સામળી દું ગયો અને મરા અશ્રુ રમ્યે ડેસાના દીકમએ મોકળે તાર મે જતારો તે બે માસની રજા ઉપર દેશમાં આવી રજો હતો કાર્જ ટપાલ વિના પરવારો તાર આવતા મને પશુ આનંદ થયો તો ડેસાને કેટલો

આનંદ થયો? ક્રીસનને પણ તેના બાપના આવવાથી કેટલી મઝા પડ્યે? દાદા અને પૌત્ર વચ્ચેની તૂટી ઠરી મળી રહેશે!

“પણ કુદરતની ગતિ કેમ પામી રહ્યું નથી માણસ ધારે છે કાંઈ બગર કરે છે કાંઈ આ કિરમામાં રજામોરચેથી પાછા ફરી રહેલા એક પિતાના ભાગ્યમાં શુ દગડું તે ક પી યકો છે?”

તારાનાથ ત્રી વા પ્રસાદ વચ્ચ તેમજે છેલ્લા આ અચાનક રજાથી કુ એ મ યોગી બાંધો મે તેમની સામે જ્યે પ્રસાદ દરજ્જા ત્યાં જન્મે બેસી મધ દોન અને અનનની વિરનતા ઉપર કોઈ યોગી રિયર લાવે નિદાન તોમ લાન તેમના મુખ ઉપર હતો. ચાની ખીટીમશી વરાળ સાથે પાણીના ટીપા અગારા ઉપર પડીને માનવમનના નિશ્વાસ બ્યક્ત કરતા હતા હંડી પ્રમાણ વડનું જલુ હતું અને સગડીનો તાપ ધંમે પડતો હતો કોસા ઉપર રાખતા પડ જનમતા હતા જોરડામાં બીતે ટાંગેન એક ધડિયાળ તેના લોલકના એકધારા અવાજથી જોરડાની રાતિતે ટકોગ પાળીને આત્માદન જેવું હતું થોડીવાર શાતરજા પત્રી તારાબાબુએ પોતાના પ્રશ્નનો જવાબ પોને જ આપ્યો

બાપ મે રચથી આ યા પણ અધી માનવ ઉદ્યાનનું ફૂલ કરમાડ્યું ક્રીસન ખરો થયો જ નહીં એ તો જખને પેમજર-પત્રીની સાનિધ્યમાં જ વડુ મોટું હતું આમાં પેનટી કરચતા હતી રરુમે રચે જતા પુરે પોત્રો બાપને માપો દનો અને મારે પાડા કર્યા તારે અનમત જુટવાડ ગઈ હતી! બાપ દીકરો આ યા થેલા લાગે દશ?

‘રજા ત્રી સાની વ્યથતાએ વનખાનું અરૂપ લીધું તેના મનની રિયતિ અગિયર બની ગઈ તે લખા પાળન જની થયો અસરતર નિચરેતર અવરમામા તે પોસ્ટ કોફિન આતે અને ખાધાની જેમ કલાકો સુધી મારા તરફ તાકી રહેતો ક્યારેક કોઈ કાગળનો ટુકડો આપી મને મ્હેનો

તાર કરી લો સાગ ક્રીસને તાર મરી લો જની આવે એના બાપને મારે જવાબ શુ દેવો!’

‘હું અવાજ જનીને તેના તરફ જોઈ રહેતો

‘જુઓ છો શુ, માસતર, તાર કરી દે બગવાનને-
મારા કીસનને જૂટતી લીધો-જાતી ચોકતી દે।’

“તેના સતેય ખાતર કું ક મગ તેના હાથમાંથી
લઈ લેતો અને તારના સંચા પાસે જઈ ડેખી ખખ-
ડાવતો મારા આટના સહકારથી તેની તૃપ્તિ ખડ
ખડાટ હાસ્યમાં પારણમની પથુ તે તે એક જ
મથુ ખીંચ જ પગે, લાચકર વેળા તેને ઘેરી
વળતી અને તેની બન્ને આખોમાંથી વડેના આસુ
ગાન પર ખરી પડના અને તેની વણેતી દાંડીમાં
ડીકાઈ જતા। તે વયોજીવ ગજપતનું આવું કરુણ
અને કારમુ દશ્ય મારાથી જોવાનું નહી-તેને કું
જૂતી શકેના નથી તે મારા મનના એક ખૂણમાં
જડમેસ્યાક સચવાઈ રહ્યું છે આજે આટલા વયે
પથુ તે અખાગી રજપૂનને કું આગેહમ જોઈ શકું છું

‘મારે તમને ને કહેવું હતું તે અકી વાતના
અતમા આવી જાય છે. તે દિવસે મ યુમાને, મરના પહેના
દીકરીનું મેહુ જોવું હતું હવે તમે જ કહેા સહેમ એ
વખતે શાંતિની મા અને આપણી માવજી કાઈ ફેર ખરે?

✱

“જીવનમાં કોઈ એવી પત્ર અવશ્ય આવી પડે
છે જ્યારે હૃદયના બીડાલુમાંથી જન્મ મળે છે એક
મરતી માતાના વનોપાતનો હિસામ પૈસાથી ચોંચ
ખરે? જીવનનો કેટલેક હિસામ હૃદયથી પતાવવાનો
હોય છે? તમે જ કહેા, માસતરજી, મારે તારના પૈસા
લેવા કે નહીં?”

મે તારાનંદ સામે જોયું તેમના મુખ ઉપરની
ભારે લાગતી સુખ્યે નરીનતા ધારણ કરી હતી-
ત્યા જાણે પ્રશ્ન-નતાની આભા ઝગહગી રહી હતી
વાદળી વરમી જાય અને પછી હવણી ફૂલ યાને
આકશમાં રમે, તેના મનોહર લવ તારાનાજીના મુખ
ઉપર રમી રહ્યા હતા

“તમે એમ મનો છો કે પૈસા ખાતર આ વાત
મે ઉખેળી હશે? ન મારે તો આપના
મુખેની એક મહેદાર કલાણી સામગરી હતી। કીક
આને, સગડી ફરી જાય તે પહેલા કીટીનીના આને
હંસાઈ આપી દઈએ।”

ભાવનગરના પ્રખ્યાત દિવાન સર પ્રયાસ કર પટ્ટણીના જુદા માતાનું અવસાન થયું અતિમ
ક્રિયા કરી સૌ ધેગ આ યા પરતું સરપટ્ટી ધીનુ રૂદન અટકવું નથી સોએ ખૂબ સમજાવા હાન્ટે નગરશેઠ
સમજાવવા લાગ્યા કે ‘માનુખાના અવસાનથી કું ખ તો થાય જ પથુ નામ તેનો નાશ છે માનુખી
વૃદ્ધ હતા, ખર્ખું પાન હતા અને આપના જેના પુત્રો-પીત્રો છે એટલે ખરી રીતે તો તેઓ નસીયનાર
ગણાય માટે આપ જેવા સમજીએ અટવું રૂદન ન કરતા શાત થવું થ’ ”

ઘણી સમજાવડે ને અતે તેઓ જરા શાત થયા આસુ લુગી ગળગળા અવાજે પટ્ટણીસાહેબ
કહેવા લાગ્યા “હવે સમજી છું કે નામ તેનો નાશ થાય છે, કોઈ અમર નથી વળી મારે ધેર સુખ,
સત્તા, સાલમી બધું સાદ છે પથુ એક વાતનું કું ખ થાય છે કે મને બાપુજી, સર દિવાનસાહેબ વગેરે
કહીને લોકો બોલાવે છે પથુ ક્યારેક બહારથી વહેનો-મોડો ધેર આવું ત્યારે મારા માનુખી મને પૂછવા
‘જેટા પરલા કેમ મેહુ અધુ?’ હવે મને એ વાતસંવમર્ષો શબ્દ પરજો?’ કહીને કોણ મોનાનશે?”
કહી ને સર ફરી રહી પડ્યા

સર પટ્ટણીનો આવો અવર્ણનીય માતૃપ્રેમ જોઈ બધા ગદ્ગદિન થઈ ગયા
[ગિરીશ પ્ર. ત્રિવેદી]

✱

કદી આવેશમાં આવી ન કરવાનું કરી દે છે,
નજના કારણે માનવ જીવન ખારું કરી દે છે.-અનિલ

આપ કોણ છો?

નાથુભાઈ ભટ્ટ

એક દિવસ રાજ ભોજ, પડિત માથ સાથે ફરવા નીકળ્યા ફરતા ફરતા ઉત્તર નગરીની બહાર નીકળી ગયા વાદવિવાદમા સમયનું કે રસ્તાનું પથ ભાન ન રહ્યું. તેથી પાછા ફરતી વખતે માર્ગ ભૂરી ગયા તેઓ એવા નિર્બળ માર્ગે આવી ચડ્યા કે, ડાને પૂછ્યું કે, ઉત્તરનનો રસ્તો કઈ તરફ આવ્યો?

એટલામા સામેથી એક વૃદ્ધ ડોશી નાકડીને ટેકે આવતી જણાય. નજીક આવતા તે ડોશીમાને પૂછ્યું 'માતાજી, આ રસ્તો કયા બધ છે?'

ડોશી બોલી 'રસ્તો તો કાઠ જ જતા નથી, પણ એના પર લોકો આવળ કરે છે આપ લોકો કોણ છો?' પડિત માથે કહ્યું 'અમે લોકો પ્રવાસી છીએ'

ડોશી બોલી 'પ્રવાસી તો કેવળ બે જ છે, સુય અને ચદ. ખરેખર બનાવો આપ કોણ છો?'

માથ બોલ્યો 'અમે ક્ષણભર માનવી છીએ!'

ડોશીએ કહ્યું 'આ સસારમા ક્ષણભર તો કેવળ બે જ વસ્તુઓ છે ધન અને ધૌવન! તમે ક્ષણભર કેવી રીતે ગણાઓ?' પડિત માથ વિચારમા પડી ગયો. જાલમના પડિતો અને વિદ્વાનો સાથે વાદવિવાદ થયા હશે, પણ આને આ ડોશી ભણે પોતાનાથી વધારે વિદ્વાન લાગી

તે બહુ જ વિચારીને સાવધાનીથી બોલ્યો 'અમે રાજ છીએ'

ડોશીએ લાકડીનો ટેકા ખભે લેતા કહ્યું 'રાજ! ખરે બનાવ્યા, રાજ તો બે જ છે, હન્ડ અને વમ'

હવે તો માથ અકળાવા લાગ્યો. શું જવાબ આપવો? આપ કોણ છો? ના એક સામાન્ય પ્રશ્નો ઉત્તર પડિત માથ ન આપી શકે, એ માતની રાજભોજને પણ નવાઈ લાગી. તે ધડીભર

ડોશી સામે જોઈ ત્યો ત્યાં મને ફરી ઉત્તર આપો 'માતાજી અને કામાનાં છીએ'

ડોશી બોની 'બેટા! કામાનાં પણ બે જ છે એક પૃથ્વી અને બીજી નારી તમે કામાનાં કઈ રીતે કોઈ શકો એની કામા કૃતિયામરમા ક્રેષ્ટ છે! માથ ઘણા જ નમ્રતાવે બોલ્યો.

'મા, અમે પરદેશી છીએ'

'કોણ દેશી અને કોણ પરદેશી? એ તો મધા મનના માનેલા મેળ છે જ કી આ સસારમા તો બે જ પરદેશી છે શવન અને વૃક્ષના પાના!'

રાજભોજ અને મથ બોલ્યા

'માતાજી અમે હારી ગયા અમે આપના પ્રશ્નો સાચો ઉત્તર આપવામા અસમર્થ' છે'

ડોશીએ કહ્યું 'અસમર્થ? સાચુ સામર્થ્ય સચ્ચાઈનું - અને તમે હારવાની વાત કરો છો, પણ આજ સુધી કૃતિયામા બે જ વ્યક્તિ હારેલી ગણાઈ છે એક કાચ લેનાર અને બીજો કનાનો બાપ!'

કાંઈ મહાન પડિત પણ આવું જ્ઞાન ન ધરાવી શકે, એવું આ ડોશીમા જ્ઞાન જોઈને, રાજ ભોજ અને માથ ડોશીને નમી પડ્યા

ડોશીએ બન્નેને હાથમાથે મૂકીને ઉઠાડતા કહ્યું

'જોકે, રાજભોજ અને પડિતરાજ માથ આ રસ્તો ઉત્તર તરફ જ બધ છે!' જતા જતા બન્ને તે વૃદ્ધ સામે, આભારની નમ્રે જોતા જ રહ્યા તેઓ એટલા ગદ્યા આભારવશ હતા કે, એટલું જ ન પૂછી શક્યા કે, "ડોશીમા આપ કોણ છો?"

[ગતાંકથી ચાલુ]

લવારું લાડકવાયું

કાંતિલાલ શાહ

આગળ લીસા અને પાછળ તેનો સાઇ કટું બન્ને જણ એવા ભેસબધ દોડતાં દૂદતા આબ્યા કે લાકડાનો પુલ તેમની દૂદાદૂદથી હીચક ખાવા લાગ્યો. આથી સૌથી પાછળ દોડ્યો આવતો નાનો ભાઈ કાલું લાકડાના પુન ઉપર બરાબર અધવચ્ચે આવીને ગમડી પડ્યો એના પગ નીચે ઉછાળા ભારતા પાણીથી લગભગ બીભાઈ ગયા અને નદીના ધસમસતા પ્રવાહમાં પડતા પડતા તે માંક બચ્યો.

કટું પાછુ વળીને ભેડું એટલે દોડીને તે નાના ભાઈની પાસે પહોંચી ગયો ને તેનો હાથ ઝાંવીને તેને બેઠો કર્યો એટલા વખતમાં લીસા પુલ પાર કરી કંકણ જમીન ઉપર પહોંચી ગઇ હતી આથી પુલ ઝુનતો બંધ થઇ કંકણ રિયર થયો અને બંને લાકડાં હાથમાં હાથ જાની ધીમે ધીમે પુલ પાર કરી સામે કિનારે સહીસનામત પહોંચી ગયા.

અહીંથી રેશબગું હજી ઘણું દૂર હતું. રાત પડી ગઇ હતી અને રેશબગુંની ટેકરી ઉપરના મકાનોમાં દીવા પેટાઈ ચૂક્યા હતા તેને ઝગ મગતો પકાશ બાળકોને દૂરદૂરથી ઘેર આવી જવા સંજેત કરી રહ્યો હતો. અંધારામાં ચાલતા ચાલતાં પાણી ઠનાક પડી તેઓ સૌ ગામમાં દાખન થયા.

આ બાળુ સરપતની પત્ની ૧૧ એક કલાક થી ઘરમથી ઓશરીમાં ને ઓશરીમાંથી ફાળ પામી અહીં તહીં આંટા મારતી બાળકોને શોધતી હતી બપોર પડીથી તેણે કેઈ બાળકોને જોયા ન હતા. બપોરે ચાર વાગે નાન્યાનો વખત થયો ત્યારે તો તેઓ સૌ હમેશના નિયમ મુજબ આવી જવા ભેઠતા હતા. હવે તો છેક સાંજની વેળા પણ વીની ગઇ હતી ને ૩૮ પડી ચૂકી હતી, છતાં તેઓ ઘેર પાસા ન આપ્યા એટલે તેને ચિંતા થતી હતી તેના મનમાં વિચાર આવતો હતો :

અત્યારે તેઓ ક્યાં હશે? ઘેર કેમ નહિ આવ્યાં હોય? નાના કાલુંને તો કંઈ નહિ થયું હોય? એ બિચારાને હજી સાથુ ચાલવાનું જ ક્યા કહે છે? આમ હાંફળી ફાંફળી બની બાળકોના જ વિચાર કરતી તે અહીં તહીં ફરી રહી હતી એટલામાં જ ચિરપરિચિત અવાજ તેને કાને પડ્યા. નીચેથી ઉપર આવતા અવાજ કેટલા બધા ઉતેજિત લાગતા હતા! મા તરત જ ઘરની બહાર દોડી આવી. તેઓ પણ નીચેથી ટેકરી ઉપરથી દોડતા આવતા હતાં અને ત્રણેય લાકડાં બહેન સૌથી પહેલાં પહોંચી જવાની અને આખા દિવસમાં શુ શુ બન્યું એની વાત સૌથી પહેલાં કરી દેવા ઉત્સુક બન્યા હોય તે રીતે આવતા વેત માને વીટળાઇ વળી કલગવ કરવા માડ્યા.

નાનો કાલું બિચારો પાછળ રહી ગયો. પણ કટું અને લીસા એક જ વખતે પહોંચ્યા અને એકી સાથે આખા દિવસમાં જે કંઈ બન્યું હતું તેની વાત કહેવા લાગ્યા. એટલામાં ઘરમાંથી બાપુજીને સાદ સળગાવ્યો. તે હજી હમણા જ ઓફિસથી ઘેર આવ્યા હતાં અને હાથ મેં ધોઇ તૈયાર થઇ વાળુ માટે સીને બેઠાવતા હતા. તે ઘણા જ નિયમિત અને સિસ્તનો આગ્રહ રાખનારા માણસ હતા. આથી એમનો સાદ સાબળતાં જ વાત પડતી મૂકી માતા અને બાળકો સૌ જમવાના રથે પહોંચી ગયા. જમવાના ટેબલ ફરતી પુરણીઓમાં બધા જ ભેળી ગયા અને ખાવાનું પીરસાવા લાગ્યું ત્યારે જ ખરી રીતે વાત શરૂ થઇ. સૌથી પહેલાં તો પુલ ઉપર જવાનું સાહસ કરવાનો લીસાને કેમ વિચાર આવ્યો તે વાત તેણે કરી એ પડી નવા અદ્ભુત દેવળની અને બે અન્નપ્પા બાળકોની અને છેવટે ઘેટાના ટોળાની તેણે વાત કરી. એ પડી વળી લીસા તથા કટું બંધી જ વાત ફરીને વધારે વિગતથી કહેવાનું શરૂ કર્યું. એ વખતે તેઓ બંધાં ટેકરી ઉપરથી નદીના પુલ ઉપર કેમ ધસી આવ્યાં. પુનઃ પાટિયું કેળું હાલક ડાલક થવા લાગ્યું ને નાનો કાલું કેમ પડી ગયો એનું રસબળું બંધાન કરવા લાગ્યા. પણ આખી વાતનો આ ભાગ સાંભળી ને બાળકોના પિતાએ તેમને કહ્યું, 'ખરદાર,

છોકરાઓ ત્યાં કદી જશે। નહિ પુલ જળિરિત થઇ ગયો છે તે ત્યાં જવું જોખમ કારક છે એવું સમારકામ સરખવ તરીકે મારે દબે જલદીથી દાવ ખરવું છે પણ એ કામ પડે ન થાય ત્યાં સુધી ત્યાં જ રાંતું નથી”

કાલે તો એટલો બધો યાખીને લોચલોચ થઇ ગયો હતો કે તે તો જાતો જાતો પુરસીયા જ હતી પડશે આ જોઇ તેના પિતા બેઠા “એવુંને કાલે તો થઈને જઈ જ સુઇ ગયો તમારી આખમા પણ શેષ જરાણી દાંડે છે એટલે તમે પણ હમણા પધારીમા પડતા વેત જ ઉઠી જશો” એટલું કહી તે ઊંડીને ઊભા થયા ને કાંઈને જગા ક્યા મોરિશ કરવા લાગ્યા પણ તે જાગ્યો નહિ એટલે પુરથી સોલો તેને ઉઠાવી પધારી પામે લઈ ગયા ને ધીમેથી ઉપાડી પધારીમા સુવાડી દીધા બીજા છોકરા નાચના કૂંડતા તેમની પાછળ પાછળ ગયા ને હસતા હમતા વાગે કરતા કલચાટ મથા વળા લાગ્યા એટલામા સુરતો વખત થતા સો પોતપોતાની પધારીમા જાડેને સુઇ ગયા

એ દિવસથી જાતી વખતે બાળકો ઘેટાની વાડ કરવાનું કહિ પણ ચૂકતા નહિ. અને બધી વાતને અંતે આલું એક ઘેડું અમારી પાસે પણ ફેલ ને રેલું સારું? એમ એક એક બાળક વારા ફરતો બોલવા જ કરે છેવટે આ વાતો સાંજાને એના પિતા પણ જુન ધસઈ ગયા આથી એક દિવસ સંજના જમારે આ અને બાળકો બોજાની તોયરી કરી ટેબલ ફરતા બેસી ગયા હતા અને નાનો કાલે ને હમેશા બીજા જયરે ધરકામમા મુથા થેલા હોય ત્યારે કટણી જતો ને ઘેટાની દરિયાક કરતે બેઠાંતો હતો કે આપણે પણ એક આલું નાનકડું રપણું ઘેડું હોય તો રેલું સારું! ત્યારે જ જરાનર જારાકું પધાર્યું ને એક નાનું રેખાણું સુવાળું ઘેડું નાચતું ફેલતું ધરમા આવી પડ્યું

બોરિસેથી કામ કરી કરીને એના પિતા ઘેર આત્મા હતા અને છોકરાઓની લાગ્યા સમયની ટચકા સતોમવા આજે આ નાનકડા ઘેટાને લઇ આનહ હતા ઘેટાના આજા સારી ઉપર ઉજળી ભાંકે બેવી

મીનના મુચળા વળી અર્ધા દંતા એના ચાર પગ અને મો ઉપર લાલ લલમ દતા-અને બાળકોએ અત્યાર મુખીમાં એવાં દોષ એ બધા ઘેટા ફરતા થે આ કપાલ વિશેષ મંદર રેખાનું દંતું

આ જોઈને છોકરાઓ એવા તો આનદમાં આવી ગયા ને દરેથી નાચતા ફેલતા કિંકિયારી મચાવતા લાગ્યા આજા ધરમા કાને પગ વાન પણ મલગાય નહિ એટલે બધા મોરખોર આ નાનકડા ઘેગને જોઈને હેમસાઓએ મથારી મુથા ઘેડું એક મુજામથી બીજા મુજામા ને ત્યાંથી ત્રીજામા રોગુ ફેલતું બહાર નીકળવા રરતો શોધતું મે બે કરવા લાગ્યું ને હેમસાઓ પણ હસદસાટ કરતા કિંકિયારી મચાવતાં એની પાછળ દોડવા લાગ્યા

પગી રિતાએ જુમ મારી કહ્યું ‘બમ આજે દબે આટલું જસ કરો ઘેગને એના વાડામા મૂકી અવીએ પગી તમે સૌ જઈ આવો મારે લમને થોડી વાત કરવી છે છોકરાઓને થયું કે ઘેટાને રાખવાની જગા ક્યા હશે? તેઓ સો ગુપચુપ પિતાની પાછળ પછળ ચાલ્યા ધરના લમેનાની પાછળના એક ખૂણામા લાકડાનું એક મોટું જોખુ મૂકવામા આન્યુ અને તેમા નીચે નરમ કુચળ પાપરી ઘેગ માટે સુવાની પધારી બનાવવામા આવી જોખાની આગળ નાની એવી ગમણું દંતી તેમા ઘેગને ખાવા માટે પીડું ઘાસ, સુકું ઘાસ અને બીજી ખાવાનું મુકવામા આ પુ આ રીતે ઘેટાને ખાવા પીવા તથા મુથા માટે બધી તૈયારી કરી લીધા પછી ઘેટાને ત્યાં એની નરમ પધારી ઉપર મૂકેડું તે એટલું જાડું થાકી ગયું હતું કે ઝડપથી બિચા નીચા આસ્ર હેલું આરામથી પડી રહ્યું

પગી બાળકોના પિતાએ તેમને કહ્યું ‘બસ કાને એ ત્યાં પડ્યું પડ્યું આરામ લે આપણે પણ દબે અદર જઈએ’

એટલું કહી પિતા ધરની અદર ગયા અને બાળકો તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યા ધરના એક

ખૂણામાં સોને એકઠા કરી તે બોલ્યા, “જુઓ, છોકરાઓ, હવે મારી વાત જરા ધ્યાન દબને સામગ્રો અને હુ જે કંઈ કહું તે મરામર યાદ રાખજો.”

પંડી બોખારો ખાધને તેણે વાત શરૂ કરી. “જુઓ, હુ ઘેટાને તેની મા પાસેથી છોડાવી ઘણે દૂરથી અહીં લઈ આવ્યો છું. તમને આપરા માટે, તમે એની બરામર સલાહ રાખજો તમે સૌ એની માની જગ્યાએ છો એમ માનીને વર્તજો તમે એની પ્રેમથી એવી તો સારસલાહ રાખજો કે તેને તમારી સગાય ખૂમ જ મમ્મી મમ્મ અને એની મા ને ઘર પશુ જૂની જામ અને ઘરને યાદ કરીને એ માફુ ન પડી જાન તમારી સાથે એ ખૂમ જ હમી મમ્મી જામ હુ કામા તમારી સાથે એને એટલી બધી મમ્મ પડે ને બીજી બધી વાત જૂનીને તે તમારી સાથે નાચે, ખેને, ફૂદે ખામ પીને મમ્મ કરે સાજ સવાર તમે એને ચરાવા લખ જાને ત્યા તેને ખુદની હવામાં ફરવાનું મળશે ને સુદર લીધુ ધાસ ચરવાનું પશુ મળશે બાળુની ચરિવાણુ જગામાં એને તમે લઈ જાને તે પોતાને મનમમ્મ ધાસ ચરશે ને ખુદની જગામાં નાચશે ફૂદશે. ધાસ ચરી ઝરણાનું પાણી પી મરત બનીને એ ઘેર પાણુ આપશે તમે એની સાથે મરણ પડે ત્યા જાને ને રમજો પશુ એક વાત ધ્યાનમાં રાખશો એને કદિ વીહુ મૂકતા નહિ, એક કાણુને માટે પશુ એકનુ મૂકતા નહિ તે રજી એટનુ બધુ નાનુ છું કે આપમેળે રરતે ચરી ઘેર આવી શકશે નહિ એ જૂનુ પડી આડે રરતે ચરી જશે ને જગમમાં કયાક ખેવાઈ જશે પોતાની મેળે એ ઘર શોધીને આવી શકશે નહિ જગમમાં તે કયા અટવાઈ જશે ને એકનુ એકનુ રખડી રજગી જૂમથી મરી જશે જગતમાં કદાચ કોઈ સિકારી જાનવરના જગમાં પડ્યુ કે ભોગ જ લાગ્યા સમજાને. મારી વાત તમે બરામર સમજ્યા ને કે ને તમે એનું ધ્યાન રાખવાના હો અને મે કહ્યું તે પ્રમણે એની સારસલાહ રાખી એને એક કાણુને માટે પશુ હુદું ન પાડવાના હો તો જ હા

પાડજો, તો હુ એને અહીં તમારી પાસે રાખીશ અને ને એમ ન કરવાના હો તો એખખેએખખુ કહી દેજો એટલે હુ ફરીને એની મા પાસે પાણુ મૂકી આવીશ.”

તણે બાળકોએ મોટેથી જવામ આપ્યો કે પિતાજી ઘેટાને અમારી પાસે જ રાખો અને એની ખૂમ જ સારસલાહ રાખીશુ એને કદિ જૂનુ નહિ રાખીએ અને એકહુ પશુ નહિ મૂકીએ, અમારી તમામ શકિતથી એનું પાવન પોષશુ ને રક્ષશુ કરીશુ.”

પિતાજી કહ્યું, “એ તો મરામર પશુ આટની વાત સાલજવા પંડી પશુ કહીશ કે આ વ્યવસ્થા બરામર નથી તમે તણેય એની જવાનદારી લેના તેવાર થયા છો એ કજૂન પશુ જવાનદારીનું લાન દરેકને રહે એ માટે એક નિયમ નક્કી કરવો જોઈએ કે જે બાળક ઘેટાને એના તમેલામાંથી બહાર કાઢે એજ પાણુ તેને ત્યા મૂકી જામ આમ ધાય તો કામની અને જવામ રીની મોક્ષસાઈ રહેશે.”

બાળકોમાંથી દરેકે ફરીને કજૂનાત આપી કે પિતાજીને જે કોઈ દરખાસ્ત મૂકી છે તે મને મજૂર છે આટનુ કહી દરેકે બાળકો પિતાની સાથે હસ્તધૂનન કરી પાકી પ્રતિજ્ઞા છે એમ જાહેર કહ્યું આવું સુદર નાણુક રૂપાણુ ઘેડું મજવાથી તણે જશુ એવો તો ઉત્તજિત બનીને આનદમાં આવી ગયા હતા કે પચારીમાં પડયા પંડી પશુ લાના વખત સુધી બીધ આવી નહિ નાનો કાન જે હમેશા વાણુ કરીને તુરત જ પચારીમાં ધસ ધસાટ ગીલી જતો તે પશુ આજે જગતો પડ્યો હતો એના મગજમાં કણક વિચારો ધસમસતા હતા તે એકદમ પચારીમાં બંદો થઈ ગયો ને કટ તથા લીસાને મોટેથી નામ દઈ કહેવા લાગ્યો ‘સાલગ બેન લીસા, સાલગ લાઈ કટ’, બાળુને મ્હુ તેમ આપણે ઘેટાનુ બરામર ધ્યાન રાખીશુ એને કદિ વીનુ નહી મૂકીએ એની બધી રીતે સલાહ રાખીશુ હો” અને તણે બાળકો ઘેટાના વિચારોમાં સંક્રમ્યા.

ત્રાણ રેખાઓ

રશ્મિન્ મહેતા

હુનિયાના મહાન કારીગરોને યોલાવી રાજ્યો એક સુંદર રાજમહેલ બધાઓ. કળાનો એક ઉમદા નમૂનો ભેંધેને રાજવું મન મલકી ઊઠ્યું. કારીગરોએ પોતાની કળાનો નિયોઠ અહીં જ ઠાલવી દીધો હતો. સફેદ સંજેભરમરના પથ્થરની ચોલા આંખને ઠારે તેવી હતી. બધું જ સાંગોપાંગ પાર પડ્યું; પણ રાજમહેલનો દરવાજો ઊલો રહેતો નહોતો. દિવસે કારીગરો પોતાનું કામ પતાવીને સુઈ જતા અને રાત્રે એ બાંધકામ આપોઆપ તૂટી પડતું. એક, બે કે ત્રણ વાર તૂટી પડે તો મનાય કે બાંધકામમાં કંઈક કચાશ હશે; પણ છેલ્લા એક મહિનાથી દરરોજ આડું બનતું હતું. અનેક વખત આડું બન્યું તેથી કારીગરો હતાશ ચ્યા. લોકોમાં પણ વાત ફેલાઈ ગઈ. જરૂર આની પાછળ દેવી કારણ હોવું ભેંધે, એવી ચર્ચા ચાલી. જેટલા મોં એટલી વાત, રાજ્યો પણ આ વાત જાણી અને રાજ્યો ચિંતામાં પડી ગયા.

છેવટે મુખ્ય મંત્રીની સલાહ મુજબ રાજ્યો દેશદેશાવરથી વિદ્વાન જ્યોતિષીઓને સન્માનપૂર્વક પોતાને ત્યાં પધારવા નિમંત્રણો આપ્યાં. દૂર દૂરથી ભેળીઓ આંધ્યા. ત્રિકાળને જાણનાર વિદ્વાન જ્યોતિષીઓએ જાત જાતની ગણતરીઓ કરવી ભેળ. અનેક પોથી પુરાણોનાં પાનાં ઉઘડાવી અને આખરે એમણે રાજને કહ્યું: “મહારાજ! આ ભૂમિ કોઈ બત્રીસ લાક્ષણ નવયુવાનનું બલિદાન માગે છે. જ્યાં સુધી એ બલિદાન નહિ અપાય ત્યાં સુધી રાજમહેલનો દરવાજો ઊલો નહિ રહે; રાજ મહેલ અપૂરો જ રહેશે.”

બીજા દિવસે રાજ્યો નગરમાં દંડે પિટાઓ: “જે કોઈ નાગરિક પોતાના બત્રીસ લક્ષણ પુત્રનું બલિદાન આપરા રાજને

સોંપશે તેને રાજ્ય તરફથી પાંચ લાખ સોનામહોરો આપવામાં આવશે.”

નગરમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો; તેણે પણ આ બહેસત સાંભળી, ઢાંડી પીટનારો તો આગળ વધી ગયો; પણ પેલો બ્રાહ્મણ ત્યાં ને ત્યાં ઊલો રહી થયો તે વિચારમાં પડી ગયો હતો.

બ્રાહ્મણને ત્રણ દીકરા હતા. ત્રણેય બત્રીસ-લક્ષણ નવયુવાન. શુભનો ભંડાર પણ સાવ ગરીબ. આપું બ્રાહ્મણ કુટુંબ ગરીબાઈમાં દિવસો પીતાવતું હતું. બ્રાહ્મણ વિચારતો હતો કે સૌથી મોટા પુત્ર સિવાય બાકીના જે બે દીકરાઓ છે તેમાંથી એકનું બલિદાન અપાય તો આપું કુટુંબ સુખી થાય, આવતી પેઢીને માટે પણ સમૃદ્ધ મૂકી જવાય. આમ એક જ પુત્રનો ત્યાગ કરવાથી રાજસેવા પણ થશે અને પોતાની સાત પેઢી તરી જશે. આ તક શું કામ હાથથી જવા દેવી?

બ્રાહ્મણ તો તરત પોતાના ઘર તરફ દોડ્યો. ઘેર જઈને એણે પોતાની પત્નીને આ વિચાર જણાવ્યો.

પત્નીએ કહ્યું: “સૌથી નાનો પુત્ર મને ખૂબ વહાલો છે. માટે વચલા પુત્રનું બલિદાન કંઈએ. એને જ રાજ્યને અર્પણ કરી આવો.”

વચેટ પુત્ર સમજદાર હતો. તેણે તો તરત જ પિતાજીની આજ્ઞા પાળવાની તૈયારી જતાવી.

બ્રાહ્મણ વચલા પુત્રને લઈને રાજ પાસે ગયો અને એને અર્પણ કયો. રાજ્યો જાહેર કર્યા મુજબ બ્રાહ્મણને પાંચ લાખ સોનામહોરો અપાવી.

વિદ્વાનોએ બ્રાહ્મણ પુત્રની પરીક્ષા લીધી

અને તે બત્રીસ લક્ષણો છે તેની ખાતરી કરી દીધી. રાજમહેલના પ્રવેશ દ્વાર સમક્ષ એક મોટા વિશાળ યજ્ઞની તૈયારીઓ કરવામાં આવી. યજ્ઞની પૂર્ણાકૃતિનો સમય થતાં બ્રાહ્મણ પુત્રના બલિદાનની તૈયારી થવા માંડી.

એટલામાં તે બ્રાહ્મણ પુત્રે બે હાથ બોડી રાજાને કહ્યું : ‘હે રાજા ! એક પળ માટે મને સમયક આપો, હું જગતની માતા ભૂમિદેવીને એક પ્રદાન પૂછવા માગું છું. ત્યાર પછી ભલે આપ પુશીથી મારું બલિદાન આપજો.’

રાજાએ આજ્ઞા આપતાં જ બ્રાહ્મણપુત્રે એક નાનકડી લાકડી વડે જમીન પર એક રેખા દોરી. સહેજ વિચાર કરીને એ રેખા તેણે પગ વડે ભૂંસી નાંખી. ત્યાર બાદ અગાઉની જેમ જ ફરીથી એક ખીણ લીટી દોરી. તે પછુ વળી પાછી પગથી લૂછી નાંખી. છેવટે તેણે એક ત્રીજી રેખા દોરી એ રેખા તેણે લૂછી નાંખી નહિ, પછુ એમની એમ જ રહેવા દીધી.

બ્રાહ્મણ પુત્રે રાજાને કહ્યું : “રાજાજી ! હવે આપ પુશીથી મારું બલિદાન આપી શકો છો.”

તેણે આજી વિચિત્ર વર્તન જોઈને રાજાને, બ્રાહ્મણોને, વિદ્વાનોને અને યજ્ઞ જોવા આવેલા નગરજનોનો નવાઈનો પાર ના રહ્યો.

રાજાએ બ્રાહ્મણ પુત્રને પૂછ્યું : ‘તારી આવી રાજનિષ્ઠા અને ત્યાગવૃત્તિ જોઈને હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું. તું તારી રાજ-પુશીથી તારું બલિદાન દેવાની તૈયારી બતાવે છે, એ પશુ આનંદની વાત છે; પરંતુ તે જમીન પર ગણુ રેખાઓ દોરી અને તેમાંની પહેલી એ ભૂંસી નાંખી; બ્યારે છેલ્લી રેખા એમની એમ રહેવા દીધી, તેનું રહસ્ય શું છે ?’

“રાજાજી ! એ રહસ્ય બાણવાનો તમે

પ્રયત્ન ન કરો એ જ બહેતર છે.” બ્રાહ્મણ પુત્રે કહ્યું અને ઉમેર્યું : “આપ આપનો રાજમહેલ પૂરો કરવા માટે મારું બલિદાન ભલે લો, પણ આ લેદ બાણવાની જાદુ પકડથી નહિ.”

બ્રાહ્મણ યુવાનનો આવો નિર્ભય ઉત્તર સાંભળીને રાજાને વધારે નવાઈ થઈ. રાજાએ તો પોતાનો આશ્ચર્યચક્ર રાખતાં કહ્યું :

“જ્યાં સુધી તું એ ‘ત્રણ રેખાઓ’નું રહસ્ય નહિ જણાવે ત્યાં સુધી બલિદાન દેવાનું કામ આગળ નહિ ધપે.”

રાજાની આવી જાદુ જોઈને બ્રાહ્મણપુત્રે કહ્યું : ‘તો સાંભળો : માતા - પિતા એ માનવીનાં પહેલાં રક્ષક છે. જો મોહ અને લોભને વશ થઈને માતા - પિતા પોતાના પુત્રનું રક્ષણ કરે નહિ તો પુત્રનું જીવન બચતું છે. મારા માતા - પિતાએ પાંચ લાખ સુવર્ણ, ગુદ્રના લોભથી પ્રેરાઈને મારું બલિદાન આપવાનું નક્કી કર્યું એટલે મેં જમીન પર પહેલી એ રેખા મારા માતા - પિતાના નામની દોરી હતી તે તરત જ પગ વડે

લુછી નાખી એને અર્થે જોયો કે મા - બાપે
મારુ રક્ષણ કર્યું નહિ "

સહેજ અટકીને બ્રાહ્મણપુત્રે ઉચેડ્યું
" માતા - પિતા પછી રક્ષણની જવાબદારી
રાજાને શિરે છે આપ આ દેશના શાસક છો,
રાજ્યકર્તા છો, છતાં આપના રાજમહેલને
અખડ ધનાવવા માટે આપ મારુ - એક
બ્રાહ્મણ નવયુવાનનું - બલિદાન દેવા તૈયાર
થયા છો, એટલે મેં રાજાના નામે દોરેલી
ખીલ રેખા થયે પચતી ભૂસી નાખી "

શ્યામ હોવા માટે સહેજ રોકાઈને બ્રાહ્મણે
કહ્યું " અને મેં જે ખીલ રેખા દોરી તે
હતી બધા માનવીઓના રક્ષક, પરમ પિતા,
સૃષ્ટિના સર્જનહાર પરમેશ્વરની એ રેખા મેં
ભૂસી નાખી નથી પણ એમની એમ જ
રહેવા દીધી છે તેના ભરોસે જ હું મારા
જીવનનું બલિદાન આપુ છું તે જે કરે છે તે
માર, તમારા અને સૌના હવાણુ માટે કરે
છે કારણ કે મારા માતા - પિતાની જેમ
પરમેશ્વરને કંઈ પૈમાની ભૂખ નથી તેમ જ

આપની જેમ સુખની અને દીર્ઘિની પણ
કામના નથી એટલે મેં એમની રેખા ભૂસી
નાખી નહિ, પરંતુ કાયમ માટે એમની એમ
રહેવા દીધી છે રાજાના હાથે આપની ઇચ્છા
પૂરી થઈ ને ! હવે હવે પૂર્ણાકૃતિને સમય
વીતી જવા આવ્યો છે, માટે આપ મારું
બલિદાન દઈને આપની મનોકામના પૂરી કરો "

બ્રાહ્મણપુત્રને આવો જનામ સામગીને
રાજા ચમકી ગયો એની આખો આગળથી
બળે કે પડળ ખગી ગયા પશ્ચાત્તાપના
સ્વરૂપ રાજાએ કર્યું

‘ હવે મારે મન આ રાજમહેલની કંઈ જ
નિમત્ત નથી માનવીના ધન, ધીર્તિ અને કાયા
ચેતી રેખાઓની જેમ પાવગમ્મા ભૂમાઈ જાય
છે માટે ધીર્તિ અને ધનના હોમથી પ્રેરાઈને
આવડું મોટું પાપ કરવાની કંઈ જરૂર નથી
હું બ્રાહ્મણપુત્ર ! મારુ તને અભય વચન છે
એટલું જ નહિ પણ આજથી હું તને મારા
રાજ્યનો સુખ્ય મંત્રી નીમું છું "

દાનત તેવી ધરકત

એક દાણુ શેઠને એક દિવસે ખગર પડી કે તેનો એક જૂનો ઝાળખીતો કેટ્ટાકટર ધધાની
મદીને લીધે ખૂન મુરગીમાં આવી પડ્યો છે તથી તેણે કદ્ર કટરને ગોલાવી મ્યું ' મારે એક મકાન
બાધવું છે એ બાધવાનું કામ તને સેવું છું થોડા વખત મટે હું કામ અગે પરદેશ જઈશ ત્યાંથી
આવું એટલે મકાન જવાર થઈ જવું જોઈએ "

કદ્ર કટરે તો ખીજે દિવસે કામ શરૂ કરી દીધું પણ તેને મનમાં થયું કે ' જો હું મોઢી
વસ્તુઓ વાપરવાને બદલે સસ્તી વસ્તુઓ વાપરું તો શેઠ કશું જોવા આરવાનો છે ? શેઠ તો ઘર વૂગી
પડશે તો ખીજી બાધશે ' એમ વિચા કરી તેણે સસ્તો અને હી માલ છૂટથી વપર્ચા મહારથી તો
ઘર ખૂન સુદર દેખાવું હતું પણ લાંબો વખત ટકે એવું એનું અદરચા બાધકામ ન હતું પરંતુ તે
શેઠની નજરે ચડે એમ ન હતું નહી

થોડા વખત પછી શેઠ પરદેશથી આવ્યો મકાનની સુદર માથડી જોઈને એ ખુશ થયો અને
જે દ્યો તારા પિત્રથી આ મારા પિત્ર દ્વારા જાળવણના સંધો દતા મારા પિતાથીએ એક વાર મને
કલુ હતું કે તમને રહેવા થાય એવું એક મકાન બાધી આપજો તેથી આ જ મકાન હું તમને ભેટ
આપુ છું આજે જ તમે કુટુંબ સહિત એમા રહેવા આવી જાઓ "

એ સામગી મિચારો કેટ્ટાકટર તો આગો જ જગી ગયો !

એસ. ટી. દ્વારા જનસેવા

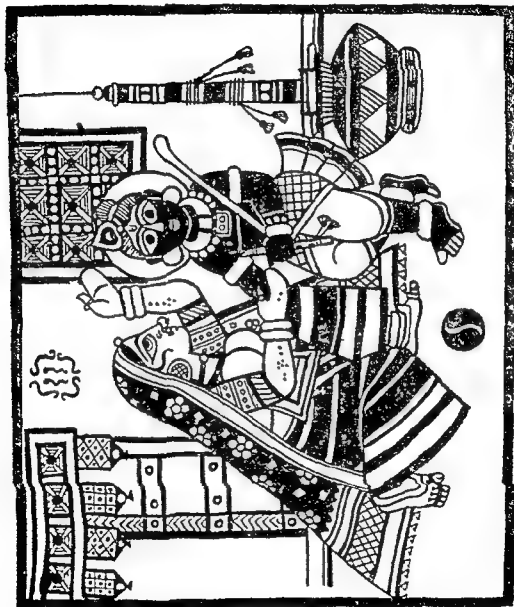
૦	પાકા બસ સ્ટેશનો	૧૮
૦	કામ ચલાઉ બસ સ્ટેશનો	૮૪
૦	પીક અપ સ્ટેન્ડો	૪૦૩
૦	કલોક ફ્રેસ	૧૧
૦	ઉપાહાર ગૃહો	૧૫૮
૦	આરામ ગૃહો	૧૦
૦	ફળફળાદી અને અન્ય સ્ટોલો	૬૬

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર કોર્પોરેશન
ગીતામંદિર માર્ગ
અમદાવાદ

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા પાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના પંદાઓ , — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

ଦୈତ୍ୟାବଜ୍ଞ

सांस्कृतिक समन्वय अंगणतुं मासिक : नवेम्बर १९६५

અનુક્રમણિકા

૨૫૭ ત્રીજી - જાન	શ્રદ્ધા વ મહિલા
૨૫૮ મરિચમણ	આર.તોષ
૨૫૯ જન્મદા	ડૉ. દેવિક લમિચ
૨૬૪ સરદારની વાણી	સ.ક.ન
૨૬૫ સરદારની જન્મલિપિ મસ્તી	
૨૬૬ કામોદ અ.ક. [દશિા પ્રાપ્ત]	આ અવિદ
૨૬૮ આનંદલાલની આમ તદાર	કૌશલ લ વાધા
૨૭૧ દારિદ્ર્ય	સરદાર
૨૭૭ મ લખારીના ખીર	પિ.અજીશી અ.વી
૨૭૯ સમ જવાદ	અ.દ્રમત્ત કાશ
૨૮૦ મધુ મે સાચો પ્રેમ	
૨૮૬ શુદ્ધવેળા કૃતિ...	હાથીમસાદ તિવે
૨૮૭ અવરખીના શાન્દો	રણુડો, બાવલિયા
૨૮૯ શુદ્ધ ન નકલેલ	રે. ના. પ.ક
૨૮૯ કૃત અને કૌટી	બ.દિવાલ એન
૨૮૭ માણસે આશુચ વધુ	પ્રા.વ.દ. એન

સમસ્ત નવીન માધી

અનુક્રમણિકા

(આદર્શને)

દર માસની બારમી તારીખે અ.ક. મસિદ્ વાચ છે
૫૬૨મી સુધીમાં અ.ક. ન મળે તો પાસે એ દિશમાં તપાસ કરી ૫મી માર્ચ સુધીને જાણવડુ અ.ક. સિલકમાં લઈ તો મોકલારો

અમે તે મદિને આદર્શ વર્ષ શકાય છે

* * *

આ મ સિલકમાં મસિદ્ થતા વિચારો એ તે ટેમ્પલના છે સ રૂપા તે વિચારોમાં સ મત છે જ તેમ મ નડુ નહિ.

*

(લેખકોને)

“વૈષ્ણવજાળ”માં સ રજૂતિ કરા સિલક અને સાદિત્ય વિષયક જાણો સેવામાં આવે છે

લખાણ સ.ક. મૌલિક તાલુ હોય એવી અવેશ રહે છે જાગળની એક બાજુ સાંપીથી લખડુ

મસિદ્ થયેલી સામગ્રીના એ રમીન્દસ સાથે અ.ક. અને થોમ્સ પુસ્તકાલય મસિદ્ પછી મોકલાય છે

ઉપાજ્ઞા

દેશમાં (૧૨૨૨) ૭ રૂપિયા

૧૨૨૨માં આર. સાલિય

“વૈષ્ણવજાળ”

૨, રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ ૨.

તાદ્દાત્મ્ય - ભાવ

શુરુદયાત્મ ભક્તિરૂપ

શુરુદેવે એક કવિતામાં કહ્યું છે કે, 'જગતના દરિયા-કિનારે બધાં બાળકો ભોગાં થાય છે.' વળી બીજી એક કવિતામાં 'પણ તેમણે દર્શાવ્યું' છે કે, 'સૌ લોકોના સમાગમમાં પ્રભુનો સ્પર્શ અનુભવવો, એ આપણે સાચો માનવ-સ્વભાવ છે' તેથી જો આપણે પ્રભુના સ્પર્શના અનુભવ કરવો હોય તો સૌની સાથે તાદ્દાત્મ્યભાવ અનુભવવો જોઈએ, સૌની સાથે એકરૂપ બનવું જોઈએ.

બાળકની જેમ આપણો આત્મિક સ્વભાવ પણ બધાં સાથે શુભેશ સાધવાનો છે, જુદાઈનો નથી જ. જન્મીએ છીએ ત્યારે આપણે કોઈ હિંદુ નથી, મુસલમાન નથી, ઈસાઈ નથી, પારસી નથી; પણ માત્ર માનવ જ હોઈએ છીએ. આપણો આંતરિક સ્વભાવ જ એકતાનો છે. પણ મેં ઠા થતા જઈએ તેમ જુદાઈ વધતી જાય છે.

પણ આત્મા તો મત્યને ઓળખવાની, સત્યને શોધવાની જ વૃત્તિ રાખે છે. રસ્તા પરથી પાર થતા હોઈએ અને કોઈ માણસ મોટર તળે આવી જાય ત્યારે આપણે તરત જ તેની મદદ દોરી જઈએ છીએ. તે વખતે આપણે ભેવા નથી બેસતા કે તે હિંદુ છે કે મુસલમાન. ખ્રિસ્તી છે કે પારસી. કારણ કે તે વખતે સાચો માનવપ્રેમ આપણામાં જાય

થાય છે. અને હું ખમાં તો લેદભાવ, ભૂલી જ જવાય છે.

લેદભાવ જેમ વધતો જાય તેમ જીવનમાં સડો વધતો જાય, ફકીર લોકો જાતને ભૂલીને, 'હું' હું' ને ભૂલીને 'તું' તું' જ કદા કરે છે. અને ત્યારે તેમના જીવનમાં સાચી માનવતાનું આધુર્ય પ્રગટે છે. એકવાર કોઈ માણસે કબીર સાહેબને પૂછ્યું: 'મૈના ગાય છે ત્યારે આંટલું મીડું કેમ લાગે છે?' કબીર સાહેબે કહ્યું: 'કારણ કે એ 'મૈના' છે. એ પોતાને ભૂલીને ગાય છે. 'મૈના' એટલે 'હું' નહિ,' અને બકરી તો 'મે' મે' મૈ' કરે છે. એ ક્યાં મીડું લાગે છે? કારણ કે 'મે' તો હું' મૈયા અહ'થી બદલે જ હેય છે' અહ'કારને પોષનારી વસ્તુ તે લેદભાવ, જુદાઈનો ભાવ છે લેદભાવ કે જુદાઈની વૃત્તિ ઝેર સમાન છે.

તેથી મેવાનો માર્ગ લેદભાવ ભૂલવા માટે છે. સેવા કરનારના મનમાં લેદભાવ, જિંઘનીય ભાવ, જુદાઈનો ભાવ ન જ હોય. ઈરિપતાત્મમાં નર્સ હોય છે તે તો બધી કામના માણસોની સેવાયાકરી કરે છે લેદભાવ ભૂલીને મેવા કરે છે. કોઈ કહેશે કે, તે પેટની ખાતર મેવા કરે છે. એમ ભલે હોય; પરંતુ નેટની હદ સુધી તે લેદભાવ ભૂલીને મેવા કરે છે તેટલી હદે તે માનવતાને જ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તે પોતે

ચાકેલી હોય તોયે ફરદીના આરામ માટે તેના દિલમાં ચિંતા રહે છે.

મેળામાં હજારો યાત્રાળુઓ ભય છે. જુદી જુદી ભાવનાવાળા, જુદા જુદા પ્રાંતના, જુદી જુદી કોમના માણસો ત્યાં હોય. પણ તે સ્થળની યાત્રાની બાળતમાં બધાં યાત્રી જ કહેવાય. ત્યાં જુદાઈ ન સંભવે. જે લેહભાવ રાખે તે મેળાનો અર્થ જ સમજતો નથી. લેહભાવને ભૂતીને હજુ-મજલુ એવું નામ જ મેળો. લેહભાવ ભૂતીને ખુશ્કા દિલથી એક-બીજાને મળવા માટે જ આપણા ધર્મમાં મેળાનું અનુષ્ઠાન છે.

જે સમાજમાં પૈસાથી જ માણસનું માપ કઢાય છે તે સમાજમાં કવજુગ પ્રવર્તે છે. માનો કે નિમાજ પઢતી વખતે કોઈ ફાટેલ-તૂટેલ કપડાંવાળો ભાઈ નિમાજ પઢવા આવ્યો અને તેની પછી ખુદ બાદશાહ આવે તો પછ પેલાને હઠાવીને બાદશાહને સ્થાન આપવામાં ન આવે. જ્યારે આપણે ત્યાં તો 'પૈમાદારનું' સ્થાન આગળ કરીને અહમ્મને આપણે પોષીએ છીએ !

આપણે તો રાજ એવી પ્રાર્થના કરવી નેઈએ કે જેથી બાળકના જેવો આપણો સ્વભાવ રહે; જેમાં મોટા-નાનાનો, નાત ભાતનો, પ્રવીણતાનો તેમ જ બીજા કોઈ પણ પ્રકારનો લેહભાવ ન રહે. બાપુજીએ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું સ્વતંત્રતા અને એકતા માટે. વળી બાપુજી તો ગાતા : 'ગૈયબુવજન તો તેને કહીએ. જે પીઠ પરાઈ બાંધે રે.' પીઠ 'પરાઈ' પોતાનું હું બ નહિ પણ પરાઈ પીઠ જે બાંધે તે જ સાચો વૈષ્ણુવજન, સાચો ધર્મી, સાચા દિલથી એકબીજાની સાથે જાળી શકો તો જ

અહંકાર ઓઠો થાય. તેનો પશુ મર્ગ ન કરતા. અહંકારને કાઢવો સહેલો નથી. એ તો બહુરૂપી જેવો છે; બહુ સૂક્ષ્મ છે. અને તે રહે છે પગ માથાની ઉપર. તે માથાને નશાથી અને પાગલપણથી ભરી દે છે. સત્ત્વ બાળવાની ઇચ્છા હોય, પ્રભુનો પ્રેમ અનુભવવો હોય, તેનો ચરણસ્પર્શ કરવો હોય તો આ અહમ્મથી ભરેલા માથાને કપાવ્યે જ છૂટકો છે.

સડી હોકામાં એક વાત પ્રચલિત છે. પ્રભુનો એક ભક્ત હતો જગતની મેચા કરીને તંબો અહમ્મને બને તેટલું ગાળી નાખ્યું હતું. તેને તક મળી અને તે પ્રભુને દારે પડોંચ્યો. અંદરથી કોઈએ પૂછ્યું : 'કોણ ?' ભક્તને જવાબ આપ્યો, 'હું છું' પ્રભુએ દાર મોઢ્યું નહિ ! જ મનમાં તે પાઠો કર્યો, ધ્યાન, તપ, જપ, સેવા ફરીથી કરવા લાગ્યો. વળી તક મળી અને તે પ્રભુને દારે પડોંચ્યો. અંદરથી પ્રશ્ન આવ્યો. 'કોણ ?' ભક્તે ઉત્તર આપ્યો : 'હું' અને તરત જ ભારણું ધુવી ગયું ! અહંભાવનો, હુંકારનો નાશ કયાં વિના પ્રભુ કેવી રીતે મળે ?

વળી પ્રભુની પાસે જવું હોય તો એકલા એકલા નહિ જવાય. એકબીજાની સાથે સાથે જવું નેઈએ. પ્રભુ તો કહે છે - 'એકલા નહિ બબ્બેની ભેટીમા આવો' સાથે સાથે આવો.' કારણ કે, 'God creates souls in pairs' - પ્રભુ તો ભેડિયા આત્માને સર્જે છે. તેથી સૌની સાથે લેહભાવ વછેને એક બીજાને મદદરૂપ થઈ, એકલ પણાનો ભાવ વછે કઈને, વ્યક્તિને અદ્વે સમર્પિતી સાથે વાદાત્મ્યભાવ કેળવીને આપણે આપણું જીવન વ્યવીત કરીએ તો જ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય અને જીવનની સાર્થકતા અનુભવી શકીએ.

*

કદી નિજ અલ્પતાનું અન્યમાં કર્યો નહીં દર્શન
અરીસો કંઈ સૂરજમા નિજ પ્રતિબિંબો નથી જોતો ! - અનિલ

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

મિખાઈલ શોલોખોવ

હોન નગરે કહિ તેમનું બાળપણુ વીત્યું અને યુવાની પણ ત્યા જ ગાળી જે નવલકથાએ તેમને ખ્યાતિ અપાવી - "ધીરે વડે છે દોન" - તે હોઝાક પ્રદેશના એક ગામડામાં રહીને લખી તેમના પાત્રો "હૂન વીણ, સખે" ની જેમ તેઓ પોતાની આશુ બાળથી ચૂટી દો આજે સુપ્રિમ સોવિયેટમાં તેઓ ડેપુટીપ્રેમિયર હોવા છતાં, સાહિત્યની આરાધના પણ થતી આપુ છે. તેમને દરરોજ સંખ્યાનંધ યુનાન કાતીબોદ્ધ મળવા આવે છે. નવી નિદાણ માટે મકાનથી માર્કેટને જગતની આવની કાલ સુધીના દરેક વિષયો ઉપર તેમના વિચારો જાણુવા એક થેનો લગીને ટપલ દરરોજ તેમને વાચવાની અને વાચીને જ્ઞાન આપવાની હેય છે. હોઝાક વતનીઓ તરફ તેમને પક્ષપાત છે ખીજા વિશ્વયુદ્ધમાં તેમણે સેવાઓ આપેલી છે, અને નાત્રીઓ સામે લડ્યા છે સામાન્ય માનવીના કુ જો દરો, અને લડાઈની યાતનાઓના તેઓ અવજા જાણુકાર છે. તેઓ અવજા શિકારી પણ છે અને હોન નગરમાં માછલી પકડવાનું તેમને પસંદ છે મહેમાનોને પોતે જ પકડેલી માછલી ભોજનમાં આપતા તૃપ્તિ થાય છે.

હોઝાક સાથે તેઓ એકલા પોતાના ગામડાના કબ્જસ્તાન તરફ જઈ ચડે છે અહીં તેમની માતા શાશ્વન નિદ્રામાં પોદયા છે એક નાત્રી ભોમ્મે તેમના જીવનનો અત આણ્વી દીગે. શોલોખોવે એ દશ્ય નજરે જોયેલું માતા એક સરગ કિસાન મામ્મનારી હતી અને પ્રૌઢ અસ્થ્યામાં વાયના લખતા શીમી હતી પોતાના પુત્રને પોતાના દરનાશ્વરમાં પત્ર લખવાની તેણી મહેજ્જ હતી ૧૯૫૪ના નોવેમ્બર ચંદ્રક [સાહિત્ય] વિજેતા અત્યારે સુદ ઉપર મઝાયેલી નવલકથા લખી રહ્યા છે

યુનોની યુવાની

૨૪મી ઓક્ટોબરે યુનોની સરયાને વીણ વા? પૂરા

થયાં વિશ્વસરયા હવે યુવાનનગી છે લીગ ઓફ નેશન્સે આટલા વર્ષો જોતા ન હતા આપણા રાષ્ટ્રપતિજીએ થયાથઈ કહ્યું છે કે આ વિશ્વસરયાએ મહામ તોઓની લાગવગમથી સુકિત મેળવવાની જરૂર છે તો જ ૧૧૭ સભ્ય રાષ્ટ્રોમાં તેનું માનમર સ્થાન રહી શકે એટલું કહેવું પડશે કે જે સભ્યો વચ્ચે, અનેક ધણણ - પ્રસંગો આ સરયાએ અટકાવ્યા છે તેને અચૂક સિદ્ધિ ગણવી શકાય હોંગો, સાઈપ્રસ, ઇઝરાયેલ - જોડેન મેગિડા, ભારત - પાક અને વિયેટનામના લડકે મળતા પ્રક્રોમાં, આગ દારવાના યુનોના પ્રચારો સાવ નિષ્ફળ નથી ગયા નવોદિન રાષ્ટ્રોની સાથે માર્કેટિંગ વ્યાખ્યાવલો રાષ્ટ્રપ્રેમ પણ અસ્તિત્વમાં આયો છે ક્રિયાએ જનારે કહ્યું કે સકુચિન માનમ [Small minds] બંધવું પડશે ત્યારે એક જાહેર સચનું પ્રતિપાદન તેઓ કરી રહ્યા હતા વળી તેમણે નમતાપૂરક એમ પણ કહ્યું છે કે જોને યુનોની જમા બાળુમાં એક સિદ્ધિઓ ન હોય પણ જહજમરી ખીણમાં પડતું જગતને બચાવવાનું સદ્બાગ્ય તો જરૂર લાપડયુ છે

પુશ્કંદ થતો અવાજ

સોવિયેટ રશિયા માથે ૧૦૦૦ કિ વો. શક્તિના ટ્રાન્સમિટર માટે કરાર થઈ જતા કહે નવા બે શક્તિશાળી રેડિયોફ્રેન્ડ લીખા થઈ શકશે યુગોસ્લાવિયાએ પણ આવું એક ટ્રાન્સમિટર અપવા કરાર કરેન છે એક મથક પશ્ચિમ બગામમાં અને ખીજું મહારાષ્ટ્રમાં રહેશે બગામનું મથક અમિ એશિયા ને ચીન તરફના પ્રદેશને આવરી વેશે જનારે મહારાષ્ટ્રનું મથક અફ્રિકા અને યુરોપના દેશોમાં ભારતનો અવાજ ફેલાવશે ચીન પાસે ૭૦૦૦ કિ વો. શક્તિ ધરાવતા મથક હોવાથી તેના પ્રચારનો પ્રતિકાર કરતા આપણે અમમઈ હતા. હવે પછી એશિયાની એક મકાન સત્તા તરીકે ભારતનો અવાજ વડુ જીનદ થશે અને વિશ્વમન કળા દુસ્મનોએ પણ તેની નોધ લેવી પડશે. અમેરિકા સાથે ત્રણ ત્રણ વર્ષ સુધી ચર્ચા કરી પણ રાજકીય શરતોએ ટ્રાન્સમિટર આપવાની દરખાસ્ત ભારતને અપીકારે હતી.

શાસ્ત્રીજી ભૂટા ! ?

એ વાત જ કેમ મનાય ? હમણા હમણા તો શાસ્ત્રીજીનું જીવાદ રાખીને બોલે છે “જય જ્વાન, જય કિસાન” તું નવું સૂત્ર દેશને આપ્યા પછી તેમણે દેશવાસીઓને શિખામણ આપી છે કે સોમવારે સો એકઠાણું જમે મોટા ભાગનો ભારત વાસી અઠગડિયામા એકવાર તો એકઠાણું કરે જ છે પછી તે સોમ હોય ચુરુ કે શાન હોય ઉપરાંત એકાન્થી અમાવાસ્યા જેવા દિવસોએ તે ફળાહાર કરે છે એટલે શાસ્ત્રીજીને કહેવાનું છે તે તો અમલમા છે જ

કહેવા જેવું તો આ હતું - સૌ અઠગડિયામા એક જ દિવસ બે ટક જમે ! અલપત આમા જૂખ્યા રહેવાનો કે જાતને કષ્ટ આપવાનો હેતુ નથી પરંતુ સખત પરિશ્રમથી વર્ગને બાદ કરતા મોટાભાગના લોકો સહેનાઈથી આ કરી શકે છે વ્યાપારી વર્ગમા ધણાખરાને બેઠાકુ થવન હોય છે નોકરિયાતવર્ગમા મોટા ભાગ પુરથીના આર ટાંગા ઉપર મહાહતો હોય છે વળી બધા જ દેવેને રીઝવવા સોમથી માંડીને રવિ સુધી એકાદ અપવાસ સિવાય એક ટાણા કંવાથી સમગ્ર રાષ્ટ્રની પુખ્તમૂડી એટલી વધી જશે કે વિજય આપણે પસે હશે કિસાન વધુ અનાજ ઉગારે, પેસાદાર સુવર્ણ આપે, જ્વાન જિંદગી ધરી દે ત્યારે આ માનવ મળેખડાને જિંદગી આખીમા એકવાર આવના કઠોકટીના પ્રસંગે એક ટાણું જમીને જવતો રાખવો એમા કદ મોટી કુરબાનીની કષા રહેલી છે કે એટલે જ પ્રશ્ન થાય છે કે શાસ્ત્રીજીની બૂન તો નથી થઇ ને ? હવે આજ વાતને આકાશશાસ્ત્રી રીતે ચૂકવી હોય તો એમ કહી શકે કે દર અઠગડિયે એક ટક ખેરાક છોડી દેવાથી વ્યક્તિ દીઠ દરરોજના બાર સૌરા ગણી ચે આખા વર્ષમા એક વ્યક્તિ ૧/૮ ટન અનાજ ખાય છે દરરોજના બે લેજે અઠગડિયાના ૧૪ ભોજન થાય જેથી વર્ષ આખાનો બચાવ ૧૧૨ ટન થયો કહેવાય ૫૦ કરોડ લોકો, જેમા નાનામોટા સૌનો સમાવેશ થાય છે, આ પ્રમાણે

કરે તો વડે ૪૫ લાખ ટન અનાજ બચે જે આપણે પરદેશથી મગાવવું પડે છે હવે ઉપર કહ્યું તેમ અઠગડિયામા એક જ દિવસ બે ટક ધરાઈને અરોગરાતું રાષ્ટ્ર હોય તો અનાજની ખાધ તો ન રહે પણ બીજા દેશોને આપણે અપી શકીએ અને ઉત્પાદન એણું થય તો પણ વાધો ન આવે એ તો દીવા જેવું રચણ છે કે અનાજ ઓછું ઉગાડતા હોઈએ તો એણું ખાવું નેનંએ

રહોડેશિયા

દક્ષિણ આફ્રિકાની પેટે રહોડેશિયામા ગારી લઘુમતિને રાજ કરવું છે અને તેની એક તરફી રવત તતાની બહેરાત કરસ કુવાન રિમય ઠેકકા મારી રજા છે કાંઈ પણ બ્રિટિશ પધાનને માથે ન આવી પડી હોય, તેમ સામેથી બડબોર સન્ધાનમા દોડી જવાની ફરજ હેરાઈક વિન્સન ઉપર આવી પડી છે રહોડેશિયામા બહુમતિ કાળા લોકોની છે અને તેમની ઇચ્છાનુસાર અને મતદાન પ્રમાણે જ રવત તતાની થોપણા થાય તો તો કાંઈ અશુભનું નથી પણ વસાહતી ગેરાઓને તના વડાપ્રધાન ધરાન રિમયના વડપણ નીચે રાજ્ય ચલાવવાની મહેબ્બા બગી છે આની સામે આફ્રિકાના રાષ્ટ્રોમા વિરોધ બહાર છે જ જો આવી કાંઈ એક તરફી બહેરાત આવી પડે તો બ્રિટને બળથી તેનો સામનો કરવો તેમા મત જોર પકડતો જાય છે હાન તો શી વિલસન, શાહી પચ નીમવાની યોજનાનો રતીમાર કરાવી સમય મેળવી શક્યા છે પરંતુ આ પ્રશ્ન કેવા વળાંક લેશે તે કહેવું મુશ્કેલ છે

તૂટતા આવડયું

ફિનીપાઈન એરલાઈનનું એક વિમાન ૩૪ પેસેન્જરો સાથે બેંગ્કુ અને ૫૦૦ ફીડ ઉચાઈએ પહોંચ્યા બાદ પટકાઈ પડ્યું માત્ર એકને બાદ કરતા બીજા સૌ જાગી મરા વિમાનને આગ તો લાગી જ પણ સૌ બહાર નીકળી મયા બાઃ સામન્ય રીતે હવાઈ અકસ્માતો ભયકર એટલા મટે ગણાય છે કે તેમા કોઈ જયત્રા પામવું નથી પરંતુ આ DC વિમાનમા મેસનદારાઓ અરથ જડસાગી છે કેમકે આગલી ૩ વાઈએથી ફૂદો મારવાનો અનુમત્ર લાખ્યો છે, ને તે અનુભવ કહેવાનો એકો પણ મળી ગયો છે.

જન્મદાતા

ડૉ. ફ્રેડરિક લૂમિસ

જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે જે પાતળી બેદરેખા રહેલી છે તેને છોડી શકવાની જવાબદારી દાકતર ઉપર રહેલી જ છે. નાનકડી જાણ અને મૃત્યુ; એકજ ક્ષણનો નિષ્ક્રિય અને મોતમાંથી બચી જતો દરદી. જે કે બ્યકિતગત ઘટનાઓ પરત્વે દાકતરનું વલણ ગમે તે હોય પણ જીવન અથવા મૃત્યુ માટે દવાપ્રાપ્તિમાંથી તેઓ મોટે ભાગે મુક્ત રહે છે. મારી જ વાત કરું તો એક દાકતર તરીકે મારે પ્રાથમિક જીવનની રક્ષા કરવાનો છે. દરેક ઉપાય અજમાવીને મની શકે ત્યાંસુધી મૃત્યુને દૂર રાખવું તે અમારી દૃષ્ટિ બની ગઈ છે. મોઝ પીડિત આત્માને મૃત્યુરૂપી ઔષધવડે જીવનમુક્તિ આપવાનો દવાધર્મ મોઝ ચિકિત્સકને માથે આવી પડે તો એક સમસ્યા બની રહે છે.

એક દિવસે મારા દવાખાનામાં એક બેજીવનાળી યુવતી આવી પહોંચી. તે એક સારા કુટુંબની વહુ અને જીવુક સ્વભાવની હતી. દાકતરી તપાસમાં જાણ્યું કે બાળકની સ્થિતિ હોવી ભેદજી તેનાથી ટિલ્લી હતી સામાન્ય રીતે બાળકનો માથાનો ભાગ નીચે હોય છે અને પગ ઉપર તુ આ કિસ્સામાં પગ નીચે હતા. દાકતરી પરિભાષામાં આને વિષમ પરિસ્થિતિ કહેવાય છે. જે પગ દાન પ્રસવ થાય તો બાળકના મૃત્યુની સંભાવના રહે છે, કેમ કે નાસિરજી બાળકના માથા અને માતાના અસ્થિ પ્રદેશ વચ્ચે દવાવાથી બાળકને પ્રાણચાલુ રાખીને બધું થઈ જાય છે અને પ્રસવમાં દીન થાય તો અનિવાર્ય મૃત્યુ થાય છે તેમાથે પ્રથમ પ્રયત્નમાં આવું બને તો માતાના જીવનું ભેષ્યમ વધી પડે છે.

છેવટે એ નાણુક ક્ષણ આવી પહોંચી. મેં આરતેથી એક નાનકડા યુવાની પગને બહાર ખેંચી લીધો અને બોલે પગ કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો. વસ્ત્રમાં બાળકને સાથે જ બહાર નીકળવા ભેદજી. નસની મદદ લઈને, મેં પ્રયત્ન કરી ભેંચે કે જેથી બીને પગ બહાર આવી શકે. બાળકનું શરીર રહેજ નીચે આવ્યું

[હિન્દી અનુવાદના આધારે]
અને આશ્ચર્યની અવધિ વચ્ચે મને જણાયું કે અચરનાર બાળકી હતી અને કમરથી ઘુટણ સુધીનો બીજા પગનો ભાગ હતો જ નહીં ! આથી બીને બહુજી દ્રેઝો હતો. મોઝ કિસ્સામાં આવી ત્રીટી મે ભેદજી નહોતી.

એ જ ક્ષણે મરા મગજમાં વિચારોનું ટુમ્મય ધુલુ શરૂ થઈ ગયું. આવી બેઝગાળા બાળકના જન્મથી તેની લાગણીશીલ માતાને કેટલું દુઃખ થશે ? એટલું જ નહીં, આખા કુટુંબને એક ઘેરો આઘાત લાગશે. શરીરની આવી ખોટ સ્પર્ધારા, ફના થઈને પણ તેના માખાપ દાકતરો અને નિષ્ણાતો પાછા સારી જીવંતી આપડશે. સાથે, સાથે મને પણ વિચાર આવ્યો કે જ્યારે આ બલિકા મોટી થશે અને પોતાની ઉંમરના બીજા બાળકોને સમતા-દૂલતા ભેંચે અને પોતાની કમનસીમી ઉપર આસુ સારતી એક તરફ અનાથનો જેમ જેમી રહેશે ત્યારે તેને શું શું થશે ? આ બધી જ વાતનાઓનો અંત અજાણી મારા હાથમાં જ છે એ ખ્યાન પણ મને આવી ગયો. કેમકે આવી પરિસ્થિતિમાં બાળકનો જન્મ તરત ન થાય અને દીનમાં પડે તો બાળકનું મૃત્યુ થતા વાર લાગતી નથી તો પડી હું જલ્દી ન કરું અને કેઈસને દીનમાં નાખું તો ? થોડીક પળોનો વિનય ફોના ફરાનમાં આવવનો હતો ? એક ખોડ માપજુવાળા બાળકની મૃત્યુ બદલ માતાના મનનું સમાધાન કરાવી શકશે.

મારો અતસરમાં બીજી રીતે પણ વિચરતો હતો.

“ આ મિચારા લોકો ઉપર એક મોટી જવાબદારી શા માટે નાખે છે ? આ બાળકનો હજુ દુનિયામાં આવતીને આસ લેવાનો અવસર પણ મળ્યો નથી—અને લઈ પણ ન શકે—” એટલું જ તારે કરવાનું છે. બાળક મોડું બહાર આવે એ પુરતું તારે ખ્યાન રાખવાનું છે ! ”

મેં નર્સને બધા જ સાધનો મરમ પાણીમાં બોળી તૈયાર રાખવાની મુચના આપી દીધી. ફું

નિર્ણય ઉપર આવી મર્યાદા હતો, જે ધડિયાળ તરફ દષ્ટિ ફેંકી. સાત કે આઠ મિનિટના આ મામલામાં ત્રણ મિનિટ પસાર થઈ ચૂકી હતી. નર્સો મારા તરફ તાબી રહી હતી. એ મિચ્છારીઓએ આવા કેટલાય કેસોને મુદારતા અને બગાડતા જોયા હતા બધે એક વધુ કેસને નિષ્ક્રિય થતો જુઓ એક દાકતર તરીકે, પહેલી જ વાર, મારે જે ન કરવું જોઈએ, તેવું આદેશ કરવા હું તૈયાર થયો. હવે માત્ર એ કે ત્રણ મિનિટનો વિલંબ કરાવતો હતો. જાણે કે હું બાળકને બહાર કાઢવાની પ્રશિષ્ટ કરી રહ્યો છું તેવા દેખાડ કરવા મેં તેને નીચે હાથ રાખીને રજ જ બેસ્યું અને તેની સાથે જ બાળકનો બીજો કોમળ, ચુનાગી, નાનકડો પગ માતા હાથમાં આવી પડ્યો-આજ મારા હાથમાં માતા અને શિશુ બન્નેના જીવનના જવામદારી અને સોંપવામાં આવી હતી. બાળક ઉછળીને બહાર આવવાની તૈયારીમાં હતું- અને પોતાની શક્તિનો પરચો આપી રહ્યું હતું.

મારા જીવનની સૌથી કપરી ઘડી મારે માટે અસહ્ય બની ગઈ. મેં જે કરવા ધાકું હતું તે મારાથી ન જ બની શક્યું. ખોડવાળા પગ સાથેની બાલિકાનો પ્રસવ મેં કરાવ્યો. માતા અને કુટુંબના સગવડોને જરૂરી સૂચનાઓ પછી આપી ઠીવી

મેં જે આશંકાઓ રાખેલી તેમ જ બન્યું. મિચ્છારી યુવતીને ધરિપતાલમાં લાગે. સમય રહેવું પડ્યું. તેના સગવડાનાં બાળકોનો પગ ઠીક થાય તે માટે એાતરફ દોડધામ કરી રહ્યા. પછી તો તેણે ધરિપતાલમાંથી વિદાય લીધી અને એ યુવતી તથા પરિવારના કાંઈ સમાચાર મળ્યા નહીં. વર્ષો પીતી થયા.

* * *

અમારી ધરિપતાલમાં દરેક વર્ષે નાતાલ ઉપર મનોરંજન કાર્યક્રમ રાખવામાં આવતો. તેમાં આસ કરીને જે વરસની હતું વાત કરે છું તે વિશિષ્ટ ગણાય તેવા હતા. જિલ્લા કચેલ રમવાય પર પ્રાચીન હમણું ધાર્મિક ગીત પાથરસગીત તરીકે ધીરેધીરે ચૂંટાઈ હતું. થોડી વારે તદ્દન ધરવપરનોધારી વીસ

પરિચારિકાઓએ પ્રવેશ કર્યો. તેઓ આજી રવરે રાત્રીની શાંતિને મિરદાવતી કાન્યપકિતઓ ગાઇ રહી હતી તેમની પાછળ એક તેજસ્વિની પૂજા અને તેમાં નાતાલનું વૃક્ષ ગમદળી રથું હતું! નેવથમાં છેવટના વ્યાખ્યા ત્રણ મુંદર યુવતીઓ પોતપોતાના વાજાંતોથી મુખ ગીતને પાથરસગીત આપી રહી હતી. ચાતારજીમાં એવી સંવાદિતા રેલાંત મુખ કે શ્રોતાજન મગ્નીતની તન્મયતામાં લીન બની ગયો.

ત્રણમાંની એક યુવતી વીણાવાદન કરતી હતી. મને વીણા બહુ પ્રિય છે. જનકાર અગામીએ વીણામાંથી જે જનકાર છે તેના ઉપર હું મુગ્ધ છું. સ્વાભાવિક રીતે જ તે યુવતી તરફ માટું પાન બેસાય-કેટલી તન્મય બનીતે તે વાજાંત સાથે એક થઈ મઠ હતી!

વીણા ઉપર તેની કોમળ આગમીઓ ફરતી હતી; ક્યારેક પોતાના સોનેરીવાળને આજો એક આપી પાછળ ફેંકતી ત્યારે તેની સૌન્દર્યછટા બનેરી લાગતી.

કાર્યક્રમ સમાપ્ત થતા, સૌ ધીરેધીરે વિખરાવા લાગ્યા. પછી હું ત્યાં બેઠો જ રવો. આવા મુંદર મનોરંજન કાર્યક્રમ આપવા મદત મુખ પરિચારિકાને અભિનંદન અપવા હું રોડાઈ ગયો ત્યાંજ મારી પસે એક બાનુ જિજ્ઞાસુ રહી ગયા તે મને કહેવા લાગ્યા

“જેયુ ને દાકતર સાહેબ! તમારી જ માળકોને તમે જોળખી તેમ ગયા હશે. વીણા વગાડતી જે યુવતી તરફ અધ્ય એકચિતે સમગ્ર રહ્યા હતા તે મારી જ પુત્રી છે. કે પડી આપ બૂની ગયા? સત્તર વર્ષ પહેલાં અપરની ધરિપતાલમાં જન્મેરી એક પગવાળી માળકો વાદ આવે છે ખરી? ત્યારે આ એ જ છેકરી! બીજે પગ જો કે અનારની છે પણ તેને માટે અમે આકાશ ધાતાજ એક કરાં છે. હવે તો તે આવે છે, હરેરે છે, દોડે છે, તરી પછી શકે છે, અને નૃત્ય પણ કરે છે.”

“પરંતુ ઘણીવાર દેવે જે નિરંધાર કહ્યું હોય

છે તેમાં કથાઓ પડી હોય છે. જે વર્ગી દરમ્યાન તેનો એક પગ ખોડવાયો રહ્યો તે સમય દરમ્યાન તેના હાથને મોઢો મળી ગયો, અને જે કુશળતા આજે આપે ભેદ તે તેણે સિદ્ધ કરી. આજે આટલી સુદર રીતે તે બીન બચ્ચે છે તેના મૂળમાં આ વાત છે. આ વર્ષે તો તે વિદ્યાપીઠમાં પણ દાખલ થશે. જે કાંઈ કહે - આજ મારું સર્વસ્વ છે - મારી મૂડી છે !”

આટલું બોલતા બોલનાંમાં તો એની આંખો અશ્રુથી ભરાઈ ગઈ. દરમ્યાન તે જાણ પશુ ત્યાં આવી પહોંચી. તેના તરફ ભેતાં માતાએ કહ્યું :

“નમસ્કાર કર, આમને, બેટી. આ તારા પહેલા દાકતર.....આપણા કુટુંબના દાકતર !”

માતાના અવાજમાં હું કંઈ ભેદ શક્યો. મને લાગ્યું કે એ લદ્દ મહિલાની આંખો સમક્ષ, મારી પેટે જ, આ કમનસીબ બાલિકાનો આંખો છતિહાસ તાદ્દશ થયો હશે ! લાગણીના આવેશમાં મેં તે બાળાને હૃદય સરસી આંખો દીધી. આજથી સત્તર વર્ષ પહેલાંનો બૃત્તકાળ નજર સમક્ષ દેખાઈ રહ્યો. પ્રસૂતિશૃંક...ફેરો રહેલો ધડિયાળનો કાંટો...જેના જીવનની જવાબદારી નારા હાથમાં સોંપવામાં આવી હતી અને જે જીવનને બૂંસી નાખવા હું તત્પર થયો હતો....મોહ ! જીવનમાં બીજવાર પાતાનામથ ફાળોનો મને અનુભવ થયો. આવેગ કાંઈક શાંત પડતાં, તે બાળાના માથાપર ધીમે હાથ ફેરવતાં મેં કહ્યું :

“બેટી તને તો શું. કોઈને પણ ખ્યાલ આવેલા મુશ્કેલ છે કે આજની રાતની આ ફાગિરું મહર મારા માટે કેટલું અર્થપૂર્ણ છે ! ઉઠાવ, બેટા, પેટું બીન ઉઠાવ, અને બગાવ-હમણાં જ ગાણું દબું તે પેટું ‘શાંત રાત્રી’ બીન ! ફરીથી બગાવ, મારા ખાતર

એટલું કર, વહાલી દોકરી ! અને મારા હૃદય ઉપરથી એક જગરજસ્ત બોજ તારા હાથે જ ઉતાર !”

બાળાની ક્રમશઃ અંચુલિતોએ નર્મન કહ્યું અને બીન રણુડી બેઠું ! વીણાના આજ આહ્વાદક સૂરો રાત્રિની નીરવતામાં ફેલાઈ રહ્યા. કપારે તેની માતા મારી પાસે આવી, મારા હાથપર તેનો હાથ રાખી દીધો અને શૂન્યતામાં ભેદ રહી હોય તેમ મારી નજીક બેસી ગઈ તેના ખ્યાલ પશુ રહ્યો નહીં. શાંત રાત્રિ વધુ શાંત બનતી જતી હતી - વીણાના સૂરોની તીવ્રતા વધતી હતી - બાળાની આંગળીઓ વધુ ઝડપથી ફરી રહી હતી અને સંમીનની

માતાઓ ભણે પાતાવરણમાં યોગબળી જતી હતી. અને જે પ્રજાના જવાબ માટે જીવનમર મધામણુ ફરી - જીવનને તારે છે કાણુ, દેવ કે મુકિત, - ને આજે અનાયાસે મળી ગયો !

*

જિંદગીનું મૂક્ય સાણું હું ય કયાં સમજ્યો પુરું ?

શું કહું ફરિવાદ હું, મારી હદર કોણે ફરી ! અનિદ્ર

*

નિદ્રા બે ધડીનું મોત છે; ને મોત, અમલિત ધડીઓની નિદ્રા.

માનવી નિદ્રાથી ડરતો નથી, તો જગી મોતનો દર શાને ? - અનુભવ વ.ટ. !

સરદારશ્રીની વાણી

[ખાણના સાન્નિધ્યમાં રહીને સરદારશ્રીની આત્માત્મિક બાબતુ પશુ વિકાસ પામી હતી તેથી સરદારશ્રીની વાણીમાં આપણને જીવનનાં સચોટો પશુ અનુભવ પાચ છે. સરદારશ્રીનાં બાપબુઆચી એવા વિચાર - રત્નો સંકલિત કરી અહીં આપવા મશાસ કયો છે.]

* આપણે એક મીનતું કાપવામાં આપણી શક્તિ અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, મતભેદ સહન કરી શકતા નથી, તેમા પ્રામાણિકતા ભેદ શકતા નથી. એકબીજાના ઉપર આક્ષેપો મૂકી વાળવાદ વધારીએ છીએ. આ સ્થિતિમાં બિચારી લોખી પ્રજા મૂંઝાય છે અને સાચો માર્ગ ભેદ શકતી નથી.

* હિંદુસ્તાનની અધઃગતિ યવા દેવી કે આ સમયે કમર કસીને તેને પકડે જીલા રહેવું તે આગેવાનોના હાથમાં છે.

* આપણા છોકરાઓને આપણી પર જીલમ કરવા નહીં, પણ પ્રજાની સેવા કરવા લાયક થાય તેવું શિક્ષણ આપો.

૧ ધર્મ માત્ર મંદિરમાં જવામાં જ નથી, પરવડીમાં કબૂતરને ફાલ્ગુ નાખવામાં કે કીડીને લોટ નાખવામાં જ સમાઈ જતો નથી. લાખો માણસો કપડાં વિના દુઃખી થાય છે, તો આપણો ધર્મ પહેલો તો એ કે ઘેર ઘેર રંટિયા ચાલુ કરવા ભેદજો.

* દુઃખનો ઇલાજ હાથમાં આવ્યા પછી દુઃખનાં દોહણાં રડવા ભેગા થવું એથી તો દુઃખ નાશ થવામાં વિલંબ જ થાય.

* કઠોરમાં કઠોર હૃદયને પણ પ્રેમથી વશ કરી શકાય છે. અને સામાની કઠોરતાના

પ્રમાણમાં આપણો પ્રેમ તેટલો જ સમગ્ર હોય તો જરૂર આપણે જીતી શકીએ.

* મલિન રાજનીતિ યજ્ઞાવતાર સરકારને ઉચ્ચ આરિગ્યવાન પુરુષનો હમેશાં ભય રહે છે; પણ શુદ્ધ રાજનીતિવાળા રાજ્યના તો એવા જ પુરુષો સ્તંભરૂપ છે.

* પ્રજાની ઉત્થતિનો આધાર તેની હિંમત, તેના ચારિત્ર્ય અને તેની જોગ આપવાની શક્તિ ઉપર રહેલો છે.

* આપણે ન્યાય મેળવવો હોય ને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો, આપણા પોતાના હોય ભેતાં અને સુધારતાં, સહનશીલતા, આત્મશ્રદ્ધા અને ધૈર્ય રાખતાં, જોગ આપનાં, દુઃકામા જેમની પાસેથી આપણે ન્યાય લેવો તેમના હોયો ભેવા કરતાં તેમનામાં રહેલા શુભો અને ચારિત્ર્યનું અનુકરણ કરતાં શીખવું ભેદજો.

* એક ઈમારત ચલુનાર કડિયો જેમ તેના પ્લાન સ્વતંત્ર ઇજનેરના જેટલી શક્તિ હોવાનો ફાવો કરતો નથી, છતાં તે પ્લાન પ્રમાણે ઈમારત પૂરી કરવામાં મુશ્કેલી ભેતો નથી, તેમ ગાંધીજીના અનુયાયીઓ ભે તેમનો ઘડેલો સ્વરાજની ઈમારતનો પ્લાન ખરાબર સમજી ગયા હશે તો તે સુજળ ઈમારતનું કામ આગળ ચલાવતાં મૂંઝારો નહીં.

* ધોડાકે હડીલાઓને - પગી તે ભલેને દેશના મહા આગેવાન હોય - પોતાનું ધાર્મિક કરવા દેવાની સમજક કરી આપી, શાંત પાડવા ખાતર જેઓ પોતાના નિશ્ચયને છોડી દે છે, અને બીજા પાસે છોડાવવાનો આગ્રહ કરે છે, તેઓને પોતાના કૃત્યથી દેશને થતા પાસવાર નુકસાનનો ખ્યાલ નથી.

સરદારશ્રીની જન્મતિથિ પ્રસંગે

આપણી પેતાની જ મૂર્ખાઈથી આપણે બહુ જ દુઃખી થઈએ છીએ; આપણે પોતે જ આપણાં દુખો માટે જવાબદાર છીએ તો તે સામે શું આપણે ન લડીએ ? તે સારું તો ચતુર્દિવસ જંગ માંડવો બેઠાએ.....ને સત્યને ખાતર ખુવાર થવા બેઠા છે તે જ આખરે જીતવાના છે.

— સરદાર

ક્ષમાનો આદર્શ

શ્રી અરવિંદ

[પાત્રી]

અંદ્ર ધીરે ધીરે વાઢળોના પડકા પાછળ ગતિ કરી રહ્યો હતો. નીચે નદી કલકલ અવાજ કરતી પવનના સૂરમાં પોતાનો સૂર મેળવતી નાચતી ન ચતી વહેતી હતી. પૃથ્વીનું સૌન્દર્ય અર્ધાં અધકારમાં અને અર્ધાં અંદ્રમકાશમાં ચોર ખીલી નીકળ્યું હતું. ચારે બાજુ ઋષિઓના આશ્રમો હતા. પ્રત્યેક આશ્રમની શોભા નંદનવનની શોભાને પણ ટપી બધ તેળી હતી. હરેક ઋષિની કુટિરની આસપાસનાં તરુ, પુષ્પો, અને લતાઓ સૌન્દર્યથી લચી પડ્યા હતાં. આવી એક જ્યોત્સ્નાથી ઇલકાતી રાત્રે બ્રહ્મર્ષિ વશિષ્ઠ પોતાની પત્ની અરુન્ધતીને કહેતા હતા, 'દેવી, ઋષિ વિદ્યામિત્રને ત્યાંથી ચોડુંકે મીડું લઈ આવોને।' આ સામળતાં વેંત જ અરુન્ધતીને આશ્ચર્ય થયું અને તેમણે પ્રશ્ન કર્યો, 'પ્રભુ, આપ આ કેવી આજ્ઞા કરે છે? મને એ સમજાતું નથી જેણે આપણા સો પુત્રોનો વધ કર્યો છે -' અને એ શબ્દો બોલતાં બોલતાં અરુન્ધતીને કંઈ ગદગદિત થઈ ગયો. જૂતકાળ બધો પાઉં રમરણપટ પર તાળે થઈ આવ્યો. અપૂર્વ શાંતિના કામ જેવું એ હૃદય વ્યથાથી ઉભરાવા લાગ્યું. તે બોલવા લગ્યાં, 'આવી સુંદર કૌમુદીવાળી રાત્રે મારા પુત્રો વેદગાન કરતા કરતા દૂરનાં હતા. એ સોએ સો વેદજ્ઞ હતા, બ્રહ્મનિષ્ઠ હતા. મારા એ સર્વ પુત્રોને એણે મારી નાખ્યા છે તેના આશ્રમમાંથી મીડું માગી લાવવાનું આપ કહો છો? મને કંઈ સમજાતું નથી.'

ઋષિનું મુખ ધીરે ધીરે પ્રકાશથી ઇલકાવા લાગ્યું, એ સાગર જેવા હૃદયમાંથી ધીરે ધીરે શબ્દો નીકળવા લાગ્યા. 'દેવી, એમના ઉપર તો મને ખાસ પ્રેમ છે.' અરુન્ધતીનું આશ્ચર્ય ખૂબ વધી ગયું. તેમણે કહ્યું, 'એમના ઉપર આપને બે પ્રેમ છે તો તો પછી એમને આપ

'બ્રહ્મર્ષિ'ના નામે સન્નિધન કેમ નથી કરતા? એમને 'બ્રહ્મર્ષિ' કહી દીધા હોત તો આ બધી જાળા મટી બાળ અને મારે મારા સો પુત્રો પણ યુમાવવા ન પડત.' ઋષિના મુખ ઉપર એક અપૂર્વ કાંતિ પ્રગટી આવી. તે બોલ્યા, 'તેમના ઉપર મને પ્રેમ છે માટે જ હું એમને બ્રહ્મર્ષિ કહેતો નથી. હું એમને બ્રહ્મર્ષિ નહિ કહું એમાંથી જ તેઓ બ્રહ્મર્ષિ થઈ શકવાની આશા રહે છે'

આને વિદ્યામિત્ર કોધથી જ્ઞાન મૂન્ય બની ગયા હતા. આને તેઓ તપસ્થામાં મન પરોથી શકતા ન હતાં તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો કે આ બે બે વશિષ્ઠ અને બ્રહ્મર્ષિ નહિ કહે તો તેમનો પ્રાણ લકડા. અને એ સંકલ્પને પાર પાડવા તે હાથમાં તલવાર લઈ પોતાની કુટિરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યા. અને ધીરે

ધીરે વશિષ્ઠની કુટિરની પાસે આવીને ઊભા રહી ગયા. ત્યાં ઊભાં ઊભાં તેમણે વશિષ્ઠની ખમ્પી વાનો સાંભળી. હાથમાં જ્વેરથી પકડેલી તલવાર લીધી થઈ ગઈ. તે વિચારવા લાગ્યા, 'મેં આ શું કર્યું? તદ્દન અજ્ઞાનમાં રહીને મેં કેવો મોટો અન્યય કર્યો છે, કેવા નિર્વિકાર હૃદયના ઋષિને વ્યથા પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન મેં કર્યો છે?' તેમના હૃદયમાં ભણે એા વીંછીના ઠપ્પની વેદના થવા લાગી. હૃદય અનુભવથી ખળવા લાગ્યું. એકદમ દોડીને તે વશિષ્ઠના પગમાં ઠળી પડ્યા. થોડી ક્ષણ તો તે કહ્યું 'મોક્ષી જ ન શક્યા એકાદ ક્ષણ પછી તે બોલ્યા, 'ક્ષમા કરો. પણ મારામા ક્ષમાચાચવાની પણ યોગ્યતા નથી રહી.' (વિશ્વામિત્રનું) ગર્વીલું હૃદય બીજું કાંઈ બોલી શક્યું નહિ. પણ વશિષ્ઠ શું બોલ્યા? વશિષ્ઠે બે ય હાથ વડે તેમને પકડી લીધા અને કહ્યું. 'ઊઠો, પ્રહારિ, ઊઠો.' વિશ્વામિત્ર ખમ્પા શરમાઈ ગયા અને બોલ્યા, 'પ્રભુ, મને આમ શરમમાં કેમ નાખો છો?' વશિષ્ઠે જવાબ આપ્યો, 'હું કંઈ મિથ્યા બોલતો નથી આજે તમે પ્રહારિ થયા છો, આજે તમે અભિમાનનો ત્યાગ કર્યો છે. આજે તમે પ્રહારિ - પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે.' વિશ્વામિત્રે કહ્યું, 'આપ મને પ્રહારજ્ઞાન આપો.' વશિષ્ઠે જવાબ દીધો, 'આપ શેવની પાસે જાઓ. તે જ તમને પ્રહારજ્ઞાન આપશે.'

વિશ્વામિત્ર શેવની પાસે પહોંચ્યા. શેવ માથા પર પૃથ્વી ધારણ કરીને બેઠા હતા. વિશ્વામિત્રે બધી વાત કહી સંભાળવી. શેવ બોલ્યા, 'તમે જો આ પૃથ્વી તમારા મનઃક પર ધારણ કરી શકો તો હું તમને પ્રહારજ્ઞાન આપી શકીશ.' તપોબળના ગર્વથી ભરેલા વિશ્વામિત્રે કહ્યું, 'આપ પૃથ્વીને માથેથી ઉતારી નાખો હું માથે માથે ત્રણ લટકું છું.' શેવે કહ્યું, 'હા લઈ લો. આ હું ઉતારી નાખું છું.' શેવે પૃથ્વીને માથા પરથી ઉતારી તેવી જ તે

આકાશમાં ચક્રર લેતી લેતી ગમડવા લાગી.

વિશ્વામિત્રે મોટા અવાજે કહ્યું, 'હું મારા સમસ્ત તપનું ફળ અર્પણ કરું છું.' પૃથ્વી, સ્થિર થઈ જા -' પણ પૃથ્વી સ્થિર ન જ થઈ. શેવે મોટો સાદ કરીને કહ્યું, 'વિશ્વામિત્ર પૃથ્વીને ધારણ કરી શકાય એટલું તપ તમે કર્યું લાગતું નથી કોઇ દિવસ કોઈ સાધુ પુરુષનો સગ કર્યો છે? કર્યો હોય તો તેનું ફળ અર્પણ કરો.' વિશ્વામિત્રે કહ્યું, 'એકાદ ક્ષણ જેટલો વશિષ્ઠનો સગ કર્યો છે.' શેવે કહ્યું, 'તો એનું જ ફળ અર્પણ કરો.' વિશ્વામિત્ર બેલ્યા, 'હું એ ફળ અર્પણ કરું છું.' અને ધીરે ધીરે પૃથ્વી સ્થિર બની. પછી વિશ્વામિત્ર બોલ્યા, 'હવે મને પ્રહારજ્ઞાન આપો. શેવે કહ્યું, 'મૂર્ખ વિશ્વામિત્ર, જેની સાથેના એક ક્ષણ જેટલા સંસ્પર્શના ફળ રૂપે પૃથ્વી સ્થિર થઈ ગઈ, તેને મૂકીને તું મારી પાસેથી પ્રહારજ્ઞાન લેવા ઇચ્છે છે?' વિશ્વામિત્ર ક્રોધે ભરાયા. વિચરવા લાગ્યા કે આ તો વશિષ્ઠે મને છેતર્યો જડપથી તેઓ વશિષ્ઠ પાસે જઈ પહોંચ્યા અને કહેવા લાગ્યા, 'આપે મને શા માટે છેતર્યો?' વશિષ્ઠે અત્યંત ધીર ગંભીર ભાવે ઉત્તર આપ્યો, 'તે વખતે જો મેં તમને પ્રહારજ્ઞાન આપ્યું હોત તો તેમા તમને વિશ્વાસ બેસત નહિ હવે તમને શ્રદ્ધા બેસશે.' અને વિશ્વામિત્રે વશિષ્ઠ પાસેથી પ્રહારજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

ભારત દેશમાં આવા ઋષિઓ હતા. આવા સાધુ પુરુષો હતા, ક્ષમાનો આવો આદર્શ હોતો, એવું તપોબળ હોતું કે જે દ્વારા પૃથ્વીને ધારણ કરી શકાતી હતી. ભારત દેશમાં વળી યાજ્ઞ એવા જ ઋષિઓ જન્મ લઈ રહ્યા છે. એ ઋષિઓના પ્રભાવ આગળ પ્રાચીન કાળના ઋષિઓનો પક્ષાય ઝાંખો પડી જશે. એ ઋષિઓ ભારત દેશને પ્રાચીન કાળ કરતાંયે વધારે ગૌરવ અપાવશે.

માનવતાવાદી મામલતદાર

કોચાવાસ વાઘાણી

હટાવા બિલ્લાના ઝોરેવા મહાવમા જ્યનારાયણુ-
દાસજી મ મલતદાર હતા. જ્યનારાયણુદાસજી અનેાખા
પ્રકારના મામનતદાર હતા. દવા લે એની જ દીલ્લીમાં
વસી હતી. લાચ રુશવતથી પર હતા પારકા દુ.એ
દુ ખી થનારો એ અનેાખો જીવ હતો. ખેડૂતો તરફ
રહેમ, ખોટી કનડમતલુ નામ નહિ

જ્યનારાયણુદાસજીનુ જીવન પણ પ્રભુ પરાયણુ
હતું. સસારમા મહેસા છતા જગકમળવત્ જીવન
જીવતા હતા.

સવત ૧૯૫૧નો ઇપનિયા દુકાળનો સમય
હતો, ભારતમા એ ઇપનિયા કાલે હાહાકાર મચાવી
દીધો હતો. એ ભારત દુકાળમા માનપ બાળકોને
વેચી નાખી પેટનો ખાકો પૂરવા સુધીની હરે પહોંચ્યા
હતા માનવત્સન માતાઓ પણ પોતાના બાળકોના
નોમાથી રોટલાના ટુકડા જૂટવીને ખાતી હતી આવો
કપરો હતો એ ઇપનિયા કાળ.

જ્યનારાયણુ દીલ્લી દુભાવ હવુ. પોતાને મળતા
પગારમાંથી માત્ર જરા અને રોટલા એજી રાખીને
બીજુ બધુ લોહોને વહેચી આપતા હતા પરન્તુ
જના આજ કાંટુ ત્યા ધીમક કપાથી દેવાય લોકો
અપના કંચુ માટે ટળવળી રહ્યા હતા સુકામેલા સોટા
જેવા વ્યો નેમ માનવીની કાયાના હાકપાસળા દેખાતા
હતા માનવી આ ઇપનિયા કાળમા બેહાલ
ખન્યા હતા.

એકવાર ઝોરેવાના પાચતો જૂખમા માનવીનુ
એક રોણુ જ્યનારાયણુદાસ પાસે આવ્યુ. નર્વા
હાડપીજર સમા હતા એ જૂખમા જીવો બોલવાની
શક્તિ ન હતી, ચાલવાની શક્તિ પણ મદ. આવા
દુખિયા જીવો જ્યનારાયણુદાસ પાસે આવ્યુ સારી
કરમરતા કહેવા લાગ્યા, “બાપ” પેટમા લા લાગી
છે અનાજનુ” કંચુ મળ્યુ નથી રોજગારી પણ બધ
છે જૂખમા જીવ બપ છે. અનાજ આપો ભગવાન
તમારું બનુ કરશે ”

જ્યનારાયણુદાસની આંખોમાંથી આંસુ સરવા
લાગ્યા. આ કાળ જીવેને જોઇને એમનું દેખું
કમકમી હોયું અને સજગ નવને ભાવાનને કહેવા
લાગ્યા, “મારા નામાં તારા બાલુકાની આવી કંચુ
હાલત ! દયાના સાગર ! તારે ત્યા પણ રથાના જગ
ખૂંચ્યા ! શુ તું પણ દયાલીન બન્યો ! બાપ ! તારા
નોધતો બાગો ઉપર દવા કરે ”

જ્યનારાયણુદાસજી આ તરતડા જીવોની જૂખ
ચાતવા સડી ન શક્યા. જ્યનારાયણુદાસજી પાસે
પણ શું હોવ કે પાચમે માનવી મુધા તૃપ્ત કરે.
જ્યનારાયણુદાસજીએ સરકારી ખજાનીને બોલાવો
અને કંચુ “ સરકારી ખજાનામાંથી દરેક જજીને
એક એક રૂપિયો આપો. એ બાપડા કંચુ
બેગ થાય. ”

“ સાહેબ ! ખજાનાની પડ માટે જવાનદાર
જીજી ! મરુ શુ થાય ? ”

“ તમારે ઘટની ચિતાકરીનહિ એને મટે કું
જવાનદાર છું. આ લોકોને દરેકને એક એક રૂપિયો
આપી દો. ”

કારકુને દરેક બકિનને એક એક રૂપિયો આપ્યો
અને મરકારી તિબેરોમાંથી પાચમે રૂપિયા ઓજ થયા.

"જયનારાયણદાસજી કી જો" 'ભગવાન તમારું ભયું કરે' આના પોઝરો કરતું એ રાળું ચાલ્યું ગયું.

કારકુન કપાળી હતો. તેણે વિચાર કર્યો, "દીક લાગ મર્યો છે. આજે સનિવાર છે. કાલે રવિવારે કચેરી બંધ છે આજ રાત્રે ઇટાવા જમને કપેકટર સાહેબને ખજાર આપુ. રવિવારે મારા જવાની ખજાર નહિ પડે. સોમવારે તો કચેરીમાં પહોંચી જમશ. જયનારાયણ દાતારનો દીકરો બન્યો છે. અને પારકે બાજરે પોખ કરે છે એટલે એને ખજાર પાડી દઉં. જયનારાયણ થાય જોલ ભેગો અને બંદા બને મામલતદાર સાહેબ. આવો મોઝો ફરી નહિ મળે."

સનિવારની રાત્રે કારકુન ઇટાવા જવા ઉપડ્યો. કપેકટર આગળ જયનારાયણ વિરૂદ્ધ ફરિયાદ કરી, અને રવિવારે રાત્રે પાછો ઓરેવા પહોંચી ગયો.

સોમવારે સવારે કપેકટર ઓરેવા આવી પહોંચ્યા. તિબ્બેગી ઉપર સીન લગાવી દીધા.

જયનારાયણદાસજીને તો કંઈ ખજાર હતી નહિ. તેઓ તો પોતાના નિલ નિયમ પ્રમાણે ભગવાનની પૂજા કરી રહ્યા હતા. આ અનોખા જીવને જરા પણ રજા ન હતો. એકાદમ ચિત્તે ભગવાની રજા હતા.

આ સમયે કચેરીનો પટાચાઓ હાંફેલા ફરિયાદો દેડતો આવ્યો. જયનારાયણદાસજી પાસે ગયો અને કહ્યું "સા'બ! ગજબ થઈ ગયો. લુંડી થઈ. કપેકટર સા'બ આવ્યા છે તિબ્બેગી ઉપર સીવ કપા છે."

"શું છે?"

"સા'બ! આપે પાચમે રૂપિયા દુકાનિયાને તિબ્બેગીમાંથી આવ્યા છ વાવડ કાપએ કપેકટર સા'બને પુગડવા લાગે છે. કપેકટર સા'બ મિલકત પાસથ આવ્યા લાગે છે"

"બાદ! એમાં ગમરાવાનું શું? મેં નથી આવ્યા એમ દુ દોકું જ કહેવાનો હતો! મારા રામની મરજી દશે છમ થાશે. મારી ચિન્તા તો મારા રામને છે"

"સા'બ! પણ આ ને કપેકટર બોલાવે છે."

"ભાઈ! હજી નવ વાગ્યા છે. કચે સમય દમ વાગ્યાનો છે. હજી મારા રામની આ કસવાનો એક કલાક છે. દસ વાગે હું આવીશ"

"સા'બ! પણ કપેકટર સા'બ શુરમે થઈ કીમ?"

"કપેકટરના મુખાની મને પરતા નથી મદાન કપેકટરના કપેકટરને શુરમે કપા કમળ નથી. મારા રામે જે ધર્મુ દશે છ જ થાશે."

પટાવાળો ચલ્યો ગયો. જયનારાયણદાસ પ્રભુ નામ જપતા લાગ્યા.

પટાવાળો કચેરીએ પાછો આવ્યો અને સાહેબને કહ્યું, "સા'બ! મામનનાર સા'બ કરીને અગસાન આવે છે."

કપેકટર સાહેબ પૂઆપાંના ઘર્ષ ૨૫૧. કારકુનને બોલાવી લવરા ફકમ કરી

તિબ્બેગી કારકુને તો આ ફરો રચ્યો

તે તૈયાર જ હતો. પટાવાળો તેડવા આવ્યો કે તરત જ તેની સાથે આંધ્યો.

આ બાળુ જ્યનારાયણદાસજી તો એમના પૂજ્ય કાર્યમાં મગ્ન હતા. એના મન ઉપર કચી પથ્થુ અસર ન હતી. જ્યનારાયણદાસજી તો રામ ઉપર શરિસો રાખી જીવનારો જીવડો હતો.

કારકુન કચેરી ઉપર આવ્યો. કચેકટર સાહેબે તિબેરી બોલવા દુકમ ક્યો અને પોતાની સાથે હાથેલા કારકુનને સિલક ગણુવા દુકમ ક્યો કચેકટર સાહેબે ચોપડો પોતાના હાથમાં લઇને સિલક ડેટીની છે તે પથ્થુ નેમ્લ લીધુ.

સિલક તપાસવાનું કામ ચાલુ હતું ત્યાં બરોબર દસ વાગે જ્યનારાયણદાસજી અધી પહોંચ્યા અને શાંત ચિત્તે નામ જપતા ઝીમ્મ રણા. સિલક ગણુઈ રહી.

“પાચ દળર પાચસો સાડી પચ્ચીસ” કારકુને કહ્યું.

“બરોબર છે ચોપડામાં સિલક લખ્યા પ્રમાણે છે” કચેકટર સાહેબ ચોપડો નેમ્લને કહ્યું.

સિલક ફરીથી ગણી પરત્તુ આના પાઈ શીખે મળી રહી એક પાઈ પથ્થુ બોલી ન હતી.

“માનવતદાર સાહેબ ! હું દિતમીર છું આ કારકુને ફરિયાદ કરી અને આવ્યો કારકુન જુદો છે. સિલક બરોબર છે.

જ્યનારાયણદાસની આજોખાથી હાંપીશું ટપકવા છાંપ્યા અને બોલ્યા. “મારા રામ ! તા ! સેવકની

લાજ રાખી. નરસૈયાના સામળા ! જ્યનારાયણની ફૂંદી રીકારી બાપા ધન્ય છે તને.”

આ બાળુ કચેકટર કારકુન ઉપર શરમે થયા અને તપીને કહ્યું : “કમળત ! આવી નાલેલી. એક ઉમાનંદાર આદમી સામે આવો મયંકર આણેપ ! તમને રૂબસદ આપવામાં આવે છે.”

“સાહેબ ! હાથ કરો એ કારકુને સાચી ફરિયાદ કરી છે. મેં પાંચસો રૂપિયા દુકાળિયાને અપાવ્યા હતા એ વાત પણ સાચી છે. મારા રામે મારી લાજ રાખી છે. કારકુનનો દોષ નથી આપ એને હાથ કરો અને કૃપા કરીને પેન્શન આપી નિવૃત્ત કરો.”

“જ્યનારાયણ ! તમને દમણું નિવૃત્ત નહિ કરાય, આના મહામુશ્કેલીના કાળમાં તમારા જેવા માનવતાવાદી મામલતદારની જરૂર છે.”

જ્યનારાયણદાસજીને કલેકટર ભેગી પડ્યા, એ માનવતાના પૂખરીને કચેકટર બોળખી ગયા.

છપ્પનિયો કાળ ગયો ત્યારનાં સાડુ વરસ આવતા જ્યનારાયણદાસજી નોકરી પરથી નિવૃત્ત થતા. જ્યનારાયણદાસજી વૃદ્ધાવન જઈને વરયા. જ્યનારાયણદાસજીએ ઉત્તરે જીવન પ્રભુમય અને જનસેવામય વીતાવ્યું.

ઈ સ. ૧૯૩૩ એટલે કે આજથી બન્નસ વર્ષ પહેલાં મેં મહિનાની અગિયારમી તારીખે જ્યનારાયણદાસજી પ્રભુધામ પધાર્યો.

આજે જ્યારતને નેમ્લએ છે માનવતાવાદી મામલતદારો.

ચિત્રકારનું રહસ્ય

વિશ્વવિખ્યાત ઓસ્ટ્રી સર વિન્સ્ટન ચર્ચિલ એક અગ્રણી ચિત્રકાર પણ હતા.

એક વાર એમના ચિત્રો નેમ્લને એમના એક મિત્રે પૂછ્યું. “તમે માત્ર કુદરતના જ દર્શ્યો કેમ ચીતરો છો ?”

“કારણ કે ચીત્રમાં ને હું એકાદ જ અને અનન્ય કરું તો પણ એ કામ બોધુ ફરિયાદ કરવાનું છે !”

*

લિસોટા સાપના તો પહરવે ભુસાઈ ચાલ્યા પણ,

દમનના કેડરડાના આ ઉકરડાઓ નથી જતા ! - અનિલ

શરિયત

‘સરદાર’

“લોકમ્ પ્રહમેવાપિ સંપર્યન્કતુર્મર્હસિ.”

સુદતાન શહેરના ચોરે અને ચોરે એક જ વાત અર્થાર્થ રહી છે. સદ્ગુદીન જેવા સંત પણ નારીના મોઢમાં ફસાઈ ગયા છે. અને એ નારી પણ કેવી ! દિલ્હીના બાદશાહ બલબનના પાટવી કુંવર અને સુદતાનના સુબા મહમદશાહની ભૂતપૂર્વ બેગમ. ખૂબસૂરતીમાં અત્યેક, લાવણ્યમાં લાજવાબ. સામે ચાલી સંતના તકિયે જઈ સંત સાથે શાદી કરેલ છે. પણ થોડા જ સમયના ઘરવાસમાં ઠંડાળી જઈ તે તલાક માગે છે અને સંત તલાક આપતા નથી. મોટા મોટા મુનિવર પણ નારીના મોઢમાં સાનભાન બૂલી ગયેલ છે, તો સદ્ગુદીન કોણ ? કોઈ એમ પણ કહે છે કે સદ્ગુદીન તો જુદી માટીથી ઘડાયેલા છે; તે આમ ફસાઈ જાય તે ભારે નવાઈ કહેવાય. મહમદ શાહ સાથે વેર બાંધી સંત હાથે કરી અવદયા નોતરે છે તેમ કહેનારા પણ ઝાંછા નથી. આમ વિવિધ પ્રકારની અર્થા ચાલી રહેલ છે.

ત્યાં કોઈ બાણકારે ઘટસ્ફોટ કર્યો : ભાઈ, વાત એમ બનેલ છે કે મહમદશાહે દારૂના નશામાં બેગમને તલાક આપી. પછી પસ્તાવો થયો. કાજીઓને ભેળા કરી ઉપાય પૂછ્યો. કાજીઓએ કહ્યું કે એક જ ઉપાય છે. બેગમ સાહેબ અન્ય કોઈ શખસને પરણે અને પછી તલાક મેળવે તો મહમદશાહ તેની સાથે ફરી શાદી કરી શકે. મહમદશાહને બેગમ પ્રત્યે ભારે રાગ છે. બેગમ અન્યને પરણે તે વાત તેને ગળે કેમ ઊતરે ? પણ બેગમ મકકમ છે કે તલાક પછી સહજીવન અકલ્પ્ય છે. ફરી શાદી યાય તો જ સાથે રહે. ત્યારે પ્રશ્ન ઊઠ્યો કે જેની સાથે આવી પૂર્વયોજિત શાદી કરે તે શાદી પછી તલાક ન આપે તો ? બેગમનું રૂપ એવું છે કે આ શંકા સોચે સો ટકા સત્ય કરીને જ રહે. ત્યાં કોઈએ ઉકેલ સૂચવ્યો. સંત સદ્ગુદીન સુકામે પહોંચેલ પુરુષ છે. તેને ન તો સ્ત્રીની ખૂબસૂરતી લોકાવી શકશે કે ન લખલૂટ હોલત. પિતાએ તેના ભાગમાં આપેલ સાત લાખ સોના મહોર પૂરા સત્ત દિ ન થયા ત્યાં ગરીબ શરબામાં હુંટાવી દીધાનો દાખલો તાને જ છે. ત્યાં વળા નવી સમસ્યા ઊભી થઈ કે સંત આવી યોજનાનો સ્વીકાર કરે નહીં કે તેમાં ભાગ પણ લે નહીં. આથી નહીં ક્યું ? કે તેમને આ વાતથી અણ-બાણ રાખી બેગમે સામે ચાત્રીને આશરો માગવો, શાદી કરવી અને પછી તલાક માગવી. સંત સામેથી તલાક માગવામાં આવે તો ‘ચોતાનું’ ઘણીપણું નહીં અજમાવે તેની સહ કોઈને ખાતરી હતી.

આ યોજના અમલમાં મુકાલી. બેગમે આશરો માગ્યો અને શાદીની માગણી કરી. સંતે તેનો સ્વીકાર કર્યો. તે વાતને છ મહિના

વીતી ગયા પચ્ચ તલાકનું નામ નથી આથી કાણએ સત પાસે ગયા અને તવાક દેવા કહ્યું સતે ચોખ્ખી ને ચંદ ના પાડી. આથી આ આખી વાત ચર્ચાના ચાકડે ચડી સહુ કોઈ આતુરતાપૂર્વક પછી રહેલ છે કે હવે શું થશે? મતની જિદ્દગી પર પ્રયસ થાય છે તેવી આશ્વાસો પચ્ચ ઊડી મહમદશાહના ઓફીસી સુપરિચિત માણસો મનમા ને મનમા સમસમી રહ્યા.

ત્યા એક જાણસેદુ વિશેષ વાત લાગ્યો તેણે કહ્યું, મને તવાક દેવા કેમ ના કહી તેની ખબર છે? પછી જવાબની રાહ જોવા વિના તેણે જ જવાબ આપ્યો, કાણ કહે કે તનાક આપો સત કહે, શું કામ? ત્યારે કાણએ બધી વાતનો ફેફસ પાડ્યો સત વિસ્મય પામ્યા થોડો સમય વિચાર કરી તેણે કહ્યું તે જે હોય તે હું તલાક આપી શકું તેમ નથી શામ હામ, દડ લેદ, બધું નિરથક ગયું મહમદશાહ હૂધૂ આફ્રુઆ થઈ ગયો સત નિશ્ચય રહ્યા.

પછી સતને મહમદશાહના દરબારમા બોલાવ્યા મહમદશાહે પોતે કહ્યું, 'સત સાહેબ, તમે ધણીપણ અજમાવશો તેવી દુનખને પચ્ચ કદપના નહીં જોરત સામે ચાલી તલાક માગે અને તમે ન આપો તે કેવી વાત! હું હુકમ કરું છું કે તલાક આપી દો' સતે સપ્પ સ્વસ્થતાથી જવાબ આપ્યો 'મહમદશાહ તારા હુકમથી કયાય વધારે જોરદાર હુકમનું હું પાલન કરું છું તે હુકમ અને તારા હુકમ ટકરાય ત્યારે તારા હુકમની વિશાલ શી?' શાહી ફરમ નથી વધારે જોરદાર કેનો હુકમ છે? સત !' મહમદશાહે

વ્યગ્રમા હમતા કહ્યું સતે પૂર્ણ ગાલીયથી કહ્યું 'તે હુકમ છે શરિયતનો' પાગે ખેડેવા મોલવી બેલી ઊઠ્યા 'શી રીતે?' સતે એ જ ગલીર સ્વરે કહ્યું 'શરિયતનું ફરમાન છે કે જોરત જ્યા સુધી મર્દના હુમા વતે' ત્યા સુધી મર્દ તેને તલાક નહીં આપે' પણ બેગમ તો સામેથી તવાક માગે છે! મહમદ શાહે અધીરાઈથી કહ્યું સતે જવાબ આપ્યો 'હજી સુધી માગેલ નથી, માગશે ત્યારે જ ફર આપીશ'

હવે સતને કશું કહેવાપણ ન હતું કાણએ સતના તકિયે ગયા લાગ્યા ત્યા ચકની એક બાજુ મહમદશાહની ભૂતપૂર્વ બેગમ બેઠી હતી બીજી બાજુ મજી કાણએ કહ્યું 'સત શું કહે છે! હજી સુધી આપે જ તવાક નથી માગી?' ચક પાછાથી મતુર છતા દંડ જવાબ આપ્યો 'કાણ સાહેબ મહમદશાહને કહે કે તેને ત્યા મુસ્તાનની સમૃદ્ધિ છે અહીં બે આવમની મહમદશાહ માટીનું પૂતળું છે મારા ખાલિદ નૂરનું મોઈ કમખાલ જોરત જ આ જતનનું દાર ઊડી તે જહનમના દારે બધા.'

આ વાત પચ્ચ ક્યોપકર્ણ સાગ ય મુસ્તાન શહેરમા ફેલાઈ ગઈ તવાક ન આપવાનું કારણ જોરતની ખૂબપૂરતી નહીં પચ્ચ શરિયતનું પાલન છે, તેની સહુ મેઘનિ પ્રતીતિ થઈ અને બનના જોખમે પચ્ચ કાનૂનની પ્રતિષ્ઠા જાળવનાર સતના કદમે હુર કોઇનું શિર ચૂકી રજુ મોક્ષના આરે પહોંચેલા સતે પચ્ચ ધમનું પાલન તો કરવાનું જ તેવો મૂંગો બોધપાક સત સદુદીનના વર્તનમાથી નીતરી રહ્યો

*

જીવનનો સાર

સદ્ર મુઈ અગ્નિ, વાયુ પાણી, પૃથ્વી અને આકાશ રાત - દિવસ પોતાની અખૂર સપ્તિ લુટાવે છે સર્વના કામમા આવે છે પચ્ચ કોઈ દિવસ પોતાની સેવાનો દંદેરો પીટતા નથી જ્યો પચ્ચ મરી રીતે જ પોતાના સુમધુર રસદાર કૃષ્ણો સમર્પી દે છે. માનવે પચ્ચ એમનામાથી જીવનનો સાર ગ્રહણ કરી પોતાની માનવતા પ્રગટાવવી જોઈએ

ભાલધારીનો પીર

પિ મળશો મેઘાણુદ મહરી

પરમ વાવડીની જગ્યાનો સ્થાપક સત દેવી-
દાસની સમાધિ ઉપર પોતાના ગુરુ ગુરુશા - જેમ-
શાહની યાદના કબર કેવામાં આવી જમનગર
પએના મળાવડ ગામે શીતળા આતાના મદિરની
પૂજા છ મહિના અતિત કરે, તે છ મહિના ફરી
કરે જાવનગર તાબાના કોરિયા ને દાઢકા ગામને
સીમાડે અખીઆ સતના બે શિષ્યો, એક દિન્દુ ને
બીજો કુસલમાન કુસલમાને દિન્દુ ધર્મ સ્વીકારી
અને દિન્દુએ કુસલમાન ધર્મ સ્વીકારી ગુરુની
ચાત્રા એક શિષ્યે અખીઆ પંરની અને
બીજા દિન્દુને અખીઆ કહાદેવની સ્થાપના કરી
આ પંતની દરગાહ ને મહાદેવનું મદિર બે ય પાસે
પાસે છે સતાધારની જગ્યાના સ્થાપક આપો ગીંગ
ચાતિએ ગધે કુસલમાન, તેને અખાળાના જગત
આપા દાનાએ જગતના ચાતિએને એક બાળુ મુજી
પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા. આ આપા બીજાએ સતા
ધારની જગ્યા સ્થાપીને રણુછાડતથનું મદિર
બધા મુ કણકુલિયાની દરગાહમાં આજ નાગબાહની
ખાબી અને શિવલિંગ મારગેલના બુના રાજ
મહેલમાં શેખમિયાની મેખ ને માતાજીનો ચડે પાસે
પાસે આ ઘડાએ નવરાત્રીમાં ધૂપ દીપ ધાવ ને નવ
પ્રસ્થિત દ પતી પડે લાગવા આવે એટલી જ
ઐક્યતાને પ્રસંગ કેશોદ પાસેના રાણીગપરા કુગર
ઉપર ત્રાગડશા પીરની દરગાહને જેવા રહે છે

ભાલમાં કકુની પીર તાણી, માથે આવન બાગની
ચૂદડી ઝોઢી, બે ય હાથની હથેળીમાં લાલ લાલ
મેદીના લેપન કરી, હાથ મગ ને હૈયા ઉપર રત્ન
જડિત સોના રૂપાના આભૂષણ ધારણ કરી, મી ઢોળ
બધી નવચોવનાના રૂપ જેમ ખેળેને ધોળે બલ
વલ્લી મોરડી ધરામાં ફેસાદ ગામને હગમજે સીમાડે
ગરવા ગિરનારમાંથી કિતરી આવેલા કેઈ સિદ્ધ
સાધકની છટાથી એક કુગર બીજો છે એનું નામ
■ ' રાણીગપરા '

આ રાણીગપરાના અગ ઉપર નથી ફૂટે
બહેકતી વનરાઈના જરીતાર ભરો જામે નથી
લગવી કયા કે નથી આવળ, બેરડ કે ગોરડની
ધરવખરી સાવ ઉધારને અડુલો, માયાતીનગરીની
બીકથી સીમાડા ઉપર લગતી ચોળી પાવડી ઉપર
મથુ ટેમવી ધ્યાનરત દશામાં મેઢેલા ખાખી જમા
તના મહત જેવો એનો દેખાવ છે

મોઢા બાગળ એક ઝોળીનો લખાચો પડયો હોય
એવી અને એક લાખ ચીખીઆ જેવી આછી ધાર
પડી છે પોતાના શિખર ઉપર સામસામા બે
પીપળાના ઝાડ લીલા લીલા ચાડીકાની જેમ આંધ
બાળુ નજર નાખે છે આ ઝાડને ફરતા એક વડી
ચર્ચુને ચોગાન વણુ છે વચ્ચે એક ઝોટા છે
એના ઉપર ઉતરાદા એ શીકા કરીને સતગાધરનો
સાથ પુરાવવા પાસે પાસે પોઢી ગયેલ પ્રોતાણુ
જેવી દખ પડી છે એકને માથે ચૂ ડી અને એકને
માથે લીનો ગમેપ ઝોઢાડયો છે બાળુમાં કાચની
ઝોને દમને ને લોમાનિયુ પડ્યા છે એક વાસડા
ઉપર ધળ ફરકે છે એનું નામ છે ત્રાગડશા પંરની
— દરગાહ

આ કબરોમાં પોઢી ગયેલાના નામ તો નથી
મળતા, પણ એ રાણીગપરાની બાળુમાં આવેલ
રાણીગપરા ગામના બહેનલાલ રખારી દત્તા એમ
કહેવાય છે આ લાઈ બહેન ઉંધાડે પડે ગામની
ગાયોનું ધણુ ચારતા ગાયો એને પ્રાણુ સમી વડાની
દત્તી ખલા ઉપર પાછીની લાલડી અને ખેલાલમાં
રોટનો રાખીને સવારથી સાજ સુની ગાયોની પાછળ
પાછળ ધૂમતા ખરે બપોરે કુવ માયા બસો બસો
ચડસીઓ સીચીને એકએક ગાયને વાલી વાલીને
પાણી પીવરાવતા ગાયો બેસી જાય ત્યારે એની ડાક
પાસે બેસીને ગગાની બે દડી બજવાળતા ચીપગીએ
ચીપગીએ રવાડીમાંથી ખતડીઓ વીણતા પેટના
બાળક જેમ દેવામાંથી હેત વરસાવીને પ પાળતા,

હાલે પહેર દગળા ઓધતને ધોળીને ચારતા જતા શેઠાટ છુ હોય ત્યા ગામમા પૂરી દેવાનુ એને ગમતુ નહી દિવસ આઘમ્મા સુધી ખડે પગે બિત્તા રહેતા એકે ય ગય જૂખો હોય ત્યા સુધી એને આઠસ દેવાનુ મન મનતુ નહી સાડ સાડ ખડ ચારતા ને ચાકરી કરતા

આ બહેનભાઈએ ઓધનના કામમા ટેકા દેવા એક ગોવાળ પશુ રાખ્યો હતો એ હતો જનનો સધી આ સધી ગોવાળને પશુ ગાયો ઉપર એટલી જ પ્રીતિ હતી ભરે નોકરી વનો માણસ હતો પોતે ધર્મોન્તર પહેનાનુ ક્ષત્રિયતનુ ગૌરવ રાખતો ને વાતની વાતમા કહેતા કે, ગાયો સાચવરી એ તો અમારો ધર્મ ■ અમે પશુ એક દિવસ ક્ષત્રી હતા ગાયો માટે અમે મરી કીટતા અમારે હજી ગારોટ પશુ છે, અમે અમારી કુળદેવીને નેવેલ પશુ કરીએ છીએ ગાયો તો મને બ. વહાની છે

આ ગોધન ઉપર એક દિવસ અણુધારી બાઈલ ઉતરી અને દુધદના સરળાઈ ગઈ

ભાઈરવા મહિનાના પહેલાસોમવારનો દિવસ છે ગામના કોઈ રમારીને ચેલણ પીચાવવનુ છે જ્યાં આ ભાઈ બહેનને નોવરું આપ્યુ છે માતાજીનુ ચેલણ પીવા જવાનું રમારીના દોઢાથી ના ન કહેવાય બપોરના સધી ગોવાળને ધણુ ભરાવીને ભાઈબહેન ગામમા ચેનણ પીવા ગયા આપુ ધણુ પાણી પીને કુવાને કાઢે બેઠું છે ગોવાળે માથે પટેલી ઝોલીને લખાવ્યુ અને એને કુદરતી ધસ ધસાટ નીદર ચડી ગઈ શેઠાટાનુ થણુ પશુ બીવ ઉડી નહી એટલે ગાયો તો હમેશની ટેવ મુજબ જીવિને ચરવા હાની નીકળી ચરતી ચરતી આથે નીકળી ગઈ પાસેના ખેતરમા વાડી લીધેના આસનીઆની ધરોઈ જીભી છિ વેત વેતના કુપગા કાઢ્યા છે છેડેથી પોપટિયા મહાસાગર હલેરાતો હોય એવો દેખાય આવે છિ આ ખેતર ઉપર ગાયોની નજર પડતા એક ધારી ત્રાકીને ત્યા પડેલ્યો ગઈ ખેતરમાથી ગાયોને પાછો વાળે એમ કોઈ હતુ નહી એકતો હરજુના માથા ફરે એવો ભાદ રવા મહિનાનો તડકો તપેનો ને એમા આ લીલાડા

મગના ગાનો એક ધારી ચરવા પોરી રહી ધોડી વારમા તો આપુ ખેર માઠુ ધન કરી મૂક્યુ કાત ફાટીપડે અ.વી ધરોઈ ખાધી ધરોઈનો મીઠો ચરવા હાની નીકળી શેરેપ ગેથી તડકાનુ તવાઈ ગયેતુ ખાડા ખાનેચીઆમાથી ચોપન પાગી પીટને એક દમ ઝેર ચરવા લાગુ આખા ધણુની ગાયો આફરીને ઢેલ થઈ એક પડી એક બેપવા હાગી ઘટીક ટાગીઆ તડકાકારીને મરવા લાગી માજ પડી ત્યા બધી ગાનો મરી પરવારી

અડવડ દિવસ રળો એવે ટાળે મહેનમાઈ ચેનણ પીને આ મા જુરે છે તો એકે ય ગાય છત્રી નહોતી ગોવાળને જગાડીને કાણુ ક પાંત આપ્યુ 'ચરે! હાથ હાન' જૂનમ થઈ ગયો આ પાપમાથી કિયે લગ છૂટયુ! ગામના માણસો ને મોકુ યુ બતાવનુ? આમ કાગો કકગાટ કરતા મરેરી ગાયોની ડોકે બથ લગને પોકે પોકે રડે છે આખો માથી ચોધારા આમુડા ખરે છે એક ખીખને પૂછે છે 'આ પાપમાથી છૂટયુ બહેન! 'ન છૂટાય તો ભાઈ' આ કાપ નાનુ સુનુ પાપ છે? જો તો ખરો! એકે એક ગાય દગી પડી છે' યુ કરયુ બહેન! કેમ છૂટયુ? 'છત્રીના સમાધ લઈએ ખીખે આહોવારો નથી ભાઈ! છત્રે કશુનાત આપીને બહેનભાઈ રાણી ગપરા કુગરની ટૂંક ઉપર આપ્યા આડોખોદીને તવાર કયો ને રાણી ગપરાને કયુ. "મારોના અન્નદાતા! આ પાપોઓને તારા જીભામા સમારી લે, અમને મુકિત આપ" આમ ધનલલા ધવનનવા બહેનસઘ ખાડામા મેસી ગયાને પોતાને હાથેથી માથે વૂજવાળી 'વધીરની ઘુ વાગી દે જે' ગોવાળને કયુ. ને અનોપ થઈ ગયા

આ બહેનજામને ધરતીમા દકાતા જોઈ સંધી ગોવાળને પશુ જગત ઝેર થઈ પડ્યુ પારાવાર ધરતીવો ધાય છે પોતાની જૂનથી થરેન પાપનો ભાર ઝીનાતો નથી છત્રને ઝપ થાતો નથી મર વાનો મનસુગો કયો પશુ મરાણું નહી જીવ જોળે આવી ગયો એટલે અગ ઉપરથી ઠપડા ઉતારીને કાળી કંકનો ધારણુ કરીને ફાટી લઈ લીરી

આ સધી કૃષીરે આ બહેનભાઈની સમાધિ ઉપર
કમર બનાવીને દરગાહ બાંધી એનું નામ આપ્યું
ત્રાગડશા પીરની દરગાહ

પોતે આ દરગાહનો મુજબર થઈને રહ્યો હ મેલા
લેખાનનો ધૂપ કરે, ધાનો દોલો કરે ને નેવેલમા
ખીરનું ભોજન ધરે, એ પરપરા ચાલી આસપાસના
ગામડાના હિંદુ મુસલમાન માલધારીઓને ભારો ભાર
વિશ્વાસ બધાણો ઠોર મા, પડે કે ખરવા કે
સમકાનુ રાપડુ વાય તો પીરને ખીરજીવારે, દોલો
કરે, નાળિયેર વધારાની માનતા માને

આ બહેનભાઈની સમાધિનો દિવસ ભાદરવા
મહિનાનો પહેલો સોમવાર એટલે દર વરસે મ દરયાના
પહેલા સોમવારને દિવસે મોટો મેળો ભરવ નિશાન
લઈને કૃષીર દરગાહ ઉપર આવે ગંગીગપરા, કરેણી
સાગડી બડોર, મેસવાણા, કોઠાદ, વગેરે ગામના
હિંદુ મુસલમાન તમામ માલધારીઓ દૂધ, ઘાં,
લગ્નને દરગાહમા આવે આ સોમવારને દિવસે માલ
ધારીનો દીકરો દૂધ ધી, વેચે નડી ધી દોલો કરવા
મુજબરને આપે ને દૂધની ખીર રાધી રમારીના
હાથથી કમર ઉપર ચડાવે ને ત્યાં બેઠીને સૌ ભોજન
કરે સાજના મેદી પ્રાટાની ઝોનદ, મિજનસ ભજન
કાનન, ને ધમાવની ઝપડું બોલાવે આખી રાત
લહેર હાંપી સનારે લોમાનીઅમથી હાંપી લગ્ન ધરે
બાપ પોતાના ઠોર ઉપર છટી દિંચે

આ ઉપરને દિવસે મુસલમાનનો દીકરો પણ
ત્રાગડશા પીરને ઘેર બકડુ ન ચડવે એમ મ માતા
છે એતો માનધારીનો પીર એને કાંઈ રૂપિયાના
રેશ પીવા ગમે ? એ માનને ખાચ નહીં એતો રક્ષણ
કરે ને દૂધનું ભોજન જમે

આ કૃષીરની પરપરા ચાલી એ કૃષીરનો દીકરો
કોઈ ઠોરને લાકડી ન મારે ફાળીઆના છેડાથી હાંકે
એનું આકરે જત અવાર સુધી પાગતા આ ના છે
દરગાહને લેખાન ખરચીના કપિયા એ દર
મહિને રાશ્ટ્રીગપરા ગામે નાની આપરા અને ચોરોસ
રૂપિયા જુનાગઢ રાજાને તેમાથી નોખાનનો ધૂપ ને
મેદી પ્રગટાવે

ત્રાગડશાપીર જર આસપાસના માલધારીઓને
તેમજ હિંદુ મુસલમાન તમામને ભારોભર શ્રદ્ધા

છે દર વરસે ભાદરવા મહિનાના પહેલા સોમવારને
દિવસે ઉર્ષ ભારવામા આવે છે પીરની મેદી પ્રગ
ટાવી કમર ઉપર ખીર રેડીને આત્મ સતોષ માને
છે આ ત્રાગડશાપીરના ખીરનું ભોજન જમતા
બેઠીને કાંઈ મે કહ્યું છે

ત્રાગડશા કુગરની ટુકે, માલધારીનો પીર,
ઘેટા બકરા એને ન ભાવે, ખાચવૃત્તને ખીર,
[નોંધ -

ઉર્ષને દિવસે રમારીના હાથથી મેદી પ્રગટાવતા-
મા આવતી તે રિવાજ બધ કરી કૃષીર પોતે
પ્રગટાવે છે હાવના મુસલમાનો ઘેગ બકરાની
મ નતા કરે છે પણ દરગાહમા કતલ કરના નથી
માનતા પ્રમાણે લાવી દરગાહમા આગ દેવશાંતિ ઘેર
લગ્ન બાપ છે,

ત્રાગડશા પીર અને એમની બહેન રક્ષસોને
મારના બહી આવેલા ને તે રક્ષક થયા છે એમ
કૃષીરનું અને મુસલમાનોનું મનનું છે ત્યારે રમારી
આ અને લોકોની દત્તકથા પ્રમાણે તે મને ભાઈ
રમારી હતા

સધી જોવાજા અને એની ગામે મરી ગઈ
એને ત્રાગડશાપીરે પરચો બતાવી જીવની કરીને
પોતે પ્રગટ થયા એમ મુજબરનું કહેવું છે

નવામીના વખતમા દરગાહના મન્ને પીપળાને
કાપીને તે જગા નાચી નાખવામા આવેની તો
પણ તે જ જગાએ એ પીપળા કાપીને વૃક્ષ થયા
એને એને રહેરા દેરામા આગાં છે એમ દરગાહના
કૃષીરનું કહેવું છે

રાજા તરફથી મળ્યા નોખાનના રૂપિયા ૧૬૫-
સુધી કોશદ મામનતદારની કચેરીમાથી મળ્યા. પાચ
વરસ થયા કૃષીરોના કોડુમ્મિક કજીરાધી આ રકમ
વાધમા પડી છે

આ પ્રથમ ચાલી આવતી દત્તકથા ને આધારે
તારવણી કરીને આનખવામા આ નો છે

આ ત્રાગડશાપીરના સાનિધ્યમા જ, રાશ્ટ્રી ૧૨૨
કુ ૧૨૨ી પડને મથવા દ થી પોડાતા દ થીઓના
ક નાચુ માટે સોરસ ક્ષત નિવરણ સમિતિ તરફની
એક ની બી હોરપીંગ મધાર્જ રેડી છે ૧

મૂડીવાદની દલીલો

(૨)

[ગ્રાં થી વાહુ]

સમાજવાદની સામે મૂડીવાદની દલીલો જોઈએ એમની મુખ્ય દલીલ એ છે કે બધી આર્થિક પ્રક્રિયા માગ અને પુરવઠાના નિયમને આધીન છે એટલે માલ અને સેવાઓ જેટલી વધારે તેટલું સ્વાતંત્ર્ય વધારે. આને માટે એ લોકો વ્યક્તિગત લાભ અને મુક્ત હરીફાઈની હિમાયત કરે છે વ્યક્તિગત લાભની પ્રેરણાને કારણે ઢગનાતંત્ર ઉત્પન્ન થશે અને ઉત્પાદનો વચ્ચે માલિકોને જે સ્વતંત્ર મુક્ત હરીફાઈ થવાથી કિંમતો અકુશમાં આવશે અને માલિકો અને કામદારોને પસંદગીનું વિશાળ ક્ષેત્ર મળશે.

સમાજમાં જે કંઈ અસમાનતા એવામાં આવે છે તે આર્થિક ક્ષેત્રની બહારના કારણોને આભારી છે સમાજમાં જેટલાંક નવીનકાર અને કેટલાંક કમ નશીમ રહેવાના જ, કપારેક એવી દલીલ પણ કરવામાં આવે છે કે ગરીબ છે કારણ કે એને પૈસાદાર યત્ન આવડતું નથી વળી વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને આગળ કરી એમ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સમાજવાદની આવના લોકશાહીની ભાવના સાથે સુસંગત નથી કારણ કે સમાજવાદ વ્યક્તિના આર્થિક વહેવારમાં ડબલ કરે છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે મુક્ત હરીફાઈને નામે આપે એક જાતની હજારશાહી આવી રહી છે કાપડોના જ કાપડોના લાભને જો મુક્ત હરીફાઈ હોય ત્યાં તે પ્રાદેશોને જે સ્વતંત્ર સંસ્કૃત કાપડ આપવા માટે કાપડની મિનોમાં હરીફાઈ થવી જોઈએ તેને બદલે બધા મિલોવાળા એક યથા જાય છે અને મોતાને અનુકૂળ ભાવે ગાયે છે ઉત્પાદનના દમલા કરવાને બદલે ઉત્પાદનને એવી રીતે નિયંત્રિત કરવામાં આવે છે કે જેથી કાપડના ભાવ નીચા ન આવે તેટલીક વસ્તુઓમાં ભાવો નીચા ન આવે તે

માટે વધારાના ઉત્પાદનોનો નાશ કરવાના દાખના પણ મળી આવે છે.

એટલે પ્રાદેશની પસંદગીની વાત એ કેવળ વાત જ છે કામદારોને પસંદગીનું વિશાળ ક્ષેત્ર મળે છે, એ પણ એવું જ એક વાત છે કામ કરાધુ અને કામદારો વધારે હોવાથી માગ અને પુરવઠાના મૂડી વાદીઓના જ નિયમ પ્રમાણે તેઓ કામદારોને સસ્તામાં મેળવે છે અને કામ મળ્યા છતાં કામ દારોને સાથે બેકારીનો ભય તે સદા તોળાતો જ હોય છે આમ મૂડીવાદ તે જાણે તે પ્રમાણે બેકારોને જન્મ આપે છે (૧) કામને અમલે જુએ મરતા બેકારો (૨) જેમને લાલ્ચ પોપણ માટે કામ કરવાની જરૂર પડતી નથી એવા ખીખના કામ ઉપર નબત્તા અણમુ મૂડીવાદીઓ.

હવે વ્યક્તિગત લાભની પ્રેરણાના દાખનો લાભને એ વાત સાચી કે માણસ સાદમ કરવા પ્રેરાય તે માટે તેને કંઈક પ્રોત્સાહન મળતું જોઈએ પણ જો નહાને જ એક પ્રેરક બળ માનીએ તો સ્વાભાવિક છે કે લોકો એવા ધધાઓ તરફ વળે જેમાં અલગ નફો થતો હોય પછી તે પૈસા એ જ પરમેશ્વર બની જાય અને સમાજની જરૂરિયાત કે કલ્યાણનો ખ્યાલ ગોણુ જતી જાય આપણે જોઈએ છીએ કે એક બાબતુ લોકો પ્રાથમિક જરૂરિયાતો માટે જુએ પાડે છે ત્યારે ખીજી તરફ દેશની વિશાળ ગરીબ જનતાને જેની સાથે સ્થાન સુકનોએ સંબંધ નથી એવી ટેરીનીન અને નાધોનાની પેદાશ ફેરે ને જુસકે વધી રહી છે.

મને તે વસ્તુનું ઉત્પાદન વધારવાથી સમાજની મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી નથી ઉત્પાદનની સાથે સાથે સેતુ ઉત્પાદન થાય છે અને જેવી રીતે ઉત્પાદન થાય છે તેટલું ઉત્પાદન થાય છે અને એવી જેવી

રીતે વહેંચણી થાય છે? એ સવાનોની કોઇપણ કલ્યાણુ રાત્ર્ય ઉપેયા કરી શકે નહીં.

આ વસ્તુ સિદ્ધ કરવી હોય તો ચુકત હરીશાહ કે ચુકત બળનુ રથાન અકુચિત બળરે લેવું જોઇએ અને નફાની પ્રેરણાની સાથે સમાજ કલ્યાણની પ્રેરણાને પણ મદદરતુ રથાન મળવું જોઇએ અને વ્યક્તિ વ્યક્તિ કે જૂથ જૂથ વચ્ચેની હરીશાહનુ રથાન વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના સકારે લેવું જોઇએ.

ગરીબો ગરીબ છે કારણ કે એમને પૈમાદાર થતા આવાનુ નથી તથા પારખવાદની દનીસ સામે ક્રોધ જરૂર કહી શકાય કે એ બધી વસ્તુઓ કમરદત્ત નથી. પણ મોક્ષમ પરિચિતિની પેદાશ છે આજની સંસ્કૃતિની વધુ ખડી છેળાછેળમાથી જ ગરીબીનો જન્મ થયો છે.

વ્યક્તિ - સ્વાતંત્ર્યની વાત કરનારા ૧૯મી સદીનો લેખ એ ફેર (રાજ્યની કબજત વચ્ચેની નિર્માધ અર્થવ્યવસ્થા) નો સિદ્ધાંત આગળ કરે છે અને કહે છે કે સમાજવાદ આર્થિક ક્ષેત્રમા બાધા કરતો હોઇ લોકશાહીની ભાવના સાથે તેનો મેળ ખેસતો નથી સમાજવાદનો હેતુ આર્થિક ક્ષેત્રમા બાધા નાખવાનો નથી પણ ઉત્પાદનના સાધનોની માલિકી સમાજના હિત ખાતર સમાજના હાથમા મૂકવાનો છે આ સમજવા આપણે મોટરનો દાખનો લઇએ. સમાજવાદ મોટર નહીં પણ મોટરની નિશા અને ગતિ ઉપર કાબૂ રાખવા માગે છે જેથી બીજને નુકસાન ન થાય એ મોટર પકાવી લેવા કે તોડવામા નહીં પણ બીજ કચડાઈ ન જાય તેટલા માટે મોટરનો ડ્રાઇવર પદધવામા માને છે.

લોકશાહી અને સમાજવાદના સંબંધમા તો એમ કહી શકાય કે સમાનતાના વિચારમાથી લોક શાહીના વિચાર જન્મ્યો અને લોકશાહીના વિચાર માથી સમાજવાદનો વિચાર જન્મ્યો છે. લોકશાહી હક અને ફરજની સમાનતા પેદા કરે છે તો સમાજવાદ એ હક અને ફરજ વચ્ચે મેળ ખેસાડે છે આમ સમાજવાદ એ લોકશાહીનુ જિયામા જિંચુ રવરૂપ છે.

આ બાજતમા ઈંગ્લેન્ડના ઉદારમતવાદી નેતા ફેનર મોક્ષવેનુ મતત્થ જણાવવા જેવું છે એ જણાવે છે કે, :

“હું પહેલો ગરીબીને કારણે સમાજવાદી છું. ૧૯૩૦ અને ૧૯૩૧ના પાછલા ભાગમા બેકારી અને નિરસહાય અવસ્થાને કારણે સમાજવાદને અપનાવવાનુ આસાન હતું પણ મિટનમા સમાજવાદ લાંબા વગર પણ ભૌતિક જરૂરિયાતોની પૂર્તિ ધણે મોટે અંશે થઈ.. આતર રાષ્ટ્રીય સમાજવાદને માટે પણ ગરીબીને આધાર ન બનાવવી જોઈએ.

તો પછી સમાજવાદ લાવવાની જરૂર શી? ચોજનાની જરૂરિયાત જણાવવામા આવે છે, પરંતુ ખાનગી એક હસ્થુ સરથાએ ચોજના નહીં બનાવી શકે?

મારી નજરે સમાજવાદ સ્થાપવાનુ મુખ્ય કારણ લોકશાહી છે.

ઉદારમતવાદી જેનો દાવો કરે છે એ વિચાર, ભાવણ, લેખન, ધર્મ, સંધ રચના અને સ્વાયત્ત શાસનની સ્વતંત્રતામા હું માનુ છું એ અર્થમા હું ઉદાર છું પણ હું ઉદારમતવાદીથી પણ અધિક એ વાતનો અનુ

ભવ કરું છું' કે આર્થિક સ્થિતિ દમનનું ભય'કર સાધન છે કારણ કે એનાથી મનુષ્યના વ્યક્તિત્વના વિકાસમાં રુકાવટ આવે છે."

આ બાબતમાં આપણા રવ. વડા પ્રધાન પંડિત નેહરુનો મત પણ જાણ્યું છે એવો છે તેમના મત મુજબ : "લોકશાહી અને સમાજવાદમાં કશો ફેર જણાતો નથી. એમ પણ લાગે છે કે સમાજવાદ ન હોય ત્યાંસુધી સ પૂર્ણ લોકશાહી થઈ જ ન શકે, અપૂરી રહે. સમાજવાદનો અર્થ છે આર્થિક ડેમોક્રસી"]

પરું જોનાં તે મૂડીવાદ જ લોકશાહીની ભાવના સાથે સુસંગત નથી કારણ કે લોકશાહીમાં અનેકની સત્તા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે છે ત્યારે મૂડી

વાદમાં થોડાના જ હાથમાં માગી સત્તા આવે છે. આપણા ભારતની જાગૃતમાં આ અંગે મહાવતની સમિતિએ આ રીતે આંકડા જણાવ્યા છે. એ હિસાબમાં જણાવ્યા મુજબ ૧૯૬૮માં ૩૨.૪ ટકા જેટલી કંપનીઓનો કાબૂ કેવળ ત્રીસ હાથોપર પડેલો છે. આ હાથમાં હતા એવાં મહત્વનું તે છે કે ૧૯૬૦માં ૬૭.૫ ટકા જેટલાં વર્તમાન પત્રો ધનિકોના કાબૂ નીચે હતા. આ બનાવે છે કે વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યની વાત કરનાર મૂડીવાદ વગેરે બીજાનું વ્યક્તિ તેમ જ વિચાર સ્વાતંત્ર્ય ગૂંચળાવે એવી સ્થિતિમાં છે જેટલીક જગ્યાએ તે આપ સરકારની સામે એમની સમાપ્તર મરકાર ચાલતી હોય તેમ સરકારને પણ મૂડીવાદીઓ ગૂંચળાવે છે [ચાલુ]

*

પ્રભુ પ્રત્યે સાચો પ્રેમ

કાશીવિશ્વનાથના મંદિરમાં એક સમયે સિવરાત્રીના દિવસે આકાશમાંથી સોનાનો યાજ્ઞ ઊતરેલો તેમાં લખ્યું હતું કે, 'જોનો પ્રભુ પ્રત્યે સાચો પ્રેમ હશે તેને તે મળશે.' કાશીરાજે દેવે પિતાવી બધાને એકઠા કર્યા અને સાચા પ્રેમીઓને જાહેર આરવા કહ્યું એટલે પ્રથમ એક શાસ્ત્રીજી આવ્યા અને બોલ્યા કે, "હું હંમેશા રત્નાભિષેક કરું છું. અને દરદીન કર્યા પછી જ મોજન લઉં છું; માટે મારા હાથમાં યાજ્ઞ આવ્યો." યાજ્ઞ હાથમાં આવતા જ પિતાગનો યજ્ઞ ગયો ! શાસ્ત્રીજી શરમાઈ ગયા. પછી રાજ પોતે આવ્યો અને બોલ્યો કે, "મેં સોનાનો કંઈક સાચા ભાવથી ચઢાવ્યો છે અને સિવરાત્રીએ સાચા ભાવથી દર્શન આપ્યો છું." રાજના હાથમાં યાજ્ઞ મૂકતા લોકોનો દેખાવો, તેથી તે પણ શરમાઈ ગયો. પછી એક મોટો શેઠ આવ્યો અને તેણે કહ્યું, "જળાધારી મેં બધાની છે, નીચે આરસ અને શિષા મેં જડાવ્યા છે. અને હું હજારો ગાઉથી પ્રેમથી આવ્યો છું. માટે યાગનો અધિકારી હું જ છું." તેને યાજ્ઞ આપનાં પણ તેના જ હાથ યજ્ઞ ગયા. એવામાં પાસેના ગામનો એકૂત ઘણા દિવસથી દર્શન કરવા ઇચ્છતો હતો, પણ પૈસાને જલાવે અને ખેતીના કામને લીધે આવી જ શકતો નહિ; પણ આજે મહા મહેનતે થોડા પૈસા જમાવી ખાવા માટે લાઈ બાંધી આવ્યો આવતો હતો. રસ્તામાં આવતા જુએ તરસે પીડાતો એક ગરીબ માણસ પડેલો હતો. ડાર્ડ તેના ભાવ પૂછ્યું ન હોય કારણ કે બધાને સોનાનો યાજ્ઞ લેવો હતો; તેથી દરિદ્રનારાયણને કાણ પૂરે ? આ એકૂતે પેના કુખી ગરીબ માણસને લોટામાંથી પાણી પાઈ, પોતાની પાસેનું લાઈ તેને ખાવા આપ્યું અને પાસેની ધર્મશાળામાં તે તેને મૂકી આવ્યો, પછી તે એકૂત કાશીવિશ્વનાથના મંદિરમાં ગયો. મહાદેવજીની પૂજા કરી તે જાહેર નીકળ્યો. ત્યારે ડાર્ડે મસ્કરીમાં કહ્યું કે, "આ મહાદેવનો ખરો ભક્ત છે માટે આને યાજ્ઞ આપો." એમ કહેતાં જ પૂજારીના હાથમાંથી યાજ્ઞ સરતી ગયો અને પેના એકૂતના હાથમાં તે સુવર્ણ રંગે ચળકતા લાગ્યો ! શાસ્ત્રી, રાજ, અને પૂજારીને આશ્ચર્ય થયું અને સર્વે ડાઘ એકૂતને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા !

શુરુદેવનો કૂતરો

હાલની પ્રસાદ દિવેદી

રત્નઓ પડી હતી, આશ્રમના ઘણા ભરા માણસો બહાર ગયા હતા. એક દિવસ હું બાળબચ્ચાને લઇને શ્રીનિકેતન જઇ પહોંચ્યો. તે વખતે શુરુદેવ ત્યાં વસતાં હતા, અને કેટલાક દિવસોથી અમે મળ્યા ન હતા.

શુરુદેવ ઉદ્ઘાસમાં હતા. એકલા જ રહેતા હતા. શાંતિનિકેતન જેટલી ધમાલ અહીં ન હતી. જ્યારે અમે ઉપર ગયા ત્યારે શુરુદેવ બહાર એક ખુરશી પર ચુપચાપ બેઠા બેઠા આથમતા સૂઈને ધ્યાનથી ભેતા હતા.

અમને જોઈને સ્મિત કયું. છાકરાઓ સાથે વહાલ કયું; કુશળ-સમાચાર પૂછ્યા અને મૌન રહ્યા. બરાબર એ જ વખતે એમને કૂતરો ધીરેધીરે ઉપર આવ્યો અને એમની પાસે જોભા રહીને પૂઝડી પટપટાવવા લાગ્યો. શુરુદેવે એના શરીર પર વહાલથી હાથ ફેરવી તેને પસવાયો. કૂતરો આંખ મીચીને રોમ-રોમથી એ અવલુનીય રનેહરણનો અનુભવ કરવા લાગ્યો.

શુરુદેવે અમારી તરફ જોઈને કહ્યું : ‘તમે જોયું’ને, આ આવી ગયો તે! એને શી રીતે ખબર પડી કે હું શ્રીનિકેતનમાં છું? ખરે ખર, આશ્ચર્ય છે! અને જુઓ, એના ચહેરા પર કેટલી તૃપ્તિ જણાય છે!’

અમે એ કૂતરાના આનંદને જોવા લાગ્યા. કોઈએ કૂતરાને શ્રીનિકેતનનો રસ્તો બતાવ્યો ન હતો, કોઈએ એને એ પથ કહ્યું ન હતું કે તારા રનેહડાતા શાંતિનિકેતનથી બે માઈલ દૂર ગયા છે!

એ જ કૂતરાને ફેરેશીને શુરુદેવે એક કવિતા લખી હતી તેનો શાવ આ પ્રમાણે છે :

‘પ્રતિ દિન, પ્રતિ પ્રાતઃકાલ, એ બકત કૂતરો જ્યાં સુધી હું એના શરીરે સ્પર્શ

કરીને એની હાજરીનો સ્વીકાર ન કરું ત્યાં સુધી શાંત ચિત્તે બેસી રહે છે.

‘મારો સ્પર્શ થતાં જ, એટલી સ્વીકૃતિ મળતાં જ, એના અગેઅંગમાં આનંદનો પ્રવાહ વહે છે. આ વાચાહીન પ્રાણીલોકમાં એ જ એક જીવ સારા-નરસાનો લેલ કરીને સંપૂર્ણ માનવને જોઈ શકે છે, જેને પ્રાણ અર્પણ કરી શકાય એવા આનંદને જોઈ શકે છે; જેમાં અહેતુક પ્રેમ હાળી શકાય છે, જેની ચેતના અસીમ ચેતન્યલોકમાં રસ્તો બતાવી શકે છે. હું એ મૂળા હૃદયનું પ્રાણમય આત્મ-નિવેદન જોઈ છું; જેમાં એ પોતાની દીનતા બતાવ્યા કરે છે. ત્યારે હું વિચારી નથી શકતો કે, એણે પોતાના સહજ બોધથી માનવ-સ્વરૂપમાં કયા મૂલ્યનો અવિષ્કાર કર્યો છે. એની લાપાહીન દૃષ્ટિની કરુણ વ્યાકુળતા જે કંઈ સમજે છે, એ સમજતી નથી, અને મને આ સૃષ્ટિમાં મનુષ્યનો સાચો પરિચય આપી દે છે’

આ પ્રકારે કવિની મર્મલેદી દૃષ્ટિએ એ વાચાહીન પ્રાણીની બીતરમાં, મનુષ્ય મનુષ્યની અંદર વર્ષોના પરિચય પછી જોઈ શકાતું નથી એ વિશાળ માનવ સત્ય જોયું.

જ્યારે શુરુદેવનું અવસાન થયું અને એમની ચિંતાભસ્મ કલકત્તાના આશ્રમમાં લાવવામાં આવી ત્યારે પથ કોઈ અલ્પલી પ્રેરણાથી એ કૂતરો આશ્રમનાં દ્વાર પર આવ્યો અને ચિંતા-ભસ્મ સાથે અન્ય આશ્રમવાનીઓની સાથે શાંત-ગંભીર ભાવે ઉત્તરાયણ સુધી ગયો. આશ્ચર્ય ક્ષિતિગોહન સેન સોથી આગળ હતા એમણે મને કહ્યું કે, ‘કૂતરો ચિંતાભસ્મના કળ શની પાસે થોડા સમય સુધી ચુપચાપ ઉઠાસ બાવે બેસી રહ્યો હતો.’

ચબરખીના શબ્દો

રણછેડ બાવલિયા

સંતો મહંતો અને મહાન પુરુષોનાં જીવનમાં તપ, ત્યાગ, ન્યેછાવરી અને પ્રાણપંજીની ભાવના પ્રબળપણે ભારોભાર લેરેલી હોય જ છે.

ધર્માર્થે પ્રાણપંજીનો એક અપૂર્વ કિસ્સો શીખસ પ્રદાયના નવમા ગુરુ તેગ બહાદુરનો આ પ્રમાણે છે :

આ વખતે ભારતમાં મોગલ સમ્રાટ આલમગીર - ઔરંગઝેબનો આપણુદ અમલ તપતો'તો.

ધર્માર્થ ઔરંગઝેબની વિધર્મ - દ્રોહી નીતિથી કંટાળી જઈ ઘણાંય હિન્દુ ધર્મ - રક્ષકો અને રાજા - મહારાજાઓ તેનો સખત પ્રતિકાર કરતા હતા. તેમાં ય - છત્રપતિ - શિવાજી, બહાદુર બંદા અને શીખોના નવમા ધર્મગુરુ તેગ બહાદુર મુખ્ય હતા.

દિલ્હી પાંત - ઔરંગઝેબની આંખ આંધા વિધર્મી - વિદોષીઓ સામે સદાય લાલ રહેતી, અને ચોખ્ખા અવસરે તેમનો મટો કાઢી નાખવા તે શક્ય તેટલા પ્રયાસો કર્યા કરતો.

તેમાં ય શીખ ધર્મના નવમાગુરુ તેગ - બહાદુરની શીખ ધર્મ પ્રચારક અને ચોલગ શાયન વિદોષી પ્રવૃત્તિથી ક્રોધાચમન થઈ; તેણે કાસળ કાઢી નાખવા ઔરંગઝેબે ચોખ્ખા કારણના બહાના હેઠળ તેગ બહાદુરને દિલ્હી તેડાવી કંઠ કરી લીધા. અને શીખ ધર્મ તેમજ મોગલ સામ્રાજ્ય વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ છોડી દઈ મુસલમાન ધર્મ સ્વીકારીવા - નહીં' તો પ્રાણત્યાગની આખરી શિક્ષા સહન કરવા કડક ફરમાન કર્યું.

આજ બરસામાં એક દિવસ ઔરંગઝેબે કુટિલ નીતિથી પ્રેરાઈને તેગ બહાદુરને મનકમાં કહ્યું : " તમે શીખોના ધર્મ ગુરુ છો... અને

મહાન પુરુષ છો.... ! વળી તમે ચમત્કારી - છો, એમ મેં સાંભળ્યું છે, તો કોઈ ચમત્કાર બતાવો."

તેગ બહાદુરે ઔરંગઝેબની મેટી મુરાદ પહેલેથી જ બાણી લીધી હતી. ઘણા ઊંડા મનોમંથન પછી તેમણે કહ્યું : " કાગળનો એક ટુકડો લાવો. ! "

જિજ્ઞાસાથી પ્રેરાઈને પરિચારકોએ આલમગીરના ફરમાનથી કાગળની એક ચબરખી હાજર કરી.

તેગ બહાદુરે તેમાં કંઈક થોડા અક્ષરો લખી કેપડામાં વીંટાળી, ગળાની આસપાસ પાટાની માફક વીંટાળી અને કહ્યું : " હવે આ ગળા પરના પાટા પર તત્તવાર અલાવશો તો નવે જ ચમત્કાર જોઈ શકશો. ! "

કુતૂહલ ગ્રિય રાજ્ય કર્મચારીઓ અને જીતલુક - ઔરંગઝેબ અનિમેષ નયને તમારો ભેવા અધીરા થયા. આલમગીરનો હુકમ થતાં જ જલ્દાદ નાશું ખડગ લઈને ઉપસ્થિત થયો. શરત મુજબ તેગ બહાદુરની ડાક પરના પાટા પર પાસવી અદાથી જલ્દાદે ખડક વીંઝયું.

તેજ લણે તેગ બહાદુરનું માથું ધડપી જુડું થઈ ગયું.

અફસોસ... ! કોઈ ચમત્કાર ભેવા મળ્યો નહીં. પરંતુ ચબરખીમાં જોયું તો અમીર - ઉમરાવ અને આલમગીર સહ સૌ સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

ચબરખીમાં તેગ બહાદુરે પોતાના ધર્મ પાછગની જનફેસાનીની યથાર્થતાની છડી પૂકારતા દિવ્ય મંત્રો સમા શબ્દો આ પ્રમાણે લખ્યા હતા :

" શિર દિયા પળ સાર ન દિયા."

ગુરુ નાનકદેવ

૨૧. ના. પાઠક

શીખધર્મના સ્થાપક ગુરુ નાનકનો જન્મ સને ૧૪૬૯ માં લાહોર પાસે તત્તરવી ગામે થયો હતો તેમના પિતાનું નામ કાનયદ્ર અને માતાનું નામ તુષાણ હતી પુત્રના લક્ષણ પારશ્રામથી જણાવે તેમ, નાનક બોનવા શીખ ૧ ત્યારે કમરનું નામ લીડુ અને જ્યાં મેમના ત્યાં પદ્માસન વાગીને એમતા પોતાના રમવાના રમકડા તેઓ ગેરીના બાગીકોને વહેચી દેતા

સાતમે વરસે કાનુચદ્ર તેમને નિશાગે બજુવા બેસાત્યા ગુરુજીને પાટીમાં કહ્યો લખી આપ્યો નાનક બોદના મને પ્રભુનું નામ લખી આપો મને આ સંસારના બંધનમાંથી છુટાવું સારું બજુતર લખાવો”

ગુરુજી મ્હે જાનોમાનો મ્હા લખવા માડ અત્યારથી ગદ્દન ને મોક્ષની વાત શી કરે છે”

નાનક હાથ ભેડીને વિનયપૂર્વક બોલ્યા મોહને બાળા તેની શાહી બનારીશ જુદિનાકાળ ઉપર પ્રેમની કનમથી લખીશ કે પ્રભુના નામનો જય થાઓ એવું ભેખુ લખુ કે જે માણુ તે હાજર થા”

ગુરુજીને થયું, આ છોકરો કાઠ સાધુ વેરાગી ખસેયા આણુ પોપટિયુ બજુતર ગોખી લાગ્યો લાગે છે” ગુરુજી એનાથી કંઠાગી ગયા

હાડા વખત પડી નાનકને નજવાય પડિત પાતે સરખત શીખવા મોખ્યા પડિતજીએ નાનકને વેદની જ્ઞાન્યો કહે કરતવા માટી નાનકે પડિતજીને કયું જેઓ વેદના મત્રો પોપગની જેમ મુખથી બોલી જાય છે પણ એના રહસ્યને જાણતા નથી તે મુખ લાખના કુદા જેવા શુષ્ક સમજવા” પડિત મજનાય થમો આ ઉત્તર સાંભળી આશ્ચર્યમાં ગરમવ થયા અને તેમજે નાનક અમગ જતા મદાપુરવ થદે” એવી અવિચરખી લખી. યગ્ની રાજીયુ શીથી નાનકને તેમજે વેદસંજ અને દિડીનું યન અપ્યુ

કાનુચદ્ર સંજના કારમાંરી હતા રાજબાયા કા સી આલની એટને કાનુચદ્ર નાનકને ઉદ્ધે” રીખ વવા એક મોલવીને સોખ્યા નાનકે મોલવીને સામે થી પૂછ્યુ અનેર જે નો અથ કહો સાહેબા”

મોલવી મૂઝાયા નાનકે દસીને મ્યુ અનેર એગે અ નાને વાદ કરો મે એટને જુરાઈ છોડો આની અસર મોનવી ઉપર પચુ થત

ગુરુ નાનકનો અગ્રાસ આમ માલતો હતો પણ તેઓ કોઝની સાથે જુદુ દગતાભગના નહી એકવા રહેતા અને બાગજમીયામાં જઈ ખાનમાં મેસી જતા આથી તેમના માતૃપિતાને ચિતા થઈ પડી એમણે એક હકીમને બેનાવી મ્યુ ‘આ છોકરાને કમ્મક રો લાગુ પડો છ જરાય એવન દેખાવુ નથી સનમૂન પડ્યો રહે છે’

હકીમ શરીર તપાખવા આ પા નાડી હાનમા લઈ બેવા માડયા તેમને નાનકે કહેતુ વેદરાજ મને કશો રોગ નથી મારુ દો દેહતુ નથી મારા પ્રભુથી કુ દુ છુ એ મને ખટકે છ એને માટે દુ રાતદિવમ ઝૂરુ છુ’

હકીમે કાનુચદ્રને કયું તમારો દોકરો ભકત છે તમે આખ્યાગી છો એ જેમ કરે તેમ કરવા દેજો એને કશો જ શારીરિક રોગ નથી

નવમે વરસે નાનકને ઉપરીત ધારણ કરાવવ નો પ્રસંગ આવ્યો ક્ષત્રિયના પુત્રને જનોઈ તો પહેરરી જ પડે ગેર મત્ર બજુવા લાગ્યા જનોઈને કકુ મોપડી તૈવાર કયું એટને નાનકે પૂછ્યુ, ‘આવા સ્તરન તામ ૧ ગગામાં નાખવાથી મો લાલ ૧’

ગેર કહે ‘આલયુ-ક્ષત્રિયનોધમ’ છે એમજે જનોઈ પહેરરી જ પડે’

નાનકે એને પચુ સાચુ ઉપરીત શાસ્ત્ર શીખનું ‘દવાનો મ્હાસ તેવો જીતોડપી મૂતર તેમાંથી કાનુ. અને મત્ર અને તપની ગદ વગરી આ જનોઈ કો તુટે નહી, મેધી ન થાય કે વગી ન જાય અડુ ઉપરીત પહેરનર ભવ્યાગી છ”

ગેર મૂજબમાં પડયા સગ ૧૬ વા સો રાત્ર નજા માનુ રીડ બસઈ આગુ તેજે અજીજ દી

ત્યારે નાનકે માત જી મન રાખવા હિપતીત ધારણ
કર્યું

બહુવામહુવામાં નાનકનું મન નથી ચેટતું એ
જેનું પિતા કાનુચકે તેમને ખેતરનું પાન રાખવાનું
કામ સોંપ્યું નાનકને એ ગુ ગમત ખેતર વચ્ચે
મળે બનાવી ઉપર મેઠા અને પાખી હોકારવા
લાગ્યા પક્ષીનો ઘેરો આવે અને કુડા ઉપર બેસે
ઐટને નાનક બેને

‘રામકી ચિડિયા રામકા ખેત,
ખાચો ચિડિયા ભરભર પેટ’

નાનક ખેતરમાં પાખીઓને દાણા ખવડાવી દે છે
એમ સાબળીને પિતા કાલીચકે નાનકને બોલાવી
કહેવું તને કંઈ કામ કાવતું નથી તને વેપાર
કરવો ગમશે ?

તમે કહેતા હો તો એમ કહું

કાનુચકે નાનકને વીસ રૂપિયા આપ્યા ‘લે
ખેટા, આમાંથી તને કીક લાગે તે વસ્તુ ખરીદજો
અને બેઝોળો વેપાર કરજો’

નાનક વૈસા લઈ આવ્યા રસ્તે જતા કેટલાક
સાધુઓને બૂખ્યા બેઝોલા જોયા નાનકે તેમને જોઈ
પૂછ્યું ‘તમે કેમ આમ ખડયા છે ?’

‘અમને બૂખ લાગી છે’

નાનકે વિચાર કર્યો બૂખ્યા સાધુને જમાડવા
એ ઉત્તમ વેપાર છે વીસ રૂપિયામાંથી સીડુ સામાન
લઈ તેમણે સાધુને જમાડી દીધા ખાતી હાથે ઘેર
આવ્યા હવે નાનકનાં પિતાને ચિંતા થઈ પડી
એમને ધકુ કે આ હોકારો ધર આગળ નહી
સુધે બહાર જાય તો કેકાણે આવશે આમ વિચારી
નાનકને સુલતાનપુર મોકલી દીધા ત્યાં નાનકની
મોટી બહેન નાનકી રહેતી હતી નાનકના બનેલી
જયરામ શેઠ નવાજના કારભારી હતા તેમણે નાન
કને નવાજના મોઢીખાનામાં બહારી તરીકે નીમ્યા

નાનક ન્યા હોય ત્યાં સાધુસતો તો રોય જ
ફૂલ પાસે ભરતા આવે જ મધ આસપાસ મધ
માખી વીટળાય. નવાજ પાસે વાવ ખેડવા કે નાનક
મોઢીખાનું દુટાળી દેશે મોઢીખાનાનો હિસાબ

તપાનવામાં આ ચો નવાજે ગતે અવી તપાસ
કરી નાનકની સચ્ચાઈ, આમાંથીકતા અને પ્રત્યુર્ભકિત
જોઈ નવાજ ખૂબ રાજ થયા

નાનકે બહારી તરીકે સફળ થયા નવાજનો પ્રેમ
મેળ થો ઐટને એમને પંખોગ્રામના મૂળચંદ્રની પુત્રી
સુવખણીદેવી સાથે રચ્યા થા લમરી બેઝીયા નાનક
વધારે રિયર થશે એમ માનાપે માન્યુ લગ્નજવન
સુલતાનપુરમાં જ ગાળ્યું બહેન બનેલી અને નવાજ
સોનો પ્રમ સપાદન કર્યો છ વર્ષના સુતેષપૂર્વકના
ચક્રચરજવનમાં નાનકેદેવને શ્રીચંદ્ર અને લક્ષ્મીચંદ્ર
બે પુત્રો સાપડ્યા

નાનકનું જીવન શાંત સરળ અને નદીના
પ્રવાહન પેઠે ચાલ્યું જતું હતું ઐટનામાં નવાજે
કેકાળી ભરોરણીથી ફરી ચોપડા તપાસડાવ્યા આથી
તેમને બહુ ચાકું લાગતું આ સમયમાં તેમને મરદાના
અને માના નામના બે મિત્રો મળ્યા હતા તેમની
સાથે તેઓ લગ્નજવનનું લજ્જન કરતા રનાન-
સધ્યા કરી ધ્યાનમાં બેસતા નાનકને વારંવાર
એક જ પ્રશ્ન ઊઠતો હતો ‘સત્યનું દર્શન શી
રીતે માય ?’

આ વિચારમાં તેઓ નદીએ નહાતા ગયેતા
ત્યાંથી ત્રણ દિવસ સુધી પાછા ન ફર્યો મયાજીમાં
જઈને સમાધિ લગાવી તપાસ કરાવતા બનેલી ત્યાં
જઈ પહોંચ્યા એમને ધકુ કે નાનકને જૂન વગર
છે તેથી જૂના ધુણાવ્યા, ડાકના જેસાડયા મતલબ
કરાવ્યા થકુ તેમની સમાધિ ન છૂટી છેકટ રકતી
કક્ળની બહેન મસાણે પડોચી પાનવ પાયરીને
બોલી લાઇ, બનો થઇને ઘેર ચાલ

નાનકેદેવે આખો બોલી તેઓ અતરના શીડાણ
માની અત્રાજ આવે તેમ ગલીર વાટીએ મોઢા

બહેન આ દુનિયામાં માણુમમાત્ર મારા
સગાસગવળી જો એની સેવા એ સોની સેવા છે

આટલું બોલી તેમણે બેઠેન બનેલીને ઘેર વિદાય કયો

બીજો દિવસે પોતે ફરારનો વેશ ધારણ કર્યો
અને પહેલો ઉચ્ચાર એ કર્યો કે ‘આ જગતમાં
કેઈ દિલ્લુ મોઢ મુખનમાન નથી પ્રત્યુના સતાન
સો સરખા છે’

સુનતાનપુરના કાઝને આ ઉચ્ચારણની ખમર પડતા એણે નવામના કાન બંધોઈ નવામે નાનકને દરવારમા પકડી મગાયા કેટલીક વાતચીત પછી નવામે કહ્યું “તું સાને સરખા માનતો હો તો ચાલ મારા સાથે મરિજદમા નમાજ પઢા. નાનક રાજ પઢને સાથે ગયા

શુક્રવારનો દિવસ હતો જુમ્હૂની નમાજ શરૂ થઈ નવામ, કાઝ સૌ નમાજ પઢી રહ્યા નાનક એમ ને એમ નીચે નજરે ઊભા છે. નવામે નીકળે ને પૂછ્યું. “કેમ જુદા તું નમાજ કેમ ન પડ્યો”

કાઝએ હસીને કહ્યું : એ ઢોળી ધુતારો છે” નાનકે કાઝનું વેણ સામણુ-ન ગ્રામણુ કરી ધીરજ ખીર સ્વરે નવામને પ્રત્યક્ષે આપ્યો. ‘મગ વાનની સ્તુતિ એકામયિત કરી જોડે. એવી રીતે પ્રભુમા મન જોડનાર સાથે હું પ્રાર્થનામા જોડાઉં છું આપ માથું નમાવી મગવાચાર કરી રહ્યા હતા પણ આપનું મન કદકારમા થોડા ખરીદતું હતું અને આ કાઝ મોટેથી કવમે પઢતા હતા પણ તેમના મનમા તાજે જન્મેનો વહેર ફલામા કૂદી પડવાની ચિંતા થતી હતી આમા ઢોળી કાઝ એનો આપ જ વિચાર કરો”

નવામ સરકારી અને નમ્ર હોતો, એણે નીચું જોઈ નાનકની મહત્તાની રીકાર કરી પણ કાઝએ પોતાની વાત ન છોડી એના મનમા ધર્મિક હોવાનું ધમકાવ હતું નાનકને એમણે ઉપરા-ઉપર પ્રશ્નો પૂછવા માડ્યા “સાધુપણાનું પ્રથમ પગથિયું કયું છે તું કમ ? સાધુ વૃત્તિ બજાવવાની ચાવી કયું ? તેનો પોશાક કેવો હોવો જોઈએ અને એનું તેજ કેવું હોય”

નાનકે શાંતિથી ઉત્તર વાળ્યો “અહ કારનો નાશ એ સાહુતાનું પ્રથમ સોપાન છે અનંત જીવનનો અનુભવ એ છે તું પગથિયું છે નમ્રતા અને મનનો સવમ એ તેની ચાવી છે સત્ત અને સદિષ્ટતા તેનો પોશાક છે અને શાંત ધ્યાન એ તેનું તેજ છે”

મોનરીએ ફરી પૂછ્યું. “તું માથે મુઝન કેમ કરાવતો નથી ?”

નાનકે કહ્યું “માથું મૂઝા ને શું વગે! મન મૂઝાવતું જોઈએ”

“તો તું ફરીનાં લૂગડાં કેમ પહેરતો નથી ?”

“માથુંસે વિવધવાસના છોડતી જોઈએ. કપડા બદલો શું ?”

“જ્યાર તરફનો પ્રેમ અને ભક્તિ મોહનો નાશ કરે છે એવી શ્રદ્ધા આત્માની-દાનની પાખ છે એ પાખથી પરમાત્મા તરફ ઉડીને ધમકાશે છે”

આવા સચોટ ઉત્તર સામગી કાઝનું અભિમાન ગમી ગયું નવામે નમ્રતાપૂર્વક નાનકને પૂછ્યું.

“કલાણુનો માર્ગ કયો ?”

નાનકે કહ્યું “સાચું બોનવું, ધર્મને માર્ગે આજીવિકા મેળવવી અને ખુદાના નામ ઉપર દીન દુષિયા તથા મહેમાનોના સત્કાર કરવો દાનત હ મેળા સાદુ રાખવી અને પરમાત્માના શુભ ગાવા”

પછીય વર્ષના યુવાન નાનકના આવા દાન પૂર્વકના વચનો સામગી નવામ અચરજ પામ્યો તેને નાનકે પ્રત્યે બારે આદરમાન પેદા થયું નવામ સાવેના તેમના સવાલ જવાબથી આખા પ્રદેશમા તેમની નામના પ્રસરી ગઈ. નાનકને એક ફિરસ્તાનો અવતાર માની સેકડો માણસો તેમની શીખ લેવા આવવા લાગ્યા થોડા સમયમા જ નાનકે લોક સમાજના સદ્ગુરુ બની ગયા.

તેમજે દેશદેશનો વિચાર કર્યો પેતાના સાથી મ દાનને સાથે લીધે લાખા પ્રવાસની તૈયારીએ થી જોઈ નાનકના પત્ની આસુહરી આખે આવીને પૂછવા લાગ્યા “મને કેને સોપી જાએ છો ?”

નાનકે કહ્યું “બગવાનને સોપુ છું મારો, તમારો સોનો એ પાલનકાર છે.” આમ કહી પત્નીને સિરે દાય મૂક્યો

બગવતી મુખબણીદેવી હ થ જોડી બે દયા : “લને, બુગીથી સિધાવો. બગીચાની રહેના સ સારના જીવેની આમ જુઝાવો,” મહેન બનેવીને પણ નાનકે કહી દીધું. “હું હજારની સેવામા જાઉં છું. એનો વૃકમ હજે ત્યા જઈશ” આમ કહી સૌની ભરી દુઆ લઈ નાનકે ચાવી નીકળ્યા. મદદના ઉપચાર કેટલાક સાધુકર્મીઓ પણ પ્રવાસમા સાથે જોડાયા

શુરુ નાનકે દેશના પ્રવાસ પત્રનમા નીકળ્યા છે

એવા સમાચારો એમને ફેલાઈ ગયા જ્યાં જ્યાં ત્યાં
થકાણું લોકો રંગે પડે અને અનેક પ્રશ્નો પૂછી
મનની શતિ મેળવે

લાહોરમાં સિકંદર લોદીના ગુરુ શૈલ અદમદ
સાથે ધર્મચર્ચા થઈ રાજ્યશુરુ નાનકનો ઉપદેશ
સાબળી તેના શિષ્ય બન્યા

એમનામાદમાં નાનકશુરુ એક બાપુ નામના
સુનારના ઘેર ઉતર્યા આ ગામમાં રાઈ નામનો એક
જમીનદાર રહેતો હતો તેણે બહુભોજન આપેતું
નાનકદેવને આમ ત્રણ મહત્તા તેઓ ત્યાં ગયા
પરંતુ જમ્યા નહીં તેથી જમીનદાર શરૂ થયો એણે
કહ્યું તમે પેના લાખુ તસવાલાનું આવ છો તે મારે
ત્યાં ન જવો તેનું શું કારણ ?

નાનકદેવે શતિપૂર્વક મોઢ્યા કારણ કે સત્કર્મ
એ કુટિાનુ દાર છે લાખુનું ભોજન એના પર
સેવાની નસારી છે તમારું ભોજન અનેકને ત્રાસ
અને અપમાન કરીને એળવેલી લૂ છે તમારા
ભોજનમાં લેહીના દીપા છે લાખુના બજારમાં દૂધની
ધરા છે” આ સાબળી જમીનદાર સ્તબ્ધ બની ગયો

એમનાબાઈથી લાખુ પણ નાનકનો સગાથી
બધો ફરતા ફરતા તેઓ પોતાના મૂળ ગામ તન
વડી પહોંચ્યા ગામ આપુ જેને ગાંડે’ અજુનું તે
માની સતના હશને લોક ગિમટાર માતાપિતા
પત્ની - પુત્રો સૌ આપ્યા પ્રેમ કારુણ્ય અને
સમર્થથી ભાવનાથી સૌના હૃદયમાં રનેહનું વિરાટ
સ્વરૂપ પ્રગટ્યું એક કુટુંબના મગીને નાનકે સમસ્ત
જગતના બના હતા

નાનકદેવે ત્યાંના દાકેશ રાયશુરને અત
સમરે કહ્યું શ્રુત્ય એ નવજનનું દાર છે જીવન
મરતું નથી આત્મા અમર છે જીવન અનંત છે
આ શબ્દો કાને પડ્યા રાયજીએ પરમ સતોષથી
પ્રાણ મૂક્યા

તનવડીથી ફરતા ફરતા તેઓ હરદ્વાર પહોંચ્યા
ગંગાનારે વિનુચોને અજલિ આપતા થકાણેને
જોઈ તેઓ આશ્ચર્યથી દિલ એ ખોખા ભરી પાણી
ટેળના લાગ્યા મેંડએ પ્રજા આ શુ કરે છે ?

મારા એનરને પાણી પી લે છું !”

“મૂખે છો !”

“કેમ, તમે તમારા વિનુચોને સ્વર્ગમાં પાગી
પહોંચાડો છો તો આ દિશામાં મારા ખેતર આવેનાં
છે, ત્યાં એ નદી પહોંચે ?” આ સામગીને સો
વિચારમાં પડ્યા

આનના આવતા તેઓ દિલ્હી આ ના એ વખતે
બાલ્યાદ સિકંદર લોદી દત્તો તે સાધુ ફજરોનેદેને
એવો જેનપા પૂરનો નાનકને પરંતુ પકડીને જેનમાં
પૂરી દીધા તેમના સાથીઓને પરંતુ જેનમાં પૂરી
નાનકદેવે કુકમ કર્યો કે રાઈએ ચણી પીસવાની
નથી” જલ્દ વાદલાદને તેડી લાગે નાનકદેવનું
માનતેજ જોઈ એ ચક્રિત બની થો પડ્યો ત્યાંથી
કોઈ સાધુકંપીરને જેનમાં પૂજાનું નવ થયું

દિલ્હીની નાનકદેવોના સઘ મથુરા - વૃંદાવન
કાનપુર અયોધ્યા ચર્મને કાઢી પહોંચ્યા નાનકદેવને
દરેક પોતાના ધર્મના માનના લાગ્યા ત્યાંથી પરંતુ
થઈ ગયા પહોંચ્યા ત્યાંથી ન ગાળા આસામ
મથિયુર વોરે પ્રદેશમાં પરિભ્રમણ કરું દેરદેર નેમચે
પોતાનો માન પ્રકાશ પાધરી અનેકને સન્માન
વાળા તેમની અમૃતનાગીરી અનેક
હંધમાં ઉભય પરવારા અઘાનમાં સમકના અનેક
જીવો શાંતિ પામ્યા

નવાસમાં તેઓ અનેક કષ્ટ ભોગવના ગરીબને
ઘેર મુકામ કરતા હસ વાંના સતત પરિભ્રમણ પડી
તેઓ પાછા સુનતાનપુર પોતાનો બહેનને ઘેર પાછા
આયા

ચાર - છ માસ આરામ લઈ ફરી પાછા નાનક
દેવ પ્રવાસે નીકળ્યા આ વખતે તેઓ રાજપુતાના
તરફ ગીરધાં બિકનેર, જોધપુર મેવાડ મામવા,
ગુજરાત થઈને દક્ષિણમાં ગીરધાં છેક રામેશ્વર
પહોંચ્યા ત્યાંથી સિનેન ગયા પાછા ફરતા તેઓ
સીરાજી કચ્છ સિંધ થઈ પંજાબમાં આતી
પહોંચ્યા આ મીઠું પરિભ્રમણ તેમના વપેદા
મૃત્યુ અનેક આત્માઓ જાહન થયા નાનકદેવની
નામના આરતના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
પ્રમતી રહી સનનામનો પ્રભાવ સમગ્ર જગતમાં
ફેલાઈ ગયો

સવ ૧૫૧૬માં રાત્રીનીરે એક રમણીય સ્થળે નાનકેવ આવી ઊતર્યા ત્યાના બેટ રાજપૂતોની વિનતિથી કયમ મુકામ કરવા નિરધાર કર્યો ત્યા ગામ વસા યુ અને તેનુ કામ કરતારપુર રાજ્ય ભકતમજોના આગ્રહથી નાનકેવે પોતાના પત્ની તથા પુત્રોને ત્યા ખોનારી સાથે રાખ્યા

એકાદ વર્ષના રિયર મુકામ પછી નાનકેવ ત્રીજી સદરે નીકળ્યા આ વખતના પ્રવાસમા તેઓ દ્વિમાલ્યના દેન સ - માનસરોવર પહોંચ્યા ત્યાથી નેપાલ, સિકિમ, ભૂતાન, મિથિલાપુરી થઈ પછા મુનતાપુર ગયા. ત્યાથી કરતારપુર આવી વસા

કરતારપુર નાનકેવનુ મુખ્ય સ્થાન બન્યુ, ભારના દરદરના પ્રદેશમાંથી સેકડો જંગલોઓ ત્યા આવવા લાગ્યા રાજ, રક, બહેના તે અમજુ, સદાચારી દુરાચારી હિંદુ - મુસલમાન સૌ તેમના શિષ્ય બન્યા બેટ - સોગાદના હમના થવા લાગ્યા નાનકેવ તે સમગ્ર ગરીબોને વહેંચી દેતા

કરતારપુરમાં વસવાટ કરના કેટલાક વર્ષ વીત્યા એવામા એકવાર મરહાનાએ કહ્યું :

‘શુરુ, મારી ઇચ્છા કામાના દર્શન કરવાની છે’ નાનકેવે તૈયાર થયા સિધ બનુચિસ્તાન થઈ નાનકેવ અને મરહાના મહાશરીફ પહોંચ્યા એ વખતનો નાનકેવનો પોશાક ફકીર જેવો હતો. બીનો ઝગો, હાથમા કમડગ જેવુ જલપાત્ર અને નમાજ પડવાની સાદહી

શુરુ નાનકેવ ધાકધાપાકયા મરિખદમા સૂતા હતા તેવામા ઉંધમા તેમના પગ કાના તરફ થઈ ગયા. સવારમા મુઝવરે આ જોયુ અને તેનો મિજાજ ગયો “બત્યા કાફર, હુ ખુદાના ઘર તરફ પગ રાખીને સૂતો છે”

નાનકેવ જાગીને બેઠા થયા શાતચિત્ત બોલ્યા “હુ ને બાગુ ખુદા ન હોય તે તરફ મારા પગ દરી દે.” આવા સાદા જતા રહસ્યમય વામ્યથી સામજનાર સૌ દિગ્ધ થઈ ગયા.

વાતચીત આને છે તેવામા મુકની કુકિમદીન આવી લાગ્યા તેમણે કહ્યું : “તમાગ વેઠ પરથી

વમે ફકીર આદમી જણાએ છે. તમારો ધર્મ કયો ?”

“મારો ધર્મ ખાસ ધર્મ નથી હું દરેક - અદરેક સર્વ જગતના સ્વામી ખુદાને માનું છુ એ ખુદા એક, અજન્મા, અમર, અન્યપ છે, અદિતીય છે, સર્વવ્યાપી છે

‘તો તમે અલાને માનના લાગો છે તમે મુરિમ છો ?”

“ના જુ એવા કોઈ નામ મને ખપના નથી હું તો ખુદ નો નામીક બ દો છુ હું તો હુકમીય ફકમને અનુસરનારો સેરક છુ”

“આ તમે કુરાનના કેવમ બોલો છો તમે મુરિમ કેમ થતા નથી ?”

“મારે કોઈ જાપનુ કાંટુ બનુ નથી સત્ય સનાતન છે મનમતાતરો સત્યને રૂધનારા છે માત્ર વે અને કુરાન પડવાથી આત્માની ટાનિ મગતી નથી શાંતિ તો કેવળ આત્માનુભવથી જ મળી શકે છે એ તો અનોકિક અનુભવમંકિતથી બળે છે તમે આત્મસંયમ કરો એટલે ખુદા તમારા હૃદયમા પ્રગટ થશે ત્યા મુધી અહ કાર પદબ્રજ થાય નહી ત્યા મુધી આત્મા પરમપદ પામતો નથી બાકી, આ ને જુદા જુદા ધર્મો, સંપ્રદાયો, શાકાઓ, કર્મકાંડો, મહતો, શુરુઓ છે તે કેવળ માયાના બગતા રૂપ છે. ખરેખર, જેનો વિપર રદીમની રહેમ થાય તે જ અનુભવી શકે કે

પ્રુદા અણુઅણુમા રહ્યો છે અને ખનકથી જુદો નથી”
 છેવટે તેઓ મહાશરીફના કામાના મેદાનમા
 એકત્ર થયેન મેદનીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા “ પવિત્રતા,
 દિલની સચ્ચાઈ, અહ કારનો ત્યાગ સર” પ્રથે
 સમાન દષ્ટિ અને પ્રુદાનું હરદમ રમરમુ એ જ
 પ્રયુને પામવાનો માર્ગ છે”

મદીનાથી બગદાદ, તહેરાન, કાશુન, પેશાવર,
 કાશ્મીર થઈ તેઓ કરતારપુર પાછા આન્યા પ્રવાસમા
 તેમણે ઠેર ઠેર ઉપદેશ આપ્યો બાદશાહ, મોત્તી,
 મુશ્કી અમીર ઉમરાવ, ગરીબ તથા ગર સૌને તેમના
 સદુપદેશની બારે અસર થઈ પશુ આ મુસાફરીમા
 તેમના પ્રિય સાથી મરહુમા જીવ્યુ વાગ્યા

પાછા આ વા બાદ તેઓ રાત્રી નદીના સુરમ્ય
 કિનારે આશ્રમમા રથાયી રહ્યા ત્યા તેમણે કહે મને

બોનારી સાથે રાખ્યુ સન્નાસી વેશ કાઢી ગૃહસ્થી
 ના કપડા ધારણ કરી, માતમિના, પત્નીપુત્રો સૌની
 સાથે રહી આદર્શ ગૃહસ્થજીવન ગાળુ થોડી
 જમીન રાખી જનને જ ખેતર ખેડીને પરસેવાની
 રોગી ખાતા એમના અમુનખ ગૃહસ્થ જીવનનો
 આદર્શ જનસમુદાયને પ્રેરણાર્થ નીવડો

ગુરુ નાનકેદેવે પત્નિ-ગુરુમુખી ભાનામા ધર્મ
 પ્રત્યેક લખ્યુ જેને ‘જપજી’ કહે છે તેમણે અનેક
 સુદર, હૃદયગમ ભજનો ગાનામા જે આજે પણ
 હજારો ભકતોને પ્રેરણા આપે છે જગતમા અન્ય
 મનાતા મહાન શીખધર્મના આદ્યગુરુ જાતમા
 એકાત્મવાદનો ઝંઝા ફરકાવનાર મહાન સમાજ સુધારક
 શ્રી નાનકેદેવ સિતર વર્ષનું આયુષ્ય બોગરી સને
 ૧૫૩૯મા સમાધિનિષ્ઠ થયા

ફૂલ અને કાટો

એક કાટાએ પાસેના ફૂલને પૂછ્યું “ભાઈ ફૂલ લોકો તારુ હૃદય સોપથી વીધીને તને
 દોરામા પરીવે છે, તું એ અત્યાચાર આટની શાંતિથી કેમ સહન કરે છે ?”

ફૂલ ઉત્તરે આપ્યો ‘મને તો એમા અત્યાચાર જેવું કાઈ લાગતું નથી હું તો ફૂલ તોડનારા
 એનો દિલથી કૃત્ય અને આભારી છું એમની જ કૃપાથી હું રહેલો, મહાત્માઓ, મહાપુરુષો,
 રાજાઓ સુદરીઓના ગળામા અને શરીરની સમાધિઓ મુખી પહેાચી ભરે છું. કહે ભેષ્મએ એ
 તોડનારા સિવાય હું કોણી મહાનતા શી રીતે પામી શક્યો હોત ? નાંહિતર હું ડાળ પર જ એમને
 એમ સુકાઇને મારું જીવન સમાપ્ત કરત !”

‘હા, પણ તારી વાત એ કર, કે તું નકામો શા માટે લોકોના આગળાએને ડાળે છે ? એ
 તારી દુર્ગુનતા નથી શું ?

કાટાએ ફૂલના એ ટોણાથી જરા દુખી થઈને કહ્યું ‘મને દુખ થાય છે કે સદૈવ મારી પાસે
 રહે છે હતા જ મને સમજી શક્યું નથી એટલે જ તો તું મને દુર્ગુન કહે છે જ્યારે તું એમ કહે
 ત્યારે ખીજાની શી વાત કરી ? પહેલા તો તું જો એમ કહે છે કે હું લોકોની આગળાએને ડાળ
 મારું છું, એ સાવ ખોટું છે તું જ કહે, લોકોની આગળાએને ડાળવા માટે કાંઈ ભરે ભરે
 ભેડો પોતે અહીં આનીને પોતાની આગળાએને ધાવણ કરે છે બીજું, તારા જેવી એક સુદર વસ્તુ
 પ્રાપ્ત કરવા માટે થોડું સહન કરવું પડે તો એમા તે કઈ મોગી વાત છે ? ત્રીજું એમ માની લાઇએ કે
 હું લોકોની આગળાએને ડાળુ છું-જો કે એ વાત સાચી નથી-તો પણ તે તારા જેવા સહોદરની
 રક્ષા માટે જ ડાળું છું. હું મારા પોતાના અગત રક્ષા માટે તો કશું કરતો નથી એમા મારો રક્ષા
 અને દુર્ગુનતા ક્યા છે ? તું જ કહે કુદરતે મને સૌથી પ્રથમ, તારા પહેલા જ ડાળ પર ઉગાડો નથી ?’

કાટાની વાત સાંભળીને ફૂલ ચૂપ થઈ ગયું

પાસેથી પસાર થતા માળાએ બેકેની વાત પૂરેપૂરી સાંભળી એ મનમા જ બોલેલો ‘એક
 આ બંને મહાન છે, પણ એકબીજાના અતરલાવોથી સાવ અજાણ છે !’

[સાંધવાળા જેને]

માણસે આયુષ્ય વધાર્યું !

પૂર્ણચંદ્ર જૈન

યુગો પહેલાંની આ વાત છે.

ભગવાનનો દરબાર ભરાયો હતો. દરેક પ્રાણીઓનું આયુષ્ય નક્કી કરવામાં આવતું હતું. સંજોગવશાનું માણસ, ગધેડો, કૂતરો અને ઘુવડ એક સાથે ત્યાં પહોંચ્યાં. ભગવાન તો ચોને સમાન દષ્ટિએ જોનારા અને સરખી વહેંચણી કરનારા રહ્યા. એમણે એ ચારે પ્રાણીઓનું આયુષ્ય ચાળીસ વર્ષનું નક્કી કર્યું. માણસને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. હું આ ત્રણે જીવ કરતાં શ્રેષ્ઠ છતાં મારું આયુષ્ય એમના જેટલું જ! પણ ભગવાનનો દરબાર રહ્યો, માણસ સમજદાર રહ્યો, એટલે કંઈ બોલ્યો નહીં. એ પાછો વળ્યો અને દિવસો વિતવા લાગ્યા.

પરંતુ માણસને નિરાંત ન હતી થોડાં વર્ષો વહી ગયાં આખરે એણે ભગવાન પાસે જઈ ને ફરિયાદ કરવાનું નક્કી કર્યું. અને એ ભગવાનના દરબારમાં પહોંચી ગયો. ફરિયાદ કરી : ‘ગધેડા કૂતરાને ઘુવડ કરતાં તો હું શ્રેષ્ઠ પ્રાણી છું છતાં મારું આયુષ્ય એ જીવો જેટલું જ રાખી તમે મને અન્યાય કર્યો છો !’

‘ભાઈ, તારી વાત સાચી હોય તો પણ તે એક પક્ષી કહેવાય. સામા પક્ષીનુંય મારે સાંભળવું જોઈએ કે તેમનો આ વિશે શો મત છે.’ એટલું કહીને ભગવાને ત્રણે પ્રાણીઓને બોલાવી મંગાવ્યાં. માણસની ફરિયાદ કહી ને તેમને પૂછ્યું કે તમારે આ અંગે કંઈ કહેવું છે ?

એ ત્રણે પ્રાણીઓને તો પોતાના આયુષ્ય માટે કશી ફરિયાદ ન હતી, પણ તેમણે તો કહ્યું કે, ‘અમારા સૌનું આયુષ્ય ઘટાડીને એટલું આયુષ્ય માણસને વધારી આપો તોય કાંઈ વાંધો નથી.’

ભગવાને એ ત્રણેના આયુષ્યમાંથી વીસ વીસ વર્ષ એછા કરીને માણસના આયુષ્યમાં ચાળીસ વર્ષ ઉમેરી આપ્યાં. ને માણસનું આયુષ્ય પૂરા સો વર્ષનું થયું. માણસ, ગધેડો કૂતરો, અને ઘુવડ પાછા ફર્યા. માણસ પોતાનું આયુષ્ય

વધવાથી બહુ ખુશીમાં હતો. પણ પેલાં ત્રણે પ્રાણીઓને પોતાનું આયુષ્ય ઘટવાનો કશો રંજ ન હતો. એમને એ વાતનો ગર્વ હતો કે માણસ જેવા માણસને પણ અમારું આયુષ્ય ખપ લાગ્યું.

ત્યારથી માણસની હાલત જુઓ. ચાલીસ વર્ષનું જીવન તો જીવાની, જોશ ને મોજમનમાં જીવતી નાખે છે. પછી દીકરા-દીકરી, વહુઓ, પૌત્રો પૌત્રીઓ અને આખા ઘરની ચિંતાને બોજ ઉપાડીને જીવન ગુમરાતું પડે છે. એમ જ માનો કે જેટલું ગધેડાનું આયુષ્ય મળ્યું તેટલું જીવન તેણે તેની માફક જ વિતાવવું પડે છે.

અને સાઠ વર્ષ પૂરાં થયાં પછીની હાલત જુઓ. વધારે હરવા-ફરવાનું એને ભારે પડી જાય છે, ઝાઝું ફરીફરી શકતો નથી. ઘર છોડીને ગ્રામીણ ને પૌત્રો પૌત્રીઓથી ભરાઈ ગયું છે. એટલે દરવાજા પાસે ખાટલો ઢાળી ને ત્યાં બેઠો બેઠો કાંઈ વાર આના પર ખીજાય છે. તો કાંઈ વાર તેના પર હુકમ છોડે છે કે આવતા જતાંને પૂછપરછ કરે છે. કૂતરાનું આયુષ્ય મળ્યું એટલે એનું જીવન પણ ચોક્કસ કરવામાં જ વહી જાય છે.

એથી પૂરાં થયાં માણસ બિચારો બધી રીતે લાચાર છે. હાથ, પગ, નાક, કાન-મધું અશક્ત છે. આંખો ચૂંચી થઈ ગઈ છે ને ખાટલા પર પોટલું પડ્યું હોય તેમ પડ્યો છે. આ ઘુવડની જિંદગી છે જે માણસે મેળવી છે.

માણસ પોતે સમજદાર છે એવા ધર્મંડમાં ભગવાનને ફરિયાદ કરીને વધારાનું સાઠ વર્ષનું આયુષ્ય તો મેળવ્યું, પરંતુ એને એવું જ્ઞાન ન રહ્યું કે મેં કોનું આયુષ્ય મેળવ્યું છે! પછી જ્યારે ભોગવવું પડ્યું ત્યારે એને ગુસ્સો આવ્યો. એટલે એ ગધેડા પર ભારે બોજ નાખી નાખીને બદલો લઈ રહ્યો છે. કૂતરાંઓમાંથી ગરબાં-ગાંડયાને બાદ કરતાં બાકી બધાથી એ બહુ નારાજ છે. અને ઘુવડનું તો મોહું સુઢાં ભોવું એને ગમતું નથી!

આ બધાંમાં માણસનું હડાપણ છે કે એના પર થયેલો ઉપકાર એ ભૂલી ગયો છે, કે એના દોષી મન અને મગજને સજ કરવાની ભગવાનની તરફીઓ!

(વધારા નાના અને
સુકુમાર લેવાવાળાઓ માટે
(ચિત્તાડર્શક વસ્ત્રો)

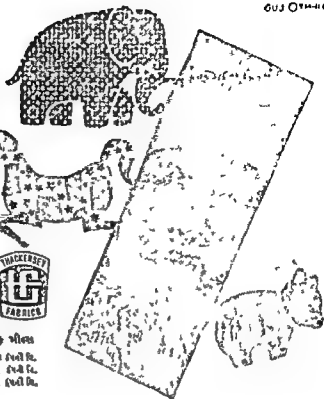
હાફરસી

(વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ અને
વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ)

SANFORIZED

હાફરસી શુષ્ક અને મીઠા
● જે હિન્દુસ્તાન સ્પીન્ડલ એન્ડ ટેક્સ્ટાઇલ કંપની લિ.
● જે હિન્દુસ્તાન સ્પીન્ડલ એન્ડ ટેક્સ્ટાઇલ કંપની લિ.
● જે હિન્દુસ્તાન સ્પીન્ડલ એન્ડ ટેક્સ્ટાઇલ કંપની લિ.

અનેક શુભકામનાઓ સાથે....

મેસર્સ ગોરધનદાસ એન્ડ કુંઠો
ઈન્જિનિયર્સ એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટર્સ

એફ સી આઈ. એકમિનિસ્ટ્રીયલ ઓફિસ બિલ્ડિંગની પાસે,
ટ્રોમ્બે

સુખર્ષ, ૭૨

सर्वोत्तम भांड माटे

नोर्थ जिहार सुगर मिट्स, लिमिटेड

छात्रिया अकसचेन

कथकता-१

दिन २२-१०७२ मास NOBISUCE

मिह स्थग

रेलवे स्टेशन, पगडा,

चे. जे. नागपुर

जि. अ. पारव (जिहार)

(मास KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા વ્યાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૭૦	
ગાધી ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાનલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળામા — — ૦-૭૫	
ગાધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

ମାଧ୍ୟମିକ

રૂપાયતન પ્રકાશન

આપા હતા પાપુ — ૧-૩-૩	૪ — ૨-૦૦
ગાધી-ગુરુ — —	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યાયન —	૧-૨૫
અલાહના બંદાઓ —	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા — —	૦-૭૫
ગાધીજી સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — —	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — —	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા —	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા —	૦-૩૫

વૈષ્ણવજન

સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઝંળટુ માસિક : ડિસેમ્બર

અનુક્રમણિકા

૨૮૮ વિરહભાવ...	સુરદાસ મહાકવિ
૨૮૯ પરિભ્રમણ...	અણ્ણુભાવ
૨૯૨ બે દુનિયા...	"ભૂમિપુત્ર"
૨૯૪ દેવિ ડિ. કિં.તી...	વનુભાવ મેવા
૨૯૫ તારે ખાતર....	મતિવાલ 'અનિવ'
૨૯૬ અ વહી....	વ્યંકટેશ આયંગર
૨૯૭ પુનરાવર્તન...	રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
૩૦૧ શાસકનું કાર્ય...	વિનોબાજી
૩૦૨ આપણું જુડું ચાપ...	દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત
૩૦૪ ભક્ત સરદાર કિસનસિંહજી....	કે. વ. વાઘાણી
૩૦૭ દાનો દુરભન...	હરિભાઈ ખટેલ
૩૦૮ રમતી આખ્યાયિકા...	સરોદ
૩૧૧ યશવેદીની આદુતિ...	મુશ્તીસિંહ ઝાલા
૩૧૨ જીવોર શેઠાણી	ગિરિમજાંજર વ્યાસ
૩૧૭ સાચો ધર્મ...	સતીશચંદ્ર વેંકુ

સંપાદક : નવીન માધી

મુદ્રણ

(આકાશને)

હર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક ચિત્રિકામાં હશે તે મોકલાશે.

જો તે મહિને આકાશ યજ્ઞ શકાય છે.

* * *

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો ને તે લેખકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

'વૈષ્ણવજન'માં સંસ્કૃતિ, કલા, ચિન્તન અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાદું, મૌલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કાચગળી એક બાજુ શાહીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસીન્ડસ સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી મોકલાય છે.

લેખકોના

દેશમાં (વરસવું) = રૂપિયા

પરદેશમાં બાર ચિલિંગ.

"વૈષ્ણવજન"

૨, રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-

વિરહભાવ

શુદ્ધચાલ મલિક

પ્રભુએ આ જગત આ મોઠે સજ્યું હશે, એ કોણ કહી શકે છે ? કારણ કે જ્યારે એણે જગતનું સર્જન કર્યું, ત્યારે એનાં સૃષ્ટિ-સર્જનનો કોઈ સાક્ષી ત્યાં હાજર ન હતો. માણસનો જન્મ તો સૃષ્ટિના જન્મ પછી થયો.

પણ કોઈ કોઈ વાર માણસને - જે કંપનાંઓનું એક પૂતળું છે - એમ જરૂર લાગે છે કે, કશા પ્રભુને પોતાના હૃદયમાં જે પ્રેમની વૃત્તિ હતી તેનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે, તે જાણવાની ઈચ્છા હતી. એ પોતે તો સ્વયંભૂ છે, એના યુગો પણ તેવી રીતે સ્વયંભૂ છે. પ્રેમના વિકાસની પદ્ધતિ જાણવા માટે જ તેણે જગત અને માણસનું સર્જન કર્યું.

પ્રભુએ જ્યારે માણસને સર્જ્યો ત્યારે એમાં તેણે એક વિશેષ રીતે પોતાનો અંશ નાખ્યો. તેથી એના હૃદયમાં વિરહભાવ ભળ્યો, જેમ માણસના હૃદયમાં, જ્યારે એ પોતાના પ્રભુ, પિતાથી જુદો થયો ત્યારે ભળ્યો. ત્યારથી શબ્દ અને જગત એક જાતનો વિરહ - વેદ સ્વી રહ્યાં છે.

વિરહની અવસ્થામાં હું:ખ તો લાગે છે, પણ એ હું:ખ એક અજબ આનંદ અને તદાત્મીયતા તરફ માણસને લઈ લાય છે. જ્યાં જે કંઈ એણે બાહ્યદૃષ્ટિથી જોયું છે તેને એક કલાકાર કે કવિ રંગરૂપગદ્ કે છંદગદ્ કરવા લાય છે. ત્યારે જે પ્રેરણા અંદરથી એને મળે છે તેના મૂળમાં એક જાતનો વિરહભાવ હોય છે. જે એણે કીડું છે, સાંતળ્યું છે, તેને એ ફરીથી અનુભવવા ઈચ્છે છે, તેથી જ તેાં વિરહભાવ એની કૃતિમાં રંગ અને છંદ પૂરે છે. એટલે જ તો દરેક ગ્રામી-કૃતિમાં પહેલાં નો સુધાના દિલમાં તદાત્મીયતા ક્રિદભાવે છે અને પછી જુલમનો ભાવ.

તો પછી દૂકમાં એમ કહી શકાય કે, સર્જનમાં પ્રભુના પ્રકૃતિના કે માણસના - જે ભાવ પ્રભાગ હોય છે : એક મિલનનો ભાવ અને બીજો વિરહનો ભાવ. જેમ એક ઈંદ્રધનુષની સુદરતા અને સાકારપણાનું કારણ તડકો તેમ જ વરસાદનો સંપર્ક અથવા સંયોગ છે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

ધરદીવડા

ન્યુયોર્ક વાસીઓએ ૧૯૬૫ના નવેમ્બરની નવમી તારીખ યાદદાસ્તમાં એવી રીતે રાખી છે કે કોઇ દિવસ તે જૂલાય નહીં. અધારપટના ઇતિહાસમાં તે દિવસના ૧૦ કલાક - સાંજના પાંચથી સવારના ત્રણ - અમર બની રહેશે. નાથપ્રાના વીજળી મથકેથી વિદ્યુત પુરવઠો બંધ પડતા, સમગ્ર ઉત્તર અમેરિકાના રાજ્યો એકાએક અધારની ગતીમાં ફરી ગયા. જ્યારેમાં યાદીઓમાં સુસાઈરી કેરનારા ફાર્મ પડ્યા; લીકટ ઉપર જઈ રહેલા બનાના ત્યાં લટકાઈ રહ્યા; ઓહિયોથી હૂટનારા, ધરભણી જનારા, બિયા બિયા ઇમારતોના જરે જરે મળ્યેથી ઉતરનારા સૌ કોઈ સ્થગિત થઈ ગયા. લાંબો નહીં પણ કરોડની સંખ્યામાં, અમેરિકાના માનવીની લાચારીના ઝૂકે સાક્ષી બની રહ્યાં. વળી સેકેડો ચોરસમાઈલના વિસ્તારમાં અધારપટ છવાઈ ગયો હતો. પ્રથમ વાર, માનવ સંસ્કૃતિમાં અચૂક મનાતા આ દેશના માનવીઓને, એ જાન થયું કે કુદરત હજુ પણ માનવી કંઈતા શક્તિશાળી છે. અને જે ચંદ્ર ઉપર ઉતરાણ કરવા અમેરિકા આકાશપાતાળે એક કરી રહ્યું છે તે પૃથ્વીમાના, પૃથ્વી જોનાકારધારીએ, સૂર્યએ તે કાળોરાત્રિએ, આકાશમાં સ્થેરગતિથી ઊંચે ચડવા માંડ્યું ત્યારે તેની આહવાદક શીતળ પ્રકાશમાં, વીજળાની સહતરે ગેરકાજરીમાં, મનમર મંત્રા લૂંટી. કેમકે આવો પ્રસંગ બીજી વાર કંઈયે આવવાનો ! પૃથ્વીમા તે આવે પણ સાથે વીજળાથી-અમમમતાં લાખો દીરાઓ પણ અગાંહળાં તેજ વરસાવી રહ્યા હોય. આકાશમાં સૂર્ય પણ છે-ચંદ્ર પણ છે ને ચાનતી ખાસે વીજળાશક્તિ પણ છે, આ બધું છતાં નાનકડી મીથુનતરી અને ધર દીવડા ક્યારેક જાજનો ઉપકાર કરી બચ છે. મારે જ કવિએ ગાયું છે “ધરદીવડા યું ખેટા ?”

‘રમત રમાડે રામ’

૨૪ મી નવેમ્બરે શ્રી યુજુવંતરાય આચાર્યનું રાજકોટ ખાતે દુઃખદ અવસાન થતાં સૌરાષ્ટ્રની અડીખંચ સાહિત્ય - ત્રિપુદીનો હેલ્યો સિતારા ખરી પડ્યો છે. શ્રી. મેઘણી બટ્ટ-જ વદેશ ગયા, શ્રી. ધૂમકેતુએ ગંધા ગાય માસમાં વિદાય લીધી, એક ત્રીજ સમયે વાપી રહી જતા દત્તા તે પછુ ગયા. યુજુરાની સાહિત્યને પાણવાન સાગરકથાએ આપનાર શ્રી. આચાર્ય એકવા જ દત્તા અને દરિયા-લાલની તેમની સિદ્ધિને બીએ કોઈ આંખી શક્યો નહીં. તેમની ઐતિહાસિક નવકથાઓ, તેમની પ્રાચીન બોધથી શૈલીને લીધે આદિથી અત સુધી રસપ્રચુર બની રહે છે અને તેમનું ‘પુસ્તક’ હાથમાં લેનાર વાચક, પૂરું કથો સિવાય બંધ પડે નથી. કથા માટે વસ્તુને શૈલી કાંઈના આપડા આ કિમિવાગર સિવાય અન્યને લાધી નથી. એક સાથે બબ્બે-ચાર ચાર નવલકથાઓના પ્રવાહને હસમહતો ચાલુ રાખીને, જૈનિક અખબારો તેમ જ માસિકોના તંત્રી-ઓની માંછીઓને ચાલુ રાખી શ્રી. યુજુવંતરાય કલમના અનોડ સ્વામી બની રહ્યા. વિધિનું અદ્ધ-હાસ્ય દિગંતમાં પડ્યા પાટી રજું હશે કેમકે ૨૫ શ્રી ધૂમકેતુની અધૂરી નવલકથા ‘ધુરદેવી’ પૂરી કરવાનું બીકું શ્રી આચાર્યે ઝાંખ્યું હતું તે ૨૪૫૦ સ્પષ્ટકર અને તે પહેલાં તેમાં ઝડપાઈ ગયા અને તેમની સાતાની ઉપેરોક્ત ચીજોની ચાલુ કથા અધૂરી રહી રમ ભલે રમત રમાડતો હોય, પણ તેના ભોગનું પાવ બનતો સજ્જ-સાહિત્યકાર તે વાતથી અજાણ્ય તે નથી જ હોતો.

ચક્રડોળ

કાળો [સિયોપોલિસવિલ] નો રાજકીય ચક્રડોળ હજુ પણ પ્રકાશ લઈ રહ્યો છે. આજથી પાંચ વર્ષ પૂર્વે, પેરીશ-લુચ્ચાનાની કેરણ હતા પછી,

શોભેએ સતા હોયમાં લીધી સારું કાંસાવુથુને સત્તાપર
 સાવનાર અને પ્રમુખપદ અપાવનાર મેણુદુ હતો.
 થોડા સમય પહેલાં, મતમેદને કારણે, કાંસાવુથુએ
 મોક્ષ શોભેને પ્રધાન પદેથી દૂર કર્યા હવે લશ્કરના
 વડા જનરલ એસેક મુશુદુ, કાંસાવુથુને દૂર કરી,
 પોતે રાષ્ટ્રપતિ બન્યા છે. તેણે કેટલીક હિંદુઓ
 પણ ખતાવી છે. સૌને છૂટા રાખ્યા છે. કોઈને કેદ કર્યો
 નથી. વિરોધપક્ષના ગિરેંગાને પણ અદાર માસ
 જલવાસ સોગવ્યા પડી, મુક્તિ અપાઈ રહી છે,
 મોશુદુની માન્યતા એવી હશે કે હજુ સુધી કોઈ,
 કે ગોને રાજકીય સ્થિતિ આપી શક્યું નથી અને
 ગોરી પ્રજા ગમે ત્યારે અડપણું કરી શકે તેવી
 સ્થિતિમાં છે ત્યાં સુધી આગાધી સલામત નથી.
 પરંતુ તેઓ પોતે કેટલી સ્થિતિ ત્રણાપી શકશે
 તેમજ તેમનું પોતાનું આસન ક્યા સુધી અમુક
 રાખી શકશે તેના ઉપર બધા આધાર છે.

નામકરણ

જનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટીએ એક કોષડા
 શોધ કરી હોય છે. અક્ષીગઢની મુસ્લીમ યુનિવર્સિટીનું
 કોમવાદી નામ દૂર કરવા શ્રી આગલાએ હામ બીડી
 તો કાંથી કરવા મૂકવા તૈયાર થયું. દેખીતી રીતે
 જ મુનિસાપ્રદાયિક લોકશાહીમાં હવે હિંદુ અને
 મુસ્લીમ એવા શબ્દો કાને અજબામણા લાગે છે :
 સ્વ. પંડિત મદનમોહન માલવિય એક વિશ્વવિમૂતિ
 ગણાય છે અને વિશ્વવિદ્યાલયના નામ સથે તેમનું
 નામ જોડાય તો 'કોઈ ઓમિલ જગ થતો નથી.
 લોકસભામાં દેકરો થયો, વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ
 પાડી, હેમ બુરખા નેવાએ તો પોતાના ટૂંકાટ
 નામનો અવશેષ ઉલ્લેખ કરીને ક્યું કે લાગાલય
 માંમ એલેજીએ સ્વર્ગે અજાન્યા માથાપાઈ-મામ
 ખુદ સારું છે પણ સર્વપલ્લી સધાકુચુ કે ચક્રવર્તી
 રાજગોપાલાચારી નામ આણું છાપાતાં છાપવા-
 માગાઓને નુસસીન્ટનો પ્રશ્ન નો છે એ આ પ્રશ્નને
 હળવી રીતે જોવા હોય તો એક સારી
 ખાતત છે અને એ રીતે જ આ પ્રશ્નને
 વળાંક આપવા બેઠ્યો. શેકસપ્તમે પણ કહ્યું છે,
 "ખણુ, નામમાં શું છે?" મહાત્મા ગાંધીજીને

મોહનદાસ કરમચંદ તરીકે ખુદ જોણા મળતા હશે.
 લેનીનનું આણું નામ વ્હાલીમિર છલાકચ લેનીન
 હતું. મુશ્કેલી સાહિત્યના સાક્ષરયુગમાં કવિ દવપત-
 રામ ડાલાભાઈ, અને નરસિંહરાવ જોળાનાથ દિવેડીઆ
 પોતા માટે 'ક. દ. ડા' તથા 'ન. બો. ડિ' વાપરતા,
 અને સાહિત્યિક સાહચારીમાં એ ટૂંકા નામનો ઉપ-
 યોગ અમર બની ચૂક્યો છે. આપણા દેશના હયાત
 ખૂણાનું રાજ્ય 'નેશ' તરીકે જોળાખાય છે. કોઈ
 આણું નામ 'નેશ' ધરત ક્રિસ્ટયર એજન્સી
 વાપરતું નથી. હવે જો કાંચી વિશ્વવિદ્યાલયનો પ્રશ્ન
 આ રીતે જ હલ કરવો હોય તો અશક્ય નથી.
 આપણી વિશ્વસરથા [who] તેમ જ તેની પેટા
 સંરથાઓ "who" અથવા "who" એવા
 ટૂંકા નામનો ઉલ્લેખ અલગુમાં મૂકી દે. છે- લાણુ
 સાડું કે ટૂંકું તેની ચર્ચામાં કોઈ ક્ષેત્રરતું નથી, બ્યર્થ
 વિદ્ય એટલે શકિતનો હાસ.

પોલાદી રિપોર્ટ

મેકારો ખાતેના પોલાદના કારખાના માટે
 રસિયાએ રિપોર્ટ તૈયાર કરી આપ્યો છે અને તેની
 પછર નકલનું વખન એક ટન થાય છે. એટલે દરેક
 નકલનું વખન સાઠાનણથી ચાર મણુ જેટલું થયું.
 માનવીની કાયા પણ તેટલાજ વજનની ગણાય છે.
 આ બધું તો ઠીક પણ જોએ આણું તૈયાર કરીને
 આપી શકે છે તેમનું જાન કેટલું હશે? અભ્યાસ
 કેવો હશે? વિગતો માટેના આમદ અને મોજણી
 કરવાની રીત કેવી હશે? બીજા દેશ માટે આણું કરી
 શકે તે ખાતાના દેશ માટે શું કરી શકતા નહીં હેય ?
 હજુ તો રિપોર્ટની વાત છે. પણ ત્યારે જો રવાન
 શોધ કરવો હોય ત્યારે કેટલીક કાચાદસના અને
 ચોકસાઈની જરૂર રહેશે. હજાર કેટલો, પુરુષો,
 કેટલી શકિત અને કેટલું આયોજન ?

રમણી જંગે ચડે

આ બીજવાર કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. પહેલી
 વારનો પ્રયત્ન સિંઘપુરનો હતો જેમાં એક વિધવા
 બનેલી નારીએ આવેશમાં આવી જઈ, એક સાપનું
 મોહું પકડીને, બે ચાર જણને કરડાવી, મોતને આરે

ખોળાઈ દીધા હતા. હૈદરાબાદના અનંતપુર જીલ્લાના એક ગામમાં નાની બહેનકું સમ પ્રથમ યુધ્ધ અને મોટી રહી મઠ. ચોથે ભરખને તેણે જાનવારો પીરસવા માટેની વાનગી 'રસમ'માં ઝેરી પદાર્થો ભેળવી દીધા. ભોજન કરતી વખતે રસમતા સ્પાદમાં સોને કહડતા લાગી એટલે સૌ ખાતા અટકી ગયા. પછી હૈદરાબાદના નેમણે આરોગી લીધું હતું તેમણી કોરને કારણે ત્રણનાં મૃત્યુ ત્યા જ થયા; દવાખાને પહોંચ્યા તેમાંથી પણ ત્રણ કેમકે ગંભીર હતા. ન્યાયની બદાસતમાં આ કિસ્સાની તપાસ થશે જ. તેથી જ રમણીએ આ કેસ કહ્યું છે તેને ન્યાય આપવાનું કામ બદાસતને સોંપીએ. સૌ એ કાંઈ અનુભવા નથી. તે રણચંડી પણ છે અને આવી સ્ત્રીઓનો ઉપયોગ શુદ્ધ હોતે કરવામાં આવે. તો દુસ્મનની જાવણીમાં કાળા ડેર વતીથી ચોકે. જસુસી તાલીમ આપવામાં આવે તે કંઈક દુસ્મનને 'રસમ' આપતા કરી, વગર બંદે અને વગર ટેન્કે, દસવીસને તો પુરા અવસ્થ કરી શકે. "જય જવાન" સર સામે કાંઈને વિરોધ નથી; પણ તેમાં બહાદુર રમણીઓએ પ્રતિનિધિત્વ નથી તે અસોસની વાત છે. આપણે ત્યાં જ કાલિકાઓ અને દુર્ગાઓ છે તેના જયજયકાર મોહાવવાનો સમય ખાતારે જ છે. સ્ત્રી પુરુષ સમોવાડાં તો કેવારની ચાંઈ ચૂંટી છે. હવે લક્ષ્મીમાધ્વજોની દેશને જરૂર પડી છે. અને તે જ્યાં ત્યાં, રસોડામાં ડેર વતીએ તેના કરતાં, તેને જહાર કાઢવામાં આવે તો સારું.

આકાશ - ધર

પંડિત નહેરુની સ્મૃતિમાં પોરબંદર ખાતે 'પ્રેનેરિયમ' ખૂલ્લું મુકવામાં આવ્યું તે સુચક છે. પંડિતજી વિશાળ દષ્ટિ ધારી હતા, માનવીના વિચારો અને તેની દૃષ્ટિ ધણીવાર સંક્રિયિત હોય છે તેનું એક કારણ એમ પણ હોય છે કે મોટા વિરાટ દષ્ટિ હલકતા તેની પાસે સદાતર અગ્રણ્ય. દષ્ટિ ત્રણ રીતે વિશાળ બની શકે એક તો દેશ વિદેશના પર્વતોની, બીજી સાગરદર્શનથી અને ત્રીજી આકાશ અને જ્વાલંત્રના અવસરથી. માનવી કેટલો દુગ્ધ છે તે પ્રકાશ ત્યારે જ આવે જ્યારે તેને

પોતાને તે બાંધતું જ્ઞાન થાય અને ગમે કરે ભારતમાં નવા સમાજનું ઘડતર થઈ રહ્યું છે તેનું આવા "આકાશવાર"નો કાળો નાતોમુજો ની હોય. તે પણ એક વિદ્યાર્થિ છે તે તેના પાંચે અભિનંદન લે છે.

સાગરમાં ચાણું

દિંદી મહાસાગરમાં મોરિયવિષ અને તેથી આશુઆશુ વસવાટ વિડીન કેટલાક ટાપુઓ ખીંચી ત્યાં નીકામચકે જીવું કરવાની સિદ્ધાંતની મહેલ છે આ જાનતમાં ભારતે વિરોધ કયો છે અને હાથ તે જાનતે સાડું ધ્યાન જેવું છે, આજે જે સ્ત્રીના સ્વસ્થવદને રોકવાનો છે. અગ્નિ ક્રોધિત પશ્ચિમી સુતાઓ નિષ્ણ જાય અને ભારત દેશ રહે તો પછી સામ્યવાદને રોકવા કયાં કો ખીંચે સવાલ એ છે કે ભારતથી સંકેતો મળવા આવી ચાણું રથપાય તેને અટકાવવાનો ભરખે પ્રયાસ પકાર લેવો કરે તો.

નેપાળના રાજદંપતી

રાજ્ય મહેન્દ્ર અને રાણી રતના ભારતની મુલકો આવે છે ત્યારે કેટલાં પરદેશનું વાતાવરણ તેમ જ લાગણું નહીં હોય. વળી દિંદમાં નેપાળીઓને શુભેચ્છા બરપૂર ભરી છે. તેનાથી તેઓ બંદા નહીં હોય. પણપતિ યાંકરના ભક્તજન એક તો જાણે, ધર્મથી પણ ભારત જોડે સામ્ય, ધારણે છે. અને રાણી રતના, સંપૂર્ણ પણે આધુનિકીની અજ લાગ લાગના ધરાવતાં રાજરાણી છે. તેમની મોટી બહેન રાજ્ય મહેન્દ્રનાં પ્રથમ પત્ની; તેમનાં અવધાન બાદ, નાની બહેને રાજ્ય જોડે લગન કહ્યું. મોટી બહેનનાં બે પુત્ર અને બે પુત્રીઓના ઉછેરમાં અલગ ન આવે તે ખાતર, માનવ્ય આવે તેની પરિસ્થિતિથી પોતાની જાતને વચિત કર્યા બાદ જ, રતનારીજે રાજ્ય મહેન્દ્ર જોડે લગન કહ્યું. આપસસુતિ, ત્યાં જી પાસેથી જ માગે છે, પુરુષ પાસેથી નહીં તેનું શું કારણ હશે? પુરુષ ત્યાગ નહીં કરી શકે હોય.

પહેંચાડી દીધા હતા. હૈદરાબાદના અનંતપુર જીલ્લાના એક ગામમાં નાની બહેનનું લગ્ન પ્રથમ થયું અને મોટી રહી ગઇ. રોપે બરાબર તેણે જાનવાઓને પીરસવા માટેની વાનગી 'રસમ'માં ઝેરી પદાર્થ ભેળવી દીધો. બોજન કરતી વખતે રસમના રસાદમાં સૌને કહતા હાગી એટલે સૌ ખાતા અટકી ગયા પચ્ચુંદરમ્યાન જેમણે આરોગી લીધું હતું તેમણી જેને કારણે ત્રણનાં મૃત્યુ ત્યાં જ થયા; દવાખાને પહેંચાડી તેમણી પશુ ત્રણ ઇંદ્રસ' ગંભીર હતા. ન્યાયની અદાલતમાં આ કિસ્સાની તપાસ થશે જ. તેથી જે રમણીએ આ કૃત્ય કર્યું તેને ન્યાય આપવાનું કામ અદાલતને સોંપીએ. સૌ એ કંઈ અપલા નથી. તે રમણી પશુ છે અને આરોગી સૌએનો ઉપયોગ યુદ્ધ હોતે કરવામાં આવે તો દુસ્મનની બાવણીમાં કાળો ફેર વર્તી શકે. જસસી તાલીમ આપવામાં આવે તો કંઈક દુસ્મનને 'રસમ' આટલા કરી, વગર બંદે અને વગર રેન્ડે, દસવીસને તો પૂરા અવરથ કરી શકે. "જય જવાન" સત્ સામે કોઈને વિરોધ નથી; પશુ તેમાં બહાદુર રમણીએ પ્રાતિનિધિત્વ નથી તે અક્ષોસની વાત છે. આપણે ત્યાં જે કાલિકાઓ અને દુર્ગાઓ છે તેના જયજયકાર બોલાવવાનો સમય અત્યારે જ છે. સત્રી પુરુષ સમેવાડાં તો કેવારની ધણ ચૂપી છે. હવે લક્ષ્મીમાઇઓની દેશને જરૂર પડી છે, અને તે જ્યાં ત્યાં, રસોડામાં ફેર વર્તીને તેનાં કરતાં, તેને બહાર કાઢવામાં આવે તો સારું.

આકાશ - ધર

પડિત નહેરુની સ્મૃતિમાં ચોરબંદર ખાતે 'લેન્ટરિયમ' ખૂલ્યું શ્રેયમાં આપ્યું તે સ્પષ્ટ છે. પડિતજી વિશાળ દૃષ્ટિ ધારી હતા, માનવીના વિચારો અને તેની દૃષ્ટિ ઘણીવાર સંકુચિત હોય છે તેનું એક કારણ એમ પશુ હોય છે કે કોઈ વિરાટ દૃષ્ટિ હલકોતો તેની પાસે સદંતર અસંભવ. દૃષ્ટિ ત્રણ રીતે વિશાળ બની શકે એક તો દેશ વિદેશના પર્યાટનથી, બીજી સાગરદર્શનથી અને ત્રીજી આકાશ અને બ્રહ્માંડના અભ્યાસથી. માનવી કેટલો મુગ્ધ છે તે ખ્યાલ ત્યારે જ આવે જ્યારે તેને

પોતાને તે બાજતનું જ્ઞાન થાય અને ગળે ફેરવે, ભારતમાં નવા સમાજનું ધડતર થઈ રહ્યું છે તેમાં આવ્યા "આકાશધર"ને કાળો નાનોમુનો નહીં હોય. તે પશુ એક વિચારધંદિર છે ને તેના ચોક્કસ અભિનંદન થતે છે.

સાગરમાં થાણું

હિંદી મહાસાગરમાં મોરિશિયસ અને તેની આજુબાજુ રસવાટ વિહીન કેટલાક ટાપુઓ ખરીદીને ત્યાં નોકામથક મેળું કરવાની ક્ષિતિની મહેન્ટ છે. આ બાજતમાં ભારતે વિરોધ કર્યો છે અને હમણાં તે બાજતે સારું જ્ઞાન ખેંચ્યું છે, આશ્ચર્ય તો બીનના સામ્યવાદને રોકવાનો છે, અગ્નિ એશિયામાં પશ્ચિમી સત્તાઓ નિષ્ફળ જાય અને ભારત તટસ્થ દેશ રહે તો પછી સામ્યવાદને રોકવા ક્યાં? અને બીજે સત્તાએ એ છે કે ભારતથી સેંકડો માઇલ દૂર આણું થાણું રથપાય તેને અટકાવવાનો ભારતનો પ્રયાસ પડાર જોતો ફેરે તો?

નેપાળના રાજદંપતી

રાજા મહેન્દ્ર અને રાણી રત્ના ભારતની સુધામતે આવે છે ત્યારે કોઈ પરદેશનું વાતાવરણ તેમને લાગ્યું નહીં હોય. વળી હિંદમાં નેપાળ માટે જે, શુભેચ્છા ભરપૂર ભરી છે. તેનાથી તેઓ અદ્યતન નહીં હોય. પશુપતિ યજ્ઞ કરના મંકતજન જેવા નેપાળીઓ, ધર્મથી પશુ ભારત જોડે સામ્ય ધરાવે છે, અને રાણી રત્ના, સંપૂર્ણ પશુ આયનારીની ગળબ ત્યાગ લાવવા ધરાવતાં રાજરાણી છે. તેમની મોટી બહેન રામ મહેન્દ્રનાં પ્રથમ પત્ની; તેમનાં અનુસાન બાદ, નાની બહેને ત્રણ જોડે લગ્ન કર્યું. મોટી બહેનનાં બે પુત્ર અને બે પુત્રીઓના ઉછેરમાં કયાસ ન આવે તે ખાતર, માતૃત્વ આવે તેની પરિસ્થિતિથી પોતાની જાતને વચિત કર્યા બાદ જ, રત્નાદેવીએ રામ મહેન્દ્ર જોડે લગ્ન કર્યું. આયસરૂતિ, ત્યાગ સૌ પાસેથી જ માને છે, પુરુષ પાસેથી નહીં તેનું શું કારણ હશે? પુરુષ ત્યાગ નહીં કરી શકે તો હોય!

[અનુસંધાન પાન નં. ૩૧૬]

ખે દુનિયા

અન ત ગોપાળ શેષટે

[હિન્દી વાર્તાને આધારે]

૭ રાજદારી કેડીઓના આગમનથી મૂળચંદ જેલરનું કામ જરા વધી તો ગયું, પણ સાથે સાથે એકધારા રોજિંદા કામથી કંટાળેલા જીવનમાં એને થોડી નવીનતા પણ લાગી.

આ બધા હતા પહેલા દરજ્જાના કેડીઓ. મહિને વીસ રૂપિયાનો સામાન ખરીદી પોતાની મગવડ સાચવવાનો તેમને હક હતો. મહિને ચાર પત્રો લખી-મગાવી શકતા. ખાવું-પીવું, હરણુ-ફરણું, રમન-ગમત બધામાં જ હતી એમને પૂછી સ્વતંત્રતા. જેલરને થયું, 'એમના જેવું જીવન મને મદાર રહેનારાનેય નસીબમાં નથી.'

પણ સૌથી વધારે મજા પડતી એને આ કેડી-ઓના પત્રો વાચવામાં. કેડીઓમાં એક જૂદા સાધકે હતા, એમના પત્રોમાં આશીર્વાદ, ઉપદેશ સિવાય ખીજી કશું જ હોતું નહીં. વગર વાચ્યે જ મૂળચંદ એને પાસ કરી દેતો.

ખીજા એક શેઠ એસેમ્બલીના મેબજ હતા એમનો કાળાખભરનો ધીકતો ધધો જેલવાસને લીધે જરા મોજા પડ્યો હતો. એમણે 'પત્રમાં લખ્યું હતું, 'ભાઈ રતન, આપણા મુનીમકાકાને કહેજે કે ધર્મોદામાં પાચ-પચ્ચીસ દળર ભડે ખરચ થઈ જતા, પણ નરકમાંથી તો છુટકારો કરે...' જેલર સાહેબ પામી જતા, આખા પત્ર ઉપર હાથરની શાહી છાદી દેતા.

પણ એક બે કેડીઓ માળા ચારેય પત્રોનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવતા. એકવાર એકે લખ્યું, 'પ્રિય રાણી, આઝાદીની પ્રાર્થિત માટે અમે અહીં આવ્યા છીએ તેથી અમારી ભલ માટે અમને ખવડ છે ફક્ત વ્યયા હોય તો તે છે તમારા મા-દીકરાના વિરહની પણ તારા વ્યક્તિત્વની મુદર આજા મને આ લોગની જ છોરે અને પથ્થરોની દીવાલનું પણ વિરમરણ કરાવશે સદા તારો જ, કિશોર.'

જેલરને થયું વેવનો લાગે છે, છાદું શાહી? પણ ના ના નિયમોમાં આવી વાતો કાપી નાખવાની ઠાઈ કલમ નથી જવાડે.

જરાગર ચોથે દિવસે જવાન આવ્યો : 'પ્રિય, તમારા બહાદુરીમય કામોથી તો હું બહેનપણીઓ પાસે બિચુ મચુ રાખી ચકું છું. વિરહ તો મને થ સાચે છે, પણ એ વ્યથામાં થ કંટકું માધુય છે! તમને પામીને તો હું ધન્ય બની છું.'

પત્ર વાચીને જેલર મનોમન બમડયો, છોટિયાની માએ મને અવો પત્ર ક્યારેય નથી લખ્યો. પણ એ નિચારીનાય શો દેવ? ભણી છે કંટકું? પણ હું તો મેટ્રિક સુધી ભણ્યો હતો ને!

અને આવી તો અનેક પત્રમળાઓ એની આખ નીચેયાં પસાર થઈ. આખરે જેલરે એક દિ' છોટિયાની માને કહી દીધું કે, 'મહ, મેં તો ચાર માસની રબ લઈ લીધી છે.'

"મા અત્યારે રબ લીરી કે જમનીના લગન વખતે લેતો તો!" ત્યારની વાત ત્યારે આ રાજદારી કેડીઓના કામથી તો હું હેરાનપરેશન થઈ ગયેલ મનમાં થયું, લાવ થોડું ફરી આવું.'

મૂળચંદન આખું કુટુંબ એના પ્રવામની તૈયારી મા લાગી ગયું.

ઠીક, ત્યારે ભડ છું, સલાળીને રહેજે'

એકે કહ્યું, બાપુજી મારે માટે દડો લાનજો; ખીજો બોલ્યો, ઘૂઘરો; ત્રીજાએ ફરમાવ્યું, પી પી કરતી ઢીંગની. પણ જેલરના કાન શ્રીમતીજીની વાણી સાંભળવા માટે ઉલ્લેકે હતા.

'પહોચતો પત્ર તરત જ લખજો'

પત્ર શાનાશ! જેલરનું દિલ નાચી ઊઠ્યું.

એણે પહેલો મુકામ નટકના કસનામાં રહેતા પોતાના નાના ભાઈને ઘેર રાખ્યો ત્યાં એક દુકાન પર જઈ મૂળચંદ બહુ મોઝુ સરમ લેટરપેડ અને પરબીડિયા ખરીદી લાવ્યો.

જ્યારે પોસ્ટમેન મોટું કવર જેલર સાહેબના ઘેર આવ્યું ત્યારે જમની હરખખેર બોલી, 'માપુજીને પત્ર લાગે છે.'

છોટિયાની મા લોટ મક્કળી રહી હતી ચૂલામાં વચ્ચે વચ્ચે ફૂક મારતી જતી હતી એ નિર્લિંગાર ધાવે બોલી, 'શુ લાગે છે?'

પ્રિય રાણી !

એક શુ બહે છે? છોટિયા તુ વાચ બેઠાએ, દીકરા !

'હા મા પહેલા પ્રિય રજદ લખ્યો હતો પછી છેકપો લાગે છે રાણી પશુ છેકી નાખ્યુ છે ફેલત નખ્યુ છે છોટિયાની મા !'

'સારુ વાચ આગળ'

'મિઠથી નીકળ્યો છુ ત્યારથી લાગે છે કે કોઈ વસ્તુ ઘેર ભૂલીને આ ચો છુ દિલ ભારે ભારે લાગે છે કાંઈ સ્વપ્ન નથી આવતી ધૂંઝાજ નથી નથી બસ આરેકાર અધકાર છવાયો છે એમ લાગે છે કે જાણે કુ કોઈ રજુમા આવી પડ્યો છુ પગ ભૂજે છે પશુ ધરને માદ કરીને ઠક મેળવી લેવાની કોશિશ કરુ છુ '

જલદની પતનીને પત્ર વાચી દુઃખ થયુ, તેણે વાળી ટપાલે જવાબ લખાવ્યો મા લખાવે છે કે તમારો પગ મળે એ તો પદીમા બધુ માદ કરી

કરીને મમ્યુ છે, પણ તમારા પત્ર પરથી લાગે છે કે કાંઈક ભૂલી ગઈ છુ, તો માદ કરીને લખજે, આરતા જતા સાથે મોન્સી આપીશ દિલ ભારે લાગે છે અને આવતી ધૂંઝાજ નથી થતી તેનો અર્થ એ કે પેટમા બગાડ છે જેસ ગાની ગાગી બૂલ્યા વિના તરત લાઇ લેને છોટિયા આગળ લખ કે કસબો આખો દળતરી લાગે છે બતી પશુ ત્યાં નથી ! ખરેખરી ખાદ દેલત તે મીણનતી સાથે આપી દેલત ત્યા કલય મરમી વધારે પડતી હતી નહીં તો હકીના વિવસોમાં પગ શેના બગે ? પશુ કંઈ નહીં જરા કરકસર કરી લાઇશુ, તમે જતા અપમ કાદી નવા ખરીદા લેને'

પોસ્ટમેને ન્યારે મોઢુ કવર જેલરના હાથમાં મૂક્યુ ત્યારે એના આનદનો પાર ન હતો પશુ જેમ જેમ એ પત્ર વાચતો ગયો તેમ તેમ એના ચહેરા પરનો રમ ઊડતો ગયો

તેણે પોસ્ટ ઓફિસે જઈ તરત જ જેલના વડા ને તાર મૂક્યો

મારો અરમ પૂરો થઈ ગયો છે ત્યાં રજા કેન્સલ કરવાની પરવાનગી તરત આપવામા આવે - મૂળચદ'

[અનુ હારિશ્વરી]

*

શુન નાનકે ફરતા ફરતા શુજરાનવાલા જિલ્લાના એમના માદમા પહોંચ્યા ત્યાં લાલુ નામની ભગતની ખ્યાતિ સાંભળીને એને ઘેર ગયા સત્સ : ચાલ્યો એક દિવસ તો જલનકિર્તન કથ વાર્તામાં આપી રાત ૭૫ ને દિવસ ગયો લાલુને પગી જાન આવ્યુ કે નાનકે બુખ્યા જ છે એણે જટ જટ બાજરાના રોટલા ટીપી રોટલા ને ગેળ શુરુ નાનકને ધપા નાનકે હજી રોટલાનું મટકું ભરતા હતા ત્યાં ગામનો જ જમીન ર બે ગણ માણસો સાથે મિષ્ટાનની યાળીઓ લઈ આવી પહોંચ્યો યાળીઓ નાનક સામે મુઠી નાનકે મિષ્ટાન પર નજર કરી જમીનદારને પૂછ્યુ ચોધરી તારુ અનાજ ખાઉ કે લાલુ ? 'આપની કમજા' જમીનદારે જનામ આપ્યો

નાનકે જમીનદારની યાળીમાંથી એક હાથે એક પૂરી ઉઘાડી બીજા હાથે લાલુના બાજરાના રોટલાનું બટકું તોડ્યુ પગી બને હાથની જેરથા ગૂંથી વાળી તો રોટલાના બટકાવાળી મુઠીમાંથી દૂધ ટપકવા માડ્યુ અને બીજી મુઠીમાંથી લેહી ! એ બતાવીને શુરુ નાનકે જમીનદારને ઉદેશીને કહ્યુ એ તારી કમાઈમા ડરીગોનુ લોહી છે અને લાલુની કમાઈમા દૂધ છે એ હાંમનદારીની સત્યાઈની કમાણી છે તુજ કહે કુ કહ્યુ બોજન કરે ?

*

અરીસો એક બીજાને નિહાળી શુ નવું નિરખે ?

છતા વસતીર પોતાની નિહાળી માનવી ઉરખે ! - અનિલ

4

વેણુની કિંમત

વનુભાઈ મેવા

મુધનારાયણ રાજવા ચડી ગયાં ત્યારે પરણીને પાછી વગેન સોદાગિયાની જન હણેલની સીમથી જાણ છેરે નો'તી રહી. દીકરો પરણ્યાનીને પાછો વગેલ ગોવિંદ સોદાગિયો તલવાર સજનીને સાજદો ધમ્મ બેઠો હતો. તેને હેવાધારણ હતી જ કે હરામખોરો ટાણું સાચવીને ઊભા હશે, પણ વેણુની કિંમત ઘૂઠવવા તેજો ગાડા આ રસ્તે હાક્યા હતા.

ધાડપાડુઓ તો આ જનને પરણવા જતી વેળાએ જ ભેટી ગયેલા. પણ આ તો ગોવિંદ સોદાગિયાના દીકરાની જન હતી. ગોવિંદ મરદનો વે મરદ હતો. જેવા દેવા ને તો હુદીમા મરુળી નામે તેટલું કોવત તેના દેહમા ભર્યું'તું. પણ દીકરો પરણાવવાની એક માત્ર અભળખા તેના ઇવનમા હતી શુક્ર કામે જતા ધીગાણું કચ્ચાતુ શોભે નહિ એમ વિચારી વળતા આ જ રસ્તે નીકળવાનું વેણુ ગોવિંદ ધાડપાડુઓને કીધું'તું. ગોવિંદે કીધું'તું કે વળતા તો વહુના ધરેણા પણ સાથે આવશે ભડ ચક્રને લૂટાને.

જન ઉપડતી વેળાએ પોચી જાતીવાળાઓએ તો માગે બદલાવવાની સલાહ ગોવિંદને આપી હતી. પણ ગોવિંદ મદદ હતો મુછે હાથ દઈ તેણે જવાબ વાળેયો કે મરદના વેણુ ફરે નહ. આજ તો હ હરામખોરોના ધાવણુની ચે કસોટી ચઈ જાયે.

ગોવિંદે જનવાઓને હરખાતે દેયે કીધેતું કે ધાડને જ્ય મનમા ચ રાખશે મા, કાપનો વાળ વાકો નઈ થાવા કહો.

જનવાઓને મોકળે મને દીકરો પરણ્યાબાનો દહાવ લઈ લેવાનું કહી ગોવિંદ બેઠ કસીને તેવાર ચઈ બેઠો હતો હરામખો સાથે હિસાબ પૂરા કરી લેવા તેનું હેતુ તડપી રહ્યું'તું.

જતા ધાડપાડુઓ બેઠેલ તે પીપરડી હવે તો ખેતરવા જ છેડી હતી છતાં જળદના ઘૂઘરમાળ અને જનડિયુના કંઠમાંથી ઝરતા મીઠા ઝીતોથી વગડો શુશ રસો'તો. જનના ગાડા અપટબેર વગડો વીધતા વહે આવતા'તા.

જન પીપરડી પાસે પહોંચી કે સમાક કરતાં બે છુકાનીદાર રસ્તાની ઠારેથી આડા આવે ઊભા રહી ગયા. વેળાનું ગોવિંદ ગાડા ઊભા રખારી આગળ આ યો.

જનવાઓમા બચની એક કુખરી પ્રસરી ગઈ. ઠોરા છોરડાવના હયાના ધનકારા વધી ગયા પરણવાની તલવાર લઈને આપ ભણી નીડર ડગના ભરતા વરરાજને જોઈ સોદાગમ્ય બની જતી સોદાગિયાની નવની આણાતનું ઉર કપી ગઈ. સોદાગરાતના સાચીડને ખાડાના એન એવના જતો જોઈ સોદાગણના હવામા દ્રારડો પડયો. આપની લગોવગ જઈ જીભેવ પોતાના પીડી ચોળ્યા કથને ઘૂઘટમાંથી નિદાળતી નવલી આણાતની આખ બીની બની.

'વેણુ પાળવાવાળો તું ચે ખરો નીકળ્યો પટેલ' આટલા વરહમા તારા જેવો ભડ અમે ભાળ્યો નો'તો.' સાથે આવી જીભેવ આર છુકાનીધારીમાના એકે ટીખળ કરી

ગોવિંદે હરામખોરની ટીખળને ગળી જતા દૂરે જ જવાબ વાળ્યો, 'મરદના બોલ ફરતા નથી.' અને વરરાજ તરફ ફરી બોલ્યો, 'ધરેણા ઉતારો બેઠા.'

વરરાજે ચમક્યો 'આ શું બોલો છો આતા? ધરેણા ઉતારીએ તો કુળની આનરને બહો લાગે.' જીવતે જીવ તો આ દેહ ઉપરથી ધરેણા ઉતારવા-વાળો હજી જન્મે છે! ધરેણા ઉતારવા તો ઉતાર નારને છઠીના ધાવણુ.'

'તો થાવ વહેતા જનને ટેકાણે પહોંચાડવાની જવાબદારી તને સોપુ છું. પારડી જણીને સાચવજે. અહિં હું એકનો જ વધી પડીશ.' ગોવિંદે તતવાર પર હાથ ફેરવતા કહ્યું અને વરરાજે કાઈ હંકામહ કરે તે પહેલા જ ઉમેયું, 'કાષ બોલ તો તારી જણતાના સોગદ છે બેટા.' જાઓ, વહેતા યાઓ.'

અને અત્યાર મુધી આ આપ-દીકરાને મગતરા

‘માની હસી રહેલ કરડા છુલ્હાનીધારીઓ તરફ ફરતાં ગોવિંદ બોલ્યો : ‘હવે જેની સાથે તું જગતનાર પચાવી હોય છં આ જાનને રોકે ! જેનામા મરદનું ખી હોય છં મારા સામે આવે !’

મોઢા ભેજને ગોવિંદ નાગી તલવાર સાથે ચારેય દરામીઓ આડે આવી ઊભો. ગાડા સડેડાટ બેસતા થયા ! અને ચારેય દરામીઓના લોહી તપ્પા તલવાર સાથે ચારેય ત્રાટક્યા ! પશુ સામે ય કાળુડી જગદબા પાછી પડે તેમ નોતી. સખોસળ ત્રીકાતા ધા ને ઢાલ પર ઝીરતો ગોવિંદ ચાંડ્યો વીંઝવા !

ગોવિંદ એક હતો, સામે ચાર હતા. ચાર ધારુ ત્રાટકતીતી, એક વીંઝતીતી ! દરામખેરી સામે બહાદુરી ટકરાશ રહીતી ગોવિંદ લગીરે ય પાછી પેની હટાવતો નોતો.

જાનના ગાડા હલોલ લગોલગ પહોંચવા આવ્યાતા.

ત્યા હલકના શિંડાપ્રમાથી એક મરણ ચીસનીકળી. ગોવિંદની જગદબાએ એકને વેતરી નાખ્યો ! પોતાના મુખીને ચત્તોપાટ પડેલ ભેધ ખીજ દરામી ઓના હેવા યે યાદે ખાધ ગયા. અને એકને વેતરતા આવેશમા આવેલ ગોવિંદે ખીજની પીંડીને ઝાટકે નાખી ! એક પગે મારગની વચ્ચે વચ્ચે પટક છં પડ્યો !

બે સાર્થીદારનો બેડો પાર થયો ભેધ ખાકીના બેના ગાત્રો ફરક્યા, ઉર ઢ્રચક્યા. સામે ગોવિંદનું ચાર ગાડું મન્યુ. ગોવિંદની ત્રેવડે માડા મૂકી.

ગોવિંદની રણચંદી અનેક તનવારના ધા નીતિ ચૂક્યા હગમીઓની તલવારુ ન રોકી શકી. વેતરાઈ જવા કરતા ભાગ્યાર્થ માલ ભેધ બેય કપૂતોએ માના ધાવણને લગ્ન-કું. તલવારુ ફેકીને બે ય ઊભા મોલમા લાગ્યા !

ગાડા સાથે ચવાની આશાએ ગોવિંદે હલોલ લણી પગ ઉપાડ્યા. પશુ ગોવિંદે દસેક ડગલા ભયાં ત્યા મારગ વચ્ચે બેલાન નેમ પડેલ એક પગાએ દગો દીધો. ઊતાવળે પગે ચાલ્યા જતા ગોવિંદ પર દરામીએ છૂટી તલવાર ફેકી. ભેશમ આવતી તલવાર ગોવિંદના માથામા ઊતરી અડ ! ગોવિંદને તમ્મર આવ્યા, ધા લારે પડ્યોતો. પશુ પહોંચાય તો ઉદ્ધવીચાર દીકરા - વહુને ભેધ લેવાની લાલચે ધવાયેલ ગોવિંદે દોટ મૂકી !

ગાડા બકુ ઉઠા નીકળી ગયાતાં. ગોવિંદને ધા લારે પડ્યોતો, કળતરતો પાર નોતો !

હલોલ લગોલગ આવતા ગોવિંદ પટકાઈ પડ્યો ! વહુ - ભેડાને ભેવાની આશા પૂરી ન થઈ પશુ... દીકરાને હેમખેમ પરજાવ્યાના સતોષ સાથે ગોવિંદ ત્રિરમાતને પાખ્યો !

આજ પશુ આ પંચકના લોકો ગોવિંદને શૂલ્યા નથી. ધારપાકુઓને વેતરી નાખનાર ગોવિંદ સોહામિયાનું સ્થાન હલોલ આસપાસની પ્રજાના હેવામા ગોવિંદ કાડિયાનું મિરદ પામીને અડગ સચવાઈ રહ્યું છે !

તારે ખાતર

હુ ખી તો છું, હુ ખી દેખાઉં તો લોકો તને નિંદે !

-અને તેથી હસી લઈને જગતને ઉતરી લઉં છું.

હુ ખી ખદલે અને હસતો નિહાળી ખુશ થયું તારે,

હુ મારો વેશ ખદલીને તને તો જાળવી લઉં છું ! -અનિલ

શ્રાવકી

વ્યંકટેશ આચંબર

શ્રાવકી, મઝીધૂર ખાતે લડતાં, યુદ્ધમાં વીરગતિને પામી હતી અને આ સમાચાર તેના બાપ માધવે બંકાપુર ખાતે રાજને પહોંચાડ્યા. મૃત્યુના સમાચાર રાજને માટે ક્રોધ નવી વાત ન હતી. જીવનભર તેણે જુદો ખેડમાં હતાં અને યમરાજને જાની દોસ્ત બતાવી લીધા હતા. છતાં તેની બમોજના સમાચાર થી અપાર દુઃખ થયું.

રાજ નસિંહની શ્રાવકી બાણેજ ઘાય. પોતે યુવાન હતો ત્યારે રાજએ રાણીને વળાવ્યાં હતાં. તે નિઃસંતાન હતા અને સંસારમાં વિશેષ રસ ત્યાર પછી તેમણે લીધો નહીં. રાજ્યને કારાગ્રાર તેમણે ચલાવે રાખ્યો પણ વંશ ખાલી ન જાય તેટલા ખાતર કંતક લેવા વિચાર કર્યો. પોતાની બહેન જાદવી ત્યારે સગલી હતી અને તેને જે બાળક આવે તેને વારસ તરીકે સ્વીકારવા નિર્ણય કર્યો. બહેનને બાળકી અવતરી અને રાજએ તેને ઉછીરી.

સાધુચરિત રાજને ત્યાં શ્રાવકી મોટી થવા લાગી. પુત્ર હોય તેવી જ રીતે તેને બધી તાલીમ અપાતી. પિતાની સાથે રહીને, યુદ્ધની રણબેરીઓ સુણીને તેના કાન પાવરયા થઈ ગયા; યુદ્ધ કોશલ્યમાં નિપુણતા મેળવી લીધી; બાર વર્ષની ઉંમરે તો શાહી સૈનિક સાથે બહાર નીકળી પડતી અને પોતાની જાં ઉંમરના કુમારો ઉપર અત્યવસારી અને નિશાનબાજીમાં સરસાઈ મેળવી લીધી હતી. પોતાની બાણજીને આવે વિકાસ અને ઉત્તમ; મુજાં જોઈને રાજને ગૌરવ પણ થતું કે ગર્વજમાં અવતરેલી આ કન્યા મણિપુરની ચિત્રાંજલિ કે દેવી દુર્ગાને બીજો અવતાર જ હતી.

શ્રાવકી સોળ વરસની થઈ, ત્યારે રાજને તેના વિવાહની ચિંતા થઈ. આમ તો પોતાના કુળમાં તેને લાયક ધણી મુરતિયા હતાં શ્રાવકીને પૂછવામાં આવતાં તેણે કહ્યું કે હૃદમાં તેને જીતશે તેને તે મરાળા પહેરાવશે.

રાજએ આ વાત કળ્યા. પોતાના પટાંજીમાં

રાજકુમારો અને રાજવંશી સુમોતેને બોલાવી કહ્યું :

“આપણા પડોશી રાજ્યમાંથી હૃદય આરાહન લઈ, એક જુવાન આવેલ છે. આપણે પકકાર ઉપાડી લેવા જોઈએ.” સૌ તૈયાર થઈ ગયા.

પુરુષનો વેષ પરિધાન કરી, શ્રાવકી પણ ત્યાં આવીને પટાંગણમાં બેઠી રહી. એક પછી એક ચાર સુલેષિ આગળ આવ્યા અને દારી ગયા. માત્ર એક વિદ્યાધર લોક છેવટ સુધી અણનમ રીતે. તે જ સણે પરિવેષ દૂર કરી, શ્રાવકી વિજેતા સમક્ષ બેઠી રહી. ત્યાં દાજર રહેવ જનસમુદ્ધ આશ્ચર્યચકિત નજરે ડાળેને જોઈ રહ્યો. માત્ર રાજને જ અચરજ ન હતું. વિદ્યાધર તરફ ફરીને, તેને પૂછ્યું :

“આ યુવતી જોડે તારું લગ્ન થાય, તે ગમશે?”

વિદ્યાધર લોક આ પહેલાં શ્રાવકીને જોઈ હતી અને પ્રથમ દષ્ટિએ જ પ્રેમમાં પડી ગયો હતો. પણ એક રાજની બાણેજની માગણી કેમ થઈ શકે? તે ચૂપ બેઠો રહ્યો; પોતાનું સ્વપ્ન મૂત થયું જણાયું. તેણે રાજને માત્ર એટલું જ કહ્યું :

“કું બીજું શું કહું? આપ ખરેખર ક્યાણુ છો એ જ મારી સદનશીબી સમજું છું.”

અને જારે ધામધૂમથી લોક વિદ્યાધર અને શ્રાવકી દેવીનાં લગ્ન થયાં. આ વાતને ચાર વર્ષ પીત્યાં હતાં.

આજથી એક માસ પહેલાં જ, રાજને સમાચાર મળ્યા કે જે દુરમન હળ, ઉત્તરની સરહદે આક્રમણની તૈયારી કરી રહ્યા છે. તાત્કાલિક સરહદની રક્ષા અર્થે રાજએ આપેલા બે દોનરત કર્યો અને સૈન્ય સાથે સેનાપતિઓને મોકલી આપ્યા. બંકાપુર મોરચે જે સેના મઠ તેનો સુકાની લોક વિદ્યાધર હતો.

નસિંહ રાજએ અનેક યુદ્ધો જેવી જાણ્યા હતાં. યુદ્ધ એટલે જાણનો પ્રાણ કોરા છતાં, આ વખતે કાણુ જાણું કેમ, મનના કોક ખૂણે લપની લાગણીને સંચાર થયો. આ પહેલાં, રાજએ કંઈક યુવાનોને યુદ્ધમાં વળાવ્યા હતા; યુદ્ધમાં તો નશીખનું જ જોર હોય છે; વિદ્યાધર લોકને જે વાર લડાઈને મોરચે મોકલવાની રાજને જરૂર પડી હતી. પણ આ વખતે અતેરવાથી જ કાંઈ તેને ના પાડી રહ્યું હતું.

કારણ? વિદ્યાધર દવે જ્ઞાનજીનો પ્રીતમ હતો, અને પોતાના જેવા રાજાનો જમાઈ। પણ તેથી કંઈ અગ્રીને વખતે તેને ઘેર બેસાડી રખાય? ગોગવસ ની આખરનો સવાલ હતો વળી તેણે સામેથી ચાલીને યુદ્ધ મેદાનમાં જવા પરવાનગી માગી હતી, અને હવે તો હા પાડવાની દિશા કરી ત્યાં જ આવકાએ પણ આવીને, પતિ સાથે રણમેદાનમાં જવા આજીજ કરી

યુદ્ધમાં આવકા જમ તે બીજી મધી રીને યોગ્ય હતું પણ હવે તો તે વિદ્યાધરની અધીંગના હતી એક સેનાપતિ તરીકે તેણે લડવાનું હતું-નિષ્ફેલ સેનાના હતા અને જનને દોડામાં ચૂકવાની હતી એ વખતે પત્નીની હાજરીથી લોકની વલણક્રમાં ફેર તો નહીં પડે ને? નબળાઈનો પ્રવેશ તો નહીં થાય ને? તો પછી આખી સેનાનું આનંદ શું?

વિનાના મનમાં આલસા વિચારો પુત્રી કમળા ગઈ હોય તેમ બોલી 'તમારા જમાઈ સાથે યુદ્ધના તબક્કા આ પ્રકારે રહેવા કુ જતી નથી-હું તો જાઉં છું લડવા માટે જે શિક્ષણ અપવણથી તમે આપ્યું છે-જાણે હું પુત્ર છું તેમ માનીને-તો એક પુત્ર તરીકેના હિસાબ આપવા કુ જાઉં છું જીતશું તો અમે બન્ને સામે જીતશું અને નિષ્ફળતા મળશે તો અમારે બન્ને મટે તો વિજય જ હશે માટે પ્રતિજ્ઞા રજા આપો'

રાજાને પારાવાર દુઃખ થયું પુત્રીને પુત્ર તરીકે પાળી, પેદી, અને શિક્ષણ આપ્યું તે આમ કહેવો મારવા માટે? યુદ્ધનો બલિ-યશસ્વિ માગશે જ રાજકુમારો તેને બહુ જ ભાવે છે, તો શું આ પુત્રીનો પણ ભોગ માગશે?

ખૂબ મધ્યમણ પછી રાત્રીમાં જમાઈ તથા પુત્રીને બગીચા મેદાનમાં જવા છૂટ આપી અને પોતે બકાપુર તરફ ગયા આ વાતને બરોજર એક માસ થયો હતો અને આજે દુબલ સમાચાર ટપકી પડ્યા હતા

જે કે બકાપુર પહોંચ્યા પછી એક બે દિવસમાં જ રાજાને અપશુકન જણાવા લાગ્યા હતા, તેને મનમાં

કારણો લાગતો કે કંઈક માફા સમાચાર સાંભળવા ન મળે તો સારું

દુશ્મને આનંદાજી બદલી હતી બકાપુર મેદાન ન જતા, બીજી દિશા પકડી હતી એટલે રાજાએ રણમંદન સેનાપતિને મેદાનમાં સોંપી, પોતે તબક્કા રાજ્યગુરુ અનિલસેન પામેથી લોકિનપાન કરીને, જીતન, મૃત્યુ. સુખ-દુઃખ, શોક-આનંદ, જીવનનું ક્ષેત્ર ઇત્યાદિ પ્રશ્નોના સવાલો પૂછી જવાગો મેદાનમાં આત્મસાધનાનો પથ રીકાશે હતો આ યાત્રાથી આજે જે દુઃખ આવી પડ્યું તે સહન કરવાનું બળ તેને પ્રાપ્ત થયું હતું.

આવકાનું મૃત્યુ કેમ થયું-અતિમ પર્વ કૃતી હતી તેનું વર્ણન કરવા તેના ભાઈ માધવને રાજાએ રજૂઆત કરી, અને તેથી માધવે વર્ણન કરી પતાવ્યું

માર દિવસ પહેલાં રાત્રીની સેના બગીચા નજીક દેખાણી હતી ગામ સેનાએ આગળ વધી તેના પર પ્રહાર શરૂ કર્યો, સેનાને મોખરે હતા લોક વિદ્યાધર અને આવકા લડાઈ લામી ચાલી એકવાર તો એમ લાગ્યું કે ગામ સેનાનો વિજય હાથવે તમા જ છે પણ સામેની બાજુએથી એક હથોડી લોકો હોય તે વચ્ચે પડી ગયો હાથીને જોઈ, લોકોનો ઘોડો લડકી ગયો અને સમાવવા રહ્યો તેમજામાં દુશ્મનના બે તીરલોકની કાપામાં પેસી ગયા તેનીયે ગળદી પડ્યો આખી જાવણીમાં આ સમાચાર એકદમ ફરી વળ્યા

મુખ્ય નારક ધવાયો હોવા છતાં સેનાએ આવકા અને ધવાયેના લોકોને મધ્યમાં રાખી લડવાનું આજુ રાખ્યું માધવ પોતે ત્યાં જઈ ચડ્યો અને સુચના કરી કે વિદ્યાધરને હરોળની પાછળ લઈ જવાય તો સારું આવકાએ બહાદુરી બરી રીતે માધવને જવાબ આપ્યો

જ્યારે એ બે માન છે જો ભાનમાં હોત તો આજુ' સુચન નકારી કાઢ્યું હોત, પણ તેથી જ આપણી નૈતિક ફરજ બેરહી મને છે અને તેમને પાછળથી જોણું આવે તેવું કાંઈ આપણે હાથ ન બંનવું જોઈએ તમે તમારા ભાઈ સાથે અહીં જ રહો હું સેનાને મોખરે જઈને, દુશ્મનને બગાડીને હમણા જ પાછી ફરું છું

માધવ ત્યાં રોકાઈ ગયો. આવડો આગળ ગઈ ફરીથી સૈન્યમાં શરમચોર વ્યાખ્યા બીજા દાથીએ ગાગ સેનાને નિશાન બનાવી હલો કયો હતો, આવડોના ઘોડા બધથી પાછો હલવા લાગ્યો બધુ જ બળ એકડું કરી, આવડોએ ઘોડાને આગળ લેવા પ્રયત્ન કરી દાથી ઉપર બેઠેલા રૌનિકે એ તીર હોડ્યુ અને તે આવડોને વાગ્યુ માધવથી બોલાઈ ગયુ.

“ધિકાર છે તારા બાપવાપણું !” એક સ્ત્રી ઉપર હથિયાર હોડતા શરમ નથી આવતી ?”

આ શબ્દો દુસ્મનના કાને એકકડસ અથડાયા હશે. કેમકે બીજી તીર હોડતા તે અટકી ગયો પશુ એક તીર ને વાગ્યુ તેણે આવડોને અર્ધચેન બનાવી મૂકી તે પોતાના પતિ પાસે જ નીચે ફસાઈ પડી. અને પોતાના બે હાથ વડે તેમના ચરણોના સ્પર્શ દર્શો વિવિધ લોક હજુ જીવત હતો પશુ જીવન કયા સુધી ટકે તે કહેવું મુશ્કેલ હતું. આવડોએ માધવને પાસે બોલાવ્યો અને પોતાની કમરમાં રહેલી નાનકડી મળ્યા કાઠીને પોતાના હાથમાં આપવા કહ્યું. અદર શુ છે તે માધવ બળ્યો તે ન હતો. તેને થયું કે કષ્ટક ઓષધ હશે જે લોક વિદ્યાધરને આપવા માગતી હશે પરંતુ આવડો તો મો વાટે પી ગઈ ત્યારે જ માધવને ખ્યાલ આવ્યો કે જેર તો ન હોય ?

આ બાબુ ગાગસેના જોરમાં બાવી ગઈ હતી, અને દાથીએને નસાડી, દુસ્મનોને ધકેલી મૂક્યા હતા. આવડોએ જેરના ઘેનની અસરમાં પોતાની આંખે એકવાર પતિ તરફ દાળી અને મીઝી ગઈ પોતાના બાહને ઇશારાથી બોલાવી મૂક અભિનય વાટે બળે કહ્યું.

“લોક આજથી તમારા હાથમાં છે, તેનું ખ્યાન રાખજો” જેર કાતોલ હોવું જોઈએ, કેમકે આટલું હલેતામાં જ આવડોનું શરીર કંકુ પડી ગયું.

એજ વખતે, લોક વિદ્યાધર બાનમાં આવ્યો અને પૂછ્યું “આવડો ક્યા છે ?”

માધવ કાંઈ જ જવાબ આપી શક્યો નહીં. આવડોના શબ તરફ તાકીને, અસહાય રીતે રોકાઈ પડ્યો. “આવડો વીરગતિ પામી છે ?” લોકે પૂછ્યું.

જવાબમાં માધવે માત્ર ડોકું હલાવ્યું એટલે લોકે કહ્યું “હજુ પેલું તીર આરા શરીરમાં છે - તે અદાર ખેંચી લેવું જોઈએ.”

“વેદરાજને બોલાવુ છું કુળેથી તીર કાઢ્યા પડી તાત્કાલિક ધાની સારવાર થઈ શકે.” માધવે સૂચના કરી બળે તેની વાત સાંભળવી જ ન હોય તે રીતે મરજો-મુખ લોક વિદ્યાધર બોલી રહ્યો હતો.

‘આને ઝોડુ પડ્યું’ તેને એમ કે હું તેને મૂકી ચાલ્યો ગયો છું એટલે આ રરતો લીધો હવે તો મારે ચોકકસ જવું જોઈએ - એ બિચારી એકની વૈતરણીને તીરે ખૂટતી હશે. યાદ, ભાઈ માધવ, તીર ખેંચી કાઢ અને ભાઈ, તુ મોરચે જા અને દુસ્મનને હરાવી પાછો ફર ! જલ્દી કર, માધવ તીર ખેંચી કાઢ અને મને મુક્તિ આપ !

વિદ્યાધરની આશાનું ઉદન ધન હતું કે પાળવી તે માધવને સમજાયું નહીં તેણે બળ કરીને, તેના શરીરમાંથી તીર ખેંચી કાઢ્યું.

તે દિવસે ગાગસેનાને વિજય થયો. દુસ્મનો મુડી હાર આપને નાહા.

રાજાએ માધવના મુખેથી આખી વાત સાંભળી. રાજાને કુખ એ વાતનું થયું કે આવડોને પોતે પાળી મોટી કરી, અને રાજ્યધુરા પશુ વહી શકે તેવી સમર્થ બનાવી પોતાની આખ મીઝાપ ત્યારે આવડો હાજર હોય એવી એક મહેત્તજા તેમના દિલમાં હતી તેને જલ્દે ... દેવ કેવી કરુણા સરજે છે !

પશુ રાજાને શુરુને બોધ યાદ આવ્યો. જીવન મૃત્યુ સુખકુખ, આધિ-બ્યાધિ-ઉપાધિ આ દરેક વાતને રાહ આવડોએ ચીંપ્યો હતો અને શુરુ જલ્દારે કહ્યું હતું “હંધવિદારક અસજ્ય કુખ આવી પડે, તો પ્રાણત્યાગ ધ્વજ છે.”

રાજાએ આત્મવિનોયન માટે નિશ્ચય કરી લીધો અને તે જ દિવસથી અન્નગળા હોડી દીધા ત્રણ દિવસ પછી તે સ્વર્ગવાસી થયા.

સ્વર્ગલોકમાં પુત્રી, પાત અને પિતાનું મિત્રન થયું મૃત્યુ ઉપર એક શીનારત મ ઉપર આવડોની જોળખ લવિષ્યની પેઢી માટે રહી ગઈ હતી.

“આવડકર્મમાં રેવતી તુલ્ય, શીનમાં સીતા સમાણી સૌદર્ભ્યા દેવકી, પ્રતિબા અરુધનીની - એવી દેવી આવડોની યાદમાં.”

પુનરાવર્તન

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

તે દિવસોમાં યુદ્ધની ખબર આજ્ઞાજનક નહોતી, અને તેથી રાજા ઉદાસચિત્તે ઉધાનમાં ફરવા ચાલ્યા ગયા. એક વૃક્ષ નીચે એક બાળક તથા બાલિકા રમત રમી રહ્યા હતા.

રાજાએ પૂછ્યું : “ક્યા રમત રમે છે ?”

બાળકોએ જવાબ આપ્યો : “રમ - સીતા વનવાસ - રમીએ છીએ.”

રાજા ત્યાં જ બેસી ગયા. બાળકોએ વાત આશુ રાખી :

“આ અમારું દરકરનું છે અને અહીં અમે ખૂંપડી બનાવીએ છીએ !” બાળકોએ આસપાસથી ખરી પડેલા પાંદડા, ધાસ તથા ડાળખીઓ એકઠી કરી. પોતાના કામમાં ભારે પડેવાઈ ગયા છે, અને બાલિકા આગ વિનાના ચૂલાપર રસોઈ પકાડી રહી છે ! રામના ભોજનની તૈયારી ચાલી રહી છે અને સીતાને એક ઘડીની પણ નવરાસ નથી.

વળી રાજાએ પૂછ્યું :

“બધું ઠીક છે; પણ રાક્ષસ ક્યા છે ?”

આ સાંભળીને બાળકોને કબજ કર્યું ‘પડ્યું’ કે આટલી જૂન દરકરનમાં રહી ગઈ છે.

“ઠીક ત્યારે,” રાજાએ આમળ સ્થાવરું “કુ” રાક્ષસ બની જાઉં ?”

બાળકે સાચક કહ્યું : ‘પણ તમારે હારી જવું પડશે !’ રાજાએ જવાબ દીધો : “મને હારી જતા બધું સારું આવડે છે, પરિક્ષા કરવી છે.”

બાળકોએ રાજાની સાથે તે દિવસે એટલી છૂટ લીધી કે દસ - બાર વખત રાક્ષસનો પાક બજવીને, રાજાને મોતને આધીન થવું પડ્યું ! જેની રીતે ત્રેતાયુગમાં પંચવટીમાં પક્ષીઓનો કલરવ થયો હતો તેવા જ આજે યુગ્મરવ થઈ રહ્યો.

રાજાનું મન દળ્યું ફૂલ થઈ ગયું. મંત્રીને બોલાવીને રાજાએ પૂછ્યું : “આ બાળકો કોનાં છે ?”

મંત્રીએ જગાળ આપ્યો : “પુત્રી મારી છે. તેડું નામ છે રુચિરા. છેકરાનું નામ કૌસિક છે, તેનો આપ એક મરીગ બાફણ છે. પ્રશ્નપાઠ કરીને જીવન નિર્વૃદ્ધ સ્થાવે છે.”

રાજાએ કહ્યું : “મારી ઈચ્છા છે કે મોત્ય સમયે આ બંનેના લગ્ન થાય.”

મંત્રીએ જગાળ વાળવાની ટિંમત કરી નહીં; નતમરતકે જીમે રહી ગયો.

[૨]

રાજાએ કૌસિકને એક સૌથી મોટા પંડિત પાસે બજવા મુક્યો. ઉચ્ચ કુળના સંતાનો જ ત્યાં બજી શકતા. રુચિરા પણ ત્યાં જ બજતી હતી. જે દિવસે કૌસિકે પાઠસાગમાં પગ મુક્યો, યુરુજીવું મન પ્રસન્નતા અનુભવી શક્યું નહીં, અને બીજાઓ પણ તેને આવકાર આપી શક્યા નહીં, પણ આ તો રાજાની ઈચ્છા હતી. સૌથી વધુ કંથ્યાઈ રુચિરાની થઈ કેમકે સૌ બાળકો કુસપુસ કરતા ત્યારે લગભગથી તેણે મ્હોં લાલચેળ થઈ જતું અને ક્યારેક કોઈથી આશુ, પણ પાડતી. કૌસિક ક્યારેક તેની સામે પ્રસન્ન કરતો તો વે ફેંકી દેતો અને કોઈ પાંદડી વાત ઊંખેજતો, ત્યારે ચૂપ રહેતો.

યુરુનો રનેહ રુચિરા ત્રણે સવિશેષ રહેતો. અને દરેક વિષયમાં તે કૌસિકને હાથેવે તેની તેમની ઇચ્છા રહેતી. રુચિરા પોતે પણ આનું ઇચ્છતી હતી અને વાસ્તવમાં એમ દેખાઈ પણ આવતું હતું કેમકે કૌસિકનું મન અભ્યાસમાં એટલું નહિ; નહીં તદે તરવામાં અને વનમાં ભ્રમણ કરવામાં તેને મજા આવતી. ઋણીયાર ગાવા - બળતવામાં તે સમય ગાતો. યુરુ ક્યારેક તિરસ્કારની માત્રા સાથે પૂછતા :

“કેમ, બાપદ વિદ્યામાં ચિત્ત લાગતું નથી !”

કૌસિકે જવાબ આપ્યો : “વિદ્યા સિવાય બીજી ઘણી માન્યતામાં ચિત્ત લગાવું હું.”

[૩]

દિવસે જ્યાં લાગ્યા એક દિવસે રાત્રીએ પડિત-
છત્રે પૂછ્યું : “ તમારા સિધ્ધે મા નહુ યોગ્ય કાણુ છે? ”

પડિતીએ કહ્યું : “ રુચિરા ”

રાત્રીએ પૂછ્યું : “ તો પડી કૌશિકનું શું છે? ”
પડિતીએ જવાબ દીધો : “ લણ્ણતરમા તે આગળ
વધતો હોય તેમ લાગતું નથી ”

“ મારી કન્યા તો એવી છે કે કૌશિકનું લગન
રુચિરા સાથે યોગ્ય. ” રાત્રીએ કહ્યું.

પડિતી દરયા અને પડી કહ્યું ‘ સન્ધ્યાની
સાથે દિવાના ભેડાણુ જેવી આ વાત થઈ. ”

રાત્રીએ મંત્રીને કહ્યું : ‘ રુચિરા અને કૌશિકનો
વિવાહ વિના વિનયે કવે જ ભેડાએ ”

મંત્રીએ કહ્યું : “ મહારાજ, મારી પુત્રી પણ
આવા લગન માટે ઉત્સુક નથી ”

રાત્રીએ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું ‘ બીજા પોતાની
કન્યા મેઢેથી જવાબ આપીને વખત કરી જાણી છે ”

મંત્રીએ કહ્યું : ‘ રુચિરા આમુથી જવાબ આપે
તે માનવે ભેડાએ

રાત્રીએ પૂછ્યું : ‘ તેને એમ લાગે છે કે કૌશિક
તેને માટે યોગ્ય નથી? ”

મંત્રીએ જવાબ દીધો : “ તેમ હોવાનો સંભવ
છે. ”

રાત્રીએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો “ મહારાજ જાનને
જાણી રોગ્યતાની મરી સમક્ષ પરીક્ષા થશે
કૌશિક તેમાં ઉત્તેજ્ય થય તે જ લગ્ન થશે ”

બીજે દિવસે મંત્રીએ રાત્રીને કહ્યું “ આપનો
પ્રસ્તાવ મારી પુત્રીને મનદૂર છે

[૪]

પરીક્ષાની વેળા આવી રાત્રી મિદામન ઉપર
બેઠા કૌશિક રાત્રીના પાદ તરફ નેચે બેઠે યુગ્મ પોતે
રુચિરાને દેખે આવી પહોંચ્યા. કૌશિકે યુગ્મને
દેખતા કહ્યું અને રુચિરાને નમન કર્યું. રુચિરાએ
ધ્યાન દીધું નહીં.

પાદશાળામાં કૌશિકે ક્યારે પણ રુચિરા સાથે
વાદવિવાદ કર્યો ન હતો તેમજ બીજા વિદ્યાર્થીઓ
સાથે દનીવપાણ કરવાનો અવકાશ પણ તેને સાપડ્યો
ન હતો પરંતુ આજે રાત્રીની હાજરીમાં, તેણે પૂછેલા
કથોના જવાબ તાકાવા તીરની માફક આપવા માડ્યા,
અને તેની તર્કશક્તિનો પરચો દેખાડી દીધો ત્યારે
યુગ્મ પણ આશ્ચર્યચકિત તેમજ અસતુષ્ટ બની ગયા.
રાત્રીના કપે લગ્નદેશ પર પ્રસેન મિન્દુ જામી ગયા
— તે સમયના ખોલ બેળે કૌશિકે તેને પરાજયની
અણી પર મૂકી દીધી કેમકે ત્રીજે યુગ્મને કહ
રુપાઈ ગયો રુચિરાની આમમ્માથી આમુની
ધારા આવી.

રાત્રીએ મંત્રીને કહ્યું : “ હવે ક્ષમતિથિ નહીં
કરો. ” કૌશિક આસન ઉપરથી ઊભો થયો અને
બે હાથ ભેડી રાત્રીને સમોરી રહ્યો.

“ ક્ષમા કરો મહારાજ, હું આ લગ્ન નહીં કરું ”
ચકિત સ્વરે રાત્રીએ કહ્યું. વિજયન અ ધનમ
છે, તેનો સ્વીકાર નહીં થાય. ”

કૌશિકે જવાબ આપ્યો ‘ રિજય મારો હો, પણ
પુરસ્કાર લેને બીજાને મરો ’

યુગ્મને રાત્રીને કહ્યું ‘ મહારાજ, એક વર્ષની
વડુ અવધિ આપો — પડી અંતિમ પરીક્ષા રાખો ”
વાત નક્કી થઈ ગઈ.

[૫]

કૌશિકે વિદ્યાનય છોડી દીધું સવારે તે પઢાડની
બીજીમાં રખડનો હોય તે વળી સાજો દેવ્ય પર
કરતો દેખાતો.

આ બાજુ યુગ્મને રુચિરાના અવધાસ ઉપર જ
બધું દ્રશ્ય કેન્દ્રિત કર્યું પણ રુચિરાનું ચિત્ત બંને
લાગુ જ નેહાતું. ”

યુગ્મને નારાજ વ્યવસ્થા કરના એકત્રાર ટકોર
કરી ‘ આ વખતે જો સવધ નહીં ’ રહે તો
બીજવાર રાત્રી સમક્ષ ઘરમ અનુભવી પડશે ”

પણ બંને એક વધુ પરાજય મરો તે માટે
જાણે રુચિરાએ તપ આદરી દીધું. તેણે અજાસ

સાત છોડી દીધો. 'પરુષનંદ', 'કાવ્યમન્ય' છાત્યાદિ પુસ્તકો વાંચ્યા વિના પડી રહ્યાં. યુરુજએ મનોમન પ્રતિજ્ઞા લીધી :

“આજ દેવના સોમદે, હવે રોષ દિવસ સ્ત્રી શિષ્યાને હું આવકારીશ નહીં; વેદ વેદાન્ત પાળી શક્યો વધુ સ્ત્રીના મનનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે!”

એક દિવસ મંત્રીએ રાજાને કહ્યું : “ભવદત્તને ત્યાંથી માયું આપ્યું છે; કુળ, શીલ, ધન અને પ્રતિભા બધી જ પામતમા તેમનો જોડો મળવો મુશ્કેલ છે. મહારાજ આરા આપે એટલી જ વાર.”

“કંપાની શું હજી છે?” રાજાએ જણાવ્યું કરી. મંત્રીએ જવાબ દીધો : “એની વાત કેમ દિવસ કંપાના મુખમાંથી નીકળે ખરી?”

રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું “પણ તેની આખના આંસુ આજે કાઠ વાત કરે છે ખરાં?” મંત્રીએ મૌન સેવ્યું.

[૬]

રાજા ઉદ્યાનમાં આવીને બેઠા. મંત્રીને આજ આવી. “તમારી પુત્રીને મારી પાસે બેલાવો!”

રુચિરા બાવી અને પ્રજ્ઞામ કયાં.

રાજાએ પૂછ્યું “દીકરી” રામ-સીતા વનવાસનો બેલ માદ આવે છે ખરાં?”

રુચિરા સ્મિતમંદને નતમસ્તકે બિમ્બે રહી

રાજાએ કહ્યું : “હું એ બેલ કરીથી બેસા માયું છું.”

રુચિરાએ મૌન સેવ્યું.

રાજાએ વાત આગળ ચલાવી : “અહીં વન છે, રામ પડ્યું છે; પશુ બેટા, મને લાગે છે કે આ વખતે સીતાનો અભાવ છે. તારા એ સ્વીકારમાત્રથી એટલી ખોટ પૂરતી જશે.”

રુચિરાએ મૌન રાખીને જ રાજાના ચરણમાં પ્રજ્ઞામ કયાં.

રાજાએ કહ્યું : “પણ એક વાત છે, રુચિરા! આ વખતે હું રાક્ષસનો પાંઠો નહીં ભજવી શકું!”

તેહ અને આદરપૂર્વક રુચિરા રાજાને નીરમતી રહી છેવટે રાજાએ સ્ફોટ પાડ્યો :

“આ વખતે રાક્ષસ બનશે તારા યુરુજ!”

શાસકનું કાર્ય

આપણી જે ડાઘીન વચ્ચે વ્યવસ્થા બની છે એમાં સ્ત્રીને સેવક માનવામાં આવ્યો છે એમાં દિનક્રિયાનમાં જે તથા ચાર મહાન સમ્રાટો થઈ ગયા તેમ હાઈ પણ એક છે. હર્ષના કપડાનું વર્ણન એવું છે કે તે મારી પેટે જ એક થોલી પહેરવા માટે અને એક સાતી એકવા માટે રાખેલો, અને એકાદની પેટે સાદાઈથી રહેતો હતો. રાજાની એક ખુની હતી કે સપતિનું સર્વેશ દાન આપતા જવું અને ફરી કમાવું અને વળી ફરીથી દાન આપવું—આ ક્રમ ચાલતો હતો.

સર્વનારાયણ સમુદયમાં પાણી જેની લઈ જાય છે, અને જેટલું લઈ જાય છે એટલું વળી વરસાદ રૂપે પાછું આવે છે. ખારું પાણી લઈ જાય છે અને ગ્રીકું પાણી આપી જાય છે. રાજાએ—શાસનકર્તાએ એવું જ બનવું જોઈએ. સમાજમાંથી પેદા કરીને સમાજને જ પાછું આપી આખરે એણે વનમાં જવું જોઈએ, નહીં તે એ નહીં જશે.

“રજવાં તે નરકપ્રાપ્તિઃ” બાનાથી મોટો શ્રાપ જાળ કયો દોષ શરૂ? એટલા માટે શાસકનું કાર્ય માત્ર સેવા કરવાનું છે.

—વિનોબાજી

આપણું ઘરું થાય

દેવેન્દ્રકુમાર પાલ

‘વર્મસ્થાનોને તમારા પૂર્વજોએ આપેલ જમીન કઠી પાછી લેશો નહિ’ - ભગવાન બુદ્ધ

[વેશાવી મણ્ડતને ઉદ્દેશી]

‘વિધાયો મોર લેનો, ઉનાચે શુભરાત,
ઝોમાસે વાગડ લેનો નેકુંકઝડો બારે માસ’
આવા લોક કવિ ગાઈ કઢી રળિયામણી
ગ્રામ્ય ધરતી પર કઢી મહારાવનો રથ
આ યો જાય છે, ભેળા કારભારી સામેજ
બેઠા છે

‘રળિયામણો’ શબ્દ અડી અવકાર
સારુ નથી મૂક્યો, પણ જે ગામડાઓની
સીમમાંથી મહારાવનો રથ નીકળ્યો, એ
ધરામાં તો માથા વાલો તો માથા બેઠો

એવી હતી એ ધરતી ઉપર અસખ્ય આગા દના
રાવણુ દાડમ, ચીકુ, જમરૂંજી, કેળ, પપૈયાને જીભના
ઝાડહતા સાગનેસીમમહતા એની ઘટાઓમાં ગાયનાં
ટુંકાર હતા. લીલીજમ વાડીઓમાંથી વછૂટતી માદક
સુગંધ મગજને તર - ભ - તર બનાવી મૂકતી હતી.
આમના નીલા પટાગણમાં ગાતા ગાતા બેઠે જતા
પંખીઓના ગાનથી આમ ધરતી છનકી ગઈવાહવા
વનથી એની શોભા સાથે સોળે કળાએ પ્રકાશી
બેઠી હતી

સજ સજ ભેળા રહેવાવાળા રાજના કારભારી,
કઢીપતિની આ બદનાએની દષ્ટિ તરત કળી ગયા,
લાલચના એ કઠિ ગેભરાતા પૂર કારભારી નિહાળી
મથા

જેમ જેમ રથ પથ કાપતો હતો તેમ તેમ
ઝોપાસ ધરતી પર નજર ડેરવા રા'ની આખોમા
જાણે કોઈ ચોક્કસ લાવ રથગિત થતો આવતો
હતો કારભારી એ લાવ જોઈ શક્યા કે, એમાં આ
ધર્મદા જગીરના ગામે ખાલસા કરવાની વૃત્તિ રા'માં
જોરે કરી ગઈ છે.

ધણી વાર વાયા કરતા આખ, મનના ભાવને
સારી પેઠે વ્યક્ત કરી શકે છે

કારભારીએ વિચાર્યું રા'ની દષ્ટિ બદલી છે
અધર્મી બની છે.

રથ આમ ને આમ આગળ આદ્યો જાન છે.
મહારાવની અને કારભારીની આખોમા કંઈક પરિણામ
લાવવાની સંચોટતા ઝેપસતી આવે છે

આમ વાટ કાપતા, પેવા ધર્મદા જગીરના
ગામડાઓની હદ પૂરી થત કે, કારભારીએ, રથ
હાકેનારને કહ્યું ‘લા, રથ જોમો રાખજો’

આ ધર્મદા ગામેની, હદ જેમ જેમ પસાર થતી
ગઈ, તેમ તેમ એ લેખક, જોતા, રા'ની અજાણ લાલચ
અના પૂરને પૂર ગેભરાતા માડયા, ધરતીની આ રૂપ
રૂપતા એના હૈયામાં વસી ગઈ, લીલીકુ જાડ વાડીઓની
પેદાશના સુશકાર ભાગાકાર રા'ની આખમાં દેખાવા
માડય આ ગામેની ઝેપજ ધીણાધરના સ્થાનકમાં
જાય, એ જાણે બરાબર નથી. આવો લાવ એની
આખમાં તપકવા માડયો

કારભારીની આગ શરૂ કે, રથ જોતો રતો.
એ નીચે જતપાં.

જીતરી, કાગડાં ખંખેર્યાં, પછી રથમાં પડેલ
જરિયાની પછેડી વધ, આપ્યા શરીર પર તે આપરી.

મહારાવને આશ્ચર્ય થયું કે કારભારીએ, અડી
વગડામાં કપડાં પર આ પછેડી આપડી તે કપડાં
ખંખેર્યાં, આ શું કર્યું ?

એણે પૂછ્યું : 'આ શું કર્યું ?'

'સાંભાલા ! કાગડા પર રજા હતી તે ખંખેરી.'

'સુકામે જઈને ખંખેરી હતી ને ! અડી
વગડામાં ?'

'એવું કાણુ હતું.'

'હું ?'

'આ રજા ધીણાધરના ધર્માદા ગામેની હતી.
એ ધર્માદા અર્ધે અપાએવ ગામેની ધૂળ પથ્થુ
આપણી દહમાં ન સહ જવાય સહ જઇએ તો આપણું
જૂનું થાય, એટલે એ અડી ડીતરી ખંખેરી'

એક પળને, બીજી પળે રાંના મગજમાં કલ્ક

અમકારો થયો. એના સરખા ધર્માદા જાગીરના ગામે
ખાલસા કરી રાજમાં બેગરી દેવાના સંકેપ પર
આ બોલ અને આ દ્રિષ્ટા ધણુ બન્યાને ડીકાયા.
"એ ધર્માદા ગામેની રજા પથ્થુ આપણી દહમાં આવે
તો આપણું જુરું થાય." કારભારીના આ બોલ એના
માથામાં ખુરે ખુરે ફેરી પડઁદા પાડતા હતા.

તે તરત જ એને થયું : ધર્માદા ગામેને ખાલસા
કરવાનો મારો વિચાર બોટા દતો.

આ વિચાર - ભાવ એ જ હતો એની બેથ
આજોમાં તપકયો. કારભારીએ આ વિચાર પરિ-
વર્તન જોયું, તે એ રથ પર બેઠો. એને જાણ્યું કે, મહા
શવને ધર્મે માગે વાળવાની શક્તિ કામ કરી ગઈ છે.

રથ આગળ ચાલ્યો. છેક જુજ પડેંચ્યા ત્યાં સુધી
મહારાવ કે કારભારીએ આ ધ્યાન કે બીજી બાજત
એક શબ્દ જોયો નહિ, એકે મોન રત્યા, એનની
લપા મહાન હોય છે. એકેએ મુક પછે ભણે કશીકે
અર્થગંભીર વાતોનો વિનિમય કરી લીધો.

પથુ મહાશવ જવ્યા ત્યાં સુધી કાંઈ દિશસ
ધીતોડરની કે અન્ય ધર્માદા સરખાએની જાગીર.
ગામે ખવસા કરવાના વાન સરખી ઉચારી નહિ.

અશાંતિ

સુખનાં સાધનો ખૂબ જ વધી ગયા છે હતા આજે દુનિયામાં કેમ દેલ સુખી નથી.
એતો અર્થ એ છે કે કયાક ને કયાક કાંઈ બૂલ થત રહી છે આજે તો જલ્દયા સુખનાં સાધન વધાર્યાં
નવ્ય છે, તેટલાં જ દુખો પથુ વધતા જાય છે. દુનિયામાં આજે તરફ અશાંતિ અને કર ફેલાયેનાં
નજરે પડે છે

મહાભારતમાં એક કથા છે. સત્યભામાએ દાવડીને પૂછ્યું કે, 'તું જંગમમાં રહીને પથુ શી
રીતે સુખી રહી શકે છે ? હું તો દારકામાં પથુ સુખી નથી. તારા સુખની કૃત્તી શી છે, તેણું મને ખતાવ.'

દ્રૌપદીએ કહ્યું : 'હું-એન સાધવી લખને સુખાનિ' [દુઃખથી જ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.]

એટલે કે જે બીજાઓ માટે તકનીક ઉદાવવા માટે તૈયાર થાય છે તે જ સુખી થઈ શકે છે.
સુખથી સુખ પામી શકાતું નથી. સુખ જોઈતું હોય તો બીજાને સુખી કરવાની કોશિશ કરો. આપણા
પડોશીની પરવાહ કર્યા વિના આપણે કયારેય સુખી નહીં થઈ શકીએ. બીજાઓને દુઃખને અસરે કયારેય
સુખી નહીં થઈ શકીએ, આપણે બીજાની ચિંતા કરશું તો તે આપણી ચિંતા કરશે. વાવશુ તે જ લાગુ પડે.

૪
પગલાં પુલય એવું મનન દેણું બેઠાએ,
સમજાય છે કે કેવું જીવન હોણું બેઠાએ ? - અનિવ

લક્ત સરદાર કિસનસિંહજી

કનૈયાલાલ મનલાલ વાઘાણી

ખીકાનેર રાજ્યના ગારમહેસર ગામમાં કિસન-સિંહ નામના એક પ્રતિષ્ઠાવાન લક્ત ઠાકોર હતા.

કિસનસિંહજી શ્રી મેરવીધર ભગવાનના પરમ ઉાસક હતા. એમને માટે એવી લોકવાયકા હતી કે તેઓ ભગવાન શ્રી મેરવીધરજીનું પૂજન કરી રહેતા ત્યારબાદ દરરોજ સ્વામાસા સોનું તેમને મળતું. આ સોનું તેઓ દાનમાં વાપરી નાખતા હતા.

કિસનસિંહજી ખુબ સાદાકથી રહેતા હતા. ઈશ્વર પરાયણ હોવાનું જીવન હતા. એમને આગળે અનેક સાધુ સંતો પસારતા હતા. મજનમ ડગીએની શુક જમતી

ગરાસદાર હતા. ગરાસની આનક પધ્ધતી હતી, પરંતુ કિસનસિંહજીનો દાનધર્મમાં હાથ છૂટો રહેતો હતો. એટલે સરકારી ભેલું મધે ચડી જતું.

એક રાત્રે કિસનસિંહજીની ડેનીમાં ચોરો દાખન થયા અને તેમના ચીંટ ઉપાડ્યા. કિસનસિંહજી અગી ગયા. ચોરો સારે આરી લીધા રળ્યા. ચોરોએ કિસનસિંહજીને કહ્યું " એક ડગનું આગળ વધો તો તમને ભગવાન મેરવીધરની આણ છે. અમે જોઈ ચોધી છે એવી ફરિયાદ કરે તો પશુ ભગવાનની આણ છે "

કિસનસિંહજીને ભગવાન મેરવીધરની આણ મળી એટલે ચુપચાપ લીધા રલા. એક અશુભ પશુ ન બે દયા ગમે તેટલો ભોગ આપવો પડે પશુ મેરવીધરજીની આણ કેમ તોડાય !

મેરવીધરો જીટને લઈને ચાલ્યા ગયા ચોર બોલો આખી રત બટકયા અને સવારે ગામમાં અન્યા. ગામ લોકોને પૂછ્યું : " ભાઈઓ, આ કયું ગામ ? "

જવાબ મળ્યો " ગારમહેસર. "

મેરવીધર દગ ચઢ્યા આખી રાત બટકી બટકીને પાછા ત્યાંને ત્યાં ! ચોરોને ખીક પેમી ગઈ. કિસન

સિંહજીના ચીંટ મૂકીને મૂકીવાળી ભાગ્યા કિસન-સિંહજીને તેમના જોટા પાછા મળી ગયા.

" બાપ ! તું તો રખવાલો છો તરી આણુ એટલે મેથી શે બોલાય ! તારો માલ હતો અને તુજ પાછા લાવ્યો. બાપલા ! તારી રમતું અનોખી છે. "

એક સાલ ગારમહેસરની આસપાસ બધે સારો વરસાદ થયો, પણ ગારમહેસરમાં એક ટીકું વરસ્યો નહિ. ખેતર સાવ ઠોસ કરાટ. દુકાળના ઓળા પથરાવાની તૈયારી ચઢ રહી હતી. કૂવાના પાણી જીડા ગયા હતા. ગારમહેસરના લોકો અકળાવા લાગ્યા.

કિસનસિંહજીએ મેરવીધર પાસે ધા નાખી ને કહ્યું,

" સો ઠોસ બીજની ખીલે, યામે ઠોન સંદેહ.

કિસનાઈ તુષા મિટે જો આગન વરસે મેહ "

" હે નાથ, હે દયા સાગર ! શું અમારા ગામ માટે જ તારી પાસે પાણી ખૂટ્યું ? " પ્રશ્ન દયા કર, દયા કર. "

કિસનસિંહજીનો આત્મનાદ મેરવીધરે સાંભળ્યો. આકાશમાં ગટગટપ વાદળો જામી પડ્યા, અને ગારમહેસર ઉપર જળટુટિ થઈ લોકો આનંદ પામ્યા સુધે વૃક્ષો લીના કુળર બન્યા. મનવીના ઉકળના દેવા દડા બન્યા.

કિસનસિંહજી જગીરદાર હતા. ખીકાનેર રાજ્યના સરદારોમાં એની ગણના થતી હતી. સરદારે તનવાર રાખતી જ જોઈએ. કિસનસિંહજી પશુ કોઈ કમરપટો બાંધી તનવાર લટકાવતા હતા. પરંતુ વાત તો એ હતી કે એ લક્ત દેખાવ પૂરતી જ તનવાર રાખતા હતા અ્યાનમાં તો લોકડાની તલવાર જ રહેતી હતા.

ખીમનેર રાજવી પાસે કિસનસિંહજીના ઇર્ષ્યા-ખોરાએ ખીકાનેર નરેસના દાન ભંભેરચ માડ્યા.

‘નામ: ૧૨! કિસન જેવા સરદારો શા બનતા! ભગનાઈ કરે છે અને આપને દેખાડ કરવા તલવાર રાખે છે. તલવારને તપાસો તો ખસ! સાવ લાકડાની. એનાથી કૂતરાએ ન ભાજે.’

બીકાનેર રાજાનીના મનમાં આ વાત ઠીક ગઈ હતી. વખત આવ્યે તોજ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

બીકાનેર રાજાનીએ દરેકાનો દરવાર ભર્યો, સૌ સરદારો અને પટારો દરવારમાં હાજર હતા. કિસનસિંહજી પથ્થ હાજર હતા.

બીકાનેર નરેશ દરવારમાં જાકેર કહ્યું : ‘સૌ સરદારો મ્હાનમાંથી તલવાર કાઢીને તલવાર ઉપર હાથ રાખીને વશદારીના સોમદ દ્યે.’

કિસનસિંહજી ગમરાયા. વિચારવા લાગ્યા ‘જૂઠી કરી. લાકડાની તલવાર ભર દરવારમાં કાઢી પડશે. ભો ભારે યદ્ધ જાશે.’

કિસનસિંહજી તો ભગવાન મોરનીધરને યદ્ધ કરી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, ‘હે મોરનીધર! તારા કિમનની લાજ રાખજે. જૂનેચૂકે હાથ યાક ન ભેસે એ સાદુ મે’ લાકડાની તલવાર રખી છે આપ! તારા કિસનની વાયું કરજે.’

કિસનસિંહજીનો વારો આવ્યો કિસનસિંહજીમાં યાક. છનાંજી મૂઝમાં હસના હતા કે હમચા બાડો કુટશે ‘જય મોરનીધર’ કહીને કિસનસિંહે મ્હાનમાંથી તલવાર ખેંચી. વીજળી જેવા ઝપકરા મારતી કાળી નાગલુની જીભ જેવી ઝનૂલી તલવાર મ્હાનમાંથી નીકળી. ‘જય મોરનીધર’ કહીને તલવાર મ્હાન કરીને કિસનસિંહજી એની જગ્યાએ બેસી ગયા.

બીકાનેર નરેશ સુગ્રમીબાર ઉપર ક્રોધે ભરાના અને કહ્યું : ‘કિસનસિંહજીની આવી છત્રી! કિમનસિંહજી લાકડાની તલવાર રાખે છે એવી જલ્મો કરીને તેનું ધોર અવમાન કહ્યું છે. આવી નાનાયત્રી માટે સજ યત્રી જ ભેપ્રએ.’

સુગ્રમીબાર તો કાપ્યો હોય તો લોહી ન નીકળે એવા ધર્ષ ગયો. કિસનસિંહજીના મ્હાનમાંથી વીજળીના ઝપકાર જેવી તલવાર ખેંચે એ તો ડપાડ ગયો હતો. ભાદરવારમાં જુડો પડ્યો.

‘રાજા! આપ ગુસ્સે ન થાઓ. એ લાકડાની વાત તદ્દન સાચી હતી. જીવહિંસા ન થાન એ માટે દુ લાકડાની તલવાર રાખુ છું રાજા! આ તો મારા મોરનીધરનો ચમત્કાર છે. લાકડાની તલવાર એજે લોખંડની બનાવી. આ બી મારા નાથની રમતું છે.’

બીકાનેર નરેશને કિસનસિંહજી પ્રત્યે ખૂબ માન યથું. પોતાના સમ્બારમાં આવે મક્કન સરદાર છે એવી એનેને આનંદ થયો.

એક સમયે કિસનસિંહજી બીકાનેર નરેશ સાથે યાત્રાએ જઈ રયા હતા રરયામાં મુસાફરી કરતા કરતા પ્રમાણનો સમય થયો હતો ભગવાન મોરનીધરજીની પૂજાનો સમય થયો હતો. કિમનસિંહજી તો યોડા ઉપર બેઠા બેઠા જાણાની માનવિક પૂજા કરી રયા હતા પૂજના તન્મન બની ના હતા. ભગવાન મોરનીધરને માનવિક રીતે હીનો બેઠા ધરાયી રહ્યા હતા.

બીકાનેર નરેશની નજર કિસનસિંહજી ઉપર પડી બીકાનેર નરેશને એમ યદ્ધ કે કિમનસિંહજી યોડા ઉપર બેઠા બેઠા યક ઉતારવા આરામ કરના લાગે છે બીકાનેર નરેશ ખૂબ પાડી ‘કિમનસિંહજી! કિમનસિંહજી! શુ જાણ આવે છે! ખૂબ યાક લાગ્યો છે!’

કિસનસિંહજી તો મ્હાનમમ્મ હતા તેપણે બીકાનેર નરેશની ખૂબ સામળી નાંક ખૂબ પાડવા છતાં કિસનસિંહજીને જ્ઞાન ન અરો. એટલે બીકાનેર નરેશ પોતાનો યોડો હકારી કિમનસિંહજી પાસે ગયા અને તેમને દોહળા.

કિસનસિંહજીને દોહળા એટલે ચમત્રી ગયા. બીકાનેર નરેશને એકુ તો પોતાના જ્ઞાન ઉપર દડી દોળા યેનુ લાગુ. યોડાનુ જીવ પથ્થ દડી દડી યદ્ધ ગયું હતું. કિસનસિંહજીના હાથ તો ખાલી હતા તો આ દડી આગુ કયાથી! બીકાનેર નરેશ ખૂબ વિચાર મગ્ન બની ગયા.

“કિસનસિંહજી! અહિં દડી કયાથી!”

“મહારાજ! હું માનસિક પૂજા કરી રહ્યો.”

હતો ભગવાન મોરારીધરને દહીંનો માનસિક ભોગ ધરાવી રહ્યો હતો. આખો મને ઢંઢે બેઠો. મારું ધ્યાન ભગ ચક્ર એટલે દહીં ઢેળાયું. દશે. રાજન. આ તો મારા મોરારીધરની લીલા છે.”

બીકાનેર નરેશ ખૂબ પ્રભાવિત થયા. ધ્યાન ભગ કરવા બદલ દિનબીર યત્ના યાત્રા કરીને કિસનસિંહ ગારમદેમર પાછા આવી ગયા.

કિસનસિંહજીને આ ખો સાડુ સતો આવ્યો જ કરતા કિસનસિંહજી સતાનું સ્વાગત કર્યા કરતા ખર્ચ પણ વીક ચર્ચ જતો એટલે નાણાબીડ રહેતી હતી.

કિસનસિંહ પામે સરકરનું લેણું ખેંચાડા કરવું હતું. વધુના ઉપરાધના અવારનવાર ઉધણાણી કર્યા કરતા હતા. વધુના કરનારા બીકાનેર નરેશના કાન ભભેળ્યાં કરતા. માયું. સાધુકાની વાસે પાણી જોના વના ખરચે અને રાજનું ટેકું ભરવું જ ભારે પડે સાડુકાની વાસે ઓછું ખર્ચે. રાજનું નેણું કિમનસિંહ કે ચૂકવવું જોઈએ.”

બીકાનેર નરેશ કિમનસિંહને તેજા વા અને રાજનું લેણું ભરી આપવા તાતી કરી.

મહારાજા! દિવસી સુધી રાહ જુઓ રાજનું નેણું મરપર્ક કર્યા પછી ચોપડા પૂજન કરીશ મહેરબાની કરી આપોના સમન આપો.”

કિસનસિંહજી મૂંઝ મૂંઝવણમાં પડી ગયા. રાજનું લેણું ચૂકવવું જ જોઈએ નાણા બીક તો હતી જ ચોકું ઘણું બેડું યામ ત્યા સત મડગી આવી જ ગેન અને એ રકમ સતસેવામાં વપરાઈ બન્ય.

દિવાળી નજીક આવી રાજનું નેણું કોઈપણ સંજોગમાં ભરપર્ક કરવું જ જોઈએ આવા વિચારે કિમનસિંહજી ચૂંચવાઈ ગયા હતા.

મોરારીધર પણ ભણતી કમાગી ડંગી રહ્યા હતા. છેવટે ગરાસ ગીરા મુકીને કિસનસિંહજીએ પેડા લીધા. નરેશનર દિવાળીની સવારે કિસનસિંહજી બીક નેર નરેશ પામે પહેલી ગા કિસનસિંહજીને જોઈને બીકાનેર નરેશ કહ્યું.

“કિસનસિંહજી! હજી અહિં જ છો? તમે ગયા નથી?”

બીકાનેર નરેશનું કહેવું સામગી કિસનસિંહજી નવાઈ પડ્યા. “મહારાજા! આપ શું કહેો છો તે હું સમજી નથી શકતો. આપ મારી મરકરી તો નથી કરતાને! આપનું લેણું ભરવામાં દીન ચર્ચ છે એ બદલ ક્ષમા હું તો હજી ગારમદેસરથી ચાલ્યો આવું છું. આપને આ પેસા ભરવા આ થો છું. આજની છેત્રી મહેતન હતી.”

‘કિસનસિંહજી’ તમે શું કહેો છો? તમે મરકરીને પેસા ભર્યા અને ચોપડામાં સડી કરી મે તમને રોકાવા કહ્યું ત્યારે તમે ના પડી તમે તો અહિં જ છો. આ શું છે? હું સમજી નથી શકતો.”

“રાજનું હું સત્ય કહું છું કે હું ગારમદેસરથી અત્યારે જ આ થો છું અને સીમે આપની સમજૂ હાજર થયો છું.”

બીકાનેર નરેશ અને કારભારી વિમાસણમાં પડી ગયા. બીકાનેર નરેશ ચોપડો મગ પો અને કહ્યું ‘કિસનસિંહ’ જુઓ આ તમારી સડી છે ને? તમારા ખાતામાં તમારા હતાકરે જ ચૂકવે રકમ જમા કરી છે તમે કહેો છે કે હાથમાં જ આ ના છે. આમાં સત્ય શું?”

કિમનસિંહજીની આજોમથી પ્રેમાયુ ટપકા લાગ્ય મગમગાચનને મોત્યા. ‘રાજનું’ આપ પૂરા ભાગ્યશાળી છે એ મારો મોરારીધર એની રમતનું રમી ગયો છે. આપના ધનમગન કે એ આપના ચોપડામાં મારા નામે સડી કરી ગયો. વાનીકાએ એના સેકરી બીક જાણી રાજનું એ ચોપડો પણ એટલો પુનિત છે કે એના ઉપર ભાવન મોરારીધરના હસ્તાક્ષર પણ રાજનું મોરારીધરે મારી બીક જાણી મારા રકરૂપે આગીને લીધા કરી છે.”

બીકાનેર નરેશ કિમનસિંહજીને બેગી પડતા. બીકાનેર નરેશ પોતાની જાનને ધ ધ સમજવા નાગા. બીકાનેર નરેશ કિસનસિંહજીના કારેરા મારે કરો.

કિમનસિંહજી ગારમદેમર જતા વિવાય યત્ના ત્યારે બીકાનેર નરેશ પ્રેમથી મેગા. બીકાનેર નરેશ અને કિમનસિંહજીની આજોમાની પ્રેમાયુ વડી રહ્યા હતા.

નામ ૨૧ ! કિસન જેવા સરદારો સા ખપના ! ભગવાન કરે છે અને આપને દેખાડ કરતા તલવાર રાખે છે. તલવારને તપાસો તો ખરા ! સાવ લાકડાની એનાથી કૂતરાએ ન ભાગે !

બીકાનેર રાજાના મનમાં આ વાત ઠારી ગઈ હતી, વખત આવ્યો તાગ લેવાનો નિશ્ચય કરી

બીકાનેર રાજાનીએ દરેરાતો દરગાહ ભરે સૌ સરદારો અને પટારતો દરગાહમાં હાજર હતા કિસનસિંહજી પણ હાજર હતા.

બીકાનેર નરેશ દરગાહમાં બહેર કયું સૌ સરદારો મ્યાનમાંથી તલવાર કાઢીને તલવાર ઉપર હાથ રાખીને વધારીના સોગદ લે'.

કિસનસિંહજી ગમરામાં વિચારતા લાગ્યા 'જૂડી કરી લ કાઢાની તલવાર બર દરગાહમાં કાઢવી પડશે. મો ભારે યથ જશે'

કિસનસિંહજી તો ભગવાન મોરનીધરને પદ કરી પ્રાર્થના કરતા લાગ્યા હે મોરનીધર ! તારા કિમનાની લાજ રાખજે જૂનેચૂકે હતા ધર્મ ન ખેડે એ સાદુ મે' લાકડાની તલવાર રખી છે આપ ! તારા કિસનાની વાણું કરજે'

કિસનસિંહજીનો વારો આવ્યો કિસનસિંહજી કોણ થતા જોઈ મૂળમાં હસતા હતા કે હમચા બાકે કુટુંબે 'જય મોરનીધર' કહીને કિમનસિંહે મ્યાનમાંથી તલવાર ખેચી વીજળી જેવા ઝપકરા મારતી કાળી નાગચૂની જીભ જેવી ઝખૂતી તલવાર મ્યાનમાંથી નીકળી 'જય મોરનીધર' કહીને તલવાર મ્યાન કરીને કિસનસિંહજી એની જગ્યાએ ખેસી ગયા

બીકાનેર નરેશ યુગનીબાર ઉપર કોષે લાગતા અને કહ્યું 'કિસનસિંહજીની આવી જોઈ ! કિમનસિંહજી લાકડાની તલવાર રાખે છે એવી બદળો કરીને તેલુ ધોર અપમાન કયું છે આવી નાનાયરી માટે સજા થવી જ જોઈએ'

યુગનીબાર તો કાપ્યો હોય તો લોહી ન નીકળે એવા ધર્મ ગયો કિસનસિંહજીના મ્યાનમાંથી વીજળીના ઝપકાર જેવી તલવાર જોઈ એ તો ડહાપ ગયો હતો, લાદરગાહમાં જોડા પડતો.

'રાજા ! આપ ગુસ્સે ન થાઓ. એ લાકડાની વાત તદ્દન સાચી હતી જીવહિંસા ન થાત એ માટે હું લાકડાની તલવાર રાખુ છું રાજા ! આ તો માથા મોરનીધરનો ચમત્કાર છે. લાકડાની તલવાર એજે લોખંડની બનાવી આ બી મારા ન થતી રમતુ છે.'

બીકાનેર નરેશને કિસનસિંહજી પ્રત્યે ખૂબ માન થયું પોતાના સંદારોમાં આવો બકા સરદાર છે એથી એને આનંદ થયો

એક સમયે કિસનસિંહજી બીકાનેર નરેશ સાથે ચાત્રાએ જઈ રવા હતા રસ્તામાં મુસાફરી કરતા કરતા પ્રમાણનો સમય થયો હતો ભગવાન મોરનીધરજીની પૂજારો સમય થયો હતો કિમનસિંહજી તો થોડા ઉપર મેડા મેડા બાજાની માનસિક પૂજા કરી રહ્યા હતા પૂજામાં તન્મય બની લાગ્યા. ભગવાન મોરનીધરને માનસિક રીતે દહીને ભોગ ધરાવી રહ્યા હતા

બીકાનેર નરેશની નજર કિમનસિંહજી ઉપર પડી બીકાનેર નરેશને એમ થયું કે કિમનસિંહજી થોડા ઉપર બેઠા મેડા થકે ઉતારવા આરામ કરતા લાગે છે બીકાનેર નરેશ ખૂબ પાડી 'કિમનસિંહજી ! કિમનસિંહજી ! તું બોધ આવે છે ! ખૂબ થાકે લાગ્યો છે ?'

કિસનસિંહજી તો મ્યાનમગ્ન હતા તેપણે બીકાનેર નરેશની ખૂબ સામગી નહિ ખૂબ પાડતા હતા કિસનસિંહજીને જવાબ ન આપ્યો એને બીકાનેર નરેશ પોતાનો થોડો હકારી કિમનસિંહજી પાસે ગયા અને તેમને દહેજવા

કિસનસિંહજીને દહેજવા એટલે ચમત્કાર ગયા. બીકાનેર નરેશે જોયું તો પોતાના જામાં ઉપર દહીં દે મથેયું લાગ્યું થોડાનું જીવ પણ દહીં દહીં થઈ ગયું હતું કિસનસિંહજીના હાથ તો ખાલી હતા તો આ દહીં આગળે કમથી ! બીકાનેર નરેશ ખૂબ વિચાર મગ્ન બની ગયા

"કિસનસિંહજી" અહિં દહીં ક્યાથી ?"

"મહારાજ" હું માનસિક પૂજા કરી રહ્યો

હતો. બગવાન મોરલીધરને દહીંનો માનસિક ભોગ ધરાવી રહ્યા હતા. આપે અને ટંકે બોલે મારું ધ્યાન ભગ થયું એટલે દહીં ટેળાયું હશે. રાજન! આ તો મારા મોરલીધરની લીના છે. ”

બીકાનેર નરેશ ખૂબ પ્રભાવિત થયા. ધ્યાન ભંગ કરવા બદલ દિનગીર થયા. યાત્રા કરીને કિસનસિંહ ગારમદેસર પાછા આવી ગયા.

કિસનસિંહજીને આપણે સાધુ સંતો આપના જ કરતા. કિસનસિંહજી સતોનું સ્વાગત કર્યા કરતા. ખર્ચ પણ ઠીક થઈ જતો એટલે નાણાબીક રહેતી હતી.

કિસનસિંહ પાસે સરકારનું લેણું જે ચાયા કરવું હતું. વમ્બાના ઉપરાવનારા અવારનવાર ઉધરાણી કર્યા કરતા હતા. વમ્બાના કરનારા બીકાનેર નરેશના કાન ભભેર્યા કરતા, “માપુ! સાધુકાની વાસે પાછું જોવા વળ્યા ખરેખરે અને રાજનું દેણું ભરવું જોઈએ પડે. સાધુકાની વાસે ઓછું ખર્ચે. રાજનું લેણું કિસનસિંહ ચૂકવવું જોઈએ ”

બીકાનેર નરેશ કિસનસિંહને તેજાવ્યા અને રાજનું લેણું ભરી આપવા તાકીદ કરી.

“મહારાજ! દિવાળી સુધી રાહ જુઓ રાજનું લેણું મરખાઈ કર્યા પછી ચોપડા પૂજન કરીશ. મહેરવાની કરી આટલો સમય આપો.”

કિસનસિંહજી મૂન ચૂકવણમાં પડી ગયા. રાજનું લેણું ચૂકવવું જ જોઈએ નાણા બીક તો હતી જ. થોડું દણુ લેણું થાય ત્યાં સત મડગી આવી જ દોષ અને એ રકમ સંતોસામાં વપરાઈ જાય.

દિવાળી નજીક આવી. રાજનું લેણું કોઈપણ સંજોગમાં ભરપૂર કરવું જ જોઈએ આરા વિચારે કિસનસિંહજી ચૂંચકાઈ ગયા હતા.

મોરલીધર પણ ભણતની કમોટી કરી રહ્યા હતા છેવટે ગરાસ બીકા મુજીને કિસનસિંહજીએ પૈના લીધા. જરોમર દિવાળીની સવારે કિસનસિંહજી બીકનેર નરેશ પાસે પહોંચ્યા ગયા કિસનસિંહજીને જોઈને બીકાનેર નરેશ કહ્યું :

“કિસનસિંહજી! હજી અહિં જ છો? તમે ગયા નથી?”

બીકાનેર નરેશનું કહેવું સાંભળી કિસનસિંહજી નવાઈ પામ્યા. “મહારાજ! આપ શું કહો છો તે હું સમજી નથી શકતા. આપ મારી મસ્કરી તો નથી કરતાને! આપનું લેણું ભરવામાં દીવ થઈ છે એ બદલ ક્ષમા. હું તો હજી ગારમદેસરથી ચાલ્યો આવું છું. આપને આ પૈસા ભરવા આવ્યો છું. આજની છેલ્લી મહેતન હતી.”

“કિસનસિંહજી! તમે શું કહો છો! તમે માર્ગ કાપે પૈસા ભર્યા અને ચોપડામાં સહી કરી. મેં તમને શોકાવા કહ્યું ત્યારે તમે ના પાડી તમે તો અહિં જ છો. આ શું છે? હું સમજી નથી શકતા.”

“રાજન! હું સત્ય કહું છું કે હું ગારમદેસરથી અત્યારે જ આવ્યો છું અને સીમે આપની સમજૂ હાજર થયો છું.”

બીકાનેર નરેશ અને કારભારી વિમાસયુમાં યડી ગયા. બીકાનેર નરેશ ચોપડો મગાવ્યો અને કહ્યું : “કિસનસિંહજી! આ તમારી સહી છે ને? તમારા ખાતામાં તમારા હસ્તાક્ષરે જ ચૂકવે રકમ જમા કરી છે. તમે કહો છો કે હમણાં જ આવ્યા છો. આમાં સત્ય શું?”

કિસનસિંહજીની આગેમયી પ્રેમાયુ ટપકા લાગ્યા. મગમગા થતો બોલ્યા : “રાજન! આપ પૂરા ભાગ્યશાળી છો. એ મારા મોરલીધર એની રમત રમી મર્યા છે આપના ધનમંડપ કે એ આપના ચોપડામાં મારા નામે સહી કરી ગયા. વાળીકાએ એના સેરકરી બીક જાણી. રાજન! એ ચોરકો પણ એટલો પુનિત છે કે એના ઉપર ભગવાન મોરલીધરના હસ્તાક્ષર પડ્યા. રાજન! મોરલીધરે મારી બીક જાણી મારા સ્વારસે આપીને લીના કરી છે.”

બીકાનેર નરેશ કિસનસિંહજીને ભેડી પડ્યા. બીકાનેર નરેશ પોતાની જાતને ધન્ય સમજતા થાગ્યા. બીકાનેર નરેશ કિસનસિંહજીના કરવેરા માફ કર્યા.

કિસનસિંહજી ગારમદેસર જવા વિદાય થયા ત્યારે બીકાનેર નરેશ પ્રેમથી બેટા. બીકાનેર નરેશ અને કિસનસિંહજીની આગેમયી પ્રેમાયુ વડી રહ્યા હતા.

દાનો દુશ્મન

લલિતા પટેલ

કૃપાશ કર અને પ્રભુદાસ બંને જોડાટિયા દોસ્ત દિવસમા એકાદ વખત મળે નહીં તો બંનેને ચેત ન પડે બંનેના ગામ જૂદા જ્ઞાતિ જૂદી પણ અપરિચિત તો બંને છે બંને સગા ભાઈ હશે એવો એમનો ધારણો બંનેની પત્નીઓ અને બાળકો તો ફ્રેન્ડ-સાકરની જેમ જોઈ ગયેલા

આખા મીઠા સબધને મરણે નવી સહકારી સોસાયટીમા તેમણે પાસે પાસે જોડિયા બગલા બનાવ્યા ને સુખેથી આનંદ-વિનોદમા રહેવા લાગ્યા

પાંચેક વર્ષ તેમનો મીઠો સબધ આ થો પણ ઉમરની સાથે સાથે આવક, પરિવાર અને રહેઠાણની તબીબ વધતી ચાલી કૃપાશ કરને યથારવાર વેવની માફક વધવા માડયો રહેઠાણની સહકારી ટાળવા નવા રૂમ બનાવ્યા

જર, જમીન અને એરુ કાળ્યાના હોરુ તેમ મકાન વધારતા કૃપાશ કરમા કાળ પડે તેણે પ્રભુદાસની દસ વાર જમીન હળોરી સ્વાથ અકથો અને આધળો હોય છે એટલે સોસાયટીના કર્તાહર્તા કૃપાશ કરે બાળીને પ્રભુદાસના ભાગપણનો લલ લીધો પણ એક વર્ષ પોલ પકડાયુ છતા કૃપાશ કરે પોતાનો જ છોકો ખરો કરવા સકામ દામ દડ, લેદથી સોસાયટીના બીજા સભ્યોને પોતાના પક્ષમા કરી લીધા ને ખોટા કામ પર બહુમતીની મહોર મારી

બચારા પ્રભુદાસ પ્રભુના માણસ તેમનું દિલ તૂટી ગયુ બંને પરિવારમા વિનોદ શુજતો ત્યા આખોમા વિધ ચોરાવા લાગ્યા બંને પરસ્પરને શુએ તો આડા ફટાય મો

ફેરવી લે ને કદાચ નજર મળી બંને તો લાવ ડોળા ચાતકેવાહવ કરી મૂકે,

ભાગ્ય દહનના પ્રભુદામ વધુ સમય એ ઠડુ ઠુદુ ઇચ્છી ન સકયા તેમનો પોતાનો બગલો એક સજ્જનને ભાડે આપ્યો ને પોતે બીજી સોસાયટીમા ભાડે હેવા ચાલ્યા ગયા

એક દિવસ સવારે આરામ પુરશીમા પડયા પડયા પ્રભુદાસ છાપું વા રી રહ્યા હતા ત્યા એક અપરિચિત સજ્જન આવ્યા

પ્રભુદાસે તેનું ભાવભીનું સ્વાગત કર્યું છણા સમય સુધી અકવમકવની વાનો થઇ આગતુકને પ્રભુદાસના ઉભર નિષ્કપ દિવનો પરિચય થવા લાગ્યો તેથી આગતુકના અહેસાર પર પળે પળે બાવ બાલાવા લાગ્યા તે અવકાશ આદરને નેનનનો નેહ જોઈ ભારે પ્રભાવિત થયા ઔપચારિક વાતોમા જ તેમની દિવ ખોલીને વાત રવાની શરૂ થઈ એટલે વત વાતમા રમણલાલે પૂછ્યું

“આપ પહેલા અલગ સોસાયટીમા રહેતા હતા તો કૃપાશ કરને તો બોળખે ને ?”

“હા હા જરૂર અમે તો સાખ પડોશી પાંચ વર્ષ હતા થણા જ સજ્જન કૃપાશ કર છે” એમની હીકરી રમાનો કંઈ પરિચય ખરો ?”

“અરે ! એ તો મારી હીકરીની સહેરી છે ભારે સુશીલ, સરકારી ને ચિનચી છે એના જેવું કંઈ રત્ન આ કાળકુચમા શોધુ ન જડે” રમણલાલને સાત પેટીનો સબધ બાધવો હોતો એટલે સાત જગ્યાએ પૂછી પૂરતી તપામ કરવા આ ચા હતા

પણ પ્રભુદાસનું દોહુ મન, નિષ્કપ વ્યવહાર ને બાળસુલભ સરળ હૃદય જોઈ આક્ર

સંતોષ થયો. તેમણે અન્ય પૂછગાછ કરવાનું માંડી વાળ્યું. ને ઘડિયાં લગ્ન લીધાં.

લગ્નને દિવસે મન આવી. સામેયું થયું. પણ કન્યા પક્ષમાં પ્રભુદાસ ન જોયો. જે કર્તા હતા હોવા જોઈએ. ને તેમનું નામ નિશાન નહીં !

રમણલાલને આશ્ચર્ય થયું પણ તેમણે મન મનાવ્યું કે કંઈ કામ હશે તે નહીં આવી શક્યા હોય.

જન એ દિવસોમાં જે દિવસ રહેતી. પણ ખીજે દિવસે પણ ન દેખાયા ! કન્યાને વળાવતી વખતે તો જરૂર આવશે એમ કહ્યેલું. પરંતુ તે ટાણે પણ દર્શન ફલભ.

રમણલાલથી આખરે ન રહેવાયું. તેમણે કૃપાશંકરને એક બાળુ બોલાવી પૂછ્યું :

“આ પ્રભુદાસ તો તમારા પરમ મિત્ર, તો કેમ ઠોકાયા જ નહીં.”

“મિત્ર !...હતા. હવે નથી અમારી સાથે તો હવે તેમણે બોલવા વહેવારે ય નથી રાખ્યો. અમને તો તે કંટર થતુ માને છે.” કૃપાશંકરે કઠોર હેયે કહ્યું.

“શું ખરેખર તમારા તે દુરમન છે ? જરૂર તેમણે મને જગો લીધો. હાય ! ભારે નિર્દયતા કરી.” રમણલાલે ભારે હેયે હેયા વરાળ કાઢી.

કૃપાશંકરે આશ્ચર્ય ભાવે રમણલાલના અવળવાણી ઉઠેલવા મથી રહ્યા. પણ ન સમજતાં પૂછ્યું : “કેમ તમને શો જગો થયો છે ? કંઈ માંડીને વાત કરો તો સમજાયને ?”

પણ રમણલાલ શું વાત કરે ? અથ પછતાયે હોત કયા જળ ચિડિયાં ચુગ ગઈ ખેત ! બિચારાની આંખોમાંથી ગંગા - જમના વહેવા લાગી. ભારે હેયે, દૂટતે સાદે તે એટલું જ બોલ્યા :

“મારા દીકરાએ...શું બગાડ્યું”તું તે અમારી સાથે તમારા વેરનો બદલો લીધો”.... કહી રમણલાલે કપાળ ફટકું.

કૃપાશંકરે શાંત પડવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે રમણલાલે કહ્યું :

“એ તો તેમની પ્રશંસાથી પ્રેરાઈને તમારી દીકરી સાથે સંબંધ બાંધ્યો હતો...હાય, હવે શું થાય ! વિશ્વાસે કસાયા. પીક પાછળ ઘેરા થા કર્યો. મારા દીકરાનો ભવ બગાડ્યો.”

કૃપાશંકરે અથથી ઇતિ સુધી વાત કરી રમણલાલને સમજી-સમજવી શાંત પાડયા. ને પછી હર્ષાવેશમાં રમણલાલની પીક ચાબકાં કૃપાશંકરે બોલ્યા :

“ખરેખર તમે ઠગાયા નથી પણ ફાળ્યા છો. તેમણે જે કંઈ મારી દીકરી વિષે કહ્યું છે તે ધર્મ્ય છે. મારી દીકરી તમારી ને તેમની ભાવનાને અતુરૂપ જ છે. પણ મેં ભારે અન્યાય કર્યો. પ્રભુદાસના ઠરિયા ફિલને હું ન ઝાળખી શક્યો. તો ધારત તો મારી દીકરીનું ભાવી બગાડી શકત. પણ હલાહલ વિષ પોતે ખી ગયા અને વિષ વેલ સંતાનો સુધી ન વધવા લીધી. તેનો હું શી રીતે આ ભવે બદલો ચુકાવીશ ?”

અને એ વેવાઈઓની આંખોમાંથી હર્ષાશ્રુ વહી રહ્યાં.

*

માણું જીવનરસ અને સાથી સહુ મનમાનતા,
જિંદગી પાછી મળે તો આદલો નૈશવ મળે !

*

નીલ નળનો રંગ ધસ્તીને ઠંડી લાગ્યો નહીં,
માનવે જ્યાં એર વાળ્યાં ત્યાંજ લીલીછમ રહી ! - અનિલ

૩૫ની આખ્યાયિકા

સંદેશ

જૂના કારમાં ૩૫ની આખ્યાયિકા છે. આપણા પુરાણોની આખ્યાયિકાઓ માફક આ આખ્યાયિકા પણ તેના દેખીતા અર્થમાં વિચાર કરતા કરી શકે તેવી છે. અક્ષોસની વાત એટલી જ છે કે આવી આખ્યાયિકા વાંચી વિચાર કરવાનો સમય થા વૃત્તિ હવે રહ્યા નથી. એટલે આવી આખ્યાયિકાઓ પ્રત્યે અને પરિણામે પુરાણો પ્રત્યે આપણામાના ધણા ખરા ધણા નહીં તે છેવટે ઉપસાદિતિથી જુએ જ છે.

૩૫ની આખ્યાયિકા આ પ્રમાણે છે. નૌમી નામની એક સ્ત્રી મહાદેવી ધર્મની હતી અને તે મહાદેવી એના દેશમાં રહેતી હતી તે દેશમાં દુકાળ પડ્યો, એટલે તેણે પોતાનો આપણો કુલક છોડી દીધો અને સમૃદ્ધિવાળા બિનમહાદેવી દેશમાં પ્રમાણ કર્યું. મહાદેવી પરમેશ્વરના પ્રિય પાત્ર હોવા છતાં આ સ્ત્રીએ આ પ્રમાણે મહાદેવીના દેશ છોડી દીધો તેથી પરમેશ્વરની તેના પર અત્યંત ધણ પરમેશ્વરથી આ રીતે વિશ્રમ થવું તે પાપ છે આ પાપની સજા રૂપે નૌમીના પતિ મજરી ગયો છતાં નૌમીની આખ બીધી નહીં. તેણે તેના બે પુત્રોને બિનમહાદેવી સ્ત્રીઓ સાથે પરણાવ્યા આ વિશેષ પાપની તેને વિશેષ સજા મળી તેના બંને પુત્રો મરણ પામ્યા. નૌમીને વાવડ મળ્યા કે મહાદેવીના દેશમાં હવે દુકાળ ઓસરી ગયો છે આથી તેણે પાછા સ્વદેશમાં પાછા ફરવા પરિણામ કર્યું. ત્યારે તેણે તેની પુત્રવધુઓને કહ્યું કે હવે હું મારા દેશમાં જાઉં છું. તમે તમારા દેશના યોગ્ય જુવાનો સાથે પરણો અને સુખેથી વધી રહો બેમાથી એક પુત્રવધૂ તેમાં સમત થઈ. પણ બીજી પુત્રવધૂ રૂપે નૌમી પ્રત્યે લાગણી જાહેર તેણે કહ્યું, તેમને છોડી બીજે જવાનું મને કહે નહીં. હવે તો જ્યાં તમે ત્યાં હું. તમારા દેશ તે મારા દેશ. તમારા પ્રભુ તે મારા પ્રભુ. નૌમીએ તેણે અગળવા દેશના અગળવા લોકો સાથે રહેવાની વિટ મળ્યા દસરી, પણ રૂપ તેના નિવૃત્તિમાં આગ

રહી. પરિણામે નૌમી રૂપે લઈ મહાદેવીના દેશમાં પાછી આવી.

પાછા કર્યામાં નૌમી પાસે તો કશી માલમિલકત હતી નહીં એથી રૂપે મજરી કરવા ફરજ પડી. જન્મે સામુ મહા મજરી કરી મજરીના અવાવવા લાગ્યા ત્યાં લાગણીનો સમય આવ્યો. નૌમીના દેર જુઆને વિપુલ પ્રમાણમાં ખેતી હતી તે આદેશનો પ્રભાવશાળી અને ખૂબ સાધનસ પન્ન માનવી ગણાતો હતો. તેના ખેતરમાં રૂપે કામે જવાનું થયું. જુઆએ રૂપે કામ કરતી જોઈ. આજણી સ્ત્રી જોઈ પૂછપરછ કરતા તેને જણવા મળ્યું કે આ તો તેના મોટા ભાઈની પુત્રવધૂ છે તેણે રૂપે કશી શરૂઆત ન કરવા મુકાદમને સૂચના આપી અને રૂપે પણ કહ્યું કે યાવ તેમનું જ કામ કરવું અને યાદી જવાબ એટલે વિચારો લેવો તેના ખાચપીવા માટે પણ તેણે જાદોમત્ત કર્યો રૂપે નૌમીને બાઉઝની લાધી લાગણી વિશે વાત કરી

હવે મહાદેવીના દેરવડાને રીવાજ હતો એટલું જ નહીં પણ આ રીતે વશવેલો ચાતુ રાખવાનો મોટા ભાઈની વહુને અધિકાર ગણાતો આથી નૌમીને થયું કે તે પોતાના આ અધિકાર અજમાવે. પણ પોતે તો જુદું થઈ ગયેલ આથી રૂપ તરફ પોતાને અતિશય પ્યાર હોવાને કારણે તેણે મનોમય નિશ્ચય કર્યો કે પોતાના બહેન બાઉઝ સાથે રૂપના લગ્ન કરવા તેણે રૂપે આ વાત કરી રૂપે તેમ કરવા ધણી ના કહી, પણ નૌમીના આમલને તે ઠેકી શકી નહીં અને આખરે તેણે સમતિ આપી. નૌમીએ તેને રાતના એકાદ સમયે બાઉઝના પગ પાસે ઢળી પડવાની આજ્ઞા કરી. તદનુસાર રૂપ બાઉઝના ચરણમાં ઢળી પડી. બાઉઝે તેને યોગબળી આ હકીકતનો અર્થ તે સમજી ગયો. તેને પણ રૂપ તરફ આકર્ષણ થયેલ હોઈ તેણે રૂપનો સ્વીકાર કર્યો અને તેની સાથે લગ્ન કર્યું. આમ અગળવા દેશમાં આવેલી રૂપે પોતાના નૌમી પ્રત્યેના નિસ્વાર્થ પ્રેમથી

યદુદીઓના સશક્ત અને સમૃદ્ધ જમીનદારની પત્ની
યવાન સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. તેની કુખે દિત્તરાત્તર
દાઉદ અને હસુપ્રિસ્ત જન્મ્યા આવી છે રૂચની
આખ્યાયિકા

આ આખ્યાયિકા વાચતા તેમા કશું આકર્ષક
કે આવકારદાયક દેખાતું નથી ઉલટાનું કંઈક ન
ગમે તેવું તત્ત્વ દેખાય છે. પણ ચિંતિત કરતા
જ્યારે આ આખ્યાયિકાનો મર્મ ખૂને છે ત્યારે તેના
રહસ્યમય ભાવ સૌન્દર્યનો ચમકાર પ્રજાવિત કરે છે.
હરિના બકેતો તે યદુદીઓ અને તે રુદ્રદીઓનો

દેશ તે પરમેશ્વરનું રાજ્ય આપણા બ્રહ્મણુ જીવી જ
વાત છે પરમેશ્વરના રાજ્યમા ભક્તિભાવની ઊંઘો
ઉડતી રહે છે તેમા તે ભાવનો દુકાળ પડ્યો ત્યારે
જે ખર. જકત હતો તે તો તે દેશમા ચિટકાને બેસી
રહ્યા અને પરમેશ્વરની અસીમ ખ્યાન વાચના કરવા
લાગ્યા. પણ જેમા ભક્તિભાવ દૃઢ નથી થયો તેવી
નોંધી બિનપરમેશ્વરી ઝટકે કે ભૌતિક મોજશોખના
દેશમા શાંતિ શોધવા નીકળી પડી ત્યાં લઈ જનર
તેના અપરિપક્વ જ્ઞાન રૂપ થતી હતો તે ત્યાં જતા
વંત મરી ગયો ત્યાં તેણે તેના અજ્ઞાન અને
આસક્તિ રૂપ પુત્રોના લગ્ન ભૌતિક સમાજમા
કર્મ. ઝટકે કે તેમા તે જેકાઈ ગયા વખત જતા
નોંધીને તેના આ જીવન પ્રત્યે વિરક્તિ થઈ અને
તેને પોતાનો સ્વદેશ બાદ આવ્યો આ વૈરાગ્યની
જૂમિકા કહેવાય ત્યાં તેના અજ્ઞાન અને આસક્તિ
રૂપ પુત્રો રરણ પામ્યા પણ તેની સાથે જોડાયેલ

વૃત્તિઓ કેમ છુટે ? એટલામા સમાચાર આવ્યા કે
પરમેશ્વરી રાજ્યમા દુકાળ ઝોસરી ગયો છે, એટલે
કે નોંધીમા ફરી ભગવદ્ભાવ જાગ્યો થયો તેણે તે
ભાવમા રત થવા અજ્ઞાન અને અસકિતચુકત
વૃત્તિઓને બીજે કયાય ધર શોધી લેવા કહ્યું અજ્ઞાન
ચુકત વૃત્તિ તો તે પ્રદેશમા રોકાઈ ગઈ પણ
આસકિતચુકત વૃત્તિ તેને ચોટી રહી ભગવદ્ભાવના
ઉદ્ભાવ પછી પણ ભૌતિક મોજશોખની લાલસા
રહી જાય છે તે લાલસા સહિત નોંધી પરમેશ્વરી
રાજ્યમા આવી

આ ભૌતિક પદાર્થો તરફની લાલસા દિશા
બદલાતા રૂપાતર પામી પ્રકૃત્રેમની પ્યાસી ભક્તિ
બની જાય છે તે પ્રમાણે રૂચનુ રૂપાતર થયું ત્યારે
નોંધીને લા યુ કે આ ભક્તિને દબા મળે અને
ખરુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે માટે કેઈ સમર્થ અને
જ્ઞાનસમૃદ્ધ શુરુને ચરણે મેસાડવી જોઈએ બાકી
આવો તત્ત્વવેત્તા શુરુ છે તેના ચરણે રૂચ રૂપી અરત
દળી ગઈ અને શુરુએ તેનો સ્વીકાર કરના તે ધન્ય
બની ગઈ પરિણામે તેમાથી જ દાઉદ રૂપી પરા
ભક્તિ અને ઈસુ ખ્રિસ્ત રૂપી પરમ જ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયા આ છે રૂચની આખ્યાયિકાનું રહસ્ય

વિપદમા વણસે નહી, સૌ હરિજનના પરમાણુ
પણુ વિરહમા વણસી ગયા પછી પણ પાછા ફરવા
અને ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરવા પૂરતો અવકાશ છે, જેવી
હેવાધારણુ આપતી આ આખ્યાયિકા કેવી માર્મિક,
કેવી સચોટ અને કેવી આહનાદક છે ।

[અંગ્રેજી પરથી આધારિત]

*

બિહારમા એક રચણે પ્રવચન કરતા વિનોબા બોલ્યા • ‘તુન્સીકાસનુ જીવન અત્યંત
દુર્લભ હતું તેથી એમના શબ્દોમા આટલું સામર્થ્ય આવ્યું’ તે પર તેમની સાથેના એક બહેને
પૂછ્યું ‘યુરોપના ધણી કર્મચાના જીવન પતિત હતો છતાં પણ એમના શબ્દોમા તાકાત હતી’

માનવનો આત્મા હમેશા જીવે જવાનો પ્રયાસ કરે છે અને એમા નિષ્ફળ થતા નીચે
ગમડી પડે છે યુરોપના એ કવિએ હમેશા જીવે જવાના પ્રયાસમા જ કા ચો લખતા એટલે એમના
શબ્દોમા બળ આવતું એ કાવ્યોનો એમના શબ્દોમા જીવન સાથે સમઘન હતો એવા
સાહિત્યમા હમેશા સાતત્યની બિંદુપ દેખાય છે જ્યાં એમના સારા વિચારો અદ્ભુત કરવા જોઈએ,
અને એમના જીવનને બૂધી જવા જોઈએ મે શેરીના કાવ્યો બાદ રાખ્યા છે અને એના જીવનને
જૂની ગયો છું’ વિનોબાએ જવાબ આપ્યો

ચક્ષુવેદીની આહુતિ

પૃથ્વીસંહ બાલા

અમર યુદ્ધેગ

(૧)

આજનું જે રાષ્ટ્રવાદી ચીન છે તેને આશીન કામોસા દોષ હતું. ચીનના સહેનશાહે ત્યાંનું રાજ્ય ચક્રાવાત્ર માટે ત્યાંના એક આદિવાસી યુદ્ધેગની નિમણૂક કરી. યુદ્ધેગે ત્યાંના આદિવાસીઓની કલ્યાણ અને શુભનિષા દ્વારા તેમનું હૃદય જીતી લીધું. આદિવાસી પ્રજા કે જે હિંસક અને ક્રૂર હતી તેને સન્માર્ગે અને સંસ્કૃતિના માર્ગે વાળવા માટે તેણે ખૂબ ખૂબ પ્રયત્ન કર્યાં.

આદિવાસીઓમાં એક જંગમી અને ક્રૂર પ્રજા હતી. તે જીવિત માણસોનો શિકાર કરીને તેમના માથાં દેવતાઓને બાલ અર્ચનામાં આપતો.

જે જે આદિવાસીઓને સમજાવી આ ક્રુરિવાજ બંધ કરાવવા ધણા પ્રયત્નો કર્યા પણ તેમાં તે સફળ ન થયો. એક દિવસ આદિવાસીઓએ એકી સાથે ૪૦ જીવિત માણસોનો શિકાર કરી નાખ્યો. આ જોઈને યુદ્ધેગનું હૃદય કૂચ થયું. એણે તરત આદિવાસીઓને બોલાવીને નમ્ર રવરે કહ્યું : ‘જો તમે દર વરસે એક માથું દેવીને અર્પવશું તો એટલા બધાં માથા તમારે માટે ૪૦ વરસ સુધી ચાલશે; ત્યાં સુધીમાં તમારે એકેય માણસનો નવો શિકાર નહિ કરવો.’

યુદ્ધેગ પ્રત્યે આદિવાસીઓએ આદર અને પ્રેમથી પ્રેરાઈને તેની વાત કબૂલી. યુદ્ધેગે વિચાર્યું ‘૪૦ વરસ જેટલાં લાંબા ગાળામાં આ લોકો હિંસા કરવાનું ભૂલી જશે. પણ યુદ્ધેગે એનાથી ઉલટું જ !

સાલીસ વરસના અંતે પણ તે લોકો દેવીને એક માણસનું માથું અર્પવવા માટે યુદ્ધેગ પાસે સલાહ લેવા આવ્યા, ત્યારે યુદ્ધેગે તેમને ધણું સમજાવ્યું કે હવે આ કુપ્રધાને બંધ કરો, કાઢી નાખો છતાં પણ યુદ્ધેગની વાત તે લોકોએ માની નહિ. જોકે વિચારને

અંતે તેણે એક રસ્તો કાઢ્યો : ‘જો તમારે માણસનું માથું જ અર્પવવું હોય તો અમુક ઠેકાણે લાલ કપડાં પહેરેલા માણસને જુઓ ત્યારે તેનું જ માથું કાપજો બીજનું કાપતા નહિ.’ આદિવાસીઓએ આ વાત કબૂલી.

યુદ્ધેગ હવે સમજી ગયો કે માત્ર ઉપદેશથી આ લોકો માનવાના નથી, બલિદાન આપવું જ પડશે. તે પોતે લાલ કપડાં પહેરીને આદિવાસીઓને બતાવેન ઠેકાણે જિતો રહ્યો. તેણે પોતાનો ચહેરો બદલી નાખ્યો, જેટલે જોઈખાતો નહોતો.

આદિવાસીઓએ તેનું માથું કાપી નાખ્યું. દેવીને અર્પવવું તે વખતે તેમને ચહેરો જોઈખાઈ ગયો. હવે શું થાય ! અરે ! આ તો યુદ્ધેગ ! ગજબ થઈ ગયો !

યુદ્ધેગના બલિદાનની ધારી અસર થઈ. ત્યાર પછી આદિવાસીઓએ નરનસિ પ્રથા સદંતર બંધ કરી....

જેન બુદ્ધેગ
(૨)

ધિરની ધર્મના અનુચયીઓમાં જેન બુદ્ધેગનો હાખયો પણ ખૂબ જ પ્રેમજ્ઞાનમય છે તે ત્યાં લસકરી તાનીમ આપનાર હોદ્દેદાર હતો. તેના હાથે તાળીમ પામેલાને સર્વત્ર પહેલું સ્થાન મળતું.

બાળવનની નાની પેઠી તે હમેશાં પોતાના ગજામાં રાખતો અને પ્રાચીન સમયે તે બાળવલ ક્રિયાદીને તેમાંથી થોડું વાચતો.

એકવાર બાળવલ વાંચતા વાચતાં તે મથનમાં પડી ગયો. તેમાંની એક પંક્તિએ તેના જીવનમાં ખૂબ મોટો પલટો આણી દીધો. પંક્તિ આ

પ્રમાણની હતી કે, “કાંઈ તારા ડામા ગાલ ઉપર તમારો મારે તો તું જમણે ગાત ધરજો.” ઇશુના આ વાક્ય સાથે યુદ્ધની તાલીમનો મેળ મળતો નથી. ખ્રિસ્તી ધર્મ સાથે પણ માનવસંહારનો મેળ ખાતો નથી. તો શું મારે હવે આ લડાઈનો તાલીમ આપવાની નોકરી છોડી દેવી ન જોઈએ?” આમ મન સાથે નોકરી છોડવાનું નક્કી કરી તે એક દિવસની રમ્મ લઈને પોતાને ઘેર ગયો.

પોતાનો વાત તેણે પત્ની આગળ કરી. તે પણ જ્ઞેનના વિચારો સાથે સંદમ્ભત બની અને આ વિચારને અમલમાં મૂકવાનું પ્રોત્સાહન આપ્યું.

જ્ઞેને નક્કો કરી લીધું કે, “આ નોકરી છોડતાં જે કાંઈ આવશે કે કંઈ આવે તેને ખુશીથી સહીશ.”

ઘેરથી તે સીધા પોતાના કમ્પાઉન્ડ ઓફિસર પાસે હાવણીમાં ગયો. અને પોતાનો ફોજ પોસાક અને રાષ્ટ્રિક તેમની આગળ મૂકીને વિનંતી કરી : “સાહેબ! હવે મારાથી આ નોકરી નહિ થાય. મને ઇશુના અંતરાત્માનો અવાજ સંભળાયો છે. અત્યાર સુધી તો મેં લડાઈની તાલીમ આપી. હવે હું ઇશુના પ્રેમ અને અહિંસાની તાલીમ આપવા માણું છું.”

✱

અમારા ઘરમાં, મને યાદ છે કે, એક જ પાલકી હતી, એક જ જોડ જોડાની હતી અને એક છત્રી હતી. જ્ઞેને બહાર જવાનું થાય એ પહેરે. બધાના પહેરવાથી પાલકીને અને જોડાને આકાર જેવું કાંઈ રહ્યું નહોતું!

આજે દેશમાં ‘ગાંધીવાદ’નું તેવું થયું છે! દરેક જણ પોતપોતાની જરૂર મુજબ ઉપયોગ કરે છે, તેથી ‘ગાંધીવાદ’નો આકાર જ સમજાતો નથી. મારે ગાંધીની દયા આવતી હોય તો એ બાપડા ગરીબનો વાદ ન બનાવશો. નહીં તો ‘ગાંધીવાદ’ના વિવાદમાંથી વિખવાદ ઉત્પન્ન થતાં, ‘ગાંધીવાદીઓ’ એકમેકને ત્રાંકે લોકવા દોડશે, કે પછી હરિજનની કાષ્ઠો એકમેકને માથે અક્ષત્રી. જે ચામુચ વારેલું જ નિરાશરૂપ કરવા આવ્યો હતો. રોજ વાદ કરવા એકાં. તોફાનો અન્યથે થશે! ઇશ્વરકૃપાએ ગાંધી એવો દધીયિ હતો જેનાં હાડકાનાં ધરુઓ બની સકે તેમ નથી. ‘ખરું ક્રાંતિનું’ દર્શન તે છે જે માણસને માણસ સાથે ભેળવે છે, અલગ નથી કરતું. [હાહા ધર્માધિકારી]

જીવકોર શેઠાણી

ગિરિજાશંકર વ્યાસ

નાનું એવું પણ્ય ફીક વસ્તીવાળું એક ગામ છે. ગામમાં વાણિયા વેપારીની વસ્તી પણ્ય સારા પ્રમાણમાં છે અને વ્યાપાર રોજગારમાં ફીક ફીક આગળ પડતી છે. એમાં પ્રભુદાસ શેઠનું ઘર સારું એવું ગણાય છે તે શેઠનો વેપાર પણ્ય બહેનિયા છે. આનું કારણ તો પ્રભુદાસ શેઠ ફક્ત પોતાની પાની જીવકોર ના પુણ્ય પ્રતાપ ને જ ગણતા હતા. કેમકે શેઠ પ્રથમ તો સાધારણ એવો વેપાર કરતા હતા પછી ત્યારથી તેમના લગ્ન જીવકોર શેઠાણી સાથે થયા અને શેઠાણીએ પ્રભુદાસ શેઠના ઘરમાં પગ મૂક્યા ત્યારથી શેઠને ત્યાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ વસવા માડી અને શેઠાણી પણ્ય શુભે અને સ્વભાવે જેવા માયાળુ હતા તેવા દાનપુણ્ય કરવામાં ધર્મશીલ હતા તેમનો એવો નિયમ હતો કે હરકોઈ જુખ્યા લૂલા લગડા અપંગ અવ્યાગતને જમાડી પછી જ જમવું.

શરૂઆતમાં તો એકબે કે ત્રણવાર એમ થોડા અપંગ ગતો જમતા પછી જેમ જેમ શેઠાણીના આ નિયમની જાણ ગામમાં અને આજુ બાજુના પ્રદેશ માં ફેલાવા લાગી તેમ તેમ શેઠને ત્યાં આવા અપંગ અવ્યાગત તથા જતા આવતા વહેંચાણીની સંખ્યા વધવા માડી જેમ આ અનુદાનની વ્યવસ્થા વધવા માડી તેમ શેઠને ત્યાં સમૃદ્ધિ પણ્ય વધવા લાગી એટલે પ્રભુદાસ શેઠ તો એમજ માનતા હતા કે આ બધો પ્રતાપ શેઠાણીના દાનપુણ્યનો જ છે.

પણ ઈર્ષ્યાળુ વ્યાપારીઓ અને શેઠના સગા વહાલા પછી તો ટીકા કરવા માડ્યા, ‘જે એની દાનપુણ્યની પુછડી ન ભેંધ હોય તો’ એ તો ફીક છે. ચાર દિનનું આદરડું પછી તો શેઠને પણ્ય ખમર પડી કે કેટલા વીરો સો યાચ છે?’ પણ્ય શેઠાણી તો બહેન કશું ચે સામજિકતા જ નથી એમ ગણી પોતાનો એ નિયમ જ હોય તેમ પોતાના આ નિયમમાં યાન પછે અડગ રહ્યા.

જ્યારે શેઠાણીએ સમાસબંધીની આવી ટીકાને

ન ગણ્યકારી ત્યારે તેઓ શેઠને કહેવા માંડ્યા ‘આમ બામડીના કહેવા પ્રમાણે ચાલતા, તો છે એ પણ્ય નાહકનું ‘બોધ બેસાડ’ ત્યારે શેઠ પણ્ય શાંત સ્વભાવે સાંભળી રહેતા અને બહુ યાચ ત્યારે એટલેજ ઉત્તર આપતા, ‘અરે’ ભાઈ’ કાને ખમર છે કે અપણે કાના નશીમનું ખાતા હશું?’

શેઠ અને શેઠાણી ત્યારે તેઓને આમ ન ગણ્યકારતા ત્યારે તેઓ ધડીમર ડહાંડ જતા અને મનમાં જ સંતોષ લાઈ લેતા, ‘દાળ છે ભાઈ! ધડીક વહેણ આબુ છે તે ચાલવા દો પછી તો આપમેળે જ તે બધું થઈ જશે’ પરંતુ જેમ અપંગ અવ્યાગતો જમવામાં વધવા માડ્યા તેમ શેઠની સમૃદ્ધિ અને કીર્તિ પણ્ય વધવા માડ્યા એટલે આ સગાસબંધીઓ અને બીજા વ્યાપારીઓ તો ઉલટાના ઈર્ષ્યાની આગ માં જ શેઠાવા લાગ્યા, અને પ્રસંગ પડે શેઠની કછક ફેળેલી યાચ તેની રાહ ભેટા રહ્યા.

એવામાં એવી ખમર ફેલાઈ કે રાજના ગામડામાં જેતો નામનો કાઠી બહારવટીઓ ફરી વળી મોટી લૂટ ચલાવે તેવી તૈયારીઓ કરે છે, કેમકે આ જેતો દરબારમાં ખાસ અમલ માલુસ તરીકે કામ કરતો હતો. પણ્ય રાજ સાથે કોઈ એક ઊંડા કારણે મનમેળ ન થતા તેને રાજાએ પેર્વા લુગડાબર જ કાઠી મૂક્યો અને તેનું વેર લેવા તે બહારવટીઓ યથા રાજના ગામડા લૂટવા ધારે છે. અને પછી તો એ વાત ખરી પણ્ય નીકળી કેમકે રોજ રોજ ‘આજે જેતોએ આ ગામ બાબુ તો કાલે વળી આ ગામ લૂટ્યું’ એવા એવા સમાચારો મળવા માડ્યા.

ગામમાં પણ્ય આ વાતની સારી એવી જાણ થઈ અને આ જેવા બહારવટીયાથી બચવા અને ગામનું જાની ચકે તેટલું રક્ષણ કરવા સડું કોઈ તૈયાર થયું. શેઠના ઇર્ષ્યોળુઓએ તો એવી વાત ફેલાવી કે ‘જેતો ફક્ત પૈસાદારને જ હેરાન કરે છે બીજા કોઈને નહિ’

અને ઝિવા એ ગપગોળા સાથે શેઠ સામે ગામ ને પશુ ઇર્ષ્યા થાય તેવી વાત ચલાવવા માડયા કે “આપણા ગામને કોઈએ સમૃદ્ધિ આપુ અને પૈસાદાર ગણા યુ હોય તો આ શેઠ જ” કેમકે તેમની શેઠાણી એ આમ અપગ અભ્યાસ તોને જમાડી જમાડી બોલી ખ્યાતિ મેળવી પોતે મહાન પૈસાદાર છે એવી છાપ બેસી કરી છે. હવે આ છાપને લઈ નક્કી જેતો વહેને મોડો આપણા ગામ પર ત્રાટકવાનો” છતાં ગામનોડો પશુ તે વાતને હજુ સમજી ન આપતા નહિ કે ન તો શેઠાણી પેતાના આ અન્નદાનના નિયમમા કાઈ ક્ષત લાવતા.

આખરે વિરોધીએને પેતાની ઠેવા વરાળ કાઢવા પ્રસંગ પશુ આવ્યો. એક સાંજે ગામના ભુરા બરવાડે ગામનું ધણુ પાછું લાવતા ગામના ખેલને ખબર પહોંચાડયા કે આજ રાત્રે જેતો અને તેની ટોળી આપણા ગામ પર ત્રાટકશે.

ગામનું ધણુ ચારવા જતા બરવાડે લોડો સીમમા જ મોટે ભાગે પડ્યા પાંચમાં જ રહેતા હોય છે અને ત્યાં સીમમા દિવસ બર સતાપ પડ્યા રહેના લૂટારા-ખદારવડીઆ સાથે મોટો યથ જાય કે વખતે ચલમ ચૂગી પીવા પ્રસંગ મળે કે વખતે ભાતુ ખવરાવવાનો પશુ મોડો મળે. આ રીતે જુરને જેતાની ટોળીના માણસો સાથે મેળ યથ જતા તેણે તેમની ચારફતે જેતો ગામ લૂટવા ધારે છે એવી વાત જાણી લીધી હતી અને ત્યાં જ ગામને ખચાવવા તેણે સાંજે ધણુ વાળી લાવી પહેલને વાત કરી.

જેતો આવે છે એ વાત ગામમા ઘેર ઘેર પહોંચી વળી રહ પશુ ગામનું ક્ષણ કરવા પટેલ સાથે મળી જે તે યથ સજે તે તમામ કરવા માડયા પશુ ઇર્ષાણુ લોડો તો નહોં આ શેઠના પાપે જ આ પશુ ગામ આજ લૂટઈ જવાનું એવી છાને છપરે વાતને ચલાવવા માડવા તો પશુ શેઠ અને શેઠાણીએ ગામના લોડોને ન ડરવા અને મને તેટલી બધી મદદ કરવા પ્રયાસ આદર્યો.

રહે તો પ્રયમ કહી દીધું કે ‘જે જેતાને પૈસા ની જ જરૂર હોય તો કુ આગળ આવી જેટલા આપી શકાય તેટલા પૈસા આપી દઉં’ પશુ ચતુર

રામજી પટેલે કહ્યું “શેઠ! એમ ઘડી બર માનો કે તમે કે કુ આગળ આવી તેને જોઈએ તેટલા પૈસા આપી દઉં પશુ તેથી બહારવટે ચડેલો કાળી કદાચ ઉનટાનો પીકરે ને વધારે પૈસા માગે, અને એ રકમકમા નાહકે કંઈક ખુચારી યથ જાય”

‘તો પછી શું કરશું!’ શેઠે કહ્યું

‘એમ કરીએ સહુ પોતપોતાના ઘરમા રેલી દરરાજી બધ કરી જગતા રહે, ને ગામના થોડાક જુવાનો તથા સિપાઈઓ ચોરે બેસી જેતાની તપાસ શખતા રહે જે તે શાઈ તુકસાન કરે તો તેનો સામનો કરવો અને એ વખતે સહુએ મહાર નીકળી જુવાનોને તથા સિપાઈઓને મદદ કરવી”

અને આવી મત્રણાને અતે પડેલે કહ્યું તે રીતે વર્તવા સહુ કોઈ તૈયાર થયું

રાત પડો ને મધરાત થવા આવી, તે વખતે જેતો અને તેના સામરીતો ગામમા આવી પહોંચ્યા જેતો તો ગામના પહેલા ઘર તરફ જવા લાગ્યો ત્યાં તેનો સાથીદાર નાનભા તેને શેઠના ઘર તરફ બેચી જવા લાગ્યો આનાકાની સાથે જેતો નાનભા ની સાથે શેઠના ઘર આગળ આવ્યો. હજુ કાંઈ તેમણે તુકસાન કર્યું ન હતું તેથી જુવાનો તથા સિપાઈ ચોરે બેસી જોઈ રહ્યા હતા.

શેઠની ખડકી પાસે આવી નાનભા ખડકી જોરથી ખખડાવવા માડ્યો. પશુ ખડકી ન ઉઘડી એટલે તે જોસ કરી ખડકીને તોડી પાડવા લાગ્યો, ત્યાં તો જેતો બોલી બેઠ્યો ‘નાનભા! તમે જોર કરોમા કુ જ ખડકી ઉઘડાવુ છું”

‘પશુ એમ કાંઈ ઉધાડે એમ લાગતું નથી’

‘ભાઈ! જિભો તો રહે મને પ્રયાસ કરી લેવા દે’ તું તારે કુ કાંઈ તને ન કંઈ ત્યાં સુધી જાનો માનો જિભો જિભો જ્ઞેવા કર’

‘મહે’ કહી નાનભા એક બાજુ શાત જિભો રહ્યો

‘મા! શેઠાણી મા! રેવી ઉઘડો!’ શાત ચિત્ત જેતો જાણે કોઈ ચિર પરિચિતને બોલાવતો હોય તેમ બોલાવવા માડ્યો આ જોઈ નાનભા બોલી બેઠ્યો એમ કાંઈ શેઠાણી આવી થોડી ખડકી ઉધાડ્યો’

‘અરે! ભાઈ! મેં તને કહ્યું ને કે તું તારે છાતો માતો બધું જોયા કર’ હું જે કરું તે જોત્યા વિના જોયા કરવાતું! જેતો જોત્યો અને ફરી પાછો ધીમેથી ખડકીનું કંકુ ખખડાવી જોત્યો. ‘શેઠાણીમા’ હું જેતો જમવા આવ્યો છું!’

‘અરે જમવા કે તુટ કરવા?’ નાનલાથી જોત્યા વિના ન રહેવાયું.

‘કેમ પાછો જોત્યો કે?’ જેતાએ સદજ કરડા કીમા કહ્યું અને ફરી પાછો ડેહી ખખડાવી ખેંચ્યો, ‘શેઠાણીમા’ હું જેતો જમવા આવ્યો છું ડેહી હવે ફેંધાડો’

પ્રથમ તો અદરથી ડોહ ન બોલું પણ જ્યારે જેતાએ ઉપરા ઉપરી શેઠાણીને જમાડવાની વાત કરી ત્યારે અદરથી શેઠાણી જોત્યા: ‘જેતાભાઈ! તમે અરેખર જમવાની વાત કરો છો કે છેતરપીંડીની!’

શેઠાણીનો જવાબ સામગી તો હેઠાણી બોલે ‘ના મા! હું ખરા દિલથી વાત કરું છું જમાડવાની’

‘પણ એનો જરાસો શો?’ રંધણીએ અદરથી જ પૂછ્યું

‘જેની ખાત્રી આ તા કા હીની હલા!’

‘પણ એનો વિશ્વાસ ખરો?’

‘જેમ તમારી જમાડવાની રેક એમ મારે બેટુ ડોહ દિ ન દોહ કરવું એ રેક! ખરા કાઠીની એ રેક!’

અને પછી આરતેથી ખડકી ઉધડી રંધ અને શેઠાણી તથા બીજા યોડાક માણસો ખડકી આગળ ઊભા હતા જેવી ખડકી ઉધડી કે જેતો એક નાનો છેકરાં ચોતાની જતેલાના પગે પડી નમસ્કાર કરે તેમ શેઠાણીના પગમા પડી બોલે ‘મા’ આ જેતો તમારું હુણુ ખાઈને જ જાયો છે એ કેમ કરી તમને કે તમારા ધરને ભરે!’

‘મારા ધરનું હુણુ ખાઈને!’ શેઠાણી અચ્ચંથી બેવી બીહા!

‘દા, મા! તમને વાદ કદાચ નહિ હોય પણ

હું એ પ્રસંગ કેમ બુદ્ધ? વીજ વધ્યો! હું એ વખતે હતો મારા મા બાપ ગુજરી ગયા હું કાર્ધ કામ ધધા પિનાનો રખડું હતો ખાવાના પથ્ય સાસા હતા. એ વખતે રાત્રી પાસે જઈ કાઠાં રસપાકીરી કે એવી નોકરી મળે તે, લાલચે જતો હતો રસ્તામા આ તમારું ગામ આવ્યું જાણેતો વખત હતો હું જુઓ, કુખ્યો રડવડતો ગામને પાદરથી નીકળ્યો, ત્યાં તમે અભ્યાસત અતિથિને જમાડો છો એવી બહુ ચદ. હું એ રીતે તમારે ત્યાં આવ્યો ને મા’ તમારા હાથનું પીરસેતું જમ્યો મેં પછી મારી વાત કહી તમે દયા લાવી રાત્રી પાસે હું મારી નોકરી મેળવું ત્યાં સુધી મને ખાવા પીવાની મદદ માટે પાચ રૂપિયા રોકડા આપ્યા હતા! અને તમારી મદદથી પછી હું તાનની નોકરીમા પથ્ય રહી ગયો..”

‘તો પછી આપ બહારવટુ શા મટે!’ શેઠ વચ્ચે જ જોણી ગયા

“હા શેઠ! તમારો સવાલ સાચો છે. પણ વખત જતા રાત્રી સાથે અમારી એ ધુવની માટે મારે અણબનાવ ચદ ગયો રાત્રી ન રા પર કોઈ જારાયા ને મને બધો ભૂપડે જ એ વખતે ત્યાંથી કાઢી મૂક્યો અને તેનું વેર લેવા આમ બહારવટુ બેઠું છું!”

“દશે, મારા વીરાં ચાલ તું અને તારા સાગરીતો! જેસી જાણે ને જમી નો” શેઠાણીએ વાતને રોળી ડોળી નાખવા કહ્યું

પછી તો ગામમા ખુબર પડી કે તો અને તેના સાથીદારો તો રેઠાણીના હાથનું પીરસેતું જમવા જોડા છે એટલે સહુ ડોહ બહાર આવી આ તમારો જોવા લાગ્યા

જમાડતા જમાડતા રેઠાણીએ કહ્યું “વીરા! હવે મારી એક માગણી છે!”

“શું, મા!”

“આ બહારવટુ છોડી દો નાહક નિચારા ગામમાં ઘરઘરે છે નિર્દોષ લોકો દુખી થાય છે”

“તો મા! હું મારો રોટલો કેમ રળી શકું?”

‘એમ કરો, તમને હરકત ન દોષતો તમે મારે ત્યાં જ રહી કામ કરો.”

“ મધે, મા ! તમે એમ કહેતા હો તો એમ. પણ અમને કાઠી લોકોને તો રાજની નોકરી કે એવું કંઈક હીક લાગે. ” જેતો નિખાલસ લાવથી જવાળ આપતો હતો.

એ સાંભળી ગામનાં લોકો તો આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયા. બહારવટીઆ જેવા બહારવટીઆને શેઠાણીએ તો નરમ ધેંસ બતાવી જાણે કે પોતાનો છોકરો હોય તેવો બતાવી દીધો હતો. ગામને બચાવ્યું હતું ! ત્યાં તો રામજી પટેલ બોલ્યા : “ જેતા લાભ ! ને તમે માને તો હું ફરી પાછા તમને રાજની નોકરીમાં ચડાવી દઉં. ”

“ એમ થાશે ! ”

“ હા, હા, ચોકકસ. ”

“ તે મારે તો એ જ નેઈ એ છે ” જતાએ કહ્યું.

પછી નિરાંતથી ત્યાં જેતો અને તેનાં સાગરીતો રાત રહ્યા. બીજે દિવસે રામજી પટેલ અને શેઠ જેતાને લઈ રાજ ખાસે ગયા. ત્યાં સધળી વાત કરી રાજનાં મનામણાં કરાવ્યા. રાજએ જેતાને પાછો નોકરીમાં રાખી લીધો, અને તેનાં સાથીદારોને પણ જે તે નોકરી કે કામ ધધાએ ચડાવી દીધા !

જેતો પછી શેઠાણીમને તથા શેઠને અને પટેલને નમી રહ્યો.

આમ અન્નદાનનાં ટેક વાળા છત્રકો શેઠાણી પછી તો ગામનાં એક અન્નપૂર્ણા દેવી જેવા જ ગણાવા લાગ્યા ! એમણે પોતાનાં અડગ નિશ્ચયથી જેતા જેવા બહારવટીઆને તથા તેનાં સાથીદારોને સાચા માણસો બનાવ્યા હતા ! સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિ આવી સન્નારીઓથી પવિત્ર છે !

પરિભ્રમણ : [પાન ૨૬૧થી]

ધતીંગ

અનાજની અછતના નામે ઘાઈ ગોરવવંતો વ્યૂહ રાષ્ટ્રીય રાજ્ય કે વ્યક્તિના ધોરણે ચાલવાનો હોય તેનાં ચિન્હો દર્શાવેલ થતાં નથી. એમ લાગે છે કે જાણે ધતીંગ ચાલી રહ્યું છે. વધુ અનાજ તો ખેતરીમાં વાવી શકાય. પણ અપવાદ સિવાય મોટા બાગના ખેતરો ખાલી છે, ખેત્યાર પ્રધાનના ભંગલામાં શાકભાજીના બી શેખાં હોય તો જાણે વાલ મંચે હોય તેમ અખખારને પ્રથમ પાને સમાચાર ચમકી જાય છે. મોઢ પ્રધાન જલ્દવાડિયામાં એક દિવસ એક ટંક બોજનનો અથવા ચોખાનો ત્યાગ કરે તો ચારકોર પટ્ટી લગાવી મોટા ઘાટપર્મા તંત્રીઓ જાપી મારે છે. શાસ્ત્રીજીએ ન્યારથી સોમવારના એકઠાજીથી વાત કરી ત્યારથી સો ક્ષેત્ર એ ધધે લઈ ગયે છે અને જાણે પ્રચારની હરીશર્ષ માંડી હોય તેમ આતવારે—જાણવારે ક્ષેત્ર ગામની, કોઈ સમુદ, મંડળી કે સંસ્થાની જાહેરાત થતી જ રહે છે. જાપાઓમાં ‘miss-a-meal’ એક ટંક બોજન છે. તેની જાહેર ખજારો પાછળ લાગે રૂપિયારૂં

આંધણુ ચક્ર જવા સંભવ છે. વળી મંગલાના કંપા-ઉન્ડ તથા રેલવે લાઇનની બાજુની જમીનમાં વાવે-તર કરવાની વાત વ્યવહારુ લાગતી નથી કેમકે આ જમીનને ખેડવા લાયક બતાવવા માટે જ એટલે ખર્ચ થાય કે વજારના હિસાબે તે પામવે નહીં. આ ‘બધા ભરીશ કામો છે. જ્યાં સુધી કન્યાની બાવના દરેક દેશજનમાં આપમેળે જાગે નહીં ત્યાં સુધી પ્રચાર એટલે સક્રિય અને નાણાનો દુર્બંધ દેશ માથે એક પ્રચંડ આંધિ તોળાઈ રહી છે, અને જો આપણે તૈયાર નહીં હોઈએ તો, સ્વાધીનતાને ભરખી જશે. એકાદ ટંક શું દિવસો સુધી, મહિનાઓ સુધી અથવા પરિસ્થિતિ મુધરે નહીં ત્યાં સુધી હમેશા એકવાર જમવાની અથવા બે દિવસે એકવાર જમવાની ફરજ આવી જ પડે ત્યારે શું થશે ? જે પ્રજા રાષ્ટ્રના હિતમાં આચાર સંહિતા પાળતી નથી અને વાણીમાં-વર્તનમાં ગોરવ રચાવી શકતી નથી તેની છેવટે તો હાંસી લાય છે. દુનિયાના રાષ્ટ્રો આપણી હાંસી કરે તે પહેલાં સમજી લાઇએ. દરેક ખેતરને આતર અને પાણી બે વાતાં મળી રહે એવો આદર્શ ચૂંટી બનાવતાં કેટલો સમય, શક્તિ અને નાણાં નોંધેલો તેનો અંદાજ લગાવી, મંડી પડીએ.

સાચો ધર્મ

નતીસચ દ્ર વેપજીવ

આપણા દેશના લોકોની એક ખાસિયત છે. ધાર્મિક સેનિક હોય કે વધુ ખર્ચ વિજય તે આપણો જ હોય. મોગલ લોકોનું દરિયા જેવું સરકર પણ રજપૂતોના ઝરણાં જેવા સરકર પાસે હાર ખાતું. કારણ કે મોગલ લોકોના સરકરના રૈનિકો રોટલીને માટે લડતા હતા. ત્યારે રજપૂતોના રૈનિકો દેશને માટે, સ્વામિનાથને માટે લડતા હતા. એક દેશપ્રેમી રૈનિકે અનેક દુશ્મનોને પરાજિત કરી શકે છે.

આવા એક દેશપ્રેમી આજકની વાત તમચરી પાસે કરી રહ્યો છું.

મહારાણા પ્રતાપને કોણ જાણખતું નહિ હોય? આ રાણા પ્રતાપ પોતાના કૈટલાક વીર સરદારોની સાથે કિલ્લા પર બાંટા મારી રહ્યા હતા. રાણાના યુધ્ધ પર ખતો હતો. કિલ્લો યોતશક્તિ ધેસલ ગયો હતો. મોગલોએ કિલ્લાના દરવાજા પાસે જ અડ્ડી જમાવ્યો હતો. બહાર જવાનો કોઈ રસ્તો જણાતો ન હતો. રજપૂત રૈનિકો તલવારખાતે કરવા તૈયાર હતા કેન 'રાણાજી! હવે તો હુંમસો કરવાની રજા આપવી એકએ.'-એટલી વાર હતી.

રાણા પ્રતાપ વીર હતા. એવું હદય કેસરિયા કરવા માટે ઉછળતું હતું. પણ વીર ચોક્કા સાથે તે રાજનીતિય પણ હતા. તે સાચું 'ખોડું' સમજતા હતા. તેમને જવાબ હતો : 'લડવું' એક ખરાબ સાહસ છે. આપણે જરૂર હારી જશું. હા, એક રસ્તો છે. કોઈ મોગલ રૈનિકોમાં જઈને એક લાગી શકે તો આપણે વિજયી થઈ શકીએ. હું તમારામાથી કોઈ તૈયાર છે બલિદાન આપવા માટે?

ધડીલર બધા 'મૃગા' ચર્ષ ગયા. 'સાવજની મુકામાં જઈ સિંહચુડું' દૂધ લાવી ચઢાય; અઢલડ ખળતા અનિનમાં કુંડો' મારી ચઢાય; 'પણ વિજાળ મોગલ રૈનિકમાં જઈ જાતથી 'જેળવી' ન શકાય વળી ચોરી-છુપાઈ બાતથી 'જેળવી' રજપૂતોને જસંદ ન હતું. તેઓ ફક્ત લડવું સમજતા. રાણા પ્રતાપ પોતે ન.

સમજતા 'પણ લડાઈમાં કુનેહખાતે લડાવ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

'રાણાને ગંભીર અવાજ આવ્યો : 'હું કોઈ જવા તૈયાર નથી?'

ખૂણમાંથી અવાજ આવ્યો : 'મહારાણા, હું જઈશ.'

વાંકડી મૂઝાવાળા સરદારોએ નજર ફેરવી, એક સતર વર્ષનો બાળક ભોમો હતો. રાણા, વિજાળ કપાળવાળા, તેજસ્વી ચહેરાવાળા.

'શાખાસ!' રાણાએ ખુશ થતા કહ્યું : 'પરંતુ હું બાળક છે. હું તારા સાહસિક સ્વભાવની પ્રશંસા કરું છું.'

'બાળક!' સતર વર્ષનો બાળક હસતો બોલ્યો : 'રાણાજી! ત્યારે દેશની સરહદો પર દુશ્મનો તીર છોડતા હોય ત્યારે બાળક-ચુકા-જવાન બધા એક જ છે. તમે જે હવા, પાણી, અતાજ લઈ રહ્યા છો તે જ હું લઈ રહ્યો છું. તમારી નસોમાં જે રાજપૂતી લોહી છે તે જ મારી નસોમાં છે.'

કંડી પોતાના કેરમ ફૂનિયાને મારતો હતો. તેવા સમયે કિલ્લાની દરવાજા ઉઘડ્યા. ઘરન સંજીવત એક યુવક મોગલ છાવણી તરફ જઈ રહ્યો હતો. રસ્તામાં ચોરીદારે લાલાની અણી ધરીને શાક્યો. મક્કમ ઉત્તર મળ્યો : 'રાણા પ્રતાપનો ખાસ રાજદૂત.'

તે યુવક કિંમતથી છવણીમાં ધૂસી ગયો. અંદર નાચ મધ રતો હતો. દારૂની ખાલીઓ પડી હતી. માદક સંગીત રજુચાતું હતું.

'આ બધું બધ કરો.' બાળકે ખૂબ માંડી. નતંકી બમણી ગઈ. સેનાપતિ કૂચ ઊઠેલા. રક્ષકોએ તલવારો બહાર ખેંચી કાઢી.

'સેનાપતિ ઝાંળખી ગયો. 'અહોહોહો!..... મહારાણા પ્રતાપના દૂત! મહો, આપણું આગમન ક્યાં મરણોસર થયું.'

ઉત્તર મળ્યો. 'રાણા પ્રતાપ તમારી લશ્કરી તાકાત જોઈ ડરી ગયા છે' બાળકે તરત જ અધિ પત્ર કાઢી સેનાપતિ સમક્ષ ધોઈ

સેનાપતિનું નામ હતું હૈદરખા બેડા નાલાયક હિંદુઓને છવતા ન મૂકે આદલાહના હુકમનો અમલ પણ હૈદરખા જ કરતો તે આવે સુવર્ણ સંદેશ સામગ્રીને ખુશ કેમ ન થાય ? બાળકને તે બેઠી પડ્યો હીરાની બે વીની, કિમ્તી દરમારી પોશાક, અને જેની મૂંઠ રત્નોથી જડેલી છે તેવી તલવાર બાળકને ભેગ આપી

'વીર રોનિક' રાણાજીને જઈ કહ્યો કે સેનાપતિ હૈદરખા આજથી સાતમે દિવસે તમારું સ્વાગત કરશે "

'હું જાઉં ? હૈદરખા રાણાજી પોતે અહીં આવે તે તો કાયર છે તમે અને હું વીર છીએ. મેં એક વફાદારી બજાવી હવે તો હું અહીં જ રહીશ "

હૈદરખા કહે 'અમારા લશ્કરમાં તમારા જેવા બહાદુરની જરૂર છે "

પણ બાળક ઉદાસ થઈ ગયો. સેનાપતિ, રાજપૂત ભતિમા હવે કંઈ રજુ નથી અને ભતિ પરથી ત્રિશાસ જોઈ ગયો છે શું તમે મને સુરવીમ ધર્મ સ્વીકારવ દેશો ? "

ધતકપતક ધતકપતક વાજ - ટોલ - નમારા વાગવા લાગ્યા ધોળી દાદીવાળા મોલવી આવ્યા બાળકે કહ્યો [કુપનનું મૂળ સ્વ] પલ્લુ મોનરીએ બાળકને ટુકી દેખી પહેરાવી બાળક ખૂન ખૂન પ્રસન્ન હોવાનો ડાળ કરતો હતો -

મહારાણા પ્રતાપ પડે આ ખુલખાર પડેગી રાણાનો યુરસો ઉછળી આ યો સરદારોની લાલ આંખો વધુ લાલ બની - સળગતા અગારા જેવી

રોજ અરધી રાતના એક તીર ચીંગડા ના મઠ પર આવતું તે તીરમાં સાથે કાગળ બાધેનો હોય જેમાં સઘળી લશ્કરી બાનગી લખી હોય મરોમર સત દિવસ સુધી આ પ્રમાણે જાન્યુ બાળક પણ નાચ

જાનમાં મરત રહેતો દાડે પણ તે પીતે એક અંગૂઠો મુસલમાન હોવાનો દાવો કરતો

* * *

આજ સાતમો દિવસ હતો મોગનો એખમર હતો ખૂન દાડે દીગ્ધીને પડ્યા હતા રૌનિંગને એવો ખ્યાન હતો કે સતાર થતા રાણા આવશે દાડેની ખ્યાનીએ ઉઠશે, પ્રત્યેક રૌનિંગને બેઠ સોગાદો મગશે ત્યાંતો પસદ કરાયેના રજપૂતો પરોઢિયે પૂર્વની તરફથી તલવારોના ચમકારા સાથે નીકળ્યા સારો પાક થયેનો જોઈ ખેડૂત દાતરડું લઈને પાકને વાઢવા માટે તેમ રજપૂતો પણ બચસની મોગનોના બચસનો લાખ લઈને તલવારોના ચમકારા મોવાવના હમ્યરધાણુ રાજચ લાગ્યા પેનો બાળક પણ બગાડથી ખ્યાનમાં સખેન મોગવ સરદારોના ખુરદો બોલાવવા લાગ્યો બરોમર ત્રણ કલાક પુદ આ પુ મોગનોની લાશોના ઢગવા થઈ ગયા કેટલાક જનન બચાવવા ભાગવા લાગ્યા હૈદરખાનો તો પતો પડ્યું ન લાગ્યો રજપૂતોની તલવારોએ આજે એક પણ બહિદાન અપાવ્યું ન હતું

લડાઈ શાન પડી રાણાએ હુકમ કર્યો બાળકને પકડી લેવામાં આવે' બાળક તૈયાર જ હતો તેને રહેજ પણ આશ્ચર્ય ન થયું.

રાણાના દરબારમાં રણા સમક્ષ માગકને હાજર કરવામાં આવ્યો

રાણાએ રહ્યું "તમે બાળક થઈને વીરતાનું કાર્ય કર્યું છે માટે તમને પાંચ ગામડાની જમીન અને પૂરા સો ઘોડા આપવામાં આવે છે પરંતુ તમે ભતિદોષી છો. તમે તમારી જન બચાવી તમામ ધર્મને જોગો છે આ તમારી વીરતાની કમજોરી છે અને હું ખ ચાલ છે "

વીર બાળક ખડખડાટ હસી પડ્યો તેને જવાબ કેટલો અસરકારક હતો "

'મહારાણા હું બાળક થઈને ખોનું છું તે અયોગ્ય હોય તે માફ કરશો હું માળકસુદિમાં સમજું છું તે કંઈ છું મહારાણા હું બાળક છું પણ રજપૂત છું રજપૂત જન્મે કંઈ મૃત્યુથી ડગતો

નથી. મરવું તે પણ માનુષ્યોને માટે તે તો મારે મન બાવતું બોલન છે. હું મોગલોની છાવણીમાં બંધને મૃત્યુને પસંદ કરત નો પાતળી ક્યાંથી આપને પ્રાપ્ત થાત ? મેં સ્વામિમાનનું બલિદાન આપી મુસલમાન બનીને મેવાડમાતાના ગળામાંથી ‘દાર’નો દારૂ ફેર કર્યો છે. ધર્મ શું છે તે કોઇ જાણતું લાગતું નથી. ધર્મ એટલે શ્રદ્ધા. ધર્મ એટલે ફરજ. કલમો પઠવાથી કે તુરખી ટોપી પહેરવાથી કંઈ મુસલમાન થવાનું નથી. તમે બધા જોને ધર્મ માનું છો તે ધર્મ નથી માત્ર અધ - શ્રદ્ધા છે.

‘મેં મારો ધર્મ દેવની આજ્ઞા બચાવવામાં આપેલો.’ મેં મુસલમાન બનીને જે કહ્યું છે તે આપના સમક્ષે એક લાખ વર્ષ દિન-રૂટીને કરી શકન નથી. બહારથી હું મુસલમાન બન્યો પણ હૃદયથી એક સાચો રજપૂત છું; પવિત્ર હિન્દુ છું.’

સત્તર વર્ષનો બાળકના તખતમળા સમયે સંભળી ફરમાર ચક્રિત થઇ ગયો. રાણા પ્રતાપે પણ આવો હજી ઉત્તર સંભળ્યો ન હતો. રાણા સમજતા હતા કે બાળક સાચો છે; મેવાડના વિજયનો વચ બાળકને છે.

રાણાએ પૂછ્યું : “બોલો સામંતો શું ન્યાય આપો છો ?”

સરદારે દેખતી વાંધે આંવળા દવા. તેઓએ એક સાથે કહ્યું : “જતિદોષીને મોતની સજા.”

બહુમતિ આગળ રાણાની દારૂ ધર. રાણાએ બાળકને મોતની સજા ફરમાવી. ચિતોડના કિલ્લાના વિશાળ દરવાજાની સામે તે આગકને ફાંખી આપવામાં આવી. આ વીર-બાળકે અંતે તો નરદેશ માટે જ જીવનનું બલિદાન આપ્યું.

રાણા પ્રતાપને ઘેરું દુઃખ લાગ્યું. બાળકની મરમ ઉપર રાણા પ્રતાપે પોતાની દેખરેખ નીચે એક ‘સ ગેમરમરનું’ મંદિર બનાવ્યું. આ મંદિરમાં કોઇ દેવતાની મૂર્તિ નથી કે ઘંટા નથી કે ઝાવર નથી. ફક્ત તળાવને કિનારે આ મંદિર શાંતિથી જૂનકળતું રહેત્યું છુપાવતું બિંદુ છે. આને પણ આ મંદિરની એક દિવાલ પર મેતરેલું છે : “દેશદોષીની વીરતાની યાદગારમાં.” અત્રાસે જનારા આ મંદિરની અચૂક મુલાકાત લે છે. બાપને જાણે એક પ્રશ્ન મંદિરમાંથી બહાર સંભળાય છે. “સાચો ધર્મ કયો દોષ શકે !”

“આપણા અને પરમાત્મા વચ્ચે આંધળો અંધકાર એ અંતરાય છે.”

આપણું બધું જ કામ પ્રભુ કરી રહ્યો છે અથવા આત્મતત્ત્વ કરી રહ્યું છે એ દિવ્ય શક્તિ સિવાય કોઇથી કશું જ થઈ શકતું નથી એવો દૃઢ નિશ્ચય થવો જોઈએ. એટલે આપણો જીવલેલ અહંભાવ આપોઆપ નિવૃત્ત થઈ જાય છે. આપણા અને પરમાત્મા વચ્ચે આપણો અહંકાર એ અંતરાય છે એ અહંકારને લઈને જ આપણે સુખી દુઃખી થઈએ છીએ. એટલે-સુખમાં ‘છલકાટ’ ન આવે અને દુઃખમાં ગભરામણ ન થાય. એ બધો જોએ તે આત્મા સાક્ષી પ્રભુ ઉપર છે, મારી ઉપર કોઈ જોતો નથી. જોનારે જાણુ ઉપર રાખીએ, કે તે જોએ માયા ઉપર રાખીએ, તો પણ જોતો તો એની ઉપર જ છે. માટે નાહકનો જોતો પોતાના માયા ઉપર રાખી હેરાન શા માટે થતું ? આટલો વિચાર કરે તો માણસ વ્યવહારમાં આનંદથી વિચરી શકે છે. આવા વિચારો પોતાની સન્મુખ રહેવા જોઈએ. લગભગ વિહંગતા થાય કે સમજવું કે અંધકારે ક્યાંક પ્રવેશ કર્યો છે.

— જ્ઞાનયોગી ચંદુલાલ

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન: ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ: NOBISUCE

મિલ સ્થળ:

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પેલ ઝા નારાયપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(પા.નં: KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭
મસ્તીની યજમાન — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૮-૨૫

॥ ઈશ્વર અલ્લા લેર નામ,
॥ સબકોસમ્મતિ દેખાવાન.

અનુક્રમશિકા

૩૨૧	પચદીપ...	આચાર્ય શ્રી રજનીશ
૩૨૪	વિરાટ વામન...	સરોદ
૩૨૬	પરિભ્રમણ...	આશુતોષ
૩૨૯	'મારે સાધુને વળી બાંધન કેવું ?'	પ્રચારી
૩૩૧	પત્નાવતી પાણી...	પશ્ચિમ
૩૩૩	મનોવાંછના...	દેવેન્દ્રમાર પંડિત
૩૩૫	ન ભુવ્ય કોણ ..	હિમાલય હો. પટેલ
૩૩૭	આત્મિક આકેશ...	બાલુભાઈ પેચાણી
૩૪૦	ધર્મ અને સંસ્કૃતિ...	દમ્ભરીપ્રસાદ દિવેદી
૩૪૩	આત્મની આવશ્યકતા...	દરેશ્વરન ધાનકી
૩૪૪	ગિરનાર...	શુભદાસ મસ્તક
૩૪૫	સોહનલાલ પાઠક...	કાંતલાલ શાહ
૩૪૬	મીનાની મોપડી...	વિજય શાસ્ત્રી
૩૫૧	માનવતાના મહેમાન...	કેપલાલ વાધાણી

સંપાદક : નવીન આંખી

સૂચના

(માહત્તેને)

દર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક શિલ્પકમાં હશે તો મોકલાશે.

પરોતે મહિને માહક થઈ શકાય છે.

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો કે તે લેખકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

'લેખ્યવર્ણન'માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને શાહિત્ય વિષયક લખાણો શેવામાં આવે છે.

લખાણ સારું, મોલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કામગીરી એક બાજુ સાદીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસમાં સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી મોકલાય છે.

લેખકોના

દેશમાં (વરસત) ૭ રૂપિયા

બરેદેશમાં બાર શિલ્પ.

“લેખ્યવર્ણન”

૨. રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

પથદીપ

આચાર્યશ્રી રત્નનીશઁ]

[સત તારણ તરણ જય તિના પુણ્ય પ્રસન્ન આચાર્ય રત્નનીશઁએ સૌ. સોહન વાદનાને લખેના અને સંત તારણ તરણ જય તિ સમારોહ સમિતિ, સાગર- મં ૩૦ દ્વારા પુરિદાશ્વે પ્રગટ થયેલા અગિયાર પ્રેરણાદાયી પત્રોમાથી એ પત્રોનો અનુવાદ આપવામાં આવ્યો છે. અન્ય પત્રો પણ ક્રમશઃ પ્રગટ કરવામાં આવશે]

(૧)

પરમાત્મા સિવાય બીજું કંઈ સંતુષ્ટ નથી. એના સિવાય બીજું કંઈ ચીજ મનુષ્યના હૃદયને તૃપ્ત કરવામાં અસમર્થ છે.

એક રાજમહેલ પાસે મોટી જીડ બાંધી હતી.

વાન એમ હતી કે કોઈ એક ફકીરે સમ્રાટ પાસે ભિક્ષા માગી હતી.

સમ્રાટે ફકીરને કહ્યું, ‘તમારી જે કંઈ ઈચ્છા થાય એ માગી લો.’

દિવસનો પ્રથમ ચાલક એ કંઈ ક્ષણ વ્યક્ત કરે એ પૂર્ણ કરવાનો સમ્રાટનો નયમ હતો.

ફકીરે સમ્રાટની સામે પોતાનું ભિક્ષાપાત્ર ધરીને કહ્યું; “મારે વિશેષ કંઈ જોઈતું નથી. આ નાનકડું પાત્ર સુવર્ણ સુદ્રાથી ભરી આપો એટલે જાણ !”

સમ્રાટને થયું કે આ નાનકડું ભિક્ષાપાત્ર સુવર્ણ સુદ્રાથી ભરી આપવું એ કંઈ મોટી વાત છે ?

પણ જ્યારે એ ભિક્ષાપાત્રમાં સુવર્ણ સુદ્રાઓ નાખવામાં આવી ત્યારે જણાયું કે એને ભરવું અસંભવિત હતું. જાણે

કોઈ જાદુઈ પાત્ર ન હોય ! જેમ જેમ એ પાત્રમાં વધુને વધુ રુદ્રાગ્નિ દહવાતી ગઈ એમ એમ એ વધુને વધુ ખાલી થતું ગયું.

આથી સમ્રાટને નિરાશ અને દેશન થતા બોધને કૃષ્ણે કહ્યું, “ પાત્ર ભરી શકાય એમ ન હોય તો એમ કહી દો. હું ખાલી પાત્ર લઈને ચાલતો ચાઉં. વધુમાં વધુ એમ કહેવાશે કે સમ્રાટ પોતાનું વચન પાળી ન શક્યા એટલું જ ને ! ”

એટલી સહેલાઈથી સમ્રાટ પોતાની અશક્તિ કેમ દબાવ કરે ? એમણે કૃષ્ણનું પાત્ર ભરવા માટે પોતાનો સારો ય પ્રજાનો ખાલી કરી નાખ્યો. પરંતુ કૃષ્ણનું પાત્ર ખાલીનું ખાલી જ રહ્યું. સમ્રાટ પાસે જે કંઈ હતું એ બધું જ એમણે કૃષ્ણના પાત્રમાં દહવાવી દીધું, પણ એ અજ્ઞાત પાત્ર ન ભરાયું તે ન જ ભરાયું.

અતે સમ્રાટે કહ્યું, “ ગિહ્ય ! તમારું મિત્રાપાત્ર કોઈ સાધારણ પાત્ર નથી. આ પાત્ર ભરવું એ મારી શક્તિ બહારની વાત છે. પરંતુ આ અજ્ઞાત પાત્રનું રહસ્ય શું એ હું જાણી શકું ખરે ? ”

કૃષ્ણ હસી પડ્યો અને બોલ્યો, “ કોઈ ખાસ રહસ્ય નથી. આ પાત્ર મનુષ્યના હૃદયનું બનાવેલું છે. શું તમે એટલું પણ નથી જાણતા કે મનુષ્યનું હૃદય કદિ ભરી શકાતું નથી ! ધનથી, પદથી, જ્ઞાનથી ગમે એનાથી એને ભરે પણ એ ખાલી જ રહેવાનું, કારણ કે આવી ચીજોથી ભરાવા એ નિર્ભણ થયું જ નથી. આ સત્ય ન જાણવાને કારણે જ મનુષ્ય જેટલું પામે છે એટલો જ દરિદ્ર બનેલો જાય છે. શું કામ ? કારણ કે હૃદય તો પરમાત્માને પામવા માટે જે નિર્ભણ થયું છે.”

ચાન્તિ ચાહો છો ? સંતપ્તિ ચાહો છો ? તો તમાગ સંકલ્પને કહેવા દો કે પરમાત્મા સિવાય મારે કોઈ બંધ જોઈતો નથી.

(૨)

હું લોકોને ભણતી કંપતા દેખું છું. એમનું સારું ચ જીવન ભવના નારકીય કંપમાં વ્યતિત થઈ જાય છે, કારણ કે તેઓ કેવળ બાલ સંપત્તિને જ જાણે છે. જેટલી બાલ સંપત્તિ વધે છે, એટલો જ ભવ પણ વધતો જાય છે, બ્યારે લોકો ભવમાંથી મુક્ત થવાની યેલજામાં

બોલ સંપત્તિ પાછળ ઘેટ મુકતા હોય છે. એક એવી પણ સંપત્તિ છે, જે દરેક મનુષ્યના અંતરમાં રહેલી છે અને જે સંપત્તિને ઝોળખી લે છે એ અસહ્ય બની જાય છે એટલું સૌને સમજના. જાય તો કેવું સારું !

૭

અમાસની સાંજ હતી. સુર્ય પાંશ્વરમાં ઢળી રહ્યો હતો. થોડા સમયમાં જ રાત્રિનો અંધકાર છવાઇ જવામાં હતો.

એક વૃદ્ધ સંન્યાસી પોતાના એક યુવાન શિષ્યની સાથે એક જંગલમાંથી પસાર થઇ રહ્યા હતા. અધારાના ઝોળા ઉતરતાં એમણે પોતાના યુવાન શિષ્યને પુછ્યું : “ રાત પડવા આવી છે, ગાઢ જંગલ છે. આગળ માર્ગમાં કંઈ લય તો નથી ને ! ”

શુરુ પાસેથી આવો પ્રશ્ન સાંભળીને યુવાન શિષ્ય સંજ્ઞાક થઈ ગયો, સંન્યાસીને વળી લય શો ! લય કયાંય બહાર તો હોતો નથી, એના મૂળ તો કયાંક અંદર જ પથરાયેલો હોય છે. !

બંને આગળ વધ્યા સંઘ્યા ઢલ્યે વૃદ્ધ સંન્યાસીએ પોતાની ઝોળી યુવાન શિષ્યને આપી અને પોતે શીય માટે ગયા. શિષ્યને ઝોળી આપતી વખતે પણ એમના ચહેરા ઉપર ચિન્તા અને લયની લાગણી તરી આવી, જેવા એ બાલુમાં ગયા કે તુરત જ શિષ્યે ઝોળી તપાસી તો એમાં સોનાની એક પાટ હતી. શિષ્યના આશ્ચર્યનું નિરાકરણ થઈ ગયું. એને યરુના લયનું કારણ સમજાઈ ગયું.

વૃદ્ધ સંન્યાસીએ આવીને તુરત જ શિષ્ય પાસેથી ઝોળી લઈ લીધી અને બંને આગળ વધ્યા.

કાજળ ઘેરી રાત બમવા લાગી અને નિર્જન વનનો માર્ગ ધનઘોર અંધકારમાં ઢકાઈ ગયો ત્યારે વૃદ્ધ સંન્યાસીએ ફરી એનો એ પ્રશ્ન કર્યો. યરુનો પ્રશ્ન સાંભળી શિષ્ય ખડખડ હતી પડ્યો અને બોલ્યો : “ હવે આપ નિર્ભય રહો ! આપણે લયની બહાર નીકળી ગયા છીએ ”

વૃદ્ધ સંન્યાસીએ આશ્ચર્યથી ધ્રુષ્ણ સામે જોઈને પૂછ્યું : “ હજી જંગલ કયા સમાપ્ત થયું છે ? ”

— યુવાન શિષ્યે જવાબ આપ્યો : “ જંગલ તો સમાપ્ત નથી થયું પણ લય સમાપ્ત થઈ ગયો છે. એને હું પાછળ ફરવામાં ફેંકતો આવ્યો છું. ”

વૃદ્ધ સંન્યાસીએ આ સાંભળીને ગભરાટ સાથે પોતાની ઝોળી

તપાસવા માડી, પણ એમાં તો સોનાની પાટને બદલે પથ્થરનો
 ટુકડો હાથ આવ્યો. એક દાણ તો એને લાગ્યું કે હુમલા જ પોતાનું
 હૃદય બધ પડી જશે. પણ બીજી જ દાણે એ તુલ્ય સંન્યાસી
 બન્યુંત બની ગયો. અમાસની કાળી રાત એને માટે પુણિમાની
 ઉજવણી રાત બની ગઈ. એને જે નવું દર્શન થયું એનાથી
 પ્રસન્ન થઈને એ નાચી ઊઠ્યો. એક અદ્ભુત સ્વપ્ન એને
 દર્શન થયું હતું.

એ રાત્રિએ આગળ વધવાને બદલે તેઓ એ ગાદ જ ગવમા
 જ રોકાઈ ગયા હવે ત્યાં ન હોનો અધકાર કે નહોતો ભય.

*

સ પતિ સ પતિ વચ્ચે એક છે બાથ સ પ્રદયી ઉપવન્ધ થી સ પતિ
 વરતન, સ પતિ જ નથી ખરે જોતા એને વિપત્તિ જ કહેવાય. વારતિક
 મ પતિ તો અંદરના કમાડ હિપાસવાથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે જોનાથી
 ભયનો અનુભવ થાય એ વિપત્તિ છે જોનાથી અમય પ્રાપ્ત થાય
 એને જ કું સ પતિ કહું છું

વિરાટ વામન

વામન ભયો વિરાટ.

ટચ્કડા માનવીની કેવી જગજગર જીવનવાટ !

વામન ભયો વિરાટ.

સાવ હતો સાધારણ કિંતુ ચેતન કેશ તણુઓ,
 સૂર થઈને સળખી ઊઠ્યો, ધન્ય પુરુષર મનુષ્યો;
 શાત સૌમ્ય પણ પૂણ્ય પ્રદાયે જૂઠું ચડી લવાટ,
 વામન ભયો વિરાટ.

રહો સાવ સામાન્ય માનવી આજીવન આમરણે,
 હટી ન એની માનવતા હવ આવરણે આમરણે,
 એની એકક આજ છે સૂની, ગરીબ પૃથ્વીપાટ,
 વામન ભયો વિરાટ.

એને મૂલવવો ! આ તો મૂલવવી માનવતા;
 કેવ દાનવો કરે અસૂયા એવી નમ્ર વિભવતા,
 એ દહતા, એ સત્ય રનેહ, એ શૌર્ય, સહેજ સત્રાટ.
 વામન ભયો વિરાટ

તણુ પગલા પણ ભયો ન પૂરા, ત્યાં સંકેલી લીલા,
 કિંતુ પગલે પગલે જીવ્યા ચેતનકૂલ રસીલા,
 માનવતા રઘમઘ ગહેડી એ પૂણ્યલોક પમરાટ.
 વામન ભયો વિરાટ

સરોહ

“વામન ભયો વિરાટ”

વચ-મ. ૨-૧૦-૧૯૦૪]

સામ્રાજ્યવાદી શાસ્ત્રી

[અવધાન ૧૧-૧-૧૯૧૬]

પરિભ્રમણ

આશુતોષ'

૧૯૬૫

હંસુતા એક વધુ વર્ષે વિદાય લીધી છે. સમયની ગતિ નિરંતર વઠા કરે છે તેમાં એક વર્ષના સર લેખાનો શો અર્થ? પણ માનવીની મર્યાદા, સમયની પણ મર્યાદા ખાધે છે. આ વર્ષે ચન્દ્રને પદાકાન્ત કરવાની દિશામાં અમેરિકા અને રશિયા બન્નેએ અવકાશ સિદ્ધિના ભવ્ય પ્રયોગ કરી બતાવ્યા. રશિયાએ ધ્યુના ખાંચને ઠેક ચંદ્ર સુધી મોકલ્યું તો અમેરિકાએ જોનિની, જી બને દન, અવકાશમાં મિલન જોાવી, ચન્દ્ર માટે નિસઃસ્પી બનાવી. વિદેટનામ પર અમેરિકાએ ઓપ્પમાશે જલદ બનાવ્યો અને વિદેટોન્ગોના પ્રતિકાર પણ એટલો જ સંજોગ બન્યો. વધીને બન્ને પક્ષ એટલા જ ભેરમાં છે. નામદાર પોપ યુનેની મુલાકાત લઇ આવ્યા. તેમજ વિદેટનામમાં લાગતાવળગતાઓને સુલેહશાતિ અપનાવવા હમણાં અપીલ કરી છે. પ્રયુષ્ઠ જોનસન તે જ રશિયાના નેતાઓ પણ શાંતિ સ્થાપવાનું વિચારી રહ્યા છે અને પ્રયુષ્ઠના ખાસ દૂતે વિશ્વની રાજધાનીમાં હમી રહ્યા છે. વર્ષે ફરમાન મિલિયાને રંગ લીધી છે. વર્ષની શરૂઆતમાં ચૂટણીમાં વિજયી બન્યા પછી, પ્રથમ કબજા આક્રમણ અને ત્યારબાદ આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ ઝોળાં. અયુષ્ય તંત્રે, ભરતપર સફારી દબાવ્યું સાચી કાશ્મિરને પ્રશ્ન ઉઠેલા વ્યર્થ પ્રયત્ન કરી જોયે. રહોડેસિયામાં શ પકપક્ષની ગેરા લઘુમતીએ એકપક્ષી સ્વાતંત્ર્યની જહેરત કરી અને આફ્રિકામાં રહેાક પરિસ્થિતિ પેદા કરી દીધી. અને વિદ્યમનવી સરહદ તે સુધે કાઠ અસરકારક પગલાં લઇ ચૂકી નથી. આફ્રો-એસિયાઈ પવિદ કરાતાં રહી ગઇ અને હાલને તબક્કે દુલતવી રહી છે. ગયા વર્ષના અંતમાં ધનુષકોટની માફક આ વર્ષના અંતે પૂર્વ પાકિસ્તાનનાં સમુદાયકો ને વિનાશ વેરાયો તેમાં વીજ હજાર ઉપરાંત માનવ જિંદગીઓનો નાશ થયો છે. અને ને મહાનુભાવોએ

વિદાય લીધી છે તેમાં આર્મિસ, સીંગમેન રી, દાપેટી ખડા, ડે. આલ્બર્ટ સ્વાઈટઝર, લા કર્પુજિયર, અડલાઈ રિટવે-મન, અને જનરલ ચિમખા યાદ આવી જાય છે. ધરતીગોળાની યોટ તો પગાય તેવી નથી. શાસ્ત્રીઓ વર્ષના છેલ્લા દિવસે ડી. ડી. કે. નું મહનામું સ્વીકારી, દેહને એક નવાજ નાણા પ્રધાનની બેટ ધરી દીધી. અને આખા વર્ષ દરમ્યાન તેમજ પાકીસ્તાન સમીપના સંઘર્ષ ટાણે નેતાગીરીના ને વિરલ દેશને કરાવ્યા અને જનતા જનાઈનને વિસ્વાસ સંપાદન કર્યો તેનું ભાથું ખાંધી, પોતાકીસર તારકંદની યાત્રાએ નીકળી પડ્યા.

અમર નાખુદો

મૃત્યુની પળ પસંદ કરવાને ધમરાજને અધિકાર જ ધૃતિહાસનું સજ્જન કરે છે શાસ્ત્રીજીનું અવસાન ને રીતે અને ને થયે થયું તેનાથી ભારતને ધૃતિહાસ નવો વળાંક લેશે તેમાં શંકા નથી. નહેરૂ જીવ્યા ત્યાં સુધી લોક હૃદયમાં પરિવેશના રાજકુમાર તરીકે રમી રહ્યા. અને એ જ સ્થાન તેમના સ્વર્ગવાસ પછી આદાર માસમાં લાલ બહાદુર અદના આદમી તરીકે લઇ લીધું. નહેરૂની મહત્તા તેમના જીવનકાળ દરમ્યાન સૌએ સ્વીકારી, શાસ્ત્રીજીની મહત્તા તેમના મૃત્યુએ વધારી અને દીપાવી. વિશ્વભરના રાજપુત્રોને આંચો. એ વાતનો લાગે છે બચારું ભારત, નહેરૂના વારસદારને પામીને ગુમાવી બેઠું! ધણીવાર જી જાણીને અચંબો થાય છે કે શાસ્ત્રીજીમાં આટલી વિરાટ મહાન શક્તિઓ સુધુપત અવરથમાં પડી હતી, અને આપણે તેનો પાર પણ પામી શકીએ તે પહેલાં તો તેઓ એક આકેચન આદમી તરીકે ચાલી નીકળ્યા. નહેરૂ પછી દેવનું સંકાન ને સ્વસ્થતાથી સાંભળી લીધું હતું, અને અદ્યક્ષિયે વાસ્તવની નૈઋત્ય સુખનો બનીને, તોફાન અને ઝંઝાવાતો વચ્ચેથી કુશળતાપૂર્વક શાંત સપાટી ઉપર નાહીને મૂકી ત્યાં જ તેનો અમર નાખુદો સ્વર્ગે સંચર્યો. ભારે યત્ન છે. ધૃતિહાસ કોઈને માટે શેભતો નથી, એ એક જ આત્માસન લઇને નાચને હલેસાં મારી કિનારે પડેાચડવાની છે. ન જૂલી સકાષ તેવા નામે અત્યાર સુધી ભારત માટે

બે હતાં- ગાંધીજી અને નહેરુ; હવે જિંદગી બીજી બે નો હમેશા થાય છે- શાસ્ત્રીજી અને તારકેન્દ્ર. આવતી કાલના ભારતવાસીઓ ભયારે પણ ધર્મતાલ અને ભૂગોળ વાચશે ત્યારે તારકેન્દ્રના ઉદ્દેશ વખતે બે આસુથી અંજલિ અવરજ આપશે; કેમકે મહાભારતના શુદ્ધ પછી એ શાંતિનું પત્ર હતું. ફક્ત ફેર એટલેજ મુદ્ધિધરે દિમાલખને બદલે રંગનો પંથ લીધો.

પાનીમે' મીન પિયાસી

સમરસેટ મોમ ! અનાથ બચપણ- ખોડવાળું જીવન અને કાકાને આશ્રયે રહીને ઊછર્યો. જીવનની શરૂઆતમા જ કહુતાનો ખાલો છોલોછલ પીવા મળ્યો. સાહિત્યકાર થવાની મનીષા હતી પણ કાકાને એ વાત થાય નહી. દાકતરનો અભ્યાસ કર્યો અને કારકિર્દી દાકતર તરીકે શરૂ કરી. પણ જે ઝંખના દેવામા સધરી હતી, તેણે માર્ગ કાઢ્યો જ અને ભજવવા યોગ્ય એક નાટક લખીને, પ્રથમ પ્રયાસે સફળતા તથા કીર્તિને વર્ષા પડી તો સાહિત્યની સાધના ૮૨-૮૩ વર્ષની ઉંમરે સુધી ચાલુ રહી. મૃત્યુ સમયે તેમનું વય નેવું ઉપર હતું. જગતના માનવસમુદાય વચ્ચે તમણે જીવનભર સફર ખંડ્યા કરી છે અને લગભગ દુનિયાના તમામ દેશોમા તેઓ રહી ચૂક્યા છે. ભારત, મલાયા, જાવા, સુમાત્રા, સિંગાપોર મીન, જાપાન કત્લાદી પ્રદેશો તેમના લખાણમા ચમકી જાય છે. મહાન અને ખ્યાતનામ વ્યક્તિઓને બાંધીને છોડી, આ માનવતાવાદી સાહિત્યકારે કદેશ સામાન્ય અને અદના આદર્શની કદમ્બોદી કરી છે. અનુભૂતિનું ઝરણું રમે સૂકાઈ જાય એવી દંદેશતથી, સારાથે વિષયના ખૂણેખૂણામાથી જનતાજાગૃદન સાથેના શ્વાનુભવમાથી જે લાખુ' તે છૂટે હાથે પોતાના સંજનામા વેધું છે. કેટલાક વિવેચકો અને સાહિત્ય પુરસ્કારો મોમને બાંધી કક્ષાના લેખક ગણે છે. એ કે તેમને 'નોબેલ' નામ મળ્યું નથી પણ એ વાચક વર્ગ ઉપર છોડવામા આવે તો સમરસેટ મોમ આજે પણ મેદાન મારી જાય. કચર અને મૃત્યુ પડીના જીવનમા તેમને શ્રદ્ધા ન હતી. એવા કેટલાક વર્ણોથી તેમણે સ્વેચ્છાએ નિરુદ્ધિ સ્વીકારેલી. તેમને

એકજ પુત્રીદયથી અને પાછલી અવસ્થામાં તેની સાથેના સંબંધો કલેશમય રહ્યા. પત્ની વર્ષો પહેલાં મરણ પામી. અઢકળ સર્પાતએ તમના દાર ખખડાયા તેમાથી કેટલાક દિરસો સાહિત્ય અને સાહિત્યકાર માટે ખર્ચેલો. ભારતની મુલાકાતે આવેલા ત્યારે આદના અખ્યાત્યવાદ અને ચોખીઓના જીવને તેમના ઉપર અસર કરેલી જે તેમના કૃતિ "Razor's edge" મા પ્રતિબિંબિત થયેલ છે. આત્મકથાના કેટલાક તત્વો ધરાવતી 'Of Human Bondage' તેમની એક ચિરજીવ કૃતિ છે.

રડમું સાહિત્ય અધિવેશન

સ્વ. રણજીતરામ વાવાલાધને સાહિત્ય પરિષદ ચોજવાનો વિચાર રુડેલો અને આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલાં તે વિચાર સાકાર બન્યો, જો કે દર વર્ષે પરિષદ ચોજવાનું શક્ય બનતું નથી કેમકે ૬૦ વર્ષમાં આપણે ત્રેવીસ સમેલનો જ કરી ચૂક્યા છીએ. એટલે સરસા ગણુ વર્ષે એકની થવા જાય છે. સુરતના રડમું સંમેલનના ફક્તિતે કાંઈ ખરી ? આવો અથ ચોમેર પૂછાય છે. વળી ચોમેરથી દીકાઓનો જે ઝડી વરસે છે. તમા અસંપૂર્ણતા દુષ્ટિઓથી વાચા મેળવી જાય છે. જેને માટે સાહિત્ય છે, અને જે સાહિત્યકારોને તમા પ્રકાશકોને નમાવે છે તે જનતાનું શું ? સામાન્ય વાચક કયાય ચિત્રમા આવે છે ? મુનશીજીની પકેહસાથી પરિવર્દને છોકાવી- પછી આગળ શું ? જાણીસમા અધિવેશનના કચવો એમને એમ પડ્યા છે, અને ત્રેવીસમા વખતે તેમા હમેશાં કર્યો પડી આગળ ? આજે સાહિત્ય ખરીદીને વાચે એવા કેટલા ? પુસ્તકોને ગાળુ એ રાખીએ, માસિકો, સાપ્તાહિકો, પાક્ષિકો અને દૈનિકો પણ ખરીદીને વાચનારા કેટલા ? ગાડીના અગામા એકાદ દૈનિક ખરીદીને તમે વાચતા હશે તો થોડીવાર પછી બાજુવળા માગશે- પછી સામેની રાટલીવાળા- તેનો પાસેથી આગળની પાટલીવાળા- એક આખા સળગે અગામા તે દૈનિક ફરી વળશે. કારણ ? ખરીદશકિત નથી ? મક્તનુ વાચનાની રેવ પડી છે ? અચ્છા, તો પણ પુસ્તકાલયો કેટલા- તેનું ગમ્મું કેટલું ? કેટલા

સાંખ્યો, દૈનિક, પુસ્તકો તેમજાની શરૂ છે ? કેટલા લાભ લે છે ? સાહિત્યનો પ્રચાર કરવા કિલ્લાવાર કોષ યોજના ખરી ? પરિષદ પોતે શાં માટે આ જવાબદારી ન સ્વીકારે ? જનતા એ જ તમારા સાથે દેવ છે ? તેના પાસે જાઓ અને રીઝવો. પત્રકારત્વ વિભાગના પ્રમુખે સાચું જ કહ્યું છે.— રાજધાનીઓના સમાચારની જરૂર નથી... દૂરનો કોઈ કસોડો, કોષ તાલુકો, કોષ નાનું ગામ અને અદનો આદમી... તેના સમાચાર છાપે. સાહિત્ય પરિષદ મહેલમાં નાંકી શૂંપડીમાં બારે.

સુપુત્રિ

મીને ૧૯૬૨ના ઓક્ટોબરમાં ભારત ઉપર આક્રમણ કહ્યું ત્યારે સમગ્ર દેશનો પ્રુષ્ઠપ્રકોપ પ્રગળ્યા બેઠા. ફના ધવાની લાવના પેદા થઈ. ૧૯૬૫ના ઓક્ટોબર-એ દરમિયાન કચ્છ ઉપરના પાકિસ્તાની આક્રમણ વખતે તેમજ ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરના પાકિસ્તાન સાથેના ધોરણસર યુદ્ધ વખતે દેશાભિમાન અને સર્વસ્વ હોમી દેવાની તમન્ના ભારતના દરેકે દરેક સહેરે અને ગામમાંથી પ્રગટ થઈ. યુદ્ધ મેરઝાના જવાજ અને મેરઝા સાક્ષીઓ ખડો કરી દાર્દિ અને અકટોણ કરીને, અમેરિકન ઘઉં વિના ચલાવી લવાનો નારો ચોટે ચોટે શુભરો થયા. અને અવી હવા દેશભરમાં ઊભી થઈ કે આપણે આપણા પગ ઉપર ઊભા રહીને જ લડી દેવું. અનેક ભેટ મળ્યા અને મેઘવારીના એજ નાંચે પીસાઈ ગયેલા આમ જનતાએ આ ભોમની દાકતનો, સોને જળ આપે તેવા જવાજ વાળ્યો. વિરાટને જાગૃત કર્યા પછી, હુલે સરકાર પાછા પગલાં ભરી રહી છે. સો પ્રથમ અમેરિકાએ થઈ આપવા આનાકાની કરી; તેના પ્રવક્તાએ કહ્યું કે અમેરિકા પાસે વધારે નથી. પરંતુ સ્વાવલંબનની દિશામાં ભારતને દાંટ ચૂકવું જોઈ, અમેરિકાએ વ્યૂહ બદલ્યો અને માગ્યા તેનથી દોહા જમણા થઈ આપવા તૈયારી ખતાવી. પરંતુ આપણે શા માટે લેવા નહીંએ ? સરકાર એક કચ્છે છે કે જાગૃત પછી સુપુત્રિ આવે ? ખેડૂતો વધુ ઉત્પાદન કરી રહ્યા છે ત્યારે વળી આયાતની બેહુદી વાત શા માટે ?

નાવને ભરતોના પાણીમાં તરતી મૂકી છે તેા એટલે શીદ વાદ કરી ખડે છે ? આવના જાગૃત કરી માથે લીંપણ ?

વાતુંનાં વડાં

અઢી કરોડ રૂપિયાને ખર્ચે ભારતની સૌથી મોટી ગામદેવી ટેલિફોન એક્સચેન્જ તાજેતરમાં ખુલ્લી મૂકાણી તેપ્રસંગે જનરલમેનેજર શ્રી મુખનાએ કહેવું કે વાનો કરવાની જાખતમાં ભારતીય માહકો જળરા છે. ધુરોપમા એક 'શાં'માં માહક ૮૦ સેકન્ડ વાત કરે છે જ્યારે ભારતમાં આર મિનિટ મુધી વાત ચાલે છે ! પરિણામે ટેલિફોનનો ઉપયોગ એકા માહકો કરી રહે. જેટલા મમયમાં, ધુરોપમા પાચ માહકો પોતાનું કામકાજ ટેલિફોન ઉપર પતાવી રહે, તેટલા જ સમયમાં ભારતમાં એક જ માહકની વાતચીત પડી હોય. એટલે ભારતી વધુ વાચાળ છે ? ટેલિફોનના પૈસા બરોબર વસલ કરવા તે ઇન્ટેન્જર છે ? વાતોના વડાં ન થાય તેમ જાણવા છતાં આવો પ્રયત્ન કેમ કરતા થશે ? ખરી રીતે ટેલિફોન લાખનો ઉપર ફળાણુ ધટાડવા માટે સમયનું જે ત્રણ મિનિટનું 'મુનિટ' છે તે ધટાડીને ૧૦૦ સેકન્ડનું કરવું અશક. જાવ પશુ એટલા ધટશે. થોડામાં ઝાડું કહેવાની કળા ટેલિફોન વાપરનારે શાખવી જોઈએ.

ઈસ્લામી જૂથ ?

ધરાક, ઈરાન, તર્કી, પાકીસ્તાન, ઇન્ડોનેસિયા કળાને એક મુસ્લીમ સામ્રાજ્ય બિલ્લું કરવા માગે છે. આ યોજના બહુ જૂની છે. પણ આરમ રાષ્ટ્રોનો સાથ ન હોવાને કારણે તેમાં પ્રગતિ થતા નથી. ઈસ્લામને નામે આ રાષ્ટ્રોને ધર્મ અદતનો પ્રચાર કરવા છે. તાજેતરમાં સાઉદી અરેબિયાએ પાકીસ્તાનને મદદ કરી હતી. ભારતની ચારતરફ આક્રમ સિવાય બંધનું કોઈ નથી. એક તરફ ઈસ્લામી જૂથ-ખીજ તરફ ચીન અને ત્રીજી તરફ 'ઝાઝા નખળાં લોકથી, કદી ન કરીએ વેર' જેવા નેપાળ, સિયોન, ખર્મા, યાહિયેન્ડ, લાઓસ, વિયેતનામ, કમ્બોડિયા, [અનુસંધાન પાન ૩૪૬]

‘મારે સાધુને વળી બંધન કેવું?’

મવાસી

તુલસીશ્યામમા ખરે બપોરે એક સાધુ મહારાજ લંગડાતે પગે વાસળી વગાડતા વગાડતા ચાલ્યા આવે.

મદિરના ચોકમા દાખલ થયા અને વાસળી વગાડવી બંધ કરી, મિશ્ર હિન્દુસ્તાનીમા સોને કુશળ સમાચાર પૂછતા પૂછતા, વન્યે સુકત હાસ્ય વેરતા, એક ઘટાદાર ઝાંઝ નીચેના ઝાંગ ઉપર આસન જમાવીને બેઠા.

મદિરમા લાખા સમય રહેતા એકભાઈએ મને સાધુ મહારાજની ઝોળખાણ આપી “આ મથુરાદાસ મહારાજ! શિયાળો હોય, ઉનાળો હોય કે ચોમાસુ, પણ અહીં હોય ત્યારે એમની બેઠક, ઉતારો જે કંઈ કહો એ આ ઝાંઝ નીચેના એટલા ઉપર અનાજ લેના નથી ઠાંઈ દૂધ અને ફળ આપે એનાથી શેડની લે. ભારે મરત સાધુ છે પરિચય કરવા જેવો છે’

સુકત હાસ્ય, મીઠી ભાષા, બાગ સહજ નિર્દોષ જીવન અને મસ્તી ભેળને મને પણ એમનો વિશેષ પરિચય કરનાવું મન થયું.

‘હા મહારાજ! લગડા ચાલતા હતા તે પગે કંઈ થયું છે?’ એ એમની પાસે અર્ધ નમસ્કાર કરીને વાતની શરૂઆત કરી.

હા! શરીર છે! પગને લગડા થયું હોય તો શું કરીએ?’ મહારાજે અવમની ઘૂંટ લઈને, મીઠા હિન્દુસ્તાની લહેકાથી જવાબ આપ્યો.

“પગે કંઈક વાળ્યું લાગે છે! કંઈ દવા ચોપડી ■?’ એમના લાખા કહેલા પગના પોચા ઉપર લહેની ઠાંઈ વનસ્પતિનો થયેલો ભેળને મેં પૂછ્યું.

“જાણીને તારે શું” કરવું છે ભાઈ!’ મહારાજે ફરી ઘૂંટ લીધી.

‘હું ઠાંઈ ડોકટર કે વૈદ્ય નથી એટલે તમને ઉપયોગી તો થઈ શકું એમ નથી કેવળ જિજ્ઞાસા વૃત્તિથી જ પૂછું છું” મેં જણાવું.

“જાણવું જ છે? તો સાબળ ગઈ કાલે જ ગલભાઈ ચાલ્યો આવેનો હતો, સામે એક સર્પ મળ્યો કહે કે મારે કરડવું છે બને કહીને મેં એની સામે પગ ધર્યો એને ભાઈબંધી કરની હોય તો પણ ખીજી કંઈ રીતે કરી શકે? એણે તો કૂં કરીને ડાખ માર્યો મેં ખીજો પણ ધર્યો એટલે એણે ખીજો ડાખ માર્યો હું વારા ફરતી પગ ધરતો ગયો અને એ ડાખ મારતો ગયો અમે બન્ને ભાઈ બંધ થઈ ગયા” મહારાજે બંને પગ ઉપર ચાર પાંચ ડાખ બતાવતા કહ્યું.

‘સર્પ ઝેરી નહીં હોય!’ મેં શકા બ્યક્ત કરી.

“સર્પ ઝેરી હતો કે નહીં એ હું એને પૂછતા ભૂલી ગયો” એટલું કહીને મહારાજ ખડ ખડ હસી પડ્યા અને બાજુમા પડેલ હારમોનિયમની પેટી ઉઘાડી મહંધા સૂર મેળવવા.

બાજુમા બેઠેલ મહારાજના એક બકત જેવા ગૂંહરથે વાત ઉપડી લીધી ‘મથુરાદાસ બાપુ દિવસ આખો અહીં રહે રાત પડે એટલે જ ગલભા હર હર ચાલના બંધ કહેવાય છું કે બાપુ સૂતા હોય ત્યારે એમની પાસે દાઢી દાઢી વખત સિંહ દીપડા આવીને બેમતા હોય છે”

તમે તો ચમત્કાર જેવી વાત કરો છો! ભોયા વિના સાચું માન્યામા ન આવે” મેં ફરી મારી શકા બ્યક્ત કરી.

“ચમત્કાર ચમત્કારની વાત છોડો આ ગાંઠિયા લોકો અને નિરાને રહેવા દેવા ધારતા

નથી લાગતા શિયાળો આવે છે હવે કરીને
ઠંડી લાગે છે કોઈની સાથે એક ગરમ શાલ
મોઢલી શકાશે ?” મથુરાદાસ મહારાજ પેટી
ખંધ કરીને બોલ્યા

“જે શાલને તમારે પોતાને ખપ હોય
તો હું વધુ એકવાર લાવી આપું” હું જવાબ
આપુ ત્યાર પહેલાં તો મારી બાલુમા ઉભેલા
એમના એક ભક્ત બોલી ઊઠ્યા

“મહારાજે એમની જરૂરિયાત તો દર્શાવી.
શાલ આપવી હોય તો પૂછો છો શા માટે ?”
માનાથી કહેનાર્થ ગયું

‘આ પહેલો પ્રસંગ થોડો છે ? એક
વાર મેં પરાણે બાપુને શાવ બાપેની થોડા
દિ પછી જોઉં તો એમની પાસે કંઈ નહીં
પૂછ્યું તો કહે કે કોઈ ટૂંકે થરથરતું હંતું
એટલે આપી દીધી” ભકતે ખુલાસો કર્યો

“એનું નામ જ સાધુ ખીજને ઠંડીમા
થરથરતા બાંધને એમનું દિલ દ્રવી બેઠે એ સ્વા
ભાવિક છે” મેં કહ્યું

‘એમનું મન કંઈ એટલે આપણુ ય
મન કંઈ પપ્પુ એટલેથી જ વાત કયા અટકે
છે ? છેલ્લે એમને એક મમની શાવ આપી
તે થોડા દિ પછી એમણે રાજગારી દીધી’
ગૃહસ્થે અઠળામણ વ્યક્ત કરી

‘સાધુ મહારાજ કોઈને ટાઢમા થરથરતા
જોઈને પોતાની શાલ આપી દે એ તો સ્વા
ભાવિક ગણાય પણ શાલને સળગાવી મૂકવાનું
તો મને પણ સમજાતું નથી” હું મથુરાદાસજી
મહારાજ સામું જોઈ રહ્યો

તેજા એક લાગની આરામ પુરશીમા
મેઠા મેઠા ચલમની ધૂટ ઉપર ધૂટ લઈ રહ્યા
હતા અમારી વાત સાંભળીને એ મરક મરક
હસ્યા કરે

“શાલ બાળી નાખી એ સમજાતું નથી”
મેં ફરી એમની માથે બાંધને પ્રશ્ન કર્યો

‘એમા સમજવા જેવું શું છે ? આપણે
માટે શાલ કે શાવ માટે આપણે થોડા છીએ ?
ઠંડી હતી એટલે શાવ લીધી ઠંડીના દિવસો
પૂરા થયા તો ય શાલ ગળે વળગવા લાગી
મેં શાવને ઘણુ ય સમજાવી કે હવે તારો
ખપ નથી, પણ શાલ તો વળગી પડી એનું
બાંધન શે પોતાય ? શાવને સમજાવી મમજી
નહીં એટલે એક દિ સવારે મૂડી દીધી દિવા
સમી’ મથુરાદાસ મહારાજ ખડખડ હની
પડ્યા

દુનિયાની દૃષ્ટિએ ગાઢપણુ લાગે એવા
એમના બનહારમા પપ્પુ જોડે જોડે એની
અપરિશ્કૃત અને સાધુનાની વૃત્તિ જ મમ
કરતી લાગી હું એમના મમ્તી લર્પા લાવ
જોઈ રહ્યો

હવે ફરી વખત શાવ ન સળગાવવાનું
વચન આપે તો તમે કહો એરી શાવ લાવી
આપુ તમારે આટનું બાંધન ફરીકારવું પાશે’
એમના ભક્ત જેવા ગૃહસ્થે ભાવપૂર્વક કહ્યું

‘તારે શાવ લાવવી હોય તો લાવજે
નહીં તો બધાય શિયાળા ચાલ્યા ગયા એમ
એક વધુ પણ તારી શાવ માટે મારે સધુને
વળી બાંધન કેવું ?’ સાધુએ મસ્તીથી જવાબ
આપ્યો અને હું રમેશનિયમની પેટી લઈ એના
સુર મેળવવાનું શરૂ કર્યું

મથુરાદાસ મહારાજને નમસ્કર કરીને અમે
એમની પાસેથી ઊઠ્યા ત્યારે તેઓ હારમોનિયમની
પેટીમા બેવાઈ ગયા હતા મસ્તશાવે બેવા
ગેવા એમના શબ્દો કયાય સુધી ગૂંજાતા રહ્યા
મારે સાધુને વળી બાંધન કેવું ?”

*

યાતનામા જીવન ગુભરીને કોઈ જાહેર પ્રકુ વ રાજે છે,
જેમ કટકની સાથમા રહીને હાસ્ય દર્શક કૂલ રાજે છે અનિલ

પસ્તાવાના પાણી

પથિક

એ આવો આવો ગોકળી, આંગણે આવેલા ભરવાડ ખેડૂતને આવકાર આપતા વજસી બોલ્યો.

રામ રામ ભાઈ, સહેજ ખમચાતા ભરવાડ બોલ્યો. ભાઈ, હરભમ મેરતું મોરડું આ !

હા. આજ હરભમ મેરતું હું એનો દીકરો. માડું નામ વજસી ખાટલો દાળતા ઢળતા વજસીએ પોતાની ઝોળખાણ પપ્પા આગળુકને આપી દીધી. ખેસો ખાટલા ઉપર, વજસી બોલ્યો.

ધોળા હોળ સાથે ભરવાડ ખાટલા ઉપર ભેઠો અને બોલ્યો, ભાઈ ! કાનને દોષ છે પણ મેં સાભળ્યું છે કે તમારે એક બળદ વેચ્યો છે એકે તમારા જેવા મોટા માણસ ને ત્યાં બળદ વેચાતો લેવાનું નામ લેવાની જીભેય ના ઉપરે પણ ગામમાથ ચાર પાચ માણસ પાસેથી વાત સાંભળી એટલે આન્યો છું.

વજસીના મોઢા ઉપર એક આનંદનો અમકારો આગીને અલોપ થઈ ગયો ને બોલ્યો, ગોકળી વાત સાચી છે. જો સામેની ડોડયમા બાધ્યો છ બળદ વેચવાનો છે અને જ્યાં ગોકળીએ નજર કરી તો બગલાની પાખ જેવો અસલ વઢિયારો, સુંદર શિંગડાવાળો ફટપુટ બળદ તેની નજરે પડ્યો તેણે મને-મન નિશ્વાસ મૂક્યો કે આવો બગડે હળવે પંદરસો વગર ક્યાથી છૂટે ! અને પોતા પાસે મૂડીએ ફેટવી ! માત્ર ચારેંતા રૂપિયા. એમા તો કોઈ દૂબળો-પાતળો ઘરેલો દેશી બળદ આવે આવો અસલ વઢિયારો ક્યાથી આવે. નિસાસા નાખતાં તે જિલ્લો થયો ને બોલ્યો, ઠીક ભાઈ રામ રામ તઈ હું બડો !

કા ગોકળી, કેમ ન ગયો. ? વજસીએ અમકારા પૂછ્યું.

[સત્ય ઘટના]

એવું નથ્ય. ભાઈ, આ તો દેવાગી બળદ કોને ન ગયો ? પણ મારું ગરીમ માણસનું ગયું નહિ આવું જમરું જનાવર લેવાનું. અને આવું મોટું ઘરેલું પણ મોટા ઘર જ શીલો.

વજસીને લાગ્યું કે હાથમા આવેલું ઘરાક લાગે. અને હરભમ બાપા ઘર નથી ત્યાં જ આ સાડું થઈ જાય તો સારું, તે બોલ્યો, તો પછી ગોકળી, તમને વાધો શું છે ?

ભાઈ, ભલે વાત બામ છે. હું છું ગરીબ માણસ, મેં ઝોણ સાલ જ પંદર વીધા જમીન લીધી છે ફૂધનું ટીપે ટીપું વેચી આ ચારેં રૂપિયા લેગા ક્યાં છે એમાથી મળે એવો આછો પાતળો બળદ લેવો છે. એક નવું માવડીયું વધારે મારી પાસે નથી

વજસી એક પગ ખાટે વિચારમાં પડ્યો ને પછી બોલ્યો, ઠીક ગોકળી લઈ જાવ ચારેંમાં જસ.

ભરવાડ વિસ્મયમાં ડૂબી ગયો. તેને આ વાત માનવામા ન આવી આવો હાથી જેવો બળદ અને તે પણ ચારેં રૂપિયામા ? કોઈ ન આવે તે બોલ્યો, અરે, ભાઈ કાંઈ આમ પાણી ના મૂલે ...

એના વાક્યને વચ્ચે જ અટકારતા વજસી બોલ્યો જો ગોકળી, વાત એમ છે કે હમણાં બાપાએ મશીન લીધું છે. વળી અમારે છ બળદ છે એટલે હવે કોસ હાકવાની માથાફેટ મટી, ખાટે ધીસે ધીસે બળદો એછા કરવા છે વળી તમે ગરીમ માણસ છો અને તમારે બળદ નથી એટલે તમારે ત્યાં બળદ સુળી ચારો એમ માનીને તમને જ દેવો છે.

ભરવાડ ખૂબ જ હરખાઈ ગયો. અને

હરખમાંને હરખમાં જોલી છોડ્યો. ભગવાન તમારું હાડું કરશે. મારા ગરીબ માણસનું તમે કામ કરી દીધું. હશે આ ચારસે રૂપિયા કહી ભરવાડ કાળીયાની ગાંઠ છોડવા માંડ્યો.

હ્યો હું બળદને બાંધવા રાશ લઈ આવું કહેતો વજસી સામેની ચોરડીમાં ગ્યો. ત્યાં કાળિયામાં હરભમ મેરે પગ મૂક્યો. આંગણમાં અન્નદયા માણસને જેઠેલ જોઈ તે બોલ્યો. રામ રામ ગોકળી, કયું ગામ?

ગામ તો કુહડી, બાપા.

કેમ સુવાણે પુગાડ્યા! હરભમ મેરે પૂછ્યું.

હા. આમતો સુવાણે પણ હાંસળ્યું છું કે હરભમ મેરને ત્યાં બળદ વેચાઈ છે તે જોવા આવ્યો તો.

પછી જોયો બળદ?

હા. જો સામે બાંધ્યો ઈ. હાડું થ કયું. કેટલામાં?

ચારસે રૂપિયામાં.

ઊઠો નિસાસો નાખતાં હરભમ મેર બોલ્યો. જો ગોકળી, ઇ હરભમ મેર હું પોતે. તે હાડું કયું? ઈ હાડું પણ એક વાત કડું. ભાઈ વજસીને શંકા પડી જ કે આ બળદને ક'જોઈ છે. (શિંગડાનો રોગ જેથી બળદનું શિંગડું અંદર પાક થવાથી નમી ભથ જેને કપાવણું પડે. અને બળદ માથાના રોજે રિબાઈને મરી લાય) જોટલે વજસી તેને વેચી નાખવા માગે છે. જોને ક'જોઈ છે કે નહિ એ અને ખબર નથી પણ ભાઈને શંકા છે અને જોટલે જ એ વેચી નાખે છે. હવે તારે હોવા હોય તો તારી મરજી. કહેવાં હરભમ મેરે ચૂંગો સજાગવી.

ગોકળી તો હરભમ મેર સામે જોઈ બ રહ્યો હાથમાં આવેલી લક્ષ્મીને પાછી વળાવતો. આવો માણસ તેણે આજ લગી જોયો ન હતો. ભરવાડ હરભમ મેરના પગે પડતાં બોલ્યો. બાપા! તમે ગરીબ માણસને બચાવ્યો છું છુંટાઈ જાત. “અરે ભલા માણસ! વચાર તો કરવો તો આ કળાજમાં દોઢ હજારનો માલ તને કેમ ચારસેમાં લે ખરો!” ગોકળીના બાવડા પકડી ઊભા કરતો હરભમ મેર બોલ્યો.

ઠીક બાપા, રામ રામ હું જાઉં. ગોકળી બોલ્યો. ભલે બાપ હ્યો રામ રામ. વહાલથી વળાવતો હરભમ મેર ખડકી સુધી લેગો ગયો.

ત્યાં ચોરડીમાંથી રાશ ગોતી વજસી કાળિયામાં આવ્યો ને ખડકીમાં જતાં ભરવાડ નો વાંકો ને આવતાં બાપાને બાળી નિરાશ થઈ ગયો.

હરભમ મેર હકીકત સમજી ગયો. વજસી પાસે આવી એના વાંકા ઉપર હાથ ફેરવતાં બોલ્યો. ભાઈ! કેમ ગરીબ માણસને કે અન્નદયા માણસને લૂંટી નો લેવાય! અને ઈ પણ હરભમ મેર ને ઘેર! એ ભરવાડે કૂધને ટીપે ટીપે આ ચારસો રૂપિયા કેટલે વરસે લેગાં થયાં હશે! અને તારે જ લોહીના ટીપાના રૂપિયા આ રોગીયલ બળદ દધને લઈ લેવાતાં? આવી કમત કેમ સૂઝી બેટા! માન્ય કે ઈ છેવરાત પણ ઉપર વાળો સહન નો કરત. કાતો તારો સામે બળદ ફાટી પડત કાંકોક ધરતું માણસ...આ હરભમ મેરને ઘેર જોઈ અનોતિનું નાણું આવે તે દી માનજે કે માણસ ઇંચ મો વાગી ગઈ છે. જા બાપ જા, વાડીયે જા, કામ કર અને જા બળદ ભલે બાંધ્યો ખાય. એના પરતાપે જ આપણી આ લીલી વાડી છે. વજસી નીચે મોઢે સાંભળી રહ્યો હતો. પોતાની ભૂલથી એની પાંપણો પરતાવાના પાણી પાડી રહી હતી.

*

જવની વધુ આથી જોઈના કુણા મે,
જન્મ તો મળે છે પણ નિર્ગમી નથી મળતી! -અનિલ

મનોવાંછના

રવેન્દ્રકુમાર ખરિત

ગુજરાતના દરેગામનાં વણકર વાસમાં માણસ ક્યાંય માવું નથી. અંજે મેલા પચુ મનના મેલુકા વણકરો અવશિ વણકરને ત્યાં ભેગા મળ્યા છે. ચરોતરની ડીંચી તમાકુના ફુકકા મડગડે છે. મીઠાં ભોજનો મધમધે છે. આનંદનો ઝોઘ ઉછળે છે.

અવશિ વણકર તે 'દરિ ભગત' છે. એણે તો નાનાસા ધરમાંય ઇશુમંદિરે વસાવ્યું છે. એકતારો, મુદંગ, ગંજ, હડતાલને, મંજીરા રાખ્યા છે. રોજ રોજ દરિની આરતી કરી એ ભજન ગાય છે.

એવા આ પ્રભુ ભગતને દૈવે એક દી વાંછના ભીંગી; નાત ગંગા ઘેર મોલાવવાની. ધરની જૂજ સંપતિ નાતીલાએ અથે વાપરી કુલ્લકુલ ચવાની. ને એ વાંછના પૂરી કરવા ગુજરાતના વણકરો ભગતને ત્યાં આવ્યા છે.

રોજ રોજ રાતે મીંાં ભોળન આરોગાવી અવશિ નાતીલાએને એકનારાનાં મીઠાં પ્રહુ પદ સંભળાવે છે - સરત બની સંભળાવે છે.

એક નહિ મે નહિ પૂરા અઠ આઠ દિવસ આ કિલ્લોજ આર્યો. અઠ આઠ દિવસ વણકરવાસમાં રસોહાસ હવાયો.

આમને દિન વિમર્જનના દિન નાત-ગંગા ભેગી મળી ને અવાશને પાસે બેસાડી નાતીલાએને કહ્યું : 'અવશિ તેં તો અવધિ કરી દેખાડી. વણકરની નાતને આઠ આઠ દિવસ મુધી દોતોળા ભેગાડ્યા.'

'નાતથી વારે શું છે?'

'અમે તારા પર બદુ છુત થયા છીએ, કંઈક નાત પાસે માગો.'

'માયું! અપરો ને?'

'હા, હા, અવશિ જે માગે તે આપશું માગી લે.'

મામાની પાઘડીનો બાંધો કેડા નોખો કાઢી એ ગંગામાં વિંટાળી ઘૂંટણીએ પડી માયું નમાવી બે હાથ જોડી અવશિ બેઠ્યો.

'હું વાંછિયો રહું!'

'અરર, અવશિ આ શું માગ્યું!'

'કંઈ નહિ નાતગંગાનો પ્રવાહ છે, પંચ પરમેશ્વર મનાય છે એને સરલો માયું મૂળી માયું છું કે હું નિવંશ મરું.'

જોડેલી વણકરની નાતમાં બળભગાટ મચી ગયો. હાથમાં મરેડતા ફુકકાના મડગડાટ બંધ પડ્યા. વિનોદની વતો રોકાઈ રહી. સૌ ગદાની ભર્યા હૈયે કહેના હતા.

'અવશિને આવું શું મહે છે!'

'આ કંઈ માગણી કહેવાય?'

'આ તો સરાપ માગે છે સરાપ.'

'નાત ગંગાએ જવાન વળનાં પડેલાં વિચારવું નેઈએ.'

'આવું માગવા શું મારશિએ નાનભેગી કરી છે!'

ત્યાંજ નાતના આજેવાનોએ હાથ જીંચા કરી મેલાદન સમાવડા કહ્યું ને ભેદ્યા :

'ભાઈ અરશિ! મનેજ તો ધન માગે, પુત્ર પરિવર માગે, આખર માગે પચુ...પચુ અરે ભાઈલા આવું નખજોદ માગે?'

'હા બાપલા, મારે આંગણે પચારી મને વાવન ક્યો છે. તો નાત-ગંગા પચ પરમેશ્વર મને આટલું વચન આપી ને જાય.'

'પચુ તેં તેં અમને આઠ દિ આનંદ યોજીવ કરાઓ, સત્સંગ કરાઓ, ભરતારણ ભજન સંભળાવ્યા, જ્ઞાન કયાલે' ગાંઠે ખવડાવી સંભળાવી એ શું આવું નખજોદ માગવા?'

'હા, આ એક જ મનોવાંછના પૂરી કરવા.'

'એવું કારણ કહીશ બા?'

'કદું, સંભળો.'

ને ત્રીસ વરસના એ દરિમયન અવશિ વણકરે વાત માંડો.

‘આપણા ઝાઝા સાલ ઉનાળામાં થયું’ હાવ
અંબાજીમાના દર્શને જઈ, વૈશાખ મહીનાના ભૂ વેરતા
દિવસોમાં હું મારે આલ્યો જતો હતો, ત્યાં તરસ
લાગી. તરસ તો એવી આકરી લાગી કે હોઠ મો ડબ
અધું સુકાઈ ગયા. ત્યાજ સ્વપ્નામાં એક વાવ આવી.’

વાવમાં હું પાણી પીતા ગયો. ત્યાં જાવને કાઠે
એક વણઝારો બેઠેલો. હું જાં પગથિયે પગ મૂકું
હું ત્યાં એ જીવાન વણઝારો બોલ્યો :
‘અદ્યા પછી પાણી પીજો.’

‘મેં કહ્યું કાં ? પછી પીવાની બધીની વાન
આજ પહેલ વહેલાં સામળી તો કે અહીં મારો કર
છે. પાણી પીતા પહેલાં એક કાવડિયું મને આપતો
જ પછી પાણી પી.’

‘હું તો બાપના ત્યા જ વાવને કાઠે થઈ રહ્યો.
મને થયું આ હું હું સામળી છું. પ્રભુ દીધા પાણીના
મૂલ ને એ પણ પાણી પીધા પહેલાં.’

‘આ ભાવથી મેં એ વણઝારાની સામે જોયું
પણ કોણ જાણે વણઝારો મારી આજોનો ભાવ
પારખી ગયો. એ બેલ્યો.’

‘હું કરું બાહા ! ગરીબ મારસ છું. ધરમા સાન
આઠ મણસ છે પૂરે થવું નથી. આ વાવ મારા
દાદાના બાપે ચણાવેલી છે, એટલે એ હકકદાવે અહીં
એસી ને પાણી પીવા આવે તેની પાસેથી આ કર
લઉં છું.’

‘આ વાત સામળીને તો મારી તરસ મરી ગઈ.
પાણી પીધા વગર હું ટપ ટપ પાણી વળ્યો.’
આટલું બોલી અવસાન જરા વાર ચૂપ રહ્યો કે
નાતીયા બોલ્યા !

‘હા, પણ આ વાતને ને તારી મામળીને શો
સંજય ?’

‘ઐય કહું છું બાપવા ! સામળી, તમે સો ડાલા
જા, સમજ્યો છો. હવે મારે કહેવાનું એવું છે કે,
મારો વંસવેલો ચાલુ હોય અને મારા વસમા એક

બે કે પાંચ સાત શુ” અરે પગીસમી પેટીએય ડોક
આવો નપાવટ જાગે તો આમારી અવગતી થાય.
એ ઘડીથી જ મને ધસા કરતું હતું કે નાગર ભગત
નરસીવાની જેમ મારે વંસવેલો ન જોઈએ, તમે આવું
ચાય તેમ વચન આપના જાએ જે રીઝયા હો તો.

‘અરે અવશિ ! તેં તો અમારી વાણી ખંધ કરી
દીધી.’

‘મૂક દુવાનું બળ જાડું’ હોય છે, વાળીની
દુવા કરના.’

‘હું નરસીવાની જેમ નિર્વંશી મૃત્યુ પામ એમ
તો અમારાથી ન જ કહેવાય પણ એટલું કહીએ
છીએ : તારી ને ઈચ્છા હોય તે પૂરી થાએ.’

કહી નાત વેરાઈ ગઈ.
અવશિ સંતાનહીન મૃત્યુ પામ્યો.
હોજામમાં એનાં ધરનાં ખંડિયરા આજ મોઝૂદ
જીલા છે.

આજ પણ ત્યાં એની નાતમાં લગ્ન કે અન્ય સારા
પ્રસંગ જમણુવારમા સા પ્રથમ અર્વાચ વણકરનું
ભાણું તૈયાર થઈ પહેલું મુઝાય છે.

ન શૃલાય એવા

હરિભાઈ છા. પટેલ

(૧) સંજ્ઞાનતા

શ્રી. અરવિન્દના મંથમણી 'લાઘવ ડીવાઈન' દિવ્યજનન - વિરે મે' ધણુ' ધણુ સાલગેનુ. તેના સંક્ષેપ પશુ વાગેના. એટલે મૂળ અથ વાચવાની તીવ્ર અખના જાગેથી. જૂન જેવી એ અખના પશુ અદ્યમ હતી.

મે' એ મંથને પૂનાતી કેટલીક લાવણેરીઓમા શોધવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો. આખરે એક પુસ્તક વિક્રેતાને ત્યાં જોયો.

સોળસો પાનાનો એ મહાકાવ્ય ગ્રંથ. તેમાય અમેરીકન આવૃત્તિ. પચાસેક રૂપિયાની કિંમત હતી. એટલે મે' એ માસ જયન કરી ખરીદવાનો નિર્ણય કર્યો. પણ ત્યાં સુધી શું ? અખના અને જયન અપવા દેતી નહોતી.

પરતુ એ દુકાન હતી. મંથાલય નહોતું કેનિરાલે એસી વાંચી શકાય, વાચવાની વાત કરવા જાઉં તો કદાચ દુકાનદાર ધૂતકારી પશુ નાખે. એટલે એ દિવસે ડરતા ડરત દશેક પાના વાંચ્યા.

ખીજો દિવસે તો હિંમન બેગી કરી હું મેનેજર પાસે ગયો. ને મે અથ વાચવા દેવાની પરવાનગી માગી. ઉદાર મેનેજરે અને સરળતાથી મજૂરી આપી. એટલું જ નહીં, એક ખૂણામા ટેમ્બલ-પુરથી પણ મૂકાતી આપ્યા.

ને મારેક દિવસથી દુઝાળિયાની જેમ એ એ મથનું અમૃત ગટગટાવ્યે જતો હતો ત્યાં એક પ્રૌઢ વ્યક્તિ આવી. અને ખુબ એકાગ્રતાથી વાચતો જોઈ તે ગ્રંથ જોવા આકર્ષાઈ. તેણે પાંચ ૭ પાન ઉચલાખ્યાં. તેને ગ્રંથ ધણે ગમ્યો. મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે તે ગ્રંથ લઈ કિંમત ચૂકવવા ગયો. ત્યાં મેને જરે કહ્યું :

“મહાશય, મારું કરો. આ મંથને પેલા ભાઈ વાંચી ન રહે ત્યાં સુધી વેચવાનો નથી.”

મેનેજરની વાણી તો મે સાલગી નહોતી. પણ ફક્તા હોઈ અને મેનેજરે મારા તરફ કરેલ ઇશારો, પેલાસાઈનું કંઈક પડી ગયેલું મો, અને જતા જા તોમણે મારા તરફ કરેલી વેધક નજરથી હું પામી ગયો કે મેનેજરે તેને થોડા દિવસ પડી આપવાનો વાચદો કર્યો હતો.

હું ગલરાયો કે મંથ હાથથી જશે તરત જ ઘેર જઈને મારી પાસે વીસેક રૂપિયા હતા તે લઈ આગ્યો. મેનેજરના હાથમા મૂકતાં કહ્યું :

“સાહેબ ! આવતે મહીને બાકીની રકમ ચૂકવીશ ત્યારે ગ્રંથ લઈ જઈશ ત્યાં સુધી આપ કોઈને ન આપી દે ને મને વાચવા દો તો ધણે આભાર.”

“અરે ! પૈસાની કંઈ ઉતાવળ નથી. બે-ચાર માસમા સગવડે આપશે તો પણ ચાલશે. પૈસા તો બીજા બાપે પણ તમારા જોવા સહુદય વાચક ક્યારે મળવાનો હશે. તમે ખુશીથી ઘેર લઈ જાવ ને નિરાલ વાચજો.”

એમ કરી તેમણે ચમરાશીને મંથ પેક કરી આપવાનો ફકમ કર્યો.

ન કંઈ જોણખાણું કે પિંહાન. મેનેજરે એ દળવાર ગ્રંથ જરાય ખચકાયા વિના, સપૂર્ણ વિસ્ત્રાસથી મારા હાથમા મૂકી દાવો. તેમની એ મદદ ને સહાનુભૂતિથી હું ખુબ પ્રભાવિત થયો છું એ દિવાવર દિવને મનોમન નમી રહ્યો. અને હંચમા અનહદ આનંદ લઈ હું ઘેર ગયો

કેટલી બધી અચજનીવ શાંતિ અને સતોષ થયા હતા મારા આત્માને. જાણે સાક્ષાત શાંતિ - સંગરમા હું અવગાહન ન કરી રહ્યો હોઈ.

(૨) ખેરાત

શુક્રવારની સપ્તાહની હું કવચતાનો કોનેજ સ્કવેર કોસ કંડી મારા રહેઠાણે જતો હતો ત્યાં મેં એક રોડ સડકને કિનારે એકઠું ઘણું જોયું.

કુટુંબવચ મેં ત્યાં જાળી ટોળાવચેથી એકિયુ ક્યું. તે એક હાયરિક્ષામાં ચિયરેદાલ દલામાં એક વડ ચિય નિમાર પોદયો હતો હતો ને તેના મો પર સંતોષની રેખાઓ રિયર ચર્ચ હતી.

હિંદુ મુસનમાન, ઇમાઇ સો તેન મૂલ દેદ પર કુલકાર ચદાવતા હતા ને પેતાની રીતે મૂતા તમાને સલામી આપી રાતપણે વિવાય થતા હતા જાણે કોઇ જનક યનો રાગ રગવાસ પામ્યો હોય તેની અદા-બાવના લોકો દાખતી ગયા હતા.

મેં પાસે ઘીનેતા એક મુજરતીને પૂછ્યું કે "મરનાર માલુસ કોણ છે ? ને આ લોકો અટ્ટુ બધું તેનું સમાન સાથી કરે છે ?"

"તમે નથી જાણખતા" એ હાજી કાસમ છે ખુદનો ખરો ન હો."

પણ મારે આજ્યજ્જે નોર્ડ તેણે મને માડોને વાત કરી.

"આ હાજી કાસમ છે ના ચાલીસ વર્ષથી હાયરિક્ષા ચલાવવાનું કામ કરતા પણ દર શુક્રવારે

ખેરાત કરતા અને એમના ખેરાતની પ્રકારે પણ અનોખો હતો દર શુક્રવારે સવારથી સાંજ સુધી એકમ પાનનું લગ્ન લીધા વિના ગરીબોને પોતાને ઘેર પડોચાડતો.

'તેની પ્રમાણિકતા પ્રથમ પકિનતી રીઝો પણ તેમની રિજામાં નિસ કાચ બેસતી.

'કાસમ ચાચા દર શુક્રવારે કનકતાના દલાખાને દલાખાને ધુમતા તે દિવસે જોને જોને ઘેર જવડી રાગ મળી હોય તેમાં ને વધુમાં વધુ ગરીબ હોય તેમને ગર પેમે ઘેર પડોચાડી બાવના.

"કનકતાના દલાખાનાની નમો પગ તેનને જાળખી ગરીબો એને પુછવરજામાં ચાચાનો કમન મંચાવતા પોનેજ ને સદાય ચોખ ગરીબ હોય તેમને સુવળની ને ચાચા જાણે દરિનારાયણની પૂજા કરતા હોય તેમ અર્ધા અર્ધા ને ભાવ વિશે મતા દરગી જાને તેમને ઘેર પડોચાડતા.

ચાલીસ ચાલીસ વર્ષથી દર શુક્રવારનો આ જ એમનો કાર્યક્રમ શુક્રવારે ચાચા દલાખાનાના ગરીબ દલાખા વહારે અર્ધ હોય વરસાદ કે દાદ તડકાને પણ તે મલુકારતા નહી.

"એવો એ ખુદનો ખરો ન હો પોદયો છે મટે લોકો પોતાની જાવનાના પુષ્પ તેમને ચાલી મૂકે અજણિ આપી ગયા છે."

આંટાળો આહર

બાબુભાઈ પેચાવી

રણવાટ ચડે ઘમસાણુ લહે,
લડતાજ પડે નહિ પીઠ દિખાવે.

સિંહુ ગાળ શૂરા નટવીર પૂરા,
કરે સતત ચૂરા જડ મૂળ મિથાવે.

સંવત ૧૮૦૦ની આસપાસનો એ સૈફો હોયો.
તે દિવસ બીડરા ઝીંદડ (સરદારગઢ) તાગાનું
ગામ હતું.

મરડું, મારડું તે હીં રમત થાત હતી, બળિયાંના
એ ભાગ અને મારે તેની તલવાર એ ન્યાય હતો.
મરદાનગી અને શૂરવીરતાનો એ યુગ હતો. -

બીડરા ગામના પાદરમા બોખડખજ વડયો
વિધા એકમાં પોતાની ડાબો ફેનાવીને ઊભો હતો.
ગામ ફરતી રાગ ને રાગથી થોડે છેટે બાવળની કાટપ
છીની હતી. ધોરે દહાડેખ તેમા એ લાગે ને માથુસ
દાઘતાળી દહ ને જતો રહે તો ગોતવો મારે કાપ
એવી બડાખીડ છીની હતી. જોતરાદી બાબુ લાદરનો
કમદ. કમદને કડિ મોડું જોયાર હતું.

ગામમાં શૂરવીર આહરેશની વસ્તી. તેમા હેલા
કુળના આહર જવાનડાઓથી તે આડો આક
તેમનાથી એ પંથકના લૂટારાઓ પશુ મૂજતા

સુયનારાયણે આધમણી કોર ડગ માડ્યા, તા.
સાંભળા પાચનો વખત થવા આવ્યો હજે. એ ટાણે
બીડીસોએક બહુકની નાલ્યો બાવળની કાટપ અને
કમદ તરફથી લદર કહ્યા પાસેથી ગામની રાગ ઉપર
મડાણી. જોત જોતામાં તો સનનનન. સનનનન એક
ધારો જ ગોળાઓને મારો વરસના લાગ્યો. સીસાની
ગોળાઓ કાળખીંદ પથ્થર ઉપર અથડાય તણીગ ...
તણીગ...અવાજ ફરતી નીચે પટકાવા લાગી.

મેથડ'નર છવાઈ જાય એમ જલ્દી ગોળાઓનો
ને છવાઈ ગયો. સામે જમગરીવાળી બહુકની
નાલ્યોમાથી ધાણી કુટે એમ અવાજ થઈ રહ્યા છે!
કોઈ બાવળના થડ આડું લપાણુ છે, તો કોઈ હુવા

આડાથી તો કોઈ જાદરની બેખડ આટીથી બંદૂકોના
બાર કરે છે.

યુદ્ધના રણશીમા, સરપાઈ, કે છુગિયો ઢોલ
નડોતો ધડુમગે કે પડી કોડ ૨૪નાડાનું સૈન્ય પશુ
નહોતું છતાં આ મામલો યુદ્ધની જ વાદ આપનો
હતો. ગામ આખું જલ્દી જયમા લેાય તેમ જણાતું
હતું. છતાં કોપને બચર નડોતી કે, આ મામલો
શો છે! સૌ વિચારમા ગરકાર થતા.

અચાનક આવેલા આ ખતરાને વરસતા વરસાદ
જેવી ગોળાઓની રમઝટ વચ્ચે પશુ એક માથુસ
તેની સામે કોશમા ભેગે બેઠો સામી ટકકર ઝીનતો
હતો. તેની પાસે જમગરી વાળી બહુક હતી, તેમાં
દાર ફાંસી ફાંસી ગોળાઓ ભરી બાબુમા રાગનાં
બાકોરામાં નાલ્ય રાખી સામા ફેર કરતો હતો.

દુશ્મનોને એક ડગલું પશુ આગળ વધવા કે
તેમ તે નડોતો. એના નિદાનો ચોક્કસ હતા. એની
દષ્ટિ સામા દુશ્મનને અચૂક પકડી પાડતી. આજે
એની છાતી રંગજા કુલાતી હતી. ગામની રક્ષાનું કામ
એને શારે હતું. ને એ કામ આજ વહાદારીપૂર્વક
પાર પાડવાનો એને મોકલે આવ્યો હતો, શૂરવીરતા,
અડગ ટેક ને જુરસામા એ પાછો પડે તેમ નહોતો.
એવો એ પોતાના ગ્રાણીની આકૃતિ આપીને પશુ
ગામડું રક્ષણ કરે એવો જોરાવર અને બડીખમ હતો.

“આહાહા! જુવાન નો જો જુવાન!” એવો
શબ્દ દુશ્મનના મોવડીના મુખમાથી સરી પડ્યા. ને એ
આગુસે બેઠા થતાં ફરી ઉમેર્યું: “આપણા બીડીસો
માથુસની મનોનીઓ સામે એકલો પંડયે ટકકર લઈ
રહ્યો છે. રગ રે મરદ રગ.” આમ કહેતા તેણે
પોતાના માથાંદારોને જોડી આપ્યો. “બધ કરો
ફેર” તે સાચે તો ટયો ટપ ગદ્ગોના નામ્યા પકડી
માથુસો ઝીલા લઈ ગયા. મોવડીએ મૂંછે તાવ દીવો.

એ દતા બહારવટિયા જેવો માણેક અને મુળ
માણેક. એ પશુ શૂરવીરતામાં કોઈ જોખા કિતરે તેના

૧૧ તાં, આખી અગ્રેજ સલ્તનતને ડગાળી દત્તી. સારા સારાનાં પાણી એણે કિતારી નાખ્યા હતાં પણ અજોના મામને જુદાજુદા હતાં. આતો લોદે લોદું' ટકરાણું હતું. એ અરસામાં મુળ મણિકે અને બેધા માણેકની આખા કાઠિયાવાડ, દાહાર, ખારાડી ને ખરડા પ્રાંતમાં એના નામની હાક મેલવાની. એની રાણી રાન દિવસ કુમરા, ટેકરા, ખીલો ને નદીઓ ખૂદતી ચોગેર ધુમતી, આજે અચાનક એ લોકો આ બાબુ ઝીંદગી યદ્દ બીડારા તરફ નીકળી આવ્યા હતાં બીડારા ગામ લાગવા આદે જ.

ગામ લાગી એને માલ મતા નહોતી મેળવતી, પણ તેણે સાંભળ્યું હતું કે, બીડારામાં એક ચાદીનો ટોલ છે તે મે નર પદ્માધર આટાળા આહેરો. બળુશ, જોરાવર ને શૂરવીર છે. ને એ મે આહેરો ખીમો - વીમો ના વખાણુ ખૂબ ખૂબ સાંભળ્યા હતાં.

એ ચાદીનો ટોલ બીડારાના જ પામાં દેવ દાડમા નામના યાનકમાં રહેતો. એની દત્તક યા એવી દત્તી કે, એ ટોલ ઉપર આપોઆપ દાડી પડતી ને પ્રાંત મ પ્રાંત મ વાગતો ત્યારે માનતાનું ખસિદાન - મોકડો એની મેળે આવી દીવાલમાં માથું પછાડી વધેરાઈ જતો !

ગામના ચોકિયાત ખીમો - વિમો હેમા સાખના આહેરો હતા. એના કુળમાં દલા હેમા નામના આહેરે સંવત ૧૭૩૨ના વખતમાં લુટારાઓ પાસેથી બીડારાની ગાયો પાછી વાળી હતી. મીડોળખંધો તે મરાણો હતો, તેને બીરદાવતો કુહો છે :

જળ આવી રાવ, કે કાઠી ધણુ વારી ગયો,
તખ બાડોરા તણે, ગાયે સાવજ ગરબયો.
હેમા કુળના છેલ, ત્રાકે તું પોખાણો નહિ,
ખેલી ખરો જ ખેલ, તલવારે તોડાણો તુ.

ખીમો - વિમો હેમા કુળને જાણે ઉત્તર જ રાખ્યું હતું. એની મરદામી, ટેક, શૂરવીરતાના વખાણુ થતાં, બાબુ બાબુ એ બનેલા નામની હાક પણ મેલતી, એના રખોલા એટલે આજે ધરપત રામના રખોવા. એક તથુખલાની શળી પણ પારકી કોઈ ન હવાયે.

- ને બીડોલા વાધેશની બંદો સામે એકઠો પડ્યો સામનો કરનાર એ ગામનો ખીમો હતો !

મુળને આ ધુરધને જ્વેનાનું મન ચયું. તેણે કહેણુ મોકલ્યું કે, અમે અમારા દયિવાર હો! મેલી દીધા છે. તો તુ તારું મોકલ્યું બતાવ. તું કેવોક માની છે તે અમારે જ્વેનું છે.

ખીમે કાઠિયા બેઠા બેઠા જ ઉત્તર વાળ્યો :
“તમે છુટારા તમારો જાણો તો ય, લગ્ન જ્વેના આપવા એવા પાછા હાલ્યા જાવ કુંય આપરનો દિકરો છુ. મરતા લગણુ ગામને કેપારીમ બેરીડાવ,”

ખૂબ વખિને અતે પણ ખીમો માન્યો નહિ. ત્યારે મુળે રણછોડરાયના સોગન ખાધા વાધેશમાં રણુ-છોડરાય પૂજનીય ગણાય છે. રણુછોડરાયના સોગન ખાધા પછી માથું જટ હોય તો પણ સોગનનો અંજ કરતા નથી. એ ખીમાને ખનર હતી, એટલે ખીમે રામના સેદી દરવાજાની ખડકીમાંથી બેઠક લઈ બહાર આપ્યો.

મુળના મુખમાંથી સળ્હો સરી પડ્યા. “વાહ જવાન વાહ આદાગો આહેર કહેવાણો તે જરાખર છે.” લીલુ ફાડ્ય જોતી મે આખો ને આખોમા રણુ જમા સેરડા ધસી આવ્યા છે. વેત વેતની કાતરા જેવી મૂંછો ફરક ... ફરક .... ફરકી રહી છે. ગદેલા જેવી પહોળી છાતીને બાયાણી પાવી જ્વેનું કાંધ, દહાર જોમો છે. પાંચ હાન પૂરો માટી જોઈ મુળ ખુશ થયો “રંગરે તારી જણુનારીને. રંગ મરદ !”

એટલા સળ્હો હાજુ મુળ ઉચ્ચારે છે હા જ ધમધમ .. ખીમા ઉપર નહકનો ફેર થયો, જોલી શરીરમાં આર પાર રમતી નીકળી ગઈ, ખીમો હા પડ્યો

“દગો ! દગો !” ગજળ થયો દીમ દાળો નાખ્યું ! કોણે આ શાળો કામો કર્યો ?” જંગલના બંડવા પણ ચરધરી જાપ એવી ધોર ને બવંકર ત્રાડ મુળના મુખમાંથી સરી પડી.

બીડોલાક ડાકા ટપો ટપ એક બેડી દીના જુવાન તરફ ફર્ષ

“મોણુ તું... આવો!” મુનુના ડોળા લાલ ત્રણેલ તામા જેવા થયા થયા, તે એના તરફ ફર્યો. ને ઉમેર્યું, “સા નીમક હરમ! આખર તારું ખાવાનું નાહી ખરું ને! મારું મોન જમાડ્યું તે!” મુનુએ એના સામે જ દૂર તાકી પણ નેહો માણેક વચ્ચે પડ્યો આવો નીચી મૂડીયે જિભા રલા, પણ હવે વધુ વખત બિમ્બ નો સમય નહોતો કારણ વિભાને ખમર પડે તો વેર લીધા વીના ન મેરે

મુનુ નેહા તરફ ફર્યો “મેની હવે વાટ નેવ નો વખત નથી લાગવા મંડો!”

હજુતો આ લોહી ભાદર કાઠો વગોટયા હશે ત્યાં જ પાછળ ચઢકો પડ્યો “એ લાગોમા લાગોમા ચોરટાવ જરાક આ આદેરના હાથનું વાપતા જવ”

ભાગતા વાધેરામા મુનુની આખ કરડી થઈ તેણે નેહા તરફ ફરી ઉમેર્યું - “હું નહોતો કે” તો કે એ આપરડાને ખમર પડ્યો તો કોમથી રોકાયેલ રોકાહે નહ, આમ તો જુવો કાઠામાય સમાતો નથી માની પાણીપાસે છે!”

વિભો પાછળ ગગળતા પથ્થરની માફક ધરથે આવે છે. એક દયમા જમગરીવાળો બદ્ધ છે ને માથે છવો કનચી જેવું લાન છોશું ફરક ફરક ફરક ફટાકે ખોતા ચે આવે છે

“વાહ જવાન વાહ” મુનુના મુખમાથી લન કારા છૂટયા ને સાથે ઉમેર્યું “એના એના ઉપર ઠેક ફેર કરતા નહ”

“પણ આપુ”

“પણ શું?” મુનુએ ત્રાડ નાખી

“આપુ, આ કાળ જળ જેવા રેવા દેડ આપણને? હમણા ધડી મારશે” ધડાના માણસોએ કહ્યું

“પણ આપણે એ જવાનનું પાણી નેવું છે”

‘અરે આપુ’ પાણી નેવાનો આ વખત છે કે આપણે એના લાકડું દીમ દાગીને વચા આપીયે છીયે, ને એ એવો મોઢાન આવે ખરો?” નેહાએ કહ્યું.

મુનુને થતું હતું કે, હમણા આ સાદળા જેવો જવાન મારા જવાનોની ગોળીરથી વીધાડ જઈ માતાજીના ગરમા જેવો થઈ જશે શરતીર માર્યા જશે આવો મની આપણા ભોગો હોય તો કામ લાગે. પણ શું થાય?

“હટ ચોરટાઓ દગો રખાને, હું તો માનતો હતો કે મુનુ મગ છે પણ ના ભાગોમા ભાગોમા માટી છે તે સામા આવો” એના વેણ ઉચ્ચારતા વિભાએ બદ્ધનો ફેર ક્યો ગોળી મુનુના જમણા કાન પાસેથી સનનનન કરતી હવામા એગળી ગઈ એ ભેગોતો સામેથી પણ બદ્ધોના ગારથવા ને ભોની ધનધનાની

અડીસોક માણસો સામે એક માણસ ટકકરે થયે છે ગોળીયોનો મે વરસતો આવે છે શુરાતન અને અરદાનગીના પાણી નીતરી રલા છે ઘેરેલા જેવો વિભો જલ્દે સાન તળી રમે છે ધડી ઝાડના થડ ઝાડો તો ધડીમા સામે ચાની ફેર કરે છે પણ મથક આપતો નથી બહારવટિયાઓ કાગમા ઉતરી ગયા પણ વિભાની કાયા રક્ત વરણી બની ગઈ મોજડી જોમા લોહીના ખનખમીયા બોને છે આકાશમા સધ્યાએ લાલ રમ હડાડી મેથ્યો ત્યારે વિભો ગામ તરફ વળો પણ શરીર ગરમા જેવું વિધાર્ધ ગમ્યું હતું ને કાણાઓમાથી લોહી ધક ધક ધક વહ્યું જતું હતું

થોડે આ પો હશે ત્યાં જ તે દગો ચઢ ધરણી વધર દળી પડ્યો ‘ગામની રક્ષા કાળે પ્રાણુની આહુતી આપનાર એ જ ને વીરોની વાદમા સધ્યાએ જલ્દે પોતાની લાલ આખ નીચેરી પૃથ્વીના પેટાળમા સમાઈ ગઈ’

આજે એ મનને તીરોના પળિયા બિમા છે રિસતાના પ્રતિક સમા ખીમાનો પાળિયો રાગ પાસે છે ભ્યારે વિભાનો પાળિયો ગામથી થોડે દૂર બિભો છે એના વસ વારસો એને પૂજતા આવે છે.

ધર્મ અને સંસ્કૃતિ

હાલની પ્રસાદ દિવસી

ભારત એક વિશાળ દેશ છે, અને પ્રાચીનકાળથી ધર્મનું ચિંતન અહીં ચતુર્ જ આપ્યું છે. જુદા જુદા વિદ્વાનોએ ધર્મની જુદી જુદી વ્યાખ્યા કરી છે. ઠાઠ તેને નિયમ કહે છે; ઠાઠ કાનૂન અને છે; તો કોઈ તેને સાધના કહે છે; ઠાઠ તેને ચરમરૂપે જુએ છે તો આજકાલ કોઈ સમતાનરૂપે પણ જુએ તે ના નહીં; કેમકે ધર્મના નામે જે અધર્મ, અન્યાય, ઘોરી, દુઃખ અને ભૂટ ચાલી રહી છે તે જોયા પડી ધર્મમાં શપતાનનું સ્વરૂપ જોઈ શકાય છે ભારતમાં અનેક ખતિઓ છે અને હોએ ધર્મની અવનવી વ્યાખ્યા બાધી છે. એટલા માટે કવિનર ટાપોરે ‘મહામાનવસમુદ્ધ’ની વાત કરી છે, કેમકે તે સાહિત્યનો જંકાર પણ છે. પરંતુ ધર્મ એક આતરણોજની વસ્તુ છે અને સાધના વડે તેનું સ્વરૂપ વિશેષ જાણી શકાય છે. વેદ-વેદાંત વાચીને ધર્મની વ્યાખ્યા અસ્પષ્ટ બાધી શકાય; પણ તેનો મર્મ સમજાવે-મહત્વ કરવો તે સિન્ન ખાત છે. માટે જ ધર્મ શું છે તેનો સ્પષ્ટ કરવા કરતા અધર્મ કેને કહેવાય તે જતાવવું સરળ થઈ પડશે. એક વાત તો સ્પષ્ટ થીવા જેવી છે કે આ દુનિયા, મોટી મહેનાતો, સોનું, ચાંદી, ધન છતાંકિ જે મહારનો દેખાવ છે તેને ધર્મ સાથે કોઈ સંબંધ નથી.

એક પાદશાહની વાત છે. તેના મૃત્યુ બાદ તેના રાજ્યવંશી કમર ઉપર વિશાળ ઈમારત સ્થાપી દીધી. રાજકુમારનો એક દોસ્ત સામાન્ય કૂચરનો પુત્ર હતો. તેને આ વાતની ખબર પડી. તે માથું ફૂટીને રોવા લાગ્યો. રાજકુમારે આનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે જવાબ દીધા.

“કયામતને દિવસે, આવડી મોટી ઇમારતમાંથી બહાર નીકળી અંતરની સમગ્ર તમારા પિતૃ જ કહી રીતે આવશે.”

કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ ત્યાગનો મહિમા હમેશાં રહી જ છે

મત્ત અને અદિસા ધર્મના મુખ્ય અંગ છે. જ્યારે લોભ, મોહ ધુભા એ અધર્મ બની રહે છે. “અદિસા પરમેા ધર્મ” એ કેવળ જીન અથવા બૌદ્ધ ધર્મનું સુત નથી-શીતા અને પુરાણોમાં પણ તેનું જ પ્રતિપાદન થયું છે. વ્યાસ ભગવાને પણ કહ્યું છે કે જીવનું કલ્યાણ કરવું તે પ્રવચ, અને તેને પીઠ પહોચાડી તે પાપકર્મ છે. મનુસ્મૃતિમાં અદિસા, સય, અહોરને ધર્મના મુખ્ય સમૂહ કલા છે. આ ત્રણે યુધ સર્વત્ર ગવાયા છે. મહાભારતમાં પણ તેને જ ધર્મ ગણે છે.

આ વિશે વિચારતા, માર્કસમગજમાં પણ જમરી બાજી 13 જીમી થય કેમકે જ વિદ્વાનોએ અદિસા અદિ પર શા માટે આટલો જોર બાર મૂક્યો છે? આનો જવાબ મને જીન મંથના એક સ્તોકમાંથી મળી ગયો, જેમાં કૈત્રીના ચાર શ્લોકને પરમ ધર્મ માનીને કહ્યું છે કે તેનો વ્યાપક અર્થ આમ કરવાનો છે.

[૧] પરદિતચિન્તા - બીજાઓનું કલ્યાણ થાય તેવી ચિન્તા આપણને રહેવી જોઈએ.

[૨] પરદુષ્ણ નિવારી શકે તેવી કરુણા.

[૩] પરમુખનુષ્ટિ - બીજાનું સાડું જોઈ રાજ થવું. કેટલાક લોકોમાં એવો યુધ હોય છે કે બીજાના ઘરગાર, ધન-સંપત્તિ જોઈને છંપી અનુભવે છે.

[૪] પરનંદાતી હોક્ષા - બીજાની નંદા થવી હોય ત્યાં વિરોધ કરવો.

આ પ્રમાણે દરેક શાસ્ત્રમાં એક જ વાતનો સૂત્ર નીકળે છે કે મન, વચન અને કર્મથી પ્રાણીમાત્રનું દિન કરવું. મહાભારતમાં નારદજી એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે સત્ય જોલવું તે સારી વાત છે, પણ કોઈનું દિન થાય તેમ જોલવું એથી પણ વડું સાડું છે. સમસ્ત જગતનું કલ્યાણ એ જ સત્ય છે. પોતાના સુખદુઃખ જૂરી, સમજીનું કલ્યાણ એ જ સત્ય બની રહે છે.

એક વાર મગવાન ગૌમત શુદ્ધ શિષ્યોની વચ્ચે બેઠા હતા તેમાં તેમને છીંક આવી. બધા જ શિષ્યો બોલી ગયા : — “ લાંબુ આયુષ્ય મોગવા. ” શુદ્ધ આવા આદીર્વચનનો વિરોધ કર્યો.

હવે એવું બન્યું કે આ ભિક્ષુઓ એક ગૃહસ્થને ઘેર શિક્ષાઅર્થે ગયા, ત્યાં એક બાળકને છીંક આવી પણ ભિક્ષુઓ મૂંઝા ઊભા રહ્યા. તે ગૃહસ્થ નારાજ થયા અને પૂછ્યું : “ બચ્ચાને છીંક ચાલ અને આશિષ ન આપી શકે તે સાધુનું લક્ષણ કહેવાય ? ” ભિક્ષુઓએ ઘાતીને છુદ્ધને આ વાત કરી અને તેમણે પણ સ્ત્રીકાર કર્યો કે હવેથી છીંક ચાલ ત્યારે આશીર્વાચન તો બોલવું. મતલબ એ જ છે કે સોને પ્રિય વાત ઉચિત ગણવી નેહએ.

મારું — તારુંમાં આપણે એટલા અટવાઈ ગયા છીએ કે વાર્તાવિક સત્ય અથવા ધર્મથી બહુ દૂર જઈએ છીએ, આપણું હિત અને ખીજનું અહિત આ બે વાત જ નજર સમક્ષ રહે છે. ભાદરીએ પણ કીધું છે કે કેટલાક મનુષ્યો દેશતા રૂપે હોય છે. તેઓ પારકા ભાણીની જ રાત દિવસ ચિંતા કરતા હોય છે. જે પોતાપણું ભૂંડીને પારકી ચિંતા જ કરે છે તે દેવ છે, જે પોતાનું અને પારકું બંને નેહ શકે છે તે મનુષ્ય છે. પોતાના હિત માટે ખીજનું નુકસાન કરનારને દાનવ ગણવો નેહએ, પોતાનું તેમજ અન્યનું અહિત કરવામાં જેને મઝા આવે છે તેને કષ્ટ ક્રાંતિમાં ગણવો તે કહેવું મુશ્કેલ છે. અધમત, તે દાનવથી પણ અધમ ક્રાંતિનો ગણવો નેહએ.

કોઈનું અહિત થાય તે ધર્મ નથી. ગમે તેટલા ધર્મ, કર્મ, પુણ્યપાક કરીએ પણ અતે તો ધર્મ એક અનુભવ અને આંતરબોજની બાબત છે. ભાષાએટલી નિર્બળ છે કે ધર્મની અભિવ્યક્તિ સંપૂર્ણપણે કરી શકતી નથી. ઈશ્વર શું છે — આત્મા શું છે ? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર છે અનુભૂતિ ! કેમકે ઈશ્વર આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે માનવીની ચેતના જ અદસ્ય ચર્ચ બળ છે. — તો પછી યાદ શી રીતે રહે ? કમીરદાસજી સત્ય કહ્યું છે “ તુ કહતા હે કાગદ-

ની લેખી, મેં કહતા હું આંખોં દેખી ” એટલે આમાં એકમત થાય જ ક્યાંથી ? એકવાર એક વિદ્વાને ચૈતન્ય મહાપ્રભુને ઈશ્વર અને તેના રત્નરૂપની પિંજાણ આપતાં સત્ય, અહિંસા, પ્રેમ ઇત્યાદિ ‘ પાસાઓનું ’ વર્ણન કરી બતાવ્યું, ચૈતન્યમહાપ્રભુએ તેમને પૂછ્યું કે તેમનો પોતાનો અનુભવ આ દરેક બાબતમાં કેટલો છે ત્યારે તે ચૂપ થઈ ગયા. એટલે નેહાપનેહ બળવો તેને યાન કહી શકાય નહીં. મહાપુરુષો આ બાબતનો વાદવિવાદ કરતા નથી પણ એકાગ્રે આવી ગચ્ચો બગાડનામાં ખૂબ રસ લે છે; અદાની જિંદગી તે જ વધુ શોર મોર મચાવે છે; એટલે જ કમીરે કહ્યું છે :

“ કહા કહી કી હૈ, નહીં દેખા દેખી ખાત
ફૂલ્હા ફૂલ્હી મિલ ગયે લીંગે ખડી અરાત.”

સંસ્કૃતિની વ્યાખ્યા પણ એટલી જ કરી ન છે. પ્રાચીન સમયમાં સંસ્કૃતિ એ ધર્મનું ‘ ખીજું ’ નામ હતું. પરંતુ અંગ્રેજીમાં ‘ કલ્ચર ’ કહે છે તેનો જ અનુવાદ કરીને તે પ્રમાણે અર્થ ઘટાડાય છે. અ.માં પણ સંસ્કારનું પ્રાધાન્ય મહત્ત્વનો ભાગ લખે છે,

અને સયમ, અઠાસ તથા તપની તેટલી જ આવશ્યકતા છે

વિશ્વ ધર્મ વિશાળ છે, પૃથ્વીથી અનેકગણા મેટા મંદિરો અસ્તિત્વમાં છે અને એટલે દૂર છે કે ત્યાંથી પ્રકાશના કિરણોને પૃથ્વી પર પહોંચતા કેંગ્રોડો વર્ષ લાગે તો પણ પાર આવે નહીં. સૂર્ય જે પૃથ્વીથી નવ કરોડ માઇલ દૂર છે તેના પ્રકાશને પૃથ્વી પર આવતા સાડી આઠ મિનિટ લાગે છે, તો પૃથ્વી જે મહાનો પ્રકાશ કરોડો વર્ષ પણ ન પહોંચે તે કેટલા દૂર દુરો! આવા અસંખ્ય નક્ષત્રોમાં પૃથ્વીનો તો કાંઈ હિસાબ નથી તો પછી આ પૃથ્વી ઉપર દૂધાદૂધ કરતો રેખીપેગી જેવો કાળામાથાનો માનવી કેટલો છુદ્દ ગણાય! એમાં વળી તારુ — મારુ ને અગમ્ય એ કેટલી લીધુંપગ ગણાય? પૃથ્વી શરૂ આત્મા ગરમ હતી — પૃથ્વી ઠંડી પડતી ગઈ સૌ પ્રથમ વનસ્પતિ અને પૃથ્વી પ્રાણીની ઉત્પત્તિ થઈ, પૃથ્વી આગ્રે મનુષ્યનો વારો શરૂઆતમાં તે જાનવર જેવો હતો. જે પછે થયેલા શીખોએ એટલે બીજા બે હાથનો ઉપયોગ

પણ તેને ધરતો; પૃથ્વી તેમ મગજ ખીટું તેણે કમાઈ કરી બુદ્ધિશક્તિ ખીનવાની સાથે જ, તેમ પ્રાણના પ્રયોગને આધીન નહીં પણ પોતાની રીતે જીવવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો; પ્રાણ પરિશિથિતિમાં સંતોષ ન માનના — કેમ જીવતું તેણે તેણે અસાધ્ય રીતે અને તે પૃથ્વી જુદો પડી ગયો.

વડ અને વધુ શેષો તેણે આદમી મકાન કપડા, આગમ્મી, આગમોટ, હાજી જહાજ ઇત્યાદિ અનેક સવનતો બીજી કરી પણ આતો બાહ્ય અને જડ વિકાસ યોગ આત્મજોગ દીધું થતી ગઈ — અને ધન રહી છે

માણસ જે ધન છે તેને મેળવવામાં સયમની આવશ્યકતા જરૂર છે લોભ અને મોહ બંનેની માતા સંસ્કૃત સમાજમાં એકી હોતી જ્ઞેનંએ પણ આને જ્ઞેનંએ બોલે તો ચોરમનર અને લુટ્ટરી પ્રવૃત્તિઓમાં સી મગૂંચ છે — જડતા વધી રહી છે — તારુ — મારુ સિવાય બીજી વાન નહીં આ બધું સંસ્કૃતિમાં સાચા આત્માથી વિરૂદ્ધ છે

✱

ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ ભગવાન મહાવીરના મુખ્ય ગણધર હતા એકવાર એમણે મહાવીરને પૂછ્યું. 'ભગવાન, એક વ્યક્તિ રાત્રિવસ આપની સેવા કરે છે, બકિત, પૂજા કરે છે, એટલે એને બીજા કોઈ દિન — હુ બીની સેવા કરવાનો સમય રહેતો નથી એક બીજી વ્યક્તિ એવી છે જે દિન-હુ બીઓની સેવા કરે છે, મદદ કરે છે એટલે એને આપની સેવ કરનાનો અવકાશ નથી મળતો તો પ્રભુ, એ જેમાંથી તમે કોને ધન્યવાદને પાત્ર ગણો? અને જેમાંથી શ્રેષ્ઠ કોને માને?'

'ગૌતમ! જે દિન-હુ બીઓની સેવા કરે છે એ જ મારા ધન્યવાદને પાત્ર છે, જેમાં એ જ વ્યક્તિ શ્રેષ્ઠ છે' મહાવીરે કહ્યું.

ગૌતમ વિચારમાં પડી ગયો, આ વળી કેવું! ભગવાનની સેવાની સાથે, પાપોની બદીમાં ફસેલા પાપીઓની સેવાનું તે વળી શું મહત્ત્વ? ધન્યવાદ તો ભગવાનના સેવકને મળતો જોઈએ ગૌતમે સહજ જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યું. 'પ્રભુ! એ શી રીતે? મારી સમજમાં નહીં આવતું' હુ બીઓની સેવા કરતા તમારા જેવા પરિત્ર આત્માઓની સેવાનું મહત્ત્વ વધારે હોવું જોઈએ કયા પવિત્રાત્મા ને કયા પાપાત્મા!'

'મારી સેવા કરવી એટલે મારી આજ્ઞાનું પાલન કરવું, એ સિવાય મારી વ્યક્તિગત સેવાની તો કશી જરૂર જ નથી અને મારી સૌથી અગત્યની આજ્ઞા તો હુ બીઓને છે એની સેવા કરવી એ જ છે જે એમની સેવા કરે છે એ જ મારી આજ્ઞાનું પાલન કરે છે, એવી સેવા કરનારો ખરેખર ધન્ય છે શ્રેષ્ઠ છે — મારી અગત્ય સેવા કરનારો નહિ મારો સેવક તો સિદ્ધાંત કરતા વ્યક્તિગત મોહમાં વધારે ફસાયેલો છે.' મહાવીરે વિસ્તારથી જવાબ આપતા સ્પષ્ટતા કરી.

આજની આવશ્યકતા

દરજવાદ થાનકી

આજ સવંન સામાન્ય સમજણ (Common Sense) ની અછત વર્તાય છે. શિક્ષણ વધુ તે કંઈવધી થઈ છે. પહેલાનાં કરતાં વધુ હોશિયાર અને બુદ્ધિશાળી માણસો મળ્યા તો સારા માણસો ઘટ્યા. સામાન્ય રીતે કોઈપણ માણસને 'સારો' કહેવો એ જેટલું સહેલું છે, તેના કરતાં વિશેષ તેનું 'સારા' હોવું અઘરું છે। કોઈપણ વ્યક્તિને જ્યારે આપણે સારી વિશેષણ લગાડીએ છીએ ત્યારે તે પૂર્ણ બની જાય છે, તેને વધુ કંઈ બનવાનું રહેતું નથી. આપણે માણસનું વર્ગીકરણ કરતાં કહીએ છીએ કે અમુક 'યક્ષિ' 'ખરાબ' છે, યા 'સારી' કે 'વધુ સારી' છે. જ્યારે કોઈપણ વ્યક્તિને 'બહુ સારી' કહીએ છીએ, ત્યારે તે 'ખરાબ' બને છે. તેથી દલિત જ્યારે આપણે કે હ વ્યક્તિને 'બહુ ખરાબ' કહીએ છીએ ત્યારે તે સાચા માણસની દૃષ્ટિએ સારી એટલા માટે લાગે છે કે તેની દૃષ્ટિ પેલા માણસની 'બહુ ખરાબી'માંથી પાછી વળી આપણી દીકાત્મક દૃષ્ટિ સાથે અથડાય છે. તેની વિરુદ્ધ જ્યારે આપણે કે હ વ્યક્તિને 'બહુ સારી'નું સટિફિકેટ આપીએ છીએ, ત્યારે સંભળનારનું મન આપણે સ્વાર્થ શોધવા તરફ ઘાય છે. માટે આજના જમાનામાં 'બહુ સારા' કે 'બહુ ખરાબ' હોવા કે બનવા કરતાં ખરાબ ન થવતા આરા બનવું એ પૂરતું છે.

આમ સમજ દૃષ્ટિએ ભેદના દેખાશે કે છેડા બને નહીં. પછી તે ઉપરને હોય કે નીચેનાં! તમે દલાય કહેશો કે નીચલા છેડા કરતા ઉપરના સારા, તો હું તો કહીશ કે છેડા બને ખરાબ!

ઉદાહરણો, ત્રણ ભાકાઓ છે. તેમાં કોઈથી મોટો ઉધમી, નાના આજસુ અને વચ્ચેના આજસુ જે નથી અને ઉધમી પડી નથી. પરંતુ પોતાની જરૂરિયાત અને રસપૂરતી

પ્રવૃત્તિ કરી આનંદથી જીવે જાય છે. હવે જીવનને અર્થ જ પ્રગતિ છે. મોટો પોતાના ઉધમમાં જીવતોય થઈ ખૂબ ધન કમાય છે, નાનો પોતાના આજસમાં પ્રગતિ કરતો કરતો પોતાની પાસે જે હોય તે પણ ગુમાવતો જાય છે. જ્યારે વચ્ચેના પોતાની રીતે કશું ગુમાવ્યા કે મેળવ્યા સિવાય આનંદપૂર્વક પોતાનું જીવન જીવે જાય છે. નાનાને કામ કરવું ગમતું નથી જ્યારે મોટાને કામ ન હોય તે ગમતું નથી. આમ આજસ અને ઉધમના બે છેડા સરખા થયા ત્યારે વચ્ચેના ભાઈ માટે 'ગમવા ન ગમવાનો' પ્રશ્ન જ ઊભો ન થયો. જો આપણે નાના ભાઈના આજસને ખરાબ ગણીએ તો આપણે મોટા ભાઈના અતિ ઉધમને પણ ખરાબ ગણવો પડે! આપણા વચ્ચેના ભાઈના સમતોલ જીવનને 'સારું' ગણી શકીએ. આજે આપણામાંના મોટા ભાઈના લોકો કાં તો 'ખરાબ' હોય છે યા તો 'વધુ પડતા સારા' હોય છે, એ બંને છેડા ત્યજી આપણે 'ખરાબ' પણ ન બનીએ તેમ 'વધુ સારા' કે 'બહુ સારા' પણ ન બનતાં કેવળ 'સારા' બની રહીએ.

આમ શુદ્ધ અને સાત્વિક જીવન જીવવા માટે માત્ર 'સારા' બનવું. 'વધુ સારા' નહીં. દલાય એજ સિદ્ધાંતને આધારે મહાન માણસોના ખૂબ ધર્મ રહે છે. આ જગતે જેટલાં મહાન માણસોના ખૂબ ભેદો છે તેટલાં 'મોટા' માણસે નાં ભેદો નથી. જો આપણે ગાંધી, દેનેડીને મહાન કહીએ તો આપણે એકાંતી સિદ્ધિને વેરવા એવા ધનવાન, વિદ્વાન કે કીર્તિવાનને 'મોટા' કહેવા એકાંતી. આ દુનિયામાં 'મહાન' માણસોનાં ખૂબ સંખ્યામાં છે, 'મોટા'નાં નહીં. તેનું કારણ પણ એ તો એ જ જણાય છે કે મહાન માણસો 'બહુ

સારા' હોય છે। જ્યારે મોટા માણસો' ફક્ત 'સારા' હોય છે.

આ જગત હજી 'સારા' ને સમાવવા શક્તિશાળી બન્યું છે પણ 'બહુ સારા'ને સમાવી શકે તેટલી શક્તિ હજી તેનામા નથી આવી આ જગતમા કા તો 'ખરાબ' માણસો નખતા દેખાય છે યા તો 'સારા માણસો' કેમકે તેઓ જ જગતના દ્વંદ્વોમા બંધ બેસતા

(iii) માણસ પડ્યા છે. જ્યારે 'બહુ ખરાબ' કે 'બહુ સારા' તરત જ ફેંકાઈ ગયા છે.

આજના જમાનાની મુખ્ય આવશ્યકતા એ જ છે કે આપણે જરૂર પૂરતી સમજણ (Common Sense) નો વિકાસ કરી એક 'સારા' માણસ તરીકે ફાઈ પણ એક સ્થળ પસંદ કરી કુદરતે બંધોડું લગભગ સો એક વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરીએ કે જેથી સ્થળ અને કાળથી પરાજય ન પામીએ!

*

ગિરનાર !

તું મને સ્વર્ગથી પણ વધારે શ્રેયસ્ અને શ્રેયસ્ છે કારણ ?

સ્વર્ગમા તો સાધકો સિદ્ધિઓના આનંદમા વિપ્ન થ'ને જરા જડ જોય થઈ જા' છે પણ, ગિરનાર, તું તો માણસની નિરંતર સાધનાનું એક અદિતીય પ્રતિક છે

તારા માનવત્વ જોળામા શતાબ્દીઓથી સાધકો સાધનાનું નિઃક સાહસ કેળવતા આ ના છે. અને સાહસ તેમ જ 'સિદ્ધિ હજી દૂર છે'ની પ્રેરક ભાવનાનો આનંદ અનુભવતા આ ના છે તેથી જ તારો ચરણ-સ્પર્શ કરે છે, હે ગિરનાર દેવતા, તે ધન્ય થાય છે કારણ ?

તેને સાધનાના સાહસની એક ચિનગરી મળે છે જે ચિનગારીથી તેને તેના અંતર-દેહનાના દર્શન થાય છે અને ખરી ?

અંતર - દેવતા તેની દૃષ્ટિ સામેથી હુપ્ત થઈ જાય છે અને તેને વિરહ - વિરોગ - વેદના તેની સાધના વધારે ઉમ અને ઉત્સાહથી, ઉમ ગથી ભરેલી બનાવવામા અખૂટ બળ આપે છે

તેથી જ તો, હે ગિરનાર ચુરુ, તારી પાસેથી હું માગુ છું દેવતા એક જ ચિનગાર, સળગતી સગડી નહીં

પણ હે ગિરનાર દેવતા આધુનિક શિક્ષિત યુવક અને યુવતી ઘણી વાર તારું બળે - અબળો અપમાન કરે છે

તારી છાતી પર કાચા ધનસાથી પોતાનું નામ લખીને એક પળમા અવરથઈ જવા હંગુ છે. કારણ કે સાધના કરવાની તેમને હઠ્ઠા નથી અને નથી તેમનામા ઉમંગ નથી સાહસ, નથી શક્તિ !

એનાથી વધારે તેઓ તારો આનાદર પણ કરે છે, તું તેમને આશીર્વાદ આપે છે હે ગિરનાર શુરુ પણ તેઓ તને કચંગે આપે છે, તેઓ ચારે પાસે મેન ખબરે છે - અનની અને જગતની વાસનાઓ, વર્તિઓને મેલ !

તેઓ તારા કરનારનું, હે ગિરનાર-ચુરુ નામ નથી લેતા પોતાનું માયુ' નખનાથી નથી નમાવતા, તને પ્રેમ પ્રણામ નથી કરતા, પણ આ મો વખત અદ્ભુતોઈ દો સ્વવામા જ તેઓ રોકાયેલા રહે છે.

ગિરનાર દેવતા, તેઓ તારી પાસેથી ચિનગારીનો પ્રસાદ માગતા નથી, કલદુ તેઓ તેમની બીડીથી સતત નીકળતી ચિનગારીની માળા તને પહેરાવે છે ! તેને તું, હે દેવાળુ શુરુ કામા આપને આખરે તેઓ પણ તારા કરતારની જ કામા

—ચુરુદયાલ મદિલક

સોહનલાલ પાઠક

અંતિમાલ શાય

૪. સ. ૧૯૧૪ની વાત છે. એ વખતમા અમેરિકાની ગદર પાર્ટી તરફથી ક્રાંતિના પ્રચાર માટે ચીન, જાપાન બંન્ને સિંગાપોર મનાવા ત્રેરે લગભગ ધણુ દેશોમા ક્રાંતિકારી જીવનોને મોકલવામા આવતા હતા. સોહનલાલ પાઠક પણ એમાના એક હતા તેમને બ્રિટિશ હકુમતની સામે બળવા જગાડવા માટે અને બ્રહ્મદેશમા રહેતા હિન્દી અને ગ્રહી નોકોમા દેશમંકિતનો સંચાર કરવા માટે બ્રહ્મદેશ મોકલવામા આવ્યા હતા.

ધરતી સન ૧૯૧૫ના આરભમા સોહનલાલ પાઠક એ કાંઠ ગવા બન થોડા દિવસ ત્યાં રહી પ્રચારકાર્ય કર્યા પછી તે રશુન પકડાયા. રશુનમા અને બ્રહ્મદેશમા જ્યાં જ્યાં લશ્કરી બાવણીઆ હતી. ત્યાં તે પહોંચી ગયા અને નક્કી કરેલા બળવાના દિવસને નજર સામે રાખી તે લશ્કરી બરાકોમા સિપાહીઓની યુખ્ત સલાઓ બોલાવી તેમની સમક્ષ દેશમંકિત પુછું બાવણે કરવા લાગ્યા.

બળવાની નક્કી કરેની તારીખ ૨૧મી ફેબ્રુઆરી આવી ગઈ અને પસાર પણ થઈ ગઈ. પણ સમય પહેલાં જ વાત ફુટી જતા હિન્દુસ્તાનમા અને ખાસ કરીને પંજાબમા મોટા પાના પર ધરપકડો શરૂ થઈ. બળવા બળવાને ટેકાણે રહી. બીનકુ જેના જેના ઉપર જરા પણ શંક ગયો તે બધાને પકડી પડીને સરકારે જેલમા પૂરી દીધા.

એક દિવસ સોહનલાલ મેપોના તોપખાનામા તોપચીઓની વચ્ચે રહી તેમને ક્રાંતિના પાઠ લખાવી દેલા હતા એ વખતે એક જમાદાર દનમણ સાહિત આવી તેને ગિરફતાર કરી લીધા. એમની જડની લેતા સોહનલાલ પાસેથી એ વખતે ત્રણ પિસ્તોનો અને ૨૭૦ જેટલા કારતુસો નીકળ્યા આટલા હથિયાર અને દારૂનોથો હોવા છતાં એમના પર અત્યાનંક છાપો પડતા તે એનો ઉપયોગ ન કરી શક્યા.

જેલમા પૂર્ણ પડી એમની પસેથી જાતમી કસાવવા પોલીસેએ અનેક પ્રયત્ન કર્યા ત્રણ એમા

તેને બહુ સફળતા ન મળી. જેલની કોટડીમા પુરોષા પડી પણ તેણે તો ક્રાંતિકારીને બાજે એવું વર્તન શરૂ કર્યું. તેણે ખુલ્લે આંખ જાહેર કર્યું કે અંગ્રેજ સ્વતંત્રતા હકુમત કબૂલ કરતો નથી એની સત્તા માનવો નથી. હું મને પોતાને સ્વતંત્ર દેશને નાગારિક ગણુ છું આથી હું સ્વતંત્ર નાગારિકને શોભે એ રીત જ વર્તીશ.

જેલમા ગયા પડી એના જે અપમાનજનક નિયમો હતા તેવું પાનન કરવાની જરૂર એને જરા પણ ન લાગી. જલમા જ્યારે કાંઈ અમનદાર આવે ત્યારે જેલના કેદીએ બીજા વચ્ચે માન આપતુ એવો સામાન્ય શિરસ્તો એ વખતે હતો. જેની એ શિસ્ત મનાતી હતી પણ સોહનલાલને આવી શિસ્ત પાળવાની કશી જરૂર લાગી જ નહી. તેણે કયુ કે હું અંગ્રેજના શાસનને જ અત્યાચારી શાસન ગણુ છું પછી ત્યાં જલના નિયમ હું શા માટે માનું ? એની શિસ્ત હું શુ કામ પાળું ? એક વખત બ્રહ્મદેશનો એક વખતના કોન ગોરા લાટ રશુનની જેલની મુલાકાતે આવેલો હતો. આથી રશુન જેનના જેલરે અમાઉધા આવી દરેક કેદી ગારા લાટ સાહેબ મુનાકાતે આવે ત્યારે કમ વર્તુ, ને કેવી રીતે બિલા ચલુ, કેવી રીતે બને હાથ પગ સાધેજ સીધા અડકેલા રાખી માથુ અડું નાચુ નમાવી જીભ રહેતુ તેની બધી સમજથુ આવી એ પ્રમાણે વર્તવાની સૂચના કરી પણ સોહનલાલે આ સૂચનાને તત્કાળ ઉડાડી દીધી તેણે ૨૫૪ કણુ કે હું કયા બ્રિટિશ રાજ્યના યુનાઇટેડ કોલોનિયલ આર્મી સૂચના અમનમા મૂકું ?

જેલર ચૂંચાપો. આખરે તેને એક કુત્તિ સુઝ. તેણે એણે કે સોહનલાલ બીજી ઘણી રીતે વિવેક અને ચાર-ચશીન સમજન છે એમને જ વિવેક નતા વીશુ તો એ સામે વિવેક જતાવશે. આથી પેનો ગોરા લાટ સાહેબ સોહનલાલની કોટડીની મુલાકાત લે એ પહેલાં જ બેચાર માનંટે પોતે આવી સોહનલાલ સાથે બીજો બીજો વાત કરવા લાગ્યો આથી સોહનલાલે

પણ કોણા ધર્મ એની સાથે વાતો ચાલુ કરી. દરમિયાન પેલા ગોરો છાટ ત્યાં આવી પહોંચ્યો ને એકાદ કલાક વાત કરી ત્યાંથી ચાલતો થયો. આ રીતે જેલની શિસ્ત અને જેલરની આગદ બન્ને આ રીતે જળવાઈ ગયાં ને જેલર હિપર આવી ચડેલા સંકટનું વાદળું દૂર થઈ ગયું.

ગોરા છાટને સોહનલાલ સાથે વાતો કરવાનું ખૂબ ગમ્યું. વાતચીત દરમિયાન તેને લાગ્યું કે સોહનલાલ બુદ્ધિશાળી છે, સભજન છે, સારી રીતે બહેલી ગણેલો અને સંસ્કારવાળો માણસ છે, આથી તેણે એને પ્રેમ પૂર્વક સમજાવવા શરૂ કરી કહ્યું “સોહનલાલ, તમે તમારી ખૂબ બદલ ન્યાયી અગ્રેજ સરકારની માફી માગી લો. દેહાત્મકની શિક્ષામાયી ખત્મી જશે.” પણ તેણે કહ્યું “મને ફાંસીનો જરા પણ ડર નથી. હું મારા દેશની સ્વતંત્રતા માફ હું” તે મેળવતા ચાહે તેની સજા થાન તેની અને લેશમાન ખીક નથી અને પરવા પણ નથી.”

અને સુકદમાને અંતે તેને ફાંસીની જ સજા થઈ. છેવટ ફાંસી આપવાના દિવસે અગ્રેજ ન્યાય ધીરો કરી એકવાર તેને માફી માગી ગ્રાણુ બચાવી લેવા કહ્યું પણ નજર સામે જ મોત નાચતું હોવા છતાં તેણે હતાપી ઉત્તર આપ્યો.

પરિભ્રમણ

[પાન ૭૨૮ થી ચાલુ]

સિંઝાપોર આવેલાં છે. આ બચામાં દોસ્ત હોય તો મહેલોગ્યા ! પરંતુ તેની સામે કન્ડોનેશિયન મેદાને પડવા તૈયાર છે. આ સમય ચિત્ર ભારેનિરાશજનક છે. એટલા માટે જ હવે પછીનો દરેક પ્રયાસ, લાખા ગાળાના સરફલુનો હોવા બેઠએ, જેમાં આ ગણેલ સ્થાનોનો જવાબ હોવ.

રજવાડી કબ્રસ્તાનનો શિદ્ધી

૨૧. વલ્લભભાઈ પટેલ સાથે જેમનું નામ ઇતિહાસને પાને લખાઈ ચૂક્યું છે તે, દેશી રાજ્યોના વેદીનીકરણના કર્તા શ્રી. વી. પી. મેનનનું અવસાન થયું છે. પ્રસૂત વિષય ઉપરનું તેમણે લખેલું પુસ્તક,

“માફી ? માફી માગવાની મારે જરૂર નથી. માફી માગરી હોય તો અગ્રેજો મારી પાસેથી માગે. મેં કશો અપરાધ કર્યો નથી. અપરાધ કર્યો હોય તો અગ્રેજોએ કર્યો છે. હા, એટલું ખરું કે તમે મને સાવ છોડી દેવા માગતા હો તો કહાવ્ય એના પર હું વિચાર કરું” ખરો !

અગ્રેજ ન્યાયધીરો કહ્યું કે એ તો મારા અધિ. કારની બહારની વાત છે.

“તો પગી શા માટે વાર લગાડો છો ? તમે તમારું કર્તવ્ય પૂરું કર્યો અને મને માનું” કર્તવ્ય પૂરું કરવા દો.”

અગ્રેજ ન્યાયધીરો આ તેજસ્વી નવચુવાનની નિર્જય વાણી સાલથી તાલજુન બની ગયો.

એવું મન માનવું ન હતું છતાં તે પણ હુકમને આધીન હતો. તેણે ફાંસી આપવાની સૂચના કરી. બીજી જ પળે સોહનલાલના પગ નીચેથી પાટીયું ખસી ગયું ને રસ્તીની મજબૂત ગઠ તેના ગળા હિપર ચ્પારીને થીસાંત મઠ. સોહનલાલનો આરમા આ ફાંસી ફાંનવાનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગમાં પડેલી ગયો. દેશને માટે તેણે ફરી નિર્જયતાયા અને પૂરા આનંદથી જીવન અર્પણ કરી દાધું.

એક આધારભૂત ઇતિહાસ ગ્રન્થ લેખાય છે. આરો સમયે અચ્છન મળ્યા ન હોય તો વલ્લભભાઈ પટેલના સ્વપ્નને સાકાર થતાં વધુ સમય લાગ્યા હોત. રજવાડા સાથે કામ લેવાની તેમના આવડત તેમજ કુશળ શુદ્ધિના મયમરારને લીધે તેઓ ઇતિહાસનું એક ચિરજીવ પાગ બની સક્યા. ભારતના રાજ-કારણમા તેમનું પ્રદાન વિશિષ્ટ છે, કેમકે જે ક્ષેત્ર તેમણે ખેડ્યું તેમાં, એક ધ્રુવને પાદ કરતા, બીજા ચેલાઓ હતા જ નહીં !

શુભેચ્છાની સોંપણી

ચુરુ ચોરિંદલિંદના આકુચે થીય સંપ્રદાયને ભેટ આવી ! ચરિત્ર મહાનુભાવ બી. ૧૯૧૧ અને બી. ૧૯૬૦

સિક પગલું જુઓ છે. આ પવિત્ર અવશેષો સાથે એક ધાર્મિક પંથની લાગણી સંકળાયેલી છે અને જે સંજ્ઞાને આ સૂચ્યું છે - ભારતના જૂતપૂર્વ હાકોમોના વંશજ - તેની શુભેચ્છાનું મૂલ્યાંકન જેટલું કરીએ તેટલું આજીવું છે.

બેન અને કાંગારુ

મીડિઓમાં એક કાંગારુ પાંજરામાંથી છટકી ગયું અને પંદર વર્ષોના બેન એક આઈર અને દોરતો તેની પાછળ પડ્યા. દોડ લામી ચાલી એકવાર તો શરૂએ થયેલા કાંગારુએ પોતાની પૃષ્ઠી બેનને લગાવી દીધી. તેને પકડી લીધા પછી સાત પાડવા માટે, બેને રાન્ડીગટર રેડિયો ઉપરથી સંગીત રેલાવ્યું. કુશળ કંચાની મોરલીથી ઘેનકો મોહી પડતી, તેણે જ આ કાંગારુની બાબતમાં બન્યું. સંગીતના સુરેસુરે, કાંગારુ મૂળ જગ્યા સુધી આનંદથી આવી બેનું અને બેનને શાખાથી મળી. સવાલ એ છે કે કોઈ પર્વજન્મમાં બેન, કુશળ અને કાંગારુ, ઘેલુ રૂપે હશે ખરા ?

‘એ જ યાદી આપની’

યાદદાસ્ત દીઠીએ આવી રહી છે ! પાણીની સાથે એક ટકડી અટવાડિયું લેવાથી દોઢ વિદ્યાર્થી આસાનીથી મહિનામાં SSC પસાર કરી શકશે. આ પ્રયોગ એક મસ સુધી કંનારની વાંદજાતિ એટની તીવ્ર હશે કે પેતાનો પૂર્વજન્મ અને તેના પ્રસંગો ચિત્રપટની જેમ તે માણી શકશે. જાણે સાથે બંધ દીકડી પણ ઉપવંધ થશે જે લેવાથી સવારે શું જમ્યા તે બપોરે યાદ નહીં રહે. તમે કયા રેશમાં વસો છો, કોના પુત્ર છો, કેટલું જવ્યા છો, કયા નોકરી કરો છો - તેમાંનું કામ જ યાદ નહીં રહે પણ આ દીકડી લેવાનું ફરજિયાત નહીં હોય. કદાચ કોટના સાક્ષીઓને આ દીકડી મર્યાદિત પમાણમાં આપવા વધીવેને પરમટ મને ખરી! નંધી ખુન રેદમમાં, સગી બુઝાની ન આપી શક્યા બદલ, આગળી ફેસિની સમજાવી બચી જાય ! પણ આ બધું હજી

અમેરિકામાં પ્રાયોગિક દશામાં છે. અને ઉંદર અને સસલાં ઉપર NRA નામના ઇન્ટરવ્યુને દિતેજીત કરી મુકનારા દ્રવ્યની અખતરા દ્વારા ચકાસણી થઈ રહી છે. મનુષ્ય સુધી આવતાં વાર લાગશે. ત્યાં સુધી આપણે તો યાદદાસ્તને સાબૂત રાખી, કલાપીની ગઝલ લલકારવાની છે - “છે આખરે તો એકલી ને એ જ યાદી આપની !”

દ ગોલ

આજે આજની કાન્મના પ્રમુખની પ્રતિજ્ઞાને છેલ્લી ચૂંટણીમાં પરાજય બેવો પડ્યો. પ્રથમ તબક્કામાં દ ગોલ અને તેમના પ્રતિસ્પર્ધી વચ્ચે નજીવો તફાવત રહ્યો એમ ધારવામાં આવતું હતું કે તેઓ પ્રચંડ બહુમતિથી મેદાન મારી જશે. આ ધારણા ખોટી પડી એટલે, ચૂંટણીના બીજા નિર્ણાયક તબક્કામાં, તેમના પ્રચારકોએ તનતોડ પ્રયાસો કરી, વિશેષ મત આપ્યા અને આવતા સાન વર્ષ માટે પ્રમુખનો તાજ તેમને પહેરાવ્યો. યુરોપમાં આ વિચક્ષણ રાજપુત્રનું સ્થાન ધ્યુ માનમૂલ્ય છે અને આજે કાન્સની ગણતરી વિશ્વ સત્તાઓમાં થાય છે તે દ ગોલને આભારી છે. અભિમાન અને અહમ્મી પ્રતિભૂતિ સમા, બીજા વિશ્વયુદ્ધના અનન્ય સેનાની અને શૂદ્ર કેન્દ્ર લેહીના ઉપાસક કાન્મના આ શક્તિ પ્રમુખ અમેરિકા અને બ્રિટનની રેહમાં જસપણ તળાયા વિના, કાન્સની તંગડી ભીંચી રાખી શક્યા છે તે તેમની લભ્ય સિદ્ધિ છે.

ત્રીજા સુકાની

મહાન પુરોગામી મહત્તા ધણીવાર પાછળથી સમજાય છે નહેરુએ સીધી રીતે પોતાના અનુગામીના નામનો નિર્દેશ કર્યો ન હતો. પરંતુ તેમની પસંદગીને કળશ લાલગદાદુર પર દળ્યો હતો તે બાબતે છે. કયા કારણોસર તેમણે આ પસંદગી કરી. તે ત્યાર પછીના બનાવોએ બનાવી આપ્યું છે. બે કે તે વખતે, તેમજ, શાઓજના અનુગામીની પસંદગી વખતે પણ દિલ્હીના જતરમતર ખાતેના કોરેમ પ્રમુખના નિવાસ સ્થાનનું મદત્વ અંદોડે રહ્યું છે.

જાતરમંતર નામ સાંકળને જાદુગરનો ખાસ કહેજો
 આવે છે અને થી. કામરાજે કોયેસ પ્રમુખ તરીકે
 જાદુના ચમકાવે પણ સ્વર્ણ છે તેમની ખ્યાલિ દવે
 તે પરદેશમાં પણ ખસી ચુકી છે. ભાનતની મુલા-
 કાતે આવનારા પંદેશી પુરંધરાની અનિવાર્ય મુલા-
 કાતોમાં દવે જાતરમંતર ગોડનો પણ સમાવેશ થાય
 છે. ગોડેમના પ્રમુખ એટલા ભાગલા મોથી જળવાન
 પદના પ્રમુખ. એટલે સૌથી જળવાન
 પુરૂષ તરીકે તેમનું અક્રિત્ય જળવણી કોડે તેરી
 લાયકાતે તેમજ ખામિયો દોરી જોડે અને થી.
 કામરાજમાં આ બને છે. જે રીતે દેશના ત્રીજા
 સ્ત્રીની તરીકે કન્દિરાને વિજય અપાવવામાં તેમને
 લગભગ તે યાદગાર બની રહેશે. થી કામરાજ
 અંગ્રેજી અથવા હિંદી જાણતા નથી તેમ જાતર કે
 મંતર પણ કરી શકતા નથી તેવળ જાતર મંતર
 ગોડ ઉપર વસીને તામીલ ભાષામાં જે કોડા ભાગે છે
 તેની જય કે અમર થવા લાગે છે ત્યારે જ
 તેમના જાદુની કૌતે ખામર પડે છે શ્રીમતી કન્દિરા
 ગાંધીને સમાજવાદની દિશામાં ધર્મી પ્રગતિથી બહુ
 અસંતોષ હતો, તેમની રાહબરી નીચે નવાં પ્રયાણ
 વધુ પ્રતિશીલ બને તેમ છાછીએ.

મને ઝોળખ્યો?

જૂલી ગણ? એટલીવારમાં? અમને કહી
 કે દીને લયે તમે આજાદ થયા પણ મારી શુભેચ્છા
 કેટલી છે? ચીની આકાશ્ય વખતે, ખમર છે ને,
 તમારા છઠ્ઠા છઠી ગયાંતા, અને રાતોરાત સામગ્રી
 ઠાવતીને, તમારો પૂરવરો માલુ રાખ્યોતો. તમારા
 સ્વર્ગસ્થ વડાપ્રધાન અતુર અને શાહા હતા અને
 તેથી જ અમારી સાથે છેડા કાઢવાની તેમણે હંમેશા
 ના કહેલી. અને અમારો દોષ તમને લાગે તેમાં
 તમારો વાંક પણ નથી. આખી દુનિયાનું - અને

ત્યાં ત્યાં સ્વાધિનતા ડોકિયાં કરે - અમારે પાન
 રાખવાનું. ભલે તમને ગમ્યું ન હોય, મુરશીએને
 રહેવાનું 'માદરે-વતન' તો જોડે ને! ભાગલાનો
 સવાલ નથી પણ માનવતાનો છે, તમારા ધર્મમંથમાં
 કઈ છે. 'સંભવામિ યુગે યુગે' તેમ મારે પણ
 અવારનવાર તમારા દેશની મુલાકાતે આવવું પડે
 છે. શું થાય? ના, ના; ગમીશ આમ તો મજાન
 છે પણ અમને તો શંકા આવે, હોં! કહોને એન જ
 ન પડે! જખને તરફમાં જુદિનો ચમકાવે દેખાડી
 દે એટલે બાણી પડેલાં જ પાળ મારી! ગવળખીડી
 જામ આવ્યો છું અને ત્યાં પ્રમુખને કહી તપું છે,
 દવે અહીં આવ્યો છું. અમારે તો બેય આંખ મરખી!
 મારામાં વિશ્વાસ રાખજો! હું તમારો મિત્ર છું!

મેઘાણી સમારક

જે કે શ્રી. મેઘાણીની રિદાયને ધણો સમય
 થયો તો પણ મોડે મોડે તેમની યાદગીરી ચિરંજીવ
 બનાવવા ગમીશ ને ફાળે આવ્યો છે તે મોખ
 લેખાણે. 'રંગબુવન' ઉપરાંત મેઘાણી સુવર્ણ ચંદ્રક
 તથા મેઘાણી ધારિતોષિક પત્રવર્ષ આપવાની જે
 જાહેરાત થઈ છે તે રજૂઆતમાં પછીનો મીને યુગ-
 પવરો ઇતિહાસને પાતે નોંધી જાય છે. મેઘાણી
 મુખ્યત્વે કવિ હતા. જેઓ તેમને કવિ તરીકે ન
 ઝોળખતા તેઓ પણ, ગાયક નરીકે અચૂક તેમને
 પિયનતા. બધાજ કવિઓ ગાયક નથી હોતા. કવિ
 ગાયક પણ દેવ તેવા સંભોગ વિરલ હોય છે.
 કવિતા મધ્યમધવી એક વાત છે પણ મેદનીઓને
 ડાલાવવી અને હજારો ચમુઓને અશુનીની કરી
 દેવી તે બીજી વાત છે. જે પેદીએ મેઘાણીને નેવા
 છે અને સલાખા છે તે કડી પણ અજાણી મુક્ત
 થઈ શકશે નહીં કેમકે બીજા મેઘાણીનો ઉદય સિતિજ
 પર ક્યાંવ દેખાતો નથી.

મીનાની ચોપડી

વિનય શાસ્ત્રી

નાનકડી મીના આજે ખુબ ઉત્સાહમાં હતી આખા ઘરમાં તે આ છેડેથી પેને છેડે ફૂદાફૂદ કર્યા કરતી હતી તેનું દારણુ એ હતું કે તેને તેના પપ્પાએ અરેમિયન નાઇટસની રગીનચિત્રો વાળી ચોપડી-પરીકથાની ચોપડી અપાવવાનું કહ્યું હતું

જ્યારથી મીનાએ તેની સાહેલી કને એ આકર્ષક પૃથ્વાળી ચોપડી જોઈ હતી ત્યારથી તેણે એ પોતાને અપાવવા માટે પપ્પા પાસે હા પાડી હતી અને એ હકનું સુપરિધામ આજે આવવાનું હતું એના હૃદયમાં મીના ફરી એવાર ફરી પગની લાંબી ગાસ ફૂટા ફૂટા રહી ગયો આરો તો પડી જ ગયો અને જમીન પર થોડેક સુધી ગમડીને કાચી શાત રિથરતા ધારી રહ્યો

ગાસ દગી પડ્યો અને ગમડીને રિથર થવા પામ્યો ત્યાં સુરીની સેકડો સેકડો સુરી મીના ટગરટગર ગાસ તરફ જોઈ રહી રિથર થયો પગી મીનાએ તેના પરીની નજર ખેંચીને ખીજ અનેક પનારો પર ફેરવી

* * *

સાજ પડી

ખજાર જવા કુલવાળી ડિઝાઇનનું રગીન કોકો તેણે પહેલું

પપ્પાએ એ જ જૂનો કોટ એજ જૂની કાળી ટાપી પહેવા. મીના એ જોઈ સટેજ એટ પામી પશુ પાડી ચોપડીનું રમરણ થવાથી ખુશ થઈ ખજારમાં જતા જતા તે પપ્પાની આગળ આગળ ચાલવા લાગી. પપ્પા બહુ જોઈને જલદી ચાલના ત્યાં એમ એને લાગ્યું

ચોપડીની દુકાન ખાલી મહાપ જોડાઈ ચર્મ, મોટા માણસની જેમ મુખ પર ગભીરતા આપો મીના ગેલી ચોપડી મગાઈ નાકર અદરથી કાઢી લામ્યો.

“એ જ ચોપડી પુરુ પશુ એ જ” મીના ઝાપુગણી તેણે ભરવાડ મોતાના પ્રિય થેટા પર ફેરવે તમ ચોપડીના પૂદા પર નાનકડી મુનાયમ અને ક્ષેત્ર હથેળી મમતાથી ફેરવી પરતુ વીસા, ચીકણા પૂદા પર તે દુનિયતિથી સરી ગઈ

શેરીમાં મૂકી દે જોએ જારુ” પપ્પાએ કહ્યું

“ના” મીનાએ યાવ એટલે ને હર્શાવાય એટલે પ્રિયેષ મકકમવણે દર્શાવી જવામ આપો

વાર, તો પડી ન જાર એ જો જો” પપ્પાએ ક્યંડુ ‘પરધ’ આટવી ‘સેકપાર્ક’ નખડુ એખરિ જીવી મીનાને આશા ન હતી વળી આગળ ચાલના ત્રાડયા ખજાર ફરી વેર આ ન

‘જોડ મીના અને રહેજ ખનાવ જોઈએ, ફેવીક છે” મીનાએ ફેડીને મમ્મીને ચોપડી સોપી

‘મમ્મી આ ફૂનપરીનું ચિત્ર કેટનું સરસ તાલિ?” મીનાએ અદરનું ચિત્ર ખતારી ઉત્ખાકેના જવાજો પૂછ્યું

‘હા પશુ એને ડામે ન પડે એ જો જો” મમ્મીએ કહ્યું

‘સાર’ એકાક્ષરી જવામ મીનાએ આપો ને એ ત્યાથી ચાલી જવા ગઈ

‘જેવી રહે” મમ્મીના આશાસુચક અવાજ સલાગાયો અને મીના થોભી ગઈ શુ?”

એના પર પેલા બ્રાઉનરે પરતુ પૂકું ચઢાવી દે” મોતાની માતાને કૂદડી - પરશુથી મારી નાખનાની પિતાની આગ્રા સામગીને પરશુરામને ક્યેનો તેવો સતોલ્લાવ મીનાને થયો

“કેમ મમ્મી એ ન ચાલુ તો ના ચાને?” મીનાએ રહેજ લાડપૂર્ક પશુ અત્યંત દયામણા શ્વરે પૂછ્યું આ પૂછી વેળા તે મનમાં વિચારતી

હતી કે, “પરીના આ મોહક, આટના ‘ફક્ક’,
રગીન, લીસા ચિત્ર પર, જાહુ, કઠોર, એકરગી
ખાખી પૂકું! અરેરે! એમ કેમ થાય?!”

“સાન પૂકું ચઢાવી દે જોડે” સત્તાવારી
અવાજ મમ્મીએ કહ્યું એટલે મીનાએ, જેમ સગાઈ
શાએ પોતાના ધિવ પુત્ર એકેવાલું માથું ખાડ્યું
તે રીતે પરીની મુંદર છમી પર, તેની મનોહર,
અજિનામી આખો પર, કોમળ પાખો પર, સફેદ
નાજૂક હાથો પર — સમય સોન્દર્ય પર શુભ; ઝડ,
એકરગી, વેરાગ્ય સૂચક, કઠોર આખીરગના આડન
પેપરનું પૂકું પરાણે ચઢાવ્યું.

“હ, હવે કેવી સ — રસ ચોપડી લાગે છે”
મમ્મીએ હરખાઈને કહ્યું મીના મૂગી જ ઊભી રહી
અને મમ્મી ડાડપથી રસોડામાં ચાલી ગઈ.

મમ્મીના મયા બાદ [વજાળ એરડાની બરેમર
વચ્ચેવચ્ચ બટ્ટેની ઝિંબેની મીના હોઠ ખીડીને હાથમાં
ઝાંબેની ચોપડી તરફ જોઈ રહી અને એની નિષ્પન્નક
પાપણાવાળી આખોથી તે એકાદસે આડનપેપરની

પાર રહેના ચોપડીના પૂંકા પરની ફૂનપરીની રગીન
છમીમાના પરીના મોહક રચરચને પામવા મથી રહી
પરી અને પોતાની વચ્ચે માત્ર આકેતોપરનું પાતળું
પક હતું પણ તે છતાં તેને જાણે વચ્ચે સાત સમુદ્રો
અને સાત સો જોગન પડ્યા હોય એવી લાગણી
થઈ તેની નજીમીકાનેની પાપણામાયી તેની આખો
આકેતપેપરના શુભ અવરણના અરોધને બેગને
જાણે, પરીની જેમ પોતાને જ પાખો હોય તેમ
એનાથી ઊડીને એ પરીને બેટવા, એની બાથમાં
ભરાવા જઈ રહી હતી

ખીજા માથું તેનું મન “પૂકાંથી ચોપડી કેવી
સરસ લાગે છે” એ મમ્મીના વાકડમાં રહેલી
સત્યનો કલામ કાઠી રચ્યું હતું.

અતે ન રહેતાતા તે ચીસ પાડી ગઈ “મમ્મી
નથી જોઈતી આ ચોપડી પાડી દેજી આવો!”

તેની ચીમથી ગમરાઈને એક નાનકડી ચક્રી
ખારી પરથી ઊડીને જડાર ચાલી ગઈ.

ને તે રહી પડી!

ધરગાથ્યુ ઉપચારો

શરીરનો કેમ જાગ દાઝી ગયો હોય તો તે જગ્યાએ ઇંડા પિ સફેદ લગવવાથી થોડા
સમયમાં રૂઝ આવી જાય છે અને તેના ડાઘ પણ રહેતા નથી

(૨) છાતીમાં દુખાવો થયો હોય તો ઘી અને મીઠું મિલતીને એટલે કે તેનું ભ્રમણ
કરીને લેવ કરવાથી દુખાવો દૂર થાય છે.

(૩) પાસળીમાં દુખાવો થયો હોય તો હળદર અને કુગળી મિશ્ર કરી તેની પોટની
બનાવી શેક કરવાથી દુખાવો દૂર થાય છે.

(૪) કાનમાં દુખાવો ઉપડયો હોય તો કુગળીના રસના બે ત્રણ ટાંપા કાનમાં પાડવાથી -
પીડા ઓછી થઈ જાય છે

(૫) લોહીવિકારમાં ગાયના દૂધમાંથી તૈયાર કરેલ દહીંમાં ઘાનસીના ખી સવારસાંજ
ખાવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

(૬) કોઈ લેજડાર પરનું જેટી કે અચૂકાર લેહું, અચ્ચુ, કુકડીયી સગીરનો કાંઈ ભાગ
જખમી થયો હોય તો થોડું મધ લઈ ઘા પર ચોપડવાથી સારો ફાયદો થાય

(૭) નસોઠી ફૂટી હોય અને લોહી વહેતું જ રહે તો મુઠાવેલી માટીને પાણીની
બીજની તેના થગ માથા પર લગાવવાથી નસોઠીમાં લોહી વહેતું બંધ થાય છે

(૮) ગળામાં કોઈ કાળજીસર પીડા થતી હોય તો હાડ પાણીમાં ગીંદા અને કામોનેટ એક
સોડાના કોમળા કરવાથી પીડા દૂર થાય છે.

માનવતાના મહેરામણ

કનૈયાલાલ મનલાલ વાઘાણી

સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ભાવનગર જીલ્લાના કુંડલા મહાલમાં આવેલા જૂના સાવર ગામે એક સાધુ મંડળી આવી પહોંચી. આ સાધુ મંડળીને એક ખેડૂતે જોઈ અને સાધુ મંડળીને પોતાને ત્યાં પધારીને પ્રસાદ લેવા આગ્રહ કર્યો.

સાધુને મન સૌ સરખા. ખેડૂતના ભાવ અને આગ્રહને વશ થઈને સાધુ મંડળી એ ખેડૂતને ત્યાં ગઈ. ખેડૂત અને તેની પત્નીએ ભાવથી રસોઈ માટે સીધાંપુરી આપ્યા. ઠામ વાસણ સ્વચ્છ કરીને બધી સગવડ કરી આપી. સાધુએ નાડી ધોઈને રસોઈ કરવા લાગ્યા.

જૂના સાવરનો ગામ ધણી કંગો ખૂમાણ ખુબ કરડો હતો. કાઠી એટલે આડાઈને પછુ દોઈ પાર નહિ. ઉગો બધા લખણે પૂરા હતો. લાંબી વળવાળી મૂછો, ઢેઢે તલવાર, માથે મોટી પાઘ બાંધીને જ્યારે જૂના સાવરની બજારમાં નીકળે ત્યારે એની ફેં ફાટતી. એની આડું દોઈ ઉતરી પછુ ન શકે.

ઉમાની રંભડ પચુ એવી જ હતી. જેની વાંસે પડે એની ઘોર ખોટી કાઢે એવો ઈ કરડો હતો.

ગામમાં સાધુકા આવ્યા છે એની એના પાસવાનોએ ખબર આપી. ગામધણીની રમ વગર સાધુકા ગામમાં પેસી જાય ઈ ખબરે એનો મીતજ ગયો.

સાધુમંડળીની ખમરું લેવા મૂંઝે વગ દેતો, સાથે બે ચાર પાસવાનોને લઈને બે ખેડૂતને ત્યાં સાધુ મંડળીનો ઉનારો હતો ત્યાં આવી પુગ્યો.

“ક્યાં ગયો ઈ કુચો?” ઉગાએ ત્રાડ નાળીને કહ્યું.

“પધારો, બાપુ! પધારો, આ રિયો. શું હકમ?”

“ધરમરાજો ને જોયો હોય! વેવલો શામા વેવલો? સાવર તારા બાપુનું ઘઈ ગીયું હોય ઈમ લાગે છે ને?”

“ના, બાપુ! ના, ગામ ધણી તો આપ જ ને? અમે તો તમારા ગોલા કહેવાઈએ.”

“હવે રંવા દે ઈ ખોટા ચસટાળા. હવે તો ગોલાએ ફાટી ગયા છે ને શું? રમ વગર એકલા સાધુકાને તો ઘરમાં ઘાલ્યો છે ને પાછો વાચડાઈ કરે છે!”

“બાપુ! ઈ સાધુઓ તો ગામના પાદરેથી જતા હતા એટલે ગામના ધરમ ખાતર મેં ઘરે તેડાવ્યા.”

“ગામને ધરમ તું જ એકલો સમજી ઈમને? અમે તો ધરમખરમ સમજતાં નથી ઈમને?”

“બાપુ... ..”

“કુચા! ઈ ખોટા ચાળા મૂછી દે. ઈ સાધુકા ગામમાં ગરીને ઈમ કયે દે દારૂ પીવો ને, માંસ ખાવું ને. આમ મારી દાફના પીકાની આવક બંધ કરાવવી છે ઈમને? કુચા! ચાલ રાખ દે આતો ઉગો ખૂમાણ છે હોં? ઈ સાધુકા જેવા તો મારા પેટમાં દરમિયાં રમે છે સમજ્યોને! મારે કાલ ઈ ભગતકાને પટેં હું ઈને જોઈ લઉં.”

“બાપુ! પચુ.....”

“હવે પછવાળીના!” આમ કહીને ઉગાએ એ ખેડૂના માથામાં લાકડી ઝીંકી દીધી. ખેડૂત ચક્રર ખાઈ ગયો. ઉગો અને એના પાસવાનો ઘરનો અંદર ગયા અને જ્યાં

સાધુઓ રસોઇ કરતા હતાં ત્યાં પહોંચી જઇ
જે હાથમાં આળે તેને માંડી લાકડીઓ
ઝીંકવા. રસોઇ બધી ધૂળમાં ફેંકી દીધી.

ઉગા અને તેના પાસવાનો સાધુઓને
લાકડીઓ મારતા હતા પરંતુ એકપણ સાધુ
મોંઠામાંથી જરા ઘણ શબ્દ કાઢતો ન હતો.
મેરૂ જેવા આગ ધીરજવાન હતા. પ્રભુનું
નામ લેતા હતા.

ઉગાએ સાધુઓને મારીને તગડી મુક્યા.
સાધુઓ ગામ બહાર એક વૃક્ષ નીચે આવીને
એકા. આ સાધુ મંડળીના આગેવાન મધુ હતા
શ્રી શુભાવીતાનંદજી. સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના
એકનિષ્ઠ ધર્મપરાયણ સંત હતા.

સાધુ મંડળી ગામ બહાર વૃક્ષ નીચે ઝેડી
હતી. ગામના કેટલાક લોકોને ઉગાના આવા
અનિષ્ઠ વર્તનની ખબર પડી, તેઓ મંડળી
પાસે અને હાથ ભેડી કરગરતાં કહ્યું 'મા'રાજ !
અહિથી હવે જટ ભાગે ઇ કરડો તમને અહિ
પણ સખ પડવા ને દે."

"ભાઈઓ! અમારે તો અમારો સાધુ
ધરમ પાળવો રજો. ઇ ગમે એમ કરે પણ
અમારાથી સાધુ ધરમ ન મુકાય ભગવાન એને
સફળુદ્ધિ આપે." શુભાવીતાનંદજીએ વિનમ્ર
ભાવે કહ્યું.

"મા'રાજ ! તમને ઇ મારે ઇ અમથી કેમ
દેખાય !"

"ભાઈઓ, જરા પણ કોથવારો નહિ.
અમારે તો સાધુ ધરમ પાળવાનો છે, અમને
મારે એનું પણ ભલુ આહવું' ભેધએ એ જ
અમારો ખરો સાધુ ધરમ કહેવાય." શુભા-
વીતાનંદજીની આ વાણી હતી.

"ભાઈ, ઇ કરમચંડાળના કાળાકામાથી
તો ઇ વાંઝિયો મુવો છે, અને આવા કામાથી
તો સતે ભવ વાંઝિયો રહેશે."

"ભાઈઓ, એમ ન ભાલો. ઉકળી ન જવ.
હવે તો અમારો ધરમ એ છે કે એને ત્યાં
પારણ' બંધાય એ મારે અમારે ભગવાનની
આરાધના કરવી ભેધએ અને માળા ફેરવવી
ભેધએ."

શ્રી શુભાવીતાનંદજી ઉગાને ત્યાં પારણ'
બંધાય એ મારે માળા ફેરવવા મંડી ગયા.
અને સાધુ મંડળી પણ માળા જપવા લાગી
ગઇ.

ધર્મ પ્રભાવ શું નથી કરી શકતો ! શ્રી
શુભાવીતાનંદના પ્રભાવથી ઉગાના જીવનનો
ચલો થયો.

ધૂપપળી ભતે સળગીને અન્યને મીડી
મુવાય આપે છે તેમ શ્રી શુભાવીતાનંદજી
જેવા સંત મહાત્માઓના આદિગ્યની મીડી
મુવાય માનવજીવ મહેકાવે છે, પરિવર્તન
કરાવે છે.

સૌરાષ્ટ્રના આવા અનેક સંત મહાત્મા-
ઓની મીડી સોડમ આજ પણ પ્રસરી રહી છે.

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એકસપ્રેસ

કલકત્તા-૧

ફોન: ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ: NOBISUCE

મિલ ક્ષણ:

રેલવે સ્ટેશન, બગહો,

પો. ઓ. નારાયણપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ગ્રામ: KANORIA)

કૃપાયત્ન પ્રકાશન

આના હતા બાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અહલાહના પંદાએ — ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫

ଦୈତ୍ୟାବଳୀ

ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ବୟ ଅଂଶୁର୍ତ୍ତ ମାସିକ : ଫେବୃଆରୀ ୧୯୬୬

શાંતિનિકેતનમાં ઉત્સવ હોય ત્યારે આસ-
પાસથી ઘણા હોજો શાંતિનિકેતન આવી
ઉત્સવમાં ભાગ લેતા પશુ દોષક વાર એમાં
નાના બાળકોનું અપહરણ પણ થતું અને
ચોરી પણ થતી તેથી ગુરુદેવે એવું નક્કી
કયું કે શાંતિનિકેતનના વિદ્યાર્થીઓ અને
શિક્ષકો સાતે ચોરી કરે. એવાર મારો અને
નંદલાલબાબુનો વારો સાતે દોઢથી સવારે
પાંચ મુઘીનો હતો. એક તરફ હું અને બીજો
છેડે નંદલાલ ચોરી કરતા હતા હું તો
હાથમાં લાઠી લઈ મારા વિચારમાં મસ્ત બની
અને અવારનવાર ગીતો લલકારતો ચોરી કરતો
હતો લગભગ ચાલેકનો સમય થયો હશે ત્યાં
તો પાસેના ઝાડ નીચે એક જણ એકદમ ભગી
ભીડી મોટેથી ગીત લલકારતો આનંદમાં આવી
નાચવા લાગ્યો હું તો આશો બની એ જોવા
જ લાગ્યો શાંતિનિકેતનમાં હજી મને એકાદ
વર્ષ થયું હતું. આ બાઉવ સાધુનું આ વર્વન
મને નવાઈ પમાડતું હતું અને આમ જ ગાળી
બાપા સમજતી તો હતી પણ બાઉવ જે
Colloquial બંગાળીમાં ગીત ગાતો હતો તે
બહુ સ્પષ્ટ સમજતું ન હતું તોયે એનો
ભાવાર્થ પકડી શકતો હતો એવામાં સવાર
થવા આવી અને માણ્યો ભગવા લાગ્યા
એટલે પેટો બાઉવ પાછો શાંત થઈ ઝાડ નીચે
સૂઈ ગયો

મારા મનમાં તો બાઉવે આ પ્રમાણે શા
માટે કયું એ પૂછવાની ઉત્કંઠા ભરી હતી
એટલે જ્યારે એ નવેક વાગે ભાગ્યો ત્યારે હું
પાસે ગયો. નમસ્કાર કર્યો

બાઉવે મને કયું, 'માફ કરજો સાતે મે
તમને જાકાને અડેક કહોવાડી હતી બડુ ને ?'
મેં નમ્રતાથી કયું, 'ના, ના, એવું કંઈ નથી
પણ તમે જે ગીત ગાતા હતા એનો ભાવાર્થ
મને બરાબર સમજાયો નથી, માટે કૃપા કરી
મને સમજવો તો ઉપકાર થશે'

બાઉવ હસીને બોલ્યો, 'અરે ભાઈ, અમે
તો રહ્યા ધૂની માણસ. મનમાં જે કંઈ આવ્યું
એ બળવ્યા કરીએ. હું તમને શી રીતે સમજાવી
શકું ?' મેં કહ્યું, 'તો પછી મને જે કંઈ
ભાવાર્થ સમજાયો છે એ તમને કહી સલાવાયું.
એ સાચો છે કે ખોટો એ મને પડી કહેલો.'
એણે હકારમાં માથું હલાવ્યું.

મેં કહ્યું, 'તમારા ગીતનો ભાવાર્થ કંઈક
આવો છે, હે પ્રભુ, તારે આવે મને મારા
એક પ્રશ્નનો જવાબ આપવો જ પડશે, આપવો
જ પડશે.

આટલા આટલા વર્ષો મેં જે આંસુ વહાવ્યાં
એ બધા કયા ગયાં ? શું એ એણે જ ગયાં ?

આને આ પ્રશ્નનો જવાબ તારે આપવો
જ પડશે.

ત્યાં તો પ્રભુ જવાબ આપે છે, 'જ્યાં હું
ભલો છું ત્યાં તું પહેલાં આવ. મારી દૃષ્ટિથી
તું તારાં આંસુઓને જો'

'હા હા, હવે મને સમજાયું', જ્યારે હું
તારા તરફ અભિમુખ થઈને જોવા લાગ્યો
ત્યારે મને સમજાયું કે એ આંસુ તો તારાં
ચરણ આગળ વહીને કમળરૂપે વિકસેલાં છે.

તારા તરફ અભિમુખ થઈને જોયું ત્યારે
જ આ સમજાયું.'

ગુરુદેવના કેટલાએક કાળોમાંથી પણ
આવો જ ધ્વનિ નીકળે છે. પ્રભુ આપણી
ધંધાઓને નિષ્કુર બનાવે પણ નકારે છે. એ
નિષ્કુરતામાં જ એની કૃપા સમાયેલી હોય છે,
દાકવર દરદીના અંગ પર શસ્ત્રક્રિયા કરે છે એ
જેજે જાત રીતે નિષ્કુર કૃત્વ દેખાવું હોય પણ
એમાં જ દરદીનું ભલું સમાયેલું છે એવું જ
પ્રભુ વિશે પણ કહી શકાય આટલું જો
આપણે સમજીએ તો આપણી કેટલીયે બધા,
નિરાશા તેમ જ કેટલાયે દુઃખોનો અંત આવે.

શ્રદ્ધાંજલિ !

આતનામ મહાનુભાવ કે મહાન નેતાનું અવસાન થાય ત્યારે તેના પ્રત્યે માનની ધાગણી દર્શાવતા એક, બે કે વધુ દિવસોની રજા પાડી, કામકાજ બંધ કરી દેવામાં આવે છે. કારખાનાઓ, મિલો અને સરકારી કચેરીઓમાં આ શિરસ્તો પડી ગયો હોય છે. આમા કંઈ રીતે સદ્ગતને માન આપ્યું હોવાય તે સમજમાં મેળવતું નથી. વળી તે દિવસો જાહેર રજાના ગણવાથી કમચારીઓ અને કામદારોને 'ઓવરટાઇમ' આપવાનો પ્રશ્ન પણ જોમો થાય છે. વળી બન્ને જ રજા હોવાથી મમાજમાં એક પ્રકારની ગેરવ્યવસ્થા ફેલાઈ રહે છે. સદ્ગતને અંજલિ આપવાનું માન ગણવાગણવા મહાજનો (V. I. P.) પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી, કાલનું સમયનો દુરુપયોગ ઈતર લોકો મનસ્વીપણે અને ઈષ્ટ ન ગણાય તે રીતે કરતા હોય છે. ગંજીફા ફૂટબો, નવકાકરીએ રમવું, બંધ દુકાનોના પાટિયાં ઉપર ભેસી તડાકા મારવા અને અક્ષવાઓ ફેલાવવી-આ સિવાય બીજી કોઈ અદાંજલિ જાહેર જનતા આપી શકતી નથી. આમા અંજલિ ક્યાં રહી? પશ્ચિમના દેશોમાં વધુ સારો રિવાજ છે અને તે દેવળમાં અમુક દિવસે જઈ સમૂહ પ્રાર્થના કરવાનો. આ રીત દિસ્તમરી છે અને ધાર્મિક પણ છે અને સદ્ગતના આત્માને શાંતિ મળવાની તેમાં તક છે. ભારત જેવા પછત અને ગરીબ દેશમાં આતવારેને જાણવારે સમયની જે જરૂરની થાય છે અને રાષ્ટ્રના ઉપયોગી માનવ કક્ષાએ વેકાઈ જા ન છે તે એક ભવંર સામાજિક અપરાધ છે. તેનાથી ઉત્પાદન ધરે છે અને ગરીબી વધે છે. આવી પ્રથા તાત્કાલેજ બંધ કરવાની જરૂર છે. નવું કોઈ ન કરીએ તો ચિંતાવું કારણ નથી; પણ જે જોઈું કરીએ છીએ તે અટકવું જોઈું જ.

જીવન નિર્વાહ આંક

બાળ પમારખંચની બદામણ અનુસાર છેના એક વર્ષમાં જે જીવન નિર્વાહ આંક દસ પોઈન્ટ વગેરે તો આપોઆપ મોઢવારી ભાગ્યું જોઈએ તેવી પ્રથા સરકારે સીકારી છે અને આને અનુસરીને ડિસેમ્બર ૬૫થી કમચારીઓ એક વિશેષ વધારાના અધિકારી બને છે. પરંતુ રાજ્ય સરકારોએ આ વખતે જે હિંમત દાખવી અને આ પ્રથાનો વિરોધ કર્યો તે એક સ્તુત્ય પામ્યું છે. કેમકે ભાવની સપાટી અને મોંઢવારી અદનિશ એકમોમની પાછળ દોડે છે અને તેના કોષ જ અંત નથી. આ વિચારને ભેદવામાં ન આવે તો અર્થતંત્ર કોષ દિવસ સુધી રોકે નહિ. જો કે આ ચર્ચાસ્પદ મુદ્દો નવ નાણા પ્રધાન પામે વિચારણા મટે આબો ત્યારે જુકુ મોકું થયું હતું કેમકે નૈતિક રીતે જાહેર કરવા સરકાર મંજૂરતી હતી. અને મોંઢવારી ભરખામાં છેમીવાર વધારા જાહેર કરવામાં આવ્યો હોવાનું કહેવાય છે, પણ હવે પછી એવી વ્યવસ્થા વિચારાઈ રહી છે કે કમચારીઓને અન્ય વિકલ્પો દારા રાહત મળી રહે અને કેન્દ્રને તેમજ રાજ્યોને તિમેરી ઉપર બોંબ ન વગેરે. છેવટનો બોંબ તો કરે જરૂરનારે આવે છે. નવાઈ જેવું લાગે છે પણ આટલી સાદી વાત સમજતાં સરકારે અત્યાર સુધી મોંઢવારી ભરખામાં જે વધારાઓ આપે રાખ્યા છે તેણે વિવિધ પરિસ્થિતિના સજનમાં ઓછો ફાળો આપ્યો નથી વળી રાજ્ય સરકારો અત્યાર સુધી આ બામનમાં સમયે જડી ચૂપ રાખતી હતી. પણ ઝોનખંધીમાં જાણથી રાજ્યોનો મજ વાગવા માંડ્યો છે ત્યારથી તેમની લુગુતાપ્રત્યિ ચાવી મજા છે અને હવે તો કેન્દ્રને પણ તક અને ફડા કરી નામે છે. કૂખાચને અટકાવવાનું મહા સઃવ સચિન્દ ચોવનીને દેવે વગરું લાગે છે વિશેષ તો જાહેર રજા કરે ત્યારે જાણવા મને.

સરદારના નાનાભાઈ

નવાનગરના જન્મસાહેબો હ મેલા ખ્યાતનામ રણા છે. સદગત રણજિત આવા જન્મસાહેબ હતા. શ્રી દિગ્વિજયસિંહજીએ એવો જન્મનો જોયો જેમાં પરિવર્તન શબ્દતરતુ મુદ્દ જાની રહ્યું પ્રથમ વિશ્વ-યુદ્ધમાં તેમણે મેદાનમાં સેનાઓ આપી હતી અને ખીજા યુદ્ધ વખતે તેઓ બ્રિટિશ યુદ્ધ કેમિનેટમાં સભ્ય હતા. જ્યારે ભારતને સ્વરાજ્ય આપવાની વેળા આવી ત્યારે રજામાંથી જારે કસોટી વેર્. બ્રિટિશરોની ઈજ્જત એરી ખરી કે જેમ પાકિસ્તાન રચીને ભારતને માટે એક શુભ જીજ્ઞ કયું તેમ તાજના રક્ષણ નીચે રાજાઓને અવગ જોતો આપી સ્વતંત્રતા આપવી જન્મસાહેબ તે વખતે રાજાની મહાળા પ્રમુખ હતા. રિયાસતના વિનીનીકરણમાં સરદાર પટેલે, રાજાઓને કોંગ્રેસ તરફ શંકા ન રહે, તે માટે અયામ પ્રયાત કરેલો અને આમાં જો કોઈ એક રાજાની અપ્રત્યક્ષ ઈંગો આપેલો હોય તો તે જન્મસાહેબ હતા અને તેથી જ સરદાર તેમને પોતાના નાનાભાઈ કહેતા હોવાનું રાજા યુગ ત્યારે તેના રાજામુખ્ય તરીકે જન્મસાહેબે તટસ્થ વહિવટકર્તા તરીકે જશ મેળવેલો હોય. રજામાંથી એકીકરણ પરતે તેમણે ક્યારેય કંઈવાસ દેખાડી નહોતો. ધુનો જેની સંસ્થામાં પણ તેમણે જો - જણ સમિતિમાં આમાં ચૂંટાઈ આવી મહારાજા કાંઈ કયું છે સોમનાથ દરેકમાં તેઓ અમરચાને હતા જીવનમાં જે જે પરિવર્તનો આપ્યા તે તેમણે ફરિયાદ વિના, હસતે મુખે રીકાર્પો છે ગત સપ્ટેમ્બર માસમાં તેમના મૃત્યુની ખોટી અફવા ફેલાયેલી પણ તે યોગી દરી. છેવટે જ માસ બાદ, મૃત્યુએ પોતાની હકુમત સ્થાપી. રાષ્ટ્રની અભેદ સેવા, અને તેના જ સમય જલિદાન માટે ભારતની પ્રજા જન્મસાહેબને અચૂક યાદ કરશે.

ભારત-જાપાન સહયોગ

જાપાનથી એક ઉચ્ચ કક્ષાનું આર્થિક પ્રતિનિધિ મંડળ ભારતની મુલાકાતે આવી ગયું તે એક બહુ દુરગામી મહત્વના સમાચાર છે. ઐરાણમાં સુએઝની પૂર્વમાં જાપાનને ખાદ કરતા ઝોન કોઈ શક્તિશાળી

રાષ્ટ્ર નથી જે પૂર્વ ગોળાર્ધમાં સ્થાનો દેર માધ્યમી મનુષ્યો રાખી શકે. જાપાન ભારતથી મહુ નજીક છે વળી તે ગુરુતામનિધી પીટાનું નથી અને ચીન તેમજ રશિયા સાથે જૂનાઈ મયેલા દ્વિતીકાસને તાલે કરવામાં તેને રમ નથી. નવા મિત્ર તરીકે ભારત એક આદર્શ દેશ છે. અહીં સૌકશાત્રી ચિકીતી રહી છે. વળી વ્યાપાર ક્ષેત્રે તેમજ ખાનગી મૂલીના રોકાણ માટે અહીં રિશાળ તકો રહેલી છે. જો કે ભારતની આર્થિક તેમજ ઔદ્યોગિક નીતિ વિશે જાપાનને દરેક વાત ગમી નહીં હોય, પરંતુ આ જાત પરતે તેમણે પોતાના વિચારોને નિખાતમ રાખ્યા આપી છે. અને કેટલાક સૂચનો પણ ક્યાં છે. ખામ કરીને, જે સલાહકાર સમિતિઓ રચવામાં આવી છે - એક ભારતમાં અને બીજી જાપાનમાં જે જાને દેશો વચ્ચે વ્યાપક અને સચીન સહકારની જામકા રચવામાં મદદ પૂરે યશે. જાપાન ખાતે ભારતની નિકાસ નજીક છે અને કાંચા પોતાક સિરાય બીજી જગ્યાએ નહિવત છે. જ્યારે ભારત જાપાનનું મોટું ધરાક છે આવી અમવાનગી દૂર કરવી એ પણ સલાહકાર સમિતિએ જોવાનું રહેશે વળી, જાને સમિતિઓની સહયુક્ત મેહક વહેલી તકે ટાકિશોમાં ચોજવાનું નકમી કરવામાં આવે છે જ્યાંથી ઉદ્યોગમાં પેલાહના કારખાના સ્થાપવામાં અને વત્રવિદ્યામાં જાપાન ભારતને ધણુ આપી શકે તેમ છે. એક સાચી દિલામાં સાચો પ્રયાસ થયો છે તે જામ આરબ છે રાજાની ક્ષેત્રે પણ આવા સહકારની દિશામાં જાને દેશો વચ્ચે નીકળતા વધી રહી છે.

હ્યુના-૯

રશિયાનું ચન્દ્રપાન છેવટે ચન્દ્ર ઉર સહી. સલામત જાવરી ચક્રુ અને પોતાની કામગીરી બાજી ચક્રુ તે એક ચક્રવર્તી નવા છે. આજ કાલ અવકાશમાં એટલી સંખ્યામાં ઉપગ્રહો અને અવકાશયાનો મોકલાઈ રહ્યા છે તેમજ એટલી વિશિષ્ટ કામગીરી તેમને સોંપવામાં આવે છે કે સામાન્ય માનવીને આ સમાચારમાં સનસનાટીનું તત્ત્વ દેખાતું નથી. વળી જે જે મહારાજાને વચ્ચે

ચન્દ્ર ઉપર પ્રથમ પહોંચવાની હરીફાઈ ચાલી રહી છે તેમને એટલી જ વાતમાં રસ છે કે ચન્દ્ર ‘રાતો’ અથવા ‘મૂડીવાદી’ તો નથી થઈ જતો ને? રશિયનો એમ માને છે કે અગર ચન્દ્ર ઉપર માનવી વસતો હશે તો તે રશિયન ભાષા જ બોલતો હશે. અમેરિકનો માને છે કે તેની ભાષા અંગ્રેજી જ હશે. વળી અવકાશયાને કેટલા મોકલવાનું શરૂ કર્યું તે સૌ પ્રથમ ઇન્ડો-ચીની ભેરડેલ ખાતેની વેધશાળાએ ઝડપી લીધા અને અખમાગેમાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધિ આપી દીધી. ત્યારબાદ રશિયનોએ પ્રસિદ્ધિ આપી તે ચિત્રો વધુ સુરેખ અને સ્પષ્ટ હતાં. અમેરિકના બૂસ્ટર વિકાસને એ વાતની ચિંતા થઈ કે ચન્દ્રયાન ને સ્થળ ઉપર ઊતર્યું છે ત્યાં નીચે સોનું જ સોનું છે અને આ પ્રમાણે રશિયનો પહેલાં મેદાન મારી જાય તો બધું જ સોનું તેઓ દમવી બેસે અને પૃથ્વી ઉપરના ભાવો ગગડી જાય. આ બધું તો ને હોય તે, પણ એ દિવસો હવે દૂર નથી કે ત્યારે માનવી ચન્દ્રની યુક્તિસર આમાનીથી કરી શકશે, ને સદ્માત્રી મનુષ્યો આજે જીવનની વીણીમાં છે તેઓ અથક તેમની વૃદ્ધાવસ્થા ચન્દ્ર ઉપર કાંઈ આશરમથાનોમાં વીતાવી શકશે. સ્યુના-કની ગ્રોમ્-લેની માહિતી ધણી જ રસપ્રદ અને ઉપયોગી થઈ પડશે. ખેતીને લાયક જમીન હવા અને પાણી એટલું ચન્દ્ર ઉપર હોય તો પૃથ્વીના અધો ભાર એહિા થઈ જાય! કશ્મીરનો કે કેષ ઝખકે રહેવાનો પગી સંભવ નથી, પણ નવો પ્રક્ર એ હિમો થાય કે ત્યાં જગની પડાપડી થાય તો કેને મોકલવા અને કેને નહિ ?

ઉદ્દંડ

લશ્કરી બળવો કરીને સત્તા પચાવી પાડવાનો મેપો રોગ બેકાજી બનતો જાય છે. એમ ધારવામાં આવતું હતું કે આફ્રિકાના નવાદિન રાજ્યોમાં નાઇજીરિયા કાંઈક ચિચરતા બગાવી શક્યું અને ધર અણુમકર લોકશાહીનાં મૂળિયાં દંડ કરી શકશે, પણ બન્યું એનાથી ઊલટું. તેના કારણમાં એમ કહેવાય છે કે જ્ઞમ દરેક પામરતી લોકશાહીમાં

બને છે તેમ લાંચ રજવત અને અપ્રાચારે નાઇ-હરિયાના તંત્રને લારડો લીધા હતા અને વડાપ્રધાન અણુમકર તક્તવા બયેઆ લાચાર ગિયતિમાં ‘હતા. લશ્કરના બે ચાર અસંતોષી અફમરોએ બળવો કર્યો એ કે છેવટે તો તેમની પાસે પ્રજાને આપવા જેવું કાંઈ હતું નહિ અત્યારે બળતે આધારે લશ્કરી તંત્રે સત્તા ટકાવી છે પણ ત્યાં લોકશાહી નિષ્ફળ ગઈ એ મોટું અપશુકન છે. વડાપ્રધાનની હત્યા કરી, તેમનું શમ રક્ષણ મૂકી દેવામાં આવે એવું આચરણ નેઓ કરી શકે, તેમની પાસેથી બીજી શી આશા આપ?

જવાહર સેતુ

એશિયાના સૌથી લાંબામાં લાંબો પુલ બિહારમાં સોન નદી ઉપર છે તેનો શિવારોપણ વિધિ ૧૬-૨-૬૩ના થયો હતો અને કામ ૦૩૧-૧૨-૬૫ ના રોજ પૂરું થયું. મરેસાશ બઢી હજાર માણમે દરરોજ કામે લાગ્યા હતા. બે કરોડ અને સિનેર લાખના ખર્ચે આ પુલ તૈયાર થયો અને એશિયાઈ ધોરી માર્ગની ગૂંથણી ઉપર તે આવે છે. તુષ્ટીથી વિરેટનમ અને ધરાનથી ઇન્ડોનેશિયા જતો માર્ગ તેના પરથી પમાર થશે. આ પુલના કામકાજમાં ૧૮ હજાર ટન સિમેન્ટ અને ૨૨૦૦ ટન ગેનાઃ વપરાયું છે અને ભારતના ઇજનેરોએ જ આ કામ પૂરું પાડ્યું છે. મુન્નર અને ટ્રિફીથી કલમ્તા જવા માટે, જત્તર સેતુને રસ્તે ૧૨૫ માઇનની યુમાફરી ટૂંકી બનશે વાહન-વ્યવહારની મુધારણા ઉપરાંત મિદાર સરનાની પ્રખાતમા નવા માર્ગને કાજો તોલવીર બરી રહેશે કેમકે કનકતાન ઓલોગિક વિસ્તારને તે સાકશે છે.

સાધના શિબિર

સોરઠ શિક્ષણ સંસ્કૃતિ સંઘ તરફથી કેશુઆગીના પ્રથમ સપ્તાહમાં સોદનમંડિત નિમગ્ધામ તુનમી સ્થામ ખાતે આચાર્ય શ્રી રજનીચણના ગાનમૂવનો લાત્ર લેવા શિબિર યોજવામાં આવી તે મુજરાની પ્રજાના સાર્મુતિક જીવનનું એક સોપાન લેખાનું જોડેએ, આધિ, વ્યાધિ અને ઉષાધિ તે જનમમાત્રને

વળગેલી છે. પરંતુ તેનાથી મુક્ત થઈ, દૂર - મુદૂર કુદરતને બોલે, રમ્ય એકાંત વાતાવરણમાં, જીવનની સાચી સાધના વિશે જાણવું - સાંભળવું - મનન કરવું - વાંચવું, અને તે પણ એક સમાનધર્મી સમુદાય વચ્ચે, તે એક આધ્યાત્મિક લુટ છે. આચાર્યશ્રીના વિચારોથી શુભશત હવે પરિચિત છે. તેમાં મૌલિકતા, નવીનતા અને અણિશુદ્ધ તર્કશાસ્ત્ર તો છે જ. પરંતુ ચીનાચાણુ કથા, આખ્યાન, ભજન, સપ્તાહ કે પાગથણ કરતાં રજનીસજ્જો સાધનાપથ બુદ્ધિમય હોઈ, જીસાસુએએ આધ્યાત્મિકતાની અમુક સપાટી સિદ્ધ કરી હોય, તો આસ્વાદ મનભર માણી શકે છે. ખરી રીતે આવી શિખિરો વખતોવખત, સોશીયલ પથસંચેલા બીજા પ્રસિદ્ધ સ્થાનોમાં ગોઠવવી ઘટે. કેવળ કથિયા અને પૈસા પાછળ પ્રગટે છેલ્લું લાગે તે એક દારુણ રોગ છે. માનસિક અસ્વચ્છતાને ધોવા માટે ત્રણ - ચાર દિવસની સાધના શિખિરો ઘણો ફાળો આપી શકે. આ પ્રદર્શિને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારે આડકનરી મદદ કરવાની જરૂર છે. પ્રજાના સંસ્કારો રતર ભીંસું આવે એ કાષ્ઠપણ પંચવર્ણીય યોજનાનો કાર્યક્રમ હોઈ શકે. સરકાર પોતે આવી શિખિર ન ચોન્ને તો વધી નહિ. પણ જે કાષ્ઠ યોજા તેને એક અથવા બીજી રીતે મદદ કરી શકે છે.

કારુણ્યની પરંપરા

૧૯૬૬ના વર્ષના પ્રારંભ હવાઈ મુસાફરી માટે દુનિયા માટે અશુભ નીવડ્યો છે. મોન્ટ્રોલમાં ઉપર એર-ક્રાઈસિસનાં “ક્રાઈસિસ” તરીકે ૫૩૫ અને ૧૧૭ માનવજીવોની હાની થઈ. ડૉ. લામા જેવા દુનિયામાં અગ્રણી ગણાતા અણુ વૈજ્ઞાનિક ભારતે શુભાભ્યા. આ સિવાય બીજા ચાર અકસ્માતો દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોમાં થયા. આટલું અણુ હોય તેમ જાપાનમાં ટોકિયોના અખાતમાં ઝાલપિપન એર-લાઈનસ્ટુ મોઈગ ૭૨૭ તરીકે ૫૩૫ તેની ૧૩૭ જનહાનીએ દુનિયાભરના રેકર્ડ તોડ્યો છે. તદુપરાંત શીનગરથી ભારત આવતું ૩૪ જેસેન્જરો સાથેનું વિમાન બનીકાલ ઘટ પાસે તૂટી પડ્યું છે. અક-

સ્માતોની આવી કરુણ પરંપરા કોઈ એક પંખવાડિયામાં સર્જાઈ હોય તો આ પહેલી જ વાર છે. આનું કારણ શું હશે? કમનસીબે, એવા અકસ્માતોમાં, તૂટતી કહીની વાત કહેવા, કોઈ બચી શકતું નથી એ સૌથી મોટી કારુણ્ય છે.

કેરળની તાંદુલપ્યાસ

થોડાકે ઓંસ ચોખ્ખા ખાતર માથું આપવા કેરળના લોકો કેમ તૈયાર થયા હશે? ભારતમાં સૌથી વધુ કેળવણીનું પ્રમાણ ત્યાં છે એટલે? પણ જો માણસ વધુ કેળવણી હોય, તો વધુ સંધમ રાખે. ‘વિદ્યા વિનયેન શોભતે’ એમ કહ્યું છે તેનાથી ઊલટું કેમ? થોડીધણી તકલીફ ખમી સેવા તેઓ તૈયાર નથી? ‘જલ્દ બજેલા છીએ એવો’ વટ પાડવા અને સરકાર ઉપર વધારે દંયાણુ લાવી શકીએ એમ દુનિયાને ખતાવવા આ જાણુ થાય છે? શક્ય તેટલી ઝડપે શક્ય તેટલું અનાજ પહોંચાડવા સરકાર બનતું કરે છે- પછી આંદોલન શા માટે? કોલકોટીના વખતમાં આમ બની શકે? લોકશાહીને તોડીને નવજા પાડવી છે? કેરાળાવાસીઓ એમજ માને છે કે દુકખનો એકો સદાય તેમની પાસે રહેતો છે!

વિયેટનામ

૩૭ દિવસના એક પશ્ચીમ વિરંમ પગી અમેરિકાએ ઉત્તર વિયેટનામ પર બોમ્બમારો શરૂ કર્યો છે. દેનેઈ મયક આવતું નથી. અથવા કહેા, ચીનની લાચલગ નીચે હોવાથી, અમેરિકા સાથે સમાધાન કરી શકે તેમ નથી. બીજી તરફ પ્રિસિડન્ટ જોનસન પરિસ્થિતિને જાત અફેચલ મેળવવા માટે હોનોલુલુ ગયા છે અને હાલિય વિયેટનામના અગ્રણીઓ સાથે વિચાર-વિનિમય કરી, વધુ જલદ પગલાં ભરવા પડે તેની પૂર્વજ્ઞમિકા તૈયાર કરશે. અમેરિકાએ હવે સ્પષ્ટ લાખમાં આ વિમલ વિશે બોલવા માંડ્યું છે, તેવું કહેવું એમ છે કે બીજા કયાંક પણ સામ્યવાદ સામે મોરચો બોલવો પડશે અને ત્યાં પણ જોખમ ખેડવું પડશે. તો પછી આજ મોરચા ઉપર શા માટે ધ્યાન કેન્દ્રિત ન કરવું? કમચું જ એક વિરાટ ધરકરી હીલચાતમાં પંદર હજારની ખરી

સેનાએ, વિશેષ ડોંગ છાવણીને ઘેરી લઇ સાફસફી કરવાનું કામ પડું પાડ્યું. પોણાપસો ચોરસ માઇલની સાફસફીમાં માત્ર એક શંકરપદ વિશેષ- ડોંગ મરાયો. બાકી મેદાનમાં સામે કોઇ મળ્યું નહિ! નામદાર પોરે પણ જંગલની સત્તાએ સાથે આ બાનતમાં સંપર્ક સાધ્યો છે તે એક નવું પગલું છે. ઉત્તર વિશેષનામના હોયિ મિન્હે પણ ડો. રાધા- કૃષ્ણને અપીલ કરી છે કે ભારતે વિશેષનામ પરનું આક્રમણ અટકાવવા પગલાં લેવા જોઇએ. યુનેસ્કોમાં પણ આ પ્રશ્ન અમેરિકાએ કયારનો મૂકી દીધો છે. પરિણામ હરિને હાથ લાગે છે.

નીંદર ભરી રે !

બેંગલોર ખાતેના વૈજાનિકોના અખતરાને લાખ લાખ શુક્રિયા છે. કેમકે હવે તેમની પ્રક્રિયા ને કોઈ આસામીને લાગુ પાડવામાં આવશે તે આંખના વીંચ ત્રીશ મટકાં મારતામા તો નિદ્રાદેવીને આંખીન ચઢ જશે. અનિદ્રાના રોગમાં, દરદીને ઓપરેશન છત્પાદિ તાકીદના પ્રસંગોમાં હવે મૂંઝાવાની જરૂર નહીં રહે અને મસ્તકના ભાગમાં વીજળીના આલેશ અને હલકા પ્રવાહના રપશ્થી નાણુક પાંપરે બીડાવા લાગશે અને એક મિનિટથી પણ ઝોઝા શ્રમધમાં થીંધનું સામાન્ય પ્રવર્તી શકશે. આ પ્રયોગને કયા

મુખી વિસ્તારી શકેલ તે પણ જોવાનું રહે છે. નાનાં બાળકોને સુવાડવાનો પ્રશ્ન દરેક માતાને તાસ આપતો હોય છે. કેટલીક માતાઓ બાળાગોળી, અડીલની ગોળી તેમજ કેશી પદાર્થો આપી બાળકોને મોટા સમય નિદ્રાવશ રાખી શકે છે. ને માતાઓ વધુ સુશિક્ષિત છે તે શ્રી મેધાશીનું હાલરું ગાવાનો અખતરા સફળતાપૂર્વક કરે છે.

**નીંદર ભરી રે, યુનાલે ભરી,
બેની બાની આંખડી, નીંદર ભરી રે !**

વિજ્ઞાનની કોઇ માત્રા આ હાલરડામાં નથી માત્ર તેની હલક અને ગાનાર વ્યક્તિના સૂત્રની મીઠાઇ ધારી અસર ઉપભવી શકે છે. નિદ્રા પણ એક અગમ્ય વસ્તુ છે અને સરીરની કઈ આત્મિક રાસાયણિક કે માનસિક પ્રક્રિયાથી માનવીને તે મ્હાત કરી શકે છે તે માટે વૈજાનિકોના પ્રયાસો હાલ માગી લે છે, અને સફળતાને વરે તો પ્રશંસા માગી લે છે. સાથે એક વિનંતિ પણ કરવાની છે, કે હે વૈજાનિક બાણ, જરા કવિતા હાલરડાનું સંરોધન કરીને કહો તો ખસ, એમાં એવું કંયું રસાયણ છે કે તે સાંભરીને જ બેની બાની આંખડી નીંદરથી ઘેરાવા લાગે છે !

✽

**બધી જ આશા, બધી જ ઇચ્છા ફળી શકે તો કહી શકવનમાં,
બધી કળીઓ શું પૂર્ણ ખીલી સુખન થતી એક છે અમનમાં ?-અનિલ**

એક અજબ માગનાર !

‘એક દિવાનો’

અદૃશ્યના પડદાની પાછળથી કોઈ મોઢી ઊઠ્યું : “આપો !”

હું તે વખતે ઘેર નિદ્રામાં હતો તેથી જ્યાર ‘આપો’ શબ્દ અચાનક મારા સૂક્ષ્મ કાનો પર પડ્યો, ત્યારે હું ઘણું આશ્ચર્ય પામ્યો અને હું તરત જ જાગી ગયો. મેં ચારે કોર મારા નજર દોડાવી. પણ મને કોઈ દેખાયું નહીં. મારું કુતૂહલ તેથી વધી ગયું.

થોડા વખત પછી ફરીથી કોઈ મોઢ્યું : “આપો ને !” પરંતુ આ વખતે મારા મોઢા-માંથી નીકળી ગયું : “પણ જોત તો ખરો, શું આપું ?” અને અથા, હું છે કોણ ?”

પણ મને મારા પ્રશ્નનો કોઈ પ્રત્યુત્તર તાત્કાલિક મળ્યો નહીં. અને જવાબની પ્રતીક્ષામાં હું તારાઓના પ્રકાશમાં એકલો બેસી રહ્યો. ઉપાસ્થ અરથે આવી. તેની પાછળ તેની થોડી બહેનપણીઓ હતી. દરેકના માથા પર હુંદર ફૂલોથી સજ્જેલી કટોરી હતી. જ્યારે સૂર્યે પૂર્વ દિશામાં પોતાનું સંન્ધાસી જેવું માથું ઊંચું કર્યું, ત્યારે દરેક જણે પોતાની કટોરી ખાલી કરી દીધી, અને જે કોઈ તેમાં હંધું અને સૂર્યદેવતાનાં ચરણે સમર્પણ કર્યું.

કુતૂહલવશ થઈ મેં મારી નજર સૂર્ય-દેવતાના ચરણો તરફ વાળી; એટલું જ બહુવા માટે કે, તેમને કંઈ કંઈ વસ્તુઓ લેટમાં મળી છે. અને મેં જોયું કે, તેમનાં ચરણોમાં હીરા, મોતી, કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા અને બીજી ઘણી એવી વસ્તુઓ-જેમને માણસ સામાન્ય રીતે વળગી જ રહે છે તે-હતી.

પરંતુ સૂર્યદેવતાએ તો આ બધી વસ્તુઓ તરફ એક વાર પણ નજર ન કરી !

અને મેં ચિંતાઈને કહ્યું : “અરે સૂર્ય-દેવતા, હજી પણ હું સંતુષ્ટ થયો નથી ! આટલું

બધું તને આપવામાં આવ્યું છે તોયે ?”

પણ સૂર્યદેવતા તો પોતાના, જગતને અજવાળું આપવાના નિયમિત અને પવિત્ર કામમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા અને મારા પ્રશ્નને તેમણે ગણકાર્યો પણ નહીં !

તેથી હું વધારે ચિંતાઈ ગયો. અને મેં કહ્યું : “આહું અશિષ્ટપણું ! આવો અવિનય !” પરંતુ સૂર્યદેવતા ચાંત રહ્યા.

સાંજ પડી.

મેં ત્રીજી વાર મારો પ્રશ્ન તેમને પૂછ્યો. આ વખતે તેમણે મને પ્રત્યુત્તર આપ્યો. સૂર્ય-દેવતાએ કહ્યું : “પણ મને તો ખીચું કોઈ જોઈએ છે.”

“તે વળી શું ?” મેં તેમને પૂછ્યું.

“તારું દિલ ! એ તું મને આપશે ને ?”

મેં જવાબમાં કહ્યું : “તે આપી હશે તો મારી પાસે શું રહેશે ?”

“કોઈ નહીં !” સૂર્યે જવાબ આપ્યો.

“તો હું કંગાળ થઈ જઈશ !” મેં તીવ્ર દુઃખના સ્વરમાં કહ્યું.

સૂર્યે કહ્યું : “એ પૂરેપૂરો કંગાળ થાય છે, તે જ ન્યાલ થાય છે. જ્યાં સુધી કોઈ પણ માણસ પોતાના માટે કોઈ રાખે છે-દિલ હો, કે દોલત, ત્યાં સુધી હું અસતુષ્ટ રહ્યા કરું છું. પણ મેં માણસના સર્વાંગી સમપૂર્ણની આશા હજી નથી મૂકી દીધી. તેથી તો હું દરરોજ સવારે અને સાંજે મારું માથું ઊંચું કરીને શોધું છું કે, આજે કોઈ મારી પાસે પોતાનું સંપૂર્ણ રીતે સમર્પણ કરીને આવે છે ?”

મારી આંખોમાંથી બે ચાર આંસુ ટપકી પડ્યાં.

સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો. અંધકારે ફરીથી મને આલિંગન કર્યું.

હું રહી પડ્યો !

‘હું તો ભગવાનનો મજૂર છું’

અવાસી

ભાવનગરથી રાજકોટ જતાં વચ્ચે બાદર નદીના પુલ પાસે ખરે ખપોરે અમારી ગાડી જોટકી પડી. રાયવરે ગાડી નીચે લાંબા યમને ઠોકઠોક થઈ ફરી. ફરી ગાડી ચાલુ કરવામાં વાર લાગે એમ હતું. બાબુમાં એક જગ્યા જેવું લાગ્યું. થોડી વાર બધે બેસવા મળશે એમ ધારી હું એ જગ્યા તરફ ચાલ્યો.

એકાદ એક જમીન ઉપર ફરતી ગદ જેવી દિવાલ. દરગજ ઉપર રામ ટેકરી નામ લખેલું. સામાન્ય રીતે જગ્યાના બારણા સદાય ઉઘાડા હોય, પણ રામ ટેકરીના દરવાજા બંધ. મેં સાંકળ ખખડાવી.

થોડી વારે દરવાજો તો ખૂલ્યો, પણ સામે આવીને ડોકેલો સાધુ માગી સામે તાકીને નેહજ રહ્યો. થોડી વારે એણે પ્રશ્ન કર્યો : “કામ છે?”

“કામ તો કેમનું નથી ગાડી જોટકી છે. તરકો છે. આશ્રમ કે જગ્યા જેવું બાબુ” એટલે મનને થયું કે બધો પાછી મળશે.” સાધુના વલણ અને પ્રશ્નથી આશ્ચર્ય પામીને મેં જવાબ આપ્યો.

“આ ઠાંઠ આશ્રમ કે જગ્યા નથી. મજૂર” માથુસનું ઝૂંપડું છે. ખુશીથી આવો! બગીચામાં બેસો. ઠંડું પાણી પાઉં. મારાથી બીજી કંઈ બગદાસ્ત થઈ શકે એમ નથી.” સાધુએ અમને અંદર જવા રસ્તા કરી આપ્યો.

અંદર નાનકડો પછુમુંદર અને વ્યવસ્થિત બગીચો. નેહને આંખ ફરે એવું હતું. બગીચામાં કયાંય તણખાનું નેવા ન મળે. ખામણા કબારા પણ ચોખ્ખા ચણાક.

બગીચો વટાવીને આગળ ગયા ત્યાં સાધુ મહારાજને રહેવા માટે નાનકડું મકાન. બાબુમાં ફૂલો અને ફૂવા ઉપર ડંકી, મને બેસવાનું કહીને, મહારાજ પાણી લઈ આવ્યા. અને પછી તરતજ બગીચાને પાણી પાવા માટે ડંકી ઢાંકવા બેસી ગયા.

“તે આ બગીચાને પાણી પાવા માટે તમારે જાતે જ ડંકી ઢાંકવી પડે છે? કેમ મજૂર નથી રાખતા?” મેં પછીથી ઠોકો ટાંકો કરીને પૂછ્યું.

“મેં શરૂઆતમાં જ દેહું ને કે હું મજૂર

માણસ છું. મારાથી થાય એવા કામ માટે મજૂર થોડો રખાય?” મહારાજ આસાનીથી ડંકી મલાવે જતા હતા.

“કામ એલકો બેલકો પણ નથી?” મેં પૂછ્યું.

“મુરુ થવાનો અધિકાર નેહજી. મારો એવો અધિકાર નથી. હું તો રામ નામનું રમણ કરું અને થાય એટલી મજૂરી કરું. મારે વળી એલકો કેવા અને બેલકો કેવા!” સાધુ મહારાજની નમ્રતા પાછળ એમના છુવનું હોંડાણ દેખાઈ આવતું હતું.

“પણ કેમ સાચીદાર હોય તો કામકાજમાં મદદગર થઈ શકે? હાથ વાટકા તરીકે કામ આવે. બીજું કંઈ નહીં” તોય ચપમ બલમ તો ભરી આવે!” મેં સહેજ વિનોદ કર્યો.

“હું નથી પીતો ભાંગ કે નથી ખાતો ગાંજી, નથી ફૂંકનો સીગરેટ કે નથી ફૂંકનો બીડી. ખપોરે એક ટંકે હાથે રાંધીને ખાઈ લઉં અને સવાર સાંજે વાટકા વાટકા ચા પી લઉં. નથી બીજું કેમ બધાજ કે નથી બીજી કેમ પંચાંગજી. આશ્રમ કે જગ્યા માંડીને બેસું તે કાલ સવારે આપો બગીચો એવા - સાધુઓથી ભરાઈ જાય. પછી એમની સાંમળ અને જાનજામાંથી હું ઉંચો જ ન આવું. તમને નવાઈ લાગી હશે પણ એટલે જ બારણા બંધ રાખું છું. બહુ આ ઝૂંપડું, બધો આ બગીચો બધું મારું રામનામ અને બલો હું.” સાધુ એ નિખાલમતાથી અંતર ઉઘાડવા માંડ્યું.

“આ બગીચો તે ભણે જામ્યો છે. બાર મહિને તમને કેટલી આવક આપેના હશે?” બગીચામાં ફગથી લચી પડતી ચીકુડી, લીંબુડી દેવાદિ ઝાડ નેહને મેં પૂછ્યું.

તમેજ બધા માણસ લાગે છે હું મજૂર ખરો, પણ ભગવાનનો. રજવા માટે આ બગીચો નથી કર્યો. બેઠા બેઠા રામનામ લેવામાં વાંદરા જેવા મનને ખીલે બાંધવું કષ્ટ થઈ પડે.

આવી મજૂરી કરતાં કરતાં રામનામ લઈએ તો મન ભારે કલાગડું રહે અને ભગવાન પણ રાજ રહે. એટલે તો આ બગીચાની ઉપાધી કરી છે. ફળ આવે એ જાળોને, વહેચી દેવા માટે

ગામમાં એક ગ્રેમી છે અને મોકલી દઉં છું. અહીં બધાને દેખવું તો વળી એની યે એક નવી જંગળ થેલા થાય." બાલાજીએ ધારિયાનું પાણી વાળીને ફરી ડહી ચલાવવાનું શરૂ કર્યું.

"મહારાજ! તમારી જાવના, તમારી જાગૃતિ અને તમારો પરિશ્રમ એકદમ ખૂબ આનંદ થાય. એવું છે. બગીચો નેરુને તો આંખો ફરી. પણ એક વાતની ઉણપ હાથે છે. ગાય વિના આશ્રમ શોભે નહીં. ગોસેવા એ તો પુરાણકાળથી આપણા દેશનો પવિત્ર સંસ્કાર છે. તમે એકદમ ગાય કાં નથી રાખતા?" મેં પ્રશ્નની સાથે નમ્ર સ્વચ્છ રસ્તું કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

હું બહુ શાન્તો બન્યો નથી. પણ સત્સંગ શ્રાવણ અને પરિશ્રમ ને પરિણામે મનમાં ઉત્કૃષ્ટતા વિચારો ઘૂંટવા કરાં છું. તમારી વાત કામ્ય કૃષિયાની પણ અનુભવે એક વાત શીખ્યો છું. સક્રિય અનુસાર કામ કરવું. જન ઉપરવટની જવાબદારી લેવી નહીં. બાબગીયાને જળવવામાં સાજ પડેલોથ મધ જાઉં છું. રામરમણ સારું થાય છે અને બિંધ પણ સારી આવી જાય છે. ગાય રાખું તો એને માટે મારી પાસે નથી વધારાનો સમય કે નથી વધારાની શક્તિ." મહારાજે હાથ જોડવાના અભિનય સાથે કહ્યું.

"હું" મેં પાંચ ગાયો રાખવાની વાત કરતો નથી. ગોસેવાના પ્રતીક તરીકે અને આશ્રમી જીવનની શોભા તરીકે એકાદ ગાય રાખો તો હરકત ન આવે." મેં દલીલ કરી.

સાધુ મહારાજ ખડખડાટ હસી પડ્યા. થોડીવાર પછી માજ સહજ નિર્દોષતાના ભાવથી એ બોલ્યા : "મને માનમાં લપટાવવાનો ઈરાદો હાથે છે!" હું એમની વાત કંઈ સમજ્યો નહીં.

સાધુ મહારાજ બોલ્યા : "એક બાવો હતો. બે લંગોટી સિવાય બીજી કોઈ પરિવ્રજ નહોતો. પણ સ્વેચ્છ લંગોટી દરરોજ ઉંદર કાતરી જાય. ઉંદરના ત્રાસમાંથી બચવા એણે મિલાડી પાળી. બિનાડીને દૂધ આપવા એણે ગાય બાંધી. ગાયને પોષવા એણે વાડી કરી. અને એમ કરતાં કરતાં બધાંય કામને પહોંચી વળવા લગતેય કરવા પડ્યા. મારી તમારે એવી દશા કરાવવી છે?"

"મારો એવો ઈરાદો તે હોય નહીં અને હોય તો પણ તમે એમાં ફાવ એમ નથી એટલી મને ખાતરી થઈ ગઈ. સાધનામાં વિવેક થાય એમ હોય તો ગાય રાખવાની જંગળ ન વધારવાની તમારી વાત સમજાય છે. પણ એક બીજી વાત કહેવાનું મન થાય છે. કહેા તો કહું." મેં સંખ્યા સાથે પૂછ્યું.

"ખુશીથી કહેા, હું સંમત છું." સાધુની ડહી તાલબદ આલ્યા કરતી હતી.

શ્રમ દ્વારા સાધનાની તમારી વાત તો બહુ ગમી. પણ અહીં બંધ બારણે બેસી રહેવાને બદલે લોભામાં હળતા મળતા રહો તો તમારા જેવા સાધુ લોક સિદ્ધાંતનું ધણું ઉમદા કામ કરી શકે.

"આપણા સમાજમાં એની આજે બહુ જરૂર છે." મેં કહ્યું.

"હું તો લગવાનને મનૂર છું" ઉપદેશ આપવાનો મારો અધિકાર નહીં, અધિકાર વિના વાણીની કિંમત નહીં. જે દિવસે મને ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો ત્યારે હું મને તેટલું ધંડોળ તો પણ હું અહીં મૂકી બેસી કે રહી નહીં શકું. અત્યારે તો કામ્યાં બહાર નિકળવાની વૃત્તિ નથી. બહુ રખડ્યો, બહુ ફર્યો. અનુભવને અંતે મેં આ સ્થિતિ પસંદ કરી છે. તમને નવાઈ લાગશે કે આ જમીન લેવામાં અને ફરતી વાડી અને આ ઝૂંપડાં બાંધવામાં જેમણે ખૂબ મદદ કરી છે એવું ઘર પણ મેં જોયું નથી." સાધુ મહારાજે ડહી છોડીને બેઠાં બેઠાં કહ્યું.

સૂચવે ગાડી તૈયાર થઈ ગયાની નિશાની તરીકે હોળી વગાડ્યું. મેં સાધુ મહારાજની વિદાય લીધી. દરવાજા મુઠ્ઠી સાધુ મહારાજ વળાવવા આવ્યા. હું કેવળ હાથથી જ નહીં પણ મનથી પણ આ સાચા સાધકને નમસ્કાર કરી બહાર નીકળ્યો.

"બધાને માટે તો મારા બારણાં બંધ રાખું છું. પણ કોઈ વાર આ રસ્તેથી નીકળો તો સાંકળ ખખડાવજો." સાધુ મહારાજે હસીને મને નિમંગણ આપ્યું. અને હું મોટર તરફ ચાલ્યો એટલે બારણું બંધ કર્યું.

મારા મનમાં એમની એક વાત યજ્ઞતી રહી. "હું તો લગવાનને મનૂર છું."

નોતિના નીર

પાંચક

સાંજનો સમય હતો. એક ગામના પાદરમાં સાધુ આવી ચડ્યો. સાધુના અંગ ઉપર ચણતું તાપડું ઘીટું છે. લાખી દાઢી, માથે જટા, ઉઘાડ પગ, નહિ ખભે થેલો ન હાથમાં કમડાંગ, ચીપથો, તેના શરીર ઉપરનો શણનો કકડો જ જાણે તેનું સર્વસ્વ હતું. ગામમાં પ્રવેશતાં જ સાધુ ત્રેમી ગોવિંદ બાપાનો ઘેરો થયો. ડાઘપણ સાધુ બાવાની પ્રથાશક્તિ સેવા કરવી તે ગોવિંદ બાપાનું પરમ કલ્પ્ય. તે બોલ્યા.

બાપુ, સીતારામ.

સીતારામ.

આસતા સાધુ સાથે ગોવિંદ બાપા પણ ચોરે આવ્યા. સાધુ બેઠા. સામે ગોવિંદ બાપા પણ બેઠા. શેઠીવાર પછી બોલ્યા.

બાપુ, આ પાણી પીશે ને!

ના, ભાઈ પાણી નદી ને ફવાડું પીવાડું, હું ઠાકું નથી લેતો.

અરે એમ તે હાલે બાપુ! ગોવિંદ બાપાએ આમ્રહ ક્યો. ને ભાઈ, હું અન્ન જળ લઉં છું ખરા પણ એવા માણસનું કે જેણે જીવનમાં કદી અનીતિની પાઈ પણ ન લીધી હોય.

એવા તે આકારાં નિધમ પોસાય બાપુ! અને તે પણ આ કળજગમાં!

ભાઈ! અન્ન તેવા ઝોડકાર, મારે ખાતું તે નીતિવાળાનું નહિતર ભસેને બે ચાર ઉપવાસ થાય! એમ આ આત્મા ખોજણાતો મોહ છેડે એમ કયાં છે!

ગોવિંદ બાપા સાધુની દબતા નેઈ રહ્યા સહસા તેને એક વિચાર આવી ગયો તે બોલી ઊઠ્યા, બાપુ! તમે કહો છો એવા નીતિવાન બે બાપુ આ ગામમાં છે. છે તે ગરીબ ખેડૂત પણ નહિ ઠાકું લેવું ન

પંચાત. નામ છે રામ અને લખમણ. એના શ્રવા માણહ પંદર-વીંદ માહેમાં તે મળે બાપુ!

સાધુ બોલ્યા, તો તો એ ગૃહસ્થી સાધુતા દર્શન કરવા બેસો.

પણ બાપુ, ઈ તો સીમાડે વાડીયે જ રહે છે! તે ભસેને! આપણે ત્યાં જઈએ. સાધુ પ્રશંસા સંભળી બેવા આતુર બન્યા હતા, અને બંને ચાલ્યા.

નાનકડી વાડી બે ઠાસ વાળી. વાડીમાં લીલા મોલ લીલા છે. તેનો દરેક છોડ નીતિના પ્રતિક સમો ચમકી રહ્યો છે. નેઈને આંખ ડરે તેવું દશ્ય છે. સાધુ તથા ગોવિંદ બાપાને આવતાં નેઈ લીકું વાહતો રામ જોતો થયો ને સામે આલી બોલ્યો. બાપુ, સીતારામ. આવો આવો અમારી ગરીમની જૂં પડી પાવન કરી. અને ગોવિંદ બાપા, આજ તો તમે પધાર્યાં ધન્ય મારા. રામ અતિથિના સ્વાગત માટે અરધો અરધો થવા માંડ્યો. ઠોડીને ખાટલો દાવ્યો, ફાટેલ ટૂટેલ ગોઠું ઉપર નાખ્યું ને બાપુને બેસવા કહ્યું. પણ સાધુ ભેડું નામ તેને વળી શું ખાટલો કે ગોઠું. એતો પલોડી વાળી ધરતી ઉપર બેસી ગયા હતા. અને રામના ચકેરા ઉપર નીતિની રેખા ઉઠેલતાં હતા. અરે બાપુ! ઉપર બેઠો. આમ્રહ કરતો રામ બોલ્યો. ના રે ભાઈ, ધરનીમાતાથી પવિત્ર બીજી શું હોય ફુનિયામાં. ત્યાં ગોવિંદ બાપાએ વાત શરૂ કરી. ને રામ વાત એમ છે કે આ બાપુને એવું નીમ છે કે જે માણસ નીતિવાળો હોય. જેણે પણ પશુ અનીતિની ન લીધી હોય તેવનું જ અન્ન જળ લેવું નહિતર નદી - ફવાડું પાણી પીવું ને ઝાડ ના ફૂલ - ફળ ખાવા કે ઉપવાસ કરવાં. મેં બાપુને આ પાણીનું પૂજ્યું પણ બાપુનું નીમ એવું આકરું કે મારાં ઘરનું એને ન દેવાય. કારણ કે તારી નેમ હું સોજ આની તો નહિં જ. એટલે અહીં લઈ આવ્યો છું.

સાધુએ હાથે પુક, હા બાઈ! એ વાત સાચી છે
આ બાપા કહે છે તમે નીતિમાન છો એટલે તમારા
ધેર આવ્યા છીએ. તમે નીતિવાળા હો તો તમારા
અન્ન પાણી કું લઈશ. પણ તમે આપશે તો.

પણ સાધુની વાત સાંભળી રામના ગોદા ઉપર
અમાસની કાળાશ પથરાઈ ગઈ. જોડા નિશ્વાસ
નાખતા તે બોલ્યો. બાપુ! ગોવિંદ બાપાની વાતેય
ખરી છે. આજ સુધીના કોઈ દી બોલું બોલ્યો નથી.
કોઈનું કાંઈ લીધું નથી કે કોઈને કંઈયે વેણે મ કીધું
નથી. પણ કાલ બપોરથી હું મારી નીતિ ચૂકી
ગયા છું. માટે મારા ધરનું તમને અન્ન-જળ નહિ
દઉ. મારો નાનો ભાઈ લખમણ, બે સામે તેની
ઝૂંપડી રહી એને ત્યાં લ્યો એ છે નીતિવાળો.

હાલે બપોરથી નીતિ ચૂક્યાની વાત સાંભળી ને
ગોવિંદ બાપા તથા સાધુ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા.
તેને સમજતું ન હતું શું બન્યું હશે. અને ગોવિંદ
બાપા કંઈ પૂછે તે પહેલા જ રામ બોલ્યો.

તમને એમ થારો કે રામ કેમ નીતિ ચૂક્યો
હશે કા! તો સાંભળો વાત આમ લઈ.

આ અમારા બે ભાઈની વાડી, આ બાળનું પકું
અરધું મારું ને અરધું મારા ભાઈ લખમણનું. મારો
આ ધોરિયો. મારા ભાઈના પડામાં જેટ પાણી લઈ
જવા તેનો ધોરિયો એક ટેકાણે મારા ધોરિયા
ઉપરથી લઈ જાવો પડે છે. એટલે ત્યાં એક પતરાનો
ખાળિયો મૂક્યો. નીચેના ધોરિયામાં મારું પાણી
જાય. ઉપરના મારા ભાઈ લખમણનું. ઘણા વરહથી
હાલે છે. આમ ને આમ, કાલે બપોરે મારો કાસ મારો
દીકરો કાને હાકતો હતો. ને મારો ભાઈ તેનો કાસ
હાકતો હતો. હું ત્યાં આ ધોરિયો બેઠા માથે છે
ત્યાં નીકળ્યો ને મેં જોયું તે મારા ભાઈના ધોરિયા-
ના પતરાના ખાળિયામાંથી પાણીના ટીપાં નીચેના
મારા ધોરિયામાં પડતાં હતા. મેં આ જોયું. અને
ઘડીભર મારાં મનમાં બે વિચાર આવ્યાં, એક એમ
યયું કે મારો લઈ પતરાનું કાણું બંધ કરી દઉં.

બીજો એ કે હવે એમાં શું! હું કયાં જુદો માણું
છું! જાણે ને પડે. અને ઘોડીવાર પગી હું હાલ્યો
આવ્યો. ન મેં મારા હાથે કાણું બંધ કર્યું ન મારા
નાના ભાઈને વાત કરી કે તારા ધોરિયાનો ખાળિયો
ફૂટી ગયો છે, આખી રાત મને એ જ વિચાર આવ્યા
કયાં છે કે અનીનિના પાણી મારા મોલમાં ગયા છે
એના દાણા થયે તે કું ખાઈશ.

મારા મનમાં તો પેની અનીતિ ધર કરી ગઈ
છે નહિતર કાં તો કું હાથે પાણી બંધ કરી દેન કાં
લખમણ ને કહી દેત. હું નીતિ ચૂકી ગયો ગોવિંદ
બાપા, કાલનું મેં એટલે અન્ન જળ નથી લીધું,
કહેતો રામ ધૂરકે ધૂરકે રહી થયો.

તેની આખમાંથી વહેતાં નીતિના નીરને સાધુ
ગોવિંદ બાપા માનમરી નજરે નીરખી રહ્યા.

પથદીપ

આચાર્ય રત્નનીશઠ

[સંત તારણ તરણ જ્યોતિના પુણ્ય પ્રસંગે આચાર્ય રત્નનીશઠએ સોં સંઘન બાકુનાને લખેલા અને સંત તારણ તરણ જ્યોતિ સમારોહ સંમિતિ, સાગર, મં ૨૦ દારા પુસ્તકા ગ્રે મગ્ન મરવામાં આવેલા અગિયાર પ્રેરણાદાયી પરોમાયી ગતોંકમાં બે પત્રોના અનુવાદ આપવામાં આવેલો, અહીં બીજા પાંચ પત્રોનો અનુવાદ આપવામાં આવ્યો છે]

(૩)

પરમાત્માને નામે કલ્પનાઓનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ન્યારે સત્ત્વું દર્શન કલ્પનાઓથી નહીં પરંતુ કલ્પના માત્રોના ત્યાગ કરી પડી જ ઘણું શકે છે. જેઓ કલ્પનામાં છે તેઓ રવપનમાં રાગે છે. તેઓ જે ભેવાની છત્તા કરે છે એ જ ભેષ શકે છે, 'જે છે' એને ભેષ શક્યા નથી.

***

એક સૂત્રી સાધુને કોઈ વિદ્યાલયમાં લઈ જવામાં આવ્યા. એ વિદ્યાલયમાં બાળકોને એકાગ્રતાનો વિશેષ અભ્યાસ કરાવવામાં આવતો હતો. કોઈ દસ બાર પસંદ કરેલાં બાળકોને એ સાધુ પાસે હાજર કરવામાં આવ્યાં અને હરેકને એક ખાલી સફેદ પડદા ઉપર ધ્યાન એકત્રિત કરવાનું સૂચવીને, મનની સારીએ શક્તિ એકઠી કરીને પડદા ઉપર ભેવાથી ત્યાં શું દેખાય છે એ જણાવવાનું કહેવામાં આવ્યું. એક નાનકડો બાળક સૂચના મુજબ પડદા ઉપર ભેતો, રહ્યો-ભેતો, રહ્યો-ભેતો જ રહ્યો અને પછી બોલી ઊઠ્યો : 'ગુલાબનું ફૂલ.' એને એવો જ ભાસ થઈ રહ્યો હતો કે એની આંખો પડદા ઉપર ગુલાબનું ફૂલ ભેષ રહી છે. બીજા બાળકે વળી કંઈક જુદું જ જણાવ્યું તો ત્રીજાએ વળી એથીયે જુદું. વાસ્તવમાં તેઓ પોતાની કલ્પનાઓ ને જ નિહાળી રહ્યા હતા.

આપણે ત્યાં કેટલાક એવા હોંકા છે જેઓ આ બાળકોની માફ પોતાની કલ્પનાઓને જ ભેતા રહે છે જેઓ કલ્પનાની ઉપર ઊંડી શકતા નથી એ વાસ્તવમાં અજ્ઞાની જ રહે છે કલ્પનામુક્ત દર્શનથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

લાંબા સમય સુધી એકાગ્ર ચિત્તે પડદા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને ભેતા રહ્યા પછી એક બાળક બોલી ઊઠ્યો : 'કંઈ જ નહીં', મને તો કંઈજ દેખાતું નથી' એ બાળકને ફરી પડદા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું કહેવામાં આવ્યું પરંતુ એ બાળક થોડા સમય પડી ફરી બોલી ઊઠ્યો : 'દામા કરતો પડદા પર કશું છે જ નહીં', ત્યાં હું શું કરું ?'

વિદ્યાલયના અધ્યાપકે નિરાશ થઈને એ બાળકને દૂર હટાડેલી દીધો અને જણાવ્યું કે એનામાં એકાગ્રતાની શક્તિ જ નથી. પડદા ઉપર કંઈને કંઈ દેખાય છે એમ કહેવારા બાળકો ઉપર અધ્યાપક પ્રસન્ન હતા વાસ્તવમાં અધ્યાપકની દૃષ્ટિએ જે બાળક નિષ્કૃષ્ણ નિવડયો એ જ સત્યથી વધુ નજદિક હોય એની નજર સામે જે હવું એ જ એને દેખાતું હવું.

***

મનુષ્યની કલ્પના એ નથી સત્ત્વ કે નથી પરમાત્મા. કલ્પનાથી જે જુએ છે એ અસત્યનું એ છે. જલ્પના એટલે પદ્મ નહીં એ તે પદ્મની પિન્ડ કુન વિપરિત અવસ્થા છે. જ્યાં કલ્પના શૂન્યમાં પરિણમે છે ત્યાંથી જ કલ્પનાઓ નહીં પરંતુ કલ્પના-શૂન્ય ધ્યાનથી જ અનુવા મમે છે એ જ સત્ય ને.

(૪)

'હું' અને 'હું નહીં'ના સંપર્કથી જ જીવનમાં તાણ અને દાંડ પેદા થતા હોય છે. એ જ મૂળ

ચિન્તા અને દુઃખ છે. જે આ દુઃખને ખાર કરી
જાય છે એ પ્રભુમાં સમાઈ જાય છે.

✱

એક યુવાને પૂછ્યું: 'પરમાત્માને મેળવવા
માટે હું શું કરું?'

મેં કહ્યું 'અહમ્' ને શૂન્ય બનાવી દો. અથવા
તો પૂર્ણ કરી દો.'

યુવાન કશું સમજ્યો નહીં. એટલે એને
એક વાર્તા કહેવી પડી. એ વાર્તા નીચે મુજબ છે.

કોઈ એક સમયે એ કદીશને મેળાપ થઈ
ગયો. બંનેના સેંકડો શિષ્યો પણ સાથે હતા.
બંનેના વિચારો પરસ્પર વિરોધી હતા, એ
જાણીતી વાત હતી.

પહેલા કદીશે ખીલ કદીરને પૂછ્યું: 'મિત્ર,
જીવનભરની સાધનાને પરિણામે તમે શું
મેળવ્યું?'

ખીલ કદીરે જવાબ આપ્યો: 'મને નિસ્મત
છે ત્યાં સુધી તો મેં મારા અહમ્ને બૂમી
નાંખ્યું છે. મારું અહમ્ ધીરે ધીરે પરાજય
પામતું ગયું અને અંતે એનો નાશ થઈ ગયો.
હવે એની આછી રેખા પણ રહેવા પામી નથી.
હવે 'હું'નું અસ્તિત્વ જ રહ્યું નથી. જે કંઈ
છે તે 'તે' છે. બધું જ છે પણ 'હું' નથી.
એની જ હાજી છે અને એની ધારામાં વહેતા
રહેલું-શૂન્ય બનીને માત્ર જીવ્યા કરતું એમા
કેટલો આનંદ છે! મારે જે મેળવવું હતું એ
મેં મેળવી લીધું અને જે ધણ હતું એ થઈ
ગયો. એહા! અહમ્ની શૂન્યતામા કેટલી શક્તિ
છે! કેટલી શાન્તિ છે! કેટલું સૌન્દર્ય છે!'

આં સાંભળીને પહેલો કદીર ઝાલી ઊઠ્યો :
'મિત્ર, 'હું' તે હવે 'હું' જ બની ગયો છું. 'હું'
જ છું અને એ સિવાય કશું જ નથી. જે કંઈ
છે એ બધું 'હું' જ છું. 'હું'ની બહાર જે કંઈ
છે એ વાસ્તવમા નથી જ. અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ.
ચંદ્ર અને તારાનું સંસ્થાન 'હું' જ કરું છું.
'હું' જ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કરું છું અને 'હું' જ
એનો વિનાશ કરું છું. સૃષ્ટિનો આ સાદો ખેલ

એ મારાજ સંકલ્પ છે. અને મિત્ર 'હું'ના આ
વિજયમાં કેટલો આનંદ છે! કેટલી શાન્તિ છે!
કેટલું સૌન્દર્ય છે!

બંને કદીરાના શિષ્યો આ સંવાદ સાંભ-
ળીને ભારે મૂંઝવણ અનુભવી રહ્યા. છેલ્લું દરેક
એકને અને છેલ્લા વાક્યો સાંભળીને તો એમની
અકળામણને કોઈ ગીમા જ રહી નહીં.

એક ખીલની વિદાય લેતી વખતે બંને
કદીરો એક બીજાને બધમાં લઈને કહી રહ્યા
હતા: 'આપણે બંનેનો અનુભવ એક મંડો
જ છે. કેવા બે પરસ્પર વિરોધી માર્ગો ઉપર
આવીને આપણે એક જ સત્ય પાસે પહોંચી
ગયા છીએ!'

✱

અહમ્ શૂન્ય બની જાય છે ત્યારે એ પૂર્ણ
મની રહે છે અથવા તો અહમ્ પૂર્ણ મની જાય
છે ત્યારે એ શૂન્ય બની રહે છે, શૂન્ય અને પૂર્ણ
બંને એક જ છે. જે શૂન્ય બનીને આવે છે એ
નિર્ગુણ પાસે છે અને જે પૂર્ણ બનીને આવે છે એ
બ્રહ્મ તે પાસે છે. પરંતુ નિર્ગુણ અને બ્રહ્મ એ શું
એકજ અસ્થાના બે નામ નથી?

(૫)

શું તમે મનુષ્ય છો? પ્રેમમાં જેટલું તમારું
ઉગ્રાણ, એટલા જ માનવતામાં તમે ઉંચા હશે અને
પરિમલમાં જેટલા તમે કચા, એટલા જ માનવતામાં
તમે ઊંચા હશે. પ્રેમ અને પરિમલ એ જીવનની
બે સામસામી દિશાઓ છે. પ્રેમ પૂર્ણ થાય ત્યારે
પરિમલ શૂન્ય મની જાય છે અને ભ્રમના ચિત્ત
પરિમલથી ઘેરાયેલ રહે છે ત્યાં પ્રેમ કદી ટકી શકતો
નથી.

✱

એક સામ્રાજીયે મૃત્યુ નાદ પોતાની કબર
ઉપર નીચે મુજબની પંક્તિઓ કોનારાવવાનો
આદેશ આપી રાખ્યો હતો: 'આ કબરમાં અપાર

ધન દટાયેલું પડ્યું છે. અત્યંત નિર્ધન અને અશક્ત માણસ એ ખોદીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.’

સામ્રાજીની કબર પાસેથી હામરો દરિદ્ર અને લિખારી પસાર થઈ ગયા. પરંતુ એમાંથી કોઈ એવો દરિદ્ર નહોતો કે જે ધન હોલત માટે કોઈ મૃત દેહને ખોદવાનું પસંદ કરે

એક અત્યંત વૃદ્ધ અને ગરીબ લિખારી તો વધેથી એ કબરની પાસે જ રહ્યો હતો. અને ત્યાંથી નિકળતી દરેક દરિદ્ર વ્યક્તિને પેલી કબર ચિંધ્યા કરતો હતો.

અંતે એક દિવસ સસારનો વધુમા વધુ દરિદ્ર અને અશક્ત માણસ સામ્રાજીની કબર પાસે આવી પહોંચ્યો એ એટલો દરિદ્ર હતો કે ધન મેળવવા માટે મૃત દેહની કબર ખોદવામાં પણ એણે આચકો અનુમત્યો નહીં. કોણ હતો એ માણસ? એ ખુદ એક સમ્રાટ હતો જેણે તાજેતરમાં જ કબરવાળા દેશ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. આવતાની સાથેજ એણે કબર ખોદવાનું શરૂ કરી દીધું. થોડો પણ સમય જવા દેવાનું એને પરવડ્યું નહીં પરંતુ કબરમાંથી એને શું મળ્યું? અપાર ધન હોલતને બદલે એને મળ્યો એક માત્ર પત્થર, જેના ઉપર કૌતરવામાં આવ્યું હતું ‘મિત્ર’ શું તું મનુષ્ય છો?’

જે ખરેખર મનુષ્ય હોય એ મૃતાત્માને સતાવવા તૈયાર થાય ખરો? પરંતુ ધન હોલુપ તાને કારણે જીવતા માણસોને પણ રહેંસી નાખવા માટે જે તૈયાર થઈ જતા હોય એ મરેલાની કબર ખોદવામાં કયાથી આચકો અનુમત્યે?

સમ્રાટ જ્યારે નિરાશ અને અપમાનિત થઈને કબર છોડી પાછો ફરી રહ્યો હતો ત્યારે હોઠાએ ભેંચુ કે કબરની પાસે વસતો પેના બુઢો લિખારી ભર ભરથી હાંપી રહ્યો હતો. એ બુઢો હસતા હસતા કહી રહ્યો હતો ‘હું’ કેટલાય વર્ષોથી પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યો હતો. અતે

સંસારની વધુમાં વધુ દરિદ્ર, નિર્ધન અને અશક્ત વ્યક્તિના પણ આજે મને દર્શન થયું ગયા’

*

જેના હૃદયમાં પ્રેમ નથી એ જ દરિદ્ર છે, એ જ દીન છે, એજ અશક્ત છે પ્રેમ શક્તિ છે, પ્રેમ સચુકન છે પ્રેમ પ્રજુના છે. જે કોઈ પ્રેમ સિવાય બીજી સપત્તિ માટે શ્રદ્ધ મારે ॥ એને એક સ્વિક્ષ એવી જ સપત્તિ પૂછે છે : “શું તું મનુષ્ય છો?”

(૬)

મારો સંદેશો સાવ નાનકડો જ છે - “પ્રેમ કરો. સકુને પ્રેમ કરો. ખ્યાનમાં રાખજે કે આનાથી મોટો બીજો કોઈ સંદેશો છે નહીં, કોઈ શકે પણ નહીં”

*

મેં સાબ-યુ છે કે:

એક સાને કોઈ એક નગરીમાંથી નનામી નીકળી. નનામી સાથે બહુ મોટો જન સમુદાય હતો મૃત્યુ પામનાર કોઈ રાજા મહારાજા નહીં પણ એક લિખારી હતો જેની પાસે કૂટી બહામની પણ માયા મિલકત નહોતી એને છેતની વિદાય આપવા માટે આટલા બધા લોકોને ઉમટેલા ભેંજને સૌ આશ્ચર્ય વ્યક્તિ બની ગયા.

એક મોટા ઘરની નોકરડીએ જમને એની શેઠાણીને કહ્યું કોઈ એક લિખારી મૃત્યુ પામ્યો છે અને એ સ્વર્ગે સિધાવ્યો છે.”

લિખારી સ્વર્ગમાં ગયો છે એવી ખાત્રી પૂર્વક કહેવાયેલી વાત સાબગીને શેઠાણીને હસવું આવ્યું ‘શું તે એ લિખારીને સ્વર્ગના પગથિયા ચડતા બેયો ખરો?’ શેઠાણીએ નોકરડીને પૂછ્યું.

‘હા, હા, બાઈ સાહેબ! એ લિખારી સ્વર્ગમાં ગયો ॥ એ તો સહેજે પરખાઈ જાય

એવી વાત છે. એની નનામી સાથે જેટલા લોકો ચાલતા હતા એ બધા જ પોકે પોકે રડી રહ્યા હતા. શું એનાથી એ નકકી નથી થતું કે એ શિખારી જેમની વચ્ચે રહ્યો એ બધા ઉપર પોતાના પ્રેમની નિશાની મૂકતો ગયો છે ? નોકરડીએ કહ્યું.

પ્રેમની નિશાની:- હું પણ વિચાર કરું છું તો લાગે છે કે પ્રેમ એ જ પ્રભુના દ્વારનું પગથિયું છે.

પરમાત્મા પાસે પહોંચવા માટે પ્રેમ સિવાય બીજો માર્ગ જ ક્યાં છે ?

પૃથ્વી ઉપર પ્રેમભય બની જવાયું હોય તો પરમાત્મામય બની ગયાનું એથી વિશેષ બીજું કયું પ્રમાણ ભેઠલું ?

પૃથ્વી ઉપર જે પ્રેમ છે એ જ પરલોકમાં પરમાત્મા છે.

*

પ્રેમ ભેડે છે, એટલે પ્રેમ એ જ પરમગુણ છે. જે તોડે છે એને શાંત જ કેમ કહી શકાય ? જ્યાં શાંતા અને રોવ મુદા ત્યાં જ અશાંત છે.

(૭)

હું શું ભેડું છું ? મોટા ભાગના લોકોના જીવનમાં અને વસ્ત્ર જ વસ્ત્ર દેખાય છે. વસ્ત્ર સિવાય જાણે એમનામાં કંઈ છે જ નહીં. જે સ્ત્રીઓને એમને પોતાને જ ખ્યાલ ન હોય એવું અસ્તિત્વ હોય કે ન હોય એ બધું સરખું જ છે. અને વસ્ત્ર એજ જેમનું જીવન એમને હું જીવના માનવી કેમ કહું ? ના...ના મિત્રો એ મરવા જ છે અને એમના વસ્ત્રો એ જ એમની કબર છે.

*

એક અત્યંત સીધા અને સરળ માણસે કોઈ સાધુને પૂછ્યું : “મૃત્યુ શું છે ? અને મને કેમ ખબર પડશે કે હું મરી ગયો છું ?”

સાધુએ જવાબ આપ્યો : “મિત્ર, જ્યારે તારા વસ્ત્ર છૂટી યઈને ફાટી જાય ત્યારે સમજજે કે મૃત્યુ આવી પહોંચ્યું છે.”

એ દિવસથી એણે જે વસ્ત્રો પહેર્યા હતા એની સાર સંભાળમાં જ એ રોકાઈ ગયો. એણે નાહવા ધોવાનું પણ બંધ કરી દીધું. એને થયું કે વારે વારે કપડાં ઉતારવા અને ધોવા એટલે બાણી ભેઠને એને છૂટું કરવા ન ! વસ્ત્ર એજ એનું જીવન હતું. એટલે વસ્ત્રની આટલી કાળજી અને ચિન્તા એને માટે સ્વાભાવિક હતી.

પણ અંતે વસ્ત્ર એટલે વસ્ત્ર. એક દિવસ એ છૂટું યઈને ફાટી ગયા. વસ્ત્રોને ફાટી ગયેલા ભેઠને એ અસહાયતા અનુભવીને રડવા લાગ્યો. એને થયું કે એનું મૃત્યુ આવી પહોંચ્યું.

એને રડતો ભેઠ લોકોએ પૂછ્યું : “શું થયું, ભાઈ ?” એણે રડતાં રડતાં જવાબ આપ્યો : “હું મરી ગયો છું. કારણ કે મારાં વસ્ત્રો ફાટી ગયા છે.”

આ વાત કેવી અસંમતિ અને કાલ્પનિક લાગે છે ! પણ હું પૂછું છું કે મોટા ભાગના લોકો આ જ રીતે નથી વર્તતા ? શું એ લોકો વસ્ત્રોના નાશને જ પોતાનો નાશ નથી સમજતા ?

શરીર એ વસ્ત્ર સિવાય બીજું છે શું ? અને જે પોતાને શરીર સમજી લે છે એ વાસ્તવમાં વસ્ત્રને જ જીવન માની બેસે છે. આવા લોકો પોતાના વસ્ત્રો ફાટી જાય એને પોતાના જીવનનો અંત સમજી લે છે. પરંતુ જે જીવન છે એને આદિ પણ નથી અને અંત પણ નથી.

*

શરીરનો જન્મ થાય છે અને શરીરનું જ મૃત્યુ થાય છે. જે અંદર છે એ શરીર નથી. એ જ જીવન છે. એને જે જોળખી શકતો નથી એ જીવંત હોવા છતાં મૃત્યુ પામેલ છે, અને જે એને જોળખી લે છે એ મૃત્યુમાં પણ જીવન પામે છે.

સુંદરીન

સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।
[મુક્તિ આપે તે જ સાચી વિદ્યા]

સંપાદન : સોરઠ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ સંઘ, બેલામ

વર્ષ ૧]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૬

[અંક ૯]

આહ્વાહન

મને લાગે છે કે મારે એક નવું આહ્વાહન આપવું પડશે. એક નવી ચેતનાના હિતથી મારે મધવું પડશે. જૂની પેઢી - અમારી પેઢીએ કરેલાં તમામ શામ રંગી ફૂલો મારે નવી પેઢી - આવતી પેઢીએ અમને માફ કરવા પડશે.

અમારા સુગની સુહ લાલસા કેવી ભયાનક, કેટલી રુદ્રપિણી ! છતાં કેટલી હીન, કુદ્ર અને દયા જાહે ! કોણ એક એવા અનાજની જરૂર છે, જેના સંગીતમય આદોહ અવશોહ આ વિધના ઘોંઘાટને સમાવીને વાતાવરણમાં સંવાદીતાના સૂર ફેલાવી દે.

મધુર રાગ છેાલી કોઈ આંગળીઓ, આંતર બાહ્ય તમામ એકમો ને એકરૂપ બનાવતી કોઈ રાગિણી છેડનાર કલાકાર આજે જરૂરી છે.

મારી નવી પેઢીના મિત્રો ! તમને આહ્વાહન છે, આવો, અમને કથડો - છિન્ન સિન્ન કરો. આમારા શેષ રહેલાં ભંગારમાંથી કિંચ નૂતન સુદિતું સર્જન કરો. બરમખૂંજમાંથી એક ભવ્ય ઈમારત રચો અને કટપો યાંત્ર, મધુર, આપ્તકાંક્ષ નાવી-ય-પૂર્વે વિરાટ વિશ્વ - જે એક હોય અને અનેકમાં સમાવું હોય. - સેમાંશેષાં

*

ભગ્ના હુઆ કિ ઉદા દી
સજા ને ખાક મેરી
તેરા તો સરખે એહેસાન ન
એ જાગીત રિયા.

પંચતંત્ર કથા

લલિત વસાવડા

કોઈ એક નગરમાં સોમલિક નામે વણકર રહેતો હતો. પોતાની વણાટ કુશળતાથી અનેક પ્રકારના રંગબેરંગી વસ્ત્રો વણવા છતાં પોતાના બરણ પોપણ જેટલું માંડ મેળવી શકતો. તેના કરતાં હૈતરવી કક્ષાની વણાટ કારીગીરી કરતાં વણકરોને સાડાં એવું ધન પ્રાપ્ત થતું. જ્યારે સોમલિક ક્યારેય પણ પેસા ભેગા કરી શકતો નહીં. આથી જસંતુષ્ટ થયેલાં સોમલિકે પોતાની પત્નીને કહ્યું, “મિત્રે, આ ગામમાં મારી કોઈ કદર નથી. મારા કરતાં હલકી કૌટિની કારીગીરી કરનાર વિશેષ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યારે મારી પાસે કેં ધન બચતું નથી. મારો વિચાર અન્ય ક્ષેત્રમાં જઈને ધણો - વ્યવસ્થાય ચલાવવાનો છે.”

સોમલિકની પત્નીએ કહ્યું, “નાથ, વિદેશમાં જઈ ધનોપાજન કરવાની વાત મિત્રે. સ્વપ્ન જેવી છે. ભાગ્યમાં લજ્યું હશે તો આપને અહીં જ કોઈ કાળે ધન મળી જશે. અને કરમમાં નહીં હોય તો બીજે કયાંયથી પણ મળશે નહીં.”

સોમલિક - “ભાગ્ય જાણ્યાની વાત મારા કાથર પુરૂષો જ વિચારે છે. લકઝી તો ઉલોગને વરેલી છે. સૂતેલાં સિંહનાં મોઝામાં કેં જોમને જોમ મૂગો અવેશતાં નથી. તેણે પણ લોજન માટે ઉદ્યમ કરવો પડે છે. માટે ઉલોગ - ઉલમથી કાર્યસિદ્ધિ અને ધનપ્રાપ્તિ કરવા માટે હું જઈશ જ.”

આ પ્રમાણે કહી, સોમલિક વર્ધમાનપુર તરફ ગયો. વર્ધમાનપુરમાં પોતાની કલાકારીગીરી અને ઉદ્યમ મહેનતથી થોડા સમયમાં ત્રણસો સોનામહોર જમાવી પોતાના ગામ તરફ પાછો ફર્યો. લાંબો રસ્તો હોવાના કારણે દિવસ ઢળી રાત પડી જતાથી સોમલિક એક ઝાડ ઉપર ચઢી રાત ગાળવા માટે નિદ્રાધિન થયો.

સ્વપ્નમાં તેણે બે ભયંકર આકૃતિને વાત કરતી જોઈ. એકે કહ્યું : “હે પુરુષાર્થ; શું તને ખ્યાલ નથી કે સોમલિકના ભાગ્યમાં સદૈવ ભરણુ પોપણની જરૂરિયાતથી વિશેષ ધનસંપત્તિનું સુખ નથી! છતાં તે તેને ત્રણસો સોનામહોર કમાવા આપી!”

પુરુષાર્થે કહ્યું : “હે ભાગ્ય, હું તો હરકને તેના પુરુષાર્થનું ફળ આપી કઈ છું. તેની પાસે રહેવા દેવું કે કેમ? તે નિર્ણય તારા છે.”

આ સ્વપ્નના પછી સોમલિકની આંખ ખૂલી તો તેણે જોયું કે સોનામહોર ભરેલું પાત્ર ખાત્રી પડ્યું હતું. સોમલિક અપાર દુઃખી થયો, તેણે મનમાં વિચાર્યું કે - “અરે હવે મારી પત્ની બાળકોને શું મોં બતાવવું, મિત્રો મારી મશકરી કરશે. સર્વત્ર મારો ઉપહાસ થશે. ખાત્રી હોયે ત્યાં જઈ શું કરવું?” આમ વિચારી સોમલિક ફરી વર્ધમાનનગર ગયો. ત્યાં તેણે દિન રાત પરિશ્રમ કરી પાંચસો સોનામહોર એકઠી કરી. ફરી પોતાના ગામ ભણી નીકળ્યો.

આ વખતે સોમલિક સૂતો નહીં. પાત્રની રક્ષા માટે બગતો જ રહ્યો. સવારે રનાન કરવા માટે સરોવરના કાંઠે પાત્ર મૂકી રનાનાદિ પતાળી કિનારે જોયું તો સુવર્ણસુદ્રા ભરેલું પાત્ર શુભ! સોમલિકના દુઃખનો પાર રહ્યો નહીં. આ વખતે જાણ તિરાશ થયેલા સોમલિકે ચરી જપ્પાનો નિશ્ચય કર્યો. સોમલિકે દોરડાંનો ફાંસો બનાવી ઝાડ ઉપર લટકી જવાની તૈયારી કરી.

જ્યાં સોમલિક ફાંસે ખાવા જાય ત્યાં અચાનક એક અદૃશ્ય અજાજ તેના કાન ઉપર આવ્યો : “સોમલિક, તારા નસીબમાં ખાવા

પીવા ઉપરંત વિશેષ ધનોપાજ્ઞન લખાયું નથી. વ્યર્થ નિરાશ ન થા. તારે ઘેર જઈને નિરાંતે ખા પી અને મોજ કર તારા પુરુષાર્થ અને કલાદાનથી હું સુખ છું. એવું એ તો એક વરદાન માગી લે.”

પરંતુ સોમલિકને કેવળ ધનપ્રચુરતાની ભૂખ હતી. તેણે કહ્યું : “ના, મને તો ધન સ્વયં માટે આપો.” અદૃશ્ય અવાજે જવાબ વાળ્યો. “સોમલિક, જે ધનનો ઉપયોગ તારા નસીબમાં લખાયો નથી પછી વ્યર્થ વરદાન થાતું માગે છે ?”

સોમલિક : “ધનનો ઉપયોગ મારા નસીબ માં હોય કે ના હોય પરંતુ ધનવાન જ સમાજમાં યથેચ્છ માનવાન પામે છે. સંસારમાં એજ પૂજનીય મનાય છે, જેની પાસે ધન છે. કૃપણ અને અકુલીન પણ ધનના કારણે માન પામે છે.

અદૃશ્ય અવાજે કહ્યું : “સોમલિક, વર્ધમાનપુર જા. ત્યાં એક વાણીયાના બે દીકરાઓ છે. એકનું નામ શુભધન અને બીજાનું નામ ઉપસુક્રત ધન. તું આ બંનેના ઘેર જા. આ બંનેનો અનુભવ મેળવ્યા પછી તું મારીપાસેથી વરદાન માંગજે. ઉપલોભની યોગ્યતા વગરનું ધન તારે ભેળવું હોય તો હું તને શુભધન આપીશ અને યોગ્યતાવાળું ધન ભેળવું હશે તો અર્થવા ભોગ ઉપસુક્રતધન આપીશ.”

સોમલિક વર્ધમાનપુરમાં આવ્યો. સાંજ પડ્યે તે વર્ધમાનપુર મહોંચ્યો. પૂછતા પૂછતાં તે શુભધન વસિકને ત્યાં પહોંચ્યો. શુભધનને ત્યાં તેનો કોઈએ સત્કાર કર્યો નહીં. ઉત્કટાનું શુભધન અને તેની ખનીએ તેને સવિશેષ પરેશાન કરવા માંડ્યો. પણ સોમલિક દૃઢતાથી ચોતાની વાતને વગળી રહ્યો. જમવા વખતે

તેને સુક્રી રોટલી પીરસવામાં આવી. જેમ તેમ કરી સોમલિકે એ લૂપ્ત સૂપું ભોજન પૂરું કર્યું. સોમલિક ત્યાં સૂતો.

સ્વપ્નમાં ફરી સોમલિકે પુરુષાર્થ અને ભાગ્યને વાત કરતા બોલા, ભાગે કહ્યું : “હે પુરુષાર્થ, તેં શા માટે શુભધન પાસેથી આ સોમલિકને અનાજ અપાયું ?”

પુરુષાર્થ : “હે ભાગ્ય અપાવવાનું કાર્ય મારું ફળ છે. પણ તેના ઉપલોભનું તારા ઉપર છે.”

સવારે સોમલિકને સખત બીમારી આવીને આકરા દર્દથી તેના પેટમાંનો શુભધન અપેક્ષિત અનાજનો કંથેકણ નીકળી ગયો, ત્યારે જ નિરાંત થઈ. બીજે દિવસે સાંજે સોમલિક ઉપસુક્રતધન પાસે ગયો. ઉપસુક્રતને ત્યાં તેનો સારો સત્કાર થયો. જે કેં ભોજન તૈયાર હતું તે સારી રીતે પીરસવા મળ્યું. સુંદર પયારી પણ સૂવા માટે મળી.

સોમલિક સૂતો એટલે તરત પેડાં બે દેવ ભણે ફરી વાત કરતા સંભળવા.

ભાગ્ય : હ પુરુષાર્થ, આ માણસે સોમાનકના આદરસત્કાર માટે ઘણું ધન વ્યય કર્યું તેની ખોટ કેમ પૂરાશે ?”

પુરુષાર્થ : “હે ભાગ્ય સત્કાર માટે ધન વ્યય કરવાના ધર્મનું મેં પાલન કરાવ્યું છે, હવે તેનો બદલો આપવાનું કામ તારું છે.”

બીજે દિવસે સવારે સોમલિક ઝડપે ત્યાં ઉપસુક્રતને ત્યાં રાજદરબારમાં રાજ પ્રમાદકૃપે એક તબયુરુષ ભાટું એવું દ્રવ્ય આપી ગયો. સોમલિકે વિચાર્યું કે શુભધન કરનાં કૃપમુકત ધન જ શ્રેષ્ઠ છે. જે ધનથી મત્કારો કે દાન વિ. ન થાય તે શુભધનને શું કરવું છે ? વપરાતું ધન સંચિત ધનથી શ્રેષ્ઠ છે.

*

“માણસ ચોતાની બી વરવા વિના જે કેં કરે કે-દાન-દયા કે સહાય એ સઘણું વિઠાસના પડકાર્યા જેવું છે.”

-પ્રમોદ

સંસ્થા સમાચાર

તુલસીરામ તીર્થક્ષેત્રમાં આચાર્ય રજનીશંકરના સાન્નિધ્યમાં ગત તારીખ ૪-૫-૬-૭ના દિવસોમાં એક સાધના શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવેલું. આ સાધના શિબિર સોરઠ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ સંઘ તથા તુલસીરામ વિકાસ સમિતિના સંયુક્ત ઉપક્રમે યોજવામાં આવેલ.

કુદરતી વાતાવરણમાં, જંગલના શાંત પ્રદેશને આશરે ચારસો જેટલાં શિબિરથી, રવચંસેવા, બિહાને અને તીર્થધામના યાત્રાળુઓએ હાલદહના સુગીતથી ગૂંજતો કરી મૂક્યો. આ શિબિરમાં ભાગ લેવા માટે પટના, કલકત્તા, મુમ્બઈ, રાજસ્થાન વિ. રથગાંઢથી ધણા શિબિરથી આવેલાં. સગળ ૩૦ થી ૩૫ કુટુંબો, સમાર્પક ૩૫, ભોજન ૩૫ વિ. ખાસ તૈયાર કરવામાં આવેલાં. શિબિરથીને કશી અવગતતા ના પડે તે માટે વીજળી અને ધાણીના સગળગ તંત્રમાં એકનો ખાસ સગવડતાણે દિવસ રાત કામ કરી રહ્યાં હતાં.

સનાર-સાંજ આચાર્ય રજનીશંકરના આધ્યાત્મિક પ્રવચનો ઉપરાંત લોકશિક્ષણ, સમાજસેવા, આયુષ્યધારણા આદિ પ્રત્યે જે નજરી વિચારણા પશુ થતી હતી. પૂ. રાવણ કરે મહારાજ, નારાયણસાધ ગાધી, ભક્ત કવિ ધી દુલાભાઈ કામ, ખાદી કમીસનના વડા શ્રી બાણુભાઈ જશભાઈ, ગોખર ગેસ પ્લાન્ટ ડેમીશનના અધિકારી શ્રી જસભાઈ ખેલ, શેઠ શ્રી નાનજીભાઈ કાળીદાસ, અદુલ્લાહ સતિયા વિ. હાજર રહ્યા હતાં. આ પ્રસંગે એકઠા થયેલા નજાણથી નિયંત્રી તથા રચનાત્મક કાર્યકરોએ પશુ વિવિધ પ્રત્યેની અર્થાં વિચારણા કરેલી.

આચાર્ય રજનીશંકરની શાંત મધુર હૃદયસ્પર્શી વાણીથી તથા તથા દિવસ સુધી વિચાણઓના મન-મુગ્ધ બની નિર્મળ તત્પરતાના સત્વરીય વારિતું આકર્ષણ કરતે હતાં. આ પ્રસંગે તુલસીરામ વિકાસ સમિતિ તરફથી પશુ કેટલાંક ખાસ કાર્યકરો ગોઠવાયેલાં.

આ તીર્થધામ દરે નૂતન રૂપમાં યજ્ઞોર્ધ રતું છે. તેના આ કાયાકલ્પ પ્રયોજના અનેક મહત્વના અર્થ-કાર્યો-આયોજનો તૈયાર થતાં જાય છે. સમત્ત ભારતનો મોટામાં મોટો ગોખર ગેસ પ્લાન્ટ આ ક્ષેત્ર માં છે, આ ગેસ પ્લાન્ટનું ઉદ્ઘાટન શ્રી નારાયણસાધ ગાધીના હસ્તે કરવામાં આવેલું. તુલસીરામના તીર્થ અવેલ રૂઢમણી માતાની ટકરીના પરથીયાં બનાવવાના રા. ૩૦,૦૦૦ના આયોજન કાર્યને આ દિવસે દરમિયાન પગથિયાંના ખાતમુદત માટેના વિધિ પશુ કરવામાં આવ્યો. આ ઉપરાંત નવા બંધાતા ભોજનાલયના મકાનનો પશુ ઉદ્ઘાટન વિધિ પશુ કરવામાં આવ્યો.

સાધના શિબિર સંજ્ઞ રીતે પૂરી કરવામાં સદ્ કાર્યકર મિત્રા અને બન્ને સંસ્થાઓના હોદ્દાઓ, મુ. શ્રી. રતુભાઈ અદાણી, વિ. એ ખૂબ જહેમત ઉઠાવેલી, જે સંજ્ઞ થઈ છે.

મહિલા છાત્રાલય:

સંધ તરફથી લાગા વખતથી શરૂ કરવા ધારેલ મહિલા છાત્રાલય તા ૨-૨-૬૬ના મંગળ પ્રભાતથી શરૂ થઈ ગયેલ છે. જૂનાગઢમાં બહેનો માટેનું એક પશુ છાત્રાલય ન હોવાથી નહારગામથી ભણવા આવતી બહેનો માટે રહેવા ઉત્તરવાની ખૂબ જ અગવડ થતી. આ માટે સંધની મહિલા બાલ વિકાસ સમિતિ ખૂબ જ પ્રયત્નશીલ હતી. આખરે એક સારા સરકારી લતામ્, શાંત અભ્યાસ વાતાવરણમાં આ મકાન મળી જતા મહિલા છાત્રાલય શરૂ કરાયેલ છે.

આ મહિલા છાત્રાલયમાં જૂનાગઢ સહેરમાં રહી અભ્યાસ કરતી બહેનો ઉપરાંત નૂનાગઢ કેન્દ્રમાં એસ. એસ. સી. ની પરીક્ષા આપવા આવતી બહેનોને ઉત્તરવાની પશુ સગવડતા કરવામાં આવી છે. આ છાત્રાલય શરૂ થતા બહેનોને માટે શિક્ષણ લેવાની સગવડતામાં સારો એવો વધારો થવા પામ્યો છે.

સાવજનિક કુમાર-કન્યા છાત્રાલય:

આ છાત્રાલયોની મુલાકાતે આવેલાં લોકસભાના સભ્યોના પંચે બન્ને છાત્રાલયોની બવરસા, મુદ-વાતની ચીવટ તથા અનો-છાત્રાઓના અભ્યાસ-શિસ્ત-

ના સારા વખાણ કર્યો છે. તા. ૨૬ જાન્યુઆરીએ કુમાર જાત્રાલયમાં સંઘ મંત્રી શ્રી પ્રફુલ્લભાઈના હસ્તે ખજાનું દન કરવામાં આવેલું.

વિનયમંદિર: કોચાણા

[વિનયમંદિરના આચાર્ય શ્રી નવીનચંદ્ર રાવલ લિખિત એક સુંદર નાટક અંગે તા. ૨૬-૧-૬૬ના જાજ રાત્રે લખવાયેલું. સારું નાટક સફટમંકિત, વિશ્વસાંતિ અને પારંપારિક ભાતુ ભાવનાના ઉચ્ચતર ધ્યેયોને વણી લેતું હતું. આ પ્રસંગે કોચાણા ગામના સરખંચ શ્રી, વિનયમંદિર સમિતિના પ્રમુખશ્રી આ નાટકના કાર્યક્રમમાં હાજર રહેલાં. ‘અમર સમાધિ’ નાટકને સારી સફળતા મળેલ. આસપાસના ગામે બોહદર, હેરાળા, જાંબુ, કંડોરણા, બાપોદર વિ. ગામના ગ્રામવાસીઓ પણ હાજર રહેલાં.

વિનયમંદિર: ખાંભોદર

૨૫, વડા પ્રધાન શારંગીના અકાળ અવસાનના કારણે પ્રજાસત્તાક દિનની ખાસ ઉજવણી ૨૬ કરવામાં આવેલી. સવારના ખજાનું દન થયા બાદ ૨૫ શારંગી-જીના અમર આત્મા માટે શાંતિ પ્રાર્થના કરવામાં આવેલી. વિનયમંદિરમાં રમતગમતના સાધનો, દેશ-નેતા, રાષ્ટ્રવિપ્લવિતા ફોટાઓ પણ વસાવવામાં આવ્યા છે.

વિનયમંદિર: લોંસાણ

વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકમાધ્યો સાથે મળીને ‘સોમનાથ’ વેરાવળ વિ. રથેશના પ્રવાસ કરી આવ્યા. પ્રભાત તીર્થના હાંતલાસ, સંસ્કૃતિ પ્રદાનથી સડું કોષ પરિચીત થયા. નવમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ સાધનો આપી ગયા છે. વિનયમંદિરના કેટલાંક વિદ્યાર્થીઓએ રમતોત્સવમાં ભાગ લીધેલો.

વિનયમંદિર: લીંજુડા

વિદ્યાર્થીઓએ શૈક્ષણિક પ્રવાસ યોજ્યો. રમત-ગમતના સાધનો વસી જતાં વિદ્યાર્થીઓ ઉત્સાહ-બેર ભાગ લઈ રહ્યા છે. આવતાં વર્ષે નવમું ધોરણ શરૂવાની તૈયારી ચાલી રહી છે.

વિનયમંદિર: કેવડા

આચાર્ય - શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને જૂથના ગામનો પ્રવાસ કરેલ. જૂથના વિનયમંદિરના આચાર્યશ્રીને સંપર્ક સાધેલો. આચાર્યશ્રી સી. એસ. દેસાઈએ ગણનાયું આપતાં વિનયમંદિરના શિક્ષિકાબહેન, વિદ્યાર્થીઓ, ધારાસભ્યશ્રી ઠાકરશીમાઈ, શિક્ષણ સમિતિના પ્રમુખશ્રીની હાજરીમાં તેમનો વિદાય સમારંભ યોજવામાં આવેલ.

D

ધર્મચુદ્ધ

“આપણી સંસ્કૃતિ શ્રેષ્ઠતાની છે, આપણે કોઈ પણ પ્રકારની ભૂમિ લાલસાથી પીડાતા નથી. આપણું યુદ્ધ તે ધર્મનું યુદ્ધ છે. શાંત રીતે, પોતાના ધ્યેયો પાર પાડી અને એક આદર્શ પ્રજાસત્તાક ઘડવાના આપણા પ્રયત્નો ઉપર હઠાઈ લાદીને હુરમતો વિશ્વના શાંત વાતાવરણને ઠંડોળી નાખે છે.

ભારત જીત્યો તો લોકશાહી જીત્યો..... યુદ્ધ કાળે સહુ કોઈ સેનિક છે, ખેતરનો ખેડૂત, મિલનો કામદાર, શાળાનો શિક્ષક, કાર્યોત્થનો કમચારી સહુ કોઈ રાષ્ટ્ર રક્ષાનો સેનાની છે.

જ્યાં ધર્મ છે, સત્ય છે ત્યાં વિજય છે જ. - લાલબહાદુર શાસ્ત્રી

વિવિધા

૨૦. બાબાનું અવસાન

૨૨ સાલગઢા રાસ્ત્રીજીના આધ્યાત્મિક અવસાનની કળ હજુ રાહુને વળી નથી ત્યાં આદ્યક્ષત્રી ગિરિમાળામાં થયેલા કાણુ અકસ્માત રૂપ વિમાની હોનારતમાં ભારતના અલ્પજ્ઞાતા વિદ્યાનના પરમ વિદ્વાન અને અપ્રતિભ મેઘાવી રત્ન ડૉ. બાબાનું બે.જનક અવસાન - નીપજ્યુ છે. બાળપણથી જ એજનરની કારકિર્દી ધરાવતા ડૉ. બાબા સાતમી અલ્પ-શક્તિ વિદ્યાન પચની છતીવા ખાતેની બેઠકમાં હાજરી આપવા જતા હતાં. છુટાલીસ વર્ષના આ વિદ્યાનવિદ્ એક યુગમાં અનેક યુગ - સર્જનવારી પ્રતિભાના અશરૂપ હતા.

અલ્પશક્તિવિદ્યાનપચના વડા તરીકેની તેમની ભારતમાંની કારકિર્દી ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે તેમણે આ રાહુની કાતિપતાકા રહેરતી કરેલી. યુનિયનનજીકનું 'દ્રોષે' અલ્પશક્તિ મયક તેમના અપારપરિકામ અને પ્રતિભાના સદ્ગુણસમુદાય સદેવ ચિરંજીવ સ્મારક રહેરી અલ્પવિદ્યાનના 'લક્ષ્મણ'ને શાંતિમય માર્ગે વાળવાનું ભગીરથ કાર્ય આ "વિદ્યાન-લિખ" વ્યક્તિએ કરેલું.

રાહુની કોકકીના કાળે, વિદ્યાન શક્તિ શાંતિ મય માર્ગે વાળવા માટે ભગીરથ પ્રયત્નોના એક આરાધકના અકાળ અવસાનથી બારે જોડ પડી છે.

દેહમાં દેહાકાની જન્મશતાબ્દી

વિખ્યાત ઉપન્યાસ "જન કિરોદ"ના લેખક અને શાંતિમય જીવન માર્ગના સહકર્તા ઉપાસક, સંગીત કલાવિદ્ અને નવ-યુગની પરમચેતનાના અનુરાગી રોમારોલાની આ વર્ષે જન્મશતાબ્દી ઉજવાઈ રહી છે. મુદકાળમાં શાંતિદેહીની પ્રતિષ્ઠા

કરવામાં, અને વિમલના વસમાં વનોપાનને બૂંટવા, સામાજિકજન મટે સદેવ શાંતિ અપના આ દેવ્ય નિઠાન જીવનીય સાદિત-સંગૃહિત-સાચ સાધક હતા.

"જનકિરોદ" નવલકથા દ્વારા જીવન અને જગતના બહુશ - બેઠાલ ધરોને સવારી બનાવવ પ્રયત્નો કર્યા છે જૂની પેઢીને નવી પેઢી દ્વારા 'પરમચેતનામયી કાન્તિ'નું આરાધન કરવા હાકલ કરી છે તે આ નવલ દ્વારા. રામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ઉપર એક સુદર પુસ્તક પણ આ મુદ્રાની કતાંજી લખ્યું છે.

"વિશ્વશાંતિ" અને "મહાજન સુખાવ" જીવન મુજબના આ તત્વલ લેખકની જન્મશતાબ્દી ભારતમાં પણ અનેકવિધ સરવા દ્વારા ઉજવાઈ રહી છે.

વિશ્વક સ્વ સચેતવ

અખિન ભારતીય માધ્યમિક શિક્ષક સંઘની થાયમી કોન્ફરન્સ અયા માસે મંગેરી મિદારના રાજપાલ અને જૂનલ્લ અપાર જી અનતશનમ આપ ગરે આ પરિશદનું ઉદ્ઘાટન કરેનું શ્રી બાવ ગરે શિક્ષકો અને પ્રાધ્યાપકોના સારા પગાર ધોરણની સચના કરેલી દરેક વિભાગીયનરના અગ્રણી માટે વર્ગભરની સમા મર્વાલ થાગી એક રેટ-ડીગ કમિટી નીમવા તેમણે સચના કરી છે આ સમિતિ ત્રણ પ્રકારની રચના - જેમાંથી એક શિક્ષકનું ધોરણ બેસુ નાવવા પ્રવાસ કરે, બીજી શિક્ષકોના પગાર ધોરણની સમીપા કરે અને ત્રીજી અગ્રણી કમ, શિક્ષકનું વર્ગ વિ માટે ધોરણની કરે સરેલુ જુદામાં અખિન ભારત વિશ્વક જીવે શ. પયાસ લાખ આપવાનું નકકી કર્યું છે.

*

એક માગલખાનાની સુવાકાતીને ત્યાંના નિયામકે કહ્યું "જુઓ ખડમા એવો પાગલો રહે છે જેમને એવો જામ છે કે તેઓ બધા જોટર ચીકેનીક છે." મુલાકાતીએ ખડમા નજર નાખી કહ્યું "પણ આ ખડમા કોઈ નથી" "પલ જોની નીચે જુઓ" - નિયામકે ઉપર વાળ્યો.

નેસડા-ધનજીભાઈનું

ધન્ડુકુમાર રે. ભેળી.

[સોરઠી સંસ્કૃતિની એક કથા]

પનન ભેઇને હોડી હાકનાર ઘણા હોય, પણ સામા પનનમા આફતોના ઉછાળા વચ્ચે યઇને ધાપી મુકામે અણનમ રીતે આજ્યા જનારા ભાગ્યે જ મળી આવે છે.

આજથી અર્ધા રોઝ પહેલા જ્યારે આમોદ્ધારના તત્વગાનનો જનમ હશે, ત્યારે ધનજીભાઈએ પોતાની જનમમોમકાનાં ભાગલ-વૃણ ગામડામા પ્રાણ પૂરવા કાયમી વસવાટ કર્યો હતો. અને ચાવીશ ચાવીશ વર્ષોની તન, મન અને ધરના ધનના અપૂર્વ ભોગે તેમણે એકનું નેસડા જ નહી, પરંતુ આજીવાણુના વીશ વીશ ગાઉના પચકને જીવતો કર્યો હતો.

હું ગુજરાતના ગરવા ગોદિવવાડમા ધૂમતો હતો ત્યારે ડેટલાક જાણીતા ગ્રામ બેરક મિત્રો મને પૂછતા હતા, ‘તમે ધનજીભાઈનું નેસડા ભેલું’ ?

‘ના’

‘ત્યારે, એકવાર જરૂર ભેઈ આવજો’

ગામડામા માન ઝાપટીને શહેરના ટાઈન હોલમા આમોદ્ધારના ભાષણો કરનારા ઘણા પોતાની ભતને જાહેર કાર્યકર તરીકે ખપાવે છે. સૌરાષ્ટ્રના ગામડાઓ પણ મે ભેળા છે. હું ભે ચિત્રકાર હોઉં તો સૌરાષ્ટ્રના ગામડાનું આણુ ચિત્ર દેડુ - ચૈતર-વૈશાખનો ધોમ ધખતો હોય ત્યારે મૂડી ખેરડાનું ગામકુ સુમસામ પડ્યું હોય, ચારે તરફ રમસાન શાંતિ જવાઇ હોય, બે ચાર ડોસા ધરના દૂ ખે, પાચ-સાત બાળકો શાળાના દૂ ખે ચોરામા અગ્રો જમાવીને પડ્યા હોય, વાણિયો દુકાનમા મેઠા મેઠા માન ભેખવાને બદલે ઝાંકા ભેખતો હોય. જળનળતા બપોરમા ટાડા છાયાની શોધમા ઈધુ માથુ નાખીને ટુટુ એક શેરી માધી બીજી શેરીમા આથડુ દોષ....

જેટને મને એ સૂચન કરનાર ગ્રામસેવક મિત્ર તરફ આશ્ચર્ય થયું. છાંય એકવાર જાનને ધનજીભાઈનું નેસડા ભેલું તો ખરું જ એ નિશ્ચયે હું જૂનાગઢથી ગાડીએ બેઠો.

ભેતનસર ગયું, કુકાવાવ ગયું, ધોળા આવવાને જરા વાર હતી ત્યાં ડન્ગામા ચાલતી વાતચીતે મારું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“કા કાઈ વાવડ ?”

“એમ કાઈ વાવડ મળતા હશે ?” બીજાએ જવાબ વાળ્યો.

“અરે, એમ હોય ! અમારા વડિયામાં ઘોળે દિંએ ધાડ પડી. ગામમાધી આઠ-દશ હજારની લૂટનો માવ લઈ ગયા હશે પોનીસ પાટીં આવી. પોલીમ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ત્યારે હતા પોપટભાઈ. વડિયામા તેમણે મુકાય કર્યો ૭-૭ દિવસ મુઢી એમણે આજીવાણુના સફદારોને ભેળા કર્યા, મારજુક કરી, સગડ મેળવ્યા, પણ પત્તો લાગે નહીં. બહુ તપાસ કરી. દિં ઉપર ‘દિં’ જવા માડ્યા. વસ્તીમા કળેળાટ ચાવા માડ્યો એટલે ઉપરથી દનાણુ ચયુ. સાફેગની મૂઝવણ વધી. ઘણા ફાંફા મારી ભેળા પણ વાવડ મળે ભારેને ? ઉપરથી કાગળ છૂટે, છેવટે નેસડે ગયા”

‘ક્યા નેસડે ?’ સૌરાષ્ટ્રમા એજ નામના ત્રણ ગામ હોવાથી મેં પૂછ્યું.

“ધનજીભાઈને” જવાબ મળ્યો.

“ભાવનગરનું નહીં ?” મેં જાણી ભેળને પૂછ્યું.

‘પહેનું ધનજીભાઈનું. પછે ભાવનગરનું નેસડામા ધનજીભાઈએ પડ નિચો-ચો છે.’ જવાબ મળ્યો.

વાત આગળ ચાલી.

“પણ નેસડે જાનને પોનીસ ઉપરીએ ધનજીભાઈને વાત કરી.

“તમારા પલકમા આ જનાવ બને તે ઠીક નહીં. આજ વડિયા ભાગ્યું અને કાણુજાણે કાલ નેસડા ..”

“તુડી તુડી કરો. નેસડા મારાનું નથી તે માંત્રી પડે અમે ચરકા બજે કે તમારા ભરોસે નથી જીવતા.” ધનજીભાઈએ પોપટશબ્દને જવાબ વાળ્યો.

“તો તમારા પંચકના ચોરને પકડી લાવશો ?”
પોલીસ અધિકારી એ ધનજીભાઈને પૂછ્યું.

“લાવીને તો એને ચાણસમાંથી કાઢી નાખવો છે ને ?” ધનજીભાઈ એટલા.

“કદાચ જવા દઈ અને ફરીવાર...”

“એના જમીન કું ?” અધિકારીને અધવચ્ચે અટકાવીને ધનજીભાઈએ કહ્યું.

+ + +

પોપટભાઈ સાહેબ શિશોરના યુસાફરી જંગલે ચલા છે. રાત વધતી જાય છે તેમ તેમ તેમનો ધનજીભાઈના શબ્દો તરફ અવિશ્વાસ વધતો જાય છે.

“એમ જો બ્રાહ્મણ-વાણિયા ચોર પકડતા હોત તો અમને નોકરીમાં મેળુ રાખત અને પગત મેળુ આપત ?”

અને જાણે એ પ્રાંતનો જવાન વાળવા જ દરવાજે મેલરનું મૂંઝવું બોલ્યું. પાકાની કાંધે જેવા એક પંજાર અને પછડાં આંકળીને લઈને ધનજીભાઈ દરવાજામાં દાખલ થયા.

“હો, આ તમારો ચોર ?”

ધનજીભાઈ અને યુનેગારને જોડને પોલીસ અધિકારીના આશ્ચર્યના ધર ન રહ્યો. લાંબી બેઠકમાંથી મૂંઝે થીલીને વાળને લાવે એમ યુનેગારને

પોલીસ અધિકારીના હવાલે ક્યોં અને જતાં જતાં કહ્યું, “જો જો આદેશ ગરાશિયા થતા નહીં,”

“વિશ્વાસ ?”

“રાજ રામનોય અને નંદી,” સાહેબના શબ્દોના ધનજીભાઈએ ઢરોળે જવાબ આપ્યો અને અધિકારીના ગચ્છાવાર યુનેગારને કહ્યું, “મૂંઝતા નહીં હો ? મારા હોકરા જુઓ રહેશે પશુ તારા જમ્યાને જુઓ નહીં રહેવા હઉં ?”

“વિશ્વાસ ?” પોલીસ અધિકારી ફરથી મરમમાં બોલ્યા.

“મારો છેને ?” ધનજીભાઈએ યુનેગાર કામે જોડને પૂછ્યું.

“હા” જવાબ આપનારના અવાજમાં ભારોભાર શકા હતી.

“ધનજીભાઈએ મેળવ્યો ચોર અને પશુના કાંધે થયા પોપટભાઈ. વડિલાની ધાડનો મુદામાલ હાથ આવ્યો. કેસ ચાલ્યો. ધનજીભાઈએ જમીન અપાવ્યાથી જે રો આદેશ છૂટી ગયો. ધનજીભાઈ એને પોતાને ત્યાં નેસડે લઈ આવ્યા અને થોડી જમીન અપાવી. આને એને ધર થોડાને લઈ જાય એટલી માથેકું શેરડીના વાદ જીભા છે. એના બેસા હોકરા સોનેટ પે ભાગી પડે છે. એ પરતાપ ધનજીભાઈને” યુસાફર વાત સંકેલી. [ક્રમશઃ]

✱

“હે સહુઆથી ! અમારો ઉદ્ધ કર, અમારા બાહુઓમાં બળ આપ, અમારા શરીરને કૌશલ્ય દે.

હે શયી પતિ ! અમારા શત્રુને તેજહીન બનાવ. પામરોને વધુ પામર બનાવ. અમારા ચોદાને નવ જીવન પ્રદાન કર

હે યસ ભાગી ! અમારા તેજ ને ચાત” હરૂપ બનાવ. અમારી ગાયો, પૃથ્વી, સીંગો, અને જાળકોને તારી કૃપાના ભાગી બનાવ.

ધરા ને ઊંઠા-લાંબા ચાસ પાટો, દાણાના અનેક કણો તેમાં વેરો, હે પૂષ્પ ! તારા પ્રભાતે અમારા ધનધાન્ય ને વરદાન આપ.” —સુગવેડ

ભૂલ કમૂલની મહાનુભાવતા

સરોહ

સને ૧૯૬૦. લોવેલની વેદશાળામાં વિલિયમ સિન્તન મંગળના અકબુત નિરીક્ષણ કરી રહ્યા છે. નીચ ગળની રહસ્યમય ભૂમિ વરસોથી તેની મેધાને પડકારી રહી છે. અંદર પરની માનવયાત્રા કરવા બદલે વાસ્તવિક વિષય બનેલ છે, ત્યારે હવે તે પછીના પ્રવાસની પૂર્વ તૈયારી રૂપ મંગળના અકબુત વિવેક સંશોધન આવે છે. પૃથ્વી કરતા હવા-માનને લઈ પૃથ્વીના યંત્રો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી માહિતિ વિશ્વાસપ્રદ નથી, તે જ્ઞાન સહિત તે માહિતિ પૃથ્વકરણ થયા જ કરે છે. અનુમાનો દોરાય છે, ખોટા કરે છે, નવા અનુમાનોના આધારને પૃથ્વકરણના ઓરણ પર મૂકી માનવમેધાના ઘણા પ્રકાર થાય છે. આમ વિશેષ ને વિશેષ માહિતિ, વિશેષ ને વિશેષ વિશ્લેષણ અને આલોચના મંગળને નજીક ને નજીક આવે છે. મંગળ પર નહેરો, છે, તે હકીકત સ્વીકારાય છે, તેનો અસ્વીકાર થાય છે, ફરી તેના પાસે પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ મૂકવામાં આવે છે, અન્વેષણનો મુખ્ય વિષય છે, મંગળ પર જીવિતજાન જીવોના અસ્તિત્વની સંભાવના, પૃથ્વી પરની જીવસૃષ્ટિ પર જ મહાર રાખનાર મનીષિઓને આ બમથાં ચેષ્ટા લાગે છે. પૃથ્વી પર જીવસૃષ્ટિ માટે આવશ્યક છે તેવું તરવ મંગળ પર નથી, તેથી ત્યાં જીવ-સૃષ્ટિનો સંભવ અધકય છે, પછી મેધાની જીવો હોવાની સંભાવના જ ક્યાં રહી? બાવો તેમનો નિશ્ચિન મત છે. આ મતને સિન્તનના ૧૯૫૮ના નિરીક્ષણે પાયાથી હચમચાવેલ છે. પૃથ્વી પરની વનસ્પતિના પ્રાણરૂપ કલોરોફિલનામતું તરવ મંગળ પર હોવાનું તેના નિરીક્ષણે સાબીત કરેલ છે, હવેય મચી ગયેલ છે. મંગળ પર જીવનસૃષ્ટિ હોવાની સાબીતી પ્રાપ્ત થયેલ છે સિન્તનનું નામ વૈજ્ઞાનિક સૃષ્ટિ-

માં ગાલ જીકેલ છે. આ વાતને બે વર્ષ વીતી ગયાં છે. સિન્તન તેના મંગળ નિરીક્ષણના કાર્યમાં રત છે. સને ૧૯૬૦ની સાલના થોડા મહિના વીતે છે.

ત્યાંવળી વૈજ્ઞાનિકોની સૃષ્ટિમાં હવેય મચી નય છે. મંગળ પર જીવ સૃષ્ટિ છે તે વાક્ય પાસે પૂર્ણવિરામ મૂકાયેલ છે, તેનો છેલ્લે સ્વયં સિન્તન કરે છે. અને ત્યાં ફરી પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ મૂકી દેવામાં આવે છે. સિન્તન જ નહેર કરે છે કે જે “ક્લોરોફિલ” તરવ હોવાનાં એ પ્રાણ તેને મંગળ નિરીક્ષણમાં પ્રાપ્ત થયેલ, તે જ તરવ સ્વયં - નિરીક્ષણમાં મળેલ છે. સ્વયં પર તે આવું તરવ હોવાની સંભાવના નથી, ત્યારે આ તરવનું નિરીક્ષણ પૃથ્વીની આબો-હવામાં રહેલ આ તરવની હામરીના કારણે જ હોઈ શકે. આમ સિન્તન પોતે જ પોતાના મતનું ખડન કરે છે. તેમાં પોતાને મળેલ પ્રતિષ્ઠા, પોતાના મતનો થયેલ આદર, પોતાના મન માટેનો આગ્રહ, બધું જ સત્ય સંશોધનની લગની પાસે મૂકી પડે છે. ફરી એકઠે એકથી પ્રયાસ કરવાના રહે છે, પણ તેથી શું? કોઈ પણ કારણ સર અસત્યની પ્રતિષ્ઠા થોડી થઈ શકે?

આ તો ભૌતિક સૃષ્ટિ પરના સામાન્ય સત્યની વાત થઈ. પરમ સત્યની યોગ કેટલું સાચાપણ માગે છે, તેનો તાગ કંઈક અંશે આ પરથી આવશે. અમારો જ મત સાચો કહેનારાનું વામજાપણું સહેજ વિચારતાં પણ પ્રગટ થઈ નય છે. અનુભવીઓની શત જૂદી છે, પણ કહે છે કે એ અનુભવ વાણી દ્વારા વહાની થકાતો નથી. જે હોય તે : કિંતુ અનુભૂતિઓના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ મેળવ્યા પિત્તાય કોઈ મતનો આગ્રહ ન રાખીએ, એટલે પાઠ આ મહાન વૈજ્ઞાનિક વિલિયમ સિન્તન તેની જૂઠ કપૂરની મહાનુભાવતા દ્વારા શીખવાડે છે, તેમાં ના નડી કડી થકીએ.

પ્રસંગ-પુષ્પૌ

મધુકુંજ પટેલ

(૧) આપઘાત

શંકરે પત્ર લખ્યો તેમાં જણાવ્યું કે, રસિકભાઈ કૂવામાં પડીને આપઘાત કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો પણ નિષ્ફળ ગયા છે.

પત્ર વાંચનાં જ મોહનભાઈને દુઃખ થયું.

રસિકભાઈ પચ્ચીસ એકર જમીનના માલિક હતા, ઘેર રેડિયો વાગતો હતો, હજી સુખી તો હોઈ એવો સામાજિક પ્રસંગ નહોતો આવ્યો કે એમને આર્થિક સંકટામણની લીંસ અનુભવી પડે, હા, એમને એક યુવાન છોકરી હતી પણ હજી તો બે વર્ષે એનું લગ્ન થઈ શકે એવું હતું.

મોહનભાઈ વિચારે અડધા, 'આમ કેમ કયું હશે? સ્થિતિ તો બહુ સારી હતી.'

તેવામાં અવિનાશનો લોહો થઈ ગયો અને તેણે એમને જણાવ્યું, 'વાત જ કરવા જેવી નથી, જમીનને પૂજામાં નાખવાની. કરતાં આવડે તો ખેતી, નહિ તો ફળેતી. એમનામાં શમ જ નહિ. એમની પાછળ એક ગરીબ કુટુંબ પડેલું. તે લોકો રસિકભાઈને લોળવ્યા કરે, બગદ બદલાવે, તેઓ કહે તેવા મજૂરો બોલાવે, એમના ચિંતેલા માર્ગે જ રસિકભાઈ ખડું કર્યો કરતા. બગદ બદલાવવાનો પ્રસંગ ઊભો કરીને પેલા માણસો પેલા બગદના માલિકને અગાઉથી મળીને દલાલી જોમી કરી લે. દુકાનોમાંથી જથ્થાબંધ માત્ર લેવાનો હોય ત્યારે પણ ચોંચાલાગની રકમ પેલા ગરીબ કુટુંબના સભ્યો પસાવી પાડે. આવું ચાલતું એટલે બહોળી ખેતી હોવા છતાં પણ રસિકભાઈ દેવાદાર સ્થિતિમાં રહેતા. ગામના બે-ત્રણ માલદારો લાલચે નાણાં ધીર્ય કરતા. એથી અઢી હજારનું દેવું થઈ ગયું હતું. ને એમની મીના હવે મોટી થઈ એની પણ

ચિંતા ખરી ને. એક દિવસ પાછું એમણે મીનાના કોકની સાથેના આઠસળંધ વિષે સાંભળ્યું એટલે બાપુનું દિલ! મૂંઝાય ના તે શું કરે? હંમેશાં એ ચાવીનો ખૂમખો પોતાની પાસે જ રાખતા. પણ તે દિવસે ખૂમખો ઘેર ગોખનામાં મૂકીને ગયા હતા. મેલ્યું પડતું કૂવામાં... ઊલાઈ ગયા, પગે-હાથે. પછી તો સગાં-સંબંધીઓની વણબાંધ ઊપડી, ખબર લેવા.'

મોહનભાઈ વિચારે અડધા, 'જ્યારે ખબર લેવાની જરૂર હતી ત્યારે કોઈ આવતું નહોતું, હવે દેવામા વધારો કરવા સૌ પધારી નાખે છે.'

એમને થયું હતું પણ મળી આવું. ગયા, તે ગયા ત્યારે એક મહેમાન આવેલા હતા, જેડીશનદાસ. મોહનભાઈને પૂછ્યું, 'તમે ક્યારના આવ્યા છો?'

'પાંચેક દિવસ થયા મારે તો ઘેર કામ રખડી પડ્યું છે પણ છૂટકો નહિ, ખમર લેવા આવ્યો એટલે તરત ન જવાય.'

મોહનભાઈ મનમા ચીડાયા. એમને થયું, 'તમે અહીં રહીને આ રસિકભાઈનો કાંટ કાઢી નાખો છો તેનું શું?'

રસિકભાઈનાં ઘરવાળાંને પૂછતાં મોહનભાઈએ જાણ્યું, 'અમુક અમુક માણસો આવી ગયા. સૌને એમની બહુ માયા. કોક બે દિવસ રહ્યા, કોક ત્રણ દિવસ રહ્યા.'

મોહનભાઈ અકળાયા. પૂછ્યું, 'કોણે એ ડોક્ટરના બીવ વિષે પૂછ્યું 'તું ખતે? કોણે આર્થિક મદદ માટે હાથ લંબાવ્યો તો ખરો?'

જવાબ અલગત! તકારમાં હતો. આવી સ્થિતિમાં રસિકભાઈ ફરીથી આપઘાત કરે તો નવાઈ નહિ!

(૨) અછકલો

મેં તો માન્યું કે એને હવાલદારી મળી ગઈ હશે. દેખાવે કાળો, ઊંચો, જુવાન ખરો. પણ કઠોર સુખસુદ્રાવાળો, કપડાં સ્વચ્છ અને ઈશીવાળાં, મૂંઠાના આંકડા પણ કાળજીપૂર્વક ચઢાવેલા.

આગગાડીમાં મારી સામેની બેઠક પરની ખાલી જગામાં એ ગોઠવાઈ ગયો હતો.

મારા - વાળી બેઠક પર મારી બાજુમાં એક ફંપતી હતું અને એમનાં ચાર બાળકો હતાં, બે બાપા અને બે બેળીઓ. એક બેળી વધુ ચંચળ હતી. તે ઘડીમાં સામેની બેઠક પર જાય ને ઘડીમાં આ બેઠક પર આવે. ઘોંઘાટ કરે, પછાડા મારે, પાણી માગે, એના ભાઈને બાથકા ભરે.

નવા આવેલા યુવકને એના હાથ-પગનો સ્પર્શ થાય કે પેલાતું મોં ખગડે. તે સંકા-ચાવાનો વ્યર્થ પ્રયાસ કરી બેળીની વર્તણૂંક વિશે અણગમો વ્યક્ત કરે.

ગાડીએ બે સ્ટેશન વટાવ્યાં ત્યાં સુધી આમ ચાલ્યું. હું પેલા ભાઈની સુખસુદ્રા જોયા કરતો હતો. 'આકૃતિ યુવાન કથપતિ' એના મનનાં પેદા થતો અણગમો એની નજરમાંથી તરત જ પરખાઈ આવતો. કેટલીકવાર માણસને આવું જોવાનું પણ ગમતું હોય છે. હું આવું જોવા વધારે દેવાયેલો એટલે એ ભાઈ તરફ તાકીને જોવા જ લાગ્યો.

એવામાં કેળાંવાળો આવ્યો.

એ ભાઈએ એક ડઝન કેળાં લીધાં, થેલીમાં મૂક્યાં.

મને થયું, 'આટલાં બધાં કેમ લીધાં હશે ? કેાઈને આપે એવો તો લાગતો નથી ?'

પણ બન્યું ઊલટું જ.

બે મિનિટ થઈ હશે.

એણે થેલી લીધી.

એમાંથી ત્રણ કેળાં કાઢ્યાં.

પેલાં બાળકોને એક એક કેળું આપ્યું. પેલી તોફાની બેળી રહી ગઈ.

મને થયું, 'આ રીતે એણે એને શિક્ષા કરી લાગે છે ! એ એને પજવે છે ને, એનાં ઈશીવાળાં કકક કપડાં બગાડે છે ને.'

પણ હું ભોઠો પડી ગયો.

એ તોફાની બેળીને એ યુવાને એક નહિ, બે કેળાં આપ્યાં.

કેળાં આપ્યા પછી એ સ્વસ્થ બનીને હતો તેમ બેસી ગયો, ફરી પાછો એ જ અણગમો.

મને લાગ્યું, 'આકૃતિ યુવાન કથપતિ' ફરેક સંભોગમાં સાચું નથી.'

એ યુવાન મને સદા યાદ રહેશે.

(૩) જનતાના વકીલ

શ્રી કિશોર ભાવેતું જીવન સાથે જ મધુર કહી શકાય, હાઈકોર્ટ જ્ઞીઝર હોવા છતાં સ્વભાવે એવા સરળ કે, ભેતાં જ આપણે એમના થઈ જઈએ. હસમુખા અને મિલનસાર, કૌશલ્યવાર તો બાળક જેવા. એવી બાકિશ વાતો કરે કે, લાગે પણ નહિ કે એ આવડા મોટા વકીલ હશે,

શીઝાબહેને એમની વાત કાઢી હતી.

એમની પાસે ફરટ કલાત્રમાં મુસાફરી કરવાને પાસ હોવા છતાંય ન્યારે ન્યારે ઝોળખીતી વ્યક્તિનો સંગ્રાથ થઈ જાય ત્યારે એ ત્રીજ વર્ગમાં જ જતા રહે. એમનામાં સામા માણસમાં અપૂર્વ વિશ્વાસ મૂકી દેવાનો અનન્ય ગુણ.

એક દિવસ તો સ્ટેશનથી બે મોટા થેલા બંને ઊંચકીને ચેર આવેલા. કોકે મરકરીમાં પૂછ્યું 'પણ ખરું, 'ભાવેસાહેબ, હવે વર્ગલાત બંધ થઈ ગઈ કે શું ?'

એમણે સરળતાપૂર્વક જવાબ આપેલો,
'પકીલાત તો ચાલુ છે પણ મારે આ રીતે
વધુ અસીદોને આકર્ષવા છે.'

પ્રશ્ન પૂછનારને સરમાઈ જવું પડ્યું.

વકીલ રહ્યા તે. ય એમાસામાં તે બાળકો
સાથે કાલવનાં હંદેરાં બનાવવા બેસી બાથ.
દોળી 'આવે ત્યારે તો ખાસ એમને ત્યાં
મેળા બેઠું વાતાવરણ બાથે. ઉઘાળી યાય,
રંગ-છાંદણાં યાય, ગીતો ગવાય અને આખી
ચોરીમાં દોડમદોડી મચી રહે.

એક વાર એ શીલાબહેન, એમનાં પત્ની,
સાથે ગિરનાર ગયાં હતાં. એ બંને ઉપર
અકંતાં હતાં ત્યારે એક ડોશી માથે લોટને
થેલો માથે મૂકી ધીમે ધીમે ઉપર ચડતી
હતી, ભાવે સાહેબે એને ભેટાં શીલાબહેનને
કહ્યું, 'જોને ખરી, આ બિચારીની શી દશા!
આપણે ભાર વગર પણ ઓકી ગયાં છીએ તો
આને શું થતુ હશે? ચાલ આપણે એને થોડી
સહાય કરીએ.'

શીલાબહેનના જવાબની રાહ બેધા વગરજ
એમણે માણ પાસેથી એ થેલો ઉપાડી લીધો.

અને બોલ્યા, 'ડોશીમા, આ હંમરે તમારે કેટલી
માયા! બીજું કંઈ નથી આ લોટ લેનારું?'

માણના જવાબની એમને કયાં પકી હતી?
માણ બોલ્યાં, 'બાઈ, પેટ કરાવે વેડ.'
ડોશીમા ના પાડતાં રહ્યાં ને ભાવે સાહેબે
થેલો ઉપાડીને માથે ચડાવી લીધો.

વીસ-પચ્ચીસ પગથિયાં ચડ્યા હશે ને
'હારા!' કરીને ચોભ્યા. ત્યાંથી શીલાબહેને થેલો
ઉપાડી લીધો.

તે પછી વીસેક પગથિયાં ગયાં.

વળી પાછા ભાવે સાહેબ થેલો હેવા તૈયાર
અંધ ગયા. ડોશીમા તો નીચે નાનકડાં લાગતાં
હતાં.

એક છેલ્લો ભાવે સાહેબે અને બીજો છેલ્લો
શીલાબહેને પકડ્યો.

બંને જણ ચંદને દોઢસોક પગથિયાં ચડી
ગયાં વિસામો આવ્યો.

બંને ડોશીમાની રાહ બેધા લાગ્યાં.

જનતાના આ વકીલની વાનેનો પાર
આવે એવો નથી.

*

એક લાઇનો એવો નિધમ હતો કે રોજ રાત્રે સાં પહેનાં એક વાર તો થી સરયુદાસ
મદારાજના દરજન કરવા જ. એ બાઇ કયામા રોજ આવતા. એક દિવસ રાતના તાર વાગ્યા તો
પથ એ બાઇ દેખાયા નહીં. મદારાજ અન્ય સત્સંગીઓ સાથે એ ભાઈને યાદ કરતા હતા
ત્યાં જ એ બાઇ આવી પહોંચ્યા. મદારાજે પૂછ્યું : 'કેમ આજે કાંઈ આટલું મોડું થયું?'

'મરેમાનને મૂકવા ગયો હતો.' લાઇનો એ અરાજ સામગી મદારાજે પૂછ્યું, 'અચારે
મધરાતે મરેમાનને મૂકવા ગયા હતા.

'મરેમાન વીસ વરસથી આવ્યા હતા એટલે મોકું થાય જ ને? બાઇએ જવાબ આપ્યો.

મદારાજ સમજી ગયા ને કહ્યું : 'શું તમારો મોટો દીકરો મુઝરી ગયો?'

'હા બાપજી! એકનો એક પુત્ર હતો, મોટો હતો, ડુલિયવ હતો.'

એ મામના મોટા પર શોકની જાણ, કોણ કે અપ્રસન્નતા, કોંઈ જણાતું ન હતું.
મદારાજ તે ભેઈ બોલી ચીક્યા : 'સાચે જ, તમે કયા બરાબર સંભળી છે?'

તે કાળમાં બ્રાહ્મણધર્મની બોલબાલા હતી. જગવાન છુદનો ધર્મ, ક્રિયાકાંડ ને ચર્યાગનો વિશેષી ધર્મ હજી જગતપર ફેલાયો નહોતો. આથી આપું ભારત માનવું કે સ્વર્ગે જવાનો અને મુખી થવાનો રાજગારી એક જ છે અને તે ચર્યાગ અથવા ક્રિયાકાંડ.

સ્વર્ગે કરતાં મોક્ષ ચર્યાગું છે એ દષ્ટિ થયું જગતને હજી લાખી નહોતી. અરે, મોક્ષ એટલે કે પરમ ભક્ષ સાથે તદુપ થવા જેવી હોષ શકે એનો ખ્યાલ પણ બહુ ઓછાને હતા.

એવા આદિમ કાળમાં સૃષ્ટિનો રાજધિરાજ ઇંદ્ર ગણાતો. સૌથી વિશેષ સત્તાનું એ સ્થાન પ્રાપ્ત થાય તે એ જીવનનું પરમ સૌભાગ્ય મનાતું, અને હોષ વિરલ વડલાગી જ એ સ્થાનના સ્વામી બનતા. નરપુરુષોમાં જે સૌથી બોખરે હતા તે એ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા યત્ન કરતા.

એ સ્થાન મળવું યશથી, ક્રિયાકાંડથીવા તપશ્ચર્યાથી. આત્માની શક્તિમાં માનનાર ઇન્દ્રાસન આતર ઉઘ તપ આદરતા, તો શાશિવ શક્તિથી સંપન્ન રાજા મહારાજાઓ તપ કરતા વધુ સરલ યજ્ઞો માર્ગ અપનાવતા. જોકે એ માર્ગે પણ બહુ સરલ નહોતો, કારણ યજ્ઞમાં જંગ પડાવનાર અનાયો ધણી હતા. વળી યજ્ઞની વિધિમાં સહેજ માત્ર જલ થાય તો યજ નિષ્ફળ જતો.

અરે પણ આપણે આ વાત વાંચીએ છીએ ત્યાં આ કેલાહલ શાનો સંજગાય છે ?

નગરના બહારના વિરાટ ઉદ્યાનમાં આટલી બધી ધમાક શાની છે ?

પવિત્ર નર્મદા નદીને તટે દગ્ગરો રતી પુરેયો અને બાળકોની મેદની કેમ જમ્યા છે ! અને ...

અને આ અપાર કોલહલ તીધીને આ કયો નાદ આકાશ સુધી પહોંચી રહ્યો છે ?

અહો, એ તો છે ઉદ્યાનના મધ્યમાં ચાલી રહેલા મહાધ્વનો મંત્રોચ્ચાર ! બુઓ !

ઉદ્યાતાના ઉદ્યાનોની સાથે જ યજ્ઞની હુમ્મસેર પણ આકાશ સુધી પહોંચી રહી છે.

આ વિરાટ સર્વજીવ અશ્વમેધ દક્ષિણા યજ્ઞમાં જજમાનને સ્થાને એડેલા છે મહારાજા બલિ. ઋત્વિજોની સૂચના પ્રમાણે અર્ચના ઇત્યાદિ વિધિઓ કરતા જાવ છે અથવા હોતાની સૂચના મુજબ કેટલાક પદાર્થો યજ્ઞમાં હોમતા જાય છે.

આ હોતા મહાન ભગવદ્ ભક્ત બલિરાજાનો એકસોમો યજ્ઞ. આ રીતે સો યજ્ઞ પૂરા કરનાર શતકંઠ કહેવાર. આવા સો યજ્ઞ પૂરા થાય કે તરતજ બલિરાજા ઇન્દ્રાસનના અધિકારી બને.

ઇન્દ્રાસન હવે હાથવેતમાં છે !

આ બલિરાજા તે ભગવાન વિષ્ણુની ભક્તિને ખાતર અપરંપાર દુઃખ ભોગવનાર, વિષ્ણુની ભક્તિ જરી રહે તે માટે પૂજ્ય પિતાની સામે શાંત સંસ્થાપક કરનાર ભક્ત પ્રહલાદના પૌત્ર.

પ્રહલાદ જેવા મહાન ધર્મર ભક્ત રાજવીના પૌત્ર જાલ પૂજ્ય ધર્મનિષ્ઠ હોય તેમાં શી નવાઈ ? ધર્મભાવનાથી પ્રેરાઈને એ મહાન યજ્ઞ કરતો. એના યજ્ઞોમાં અસંખ્ય બ્રાહ્મણો આવતા અને એ વિરાટ યજ્ઞોની ખ્યાતિ દિગ્દિગ્ધ પહોંચતી.

‘હવે પૂર્ણાદિતિ મંત્રો !’ બ્રહ્મા એટલે કે મુખ્ય આચાર્યે કહ્યું.

એવા ઉદ્યાતાઓ શાન્તિના અને યજ્ઞાળ પ્રાપ્તિના મંત્રો બોલવા માડ્યા. મંત્રોની પૂર્ણાદિતિ પડી બ્રહ્માએ કહ્યું, ‘અજમાન રાજવી !’ હવે દક્ષિણા. આ દક્ષિણા - યજ્ઞમાં આપતું સર્વસ્વ સમર્પણ કરો અને શતકંઠ બનો. દેવાપદેવ ઇન્દ્રનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરો. દક્ષિણાસ્ત્રથી જૂદેલા અને પુરોહિતો અહીં ધધારણો ?

બલિરાજાએ બ્રહ્મા થી જ દક્ષિણાનો પ્રારંભ કર્યો. તે પછી અપાપ્ત, ઋત્વિજ, ઉદ્યાના અને હોતાનો

વારો આવ્યો. તેમને સ્પર્શી રીતે સંવૃષ્ટ કર્યા પછી વિદાન આચાર્યો અને પુરોહિતોને સાદ દેવાયો. તે પ્રત્યેકને બહિરાંગએ ધ્વજાદાન દીધું. નેણે ને વસ્તુ માગી તે આપી. ધણીખરાએ ગ્રાધન આપ્યું - હળર ગાથો - પાંચસો ગાથો - બસો ગાથો. બહિએ પોતાની ખાસ ગોશાળાના અધિકારીને તેની આરા કરી. બે ચારે મામદાન આપ્યા. કેટલાક પુરોહિતોએ ખેતરો માગ્યાં. અને બહિએ તેમને તે આપાવ્યા. કેટલાકે સોનાનોહરો માગી. કાષાધ્યક્ષને તે ચૂકવી આપવા આરા કરી.

તે પછી સર્વસાધારણ બ્રાહ્મણોનો વારો આવ્યો. તેમાંના પાંચ સાત જૂદેવેએ રાજ્યમાં ગેઢરી માગી. બહિરાને પ્રધાનને કહ્યું. 'આ સર્વ જૂદેવોની હાથકાત ભણી સર્વ તે મુજબ તેમને કામ સોંપશો.'

બહિરાજ પ્રત્યેકને ઇચ્છાદાન આપતા જતા હતા. નગરજનો અને ગ્રેક્ષકો કેટલીક વાર કોઇ વિચિત્ર માંગણી પર હસતા; આજી બહિરાજની હિદારતા પર વાદ વાદ પોકારતા.

એકે સંતાનની માંગણી કરી. બહિરાજએ તે માટે યથ કરવા સૂચના કરી અને યથ માટેના પૈસા આપ્યા. એ કે કહ્યું, 'મહારાજબહિરાજ, હું રંગે છું ને તેથી મને કોઇ કન્ધા આપવું નથી.' મહારાજએ એને હળર સુવર્ણપ્રદાઓ આપીને કહ્યું, 'લો, આનાથી આપવું કુંઝ અવશ્ય હર થશે.

દક્ષિણ વાચનારાઓનો ધસારો પૂરો થયો. મુખ્ય અતિથેને જાહેર કહ્યું, 'આપનામાંથી કોઇને પણ દક્ષિણાની ઇચ્છા હોય તો આ અવસર ચૂકશો નહિ. મહારાજ સામે ઉપસ્થિત થાવ !'

આ સહકાર સાંભળી બીજા પાંચસાત બ્રાહ્મણો બહાર આવ્યા.

બહિરાજએ એ સૌને ગોં આગ્યું દાન દઈ સંવૃષ્ટ કર્યા.

મુખ્ય અતિથેને ફરી સહકાર ક્યો, હજી જેમની ઇચ્છા હોય તે આવી ભવ. તે પછી દક્ષિણા બધ થશે અને મારા આશીર્વાદ અને ચરદાસદાન શ્લોક સમયે આ યથ સંપૂર્ણ થશે. અને મહારાજબહિરાજ

બહિરાજ બનશે. ઇદ્રાસનના અધિકારી બોલતા, કોઇ બાકી છે ?'

એમણે ચાર તરફ નજર કરી અને બોલ્યા, 'કોઇ નથી તો.....'

ત્યાં તો સત્રમાંથી એક અવાજ આવ્યો, 'હે-હે.' શોક મેદની ખૂદીને એક વામણો જૂદેવ બહાર આવી રહ્યો હતો, એને ભેદને મેદનીમાં દારથ ફેલાયું.

નાનો બાળક આવે તેમ એ બહુકજ પગલાં માંડી રહ્યો હતો. એની ચાલવાની રીત ભેદને ગ્રેક્ષકોનું દારથ વધ્યું.

'શાન્તિ ! શાન્તિ !' આચાર્યે બપ પાડી, સૌ શાંત થઈ આ બહુકજ શું માગે છે તે સંભળવા ઉતરકે થઈ રહ્યા.

બહુક રાજાધિરાજ સામે આવી પહેાવ્યો, 'બહિરાજએ રિખતને હબાવ્યું, ને હાય ભેદી મસ્તકને નમાવી કહ્યું, 'ફરમાવો, જૂદેવ ! આપની દક્ષિણા માગો !'

'રાજન, તું આપી શકશે !' દેખાવ બાળક જેવો હતો, રવર પ્રીત ગંભીર.

'અવશ્ય મહારાજ, આ મારો સોમેા યથ છે. આજ સુધી એક પણ યથમાં એક પણ જૂદેવને મેં નિરાકર કર્યો નથી. આપને હું જરૂર સંવૃષ્ટ કરીશ.'

'તો રાજન, ! મને ત્રણ પગલાં બુમિ ભેદએ છે. તું આપીશ ?'

સૌ ખડખડતે હસી પડ્યા. જગતના મહાકાતા પાસે આ મુખ ત્રણ પગલાં બુમિ માગી રહ્યો હતો !

'તથાસ્તુ, જૂદેવ ! હજી વિશેષ માગોએવી મારી પ્રાર્થના છે.'

'ના રાજન ! પ્રકૃતિએ મને વામન ધર્યો છે. મને વામનને વિરાટ દક્ષિણાની શી ખેવના હોય ! આટલું આપો તે મને થયું છે.'

જાલિને આ વિચિત્ર માંગણીથી હસવું આવ્યું 'તથાસ્તુ જૂદેવ !' એણે કહ્યું.

‘તો રાજન, હું ભૂમિ માપી શકું છું?’

‘અવશ્ય જુદેવ. પણ કેમ અને તેટલાં વિશાળ ભરતો.’ બલિએ હાથ ભેડતાં કહ્યું. આખી સભા હસી પડી.

‘ભલે રાજન, તારી ઈચ્છા પાર પડે, હું વિરાટ કેવળાં ભરીશ.’

તે જ ક્ષણે વામનની કાયા મોટી થવા માંડી. લોકો ક્ષણવાર કુતૂહલથી ભ્રષ્ટ રહ્યા. પણ જ્યારે એનો દેહ માનવીના સામાન્ય કદ કરતાં ચે મોટો થવા લાગ્યો ત્યારે મેદની ગભરાવા લાગી.

બલિને પણ આશ્ચર્ય થયું. પણ એણે સાદ પાડી ભાગતા લોકોને અટકાવ્યા. ‘પ્રજાજનો ખોટો નહિ. આને પ્રજાનો પ્રસાદ માનો, એના દર્શન કરો. આનંદો, કૃતાર્થ થાવ. આ રીતે કામા બદલવાની શક્તિ પરમાત્મા સિવાય ખીજી કોનામાં હોય?’ અને બલિએ એ વધતા દેહને પચાંગ વદન કર્યાં.

ભાગતી મેદની અટકી અને આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ ભ્રષ્ટ રહી.

આટલી વારમાં તો વામનનું કદ ખરેખર વિરાટ બની ગયું હતું; અને હજી વધતું જતું હતું.

થોડીક વારમાં તો વામનજની પગ પર્વતનેવડા ભાસવા માંડ્યા, ક્ષણ પછી એનું કદ એટલું વધ્યું કે એનાં આંગળાં ને અગ્રેહો કુંગર બની ગયા. હવે એના પગની ઉપરનો ભગ દેખાવો અશક્ય થયો.

એના વધતા દેહના પડછાયાથી સર્વજ સંખ્યા સમો અધિકાર વ્યાપી ગયો. જાણે એવમાંથી આવતો હોય એવો એક અવાજ સંભળાયો.

‘બલિરાજ, આ મારું પહેલું પગલું. એનાથી આખી પૃથ્વી છાંછ ગઈ છે. હવે બીજું પગલું ભરું છું’, જાણે ગદનમાંથી આવતા હોય એવા ઘેરા શબ્દોવારે વિરાટ વામન બોલ્યા.

પછી બધા એ વિરાટ પર્વતના અગ્રેહ અને આંગળાને આકાશ તરફ ચિંચકાઈ જતાં જોયાં. વિરાટ વામનના પડછાયાથી વ્યાપેલો અધિકાર દૂર થઈ ગયો.

ક્ષણ પછી અવાજ આવ્યો.

‘વિરાજન — પુત્ર ! મેં ખીજું કેવળું ભર્યું છે. એનાથી આખું આકાશ છાંછ ગયું. દાનવીર રાજન, હજી મારું એક પગલું બાકી છે. બોલ બોલ રાજન, હવે એ કેવળું કર્યાં ભરું?’

આશ્ચર્યથી અવાક અનેલા બલિએ આકાશ તરફ નજર કરી કહ્યું,

‘મહાનુભાવ, આપ મોણુ છો?’

‘બલિરાજ, હું વિષ્ણુ છું, તારું દાન પૂરું કરે છે ને?’

‘પ્રુદ ભગવાન વિષ્ણુ મારા યત્રમાં ! હું થજો જ કૃતાર્થ થયો મહારાજ ! સ્વયં વિષ્ણુ મારે ઘેર ! એકદલ મારા દાદાને આંગણે પધારેલા લેમ !’

‘હા, અને એ જ હેતુથી.’ વિષ્ણુએ કહ્યું.

કૃતાચોરિમ, ભગવાન !’

‘બલિ, મારું દાન પૂરું કર ! ઘેર નાદે વિષ્ણુ બોલ્યા. ધૂંટણિયે પડી, હાથ ભેડી, મરતક નમાવી બલિએ કહ્યું.

‘સર્વાધિરાજ ! નવાઈ અશ્વમેધ કરી પ્રાપ્ત થયેલી બધી ભૂમિ આપે પદાકાન્ત કરી છે ! એથી વિરૂધ તો હું શું આપું?’

રાક્ષસ એટલું નાહું તમ ધારણ કરી વિષ્ણુએ કહ્યું, ‘અહ.’

એ શબ્દોની સાથે જ એમણે પોતાનો પગ ઉપાડ્યો અને ત્રીજું પગલું બલિના મસ્તક ઉપર ભર્યું. વિષ્ણુના પદભરથી બલિરાજ પાતાળમાં અપાર્થ ગયા.

અને આ રીતે દેરાએ એકત્ર થઈ બલિને ઉદ દીધો. કેવળાં માગ્યાં વામન કાપે પણ પગલાં ભર્યાં વિરાટ કાપે.

‘દેવાધિદેવ ! મારી સાથે આ કપટ !’ પાતાળમાંથી બલિનો અવાજ આવ્યો.

વિષ્ણુને પણ પોતાના કપટનો દંડ હતો. આથી તે બોલ્યા.

અહિરાજ, મારા પરમ ભક્ત, મું તારા પર પ્રસન્ન છું. મારું વરદાન એ છે કે ઠોઠ શક્તિ વિના દાન કરે તે એનું પુણ્ય તને મળે. ઠોઠ વ્યક્તિ વિદ્વાન બ્રાહ્મણની સદાય વિના શ્રાદ્ધ કરે તે એના પુણ્યનો તું ભાગી થાય. અશ્રદ્ધ દેહે ઠોઠ દેવ કે બ્રાહ્મણની પૂજા કરે તે તેને દણ ન મળતાં તને મળે. અને ને ઠોઠ બક્તિ વિના ગુરુનું કામ કરે તેના

પુણ્યનો ભાગી પણ તું જ થાય. અહિરાજ, મારા પરમ ભક્ત, હું ખરે જ તારા પર પ્રસન્ન છું. સો યજ્ઞો પૂરા થયા નથી છતાં હું તને ઉપેક્ષા સ્થાપું છું. વૈવસ્વત મન્વન્તર સુધી તું જાતાળમાં રહે. મારું વરદાન છે કે તે પછી સાવશું મન્વન્તરમાં તું ઉદ્ધ બનીશ. તથાસ્તુ !"

ગરુડજીનું ઘર

એક દિવસ ગરુડજીએ ઘરે જવા માટે રજા માગી. ભગવાને કહ્યું : 'ગરુડ ! તું આ પહેલાં પણ ધર્મીવાર ઘરે જવા માટે રજા માગી ચૂક્યો છે. મને એ નથી સમજતું કે વૈકુંઠ જેવું વૈકુંઠ છોડીને તને ઘરે જવાની કેમ ઇચ્છા થાય છે ? શુ ઘરે ઠોઠ એવી સ્ત્રી છે ખરી કે ને વૈકુંઠમાં નથી ?' ભગવાને કહ્યું : કહ્યું પણ ગરુડજી ઘરે જવાનો મોહ ન ટાળી શક્યા. આખરે ભગવાને ગરુડજીને ઘરે જવાની રજા આપી.

ગરુડજીના ગયા પછી ભગવાને વિચાર્યું કે ગરુડજીને અવસ્ય એવું કોઇ સુખ ઘરે સાપડતું હશે ને અહીં ન મળતું હોય. પણ એ છે શું ? એ મારે એમના ઘરે જઇને જોવું જોઇએ. સાવ, ત્યા જઇને જોઉં તો ખરી કે ગરુડ ઘરે જઇને શુ કરે છે ?

વેશપથોડા કરીને ભગવાન ગરુડજીના ઘરે પહોંચ્યા. ત્યાં જઇને ભગવાન જુએ છે તે ગરુડજી એક પુરાણી ઝાડની અપોસમાથી નીકળતા હતા. એ જ એમનું ઘર ! ત્યાંથી ગરુડજી હીંમતે ઝાડની એક ડાળ પર બેઠા, ભગવાન બિમા બિમા જોવા લાગ્યા. ગરુડજી ધડીકમાં આ ડાળ પર બેસે ધડીકા બીજી ડાળ પર. ક્યારેક પાંખ ફેલાવીને ગેરે તો વળી ક્યારેક દેરીને જમીન પર ઊતરે. આમ મનદાવતી ક્રિયામાં ગરુડજી મગ્ન હતા. ભગવાને વિચાર્યું કે અહીં તો મને આનંદ-પ્રમોદનું એકે સાધન દેખાતું નથી. ગરુડજીનું ઘર તો સાવ ખોખું છે, અને પુરણા ઝાડમાં મધાસ

કર્મ નથી. તો ધર્મી ગરુડજી આટલા મગ્ન શાને માવ છે ? આમ નાચકૂદ શેના કરે છે ? ભગવાનને કંઈ જ સમજ ન પડી. અંતે એનું સાચું રહસ્ય નાણવા માટે પોને પ્રગટ થયા અને ગરુડજીને પૂછ્યું : 'ગરુડજી ! તમે આ ખંડેરમાં ભટકવા માટે હાં કરીને મારી પસંથી રજા મેળવી કે અહીં એવું તે કયું સુખ વહી જાય છે કે આમ રાજના રેડ મધને ડેકડાં મારી છો ?'

ગરુડજીએ કહ્યું : 'ભગવાન ! આ તો મારું ઘર છે. આ ઝાડની અપોસમા મારો જન્મ થયો છે. આ જ ઝાડ પર મેં મારું બાળપણ વિતાવ્યું છે, ખેલ્યો છું. આ ઝાડની એકે એક ડાળી, એકે એક પાદડા સાથે મારી ગાદ મૈત્રી છે. અહીંની દરેક વસ્તુ મને પરિચિત છે. અહીંની દરેક વસ્તુ મને મારી પોતાની લાગે છે. અહીંની હવા, મારી પૂંખ ગમે છે. કેમકે એનાથી હું પોપાયો છું. અહીં આપું છું ત્યારે હું બધું જ લીમરીને શાનિ પામી પરમ આનંદનો અનુભવ કરું છું. એટલે જ મને મારું ઘર, વૈકુંઠથી પણ વધારે વડનું છે. વૈકુંઠ તો આપતું છે ભગવાન ! પણ મારું તો આ ઘર જ છે, એ પર જ મારો અધિકાર છે ! એટલા માટે જ મને એના પર આટલી ગંધી મમતા છે !'

ગરુડજીનું કહેવું સાચું જ હતું ! રામાયણમાં શ્રી રામે પણ કહ્યું છે : 'જનની જન્મભૂમિઃ સર્વગાદિપિ ગરીયસી'

નીતિ અને પ્રાંતિ

શિકારી જ્યારે કોઈ જંગલમાં જાય છે ત્યારે એ જંગલનાં પ્રાણીઓ કાયલીત જની આમતેમ દોડવા લાગે છે. આખરે જ્યારે એ કાયલીત થયેલાં પ્રાણીઓ શુકાનો આશ્રય લેયે છે ત્યારે સુરક્ષિત બને છે. એવી જ રીતે જરા, બાધિ અને મરજી એ સંસારના મહાન શિકારી છે. પ્રાણીમાત્ર એ ત્રણ શિકારીઓથી કાયલીત છે. એ ત્રણેલાં પ્રાણીઓને કાયમુક્ત થવાનો માત્ર એક જ માર્ગ છે : ધર્મશુદ્ધિનો આશ્રય લેવાનો.

ધર્મશુદ્ધિમાં પ્રવેશ કરવાનાં બે દ્વાર છે : એક નીતિનું અને બીજું પ્રાંતિનું. એ જાને દ્વારેમાથી ધર્મશુદ્ધિમાં પ્રવેશવાથી જરા, બાધિ અને મરજીથી ત્રણે શિકારીઓના ત્રાસથી મુક્ત થવાય છે. સિકકાની બંને બાજુ-ઓમાથી બે એકાદ બાજુ પછુ ધસાયેલી હોય તો સિકકો ચત્તણ તરીકે સ્વીકારાતો નથી. એ જ પ્રમાણે નીતિ અને પ્રાંતિ એ બેમાથી એકેમાં એ કંઈ એકાદ હોય તો તે ન જ ચાલે.

હીરો નાનો હોન છે છતાં પણ સંસારની બધી સુખ-સામગ્રી એમા ભરેલી હોય છે. જંગલ, આગ-બગીચા, મોટર, વસ્ત્રાશૂપણ આદિ દરેક વસ્તુ એનાથી સુલભ બને છે. હીરાની પેઠે નીતિ પણ એક નાનો ચબ્દ છે. છતાં એમાં મનુષ્યના અનેકવિધ કર્તવ્યનો બોધ સમાયો છે.

નીતિવાન હોવાનો પ્રથમ અર્થ એ છે કે મનુષ્યે પ્રમાણિક બનવું એવું. હું એના પર વિશેષ ભાર મૂકું છું. કારણ કે ચારિત્ર્યનો પાયો પ્રમાણિકતા છે. એ પાયો આજે ડગ-મગી ગયેલો છે. એટલું જ નહીં, વિનાશના આખરી તબક્કે પહોંચી ગયેલો છે.

ધણા વર્ષ પહેલાં તિબેટની યાત્રા કરી

આવેલા એક લાઈ એ મને કહ્યું હતું કે તિબેટના માણસો એટલા નીતિવાન હોય કે પારકાની વસ્તુને તેઓ અકતા પણ નથી. તમે આજે રસ્તા પર તમારી લાકડી ભૂલી જાઓ તો કાલે એ જ સ્થળે તમને તમારી લાકડી પડેલી મળી આવશે. સેંકડો સ્ત્રી પુરુષો ત્યાંથી પસાર થશે પણ કોઈ એને સ્પર્શ નહીં કરે.

હમણા જ એક અમેરિકન પ્રવાસીનો અનુભવ જણવામા આવ્યો : 'એક અમેરિકન પ્રવાસી યુરોપની યાત્રા કરવા નિકળ્યો. એની પાસે એક સુવર અને અત્યંત કીમતી કેમેરા હતો. કુદરતી સૌન્દર્યનો એ શાસયો હતો. એણે અનેક રમણિય સ્થળોના ફોટા લીધા હતા - તમા સ્વીટ્ઝરલેન્ડના ફોટા વિશેષ હતા. યાત્રાની પાછા ફરતા તે પેરીસના પોતાના એક મિત્રને ત્યાં ભિતર્યો. પોતાના મિત્રની મોટરમાં તે પરીસમાં ફરતો અને અનેક રમણિય સ્થળો કેમેરામાં જડવતો. ત્યાંથી એ લંડન ગયો. રસ્તામાં તેનો કેમેરા ખોવાયો. બહુ શોક્યો પણ જડ્યો નહીં. કેમેરા પરનામ-કામ પણ લખ્યા ન હતા. એટલે તે પાછો મળે એવા સંભવ ન હતા. ઇંગ્લેંડથી તેણે પેરીસના પોતાના મિત્ર પર પત્ર લખ્યો ન કેમેરા સુમ થયાની હકીકત જણાવી. પંદર દિવસ પછી એના મિત્રનો જવાબ આવ્યો કે તમારો કેમેરા એક ભાઈને મળ્યો છે. મેં એમને તમારું સરનામું આપ્યું છે. એ લાઇ બે દિવસમાં લડન આવનાર છે, તમે ત્યાં જ રહેશો, એ લાઇ તમને કેમેરા આપી જશે.'

બે દિવસ પછી બધારે એ લાઇ કેમેરા લઇને આવ્યા ત્યારે અમેરિકન પ્રવાસીએ તેનો અત્યંત આશ્ચર્ય માની પૂછ્યું : 'બાધ, કેમેરા ઉપર મારા નામ-કામ તે હતાં નહીં, તો પછી તમે મને કેવી રીતે ચોંધી કાઢ્યો ?'

કેમેરા ટ્રેનમાં મારા સામાન સાથે આવી ગયો હતો. એના માલિકની મેં ઘણી શોધ કરી પણ મને ભાળ મળી નહીં. એટલે મેં છાપામાં જાહેરખબર આપવા વિચાર્યું. પછી મને વિચાર આવ્યો કે કેમેરામાં ફોટા છે એને ધોવડાવી જોઈ તો કદાચ ખબર પડે. ફોટા ધોવડાવ્યા પણ તે તો બધા કુદરતી દરશના હતા. મને લાગ્યું કે ફોટા પરથી કંઈ ભાળ મળશે નહીં. સહસ્રા એક ફોટામાં એક મોટર ઊભેલી જણાઈ, એ મોટરનો નંબર જાણવા માટે મેં એ ફોટાને ચીતરે ઘણા મોટા એન્લાઈ કરાવ્યો ત્યારે એનો નંબર જણાયો. એ નંબરની મોટરના માલિકની તપાસ કરી તો તે તમારા મિત્રની નીકળી. એમણે તમારાં નામ-કામ જણાવ્યા અને તે પ્રમાણે હું અહીં આવ્યો.

અમેરિકન પ્રવાસીને ઉપલી હકીકત સાંભળીને ઘણો આનંદ થયો. એમણે પેલા ભાઈને થયેલા ખર્ચના પૈસા આપવા ઘણા આમ્રહ કર્યો પણ તેમણે સાફ ઈન્કાર કર્યો !

આ જ રીતે મામાજીકતા દરેક મનુષ્યે પછી તે ભલે ગરીબ હોય તા શ્રીમંત, શિક્ષિત હોય અશિક્ષિત, બાળક હોય, કે વૃદ્ધ, બી હોય કે પુરુષ—દરેકે અપનાવવી જોઈએ. અને દુનિયા સમક્ષ એક એવો આદર્શ મુકવો જોઈએ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ બીજાની ચીજને અડકતી પણ નથી. અહીં તાળાચાવી અને બારણાં-સાંકળની જરૂર નથી.

ધર્મશુદ્ધાનું બીજું દાર પ્રીતિ એટલે કે સર્વ જીવો પ્રત્યે પ્રેમ અને કયા રાખવી તે છે. પ્રીતિ એટલે પીડિતોની નિસ્વાર્થ સેવા. પ્રીતિ એટલે પતિતોના ઉદ્ધાર, દલિતોનું દુઃખ દૂર કરવું તે. જેનાથી માનવહૃદયને બેડી શકાય, અને બીજાનાં દુઃખો જાણી શકાય એવું નામ પ્રીતિ. પોતાનું દુઃખ તો જાનવર પણ જાણે છે. પરંતુ માનવની એ વિશેષતા છે કે એ બીજાનાં દુઃખો પણ જાણી શકે છે. હર કોઈનું દુઃખ જોઈને દિલ કંપી જઈ એવું નામ પ્રીતિ. પ્રીતિયા કરેલી સેવાથી માણસને અસિમાન નથી ઊપજતું. માતા પ્રેમથી બાળકની સેવા કરે છે—એવું અસિમાન નથી હોતું. આજકાલ તો દરેક પોતાની સેવાનું માપ કાઢે છે. પણ પ્રેમપૂર્વક કરેલી સેવામાં એવી ગણતરી નથા હોતી. સૂર્ય દુનિયા પર કેટલો ઉપકાર કરે છે ? એ કેટલી નિયમિત-તાથી પોતાનું સેવાકાર્ય કરે છે ? નિયત સમયથી એક સેકન્ડ પણ મોડું કરતો નથી અને છતાં એ કદાપિ પોતાનાં સેવાનું માન-પર માગતો નથી.

આખી સૃષ્ટિ આપણને એવો જ બોધ આપે છે, સરિતા વહેતી જ રહે છે, વૃક્ષો છાયા અને ફળ આપે છે. પુણ્ય સુવાસ આપે છે એના બહારમાં એ કશું ઈચ્છતાં નથી. એવી નિસ્વાર્થ પ્રીતિ જ ધર્મશુદ્ધાનું બીજું દાર છે.

સ્વર્ગાદિપી ગરિયસી

દેવેન્દ્રકુમાર ઠા. ચંડિત

મધરાતનું કાળજીએ અંધારું નમ્દાના કોતરોમાં
ઝોર ધાડું બની ધૂંતાઈ રહ્યું છે. સમ્પૂર્ણ શીંગો
પવન ક્યારેક અંદર પ્રવેશી ઝળૂંકતી મથાલને ડોલા-
વતો હતો.

કોતરોની ઉંડાણમાં વીસ પચીસ મંચ કર બજાતા
સાલધૂમ આખો ને દાદીમૂળના થોભિયાવાળા આદમી
જો કશીક શુદ્ધતો અનાવતા હતા.

‘ચિત્તુ’ હવે કયાઈ ઠરીને ઠામ નહિ બેસાય,
અગ્રેને વામાંથી આપણા સગડ ગોતે છે’

‘અમીન માન, કરીમખા વગેરેના કાન વાવડા’

‘સામજીય છે બેને અદામાન લગ ગયા બાકી
નાને દિંદુસ્તાન બહાર લઈ જઈ ક્યાંક ગોળાએ દીધા.’

‘આપણે શું કરશું?’

‘હા તારે થઈએ ને કા ભાગી જઈએ દિંદ બહાર’

‘તાએ થઈ દાદી મૂળ લગવવા નથી, જાગી
છંદીએ ખડ ખાડું નથી.’

‘તો પછી નાસી જઈએ’

‘કેવી રીતે?’

‘થોડા ઉપર ઝિરુનાન બહાર છંટકી જઈએ.
અચરતો એ જ કોઈ માગે છે.’

‘લાઈ, રાત ભર મને વિચાર કરવા દે.’

‘એ જ ચડિયાતો માર્ગ છે. બાકી દિંદમા રહેવું
હોય તો બે માગે છે અગ્રેને કહેવા મુજબ તેના
શરણે જઈ કયિયાર છોડી ના પવા. એમા એ છરતા
રહેવા ન બે દે. એવું ન કરે તો કાળાપાણીએ તો
અવરન મોકલે જ.’

‘અગ્રેને વિશ્વસ કરવો ને દેવતામા ફેરી
પડવું એવ બરાબર છે’

‘આ વાનની અમારા કરતા તમને વધારે ગમ
હોય.’

‘હીક, થાક લાગો છે જરાક જાગવા દે.’

‘હા, સુઈ જાઓ. મગાહોના બેગા થઈ જવાનું
નસીમમાં...’

‘એમજ ને! નહીં તો મારેય દખખણનાં કુંગ-
રાઓમા જઈ એક વાર મા લવાનીના દશન કરી
લેવાની ઇચ્છા હતી એ મનમાં રહી.’

‘તો તો રગ રહી ભલ ભાઈ ચિત્તુ’ મગાહોના
આપણે સાથ દેત ને દિંદુસ્તાનમાંથી અગ્રેને
પગડેડા જીપેડી નાખત.’

‘પણ આ અગ્રેજ સેનાપતિ માલકમ પગે
પગડું દમાવતો વજી આવે છે સામજીય છે ત્રિશાળ
કટક સાથે છે’

‘હવે તમે વિચારી કાઢો. વખત થોડો છે હિંદ
બહાર ભાગી નીકળવાનું’ કહ્યો તો થોડા ને ખેરાક
તૈયાર રખાવ્યા છે’

ચિત્તુ પિદારો સૂઈ ગયો. સાથીદારો સગગતી
મથાલ રાખી બેઠા છે. થોડા કોતરની દ્વાર પર ને
થોડા નડીની બેખડો પર થોડી કરતા જામા.

મા નમ્દાની ગોઠમાં મધરાત જામી ને ચિત્તુ
એકાએક બે ધમાથી ઝળકીને જાગ્યો

જીડીને કોતર બહાર આગો નમ્દાને કાઢે
આમના પદાવજીમાં નજર નોધી જીતો રહ્યો. સાગર
થેરી નમ્દા ગેવાની જળરાશી નીહાળી શીંગો પરન
અગ ઉપર ઝીનાવા દીધો. ડોલના તરવરોને જોયા.
ધરતી પર નીચે નજર ઠેરવી.

સાથીદારો ચિત્તુની આ ચેષ્ટા નીહાળી રહ્યા છે.

પછી એ પાછો કોતરમા ગયો ને સાથીદારોને
બોલાવ્યા.

આજીવાણુ બધાને બેસાડ્યા પછી એ બોલ્યો:

‘ભાઈઓ! જીવનભર કુરતા ને લીંસા જ અચરી
છે. કૈંક માનવ દેહોને— માના દોકરાને— બેનના
ભાઈને— પિતાના પુત્રને ને પત્નીના વડાલ સોયા
પતિના ગંગામા રમાલના કાસા નાખી ઝાડની ઝાળોએ

સટકાડ્યા છે. આખી જીંદગી પાપ કૃત્યો જ આચર્યા છે. એવા મને પાપીને ગેહવા કામ આશરો ન હતો. પત્ની પુત્ર કે પુત્રી નથી. એનાં વહાલ કદી મિલું નથી. કાંઈ સ્વચ્છ નથી કાંઈ મીઠા પાણાશી કાળી દરવારા સદેવ હોવામાં જરી રહી છે. આપી તો તમેજ સમજતા હશે કે અગ્રેભે સામે લડતાં મોતનો મને ડર નથી, ધૂનરી નથી.”

‘એ વાતને અમે સમજીએ છીએ’

‘કર એક વાતને છે નારી જતા કે બીજી રીતે તેઓ મને પકડી છે તેનો’

‘મોતથી ન ક’નાર પકડાવાથી કરે?’

‘એ કર પકડાવાનો નથી. પણ પકડીને મને અગ્રેભે હિંદુસ્તાન બહાર કાળાપાણીએ મોકલે એ વાતનો છે’

‘અમને તો તમારી આ ઊંઠ મુલક વાત જ સમજતી નથી સમજાય એવું કહેા’

‘એક હિંદુસ્તાનવાસી તરીકે મારો એ અભિવાય છે કે મારે અહીં મરવું છે ક્વચીંથીયે મહાન બાજ માલોમ માથે મારે મારા દાંડકાની રાખ કરવી છે અહીં મારે જન્મભૂમિને ખેળે સવું છે જીવનખરમા અન્ય કાંઈ આશ અભિનાય નથી આ એક જ છે. એ પ્રમળ જીવન આકાશ મારી ચૂર ચૂર થઈ જાય એ હિંદુસ્તાન બહાર નારી જાઉં તો.”

‘ત્યારે?’

‘હવે નાસવું નથી કાયર થઈ શકો જવું નથી અગ્રેભે ૧૨ મુખ જ યજ્ઞન રાખે મોતનો તો કાય મને રહી છે જ કયા?’

‘આખર?’

‘સાગી જાતીએ જઈ અગ્રેજ પલ્ટન સાથે યુદ્ધ કરી મા વસુધરાને ખેળે પોદી જવું છે.’

સાચીદારો એના મોં આગે તાકી રહ્યા. આ ઠેકાણે પિતારો ચિત્તુ નહોતો બેસતો પણ ધરતી માતાનો પુત્ર બેસતો હતો. નિરંતર કુરતા વરસાવતી એની બેઠી આખોઆ સાચીદારોએ માધુય” છલકતાં નેપા. તો પર કઠોરતાને બદલે બિંદાદ જરી રેખા

જો ઉપસતી નીહાળી અને ચિત્તની આ વતનપરરતી નીહાળી બધા દંડ બન્યા.

બહાર પ્રમાતનો બિનસ જતાતો આવતો હતો. આ નર્મદાના નીર આજા બિનસમાં ચમકતા આવતા હતા.

‘બાઈ ચિત્તુ! હમણાં સવાર થશે’

‘હા, ચાલો હવે જેને મારી જેને મરવા આવવું’ હોય તે આવે તે જેને જીવતર વહાવું’ હોય તે જીવું રહેવું’ હોય એને જવા છૂટ છે.

સાચીદારો એકમેકના સામે ભેગા માંડ્યા.

ચિત્તુ અગ પર હથિયારો સજવા લાગ્યો. એનો અન્વ બહાર હથુહથુતો હતો.

ઊગમણા આમને ટાકયે જવારે કેસરવાણી” રંગોળી પુરાઈ ત્યારે એની પાસે કાતરમા ચાર આદમી ને પાંચમો પોતે રહ્યો.

એણે આ ભેયુ કાક ન બોલ્યો, ન માલ્યો. મ ગોમ તર જતી એ ધોડે પલ પયો. પાછળ બીજા ચાર થે કા માલ્યા

આજ ચિત્તુ જીવનના મંગળમય ગુપ્તાની મિદિ અગ્રે” મહાકિનિષ્કમણ કરતો હતો એણે પાછા ડોક ફેરવી ભેયુ” નહિ કે કેટલા આવે છે કેણુ આવે છે.

એને તો એક જ તમન્ના હતી અગ્રેજ સેના પતિ માલકમને સામેથી જાતી એના કટક સાથે મુદ્ધ ખેળી જન્મભૂમિના ખેળે જતી ગોદમા ચીર નિદ્રામાં પોદી જવાની આ એક જ સુખદ સ્વપ્ના સાર એણે જીવતર વહાલ ન ગવ્યું; પરદેશની વાટ ન લીધી

એણે થે કા માઉ કાખા ત્યારે એની સાથે કાક જ ન રતા. એ એકનો હતો.

એ તો અવિચારી ધોડો ચનાબે જતો હતો. એની આખો એના શ્વાસ પ્રશ્વાસ એની ધનજઓ સધણું એકજ તાન પર કેન્દ્રસ્થ થયા હતા ‘માલકમની જીવણી કયા છે.’

માથે ગામના પાદરમાં બિનેન લોક એને ભેગ જવાના માર્ગો નામી જતું હતું” પણ એને બિસ

રાખી એ ગેરી પનટનના સમાચાર મેળવી આગળ.
ધપટો.

આખર એણે બગેજ સેનાનો યુકમ સોધી
દાટ્યો. આવેથો પનટનના સોનકોએ એને દીકો ને
બુઘલ વગાડ્યા, સેના સમજ બની.

માલકમને બાથ ધર્મ, “ચિતુ પિંદારો એકો
ધોરે ચડી આવે છે.”

એને છવતો પકડી લેતા માલકમે આરા આપી
પણ ચિતુએ તો તીરની જેમ એના અધને અથેજ

સેના વચ્ચે ધૂસારો. વચ્ચે ધુમી એણે ધુલ આદ્યુ.
ઘેલ રીતે છવતો હાથ આવે તેમ નાંહ હોવાથી
ને એના હથિયારોથી સેનાના રૈનિકા માથો જતા
હોવાથી એના પર સામટી બદ્ધો નોવાડને વડી
એ પડી ગયો.

માલકમ ત્યાં આવ્યો.

એણે શું બોલ્યું? શ્રુતી સમીપને સમીપ જતો
ચિતુ પિંદારો ધરતી માવેથી ધૂળ લઈ મરનક પર
ચડાવી ગ્વો હતો.

ગિરહરીસ્તાન

શુરકલાલ માલકમે

અદાર વધું પહેના નાનરે નકીં થયું કે આપણા
દેશના લાગના થયો... ત્યારે, એક રાત્રે અમે એક
સૂરી સતતી પામે સત્સ કાળા ગેઝા હતો. નમારો
સત્સમ અનોખા પ્રકારનો હતો.

એમા શમ મૂળી જ રહેતી.

ત્યાં સૌ મીનનો નિયમ ગાગે ને હેલવા નાદો-
હનો જ વાત કરે એવી પદાત હતી.

દેશના ભાગલા પડવાનું દુઃખ અપાર હતું...
એક ભાષણી ન રહેવાનું...ને, રાત્રે એક વાગે,
આખના આસુ સાથે એ મોલી બેઠા... “શુરશીદ
સાહેબ, અમ હીર આપકે દિદાર કમ હોગે?...
અમ તો હમે વહાસે ચલા જાના પડેગા. આજ
તક તો આપ કે કામો મે આવે થે બીર દુખ કે
આસુ બહાલે થે...મગર અમ તો હમે વહાસે ચલા
જાના પડેગા. અમ કમ હોગે દિદાર.”

ત્યાં તો મીનનો મદિમા હતો.

સૂરી કંધાર સાહેબ કઈ એવા નહિ

ખાનમગન દલામા જ બેસી રહ્યા

સવારે ચાર વાગે આખ ઉઠી આટલું જ
વાક્ય બોલ્યા : “અંદા મિત્રો નહિ પસદ, ચે
હિંદુસ્તાન થા પાકિસ્તાન...હિન્દે તો એકઠી પસદ
...સમકા પના રકે ગિરહરીસ્તાન.”

મધુનુ વિધાન પ્રજા સમજે...પરગુ સાબીછએ

આ ગિરહરીસ્તાન માટે જ કુરયાની આપી એમ
મને લાગે છે.

બને પકાશી વચ્ચે ફરીથી સાતિ સ્થપાય,
પ્રેમ બંધાય, એકના અને એખલાસ જાગે તેવી
લાવનાનો ઉત્પલ હવે એ કુરયાનીમાંથી થશે.

આપણે પણ એ ગિરહરીસ્તાન સ્થાપના માટે
આપણું કર્તવ્ય ત્રિસરખું ભેદ્યું.

શાબીછને સાચી શક્તિ આપવી હોય તો,
રામની હાજરીમા પ્રતિષ્ઠા લેવી પડશે કે, આપણે
નવી રહેવા હકીકત, બેગ હકીકત કે કામ કરતા હકીકત
ત્યાં એવી રીતે વર્તીશું કે જેથી એકમીજના હેલવામા
સદલાવના જાગે, ને સવન સુખશાતિ છરાય.

મને લાગે છે કે ભારત - પાકિસ્તાન વચ્ચે
ગિરહરીસ્તાન પ્રાપ્તિ પૂન નાધારા એ સાચા શાંતિ-
દાન હતા.

પોતાના છવન અને કાઈ દારા એ આપણને
સૌને યાદ કરાવી ગયા કે માનવ માત્રનો સાચો
આધાર શમ છે, એ રામને માનવ - માનવ વચ્ચેની
શાંતિ અને પ્રેમ ખૂબ ગમે છે. પરગુ તે માટે
માનવીને કુરયાની આપવી પડે છે.”

શાબીછએ પોતાની જાતની કુરયાની આપીને
પણ રામને શાંત કર્યો.

સારું જમ કુરયાની વિના નથી થયું...આપણે
નેક કામ કરવું છે, કુરયાની આપવી જ પડશે.

ખીજના લગા માટે કુરયાની આપનાર શાબી-
છને વદના કરીને, આપણા જીવનમા એવી કુર-
યાનીની તમન્ના પેદા થાય તે માટે આપણે આપણા
રામનું શરૂ કરીએ.

હું પ્રસન્ન છું." આટલું કહી પ્રભુ અતર્ધાન થઈ ગયા.

બીજા દિવસે કારાવાપના ચોડીદારોએ જગન્નાથ દેવદાસની ઠાટડી ઉઘારી ત્યારે તેમણે એ રૂપવતી સ્ત્રી જોઈ અને જોઈને ચોડીદારો દગ થઈ ગયા.

"લાઈઓ! ગજરાશે નહિ હું એ જ જગન્નાથ છું."

સીપાઈઓ ગમરાયા મહારાજને મુ જગન્નાથ આપશે જગન્નાથ ઠાટ અને મૂકીને પલાયન તો નહિ થઈ ગયો હોયને! ચોડીદારોને રા કા થવા લાગી ચોડીદારોએ મહારાજ પ્રતાપરુદ્રને આ સમાચાર આપ્યા મહારાજ પ્રતાપરુદ્રે એ સ્ત્રીને હાજર કરવા હુકમ કર્યો

ચોડીદારો એ સ્ત્રીને મહારાજ પાસે લઈ ગયા મહારાજ પ્રતાપરુદ્રે પણ આ રૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને નવાઈ પામ્યા. તેને પણ એટલી જ રા કા થવા લાગી કે જગન્નાથ નાસી ગયો હશે અને તેને બદલે આ સ્ત્રીને મૂકતો ગયો હશે રાજાએ એ સ્ત્રીને પૂછ્યું, "બાઈ! તું કોણ છો? જગન્નાથ ક્યા છે?"

"રાજા! હું જ જગન્નાથ છું આપે કહ્યું હતું ને કે સ્વરૂપ બતાવ મારા પ્રભુએ ક્યા કરી રામની રમત જોઈને. રામ આદે સા કરે એને તાગવો રહેજો છો"

"આમા મને ગોઠાળો જ લાગે છે તારું મૂળ સ્વરૂપ બતાવ તો હું ખરું માનું."

જગન્નાથે પ્રજાના વચન મુજબ પુરૂષ થવાની મુશ્કેલી કરી અને તે મૂળ સ્વરૂપે જગન્નાથદાસ બની ગયા.

મહારાજ પ્રતાપરુદ્ર અને દરબારીઓ તાત્કાલ થઈ ગયા મહારાજ પ્રતાપરુદ્રે જગન્નાથદાસના ચરણોમાં પડી ગયો અને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગતા કહ્યું, "ભક્તરાજ! મને પણ એ મહાન પ્રજાના નામ સ્મરણના જોઈ સંભળાવી પાવન કરો"

જગન્નાથદાસજીએ એ અમૃત જોઈને રાજ પ્રતાપરુદ્રને પાન કરાવ્યું

જગન્નાથદાસજીએ પોતાનું જીવન પ્રભુ નામ સ્મરણમાં જ વીતાવ્યું અને મોક્ષપામ પામ્યા

એ મહાન ભક્તની મહાપ્રભુજનર હરિદાસજીની સમાધ પાસે સમુત્પટ ઉપર કરવામાં આવી એ સમાધ જાળ પણ મોઝા છે

આ વાતને ચારમા વર્ષ ઉપરાંત સમય વની ગયો છે જના પણ પુરોના મહાસાગર એ ભક્તની સમાધ પાસે પોતાના નીરના મોળ ઉઠાડીને લાગવવાના એ જોઈને ગર્જન કરી રહી હોય એવો ભાસ થાય છે સાગરના એ શીઠા ગાનમાં પણ જગન્નાથદાસના જોઈને ભણકારા સંભળાતા હોય એમ લાગે છે

*

ધનનો અર્થ

એક ધનવાન દુનિયા મુજબ જ ધનવાન એક વખત એના એક ગરીબ મિત્રે એની પાસે પૈસાની મદદ માંગી કારણ કે તે ચાર દિવસથી જીવ્યો દુનિયા તે રસમની હતો, એટલે ચાર દિવસ સુધી કોઈને જીવ્યાનું નહિ પડી અને લાગ્યું કે આજ તો મૃત્યુ નજીક આવ્યો, એટલે એણે પોતાના ધનિક મિત્ર પાસે પૈસા માગ્યા

ધનિક મિત્રે કહ્યું "મારી પાસે હાલમાં નથી સંગવડ થયે તને આપીશ" સાચું પૂછે તો ગરીબ મિત્ર કેવી રીતે પૈસા ખાજા વાગી શકશે એ લયે જ એણે આપ્યા ન હતા

ગરીબ મિત્ર નિરાશ થઈ ગયો અને બીજા વિશે જ બનવાનું હતું તે જ બન્યું એનું જીવન મૃત્યુ થયું ગરીબ મિત્રના જીવનથી ચોલા મૂડાએ ધનિકના સુરૂપ જાણીને જગાડ્યો દારણ કે એના સિવાય એના મીઠા કાષ સાથે મિત્ર ન હતો

એ રહ્યો, ખૂન રહ્યો, અને એણે એ મિત્રની યાદગીરીમાં એક ભગવાનના અધ્યાત્મ, તેમ જ બાઈની અદ્યત્ત મિલકતનો પણ સંકુપ્તો કરતા માંડ્યો એને ધનનો અર્થ સમજાઈ ગયો હતો.

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

બનિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન: ૨૨-૧૭૭૨ ગ્રામ: NOBISUCE

મિલ સ્થળ:

રેલવે સ્ટેશન, બગાહા,

પા. જા. નારાયણપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ગ્રામ: KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા વ્યાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

ସାମ୍ରାଜ୍ୟ

सांस्कृतिक समन्वय अंगुल मासिक : मार्च १९६६

અનુક્રમણિકા

૩૮૫ સર્જન દ્વારા દર્શન..	ગુરુદવાલ મંદિર
૩૮૭ પરિભ્રમણ...	આશુતોષ
૩૮૨ સાક્ષ્યનામ ..	"સિવપ્રકાશ"
૩૮૬ કંચન કે કથારી ? ..	વિનોદભાઈ
૩૮૭ પદ્યદીપ ..	આચાર્યશ્રી રત્નનીલજા
૪૦૦ શ્રદ્ધાનુ ભળા..	કેવેન્ડ્રુપાર પંડિત
૪૦૧ ભોતિ....	ગુરુદવાલ મંદિર
૪૦૩ આશિષ ..	મધુકુલ પંડે
૪૦૫ પુનિત પૂજારી .	કનૈયાલાલ વાઘાણી
૪૦૭ ત્રણ સરકારી અધિકારીઓ...	કન્દુકમાર જે ભેળી
૪૧૦ કોપાનવર્કની વાત ..	સરથાનંદ
૪૧૩ પરપુ મેની સ્વજનપુ વૈ.મ. .	સાગરકુમાર
૪૧૫ ત્રિવેણી સંગમ ..	કરંજવન ચાનકી

સ પાલ નવીન માંધી

મૂલ્યાંકન

(આદર્શને)

દર માસની બારમી તારીખે આ ક પ્રસિદ્ધ પાત્ર છે

પદ્મશ્રી સુધીર્માં અંક ન મળે તેા પોત્તે આ દિસમાં તપાસ કર્યા પછી ક થો સમને જણાવવુ. આ ક શિલ્પમાં હવે તેા ચોપાલો

મમે તે અહિને આલક થઈ શકાય છે

* * *

આ પ્રસિદ્ધમાં પ્રસિદ્ધ યતા વિચારો જે તે વૈષ્ણવોના ॥ સરથા તે વિચારોમાં સમવ છે જ તેમ માનવ નહિ.

(વૈષ્ણવોને)

"વૈષ્ણવજન"માં સ સ્મૃતિ કામ, શિશુ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે

લખાણ સાદું મોલિક, તળુ ટોચ એવી અપેક્ષા રહે છે કામળની એક બાજુ શાલીરી સખત

પ્રસિદ્ધ પદ્મશ્રી સામીની ઓડીશીયલ સાથે આ ક અને ચોપા પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધ પછી શેકલાય છે

લેખકોના

દેશમાં (વરસવ) ॥ રૂપિયા
પરદેશમાં બાર સિલિય

"વૈષ્ણવજન"

૨. રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨

સર્જન દ્વારા દર્શન

શુરુદયાલ મહિલક

ભગવાનના દરબારમાં તો ઘણા ગુણીજનો ગાનારા છે ત્યાં શુરુદેવની શી ગણુના ? ઉસ્તાદોનો જલ્મો હોય ત્યાં આપણા ગીતની શી કદર થાય ? એ જ રીતે પ્રભુના દરબારમાં ગાતા સંઘાય થાય જ. પરંતુ શુરુદેવ કહે છે કે એ આપણે અતરની પ્રેરણાથી ગીત ગાઈએ તો એને સામગ્રવા પ્રભુ ઉત્સુક છે જ. પ્રભુના ભક્તો પાસેથી એવું સાંભળ્યું છે કે હિમાલય પર્વત પર અમુક એવા મહાપુરુષો વસે છે તેઓ ત્યાં રહીને જ જગતમાં કોઈએ શુદ્ધ કામ કહ્યું હોય શુભ ભાવના સેવી હોય તો એની તેઓને તરત જ જાણ થાય છે. અને તેઓ ત્યાં રહીને તે શુભ કાર્ય કે ભાવનાને ઉત્તેજન આપે છે એ જ પ્રમાણે ભગવાન પણ સાચા ભક્તના અતરના અનાજને માહણે જ છે અને તે સામગ્રવા ઉત્સુક રહે છે. આપણે દેડિયો વગેરે દ્વારા સારું સંગીત સામગ્રી મુગ્ધ થઈએ છીએ પણ એ આપણું પાંચ છ વર્ષનું બાળક ગીત ગાવા લાગે તો આપણે એથીય વધારે આનંદ પામીએ છીએ. તે વખતે આપણે કંઈ એના ગીતને ઉસ્તાદોની સાથે સરખાવવા બેસતા નથી બાળકના ગીતની મધુરતા કંઈ ચોર જ હોય છે એ જ રીતે આપણું જેવું તેવું ગીત સામગ્રવા પ્રભુ આવે જ છે. આવા સાચા ભક્તો પોતાના સાદા, સરળ ગીત દ્વારા પણ પ્રભુ સાથે

આત્મૈક્યતા સાધે છે અને પ્રભુને 'બંધુ' ગણી સંબોધે છે આવી બધુતા સર્જન દ્વારા, કંવા દ્વારા સાધી શકાય એ પોતાની જ સૃષ્ટિ સર્જ દે છે આ બધું સહજ ભાવે બને છે.

જગતમાં ઘણી વાર એવા અનુભવ થાય છે કે સહજ વસ્તુમાથી જ ઊંડું દર્શન પામી શકાય છે ગીતની એક દ વીંટી સાંભળીને કોઈને થઈ આવે કે, જેની શોધમાં હું આજ લગી હતો તે મને આ એક જ પંક્તિ દ્વારા મળી ગયું. આપણે વર્ષો સુધી પ્રયત્ન કરીએ તેથી કંઈ વળતું નથી પણ પ્રભુ કોઈ વાર આપણને એવી અજબ રીતે દોરે છે કે જે અપ્રાપ્ય છે એ સુપ્રાપ્ય બની જાય છે. કાળુવમાં એક સાહિત્યકાર હતો એ'શી વર્ષની એની ઉંમર હતી પચીસેક પુસ્તકો એણે લખ્યા હતા તે દરરોજ ખના દિવથી કુરાને ચરીફના પાઠ કરતો અને તે સુજબ વર્તવા પ્રયત્ન કરતો હતો આમ એ પચાસ વર્ષથી કરી રહ્યો હતો પણ એનો આત્મા સંતોષ પામતો ન હતો દરરોજ એને ધાય કે, અરર, આજેય પ્રભુના દર્શન ન થયા ! એક વખતે તેને સ્વપ્નમાં સંભળાય છે કે, 'અમુક વ્યક્તિને ઘરે તું જા, ત્યાં તને મારા દર્શન થશે' પણ એ માણસ એનો હરીફ હતો એને ઘેર શી રીતે જવાય ? તેને થયું કે આ પ્રભુનો નહિ પણ સેતાનનો અવાજ હતો. આમ એને બીજી

ઐરાવત બલિહારી

સુખમના રાજમાર્ગ ઉપર હાથીનો સ્વૈચ્છિકદાર કલ્પના બહારનો વિષય છે અને તેથી સરકસના હાથી 'ફન્ડુશૈ' થોડીક કલાકોની લટાર ફોટ' વિનારમાં લગતી તે કુતૂહલ તેમ જ રોમાન્સનો વિષય છે. કયા કારણસર આ ગજેન્દ્ર સરકસના પિતૃને છોડી આઝાદીની દવા માણવા નીકળી પડ્યો હોય તે પણ માનવીના અનુમાનનો વિષય છે. પ્રિયા સાથે કસલ એવું જ બીજું કારણ છે અને રાષ્ટ્ર ભરાઈને આ રસ્તો નીધો હોય. ભગવાનનું રટણ કરવાની એક ગજરાજને મગરમંજના મોઢામાંથી મુક્તિ મળી હતી, તો પછી સુખમની બખરમાં રામનાથ લેતા ચલ્યા જવાથી સરકસના પાંચરામાંથી અને વીગમરાટરના આખરથી છૂટકોરો કેમ ન મળે? અગર તો સરસ્વતીચન્દ્રના ચૂકલાગની ભાવનાએ તેને અસર કરી હોય. હવે અનુમાન એમ પણ થઈ શકે કે અનમેદી સુખમ નગરી જોવાનો માડ મા' મળ્યો છે તે પ્રતાપન પણ લખવા વનાર બન્યું હોય બીજી તરફ સુખમવાસીઓ માટે તેણે માત્ર કોવડા જીમો ક્યો નાંક અને રસ્તો ઓળંગી વખતે પોલસના દેશી સિંહલને હરકત કરી નાંક. માત્ર એક જ આશય સુખમગરાઓને થયું: 'અધધધ! સુમધમાં છૂટો હાથી?' સલામતી પોલસ અને કાયર ક્ષિંગેના મારુસોએ નાંકકે દોડાદોડી કરી મૂકી તો પછી આ સમતોલ શ્રવે સ્વચ્છતા ગુમાવી નાંક. ફૂલ જેમ બમરને આકર્ષે તેમ કરટમ હાઉસે શુ બરડી બની કે ભાષ ત્યા પૂરાઈ ગયા! સુમધમાં બલભના હેતરાઈ જાય છે તે ગજરાજ કેમ જૂની ગયા?

શુક - વિજય

શુકના મહાઉપર સૌ પ્રથમ ચોવિથેટનું અવકાશ-વાન પહોંચી ગયું તે એક બીજી સિદ્ધ સિદ્ધ એક જ વર્ષમાં હાસલ થઈ છે. હથોડો અને હાતરડાની સદા દશોવતો રાસપન પચ જ્યા ફરકતો હતો. નવેમ્બર ૧૫ની સોળમી તારીખે યાને વાત્રા સરૂ કરી હતો અને પહેલી માર્ચ ૧૬ના રોજ સત્તર

કરોડ માધવની મુસાફરી પૂરી કરી. શુકનો મદ વાદળ બધા વાતાવરણથી બેસાયેલો રહે છે અને તેની તરવીશ મેળવવાનું મુશ્કેલ બને છે. શુકના મદ મુધી વિનસ - ૩ કામગીરી બજાવું રજું હતું અને શુકના વાતાવરણમાં પ્રવેશવા પછી તેની કામગીરી બધ થઈ હતી. શુક એ સૂર્યમળામાં નજીકમાં નજીક બીજો મદ છે. અને વર્ષના આ સમયે સૌથી વધુ પ્રકાશિત રહે છે. ગણિત વૈજ્ઞાનિક દુનિયાને કેટલી માફિની આપે છે તે જોવાનું રહ્યું. શુક મુધી પહોંચી જવા ઉદના પાંચ વર્ષમાં ૭ પ્રયોગો થયા છે અને અમેરિકાએ મરીનર' મેકલીને અસરગ અખતરો ક્યો હતો. વારતમાં સૌ પ્રથમ અવકાશ-વાનથી માર્ગીને આજદિન મુડી રશિયા આગમરડી શક્યુ છે અને ચોક્કસપૂર્વકની અવકાશી ગણિત બાજમાં તે વડુ કુશળ સાબિત થયું છે.

અલ્પનમ યોદો

ભારતના આઝાદીના આઠ અડીખમ ધડપિયાઓમાંના એક વીર સાવરકરનું અવસાન થયું છે. સાવરકર કુવારયામાં જન્મે હ'ડનમાં હતા ત્યારથી તેમની કારકિર્દીની સરૂઆત થઈ હતી અને દેશની સ્વાતંત્ર માટેની ચળવળ પણ ત્યાંથી સરૂ કરી હતી. તે વખતે બ્રિટિશ હાકેમેના ખૂન કરનાર ક્રાંતિકારીઓ દેશ અને પરદેશમાં પથરાયેન હતા. રાજનરીક માટે બ્રિટિશ સરકારે તેમને પચાસ વર્ષની સજા જેલ આપી હતી. રીખરમાં લડનથી ભારત પાતે તેમને પહેરા હેડળ લઈ જવ ત્યા ત્યારે માસે'દેસ ખાતે દાર્યામાં ફૂલી પડી ભાગી છૂટવાનો નિર્ધાર પ્રવર્તન તેમણે ક્યો હતો. આદામાન ખાતે તેમને દેશનિકાન કરવામાં આવ્યા અને ત્યાં જ સિનમે તેમના ઉપર વરસ્યા છે તેનો જોશ રશિયની ઝારશાહીમાં, અને ક્રાંત પહેલાના ક્રાન્સમાં જ મળી શકે. અદ્યતન કમ્પ્યુટરકાલ તેમણે જેલવાસ દરમ્યાન ફાલોરી. જેલની બી'તો ઉપર કાવ્યા લખ્યા અને ગાદ રાખ્યા. લખવાની કે વાંચવાની કામજ છૂટછાટ તેમને મળતો નહિ. એછી સજા પામેવ મીબ કદીએ જ્યારે દેશમ પાછા ફરતા, તેમને પોતાની કવિતાઓ ગોખ વતા અને મિત્રમંડળમાં પહેલાડતા. આવો એક કાવ્ય

સમઠ 'વગડનાં ફૂલ' નામે તખલ્લુસથી બહાર પડ્યો. ત્યારે સૌ ખુશખુશ થઈ ગયા. આદામાન નેહનો મુખ્ય નેહર ભેરી અજેબ હતો. તેને સાવરકર પ્રત્યે ખૂબ ચીડ હતી તે ધણી વાર મહેણાં બોલતો :

‘આર્યેન્ડમ ખાતેબાવી જનનાર સાવરકર તમે જાને ?’

‘હા-હું જા; કેમ, તેનું આજે શું છે ?’

‘કાંઈ નહિ-પણ અહીં પચાસ વર્ષ પહેલાં પણ સરકાર તમને છોડી મૂકે-છેવટે તમે કેદખાનામાં જ આવ્યા !’

સાવરકરે જડખાતોડ જવાબ આપ્યો : ‘બ્રિટિશ હકુમત એટલા વર્ષ ભારતમાં રહેશે કે કેમ તે જ સવાલ છે !’

કવિ, નાટ્યકાર, ઇતિહાસકાર, વકતા અને સમાજસુધારક તેમ અનેકરંગી પ્રતિભા સાવરકરની હતી. યાતિવાદ તેમ જ અરપૂચતા નિવારણ માટે તેમણે ભારે હાડત ચલાવી હતી.

આઝાદી પછી તેમનું નામ ગાંધી હતા. કેંદ્રસર્માં સડોવાણું હતુ પણ તેમને નિર્દોષ છૂટકારો થયો. હિંદુધર્મ માટે તેમને ભારે અભિમાન હતું અને હિંદુ મહાસભા સાથે આજીવન સંકળાયેલા રહ્યા. પોતાના મૃત્યુ પછીની વિધિ માટે ને સૂચનાઓ મૂકતા ગયા તેમાં તેમનો અણનમ મુધારક આત્મા અને પોતાના વિશે આત્મવિજોપનની લાવના દેખાઈ આવે છે. તેઓ જનતાના લાડીલા હતા અને આપમેળે જ જનતાએ તેમને ‘સ્વાતમ્વીર’ તરીકે ખિરકાઠ્યા હતા. જૂની પેઢીના સ્વાતમ્વ લડવંચાઓ એક પછી એક વિદાય લે છે ત્યારે દેહની માનવ-મુકુટ સંપત્તિ દર્શિ બની રહી છે.

નવું બજેટ

૬૬-૬૭ના બજેટમાં કોઈ વિશિષ્ટતા નથી. મોક્ષિકતાની આદા રાખી હતી તે પણ નથી. આગામી ચૂટણીના રમ પણ તેને લાગ્યો નથી. સમાજવાદના ધારા કે આજી કોઈ ચિહ્નો ઉઠાડા કે પ્રચલન દેખાતા નથી દર વર્ષે કર વધારવા જ

નોઈએ તેવી ચીલાચાલુ પ્રણાલિકાને ચોધરી તપ્પ રકયા નથી. કરવેરાની છૂટછાટો અમુક અંશે રાહત રૂપ છે પણ ગ્રોટ છેને બારરૂપ છે. આપવાનો દેખાવ કર્યો છે પણ બોગ વધુ માગ્યો છે. જે કે સ રક્ષણ પાછળનું અદાનેલું અર્થ દારણા કરતાં ચોણું છે તે એક લીજળી નાણુ છે એક અમજના નવા કરવેરામાંથી પગ કરોડ ઉપરાત તો ખાડ, સિંગારેટ, તમાકુ અને કાપડ ઉપર નાખેલા કરવેરામાંથી મળી રહેશે ને બોળે આમજનતાને બોગવવાનો રહેશે. ખાડી અહીંથી અને ત્યાંથી, ને થોડાક કર રદ થાય છે અને નવા પડે છે, તે સામાન્ય કરામતો લાગે છે.

હવે સવાલ એ છે કે નાણાપ્રધાનને આપણે ત્યા દર વર્ષે કરવેરા માટે નવી જથ્થાસો (ratoms) ની શોધ કરવી પડે છે અને રહી ગઇ હોય તેને કરવેરાના માળખામાં લાવવી પડે છે આ ક્યા સુધી જઈને અટકે ? પ્રતિવર્ષે કરનો વધારો વ્યક્તિત્વે આવક વધારા સાથે મેળ ખાય છે ? હવે લાગે છે કે મોરારજીભાઈની ફરજિયાત ખચત યોજના એક શુદ્ધિવાદી પગથુ હતું. તેનાથી વ્યક્તિતા પૈસા વ્યક્તિતા રહેતા હતા-માત્ર અમુક સુદત તેસરકારને વ્યાજે મળતા હતા-પણ વ્યક્તિને શુભાવવાનું કાંઈ ન હતું. તેને તો પૈસા અને વ્યાજ બન્ને મળતાં હતા. આ માટે ફરીથી હાખવ ન કરાય ?

આ એક સમજવાની વાત છે લોકોના મનમાં ફસી બપ કે કરવેરા આપવા કરતા પૈસા બચાવવામાં ભેરડો લામ છે તો ખુશીથી સ્વીકારી લે જાડેર ઉલોગતુ ક્ષેત્ર રાજમરાજ વધતુ જન છે તો તેમાં નફોનો ગાળો વધારવા મટે અસરકારક પગના કેમ લેવાતા નથી ? અને જાડેર હિસાબ સમિતિને કેટલી ટીકા કરવી પડ છે ? ને છે તેને સુધારવાની જરૂર છે, ને છે તે બરોબર નથી, એ સૌ કોઈ જાણે છે પણ લોકશાહીમાં ધનાજન લેવાય તેમ કાણે ક્યું ?

મૌલિક

જૂડને પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય ને જપાને સામિત ક્યું છે. પણ ઉછેર કેન્દ્રની એક સંસ્થાને વિચાર આવ્યો કે અમુક ટેકરાળ જમીન, ન્યા કેવળ

વાંસના છોડ અને નકામો વનસ્પતિ ઊગે છે ત્યાં બૂડને વસાવ્યા હોય તો? અને ત્રણ માસ માટે આડ બૂડના ટોળાને ત્યાં મૂકી દીધું. પરિણામ? નેવું દિવસ પછી ત્યાં જમોન સપાટ થઇ ગઇ હતી. ઘાસ બહુ જ સાફ થઇ ગયું હતું - બૂડના મરતક પ્રદારથી વાંસના છોડ જડમૂળમાંથી ગયા હતા અને વધુ તો બૂડના વસવાટથી જમોનને કોઈ ખાતર, ખાણના રૂપમાં, મળી ગયું. આ પ્રયોગથી પ્રોત્સાહન પામી, ફેન્ડના સંચાલકો, ખીજ જગાએ બગીચા બૂડના કાષ્ઠો મોકલી અખરો વિસ્તારી રહ્યા છે. છે છુદ્ધ કાષ્ઠના બાપની?

ફેન્ડીરજી

કુખથી અમદાવાદ આવી રહેલા ગુજરાત મેદાને દહાણુરોડ રેલવે નજીક જે અકસ્માત નકરો તેની તપાસ ચાલી રહી છે આ અપ્પી ઘટના વિચિત્ર બની. વળા આ રેલવેને મેઈન લાઇનના ન હોવા કારણે તેની ગતિ પથ ૪૫-૫૦ માઇલની હોય. સિગ્નલ અપાઇ ચૂકે હોવાથી રેલવેના યાંત્રી જ પાટા ઉપર ફાગવટ હોય તેના સ્વયં ખાસ પથ કયાથી હોય? કારણે અખરોજીએ, માત્ર થોડાક વાર જ ફેન્ડ સંલેપાટના ખીમનો ઠગવો પાટા ઉપર પડેલા ભેજ, કઠોરજીને જે એક દવાથી છે અને જે વિકલ્પથી ગાડી તાત્કાલિક બેસી રહી શકે, તેને કાચના પથ દિન ન વિના અમનમાં મૂકી દીધા તેનાથી એન્જન બેધ પડી ગયું અને પોતાનો ભન તો ગયો, પણ ગુજરાત મેઈનના ૬૦૦ મુસાફરો બચી ગયા - ફેન્ડીરજી' પણ આપણે કેમ શૂન્ય?

વ્યોમવિહાર

૧૯૬૧ના વર્ષને ત્રણ માસ પૂરા થયાં નથી પણ આટલા દૂંધા ગાળમાં દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોમાં પંદર હવાઇ અકસ્માતોમાં ૭૫૦ માનવી-ઓએ ભન ગુમાવ્યા છે. હવાઇ મુસાફરી એકમ બનતી ગય છે? મનુષ્યની બુદ્ધિ કેટલે અંશે જવાબ-દાર છે? આ પ્રશ્ન તાત્કાલિક લોકસભામાં ચર્ચકરો હતા. ક્રેસાઇ-સના કમિશ્નરીઓની બચાવગત

વર્તણૂક એક બે કિસ્સાઓમાં વિમાનના ઉડપતને અમર કરી હતી. કાશ્મિરથી ઉપડેલા, અને બની-હાલ પર્વતમાળામાં ગુમ થયેલ ફેન્ડીરજીના વિમાનના વિમાની બાગત પણ વર્તમાનપત્રમાં ઉલ્લેખ હતો. આ એક બારે ગંભીર બાગત છે. વિમાની અને એર-હોસ્ટેમ વચ્ચે મુશ્કેલી ન હોય તો મિથાસા પેસેન્જરોનું તે આવી જ બને. આવો જ બીજો કિસ્સો આપણે ત્યાં વિમાન રિવેનો છે. સરકારમાં તેમજ નાગરિક ઉડપતો માટે જે વિમાનો વપરાય છે તે જતનગતના અને કાલકાતના છે. વાઇકાઉન્ટ, ડેવીલ્સ, ક્રોટા, ફોર્ક ફેન્ડીરજી અને બોઈંગ. આમાં પહેલા ચાર વિમાન આંતરદેશીય વ્યવહાર માટે છે. દરેક માટે તેનો નિષ્ણાત રટાફ રાખેલો પડે. એકનો રટાફ ખીનમાં ન આવે. આ એક બારે મોટી મર્યાદા છે તાત્કાલિકમાં આપણે એક બોઈંગ, એક ડેવીલ્સ, તથા એક ફોર્ક ફેન્ડીરજી વિમાનો ગુમાવ્યા છે અને નવા ખરીદવાનો પ્રશ્ન મૂંઝવી રહ્યો છે. વિમાનમાં વપરાતા બળતણ ઉપર તેના નફા તોટાનો આધાર રહે છે. તાત્કાલિકમાં જિટિય એકફટ કોર્પોરેશને અંતરિક્ષ દૂંધા મુસાફરી માટે BAC III વિમાન ચકાસણી માટે મૂક્યું છે. તે જેટ વિમાન હોવાથી આજા મુસાફરોને વફન કરી શકે છે. તેની સામે હરિદ્વારમાં પ્રુ. એસ. એ.ની કાઉન્સિલ કોર્કફટ ફા. છે જે, DC-9 જેટ એરોપ્લેન આપણી સરતે આવે છે અને આપણા જુના વિમાનો પોતે ખરીદી લેવા લેવારી બનાવે છે જેટના જમાનામાં ટર્બોપ્રોપ અને પિસ્ટનથી ચાલતાં વિમાનો જુનવાણી મહાપ છે અને આપણા કોર્કફટ તથા વાઈકાઉન્ટ હવે રજા માગે છે. એરલાઈન્સનું બજાવણું થી ખીલ વધે છે કરોડ સુધી પડેલું છે. તેટલા રૂપિયામાં એક નવું બોઈંગ ખુરીથી બનાવી શકે.

બહારમાં હિસાબ

બહાર હિસાબ ચમિનિ ગમે તેવો ગમે ત્યારે હિમાચ લઈ શકે છે અને મલમલાને ટકાના કરી નાખે, તેવાં તેની પાસે લઈ શકે છે. તાત્કાલિકમાં કાનપુર ખાતે એરોપ્લેન બનાવતા ડીએસી તેણે અમર લઈ નાખી અને AVRO-748 વિમાનો બનાવવાની યોજના

કેટલી વિચિત્ર ગતિથી ચાલે છે અને જે ખર્ચનું આંધણુ થયું છે તે પ્રમાણમાં સિદ્ધિનાં દશન સિતિજ પર કયાય થતાં નથી અને કદાચ વિમાન ખનશે તો પણ કેટલા ખર્ચાળ નિવડશે તેની ભારે દીકાંકરી છે. આ વા જ બીજે કિસ્સો કર્ણ અને રેલવે તંત્ર વચ્ચે પડેલી મડાગાંઠને અંગે. રેલવેની ૪૫૬ શુભી સિમેન્ટ કર્ણને અટકાવી. પાંચ - છ વર્ષ સુધી ઝંખડો ચાલ્યો અને ગોડાઉનમાં માવને રાખવાના કર્ણને દોઢ લાખ રૂપિયા ભરવા પડ્યા ! બ્યારે તે આલની ઉવે હરરાણ યંત્ર ત્યારે પૂરા મો રૂપિયા પણ ગેવન્યા નહિ. સરકારી ખાતાં કેટલા જડ છે તેના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો આથી બીજે શો હોય શકે ? આપણે કમળે કરેલી પેટન રણગારીઓ ઉપર પણ સરકારે આપાત કરે ભરવો જોઈએ તેના જેવી વાહિયાત આ વાત છે.

સંભગ રહીએ

નાગ પ્રતિતિધિઓ સાથેની મંત્રણા આગળ વધી શકતી નથી કેમકે એક સ્વતંત્ર નાગપ્રદેશ મારેનો દૂશમઠ પડતો મૂકવા તેઓ તૈયાર નથી. પરિણામે મંત્રણા આગળ ઢેલાયે જાય છે. શ્રી. જયપ્રકાશ નારાયણે નાગ શાંતિ મિશનમાંથી રાણાપુત્ર આપ્યું છે કેમકે નાગ લોકોનું અવાસ્તવિક વધણું અને ખોટો હામમઠ તદ્દન અયોગ્ય છે તેમ હવે તેમને લાગ્યું છે અથવા કહો, સમજાયું છે. આ કિસ્સામાં રેવરન્ડ રોક્રોટ એક મહત્વની વ્યક્તિ છે. કેમકે પકડા પાછળથી દોરવડી તેમની હોય છે. નાગ બળવા-ખોરોને શસ્ત્રો ગમે ત્યાંથી મળી શકે છે - ચીન પણ આપે અને પાકિસ્તાન પણ આપે. નાગ લોકોના સ્વાતંત્ર્યની ફિકર રોક્રોટને કેમ આટલી બધી થાય છે ? આપણે તેમને કહી શકીએ તેમ નથી કે પચાસ કરોડ લોકોની લોકશાહીમાં સૌ સ્વતંત્ર છે તો નાગલેન્ડ માટે બહારની ડબલ જરૂરી નથી. રેવરન્ડ રોક્રોટ ધાર્મિક વ્યક્તિ છે કે રાજકીય ? મીડો વિસ્તારમાં થયું તેવું નાગલેન્ડમાં થયા ન હેવું હોય તો સરકારે સમગ્ર રહેવું પડશે. મીડો બળવાખોરોએ આપ્યું કાવત્રું રીતસર ધડી કાઢ્યું ત્યાં સુધી આપણું શુભચર ખાતું ગીધે છે. મીડો, ખાતી,

ગારો અને નાગ ટેકરીઓનો પ્રદેશ નવાળામુખી જેવા છે કેમકે ભારતના કટર દુરમનો ત્યાં પાંચમી કતાર ચલાવે છે. મીડો જિલ્લામાં ઉંડરી ધડીએ હેલિકોપ્ટર દારા લસકર મોકલ્યું પડ્યું તેમાં બાહા-દૂરી કરતાં બીંધના ઝડપાવાનું સ્વયં વ્યકત થાય છે. અનુકરણીય

ગુજરાત રીફાર્મનીની ૨૦૦ એકર જમીનમાં 'વધુ અનાજ ઉગાડો' કુંબેશ હેઠળ મેજર જનરલ શારદાનંદ સિંઝની રાહગરી નીચે ધકેલું વાવેતર થયું. અને માટે નિષ્ણાતોની સલાહ લેવાઈ-સારું બિયારણ મેળવવામાં આવ્યું અને જમીન પણ ખેડીને ખેતીને લાયક બનાવવામાં આવી. આને ત્રણ હજાર મધુ ધકેલો પાક ઉતરવાની ધડી આવી પડેલી છે - ધરતીમાં નીચે તેલ અને ઉપર ધકે ! આ બાગતનો નિર્દેશ કરવાનું એકજ કારણ છે કે આવી રીતે ટેકેકાણે સૌ કોઈ પોતાના હાથવગા સાધનોનો ઉપયોગ કરે તો આપણા પૂરતું અન્ન આપણે ચોક્કસ ઉત્પન્ન કરી શકીએ. આ પ્રશ્ન થયો જ સાદો છે અને તેને હાથ ઉપર લેવાની જ વાત છે. શારત્રીયએ 'જય કિસાન' સૂત્ર દારા આની શરૂઆત કરેલી પણ ખરી. પરંતુ અમેરિકા જેવા રાષ્ટ્રો સમજાય ગયા કે ભારત આ બાગતમાં સ્વાધીન બને તેના કરતા કાપમ શકેડું ધરતું પડે તેની રિયલિ બકેતર છે જેથી જાનેશરી કણનો પાક બજારવાની તેને સગવડતા મળે અને એ રીતે આપણા ઉપર હાથ રહે. સરકાર ધારે તો આવા સેંકડો કામ જમા કરી શકે અને કરાવી પણ શકે. કોઈપણ પ્રશ્નને જરાક ઝંઘેડી પડતો મૂવી દેવાની આદત બદલવી પડશે.

લોકશાહીનું ભાવિ

આજથી ચોડાક માસ પૂર્વે નમૂનીની અસથી ચીનના વડાપ્રધાન ચાઉ-એન-લાઇએ લાખ્યું હતું કે આફ્રિકામાં બળવા મારેનો સમય પાડી ગયો છે. ત્યાર પછી ડઝનબંધ બળવા થયા છે તેમાં કેટલાક તો ચીન પ્રેરિત નહીં પણ ચીનની વિરુદ્ધ પણ થયા છે. ઇન્ડોનેશિયા એક મોટું દષ્ટાંત છે. તે વળી, અનુ. પાન ૪૧૪ પર

લાલ ગુલાબ

‘શિવમકાશ’

ધલા ટેવડી મેડી થઈ ગઈ છે અને ટેટવી સુંદર! પંતળી પેશાકમાં, સાઈકલ ઉપર મેસી, ટેમેન્ડે જવા રવાના થાય છે ત્યારે હું અચૂક તેને વળાવવા બહિં છું. મનમાં જોડે બેઠે બેઠેની લાગણી ટાંચી જાય તેમ થઈ આવે છે. હવે તો આ પંખી શીડી જવાનું—તેને પાંખ આવી ગઈ છે!

અને અનાપાસે વીસ વર્ષ પહેલાંનો જૂતકાળ નજર સમક્ષ આવી જાય છે. તે વખતે ધલા છ-સાત વર્ષની હતી. પોલિસ—ધ-સ્પેક્ટર તરીકે નોતમનદ હું પહેલી જ વાર આવતો હતો. આ ગામમાં આકર્ષણ જેવું કંઈ અને લાગ્યું નહીં. પોલિસ થાણું પણ તમેલા જેવા મકાનમાં હતું. રહેણાંક મકાનનાં છપરાનાં ખખટિયાઓ દિવસે તરડો અને રાત્રે તારા ભેઈ શકાતા. મેં આજે લીધો ત્યારે મારી ઉલ્લી ઝાળખાણ એક આધેડ ડોસા સાથે કરાવવામાં આવી.

“આ છે રામલજન—આપણે માળી!”

મને નવાઈ લાગી. બગીચા તરફ દષ્ટિપાત કરી મેં તેના તરફ ભ્રમ્યું:

“શું નામ કીધું—રામ લક્ષ્મણ?”

“જી ના. રામલજન” ડોસાએ જ મારી જૂલ સુધારી.

બગીચી માથા સુધી મેં તેને આપી લીધી. લઘર લઘર કપડાં, વધેલી હાડી, અસ્તવ્યસ્ત વાળ, મારી સામે અદ્ય વાળીને દષ્ટિ નીચે રાખીને જ તે જોતો હતો. કદાચ તેને મારી ઇતરાજની મંથ આવી ગઈ હતી.

“ઠીક જા જા, તારું કામ કરે!”

મને સલામ કરીને શાંત રીતે તે બગીચા તરફ ગયો.

તેના ગયા પછી સિંખાઈને કંઈ: “રામલજન જેવા તેવા માળી નથી, હો સાહેબ! બહીં નોતમ-

ગદમાં પીવાનું પાણી મળતું નથી; પણ આ બગીચો જેવો લીલી નાંધેર જેવો! બહીં વીસ ગાઉનાં પંથકમાં શુદ્ધાત માત્ર આપણાં બગીચામાં જ છે!”

ઝેટલામાં ધલા રમતી રમતી ત્યાં આવી ચડી. તેણે માથામાં લાથ શુદ્ધાત પેરવ્યું હતું, અને તે મરક મરક હતી રહી હતી. હું સમજી ગયો અને બોલી બેઠ્યો:

“અરે, ધલા ક્યાં ગઈ! તેને બોલાવો; બહીં તો કાંઈ સ્વર્ગની પરી આવી હોય તેમ લાગે છે!”

અને તે ખડખડાટ હતી પડી!

હવે તો ધલાને આ બગીચામાં અને રામલજનમાં ખૂબ રસ પડ્યો. તે ધરમાં ભાગ્યે જ રહેતી. આખો દિવસ બગીચામાં રામલજન પાસે કાલાંપેલાં કાદવી હોય અને કૂધના કપારા પાસે રખડતી હોય. માળીને પણ તેના તરફ અનહદ ખ્યાર હતો કમકે તે નિઃશંતાન હતો. જીવનની સમ્યા નજીક હોય ત્યારે બાળપણની નિર્દોષતામાં માનવીનું આકર્ષણ વધી જાય છે. તેના ધણી કારણે હોઈ રહે. જીવનની કટુતા અનુભવી, બાલ્યાવસ્થા સિવાયના માનવસમાજ તરફ નફરત થાય તેવું આવરણમાં નથી બનતું? પોતાના જ ધરની ચાર દિવાલ જાયે છત્તું કારાવાસ હોય, ત્યાં બધી જ આસા—આકાંક્ષાઓ ચૂલું થઈ ગઈ હોય, અને જીવનનું કૃત્રિમ ખરે માત્ર હાથિયાં કરતું હોય, આવું ધણી કિસ્સાઓમાં જોવામાં નથી આવતું! આટલા માટે જ ઉત્સવસ્થામાં કુદરત તરફ સમાધાન માટે માનવીનું મન દોડે છે.

છેલ્લા અને ધણીવાર દરિયાદે હતી કે ધલા રામ-લજન પાછળ જ લામ્યા કરે છે અને આમ લાંબુ ચાલશે તો તેના સાચા માળાપને જૂની પણ બશે! કંઈકેતો કે એ તો બાળક છે, મન ચોટ્યું ત્યાં દોડે.

માનવસમાજમાં યુનાઓ બન્યા જ કરતા હોય છે. પ્રદેશ બદલાય તો પણ માનવી તો એ જ

ને । યુનેગારે શોધવામાં, યુગએ સાબીત કરવામાં અને ડેપુસે ચલાવવામાં જ હું વ્યસ્ત રહેતો. ધલા અને રામલજન બીચારી અને ફૂલછોડની માવજતમાં ગળાડુમ રહેના. ઉમા ફરિયાદનો ધધો લઈ બેઠી હતી. કુદરતને એકધારે ઊંચન પડે હોતું નથી. કુદરત ગતિશીલ છે. અને ચેતનનો આવિષ્કાર તે કરાવ્યા જ કરે છે. આ બધું ચાલતું હતું ત્યાં ધલા માંઢી પડી અને મંદવાડ વધેને ચાલ્યો. પ્રથમ તાલ આવ્યો પછી - ટાપકેડ થયો - તેમાં રાહત નેતું લાગતાં કમળાના લક્ષણો દેખાયાં. રામલજન બીચારે અડધો થઈ ગયો. તે હંમેશાં બીચારાથી યુવાનનું ફૂલ ધલાને આપી જતો અને ત્યારે આખા દિવસમાં એક જ વાર ધલાનું હાસ્ય નેવા મળતું. માદગીએ તેની બધી જ શક્તિએ હણી લીધી હતી. ચામડી ઉપર પીળાશ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી હતી; દાકતરની કોઈ સારવાર આપું હતી ગામમાં એક વૈદરાજને પણ તબિયત ખતાવી નેમ્મ હતી. પણ કાંઈ ફેર પડતો ન હતો.

જેક મહિનાની ગરમીના દિવસો હતા. ધરમાં સૌ માંદગી અને બહાર ગરમીથી કંટાળી ગયાં હતા. ધલાને પણ હવે તો ખાટલા ઉપર સૂઈ રહેવામાં એટલો કંટાળો આવતો કે ક્યારેક ખુરશીમાં મેસાડી તેને બીચારામાં લઈ જતા. ત્યાં તેને આનંદ આવતો અને રામલજન તેને જુદાં જુદાં ફૂલગ્રાહ ઉપર નરેક તરેહનાં તાલનું ફૂન બતાવતો ત્યારે, ધનધોર વાદળમાં વીજળીના ચમકારા પેડે, તેના ફિક્કા અંદોર ઉપર આછું હાસ્ય પ્રસરી જતું આવ્યા એક દિવસની સંધ્યા નમવા આરી ત્યારે વાતાવરણમાં કુદરતના અચાનક પલટા દેખાયા પવનની ઠંડી લહરીએ શરૂ થઈ અને તેમાં બીની માટીની સુમધે ભળી, આકાશમાં ઝડપેરે વાદળો ધેરાવા લાગ્યા. પથુ - પંખી ચોતરફથી ઊડીઊડીને માળાનો અને વૃક્ષોને આશ્રય લેવા મધી રહ્યાં દાકતરે થોડી વાર પહેલાં જ ધલાને તપાસી હતી અને કહ્યું હતું લીવર ઉપરની અસર ગંભીર થતી જાય છે - કાલુ બહાર જશે તો મામયો પણ ગંભીર છે. અમે સૌ મુઝાઈ ગયા હતા. રામલજન ખાટલા પાસે જ નીચે બેઠો હતો.

થોડી વારમાં વરસાદ શરૂ થયો. પ્રથમ ઝીણી અને પછી જાડી ધારે વરસવા લાગ્યો. સાથે વાઝડી અને વીજળીના ચમકારા પણ થતાં હતાં. અચાનક આવેલી આધિથી વાતાવરણમાં સર્વત્ર કંપ હતો અને મેઘબળનાથી લાવની માત્રાએ વધી જતી હતી.

‘મને એક વિચાર આવે છે, બાલુજી, રજા આપો તો’...રામનજને ડરતા ડરતાં કહ્યું.

‘બોલ, બોલ, શું છે ?’

‘જાગ્રુમાં રામપુર છે ને - ત્યાંના હકીમ ફૈઝખાન કમળા ઉપર એની દવા રામનાથ છે. કોઈનાથી ન મટે તેને તે મટાડે છે.’

‘હા, હા, તો તેને જલ્દી બોલાવીએ.’ મારા બંદે ઉમાએ જવાબ આપ્યો.

રામલજન ઊંચો લઈ ગયો. મેં અને વાંચો : ‘હવે હકીમ ને ફરીમ - આટઆટની દવા જરાં કારી નથી કરતી...’

ઉમાએ મનને મોકલ્યું મૂક્યું. રામનજન પણ ગળગળો થઈ ગયો. ‘જવા દો સામ, મને રજા આપો; હકીમ ખુદાનો માલુસ છે - અડડી રાતે ચાની નીકળશે’ પૈસા તો લેતો જ નથી.’

‘પણ આ વરસાદમાં ?’ મેં ટંકા કરી.

‘આને વરસાદ કહેવાય ? આતો શરૂ માતનું’ માવડું છે. હમણા રહી જશે ?’ રામનજને કહ્યું અને હું કાઈ બોલું તે પહેલાં તે ચાલી નીકળ્યો.

બહાર ઘોર અધારું થઈ ગયું હતું. વીજળીના ચમકારાથી આખું અંતરું જતી હતી. રામનજનને હું જતો નેત્ર રહ્યો ધનને મચારાની જવાબદારી જાણે કંઈરે તેને સોપી દોષ તેમ તેના પગ દોડી રહ્યા હતા. એક ઘૂસડ કોણ જાણે ક્યાંથી આવ્યું અને સામેના વૃક્ષપર બેની અમંગળ ચિંચિયારી કરવા લાગ્યું. પચર ફેટી મેં તેને ઊડાડી મૂક્યું.

રામલજન તે આખી રાત પાઝે રહ્યો નહિ. વરસાદ ને કે મોડેથી રહી ગયો હતો પરંતુ હવે અને યાદ આવ્યું કે નીતમમદ અને રામપુર વચ્ચે ગેમની નદી આવેલી હતી. વર્ષનો મોસા માગ

તેમાં વેળું ઉડતી પણ ચોમાસામાં પાણી રહેતું.
દહીવાર ઉપરવાસ સારો વરસાદ થયો દોષ તો
નદીમાં પૂર આવતું. આવા ઝાઝ કારણસર રામલજન
અટકી પડ્યો હતો.

બીજા દિવસની સવાર યજ્ઞ-બપોર થયા.
રામલજન કે દમીત્ર ઝાઝ દેખતું નહીં. મને હવે
ચિંતા થવા લાગી. જો કે કલાને આજે કંઈક કીક
લાગતું હતું. ત્યાં અચાનક સિપાઈએ અગ્નિને
સલામ કરી.

‘સાહેબ, આપણા માળાતું રાજ નદીમાં નીચે
વાસમાંથી મળ્યું છે. પૂરમાં તથાજ ગયો દોષ તેવું
લાગે છે.’

‘હો! રામલજનનું!’ મારો સાદ કાઠી ગયો.

‘હા, સાહેબ! પણ રાતને વખતે રામપુર તરફ
શું કામ ગયો હતો?’

હું કંઈ જ જવાબ આપી શક્યો નહિ. ઉમાને
ખબર આપ્યા તો તે પણ ઠીક પડી : ‘અરે આપણે
નિમિત્ત બન્યા!’

મારા જ કમનશીબ હાથે જે તેના મૃત્યુના
કાગળિયાં કાઢી. અકસ્માત નદીમાં પૂર આવતાં. તેમાં
તથાજ જતાં, રામલજનનું મૃત્યુ અકસ્માતથી થયું
છે. મારું મન પોકારી રહ્યું હતું. - હું જ ખૂરી
છું - તેના મૃત્યુ માટે હું જ જવાબદાર છું. આ
કમનશીબ માળાતું કે જ હું નહિ, પણ તેના
મૃત્યુને જલણું અમારા માટે અસહ્ય બની ગયું.
એક અમત્કાર પણ એ બન્યો કે તે જ દિવસથી
કલાને સાફ થવા લાગ્યું. અને ઉત્તરેસર તેની
તબિયત સુધરતી ગઈ. તે ઘણી વાર રામલજનને
યાદ કરતી પણ અમે વાતને રોળાડેળી નાખતા.

રામલજન વિનાનો બગીચો સારા દિવસે યજ્ઞ
પણો... કુલ-કાર કમલ... વાળા... ઝાડો... ધાળીએ.
બાલેલા કુંડામાં પાણીએ પાણી પીવા આવતાં તે
પણ અદૃશ્ય યજ્ઞ ગયાં. હવે ઝાઝ કયારાને પાણી
પાતું નહિ. તે દિવસે રામલજનના મૃત્યુ નિમિત્તે
જ આવડું થયું - ત્યારનાં વરસાદ પણ લગાણો.
પખવાડિયામાં તો કલાને ઘણો દેર પડી ગયો અને
તે બગીચા સુધી દરવા દેવા લાગી.

‘દમીત્રની દવા વિના પણ આ ઠોકરી એટલી
થઈ ગઈ. હવે જ કેમ દવા લાગુ પડી હતી!’ એક
દિવસ ઉમાએ મને પૂછ્યું.

‘ઝાઝ મૃતાત્માની જાવના કામ કરી ગઈ લાગે
છે!’ મેં કહ્યું.

‘હવે આપણે બીજા બગીચા રાખી લેશે નેહજે,
બગીચો કેવો વેરાન યજ્ઞ ગયો છે. સમુદ્ર નેરાતું
પણ નથી!’ ઉમાએ કહી દીધું.

‘જેતા રેશું અને ઝાઝ મને તે: માખી લેશું!’
મેં કહ્યું પણ મારા ચહેરાને પકડી પાડતી કલા
આમજ આવી ‘પગી રામલજન કયા જગી? મુઝો
આજે તેજે કેવું સરસ ગુલાબ આપ્યું છે!’ એમ
કહીને તેજે પોતાના વાળમાંથી લાલ ગુલાબ બતાવ્યું.
હું સાચું ત્યાં જોઈ રહ્યો. ઉમા મારા તરફ જોઈ રહી.
બગીચો સારા દિવસે હતો. બધાં જ રોષા અને

ફલકોડ કરમાઈ ગયાં હતાં. કેટલાક દિવસથી એક
પણ ફૂલ અજોડ નેહજું ન હતું. તે પછી આ મૂડ
રહ્યો જેવો મેકડો લાગ્યો. કલાને દરજી માળીના
મૃત્યુની ખબર ન હતી. ઉમાને ડર લાગ્યો કે રામ-
લજનનું જૂન તો નહિ દોષ ને? મેં અ.આસન
આપનાં કહ્યું : ‘એક પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરની પત્નીને
આ રોસે!’ અને વાતને દસવામાં જ રાખી નાખી.

બીજા દિવસે પડેયું કામ મેં એક કામચલાઉ
માળીને શોધવાનું કહ્યું. કલાએ તેનો વિરોધ કર્યો.
તે નવા માળીને બગીચામાં પેસવા નહીં દે તેની
ધમકી આપી. મારે તેને સમજાવવી પડી : ‘તું
આટલી ડાઠી છે અને સમજતી કેમ નથી, રામ-
લજન હવે ધરડો થયો છે તેને મદદ તો આપવી
જોઈએ ને!’ આ કહીશ તેને ગયો બેઠો.

પણ નવો માળી ચોરીસ કલાક પણ ટક્યો
નહીં. ખરેખરે કે.એ.એ. જે.એ.એ. મારી પાસે આપ્યો.

‘સાહેબ, મારાથી નોકરી નહિ થાય, આ
બગીચામાં કંઈક છે - કલાએડેન આપ્યો દિ’ ત્યાં
વાતો કયાં કરે છે... અને કાલક તેમને ફૂલ પણ
આપી જાય છે.’

‘હવે જા, મૂરખ - કાલથી ન આવતો.
અને જો આવી વાત ઝાઝ ને કરીશ નહિ!’ મેં તેને

ધમખી તો આખી પણ અંદરખાનેથી મને પણ મુઝવણુ થઈ આ વાત ઉમા પાસે જાય તો પણ ઉપાધિ વધે તેમ હતું.

હવે તો આ વાતનો તાગ લાવવા મેં નિશ્ચય કર્યો જગીયાનું નિરીક્ષણ ઝીણવટથી કરવા લાગ્યો. ઇત્તા જગીયામા જતી તે હું સત્તાને જોવા લાગ્યો અને તેની કાર્ફવલીનું અવનોકન કરવા માડ્યું. જગીયામા કયાય ફૂંડાડ ઉપર ફૂંડ પણ પણ ન હતા - કળી પણ બેરી ન હતી એક યુનાનના છાંડ પાસે ઇલા ભીલી રહી - થોડી વારે તેણે હાથ લાગે કર્યો - આ શું ?

કોઈ તેને ફૂંડ આપી રહ્યું હતું. 'કોઈની પાસેથી તે ફૂંડ લઈ રહી હતી. મેં માત્ર તેનું હાથમા યુનાન જોયું હતું પરંતુ રંગરંગ થઈ ગયો. અને બહાર નીકળી સ્વસ્થતા મેળવવા લાલ કર્યો અને મારી જાત માટે સંકાય થયો - એક પોવિસ ઇન્સ્પેક્ટરને ધરમેલા છૂટી જાય કોઈ જુએ તો ?

રામવજનના મૃત્યુ પછી ભારે મોટી વિટબજા ભીમી થઈ હતી અને ઇનાના યુનાને તેમા વધારો કર્યો હતો. આવાજ વાતાવરણમા કયાય રહેવાનું હોય તો ઉમા પણ માનસિક તાણ અનુભવે જ. એટલે અહીંથી છૂટવા મેં મદની માટે અરજ કરી દીધી અને થોડાજ દિવસોમા બહારની કુકમ પણ આવી મળી ગયો. હું અને ઉમા રાજકયા પણ ઇના ખૂમ નારાજ થઈ : તેણે પ્રશ્ન રજૂ કર્યો :

‘હવે રામવજનનું કોણ જ્ઞાન રાખશે ?’

‘વાહર બેનમા, એ કંઈ કીકો થોડો છે ? અને આપણે તેની પણ ગદવી કરાવી લઈશું.’

જવાને દિવસે અમારો બધો સામાન ગાડામા રવાના થઈ ગયો. રેલ્વેના ખાસ્ટુ આઠ ગાઉ દૂર હતું. સિપાઈ અમારે માટે ખાસબે થોડાની જગીની વરદી આપી લઈ આવ્યો હતો. અમે સી ગાડીમાં બેસી ગયા - થોડો સામાન પણ સાથે ચૂકાડ ગયો.

‘ઈના કયા ગઈ - કેમ દેખાતી નથી ?’ મેં પૂછ્યું.

‘હું અહીં છું - રામવજન પાસેથી છેલ્લીવાર

ફૂંડ લઈ લઉં.’ જગીયામાંથી ઇલાનો અચામ આવ્યો.

સચિંત નયને મેં તથા ઉમાએ છેલ્લીવાર જગીયા તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી - ત્યાં પાદડા વિનાના ફૂંડા જેવા હતા - લીનોતરીનું નામ નહોતું - અને જતા ઇલા દોડતી દોડતી આવી ત્યારે એક માથામા અને બીજી હાથમા એમ બે ફૂંડ - લાલ યુનાનના ખુશખૂંડ પ્રસારતી ત્યાં હતા ઇના પણ ગાડીમા બેઠી ગઈ વિ. આપનાર સમુદાયે મારી આપમા અને ઉમાની આપમા અશ્રુ ભેર એમ થયું હતું કે અને લાગણીથી નહીં, પણ વાસ્તવમા તો રામવજનના મૃત્યુ માટે જે અમારી સમુદાય જવાનું દારી હતી તેને આડકતરી અજાણ હતી. ઇનાએ તો ભીલા થઈ હાથ ભીચો કરી, અલતી ગાડીએ કંચુ

‘રામવજનભૈયા - આવજો !’

સૌ ગાધાની માથે, ઇલા ભેટી હતી ત્યાં, જગીયા તરફ ભેર રવા. માત્ર મેં અને ઉમાએ જ નીચે ભેંસ રાખ્યું !

* * *

મેં અગાઉ કય ને કે ઇના હવે તો મોટી થઈ ગઈ છે એમ એસ સીના છે ના વર્ષમા છે. બાયોનોજ એનો વિષય છે હું તે વિષયમા અગાતમા છું એટલે ઇલાને મારા કરતા વધુ યાત્રી સમજી છું. તે સાકન ઉપર કોનેને જાય છે ત્યારે દરવાજા સુધી ફુંડાઈ છું - દરવાજે ફુંડાઈ દઈ છું અને બધા પણ ફુંડાઈ જ કરે છું.

એક વાર દરવાજા સુધી જતા મેં ઇનાને પૂછ્યું :

‘તને નીતમગન, રામવજન માળી, ધર પાછાં જાનો જગીયો વા. આવે છો ?’

‘જરૂર પપ્પા, કેમ ન આવે ?’

‘અને તું માટી પડી હતી - રામવજન યુનાન આપી જતો - માદગી પછી પણ તું જગીયામા જતી ..’

‘ચોક્કસ, ચોક્કસ જુ જુ વાદ !’

‘તો પછી તારા પપ્પાને એક વાત કહી દે

તું સાથ યમ અને બગીચામાં જવા લાગી ત્યારે તે રામલગ્નને ખરેખર જોયો હતો. ખરી રીતે તું માંદી પડી ત્યારે એક રાત્રે હજીમને જોવાવવા તે ગયો તે પાછો ફર્યો જ નહીં - જોમતી નહીના પુરમાં તણાઈ ગયો અને મૃત્યુ પામ્યો. તને કારણે ન પડે તે ખાતર તને આ વાત કહેલી નહિ. અમને દંત્રુ સમજમાં નથી આવતું કે ઉજ્જવલ વેરાન બગીચામાંથી તને મુશામ કોણ આવતું ?

‘ મને તો રામલગ્ન જ દૂધ આપના.’

‘ તારું વિદાન શું કહે છે. મરી ગયેયો માણસ ફરી સદેહે ફરી આવે શકે ? મને લાગે છે રામલગ્ન વિષેની તારી રહસ્ય તેનો જામક ખ્યાલ જોતો કરતો હતો - તારું બાથોસોશનું ડાન કાંઈ મદદ કરી શકે ?’

‘ જી, ના પપા ! તમે પણ ઉંમર વધવા સાથે અગમનિગમની વાતો કરો છે, હો !’

‘ તો પછી તને દૂધ કોણ આપતું ?’

‘ હું કાંઈ અચાતવાદ કે મૃત્યુ પછીના જીવનમાં માનતી નથી. મને એટલી જ ખબર છે મારી કદવનાથી રાસલગ્નને દૂધ આપતો હતો, જે સકતી. મૃત્યુ સાથે વાત કપાતો મારો દાવો નથી. અને બહુબહુ હસની ઇલા સાધકક ઉપર દોડી જાય છે !’

જીવનની નમની સંધ્યા જે ગત જીવનની સ્મૃતિઓ માનવીને હમ્લાની હશે - કસાવતી હશે આકાશમાં ચમકતા તારામણ મારફત સ્મૃતિઓ ચમકારા કરતી હોય તેમાં વધુ પ્રકાશિત કાંઈ એકાદ તારો જુદો પડી જાય તેમ જીવનનો કાંઈ એકાદ પ્રસંગ તેના એકાકી મહત્વથી જીવનમાં અજૂર રહે છે. જેનો વૈજ્ઞાનિક ખુલાસો ન હોય તેની ઘટનાઓ કુદરતમાં બનતી જ રહે છે પણ ઇલાતું કહેવું હું રીકારી લઉં છું કેમકે જીવન જીવા જેવી કાંઈ પણ ઘટના માટે ખુલાસાનો આમલ સા માટે રાખવો જોઈએ !

કાંચન કે કથીર ?

એક મજૂરનો દીકરો હતો. તેને લાલ અળકતો પથ્થર જડ્યો. પોતાના મહોલ્લાનાં બાળકો સાથે એ રમવા લાગ્યો. એક સાધીને તેનો પથ્થર ખૂબ ગમી ગયો. તેણે માગણી કરી. મજૂરને દીકરે ન આપ્યો.

તેણે પોતાના બાપ પાસે જઈ હઠ પકડી : “ મને એ લાલ પથ્થર લાવી આપો.”

એટલામાં કાંઈ ઝવેરી ત્યાંથી નીકળ્યો. તેણે કહ્યું : “ આતો હીરો છે. સાધારણ પથ્થર નથી. તેના ખચાસ રૂપિયા આપું. મને આપી દે.”

છાકરાએ જીદ પકડી : “ ગમે તેમ થાય પણ મારે એ હીરો જોઈએ.” બાળકે પછી પૂછવું શું ? બાપે કમને એ હીરો સો રૂપિયે ખરીદ્યો.

પવન વેગે વાત આખા મુલકમાં પસરી ગઈ. હીરાની કીમત વધતી ચાલી. પાંચસો, હજારથી વધીને લાખ સુધી પહોંચી.

એટલામાં દુકાળ પડ્યો. અન્ન મળતું દુર્લભ થઈ ગયું. લોકોએ પોતાની કીમતી ચીજો વેચવા કાઢી. હીરાના માલિકે હીરો પણ વેચવા માંડ્યો. પણ લાખના હીરાને મણ અનાજના બદલામાં કાંઈએ ન લીધો. લાખનો હીરો પાસે હતો તો પણ પેટ ભરવાના સાંસા પડવા લાગ્યા. લોકોએ હીરાની તુલનામાં અનાજ, ફૂલ-ધી વગેરે ખૂબ વહાલાં હતાં હીરો કંઈ પેટ ભરવાના કામમાં આવે ?

અનાજ, ધી, માણસની તુલના કયો હીરો કરી શકે ?

- વિનોબાજી

પથદીપ

આચાર્ય રત્નનીશંકર

(૮)

કોઈએ પૂછ્યું : “સ્વર્ગ અને નરક શું ?”
મેં કહ્યું : “આપણે પોતે જ.”

*

એક વાર કોઈ એક શિષ્યે પોતાના શુરુને પૂછ્યું : “સ્વર્ગ અને નરક કેવા છે એ હું જાણવા ઇચ્છું છું.”

શુરુએ કહ્યું : “આંખો બંધ કરી દે અને જો !”

શિષ્યે આંખો બંધ કરી દીધી. જાણે એ શાંત મુન્ય અવસ્થાને અનુભવ કરી રહ્યો.

શુરુ એ કહ્યું : “હવે જો ! તને સ્વર્ગ દેખાશે.”
થોડી ક્ષણ પછી કહ્યું : “હવે નરક જોઈ લે.”

થોડી વાર પછી શિષ્યે આંખો ખોલી તો એના આશ્ચર્યની કોઈ સીમા નહોતી.

શુરુએ પૂછ્યું : “શું જોયું ?”

“લોકો જેની યથા કદ છે એવું તો મેં સ્વર્ગમાં કશું જાણ્યું નહીં. નહોતી ત્યાં અમૃતની નદીઓ કે નહોતા કોઈ સુવર્ણના મહેલ. ત્યાં તો એવું કશું જ હતું નહીં. અને, અને નરકમાં પણ મને તો કશું જ લેવા મળ્યું નહીં. ન તો ત્યાં અગ્નિની જ્વાળાઓ હતી કે ન તો પીડિતોના રૂદન. આતુ કારણ શું ? મું મેં ખરેખર સ્વર્ગ અને નરક જોયા. દેખીશું કંઈ ?” શિષ્ય એટલી ઉત્ક્રાંતિ.

શુરુ હસવા લાગ્યા. એમણે કહ્યું : “તે સ્વર્ગ અને નરક જ જોયા છે એ નિશ્ચિન છે. પરંતુ અમૃતની નદીઓ અને સુવર્ણના મહેલ તેમ જ અગ્નિની જ્વાળાઓ અને પીડિતોના રૂદન ત્યાં હોતા નથી. એ તો આપણે જ અહીંથી સાથે લઈ જવા પડે છે. આપણે આપણી સાથે જે લઈ જઈએ એ જ આપણને

ત્યાં મળે છે. વાસ્તવમાં આપણે જ સ્વર્ગ છીએ અને આપણે જ નરક છીએ.”

*

દરેક મનુષ્ય પોતાના અંતરમાં જે હોય છે એ જ બહાર પાડે છે. બાહ્ય દુનિયા એ આંતરિક દુનિયાનું જ પ્રતિબિંબ છે. અંદર સ્વર્ગ હોય તો બહાર પણ સ્વર્ગ છે અને અંદર નરક હોય તો બહાર પણ નરક.

(૯)

વાદ રાખજો કે તમારી પાસે શું છે એનાથી નહીં, પરંતુ તમે શું છો એનાથી જ તમે ઓગળાશો. તમારી અંદરનો છે એ જ તમારી સંપત્તિ છે, એ જ તમે છો. જે એ એને સાચી જાયે એણે બધું સાચી જાણ્યું.

*

એક અંધ યુદ્ધની વાત છે. રાજપથની વધ્યોવચ્ચ એ ઊભો હતો. એ દેશના રાજાની સવારી નીકળી રહી હતી.

સૌ પ્રથમ રાજપથ ઉપરથી થોડા સેનિકો નીકળ્યા જેમના ઉપર રાજાની સવારી માટે માર્ગ સાફ કરવાની જવાબદારી હતી.

એમણે રાજમાર્ગ વચ્ચે ઊભેલા યુદ્ધને ધમકાવ્યો અને કહ્યું : “એકા મૂખ ! માર્ગમાંથી ખસી જા ! અંધગા ! જો તો નથી કે રાજાની સવારી આવી રહે છે ?”

યુદ્ધે હસ્યો અને બોલ્યો : “આજ કારણ”

યુદ્ધે ત્યાંને ત્યાં જ ઊભો રહ્યો. થોડી વારે થોડેશ્વારો નીકળ્યા. એમણે કહ્યું : “માર્ગમાંથી. ખસી જાઓ, સવારી, અહીં રહી છે.”

યુદ્ધે ત્યાંને ત્યાં જ ઊભો રહ્યો અને બોલ્યો : “આજ કારણ”

થોડી વારે રાજાને દિશાન આપ્યો. એણે યુદ્ધે ફરીને કહ્યું : “કહ્યું નહીં. અને એને જ્યાંનીને પોતાનો થોડો હંકારી ગયો. ફરી બોલ્યો : ‘આજ કારણ’

અને થોડી વારે રાજાની સવારી આવી પહોંચી છુટા ફકીરને જોઈ રાજા થોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને એના ચરણનો સ્પર્શ કર્યો ફકીર હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો. 'શુ' રાજા આવી ગયા ? આ જ કારણ ?

સવારી ચાલી ગઈ પરંતુ જે દોઢાંએ અંધ અને છુટા ફકીરને હસતા જોયેલા અને વારેવારે 'આજ કારણ' એમ બોલતા સાક્ષીઓ એમણે એને એનું કારણ પૂછ્યું.

ફકીરે જવાબ આપ્યો. "જે માણસ જ્યાં અને જેવો હોય છે એ એના પોતાના આચરણને કારણે જ હોય છે."

*

હું છુ વિચારું છું, શું બોલું છું અને શું કરું છું એ બધામાં 'હું' પ્રગટ થાય છે પોતાના આ વર્તનને જ સતત જોતો રહે છે એનું નિરીક્ષણ કરતો રહે છે એ કેમકે ઉપરને ઉપર ચરતો જાય છે, કારણ કે એવો ડોણ હોય જે જાણીછીને નીચે રહેવાનું પસંદ કરે ?

(૧૦)

હું કોઈ એક ગામમાં ગયો ત્યાં કેટલાક લોકો પૂછવા લાગ્યા 'શું કારણ છે કે એને એના દર્શન કરવા છાંછીએ છીએ ?'

મેં એમને કહ્યું સર્વત્ર ઈશ્વર જ ઈશ્વર છે બધું એ જ છે પરંતુ એઓ કુપદથી બરેલા છે એ એને ઝોળખી શકતા નથી એને ઝોળખવાની એક માત્ર શરત છે - કુપદનો ત્યાગ."

*

એક રાજાને પરમાત્માની યોજા કરવાનું મન થયું એ કોઈ આશ્રમમાં ગયો એ આશ્રમના મુખ્ય સાધુએ કહ્યું તમારી પાસે જે છે એનો ત્યાગ કરો. ભગવાનને ઝોળવવો એ તો બહુ સરળ વાત છે.

રાજાએ એની પાસે જે કંઈ હતું એનો ત્યાગ કરી દીધો રાજપાટ પણ છેડી દીધું જે કંઈ સંપત્તિ હતીએ દરિદ્રોને વહેંચી દીધી સાવ બિખારી બનીને એ આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યો.

પરંતુ સાધુએ એને કહ્યું. 'મિત્ર ! તમે તો જે કંઈ હતું એ બધું સાથે લઈને આવ્યા છો ! રાજા કંઈ સમજી શક્યો નહીં સાધુએ એને આશ્રમનો કચરો પૂંજે સાફ કરવાનું કામ સોંપ્યું.

રાજાને આ કામ સોંપવામાં આ પૂંજે એમાં અન્ય આશ્રમવાસીઓને દોરતા લાગી પરંતુ મુખ્ય સાધુએ જણાવ્યું કે સત્યને પામવા માટે હજી એ તૈયાર થયેલ નથી અને એવી તૈયારી એ તો બહુ જ આવશ્યક લેખાય.

થોડા દિવસ બાદ કઠોર અને આકરા કામ માથી રાજાને મુક્તિ આપવાની બવામણ લઈને ગયેલા આશ્રમવાસીઓને મુખ્ય સાધુએ કહ્યું 'સારી વાત છે કે એની પરીક્ષા લઈ લઈએ."

બીજો દિવસે માથા ઉપર કચરાનો સૂડકો ઉપાડીને ગામ બહાર ફેરવા માટે રાજા જઈ રહ્યો હતો ત્યારે રસ્તામાં કોઈ માણસ એની સાથે અચકાઈ પડ્યો રાજાએ એને મળ્યું મહાનુભાવ ! પદર દિવસ પહેલાં તમે મારી સાથે અચકાવા જેટલા આધના થઈ શક્યા ન હોત."

આશ્રમના સાધુને આ પ્રસંગની જાણ થઈ એટલે એમણે તુરત જ કહ્યું "મેં નહોતું કહ્યું કે હજી સમય પાક્યો નથી ? એ હજી પણ એના એ જ છે."

થોડા દિવસ બાદ ફરી કચરાનો સૂડકો લઈને જઈ રહેલા રાજા સાથે કોઈ બાપડું પડ્યું આ વખતે રાજા એની સામે તાકી રહ્યો પણ કશું બોલ્યો નહીં પરંતુ એની આજો એ તો જે કહેરનું હતું એ કહી જ દીધું.

સાધુને આ પ્રસંગની જાણ થઈ એટલે એમણે કહ્યું સંપત્તિનો ત્યાગ કરવો એ કેવળી સરળ વાત છે ? પરંતુ 'અહમ નો ત્યાગ કરવો એ કેટલું મુશ્કેલ છે ?

ગોળ વખત પણ એ જ રીતે ધનના બનવા પામી રાજાએ રસ્તા ઉપર વેરાઈ ગયેલા કચરો ફરી સૂડકામાં ભરી દીધો અને આવવા માડ્યો, બાણે કંઈ બન્યું જ નહીં.

એ દિવસે આશ્રમના સાધુએ કહ્યું હવે

એ તૈયાર છે જે બૂસાઇ જવા ખુશી હોય
એ જ પ્રભુને મેળવવાનો અધિકારી બને છે.”

*

સત્યની આકાંક્ષા હોય તો હુપદ નો ત્યાગ
કરો ‘હુ’થી મોટું બીજું કોઇ અસત્ય ત્યાગી. એના
ત્યાગ એ જ સંન્યાસ સાર હોડવાની જરૂર નથી,
અહમ્ હોડવું કારણ કે વારતવમા અહમ્-ભાવ
એ જ સંસાર છે

(૧૧)

જ્યારે કોઇ મને પ્રશ્ન કરે છે કે જીવનનું સૌથી
મેટું રહસ્ય શું છે ? ત્યારે હું કહું છું કે “જીવતા
મરી જાયનું”

*

કોઇ સમ્રાટે એક યુવકની અસાધારણ
સેવા અને વીરતાથી પ્રસન્ન થઇ એનું બહુ-
માન કરવાનું વિચાર્યું. એ રાજ્યનું સૌથી
શ્રેષ્ઠ સન્માન અને સૌથી મોટું પદ અને
એનાયત કરવાની બહેરાત કરવામાં આવી.
પરંતુ બહુવા મળ્યું કે એનાથી યુવકને ન
થયો સતોષ કે ન થયો આનંદ સમ્રાટે એને
બોલાવીને કહ્યું “તમે શું ઇચ્છો છો ? તમે
જે ઇચ્છો એ દેવા હું તૈયાર છું હું ગમે
તેવો પુરસ્કાર આપીશ એથી તમારી સેવાનો
બદલો વગી શકે એમ નથી.”

યુવકે શાંતિથી જવાબ આપ્યો. “મહા-
રાજ ! બહુ નાનકડી એવી મારી માગણી છે,
અને એ માગણી પૂરી કરનાજ હું આપને
પ્રાર્થના કરું છું. મારે નથી જોઈતું ધન કે
નથી જોઈતું કોઇ પદ, નથી ખપતું કોઇ
સન્માન કે નથી ખપતી પ્રતિષ્ઠા. હું તો
ચિત્તની શાંતિ ઇચ્છું છું.”

રાજા તો યુવકની આ વાત સાંભળીને
અવાઈ બની ગયો. થોડી વારે એણે કહ્યું “જે
ચીજ મારી પાસે જ નથી એ હું તમને
કયાથી આપી શકું ? ચિત્તની શાંતિ - એ
મૂઠી તો મારી પાસે છે જ નહીં.”

થોડીવારે સમ્રાટ બને એ યુવકને પકાડો-
મા વસના અને આકરી સાધના પડી ચિત્તની

શાંતિ મેળવી શકેલા એક સાધુ પાસે લઈ
ગયો. યુવકે સાધુ પાસે પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત
કરી. સાધુ અલૌકિક રીતે શાંત અને આનંદિત
હતો. પરંતુ સમ્રાટે એનું તો પોતાની માફક
આ સાધુ પણ યુવકની વાત સાંભળીને અવાક
બની ગયો હતો.

સમ્રાટે સંન્યાસીને ઉદ્દેશીને કહ્યું “આ
યુવકને શાંતિ મળે એવું કંઈક કરવા મારી
પણ આપને પ્રાર્થના છે. એની સેવા અને
ત્યાગના બદલામાં એમણે મારી પાસેથી આજ
પુરસ્કારની માગણી કરી છે હું પોતે જ
શાંતિ પામી શક્યો નથી ત્યાં આ યુવકને એ
કેવી રીતે આપી શકું ? એથી એમને આપની
પાસે લઈ આવ્યો છું.”

સંન્યાસીએ કહ્યું : “રાજા ! શાંતિ એ
કોઈ એવી ચીજ નથી જે કોઈ બીજાની પાસેથી
લઈ લઈ શકાય એ તો જાતે જ મેળવવાની
હોય છે. જે બીજા પાસેથી મેળવી શકાય એ
બીજાથી છીનવી પણ શકાય. અને ખીતું કોઈ
નહીં તો અત્તે મૃત્યુ તો એ છીનવી જ લે.
જે ચીજ બીજા પાસેથી નહીં પણ પોતાની
જાતે અંદરથી જ મેળવેલી હોય એને છીનવી
લેવામાં મૃત્યુ પણ અસમર્થ છે. શાંતિ એ
મૃત્યુથી મહાન છે અને એથી જ બીજા કોઈથી
એ આપી શકાતી નથી.”

એક સંન્યાસીએ જ મને આ વાર્તા
કહેવી. એ સાંભળીને મેં કહેલું. “ખરેખર,
મૃત્યુ શાંતિને છીનવી શકે જ નહીં. કારણ કે
જે મૃત્યુ પહેલાં જ મરી બેઠો છે એજ શાંતિ
પામી શકે છે”

*

શું તમને મૃત્યુનો અનુભવ છે ? જો ના, તો
સમજવું કે તમે મૃત્યુની પક્ષમાં છો. મૃત્યુના
હાથમાં જકડાવાનો જે અનુભવ થાય છે એને
પરિણમે પેદા થતી ચટપટી એજ અસાંતિ છે.
પરંતુ મિત્રો, મૃત્યુ પહેલાં પણ મરી શિટવાનો
ઉપાય છે પોતે જીવત હોય જના જાણે નથી એ
રીતે જે જીવી જાણે છે એ મૃત્યુને ઝોળાળી લે છે.
અને ઝોળાળીને મૃત્યુ પાર કરી જાય છે.

શ્રદ્ધાનું બળ

દેવેન્દ્રકુમાર કા. પંડિત

મહર્ષિ દયાનંદ દીક્ષિત યથા પત્રી કહેતા કે હું દિમાવયતી કદરાઓ અને ભારતના વન ઉપવનો એટલા સાડુ ધૂમી રહ્યો છું કે ધર્મ અને સાત્ત્વ ફરતા નીટાઈ વગેલા અચાનક અને અધર્મના ભાગા ઝાખરા ફર કરી મને શુદ્ધ તંત્ર સમજાવે એવા કોઈક મહાત્મા મળે તો એ યાન હું દેશી કોટાન કોઢી જનતાને ચરણે ધરી શકું

એમનો મજાનુ જાણ હતો કે ભારતમા આવા યાની મહાત્માઓ વસે છે અને તેઓને એકાતવાસ ખૂબ ગમતો હોય તેઓ જગતેમા વા કુમરાઓમા રહે છે

એમને કોઈકે કહ્યું કે નર્મદાના જગતેમા કદાચ તમને એવા મહાત્મા મળી આવે આ સાંભળી તેઓ નમકા નહીના તપ પરના ગાઢ જગતમા આવી ચડ્યા સન્યાસી હતા કશું જ સાધન ન હતું હાથમા માત્ર એક નાની લાકડી હતી પ્રયત્ન આકા ક્ષાને હૃદયમાં સધરી મહર્ષિ આવા મહાત્માની બ્રાજ ચક્ષુષતા જગતમા કયાંય બ્રાગમને જીડે ગયા એમના સમાધમા કંધરના નામ જપ સિવાય બીજું કોઈ ન હતું

બરાબર સંધ જગલમાં એક કાણુ ડીંગાણુ રીડ મારમ અવરોધી જીવુ રહ્યું

મહર્ષિ થઈ ગયા સચે જરા વારે રીડ પહોના બે પગે જીલુ થયું એક પળ ને બીજી પગે તરાપ મારે એટલી જ વાર હતી

પણ બાળ પ્રહસ્યરી દયાનંદને આથી જરાય ગમરામણુ ન થઇ જીનંદું એ વર એના પ્રસરી આવી એ નિશ્વત્તાથી ત્યા જ જીલા રહ્યા ન નાખી ત્રીસ ન હાય વ્યાખ્યો આમા પશુ એમણે પરમપિતાની મગળ ઇચ્છાના દર્શન કર્યા

જરા વારે રીડ આગના બે પગ નચાવી પ્રતિરોધ થયા સિવાય આપમેળે ઝાડીમા મરી ગયું

ભાવનાની અસર દિસક જનનરો પર પશુ થતી હતી. એ જ ક્ષણે ત્યા વસનારા જગતી લોકો આ મા ને ભાવા વચ્ચા ભેડ રહામીજીને નમ્યા ને બોલ્યા

‘મહાગજ’ આ માત્ર ખૂબજ દિસક જનનરો રહે છે આ મારે પ્રયણ કરવું સાડુ નથી

‘તારે મારે શુ કરવું ? આ મારે નર્મદાને તીરે તીરે મારે આગળ જવું છે એ ચોક્કમ છે મારે દેહ રહે કે પડી જાય’

‘અમે આપીએ તે હથિયાર સાથે રાખો’

‘સન્યાસીને એ ધર્મ નથી.’

‘અમે સાથે આવીએ’

‘મારા કામ સાદ તમને બેખમમા શીદ લઇ જવા ?’

‘ત્યારે ?’

‘મને વિચારવા દે ને તમે જા, પરમપિતા જે બધાપણ હૃદયમા છે તે જેમ પ્રગટશે તેમ કરીશ’

‘આપની ઇચ્છા’ કહી નખાને તે જગતવામી એ ગયા

મહર્ષિ ત્યા કયા સુતી રિયર ઊમા રહ્યા હૃદયમા વિચારો કરું ‘મારા હાનમા આ લાકડી છે લાકડી મે શુ કામ રાખી છે જગતમા પશુ એથી બચાવ કરવા એટલે જ આ જગતવાસીઓએ મને હથિયાર રાખવા કશું સીનો રક્ષણકાર તો છપ્પર છે, એ બધાની સાથે છે, એ તો આ લાકડીથી કયા મહાન છે છપ્પરમા શુ મારી મદા હગી મર્ષ કે મે આ લાકડી સાથે રાખી’ એ માડુ શુ રક્ષણ નથી કરતો ? આવી મારી માનવા કગી કેમ મર્ષ ?’

ને બીજી જ ક્ષણે એમણે લાકડી ફર ફગારી દઇ અગ પરવું ભગવું પરિધાન સરખું કરતા આગળ કદમ કીડવ્યા દિસક જનનરોથી ભરચક નર્મદાનું આજી જગત સનામત ચૂકી વગી પાછા રહ્યો.

જ્યોતિ

શુરુઆત મહિત્તક

વર્ષો પહેલાંની વાત છે. એક દિવસ સવારે હું બાગમાં બેઠો હતો. સવાર પડવાને થોડી વાર હતી. હજી રાતનો અંધકાર હતો. કોઈ મસ્તીમાં આવીને ગાતું હતું :

નયું ઉસ પ્રકર કો જો સખ સે મડાન.
પૃથ્વી નિસકી પાહુકા, અતરિક્ષ સરીર,
સૂરજ-ચાંદ જાંબે, આર શિર આસમાન.
જ્યોતિ ઉસકી વાણી, દિશા ઉસકે કાન,
પવન ઉસકો પ્રાણ, જો સખ મેં સમાન.

ગાનાર 'જ્યોતિ ઉસકી વાણી' એ પંક્તિ-ખંડને વારંવાર ઢોહરાવીને ગાતા હો. એ વખતે કુદરત એનો અર્થ સમજી ગઇ અને અધાર દૂર થયો. આરે તરફ પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. અધકારમાં દરેક વસ્તુ હાજર તો હતી જ, પણ તે દેખાતી ન હતી. આ ઝાંઝ, ફળ, પહાડ, નદી, રસ્તા, મકાનો બધું એક વિરાટ કાળા કામગાની નીચે ઢંકાઈ ગયું હતું. પણ જ્યાં પ્રકાશ પધરાયો કે તરત દરેક ચીજ નજરે પડી અને એ દરેકને એકબીજા સાથે સંબંધ છે એવું જ્ઞાન થયું. આપણે એક-બીજાને જોખખવા માટે ભાષાને ઉપયોગ કરીએ છીએ તેમ જ્યોતિ પણ બધાને જોખ ખવાની ભાષા છે. પ્રભુને અને એમની લીલાને સમજવા માટે જ્યોતિની જરૂર છે. માટે જ આત્મા કહે છે કે, મારે પ્રકાશ જોઈએ, હજી વિશેષ પ્રકાશ જોઈએ - પ્રકાશ વિના હું જીવી શકું નહીં. અધકારમાં જીવતા કીડાઓ જેવો હું નથી. હું તો માત્ર પ્રકાશમાં જ જીવી શકું છું.'

પ્રભુની બીજી ચીજે પેટે પ્રકાશ પથ્રુ અનંત છે. આત્માને પ્રકાશની ભૂખ ન હોય તો આપણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સૂઝે શા માટે જઈએ ? દિવ્ય જ્ઞાન માટે મંદિરોમાં શા માટે

જઈએ ? સૌન્દર્ય દ્વારા એ પ્રકાશને પામવા માટે કલાભવનોમાં શા માટે જઈએ ? સંસ્કૃતિની શોધ શા માટે કરીએ ? સંસ્કૃતિ શું છે ? સંસ્કૃતિ એટલે જે સત્ય છે, જે સાર છે, જે અનંત છે તેને ભણવાની ઇચ્છા.

પણ પ્રકાશ એ પ્રકારનો છે, એક અંદરનો અને બીજો બહારનો. એ બંનેની વચ્ચે બાહ્ય અને અંતરની આખોનો અંધારો રહેશે. પણ એ અંધકારમાં આખરી ફેંસલો ફેંસલો એક સત્યથી જ થશે. સત્ય જ્યોતિ છે. હકીકતમાં જીવનનું સત્ય એક જ છે. જેવી રીતે અંદર અને બહારનો પ્રકાશ એક છે.

એમ પણ કહી શકાય કે જે બહારનો પ્રકાશ છે તે અંદરના પ્રકાશનો જ અંશ છે. ઢોહો આ દુનિયાને માયા કહે છે. પરંતુ જ્યારે એ માયા આટલી ખૂબસૂરત છે, તો એ દુનિયાઈી માયા જેણે નિર્માણ કરી તે કેટલા ખૂબસૂરત હશે ? એટલા માટે જ માયાના પડા પાછળથી જ 'હું આખો' એમ ભગવાન કહે છે.

એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. વસંત નવત્રી હતી. આરે તરફ સૌન્દર્ય પથરાયું હતું. સાંખ્યા એક શુક્રામા એસી ધ્યાન ધરતી હતી. એવામાં એની બહેનપણી આવીને તેને કહેવા લાગી : 'શનિયાં બહાર આવ. જરા ખુશીની કુદરત જો - કેવી ખીંકી છે ?'

'તું સૌન્દર્ય - દર્શન માટે બહાર જોવાને છે તે વ્હાજળી જ છે. પણ હું તને અંદર શુક્રામાં જોવાવું છું. તું અંદર આવીને કુદરતનાં પ્રદાને-સૂઝાને જો.'

આમ, બહારના તેમ જ અંદરનાં બન્ને પ્રકાશની જરૂર છે. જેના

‘કેમ કે, કાળા રંગમાં બધાં રંગો મળી
જાય છે.’ કૃષ્ણે કહ્યું.

એ જ રીતે સાચા પ્રેમમાં બધા રંગ મળે
છે. એમાં નાત - જાત, ગરીબ અમીર, નાના -
ગોઠા કોઈ જાતનો ભેદભાવ રહેતો નથી.
પ્રેમનો રંગ કૃષ્ણનો રંગ છે.

પ્રકાશ પ્રકાશમાં પણ ફેર છે ગેસનો પણ
પ્રકાશ છે ઇન્દ્રિયોનો પ્રકાશ ગેપ જેવો છે.
એ આખોને આજી નાળે છે, ઝખી પાટે છે,
ન્યારે આત્માનો પ્રકાશ આખને સાફ કરે છે.
આત્માના પ્રકાશ જેવો દોર્ન સુરમો નથી

જેમાં પ્રકાશ હોય તે જ માયો આનંદ
છે. એવા પ્રકાશમય આનંદથી જ જીવન
ઉત્તમવર્ગ બને છે અને અંદરનો તેમ જ
બહારનો અંધકાર દૂર થાય છે.

એટલા માટે એ અમરજ્યોતિ માટે પ્રાર્થના
કરવી પડે છે. દિવસ - રાત એની આશામાં
રહેતું પડે છે :

બેઠા હું મંદિર કે બાહિર,
હે કે દેવ મેં આશા.
કહી તો છુલ્હાઓગે હી,
આખને અવલુન પાસ.
બેઠા હું.

તેરી ચરણ જાયા મે,
એ હે પ્રકાશ;
ઉસમે મેરી આત્મા કા,
હોમા પૂર્ણ વિકાસ.
બેઠા હું.

*

અંખના છે જે સાર છે એને સમજવા માગે
છે એ જ માણસ છે

મારો એક બાત્રીજો છે, માળાપે એને કહી
રાખેલું કે રાત્રે પ્રાર્થના કર્યા પછી સૂવું
છોકરાના શયનખંડમાં કૃષ્ણની છબી હતી
એક દિવસ કામકાજ પનાવી ઘરે પહોંચ્યો
ત્યારે છોકરો સૂવાની તૈયારી કરતો હતો.
ત્યારે છોકરાની ઉંમર ત્રણ વર્ષની હતી બધે
અધારું હતું. મેં પૂછ્યું ‘કેમ પ્રાર્થના કરી?
કૃષ્ણના દર્શન કર્યાં?’

‘આચ્છા ! કૃષ્ણના દર્શન કેવી રીતે કરું ?
આહી તો રોશની જ નથી.’ છોકરાએ કહ્યું.

ક્યાથી દેખાય ? ન્યા સુધી આપણે આપ
જ્ઞામાં જ ગુંથવાયેલા રહીશું ત્યા સુધી કોઈપણ
પ્રકારનો પ્રકાશ આપણને નહીં દેખાય !

એકવાર શ્રી કૃષ્ણને કોઈએ પૂછ્યું : ‘અરે
કૃષ્ણ ! તું આટલો કાળો કેમ ?’

માણસનો સર્વોત્તમ પુરુષાર્થ હૃદયની શોધની કોશિશમાં મડ્યા રહેવામાં છે. માણસે
બાધેના મંદિરો કે તેણે ઘટેલી મૂર્તિઓ અથવા યાત્રાના ધાગોમાં તે મળતો નથી અથવા જવ
તપ કર્યું પણ તેનો ભોગ થતો નથી હૃદય કેવળ દુન્યવી નહીં પણ દૈવી પ્રેમથી જ મળે છે.
મીરાંનાં એ જ પ્રેમના આધારે જીવતી હતી અને સર્વસ્થળે અને સર્વ વસ્તુમાં પ્રેમસ્વરૂપ
હૃદયને જોતી હતી. હૃદય જ એવું સર્વસ્વ હતું.

ગાંધીજી

આ ફત

મધુકુજ પટેલ

સૌ સસ્મિત હતાં.
કરતાં હતા.
એમને એસવાતું હતું વિમાનમા.
એક કંપતી તો સૌ પ્રથમ વિમાન પ્રવાસ
માટે આવેલું હતું.
કેવું અભૂતપૂર્વ યુગલ !
સૌ અંચળ હતી
પુરુષ દેખાવડો હતો, તે ઉત્સાહી પણ હતો.
આ બાળુ બુબો બે મિત્રો છે. વધુ
અભ્યાસ માટે વિદેશ જવા આયા છે
માનવ મહેશમણ જ ઉમટ્યો
'હનીફ, કાગળ લખતો રહીશને ?' પ્રિયા
પ્રિયતમને કહેતી હતી
'યોગેશ ક્યારે પાછો ફરીશ ?' પિતા
પુત્રને પૂછતા હતા.
'અમીના, તું ત્યાં રોકાઈ ન જતી, બે
અઠવાડિયા રહીને પાછી આવજે તારા વિના
હું સુની સૂની જાની જમણ' વૃદ્ધા પુત્રવધૂને
કહેતી હતી ગમગીનીપૂર્વક
જવાના હતાં પચાસ, લેગા થયા હતા
બસો.
કેવું અદ્ભુત દશ્ય.
અનન્ય !
બે જણ છૂટા પડી ગયા હતા.
લગી લગીને વાતો કરતા હતા
મવારના સાંકાઈનો સમય.
પાના નકતકરણો.
પ્રકુદવ નભ
મિત્ર મેળો
વિદાય-મેળો
ખદેખર, આનંદની પત્રકાળ
જોહ ! પેવા બે ટો વિદેશીઓ જેવા
વાગતા હતા.
ગોરા !

ઉપરથે.

એનાઉ-સમેન્ટ :

‘ ઘોષિન કિયા જાતા હૈ કિ કુછ હિ મિન-
ટોમે’ હવાઈજહાજ ઉપડને વાલા હે. કૃપયા
સાવધ રહિયે. સિક્ક હો મિનટ.’

સૌમા ફફડાટ વ્યાપી ગયો
જોકાએક બધા ચડવા લાગ્યા.
ઢોઢમઢોડી શરૂ થઈ ગઈ.
અથડામણ-કુટામણ

જગતમા કોઈ પણ પ્રદેશમા જાઓ, માનવી
એ માનવ તો ખરો જ ને આવા સમયે તમે
કોઈ કોઈને અથડાઈ પડો તો વાધા
બેસુ નહિ એ તમને વડે નહિ હા, બાગમા
કે બીજે સ્થળે આવુ ન આવે.

એક બહેન તો છેક ઉપર પહોંચી ગયા
અને ઉપવા પગથિયે ઊભા રહીને એમનાં
સ્નેહીઓ તરફ હાથ હવાવવા લાગ્યા સામેથી
એમના સ્નેહીઓ હાથ હવાવીને જવામ આપના
હતા એમા ‘આરમે’ નો લાવ હતો પણ
બહેનના નેત્રો અશ્રુથી ભરપુર હતા. તેમને
બધું ધૂધળું જણાતું હતું

પાછળથી પકડે લાગતા તેમને અદર
જતુ રહેલું પડ્યું, બીજા સુમાફરોની વાતાર
અદર અવી રહી હતી

દોઢેક મિનિટમા સૌ કોઈ થઈ ગયું.

છંદે ચડનારને છેલ્લા પગથિયા ઉપર ઊભા
ઊભા સ્નેહીજનોને બોધ લેવાની સારી તક
સાપડી. કારણ કે હવે પછી કોઈ ચડન ર
રહુ નહોતું ને.

ફરી એનાઉ-સમેન્ટ :

‘હનાઈજહાજ ટુરન હિ ઉપડનેવાવા હ
સબ તૈયાર રહે’
બાકી રહી ગયેલા વિદાયના હું બધી રહું

રુ' ધઈ ગયાં. સૌની નજર આ નિર્જીવ
વિમાન ઉપર ઠરેલી હતી ખારીઓમાંથી બહાર
જેતા મુસાફરોની નજરમાં અદ્યુત આનંદ હતો.

એકાએક એનાઉન્સમેન્ટ:

'લટીફ ટંકારવી... લટીફ ટંકારવી... ચોર
એરેશન પ્લીઝ... લટીફ ટંકારવી. આપની
માં આપકો બુલાવેલી હ કૃપયા નીચે આઈએ
લટીફ ટંકારવી... લટીફ ટંકારવી =

લટીફ ટંકારવી નીચે આવ્યો.

માએ ગદ ગદ કંઠે કહ્યું, 'બેટા, મને કંઈ
કંઈ થાય છે. તું આજે ના જ ઉતરી પડ.
મને અકાબજ થાય છે મારી હાડી આખ
ફરકે છે. બીજા અકાઉંચે જશે જા સામાન
લઈ આવ .. તારી બેગ લઈ આવ, જા

લટીફ કહ્યું, 'પણ મા, છેક છેલ્લી ઘડીએ
તું શું કહે છે!'

'હા, ખરું કહું છું કે મને લાગે છે કે
વિમાનને અકસ્માત'

લટીફે માના મે હા ઉપર હાથ મૂકતા
કહ્યું, 'એમ શું બોલતી હશે, મા રાજ રાજ
કેટલાયે વિમાનો ઊડે છે એમ કાંઈ અકસ્માત
થતો હશે, આ કાંઈ નવું નવાનું છે!'

'બેટા, મારું મન નથી માનતું.

'ધીરજ રાખ, મા હવે છેલ્લી ઘડીએ હું
નહી છોડતું.' કહીને સડસડાટ કરતો ઉપર ચઢી
ગયો નીચે મા આમુ છાકાવતી બેની રહી,
વાહરદાથી વિખૂટી પડેલી ગાનત્રી જેમ

અતિમ એનાઉન્સમેન્ટ :

'હુરાઈજહાજ રટાઈ હોતા હૈ'

ને વિમાનમાં જીવ આવ્યો

નીચે ઊભેલા સોના હ થ હવામાં શી ઝાવા
લાગ્યા.

ચેવી મા રહતી રહતી સ્થિર બેલી રહી
વિમાનની ઘરેરાટી.

બિચુ.

ફર...ફર...

કેટલે ફર!

પક્ષી જેવું લાગે ..

એની ખેડેડા પક્ષીની પાંખો જેવી લાગે.

પક્ષી જાયે જાડે છે ત્યારે કેટલીકવાર
ચોતાની પાંખો સ્થિર કરી દે છે તેમ વિમાનની
ખેડેડા સ્થિર હતી.

વિમાન આગળને આગળ વધી રહ્યું.

ગીધ.

મહાકાય ગીધ.

એક નિર્જીવ.

ગીધું સજીવ.

એક ગીધ આ ઘરેરાટી સાંભળતાં જ ધૂળ
ગયું.

ચોતાના જેવા જ આ પક્ષીને જોતાં અને
એના અવાજને સાંભળતા આ ગીધ કપી
બિચુ તે શિકારની શોધમાં હતું. જાયે બિચુ
બિચુ એની તીવ્ર નજર જમીન ઉપર માપો-
લિયા કે અન્ય કુદરતના પ્રાણીઓ શોધતી
હતી તેવામાં આ વિમાન ત્યાંથી પસાર થતું
લાગ્યું.

જીવ અચારવા ગીધ ત્યાંથી સરકી જવા
પ્રયાસ કરવા લાગ્યું.

પણ વિધિ! તારી ગતિ ન્યારી છે.

ગીધ વિમાનની એક ખેડેડા માથે ભેરથી
અથડાતા તે ખેડેડા તૂટી પડી ગીધ પશુતંત્ર
આક્રમણે હવાના થરને તોડતું બોયે પડ્યું.

....ને એની ઉપર વિમાન!

કડકડક. ભૂસ ...

કચ્ચરવાળું

વિમાની હોનારત.

ત્રેવીસ મુસાફરોના શરીર નિર્જીવ અન્યા,
કેટલાક ઘસાયા, કેટલાક કુટાયા, કેટલાકના
આ ન-ઉપાગ નીગર્જ ગયા.

કરુણ દરય!

આક્રત!

પુનિત પૂનરી

કનૈયાલાલ વાઘાણી

ઉદેપુરનું ચત્રજૂજનું મહિર આ મહિરમા એક પૂનરી હતો તેનું નામ દેવો. દેવો સીરો સાથે સરગ માનવી હતો. દેવાના કુટુંબમાં બન્ન કાંઈ દંતુ નહિ પેતે એકનો જીવ બાનપણથી જ સરગ સ્વભાવનો અને કથર પ્રત્યે ખૂબ સાવનારાગે હતો ભાવનું હૃદય તે ગૈદે કાંઈ એવું દેવાને બન્ન એકનો ફક્કડસામ જીવ અને ઉદેપુરના ચત્રજૂજના પૂનરી બનવાની તક મળી ગઈ.

દેવો હતો મરન જીવાતમા ભગવાનને નવઝવવા, શણગાર ધરાવવા, આરતી ઉતારવી, ભોગ ધરવા એ એને ખૂબ શાવી ગઈ હતું. દેવો તો હતો પ્રભુનો બહે

જ્યારે રાત્રે ભગવાનને ટેવો આપી જ્ય એટલે કોઈક લાક ભજનિયા લખકારે ગાનાં છૂર પછ મોઢક હતો સામળનારા ડોળી ગિતા દર્શને આવ નારે ભાલુકો સાથે પણ સારો મેળ હતો સો કોઈ એના કામથી સંતુષ્ટ રહેતા હતા

ઉદેપુરના મહારાણીને પણ ચત્રજૂજના દર્શને દરરોજ આવવાનો નિયમ હતો ચત્રજૂજનું મહિર એ રાત્ર્યમહિર પણ હતું

એક દહાડો નિર્વાનયમ પ્રમાણે મહારાણી સમયમર દર્શન કરવા પધાર્યા નહિ સંધ્યા આરતી થઈ ગઈ તો પણ પધાર્યા નહિ. સેન આરતીની તૈયારી થઈ ગઈ પૂનરીએ સેન આ તી કરી. ભગવાનને વાધા બદલારી સેનની (સંવન) તૈયારી થઈ રહી હતી ચરણામૃત અને પ્રસાદ વહેવાઈ ગયો હતો દેવો પૂનરી ટેરો બધ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો જરોમર આવે ટાણે “નીગા રખો મહેરઆ” ની છડી પોઝારાણી પૂનરીના હાથમા ટેરો ચ ભાઈ ગયો મહારાણી દર્શને પધાર્યા પૂનરી મૂઝવણમા મૂઝાયા ચરણામૃત દબે રહ્યું ન હતું, પ્રસાદ પણ ખત્તસ થઈ ગયો હતો. ફૂનની માળા તો પેતે ગળામા પડેરી લીધી હતી.

મહારાણી ભગવાન ચત્રજૂજને સાંજે પ્રણામ કરતા હતા તે વખતે પૂનરીએ પોતાના ગળામાથી ફૂનમાળા કાઢી નાખી. મહારાણી સાંજે પ્રણામ કરીને જીભાચા એટલે ફૂનમાળા મહારાણીને આપી.

મહારાણી પણ ખૂબ ચમકાઈ હતા તેમણે માગા આમ તેમ જોઈ માગા ભગવાનના કંઠમ થી સીધી આવી નવી એરી તેમને શક પડી માગા આમ તેમ ફેરવીને જોઈ માગાની અદર ચાર પાંચ સદે વાળ ચોટસ હતા માગા પણ યોળાયેની હતી ચમકાઈ રાણીને સમજતા વાર ન લાગી

“પૂનરીજી! યુ” ચત્રજૂજ ભગવાનને પણ વૃદ્ધાવસ્થા આવી ગઈ પ્રભુના વાગ પણ સદે ચા હોય એમ લગે છે” મહારાણીએ ટકોર કરી. દેવો પૂનરી તો બદલાવે બની ગયો. પૂનરી ટાણું સમજ ગયો

“મહારાજ! પ્રભુના વાગ ધોળા કેમ ન થાય” દેવો પૂનરીના આવા જરામથી કોધ ચડ્યો પરંતુ તેમણે જણાવ્યા હોય નહિ મહારાણી જતા જતા કહેતા થયા, “પૂનરીજી! સદેનાળવાળા રનામના દર્શને કુ સારવા વહેલા આરીસ વૃદ્ધ પ્રભુના દર્શન કરી કૃતાર્થ થપરા”

દેવોને માથે વીજ પડી દેવો વિચારમા ડૂબી ગયો “ભારે યા છે જુદી ચર્મ છે જેની મારા હાંકરની ધ્રુવ એણે ધાકું હશે કમ થારો”

દેવોના હાથમા ટેરો એમને એમ રહી ગયો. દેવો તો ચત્રજૂજના ચરણોમા જ મેની ગયો. દેવાની આખોમાથી શ્રાવણ ભદરવે વરખી રહ્યો હતો. એની આખમાથી વહેતા આમુઝ ચત્રજૂજના ચરણો પનાળી રહ્યા હતા ટેરો બધ કરવું તો મૂલાઈ જ ગઈ.

“પૂનરીજી! હવું ટેરો નંધ કેમ નરી કરી! દાર નંધ કરને” જાહેરથી એનીમારે ખૂબ પારી. “હા બાઈ, બધ કરો” પૂનરીએ જરામ આપ્યો

પૂનરી તો ચત્રજૂજના ચરણોમા દળી પડ્યો હતો. ભગવાનને આગ્રમ કરી રહ્યો હતો. “માપા! મારા ચમ! આજની રાત તારા ચરણો સેરી લઈડો.”

મારો રામ ! આ દીન દાસના ગના માંદે કરેજો. તારા સેવકની બાળ મેજો. પ્રભુ ! દેવે તો તારા ચરણોમાં સમાવી દે.”

દેના ભગત તો પ્રભુના ચરણોમાં જ પડી રહ્યો હતો. સમયનું પણ તેને જ્ઞાન રજું ન હતું. પ્રાગઠ વારસું, ફેરફારો બોલ્યો, મંગળા આરતીનો સમય થવા આવ્યો હતો.

પૂજારીજી શિક્ષા નાલા ધોવા. આરતીની તૈયારી કરી. પૂજારીજીની આંખો રડી રડીને લાલધૂમ બની ગઈ હતી. નીચું મુખ રાખી આરતી કરી રહ્યો હતો. પ્રભુની મૂર્તિ સામે જ્ઞેવાની હિંમત કરતો ન હતો.

આરતીના સમયે દર્શનાર્થીઓ આવી પહોંચ્યા હતા. તેઓએ ચત્રભૂજના મુખકમળ સામે જ્ઞેયું તો મૂર્તિના વાળ સહેદ હતા ભગવાનની મૂર્તિના મુખ ઉપર કરચણીઓ દેખાતી હતી. દર્શનાર્થીઓ તાણુ થયા. ભગવાનના વાળ સહેદ જ્ઞેષ સૌ દીગમ્બદ બની ગયા.

આરતી થઈ રહી કે પૂજારી પ્રભુના ચરણોમાં પડી ગયા. બરોડર આ સમયે “ નીગા રખો... મહેરબાની”ની છઠીનો પોકાર થયો મહારાણા દર્શને પ્રધાયી લોકો આધા ખસી ગયા, મહારાણાને માર્ગ કરી આવ્યો.

મહારાણાએ મૂર્તિ સામે દષ્ટિ કરી ચત્ર-ભૂજના વાળ સહેદ હતા. મહારાણાએ પૂજારીનો તાગ લેવા નિશ્ચય કર્યો હતો. તેને લાગ્યું કે પૂજારીએ કરામત કરી ૩૦ ડેતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, રાજવીની રાજદાં હતી. પૂજારીએ કરેલી કરામત ઉધાડી પાડી બધા પ્રજાજનો વચ્ચે પૂજારીને ઉધાડો પાડી દઈ.

મંદિરમાં શું મન રજું છે તેનો ખ્યાલ બાપડા પૂજારીને હતો નહિ એ તો ભગવાન ચત્રભૂજના ચરણોમાં ખેલાન પડ્યો હતો.

મહારાણા મૂર્તિ પાસે ધસી ગયા. મૂર્તિના મસ્તક પરનો એક સહેદ વાળ લેવા પ્રયત્ન કર્યો પણ વાળ નીકળ્યો નહિ. જરા વધારે જોર કરીને વાળ ખેંચ્યો પરંતુ ન નીકળ્યો. મહારાણાએ જોરથી વાળ ખેંચ્યો એટલે સીસકાયો સંભળ્યો એટલું જ

નહિ પણ મૂર્તિની આંખો મીચાણી અને મોં મથ-કાણું. મસ્તક ઉપરથી જ્યાંથી વાળ ખેંચાયો હતો ત્યાં લોડી । ટસીરા દેખાયો. એટલું જ નહિ પણ લોડી બેડીને મહારાણા ના વસ ઉપર પડ્યું. મૂર્તિ મુજ ગીરી.

મંદિરમાં હાહાકાર ચર્મ ગયો. મહારાણા મુજ ઉઠવા અને બેઠું થઈને પડી ગયા. લોકો દોડા-દોડી કરવા લાગ્યા. મહારાણાને શુદ્ધિમાં લાવવાના ચત્નો કરવા લાગ્યા. રાજવેદને તેડાવવામાં આવ્યા. અનેક ઉપચારો કરીને મહારાણા તથા પૂજારીને શુદ્ધિમાં લાવવામાં આવ્યા.

મહારાણા શુદ્ધિમાં આવ્યા અને પુનિત પૂજારીના ચરણોમાં પડી ગયા. “ ભગત ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. તમારી અનન્ય શ્રદ્ધા અને ભક્તિને ધન્ય છે. અજર પ્રભુ પણ જરાવાન બન્યા. મારી સત્તાના મદે હું જ્ઞાન બૂંધ્યો અને ન કરવાનું કરી બેઠો. ભગત ! મને ક્ષમા કરો.”

“ રાજન ! મને તો મારો છે. એ કૂચની માળા મેં પહેરી હતી, હું અસત્વતો સાધી બન્યો, મેં કયું કે પ્રજા જુદ બન્યા છે પણ એ રથમાં મારી આજર રાખી આ પાપી રંક દાસ ખાતર જુદ બન્યો. એ કેવો દલાણુ છે ? અજર પણ જરાવાન બન્યો. ક્ષમા તો બાપે કરવાની છે. મારો રથામ કેવો કૃપાળુ છે ! ”

પુનિત પૂજારીની શ્રદ્ધા ઉપર સૌ દંગ થયા. પૂજારીની પત રાખવા અજર પ્રભુ જરાવાન બન્યા, સૌ કહેવા લાગ્યા, “ પ્રજા, તારી ભગવતસમતા અજન છે. દિનદવાળ ! તારાની પત વું રાખજુકારો છો. ”

મહારાણા પ્રભુને પ્રણામ કરીને મંદિરમાં ચાલ્યા ગયા. આ ઘટના બન્યા પડી કદિ મંદિરમાં આવ્યા જ નહિ.

આ ઘટના બન્યા પછી ઉદેપુરના રાજવંશમાં જેવી પ્રથા પડી ગઈ કે ઉદેપુરની માઠી ઉપર બીરાજતો માનવી ચત્રભૂજના મંદિરમાં દર્શન કરવા આવતો નથી. રાજવી જ્યાં સુરી યુવરાજ પદે હોય ત્યાં સુધી જ ચત્રભૂજના દર્શને બની શકે છે પરંતુ રાજતિલક થયા બાદ ચત્રભૂજના મંદિરે દર્શન કરવા આવી શકતો નથી.

પ્રજા સરકારી અધિકારીઓ

અનુવાદક : ઈન્દુકુમાર જે. ભેષી

મારા વહાલા સરકારી અધિકારી ભાઈ બહેનો, હું અને જે કંઈ કહું છું તેથી આપ શરૂએ ન ધરો. હું ખુદાની કસમ ખાધને કહું છું કે આ વાતો તદ્દન સાચી છે એ કે આ બનાવ કેટલાંક વર્ષો પહેલાં બન્યો હતો.

હિસ્ટ્રી ઇન્સ્ટીટ્યુટ - ચીફરના એક નાનકડાં ગામમાં પ્રજા સરકારી અધિકારીઓ રહેતા હતા. તેમાંનો એક હતો શેખ સુલેમાન. તે બેઠે સિસ્તી હતો અને પાણીની ટાંકી લઇને ગામની સડકો પર પાણી છાંટતો જેથી ધૂળ ન ઉડે. ખીન્ના બે અધિકારીઓ હતા સુલેમાનના બે ખચ્ચર અને તેઓ પાણીનું ગાડું ખેંચતાં. આ બંને ખચ્ચરનાં નામ હતાં જોહરા અને અમીના. સરકારી હુકમ મુજબ છેલ્લાં આઠ વર્ષથી રોજ સવાર સાંજ સુલેમાન ગાડું લઇ નીકળતો અને રસ્તા પર પાણી છાંટતો.

શેખ સુલેમાનની ઉંમર પચ વર્ષ જેટલી થઇ હતી. તે પોતાના ફોટલાં તૂટેલાં કપડાં, પહેરીને એની ઉપર સરકાર તરફથી મળેલો ખાખી ઢાંઠ ચડાવતો. સવારે ઉડીને પોતાના મકાન નજીક આવેલા સરકારી તબેલા પાસે જતો, તાણું ખોલતો અને પોતાનાં વહાલાં સાથીદાર ખચ્ચર - જોહરા અને અમીનાને સંભાળતો. જોહરા અને અમીના પણ માથું નમાવીને આંખો અધણી રાખીને ઊભા રહેતાં - બન્ને કે એક બીબાની કંઈ પડી ન હોય. સરકારી કચેરીઓ અને કમંચારીઓ જે પ્રકારની બેદરકારી સામાન્ય માણસ તરફ બતાવે છે એ બેદરકારી જોહરા અને અમીના આ બંને ખચ્ચરોએ પણ બાણે અબાણે કેળવી હતી.

જોહરાનો રંગ આદો બરો હતો ને તેની પૂંછડી સહેજ પાતળી હતી. અમીના રંગે ઢાળી હતી પણ ઝરા વધુ બડી હતી અને ગરમ મીઠાણ હતી. શેખ સુલેમાન તબેલાને

[એક સિસ્તી અને બે ખચ્ચરની વાતો] -

દરવાજો ખોલતો ત્યારે જોહરા એના સામું જોઇને માથું હલાવતી પણ અમીના માત્ર પાછડો ઢાળી પગ જમીન ઉપર પછાડીને માલિકનું સ્વાગત કરતી. શેખ સુલેમાનને પહેલેથી જ ઠાણ બહે કેમ, પણ અમીના તરફ નફરત થઇ ગઇ હતી.

આ બંને ખચ્ચરો સવારે નાસ્તો કરી બે તે પછી સુલેમાન એમને ખરેદો કરીને નવડાવતો, અને તેની સાથે અલક મલકની વાનો કરતો. માલિકની આ વાત જોહરા ધ્યાન દઇને સાંભળતી પણ અમીના બેધ્યાન રહેતી અને પાછડો પગ પછાડીને અણગમે બહેર કરતી. આ રીતે સ્નાન પતાવ્યા બાદ શેખ સુલેમાન બંને ખચ્ચરોને પાણીની ટાંકીવાળી ગાડીએ જોડતો, પોતે લગામ હળવેકથી હાથમાં લેતો અને એ રીતે આ ત્રણે સરકારી અધિકારીઓ પોતાની ફરજ બજાવવા ચાલી નીકળતાં.

સવારનાં નવ વાગે તેઓ કામે ચડતાં તે છેક સાંજે કામમાંથી નવરાં થતાં. એ દરમિયાન તેઓ વચ્ચે બે ત્રણ વાર થાક ખાતાં અને ઠાંધ પણ ગ્રાહ નીચે આરામ કરતાં. બંને ખચ્ચર બપોર ટાણે ઘાસ ચાવતાં હોય ત્યારે સુલેમાન પોતાના ઝોળખીતા પાળખીતા સાથે વાતો કરતો. ગામના બધા જ લોકો આ ત્રણે સરકારી અફસરોને સારી રીતે ઝોળખતાં.

આઠ વર્ષ સુધી સુલેમાન અને જોહરા - અમીનાએ બહુ જ વફાદારીથી પોતાની ફરજ બજાવી હતી પણ એક દિવસ શેખે જોહરા કે આ બંને ખચ્ચરો હવે ચાલતાં ચાલતાં જિભા રહી જતાં હતાં અને પોને કચકારતો. યા ચાલુક મારતો ત્યારે તે ચાલતાં હતાં તે પગ એમની ચાલ ધીમી અને ખોડગાતી હતી.

શા માટે ખચ્ચર લંગડા ચાલતાં હતાં ? એ જ સાંજે સુવેમાને તબેલામાં જઈને ખચ્ચરોને ચીવટથી તપાસ્યાં તો તેણે બેચું કે જોહરા અને અમીનાના પગની નાલ તફન ઘસાઈ ગઈ હતી અને નીકળી પણ ગઈ હતી.

બીજે દિવસે ત્રણે જણા કામ ઉપર હાજર થયાં પણ બંને ખચ્ચરો માંડ માંડ પાણીની માડી ખેંચતાં હતાં. તેમની ચાલ તફન બગડી ગઈ હતી. સુવેમાન પણ બીચારો શું કરી શકે ? ત્રીજે દિવસે તો ખચ્ચરો ચાલે એમ જ ન હતાં. નવી નાલ નખાવવી જરૂરી હતી અને સુવેમાને તબેલો ભેંચો થયું કયાંય વધારાની નવી નાલો નજરે ન પડી. આખરે સરકારી ધોરણ સુજબ બંને ખચ્ચરોને તબેલામાં બાંધીને સુવેમાન પોતાના ઉપરી અધિકારીની કચેરીમાં બાંધ કરવા ગયો.

પોતે રૂમડ અરણ્ય કહે અને નાલ વહેવી મળે તો સાડ એમ માનીને તે દફતરમાં ગયો પણ ત્યાં કોને મળતું તેની ખબર ન પડતાં તે એક ઓફિસમાંથી બીજી ઓફિસમાં અને એક ટેમ્પલ પરથી બીજા ટેમ્પલ પર પૂમી વળ્યો. પોતે રસ્તા પર પછી છાટતો દોડો તે દરમિયાન એ ફિસોમાં ઘણા ફરફાર થઈ ગયા હતા તેની જાણ શેખને હવે થઈ માંડ એક કારકુન હાથ આવ્યો કે જે સરકારી તબેલાના માણીએને નાલ નાખવા અંગેની અરજીનો નિકાલ કરતો હતો. શેખ એને મળ્યો અને વિગતથી વાત કરી. પણ કારકુન ખૂબ જ કામમાં હતો તેથી તેણે શેખને બીજે દિવસે આવવાનું કહ્યું.

શેખ સુવેમાન બીજે દિવસે ગયો પણ ત્યારેય પેલા કારકુન ખૂબ કામમાં હતો. શેખ રાડ ભોતો બેસી રહ્યો પણ એનો આદેશ ન આવ્યો. કારકુને હેઠ સાંજે કહ્યું હવે કાંડે આવજો. આમ શેખ રોજ કચેરીએ બાથ અને કારકુનની પાસે બેસી રહે કારકુન નવરો ન થાય અને શેખ ઘાકે નહીં. આખરે કારકુને

ન છૂટે શેખની વાત ફરીવાર નિરાંતે સાંભળી અને પછી તે હેડ કલાર્કને મળવા ગયો. ત્યાંથી પાછા આવી તેણે સુવેમાનની વાત ફરીથી સાંભળીને એનો તુમાર તૈયાર કર્યો અને શેખને કહ્યું કે હવે આ તુમાર મંજૂર થશે એટલે અમે તમને જાણ કરીશું ત્યાં સુધી સગંકારી ધોરણ સુજબ મંજૂર થયેલ ધાન તમને મળતું રહેશે એ તમે ખચ્ચરને ખવરાવ્યા કરજો અને તબેલા પર હાજર રહેજો સમજ્યા ?

સુવેમાને કહ્યું : “ હા જી, બહે.”

બીજે દિવસે પેલા કારકુને તૈયાર કરેલો તુમાર હેડ કલાર્કને બતાવ્યો. હેડ કલાર્ક થોડા કુધારા કર્યા એટલે જીલ કારકુને એ તુમાર ફરી વખત લખ્યો. એ પછી કારકુને ડુંડી સહી એક ખૂણે કરી, તેની બાજુમાં હેડ કલાર્ક સહી કરી અને પછી ઓફિસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સહી કરી અને એમ કરતો કરતો એ તુમાર પ્રધાન સાહેબની કચેરી તરફ મોકલાયો. આ તુમાર તબેલા ખાતાના પ્રધાનને કે એમના નીચેના સેક્રેટરીને કયે દિવસે મોકલાયો તેની મને ખબર નથી, પરંતુ મને લાગે છે કે ઠીક ઠીક વખત લાગ્યો હશે દિવસો નહીં પણ મહિનાઓ વીતી ગયા છે.

હવે આપણે શેખ સુવેમાનનું શું થયું એ જશ ભેંધ લઈએ. જે દિવસે કારકુને એની વાત સાંભળીને નાલનો તુમાર તૈયાર કર્યો તે દિવસે તે સાંજે તબેલે ગયો, બંને ખચ્ચર ને સારી પેંઠે નવરાવ્યા, અને ધાસ નીચું. આ પછી પોતે બે દિવસ સરકારી કચેરીમાં કેવો હેરાન થયો હતો, કેટલી ધીરજ પછી તેણે અમીના અને બહેરાની નાર માટે પેલા કારકુનને કેવી ભાવપૂર્વકની જાતમણ કરી હતી એ પણ કહ્યું. આમ પોતાના મનનો બોલો હાલવો થયો એટલે શેખ સુવેમાન પોતાને ઘેર ગયો અને નિરાંતે સૂઈ ગયો.

બીજે દિવસે તે સવારે તબેલે ગયો. બહેરા અને અમીનાને મળ્યો અને કહ્યું કે આજે

ધા કાઢે તમારી નાલ આવી જશે અને આપણે ગામની સડકો અને શેરીઓમાં પાણી છાંટવાનું શરૂ કરીશું. ચાર પાંચ દિવસ થઈ ગયા છે અને ઉનાળો આવતો નથી છે. તેથી ધૂળ ઉડે છે. પણ નાલ ન આવે ત્યાં સુધી આપણે શું કરી શકીએ. જો કે મેં ખૂબ ભલામણ કરી છે. અને આમેય આપણે આરામ કયો નથી તો થોડીક નિરાંત મળશે. આમને આમ બે ત્રણ દિવસ વીતી ગયા પણ નાલ ન આવી અને સુલેમાનને પહેલાં તો શુસ્સો ચડ્યો.

સરકારી તુમારશાહી અને બેદરકારીથી કંટાળી ગયેલા શેખ સુલેમાને ખચ્ચરને વાત કરી. પણ જેમ જેમ દિવસ વીતતા ગયા તેમ તેમ શેખને પણ આ બધું કાંઈ પડવા લાગ્યું. તે સવાર સાંજ ગામમાં ચક્રર ભારતો અને બેચારને વખત તબેલામાં ગાળતો. ધાસ ચારે સરકારી શહે નિયમિત મળતો એટલે ઉપાધી રહી ન હતી. પણ કોણ જાણે કેમ હજી તાલ આવી નહીં અને એના કોઈ વાવડ પણ ન આવ્યા.

સુલેમાન જ્યારે જ્યારે ગામમાં જતો ત્યારે ધુળીઆ રસ્તા ભેંધને એને પોતાની ફરજનું માન થતું. પાણી છાંટવાનું મન એને થઈ આવતું પણ નાલ નહોતી આવી.

અને કારકુન સાહેબે કહેલું કે નાલ એની મેળે આવશે. તમારે જોડિસે ધકકા ખાવા નહીં. બહુ સારું! શેખે પછી તો ગામમાં જવાનું થ માંડી વાળ્યું એટલું જ નહીં એણે ખચ્ચરને મોઢે સરકારી તુમારશાહીની ફરિયાદ કરવાનું પણ બધ કરી દીધું.

મેં શેખ સુલેમાન અને તેના બંને ખચ્ચરોને છેલ્લાં ત્રણેક માસથી સડક પર દીકાં ન હતાં તેથી એક દિ' હું તરેલાને રસ્તેથી નીકળ્યો તો થયું કે લાવ જરા ભેઉ' તો ખરો કે પેલા સરકારી અફસરોને થયું છે શું? અધખુલા બારણામાંથી ડોકિયું કરીને મેં જોયું કે ત્રણેય સરકારી અધિકારીઓ 'રત્ન ઉપર' હતા. ભેહરાનું શરીર વધુ તાંદુરસ્ત થયું હતું. અમીનાને શરીરે પજુ ચરખીના થર વધ્યા હતા. અને પેના માડાની હેડળ ગાલીનું જોશીકું કરીને સુલેમાન પણ નિરાંતે પડ્યો હતો. અને માખી કનડે નહીં તેથી શેખે મોઢા ઉપર લાલ ચોકડી વાળો રૂમાલ ઢાંક્યો હતો.

આમ ચાલુ પગારે છેલ્લા ત્રણ માસથી રત્ન લોગવતા આ સરકારી નોકરો-એક નર અને બે ખચ્ચરને ભેંધને મને મારી જાન ઉપર દયા આવી ગઈ.

[ચૂંક મિસરતી વાર્તાના અનુવાદ]

ઉમાદ એટલે ખદખદતો આસવ.

ઉજ્જ હોય ના પશુ છતાં ગજાય તે પશુ,
માનવી પશુ બને છતાં ગજાય માનવી!

* આનંદ *

ક્રોડાપનિષદની વાત

સાત્યાનંદ

ઉશન વાજશ્રવસે નિશ્ચય કર્યો કે પોતે સર્વંરવ દાન કરીને સન્યાસાશ્રમમાં પ્રવેશ કરશે. ઉશન વાજશ્રવસ એક વિદ્વાન માણસ હતો. પોતાના આ નિશ્ચય મુજબ એમણે સધળું શાકભાજીને દાનમાં આપી દીધું. દક્ષિણમાં એમણે જે ગાયો આપી તે ખૂબ જૂદા અને વધુથી ગયેલી પણ હતી. તેથી પોતાના પિતા દ્વારા દાનમાં અપાયેલી ગાયોને જોઈને નચિકેતા બહુ જ દુઃખી થયો. તેણે વિચાર્યું કે જ્ઞાનાથી કુટુંબ તો એ થાય કે પિતાજી મારું જ કષ્ટને દાન કરી દે.

નચિકેતા પોતાના પિતા પાસે ગયો અને બોલ્યો : 'પિતાજી, બધાનું દાન તો કરી રહ્યા છો, હવે મારું ક્ષેત્ર દાન કરશો કે ?'

ઉશન થૂપ રહ્યો. નચિકેતાએ કરી પોતાની વાત બેરકારની. એ વખતે ય એના પિતાએ કોઈ જવાબ આપ્યો નહિ. ત્યારે ત્રીજી વાર નચિકેતાએ પુનઃ એ જ વાતના કરી ત્યારે તેના પિતાજી ચીકાકા ગયા અને બોલ્યા : 'તને કું શ્રુત્યને અધીન કરું છું', જા.'

નચિકેતા પોતાના પિતાજી પાસેથી સુપ્રમથ આપી નીકળ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો : 'કું સર્વંથા નિકૃષ્ટ તો નથી. તો પછી પિતાજીએ આવી વાત શાને કરી ?' આ વાતને વિચાર કરતો કરતો તે યમને આગળે પહોંચી ગયો. યમ એ વખતે પોતાને ઘેર નહોતો. તેથી યમના કુટુંબીઓ અતિથિ સત્કાર માટે આવ્યા; પરંતુ નચિકેતાએ યમના આવવા અગાઉ કશું જ પણ મક્કલું કરવાની ના પાડી દીધી. યમના કુટુંબીજનો લાચાર હતા. નચિકેતા અનન્યજી લીધા વિના જ યમના ઘરમાં રહ્યો. ત્રણ દિવસ પછી યમ ઘેર પાછો આવ્યા ત્યારે ઘરવાળાઓએ તેમને નચિકેતાની વાત કરી. યમ તરત દોડ્યા અને નચિકેતા પાસે આવ્યા. કહ્યું : 'શ્રમા કરો. કું ઘેર નહોતો તેથી આપને ઉપવાસ કરવા પડ્યા. અતિથિના ઉપવાસથી શ્રક્તિવાળીને ખાવ લાગે

છે. તેથી સૌ પહેલાં તો આપ ભોજન કરી લો અને પછી મારું પાપ નાબૂદ કરવા ત્રણ વરદાન માગો; કારણ આપ ત્રણ રાત બ્રૂખ્યા રહ્યા છો.'

નચિકેતાએ ભોજન કર્યું અને પછી સધળી વાત યમરાજને કહી સંભળાવી. યમરાજને એની વાત સાંભળીને ખેદ થયો. એમણે કહ્યું : 'સારું, વરદાન માગી લો.'

નચિકેતા થોડો વમન તો રાત રહ્યો, પછી બોલ્યો : 'મહારાજ ! પહેલું વરદાન તો એ આપો કે મારા પિતાજીની ઉદ્ધિગતા દૂર થઈ જાય-એમને માનસિક શાંતિ મળે અને જ્યારે કું આપને ત્યાંથી જઈ ત્યારે તેઓ પ્રજ્ઞાનચિત્તે મારી સાથે વાત કરે.'

યમરાજ કહે, 'તયારનું હવે બીજું વરદાન માગ.'

નચિકેતાએ રાતપૂર્વક કહ્યું : 'બીજું વરદાન એ મારું કું કે આપ મને સ્વર્ગ અને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરાવનારા યોગાગિનિ સંપ્રદાય ઉપદેશ કરો.'

યમરાજ થોડો વખત સુધી તો નચિકેતાનું મોં જોઈ જ રહ્યો. પછી બોલ્યો : 'જીવન પ્રાપ્તિનું નામ અને પ્રાણ અગ્નિના આધારથી કામ કરે છે. સમસ્ત સંસારની સ્થિતિનું કારણ પણ અગ્નિ છે. સમગ્રપણે આ મારી વાત જ જાણે, આ ધર્મો જ મુક્તિ વિષય છે. અવ્યય ચિત્તથી આ મદલ્ય કરી શકાય તેવું નથી.'

નચિકેતા બોલ્યો : 'આપ ચિંતા ન કરો, આચાર્ય. કું ધ્યાનપૂર્વક આપની વાત સાંભળી અને સમજી રહ્યો છું.'

'હા, તો લોકનું કારણ અગ્નિ છે. અગ્નિ વિના કોઈ પણ પદાર્થ અસ્તિત્વ કે રૂપ મદલ્ય કરી શકતો નથી; કારણ કે અગ્નિ અર્થાત પ્રકાશ જ સમસ્ત પદાર્થનું રૂપ રખેટ કરે છે. પૃથ્વી પણ ત્યારથી જ લોક છે જ્યારથી તે પ્રકાશમાન થઈ, સૂર્ય, ચંદ્રમા

તારા ઈત્યાદિ નેટલા પથ્થ પદાર્થો સંસારમાં જોવા મળે છે તે સદુમાં અગ્નિ છે. સમજાય છે મારી વાત ?

‘આચાર્ય, આ પતે વારંવાર શંકા થયાં કરે છે, તેથી આપે કહેલી સઘળી વાત હું ખોલી જાઉં છું.’ આમ કહીને નચિતેતા યમાચાર્યનો એકે એક શબ્દ કડકકાટ બોલી ગયો.

‘મને ઘણું આનંદ થાય છે, નચિતેતા ! તું સાચે જ આ વિદ્યા શ્રદ્ધા કરવાનો અધિકારી છે. સાચે જ તને એક વરદાન આપું છું કે હવેથી અગ્નિવિદ્યા તારા નામથી પ્રસિદ્ધ થશે. આજથી લોકો આ વિદ્યાને નચિતેત-અગ્નિવિદ્યા કહેશે.’

‘હે પ્રભુ ! હવે મને ત્રીજું વરદાન આપો. મને મૃત્યુ પછીના જીવાત્મા ખાતત શંકા છે. કોઈ કહે છે કે મૃત્યુ પછી જીવાત્મા રહે છે, એટલે કે જીવ શરીરથી પૃથક એવો કોઈ પદાર્થ છે બીજા પક્ષના લોકો કહે છે કે શરીરથી ભિન્ન કોઈ જીવાત્મા નથી. હવે આપ મારી આ શંકાનું સમાધાન કરી આપો એ જ માગું ત્રીજું વરદાન છે.’

આત્મવિદ્યા સંબંધીને નચિતેતાનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને યમાચાર્ય આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. એમણે વિચાર્યું કે પોતાના ભૌતિક લાભને માટે આણે છેક પથ્થ વરદાન માગ્યું જ નહિ. હવે, નચિતેતાને આ પ્રશ્નનો જવાબ યમાચાર્યે એ રીતે આપ્યો કે નેથી કરીને તે આ વિદ્યા સંબંધી કશું પથ્થ જણાવે પ્રયત્ન ન કરે. એમણે કહ્યું : ‘પ્રાચીન કાળમાં આ આત્મવિદ્યા સંબંધી વિદ્વાનોમાં અનેક શંકાઓ છે. આ પ્રશ્ન વિવાદાસ્પદ અને સૂર્યમ વિષયનો છે. તેથી તું કોઈ બીજું વરદાન માગી લે.’

નચિતેતા પોતાના પ્રશ્ન ઉપર દૃઢ હતો. એણે મંત્ર : ‘શુરદેવ ! જ્યારે વિદ્વાનોએ આ પ્રશ્નનો ખૂબ વિચાર કર્યો છે ત્યારે તે એકકક્ષ આ એક મહત્ત્વનો વિષય હોવો જોઈએ. બીજી વાત, હું એ પથ્થ માગું છું કે આપ આ વિદ્યાના મહાન ગુપ્તા હો. તેથી આ વરદાન છાંડીને બીજું કોઈ વરદાન મારે નથી જોઈતું.’

યમાચાર્યે વિમાસણમાં રડી ગયા. નચિતેતાને

આ પ્રશ્ન છાંડીને સામારિક સ્વાર્થની ચીને તરફ આકર્ષવાના ઇરાદાથી તેમણે કહ્યું : ‘આને બદલે તું એમ વરદાન માગી લે કે તારા દીકરા-દાદિતર સો સો વરસ જીવે, તારે ત્યાં બધું જ માગ્યું મળે અને અપ્સરાઓથીયે અધિક સુંદરી તારી પત્ની થાય. હીરા-જ્વાહીરના તારા મહેલો અને અને તારી પાસે પારાવાર જમીન...’

‘નહી’, મહારાજ. સંસારની સઘળી ચીને અનિત્ય છે. મને તો ભ્રેષ્ઠાવિદ્યા અને મૃત્યુ પછીની આત્માની અવસ્થાના જ્ઞાન સિવાય બીજું કશું ન ખપે.’

યમાચાર્યને નિચેતેતાની હાં આગળ બૂકવું પડ્યું. એમણે કહેવાનું શરૂ કર્યું : ‘જ્યારે તું જીવ જ કરે છે, તો પછી ચાંમજ : સંસારમાં કમો બે પ્રકારના હોય છે. પહેલામાં કંઈને કશું કષ્ટ પડતું નથી, બહો સઘળું સુખ મળે છે, પરંતુ પરિણામ સારું નથી આવતું. આને પ્રયોમાર્ગ કહે છે. બીજાનો આરંભ કરવામાં જ કષ્ટ પડે છે, પાંતુ અંત સુખદ હોય છે. એને શ્રેયોમાર્ગ કહે છે ને વ્યક્તિ શ્રેયોમાર્ગ પર ચાલે છે તે સફળ થાય છે. અર્થાત સઘળા કષ્ટમાંથી મુક્તિ પામે છે, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે ને લોકો પ્રયોમાર્ગ પર ચાલે છે તેઓ અંતે કષ્ટ ભોગવે છે. સંસારમાં વાવવું અને ખાવું એ બે કમો છે. ખાવવાનો પદાર્થ ખાઈને ખુટાડે છે, વાવવાવાળો વારીને એકને દત્તરમાં પરિવ્રત કરે છે. ને રીતે ખાનારનો આરંભ સારો પડ્યું અંત ખરાબ હોય છે તેમ જ શ્રેયોમાર્ગવાળાએને આરંભમાં સુખ અને અંતમાં દુખ મળે છે. શ્રેયોમાર્ગવાળાને આનાથી ખરાબર ગિવટું આરંભ કષ્ટ-પ્રદ અને અંત સુખદ પ્રતીત થાય છે. શ્રેયોમાર્ગ ઉપર ચાલનાર વ્યક્તિ સાદસિક્કે હોય છે અને શ્રેયોમાર્ગ ચમદ કરનાર વ્યક્તિ દુર્મળ હૃદયની હોય છે. આ જને પ્રકારના રાદ મનુષ્યની સામે આવે છે અને ભેમાંથી એકને છૂટા અનુમાર મદન કરવાનો છે મારી વાત સમજાય છે ને ?’

‘હા, શુરદેવ !’ નચિતેતાએ જવાબ વાળ્યો.

‘જે લોકો ઝેરોમાર્ગ’નું અવલંબન કરે છે તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે ન અને જેઓ ઝેરોમાર્ગ પસંદ કરે છે તેઓ સાંસારિક વિષય - વાસનામાં દસાષ્ટને અતે દષ્ટ બોળવે છે. સંસારમાં ઝેરો કોઈ પણ પદાર્થ નથી જે આત્માને માટે હિતકર હોય. આત્માનો બેરોક કેવળ વિદ્યા અને તપ છે. સાંસારિક પદાર્થ શરીર માટે છે, કારણ શરીર સ્વયં સાંસારિક છે શરીરમાં જ્યાંસુધી આત્મા રહે છે ત્યાં સુધી તેમાની બધી જ ધીમે ધીમે પવિત્ર હોય છે અને બધારે આત્મા સાચેના તેના સંબંધ તૂટી જાય છે ત્યારે તે અપવિત્ર બની જાય છે. બીજું બધું તો ખરું, પણ આત્મા નીકળના શરીર પોને પણ અપવિત્ર થઇ જાય છે આત્મા પવિત્ર અને અમર છે શરીર અપવિત્ર અને ક્ષયશૂન્ય છે. તેથી જ જ્ઞાની પુરુષો આત્મા માટે હિતકારી વસ્તુઓના પેતાના છુટતમા ઉપયોગ કરે છે. તે વસ્તુઓ છે ‘વિદ્યા અને તપ’ જે લોકો એ જ નથી જાણતા કે તે શુ છે, તેઓ અજ્ઞાની છે અને અજ્ઞાનવશ મનમાન્ય કામ કર્યાં કરે છે’

નચિકેતાએ પૂછ્યું - ‘આચાર્ય! આ જ્ઞાન બધા લોકો કેમ કરીને પ્રાપ્ત કરી શકે?’

યમાચાર્યે કહ્યું : ‘નચિકેતા! આ જ્ઞાન બ્રહ્મ જ્ઞાનશૂન્ય વ્યક્તિઓથી પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. બ્રહ્મ ખૂબ જ સૂક્ષ્મ છે. બ્રહ્મવિદ્યા પણ ધણી સૂક્ષ્મ છે. એમાં તારને વિશેષ સ્થાન નથી એ જ્ઞાન બ્રહ્મવિદ્યાના યાતા અને ધરમા વિશ્વાસ ધરાવનારા લોકો પાસેથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

નચિકેતાએ સંકેતપૂર્વક કહ્યું : ‘યુરુદેવ! એક વાત કું પૂછું?’

‘હા જરૂર પૂછ’ યમાચાર્યે કહ્યું.

‘આરે નિત્ય બ્રહ્મ શી રીતે મેળવ્યું?’

‘નચિકેતા! અનિત્ય, વિનયર ધન વગેરે દ્વારા બ્રહ્મ પ્રાપ્ત નથી થતું. મેં નચિકેત અગ્નિનું મન, ઈન્દ્રિય અને શરીરથી ઉપાસન કયું છે. ફળની અભિલાષા મેં રાખી નહિ. ધનાદિના સમૃદ્ધથી બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ થઈ ન શકે. એ માટે તું જરૂર છે અંતઃ કરજીની શુદ્ધિની.’

‘તો પ્રભુ! આ બ્રહ્મ, ઈશ્વર કે પરમાત્મા, રહે છે ક્યાં?’

‘પરમાત્મા ક્યાં હર નથી, નચિકેતા! તે અત્યંત સમીપ છે. આપણા જીવાત્માની અંદર પણ પરમાત્મા પ્રવિષ્ટ છે. શુદ્ધ જુદ્ધિ અને મનથી તેનું દર્શન કેમ પણ કરી શકે છે. પરંતુ આટલો સમીપ હોવા છતાં પણ જેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ નથી, તેઓ તેને જોઈ શકતા નથી. જે પદ જાણવા સારુ આ બધાં સાધનો કહેવામાં આવ્યાં તે પદ છે ‘ઓમ’ (ૐ). એમાં ત્રણ પ્રકાર છે. અ, ઉ, મ્. અ થી પરમાત્માની વ્યાપકતા, ઉ થી પ્રકાશક હોવા પશું અને મ્ થી નિર્ગોષ્ટ પ્રકૃતિને ગતિ દેવાનું જ્ઞાન થાય છે. આ ૐ જ મહાન અને અવિનાશી બ્રહ્મ છે ‘ઓમ’ પ્રભુનું સર્વશ્રેષ્ઠ નામ છે.’

‘આચાર્ય, એ તો કહે છે જીવાત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે શો ભેદ છે?’

‘નચિકેતા! જીવાત્મા અને પરમાત્મા બન્ને અજન્મા અને અનંત છે. જ્ઞાન સ્વરૂપ પરમાત્મા અને ચેતન જીવાત્મા ઉત્પત્તિ રહિત અને સ્વભાવથી સત્ છે. આમાંથી પરમાત્મા રાજ અને જીવાત્મા પ્રજ છે. આ બન્ને સદાય એકરસ રહે છે તથા બંને વિકારોથી રહિત છે.’

‘ક્યાં જ વિકારો, આચાર્ય!’

‘એ વિકારો છે - ઉત્પત્તિ, સત્તા, પરિવર્તન, જુદ્ધિ ક્રોધ અને વિનાશ. જેનો જન્મ થાય છે તેમાં આ વિકારો આવે જ છે. ઈશ્વર તો અજન્મા છે, અનંત છે, સર્વજ્ઞાન છે અને સર્વદષ્ટા છે. તેમનાથી કશું જ જાનું નથી. આપણું ધરકામ તે જુએ છે અને અંતે આ ક્રમેને આધારે જ ફળ દે છે. માણસે સદૈવ સત્કૃત્ય જ કરવાં જોઈએ. ફળ પ્રાપ્તિ માટે કામ કરવાની વાત અનુચિત છે કારણ એમાં લાલચરૂપી જુરાઈ છે. માટે માણસ માત્રે ફળની આશા રાખ્યા વિના સુક્રમે કરતા જોઈએ - તેણે શરીરની નહિ આત્માની આવરકનાએ ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ જ્ઞાન જ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન છે. પરમાત્માની સત્તા આત્માનુભવમય છે. આંખ નાક આદિ ઇન્દ્રિયોથી તેનો બોધ થઈ શકતા નથી. બધું સમજાઈ ગયું ને!’

‘હા પ્રભુ!’ કહીને નચિકેતાએ યમરાજને સાદર નમસ્કાર કર્યો.

પરેપુ મૈત્રી સ્વજનેષુ વૈરમ્

સાગરકુમાર

પરેપુ મૈત્રી સ્વજનેષુ વૈરમ્ - સંસ્કૃત ભાષાની આ કહેવત આપણા સમાજમાં આપણે યથાર્થ મૂત સ્વરૂપમાં લેઈએ છીએ. આપણે સગાં સંબંધીઓ તરફ દ્રષ્ટિપાત કરીશું તો બહુમતિ પક્ષે એમ જ જણાઈ આવશે કે સગાંઓ વચ્ચેના મેળ કરતાં ત્રાહિત જનો વચ્ચે વધુ મેળ હોય છે.

સગા મામા કરતાં કહેવાના મામા ભેડે વધુ લહેલું જણાય છે. અને કહેવાના કાકા વધુ કાળજી લેતા હોય એમ લાગે છે. માને એના દીકરાની ઊણપો દેખાડતી અને પડોશીના છોકરાંના વખાણ કરતી આપણે સાંભળીએ છીએ. એ જ પડોશીના છોકરાના નામનો ધરપીટિયો તેની મા દોજ લેતી હોય છે. હરેક સાસુને પોતાની વહુ કરતા પડોશીના છોકરાની વહુ વધુ ઠાઠી લાગે છે. આપું વિષયક જાણે ચાલ્યા જ કરે છે.

હિન્દીમાં એક કહેવત છે કે 'ધરડી મુરઘી દાલ બરાબર' બીબીએ ગમે તેવી ઉત્તમ વાનગી બનાવીને પીરસી હોય તોય મિયાં સાહેબને તે પસંદ નહિ જ પડે. ઘણા પતિદેવાને તેની મિત્ર પાત્રીની રસોઈના વખાણ કરવાની ટેવ હોય હોય છે. ઠોઈપણુ ઓને આ રુચિ નથી. કેમકે અન્યના વખણમાં પોતાની થોડીક ઊણપનો એમાં ઈયારો હોય છે.

સગાં કરતાં પડોશી સાથે વધુ મેળ કેમ થાય છે તે ભેઈએ. ગુજરાતી કહેવત પ્રમાણે સાચો સગો પડોશી છે. સાચે માંદે અને મુરકેલીના સમયે પડોશીની સેવા પહેલી મળે છે. ખરે વખતે ખપ લાગતા પડોશી તરફ સ્વાભાવિક રીતે જ લાગણી ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે.

જો વાસણ લોગાં થાય તો ખખડેય ખરાં એ કહેવત પ્રમાણે કુટુંબના માણસો વચ્ચે, સગાંઓ વચ્ચે ખખડવાતું વારંવાર બને છે. ક્યારેક તો તેનાથી મોટા મોટા ઘોબા પણ પડે છે. ઘોબા ઉપડે છે ય ખરા. અને નથી ઉપડતા ત્યારે વાસણ ત્યાંથી કાણું બને છે.

પડોશીઓની સાથે ખખડવાતું બને છે પણ તે ઠોઈકવાર જ હોય છે. બહુ ઘોડા કિસ્સાઓમાં તે કાળજી માર બને છે. મોટે ભાગે તે ઉપર-છાંડું જ હોય છે. અને જૈસેયે થઈ જતાં વાર લાગતી નથી. આમ પડોશીઓમાં બાળસહજ નિર્દોષ વૃત્તિથી સમાધાન તરત જ થઈ જાય છે.

જ્યારે કુટુંબીઓમાં રોષવૃત્તિ મળવતર બને છે. અને એક બીજાના અહમ્ ઉરકેરાઈ છે. માણસ તેના આત્મજનોની ઉપેક્ષા કેમ કરતો હશે? આત્મજનો તરફ તેને પ્રેમ નથી, એવું નથી. કોઈસ્વજનને આંખ માથું ડુંખશે તો તેનો જીવ જરૂર બળશે, તેને ક્યાંયે ચેત નહિ પડે. જમવા બેસશે તો તેને અન્ન પણ ગળે નહિ ઊતરે. છતાં એ બધી લાગણીઓ પ્રદર્શિત કરવામાં તે સફળ થતો નથી. પોતાને થતી લાગણીઓની પ્રતિતિ તે કરાવી શકતો જ નથી. વરોંથી સાથે રહેવાને લીધે સગાં સગાંઓ વચ્ચે પૂર્વચંડો હોય છે. તેમના ગમા, અણગમા, વેણ, કવેણ બધું જ ચિત્રપટની માફક તેની દ્રષ્ટિ સામે ખડું થાય છે. આ બધાને લીધે મનમાં તેજી મીઠાશમયો વેણ ગોઠવી રાખ્યા હોય તો પણ તેના ચન્ડો જ્યારે બહાર પડે છે ત્યારે અરધી મીઠાશ તેમાંથી જતી રડી હોય છે.

જ્યારે પતાયા સાથેના વ્યવહારમાં તેને એમ બનવું નથી. કેમકે તેની સાથેના સંબંધ તો ઠોરી પાટીથી જ શરૂ કરવાનો હોય છે.

કૃદાણામાધ્યે વિશેષ આગળ પાછળનો પરિચય પણ તેમને હોતો નથી. તેમનો વ્યવહાર સંબંધ એક રીતે ઔપચારિક માત્ર હોય છે. મોટાભાગના સંબંધોનાં તો મીઠાવેળાના સિવાય અન્ય કંઈ કર્તવ્ય પણ કરવાનું હોયું નથી.

આમ પરાયા સાથેનો વ્યવહાર જેટલો ઔપચારિક રહ્યો છે એટલો જ આત્મજનો વચ્ચેનો સંબંધ વધુ પંચાત અને ખુબીદ વાળો છે. સંબંધ જેમ નજીકનો એમ પંચાતની માત્રા વધવાની. પ્રકૃતિ અને ટેવને વશ માણસો આમ જાયે, અજાયે આત્મજનોથી દૂર દૂર

જતાં જાય છે. પણ કુટુંબના સંબંધોનું કે આત્મજનોના વ્યવહારનું આજ માત્ર આખરી સ્વરૂપ કે પરિણામ નથી. માણસ પરાયા સાથે જેમ પ્રીત ગાઢ બનાવી શકે છે તેમ આત્મજનો સાથે તે પ્રીત ટકાવી પણ શકે. માણસનો અન્યતી સાથે જેવી ઉદારતાનો વ્યવહાર છે, એવો આત્મજનો સાથે દાખવે. નાના મોટાનાં વિવેક સમજીને સૌને યોગ્ય સન્માન કરે અને મૂંચ પડે ત્યાંથી તોડી નાખવાને બદલે મૂંચ ઉકલવાનો જ પ્રયત્ન કરે, ઉપેક્ષા સેવવાને બદલે શ્રેમ કુશળની ચિન્તા કરે તો પરેપુ મૈત્રીની સાથે સ્વજનપુ રનેહમ પણ થાય.

•

પરિભ્રમણ પાન નં. ૬૬૧ થી ૭૭૫

નામીરિયા પછી સીરિમાં બીને અનુક્રમ રોકો મળ્યો છે. એથી ઉલટું, ધાનામાં બરોબર બીનના મોટા પર જ લપડાક મારી દીધી છે. એનકુમા આમ તો આફ્રિકાના તારણહાર ગણાય છે અને શાહીવાદી રીતરસોના વિરોધી છે. તેમને રથાનબધ્ત ક્યાં તે માટે આફ્રિકાના મોટાભાગના રાષ્ટ્રોએ (અસીસમાથી ત્રીસ) સંમતિ આપી છે. માત્ર છ રાષ્ટ્રો બીની, બલ્ટરિયા, માલી, કોન્ગો, ટાંગોયા અને આરવ-મજસત્તાકે વિરુદ્ધ છે અને એનકુમાને રોકો આપી રહ્યા છે. વિચિત્ર આમ તો એ બીની છે કે બીનીએ તેમને નાગરિકત્વ ઉપરાંત રાષ્ટ્રપતિપદ પણ આપ્યું છે. આ એક અદ્ભુત રાજકીય બનાવ છે અને તેનાથી સત્તાપર પાછા આવવા, એનકુમાને સમય

મળી રહેશે. મદદ તો તેમને ભ્રમ્યે તેટલી બીન, રસિયા ઉપરાંત આફ્રિકન રાષ્ટ્રોની પણ મળશે. ટૂંકમાં આફ્રિકાના નવોન્તિ રાષ્ટ્રો આઝાદીને પચાવી શક્યા નથી. બહારની કબ્જા સામે તેઓ ટકી પણ શક્યા નથી. અને મહાસત્તાઓની રમતમાં પોતાને ખાદાં થવા દીધાં છે. હવે તો કાંતે શું મનશે તે પણ કહી શકાય તેમ રહ્યું નથી. લોકશાહીને સ્થિર થતાં આફ્રિકાના રાષ્ટ્રો માટે લગ્ન સમય લાગશે. ઇન્ડોને-સિયામાં પણ ભારેસો આગન બચ્ચક્યા કરે છે અને ક્યારે લડકો થાય તે કહેવાય તેમ નથી. આ બવાની સરખામણીમાં ભારતની લોકશાહી કુતરતારક સમાન બની રહી છે. અમેરિકા સમજે તો તેની ફૂટેકપટની નીતિ છોડી સહકર્તાપૂર્વક ભારતની પડખે રહે. તો એસિયામાં એક મહાન લોકશાહી કંમેશને માટે બીનીની બતી પર બિની થશે.

ત્રિવેણી સંગમ

હરજીવન યાનત્રી

જીવનના વનમાંથી મરણના રણમાં જવું એટલે યમ, નિયમ અને સંયમનો ત્રિવેણી સંગમ સાધી જીવન જીવવું : કવિ ખગરદારે ગાયું છે :

જન્મ ને મૃત્યુ છે હિલચ સુંદર જગે,
હો ભલે ઉભયના પંથ ન્યારા;
કિંતુ આ મૃત્યુ તો અધિક સુંદર દિસે,
જ્યાં ખીલે માત્ર શુભ રમરણ કપારા !

કવિને જીવન અને મરણની સરખામણીમાં મૃત્યુ વધુ સુંદર દેખાય છે, કારણ કે મૃત્યુ બાદ જ માનવીનું સાચું મૂલ્ય અંકાય છે. આપણે કોઈ પણ મહાપુરુષનો દાખલો લઈએ તો તેમના જીવન દરમિયાન લોકોએ કદર નેટલી નથી કરી હોતી, તેટલી તેના મૃત્યુ બાદ થઈ હોય છે ! તેથી જ કદાચ તેમના વિષે કહેવાતું હશે કે તેઓ મૃત્યુ પામીને અમર બની જાય છે.

જીવન દરમિયાન માણસ પોતાનું કુટુંબ, સગાં-વહાલાં, મિત્રો અને સમાજની લીલાતરી વચ્ચે જન્મે છે, ઉછરે છે; અને જીવે છે. શક્ય હોય તેટલા હકકો ભોગવે છે. અને ફરજો બજાવે છે. અંતે જ્યારે આ જીવન પૂરું થાય છે ત્યારે તેનો આત્મા વધુ વિકાસાર્થે આલ્યો જાય છે પરિણામે તેને નશ્વર દેહ આટીમાં મળી જાય છે. ત્યારે બીજા બાજુ મરણને આરે ઊભેલો માનવી પોતાનાં સગાં-સખાં, મિત્રો અને કુટુંબીજનોને રેતાં - કકળતાં મૂકીને એકલો અટ્ટોલા વેરાન રણ જેવા માગે સર્વ દાંધ છોડીને. આવી નીકળે છે.

આવી વ્યક્તિ પોતાના સહવાસ દરમિયાન જે કંઈ નથી આપી શકી તે પોતાની સુવાસ દ્વારા આપતી જાય છે. પોતાની સુમધુર

સ્મૃતિ દ્વારા આસપાસના વાતાવરણમાં સ-રસ પવન છેડતી જાય છે. આમ મનુષ્યનું એકલાં આવવું અને એકલાં ચાલ્યા જવું એ કવિ નહાનાલાલની પેલી બાણીતી પંક્તિની સ્મૃતિ તાજ કરે છે :

એકલાં ભીગવું રહ્યું, એકલા આથમી જવું
રનેહથી છલકતાં આસંસારે, એમ શે થવું ?

મનુષ્યને ખબર નથી પડતી કે તે શા માટે એકલો જ જન્મે છે અને એકલો જ મૃત્યુ પામે છે. જો આ સંસાર ખરેખર રનેહથી છલકતો હોય તો ! એમ શા સારું બનવું હશે ? એ કવિ હૃદય વાચકને પ્રશ્ન દ્વારા પૂછીને બાજુવા માગે છે.

માણસ જન્મે છે ત્યારે તે બંધ સુઠી રાએ છે, એ મરે છે, ત્યારે એ ખુલ્લી હથેળી મૂકતો જાય છે. જાણે જીવનમાં આવીને તેણે કોઈ ગૂઢ રહસ્ય ઉકેલવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો હોય ! આવી જ એક બીજી વિચિત્ર બાબત બાળકના જન્મ સમયના રુઝની છે. બાળક જન્મે છે ત્યારે તે રહે છે. જ્યારે તે મોટું થઈ, ઘરડું થઈને મરી જાય છે ત્યારે તે હસે છે ! તેણે મરતી વખતે હસવું જોઈએ ! કારણ કે પોતાના મૃત્યુ બાદ બીજા બધાં સ્વાર્થી-સ્વજનો રડવાનાં છે !

માણસે પોતાનું જીવન એ રીતે જીવવું જોઈએ કે જ્યારે તેનું મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે તે તેને હસતે મોટે સ્વીકારે-આવકારે. કોઈ અંગ્રેજ કવિએ સાચે જ કહ્યું છે, “ Life is to be laughed out ” જીવન હસી નાખવા જેવું છે. ખરે જ આપણે આપણા જીવનને બહુ ગંભીર ન બનાવી દેવું જોઈએ તેને હળવું (Light) બનાવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ. કારણ કે એક રીતે જોઈએ તો આપણા જીવનનું મહત્ત્વ કંઈ જ નથી !

કોઈ કે તેને તંબુખલા સાથે સરખાવ્યું છે. બીજી બાજુ આપણે આપણા જીવનનું 'ઝેટલું' મહત્ત્વ આંકીએ તેટલું દક્ષિણ બીજાની દૃષ્ટિએ ન પણ હોય। જ્યાં સુધી આપણે પાણીમાં આંગળી ઘોળી રાખીએ છીએ ત્યાં સુધી તેમાં તેની જગ્યા રહે છે. જેવી આંગળી લઇ લઇએ એટલે તેની જગ્યા પૂરાઇ જાય છે તેમ આપણા મૃત્યુ બાદ તરત જ ખાડો પૂરાઇ જાય છે. કંબીરે સાચું જ ગાયું છે કે:

“આપ સુવે ફીર દૂઝ ગઈ દુનિયાં”

માણસ મૃત્યુ પામે છે ત્યારે તેને લેવા જમ આવે છે એવી એક માન્યતા છે. મને તો લાગે છે કે જમ શબ્દ જ જન્મ અને મરણનો પહેલો અક્ષર લઇને બનાવવામાં આવ્યો હશે। જમ એટલે જન્મ અને મરણ વચ્ચેનો ગાળો. જમ આપણને હેવા આવે છે તેનો અર્થ એટલો જ માત્ર કે આપણું જીવન પૂરું થાય છે.

બીજી દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો જમ શબ્દ મૂળ સંસ્કૃત શબ્દ છે. યમ ઉપરથી અપભ્રંશ થઇને ઉતરી આવ્યો છે. યમ એટલે શાસન કરવું. નિયમ એટલે વ્યવસ્થિત કરવું અને સંયમ એટલે કંજીમાં રાખવું. આમ યમ, નિયમ અને સંયમ કાળ માણસે પોતાની જાતને વ્યવસ્થિત નિયમિત કરીને તેના ઉપર કાણુ મેળવવો જોઈએ. આમ જીવન દરમિયાન એટલે કે જન્મથી મરણ સુધીની તમામ ક્રિયાઓને સમજી તેના ઉપર વિચારીને તેના ઉપયોગ કરીને આપણે એવી જાતનું જીવન જીવીએ કે જીવને અંતે સંતોષ અને શાંતિ આપણને ઠક્કન બનીને સાથ આપે.

આવી જાતનું જીવન જીવનાર માનવી કહી મૃત્યુ પામતો નથી. યમ તેનું જીવન વનમાંથી રણમાં કંઈ જઈ શકતો નથી. પરિણામે માનવીનું જીવન સાર્યક થાય છે અને આવા માણસના

જીવન વિષે કવિ નરસિંહરાવે ગાયું છે તેમ, ‘મૃત્યુ મરી ગયું રે હોવા!’ કેટલાક માણસોને મૃત્યુનો ભય જ હોતો નથી. તેઓ મૃત્યુને ગણકારતા જ નથી. મૃત્યુ તેમનું કશું બગાડી શકતું જ નથી. કારણ કે તેઓ માને છે કે મૃત્યુ એટલે કવિ રવીંદ્રનાથ ટાગોરે કહ્યું છે તેમ “ધય:પાન કરાવતી માતા, બાળકને એક

સ્તન ઉપરથી બીજા સ્તન ઉપર લે એટલો બાળો” તો એટલા સ્પષ્ટિક સમયનો તે વળી શોક શો? જન્મની જેમ મૃત્યુ પણ સ્પષ્ટિક છે. ચિરંજીવ છે માત્ર જીવન. આપણે જન્મ કે મૃત્યુ કરતા વિશેષ માત્ર જીવનનો જ વિચાર કરવો જોઈએ અને તે પણ ફક્ત વર્તમાનકાળ પૂરતો જ. જો આપણે આપણો વર્તમાન કાળ સારી રીતે વિતાવી શકીએ તો ભૂત અને ભવિષ્ય એની મેળે લગ્ય બનતા જશે. પરિણામે સમગ્ર રીતે જોતાં આપણું જીવન એક લગ્ય મૂર્તિ સમૂં બની જશે.

ત્યારે જ આપણા આત્માએ સાચી પ્રગતિ સાધી હશે.

*

આપ ક્રિયા સો દૂધ બરાબર, આમ લિયા સો પાની,
બીજી લિયા સો રક્ત બરાબર, ગોરખ બોલે પાણી.

सर्वोत्तम पांड माटे

नोर्थ लिहार सुगर मिट्स, लिमिटेड

धनिया ओकसिडन्ट

कलकत्ता-१

फोन: २२-१०७२ आग: NOBISUCE

मिस कथक:

रेलवे स्टेशन, पगडा,

पो. ओ नारायपुर

जि. ख. पार. (लहार)

(आम. KANORIA)

રૂપાયેતન પ્રકાશન.

આવા હતા વ્યાપુ	— ૧-૨-૩-૪—૨-૦૧
ગાંધી-શુરુ	— — ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	— ૧-૨૫
અદલાહના બંદાઓ	— ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	— ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	— ૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	— ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પદમહાસ	
સાથે જીવનયાત્રા	— — ૦-૨૧
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા	— — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	— ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	— ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	— ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા	— ૦-૨૫